Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

www.EslahOnline.Net

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب پېژندنه

دکتاب نوم: سپېڅلی نبوي سيرت(الرحيق المختوم)

مؤلف:صفي الرحمن مبارکفوري

مترجم: سلطان محمود صلاح

کمپوز: د القلم کمپوز ځانګه

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

بسم الله الرحمن الرحيم

ددې پښتو چاپ په اړه

نحمده و نستعينه ونستغفره و نعوذ بالله من شرور انفسنا و سيئات اعمالنا من يهده الله فلا مضل له و من يضلله فلا هادي و نشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريک له ، له الملک و له الحمد و هو على کل شيئ قدير. اما بعد:

دروند لوستونکی نيکمرغه دی چې د داسې يوه کتاب لوستلو ته يې اراده کړيده چې د مخلوقاتو د سردار او نبيانو (عليهم السلام) د امام حضرت محمد (صلى الله عليه وسلم) د مبارک ژوند په هکله د قدر وړ معلومات وړاندې کوي.

انسان د خپل فطرت په حکم تل د ګټې، خير، آرامۍ، نيکمرغۍ او برې په تکل کې وي، خو متاسفانه ډير کسان خپل دا هدف نه شي موندلی، د برې ساحل ته د رسيدو په تمه د سفر په پيل يا جريان کې د سمندر د وژونکو څپو ښکار شي، په تيارو سر او ډوب شي.

يوازې هغه څوک به اصلي هدف ته رسيږي، د سعادت او فلاح په درشل به پل ږدي چې د حضرت محمد (صلى الله عليه وسلم) اواره او سيده لاره ونيسي او تر وروستي منزله يې د همغه د هداياتو مطابق تعقيب کړي.

د کائناتو پروردګار راته څرګنده کړيده چې له اسلام نه پرته نورې ټولې لارې کږې، تياره او وروستی منزل يې بدمرغي او تباهي ده. قرآنکريم فرمايي: ((**ان الدين عند الله الاسلام**...)). د خدای په نزد غوره او مقبول دين اسلام دی.

که وغواړو د اسلام لنډ تعريف وکړو، نو ويلی شو: هغه دين چې حضرت محمد (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالى له لوري راوړی، بيا يې پخپلو اقوالو،

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

افعالو، اخلاقو اوصفاتو د عمل په ډګر کې ټکی په ټکی عملي کړی، د قرآن او سنت په بڼه کې يې د ځمکې اوسيدونکو ته په ميرات پريښې تر څو تر قيامته د هر بنده په هر موقف مکان او مقام کې چې وي لارښوونه وکړي.

نو که څوک نجات او برى، خير او ښيګڼه غواړي، بايد مسلمان شي، او که څوک غواړي رښتونى مسلمان وي، نو بايد د حضرت محمد (صلى الله عليه واله وصحبه وسلم) په سپيڅلې شريعت ايمان او عمل ولري.

د مطلوب ايمان او مقبول عمل لپاره دکائناتو د سردار حضرت محمد (صلى الله عليه واله و صحبه وسلم) په مبارک سنت او سيرت سيې پوهه درلودل ډير ضروري او حتمي دي.

دا کتاب (سپيڅلی نبوي سيرت) چې د هند مشهور عالم الشيخ صفي الرحمن مبارکپوري (رحمه الله) په عربي ژبه د (الرحيق المختوم) په نوم ليکلى بيا يې اردو ته هم پخپله اړولی دی، د حضرت محمد (صلى الله عليه و آله وصحبه وسلم) د مبارک ژوند په مختلفو اړخونو د پوهيدو لپاره ډيره سوچه او غني چينه ده.

د خوښۍ ځای دی چې پښتو ژباړه يې د دوهم ځل لپاره پداسې حال کې چاپ ته سپارل کيږي چې د لومړي چاپ ډيرې غلطۍ پکې اصلاح شويدي. د لومړي ځل لپاره کتاب هغه وخت چاپ ته وسپارل شو چې زه د شهادت ورځپاڼې د مسئول مدير په توګه پدې ونه توانيدم کتاب ته مراجعه وکړم، د تصحيح چارې يې هم نورو ورونو سرته رسولې وې نو څه داسې غلطۍ وې پکې چې بايد تصحيح شوې وای.

دا دی د رحمان خدای په توفيق سره پدې بريالی شوم، کتاب ته له سره مراجعه وکړم او په نوې بڼه يې د سيرت قدرمنو مينه والو ته وړاندې کړم.ددې چاپ نوې شيان او زياتوني دا دي:

- ټول کتاب له سره کمپوز شوی.
- تيرې طباعتې غلطۍ تصحيح شوې .
- د ځينو عباراتو ژباړه تجديد او سمه شوې.
- د احاديثو اصلي نصوص را نقل شوي.

له خدای تعالی نه سوال کوم دا عمل مې پخپل کرم سره قبول کړي، او همدا ارزښتمن اثر د لوستونکو د علمي تندې د خړوبولو او سم عمل وسيله او د آخرت توښه وګرځوي.له رحمان خدای نه د مغفرت او له لوستونکو نه د دعا په هيله. و صلى الله على سيدنا محمد و على آله واصحابه و من تبعهم باحسان الى يوم الدين. په احترام

www.EslahOnline.Net
Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

سلطان محمود صلاح
حیات آباد_ پیښور
پنجشنبه ۱۴۲۸/۸/۱۰=۲۰۰۷/۱۱/۱م

د مترجم سریزه

الحمدلله، الحمدلله الذي أرسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله، و الصلاة و السلام علی سیدنا و مولانا محمد و علی آله و أصحابه أجمعین .

شکردی چې رحیم خدای یو ځل بیا د دې توفیق راکړ چې د حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سیرت له کتابونو نه یو بل کتاب په پښتو وژباړم او د اسلام په ګناه ځورول شوي افغان ولس ته یې نذرانه کړم .

دا یو واقعیت دی چې هیڅوک تر هغې پورې د ایمان دعوی نه شي کولی تر څو پورې یې چې د الله تعالی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) احکامو ته د اطاعت غاړه نه وي ایښې. مسلمان هغه دی چې اسلام یې د ژوند د قانون په حیث منلی او عملی کړی وي. اسلام هغه دین دی چې الله تعالی د خپلو بندګانو لپاره غوره او خوښ کړیدی. همدغه غوره دین الله تعالی د خپل افضل او وروستي پیغمبر حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پواسطه مونږ ته رالیږلی دی. حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی دین په پوره اخلاص او امانت سره لومړی پخپل ځان عملي کړی او بیایې امت ته رسولی دی. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک سیرت یعنی د هغه اقوال، افعال او اخلاق، د اسلامي مقدس دین مکمله او عملي نمونه ده. که څوک غواړي ریښتونی مسلمان وي باید د خپل ژوند په هره لویه او وړه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اطاعت او پیروي وکړي. الله تعالی فرمایي: ((وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ...)) (المائدة:۹۲) [د الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اطاعت وکړئ.]

د الله تعالی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اطاعت فرض دی. مسلمان باید د الله تعالی دا حکم په بشپړه توګه عملي کړي، خو دا باید له یاده ونه

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

باسو چې د دې الهي حکم پوره تعمیل هغه وخت ممکن دی چې مسلمان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک سیرت خبر او پدې هکله پوره علم ولري، ځکه حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی رسول او داسې بنده ؤ چې د اسلام له نیغې لارې نه یې د یوه ویښته په اندازه هم انحراف ندی کړی. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ژوند یا د اسلام عملي بڼه او شکل، له عائشې (رضي الله عنه) نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اخلاقو او ژوند په هکله پوښتنه وشوه هغې په ځواب کې وفرمایل: ((**کان خلقه القرآن**)) یعنې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اخلاق او عملي ژوند قرآن و،د هغه مبارک ژوند د قرآنکریم عملي نمونه او مثال و. نبوي سیرت د اسلامي دین عملي توضیح او بیان دی. سیرت مو د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له شخصیت نه خبروي، د قرآنکریم بشپړ او صحیح تفسیر راته بیانوي او د ژوند په ټولو برخو کې د هدایت داسې ډیوې راته بلوي چې که اقتدا پسې وکړو نو دنیوي او اخروي نیکمرغي به مو په برخه شي. الله تعالی فرمایي:

((لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)) (الاحزاب : ۲۱)

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شخصیت کې د تاسو لپاره ډیره نیکه نمونه ده.

په تاسف سره باید اعتراف وکړو چې زموږ هیوادوال که څه هم له اسلام سره ډیره مضبوط تړاو لري، خو د سیرت د زده کړې او پوهې په اړه یې مطلوبه او لازمه توجه نده کړې. کیدای شي ډیرو افغانانو د سیرت کتابونه لوستلي او مطالعه کړي وي، خو ډیر کم به داسې وي چې د سیرت کتاب یې پدې نیت لوستی وي چې د خپل دین احکام ورنه زده کړي او څه چې لولي هغه پخپل ژوند کې پلی کړي، همدا وجه ده چې زه له درنو لوستونکو نه هیله کوم چې ددې کتاب له لوستلو نه مخکې پدې هکله خپل تصور تصحیح او برابر کړي. د دې کتاب او د سیرت د نورو موثقو کتابونو لوستلو ته پدې نیت ملا وتړي چې له همدې مبارک سیرت نه د خپل دین احکام زده کړي، همدا یې د لارې مشال وي اوپه مکمله توګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک قدم پل کیږدي. سیرت باید د نورو تاریخي کتابونو حیثیت ونلري، چې یوازې په تیرو واقعاتو د خبریدو او پوهیدو لپاره ویل کیږي، بلکه د سیرت لوستنې او زده کړې هدف باید خپل ژوند د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند په شان برابرول اوعیارول دي. مسلمانان مکلف دي د خپل رسول (صلی

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

الله عليه و اله و صحبه و سلم) پيروي وکړي، الله تعالى امر کوي: ((قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمْ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ)).(آل عمران: ۳۱)

[ووايه اې محمده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! که چيرې تاسې له الله تعالى سره محبت کوئ نو زما (محمد(صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) متابعت وکړئ تر څو الله تعالى هم محبت درسره وکړي او ګناوې مو وبښي.]

دا هم يو واقعيت دى چې زمونږ په ټولنه کې د زياترو ناخوالو عوامل له اسلام نه بې خبري او ليرې والى دى . نو اې زما ځوريدليه وروره! ته که د ژوند په هره مرحله کې قرار لرې، او اجتماعي موقف دې که هرڅه وي کولى شې په همدې کتاب سره چې اوس ستا په لاس کې دى خپلې ډيرې ستونزې حل کړې، ځکه دا کتاب د هغه رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سيرت دى چې اطاعت يې د کاملې نيکمرغۍ او بشپړ برياليتوب ضامن دى. زه ځان نيکمرغه او بختور شميرم چې الله تعالى توفيق راکړ چې د صفي الرحمن مبارکپوري ((الرحيق المختوم)) نومى کتاب له عربي نه په پښتو وژباړم. دا ژباړه مې لومړى ځل په ۱۹۹۱ کال کې پيل کړې وه، خو د ژوندنيو ستونزو له امله ايله په ۲۰۰۲ کال کې بشپړ شوه، او دا ده اوس دالله تعالى په فضل سره دکتاب په بڼه کې ستاسې مخې ته قرار لري. په ژباړه کې مې تر ډيره حده له احتياط او دقت نه کار اخيستى د شعرونو په ترجمه کې مې د همدې کتاب له اردو نسخې نه استفاده کړې، خو بيا هم د اشتباهاتو امکان نه شم ردولى. دکتاب په کمپوز او تصحيح کې د خواجه محمد اسحق او سيد سليمان هاشمd مرستې دقدر وړ دي. الله تعالى دې ټولو ته لا زيات توفيق ورپه برخه کړي. و صلى الله تعالى على سيدنا محمد وعلى آل سيدنا محمد و أصحابه و بارك وسلم عليهم أجمعين .

سلطان محمود صلاح

پيښور

۲۰۰۲/۱۰/۱۰

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

د ا کتـاب

الحمدلله رب العالمين، والصلاة و السلام على عبده و رسوله محمد افضل الرسل و خاتم النبيين، و على آله و صحبه و من اهتدى بهديه الى يوم الدين . و بعد

دا هغه کتاب دی چې د سيرت ليکنې د هغه نړيوالې سيالۍ لپاره مې ليکلى و چې د رابطة العالم الاسلامي له اړخه تنظيم شوې وه. د دې سيالۍ اعلان د نبوي سيرت له لومړي کنفرانس نه وروسته وشو، کوم چې د ۱۳۹۲ هـ قمري کال د ربيع الاول په مياشت کې د پاکستان د حکومت له خوا جوړ شوى و.

الله تعالى دې کتاب ته داسې مقبوليت او برى ليکلى و چې ما يې د ليکلو په مهال تمه نه درلوده، په سيالۍ کې يې لومړى مقام وګاټه، عامو او خاصو داسې خوښ کړ چې رشک (غبطة) ورباندې کيږي.

خبره داسې وه چې زه د رابطې له خوا د مسابقې په اعلان پخپل وخت خبر نه شوم، وروسته مې چې خبر واوريد، نو په سيالۍ کې د ګډون څه فکر مې ونکړ، بلکه پدې اړه مې وړانديز هم ونه مانه، خو تقدير پکې ورګډ کړم.رابطې د ليکنو د تسليمولو لپاره د ۱۳۹۷هـ.ق کال د محرم مياشتې لومړۍ نيټه ټاکلې وه. د سيالۍ له اعلان نه تر دې نيټې پورې له تقريبا نهو مياشتو نه څو مياشتې له ما نه هسې ضايع شوې وې، او پاتې موده راته ددې ډول ليکنې لپاره کافي نه ښکاريده. خو چې اراده وکړه نو له الله سبحانه وتعالى نه مرسته وغوښته، متې مې بډ وهلې تر څو ليکنه بشپړه او پخپل وخت وليږل شوه.

هغه وخت نه يوازې دا چې وخت کم و، بلکه زه په نورو مصروفيتونو هم بوخت وم، د ليکنې لپاره کافي مصادر په لاس کې نه وو، او موجودو منابعو ته مراجعه هم ستونزمنه وه. زما هيله دا وه چې له ډير دقت نه کار واخلم، زياتې او اضافي خبرې را نه وړم، او تر وسه د موضوع حق ادا کړم. د ليکنې په مهال مې څو داسې موضوع تر نظر تير شول چې خالي او ناکافي راته ښکاريدل او ددې وړ وو چې بايد بشپړ او زياتونه پکې وشي، خو هغه ددې کار د تر سره کولو جوګه نه وم، بس دومره مې کولى شواى چې په لاس کې موجود مواد تسويد او ترتيب کړم او بيا يې له مراجعې او تدقيق پرته کافي او نقل کړم.

نو په زړه کې مې دا پاتې شوه چې بايد هغه کمبود پوره شي، او د لازمو زياتونو هيله

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

مې همداسې نیمه خوا وه ، ورځې او کلونه تیر شول، فرصت را نه لاړ. وروسته به مې په کتاب کې ګوتې وهلې، څه به مې مخکې او څه وروسته کول، ځنې عبارتونه به مې بدلول، څه به مې پکې زیاتول، او دا ټول که څه هغه څه ه وو کوم چې د لیکنې په مهال مې سترګې پرې لګیدلې وې ، خو بیا هم ګټور او مهم دي ان شاء الله . همدا راز اوس پدې بریالی شوم تر ډیره حده پخواني مصادر وګورم چې له امله یې د هغو نویو مراجعو له احتیاج نه خلاص شوم کومې چې د لیکنې په وخت کې مې مراجعه ورته کړې او حواله مې یې ورکړې وه، دا دی پدې چاپ کې دا هم ورزیاتوم.
دا تمه مې هم درلوده چې د کتاب په اړه علمي او ارزښتناک ملاحظات تر لاسه کړم، تر څو د موضوعات په اصلي محتوی کې ګټه ورنه واخلم، خو پدې برخه کې چې کوم ملحوظات را رسیدلي هغه یو هم د موضوعاتو تر جوهر او اصل پورې اړه نلري، ټول د جانبي امورو په هکله دي چې څه ګټه ورنه نشي کیدلی، بلکه ځنې ملاحظات خو بالکل غلط او دومره بې اساسه دي چې متخصصین خو څه کوې باید عام خیرونکي یې هم په خوله رانه وړي.
دا چاپ به چې زیاتونې او بدلونونه پکې شوې له مخکنیو چاپونو نه زیات ګټور او غوره وي ان شاء الله. او همدا اصلي اوقانوني چاپ دی . دا کتاب تر اوسه څو ځله د رابطې له خوا او څو ځله د مؤلف په اجازه د یو شمیر ورونو له خوا چاپ شویدی، خو په لس ګونو طبعې یې داسې دي چې د مؤلف له اجازې پرته په غیر قانوني توګه چاپ شوې ، خپرونکو د کتاب ښه شهرت ته کتلي او چاپ کړی یې دی، ځینو خو دومره جرات کړی چې د کتاب ټول حقوق یې هم دځان لپاره محفوظ بللي، الله تعالی دې هدایت ورته وکړي، او دا توفیق دې ورکړي چې د هغې ورځې له راتګ نه مخکې چې نه دوستي شته پکې او نه سوداګري، ټول حقوق پخپلو حقدارانو وسپاري.
و صلی الله علی خیر خلقه محمد و علی آله و صحبه و بارک وسلم.

۱۸ ربیع الاول ۱۴۱۵هـ ق
۲۲ اګست ۱۹۹۴م
صفي الرحمن مبارکپوري
الجامعة الاسلامیة ، المدینة المنورة

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

د ښاغلي دکتور عبد الله عمر نصيف خبرې

الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات، و اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريک له، و اشهد ان محمدا عبده و رسوله و صفيه و خليله، ادى الرسالة و بلغ الامانة و نصح الامة و ترکها على المحجة البيضاء ليلها کنهارها، صلى الله عليه و على آله و صحبه اجمعين، و رضي الله عن کل من تبع سنته و عمل بها الى يوم الدين، و عنا معهم بعفوک و رضاک يا ارحم الراحمين. اما بعد:

[ټولې ستاينې هغه الله لره دي چې په نعمت سره يې نيکۍ سرته رسيږي، شاهدي وايم چې له الله پرته بل د عبادت وړ معبود نشته، الله يوازې دی، شريک نلري، او شاهدي وايم چې محمد يې بنده او رسول، او غوره او خليل دی. محمد (صلى الله عليه وسلم) خپل رسالت ادا کړی، امانت يې رسولی ، امت ته يې نصيحت کړی، او پداسې سپين غولي يې پرېښی چې شپه يې له ورځ داسې رڼا ده، د الله درود دې وي پر محمد (صلى الله عليه وسلم) آل او اصحابو يې. الله دې راضي وي له هغه نه چې تر قيامته دهغه د سنت پيروي کوي او عمل ورباندې کوي. اې ارحم الراحمين خدايه! مونږ هم له خپلې عفوې او رضا نه برخمن کړه.]

سپېڅلې نبوي سنت هغه ذخيره او توښه ده چې تر قيامته به پاتې وي، خلک به يې په هکله خبرو او ليکنو کې سيالۍ او مسابقې کوي، د موضوعاتو په اړه يې د خبرو، کتابونو او ليکنو لړۍ د رسول (صلى الله عليه وسلم) له بعثت نه پيل شوې او تر هغې به دوام لري تر څو قيامت قايم شي. دا سنت هغه مشال دی چې د ژوند تر پايه د مسلمانانو لپاره لاره روښانه ساتي، د سلوکياتو، افعالو، اقوالو، له خدای سره اړيکو، له کورنۍ، خپلوانو، ورونو، امت او ټول بشريت سره د اړيکو په برخه کې عملي قدوه او نمونه ورته وړاندې کوي.

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

الله تعالی فرمايلي: {لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيراً} [الأحزاب: ٢١].[يقينا د تاسو هر هغه چا لپاره په رسول الله کې ډيره غوره اسوه ده، چې د الله او آخرت هيله لري او الله ډير يادوي.]

له حضرت عائشة (رضوان الله عليها) نه چې د رسول (صلى الله عليه وآله وسلم) د اخلاقو په هکله پوښتنه وشوه ، نو ويې فرمايل: (کان خلقه القرآن). قرآن يې اخلاق و.

پدي کې شک نشته څوک چې برى او نجات غواړي، نو په ټولو دنيوي او اخروي چارو کې به د الهي منهج پيروي کوي او د رسول (صلى الله عليه وسلم) په قدمونو به پل ږدي، نبوي سيرت به د خپل فکر او تدبر اساس ګرځوي او پدې ايمان پيدا کوي چې دا الهي منهج چې رسول (صلى الله عليه وسلم) د ژوند په ټولو برخو کې په عملي توګه پلى کړى، هغه خزانه ده چې د هر چا لپاره د هدايت ضمانت کوي،پدې کې د مشرانو،کشرانو، قومندانانو، افرادو، حاکمانو، محکومينو، وعظ کوونکو، وعظ اوريدونکواو مجاهدينو ټولو لپاره لارښووني او هدايت شته. د ژوندانه په هر ډګر کې بشپړې لارښووني لري، په سياست، حکومت، اقتصاد، اجتماع، انساني اړيکو، اخلاقو او نړيوالو اړيکو کې د هدايت اوچت څلي او نيکه قدوه ده.

مسلمانان چې لدې سيده لارې او الهي منهج نه د ليرې والي او انحراف له امله د جهالت او وروسته والي په کنده کې لويدلي، بايد بيرته خپلې اصلي لارې ته راوګرځي، سپيڅلي نبوي سيرت ته مخه کړي، په تعليمي نصاب کې يې شامل کړي. او پدې پوه شي چې دا سيرت تش تاريخ او فکري تسکين نه دى ، بلکه دا الله تعالى ته د عودت او رسيدو لار ده. پدې سره انسانان اصلاح کيږي، دا د خلکو د نجات او برې لار ده، او دا د الله تعالى د کتاب عملي ترجمه، تصوير او تمثيل دى، او دا هغه نظام دى چې په تطبيق سره يې مسلمان او مؤمن د ژوند په ټولو چارو کې د الهي شريعت تابع او خاضع ګرځوي.

دا کتاب [الرحيق المختوم] د مؤلف محترم الشيخ صفي الرحمن المبارکفوري له خوا يوه غوره او د ستاينې وړ هڅه ده. محترم مؤلف د رابطة العالم الاسلامي غوښتنې ته په ځواب سره د نبوي سيرت په هغه مسابقه کې ګډون وکړ، کومه چې په ١٣٩٢هـ ق کال کې د همدې ادارې له خوا تنظيم شوې وه. او لکه چې د کتاب د لومړي چاپ په

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

مقدمه كې د رابطې پخواني عمومي سكرتر محترم الشيخ محمد علي الحركان (رحمه الله، و جزاه الله عنا خير الجزاء) ويلي دغه كتاب په همغه مسابقه كې لومړى مقام وګاټه.

خلكو ډېر خوښ كړ، زياتې ستاينې يې وشوې، د لومړي چاپ ټولې نسخې خلاصې شوې، له ما نه يې وغوښتل د دريم چاپ لپاره څه وليكم، چې دادى دا لنډه مقدمه مې وليكله، له الله عزوجل نه سوال كوم چې دا عمل د خپل ذات لپاره خاص كړي، مسلمانانو ته يې د ګټې، خير او غوره بدلون وسيله وګرځوي ، او امت ته بيرته هغه له لاسه وتلى برم او د بشريت د مشرتابه مقام وركړي، تر څو امت ددې الهي قول عملي مصداق شي چې فرمايي: {كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّهِ } [آل عمران: ١١٠]. [تاسو هغه غوره امت ياست چې د خلكو لپاره پيدا شوي يئ، په نيكئ امر او له بدى نه نهى كوئ، او په الله ايمان لرئ.]

و صلى الله على المبعوث رحمة للعالمين، رسول الهدى و مرشد الانسانية الى طريق النجاة والفلاح، و على آله و صحبه و سلم. والحمد لله رب العالمين.

دكتور عبدالله عمر نصيف
د رابطة العالم الاسلامي عمومي سكرتر (پخوانى)
د سعودي عربستان د مجلس الشورى د رئيس مرستيال

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

د محترم الشیخ محمد بن علي الحرکان خبرې

الحمد لله رب العالمین، خالق السموات و الارض، و جاعل الظلمات و النور، و صلی الله علی سیدنا محمد خاتم الانبیاء والرسل اجمعین، بشر و انذر و وعد و اوعد، انقذ الله به البشر من الضلالة، و هدی الناس الی صراط مستقیم، صراط الله الذي له ما في السموات و ما في الارض الا الی الله تصیر الامور. و بعد:

[ټولې ستاینې هغه الله لره دي چې د عالمیانو پروردګار دی. د آسمانونو او ځمکې، تیارو او رڼا پیدا کونکی دی، د الله تعالی درود دې وي زمونږ پر سردار د ټولو نبیانو او رسولا پر خاتم محمد باندې، هغه چې زیری راوړونکی او ویرونکی و، وعده کونکی او ګواښونکی، الله تعالی په همده سره بشریت له ګمراهۍ نه وژغوره او د همده په واسطه یې خلک نیغې لارې ته هدایت کړل، د هغه الله لارې ته چې د آسمانونو او ځمکې واکمني له همده سره ده، یاده دې وي چې هر څه د الله لورې ته ورتلونکي دي.]

الله سبحانه و تعالی چې خپل رسول ته د شفاعت حق او لوړه درجه ورکړه، مسلمانانو ته له ده سره د محبت امر او هدایت وکړ، او د ده پیروي یې د الهي محبت نښه وبلله، الله تعالی فرمایي:

{قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ}[آل عمران: ۳۱].

[ورته ووایه که چیرې له الله سره محبت لرئ، نو زما (محمد) پیروي وکړئ، الله به له تاسو سره محبت وکړي او ګناوې مو دربښني.]

همدا هغه اسباب دي چې له امله یې زړونه له رسول (صلی الله علیه وسلم) د محبت هیله من کیږي، او د هغه په لټه پسې په حرکت راځي چې رسول (صلی الله علیه وسلم) ته د وصول او رسیدو سبب کیږي. د اسلام له لمر ځرک نه را پدیخوا مسلمانان د رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) د محاسنو په بیان او سپیځلي سیرت په خورولو کې

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

سيالي او مسابقي کوي. د رسول (صلى الله عليه وسلم) اقوال، افعال او لوړ اخلاق د هغه سيرت دى، ام المؤمنين حضرت عائشة (رضي الله عنها) يې د اخلاقو په هکله وايي: (**کان خلقه القرآن**). قرآن دمحمد (صلى الله عليه وسلم) اخلاق و. او معلومه ده چې قرآن خو د الله کتاب او بشپړ کلمات دي، او څوک چې پدې لوړ مقام کې قرار ونيسي په رښتيا چې هغه له ټولو خلکو نه غوره، اکمل، او له ټولو نه د زيات محبت حقدار دى.

له رسول (صلى الله عليه وسلم) سره د همدې مسلسل او دوامدار محبت له امله وه چې په ١٣٩٢هـ .ق کال کې د پاکستان له خوا د سپيڅلي نبوي سيرت لومړنى اسلامي کنفرانس جوړ شو، او همدلته وه چې رابطة العالم الاسلامي د سيرت په هکله دمسابقې اعلان وکړ او ژمنه يې وکړه چې پدې برخه کې ليکل شويو لومړنيو پنځو کتابونو يا څيړنو ته به د يو سل او پنځوس زره سعودي ريالونو په اندازه جايزه ورکوي. خو د کتاب يا څيړنې لپاره يې دا شروط وټاکل:

١. بحث يا ليکنه بايد بشپړه وي، او تاريخي پيښې پکې د واقع کيدو د نيټې په اساس ترتيب شوې وي.
٢. څيړنه بايد په زړه پورې وي او مخکې نه وي خپره شوې.
٣. څيړونکى بايد ټول هغه مخطوطات او علمي مصادر ذکر کړي، کوم چې په ليکنه کې يې استفاده وره کړې وي.
۴. ليکونکى بايد خپل بشپړ ژوند ليک وليکي، تعليمي سويه وښيي او که تاليفات ولري نومونه يې واخلي.
۵. ليکنه دې په ښه او واضح خط وليکل شي، که ټيپ شي غوره به وي.
۶. ليکنې په عربي ژبه او يا نورو ژونديو ژبو د منلو وړ دي.
٧. د بحث د منلو نيټه د ١٣٩٢ هـ کال د ربيع الثاني له لومړۍ نيټې نه پيل او ١٣٩٧هـ.ق دمحرم په لومړۍ پاى ته رسيږي.
٨. ليکنې په بنده لفافه کې په مکه کې د رابطة العالم الاسلامي عمومي سکرتريت ته سپارل کيږي، او د اداري له خوا ځانګړې مسلسله شماره ورکول کيږي.
٩. بحثونه به پدې برخه کې له لويو علماوو نه جوړه شوې کميټه ګوري.

دې اعلان هغه علماء مسابقې ته وهڅول چې الله تعالى د خپل رسول (صلى الله عليه وسلم) محبت ور په برخه کړيدى. د رابطې دفتر تياري ونيوله چې په عربي، انګليسي، اردو او يا

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

كومه بله ژبه ليكل شوي ليكنې به مني.
ورونو خپل بحثونه وليكل او مونږ يو سل يو اويا بحثونه راورسيدل، لدې جملې نه۸۴ بحثونه په عربي ، ۶۴ په اردو، ۲۱ په انګليسي، يو په هوساوي او يو په فرانسوي ژبه ليكل شوى و.
رابطې د لويو علماوو كميټه جوړه كړه تر څو دا بحثونه او ليكنې وګوري، او په درجه يې برابرې كړي. هغه ليكنې او بحثونه چې د جائزې وړ وبلل شول پدې ترتيب دي:

١. د لومړۍ جائزې ګټونكى د هند له الجامعة السلفية نه الشيخ صفي الرحمن المباركفوري وپيژندل شو او د جائزې اندازه يې پنځوس زره رياله وه.
٢. دوهمه جائزه د د دكتور ماجد علي خان چې د هند د نوي ډيلي له الجامعة الملية نه دى، په برخه ورسيده او اندازه يې څلويښت زره رياله كيږي.
٣. دريمه جائزه په پاكستان د الجامعة الاسلامية رئيس دكتور نصير احمد ناصر وګټله او دا ديرش زره رياله وه.
۴. څلورمه جائزه د مصر استاذ حامد محمود محمد منصور ليمود و ګټله او د هغې اندازه شل زره رياله وه.
۵. پنځمه جائزه د سعودي عربستان د مديني منورې استاذ عبد السلام هاشم تر لاسه كړه او هغه لس زره رياله وه.

د برياليو پنځو څيړونكو نومونه د رابطې له خوا په هغه اسلامي كنفرانس كې اعلان شول چې د ۱۳۹۸هـ.ق په شعبان مياشت كې د پاكستان په كراچۍ ښار كې جوړ شوى و. همدا راز د برياليو نومونه په ټولو اخبارونو كې هم خپاره شول.
په همدې مناسبت د رابطې عمومي سكرتريت پخپل دفتر مكه مكرمه كې د مكې د امارت د وكيل شهزاده سعود بن عبد المحسن بن عبد العزيز تر لارښوونې او اشراف لاندې يوه لويه غونډه را وبلله. او همدلته د۱۳۹۹كال د ربيع الاول په دوولسمه نيټه د هفتې په سهار شهزاده سعود د مكې مكرمې د امير شهزاده فواز بن عبد العزيز په استازيتوب جائزې ګټونكو ته وسپارلې.
په همدې غونډه كې رابطې اعلان وكړ چې دا برياليې بحثونه به چاپوي او په څو ژبو به يې خپروي، د همدې ژمنې په اساس دا دى د چاپ لړۍ د همغه بحثونو د سر په ګل سره پيلوو. دا د هند د سلفيه جامعې د شيخ صفي الرحمن مباركفوري بحث دى، څكه همده لومړى مقام ګټلى و. ورپسې نورې ليكنې او بحثونه په خپل ترتيب سره چاپ ته سپارو. له

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

الله تعالى نه سوال کوو چې زمونږ ټولو اعمال خالص دځان لپاره قبول کړي، انه نعم المولى و نعم النصير.

و صلى الله على سيدنا محمد و على آله و صحبه وسلم.

محمد بن علي الحركان

د رابطة العالم الاسلامي عمومي سکرتر

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

د مؤلف خبرې

الحمد لله الذي أرسل رسوله بالهدي ودين الحق ليظهره على الدين كله، فجعله شاهدًا ومبشرًا ونذيرًا، وداعيًا إلى الله بإذنه وسراجًا منيرًا، وجعل فيه أسوة حسنة لمن كان يرجو الله واليوم الآخر وذكر الله كثيرًا. اللهم صل وسلم وبارك عليه وعلى آله وصحبه ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين، وفجّر لهم ينابيع الرحمة والرضوان تفجيرا.

وبعد:

[ټوله ثنا هغه الله لره ده چې خپل رسول يې له هدايت او حق دين سره راليږلی، تر څو پر ټولو اديانو برلاسي ورکړي، نو هغه يې شاهد، زيری ورکونکی او ويرونکی، د خدای په امر د خدای لوري ته بلونکی او روښانونکی چراغ ګرځولی، او د هغو کسانو لپاره يې نيکه قدوه ګرځولی کوم چې الله ډير يادوي او په الله او آخرت پورې زړونه تړي. يا خدايه! پر رسول(صلی الله عليه وسلم) درود، سلام او برکت وکړه، په آل، اصحابو او دقيامت تر ورځې پيروانو يې هم همدا پيرزوينه وکړه، د رحمت او رضا چينې ورته را وخوټوه.]

د رخې (غبطې) او خوښۍ ځای دی چې رابطة العالم الاسلامي په پاکستان کې د سپيڅلي نبوي سيرت د کنفرانس په پای يعنې د ١٣٩٦هـ کال د ربيع الاول په مياشت کې د سيرت په اړه د ليکنې او څيړنې نړيواله مسابقه اعلان کړه، تر څو په سپيڅلي سيرت کې تر ټولو غوره بحث وليکل شي، او تر څو ليکونکي تشويق او وهڅول شي او خپلې فکري هڅې ترتيب او تنظيم کړي. زه فکر کوم چې دا ډير ارزښتناک کار دی. ځکه که څير شو نبوي سيرت ـ على صاحبها مايستحق من الصلاة والسلام ـ هغه يوازينې منبع او چينه ده چې د اسلامي ټولنې ژوند او بشريت نيکمرغي ورپورې تړلې ده.

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

زما نيكمرغي ده چې پدې مباركه مسابقه كې پخپلې ليكنې سره ونډه اخلم، خو چيرته زه او چيرته دا مقام چې د سيد المرسلين، سيد الاولين والاخرين په ژوند رڼا واچوم. زه هغه څوک يم چې ټوله نيمكرغي او نجات مې پدې كې وينم چې د هغه له نور نه رڼا واخلم تر څو په تيارو كې ورك او هلاك نه شم، او زه هغه عاجز يم چې په ژوند يې له امت نه يم ، مرم به او امتي به يې وم، او دهمده په شفاعت سره به مې الله تعالى ګناوې راته ببښي.

پدې كتاب كې زما اسلوب هسې دى چې د رابطې د شروطو له پوره كولو سره سره مې پوره اعتدال مراعات كړى، له سترې كوښكې اوږدوالي او مخل يا ناقصونكي لنډوالي نه مې ځان ساتلى. ځينې موضوعات مې داسې مخې ته راغلي چې په هكله يې د مصادرو تر منځ داسې اختلاف وجود درلود چې جمع او توفيق يې ممكن نه و، پداسې حالت كې مې له ترجيح نه كار اخيستى او هغه څه مې په كتاب كې ليكلي چې له څيړنې، تدقيق او نقد نه وروسته راجح او قوي راته ښكاره شويدي، خو د ترجيح دلايل او وجوهات مې له اوږدوالي نه د ويرې له امله نه دي ذكر كړي.

د رواياتو د منلو او ردولو په اړه مې د محققو امامانو له ليكنو نه استفاده كړيده، او د صحيح، حسن او ضعيف په پيژندلو كې مې د دوى پر حكم او فيصلو باور او تكيه كړيده، ځكه وخت د نور تدقيق او بحث اجازه نه راكوله.

په ځينو ځايونو او موضوعاتو كې مې يو شمير دلايلو او د ترجيح وجوهاتو ته اشاره كړيده، او دا په هغه ځاى كې چې ويريدلى يم لوستونكي حيران نه شي، عجيبه ورته ښكاره نه شي، او يا په هغه موضوع او ځاى كې چې ليدلي مې دي لومړنيو او وروستنيو ټولو هسې خبره كړيده او په داسې څه يې اتفاق كړى چې صحيح نه دى. والله ولي التوفيق.

اللهم قدر لي الخير في الدنيا والآخرة انک انت الغفور الودود، ذو العرش المجيد.

صفي الرحمن المباركفوري

بنارس۔ هند

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

دعربو موقعيت اوقومونه

نبوي پاک سيرت په حقيقت کې له هغه رسالت (پيغام) نه عبارت دی کوم چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بشري ټولنې ته راوړی، او په هغه سره يې خلک له تيارو نه رڼا او د بندګانو له عبادت نه ديوه الله (جل جلاله) عبادت ته رابللي دي.
د دې سپيڅلي سيرت رينبتونې اوحقيقي ځيره تر هغې پورې په سيې توګه نه شي څرګنديدی ترڅو د دې رسالت نبنې او آثار له هغه نه مخکنيو شيانو او حالاتو سره نه وي پرتله شوي، نو له همدې کبله مونږ د کتاب په لومړنې فصل کې له عربي قومونو له اسلام نه وړاندې د هغوی له تطور او بدلون، او له هغې وضعې او حالاتو نه خبرې کوو په کومه کې چې محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف شوی و.

د عربو موقعيت

العرب په لغت کې دښتو، ډاګونو او هغه وچو ځمکو ته ويل کيږي چې نه پکې اوبه وي او نه بوټي. عربي جزيره او د دې سيمې اوسيدونکي له ډيرې پخوا زمانې راهيسې پدې نامه ياديږي. د دې جزيرې لويديځ ته سره بحيره او د سينا ټاپوزمه، ختيځ ته خليج او د عراق جنوبي زياتره برخې، جنوب ته عربي بحيره چې له بحرالهند نه امتداد مومي، او شمال ته يې شام اوعراق (که څه هم هلته د پولو په هکله اختلاف وجود لري) پروت دی. مساحت يې د يو مليون متر مربع او يو ميليون او دری سوه زره ميله مربع تر منځ اټکل شويدی. داجزيره د طبيعي جغرافيايي موقعيت له پلوه ډيره ارزښتناکه ده. چارچاپيره ئې داسې پراخه او ارتې دښتې او ريګستانونه دي چې دې جزيرې ته يې د يوې داسې پخې کلا بڼه ورکړيده چې پردي ورباندې په آسانۍ سره تسلط او قبضه نشي لګولی، او همدا وجه ده چې ددې سيمې خلک له ډيرې پخوا زمانې راهيسې پخپلو ژوندونو او کارونو کې آزاد او خود مختاره دي. که دا دښتې او ريګستانو نه نه وای نو بيا د عربو له وسه نه وه پوره چې د خپلو پولو نه اخوا پرتو دوو لويو امپراطوريو حملې او يرغلونه په شا وتمبوي او يا د هغوی له تسلط نه آزاد پاتې شي.
له بله پلوه دا جزيره د نړۍ د مشهورو وچو په مينځ کې پرته ده او له هغو ټولو سره د

وچې او اوبو له لارې ترل شویده، پدې معنی چې په شمال کې له افریقا، شمال ختیځ کې له اروپا، او لویدیځ کې له عجمو، منځني او نژدې ختیځ او همداسې له هند او چین سره لاره لري. همدا راز د اوبو له لارې له دې ټولو وچو نه کښتۍ او بحري جهازونه سیخ سیده د دې جزیرې بندرګاه ته راتلی شي.
او د همدې جغرافیایي موقعیت له برکته د عربي جزیرې شمالي او جنوبي برخو په تیره زمانه کې د مختلفو ولسونو لپاره د ورکړې راکړې (تجارت) فرهنګ، دیانت، هنر، فن او علم د یوه لوی مرکز حیثیت درلود.

عربي قومونه

تاریخ پوهانو عربي قومونه د عربو د اصل او نسل په اساس په دریو برخو ویشلي دي:
١ ـ (البائدة) له مینځه تللي عربان: دا هغه پخواني عربان دي چې په هکله یې پوره تاریخي معلومات په لاس ندي راغلي، او دا لکه د عاد، ثمود، طَسْم، جَدِیس، عِمْلاق، أُمَیْم، جُرْهُم، حَضُور، وَبَــار، عَبِیل، جاسم، حَضْرَمَوت او نور قومونه.
٢ ـ عاربة عربان: دوی د یَشْجُب بن یَعْرُب بن قَحْطان اولاده ده، او قحطاني عربان ورته ویل کیږي.
٣ ـ مستعرب عربان: دوی د اسماعیل (علیه السلام) اولاده ده او عدناني عربان بلل کیږي.

د عاربة عربانو (قحطان پښنه) اصلي ځای یمن دی. د**سبأ بن یشجب بن یعرب بن قحطان** له اولادې نه زیاتې قبیلې لري، **خو دوې قبیلې یې حِمْیَر بن سبأ، اوکَهْلان بن سبأ ډیرې مشهورې دي**، او نورې یوولس یې دومره شهرت نلري. او دغه عربان د **سبأ له اولادې نه پرته نورې قبیلې نلري.**
<u>الف:</u> حِمْیَر بن سبأ، چې مشهورې کورنۍ یې:

١ ـ قُضَاعة: او له هغې نه بَهْراء، بَلِيٌّ، القَیْن، کَلْب، عُذْرَة او وَبَرَة منځته راغلې.

۲ ـ السَّكاسك: دا د بنو زيـد بــن وائـلة بن حمير کورنۍ ده، او دَ زيد لقب سکاسک و. او دوی د کِنْدة له سکاسک نه بيل قوم دی.

۳ ـ زيــــد الجمهــــور: او پښې يې حمير الأصغر، سبأ الأصغر، حضور، او ذو أصبح دي.

ب: کَهْلان بن سبأ، مشهورې کورنۍ يې دا دي:

هَمْدان، أَلْهَان، الأشْعَر، طيئ، او مَذْحِج [له مذحج نه: عَنْس او النَّخْع]، او لَخْم [له لخم نه: کندة، او له کندة نه : بنو معاوية، السَّکُون او السکاسك]، او جُذَام، عاملة، خَوْلان، مَعَافِر، او أنمار [او له أنمار نه: خَثْعَم، بَجِيلَةَ، او له بجيلة نه: أحْمَس] او الأزْد، [او له الأزد نه: الأوس، الخزرج، خُزَاعة او د جَفْنَة اولاده چي د شام پاچايان وو او آل غسان شهرت لري].

د کهلان کورنۍ پخوا له يمن نه وتلې او د جزيرې په مختلفو برخو کې خورې شويدي زياتره يې له عرم سيلاب نه مخکې هغه وخت له يمن نه ووتلې کله چې روميانو مصر او شام ونيول او د يمن په تجارتي بحري لارو يې هم قبضه ولګوله، د وچې لارې يې هم ګډې وډې کړې. ددې تر څنګ د کهلان او حمير کورنيو خپل مينځي جګړې او مقابلې هم د دې سبب شوې چې کهلان وطن پرېږدي او د حمير قبيله پخپل ځای پاتې شي.

د کهلان قبيلې مهاجرين په څلورو برخو ويشلی شو:

۱ - ازد – دوی د خپل مشر عمران بن عمرو مزيقباء په امر خپل وطن پرېښود، لومړی په يمن کې د ننه له يوه ځای نه بل ته تلل، راتلل، د حالاتو د معلومولو پخاطر يې د ځار ګروپونه استول تر څو په پای کې د شمال په لور لاړل او مختلفې کورنۍ يې په مختلفو سيمو کې ميشتې شوې چې تفصيل يې داسې دی:

ثعلبه بن عمرو په حجاز کې د ثعلبيه او ذي قار تر مينځ واړول او کله يې چې اولادونه لوی شول او شميره يې ډيره شوه نو مدينې ته ننوت او هملته ميشت شو، اوس او خزرج او د حارثه بن ثعلبه اولاده له همدې (ثعلبه) قبيلې څخه دي.

حارثه بن عمرو (خزاعه) او اولاده يې په ظهران کې ځای په ځای شول، وروسته يې په

مکه حمله وکړه او د مکې اصلي اوسيدونکي (جرهميان) يې له مکې نه وايستل او دوی پکې ميشت شول.

عمران بن عمرو او اولاده يې عمان ته لاړل، همدوی د عمان ازديان دي.

د نصر بن ازد کورنۍ په تهامه کې ميشته شوه او دوی ته ازد شنوءه وايي.

جفنه بن عمرو او اولاده يې شام ته ورسيدل او هملته ميشت شول، جفنه په شام کې د غساسنه پاچايانو پلار و، دوی ته غساسنه ځکه ويل کيږي چې مخکې لدينه چې شام ته لاړ شي په حجاز کې يې د غسان په نامه مشهورې چينې تر خوا اړولي وو او همدې چينې ته د نسبت په اساس غساسنه وبلل شول.

۲ـ لخم او جذام – دوی د ختيځ او شمال په لوري لاړل. او د **لخم** له کورنۍ نه يو هم په حيره کې د مناذره پاچايانو پلار نصر بن ربيعه و.

۳ـ بنو طيئ – د ازد کورنۍ له وتلو وروسته بنو طيئ د شمال په لور وخوځيدل تر څو د اجا او سلمی نوميو غرونو تر مينځ ځای په ځای شول چې وروسته دا دواړه غرونه د طيئ د غرونو په نامه مشهور شول.

۴ـ کِنده- دوی لومړی بحرين ته لاړل، خو وروسته مجبور شول چې حضرموت ته ولاړ شي، هلته يې هم ګذاره ونشوه نجد ته لاړل او هلته يې لوی حکومت جوړ کړ، خو هغه هم ډير ژر له مينځه لاړ.

د حمير يوه قبيله (قضاعه) هم له يمن نه ووتله او د عراق د سرحدي برخو په السماوه نومي کلي کې ميشته شوه[1] خو پدې کې اختلاف شته دی چې قضاعه له حمير څخه وه او که نه.

مستعرب عربان

د مستعربه عربانو نيکه حضرت ابراهيم (عليه السلام) اصلا د عراق د (ار) نومي ښار ګوټي اوسيدونکي و. (ار) د فرات سيند په لويديځه غاړه له کوفې سره نژدې پروت دی، په اوس وخت له ځمکې کيندنې او څيړنې وروسته د نوموړي ښارګوټي او د ابراهيم (عليه السلام) د کورنۍ او د دوی د ټولنيزې او ديني وضعې په هکله زيات

---

[1]. د نوموؤو قبيلو د هجرت او نورو تفصيلاتو په هکله د الخضري تاريخ الامم الاسلاميه نومي کتاب ۱/۱۱-۱۳ او د قلب جزيره العرب کتاب ۲۳۱ او **۲۳۵** مخ ته مراجعه وکؤه. د نوموؤو قبايلو د هجرت د نيتګيګ او عواملو په هکله تاريخي منابع پخپل مينځګ کي زيات اختلافات لري خو مونږ دلته له زيات دقت او خګيؤنيګ وروسته هغه خګه رانقل کؤيدي چيګ د دليل له پلوه راته سيي او پياوؤي شګکاره شويدي.

معلومات په لاس راغلي دي.[۲]

څرګنده ده چې ابراهيم (عليه السلام) د عراق له (ار) نومي ځای نه حاران يا حران او له هغه ځای نه فلسطين ته تللی و او همدغه ځای يې د خپل دعوت لپاره مرکز ټاکلی و پدې ملک کې د ننه او بهر يې ډير سفرونه کړيدي[۱]. يو ځل مصر ته تللی و هلته چې د وخت د فرعون له فريب او مکر سره مخ شوی و، فرعون غوښتل چې د ابراهيم (عليه السلام) ښځې حضرت ساره ته ضرر ورسوي، خو الله تعالی د هغه دا چل او ول ناکام کړ، فرعون پدې پوه شو چې ساره له خپل خدای (جل جلاله) سره څومره نژدې او ټينګې اړيکې لري، همغه وه چې خپله لور (هاجر)[۲] يې ساره ته د خادمې او نوکرۍ په صفت ورکړه او بيا ساره هغه (هاجر) ابراهيم (عليه السلام) ته په نکاح ورکړه.[۳]

ابراهيم (عليه السلام) بيرته فلسطين ته راستون شو او هلته الله تعالی له هاجر نه زوی ورکړ، دغه وخت له ساره سره څه ضد پيدا شو او ابراهيم (عليه السلام) يې دېته اړ يوست چې هاجر او وړوکی زوی يې (اسماعيل عليه السلام) له دې ځای نه وباسي، نو ابراهيم (عليه السلام) هغوی دواړه له ځان سره بوتلل او د بيت الله شريف سره خوا کې تر هغې لوی ونې لاندې يې ځای په ځای کړل چې په هغه لړ اوچت شانته ځای چې شا او خوا يې د سيلاب اوبو وهلي و ولاړه وه، هغه وخت په مکه کې هيڅوک هم نه اوسيدل ځکه هلته نه اوبه وې او نه واښه.

ابراهيم (عليه السلام) هاجر او اسماعيل (عليه السلام) ته لږ څه اوبه او يوه کمه اندازه خواړه (خرما) پريښودل او خپله بيرته فلسطين ته ستون شو، څو ورځې لانه وې تيرې شوې چې د دوی د څښاک اوبه او خواړه خلاص شول په همدې وخت کې د الله تعالی په فضل او کرم سره د زمزم چينه را وخوټيده او پدې ترتيب سره رحيم خدای د دوی د څښاک او خوراک تدبير وکړ. دا کيسه اوږده او مشهوره ده.[۴]

وروسته د يمانيه قبيلې خلک (دوهم جرهميان) راغلل او د اسماعيل (عليه السلام) د مور په اجازه په مکه کې ميشته شول. ويل کيږي هغوی لدينه مخکې د مکې په شا او خوا درو کې اوسيدل.

---

[۲] تفهيم القران د سيد ابو الاعلی مودودي ليکنه ۱/ ۵۵۳-۵۵۴-۵۵۵-۵۵۶

[۱] تفهيم القران ۱/۱۰۸

[۲] مشهوره دا ده چې (هاجر) وينځګه وه خو سر محقق او ليکوال قاضي محمد سليمان المنصور پوري دا ثابته کړيده چې (هاجر) د فرعون لور وه، او هغه وينځګه نه بلکه آزاده وه. رحمة للعالمين ۲/۳۲-۳۷.

[۳] رحمة للعالمين ۲/۳۴ . د تفصيل لپاره صحيح بخاري ۱/۴۷۴ وګګوره.

[۴] صيح البخاري کتاب الانبياء ۱/۴۷۴-۴۷۵ ته مراجعه وکړه.

د بخاري شريف له روايت نه دا په ډاګه کيږي چې يمانيان له اسماعيل (عليه السلام) نه وروسته خو مخکې لدينه چې هغه ځوان شي په مکه کې ميشت شوي وو، پداسې حال کې چې لدينه وړاندې به هم هغوی پدې دره باندې تيريدل.[1]

ابراهيم (عليه السلام) به کله کله د اسماعيل (عليه السلام) او حضرت هاجر د ليدو پخاطر مکې ته تشريف وووړ، خو دا نده معلومه چې څو ځله مکې ته تللی دی، تاريخي مصادرو مکې ته د ابراهيم (عليه السلام) يوازې څلور سفرونه ذکر کړيدي:

١- قرآنکريم فرمايي چې الله تعالی ابراهيم (عليه السلام) ته داسې خوب ورولید چې خپل زوی اسماعيل (عليه السلام) ذبح کوي، نو هغه هم د الله تعالی د دې امر د تعميل لپاره اقدام وکړ: (فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (١٠٣) وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ (١٠٤) قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (١٠٥) إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ (١٠٦) وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ) (الصافات: ١٠٣– ١٠٧)

[ترجمه: ((او کله چې غاړه کیښوده (دواړو حکم د الله ته) او وایې چاوه دغه (اسماعيل) پر ښي اړخ دده او غږ وکړ مونږ ده ته داسې چې اې ابراهيم! په تحقيق رښتيا کړ تا خوب (خپل او ومو مانه هغه له تا) بيشکه مونږ همداسې (نيکه جزا لکه د ابراهيم نيکه) جزا ورکوو (نورو محسناتو نيکو کارانو ته، بيشکه چې هم دا ذبحه خوا مخوا دا ابتلا ازموينه وه ښکاره او فديه مو ورکړه دغه (اسماعيل) ته په مذبوحې لويې سره)).]

په سفر التکوين (بايبل) کې راغلي چې اسماعيل (عليه السلام) له اسحاق (عليه السلام) نه (١٣) ديارلس کاله مشر و، او د نوموړې کيسې له سياق نه داسې معلوميږي چې دا پيښه د اسحاق (عليه السلام) له زيږيدو نه مخکې واقع شويده ځکه د اسحاق (عليه السلام) د پيدا کيدو زيری د کيسې په پای کې راغلی دی.

لدې کيسې نه دا ثابتيږي چې د اسماعيل (عليه السلام) له ځوانيدو نه مخکې ابراهيم (عليه السلام) لږ تر لږه يو ځل مکې ته سفرکړيدی. او د پاتې دريو نورو **سفرونو** تفصيلات يې بخاري شريف د ابن عباس (رضي الله عنهما) په روايت را نقل کړيدي چې لنډيز يې داسې دی [2]:

٢- کله چې اسماعيل (عليه السلام) ځوان شو او له جرهميانو نه يې عربي ژبه زده

---

[1] البخاري ج١/٤٧٥

[2] البخاري ج ٤٧٥/١ - ٤٧٦

کړه، د جرهميانو مينه ورسره پيدا شوه، نو يوه ښځه يې ده ته په نکاح ورکړه، دغه وخت يې مور (حضرت هاجر) وفات شوه. په همدې وخت کې حضرت ابراهيم (عليه السلام) هم د دوی د احوال او ليدو پخاطر مکې ته راغی، اسماعيل (عليه السلام) يې ونه موند، له ښځې نه يې دده او د ژوند د حال، احوال په هکله پوښتنه وکړه، ښځې يې له ژوند نه ډيرې ګيلې او شکوې وکړې، نو ابراهيم (عليه السلام) ورته وويل کله چې اسماعيل (عليه السلام) راغی ورته ووايه چې د دروازې ته درۍ دې بدله کړه. اسماعيل (عليه السلام) چې راغی د پلار په مقصد پوه شو، نو خپله دا ښځه يې طلاقه کړه، او د جرهم قبيلې د مشر مضاض بن عمرو له لور سره يې واده وکړ.[1]

۳ - د اسماعيل (عليه السلام) له دوهم واده نه وروسته ابراهيم (عليه السلام) يو ځل بيا مکې ته راغی، خو دا ځل يې هم خپل زوی ونه وليد، له ښځې نه يې د حال او احوال پوښتنه وکړه هغې د الله تعالی حمد او ثنا ويله او پخپل ژوند يې شکر يوست، نو ابراهيم (عليه السلام) ورته وويل:اسماعيل (عليه السلام) ته ووايه چې د خپلې دروازې ته درۍ دې ټينګه ساته، او پخپله بيرته فلسطين ته ستون شو.

دريم ځل چې کله ابراهيم (عليه السلام) مکې ته راغی اسماعيل (عليه السلام) زمزم اوبو ته نژدې تر يوې لويې ونې لاندې غشي جوړول، کله يې چې خپل پلار وليد ورپاڅيد يو له بل سره يې د مينې او محبت څرګندونه وکړه. د دوی دا ليدنه له ډيرې مودې جدايۍ وروسته شوې وه، ډيره ګرانه ده چې دومره اوږده موده دې د ابراهيم (عليه السلام) په شان مشر، مهربان او مشفق پلار د خپل زوی جدايي وزغملی شي، او يا دې د اسماعيل (عليه السلام) په شان نيک صالح، او مطيع زوی له خپل پلار نه بيل او جدا و اوسيدلی شي!! همدا ځل دوی دواړو (عليهما السلام) کعبه شريفه جوړه کړه او ابراهيم (عليه السلام) د الله تعالی په امر خلکو ته د حج کولو بلنه او دعوت ورکړ.

الله تعالی اسماعيل (عليه السلام) ته د مضاض له لور نه دولس زامن ورکړل چې نومونه يې دادي[2]:

نابت يا نبايوط، قيدار، ادبائيل، مبشام، مشماع، دوما، ميشا، حدد، يتما، يطور، نفيس، قيدمان، بيا له دوی نه دولس کورنۍ جوړې شوی، يو څه موده ټول په مکه کې

[1] قلب جزيره العرب ص. ۲۳۰

[2] قلب جزيره العرب.

اوسیدل او د یمن، شام او مصر تر مینځ یې تجارت کاوه، بیا وروسته دا کورنۍ په ټوله عربي جزیره او حتی چې له جزیرې نه اخوا هم خورې شوې لدې معلوماتو نه علاوه د قیدار او نابت له اولادې پرته د نورو په هکله څه نور معلومات په لاس کې نشته.

انباطي تمدن د حجاز په شمال کې ډېر پرمختګ وکړ،هغوی هلته یو پیاوړی حکومت جوړ کړ (بطراء) د دوی پایتخت و، هیڅا یې هم مقابله نشوای کولای، تر څو رومیان راغلل او هغوی یې له مینځه یوړل. سلیمان ندوي له ډېر بحث او څېړنې وروسته وایي چې د آل غسان پاچایان او انصار (اوس او خزرج) د ال قحطان له اولادې څخه نه وو، بلکه هغوی د نابت بن اسماعیل (علیه السلام) له اولادې څخه دي[1].

د قیدار بن اسماعیل (علیه السلام) اولاده په مکه کې پاتې شوه، تر څو عدنان او وروسته یې زوی معد پیدا شول د عدناني عربو د نسب سلسله تر همدې ځایه پورې په سیې توګه محفوظ ده. عدنان د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یوویشتم نیکه دی. په یوه حدیث شریف کې راځي: کله به چې رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د خپل نسب شجره ویله نو چې عدنان ته به ورسید توقف به یې وکړ او نور نومونه به یې نه یادول ویل به یې:(**کذب النسابون**). شجره ویونکو دروغ ویلي دي[2].

یو شمیر عالمان له عدنان نه پورته هم د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نسب د شجرې ویل روا بولي ځکه هغوی پدې هکله دا مخکې یاد شوی حدیث ضعیف بولي، دوی وایي چې د عدنان او ابراهیم (علیه السلام) تر مینځ څلویښت پلرونه (پوشته) تیر شویدي.[3]

ویل کیږي چې (معد) یو زوی درلود چې (نزار) نومیده، د نزار څلور زامن پیدا شول چې له هغوی نه د (ایاد)، (انمار)، (ربیعه)، او (مضر) څلور لویې کورنۍ جوړې شوې، خو ربیعه او مضر ډیرې لویې او د زیاتو ښېنو درلودونکې کورنۍ دي. د ربیعه کورنۍ ښېنی دا دي: اسد بن ربیعه، عنزه، عبدالقیس، د وائل دوه زامن (بکر، تغلب) حنیفه او نورې.

<u>مضر قبیله په دوو لویو کورنیو قیس عیلان بن مضر او الیاس بن مضر باندې ویشل شویده،</u> بیا له قیس عیلان نه بنو سلیم، بنو هوازن، بنو غطفان، او له غطفان نه عبس، ذبیان، اشجع او غني بن اعصر، او له الیاس بن مضر نه تمیم بن مره، هذیل بن

---

[1]. تاریخ ارض القرآن ۲/ ۷۸ تر ۸۶

[2]. الطبري ۱۹۱/۱ تر ۱۹۴. الاعلام ۶/۵

[3]. رحمة للعالمین ۷/۲- ۸ -۱۴- ۱۵-۱۶ - ۱۷

مدرکه، بنو اسد بن خزیمه او د کنانه بن خزیمه کورنۍ، او له کنانه نه د قریشو قبیله چې د فهر بن مالک بن النضر بن کنانه له اولادې څخه دي جوړه شویده.
بیا قریش په مختلفو کورنیو ویشل شویدي چې مشهورې یې د جمح، سهم، عدي، مخزوم، تیم، زهره او د قصي بن کلاب کورنۍ دري واړه پښې یعنی (عبدالدار بن قصي، اسد بن عبدالعزی بن قصي، او عبدمناف بن قصي) کورنۍ دي.
د عبدمناف کورنۍ څلور پښې لري چې عبد شمس، نوفل، المطلب، او هاشم نومیږي، او د همدې هاشم له کورنۍ نه الله تعالی خپل رسول حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم د رسالت لپاره غوره کړیدی.[1]
رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي:
((إن الله اصطفى من ولد ابراهيم اسماعيل، واصطفى من ولد اسماعيل كنانه، واصطفى من بني كنانه قريش، و اصطفى من قريش بني هاشم و اصطفاني من بني هاشم)) .(رواه مسلم عن وائله بن الاسقع، باب فضل نسب النبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ٢/٢٤٥ و الترمذي ٢/٢٠١.) [الله تعالی د ابراهیم (علیه السلام) له اولادې نه اسماعیل (علیه السلام) او د اسماعیل (علیه السلام) له اولادې نه کنانه او له بني کنانه نه قریش، او له قریشو نه بني هاشم او له بني هاشم نه یې زه غوره کړی یم.]
له عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) نه روایت دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي:**((إن الله خلق الخلق فجعلني من خير فرقهم و خير الفريقين، ثم تخير القبائل فجعلني من خير القبيلة، ثم تخير البيوت فجعلني من خير بيوتهم، فأنا خيرهم نفسا و خيرهم بيتا))**.(رواه الترمذي باب ماجاء فی فضل النبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ٢/٢٠١.
[الله تعالی مخلوق پیدا کړ، نو زه یې په له ټولو نه غوره فرقه او ډله کې وګرزولم، بیایې د هغوی په دوو غوره ډلو کې هم له هغې ډیرې غورې ډلې نه وګرزولم، بیایې قبیلې غوره کړې او زه یې په له ټولو نه غوره قبیله کې

---

[1]. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري بك ۱۴/۱-۱۵

وګرزولم، بیایې کورنۍ غوره کړې زه یې له ټولو نه په غوره کورنۍ کې وګرزولم، نو زه د خپل ذات له پلوه او د خپلې کورنۍ له اړخه (یعنی له دواړو خواوو نه) له ټولو نه غوره او بهتر یم.]

او کله چې د عدنان اولاده زیاته شوه، نو د عربي وطن په مختلفو برخو کې خواره شول. عبدالقیس، د بکر بن وائل او د تمیم ځنې کورنۍ بحرین ته لاړې، بنوحنیفه بن صعب بن علي بن بکر یمامه ته لاړل او په حجر نومي ځای کې میشته شول، د بکر بن وائل نورې کورنۍ له یمامه، بحرین سیف کاظمه، خلیج او ان د عراق تر شا او خوا سیمو لکه ایله او هیت پورې ورسیدلې، د تغلب ځنې کورنۍ د فرات په جزیره او نور یې له بکر سره میشته شول، بنو تمیم د بصرې په دښته کې واړول.

بنوسلیم مدینې ته نژدې د القری له درې نه تر خیبره او له خیبر نه د مدینې تر ختیځ، او د مدینې له ختیځ نه تر جبلین او پدې ترتیب سره ان تر حره نومې سیمې پورې خواره شول. ثقیف په طائف او هوازن د مکې په ختیځ د اوطاس په برخه کې چې د مکې او بصرې په لاره کې پرته ده ځای په ځای شول. بنو اسد د تیماء په ختیځه او د کوفې په لویدیځه خوا کې میشت شول، د دوی او تیماء تر مینځه د طي قبیلې بحتر نومې کورنۍ اوسیدله، د دوی له ځای نه تر کوفې پورې د پنځو شپو مزل و. ذبیان کورنۍ د تیماء سره خوا کې تر حوران پورې پرته وه. د کنانه کورنۍ په تهامه او د قریشو ښنه په مکه او شا او خوا سیمو کې پاتې شول، خو هغوی ډیر خپل مینځي اختلافات درلودل، اتفاق یې نه درلود بلکه تیت او پرک و تر څو چې قصي بن کلاب څوان شو، او دوی ې سره متحد او یو موټی کړل، د نفاق اور یې ګل کړ، او خپل قوم یې د یووالي په رسۍ سره وتاړه، او د همدې اتفاق او وحدت له برکته هغوی د قدر، مقام او منزلت خاوندان شول[1].

[1]. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري بك ۱/۱۵-۱۲

د عربو حکومت او امارت

کله مو چې وغوښتل له اسلام نه وړاندې د عربو له حال او احوال نه خبرې وکړو، نو لازمه مو ولیده چې د عربو د حکومت، امارت، قومونو او مذهبونو د تاریخ په هکله هم لنډ شانته معلومات وړاندې کړو، تر څو د اسلام د ظهور په وخت کې د وضعې څرګندونه او پېژندنه راته آسانه شوې وي. د اسلام له لمر څرک نه مخکې عربي واکداران په دوه ډوله وو، يو ډول يې داسې تاج لرونکي پاچايان وو چې په حقيقت کې يې پوره استقلال او آزادي نه درلوده، بل ډول د قبائلو او کورنيو مشران وو چې د پاچايانو په شان د پوره صلاحيت او امتيازاتو خاوندان وو، او زيات شمير يې د پوره استقلال درلودونکي هم وو، او کيداى شي چې يو شمير نورو به يې د کوم پاچا تابعيت هم درلود. د يمن، آل غسان او الحيره پاچايان تاج لرونکي او نور پاتې بې تاجه پاچايان وو.

د يمن پاچايي

په يمن کې د العاربه عربو له مينځ نه تر ټولو لومړى پيژندل شوى قوم د سبا قوم دى. د (اور) په څمکه کيندنه چې پدې وروستيو کې شوې ځنې داسې معلومات په لاس راغلي دي چې له ميلاد نه (۲۵) پيړۍ مخکنيې زمانه پورې اړه لري او د ددى قوم (سباء) يادونه هم پکې شويده. د دوى د تمدن پرمختګ او واکمنۍ وسعت او پراختيا له ميلاد نه يوولس (۱۱) پيړۍ مخکې شروع شويدى .

د دوى واکمني په لاندې ډول په مختلفو مرحلو ويشلى شو:

۱_ له ۶۵۰ ق. م نه مخکې پيړۍ، پدې وختونو کې د دوى پاچايان د ((مکرب سبا)) په نامه ياديدل، پايتخت يې د (صرواح) ښار و چې لا تر اوسه پورې يې د مارب ښار لويديځ لوري ته د يوې ورځې مزل په اندازه ليرې مسافه کې نښې نښانې ليدلې کيږي او د (خريبه) په نامه يادول کيږي. د يمن په تاريخ کې مشهور بند (سدمارب) هم په همدې دوره کې جوړ شويدى. ويل کيږي چې د سبا قوم د واکمنۍ لمن دومره پراخه وه چې د عربي وطن په د ننه او بهر کې يې ډيرې مستعمرې درلودې.

۲_ له ۶۵۰ ق.م نه تر ۱۱۵ ق.م پورې، پدې دوره کې د دوى پاچايان د سبا د پاچايانو

په نامه یادیدل، او د مکرب لقب یې پرینبود پایتخت یې له صرواح نه مارب ته انتقال کړ، او اوس هم د صنعاء ختیځې خواته شپیته (۶۰) میله لیرې د دې ښار (مارب) نښې نښانې لیدل کیږي.

۳ _ له ۱۱۵ق. م نه تر ۳۰۰م پورې، پدې دوره کې حمیر قبیلې د سبا پاچایانو ته ماتې ورکړه او د (مارب) په ځای یې د (ریدان) ښار خپل پایتخت وټاکه دا ښار وروسته د (ظفار) په نامه ونومول شو، ځنې آثار یې تر اوسه پورې (یریم) ته نژدې د مدور په غره باندې باقي پاتې دي. د هغوی انحطاطه (ځوړتیا) له همدې دورې نه پیل شوه، تجارت یې له ناکامۍ سره مخ شو ځکه چې لومړی د حجاز پر شمال انباطیانو خپل تسلط ټینګ کړ او د سبا قوم یې له دې ځایه ویوست ورپسې رومیانو په مصر، سوریې او د دوهم ځل لپاره په شمالي حجاز باندې له تسلط او واکمنۍ وروسته بحري تجارتي لارې هم تر خپل کنترول لاندې راوستلې، او لدې نه علاوه د مختلفو قبیلو خپل مینځي اختلافات هم د دې سبب شول چې ال قحطان د ورکې او تباهۍ په څنډه ودریږي او له خپل وطن نه بې وطنه او در په در شي.

۴ _ له ۳۰۰م کال نه تر اسلامي لمر ځرک پورې- پدې دوره کې هغوی له ډول ډول ستونزو، کودتا ګانو، او خپل مینځي جنګونو سره لاس او ګریوان وو، تر څو دوی خپل هر څه حتی آزادي هم له لاسه ورکړه. په همدې وخت کې رومیان عدن ته ننوتل، حبشیانو د دوی په مرسته او د همدان او حمیر قبیلو له داخلي جګړو نه په استفادې سره په (۳۴۰م کال کې د لومړي ځل لپاره یمن ونیو چې تر (۳۷۸م) پورې له همدوی سره و.

وروسته یمنیانو بیرته خپله آزادي وګټله، خو پدې وخت کې د مارب په بندکې درزونه پیدا شول تر څو په ۴۵۰ یا ۴۵۱م کال کې هغه لوی سیلاب چې قرآنکریم د سیل العرم په نوم یاد کړی راوبهید، هر څه یې په مخه کړل او ډیره تباهي او بربادي یې جوړه کړه.

په (۵۲۳م) کال یهودي مشر ذو نواس د نجران پر مسیحیانو سخته حمله وکړه او غوښتل یې هغوی په زور او جبر سره له مسیحیت نه واړوي، خو کله چې هغوی دا ونه منله نو ذونو اس ورته د اور کندې وایستلې او هغه مسیحیان یې پکې ورواچول.

همدې کیسې ته قرآنکریم د (البروج) په سورت کې اشاره کوي فرمايي:

((قُتِلَ أَصْحَابُ الأُخْدُودِ * النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ * إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ * وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ * وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلاَّ أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ * الَّذِي

لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ)) (البروج: ٤ ـ ٩)
[ترجمه : مړه دې شي کندې ایستونکي، اور ډیر خس و خاشاك لرونکی.کله چې دوی پر هغوی ناست وو، او هغه څه یې لیدل چې پر مسلمانانو یې کول. اوله هغوی نه یې بدله نه اخیسته مګر ددې چې هغوی په عزیز او حمید خدای ایمان درلود، هغه خدای چې د اسمانونو او ځمکې پاچایي ورسره ده او الله پر هر څه شاهد او خبر دی.]
او د همدې پیښې په نتیجه کې نصرانیان د خپل انتقام پخاطر د روم د امپراطور تر مشرۍ لاندې په عربو باندې د تسلط او د خپلې واکمنۍ د پراختیا په تکل کې شول، حبشیان یې راپورته کړل، بحري قوت (کښتۍ او جهازونه) یې ورته برابر کړل، بالاخره اویا زره (۷۰۰۰۰) حبشي سپاهیان په یمن وروختل او په (**۵۲۵**م) کال یې یمن ونیو او ارياط يې حاکم وټاکل شو. نوموړی تر یو وخته د یمن حاکم و، تر څو د خپلو لښکرو د یوه قوماندان (ابرهه) له لاسه ووژل شو. ابرهه د قدرت واګې پخپل لاس کې ونیولې، او دا همغه ابرهه دی چې د مکې دورانولو لپاره یې لښکرې را ایستلې وې، دی او لښکر یې د اصحاب الفیل په نامه شهرت لري.
د الفیل له پیښې نه وروسته یمنیانو له فارسیانو نه د مرستې غوښتنه وکړه او بالاخره یې د یوې کلکې مقابلې په نتیجه کې حبشیان له خپل وطن نه وشړل او په (**۵۷۵**م) کال یې د معدیکرب بن سیف ذي یزن الحمیري تر مشرۍ لاندې خپله آزادي اعلان کړه، او معدیکرب یې پاچا وټاکل شو.
نوموړي یو شمیر حبشیان د خپل خدمت او چوپړ لپاره له ځان سره وساتل تر څو یوه ورځ د همدې حبشي خدمتګارانو له خوا ووژل شو او دده په مرګ سره د ذي یزن د کورنۍ حکومت هم پای ته ورسید.
وروسته کسری په صنعاء کې فارسي والي مقرر کړ او یمن د فارس یو ولایت اعلان شو، دې سلسلې تر (**۶۳۸**م) کال پورې دوام درلود، خو په همدې کال فارسي والي باذان اسلام راوړ او پدې ترتیب سره په یمن باندې د فارس تسلط او واکمني ختمه شوه[1].

---
(1). د زیاتو معلوماتو لپاره مراجعه وکړئ تفهیم القرآن **۱۹۵/۴** تر **۱۹۸** او تاریخ ارض القران ج**۱/۱۳۳** مخ ته د کتاب تر پایه. د کلونو د تعیین په هکله تاریخي روایات یو له بل سره أیر توپیر لري، حګنیګ لیکوالان وایيګ چیګ دا تګولیګ هسیګ پخوانۀ کیسیګ دي، نه نور څه.

د حيره پاچايي

له کومې ورځې نه چې لوی قوروش په (۵۵۷-۵۲۹ ق.م) کې فارسيان سره يو کړي وو له همغې ورځې نه په عراق او شا او خوا سيمو کې د فارسيانو حکومت چليده، دا وخت د دوی د زور او دبدبې وخت و هيچا يې هم مقابله نشوای کولای تر څو په (۳۲۶ ق. م) کال کې اسکندر مقدوني د فارسيانو پاچا (لومړنی دارا) ته ماتې ورکړه، او پدې ډول سره دا دولت تجزيه شو، ملک الطوايفی ورباندې حاکمه شوه. دا لړۍ تر (۲۳۰م) پورې جاري وه، په همدې وخت کې قحطانيانو هجرت وکړ او د عراق څنې کليوالې سيمې يې ونيولې، ورپسې عدنانيان راغلل او له دوی سره له کشمکش او جنجال وروسته يې د فرات جزيرې څه برخې قبضه کړې.

فارسيان د دوهم ځل لپاره له (۲۲۶م) کال نه را پديخوا د ساساني دولت د بنسټ اينبودونکي (اردشير) په دوره کې د قدرت خاوندان شول. نوموړي فارسيان سره متحد کړل او په ګاونډيو عربانو يې قبضه ولګوله، په نتيجه کې د قضاعه قبيلې خلک مجبور شول چې شام ته لاړ شي، حيره او انبار هم د اردشير تر ولکې لاندې راغلل.

د ارد شير په دوره کې په حيره او د عراق او عربي جزيرې په کليوالو سيمو کې د ميشته قبيلو لکه مضر او ربيعه والي جذيمه الوضاح نوميده. ارد شير پوهيده چې په عربو باندې حکومت کول او د هغوی له حملو نه ځان ساتل تر هغه پورې ممکن ندي تر څو يې پر دوی داسې يو څوک نه وي ګمارلی چې له قومي او ملي قوت نه برخمن وي، په قوم کې ځای ولري او وکولی شي چې له روميانو سره د مقابلې په وخت د دوی مرسته لاسته راوړي، او هم د عراق عربان د روم تر قبضې لاندې شام کې اوسيدونکو عربانو په مقابل کې ودروي. همدا راز د الحيرې له والي سره به د فارسي لښکرو يو غونډ هم موجود و، تر څو د حکومت په خلاف د صحرا نشينو عربانو د پاڅون په ټکولو کې ورنه کار واخلي. جذيمه د (۲۶۸م) کال په شا او خوا کې مړ شويدی.

د جذيمه له مرګ نه وروسته د سابور بن اردشير په دوره کې عمرو بن عدي بن نصر اللخمي- د لخميانو د لومړني حاکم په توګه د حيرې والي وټاکل شو. لخميانو تر هغې پورې په حيره باندې حکومت کاوه تر څو قباذ بن فيروز د فارس واکدار وټاکل شو، پدې وخت کې مزدک هم را پيدا شو، نوموړي د فساد، فحشاء او اباحيت لور ته بلنه پيل کړه، قباذ او نورو ډيرو د مزدک دا بلنه ومنله، وروسته قباذ د حيرې مشر المنذر بن ماء السماء ته ليک واستاوه او هغه يې هم دې نوي دعوت ته راوباله، خو هغه د

خپل غرور له کبله دا غوښتنه ونه منله، نو قباذ هغه عزل او په ځای یې د مزدکي مذهب يو پيرو حارث بن عمرو بن حجر الکندي د حيرې والي مقرر کړ.

له قباذ نه وروسته د فارس مشري د کسری نوشيروان په غاړه ولويده، نوموړي له مزدکي مذهب سره ډير کينه درلوده، مزدک او د هغه ډير پيروان يې ووژل، منذر يې بيرته د حيران والي وټاکه، حارث يې راوغوښت خو هغه دارکلب ته وتښتيد او بيا هملته مړ شو.

له منذر بن ماء السماء نه وروسته حکومت له همدوی سره و، تر څو د نعمان بن منذر دوره پيل شوه پدې وخت کې زيد بن عدي العبادي د نعمان په خلاف يوه توطئه جوړه کړه او د همدې توطئې په نتيجه کې کسری ورباندې په غوصه شو او هغه يې راوغوښت خو نعمان لومړی په پټه سره د آل شيبان مشر هاني بن مسعود ته ورغی، خپل مال او اولاد يې له هغه سره پرېښودل، بيا دکسری په لور وخوځيده، کسری هغه بندي کړ په بنديخانه کې مړ شو، او د ده پر ځای يې اياس بن قبيصه الطائي د حيرې والي وټاکه. او هغه ته يې امر وکړ چې له هاني بن مسعود نه د نعمان مال وغواړي، خو هاني دا ونه منله چې د نعمان مال ورکړي، نو کسری د هاني په خلاف د جګړې اعلان وکړ او خپلې لښکرې يې د اياس په مشری د هغه په لور ور مرش کړې، پدې ترتيب سره د ذي قار په سيمه کې د دواړو خواوو تر منځ سخته جګړه ونښته چې په پای کې بنو شيبان بری وموند او فارسيانو ماتې وخوړه، او دا لومړی ځل ؤ چې عربو عجمانو ته ماتې ورکړه. دا پيښه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ولادت نه لږه موده وروسته واقع شويده، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حيره باندې د اياس بن قبيصه د حکمرانۍ له پيل نه اته مياشتې وروسته زيږيدلی دی. په اياس پسې د حيرې ولايت يوه فارسي نژاده شخص ته وسپارل شو، خو په (۶۳۲م) کال کې د حيرې ولايت بيرته د آل لخم کورنۍ ته په لاس ورغی او منذر چې په معرور سره مشهور و والي وټاکل شو، خو د ده د ولايت لا اته مياشتې نه وې پوره شوی چې د خالد بن الوليد (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې اسلامي لښکرې ورباندې وروختلې.[1]

د شام حکومت

---

[1]. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري بك ۲۹/۱ تر ۳۲ پورې.

کله چې عربانو له خپل اصلي ټاټوبي نه کوچېدل پيل کړل، نو د قضاعه کورنۍ ځنې پښې لکه بني سليح بن حلوان چې بنو ضجعم بن سليح يې له اولادې نه وو، د شام په پولو کې مېشته شوې. روميانو دا کورنۍ د ځان کړې او غوښتل يې په دوی سره له يوې خوا د صحرا او وچې د عربانو مخه ونيسي او له بل پلوه د فارس په مقابل کې ورنه ګټه واخلي. پدې ترتيب سره يې د هغوی لپاره بيل پاچا وټاکه، د دوی پاچايي د دوهمې ميلادي پېړۍ له پيل نه تقريبا تر پايه پورې دوام درلود، تر ټولو مشهور پاچا يې زياد بن الهبوله و. او د دوی د پاچايۍ لړۍ هغه وخت پای ته ورسيده کله چې د آل غسان کورنۍ ضجاعمه ته ماتې ورکړه، او پدې سره د روميانو له خوا د شام پاچايي هم آل غسان ته وسپارله شوه، نوموړې کورنۍ د روميانو د مزدورانو په صفت تر (۱۳) ه کال پورې د شام په عربانو حکومت وچلاوه، خو په نوموړي کال د حضرت عمر (رضي الله عنه) د خلافت په دوران کې د يرموک د غزا په نتيجه کې د دوی حکومت پای ته ورسيد، او د دوی وروستی پاچا (جبله بن الايهم) اسلام راوړ او له مسلمانانو سره يو ځای شو[1].

د حجاز پاچايي

ترڅو چې اسماعيل (عليه السلام) ژوندی و د مکې مشري او د بيت الله شريف مسئوليت له همده سره و،[2] خو کله چې هغه د (۱۳۷) کلونو په عمر له دنيا نه رحلت وکړ،[3] نو دا مسئوليت يې زامنو نابت ورپسې قيدار او په بل روايت قيدار بيا نابت په غاړه واخيست. او له دوی نه وروسته د مکې مشري د دوی نيکه مضاض بن عمرو الجرهمي ته وسپارله شوه، خو د اسماعيل (عليه السلام) اولاده که څه هم مشري له نورو سره وه د ډير قدر او عزت خاوندان وو ځکه د دوی پلار او نيکه کعبه شريفه جوړه کړې وه.[4]

د وخت په تيريدو سره د اسماعيل (عليه السلام) د اولادې نوم او نښان مخ په ورکيدو شو، جرهميان هم د بخت نصر له دورې مخکې کمزوري شول، او په همدې وخت د مکې په سياسي آسمان کې د عدنان د کورنۍ ستورى وځليد. په ذات عرق کې په عربانو باندې د بخت نصر د تيرې په هکله را نقل شوی روايت هغه چې وايي پدې

(1). نفس المصدر ۳۴/۱ و ارض القرآن ۲/ ۸۰-۸۲

(2). قلب جزيرة العرب ص ۲۳۰-۲۳۷

(3). سفر التكوين ۲۵:۱۷

(4). قلب جزيرة العرب ۲۳۰- ۲۳۷ ابن هشام ۱/۱۱۱-۱۱۳ ابن هشام يوازيگ د نابت له مشرة نه يادونه كؤيده

پيښنه کې د عربو مشر د جرهم له قبيلې څخه نه و، زمونږ د يادې شوې خبرې پخلاوی کوي.[۱]

د عدنان کورنۍ د بخت نصر د دوهمې حملې (۵۸۷ ق .م) په وخت کې يمن ته وتښتيدلې، برمياه (عليه السلام) چې د اسرائيلو نبي و، معد له ځان سره شام ته بوتلا، او کله چې د بخت نصر فشارونه کم شول معد بيرته مکې ته راستون شو، خو هغه وخت په مکه کې له جرهميانو نه يوازې جرشم بن جلهمه پاتې وو،معد د هغه له لور سره واده وکړ او له هغې نه يې زوی (نزار) پيدا شو.[2]

نوره د جرهميانو وضعه هم مخ په خرابيدو شوه، څوک به چې مکې ته راتلل نو دوی به وربانديې ظلمونه کول دکعبې ټول مال ئې ځان ته خاص کړ[3]. دې کار عدنانيان په غوصه کړل،او کله چې د خزاعه قبيلې خلک په مرظهران نومې منطقه کې ميشته شول او ويې ليدل چې د جرهميانو او عدنانيانو وضعه ښه نده، نو له همدې وضعې نه په استفادې او د عدنان قبيلې دځينو کورنيو په مرسته يې د جرهميانو په خلاف جګړه پيل کړه، بالاخره يې د دوهمې ميلادي پيړۍ په نيمايي کې جرهميان له مکې نه وشړل او د مکې مشري دوی په غاړه واخيسته.

جرهميانو چې کله مکه پريښوده، نو ځنې شيان يې د زمزم په څاه (کوهي) کې واچول او خوله يې ورپټه کړه.ابن اسحاق وايي:عمرو بن الحارث بن مضاض الجرهمي[۴] دکعبې شريفې دوې هوسۍ [4] او حجر اسود دواړه د زمزم په کوهي کې ښخ کړل او بيا له خپلو ملګرو سره د يمن په خوا وخوځيده.

د مکې پريښودل جرهميانو ته ډير غم اوخفګان باعث وو پدې هکله عمرو داسې وايي :

كأن لم يكن بين الحجون الى الصفا   أنيس و لم يســمر بمــكة سامر

---

[۱]. قلب جزيرة العرب ص. ۲۳.

[2]. رحمة للعالمين۲/۴۸.

[3]. قلب جزيرة العرب ص ۲۳۱.

[٤]. دا هغه مضاض الجرهمي نه دی کوم چې د اسماعيل (عليه السلام) په کيسه کې يې يادونه شويد.

[۴]. مسعودي وايي: په تيره زمانه کې به فارسيانو کعبې ته پيسې او جواهرات اهداء کول. پدې لړ کې ساسان بن بابک دوې د سرو زرو هوسۍ جواهرات، تورې او ډير نور سره زر اهداء کړي وو. عمرو بيا دا ټول شيان د زمزم په کوهي کې واچول او پټې ښخ يې کړل.مروج الذهب ۱/ ۲۰۵.

بلى نـــحن كـــنا أُهلها فأُبـــادنا   صروف الليالي والجدود العواثر[١]

د شعر ترجمه داسې کيږي:

[ته به وايې چې دحجون او صفا ترمنځ هيڅوک نه وو (آشنا اودوست نشته) اونه دمکې د شپې له خوا جوړو شويو محفلوکې کوم کيسه ويونکی د شپې کيسې ويلې دي.مونږ د دې ځای اوسيدونکي وو، خو د وخت ناکردو اوخرابو قسمتونو اونيمه خوا نصيبونو تباه او برباد کړو.]

اسماعيل (عليه السلام) په شلمې قبل الميلاد پيړۍ کې تير شوی وُ. نو پدې سره ويلی شو چې جرهم قبيله تقريبا يوويشت پيړۍ په مکه کې اوسيدلی،او د شلو پيړيو په شا اوخوا کې يې حکومت ورباندې کړی دی.پدوی پسې د مکې مشري د خزاعه کورنۍ ته رسيدلې، خو دری لاندينې مسئوليتونه له مضر کورنۍ سره پاتې شوي وو:

١_ له عرفات نه مزدلفې ته د خلکو ليږدول او په (يوم النفير) (يعنى دذي الحجې دیارلسمه ورځ) له منى نه د تللو اجازه ورکول.دا وظيفه د بنوالغوث بن مره چې د الياس بن مضر له کورنۍ څخه و په غاړه وه.دوی ته صوفه ويل کيدل،د(يوم النفير) په ورځ به تر هغه پورې بل هيڅوا هم جمرې نه ويشتلې ترڅو به چې د صوفه يوه کس جمرې ويشتل نه وو پيل کړي، اوکله به چې خلک له جمرې ويشتلو فارغ شول، نو د صوفه خلکو به د عقبې دواړه خواوې ونيولې او تر هغې به بل چاته دتګ اجازه نه وه ترڅو به چې دوی ټول نه ووتللي،او چې دوی به ټول لاړل نو بيا به يې نورو خلکو ته د تګ اجازه ورکړه، د صوفه له ختميدو وروسته دا ميراث د تميم قبيلې د بنوسعد بن زيد مناه کورنۍ په برخه ورسيد.

٢_ د نحر (قربانۍ) يا لوی اختر په سهار له مزدلفې نه منى ته تلل، دا دنده د بني عدوان په غاړه وه .

٣_ د الاشهرالحرام وروسته، مخکې کول چې دا د بني کنانه قبيلې د بني تميم بن عدي کورنۍ وظيفه وه.[٢] هغه وخت هم دوی د الاشهرالحرام احترام درلود، پدې مياشتو کې به ئې جګړې نه کولې، خوکله به چې جګړه روانه وه نو بيا به يې داسې فيصله کوله چې دا مياشتى به وروسته کړو،يعنى اوس به جګړې ته ادامه ورکړو او بيا به راتلونکې مياشتې الاشهرالحرام وګرځوو.

په مکه باندې د خزاعه کورنۍ مشري درې سوه (٣٠٠) کاله دوام وموند[١]. د دوی په

---

[١]. ابن هشام ١/١١٤-١١٥.

[٢]. ابن هشام ١/٤٤-١١٩-١٢٠-١٢٢.

١. ياقوت/ د مکة لفظ

دوره کې عدنانیان په نجد، بحرین او د عراق شا او خوا کې خواره شول، د قریشو ځنې کورنۍ لکه حلول او حرم او د بني کنانه مختلفې پښې د مکې په څنډو کې پاتې شوې خو دوی د قصي بن کلاب تر وخته د مکې اوکعبې شریفې په کارونو کې هیڅ ونډه نه درلوده[۲].

د قُصي په هکله ویل کېږي چې دوی لا د مور په غېږ کې و چې پلار یې مړشو، موریې د بني عذره کورنۍ له (ربیعه بن حرام) نومي سړی سره واده وکړ او ورسره د هغه اصلي وطن یعنی د شام سرحدي سیمې ته لاړه، خو کله چې قصي ځوان شو بیرته مکې ته راستون شو، پدې وخت کې دمکې مشر د خزاعه کورنۍ حلیل بن حبشه و. قصي د هغه له لورحبي سره واده وکړ[۳]، خو کله چې حلیل مړ شو نو د خزاعه او قریشو ترمنځ جګړه ونښته، په پای کې دمکې اوکعبې شریفې ټول کارونه قصي پخپله غاړه واخیستل.

د دې جګړې د اسبابو په هکله دری روایتونه رانقل شویدي:

۱ـ کله چې قُصي د مال او ډېرو سړیو خاوند شو، حلیل مړ شو نو ده ځان د مکې اوکعبې شریفې د مشرۍ لپاره تر خزاعه او بني بکر نه غوره وباله، او ویل به یې:
څرنګه چې قریش د اسماعیل (علیه السلام) د اولادې مشران دي نو باید دا مشري هم له دوی سره وي، پدې هکله یې له قریشو او بني کنانه سره خبرې اترې اومشورې وکړې هغوی د ده دا خبره ومنله او په یوه اتفاق یې خزاعه او بني بکر له مکې نه وایستل[۴].

۲ـ بل دا- د خزاعه په ګومان ـحلیل وصیت کړی و چې دمکې اوکعبې شریفې مشري به قصي ته سپارل کېږي.[۵]

۳ـ حلیل دکعبې شریفې مشري خپلې لور (حبي) ته سپارلې وه او ابو غبشان خزاعي یې ورته وکیل نیولی و. او پدې سره دکعبې شریفې مشري د حبي په نمایندګۍ د ابو غبشان په غاړه وه، خوکله چې حلیل مړ شو نو قصي دا مشري له ابو غبشان نه په یوه ژي (مشک) شرابو واخیستله، خو خزاعه پدې قانع نه شول، او غوښتل یې قصي له کعبې شریفې نه منع کړي، نو قصي هم د دوی د مقابلې لپاره د قریشو اوبني کنانه

---

۲. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري بک ۳۵/۱. ابن هشام ۱۱۷/۱.

۳. ابن هشام ۱۱۷/۱-۱۱۸.

٤. ابن هشام ۱۱۷/۱-۱۱۸.

۵. ابن هشام ۱۸۸/۱.

خلک راټول کړل ترڅو خزاعه بیخي له مکې نه وشړي او هغوی هم ټول پدې خبره کې له قصي سره موافق شول[1].
په هر حال کله چې حلیل مړ شو صوفه خپل کارونه سرته رسول،یو وخت قصي له قریشو اوکنانه سره یوځای له عقبې سره د دوی مخې ته ودرید او ورته ویې ویل : د دې کار د سرته رسولو لپاره مونږ له تاسو نه غوره یو او په همدې سره ونښتل په پای کې قصي ورباندې بریالی شو، او پدې سره خزاعه او بنوبکر د قصي خوا پرېښوده، قصي هم د هغوی په خلاف د جګړې تیاري ونیوله. سخته جګړه پیل شوه دواړو طرفونو ته زیات ځاني اومالي تاوانونه واوښتل بالاخره په سوله راضي شول او د بني بکر کورنۍ یوغړی (یعمر بن عوف) یې مینځګړی وټاکه او هغه داسې فیصله وکړه: د مکې او کعبې شریفې د مشرۍ لپاره قصي له خزاعه نه غوره او مناسب دی قصي که څوک وژلي د هغه وینې ورته بښل شویدي، خو خزاعه او بنوبکر به د وژل شویو کسانو دیت ورکوي، اوکعبه دې قصي ته پرېښوول شي. نوموړی دهمدې فیصلې له امله له همدې ورځې نه په شداخ ونومول شو[2].
پدې ترتیب سره قصي د پنځمې میلادي پیړۍ په نیمائې برخه یعنی (۴۴۰م) کال کې د مکې او کعبې شریفې مشري په غاړه واخیسته[3].او په همدې سره په مکه باندې د خزاعه مشرۍ پای وموند او د قریشو او قصي د مشرۍ دوره پیل شوه. قصي خپل قوم د مکې له شاوخوا نه راټول کړ، هرې قبیلې ته یې بیل بیل ځایونه وټاکل،او النساء، آل صفوان، عدوان او مره بن عوف ته یې خپلې خپلې دندې هم وروسپارلې، څکه ده دا په ځان پور باله چې باید پوره یې ادا کړي[4].
د قصي بل مهم کار دا و چې دکعبې شریفې شمال ته یې دارالندوه (د مشورو کوټه) جوړه کړه، د دې کوټې دروازه جومات ته راختلې وه، قریش به دلته د خپلومهمو مسائلو د حل و فصل لپاره راټولیدل. هغوی دې کوټې ته په ډیره درنه سترګه کتل، څکه د همدې کوټې له برکته د دوی په منځ کې یووالی راغلی و،او همدلته به د دوی لویې لویې پیښې په ښې طریقې سره حل کیدلې[1].

---

[1]. رحمة للعالمين ٥٥/٢.
[2]. ابن هشام ١٢٣/١-١٢٤.
[3]. قلب جزيرة العرب ص ٢٣٢.
[4]. ابن هشام ١٢٤/١-١٢٥.
[1]. ابن هشام ١٢٥/١. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ٣٢/١. اخبار الكرام ص ١٥٢.

قصي پخپله دا تشريفاتي دندې په غاړه لرلې

۱ـ د دارالندوه مشري- دلته به قريشو د خپلو مهمو مسايلو په هکله بحثونه کول، او همدلته به يې دخپلو لوڼو ودونه تر سره کول (د ودونو عقد او تړون به همدلته ترسره کيده).

۲ـ اللوا (بيرغ) - د جګړې جنډه به له ده پرته نه پورته کيدله .

۳ـ الحجابه (ساتنه) - د کعبې شريفې دروازه به يوازې ده پرانستله،اوهمده به يې خدمت او سرپرستي کوله .

۴ـ سقايه يعنې حاجيانو ته اوبه ورکول- دوی به د حاجيانو لپاره په خرما اوميزو سره خوږې شوې اوبه برابرولې او د حج په وخت کې به يې حاجيانو ته ور څښلې[۲].

۵ـ حاجيانو ته خوراک ورکول (رفاده الحاج)- دا هغه خوراک و چې دوی به حاجيانو ته د ميلمستيا په دود ورکاوه. قصي په قريشو باندې دا لازمه کړې وه چې د حج په موسم کې څه اندازه مال ده ته ورکړي تر څو هغه ورباندې بې وسه حاجيانو ته خوراک برابر کړي [۳] .

دا ټولې دندې د قصي په غاړه وې، نوموړی لا ژوندی و چې زوی يې عبدمناف د مقام او منزلت خاوند شو، خو عبدالدار چې له هغه نه مشر و پدې خوښ نه و، نو ځکه قصي ورته وويل:اې عبدالداره! زه به تا په قوم کې مطرح کوم که څه هم هغوی له تانه تکړه او عزتمن دي او له تانه يې ميدان ګټلی دی او که څه هم هغوی ستا ورور له تا نه غوره بولي، په همدې اساس يې عبدالدار ته د دارالندوه، حجابه،اللوا او السقايه او الرفاده مسئوليتونه وسپارل. د قصي خبره به هيچا هم په ځمکه نه غورځوله، د هغه هر امر که په ژوند و او يا پس له مرګه داسې و لکه د دين حکم او امر،او همدا وجه وه چې د ده له مرګه وروسته هم د ده امر په ځای پاتې شو او زامنو يې بيله کوم مخالفته عمل ورباندې کاوه، خوکله چې عبدمناف هم مړ شو نو بيا د هغه زامنو د خپل تره (عبدالدار) له زامنو سره د دې دندو په سر اختلاف پيل کړ.

پدې ډول قريش په دوو برخو وويشل شول،او نژدې وه چې د دواړو ډلو ترمنځ جګړه ونښلي، خو بالاخره سوله وشوه او دا منصبونه يې سره وويشل. د السقايه او الرفاده مسئوليت د عبدمناف زامنو په غاړه واخيست، دارالندوه، اللوا او الحجابه له بني

---

[۲]. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ۳۲/۱.

[۳]. ابن هشام ۱۳۰/۱.

عبدالدار سره پاتې شول. بیا بنو عبدمناف هم پخپل منځ کې پچه واچوله (قرعه اندازي يې وکړه) او دا وظيفه د هاشم بن عبدمناف په برخه ورسيده.
کله چې هاشم مړ شو نو دا وظيفه يې ورور المطلب بن عبدمناف ته وسپارله شوه،او له هغه نه وروسته عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف ددې منصب لپاره غوره کړای شو. دا دنده (د السقايه او الرفاده مسئوليت) د عبدالمطلب له زامنو سره و، چې اسلام راغی او پدې وخت دا وظيفه د عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) په غاړه وه[1].
قريشو لدېنه علاوه نورمنصوبه او وظيفې هم درلودلی چې پخپل منځ کې يې سره ويشلې وې،او يوه دموکراتيک دولت ته ورته اداره يې جوړه کړې وه، او د اوسنی زمانې پارلماني تشکيلاتو ته ورته تشکيلات يې درلودل .

او هغه ادارې او دندې عبارت دي له :

۱_ الايسار- د ويش پخاطر د بوتانو په غشو باندې قرعه اندازي (پچه اچول) دا دنده د بني جمح په غاړه وه .
۲_ تحجيرالاموال - بوتانوته وړاندې شويو او اهداء شويو نذرونو اوقربانيو تنظيمول، د شخړو، دېنمنيو او داسې نورو مسايلو هوارول، دا دنده او مسئوليت له بني سهم سره و.
۳_ شوری - چې مسئوليت يې د بني اسد په غاړه و.
۴_ الاشناق - د ديتونو او جريمو تنظيمول، دا د بني تيم دنده وه .
۵_ العقاب - د ملي بيرغ وړل او اوچتول، دا د بني اميه وظيفه وه.
۶_ القبة – د لښکرو برابرول او د آسونو مشري، دا د بني مخزوم مسئوليت و.
۷_ السفارة - دا دنده د بني عدي په غاړه وه[2].

دنورو عربانو حکومت

لکه مخکې مو چې وويل د عربو قحطاني او عدناني قبيلو د عربي جزيرې مختلفو

[1] . ابن هشام ۱/۱۲۹-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲-۱۳۷-۱۴۲-۱۷۸-۱۷۹.
[2] . تاريخ ارض القرآن ۲/۱۰۴-۱۰۵-۱۰۶.

برخو ته هجرت وکړ، او عربي خاوره د دوی ترمنځ وویشل شوه. بیا هغه قبیلې چې حیرې ته نژدې وې په حیره کې د عربي پاچایانو ترظاهري نفوذ او اغیزې لاندې وې،او هغه چې د شام له پولو سره پرتې وې هغوی د غساسنه پاچایانو تر حکم لاندې وې. خو حقیقت دا و چې هغوی عملاً د دې پاچایانو تابعیت نه درلود بلکه دا تش په نوم تابعیت و، مګر هغه قبیلې چې د جزیرې په مینځنیو برخو او میرو کې اوسیدلې هغوی په پوره ډول آزادې اومستقلې وې. دې قبیلو بیل بیل رئیسان درلودل، هره قبیله لکه د یوه وړوکي دولت غوندې وه چې د سیاسي تشکیل اوجوړښت اساس یې په قومي یووالي او د پردیو نه د وطن د دفاع په اړوند په مشترکه ګټو باندې ولاړ و. د هرې قبیلې مشر لکه پاچا داسې و، ټولو به په سوله اوجنګ کې ورنه اطاعت کاوه، نظر به یې هرچا قبلاوه، او خپلې غوښتنې به یې لکه د یوه دیکتاتور په شان پر خلکو تحمیلولې او کله به که کوم مشر په غوسه کیده، نو بیا به ډیرې تورې له تیکیو وتلې وې او چا به د پوښتنې جرات هم نه درلود چې دا ولې؟

خو یوشې چې مشران به یې له عادي خلکو سره معاملې ته اړ ایستل هغه د مشرۍ او قدرت لاسته راوړلو پخاطر د تربرونو تر مینځ مسابقه او مقابله وه، هر یوه به زیار ایست چې په میلمه پالنه، شجاعت، حلم او زغم کې له نورو نه وړاندې شي، تر څو د خلکو خصوصاً شاعرانو چې د قوم د ژبې حیثیت یې درلود په مینځ کې ځای پیدا کړي. رئیسانو خاص او فوق العاده حقوق درلودل، رئیس به د غنیمت په مال کې د المرباع (د غنیمت څلورمه برخه) او الصفی (هغه چې له ویش نه مخکې یې رئیس د ځان لپاره اخلي) النشیطه (هغه چې رئیس ته په لاره کې مخکې لدې چې د دښمن قوم عسکري مرکز ته ورسیږي په لاس ورځي) او الفضول یعنی هغه چې له ویش نه اضافي پاتې شي، یعنی هغه څه چې په جګړه مارو پوره نه ویشل کیږي لکه له ویش نه اضافه شوی آس، اوښ او نور....) په نامه برخې درلودې.

یو شاعر وایي:

لك المرباع فینا و الصفایا و حکمك و النشیطة و الفضول

دا څیزونه مخکې توضیح شویدي.

سیاسي حالت

د عربانو د مشرانو په هکله مو خبرې وکړې، اوس باید په مجموعي توګه د هغوی په

سیاسي حالت باندې هم لږ شانته رڼا واچوو. د هغو دریو سیمو کومې چې له پولو سره نژدې وې سیاسي حالت ډیر خراب اوګډوډ و، هلته خلک په دوو برخو بادار او غلام او یا حاکم او محکوم ویشل شوي وو، هره ګټه او وټه به د بادارانو خصوصاً پردیو لپاره وه او هر تاوان او جریمه به د غلامانو (محکومانو) په برخه وه، په بل عبارت په هغه ځای کې رعیت لکه یوزراعتي فارم داسې و چې ټول حاصلات به یې د حاکمانو او واکدارانو په مزو، چړچو، ظلمونو اوتیریو کې خرڅیدل، خو رعیت به ډول ډول ربړونه اوکړاوونه ګالل، که هر څو به وربانديې زور، زیاتی کیده خو هغوی د شکوې او شکایت حق اوجرئت نه درلود. په ټولنه کې ظلم او استبداد حکومت کاوه، د هیڅ حقوق خوندي نه وو. دې برخوته څیرمه پرتې قبیلې هم مذبذبې او بې ارادې وې کله به د خپلې هوی او هوس په اساس عراق ته اوکله به شام ته ورګډې شوې. د جزیرې په مینځ کې پرتې قبیلې هم یوله بل نه بیلې اوجدا وې، قومي، نژادي، او دیني تعصب وربانديې مسلط و، له دوی نه یوکس وایي :

و ما أنا إلا من غزية إن غوت غويت، وإن ترشد غزية أرشد

[زه هم د غزیه قبیلې یوغړی یم که هغه په غلطه لاره ځي زه هم په غلطه ورسره روان یم او که سمې لارې ته شي نو زه هم ورسره په سمه لار روان وم.]

هغوی داسې څوک نه درلودل چې د دوی له استقلال او آزادۍ نه تایید او ملاتړ وکړي، او یا د مشکلاتو او سختیو په وخت مخ ورواړوي اویا په بده ورځ د دوی په ښه راشي

خو دا وه چې هغه وخت خلکو دحجاز حکومت ته په درنه سترګه کتل، اوهغوی یې د دیني مرکز مشران ګڼل. د حجاز حکومت په حقیقت کې د دیني او دنیوي مشرۍ او زعامت یوګډ شکل و، او له حرم نه بهرعربو ته یې د دیني مشرتابه حیثیت درلود، خو په حرم کې د ننه او شاوخوا نژدې برخوکې یې د یوه داسې حکومت ښه درلوده چې کعبې شریفې ته د راتلونکو(زیارت کونکو) خلکو د امورو مشري او د ابراهیمي شریعت جاري کول او تطبیق یې په غاړه و. دې حکومت د نننې دور پارلمان ته ورته تشکیلات او ادارې درلودې، خو په هیڅ صورت هم دا یو پیاوړی او مضبوط حکومت نه و، او خپلې دندې یې په ښه توګه سرته نه شوای رسولی بلکه په خپلو کارونو کې ډیر پاتې راغلی و، چې د حبشیانو د تیري په ورځ دا خبره ښه په ډاګه شوه .

دعربو دينونه اومذهبونه

زيات شمير عربو د اسماعيل (عليه السلام) بلنه منلې وه ،او د هغه د پلارحضرت ابراهيم (عليه السلام) دين ته يې غاړه ايښې وه، يوازې د الله تعالی عبادت يې کاوه ، خو د وخت په تيريدو سره ورو ورو له نيغې لارې بې لارې کيدل، خپل اصلي دين يې هير کړ، يوازې توحيد او د ابراهيمي دين څنې شعائر يې ساتلي وو ترڅو د خزاعه قبيلې مشر عمرو بن لحي راپيداشو. نوموړی په ديانت، خيرات ورکولو او نيکۍ سره مشهورء خلکو ډير احترام ورته درلود ، او د ستر عالم په سترګه ورته کتل. يو وخت هغه شام ته سفر وکړ که ګوري چې هلته خلک د بتانو عبادت کوي، دا کار يې خوښ شو او داسې ګومان يې وکړ څرنګه چې دا د رسولانو او آسماني کتابونو د نازليدو وطن دی نو دا بت پرستي به هم حق وي، او د همدې ګومان په اساس يې له ځان سره يو بت چې ((هبل)) نوميده راوړ او دکعبې شريفې په منځ کې يې ودراوه، او نور د مکې خلک يې هم دې شرک او بت پرستۍ ته راوبلل، هغوی د ده دا بلنه ومنله، لږ موده وروسته د حجاز خلکو هم د شرک لاره خپله کړه او د کعبې له مشرانو سره په بت پرستۍ کې شريک شول.[1]

د هغوی (عربانو) تر ټولو پخوانی بت (منات) و، چې د سرې بحيرې په څنډه قديد ته نژدې د المشلل په سيمه کې پروت و[2]. وروسته يې (لات) نومی بت په طائف کې ودراوه، او بيا يې په وادي النحله نومې سيمه کې د (العزی) په نامه بل بت نصب کړ. همدا درې د دوی تر ټولو ستر بتان وو، وروسته شرک او بت پرستي په ټول حجاز کې خوره شوه. وايي: چې عمرو بن لحي يو پيری ملګری کړی و، هغه ورته وويل: چې د نوح (عليه السلام) د قوم بتان (ود، سواع، يغوث، يعوق او نسر) په جده کې ښخ شويدی، نو عمرو ورغی او هغه يې راوايستل او تهامه نومې منطقې ته يې راوړل او بيا يې د حج په وخت کې په مختلفو قبيلو وويشل هغوی بيا له ځان يووړل.

لنډه دا چې بتان دومره ډير شول چې هر قبيلې بلکه هر کور بيل بيل بت درلود، مسجد حرام يې هم له بتانو ډک کړی و، او کله چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و

---

[1]. مختصر سيره الرسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) للشيخ محمد بن عبدالوهاب ص ۱۲

(2). صحيح البخاري ۲۲۲/۱.

صحبه و سلم) مکه فتحه کړه د کعبې شریفې په شا او خوا کې (۳۶۰) بتان موجود وو، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه ټول دړې وړې کړل، او بیا یې امر وکړ چې دا ټوټې دې د باندې وایستل شي، او پدې ترتیب سره هغه ټول له مسجد نه د باندې وسوځیدل او توري ایرې شول.[1]

دا خلک چې ځانونه یې د ابراهیم (علیه السلام) د دین پیروان بلل، پدې ترتیب سره د جاهلیت په لومو کې راګیر او په شرک او بت پرستۍ کې تر ستوني پورې ډوب شول.

هغوی د بتانو په عبادت کې ډول ډول رسمونه او رواجونه درلودل، چې زیاتره یې د عمرو بن لحي له خوا رواج شوي وو، دوی داسې عقیده درلوده چې هغه څه چې عمرو بن لحي رواج کړی یو حسنه بدعت دی نه دا چې دا د ابراهیم (علیه السلام) په دین کې بدلون وي.

په جاهلي ټولنه کې د بت پرستۍ ځني مراسم:

۱ ـ هغوی به د مشکلاتو او سختیو په وخت کې بتانو ته مخ کاوه، له بتانو نه به یې مرسته غوښتله او د هغوی په نامه به یې نارې وهلې، د خپلو حاجتونو د پوره کولو سوالونه به یې ورنه کول، او دا عقیده یې درلوده چې دا بتان الله تعالی ته د دوی شفاعت کوي، او د دوی اړتیاوې پوره کولی شي.

۲ ـ له بتانو به یې طواف کاوه زارۍ او سجدې به یې ورته کولې.

۳ ـ بتانو ته د تقرب او نژدیوالي پخاطر به یې قربانۍ کولې، د بتانو په نامه او لپاره به یې مالونه (څاروي) حلالول، الله تعالی دا دواړه ډوله قربانۍ او حلالول داسې یادوي: ((وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ)) (المائدة–۳)

[ترجمه: او (حرام دي) هغه چې حلال کړی شوي وي (په نامه د کوم ځای یا شي).]

بل ځای فرمایي: ((وَلا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ)) (الأنعام–۱۲۱)

[ترجمه: او مه خورئ تاسې له هغې (مردارې) چې نه وي یاد کړی شوی نوم د الله پر هغې باندې (عمداً).]

۴ ـ بتانو ته د تقرب پخاطر به یې له خپل خوراک او څښاک نه یوه اندازه د بتانو په نامه کوله.

همدا راز د هغوی په حاصلاتو او څارویو کې به هم د بتانو لپاره خاصه برخه وه، عجیبه خو لا دا وه چې هغوی عادت درلود چې لدې شیانو نه به یې یوه برخه د الله

[1]. مختصر سیرة الرسول لمحمد بن عبد الوهاب ص۱۳ - ۵۴.

تعالی لپاره هم ټاکله، خو بیا د دوی په وړاندې او د دوی په عقیده داسې علتونه او اسباب موجود وو چې د هغې له امله به یې د الله تعالی لپاره ټاکل شوې برخه د بتانو په نامه ګرزوله، خو داسې به کله هم نه پیښیدل چې د بتانو برخه د الله تعالی لپاره وګرزوي، الله تعالی پدې هکله فرمایي: ((وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنْ الْحَرْثِ وَالأَنْعَامِ نَصِيباً فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ)) (الأنعام- ۱۳۶)

[ترجمه: او مقرر کړې دي دغو (مشرکانو) الله تعالی ته له هغه شي چې پیدا کړیدی الله تعالی هغه له کښته او چارپایانو یوه برخه، نو وایي دوی دا برخه د الله لپاره په زعم د دوی سره، او دا (بله برخه) د پاره د شریکانو زمونږ ده، نو هغه برخه چې وي د پاره شریکانو د دوی، پس (هغه) نه رسیږي الله ته، او هغه برخه چې وي د پاره د الله نو هغه رسیږي شریکانو د دوی ته (چې بتان دي ډیر) بد دی هغه حکم (انصاف) چې کوي یې دوی.]

۵ ـ بتانو ته د هغوی د تقرب بله طریقه دا وه چې د بتانو په نامه به یې پخپلو مالونو او کښتونو کې نذرونه ایښودل، الله تعالی فرمایي: ((وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لا يَطْعَمُهَا إِلاَّ مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ ...)) (الانعام – ۱۳۸)

[ترجمه: او وایي دوی چې (دغه برخه د بتانو) که چارپایان دي او (که) کښت ممنوع (حرام) دی چې نه به خوري له دې مګر هغه څوک چې زمونږ خوښ وي په ګومان د دوی او ځینې چارپایان دي چې حرامې کړی شویدي شاګانې د دوی (له سوریدلو) او ځینې نور چار پایان دي چې نه یادوي دغه (مشرکان په وخت د ذبح کې) نوم د الله پر دوی بلکه نوم د بتانو پرې یادوي او نسبت کوي د دغو احکامو الله ته، په طریقه د دروغ تړلو په الله پسې.]

۶ ـ لدې ډول نذرونو نه د البحیره، السائبه، الوصیله، او الحامه په نامه یاد شوي نذرونه- ابن اسحاق وایي: البحیره د السائبه لور (بچې) ته وایي: السائبه هغې اوښې ته ویل کیده چې په مسلسله توګه به یې لس جونګیانې وزیږولې، نو بیا به نه څوک ورباندې سپریدل، او نه به یې وړۍ اخیستل روا وو، شیدې یې له میلمنو پرته بل چا نه خوړلې، او که چیرته به یې یوولسمه جونګۍ هم راوړه، نو د هغې جونګۍ غوږ به

يې څيراوه او له مور سره به يې همداسې آزاده خوشې کوله، نو بيا به پدې هم نه څوک سپريدل، نه به يې ورۍ اخيستل کيدلې او شيدې به يې هم يوازې ميلمنو خوړلې او دې ډول اوښې ته البحيره ويل کيدله چې د سائبه لور به وه، او الوصيله هغې ميږې ته ويل کيدله چې په مسلسله توګه به يې په پنځو ځيتو کې لس ورۍ چې نر ورى به بالکل نه و پکې راوړې، نو بيا به دوى ويل اوس دا ميږه وصيله شوه، او لدينه وروسته به دې ميږې که هر څه راوړل هغه به يوازې نارينوو خوړلى شوى او ښځو نه شواى کولى هغه وخوري، خو که به ورنه کوم ورى مړ پيدا شو او يا به ورنه کوم يو مرداريده نو هغه بيا ښځو او نرو ټولو ته روا و. حام هغه ويند اوښ ته ويل کيده چې اوښو ته په ورخوشي کيدو سره به يې په مسلسله توګه لس جونګۍ رازيږولې وې او هيڅ نر جونګى به نه و پکې، نو بيا به د دې ويند شا محفوظه وه، نه به څوک ورباندې سپريدل، نه به يې ورۍ اخيستل کيدلې، يوازې په اوښو کې به خوشى و، يوازې همدا کارئې چې اوښې به يې ورته نيولې او بس. الله تعالى د جاهليت دا طريقې ردوي او فرمايي: ((مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلا سَائِبَةٍ وَلا وَصِيلَةٍ وَلا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لا يَعْقِلُونَ)). (المائدة-١٠٣)

[ترجمه: نه دي روا کړي الله هيڅ بحيره او نه سائبه او نه وصيله او نه حام، او ليکن هغه کسان چې کافران شويدي تړي دوى پر الله دروغ (بهتان) او ډير له دوى ځنې نه پوهيږي (په حق او باطل).]

بل ځای فرمايي:

((وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ)). (الأنعام:١٣٩)

[ترجمه: او وايي چې هغه شی چې په ګېډو د دې چارپايانو کې دي خالص دي لپاره د نارينوو زمونږ، او حرام کړى شويدي پر ښځو زمونږ، او که وي هغه مرداره نو دوى (نر او ښځې) پکې شريکان دي.]

د دې ډول څارويو (نذرونو) د توضيح په هکله نور روايتونه او تفسيرونه هم موجود دي[1]. سعيد بن المسيب وايي چې دا ډول څاروي يوازې د دوى د طاغوتيانو (باطلو معبودانو) لپاره وو[2].

په صحيح البخاري کې مرفوعاً روايت دی چې عمرو بن لحي لومړنی کس و چې اوښنه

---

(1). ابن هشام ١/٨٩-٩٠.

(2). صحيح البخاري ١/٤٩٩

یې سائبه ونوموله (البته په تیرو شرطونو سره)[1].

عربانو به دا ټول کارونه د بتانو پخاطر تر سره کول، ځکه د دوی دا عقیده وه چې بتان به دوی له الله تعالی سره نژدې کوي او د دوی شفاعت به ورته کوي. قرآنکریم دي ته اشاره کوي او فرمايي:((مَا نَعْبُدُهُمْ إِلاَّ لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى)). (الزمر:۳)

[ترجمه: وايي :نه کوو عبادت ددوی مګر د پاره د دې چې نژدې کړي دوی مونږ طرف د الله ته نژدې کول...]

((وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لا يَضُرُّهُمْ وَلا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ)). (يونس:۱۸)

[ترجمه :اوعبادت کوي دغه (کفار) غیر له الله (جل جلاله) د هغو بتانو چې نه شي رسولی هیڅ ضرر دوی ته (که یې عبادت ونکړي) اونه نفع رسولی شي دوی ته (که یې عبادت وکړي) اووايي دغه (کفار) چې دغه بتان شفاعت کوونکي زمونږ دي په نزد دالله.]

مشرکینو به ازلام (دپال اچولوغشي) هم استعمالول، ازلام د زلم جمع ده او زلم هغه غشي ته ویل کیږي چې بڼکه نه وي ورباندې لګیدلی. ددوی ازلام (غشي) دری ډوله وو:

یو ډول یې دا وو چې (نعم) او (لا) وربانديې لیکل شوی و، او کله به یې چې غوښتل سفر وکړي، یا نکاح وتړي اویا دېته ورته بل کوم کار ترسره کړي، نو د کار له پیل نه مخکې به یې پدې غشي سره پال اچاوه که به (نعم) راووت، نو هغه مطلوب کار به یې کاوه اوکه (لا) به راووت نو بیا به یې هغه کار تر یوه کاله پریښوده، ترڅو بیا د بت په وړاندې پال واچوي. په بل ډول یې یوازې المیاه (اوبه) او الدیه (دیت) لیکل شوي و، او دریم ډول یې دا و چې (منکم) او (من غیرکم) او (ملصق) به وربانديې لیکل شوي و او دا به یې هغه وخت استعمالاوه چې د چا د نسب په هکله به څه شک او شبهه پیدا شوه نو نوموړی کس به یې له سلو اوښانو سره د(هبل) مخې ته بووه، اوښان به یې (قداح) پال اچوونکي ته ورکول، هغه به ټول غشي سره ګډوډ کړل بیا به یې یو ورنه راوکیښ، نوکه به (منکم) راووت نو هغه سړی به بیا د دوی له عزتمندو څخه شمیرل کیده، اوکه به (من غیرکم) راووت نو هغه به بیا د دوی حلیف (ملګری) یعنی د دوی

---

[1]. نفس المصدر

په تړون کې شامل و، او که ((ملصق)) به راووت، نو هغه به بيا د دوی په منځ کې پخپل حالت پاتې و او خپل منزلت به يې درلود خو هم نسب اوحليف به نه شميرل کيده[1] .

دېته ورته يوه بل رواج قداح (د قمارغشي) او ميسر(قمار وهل) هم د مشرکينو په منځ کې عموميت درلود دا د قمار يو ډول و، چې د غشي په راوتلو سره به هغوی د قمار اوښ حلالاوه اود هغه غوښه به يې وربانديې ويشله [2].

هغوی د کاهنانو، نجوميانو اوعرافينو په خبرو هم ايمان اوعقيده درلوده،کاهن هغه چا ته ويل کيږي چې د راتلونکو پيښو او حالاتو په هکله خبرې کوي چې داسې به وشي، او دا به نه کيږي، دا او هغه به هسې او داسې شي.کاهن ادعا کوي چې په پټو شيانو خبر لري، او ځنې خو يې لا داسې وايي چې: زما پيريان ملګري دي، هغوی ټول معلومات راته راوړي، او ځنې نور يې وايي چې له پټو او غيبي شيانو نه زما خبرې زما د خپل علم او پوهې په اساس ولاړې دي، او نور يې وايي چې مونږ د پوښتونکي د خبرو يا کار او يا وضعې او حالت د مقدماتو او اسبابو په نظر کې نيولو په اساس د راتلونکو پيښو په هکله معلوماتورکوو او دې ډول کاهن ته عراف ويل کيږي، او دا داسې دی لکه څوک چې ووايي: زه کولی شم د غلا، د غلا شويوڅيزونو او د غلا د ځای په هکله معلومات ورکړم. نجومي هغه ته ويل کيږي چې د راتلونکو پيښو او حالاتو په هکله د ستورو حرکت او وختونو ته د کتلو په اساس څه معلومات وړاندې کوي [3]. څوک که د نجوميانو په خبرو باور لري نو هغه په حقيقت کې په ستورو باندې ايمان لري، او په ستورو باندې د هغوی د ايمان يوشکل دا و چې هغوی په الانواء (ستورو راختلو) باندې داسې عقيده درلوده چې ويل به يې د فلاني ستوري د راختلو په وجه راباندې ووريدل[4].

په مشرکينوکې (طيره) يعنې بد شاګوم نيول هم رواج و. د دې اصلي حقيقت او شکل داسې و چې کله به کوم مشرک د کوم کار سرته رسولو نيت وکړ نو کومې هوسۍ او يا مرغه ته به ورغی او هغه به يې له خپله ځايه پورته کړه، وبه يې شاړه، نوکه هغه

---

[1] . محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري ۵۲/۱. ابن هشام ۱۵۲/۱-۵۳.

۲ . ددې طريقه داسې وه چې قمار وهونکو به يو اوښ حلال کړ، بيا يې په لسو يا آته ويشتو برخو وويشه، ورپسې به يې په غشو سره پچه واچوله. دا غشي به داسې وو چې پر ځينو به هيڅ نښه نه وه، بې نښانه به وو او پر ځينو به د وړلو (بري) نښه وه. د چا په نامه به که د بري يا وړلو غشی راووت، نو هغه به کامياب و، خپله برخه به يې اخيستله او که د چا په نوم به بې نښانه غشی راووت، نو هغه بهٔ قيمت ادا کاوه او بايليې به يې وه.

۳ . مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح ۲/۲-۳.

۴ . د صحيح مسلم شرح نووي باب كفر من قال مطرنا بالنوء، كتاب الايمان ۵۹/۱.

هوسۍ يامرغه به ښۍ خوا ته لاړه مطلوبه کار به يې تر سره کاوه، او که به کيڼې خوا ته لاړه نو بيا به يې له هغه کار نه ډډه کوله او دا به يې بدشاګوم باله. همدا راز هغوی ته به که په لاره کې مرغه يا کوم حيوان مخې ته ورغی نو هغه يې هم په بد شاګون نيوه. همدېته ورته د هغوی يو بل کار دا و چې د سوېې د ښنګري هډوکي به يې په غاړو کې اچول يا ځوړندول، او همدا راز هغوی ځنې ورځې، مياشتې، ځاروي،کورونه او ښځې او داسې نور شيان په بد شاګون نيول. هغوی د بيماريو په ساري بودن يعني يو له بل نه په لږېدېدو هم عقيده درلوده او پدې يې هم باور درلود چې دوژل شوي شخص روح تر هغه وخته نا كراره وي تر څو يې انتقام نه وي اخيستل شوی، روح يې لکه د بوم په شان ګرزي، په دښتو او ډاګونو کې الوزي را الوزي، تنده او يا اوبه راکړئ، اوبه راکړئ چيغې وهي، خوکله يې چې انتقام واخيستل شي نو بيا آرام او ځای په ځای شي[1].

په ابراهيمي دين كې د قريشو بدعتونه

دا وو د هغه وخت د جاهليت د پيروانو ځنې عادتونه، خو لدې سره سره هغوی د ابراهيمي مقدس دين ځنې شعائر هم ساتلي وو، لکه د بيت الحرام احترام او درناوی ، طواف، حج، عمره، په عرفات او مزدلفه دريدل او په حج کې قرباني کول، خو پدې شيانو کې يې هم ځنې بدعتونه رواج کړي وو. لدې ډول بدعتونو نه ځنې دا وو:

قريشو به ويل: مونږ د ابراهيم (عليه السلام) اولاده، اهل حرم، د بيت الله مشران او د کعبې اوسيدونکي يوو، هيڅوک هم زمونږ په شان منزلت او حقوق نلري. همدا راز دوی ځانونه الحمس (ډيرغيرتي اوګرمجوش) بلل، او دا عقيده يې درلوده چې هغوی بايد د حرم شريف له حدودو نه د باندې ونه وزی، او د همدې عقيدې له امله وه چې په عرفات به نه دريدل، يعنې عرفات ته به نه تلل او نه به يې ور نه افاضه کوله، بلکه هملته مزدلفه کې به پاتې کيدل او له هماغه ځای نه (مزدلفې) نه به يې افاضه کوله (بيرته به راتلل)[2]. قرآنکريم د دې بدعت اصلاح کوي او فرمايي:

((ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ...)). (البقرة :١٩٩)

[ترجمه : بيا راکوزيږئ (اې قريشو د طواف د پاره) له هغه ځايه (عرفات څخه) چې

---

١. صحيح بخاري ٢/٨٥١-٨٥٧، مع حواشيه للشيخ احمدعلي السهارنفوري.

٢ . ابن هشام ١٩٩/١. صحيح البخاري ٢٢٢/١.

راکوزېږي نور خلک (مزدلفې ته)]
دوی به دا هم ویل: چې د حمس (قریشو) لپاره نه ښایي د احرام په وخت کې کروت جوړ کړي او غوړي ویلې کړي (ځینې وایي کروت خوړل به یې نه ښه نه ګڼل) . لکه چې دا هم ورته مناسبه نده د وړیو په کوټو (د سنیو په خیمو) کې ننوزي، باید د څرمنې له خیمې پرته د بل شي ترسیوري لاندې و نه درېږي[1]. د دوی یو بل بدعت دا و چې ویل به یې اهل الحل (د حرم شریف نه باندې خلکو) ته دا نده روا چې په حرم کې د ننه هغه خوراک وخوري کوم چې دوی له ځان سره له حل نه حرم ته راوړی وي، خو پدې شرط چې د حج او یا عمرې لپاره راغلي وي[2]. دوی اهل الحل (له حرم نه د باندې اوسیدونکي) پدې مکلف کړي وو چې هغوی باید پخپل لومړني طواف کې د الحمس (قریشو) جامې واغوندي، او که دا جامې یې پیدا نکړې شوای نو بیا به نارینه وو لوڅ لغړ طواف کاوه، ښځو به هم ټولې جامې ایستلې وې او یوازې مخصوص ځایونه به یې په یوه ټوټه سره پټ کړي وو او یا دا چې یو وړوکی‌خلاص کمیس به ئې اغوستی و او د طواف په دوران کې به یې دا شعر وایه :

اليوم يبدو بعضه أو كله و مابدا منه فلا أحله

[نن ورځ د شرمګاه څه برخه او یاټول ښکاري، خو هغه چې ښکاري زه هغه ته د کتلو جواز نه ورکوم.]
الله تعالی دا خرافات باطل اعلانوي اوفرمايي: ((**يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ**)).(الأعراف: ٣١)
[ترجمه :اې زامنو د آدمه ! واخلئ تاسې ښایست خپل په نزد (د وخت) د هرلمانځه].
خوکه کوم سړي او یا ښځې به ځان لدې قانون نه اوچت وباله او پخپلو (له حل نه راوړل شویو) جامو کې به یې طواف وکړ، نو له طواف نه وروسته به یې دا جامې ایسته اچولې او بیا به هیڅچا هم نه استعمالولې[3]. د هغوی بل ډول بدعت دا و چې د احرام په دوران کې به خپلو کورونو ته د دروازو له لارې نه ننوتل بلکه دکورونو په شا کې به یې غټ غټ سوري جوړول اوله همغې لارې نه به کورته داخلیدل او بیرته به له همغه لارې نه وتل، او دا ددوی په نظر یونیک عمل و، خو قرآنکریم لدې کار نه نهی کوي او فرمايي : ((**وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُوا**

---

[1] . ابن هشام ١/٢٠٢.
[2] . ابن هشام ١/٢٠٢.
[3] . ابن هشام ١/٢٠٢-٢٠٣. صحيح البخاري ١/٢٢٢.

الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)) (البقرة:۱۸۹)
[ترجمه :او نه ده نیکي (دا کار) چې راځئ تاسې کورو ته د شا له لوري او لیکن (خاون) دنیکی هغه څوک دی چې ویرېږی (له الله (جل جلاله) په ترک د مخالفت، او راځئ کورونو ته له طرفه د دروازو د هغوی، او ویرېږئ له الله (جل جلاله) څخه د دې لپاره چې تاسې خلاص شئ (دالله تعالی له عذاب نه) او پخپل مراد ورسیږئ.]
د عربي جزیرې زیاتره برخې پدې جاهلیت، بت پرستی، او خرافاتو کې راګیر وې، یهودیت، نصرانیت، مجوسیت، او د ستورو نمانځنه هم لدې لارې نه عربو ته ننوتې ده.

په عربي جزیره کې د یهودانو لږ ترلږه دوې دورې د یادولو وړ دي:
لومړی: په فلسطین باندې د بابلیانو او آشوریانو له قبضې وروسته د فشار او زور په نتیجه کې دیهودانو هجرت، بخت نصر پاچا په (۵۸۷ق .م) کې د یهودانو هیکل (معبد) او کورونه وران کړل، زیات شمیر یهودان یې ونیول له ځان سره یې بابل ته بوتلل، بله برخه یې مجبورشول له فلسطین نه حجاز ته هجرت وکړي چې د حجاز په شمالي برخو کې میشته شول[1].
دوهمه: دا مرحله په (۷۰م) کال کې د روماني تیطس (تایټس) ترمشری لاندې په فلسطین باندې د رومیانو له تسلط نه پیلیږي، رومیانو د هغوی (یهودانو) هیکل وران کړ، او د دوی د زیات فشار په وجه ځنې یهودي قبیلې حجاز ته لاړې او په یثرب، خیبر، او تیماء کې ځای په ځای شوې او هلته یې کلیاو کورونه جوړکړل، نو ویلی شو چې یهودان له اسلام نه وړاندې او د اسلامي دین په لومړیو وختونو کې په سیاسي ډګر کې یومطرح قوت او ځواک وو. کله چې اسلام راغی نو هغه وخت یهودي مشهورې قبیلې دا وې: خیبر، نضیر، مصطلق، قریظه او قینقاع، خو سمهودي د وفاء الوفاء نومي کتاب په (۱۶۶) مخ کې لیکي چې د یهودي قبیلو شمیر له شلو نه زیات و[2].
یمن ته یهودیت د تبان اسعد ابو کرب په لاس داخل شویدی، نوموړی د جګړې لپاره یثرب ته تللی و او هملته یهودي شو، او کله چې بیرته راته نو له ځان سره یې دوه یهودي پوهان چې له بني قریظه قبیلې څخه وو یمن ته راوستل. پدې ترتیب سره په

[1] . قلب جزیرة العرب ص ۲۵۱.
[2] . قلب جزیرة العرب.

يمن کې هم يهوديت خور شو، او کله چې د اسعد زوی يوسف ذو نواس د يمن مشر وټاکل شو د نجران په مسيحيانو يې حمله وروړه، هغوی يې يهوديت ته راوبلل، خو چې هغوی يهوديت ته غاړه ټيټه نکړه نو يوسف ذو نواس د اورکندې وايستلې او هغوی يې پکې وسيځل. ويل کيږي چې پدې پيښه کې تقريباً له شلو نه ترشلويښتو زرو پورې نارينه، ښځې، ماشومان او زاړه (بوډاګان) سيځل شويدي. دا پيښه د (۵۲۳م) کال د اکتوبر په مياشت کې واقع شويده[1]. او قرآنکريم هم د البروج په سورت کې ورته اشاره کړيده.

خو نصراني دين عربي جزيرې ته د حبشې او روميانو د تسلط او واکمنۍ له لارې ننوتی دی، حبشي حکومت په لومړي ځل په (۳۴۰م) کال کې يمن ونيو چې تر (۳۷۸م) کال پورې ورسره و[2]. د مسيحي دين دعوت هم په همدې وخت کې پدې سيمه کې خور شويدی او دې وخت ته نژدې کلونو کې يو زاهد او دکرامت خاوند چې فيميون نوميده نجران ته راغی د سيمې خلک يې د مسيحيت په لور وبلل، خلکو هم چې دده صدق او کرامت وليد نو بلنه يې ومنله اومسيحيان شول[3].

او هغه وخت چې حبشيانو يمن ونيو او ابرهه هلته خپل حکومت ټينګ کړ نو مسيحي دين پدې خاوره کې زيات خور شو، ډير پيروان يې پيداکړل، ان تر دې چې ابرهه په همغه ځای کې دده په خوله کعبه جوړه کړه غوښتل يې عربان هم بايد لدې وروسته په يمن کې دده کعبې ته د حج لپاره ورشي.

او د دې پخاطر چې خلک دده کعبې ته راشي قصد يې وکړ بيت الله شريف ورانه کړي، خو الله تعالی د هغه دا توطئه شنډه کړه او هغه يې له دنيوي او اخروي شرم او رسوايۍ سره مخ کړ. همدا راز له روم سره خوا کې ميشته قبيلو لکه غساسنه، تغلب اوطئ او د حيرې پاچايانو هم مسيحي دين ومانه.

مجوسيت په هغو عربانو کې رواج درلود کوم چې له فارس سره نژدې پراته وو لکه د عربو په عراق، بحرين، الاحساء، حجر او د عربي خليج (خليج فارس) په نژدې څنډوکې ميشته خلک.

همدا راز يمن ته هغه وخت مجوسيت لاس اوږد کړ کله چې فارس ورباندې قبضه ولګوله. پاته شوه د صبائي مذهب خبره، هغه معلومات چې په عراق او نورو سيمو کې له ځمکې کيندنې نه لاسته راغلي وايي چې صبائيت د کلدانيانو دين و، د شام زياتره

[1] تفهيم القرآن للسيد مودودي ۲/۲۹۷-۲۹۸. ابن هشام ۱/۲۰_۲۱_۲۲_۲۷_۳۱_۳۵_۳۲.

[2] . تفهيم القرآن ۲/۲۹۷.

[3] . ابن هشام ۱/۳۱تر ۳۴.

خلک او همداراز يمنيان ډېر پخوا د دې دين پيروان وو خو کله چې يهوديت او نصرانيت خور شو او زور يې وموند، تقريباً د دې دين اثر کمزوری اوپيروان يې کم شول خو لاتر اوسه هم په عراق او د عربي خليج په څنډو کې د ځينو خلکو په منځ کې چې له مجوسيانو سره ګډ شوي او يا د هغوی ګاونډيان وو د دې ديانت ځنې آثار، نښې او نښانې ليدلې کيږي[1].

ديني حالت

دا وو له اسلامي لمر څرک نه مخکې ځنې عربي اديان او مذهبونه، چې ټول له خپلې اصلې لارې نه بې لارې، شکل او څيره يې بلکل بدله شوې وه.هغه مشرکان چې ځانونه ئې د ابراهيمي دين پيروان بلل د ابراهيم (عليه السلام) له دين نه بالکل په بله خواتللي وو، د دين اوامر، نواهي او ټول فضيلتونه يې هير کړي وو، ټول تر ستوني پورې په ګناهونو کې ډوب وو، په مينځ کې يې لکه د بت پرستانو په شان خرافات، بې اساسه عادات او رواجونه خواره شوي وو، او همدې خرافاتو د هغوی د ژوند ټولې (سياسي، ټولنيزې، ديني) برخې تر خپل تاثير او اغيزې لاندې راوستې وې.
يهوديت هم په ريا کارۍ او استبداد بدل شوی و. د هغوی مشران لکه خدايان داسې ګرزيدلي وو، په خلکو به يې د خپلې خوښې حکمونه چلول. تر دې چې د هغوی د پټو خيالاتو او د شونډو د ښوريدو او خوځيدو حساب به يې هم ورسره کاوه.
د قدرت او پيسو په غم کې ډوب وو، هر څه يې يوازې د همدې پخاطر وو، دين او ديني احکام يې د پيسو او قدرت په مقابل کې هيڅ بلل، دا مادي هدف به يې چې پوره کيده نور نو د څه شي غم نه و ورسره. دا فکر به هم نه و ورسره چې الحاد او کفر خور شو، او د هغه دين احکام تر پښو لاندې کيږي د کوم په هکله چې الله تعالی امر کوي چې هر څوک بايد د هغه احترام او پيروي وکړي.
له نصرانيت نه داسې يو دين جوړ شوی و چې پوهيدل ورباندې ګران وو، دې دين د انسان او الله تعالی تر مينځ يو عجيب غوندې ترکيب جوړ کړی و او پدې سره دا هم يو باطل او وثني (مشرکانه) دين ګرزيدلی و.
په همدې دين متدينو عربانو باندې يې هم اغيزه کمه وه، ځکه د دې دين لارښوونې

[1]. ارض القرآن ۱۹۳/۲ تر ۲۰۸.

او د دوی عادات او رواجونه ډيره سره ليرې او مختلف وو او په څه چې دوی عادت شوي وو هغه يې د دين پخاطر نه شوای پريښودای.
همدا راز د عربو د نورو اديانو پيروان هم لکه مشرکين داسې وو، د هغوی زړونه، عقيدې عادات او رواجونه ډير سره ورته او نژدې وو .

د عربي جاهلي ټولنې څونمونې

د عربي جزيرې د اوسيدونکو د سياسي او ديني وضعې په هکله مو څه نا څه خبرې وکړې، اوس غواړو د دې خلکو د ژوند پر ټولنيزه او اقتصادي برخه هم لږ شانته رڼا واچوو:

ټولنيز حالت

په عربو کې د مختلفو طبقاتو او بيلا بيلو عاداتو او حالاتو درلودونکي خلک موجود وو، په اشرافي کورنيو کې د سړي اړيکې له خپل کور او خپلې ښځې سره ډيرې ښې او پر مخ تللې وې. ښځو يې پوره آزادي درلوده، خبرې او نظريات يې زيات منل کيدل، په ټولنه کې ډير د قدر او احترام په سترګه ورته کتل کيدل، ان تردې چې د ښځې پخاطر دا هم کيدای شوای تورې له تيکيو ووزي او ډيرې وينې تويې شي او که چا به غوښتل په کرم (سخا) او شجاعت کوم چې د عربو په وړاندې تر ټولو لوړ او اوچت صفات شميرل کيدل د ځان ستاينه وکړي، نو هغه به هم زياتره ښځې ته په خطاب سره د ځان ستاينه او صفت کاوه. همدا راز د ښځې له وسه دا هم پوره وه چې مختلفې قبيلې د سولې له لارې سره را ټولې کړي، او دايې هم کولی شوای چې د هغوی په مينځ کې د جګړې اور بل کړي، خو لدې ټولو سره سره د کورنۍ مشري او صلاحيت له نارينه سره و. ښځې او سړي به د واده او نکاح له لارې يو له بل سره اړيکې ټينګولې، خو ښځې پخپل سر واده نه شوای کولی بلکه واده به يې د مشرانو تر نظر لاندې او د هغوی په خوښه ترسره کيده.

دا و د اشرافي کورنيو ټولنيز حالت، خو په نورو کورنيو کې ښځې او نارينه داسې سره ګډ شوي وو چې له فساد، فحشا، او فتنو پرته بل نوم نه شو ورباندې ايښودی. ابو داود له حضرت عايشې (رضي الله عنها) نه په روايت سره وايي: د جاهليت په دوران کې نکاح په څلور ډوله وه : يو ډول يې د اوسنۍ نکاح په شان وه، يوه سړي به د بل

کس لور یا خور او... ورنه غوښتله هغه به موافقه کوله او نکاح به یې تړل کیدله. بل ډول نکاح داسې وه چې کله به د کوم سړي ښځه له حیض نه پاکه شوه نو میړه به یې ورته ویل: لاړه شه له فلاني سړي سره یو ځای شه (زنا ورسره وکړه) او خپل میړه به یې بیا تر هغه نه ورسره یو ځای کیده تر څو به یې له هغه بل سړي نه حمل نه وڅرګند شوی او کله به یې چې حمل ښکاره او ثابت شو نو بیا به یې که زړه غوښتل ورسره یو ځای کیده به، دا نکاح د استبضاع په نامه یادیدله او دا صرف د اولاد پیدا کیدو پخاطر ترسره کیدله. دریم ډول داسې وه چې له لسو نه کم کسان به له یوې ښځې سره یو ځای شول، او کله به چې ښځه حامله شوه او بیا به یې اولاد پیدا شو نو څو ورځې وروسته به یې دا ټول کسان راوغوښتل، هغوی به راغلل هیڅوک هم سر غړاوی نه شوای کولی بیا به دې ښځې ورته ویل: پوهیږئ چې څه مو وکړل، دادی زما اولاد پیدا شو، نو دا ستا زوی دی اې فلانیه! له همغو کسانو نه به یې د کوم یوه نوم واخیست، دا ماشوم به نور د همغه سړي زوی و. څلورم ډول نکاح داسې وه چې زیات شمیر خلک به له یوې فاحشې ښځې سره یو ځای کیدل، هغه داسې فاحشې وې چې د کورونو په دروازو به یې جنډې درولې وې ترڅو خلک پوه شي چې دا د فاحشې کوردی اوبې تشویشه ورشي خو کله به یې چې اولاد پیدا شو نو بیا به یې څیره پیژندونکی راووست او هغه به د خپلې تجربې په اساس دا ماشوم یوه کس ته منسوبوه نو همغه ماشوم به د همغه سړي زوی و، د اعتراض او انکار حق یې نه درلود، خو کله چې الله تعالی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف کړ نو د نکاح دا ټول ډولونه یې باطل کړل، او نن ورځ یوازې اسلامي نکاح شته او بس.[۱]

داسې هم پیښیدل چې خلکو به د توري او نیزې په زور ښځې د ځان کولې، کله به چې څوک په جګړه کې بریالی شو نو د ماتې خوړلي دښمن ښځې به یې نیولې او د ځان لپاره به یې روا بللې، او د دې ښځو اولاد به د مرګ تر ورځې د شرم او خجالت ژوند تیراوه.

د جاهلیت پدې دوره کې هر چا حق درلود چې بې شمیره ښځې ولري، د ښځو لپاره څه حد او اندازه نه وه، په یوه وخت کې د دوو خویندو نکاح هم دوی روا کړې وه، زوی د پلار له طلاقې شوې او یا کونډې ښځې سره (چې میره یا میرنۍ مورکیږي) نکاح کولی شوای. (د نساء سورت ۲۲= ۲۳ ایت).هغه وخت د طلاق حق له نارینه سره

(1). ابو داود، کتاب النکاح، باب وجوه النکاح التي کان یتناکح بها اهل الجاهلیة.

و، خو کومه ټاکلې شميره او حد يې نه درلود[۲].

زنا خو دومره زياته وه چې دهرې طبقې خلک ورباندې مبتلا وو، ډيرکم کسان به داسې وو چې لدې مرض نه يې ځان ساتلی وي، خو بيا هم آزادې او اصيلې ښځې د وينځو په نسبت ښې اوغوره وې. داسې ښکاري چې د جاهليت زياتو پيروانو زنا د ځان لپاره شرم اوعيب نه ګاڼه، ابو داود له عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده نه روايت کوي وايي : يوسړی پاڅيد او ويې ويل: يارسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دا فلانی سړی زما زوی دی، د جاهليت په وخت کې مې د هغه له مور سره زنا کړيده. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: ((**لا دعوة في الاسلام، ذهب امر الجاهيلة الولد للفراش، وللعاهر الحَجَرُ**)) يعنې په اسلام کې دا ډول دعواګانې ځای نلري، د جاهليت خبره پای ته رسيدلې ماشوم د هغه چا دی چې مور يې د هغه ښځه او يا وينځه وي، او د زنا کار لپاره تيږې (کاڼي) دي.

همدا راز د عبدالرحمن بن زمعه چې د زمعه د وينځې زوی و په سر چې د سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) او عبد بن زمعه ترمنځ کوم اختلاف اوجنجال تير شوی د هغه کيسه هم مشهوره ده[۱]

د جاهليت پدې دوره کې د زوی او پلار اړيکې هم ډول ،ډول وې، ځينو به ويل :

انمـــــــــــــــاولادنا بيننا اکبادنا تمشي علی الارض

[زمونږ اولادونه زمونږ په ځمکه ګرزيدونکي زړونه دي.]

خو داسې پلرونه هم وو چې خپلې لوڼې به يې د شرم او يا فقر له امله ژوندۍ ترخاورو لاندې کولې،او د بې وسۍ په وجه يې خپل اولادونه په قتل رسول (قرانکريم:الانعام:۱۵۱. النحل:۵۸-۵۹.الاسراء: ۳۱. التکوير:۸). خو دا جرم ډير عام ځکه نه و چې هغوی به تل په جګړو کې بند وو، او د دښمن د مقابلې لپاره يې زامنو ته زياته اړتيا درلودله .

له وروڼو، د تره له زامنو او نورو تربرونو سره به اړيکې ډيرې ټينګې اونژدې وې، هغوی په قومي تعصب کې نوم درلود، د قوم پخاطر به هم مړه وو او هم ژوندي، د ټولنيز نظام اساس او تهداب يې په قوميت، نژاد پرستۍ، او خپلولۍ سره ولاړ و.

---

۲ . ابو داؤود باب نسخ المراجعة بعد التطليقات الثلاثة. مفسرينو د (الطلاق مرتان) آيت په شان نزول کې همدا خبره کړيده.

۱ . ابو داؤود باب الولد للفراش.

عقیده یې داسې وه چې سړی باید د قومیت په اساس په حق او باطل دواړو کې له خپلوانو سره ودرېږي، خو د مقام او قدرت په سر به کله کله د یوه پلار د زامنو ترمنځ هم جګړې پیښیدلې لکه د اوس او خزرج، او یا عبس او ذبیان او یا بکر او تغلب خپل مینځی جګړې. لکه اشاره مو چې وکړه هرڅه د قومیت په اساس وو، نو له همدې کبله د مختلفو او بیلابیلو قبایلو ترمنځ هیڅ ډول اړیکې او همکاري نه وه، بلکه د هغوی ټول توان او قوت به یو د بل سره په مقابله اومسابقه کې خرڅیده، خو کله کله به دا دښمني د دیني، خرافاتي او یا نورو عاداتو په وجه کیدله، او داسې به هم پیښیدل چې د همکارۍ، تعاون، اطاعت او دوستۍ داسې تړون وشي چې څو بیلا بیلې قبیلې او کورنۍ سره یوځای کړي. لدې نه علاوه د حرام میاشتې هم د دوی د ژوند او ژوندینو اړتیاوو د پوره کولو لپاره ډیرې مهمې او ارزښناکې وې، دا میاشتې د دوی لپاره غټ رحمت او طلایي فرصت و. لنډه دا چې د هغوی ټولنیز نظام ډیر کمزوری اوګډوډ و، خلکو د څارویو په شان ژوند درلود، جهل، ناپوهي، خرافات او بې دیني هرلوري ته خوره وه، ښځه لکه د حیواناتو په شان خرڅیدله، ځنې وخت به له ښځې سره له حیوان نه هم بده رویه کیدله، د خلکو په منځ کې کوم قانون او نظام وجود نه درلود، او هغه تش په نامه حکومتونه که موجود هم وو خو د هغوی لومړنی او وروستنی کار او هدف د ملت له خزانو او پیسو نه د خپلو خیټو او جیبونو ډکول، او د ملت د وینې په قیمت له دښمنانو سره جګړې کول وو.

اقتصادي حالت

د عربو اقتصادي حالت او نظام د هغوی د ټولنیز نظام تر بشپړې اغیزې لاندې و، د دوی د ژوندنیو اړتیاوو د پوره کولو تر ټولو ستره وسیله تجارت و، او دا خو ښکاره ده چې امن نه وي نو تجارت به څنګه ترسره کیږي، هغه وخت امن او امان بالکل وجود نه درلود، جګړې به یوازې د حرام په میاشتو کې بندیدلې او په همدې میاشتو کې به د عربو مشهور بازارونه لکه عکاظ، ذي المجاز، مجنه او نور پرانیستل کیدل.

صنعت خو ډیر کمزوری و، یوازې په یمن، حیره، د شام په سرحدي برخو کې د ټوکر اوبدلو (په لاس سره) څرمنو رنګولو او آش ورکولو او داسې نورو صنعتونو رواج درلود، خو د جزیرې په منځنیو برخو کې کرهڼه او مالداري هم وه، د عربو ټولې ښځې په سنې او بدلو او جوړولو بوختې وې، خو څرنګه چې هر څه په جګړو کې په مصرف رسیدل نو ځکه خلک له لوږې، فقر، او نیستۍ سره لاس او ګریوان وو.

اخلاق

هیڅوک لدینه انکار نه شي کولی چې د جاهلیت پیروان د ډیرو سپکو اخلاقو، خرابو عاداتو او رواجونو درلودونکي وو، خو لدینه هم انکار نه شي کیدلی چې لدې سره سره دوی ځنې داسې نیک او غوره اخلاق او عادات هم درلودل چې هر چاته د ویاړ او فخر وړ دي، د مثال په توګه :

١_کرم (سخاوت): هغوی په کرم او سخاوت کې یو له بل سره سیالي کوله، د هغې دورې نیمايي شعرونه پدې هکله ویل شویدي چې یا یې پکې ځان پدې صفت ستایلی او یا یې د همدې صفت له کبله د بل چا ستاینه کړیده. کرم او سخاوت ډیر عمومیت درلود چا ته به چې په ډیره یخنۍ او لوږه (نیستۍ) کې هم میلمه راغی او هغه (کوربه) به له یوې اوښې پرته چې ټول ژوند به یې ورباندې روان و بل څه نه درلودل خو بیا به یې هم د کرم او سخا په حکم خپله لوږه او سخته ورځ هیروله او خپله یوازینۍ اوښه به یې میلمه ته حلالوله. د هغوی د کرم له آثارو نه یو هم دا و چې د انساني ژوند او انساني وینې د ساتنې پخاطر به یې ډیر زیات دیتونه او جریمې منلې او دا به یې د ځان لپاره فخر او ویاړ وباله او د نورو سردارانو په مقابل کې به یې پدې افتخار کاوه.

د همدې کرم او سخا د حس قوت و چې هغوی به په شرابو څښلو ویاړ کاوه، دا ویاړ پدې خاطر نه و چې ګویا شراب څښل پخپله یو ویاړ دی بلکه دا لدې امله و چې شراب څښل هم د کرم او سخا یوه طریقه ده او دا کار انسان ته د خرڅ او مصرف لاره ښیي، او له همدې امله ده چې هغوی د انګورو ونې ته کرم وايي، او د انګورو شرابو ته یې بنت الکرم (د انګورو لور) ویل، که د جاهلي دورې د اشعارو دیوانونو ته مراجعه وشي، نو هلته به پدې هکله د فخر او ویاړ بیل باب موندل شي. عنتره بن شداد العبسي وايي:

ولقد شربت من المدامة بعدما	ركــد الهواجربالمشوف المعلم
بزجابةصـــفراء ذات اســـرة	قرنت بازهر بالشمال مفـــدم
فـــاذا شربت فانني مستهلك	مالي، و عرضي وافــر لم يكلم
واذاصحوت فما اقصرعن ندى	وكما علمت شمائلي وتكـــرمي

[کله چې د غرمې د ګرمۍ زور مات شو نو ماله یو زیړ، لیکې دار بلورین جام نه چې

له چيې خوا ته ايښودل شوي ځليدونکي (تابناک) او سرپټي خم (د شرابو لوښي) سره و، ښښه شوي صاف او شفاف شراب وڅښل، او کله چې زه شراب څښم نو خپل مال خرڅوم، عزت او آبرو ته مې څه زيان نه رسيږي (آبرو مې نه لکه داره کيږي)، او کله چې را په حال او په خود کيږم نو بيا هم په سخاوت کې کوتاهي نه کوم، او زما اخلاق او کرم خو تا ته معلوم دي چې څه دي.]

همدا راز دوی قمار (جواری) ته هم کرم او سخا ويله ځکه کوم مال به يې چې لدې لارې نه ګټه هغه به يې ټول، او يا هغه برخه چې د ګټونکو له برخو نه به زياته وه (نه به وربانديې ويشل کيدله) هغه به يې په مسکينانو او فقيرانو ويشله، او له همدې ځايه ده چې قرآنکريم د شرابو او قمار ګټې بالکل نه نفي کوي بلکه فرمايي: ((...وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا...)) (البقرة: ۲۱۹) [ګناه يې له ګټې ډيره ده.]

۲ ـ وفا- د هغوی له ښو اخلاقو نه يو هم په عهد وفا وه، په قول او عهد به ټينګ ولاړ وو، حتی چې پدې لاره کې به د ځان، اولاد، او مال قرباني ته هم حاضر وو، د دې مطلب د وضاحت او بيان لپاره د هاني بن مسعود الشيباني، سموال بن عاديا او حاجب بن زراره کيسې کافي دي.

۳ ـ ښې ښه خوې او خصلت چې د هغوی په مينځ کې رواج درلود هغه عزت النفس، ذلت او سپکاوي ته نه تسليميدل وو، د دوی غيرت او شجاعت ډير زيات و، ظلم او جبر يې نه مانه، کله به يې هم چې سپکه او د ذلت خبره واوريده نو فورا به يې توره ته لاس کړ او جګړه به پيل شوه. هغوی د خپل عزت په خاطر ځانونه هم قربانول.

۴ـ کلکه او پخه اراده هم د هغوی له غوره صفتونو څخه وه، کوم کارته به يې چې اراده وکړه نو بيا به يې هغه په هر قيمت چې و تر سره کاوه.

۵ـحلم او برده باري او سنجيدګي هم د دوی لپاره د افتخار وړ صفتونه وو، خو دا چې د غيرت او ژر احساساتي کيدلو روحيه وربانديې غالبه وه نو ځکه حلم پکې کم و.

۶ـ د اوسنۍ زمانې له چلونو، فريبونو او مکرونو نه پاکه سادګي، ريښتيا، امانتداري، او اخلاص هم د دوی له غوره اخلاقو څخه شميرل کيدل. وينو چې د عربي جزيرې د جغرافيايي موقعيت تر څنګ د دوی دا پورته ذکر شوي او داسې نور غوره صفتونه او اخلاق د دې سبب شول چې الله تعالی همدا عربان د رسالت د درانده پيتي د اوچتولو او د بشري نړۍ د لارښوونې او مشرتابه لپاره انتخاب کړل، ځکه دا اخلاق که څه هم ځنې يې له شر او ضرر نه خالي نه وو خو هغه پخپل ذات کې له اصلاح وروسته ډير د قدر وړ او ارزښتناک وو، او کله چې اسلام راغی او هغه يې سم او

اصلاح کړل نو خیریې ټولې دنیا ته ورسید. په وفا پسې د دوی تر ټولو غوره صفت عزت النفس او پخه اراده وه، ځکه که عزت النفس، غیرت او پخه اراده نه وي، نو فساد او شر له مینځه نه شي تللی. له پورته ذکر شویو غوره اخلاقو او صفاتو علاوه هغوی نور هم ښه صفتونه درلودل خو مونږ دلته ورنه یادونه ونه کړه.

د رسول الله(ﷺ)نسب او کورنۍ

د نبي (ﷺ) نسب:

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نسب سلسله په دريو برخو ويشلی شو: يوه برخه داسې ده چې اهل السير او نسب پوهان يې په صحت اتفاق لري او دا برخه تر عدنان پورې ده، او بله برخه داسې ده چې ځنې اهل السير يې صحيح بولي او ځنې نورو توقف پکې کړيدی او دا له عدنان نه تر ابراهيم (عليه السلام) پورې ده، دريمه برخه يې هغه ده چې بې له شکه دروغ او غير صحيح امور پکې موجود دي او دا له ابراهيم (عليه السلام) نه تر آدم (عليه السلام) پورې رسيږي. اوس راځئ دا درې واړه برخې په مفصله توګه تر نظر تيرې کړو.

لومړۍ برخه: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بن عبدالله بن عبدالمطلب- اصلي نوم يي شيبه دی- بن هاشم – اصلي نوم يې عمرو دی- بن عبدمناف_ اصلي نوم يې مغيره دی- بن قصي- اصلي نوم يې زيد دی – بن کلاب بن مره بن کعب بن لوئ بن غالب بن فهر_ چې لقب يې قريش واو د قريشو قبيله همده ته د انتساب له امله قريش بلل کيږي_ بن مالک بن النضر- چې اصلي نوم يې قيس دی – بن کنانه- بن خزيمه بن مدرکه – اصلي نوم يې عامر دی – بن الياس بن مضربن نزار بن معد بن عدنان[١].

دوهمه برخه: له عدنان نه پورته، يعنی عدنان بن اد بن هميسع بن سلامان بن عوص بن بوز بن قموال بن ابي بن عوام بن ناشد بن حزا بن بلداس بن يدلاف بن طابخ بن جاحم بن ناحش بن ماضي بن عيض بن عبقر بن عبيد بن الدعا بن حمدان بن سنبر بن يثربي بن يحزن بن يلحن بن ارعوي بن عيض بن ديشان بن عيصر بن افناد بن ايهام بن مقصر بن ناحث بن زارح بن سمي بن مزي بن عوضه بن عرام بن قيدار بن اسماعيل بن ابراهيم (عليهما السلام).[٢]

[١] . ابن هشام ا/١_٢. تلقيح فهوم اهل الاثر ۵_٧. رحمة للعالمين ٢/١٢_١٣_١۴_۵٢.

(2). محمد سليمان المنصور پوری د کلبي په روايت سره د نسب دا برخه جمع کؤيده، همدا راز ابن سعد له أير دقيق تحقيق وروسته. رحمه للعالمين ٢/ ١۴- ١۵-١٢-١٧ وکګوره، د دی برخي په هکله تاريخي مصادر بوله بل سره أير توپير او اختلاف لري.

دريمه برخه : له ابراهيم (عليه السلام) نه پورته يعنى ابراهيم بن تارح ـ اصلي نوم يې آزر دی ـ بن ناحور بن ساروع يا ساروغ بن راعو بن فالخ بن عابر بن شالخ بن ارفخشد بن سام بن نوح (عليه السلام) بن لامک بن متوشلخ بن اخنوخ ـ ويل کيږي چې همدا ادريس (عليه السلام) دی ـ بن يرد بن مهلائيل بن قينان بن آنوشته بن شيث بن آدم ـ عليهما السلام[1].

نبوي کورنۍ

د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) کورنۍ دده جد هاشم ته د انتساب له امله په هاشمي کورنۍ مشهوره ده، نو بې ځايه به نه وي که د هاشم او له ده نه وروسته حالاتو باندې لږ رڼا واچوو:

۱- هاشم- لکه مخکې مو چې وويل هغه وخت چې بنو عبد مناف او بنو عبدالدار د سولې په نتيجه کې منصبونه سره وويشل نو د سقايې او رفادې مسئوليت د بني عبدمناف کورنۍ هاشم نومي سړي په غاړه واخيست.

هاشم يو مالدار او معزز سړی و او هغه لومړنی شخص و چې په مکه کې يې حاجيانو ته شوربا او ډوډۍ ورکړيده. اصلي نوم يې عمرو و، خو څرنګه يې چې ډوډۍ په شوربا کې ميده وله، نو په هاشم مشهور شو، ځکه هاشم ميده کوونکي ته وايي. د قريشو دواړو سفرونه د ژمي سفر او اوړي سفر هم د لومړي ځل لپاره ده رواج کړيدي، دده په هکله يو شاعر وايي:

عمرو الذي هشم الثريد لقومه قـــوم بمكة مسنتين عجاف

سنت إليه الرحلتان كلاهـــما سفر الشتاء ورحلة الاصياف

[داعمرو و چې خپل قحطي ځپلي، کمزوري او ډنګر قوم ته يې په شوربا کې ماته شوې ډوډۍ ورکړه، او همدا عمرو و چې د ژمي او اوړي دواړو سفرونو تهداب يې ورته ايښی دی.]

دده د ژوند يوه پيښه داده چې وايي: هغه شام ته د تجارت لپاره روان شو، خوکله چې مدينې ته ورسيد هلته يې د بني عدي بن النجار کورنۍ له سلمى بنت عمرو سره واده

[1] . ابن هشام ۲/۱_۳. تلقيح فهوم الاثر ص ۷. خلاصة السير للطبري ص ۷. رحمة للعالمين. ۱۸/۲.

وکړ، هملته څه موده ورسره پاتې شو. وروسته بيا شام ته وخوځيد ،دغه وخت يې ښځه حامله شوې وه، هاشم په همدې سفرکې د فلسطين په غزه نومې سيمه کې وفات شو، او په (۴۹۷م) کال يې زوي عبدالمطلب پيداشو، اوڅرنګه چې د زوی په سرکې يې سپين ويښتان وو، نو مور يې (سلمی) شيبه نوم ورباندې کيښود[۱]. او همدلته د پلار په کور(يثرب) کې يې د خپل زوی روزنه کوله او په مکه کې د هاشم له کورنۍ نه هيڅوک نه وو ورباندې خبر. هاشم څلور زامن او پنځه لوڼې درلودې چې نومونه يې دا دي: اسد، ابو صيفي، نضله او عبدالمطلب، او د لوڼو نومونه يې: شفاء، خالده، ضعيفه، رقيه، او جنه وو[۲].

۲_ عبدالمطلب _ په هاشم پسې سقايه او رفاده (حاجيانو ته اوبه ورکول او د هغوی ميزباني کول او خواړه ورکول) يې د ورور مطلب بن عبدمناف په غاړه ولويده. مطلب هم يو شريف، پخپل قوم کې د عزت او اعتبار خاوند و، خلکو به يې خبرې منلې ، او د زيات سخاوت له امله به قريشو فياض باله. شيبه (عبدالمطلب) چې کله په مدينه کې لس کلن شو، تره يې (مطلب) ورنه خبرشو، ورپسې ورغی چې مکې ته يې راولي کله يې چې وليد له سترګو يې اوښکې رواني شوې، په غيږ کې يې ټينګ ونيو او پخپله سپرلۍ يې ورسره سپورکړ چې مکې ته يې بوزي، خو عبدالمطلب ورته وويل زه ترهغې نه درسره ځم ترڅو مې چې مور راته اجازه نه وي کړې، نو مطلب يې مورته وويل چې وراره مې راسره وليږه، خو مور يې دا خبره ونه منله. ده ورته وويل: اجازه ورکړه، هغه د خپل پلار وطن او د الله (جل جلاله) حرم ته ځي، پدې خبرې سره يې مور اجازه ورکړه، او پدې ترتيب مطلب هغه له ځان سره په اوښ سپورمکې ته راووست،کله چې خلکو وليد ويې ويل: دا (عبدالمطلب) دی، خو ده ورته وويل نه داسې نده، دا زما د ورور هاشم زوی دی. عبدالمطلب همدلته مکه کې د خپل تره (مطلب) تر روزنه لاندې لوی شو، ترڅو مطلب د يمن په ردمان نومې سيمه کې وفات شو، نو نوموړی مسئوليت عبدالمطلب ته وسپارل شو. ده هم خپل قوم ته ټول هغه خدمتونه وړاندې کول کوم چې دده پلرونو به کول، بالاخره پخپل قوم کې د دومره شرف او عزت خاوند شو چې پلرونه او اجداد يې هم هغې درجې ته نه وو رسيدلي خلکو ورسره ډيره مينه لرله او ډير درناوی يې ورته درلود[۳].

---

[۱]. ابن هشام ۱۳۸/۱. رحمة للعالمين ۲۴/۲۲,۲/۱.
[۲]. ابن هشام ۱۰۷/۱.
[۳]. ابن هشام ۱۳۷/۱_۱۳۸.

کله چې مطلب وفات شو، نوفل د عبدالمطلب په ځینو عبادتخانو یا څه جایداد قبضه ولګوله، یا دا چې دیني مشرتابه یې ورنه غصب کړه، عبدالمطلب د خپل تره په مقابل کې له قریشو نه مرسته وغوښته، خوقریشو ورته وویل: مونږ ستا او ستا د تره ترمنځ مداخله نه کوو. بیا یې خپلو ماماخیلو (بني النجار) ته یو څوشعرونه واستول چې د کومک غوښتنه یې پکې کوله، نو ماما یې (ابوسعد بن عدي) له اتیاوو سپرو سره روان شو، د مکې په ابطح کې یې واړول. عبدالمطلب ورغی او ورته ویې ویل: راځئ کور ته. ماما یې وویل: نه، تر څومې چې نوفل نه وي لیدلی کورته به درسره لاړ نه شم، بیا نوفل ته ورغی، هغه په حطیم کې د قریشو له مشرانو سره یوځای ناست و، ابوسعد خپله توره له تیکې را وایسته او ورته ویې ویل: د دې کوټې د رب په نامه قسم یادوم که چیرته زما خوریي ته د هغه حق او یا مشري بیرته ورنکړې نو پدې توره به دې وهم. نوفل وویل: سیې ده ما هغه بیرته ورکړه، د قریشو مشران ورباندې شاهدان شول. بیا ابوسعد د عبدالمطلب کورته لاړ، درې ورځې ورسره میلمه و، بیا یې عمره اداکړه او بیرته مدینې ته ستون شو.
پدې پیښه پسې مناف د بني هاشم په خلاف له بني عبدشمس بن عبدمناف سره تړون وکړ، اوکله چې خزاعه ولیدل چې بني النجار د عبدالمطلب ملاتړ وکړ نو ویې ویل : هغه (عبدالمطلب) لکه څرنګه چې ستاسې له اولادې نه دی همدا ډول زمونږ له اولادې څخه هم دی او په مونږ هم حق لري چې مرسته یې وکړو.او دا ځکه چې د عبدمناف مور له خزاعه کورنۍ څخه وه، نو همدا وه چې د خزاعه کورنۍ خلکو په دارالندوه کې د نوفل او بني عبدشمس په خلاف له بني هاشم سره تړون وکړ، او همدا تړون و چې بیا وروسته د مکې د فتحې سبب شو، تفصیلات به پخپل ځای کې راشي[1].
د بیت الله شریف په امورو کې عبدالمطلب له دوو مهمو پیښنو[2]سره مخامخ شوی و چې یوه د زمزم کوهي کیندل او بله د فیل واقعه وه .

د زمزم کوهي کیندل

د دې پیښې لنډیز داسې دی: عبدالمطلب په خوب کې د زمزم کوهي په کیندلو مامور کیږي، تاکلی ځای هم ورته ښودل کیږي، نو هغه هم شروع وکړه او کوهي یې را لوڅ کړ

[1]. مختصر سیرة الرسول (ص) للشیخ محمد بن عبد الوهاب ص ۴۱_۴۲.
[2]. ابن هشام ۱۴۲/۱ تر ۱۴۷ پورې.

او ټول هغه شیان یې پکې ومونדل کوم چې جرهمیانو د هجرت په وخت کې پکې ښخ کړي وو، هغه تورې، زغرې، دواړه طلائي هوسۍ، ټول يې را وايستل، تورې او هوسۍ ئې دکعبې شريفې په دروازه کې نصب کړې، او د حاجيانو لپاره يې د زمزم اوبه څښلو ته برابرې کړې.

کله چې د زمزم څاه را ښکاره شو، قريشو عبدالمطلب ته وويل: چې مونږ هم پدې کار کې درسره شريک کړه، ده ورسره ونه منله، او ورته ويې ويل: چې زه خاص پدې کار ټاکل شوی يم، خو هغوی مخالفت ورسره کاوه تر څو د بني سعد يوې کاهنې ته د محاکمې لپاره لاړل، خو دوی لا په لاره وو چې الله تعالی دا ور وښودله چې عبدالمطلب زمزم ته خاص شويدی. په همدې وخت کې عبدالمطلب نذر کېښود او ويې ويل: که چيرته الله تعالی لس زامن راکړل او ټول ځوانان شول نو يو به ورنه په کعبه کې ذبح کوم.

د فيل واقعه

د دې کيسې خلاصه داسې ده چې ابرهه الصباح الحبشي چې په يمن کې د نجاشي نماينده و، وليدل چې عرب کعبې شريفې ته د حج لپاره ځي، نو ده په صنعاء کې يوه لويه کليسا جوړه کړه او غوښتل يې عرب هم دکعبې په ځای د دې کليسا حج وکړي. د ابرهه دا خبره د بني کنانه يوه سړي واوريده، نو د شپې په تياره کې کليساته ننووت او قبله يې په مرداری ورته ولړله. ابرهه چې له پيښې خبرشو، ډير په غوسه شو، شپيته زره پياوړی لښکر يې د مکې په لور روان کړ ترڅو کعبه شريفه ونړوي، ورسره (۹) يا (۱۳) فيلان هم وو، پخپله په يوه لوی فيل سپور و. وخوځيدل ترڅو مغمس نومې منطقې ته ورسيدل، هلته يې لښکرې برابرې کړې، فيلان يې آماده کړل اومکې ته د ننوتلو په تکل کې شول، خوکله چې د مزدلفې او منی مينځ کې د محسر سيمې ته ورسيدل، فيل يې چو شو، او د مکې په طرف ئې قدم نه اوچتاوه، بل هرطرف ته به يې چې روان کړ يوځل به په منډو شو، خو چې د کعبې په طرف به يې مخ شو په ځای به څملاست. دوی په همدې حالت کې وو چې الله تعالی يوسيل مرغان ورباندې وګمارل، او هغوی يې په پخو شويو ګټو وويشتل، او په دې سره الله تعالی هغوی لکه خېل شوي او خوړل شوي بوس داسې وګرزول. دې مرغانو له ابابيل او قمري سره ورته والی درلود، اوږدې مښوکې، نري وزر او پيرړې لکۍ يې درلودې، له هر مرغه سره د نخود د دانې په اندازه درې درې ګاټې وو چې يوه به يې په مښوکه او دوی نورې به يې په منګولو کې نيولې وې، په هر چا به چې دا ګاټې (وړوکې تيږه) ولګيده اندامونه

به يې پرې شول او مړ به شو، ټول پدې ګاټو ونه لګيدل خو هغوی له ډيرې ويرې په هره خوا منډې وهلې، يو بل يې تر پښو لاندې کاوه، که کتل به دې هرې خواته او په هره چينه به د دوی مړی پراته وو. ابرهه پخپله په يوه داسې مرض ګرفتار شو چې دګوتو سرونه يې ولويدل او ترڅو چې صنعاء ته رسيده نو يو بې ښکو چرګوړی ورنه جوړ شوی و او همدلته يې سينه دوه پړکې شوه ، زړه يې ترې راووت او مردار شو.

قريش د دې لښکرو له ويرې خوړونو، غارونو او د غرو سرونو ته تللي وو، او کله چې الله تعالی هغه لښکر دړې وړې کړ نو دوی بيرته ډاډه خپلو کورونو ته راوګرزيدل[1].

دا پيښه د زياتره تاريخ پوهانو په نظر د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر مبارک ميلاد پنځه پنځوس (۵۵) ورځې مخکې د محرم په مياشت کې واقع شوې ده، چې دا نيټه د (۵۷۱م) کال د فبروري مياشتې د وروستيو او يا د مارچ له لومړيو سره سمون خوري.

دا پيښه په حقيقت کې يوه مقدماتي او تمهيدي نښه وه چې الله د خپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او خپل کور (بيت الحرام) لپاره ښکاره کړه، ځکه وينو پداسې حال کې چې د بيت المقدس اوسيدونکي مسلمانان دي خو مشرکين او د الله تعالی دښمنان ورباندې مسلط کيږي لکه په (۵۷۸م) کال کې د بخت نصر حمله او (۷۰م) کال کې د روميانو سيطره، خو کعبه شريفه سره لدې چې اوسيدونکي يې مشرکان وو نصرانيان چې هغه وخت مسلمانان وو تسلط نه شي ورباندې موندلی.

د دې پيښې خبر د وخت په ټوله متمدنه نړۍ کې خورشو، ځکه هغه وخت حبشې له روميانو سره نژدې اړيکې درلودې، فارسيانو خو د دوی هر څه تر نظر لاندې لرل او په کمين کې ورته ناست وو، او دا يې کتل چې روميان او ملګري يې څه کوي او له څه سره مخامخ کيږي، او همدا وجه وه چې پدې پيښه پسې فارسيان سملاسي يمن ته راغلل. هغه وخت د متمدنې نړۍ مشري له روميانو او فارسيانو سره وه. دې واقعې دنيا حيرانه کړه، د هر چا توجه يې د بيت الله شريف مقام او درجې ته راواړوله، او دا يې ورته وښوده چې يوازې همدا خونه ده چې الله تعالی ورته قدر او شرف ورکړی دی، او يوازې همدا د تقديس وړ ده، نو که د دې مقدس ځای کوم اوسيدونکی په نبوت مشرف کيږي، نو دا د همدې پيښې غوښتنه او مقتضی ده. او پدې سيمه کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ظهور په حقيقت کې د الله تعالی هغه

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۴۳ تر ۵۲، تفهيم القران ۲/۲/۴۲۲ تر ۴۲۹.

حکمت په ګوته کوي کوم چې پدې پیښه کې یې د همغه حکمت په اساس مشرکین پر نصرانیانو باندې پداسې طریقې سره برلاسي کړي وو چې د اسبابو له دایرې نه لوړه او اوچته وه.
عبدالمطلب لس زامن درلودل چې نومونه یې دا دي: حارث، زبیر، ابو طالب، عبدالله، حمزه (رضي الله عنه)، ابولهب، غیداق، مقوم، صفار، عباس (رضي الله عنه). او دا هم ویل شوي چې یوولس زامن یې درلودل او ((قثم)) نوم یې ورسره زیات کړی دی. ځنی وایي: دیارلس زامن یې وو او هغوی د عبدالکعبه او حجل نومونه ور زیات کړیدي، او دا هم ویل کیږي چې عبدالعکبه همدا مقوم، او حجل همدا غیداق و او د قثم په نامه یې زوی نه درلود، خو لوڼې یې شپږ وې او نومونه یې دا دي: ام حکیم (البیضاء)، بره، عاتکه، صفیه، اروی او امیمه.[1]

۳- د رسول اکرم (ﷺ) محترم پلار عبد الله

د عبدالله مور فاطمه بنت عمرو بن عائذ بن عمران بن مخزوم بن یقظه بن مره وه. د عبدالمطلب په اولادونو کې عبدالله تر ټولو ښکلی، شریف، غوره او ټولو ته ګران، او په ذبیح سره مشهور و. ذبیح یې له دې امله باله کله چې د عبدالمطلب زامن پوره لس شول او ټول ځوانۍ ته ورسیدل، نور یې د ده ملاتړ او دفاع کولی شوی، نو له خپل هغه نذر نه چې ایښی یې و خبر کړل، زامنو یې خبره ورسره ومنله. عبدالمطلب د دوی ټولو نومونه د پال په غشو ولیکل او بیایې د هبل مینجور ته ورکړل، مینجور غشي سره ګډ کړل او بیایې یو ورنه راویوست که ګوري د عبدالله نوم راوتلی دی، نو عبدالمطلب چاړه راوخیسته، خپل زوی (عبدالله) یې راونیو تر څو کعبې ته یې بوزي او هلته یې ذبح کړي، خو قریشو خصوصا د عبدالله ماما خیلو او ورور یې ابو طالب عبدالمطلب لدې کارنه منع کړ. عبدالمطلب ورته وویل: نو چاره څه ده؟ زه خپل نذر څنګه ادا کړم؟ دوی ورته وویل: له فلانۍ عرافې ښځې نه پدې هکله مشوره وغواړه. عبدالمطلب عرافې ته ورغی هغې ورته وویل چې د عبدالله او لسو اوښانو تر مینځ قرعه اندازي وکړه، که د عبدالله نوم راووت، نو لس نور اوښان ورباندې ورزیات کړه، پدې ترتیب سره لس، لس ور زیاتوه تر څو خدای راضي شي او د اوښانو پچه وخیژي. پدې ترتیب سره هغه راغی، د عبدالله او لسو اوښانو تر مینځ یې پچه واچوله، د

---

[1]. تلقیح فهوم الاثر ص ۸-۹. رحمة للعالمین ۲/۵۲_۲۲.

عبدالله نوم راووت، نو عبدالمطلب لس نور ورزيات کړل، خو بيا هم د عبدالله نوم راووت، نو لس، لس يې ورزياتول تر څو سل اوښان پوره شول بيا د اوښانو پچه وختله، عبد المطلب دا سل اوښان د عبدالله په ځای حلال کړل او همداسې يې واچول هر چا چې وړل، وړل يې، نه يې انسان ترينه منع کاوه او نه حيوان. لدې پيښې نه مخکې په عربو او قريشو کې د ديت بيه لس اوښان وه خو لدينه وروسته سل اوښان شوه، اسلام هم همدا سل اوښان تاييد کړل. له رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه په روايت کې راغي چې فرمايي: (انا ابن الذبيحين) [زه د دوو ذبيحانو يعنی اسماعيل (عليه السلام) او عبدالله زوی يم]. [1]

عبدالمطلب خپل زوی عبدالله ته آمنه بنت وهب بن عبدمناف بن زهره بن کلاب په نکاح کړه. آمنه هغه وخت په قريشو کې د نسب او مقام له پلوه تر ټولو غوره ښځه وه، پلار يې د نسب او شرف له پلوه د بني زهره مشر و، د عبدالله او آمنې واده په مکه کې ترسره شو، خو له واده نه څه موده وروسته عبدالمطلب هغه مدينې ته واستاوه تر څو دوی ته خرماوې راوړي. عبدالله لاړ او هملته مدينه کې وفات شو، او ځنې وايي: چې عبدالله د تجارت لپاره شام ته تللی و، او بيرته د قريشو له يوه کاروان سره راتله چې مدينې ته راورسيدل عبدالله مريض او بيا هملته د ۲۵ کلو په عمر وفات شو، او د النابغه الجعدي په کورکې خاورو ته وسپارل شو. هغه وخت رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه و زيږيدلی، که څه هم ځنې روايتونه وايي چې عبدالله د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ميلاد نه دوي مياشتې وروسته وفات شوی دی. [2] خو زياتره مورخين لومړنی نظر تاييدوي او کله چې د عبدالله د مړينې خبر مکې ته راورسيد نو آمنې دده په مرثيه کې دا شعر ووايه:

Comment: شپشپشيسپيسش

عفاجانب البطحاء من ابن هاشم	و جاورلحدا خارجـــا في الغمـــاغم
دعـــته المنايا دعوة فـــأجـــابهـــا	و ما تركت في الناس مثل ابن هاشم
عشـــية راحـــوا يحملون ســـريره	تعـــاوره اصحابـــه في التـــزاحـــم
فإن تـــك غالته المنـــايا و ريـــبها	فقـــد كان معطاء كثير التـــراحـــم[3]

---

(1). ابن هشام ۱/۱۵۱ تر ۱۵۵. رحمة للعالمين ۲/ ۸۹ - ۹۰. مختصر سيرة الرسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) للشيخ عبدالله نجدي ص ۱۲-۲۲-۲۳.

(2). ابن هشام ۱/156_158. فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ۴۵. رحمة للعالمين ۲/ ۹۱.

۳ . طبقات ابن سعد ۱/ ۲۲.

ترجمه:[د بطحا غيږ د هاشم له زوی نه خالي شوه، هغه د آوازونو او ژړاګانو (غوغا) په مينځ کې د لحد ملګری شو، مرګي وغوښت هغه هم دې بلنې ته لبيک ووايه، اوس مرګي د خلکو په مينځ کې د ابن هاشم د زوی په شان څوک نه دي پرېښې، (څومره غمجن و) هغه ماښام چې خلکو د ده کټ په اوږو اخيستی، که څه هم مرګ او د مرګ حوادثو هغه ختم کړ (خو د هغه د کړو ياد به تل وي) هغه ډير پوه، رحيم او سخي سړی و.]

د عبدالله ټول ميراث پنځه اوښان، يوه رمه (يوشمير) ميږې او يوه حبشي وينځه وه چې نوم يې برکه او کنيه نوم يې ام ايمن و، او دا همغه ام ايمن ده چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به يې په غيږ کې ګرځاوه پالنه به يې کوله.[۱]

(1). مختصر سيره الرسول (ص) للشيخ النجدی ص ۱۲. تلقيح فهوم اهل الاثر ص ۴. صحيح مسلم ۹۲/۲.

نیکمرغه میلاد

او

د سپیڅلي ژوند لومړني څلوېښت کلونه

نیکمرغه میلاد

سیدالمرسلین حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بني هاشم په شعب (مینه) کې، د دوشنبې په سهار چې د فیل د پیښی د لمړنۍ کال د ربیع الاول نهمه نیټه وه دنیا ته سترګی وغړولی، دغه وخت د کسری نوشیروان د پاچاییۍ څلویښت کاله تیر شوي وو، د ستر عالم محمد سلیمان المنصور فوری او فلکي محقق محمود باشا د تحقیق په اساس دا تاریخ د (۵۷۱م) کال د اپریل د میاشتی له شلمی او یا دوه ویشتمی نیټې سره سمون خوري.[١]

ابن سعد روایت کوي چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مور وایي: کله چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وزیږیده نو زما له جسم نه یو نور ووت چې د شام قصرونه یې روښانه کړل، احمد هم له عرباض بن ساریه نه دی ته ورته یو روایت نقل کړیدی.[٢]

ځنې روایتونه وایي چې د نیکمرغه میلاد په وخت کې ځنې ارهاصات (د نبي له بعثت نه مخکې خارق العاده پیښې) واقع شوي وو، وایي د کسری د قصر څوارلس کنګرې راولویدلې. د مجوسو آتش کده چې نمانځنه به یې کیدله مړه اوسړه شوه، د ساوه بحیره وچه شوه او په شا او خوا کې یې موجودې کلیسا ګانی راپریوتې، دا روایتونه بیهقي رانقل کړیدي، خو محمد الغزالي یې نه منی.[٣]

کله چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیدا شو، نو مور یې عبدالمطلب ته خوک ورولیږل چې د لمسی زیری ورکړی، عبدالمطلب خوشاله راغی خپل لمسی

---

(1). محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري ۲۲/۱. رحمة للعالمین ۳۸/۱ – ۳۹ . د میلادي جنتریو د توپیر او اختلاف له امله د اپریل د شلمې او دوه ویشتمې نیټې په تاکلو کي اختلاف راغلی دی.

(2). مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشیخ النجدي ص .۱۲ ابن سعد ۲۳/۱.

(3). فقه السیرة لحمد الغزالی ص ۴۲ وګوره.

يې په غيږ کې واخيست او کعبې شريفې ته يې داخل کړ، د الله تعالی شکرونه يې ادا کول، دعايې کوله او نوم يې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وربانديې کېښود. هغه وخت د محمد نوم په عربو کې شهرت او رواج نه درلود، او د عربو د عادت تر مخې يې په اوومه ورځ سنت کړ.[1]

لومړنۍ تی ورکونکی ښځه چې له مور (آمنې) نه وروسته يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته تی (شيدې) ورکړيدي د ابو لهب وينځه ثويبه ده، چې هغه وخت يې خپل زوی مسروح ته هم تی (شيدې) ورکاوه ، او لدينه مخکې يې حمزه (رضي الله عنه) او بيا وروسته يې ابو سلمه بن عبدالاسد مخزومي ته هم تی (شيدې) ورکړيدي .

له بني سعد سره

د ښار اوسيدونکو عربانو عادت درلود چې خپلو اولادونو ته به يې له صحرايي خلکو نه دايې (شيدې ورکوونکې ښځې) نيولې، تر څو هغوی له ښاري مرضونونه سالم پاتې شي، اندامونه يې پياوړي، اعصاب يې مضبوط وي، او په ژانګو کې فصيحه عربي ژبه زده کړي، نو د همدې عادت په بنا عبدالمطلب هم د خپل لمسي لپاره دايه لټوله، بالاخره يې د بني سعد بن بکر کورنۍ يوه ښځه چې حليمه بنت ابي ذويب نوميده د هغه لپاره دايه ونيوله. د حليمې ميړه حارث بن عبدالعزی نوميده، کنيه نوم يې ابو کبشه و او له همدې قبيلې (بني سعد بن بکر) څخه و.

هلته د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي وروڼه او خويندې دا وو: عبدالله بن الحارث، انيسه بنت الحارث، حذافه او يا جذامه بنت الحارث (لقب يې شيماء و، خو همدا لقب يې ته نامه نه زيات مشهور و (نوموړې به رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په غيږ کې ګرځاوه او کراراوه به يې) او ابوسفيان بن الحارث بن عبدالمطلب چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تره زوی هم کيږي او د حليمې له طرفه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي ورور دی.

د رسول کريم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) هم له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه مخکې د بني سعد بن بکر په قبيله

[1]. ابن هشام ۱۵۹/۱ - ۱۲۰، محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري ۲۲/۱. دا هم ويلی شوي چې رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سنت کړی شوی پيدا شويدی تلقيح فهوم الاثر ص ۴ وګوره، خو ابن القيم وايي پدې هکله ثابت حديث نشته، زاد العاد ۱۸/۱.

کې و، يوه ورځ د حمزه (رضي الله عنه) رضاعي مور هم رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته شيدې ورکړيدي نو پدې اساس حمزه (رضي الله عنه) له دوو خواوو نه د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي ورور و، يو د ثويبې له خوا نه او بل د همدې سعديې ښځې له پلوه [1]. د رضاعت په دوران کې حليمې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې برکتونه ليدلي چې بالکل ورته حيرانه وه، راځئ پدې هکله يوه کيسه پخپله د حليمې له خولې نه واورو:

ابن اسحاق وايي: حليمې به ويل: زه له خپل ميړه او کوچني زوی چې شيدې مې ورکولی د بني سعد کورنۍ له يوې ډلې ښځو سره له کوره پدې نيت ووتلو چې د شيدو ورکولو لپاره ماشومان پيدا کړو. وايي: دغه کال ډير وچ و، مونږ ته هيڅ هم نه و را پاتې. وايي: پدې سفر کې زه پخپله سپينه خره سپره وم، زمونږ سره يوه زړه اوښه هم وه، چې هيڅ شيدې يې نکولې، ماشوم مو هم ډير وږی و، ټوله شپه مو د ده له لاسه خوب نه درلود ځکه له لوږې به يې ژړل، زما په تيو کې څه نه و او اوښې هم دومره شيدې نه کولې چې د ده بس شوې وی، خو دا طمعه او هيله مو درلوده چې باران به وشي او لاس به مو لږ آزاد شي.

لنډه دا چې زه په همدې خره سپره وم چې د ډيرې کمزورۍ له امله په ځای ودريده، دومره ورو، ورو تلو چې د کاروان ټول ملګري رانه په تنګ شول، په هر ترتيب چې وو مکې ته ورسيدو هلته مو ماشومان کتل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زمونږ د کاروان ټولو ښځو ته وړاندې شو، خو کله به چې خبرې شوې چې دا يتيم دی، نو نه به يې اخيست، ځکه مونږ خو دا غوښتل چې د ماشوم پلار به راسره مرسته کوي، نو دا چې يتيم دی، مور او نيکه به يې څه راسره وکړي؟ نو له همدې امله هيچا هم هغه وانخيست. په پای کې ټولو ښځو ماشومان پيدا کړل، خو زه يوازينۍ ښځه وم چې ماشوم مې نه و موندلی، او کله مو چې د ستنيدو اراده وکړه خپل ميړه ته مې وويل: زما ټولو ملګرو ماشومان واخيستل، دا د ځان لپاره شرم ګڼم چې زه همداسې تش لاس بيرته ستنه شم، قسم په خدای ورځم او همدا يتيم ماشوم له ځان سره اخلم. ميړه مې وويل: بده نده، کيدای شي الله تعالى هغه را ته د برکت سبب کړي. حليمه وايي: لاړم، هغه (محمد "صلى الله عليه وسلم") مې له ځان سره راوړ، او دا هم ځکه چې بل ماشوم را ته پيدا نشو. وايي: هغه مې له ځان سره راووست کله مې چې تې ته

---

[1]. زاد المعاد ۱۹/۱.

واچاوه، يو ځل مې په تيو کې شيدې را پيدا شوې، ويې رودلې او موړ شو، بيا يې ورور هم دومره شيدې ورودلې تر څو ښه موړ شو، بيا ويده شو، پداسې حال کې چې لدينه مخکې نه ده خوب درلود او نه موړ ورنه ويده کيدای شوای. ميړه مې پاڅيد چې هغه زړه اوښه را ولوشي که ګوري چې غولانځه يې ډکه ده، را ويې لوشله دومره شيدې يې وکړې چې دواړه ښه ورباندې ماړه شوو، دا شپه مو ډيره په خير او آرامۍ سره تيره کړه. وايي: سهار مې ميړه راته وايي: پوه شه اې حليمې! قسم په خدای چې تا ډيره مبارکه روح اخيستې ده. حليمه وايي: ما ورته وويل: زه له الله تعالی نه همدا غواړم. وايي: بيا مو حرکت وکړ، زه پخپله خره سپره شوم هغه ماشوم مې هم راسره واخيست، قسم په خدای چې دا خره داسې ګړندۍ تله چې يوه خره هم نه شوی پسې رسيدلی تر دې چې ملګرو مې راته ويل: اې د ابي ذويب لورې، په مونږ لږ مهربانۍ وکړه، آيا دا هماغه خره ده چې له هغه بل طرف نه پرې راغلې؟ ما به ورته ويل: هو دا هماغه خره ده، نو دوی راته ويل: چې حتماً څه خاصه خبره شته ده. بالاخره خپل مېنې ته راورسيدو، او دغه وخت لدې ځای نه بل ځای زيات وچ او قحطۍ ځپلی نه و، خو کله مو چې دا مبارک ماشوم له ځان سره يووړ، له همغې ورځې نه به زمونږ ميږې مړې او غولانځې به يې له شيدو ډکې وې، لوشلې به مو او شيدې به مو خوړلې، دا پداسې حال کې چې نورو خلکو به خپلو شپنو ته ويل: تاسې هم ميږې په هغه ځای‌کې څروئ چېرته يې چې د بنت ابي ذويب شپون څروي، ځکه د هغوی ميږې به وږې او نرې بيرته راتللې، يو څاڅکی شيدې يې هم نه کولې، خو زما ميږې به مړې او له شيدو ډکې راتللې. په همدې ترتيب سره همداسې د خير او برکت را ته مخه وه تر څو د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دوه کاله پوره شول، او له شيدو نه مې بېل کړ. دا مبارک به د نورو ماشومانو په نسبت ډير ژر، ژر لوئيده، په دوو کلونو کې هغه يو پياوړی او تکړه هلک شو. حليمه وايي: بيا مو هغه خپلې مور ته وروست، خو آرزو مو دا وه چې نور هم له مونږ سره پاتې شي، ځکه د هغه برکتونه مو ليدل. مورته مو يې وويل: زوی دې څه موده نور هم له مونږ سره پريږده، تر څو لوی شي، زه ويريږم چې دا په مکه کې ګډه شوې وبا زيان ور و نه رسوي. حليمه وايي: تر هغې هملته ورسره وو، تر څو يې مور پدې راضي شوه چې بيرته يې له مونږ سره واستوي.(۱)

شق الصدر (سينې څيرلو) پيښه

(1). ابن هشام ۱۲۲/۱ - ۱۲۳-۱۲۴.

پدې ډول سره رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر هغې په بني سعد کې پاتې شو تر څو څلور کلن او یا پنځه کلن شو[1] او په همدې عمر کې د شق الصدر (سینې څیرولو) پېښه وشوه. امام مسلم له انس (رضي الله عنه) نه په روایت سره وایي: یوه ورځ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ماشومانو سره لوبې کولې چې جبرئیل (علیه السلام) ورته راغی، را ویې نیو، په ځمکه یې څملاوه، سینه یې ورڅیرې کړه، زړه یې ترې راوبوست، یوه ټوټه غوښه یې ورنه لیرې کړه او ویې ویل: دا ستا په وجود کې د شیطان برخه ده، بیایې د سرو زرو په یوه طشت کې د زمزم په اوبو ومینځه، بیایې بیرته سره یو ځای کړ او پخپل ځای کې یې ورکینښود. ماشومان په منډو منډو دده رضاعي مورته ورغلل او ورته ویې ویل: چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ووژل شو. د کور خلک یې پسې راووتل او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې پداسې حال کې مخې ته راغی چې مبارک رنګ یې الوتی و. [2]

د مور په له محبت نه ډکه غیږ کې

له دې پیښې نه وروسته حلیمه ورباندې وویریده او خپلې مورته یې ور تسلیم کړ، او بیا تر شپږ کلنۍ پورې له خپلې قدرمنې مور سره و.[3]

آمنې نیت وکړ چې د وفا په دود د خپل میړه د قبر زیارت وکړي، نو یې د یثرب په لور حرکت وکړ، او تقریبا دا پنځه سوه کیلو متره لار یې ووهله. پدې سفر کې یې یتیم زوی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، خادمه یې (ام ایمن) او سر پرست یې (عبدالمطلب) هم ورسره ملګري وو. آمنه هلته یوه میاشت پاتې شوه، خو چې د بیرته راتګ اراده کوي مریضه کیږي، او د لارې په اوږدو کې یې تکلیف زیاتیږي چې بالاخره د مکې او مدینې تر مینځ ابواء نومې سیمه کې وفات شوه.[4]

---

[1]. دا د زیاتره تاریخ پوهانو نظریه ده، خو د ابن اسحاق له روایت نه داسې معلومیږي چې دا پیښه په درې کلنۍ کې شویده، ابن هشام ۱/ ۱۶۴ – ۱۶۵ وګوره.

[2]. صحیح مسلم، باب الاسراء ۱/ ۹۲.

[3]. تلقیح فهوم الاثر ص ۷.

[4]. ابن هشام ۱/ ۱۶۹. تلقیح فهوم الاثر ص ۷ . محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري ۱/ ۶۳. فقه السیرة للغزالي ص ۵۰

د مهربان نيکه ترسيوري لاندې

سپين ږيري عبدالمطلب خپل يتيم لمسی مکې ته راووست، زړه يې د لمسي له مينې او محبت نه ډک، ډير وربانديې زهير و، څکه هغه له نوي داسې غم سره مخ شوی و چې پخواني غمونه يې ټول را تازه کول. او همدا وجه وه چې عبدالمطلب لدې لمسي سره دومره مهرباني او نرمي کوله چې له بل هيڅ يوه اولاد سره يې نه وه کړې. هغه يې نه پريښوده چې د بې کسۍ او تنهايۍ احساس وکړي، له خپلو زامنو نه يې هغه ته توجه ډيره وه. ابن هشام وايي: د کعبې تر سيوري لاندې به عبدالمطلب ته ځای برابريده، زامن به يې شاوخوا کيناستل ترڅو هغه به راغی، هيڅوک به هم ده ته د احترام او تقدير له امله د ده په ځای نه کيناستل، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې لا تراوسه ځوان شوی هم نه و راته او د خپل بابا په ځای به کيناست، ترونو به يې منع کاوه، اجازه به يې نه ورکوله چې هلته کيني، خو عبدالمطلب به چې کله وليدل نو ورته ويل به يې: زما زوی پريږدئ قسم په خدای (جل جلاله) چې د لوړ شان خاوند دی. کله به محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل بابا سره ناست و، بابا به يې ورته په سر او شا د مينې لاس راتيراوه، او په کړو وړو (نقل او حرکت) به يې ډير خوشاليده[1].

خو کله چې د حضرت محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عمر آته کاله، دوې مياشتې او لس ورځې پوره شوې، مهربان بابا يې (عبدالمطلب) هم په مکه کې وفات شو. عبدالمطلب له خپل مرګ نه مخکې د خپل خواږه لمسي کفالت ابوطالب ته چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د پلار (عبدالله) سکنی ورور کيده سپارلی و[2].

د شفيق تره په کفالت کې

ابو طالب د خپل وراره حقوق کامل او پوره ادا کړل، هغه يې له خپلو زامنو سره يوځای کړ، بلکه له هغوی نه يې زيات ځان ته رانژدې کړ، ډير شفقت او محبت يې ورسره درلود. ترڅلويښتو کالو زياته موده يې خوا ته ولاړ و، هيڅ ډول مرسته او همکاري يې نه ورنه سپموله، د ده په سر به يې دوستي او دښمني کوله، د دې خبرې څه تفصيلات به په راتلونکو پاڼو کې راشي .

[1]. ابن هشام ۱۲۸/۱.

[2] .تلقيح فهوم الاثر ص ۷. ابن هشام ۱۲۹/۱.

د محمد (ﷺ) له رویه باران غوښتل کیږي

ابن عساکر له جلهمه بن عرفطه نه روایت کوي چې وایي:زه مکې ته راغلم، دغه وخت خلک له وچ کالي او قحطۍ سره لاس اوګریوان وو، قریشو ابوطالب ته وویل : وادي او سیمه وچکالۍ وهلې، خلک قحطۍ ځپلي، راځه د باران دعا وکړه، نو ابوطالب له یوه داسې هلک سره راووت چې مخ یې لکه د لمر په شان ځلیده، تا به ویل همدا اوس له لمر نه توري وریځې ایسته شوې او روڼ، روښانه لمر ورنه راښکاره شویدی. د هلک شا و خوا نور هلکان هم وو، ابوطالب راونیو او مبارکه شا یې د کعبې شریفې له دیوال سره ولګوله، هلک یې ګوته نیولې وه، د باران دعا یې وکړه ، پدې وخت کې په آسمان کې د وریځې یوه ټوټه هم نه لیدل کیده، خو ورو، ورو له یوې او بلې خوا نه وریځې را پیدا شوې، سره ټینګې شوې او داسې باران وشو چې سیمه اوبو په سر واخیسته، ټول وطن خړوب او شاداب شو. ابوطالب همدې پیښې ته په اشارې سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې ستاینه کوي:

وابیض یستسقی الغمام بوجهه ثمال الیتامی عصمة للأرامل[1]

[هغه سپین او ښکلی دی، د ده له رویه د باران سوال کیږي، هغه د یتیمانو د پناه ځای او دکونډو محافظ او ساتونکی دی.]

بحیرا راهب

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دولس کلن، او په بل روایت د دولسو کلو دوو میاشتو او لسو ورځو شو[2]، نو ابوطالب له ځان سره شام ته د تجارت لپاره یووړ. شام ته لاړل تر ځو بصری نومې سیمې ته چې په شام کې د حوران د منطقې یو ښار و ورسیدل. دا ښار هغه وخت په عربي جزیره کې د رومي مستعمرو مرکز و، دلته یو راهب چې په بحیرا سره مشهور و هم اوسیده، اصلي نوم یې جرجیس و. کله چې کاروان ور ورسید راهب ورته راووت ټول یې میلمانه کړل مخکې لدینه به هغه د چا مخې ته نه راووت.

---

[1] . مختصر سیرة الرسول (ص) للشیخ عبد الله النجدي ص ١۵_١٦.

٢ . دا د ابن جوزي خبره ده تلقیح فهوم الاثر ص ٧.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې د نښو او صفاتو له مخې وپېژانده، او پداسې حال کې چې د ده مبارک لاس يې نيولی و ويل يې : دا د ټول عالم سيد او پيشوا دی، الله تعالی به دا د عالميانو لپاره رحمت رالېږي. ابوطالب پوښتنه ورنه وکړه، ته له کومه پدې موضوع خبر شوې؟ راهب ورته وويل:
کله چې تاسې لدې غونډۍ نه راښکاره شوئ، نو ټولې ونې اوتيږې په سجده شوې، .ونې اوکاڼي په انسانانو کې يوازې نبي ته سجده کوي. او همدا راز زه يې د نبوت د هغه مهر له مخې هم پېژنم کوم چې د ده د اوږې په لاندينې کرپېډونکې باندې د منې په شکل اېښودل شويدی. مونږ پخپلو کتابونو کې هم د ده په هکله معلومات ليدلي او د ده صفات مو لوستلي دي. بيا يې له ابوطالب نه وغوښتل چې بيرته يې مکې ته بوزي، او شام ته لاړ نشي، ځکه کيدای شي هلته يهود څه زيان ور ورسوي، نو ابوطالب هم هغه له خپلو ځينو کسانو سره بيرته مکې ته واستاوه[1].

د فجار جګړه

د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په پنځلس کلنۍکې د فجار جګړه ونښته. پدې جګړه کې قريش اوکنانه يوې خواته او قيس عيلان بلې خواته وو. د قريشو اوکنانه مشري د حرب بن اميه په غاړه وه ځکه هغه له ټولو نه مشر او د زيات شرف خاوند و.
د ورځې په لومړي سر کې قيس په کنانه باندې برلاسې وه، خو د ورځې په نيمايي برخه کې دجنګ حالت بدل شو او بری د کنانه په برخه شو.
دې جګړې ته ځکه حرب الفجار وايي چې پدې سره د حرم شريف او د حرام د مياشتو حرمت تر پښو لاندې شوی و. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پدې جګړه کې برخه درلوده، او خپلو ترونو ته به يې غشي برابرول[2].

حلف الفضول

---

[1] . مختصر سيرة الرسول (ص) ص ١٢. ابن هشام ١٨٠/١تر ١٨٣. په ترمذي او ځينو نورو کتابونو کې راغلي چې ابو طالب له خپل وراره محمد (ص) سره بلال (رض) بيرته مکې ته وليږه (تحفة الاحوذي)خو دا څرګنده غلطي ده ځکه کيدای شي بلال به هغه بالکل وجود نه درلود او که چيرته موجود هم و، نو نه له ابوبکر (رض) سره و او نه له ابو طالب سره، زاد المعاد ١٧/١.

[2] . ابن هشام ١٨٤/١_١٨٥_١٨٦_١٨٧. قلب جزيرة العرب ص ٢٢.محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ٦٣/١.

له دې جګړې نه وروسته د ذي القعدې په مياشت کې چې د حرم له مياشتو څخه ده حلف الفضول ((د فضول تړون)) ترسره شو. ددې کار اهتمام د قريشو ځينو کورنيو لکه بني هاشم، بنوالمطلب، اسد بن عبدالعزی، زهره بن کلاب او تيم بن مره کړی و.
تړول د عبدالله بن جدعان التيمي په کور کې چې مشر او د شرف خاوند و، سره راغونډ شول او داسې عهد او تړون يې وکړ چې : په مکه کې به له هر مظلوم سره ولاړ وي د هر مظلوم مرسته به کوي هغه د دې ځای اوسيدونکی وي اوکه دبل ځای، او تر هغه به د مظلوم خوا نه پريږدي ترڅو يې له ظالم نه ورته خپل حق نه وي اخيستي.
رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم پدې تړون کې حضور درلود، اوکله چې په رسالت مشرف شو نو فرمائل يې: ((**لقد شهدت في دار عبدالله بن جدعان حلفا ما أحب أن لي به حمر النعم، ولو ادعى به في الإسلام لأجبت**[1])).
[زه د عبدالله بن جدعان په کورکې په يوه داسې تړون کې حاضر وم چې د هغه په بدل کې سره اوښان هم نه خوښوم، او که چېرته اوس د اسلام په دورکې هم ورته بلل شم نو لبيک به ورته ووايم.]
دغه تړون او د تعصب په اساس جاهلي حميت (غيرت) يو له بل سره تناقض او منافات لري. ددې تړون د سبب او علت په هکله ويل کيږي چې د زبيد قبيلې يوه سړي مکې ته څه سامان راوړی و، چې عاص بن وائل السهمي په بيه ورنه واخيست، خو بيا يې د هغه حق ادا نکړ، نوموړي سړي پدې هکله له ملګرو قبيلو لکه عبدالدار، مخزوم، جمح، سهم او عدي نه مرسته وغوښته، خو هيڅا هم ورته توجه ونکړه او خبره يې وانه وريده، نو هغه د ابي قبيس غره سرته وخوت او په لوړ آواز سره يې داسې اشعار وويل چې خپل مظلوميت ته يې پکې اشاره کوله.
زبير بن عبدالمطلب دې خواته متوجه شو، او ويې ويل دا سړی ولې داسې بې ياره او مددګار دی؟ يوې خوا بلې خواته لاړ اوپه پای کې مخکې يادې شوې قبيلې سره راټولې شوې، دا تړون يې لاسليک کړ، بيا عاص بن وائل ته ورغلل اود زبيدي حق يې ورنه واخيست [2] .

د کړاوونو ژوند

---

[1] . ابن هشام ۱/۱۱۳_۱۳۵. مختصر سيرة الرسول (ص) ۳۰_۳۱.
۲ .مختصر سيرة الرسول (ص) ص ۳۰_۳۱.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ځوانۍ په لومړیو کې څه خاص کار او عمل نه درلود، خو متواتر روایتونه وایي چې میږې به یې څرولې[1]. د بني سعد میږې یې څرولې، او د څو قیراطو په بدل کې یې د مکې د خلکو رمه هم پوولې ده[2]. (یو قیراط (۲۱۲۵،۰) ګرامه سپین زر کیږي او پدې حساب یو مثقال له شل قیراطه سره برابر دی). خوکله چې پنځه ویشت کلن شو، نو د خدیجې (رضي الله عنها) مال یې د تجارت لپاره شام ته یووړ. ابن اسحاق وایي: خدیجه بنت خویلد (رضي الله عنها) د مال، شرف او عزت خاونده میرمن وه، خپل مال به یې د تجارت لپاره خلکو ته ورکاوه، او د مضاربت د اصولو په اساس به یې هغوی ته یوه برخه ټاکله، هغه وخت زیاترو قریشو د تجارت کار و بار کاوه، او کله چې خدیجه (رضي الله عنها) د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ریښتینولۍ،امانتدارۍ، سپیڅلتیا، کرم او ښو اخلاقو نه خبره شوه، نو احوال یې ورولیږه چې د دې مال د تجارت لپاره شام ته یوسي او ده ته به له نورو خلکو نه زیاته برخه وټاکي، او خپل غلام میسره به هم ورسره واستوي. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خدیجې (رضي الله عنها) پیشنهاد ومانه، او له میسره سره یوځای د تجارت په خاطر شام ته وخوځید[3].

له خدیجې (رضي الله عنها) سره واده

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) له شام نه راستون شو، او خدیجې (رضي الله عنها) ولیدل چې په مال کې یې د پخوا په نسبت ډیر زیات امانت او دیانتداري شوې او دومره برکت دی پکې چې مخکې یې هیڅکله هم دومره برکت نه و لیدلی. همدا راز میسره هم د رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) د ښو او اوچتو اخلاقو، قوي او پاخه فکر، ریښتني منطق او امانتدارۍ خبرې د خدیجې (رضي الله عنها) غوږونو ته ورسولې، نو همدا وه چې هغې خپل هدف وموند. خدیجه داسې ښځه وه چې د عربو رئیسانو او مشرانو ور سره د واده هیلې درلودې، وړاندیزونه به یې کول، خو دې به نه منل، مګر کله چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې اوچت شخصیت نه خبره شوه دومره ورنه متاثره شوه چې پخپله یې ورسره د واده اراده وکړه، د زړه دا

---

1. ابن هشام ۱۲۲/۱.
2. فقه السیرة لمحمد الغزالي. صحیح البخاري، الاجارات، باب رعي الغنم علی قراریط ۳۰۱/۱.
3. ابن هشام ۱۸۷/۱_۱۸۸.

خبره يې خپلې ملګرې نفيسه بنت منيه ته وکړه، هغه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغله اوله خديجې (رضي الله عنه) سره يې د واده خبره ورسره مطرح کړه. رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم ومنله، له ترونو سره يې خبره وکړه، هغوی د خديجې (رضي الله عنها) تره ته ورغلل اوپېدې ترتيب سره يې د واده عقد او تړون تر سره شو او ورپسې دواړو نکاح وکړه. د واده په مراسمو کې د بني هاشم خلک او د مضر قبيلې مشران حاضر وو. دا مبارک واده له شام نه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د راستنيدو له ورځې نه دوې مياشتې وروسته ترسره شو. رسول اکرم (صلى الله عليه وسلم) خديجې (رضي الله عنها) ته په مهر کې شل اوښان ورکړل، خديجه (رضي الله عنها) هغه وخت څلويښت کلنه وه او د خپل وخت ترټولو ښځو نه د شرف، عزت، مال او پوهې له مخې وړاندې او اوچته وه. دا د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لومړنۍ بي بي وه او تر څو چې هغه نه وه وفات شوې رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بل واده ونکړ[1].

له ابراهيم پرته نور ټول اولادونه يې له خديجې (رضي الله عنها) نه وو، لومړنی او مشر زوی يې قاسم نوميده او دده مبارک (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) کنيه نوم هم (ابوالقاسم) و، ورپسې زينب بيا رقيه، بيا ام کلثوم، بيا فاطمه او بيا عبدالله پيداشوي، د عبدالله لقب طيب او طاهر و. زامن يې ټول په وړوکوالي کې وفات شويدي، خو لوڼو يې اسلام راوړی او هجرت يې کړی دی، او له فاطمې (رضي الله عنهم اجمعين) پرته نورې دری واړه د خپل پلار (صلى الله عليه وسلم) په ژوند کې وفات شويدي، فاطمه (رضي الله عنه) د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له رحلت نه شپږ مياشتې وروسته وفات شويده (رضي الله عنهم اجمعين)[2].

دکعبې ودانول او د حجر اسود د شخړې حل

رسول اکرم (صلى الله عليه وسلم) پنځه ديرش کلن و چې قريشو د کعبې شريفې بيا ودانول پيل کړل، او دا هم ځکه چې کعبې شريفې هغه وخت له انساني قد نه د لږ شانته لوړې څلور ديوالۍ شکل درلود. د حضرت اسماعيل (عليه السلام) په زمانه

[1] . ابن هشام ۱/۱۸۹_۱۹۰. فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ۵۹. تلقيح فهوم الاثر ص ۷.

۲ . ابن هشام ۱/۱۹۰_۱۹۱. فقه السيرة ص ۲۰. فتح الباري ۷/۵۰۷. که څه هم دا مصادر يو له بل سره ددې موضوع په هکله څه کم شانته اختلاف لري، خو مونږ ارجح قول را نقل کړيدی.

کې د کعبې اوچتوالی نه (۹) گزه و، خو چت يې نه درلود، او له همدې نه په استفادې سره د کعبې شريفې په منځ کې اېښودل شوې خزانه غلو ووهله، د دې ترڅنګ ډېره زمانه ورباندې تېره شوې وه، تعمير يې خراب شوی او ديوالونه يې چاودېدلي وو. او په همدې کال يعنې له بعثت نه پنځه کاله مخکې يو ډېر لوی سيلاب راغی چې مخه يې د کعبې شريفې په خوا وه، کعبه يې ډېره کمزورې کړه او هر وخت ددې احتمال موجود و چې پر ځمکه راپرېوزي، نو قريش مجبورشول ددې مبارکې خونې د مقام او منزلت د بقا پخاطر هغه بيا ودانه کړي.

ټولو پدې فيصله وکړه چې د کعبې شريفې په بيا ودانولو کې به يوازې حلالې پيسې لګوي، پدې کې به د رنډۍ اجرت (مهر)، د سود مال او په ظلم اخيستل شوې پيسې بالکل نه استعمالېږي. د بيا ودانولو لپاره ضروري وه چې پخوانی تعمير ونړول شي، خو هيچا هم دا جرات نه شوای کولی چې کعبه ورانه کړي، ترڅو وليد بن مغيره المخزومي په ړنګولو پيل وکړ، خلکو وکتل چې څه زيان ور ونه رسيد، نو ټولو کار پيل کړ. هرې قبيلې ته خپله، خپله، خپله برخه ورکړه شوه، هرې قبيلې بيلې بيلې تيږې راوړې او کار پيل شو، باقوم نومې يو رومي معمار د کعبې شريفې معماري کوله، خوکله چې خبره د حجر اسود ايښودلو ته ورسيده د دوی ترمنځ اختلاف راولاړ شو چې دا شرف به د چا په برخه کيږي؟ دا جنجال څلور پنځه ورځې روان و، نژدې وه يوه سخته او خونړۍ جګړه ونښلي، خو ابو اميه بن مغيره مخزومي داسې فيصله وکړه هرڅوک چې لومړی د جومات (مسجد حرام) له دروازې نه را داخل شو هماغه به پدې هکله پرېکړه کوي، ټولو دا خبره ومنله. د الله تعالی اراده داسې وه چې دا لومړی راتلونکی شخص به رسول (صلی الله عليه وسلم) وي، کله چې را ننووت ټولو وويل: بالکل سپي ده، دا امين دی، قبول مو دی، اوکله چې دوی ته راورسيد، له پيښې يې خبر کړ، نو ده مبارک يو څادر واخيست حجر اسود يې پکې کيښودله او بيا يې د قبيلو مشرانو ته وويل چې هر يو د څادر يوه يوه څنډه ونيسي او حجراسود پورته کړي اوکله يې چې خپل ځاې ته ورسوله، نو پخپل مبارک لاس يې را اوچته کړه او پخپل ځاې يې کيښوده. دا يوه داسې معقوله پرېکړه وه چې ټول خلک ورباندې خوښ شول.

پدې وخت کې له قريشو سره پاک مال اوپيسې کمې شوې، نو مجبورشول چې د شمال خوا ته له کعبې نه تقريباً شپږ ګزه اوږده ځمکه پرېږدي، او همدې ټوټې ته حجر يا حطيم وايي. دا ځل قريشو د کعبې دروازه له ځمکې نه اوچته جوړه کړه تر څو بې له اجازې څوک ورداخل نه شي، او کله چې کعبه شريفه پنځلس ګزه لوړه شوه نو په شپږو ستنو سره يې چت ورباندې ودراوه. له تکميل نه وروسته د کعبې شريفې خونې مربع

شکل ځان ته ونیو چې لوړوالی یې تقریباً پنځلس متره دی. هغه دیوال چې حجر اسود پکې ده او هغه ته مقابل دیوال یعنی جنوبي او شمالي دیوالونه لس، لس متره اوږدوالی لري، حجر اسود د مطاف (طواف له ځای) نه یو نیم متر اوچته ایښودل شویده، دروازې واله دیوال او هغه ته مقابل دیوال دولس، دولس متره اوږده دي، دروازه له مځکې نه دوه متره اوچته ده. د کعبې شریفې تر دیوالونو چارګرد لاندې د کرسۍ په شکل یوه ضلعه را تاو شوې چې متوسط لوړوالی یې ۲۵ سانتي متره، او متوسط پلنی والی یې ۳۰ سانتي متره دی چې دا د شاذروان په نامه یادیږي، او په حقیقت کې دا هم د کعبې شریفې برخه ده خو قریشو دا هم د باندې پرې ایښې ده[۱].

له نبوت نه مخکې اجمالي سیرت

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ټولو هغو نیکو او غوره اخلاقو او عاداتو درلودونکی و کوم چې هغه وخت یې ځنې شریف خلک په متفرقه توګه درلودونکي وو. هغه جناب د قوي او روښانه فکر، پیاوړي نظر او استعداد لوړ څلی و د زیات ذکاوت، تیز او رڼا دماغ د سیي او درست هدف او وسیلې ټاکونکی و. د هغه جناب له اوږدې خاموشۍ نه ورته د غور، تفکر، او حق پلټنې ښه فرصت په لاس ورتله، د الله تعالی رسول (صلی الله علیه وسلم) پخپل تیز او پیاوړي ذهن او روښانه فطرت سره د ژوند ټولې پاڼې، د خلکو او ډلو ټول حال اواحوال لوستلي او څیړلي وو، او په کومو خرافاتو کې چې دا خلک راګیر وو له هغه نه یې ځان پاک او ډیر لیرې ساتلی و، له ټولو بې لاریو نه پاک او په عقل او بصیرت مبني او لوړ ژوند یې تیراوه. خلکو به چې هر د خیر کار کاوه نو هغه جناب به پکې له ټولو نه وړاندې و، او که به د خیر کار نه و نو تنهایي او ګوشه نشیني به یې غوره کوله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کله هم شراب ندي څښلي، د بتانو په نامه حلال شویو مالونو غوښه یې نده خوړلې، او د بتانو په ویاړ جوړو شویو میلو او مجالسو کې یې بالکل برخه نده اخیستې. د ژوند له پیل نه یې لدې باطلو معبودانو او هرډول خرافاتو سره سخته کینه او کرکه وه، تردې چې د لات او عزی په نامه قسم یادول یې هم نه شوای تحمل کولی[۲].

---

[۱] . ابن هشام ۱۹۲/۱_۱۹۷. فقه السیرة ص ۲۲_۲۳. صحیح البخاري، باب فضل مکة و بنیانها ۲۱۵/۱.
[۲] . له بحیرا سره یې خبرو کې ددې خبرې د اثبات دلیل موجود دی، ابن هشام ۱۲۸/۱.

پدې کې هيڅ شک او شبهه نشته چې هغه (صلی الله عليه وسلم) د تقدير په حفاظت او ساتنه کې و، ځکه هرکله به يې چې د دينوي لذتونو د حصول پخاطر نفساني جذبات راوپاريدل، او يا به يې زړه دېته تيار شو چې د کوم ناپسنديده او ناخوښ عادت او يا رواج تقليد او پيروي وکړي، نو سمدلاسه به الهي رحمت او عنايت مداخله کوله او دې ډول کارته به يې نه پريښود.د ابن اثير په روايت سره رسول اکرم (صلی الله عليه وسلم) فرمايي: ((**ما هممت بشئ مما كان أهل الجاهلية يعملون غير مرتين، كل ذلك يحول الله بيني و بينه ثم ما هممت به حتى أكرمني برسالته قلت ليلة للغلام الذي يرعى معي الغنم بأعلي مكة: لو أبصرت لي غنمي حتى أدخل مكة أو أسمر بها كما يسمر الشباب! فقال:افعل فخرجت حتى إذا كنت عند أول دار بمكة سمعت عزفا، فقلت: ما هذا ؟فقالوا: عرس فلان بفلانة، فجلست أسمع، فضرب الله على أذني فنمت، فما أيقظني إلا حرالشمس. فعدت إلى صاحبي فسألني، فأخبرته، ثم قلت ليلة أخرى مثل ذلك، و دخلت بمكة فأصابني مثل أول ليلة .. ثم ما هممت بسوء**[1])).

[له دوه مرتبو پرته ما د هغو کارونو چې د جاهلي دورې خلکو به کول تصور او تش خيال هم ندی کړی، خو دا دواړه مرتبې هم الله تعالی زما او هغه کار ترمنيځ حايل او خنډ پيداکړی يعنی هغه مې سرته ندي رسولي او پدې پسې مې بيا هيڅکله هم داسې اراده او تصور ندیکړی ترڅو الله تعالی په رسالت مشرف کړم. يوه شپه مې خپل ملګري ته چې د مکې په پاسنۍ برخه کې يې ميږې راسره پوولې، وويل: که ته مې ميږو ته ګورې، نو زه به مکې ته لاړ شم او هلته به لکه د نورو ځوانانو په شان د شپې د کيسو ويلو په مجلس کې ګډون وکړم. ملګري راته وويل : سيي ده لاړشه. زه وخوځيدم د مکې لومړني کورته چې ورسيدم د باجې (موسيقۍ) آواز مې ترغوږو شو، پوښتنه مې وکړه څه خبره ده؟ دوی راته وويل: چې د فلاني او فلانۍ واده دی. زه کيناستم او دا آواز اورم، يو ځل مې الله تعالی غوږونه بندکړل، خوب راباندې راغی اوهمدلته ويده شوم ترڅو د لمر ګرمۍ راويښ کړم او بيرته خپل ملګري ته ورغلم او د هغه د پوښتنې په ځواب کې مې ټوله کيسه ورته بيان کړه. يوځل مې بيا يوه بله شپه خپل ملګري ته همداسې وويل او مکې ته لاړم، نو دا ځل هم هماغه پيښه راسره

[1] . حاکم او ذهبي دا حديث صحيح بولي، خو ابن کثير په البداية والنهاية ۲۸۷/۲ کې همدا حديث ضعيف بللی دی.

وشوه، او لدینه وروسته مې کله هم د بد کار اراده نده کړې.
امام بخاري (رحمه الله) له جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: کله چې کعبه شریفه جوړیدله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او عباس (رضي الله عنه) لاړل تیږې یې راوړې، حضرت عباس(رضي الله عنه) رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: خپل لنګ په اوږه کیږده دا دې اوږې له تیږو نه ساتي (نه به خوږیږي) خو پدې سره رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځمکه راپریوت، سترګې یې د آسمان په لور وختلې، او کله چې را په حال کې شو چیغې یې وهلې،(ازاري، ازاري) زما لنګ، زما لنګ، چی بیا یې د هغه جناب لنګ وروتاړه. په یوه بل روایت کې راځي چې لدېنه وروسته هیڅکله دده مبارک عورت ندی لیدلی شوی[1].
رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غوره اخلاقو، پاک سیرت، اوچت کردار او سپیڅلي عمل خاوند و، له ټولو نه زیات غیرتي، له هر چا نه زیات د ښو او خوږو اخلاقو او نیکې معاملې درلودونکی و. نیک او عزیز ګاونډی، په حلم اوریښتینولۍ، نرمۍ او عفت کې له هر چا نه مخکې، د خیر خاوند، نیک عمله، کریم، امین، با وفا او په عهد ټینګ ولاړ انسان و. هر څوک یې په عظمت او عزت قایل وو، هغه د ټولو نیکیو مجموعه او نمونه وه، خپل قوم ورته د امین لقب ورکړی و، او لکه چې حضرت خدیجه (رضي الله عنها) دده مبارک په هکله فرمايي:
((يحمل الكل، ويكسب المعدوم، ويقرئ الضيف، ويعين علي نوائب الحق[2])). [هغه به د بې وزلانو مرسته کوله، د هغوی بار به یې اوچتاوه، د فقیرانو او تش لاسیو لپاره به یې بندوبست کاوه، د میلمه قدر او درناوی به یې کاوه، او په پیښو، او حوادثو کې به یې د حق مرسته او پلوي کوله.]

---

[1] . صحيح البخاري باب بنيان الكعبة ۵۴۰/۱.
۲ . صحيح البخاري ۳/۱.

د نبوت او رسالت په سيورو کې

د حراء په غار کې

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څلويښت کلنۍ ته نژدې شو، نو تفکر او تاملاتو يې دده او نور قوم ترمنځ فکري او ذهني واټن ډير سره ليرې کړئ و. همدا وه چې نوريې تنهايې ډيره خوښيدله، له ځان سره به يې څه سويق (يو ډول خواړه دي چې د غنمو او وربشو له ډيرو ميدو اوړو نه تيا ريږي) او اوبه واخيستې او په جبل نورکې به يې د حراء غار ته تشريف يووړ. دغه ځای له مکې مکرمې نه تقريباً دوه ميله فاصله لري، دا يو برابر شانته غار دی چې اوږدوالی يې څلور ګزه اوعرض يې پاوکم دوه ګزه دی، دا غار په ځمکه کې د ننه ندی بلکه د دوو لويو تيږو له يوځای کيدو نه جوړ شوی يوکت دی .

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې کله دې غار ته تشريف وړه، نو حضرت خديجه (رضي الله عنها) به هم ورسره تلله او ده ته نژدې چېرې به اوسيدله. محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د رمضان مياشت په غار کې تيروله، څوک فقيران به که ورباندې پيښيدل نو څه خوراک به يې ورکاوه، ټول وخت به په عبادت بوخت و په کائناتو او د هغه قدرت په هکله به يې غور فکر کاوه چې دا ټول شيان يې پيداکړيدي. ده د خپل قوم عقيده او مسلک نه شوای منلی، د هغوی ټول باطل افکار او تصورات يې ردول، خو خپله يې هم له ځان سره کوم واضح او څرګند منهج او مسلک نه درلود، او نه يې داسې لاره پيژندله چې زړه يې ورباندې مطمئن او ډاډه شوی وی[1]. لدې تنهايۍ او ګوښه والي سره د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مينه او محبت په حقيقت کې يو الهي تدبير و، تر څو هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رسالت د درانده پيټي اوچتولو لپاره تيار او برابر کړي. ښکاره خبره ده هغه روح او شخصيت چې د انساني ژوند د بدلون او د انساني ژوند په واقعيتونو او حقايقو باندې د اغيزې لپاره انتخاب شوی وي، د داسې روح او شخصيت لپاره دا ضروري ده چې څه موده ګوښې او تنها وي، د ځمکې له کارونو، د

[1] . رحمة للعالمين ۴۷/۱. ابن هشام ۳۵/۱_۳۶. في ظلال القرآن ۱۲۲/۲۹.

ژوند له شور او هسکو، ټيټو، د خلکو له وړو وړو امورو او مسائلو نه ليرې چېرته ګوښه کې وي.
همدا و د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره د الله تعالی تدبير، غوښتل يې هغه د لوی امانت د اوچتولو، په ځمکه او نړۍ کې د يوه ستر انقلاب، او د تاريخ د مسير د بدلون لپاره آماده کړي، نو له بعثت نه دری کاله مخکې يې د تنهايی او ګوښوالي دا سلسله ورته پيل او برابره کړه، پوره يوه مياشت به رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په کائناتو کې فکر کاوه، او د کائناتو تر شا د هغه غيبي قوت او قدرت په هکله به يې فکر او تدبر کاوه چې دا ټول شيان يې پيدا کړيدي، تر څو د پوره تيارۍ سره د الله تعالی په اذن او ارادې سره لدې غيبي قدرت سره د تعامل نيته او فرصت راورسيږي.[۱]

جبريل (علیه السلام) وحي راوړي

کله چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند څلويښت کاله پوره شول او همدا د ذهني او عقلي کمال عمر دی، ويل کيږي چې رسولان په همدې عمر کې په نبوت مشرف شوي، نو د ژوند له افق نه يې د نبوت آثار او نښانې راښکاره او څرګندې شوې. دغه آثار او نښې خوبونه وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې هر خوب ليده هغه به لکه د سپيده داغ په شان را ښکاره او څرګنديده (خوبونه يې حقيقت وو). دې حالت شپږ مياشتې دوام وموند او څرنګه چې د نبوت ټوله دوره درويشت کاله وه نو دا موده د نبوت د دورې شپږ څلويښتمه برخه کيږي. د حراء په غار کې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عزلت او ګوښه والي په دريم کال د رمضان په مياشت کې د ځمکې پر خلکو د الهي رحمت باران وشو، الله تعالی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف کړ او د جبريل (عليه السلام) په واسطه يې د قرآنکريم څو آيتونه ورباندې نازل کړل.[۲]
که پدې هکله موجود قرائن او دلايل لړ په غور او دقت سره تر نظر تير کړو نو ويلی شو

---

[1]. في ظلال القران ۲۹/۱۲۲-۱۲۷

[2]. ابن حجر وايي: بيهقي ويلي چې د خوب ليدو مرحله شپږ مياشتې وه، او پدې سره ويلی شو چې د خوب له لارې د نبوت پيل په څلويښتګت کلنی او د ربيع الاول په مياشت کی شوی دی، او په ويشګه د وحي راتلل د رمضان په مياشت کې شروع شويدي. فتح الباری ۱/۲۷.

چې دا د رمضان د میاشتې یوویشتمه او د دوشنبې شپه وه چې د (۶۱۰م) کال د اګست له لسمې نیټې سره سمون خوري. دغه وخت د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمر په قمري حساب پوره څلویښت کاله، شپږ میاشتې او دوولس ورځې او په شمسي حساب نهه دیرش کاله، درې میاشتې او دوولس ورځې و.[1]

---

[1]. د بعثت او د وحي د نزول د لومړنۍ میاشتې د تحدید په هکله مورخین پخپل مینځ کې اختلاف لري، زیاتره دا نظر لري چې دا د ربیع الاول میاشت وه، نور وایي د رمضان میاشت وه، او ځینو نورو ویلي چې دا د رجب میاشت وه (مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشیخ النجدي ص ۷۵) خو زمونږ په رایه دوهم نظر (د رمضان میاشت) د تایید وړ دی. ځکه الله تعالی فرمایي: ((شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ)) (البقرة: ۱۸۵) ترجمه: میاشت د رمضان هغه میاشت ده چې نازل کړی شوی پدې کې قرآن. او بل ځای فرمایي ((إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ)). (القدر: ۱) بیشکه مونږ نازل کړیدی دغه (قرآن) په شپه د قدر کې. د قدر شپه خو د رمضان په میاشت کې ده، او د همدې قدر شپې ته الله تعالی اشاره کوي فرمایي: ((إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ)) (الدخان: ۳)

بله دا چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د رمضان میاشت د حراء په غار کې تیروله، او دا خو په ډاګه ده چې جبرئیل (علیه السلام) د لومړي ځل لپاره د حراء په غار کې ورته راغلی و.

هغه کسان چې وایي د وحي نزول د رمضان له میاشتې پیل شوی دوی بیا پدې کې سره اختلاف لري چې دا کومه ورځ وه، ویل کیږي چې دا د رمضان اوومه، او ځینې نور وایي د رمضان اوولسمه او په بل روایت سره اتلسمه نیټه وه [مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ص ۷۵. رحمة للعالمین ۴۹/۱]. خو خضري پخپل کتاب کې پدې تاکید کړی چې دا د رمضان اوولسمه نیټه وه (محاضرات تاریخ الامم الاسلامیه للخضری ۶۹/۱).

خو مونږ دا د رمضان یوویشتمه نیټه بولو که څه هم هیچا دا ندي ویلي چې دا یوویشتمه نیټه وه، خو څرنګه چې ټول او یا اکثر سیرت پوهان پدې اتفاق لري چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوشنبې په ورځ په نبوت مبعوث شویدی، ددې نظر تایید هغه حدیث هم کړی چې د حدیث امامانو روایت کړیدی. له ابو قتاده (رضي الله عنه) نه روایت دی چې د دوشنبې د ورځې د روژې په هکله له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه پوښتنه وشوه، ده ورته وفرمایل: په همدې ورځ زه پیدا شوی یم او په همدې ورځې وحي راته راغلې ده، او بل عبارت داسې دی: دا هغه ورځ ده چې زه پکې پیدا شوی یم، او دا هغه ورځ ده چې زه پکې په نبوت مشرف شوی یم او یا وحي راباندې را نازله شویده. (صحیح مسلم ۱: ۳۶۸. احمد ۲۹۷/۵ – ۲۹۹

په نوموړي کال کې د رمضان د میاشتې اوومه، څلوارلسمه، یوویشتمه او اته ویشتمه نیټه د دوشنبې له ورځې سره سمون لري او صحیح روایتونه دا ښیي چې د قدر شپه د رمضان د درېمې لسیزې په طاق شپو کې ده، او پدې شپو کې له یوې نیټې نه بلې نیټې ته انتقال مومي. او کله چې د الله تعالی دا قول ((إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ)) او د ابو قتاده دا روایت چې وایي چې د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) بعثت د دوشنبې په ورځ و، او همدا راز د علمي، تجربوي جنترۍ له مخې د نوموړي کال د رمضان د میاشتې د دوشنبې ورځې تر نظر تیرې کړو او بیا دا ټول سره مقایسه کړو نو دا به راته

اوس راځئ حضرت عايشې (رضي الله عنها) ته غوږ شو چې د دې عظيمې پېښې کيسه راته واوروي، هغه پيښه چې د الهي نور يوه داسې شعله وه چې د کفر او جاهليت تيارې يې له مينځه يوړې د ژوند تګلاره يې او مسير يې بدل کړ، د تاريخ مخه يې بلې خوا ته وګرځوله، حضرت عايشې (رضي الله عنها) فرمايلي:

((أول ما بدئ به رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) من الوحي الرويا في النوم، فكان لايرى رويا إلا جاءت مثل فلق الصبح، ثم حبب إليه الخلاء وكان يخلو بغار حراء فيتحنث فيه – و هوالتعبد– الليالي ذوات العدد قبل أن يترع إلى أهله، ويتزود لذلك، ثم يرجع إلى خد يجة فيتزود لمثلها حتى جاءه الحق و هو في غار حراء، فجاءه الملك فقال: اقرأ، فقلت: ما أنا بقارئ، قال: فأخذني فغطني حتى بلغ مني الجهد، ثم أرسلني فقال: اقرأ، فقلت: ما أنا بقارئ فأخذني فغطني الثالثة، ثم أرسلني فقال:((اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (١) خَلَقَ الإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ (٢) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الأَكْرَمُ (٣) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (٤) عَلَّمَ الإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (٥))(١)

فرجع بها رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يرجف فواده، فدخل علي خديجة بنت خويلد فقال: زملوني، زملوني فزملوه حتى ذهب عنه الروع، فقال لخديجة: مالي، و أخبرها الخبر، لقد خشيت على نفسي. فقالت خديجة: كلا، والله ما يخزيك الله أبدا، إنك لتصل الرحم، و تحمل الكل، و تكسب المعدوم و تقرئ الضيف، و تعين على نوائب الحق، فانطلقت به خديجة حتى أتت به ورقة بن نوفل بن اسد بن عبدالعزى بن عم خديجة.

وكان امرءا تنصر في الجاهلية، وكان يكتب الكتاب العبراني، عمي، فقالت له خديجة: يا ابن عم! اسمع من ابن اخيك، فقال له ورقة: يا ابن اخي ماذا ترى؟ فاخبره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبر ما رأى، فقال له

په أاکګه شي چيګ د رسول اکرم (صلى الله عليه وسلم) بعثت د رمضان د يوويشتميګ نيتګيګ په شپه پيل شويدی.

(1). دا آيتونه د الله تعالی تردې قول پورې (علم الانسان مالم يعلم) پورې را نازل شوي وو.

ورقة: هذا الناموس الذي نزله الله على موسى يا ليتني فيها جذعا، ليتني أكون حيا إذ يخرجك قومك، فقال رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم): أو مخرجي هم؟ قال: نعم، لم يأت رجل قط بمثل ما جئت به إلا عودي، و إن يدركني يومك انصرك نصرا موزرا، ثم لم ينشب ورقة أن توفي و فتر الوحي)).(1)

[يعني: پر رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې د وحي پیل له نیکو او رینښتینو خوبونو نه شویدی، رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې هر خوب لیده لکه د سپیده داغ په شان به ښکاره او څرګندیده،(تحقق به یې موند) وروسې رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته تنهایي او ګوښه والی محبوب او ګران شو، نو د حراء په غار کې به یوازې او تنها په عبادت بوخت و، څو شپې به یې کورته تشریف نه وور، ددې څو شپو توښه، خوراک او څښاک به یې له ځان سره وړه (کله به چې خلاص شول) نو بیا به حضرت خدیجې (رضي الله عنها) ته راتله او تقریباً د همدومره نورو شپو آذوقه (توښه) به یې له ځان سره وړله، تر څو حق ورته راغی، دغه وخت حضرت رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حراء په غار کې تشریف درلود چې فرښته ورته راغله، او ورته ویې ویل: چې ووایه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: زه لوستونکی نه یم، فرمایي: چې دغه وخت نوموړې فرښتې ونیوم او په داسې زور سره یې په غیږ کې ورټینګ کړم چې بالکل بې سېکه شوم، بیا یې پرېښودم، او راته ویې ویل: ووایه، ما ورته وویل: زه لوستونکی نه یم نو بیایې په همداسې زور سره راونیوم چې بالکل بې سېکه شوم، بیایې پرېښودم او راته ویې ویل: ووایه، ما بیا ورته وویل: زه لوستونکی نه یم، نو د دریم ځل لپاره یې په همداسې زور سره راټینګ کړم چې بالکل بې سېکه شوم بیا یې پرېښودم او دا آیتونه یې راته ولوستل **((اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (١) خَلَقَ الإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ (٢) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الأَكْرَمُ (٣) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (٤) عَلَّمَ الإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (٥)))** (ولوله اې محمده! (قرآن) په برکت د نامه د رب خپل، هغه رب چې پیداکړې یې دي ټول مخلوقات، پیدا کړی یې دی انسان له ټوټو د ترلیو شویو وینو څخه، ولوله (اې محمده! قرآن) حال دا چې ستا رب لوی کریم دی (پرټولوکریمانو).

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لدې آیتونو سره کورته راستون شو،

---

(1). صحیح البخاری ۱/ ۲-۳ باب کیف کان بدء الوحي. د الفاظو د لږ اختلاف سره دا روایت د بخاري شریف په کتاب التفسیر او تعبیر الرویا کې هم روایت شویدی.

زړه يې رپيده، حضرت خديجې (رضي الله عنها) ته ورغی او ورته ويې فرمايل: ما ونغاړئ، ما ونغاړئ، په څادر کې مې پټ کړئ، هغې هم په څادر کې پټ کړ، تر څو ويره او خوف يې له زړه نه ووتل. بيا رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې پيښې کيسه ورته بيانوله او ويې فرمايل: په ماڅه شوي؟ کيسه يې ورته وکړه او زياته يې کړه، زه پخپل ځان ويريدم. خديجې (رضي الله عنها) ورته وويل: نه داسې نده، قسم په الله چې خدای به تاکله هم رسوا او خوار نکړي، ته د خپلوۍ اړيکې ټينګې ساتې د صله رحمۍ خاوند يې، د بې وزلانو بار او پيټی اوچتوې، د نادراه او بې وسه خلکو لاس نيوی کوې، د ميلمنو قدر او عزت کوې، او د حق په مصيبتونو کې مرسته او کومک کوې يا تل د حق پلوي کوې. بيا خديجی (رضي الله عنها) د خپل تره زوی ورقه بن نوفل بن اسد بن عبدالعزی ته ورووست. ورقه د جاهليت په وخت کې عيسايي شوی و په عبراني ژبه يې ليکل کولی شوی، او په همدې ژبه به يې د خپل توان تر اندازې انجيل ليکه، خو دغه وخت ډير زوړ شوی و سترګو يې نه ليدل. حضرت خديجې (رضي الله عنه) ورته وويل: اې د تره زويه! د وراره کيسه دې واوره چې څه وايي. ورقه وويل: وراره! وايه څه دې ليدلي؟ رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپلو سترګو ليدلی حال ورته بيان کړ. بيا ورقه ورته وويل: دا همغه فرښته ده کومه چې الله تعالی موسی (عليه السلام) ته راليږلې وه، کاشکې زه پياوړی او توانمند وای، اې کاش زه هغه وخت ژوندی وم کله چې تا خپل قوم شړي. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: آيا دا خلک به ما شړي؟ ورقه وويل: هو، هر وخت چې چا ستا په شان پيام راوړی دی، نو له هغه سره حتما دښمني شويده، که زه ژوندی پاتې شوم نو پوره مرسته به دې وکړم. مګر څه وخت وروسته ورقه وفات شو او وحي هم په موقتي توګه بنده شوه.]

د طبري او ابن هشام له روايت نه دا څرګنديږي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وحي له ناڅاپي راتلو وروسته د حراء له غار نه وتلی و، خو بيا بيرته ورته را ګرزيدلی او خپل ټاکلی وخت يې هملته پوره کړی و او ورپسې يې مکې ته تشريف وړی و. د طبري روايت له غار نه د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وتلو سبب هم په ګوته کوي، هغه روايت داسې دی:

رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وحي د راتلو يادونه کوي فرمايي: د الله تعالی په مخلوقاتو کې مې له شاعر او ليوني نه بل شی زيات بد نه ايشيدل (يعنی لدې دواړو سره مې له بل هر شي نه زياته کينه درلوده) ان تر دې چې هغوی ته مې

هسې کتل هم نه شوی تحمل کولی، (کله چې وحي راته راغله) نو له خپل ځان سره مې وويل: چې دا زه (خپل مبارک ځان ته يې اشاره ده) شاعر يا ليونی دی! نه ، زما په هکله به قريش کله هم داسې خبره و نشي کړی، زه د غره سرته خيژم او له هغه ځای نه ځان را خطا کوم، تر څو مړ شم او د تل لپاره په راحت شم! رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي: زه په همدې فکر ووتلم، خو کله چې د غره نيمايي ته ورسيدم له آسمان نه مې آواز واورید چې راته وايي: اې محمده! ته د الله رسول يې (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زه جبريل (عليه السلام) يم. فرمايي: کله مې چې د آسمان په لوري وکتل که ګورم چې جبرئيل (عليه السلام) د يوه سړي په شکل او ځيره کې د آسمان په افق کې پښې ايښې دي او وايي: اې محمده، ته د الله تعالی رسول يې، او زه جبريل يم. فرمايي: ودريدم او ورته کتل مې، او په همدې مشغول شوم او خپله اراده مې عملي نکړه، په ځای ولاړ وم هيڅ وروسته او مخکې نه تلم، د آسمان هرې خوا ته به مې چې وکتل نو همهلته به مې جبرئيل (عليه السلام) په همغه شکل ليده، همدلته ځای په ځای ولاړ وم نه مخکې تلم او نه وروسته ترڅو خديجې (رضي الله عنها) ځوک راپسې را واستول، هغوی تر مکې رسيدلي وو اوبيرته خديجې (رضي الله عنها) ته راستانه شوي وو، او زه همهلته ولاړ وم، بيا جبرئيل (عليه السلام) رانه لاړ، او زه هم بيرته خپل اهل ته راستون شوم[1]. خديجې (رضي الله عنها) ته ورغلم او د هغې له زنګانه سره پداسې حال کې چې تکيه مې ورباندې کړې وه کيناستم، راته ويې ويل : اې ابوالقاسمه: چېرته وې؟ قسم په خدای (جل جلاله) چې ما خلک درپسې وليږل تر مکې لاړل او بيرته راستانه شول، نو ما د سترګو ليدلی حال ورته بيان کړ، دې راته وويل: د تره زويه! خوشاله اوسه، له ثبات نه کار واخله زما دې په همغه ذات قسم وي چې د خديجې ځان د هغه په واک کې دی چې زما دا هيله ده چې ته به ددې امت نبي او رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وې[2]. بيا ورقه بن نوفل ته ورغله او هغه يې له پيښې خبرکړ، نو ورقه ورته وويل: قدوس، قدوس، قسم په هغه ذات چې د ورقه ژوند د هغه په واک کې دی چې ده ته همغه ناموس اکبر (فرښته) راغلې ده کومه به چې موسی (عليه السلام) ته راتله، دا ددې امت نبي دی، ورته ووايه ټينګ او ثابت اوسه. بيا خديجه (رضي الله عنها) ورته راغله او د ورقه بن نوفل خبرې يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وکړې. وروسته کله چې رسول اکرم د حراء په غار کې خپل مقرر وخت پوره کړ او مکې ته يې تشريف يووړ، نو

---

[1]. دا د طبري متن دی ۲۰۷/۲.

۲ . دا د ابن هشام متن دی ۲۳۷/۱_۲۳۸.

له ورقه سره يې وکتل او کله چې ورقه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې واورېدې ورته وېې ویل: قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په واک کې دی ته ددې امت نبي یې او تا ته هماغه ناموس اکبر (فرښته) راغلي دی کوم چې موسی (علیه السلام) ته راغلی و.

د وحي موقتي بندیدل

د وحي ددې موقتي بندیدو په هکله ابن سعد له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه یو روایت رانقل کړیدی دا ښیي چې وحي صرف څو ورځې بنده شوې وه[1]. د مسئلې په ټولو اړخونو کې له غور او څېړنې وروسته همدا نظر له نورو نه سيي او قوي بلکه یقیني ښکاری. او دا چې ویل کیږي دغه موده دری او یا دوه نیم کاله وه، د دا ډول نظر په هکله دلته یوازې دومره ویلی شو چې دا له حقیقت نه لیرې او بې اساسه خبره ده. د وحي د بندیدو پدې ورځو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیرغمګین او پریشانه و، ویرې او حیرت اخیستی و. امام بخاري (رحمه الله) په کتاب التعبیر کې یو روایت داسې رانقلوي :

((و فترالوحي فترة حتی حزن النبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فیما بلغناحزنا عدا منه مرارا کي یتردی من رووس شواهق الجبال فکلما أوفی بذروة جبل لکي یلقي نفسه منه تبدی له جبریل فقال یا محمد! انك رسول الله حقا، فیسکن لذلك جأشه، و تقر نفسه، فیرجع، فإذا طالت علیه فترة الوحي غدا [2]لمثل ذلك، فإذا أوفی بذروة الجبل تبدی له جبریل فقال له مثل ذلك[3])). [د څه وخت لپاره وحي بنده شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دومره خفه او غمګین شو چې څو ځله یې د غره لوړې څوکې ته په منډه، منډه تشریف وړی ترڅو له

---

[1] . ابن هشام ۱۳۸/۱ لنډیز. د بخاري شریف له سیاق او بدې هکله د نورو روایتونو له تقابل او څېړنې وروسته ویلی شو چې مکې ته د رسول (ص) ستنیدل او له ورقه سره ملاقات د وحي له نزول وروسته به همغه ورځ تر سره شوی و. او له مکې له بیرته ستنیدو وروسته یې پاتې موده په غار حراء کې پوره کړې وه.

۲ . په عین (ع) سره دی چې له العدو نه اخیستل شوی او تیز تګ ته وایي او په ځینو نسخو کې په غین(غ) هم راغلی دی.

۳ . صحیح البخاري کتاب التعبیر باب اول ما بدئ به رسول الله (ص) من الوحي الرویا الصالحة ۱۰۳۴/۲.

هغه ځای نه ځان راوغورځوي، خو کله به چې د غره څوکې ته ورسید ترڅو ځان راوغورځوي، نو جبریل (علیه السلام) به ورته را ځرګند شو او ورته ویل به یې: اې محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په حقه د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې. پدې سره به د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زړه ډاډه شو، پریشاني به یې ورکه شوه او بیرته به ستون شو، خو بیا به چې د وحي بندیدلو موده وربانديې اوږده شوه، نو بیا به په همدې اراده ووت او د غره څوکې ته به چې ورسید، نو یوځل به بیا حضرت جبریل (علیه السلام) ورته راښکاریده او هماغه خبره به یې ورته تکراروله.]

جبریل (علیه السلام) بیا وحي راوړي

ابن حجر (رحمه الله) وایي چې: دا (د وحي څو ورځې بندیدل) ددې پخاطر وو چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه هغه ویره لیرې شي کومه چې د وحي له نزول سره پیداشوې وه او تر څو د وحي بیا راتګ ته یې تنده زیاته شي[1]. کله چې د ویرې اوحیرت پردې څیرې شوې د حقیقت او واقعیت تهداب ټینګ شو، او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په علم الیقین سره پوه شو چې هغه د لوی او متعال خدای (جل جلاله) له پلوه په نبوت مشرف شویدی، او هغه فرښته چې ورته راغلې وه د وحي را وړونکې فرښته ده چې ده ته له آسمان نه وحي راوړي، نو د وحي بیا راتګ ته یې شوق او انتظار د وحي د بیا راتګ په صورت کې د ثبات او ټینګار سبب شو. بالاخره جبریل (علیه السلام) بیاورته راغی، امام بخاري (رحمه الله) له جابر بن عبدالله نه روایت کوي وایي: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه مې اوریدلي چې د وحي د بندیدو په هکله فرمایي :

((فبينا أنا أمشي سمعت صوتا من السماء، فرفعت بصري قبل السماء، فإذا الملك الذي جاءني بحراء قاعد على كرسى بين السماء والارض، فجئثت منه حتى هويت إلى الأرض فجئت أهلي فقلت زملوني، زملوني، فزملوني، فأنزل الله تعالى:((ياايهاالمدثر)) إلى قوله ((فاهجر)) ثم حمي الوحي وتتابع)) [2].

[یعني زه روان وم چې له آسمان نه مې یو ناڅاپي آواز واورید، پورته آسمان ته مې

---

[1] . فتح الباري ۲۷/۱.

۲ . صحیح البخاري کتاب التفسیر باب والرجز فاهجر ۷۳۳/۲.

وکتل که ګورم چې هماغه فرښته چې د حراء په غارکې راته راغلې وه د آسمان او ځمکې ترمنځ پر چوکۍ ناسته ده، زه ورنه وویریدم او په ځمکه را پریوتم بیا خپل اهل (کور) ته راغلم، ورته ومې ویل : ما ونغاړئ، ما ونغاړئ (په څادر کې مې پټ کړئ) هغوی به څادر کې ونغښتلم، اوبیا الله تعالی (یاایها المدثر) – تر (والرجز فاهجر) پورې راباندې نازل کړ، پدې پسې د وحي سلسله ګرمه شوه او په مسلسله توګه به راتله .

د وحي ډولونه

مخکې لدینه چې د رسالت او نبوت د مبارک ژوند تفصیلاتو ته داخل شو، لازمه وینو چې د وحي ډولونه وپیژنو ځکه وحي د رسالت مصدر او منبع او د دعوت اصل او اساس ده. ابن القیم (رحمه الله) د وحي ډولونه داسې بیانوي:

لومړی: ریښتینی خوب: او له همدې ریښتیني خوب نه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د وحي پیل شویدی.

دوهم: فرښتې به پداسې حال کې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې وحي وراچوله چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به فرښته نه لیدله، لکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې فرمایلي : ((**إن روح القدس نفث في روعي ّنه لن تموت نفس حتى تستكمل رزقها، فاتقوا الله واجملوا في الطلب، ولا يحملنكم استبطاء الرزق على أن تطلبوه بمعصية الله، فإن ما عندالله لا ينال إلا بطاعته**)).

[یعنې روح القدوس زما په زړه کې دا خبره پوکړه (وا یې چوله) هیڅ یونفس ترهغې نه مری ترڅو یې خپله روزي نه وي پوره کړی، نو له الله تعالی نه وویریږئ په غوره او نیکې طریقې سره طلب او لټه کوئ او د رزق او روزۍ تاخیر او کمی دې تاسې دېته ونه هڅوي چې خپله روزي د الله تعالی په معصیت او نافرمانۍ کې ولټوئ ځکه هغه څه چې له الله (جل جلاله) سره دي هغه له اطاعت او فرمانبرۍ پرته په بل څه نه شي تر لاسه کیدلی.]

دریم : فرښته به د سړي په شکل کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راتلله، هغه ته به یې خطاب کاوه، او هرڅه به یې چې ورته وحي کول هغه به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ټول یادول، پدې صورت کې به کله کله اصحابو

(رضي الله عنهم) هم دا فرښته لیدله.
څلورم : رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به وحي د ګړونګي د آواز په شان راتلله. د وحي دا صورت تر ټولو سخت اوګران و پدې صورت کې به فرښته د رسول اکرم له مبارک جسد سره یوځای کیده او وحي به یې ورته راوړله او دا دومره ګرانه وه چې د سختې یخنۍ په وخت کې به هم د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مبارکې تندې نه خولې بهیدلې،او که به پدې صورت کې په اوښ سپور و، نو اوښ به یې پر ځمکه څملاست. یو ځل په همدې صورت کې وحي ورته راغله او دا وخت د محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک ورون د زید بن ثابت (رضي الله عنه) په ورانه ایښی و، نو په زید (رضي الله عنه) دومره زور راغی چې خیال یې کاوه ورون یې بوټ مات شو.
پنځم: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به فرښته په اصلي شکل او څیره کې لیدله، او په همدې حالت کې به فرښتې د الله تعالی په امر او ارادې سره وحي ورته کوله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پدې صورت کې دوه ځله وحي راغلې ده چې الله (جل جلاله) د النجم په سورت کې ورنه یادونه کړیده .
شپږم: هغه ډول وحي چې الله (جل جلاله) پاس په آسمانونو کې د معراج په شپه د لمونځونو د فرضیت او نورو مسائلو په هکله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته کړیده.
اووم: پرته لدې چې فرښته د وحي واسطه وي له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د الله تعالی مستقیمې یعنی بلا واسطه خبرې، لکه څرنګه چې الله تعالی له موسی (علیه السلام) سره خبرې کړې. له الله تعالی سره د موسی (علیه السلام) بلا واسطه خبرې د قرآنکریم په نص سره ثابتې دي، او له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د الله تعالی د مستقیمو خبرو دلیل د معراج او اسراء حدیث شریف دی.
ځینې پوهانو د وحي آتم ډول هم راښوولی دی چې الله تعالی له خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پداسې حال کې مخامخ خبرې کړې چې هیڅ پرده او حجاب یې تر منځ نه و، خو ددې ډول وحي په هکله له سلفو نه رانیولې ترخلفو پورې اختلاف را روان دی او حقیقت دا دی چې دا آتم ډول ثابت ندی[1].

---

[1] . زاد المعاد ۱۸/۱. د لومړنې او آتم ډول په بیان کې مو لنډیز کړیدی.

د الله تعالی لور ته د بلنې حکم

د قرآنکریم پدې آیتونو کې د اسې امر وشو: ((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (١) قُمْ فَأَنذِرْ (٢) وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ (٣) وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ (٤) وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ (٥) وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ (٦) وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ (٧).)) (المدثر:١-٧)

[ترجمه : اې په جامه کې نغښتونکیه (له هیبته د وحي) پورته شه! (له ځایه د خوبه) نو وویروه (خلک له عذابه د الله که ایمان نه راوړي) او د خپل رب لویې بیان کړه او کالي خپل پاک وساته، او ګندګي او بتان ترک کړه، او مه کوه داسې احسان چې بدل یې ډیر غواړې او د پاره د رب خپل صبرکوه (او هیله ورته ولره احکامو ته یې منتظر اوسه)]

پدې آیتونو کې د الله تعالی له لوري رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې امرونه شویدي چې په ظاهرکې ډیر ساده او عادي ښکاري، خو په حقیقت کې د ډیرو اوچتو او لویو اهدافو او د واقعیتونو په دنیا کې د ژورې اغیزې او لوی عمل درلودونکي دي:

١_ له انذار (ویرولو) نه هدف او غوښتنه دا ده چې ټول هغه کسان چې پدې دنیا کې له الهي اوامرو نه سرغړوي او د الله (جل جلاله) د رضا مخالفت کوي باید له خپل وخیم او خطرناک انجام او عاقبت نه خبر او وویرول شي، ترڅو په زړه کې یې ویره او لړزه را ولاړه شي.

٢_ د رب العالمین د تکبیر او په لویۍ سره د هغه د یادولو تقاضا او غوښتنه دا ده چې د ځمکې په مخ باید بل هیڅا ته هم لویي او کبریا پاتې نه شي، بلکه د داسې کبریاء او لویۍ ماڼۍ باید رانسکورې کړی شي تر څو د ځمکې په مخ له الله (جل جلاله) پرته بل هیڅوک د لویۍ اوکبریا درلودونکی نه وي.

٣_ د جامو د پاکۍ او له هر ډول چټلۍ نه د ځان ساتلو هدف دا دی چې په ظاهري او باطني صفایۍ او پاکۍ، له هر ډول ګندګۍ او شائبو نه د نفس په تزکیه کې د کمال هغه لوړې پوړۍ ته وخیژي چې انسان ورته یوازې د الله تعالی په رحمت، حفظ، هدایت او نور سره رسیدی شي. هدف دا دی چې هغه د کمال دې درجې ته په رسیدو

سره د انساني ټولنې لپاره داسې قدوه او عظيمه نمونه وي چې سليم زړونه ور پورې نښلي، او له حق نه منحرف او کاږه زړونه يې له هيبت او عظمت نه په لړزه راځي، او بالاخره ټوله دنيا د موافقت او يا مخالفت په صورت کې د هغه په شاوخوا راوڅرخي.

۴ـ دا چې امر ورته کوي چې په نيکۍ او احسان سره د کثرت يا زيات بدل هيله او غوښتنه مه کوه، مطلب يې دا دی چې خپل عمل، کړه او هلې ځلې لوېې او غټې ونه شميرې، بلکه په مسلسله توګه په يوه عمل پسې د بل په لټه او کوښښ کې وې، زيات مشقت وګالې، عظيمې قربانۍ وړاندې کړې، خو بيا دا ټول هيرکړې او داسې وانګيرې چې دا د الله تعالی په وړاندې هيڅ هم ندي يعنی د الله تعالی په ياد او د هغه په وړاندې د ځواب ورکولو له ويرې خپلې ټولې قربانۍ، مشقتونه او تکليفونه له ياده وباسې او په هيڅ يې وشميرې.

۵ـ په وروستي آيت کې الله تعالی دېته اشاره کوي چې د دعوت او بلنې په لاره کې به هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دښمنانو او معاندينو له خوا ډول ډول کړاوونه او تکليفونهويني، مخالفت به ورسره کيږي، ملنډې به ورباندې وهل کيږي، ان تر دې چې دده او دده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو (رضي الله عنهم) د قتل او وژلو کوښښونه به کيږي. نو الله تعالی ورته امر کوي چې ددې ټولو مشکلاتو په وړاندې له صبر او زغم نه کار واخلې او د فولادي غره په شان ثابت او ټينګ ودريږې، خو دا صبر او ثبات به ددې پخاطر نه وي چې کومه شخصي ګټه او نفسي غوښتنه يې پرې پوره شي بلکه دا ټول به يوازې او يوازې د الله تعالی د رضا پخاطر وي.

الله اکبر! دا حکمونه او اوامر په ظاهره څومره بسيط خو الفاظ يې څومره جذاب، اوچت او د ژور اثر درلودونکي دي، او همدا په ظاهر کې بسيط او آسانه اوامر د عمل او هدف په ډګر کې ډير عظيم، سخت او لوی دي. او د همدې اوامرو په نتيجه کې څومره عظيم الشان طوفان را اوچت شويدی چې د نړۍ ګوټ ګوټ ته رسيدلی، لوی انقلاب يې راوستی او نړۍ يې يو له بل سره وصل او يو ځای کړيده.

همدا مبارک آيتونه د تبليغ او دعوت مواد او اصول هم په ګوته کوي، د انذار مطلب او مقصد دا دی چې دا وښيي د انسان ځينې کارونه او اعمال داسې دي چې نتيجه او عاقبت يې ډير خطرناک او وخيم دی، او څرنګه چې هرچا ته دا معلومه ده چې انسان پدې دنيا کې د خپلو ټولو کړو نتيجه او جزا نهويني، نو پدې صورت کې د انذار يوه تقاضا دا ده چې د انسان د ټولو اعمالو او کړو وړو د بدلې او جزا لپاره له دنيا نه علاوه يوه بله ورځ هم وجود ولري، او دا همغه ورځ ده چې د قيامت، د جزا، او دين د

ورځې په نامه يادېږي، او دا بيا ددې غوښتنه کوي چې بايد له دنيوي ژوند نه پرته بل ژوند هم وجود ولري.
او نور آيتونه له بندګانو نه دا غواړي چې بايد يوازې د توحيد لاره غوره کړي، ټول کارونه واحد خدای ج ته وسپاري، د خدای تعالی د امر او رضا په مقابل کې خپلې هيلې، غوښتنې او د خلکو خوښې او رضا شا ته واچوي.

نو د دعوت مواد او اصول به دا وي:

الف: توحيد.
ب: د قيامت په ورځ ايمان.
ج: د نفس تزکيه، له هر ډول منکراتو، بديو او چټليو نه ځان ساتل، او د ټولو هغو امورو پرېښودل چې د خطرناک عاقبت او وخيم انجام درلودونکي وي. همدا راز د هر ډول نيکۍ، خير، فضيلت او کمال خپلول او سرته رسول.
د: ټول کارونه الله تعالی ته سپارل.
هـ: ددې سلسلې آخرينۍ کړۍ د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په رسالت باندې ټينګ او پوخ ايمان درلودل، او دا ټول د هغه تر قيادت لاندې او د هغه له لارښوونې سره سم سرته رسول دي.
بله دا چې دا مبارک آيتونه ددې عظيم کار او مسوليت د ادا لپاره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته امرکوي چې نور خوب، آرام، ګرمه بستره پرېږدي د کړاو، مشقت، او جهاد لاره غوره کړي: ((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (١) قُمْ فَأَنذِرْ (٢))) دا ددې معنی ورکوي لکه چې وويل شي: هغه څوک چې يوازې د ځان لپاره ژوند کوي،کيدای شي خوب او آرام ولري، خو ته اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دومره مسوليت په غاړه لرې چې بايد نور د خوب، آرام او ګرمې بسترې په فکر کې نه وې، ستا پيټی دومره دروند دی چې له هغه سره له کړاو او مشقت پرته بل څه نه شي ليدلئ، پاڅه، ډېرعظيم مسوليت در په غاړه دی، دا تر ټولو ستر پيټی همدا ستا دی، پاڅه د جهاد او تکليفونو دا اغزنه لار ووهه، پاڅه! نور د خوب او آرام وخت نشته نور د بې خوابۍ، مسلسل کړاو دور شروع شويدی، پاڅه او ددې لوی او درانده بار د اوچتولو لپار ځان تيار او چمتوکړه. دا ډېره عظيمه او هيبتناکه کلمه او خبره ده چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ګرمې بسترې او آرام ژوند نه

راپاڅوي او د تندو توپانونو، خونړیو جګړو، او عظیمو حادثو په سمندر کې یې ورلاهو کوي، د کور له آرام ژوند نه یې را باسي او د خلکو د ضمیرونو او ژوندنیو حقایقو د مقابلې او کشمکش په میدان کې یې دروي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم ددې الهي حکم د اوریدو سره سم را پاڅید او څه د پاسه شل کاله د جهاد او مقاومت په ډګر کې ولاړ و، خوب او آرام یې نه درلود. ددې عظیم مسولیت د ادا په لارکې یې ځان، اهل او اولاد ټول هیرکړي وو، په پوره ثبات او میړانه سره یې د الله تعالی لورته بلنه کوله، او ددې دومره ستر او درانده بار او پیتې په اوچتولو او وړلو کې یې د ستومانۍ او کمزورۍ احساس ونکړ. رښتیا هم چې دا ډیر درونډ بار و ځکه دا د ټول بشریت، او د ټولې عقیدې مسئولیت و، دا د ژوند په ټولو اړخونو کې د جهاد او انقلاب لار وه. دا ټوله موده د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جهاد، جګړې او کړاو په ډګر کې و، داسې کله هم پیښنه نه شوه، چې د یوه کار له امله دې بل کار ورنه پاتې شوی وي. له کومه وخته یې چې دا الهي حکم تر غوږو شویدی له همغې ورځې نه یې ټول ژوند د مسلسل جهاد او دوامدارې جګړې په میدان کې تیر کړیدی، جزاه الله عنا و عن البشرية كلها خير الجزاء[1].

په راتلونکو پاڼو کې به د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې مسلسل او نه ستړیکیدونکي جهاد په هکله څه لنډې او مختصرې خبرې وکړو.

---

[1]. في ظلال القرآن ۱۲۸/۲۹ تر ۱۸۲ پورې.

د دعوت مرحلې (پړاوونه)

د محمد (ﷺ) د نبوت مبارک ژوند په دوو بېلابېلو دورو وېشلی شو:

ا_ مکي دور_ تقريبا ديارلس کاله.
٢_ مدني دور_ پوره لس کاله.

بيا هر دور مختلفې مرحلې لري چې هره مرحله د خاصو ځانګړتياوو او بېلوونکو خصائصو درلودونکې ده، که د دعوت او بلنې پر دې دواړو دورو لږ دقيق او ژور نظر واچوو، نو همدا خبره به راته ښه څرګنده او په ډاګه شي.

مکي دور په دريو مختلفو مرحلو ويشل کيدای شي:
١_ د پټې بلنې مرحله چې موده يې درې کاله وه .

٢_ د مکې خلکو ته د بلنې د اعلان مرحله، د بعثت د څلورم کال له پيل نه د بعثت د لسم کال تر وروستۍ برخې پورې.

٣_ له مکې نه د باندې د دعوت د اعلان او خوريدو مرحله، د بعثت د لسم کال له وروستيو نه مدينې ته د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر هجرته .
د مدني دور د مراحلو تفصيل به پخپل ځای کې راشي.

لومړۍ مرحله

دعوت او تبلیغ

درې کاله پټه او سري بلنه

دا خو هرچا ته په ډاګه ده چې مکه هغه وخت د عربو دیني مرکز و، د کعبې شریفې ساتونکي، د امورو مشران او د عربو په نزد د مقدسو بتانو ساتونکي هم همدلته مکه کې وو، نو ددې ځای اصلاح او ددې خلکو په نیغه لار روانول د نورو په نسبت ډېرګران او مشکل کار و. دلته د دعوت او اصلاح لپاره داسې پخې ارادې او ټینګ عزم ته ضرورت و چې د مصیبتونو او مشکلاتو طوفانونه یې له ځایه ونه شي خوځولی. او پداسې حالاتو کې د حکمت تقاضا او غوښتنه هم دا وه چې دعوت او بلنه باید په لومړي سرکې په پټه او مخفي توګه ترسره شي، ترڅو د مکې اوسیدونکي په ناڅاپي او نابېره توګه له یوه راپاروونکي حالت سره مخامخ نه شي .

د اسلام لومړني لارویان

طبیعي خبره وه چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باید لومړی هغه کسان اسلام ته راوبولي چې له ده او آل بیت سره دوستي او نژدې اړیکې ولري. همداسې وشول رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړی خپل دوستان اسلام ته راوبلل، او هغو کسانو ته یې د اسلام بلنه ورکړه چې د خیر تمه یې ورنه کوله، پیژندل یې چې هغوی تل د حق او حقیقت خواته درېږي، او دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صدق، ریښتینولی او صلاح باندې پوخ باور لري.

لدې ډلې نه هغو کسانو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بلنه ومنله چې کله یې هم د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عظمت، صلاح، صدق، او صداقت په هکله شک نه و کړی. دا د الله تعالی غوره بندګان په اسلامي تاریخ کې د السابقون الاولون په نامه شهرت لري، ددې ډلې په سرکې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بي بي حضرت خدیجه (رضي الله عنها)، د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آزاد شوی غلام زید بن حارثه بن شرحبیل

الکلبي[1]، او د محمد مصطفی (علیه السلام) د تره زوی علي بن ابي طالب، چې هغه وخت لا ماشوم و او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر کفالت لاندې و او د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر ټولو نژدې ملګری حضرت ابوبکر صدیق (رضي الله عنهم) وو، دوی هغه کسان دي چې د دعوت په لومړنیو ورځو کې په اسلام مشرف شویدی.

پدې پسې ابوبکر الصدیق (رضي الله عنه) د اسلام لورته د بلنې لپاره متې راونغښتلې. ابوبکر (رضي الله عنه) پخپل قوم کې یو منل شوی او مخور سړی و، د خپلو نیکو اخلاقو، تدبر، پوهې او په تجارت کې د تجربې له برکته به همیش خلک ده ته ورتلل، ناسته ولاړه یې ورسره درلوده، نو له همدې فرصت او حیثیت نه په استفادې سره یې هغه کسان اسلام ته رابلل چې اعتماد او باور یې ورباندې درلود، او خپل راز یې ورته ویلی شوای، بالاخره د ابوبکر (رضي الله عنه) د دعوت او تبلیغ په نتیجه کې عثمان بن عفان الاموي، زبیر بن العوام الاسدي، عبدالرحمن بن عوف، سعد بن ابي وقاص (الزهریان)، طلحه بن عبیدالله التیمي (رضي الله عنهم اجمعین) په اسلام مشرف شول او پدې ترتیب سره دا آته کسان د اسلام لومړني لاروي او مخکښان دي.

همدا راز بلال بن رباح الحبشي (رضي الله عنه) هم د لومړنیو مسلمانان څخه دی، وروسته د اسلامي امت امین ابو عبیده عامر بن الجراح[2] (د بني الحارث بن فهر له کورنۍ نه)، ابو سلمه بن عبدالاسد، ارقم بن ابي الارقم (المخزومیان)، عثمان بن مظعون او ورونه یې قدامه او عبدالله، عبیده بن الحارث بن المطلب بن عبدمناف، سعید بن زید العدوي او ښځه یې فاطمه بنت الخطاب العدویه (د عمر بن الخطاب خور)، خباب بن الارت، عبدالله بن مسعود الهذلي او داسې نور (رضي الله عنهم) په اسلام مشرف شول. او همدوی السابقون الاولون دي چې د قریشو په مختلفو کورنیو پورې يې اړه درلوده. ابن هشام یې شمیره څلویښت ښوولې او نومونه یې هم ذکر

---

(1). زید په جګګوه کې نیول شوي او غلام (اسیر) شوي و، حضرت خدیجه (رضي الله عنها) د هغه مالکه وه او بیا یې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته هبه کړ بو وخت د هغه پلار او تره راغلل تر څو له ځان سره یې بوزي، خو هغه رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل تره او پلار په مقابل کیګ غوره کړ. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه متبني (خپل نسبتی زوی) وباله او په زید بن محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې شهرت وموند تر څو اسلام راغی او د عربو دغه عادت یې لغوه کړ.

(۲). پدي هکله صحیح البخاری مناقب ابي عبیده بن الجراح ۱/۵۳۰ وګګوره

کړيدي[۳]. خو پدې لست کې ځنې کسان داسې دي چې له السابقون الاولون نه يې شميرل پوره ثابت ندي او په هکله يې اختلاف وجود لري.
ابن اسحاق وايي: وروسته ډله ډله خلک (نارينه او ښځې) په اسلام مشرف شول تر دې چې په ټوله مکه کې د اسلام نوم خور شو او د خلکو په ژبو به يادېده.[۱]
خو لومړنيو ټولو په پټه اسلام راوړی و، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به هم په مخفي توګه غونډې ورسره کولې او د دين ښوونه به يې ورته کوله، ځکه دغه وخت دعوت مخفي او وګړيز (فردي) و. وحي هم د المدثر سورت له لومړيو آيتونو وروسته په مسلسله توګه راتلله. دغه وخت به چې کوم آيتونه را نازليدل هغه به لنډ لنډ وو خاتمه به يې په ډيرو زړه راښکونکو الفاظو سره کيده. دا آيتونه به پر زړونو د ژورې اغيزې درلودونکي او د هغه وخت له سکون او رقت نه ډکې فضا عين مطابق وو. دې آيتونو د نفس تزکيې او پاکۍ ته بلنه ورکوله او په دنيوي چټليو باندې د ملوث کيدو او ککړيدو زيانونه يې په ګوته کول، له جنت او دوزخ نه به يې خبرې کولې او داسې به يې ترسيمول تا به ويل چې همدلته اوس حاضر موجود دي، مومنان به يې د وخت له بشري ټولنې نه اوچت او يوې بلې فضا اوچتول.

لمونځ

د لمانځه امر د اسلام په لومړيو کې رانازل شوی ، مقاتل بن سليمان وايي: د اسلام په لومړيو کې الله تعالی دوه رکعته سهار او دوه رکعته مابنام لمونځ فرض کړی و، الله تعالی فرمايي: ((وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالإِبْكَارِ)). (غافر– ۵۵)
ترجمه: (او تسبيح وايه سره له ثنا د رب خپل هم په آخره د ورځې کې او (هم) په اوله د ورځې کې...). ابن حجر وايي: له معراج نه مخکې هم رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) په قطعي توګه لمونځ کاوه، خو اختلاف پدې کې دی چې د پنځه وخته لمانځه له فرضيت نه مخکې هم کوم لمونځ فرض و او که نه؟ ويل کيږي چې هغه وخت يوازې له لمرختلو او لمر لويدلو نه مخکې لمونځ فرض و او بس. حارث بن اسامه د ابن لهيعه له لارې له زيد بن حارث نه موصول روايت کوي: په لومړيو کې چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وحي راغله، جبريل (عليه السلام) ورته راغی، د اوداسه طريقه يې وروښودله، او کله

---

[۳]. سيره ابن هشام ۱/۲۴۵ الی ۲۲۲.
[۱]. ابن هشام ۱. ۲۲۲ .

چې له اوداسه فارغ شو نو يوه لپه اوبه يې واخيستې او په عورت (شرمګاه) يې وروشيندلې. ابن ماجه هم پدې مفهوم يو حديث رانقل کړيدی. له براء بن عازب اوله ابن عباس (رضي الله عنهم) نه هم دې ته ورته يو حديث روايت شويدی د ابن عباس (رضي الله عنهما) په حديث کې راځي: ((وکان ذلك من أول الفريضة))[1]. دا لمونځ له لومړنيو فرائضو څخه و.

ابن هشام وايي: کله به چې د لمانځه وخت شو نو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) به درو او خوړونو ته تلل او هلته به يې له خپل قوم نه پټ لمونځ اداء کاوه. يو ځل ابو طالب وليدل چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او علي (رضي الله عنه) لمونځ کوي، نو پدې هکله يې پوښتنه ورنه وکړه، او چې په حقيقت پوه شو نو د ثبات او ټينګار امر يې ورته وکړ.[2]

قريش په اجمالي توګه له مسئلې نه خبرېږي

د دعوت او بلنې په مختلفو پيښو او واقعاتو کې له غور او دقت نه وروسته دا په ډاګه کيږي چې دعوت که څه هم پدې مرحله کې پټ، مخفي او انفرادي شکل درلود، خو بيا هم قريش وربانديې خبر وو البته دا وه چې چندان باک يې نه وربانديې راوړ او دې خوا ته يې زياته توجه نه درلوده.

محمد الغزالي وايي: دا خبرونه د قريشو غوږونو ته رسيدلي وو، خو ځان يې نه خوځاوه، باک يې نه وربانديې راوړ، کيدای شي به دا ګومان به يې کاوه چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به هم د هغو ديني خلکو په شان وي کوم چې د الوهيت او الهي حقوقو په هکله خبرې کوي، لکه اميه بن ابي الصلت، قس بن ساعده، عمرو بن نفيل او داسې نور، خو کله چې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دعوت مخ په خوريدو شو، اغيزه يې زياته شوه، همدا وه چې هغوی هم ورنه وويريدل او د وخت په تيريدو سره يې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او دده دعوت تر نظر او مراقبت لاندې ونيو.[3]

درې کاله تير شول خو اسلامي دعوت همداسې پټ او انفرادي (وګړيز) شکل درلود،

---

[1]. مختصر سيرة الرسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) للشيخ النجدي ص ۸۸.

(۲). ابن هشام ۱/ ۲۴۷.

[3]. فقه السيرة ص ۷۲.

پدې موده کې یو داسې مومن ټولګی جوړ شو چې غړي يې د وروری او تعاون په مزي یو له بل سره تړل شوي وو. د رسالت تبلیغ جریان درلود، او اوچت منزل ته د رسالت او دعوت د رسولو هڅې جاري وې، په همداسې حالت کې د الله تعالی له لوري وحي راځي او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته امر کوي چې خپل قوم په ښکاره او علني توګه اسلام ته راوبولي، له باطل سره ډاګیزې مقابلې ته ملا وتړي او د دوی پر بتانو د حقیقت ګوزار وکړي او له مخ نه يې پردې پورته کړي تر څو خلک يې په حقیقت او محتوی پوه شي.

دوهمه مرحله

ښکاره دعوت او تبليغ

د دعوت د اعلانولو لومړی فرمان

پدې هکله تر ټولو لومړی د الله تعالی دا قول را نازل شوي ((وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الأَقْرَبِينَ)). (الشعراء: ٢١٤)

[ترجمه: او ويروه ته (له عذابه اې محمده! هغه) خپلوان د تا چې ډير نژدې دي (درته).]

دا آيت د الشعراء په سورت کې دی، ددې سورت په پيل کې د موسی (عليه السلام) کيسه راغلې ده او دا ښيي چې د موسی (عليه السلام) د نبوت پيل څنګه او څه ډول و، بيا هغه له خپل قوم (بني اسرائيلو) سره هجرت وکړ الله تعالی دوی ته له فرعون نه نجات ورکړ، فرعون او لښکرې يې غرقې شوې. په بل عبارت دغه کيسه د موسی (عليه السلام) د دعوت پر ټولو مرحلو رڼا اچوي. پداسې وخت کې د موسی (عليه السلام) د کيسې بيان چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ښکاره او علني بلنه مامور کيږي، زما په نظر ددې پخاطر و چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب يې (رضي الله عنهم) د دعوت له پيل نه د خپلې لارې له هر څه نه خبر وي، په وړاندی يې يوه داسې نمونه او يو داسې مثال موجود وي چې د هغه په رڼا کې دې ته آماده او تيار شي چې د ښکاره او علني دعوت په مرحله کې به له راز راز مشکلاتو سره مخامخ کيږي، د دروغو نسبت به ورته کيږي او ډول، ډول ظلمونه بهويني.

دا سورت د هغو قومونو له عاقبت او انجام نه هم يادونه کوي کوم چې د الله تعالی رسولان (عليهم السلام) يې تکذيب کړي او د هغوی له اطاعت نه يې سر غړولی دی لکه د نوح (عليه السلام) قوم، عاد، ثمود د ابراهيم او لوط (عليهما السلام) قومونه او اصحاب ايکه. د فرعون او ددې قومونو له عاقبت او انجام نه يادونه او خبرې ددې پخاطر دي چې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تکذيبونکي او د هغه له امر نه سر غړونکي پدې پوه شي چې که هغوی سمې لارې ته برابر نه شي او د حق پيروي ونکړي نو هغوی به هم له يوه خطرناک انجام سره مخ کيږي او الله تعالی به يې مواخذه کوي، او بل هدف يې دا و چې مومنان له خپل راتلونکي نه مطمئن او

پدې باوري شي چې پای او راتلونکی د دوی دی، بری د دوی او ناکامي د دښمنانو په برخه ده.

نژدې خپلوانو ته بلنه

ددې آیت له نازلیدو وروسته رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله کورنۍ (بني هاشم) راوبلل، هغوی بلنه ومنله راغلل، او د بني المطلب بن عبدمناف له کورنۍ نه هم څو کسان ورسره وو، ټول پنځه څلویښت کسان راټول شول.
ابو لهب وړاندې شو د خبرې سر یې ونیو او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په خطاب سره یې وویل: ګوره! دا ستا ترونه او د ترونو زامن دي، خبرې وکړه خو ناپوهي پریږده، پدې ښه پوه شه چې ستا کورنۍ د ټولو عربو زور نلري، نو زه حق لرم چې و دې نیسم (لدې کارنه دې منع کړم).ستا لپاره همدا ستا کورنۍ کافي ده چې مخه دې ونیسي که چېرې ته پخپله خبره همداسې ټینګ پاتې شې، نو ستا د قوم لپاره ستا مخنیوی لدینه آسانه دی چې قریش ټول ستا په خلاف را پورته شي، او نور عرب یې هم مرسته وکړي، زه نه پوهیږم هغه وخت به بیا بل څوک داسې پیدا شي چې ستا په شان د خپل قوم د تباهۍ او بربادۍ دا ډول سبب وګرزي؟! رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) چوپ پاتې شو او پدې مجلس کې یې هیڅ خبرې ونکړې.
وروسته رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوهم ځل بیا هغوی راوبلل، کله چې غونډه شول ویې فرمایل: ((**الحمد لله أحمده، و أستيعنه، و أومن به، و أتوكل عليه، و أشهد أن لا إله إلاالله وحده لا شريك له**)) **ثم قال**: ((**إن الرائد لا يكذب أهله و الله الذي لا إله إلا هو، إني رسول الله إليكم خاصة و إلى الناس عامة و الله لتموتن كما تنامون، و لتبعثن كما تستيقظون، و لتحاسبن بما تعملون، و إنها الجنة أو النار أبدا**)). یعنی: ټول حمد او ثنا الله تعالی لره ده، زه د هغه ثنا وایم، له هغه نه مرسته غواړم، په هغه ایمان لرم، او په هغه باندې بروسه او توکل کوم، او پدې شاهدي وایم چې له الله تعالی پرته بل هیڅوک هم د عبادت وړ ندي، هغه واحد دی هیڅ شریک نلري، بیا یې وویل: مشر او لارښود خپل اهل او د خپل کور خلکو ته دروغ نه وایي قسم په هغه خدای چې لده پرته بل اله (د عبادت وړ معبود) نشته، زه د الله تعالی له لوري ستاسې لپاره په خاصه توګه او د ټولو خلکو لپاره په عامه توګه رسول او استازی رالیږل شوی یم، قسم په الله (جل جلاله) داسې به مرئ لکه څرنګه چې

ویده کیږئ، او داسې به بیرته را ژوندي کیږئ لکه څرنګه چې له خوب نه را پاڅیږئ، او د خپل هر عمل حساب او کتاب به درسره کیږي، بیا به د تل لپاره یا جنت وي او یا دوزخ.
ور پسې ابو طالب داسې وویل: ستا سره زمونږ لپاره د ویاړ خبره ده، مونږ له هر چا نه زیات ستا نصیحت ته غوږ ږدو او منو یې، مونږ له هر چا نه زیات ستا خبره رښتیا ګڼو، دا دي ستا ترونه او تربرونه ټول حاضر دي، زه هم د دوی یو غړی یم، خو زه ستا د خوښې او هدف د تکمیل په لار کې له دوی نه وړاندی یم، په پوره ډاډ او اطمینان سره مخ په وړاندې درومه، خپله دنده په ښه توګه ادا کړه، قسم په الله تل به دې خوا ته ولاړ وم او ملاتړ به دې کوم، خو طبیعت او نفس مې د دې اجازه نه راکوي چې د عبدالمطلب دین پریږدم.
دلته ابو لهب وویل: والله چې دا ډیره بده ده، مخکې لدینه چې نور خلک یې له دې کارنه منع کړي باید تاسو یې لاس ونیسئ او له دې لارې نه یې را واړوئ. ابو طالب په ځواب کې ورته وویل: قسم په الله تر څو ژوندي یو دفاع به ور نه کوو[1].

د صفا پر غونډۍ

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدینه ډاډه شو چې نور به ابو طالب د دعوت په لاره کې له ده نه دفاع او ملاتړ کوي، نو یوه ورځ د صفا غونډۍ ته وخوت او په لوړ آواز یې وفرمایل: یا صباحاه.[2]! (اې سهاره)؟ ددې غږ په اوریدو سره د قریشو خلک راټول شول، او رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توحید، په رسالت او آخرت باندې ایمان ته راوبلل. بخاري شریف ددې کیسې یوه برخه له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روایت کوي وایي:

((لما نزلت ((و انذر عشيرتك الاقربين)) صعد النبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) علي الصفا فجعل ينادي يا بني فهر! يا بني عدي! لبطون قريش، حتى اجتمعوا، فجعل الرجل إذا لم يستطع أن يخرج أرسل رسولا لينظر ما هو؟ فجاء أبو

---

[1]. ابن الاثیر، فقه السیرة ص ۷۷- ۷۸.

(2). د عربو دا عادت و چې د دښمن له حملې نه د خبریدو او اعلان په وخت کې به په کوم اوچت ځای دریدل او پدې الفاظو (یا صباحاه) سره به یې نارې وهلې.

لهب و قريش فقال: أرايتكم لو أخبرتكم أن خيلا بالوادي تريد أن تغير عليكم أكنتم مصدقي؟ قالوا: نعم، ما جربنا عليك إلا صدقا. قال: فإني نذير لكم بين يدي عذاب شديد. فقال أبولهب: تبا لك سائر اليوم، ألهذا جمعتنا؟ فنزلت ((تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ))[1] . [يعنى کله چې د ((وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الأَقْرَبِينَ)) آيت را نازل شو رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د صفا غونډۍ ته وخوت او د قريشو کورنيو ته يې جدا جدا غږ وکړ، اې بني فهر، اې بني عدي! تر څو ټول قريش راغونډ شول، ابولهب هم راغی، نو رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: که درته ووايم چې پدې دره يا خوړکې يوه ډله شهسواران دي غواړي حمله درباندې وکړي، نو آيا تاسې به زما دغه خبره ومنئ؟ دوی وويل: هو، مونږ له تا نه هميشه رښتيا اوريدلي دي. بيا يې ورته وفرمايل: زه تاسې ته له يوه سخت عذاب نه د خبر ورکونکي په حيث راغلی يم. پدې وخت کې ابو لهب وويل: ټوله ورځ هلاک اوسې، همدا نن هلاک شې آيا د همدې لپاره دې راټول کړي وو؟ نو پدې پسې (تبت يدا ابي لهب و تب) (مات، هلاک دې شي دواړه لاسونه د ابي لهب او پخپله دې هم هلاک شي)) سورت رانازل شو.]

مسلم شريف له ابو هريره (رضي الله عنه) نه په روايت سره ددې کيسې بل اړخ رانقلوي وايي: کله چې د(وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الأَقْرَبِينَ) آيت را نازل شو، رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) آواز وکړ، دا آواز عام هم و او خاص هم، ويې فرمايل:((**يا معشر قريش انقذوا انفسكم من النار،يا معشر بني کعب! انقذوا انفسکم من النار، يا فاطمةبنت محمد! انقذي نفسک من النار، فاني والله لا املک لکم من الله شيئا، الا ان لکم رحما سابلها ببلالها**)).

[اې قريشو! ځانونه له جهنم نه وساتئ، اې بني کعب! ځانونه له دوزخ نه وساتئ، اې د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لورې فاطمې! (رضي الله عنها) ځان له اور نه وساته، ځکه قسم په خدای چې زه د الله تعالى له مواخذې او ګرفت نه ستاسې د خلاصون په لاره کې هيڅ واک او اختيار نلرم، خو دا ده چې ستاسې سره د نسب او قرابت اړيکې لرم، او کوښښ کوم چې حق يې ادا کړم ، ټينګې او برقرارې يې

[1]. صحيح البخاري ۲/ ۷۰۲- ۷۴۳ په صحيح مسلم کې هم دا روايت شته دی ۱۱۴/۱.

وساتم.(۱)
دا بلنه پوره او بشپړ اعلان او تبلیغ و، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو خپلوانو ته دا وښووده چې نور د اړیکو ټینګښت پدې رسالت باندې تر ایمان راوړلو پورې اړه لري او د الله تعالی له لوري ددې اعلان او انذار له نازلیدو وروسته د عربو باطل قومیت او قومي تعصب له مینځه تللی دی.

د حق اعلان او د مشرکینو عکس العمل

ددې آواز انګازې د مکې په شا او خوا کې لا اوریدل کیدلې چې د الله تعالی یو بل امر رانازل شو او هغه داسې و:((فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ)).(الحجر:٩٤)
[ترجمه: نو ښکاره (او په جهر کړه اې محمده!) هغه چې ته مامور یې پرې او مخ واړوه له مشرکانو څخه (او مه کوه هیڅ التفات او پروا ددوی ویلو ته)).] نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پیل وکړ د شرک او خرافاتو له مخ نه پردې اوچتوي، ضررونه یې په ګوته کوي د بتانو اصلي څیره خلکو ته ښیي او د مثالونو په رڼا کې ددې باطلو معبودانو کمزوري او ناتواني په ګوته کوي او دا اعلانوي هر څوک چې د بتانو عبادت کوي او یا بتان د ځان او الله تعالی تر مینځ وسیله ګرزوي هغوي ټول ګمراهان او بې لاری دي.
کله چې د مکې خلکو واوریدل چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په بتانو پسې خبرې کوي او په ډاګه سره وایي چې مشرکان او د بتانو عبادت کوونکي ټول ګمراهان او په باطله روان دي، نو دا د حق آواز لکه تندر داسې ورباندې ولګید، اور وربانډې بل شو، ویرې واخیستل چې هسې نه دا عظیم انقلاب د هغوی ټول عادات او عنعنات ختم نکړي، نو همدا وه چې ددې بر حق انقلاب په وړاندې ودریدل او د دښمنۍ لاره یې ورسره ونیوه.
مشرکان ځکه ددې لوی بدلون او عظیم انقلاب په وړاندې ودریدل چې پدې پوهیدل چې له یوه الله تعالی نه پرته له بل هر چا نه د الوهیت نفي، او په رسالت او آخرت باندې ایمان دا معنی لري چې انسان باید دې دین ته په کامله توګه مطیع او فرمانبردار وي او دې رسالت ته داسې تسلیم شي چې بیا د ځان او مال سودا او خبره ورسره نه وي، هر څه یې الله تعالی ته سپارلي وي. څرګنده ده چې پدې صورت کې خو

(1). صحیح مسلم ۱/۱۱۴. صحیح بخاري ۱/ ۳۸۵.

بیا د مشرکینو هغه باطله مشري او واکداري له مینځه تلله، او بیایې نه شوی کولی خلکو ته د دین په نامه بازي ورکړي، ویې غولوي او دا ممکنه نه وه چې نور یې پر مظلومانو باندې خپلو ظلمونو ته ادامه ورکړې وی. هو، هغوی د ایمان په رښتینې معنی پوه وو ځکه یې زړه نه شوی ورته ښه کولی. هغوی خپله ګمراهي او باطله مشري نه شوای پرېښودلی نو ځکه یې د رسالت له قبلولو نه انکار کاوه، الله تعالی فرمایي:

((بَلْ يُرِيدُ الإِنسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ)) (القیامة:٥)

هغوی پدې ټولو ښه پوه وو، خو حیران وو، چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان صادق، امین، کریم، عزیز او د داسې عظیم شخصیت درلودونکي چې په اوچتو اخلاقو او سپېڅلتیا کې یې په ډېرو پېړیو کې مثال ندې لیدل شوی، په وړاندې څه وکړي؟ او کومه لاره ورسره ونیسي؟ له سلا او مشورو، غور او فکر وروسته دې فیصلې ته ورسیدل چې د رسول اکرم(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره ابوطالب ته ورشي او سوال ورنه وکړي چې خپل وراره لدې کارنه واړوي . زیار یې یوست چې خپله دا غوښتنه جدي اوکلکه وښیي، نو دا خبره یې سره غوټه کړه چې ابوطالب ته به داسې وایي: د بتانو د عبادت پرېښودلو ته بلنه، او دا خبرې چې دا بتان باطل دي، هیڅ وس او توان نلري، دا ټول په حقیقت کې د دوی (مشرکانو) او د دوی د پلرونو سپکاوی او د دوی د دین توهین دی چې دوی یې نه شي زغملی .

ابوطالب ته د قریشو جرګه

ابن اسحاق وایي: د قریشو ځینې مشران ابوطالب ته ورغلل اوداسې یې ورته وویل: ابوطالبه! ستا وراره زمونږ خدایانو ته د بدو نسبت کوي، زمونږ دین باطل ګڼي، زمونږ پلرونه بې لارې اوګمراهان بولي، مونږ ته بې عقلان او احمقان وایي، نو یا یې لدې کار نه واړوه، او یا ته له مینځه لیرې شه چې مونږ ورسره پوه شوو او خپل حساب ورسره تصفیه کړو، پوهیږو ته هم زمونږ په شان اختلاف ورسره لرې، نو پرېږده چې ورنه بې غمه دې کړو. ابوطالب په ډېره ښه او نرمه لهجه هغوی ته ځواب ورکړ او رخصت یې کړل. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل دعوت جاري ساته او د الهي دین د قیام او حاکمیت لپاره یې نه ستړیدونکې هلې ځلې کولې.[1]

د حج په موسم کې د دعوت د مخنیوي پخاطر د قریشو مشورتې

[1] . ابن هشام ١/٢٦٥.

غونډه

د ښکاره بلنې له پيل نه يوازې څو مياشتې تيرې شوې وې چې د حج وخت را نژدې شو قريش متوجه شول چې پدې وخت کې د مختلفو ځايونو خلک راځي، نو په کار ده چې داسې يو تدبير ونيول شي او داسې يوه خبره سره جوړه شي چې عربان وربانديې قانع کړې شو ترڅو د محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبره و نه مني او دعوت يې اغيزه ورباندې ونکړې شي. نو همدا وه چې ټول وليد بن مغيره ته ورغلل ترڅو پدې هکله مشوره ورسره وکړي. وليد ورته وويل: په کار ده پدې هکله يوه خبره جوړه کړو، داسې و نه شي چې يو به يو څه وايي او بل به بل څه، ځکه دا پخپله يو د بل د خبرې اثر کموي او ارزښت يې له منځه وړي. دوی ورته وويل: تهووايه چې څه بايد ووايو؟ وليد وويل: نه، لومړی تاسې خپل نظرونه څرګند کړئ زه به يې اورم. دوی وويل: داسې به وايو چې محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)کاهن دی. وليد وويل: نه والله که هغه کاهن وي، کاهنان خو مونږ ليدلي هغوی داسې نه وي، د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبرې د کاهنانو له خبرو سره نه په سجع اوقافيه او نه زمزمه په هيڅ شي کې هم ورته والی نلري. قريشو وويل: وايو به چې محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) شاعردی. وليد وويل: نه هغه شاعر هم ندی، مونږ په شعر پوهيږو، د شعر ټول ډولونه رجز، هجز، قريض، مقبوض، او مبسوط راته معلوم دي د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اقوال او خبرې شعر ندی. بيا دوی وويل: نو وايو به چې محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ساحر دی. وليد وويل: ساحر هم ندی، ساحران مو ليدلي. هغوی داسې نه وي. نو دوی ورته وويل:اوس ته ووايه څه ووايو؟ وليد وويل: قسم په خدای (جل جلاله) د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبرې ډيرې خوږې دي، ريښې يې ډيرې ټينګې، اصل يې مضبوط او څانګې يې ميوه دارې دي، تاسې يې چې په هکله هرڅه ووايئ خلک يې مني،ستاسو په خبرو باور نه کوي، خو زما په نظر تر ټولو مناسبه دا ده چې ووېل شي هغه جادوګر دی، داسې څه يې راوړي چې د هغه په واسطه د پلار او زوی، ورونو، ميړه او ښځې، قوم او قبيلې ترمنځ بيلتون راولي، يو له بل سره يې اړيکې شلوي، بالاخره ټول په همدې خبره سره متفق شول او مجلس يې پای ته ورسيد[1].

ځنې نور روايتونه وايي: کله چې وليد د قريشو ټولې خبرې او نظريې ردکړې نو دوی

[1]. ابن هشام ٢٧١/١.

Comment: ١_ ابن هشام ٢٧١/١
Comment:

ورته وویل: اوس ته خپل سیي او بې داغه نظر راته څرګند کړه، ووایه ستا رایه څه ده؟
ولید وویل: اجازه راکړئ چې پدې هکله څه سوچ او فکر وکړم، له ډېر سوچ او فکر ورسته یې دوی ته خپل مخکې ذکرشوی نظر وړاندې کړ چې د ټولو سلا وربانديې راغله.[1] الله تعالی د ولید په هکله د مدثر په سورت کې (۱۶) آیتونه نازل کړیدي، او دا مبارک آیتونه د نوموړې خبرې په هکله د ولید د فکر او سوچ کولو حالت ته هم اشاره کوي، فرمایي : ((إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ (١٨) فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ (١٩) ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ (٢٠) ثُمَّ نَظَرَ (٢١) ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ (٢٢) ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ (٢٣) فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلاَّ سِحْرٌ يُؤْثَرُ (٢٤) إِنْ هَذَا إِلاَّ قَوْلُ الْبَشَرِ (٢٥))(المدثر: ١٨-٢٥).
[ترجمه: بیشکه هغه فکر وکړ (چې څرنګه طعن وکړم په قرآن) کې او اندازه یې وکړه په زړه خپل کې (کار د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)) ووژلی شو (ملعون کړی شو) څرنګه یې اندازه کړه بیا دې ووژلی شي (ملعون دی کړی شي) څرنګه اندازه یې وکړه (په طعن د قرآن او محمد کې) بیا یې وکتل (محمد یا قرآن ته) بیایې مخ تریو کړ او تندی یې غوټه کړ (له کراهیته) بیایې شا واړوله (له محمده) او غاړه یې وغړوله (له اسلامیته) نو ویې ویل نه دی دا (قرآن) مګر خو سحر دی چې نقل کاوه شي (له نورو ساحرانو نه) نه دی دا (قرآن) مګر خو خبره د بشر (بني آدم) ده.]
د قریشو په همدې خبره سلا راغله، او کله چې د حج وخت راورسید نو قریشو به د مکې ټولې لارې ونیولې هر څوک به چې راتلل د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله به یې هماغه مخکې جوړه شوې خبره ورته کوله، او کوښښ به یې کاوه د خلکو توجه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه بلې خواته واړوي.[2]
ددې باطلې وظیفې په سرته رسولو کې ابو لهب تر ټولو مخکې و، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د حج په دوران کې حاجیان پخپلو ځایونو او مېنو لکه عکاظ، مجنه او ذي المجاز کې د الله تعالی لوري ته رابلل، هلته به یې تشریف وروړه او هغوی ته به یې د اسلام دعوت ورکاوه، ابو لهب به ورپسې و او خلکو ته به یې ویل: د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره ونه منئ، دا یو دروغجن او له خپل دین نه اوښتی شخص دی.[3]

---

[1]. في ظلال القرآن ۱۸۸/۲۹.
[2]. ابن هشام ۲۷۱/۱.
[3]. روي فعله هذا الترمذی عن یزید بن رومان و... عن طارق عبدالله المجاري، ورواه الامام احمد في مسنده.

ددې هلو ځلو نتيجه دا شوه چې عربو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نبوت خبر له ځان سره خپلو ځايونو ته يوور، او پدې ترتيب سره د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نوم او د دعوت خبر په ټولو عربو کې خور شو.

له اسلامي دعوت سره د مقابلي بيلابيل شکلونه

کله چې قريشو وليدل محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هيڅ ډول خپله لاره او بلنه نه پريږدي، نو يو ځل يې بيا سوچ وکړ او د اسلامي دعوت د له مينځه وړلو پخاطر يې لاندينۍ هلې ځلې او توطيې په کار واچولې:

١ـ تکذيب، ملنډې، خنداګانې، استهزاء او مسخرې – قريشو غوښتل پدې ډول سره او لدې لارې نه د مسلمانانو روحيات کمزورې، ارادې يې ماتې او د ذلت او سپکاوي معامله ورسره وکړي. نو همدا وه چې په رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پورې يې ډول ډول تورونه او تهمتونه وتړل، د هغه جناب (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان کې يې ډيره بې ادبي او ګستاخي کوله، کله به يې ليونی باله، قرآنکريم فرمايي:

((وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ)) (الحجر: ٦) [او ويلې (دغو کفارو محمدته) اې هغه سړيه چې نازل کړی شويدی پر هغه باندې ذکر(قرآن ، پند) (په زعم د منکرينو) بيشکه ته خوا مخواه ليونی يې.] کله به يې د سحر او دروغو نسبت ورته کاوه، الله تعالی فرمايي: ((وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ)) (ص: ٤) [او تعجب کوي (کفار) له دې نه چې راغلی دی دوی ته (نبي) ويروونکی له دوی نه او وايي دا کافران چې دغه (ويروونکی نبي) ساحر کوډګر دی، دروغجن.] د قريشو کفارو به رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په ډيره بده سترګه کتل، له حد نه زياته کينه او عداوت يې ورسره درلود، تل به په دې هڅه کې وو چې په سترګو کې يې وخوري. الله تعالی داسې خبر راکوي:

((وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ)) (القلم: ٥١)

[او بيشکه نژدې وو هغه کسان چې کافران شويدي خوامخواه وبه ښويوي تا (وبه دې غورځوي پر ځمکه) پخپلو سترګو سره هر کله چې واوريده دوی قرآن (ستا له ژبې) او

وايي دوی (د کينې له مخې) بيشکه دغه (محمد) ليونی دی.]
رسول کريم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې کله له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره ناست و، قريشو به له استهزاء نه په ډکه لهجه سره ويل: وګورئ دا دده ملګري دي!! قرآنکريم فرمايي: ((...أَهَؤُلاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا)) (الأنعام: ٥٣). [آيا هم دا (خواران) فضل کړيدی الله پردوی په منځ زمونږ کې (په هدايت سره).] الله تعالی ددې په ځواب کې فرمايي: ((أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ)) (الأنعام: ٥٣) [آيا نه دی الله ښه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی، نو ځکه تفضلا احسان پرې کوي).]
قرآنکريم د مشرکينو دا کيفيت او حالت په ګوته کوي فرمايي: ((إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنْ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ (٢٩) وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ (٣٠) وَإِذَا انقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ انقَلَبُوا فَكِهِينَ (٣١) وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلاءِ لَضَالُّونَ (٣٢) وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ)).(المطففين: ٢٩- ٣٣). [بيشکه هغه کسان چې کافران شويدي، وو دوی په هغو کسانو باندې چې ايمان يې راوړی و خندل به يې، او مسخرې به يې پرې کولې) او کله چې تيريدې منکران پر مومنانو باندې هغوی ته پخپلو منځونو کې سره سترګکونه وهي (لپاره د استهزاء) او کله چې وګرځي خپلو کورونو ته (نو) ګرځي دوی خوشاله (خبرې جوړوونکي په سبب د تمسخر او استهزاء پر مومنانو باندې) کله چې وبه ليدل (کفارو) دغه (مومنان) نو ويل به يې پخپل منځ کې چې بيشکه دغه (مومنان) خامخواه بې لارې دي حال دا چې ندي ليږل شوي (کافران) پردغو (مومنانو) باندې ساتونکي څارونکي.]
٢- شکوک: د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ذات، شخصيت او هداياتو په خلاف د بې اساسه شکوکو او شبهاتو راولاړول، او د هغه په خلاف دروغ او دومره زيات پروپاګند په کار اچول چې عوام خلک هيڅ ددې فرصت ونه مومي چې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دعوت او رسالت په هکله غور، تفکر او تامل وکړي. مشرکانو چې د قرآنکريم په هکله څه عقيده درلوده الله تعالی هغه داسې بيانوي:
((وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً)) (الفرقان:٥). [او وايي (کفار) دا کيسې دي د ړومبنيو خلکو چې ليکلې دي هغه (محمد) پر ليکونکو پس هغه لوستل کيږي په ده سهار او ماښام.] ((إِنْ هَذَا إِلاَّ إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ

قَوْمٌ آخَرُونَ)) (الفرقان:٤)مشرکينو به دا هم ويل: ((إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ)) (النحل: ١٠٣)
[بيشکه همدا خبره ده چې ښوونه کوي ورته انسان.]
د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله به يې د اعتراض په توګه دا هم ويل: ((وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الأَسْوَاقِ))(النحل:٧).
[او وايي (کفار) چې څه دی دغه رسول ته چې خوري طعام او ګرځي په بازارونو کې (لکه نور خلک د پاره طلب د معاش).]
قرآنکريم ځای ځای د مشرکينو دې ډول پروپاګند، ناروا تبليغاتو او له دښمنۍ نه ډک او بې اساسه انتقاداتو ته اشاره کړې او د هغې ځواب يې ويلی دی.

٣_ د پخوانيو کيسو په بيان سره د قرآنکريم مقابله، او په همدې کيسو سره له قرآنکريم نه د خلکو ليرې ساتل. ويل کيږي چې نضر بن حارث يو ځل قريشو ته وويل: اې قريشو! قسم په خدای چې تاسې له يوې داسې پيښې سره مخامخ شوي ياستئ چې تر اوسه پورې مو يې هيڅ بند او بست ندی کړی، محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يو داسې ځوان و، چې ستاسې په مينځ کې تر ټولو زيات منل شوی، ريښتونی او امين شخصيت و، تر څو په سرکې يې سپين ولګيدل، او دا نوی دين يې درته راوړ، نو بيا تاسې ساحر وباله، خو قسم په الله هغه ساحر ندی، ساحران خو مونږ ليدلي هغوی داسې نه وي، دا مو وويل چې هغه کاهن دی، قسم په خدای هغه کاهن هم ندی، ومو ويل چې شاعر دی قسم په الله، شاعر هم ندی، شعر او د شعر ډولونه خو مونږ پيژنو هغه داسې نه وي، دا مو وويل چې هغه ليونی دی، خو قسم په الله هغه ليونی هم ندی. اې قريشو، بيدار شئ، متوجه شئ تاسې له يوې ډيرې لويې پيښې سره مخ شوي ياستئ.
وروسته نضر بن حارث (حيره) ته لاړ او هلته يې د فارس د پاچايانو لکه رستم او اسفنديار کيسې او نکلونه زده کړل او بيرته راغی. او کله به چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په کوم مجلس کې وعظ او تبليغ کاوه خلک به يې له الهي عذاب نه ويرول، نضر به ورپسې ورته او ويل به يې: قسم په خدای، محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ما نه ښې او غوره خبرې نه شي کولی او شروع به يې وکړه خلکو ته به يې د رستم او اسنفديار کيسې اورولې بيا به يې ويل: د محمد (صلی

الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبرې زما له خبرو نه په څه غوره او ښې دي[۱] ؟

له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه په يوه روايت کې رانقل شوي چې نضر بن حارث يو شمير ډمې په بيه اخيستې وې، کله به چې خبر شو چې فلانی سړی د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته ميلان پيدا کړيدی، نو يوه ډمه به يې وريسې کړه، ډمې به نوموړي سړي ته خوراک او څښاک برابراوه، خدمت به يې کاوه او سندرې به يې ورته ويلې تر څو به يې له اسلام سره د نوموړي اړيکې وشلولې، الله تعالی پدې هکله فرمايي:((وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ))(لقمان:٦). [ځنې خلک داسې هم دي چې بيهوده او لهوه خبرې اخلي تر څو د الله له لارې نه خلک ورباندې بې لارې کړي.]

٤ توطئې: قريشو د سازش او توطيې لاره هم نيولې وه، غوښتل يې د يوې سودا بازۍ په نتيجه کې اسلام او جاهليت سره ګډ کړي. پيشنهاد يې وکړ چې له څه نه به مونږ تير شو او له يو څه نه دې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تير شي. قرآنکريم دېته اشاره کوي او فرمايي: ((وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ)) (القلم:٩) [خوښوي دوی چې که ته نرمي کوې(له دوی سره) نو دوی به هم نرمي کوي (له تاسره).]

د ابن جرير او طبراني يو روايت دی چې وايي: مشرکينو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وړانديز وکړ چې يو کال ته زمونږ د خدايانو عبادت وکړه، او يو کال به مونږ ستا د خدای عبادت وکړو. خو د عبد بن حميد روايت وايي چې هغوی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وويل: که ته زمونږ خدايان ومنې نو مونږ به ستا د رب عبادت وکړو.[۲]

ابن اسحاق وايي: يو ځل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له بيت الله شريف نه طواف کاوه چې د قريشو مشران لکه الاسود بن المطلب بن اسد بن عبدالعزی، وليد بن مغيره او اميه بن خلف او عاص بن وائل السهمدي ورته راغلل او ورته ويې ويل: راځه ته زمونږ د خدايانو عبادت کوه، او مونږ به ستا د خدای عبادت کوو، پدې ډول به عبادت سره شريک کړو، که چېرته ستا معبود زمونږ له معبودانو نه غوره وي، نو مونږ به هم څه فايده کړې وي، او که زمونږ معبودان ستا له معبود نه غوره وي، نو بيا به تا هم څه ګټه کړې وي. د دوی دا پيشنهاد الله تعالی رد کړ او دا

---

[۱]. ابن هشام ١/ ٢٢٩ – ٣٠٠- ٣٥٨. تفهيم القران ٤/ ٩،٨. مختصر سيره الرسول (صلی الله عليه وسلم) للشيخ عبدالله النجدی ص ١١٧،١١٨.
[۲]. تفهيم القران ٦/ ٥٠١- ٥٠٢

سورت يې را نازل کړ[۱]:

((قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ (۱) لا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ (۲) وَلا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ (۳) وَلا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ (٤) وَلا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ (٥) لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ (٦)).

[ووایه (اې محمده! چې) اې کافرانو، نه کوم زه عبادت د هغه شي چې تاسې يې عبادت کوئ.....]

پدې ترتيب سره الله تعالی د دوی دا سازش هم له خاورو سره خاورې کړ، او په ډاګه سره يې اعلان وکړ چې د مشرکينو لاره له اسلام نه بيله او جدا ده. پدې هکله د روايتونو له اختلاف نه دا څرګنديږي چې کيدای شي مشرکينو څو ځله ددې سازش هڅې کړې وي.

پر مسلمانانو باندې ظلمونه

د نبوت د څلورم کال په لومړيو کې قريشو د اسلامي دعوت د مخنيوي پخاطر پورته يادې شوې لارې چارې يوه په بله پسې په کار واچولې، څو مياشتې همداسې تيرې شوې، خوکله يوه شول چې نور دا هلې ځلې ناکامې دي، او نه شي کولی پدې سره د اسلامي دعوت مخه ونيسي، نو يو ځل بيا سره راغونډ شول او يوه پنځه ويشت کسيزه کوميټه يې جوړه کړه مشر يې ابو لهب و. د کوميټې غړو له ډير غور او بحث وروسته فيصله وکړه چې نور بايد د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)، اسلام او اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف له زور، زياتي، وحشت او تيرې نه کار واخيستل شي.[۲]

هغوی دا فيصله وکړه او د فيصلې د پلي کولو لپاره يې ملې راونغښتلې. مشرکينو په آسانۍ سره کولای شوي په اصحابو (رضي الله عنهم) خصوصاً په بې وسه کسانو هر ډول ظلم او زياتی وکړي، خو د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله هر چا دا جرات نه شوی کولی، ځکه هغه د داسې عظيم شخصيت درلودونکی و چې له دوستانو وړاندې دښمنانو ورته د قدر او احترام په سترګه کتل، او د هغه په وړاندې يوازې هغو کسانو بې ادبي او ګستاخي کولی شوی چې له عقل او حيا به بالکل خلاص وو. او ددې تر څنګ محمد (صلی الله عليه وسلم) د ابو طالب غوندې

(۱). ابن هشام ۳۶۲/۱.

(۲).رحمة للعالمين ۵۹/۱ - ۶۰.

مهم سړي له تائید او ملاتړ نه هم برخمن و، هغه ابو طالب چې د مکې سردار او د خلکو په مینځ کې د قدر او منزلت خاوند و. چا دا جرات نه شوی کولی چې هغه کم وشمیري، تړون یې مات کړي او د کورنۍ پر غړو یې تجاوز وکړي. دې وضعې قریش څه اندیښمن کړي وو، او جرات یې ورنه سلب کړی وو، خو کله چې د هغوی زعامت او د دین په نامه تر لاسه شوې مشرې د نوي اسلامي دعوت تر تهدید لاندې راغله، نور نو لکه لیونیان را پورته شول او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف یې هم ظلمونه او تیري شروع کړل. پدې کار کې ابو لهب له هر چا نه وړاندې و، ومو کتل چې د بني هاشم په غونډه او د صفا په غونډۍ یې له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره څه وکړل.

ځنې روایتونه وایي چې د صفا په غونډۍ وروسته له هغې چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله بلنه واوروله، ابو لهب یوه تیږه واخیسته او غوښتل یې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورباندې وولي.[۱] له بعثت نه مخکې د ابو لهب زامنو عتبه او عتیبه د رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) له لوڼو (رقیې او ام کلثوم رضي الله عنهما) سره ودونه کړي وو، خو له بعثت نه وروسته ابو لهب خپل زامن دېته اړ ایستل چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لوڼو ته طلاق ورکړي.[۲]

هغه وخت د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوهم زوی عبدالله وفات شو، ابو لهب له ډیرې خوشالۍ نه منډې کړې او خپلو ملګرو ته یې زیری ورکاوه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابتر (میراث) شو.[۳]

لکه مخکې مو چې وویل ابو لهب به د حج په دوران او بازارونو کې په رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسې روان وو او خبرې به یې ورتکذیبولې. طارق بن عبدالله محاربي وایي: ابو لهب نه یوازې دا چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې به یې تکذیبولې بلکه هغه جناب به یې په تیږو هم ویشته او د بشریت د عظیم لارښود(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارکې پوندې به یې په وینو رنګولې.[۱]

د ابو لهب ښځې ام جمیل اروی بنت حرب بن امیه چې د ابوسفیان خور وه، هم له

---

[۱]. دا روایت ترمذي را نقل کړیدی.

[۲]. في ظلاق القران ۳۰/ ۲۸۲. تفهیم القران ۲/ ۵۲۲.

[۳]. تفهیم القران ۲/ ۴۹۰.

[1]. جامع الترمذي.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د ابو لهب په شان عداوت او کینه درلوده، اغزي به یې راټولول او د شپې له مخې به یې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دروازه او لارو کې ورته شیندل. نوموړې ډیر خرابه ژبه درلوده، د الله تعالی د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان کې یې ډیره ګستاخي او بې شرمي کوله، تورونه او تهمتونه به یې ورپسې تړل، فتنې او فسادونه به یې جوړول، او همدا وجه ده چې قرآنکریم ورته حماله الحطب ویلي دي.

اروی چې کله واوریدل قرآنکریم ددې او د میړه یې (ابو لهب) غندنه کړیده، نو پداسې حال کې جومات (مسجد الحرام) ته راغله چې یو موټی تیږې هم ورسره وې، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) د کعبې شریفې خوا ته ناست وو. کله چې ورنژدې شوه نو الله تعالی یې په سترګو پرده ور واچوله او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې نه لیده، ابوبکر (رضي الله عنه) ته یې وویل: ملګری دې چېرته دی؟ خبره شوې یم چې زما بدي یې بیان کړیده، قسم په خدای که مې ولید نو پدې تیږو به یې په ده خوله وولم! ګوره، زه یوه شاعره یم، بیا یې داسې وویل:

مذمما عصینا – و أمره ابینا – و دینه قلینا[۲]

موږ د مذمم (په بدو یاد شوي) نافرماني کړې، د هغه مو نده منلې او د هغه دین مو د نفرت او حقارت له مخې پرېښی دی، دا خبره یې وکړه او ووتله.

وروسته ابوبکر (رضي الله عنه) وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آیا هغې ته ونه لیدلې؟ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**ما رأتنی، لقد أخذ الله ببصرها عني**). نه زه یې ونه لیدلم ځکه الله تعالی یې پر سترګو پرده واچوله[۳]. ابوبکر بزار دا کیسه رانقلوي او وایي: کله چې اروی راغله ابوبکر (رضي الله عنه) ته یې وویل: ستا ملګري زمونږ هجوه (بدي) ویلې ده. ابوبکر (رضي الله عنه) ځواب ورکړ، نه، قسم په الله هغه شعر نه وایي. ام جمیل ورته وویل: ته مصدق یې خبره دې د منلو ده .

ابو لهب سره لدې چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره هم و او

---

(2). زیاتره مشرکینو به محمد (صلی الله علیه وسلم) د مذمم په نامه یادوه، د مذمم معنی د محمد د معنی بالکل مخالفه یعنی ضد ده.

(3). ابن هشام ۱/ ۳۳۵ - ۳۳۶.

ګاونډی هم، خو بيا يې هم دا ټول ظلمونه ترسره کول. د ابو لهب کور د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له کور سره بالکل جوخت، څنګ په څنګ و، نوموړي به لکه د نورو مشرکينو په شان رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته پخپل کورکې هم ضرر او اذيت رساوه. ابن اسحاق وايي: د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ګاونډيانو له جملې نه ابو لهب، حکم بن ابي العاص بن اميه، عقبه بن ابي معيط، عدي بن حمراء الثقفي، او ابن الاصداء الهذلي دومره شرير او خبيث وو چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې حتی پخپل کورکې هم له شره په امن نه و. دې شريرانو به په کور کې هم اذيت ورساوه، او لدې جملې نه يوازې حکم بن ابي العاص چې د اموي خليفه مروان پلار و په اسلام مشرف شوی نور ټول مشرک مړه شويدي! د هغوی د اذيت رسولو يوه طريقه دا وه چې کله به رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لمونځ کاوه نو کوم يوه به يې د ميږې پريوان ورباندې وراچاوه، او يا به چې کله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ديګ باندې کړی و، نو دوی به پريوان را واخيست او د ديګ پر سر به يې وراچاوه. بالاخره رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مجبور شو چې يوه پنايي جوړه کړي تر څو د لمانځه په وخت کې د دوی له شره په امن وي. او کله به چې نوموړو مشرکينو پريوان او يا کثافت ورباندې ورواچاوه، نو د الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به په يوه لرګي سره را پورته کړ، په دروازه کې به ودريد او فرمايل به يې: اې بني عبدمناف! دا څه ډول ګاونډيتوب دی؟ بيا به يې پريوان ايسته واچاوه.[1]

عقبه بن ابي معيط پدې خباثت کې نور هم وړاندې تللی وو. بخاري شريف له عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) نه روايت کوي چې: يو ځل رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د کعبې شريفې خوا ته لمونځ کاوه، ابو جهل او ډله يې ناست وو، کوم يوه يې وويل: څوک به د بني فلان د اوښ لری او کولمې راوړي او کله چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په سجده څملي دا شيان يې په شا ورواچوي؟ پدې وخت کې تر ټولو بدبخته او خبيث سړی (عقبه بن ابي معيط) پاڅيد هغه شيان يې راوړل او کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سر په سجده کېښود هغه شيان يې ورباندې ورواچول. ابن مسعود (رضي الله عنه) وايي: ما کتل خو هيڅ مې هم له لاسه نه و پوره، ويل مې کاشکي مرستندوی مې درلودی، ابو جهل او ډلې

(1). ابن هشام ۴۱۶/۱

يې خندل او له ډېرې خوشالۍ او غرور نه يو پر بل ورکږېدل يوې خوا بلې خواته اوړېدل، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همداسې سر په سجده پروت و تر څو فاطمه (رضي الله عنها) راغله او هغه شيان يې ورنه ايسته کړل. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سر را اوچت کړ او درې ځله يې وفرمايل: ((**اللهم عليك بقريش**)) اې خدايه! له قريشو سره پوه شې، چاره يې وروکړې. په مشرکينو هم د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې دعا اثر وکړ او ډېره سخته ورباندې تمامه شوه ځکه هغوی داسې باور درلود چې دلته دعاګانې قبلېږي. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيا وفرمايل: (**اللهم عليك بأبي جهل، وعليك بعتبة بن ربيعة، وشيبة بن ربيعة، والوليد بن عتبة، وأمية بن خلف، وعقبة بن أبي معيط**) اې خدايه! ته د ابو جهل، عتبه بن ربيعه، شيبه بن ربيعه، وليد بن عتبه، اميه بن خلف او عقبه بن ابي معيط چاره ور وکړې. ابن مسعود (رضي الله عنه) وايي اووم نوم يې هم ياد کړ خو زما په ياد ندی. ابن مسعود بيا وايي: قسم په خدای دا ټول کسان چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې نومونه واخيستل د بدر په ورځ مې وليدل چې ټول مړه او مردار پراته او په کنده کې غورځيدلي وو[۱].

اميه بن خلف به چې کله رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد نو استهزاء به يې ورپورې کوله، اشارې او سترګکونه به يې کول، نو د ده په هکله الله تعالی دا آيت را نازل کړ: ((**وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ**)) (الهمزة: ۱)

ابن هشام وايي: ((همزه)) هغه سړي ته ويل کيږي چې په ښکاره سره بل سړی کنځي، په سترګکونو او اشارو سره ملنډې ورباندې وهي، او ((لمزه)) هغه ته وايي چې په پټه سره د خلکو بد وايي او اذيت ورسوي.[۲]

د اميه ورور ابي بن خلف د عقبه بن ابي معيط ډېر نژدې ملګری و، يو ځل عقبه د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې کيناست او څه خبرې يې ورنه واوريدې، خو کله چې ابي بن خلف ورباندې خبر شو، نو عقبه يې ډېر بې زړه وباله، زيات يې تهديد کړ، او غوښتنه يې ورنه وکړه چې لاړ شي او رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورتف کړي. هغه خبيث هم همداسې وکړل، او ده

(۱). صحيح البخاري، كتاب الوضوء ،باب اذا القي علي المصلي قذر او جيفة. ۳۷/۱.
(۲). ابن هشام ۱/ ۳۵۲ - ۳۵۷.

پخپله يعني ابي بن خلف يو وروست شوی هډوکی راواخيست، ميده يې کړ او د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په طرف يې ور پوکړ.[۱]
اخنس بن شريق الثقفي به هم رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته زيات تکليف او اذيت رساوه. قرآنکريم د نوموړي نهه هغه ناوړه صفتونه کړيدي چې دده حقيقي بڼه لوڅوي او فرمايي: (وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ (۱۰) هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ (۱۱) مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ (۱۲) عُتُلٍّ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ)) (القلم: ۱۰- ۱۳) [نو ته خبره مه منه د هر ډير قسم خوړونکي سپک عجيب ويونکي، تلونکي په چغلۍ سره، منع کوونکي د خير، له حده تيريدونکي (په ظلم کې) ډير ګنهګار بدخوی، سخت ويونکي، وروسته له دې ټولو عيبو حرام زاده.]
ابو جهل به کله نا کله د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې حاضريده او قرآنکريم به يې ورنه اوريده، خو ايمان به يې نه راوړ، نه به يې اطاعت کاوه، او نه به يې په زړه کې خوف او ويره پيدا کيدله، بلکه رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته به يې هر ډول زيان او تکليف رساوه، خلک به يې د خدای له دين څخه منع کول، او بيا به يې پخپل دې باطل او ناروا کار فخر او وياړ هم کاوه. قرآنکريم دده (ابوجهل) په هکله فرمايي:
(فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّى) (القيامة:۳۱)[۲] [بيا يې يقين ونکړ (په مومن باندې) او نه يې لمونځ وکړ.]
ابو جهل به تل ددې کوښښ کاوه چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له لمانځه نه منع کړي، يوه ورځ يې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد چې له مقام ابراهيم (عليه السلام) سره لمونځ کوي نو ورته ويې ويل: اې محمده! (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) آيا ته مې لدې کاره نه يې منع کړی؟ لدې سره يې اخطارونه او تهديدونه هم شروع کړل. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم ورباندې په غوصه شو او کلک ځواب يې ورکړ، نو ده ورته وويل: اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په څه مې ويروې؟ پدې منطقه کې هيڅوک هم له ما نه زيات زور او ځواک نلري. پدې پسې الله تعالی دا آيت را نازل کړ: (فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ) (العلق:۱۷) [۱] [پس را ودې بولي اهل د مجلس خپل.]

[۱]. ابن هشام ۱/ ۳۲۱ - ۳۲۲.
[۲]. في ظلال القران ۲۹ / ۲۱۲.
[۱]. في ظلال القرآن ۲۰۸/۳۰.

په بل روایت کې راځي چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو جهل تر غاړه راونیو او خو ځاوه را خوځاوه یې او ورته فرمایل یې: ((أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى (٣٤) ثُمَّ أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى)) (القیامة: ٣٤-٣٥) [ورې ده تا ته (اې کافر انسانه! هغه شی (چې بد یې بولې سختي د مرګ) پس ورې ده (هغه شی چې بد یې بولې چې سختي د قبر ده) بیاورې ده تا لره هغه شی چې بد یې بولې (چې سختي د ورځې د قیامت ده) پس ورې ده (تا لره هغه شی چې بد یې بولې چې همیشه عذابیدل ستا په دوزخ کې).

دلته د خدای دښمن (ابوجهل) ورته وویل: اې محمده! (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آیا ته ما ویروې؟ قسم په خدای چې ته او ستا رب زما هیڅ هم نه شي کولئ، زه ددې سیمې تر ټولو غوره او عزیز اوسیدونکی یم.[۲]

په هر ترتیب ابو جهل له خپل رذالت او خباثت نه لاس وانخیست، بلکه لا پسې بدبخت شو. مسلم شریف له ابو هریره (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: ابو جهل یو ځل د قریشو سردارانو ته وویل: آیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په وړاندې خپل مخ په خاورو کې ږدي؟ دوی ورته وویل: هو، نو ده وویل: په لات او عزی قسم یادوم که ما هغه پداسې حال (سجده) کې ولید، نو په غاړه به یې پل ورکیږدم او مخ به یې په خاورو ولړم. بیا وروسته کله چې ابو جهل ولید رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لمونځ ادا کوي هغه وروان شو او غوښتل یې چې پر مبارکه غاړه یې پل ورکیږدي، خو خلکو کتل چې بیرته په شا را روان دی او لاسونه یې داسې مخې ته نیولي چې ته به وایې له څه شي نه د ځان دفاع کوي، خلکو ورته وویل: ابو الحکمه! څه خبره ده؟ ده وویل: زما او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر منځ د اور یوه کنده ده، او هغه وزرې لرونکي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي: (**لو دنا منی لاختطفته الملائكة عضوًا عضوًا**). [که چېرې ابو جهل ماته را نژدې شوی وای، نو ملائکو به ټوټه ټوټه کړی وای.][۳] دا هغه ظلمونه وو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حق کې ترسره کیدل، هغه رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د ټولو په وړاندې عزیز او قدرمن و، او د ابو طالب چې د مکې ډیر محترم او مخور شخصیت و تایید او ملاتړ هم ورسره و، نو ویلی شو هغه ظلمونه چې مشرکانو په نورو اصحابو (رضي الله عنهم) خصوصا هغو

(2). في ظلال القرآن ٢٩ / ٣١٢.
(۳). رواه مسلم.

بې وزله او بې کسه کسانو باندې راوستلې وې لدې نه څو چنده سخت او دردوونکي وو. د هرې قبیلې مشرکانو به د خپلې قبیلې مسلمان غړي په ډول ډول عذابونو تعذیبول، او که څوک داسې مسلمان به پیدا شو چې دلته به یې خپل خپلوان نه درلودل بې کسه او بې وطنه به و، نو د قریشو سردارانو به داسې ظلمونه ورباندې کول چې وجدان یې له یاد نه شرمیږي.

ابو جهل به چې خبر شو فلانی سړی مسلمان شویدی، نو که هغه به د مقام او شرف خاوند و د تهدید او اخطار لاره به یې ورسره نیوله، او پدې به یې ویراوه که له اسلام نه وانه وړي نو د ځاني او مالي زیان انتظار دې باسي، او که به دا نوی مسلمان کمزوری او بې وسه و، نو بیا به یې تر متروکو لاندې نیوه او واهه به یې، او د وهلو ټکولو له لاری به یې د هغه د بې لارۍ او ارتداد کوښښ او هڅې کولې[1]. او همدا راز نور خلک به یې هم د هغه په خلاف را پاڅول.

د حضرت عثمان بن عفان (رضي الله عنه) تره به هغه د کجورو په پوزي کې نغښت او بیا به یې له لاندې نه دویه ور پسې لګوله دودونه (لوګي) به یې ورته جوړول.[2]

د مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) مور چې کله د خپل زوی له اسلام راوړلو نه خبریږي، نو خپل هغه نازولی او په نعمتونو کې پټ زوی له کوره شړي او دومره لوږه او تنده ورباندې راولي چې هغه نرمه څرمن یې وچېږي، درز، درز چوي، او بدن یې لکه د مار په شان پټوکي (پوستکي) اچوي.[3]

بلال بن رباح (رضي الله عنه) چې د امیه بن خلف الجمحي غلام و کله چې په اسلام مشرف شو، نو امیه بن خلف به یې په غاړه کې پړی وراچاوه او هلکانو ته به یې په لاس ورکړ چې د مکې په غرونو کې یې تاو راتاو کړي. پړي به یې غاړه ووهله، امیه به په ډېر شدت سره راکاږه او په لرګي به یې واهه، سره لمرته به یې کیناوه، سخته لوږه به یې ورباندې راوستله، او په ټکنده غرمه کې به یې په سرو شګو کې څملاوه او په سینه به یې لویه تیږه وراېښودله او ورته ویل به یې: قسم په الله چې همداسې به پروت وې تر څو یا ومرې اویا په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې کافرشې او د لات او عزی عبادت وکړې خو بلال (رضي الله عنه) به په همدې سخت حالت کې ویل: احد، احد (الله یو دی، الله یو دی) تر څو یوه ورځ ابوبکر (رضي الله عنه) تیریده او بلال (رضي الله عنه) یې په همدې حالت کې ولید، نو یې هغه په یوه تور غلام، او

---

(1). ابن هشام ۱/ ۳۲۰.

(2). رحمة للعالمین ۱/ ۵۷.

(3). رحمة للعالمین ۱/ ۵۸. تلقیح فهوم اهل الاثر ص ۲۰.

په بل روايت د سپينو زرو په اوو يا پنځو اوقيو يعنې دوه سوه اتيا درهمه چې له يو کيلو نه زيات سپين زر کيږي او په بل روايت په دوه سوه درهمه چې (۷۳۵) ګرامه سپين زر کيږي، ورنه واخيست او آزاد يې کړ.[۱]

عمار بن ياسر (رضي الله عنهما) چې د بني مخزوم غلام و، ده، مور او پلاريې چې کله ايمان راوړ، نو مشرکانو خصوصاً ابو جهل به هغوی په تکنده غرمه کې له کوره ايستل او په سرو شګو به يې تعذيبول. يوه ورځ رسول کريم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تيريده او دوی هملته په عذاب او ځور کې وو، نو د الله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: ((صبرا آل ياسر! فإن موعدکم الجنة)) اې د ياسر اولادې صبر کوئ، ستاسې ځای جنت دی. ياسر د همدې تعذيبونو په نتيجه کې مړ شو، سميه (د عمار مور) هم د ابو جهل له خوا په فرج کې په نيزه ووهل شوه او په شهادت ورسيده، پدې ترتيب سره نوموړې د اسلام لومړنۍ شهيده شميرل کيږي. په عمار يې تکليفونه او عذابونه نور هم زيات کړل، کله به يې سره لمر ته دراوه، او کله به يې پر سينه سرې تيږې وراينبودلې او کله به يې په اوبو کې اچاوه او ورته ويل به يې تر هغې دې نه پريږدو تر څو محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته بد ونه وايې، او د لات او عزی ستاينه او په غوره والي يې اعتراف ونکړې! عمار (رضي الله عنه) مجبور شو چې په خوله دا ورسره ومني، خو وروسته په ژړا د رسول کريم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او عذرونه يې ورته وړاندې کول، نو الله تعالی دا آيت شريف را نازل کړ.[۲]

((مَنْ كَفَرَ بِاللَّه مِنْ بَعْدِ إِيمَانه إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ...)) (النحل: ۱۰۶)

[هر څوک چې کافر شو پر الله وروسته له ايمان راوړلو (نو پرې غضب دی د الله) مګر هغه څوک چې زور پرې وکړی شو (او مجبوراً يې د کفر کلمه وويله) حال دا چې زړه دده آرام نيوونکی دی په ايمان سره.]

ابو فکيهه چې نوم يې افلح و د بني عبدالدار غلام و، هغوی به يې پښه په رسۍ تړله او بيا به يې په ځمکه راکشاوه.[۱]

---

[1]. رحمة للعالمين ۱/ ۵۷. تلقيح الفهوم ص ۲۱. ابن هشام ۱/ ۳۱۷ - ۳۱۸.

(2). ابن هشام ۱/۳۱۹ - ۳۲۰، فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ۸۲، همدا راز عوفي هم له ابن عباس نه ددې يوه برخه روايت کړيده. د الشيخ عبدالله مختصر السيرة ص (۵۳) ته مراجعه وکړه.

[1]. رحمة للعالمين ۵۷/۱. من اعجاز التنزيل ص ۵۳.

خباب بن الارت چې د انمار بنت سباع الخزاعيه غلام و هم د مشرکينو له خوا په ډول ډول ربړونو ربړولی شويدی، د سر له ويښتانو به يې رانيوه او راکشاوه به يې، ورميږ به يې ورتاواوه ډير ځله به يې په سرو سکروټو څملاوه او د پاسه به يې تيږې ورباندې ايښودلې چې راپورته نه شي. [۲]

زنيره، نهديه او لور يې او ام عبيس هغه وينځې وې چې اسلام يې راوړی و، او د اسلام پخاطر يې د مشرکينو له خوا ډير زيات تکليفونه او ربړونه ګاللي دي. د بني عدي قبيلې د بني مومل کورنۍ يوې وينځې اسلام راوړ، نو عمر (رضي الله عنه) چې هغه وخت مشرک و همغه وينځه تر هغې ووهله چې ښه ستړی شو او ويې ويل: که ستړی شوی نه وای، نو وهله به مې پسې[۳]. بيا ابوبکر صديق (رضي الله عنه) دغه وينځې واخيستلې او آزادې يې کړې، لکه څرنګه يې چې بلال او عامر بن فهيره اخستي او آزاد کړي وو.[۴]

مشرکينو به ځينې اصحاب (رضي الله عنهم) د اوښ او يا غوايه په څرمنه کې نغښتل او بيا به يې سره لمر ته اچول، ځينې نورو ته به يې د اوسپنې زغرې وراغوستې او پر سرو تيږو به يې څملول.[۵]

هغه کسان چې د الله تعالی په لار کې ربړيدلي او ځوريدلي ډير دي، خو په لنډه توګه دا ويلی شو هر چا به چې ايمان راوړ که مشرکان به ورباندې خبر شول، نو په ارام به يې نه پريښود او ډير عذابونه به يې ورباندې راوستل.

دارالارقم (د ارقم کور)

د مشرکينو ددې شکنجو او فشارونو په مقابل کې د حکمت تقاضا او غوښتنه دا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته هدايت ورکړي خپل اسلام پټ وساتي. همدا راز له هغوی سره خپل ليده کاته هم په پټه تر سره کړي، ځکه هغه پدې پوهيده که چېرې په ښکاره توګه سره غونډ شي نو

---

[۲]. نفس المصدر ۱/۵۷. تلقيح فهوم اهل الاثر ص ۲۰.

[۳]. رحمة للعالمين ۱/۵۷، ابن هشام ۱/۳۱۹

[٤]. ابن هشام ۱/ ۳۱۸ - ۳۱۹.

[٥]رحمة للعالمين ۱/۵۸.

مشرکان به مخالفت کوي او پرې به نږدې چې د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب وروزي، د الله کتاب او حکم ورزده کړي.
او دا هم کیدای شوای چې دا ښکاره غونډې د دواړو ډلو تر منځ د تصادم او ټکر سبب شوی وای، لکه څرنګه چې د نبوت په څلورم کال همداسې یوه پیښه وشوه. پیښه داسې وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) به په یوه خوږ کې سره راټولیدل او هلته به یې په پټه لمونځونه کول، یوه ورځ مشرکینو ولیدل نو بد رد یې ورته وویل او بالاخره یې ترمنځ جګړه ونښته، سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) یو سړی وواهه او وینې یې پرې راماتې کړې او دا په اسلامي تاریخ کې لومړۍ پیښه وه چې وینې پکې تویې شوې.[۱]
څرګنده ده که چېرې دغه ډول ټکرونه په پرله پسې او مکرر ډول پیښ شوي وای نو دا به حتماً د مسلمانانو د ورکې او تباهۍ سبب کیدل. نو د حکمت غوښتنه دا وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) خپل اسلام، عبادت، دعوت او غونډې پټې وساتي.
خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به پخپله عبادت په ډاګه تر سره کاوه، او خپل دعوت به یې هم په ښکاره توګه مشرکینو ته اعلانوه، که څه هم له اصحابو (رضي الله عنهم) سره به یې لیده کاته په پټه و، او دا هم د اسلام او مسلمانانو د مصلحت پخاطر.
او څرنګه چې د ارقم بن ارقم المخزومي کور د صفا پر غونډۍ او د مشرکینو له نظر نه ګوښه پروت و، نو رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدغه ځای له مسلمانانو سره د غونډو لپاره مناسب وباله او د نبوت له پنځم کال نه یې همدا کور د خپل دعوت مرکز وټاکه.[۲]

حبشې ته لومړنی هجرت

په مسلمانانو باندې د مشرکینو ظلمونه د نبوت د څلورم کال په منځنۍ او یا آخرینۍ برخه کې پیل شول، دغه ظلمونه په لومړي سر کې لږ خو ورځ په ورځ مخ په زیاتیدو وو تر څو چې د پنځم کال په نیمایي کې خپل اوج ته ورسیدل. مسلمانان دومره په تنګ شول چې نور یې په مکه کې ټیکان نه شوی کولی، او پدې فکر کې وو چې لدې عذاب

---

(1). ابن هشام ۱/ ۲۲۳. مختصر سیرة الرسول لمحمد بن عبدالوهاب ص ۲۰.
(2). نفس الصدر الاخیر ص ۲۱.

نه څه ډول ځانونه خلاص کړي. په همدې سختو شپو او ورځو کې د کهف سورت رانازل شو، دې سورت د مشرکینو هغه پوښتنې ځواب کړې چې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې کړې وې، خو ددې تر څنګ یې دری داسې کیسې هم بیان کړې چې په هره یوه کې د مسلمانانو لپاره ښکاره هدایات او لارښوونې دي. د اصحاب الکهف کیسه دا په ګوته کوي چې کله مسلمانان د دین له پلوه له خطر سره مخ شي نو باید په الله باندې په توکل سره د کفر او ظلم له مرکز نه د امن ځای ته هجرت وکړي، الله تعالی فرمایي:

((وَإِذْ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلاَّ اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرفَقاً)) (الكهف: ١٦) [او کله چې په تنګ شوئ تاسې له دغو مشرکانو او له هغو (بتانو) چې عبادت یې کوي دوی بې له الله نه، نو ځای ونیسئ هغه غارته (او دیره شئ پکې) خپور به کړي تاسې ته رب د تاسې له رحمته خپل او تیار به کړي تاسې ته له کار ستاسې اسباب د ګزران (او خوشالۍ).]

د حضرت خضر او موسی (علیه السلام) کیسه دا ښیي چې د حالاتو او واقعاتو نتیجه او پای تل داسې نه وي لکه څرنګه چې په ظاهره معلومیږي، بلکه ډیر ځله داسې کیږي چې د پیښو او حالاتو نتیجه د ظاهري شکل بالکل مخالفه او بر عکس وي، او دا دې ته اشاره کوي چې دا د مسلمانانو او مشرکینو ترمنځ پیل شوې جګړه به بالکل د اوسنۍ ظاهري بڼې په خلاف وي، پدې معنی چې همدا مشرکین او ظالمان به چې اوس یې د مسلمانانو په خلاف جګړه پیل کړې، که چېرې اسلام را نه وړي، حتماً به د همدې مظلومو مسلمانانو په وړاندې له ماتې او رسوایۍ سره مخ کیږي.

د ذوالقرنین کیسه دا ثابتوي چې ځمکه د الله تعالی ده هر چا ته چې وغواړي همغه ته یې په میراث ورکوي، او همدا راز دا په ګوته کوي چې بری او نیکبختي په ایمان کې ده، نه په کفر کې، او بله دا چې الله تعالی همیشه د خپلو مظلومو بندګانو د مرستې او د زمانې د یاجوج او ماجوج له شرنه د هغوی د نجات لپاره خپل ځنې بندګان رالیږي. دا کیسه دا هم ښیي چې د ځمکې د واکدارۍ تر ټولو مستحق خلک د الله تعالی صالح بندګان دي.

پدې پسې بیا د ((الزمر)) سورت را نازل شول، دا سورت د هجرت پلوته اشاره کوي او دا اعلانوي چې د الله تعالی ځمکه ډیره پراخه ده، قرآنکریم فرمایي: ((لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ)) (الزمر: ١٠). [شته هغوکسانو ته چې نیکي یې کړیده په دغه دنیا کې (په طاعت سره)

نيکي (په آخرت کې چې جنت او رضوان دی) او ځمکه د الله ارته ده، بيشکه همدا خبره ده پوره ورکولی شي صابرانو ته اجر (ثواب) د دوی بې حسابه (ډېر زيات).]

رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبر و چې د حبشې پاچا اصحمه (النجاشي) يو عادل سړی دی، او په پاچاهۍ کې يې ظلم او زياتی نشته، نو يې مسلمانانو ته امر وکړ چې حبشې ته هجرت وکړي.

پدې ترتيب سره د نبوت په پنځم کال د رجب په مياشت کې د اصحابو (رضي الله عنهم) لومړنۍ ډلې چې دوولس سړي او څلور ښځې پکې وې د عثمان بن عفان (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې حبشې ته هجرت وکړ. له عثمان (رضي الله عنه) سره يې بي بي چې د رسول کريم (صلی الله عليه وسلم) لور وه او حضرت رقيه (رضي الله عنها) نوميدله هم ملګرې وه. رسول اکرم (صلی الله عليه وسلم) ددې دواړو په هکله فرمايلي:

((إنهما أول بيت هاجر في سبيل الله بعد إبراهيم و لوط (عليهما السلام)))[(١)].

يعنی: له ابراهيم او لوط (عليهما السلام) وروسته دوی دواړه (عثمان او رقيه رضي الله عنهما) لومړنۍ کورنۍ ده چې د الله په لاره کې هجرت کوي.

نوموړي مهاجرين ددې پخاطر چې قريش ورباندې خبر نشي د شپې په تياره کې په پټه سره له مکې نه ووتل او د الشعيبه نومې بندرګاه په لور لاړل، هلته ورته خدای دوې تجارتی کښتۍ برابرې کړې او حبشې ته يې يوړل. قريش چې ورباندې خبر شول ورپسې ووتل، خو هغه وخت بندر ته ورسيدل چې هغوی مخکې په خير او سلامتۍ سره تللي وو. پدې ډول سره نوموړي مسلمانان حبشې ته لاړل او هلته يې د امن ژوند پيل کړ.[(٢)]

د همدې کال د رمضان په مياشت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حرم ته لاړ، چېرته چې د قريشو يو زيات شمير مشران او لويان موجود وو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پاڅيد او په ناڅاپي توګه يې د (النجم) سورت تلاوت کړ، پداسې حال کې چې دې کفارو مخکې لدينه د الله تعالی کلام نه و اوريدلی، ځکه د هغوی اسلوب او لاره داسې وه چې قرآنکريم ته به يې غوږ نه نيوه، او يو بل ته به يې توصيه کوله چې د الله تعالی کلام وانه وري، قرآنکريم د دوی دې کارته اشاره کوي او فرمايي: ((وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ

(1). مختصر سيرة الرسول للشيخ عبدالله النجدي ص ٩٢ - ٩٣. زاد المعاد ١/ ٢٤. رحمة للعالمين ١/ ٢١.
(2). رحمة للعالمين ٢١/١. زاد المعاد ٢٤/١.

لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ)) (فصلت: ٢٦) [او وایي هغه کسان چې کافران شویدي (په وخت د قرائت (د قرآن) چې مه اورئ دغه قرآن (چې محمد یې لولي) او شور ما شور واچوئ (په وخت د لوستلو د) ده کې ښایي چې تاسې غالب شئ (پرې اوله تبلیغه یې ساکت کړئ).]

خو دلته چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قرآنکریم دا سورت ورته تلاوت کړ، او د الله تعالی هغه اوچت، ښکلی او عظیم کلام یې ور واوراوه چې انساني ذهن او ژبه یې له بیان نه عاجز دي، نو د مشرکینو حالت یو ځل بدل شو، پخواني وصیتونه یې هیر کړل، ټولو په ډیر دقت قرآن کریم اوریدو، یوازې همدې ته غوږ وو، نور هر څه ورنه هیر شول، تر دې چې ددې سورت وروستي آیتونه یې ورته تلاوت کړل هغه چې لهجه یې دومره تنده او سخته ده چې زړونه ویلې کوي، او کله یې چې دا آیت ((فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا)) (النجم: ٦٢) [پس سجده کوئ تاسې (خاص) الله ته او عبادت کوئ د هم دغه (الله (جل جلاله) نه د نورو)] تلاوت کړ او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سجده وکړه، نو یو ځل ټول په سجده پریوتل، ځکه د حق قوت د هغوی عناد، کبر او باطل له مینځه یووړ او ټول د خدای په وړاندې سر په سجده شول.[1] خو کله چې متوجه شول چې د الله تعالی کلام د هغوی حالت بدل کړی، او هغه څه یې پخپله وکړل چې د له مینځه وړلو پخاطر یې خپل ټول توان په کار اچولی و، او ددې تر څنګ هغو مشرکینو چې پدې مجلس کې حاضر نه وو دغه سجده کوونکي مشرکین ډیر ورټل، پړه او ملامتي یې ورباندې اچوله، نو له همدې ځایه وه چې هغوی په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پورې دروغ وتړل او داسې افتراء یې جوړه کړه چې ګویا رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغوی د بتانو ستاینه وکړه او داسې یې وویل: ((تلك الغرانیق العلی، و إن شفاعتهن لترتجی)) [دا اوچت دیوان دي، چې د شفاعت هیله او امید یې کیږي]. دوی دا دروغ او افتراء ددې پخاطر جوړ کړل تر څو خپله هغه سجده توجیه کړي چې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو ځای یې کړې وه او تر څو دا د هغې په هکله د عذر او دلیل په توګه وړاندې کړي. او دا څه نوې او عجیبه خبره نه وه چې هغوی کړې وه

[1]. امام بخاري ددې سجدې کیسه په لنډه توګه له ابن مسعود او ابن عباس (رضي الله عنهم) نه روایت کړې. د معلوماتو لپاره د باب سجدة النجم او باب سجود المسلمین و المشرکین ١/ ١٤٢ او باب ما لقي النبي (صلی الله علیه وسلم) و اصحابه من المشرکین بمکة. ١/ ٥٤٣ وګوره.

بلکه هغوی به تل همداسې دروغ او افتراګانې جوړولې.[۱]
دغه خبر په نیمګړې توګه په حبشه کې مهاجرینو ته ورسید، د پیښې له واقعیت او حقیقت نه پوره خبر نه وو، داسې یې واوریدل چې ګویا قریشو اسلام راوړی، نو د همدې کال د شوال په میاشت کې بیرته مکې ته راستانه شول، خو کله چې مکې ته را لنډ شول او د موضوع په حقیقت خبر شول نو ځنې یې بیرته حبشې ته ورګرځیدل، او نور یې یا په پټه توګه او یا د کوم چا په ضمانت او تړون مکې ته ننوتل.[۲]

حبشې ته دوهم هجرت

وروسته قریشو په همدوی (له حبشې نه بیرته راغلیو) او ټولو مسلمانانو باندې خپل ظلمونه څو چنده کړل. مشرکینو دا هم نه شوای زغملای چې مسلمانان دې د نجاشي په پاچاهۍ کې د امن ژوند ولري، دا ډیره سخته وربادنې تمامیدله. او چې پر مسلمانانو یې ظلمونه زیات شول نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لازمه ولیده چې یو ځل بیا خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته حبشې ته د هجرت امر وکړي، خو دا دوهم هجرت مشکل و، ځکه قریش ورته بیدار او تیار وو کوښښ یې وکړ چې دا هجرت ناکام کړي، خو الله تعالی مسلمانانو ته لاره اواره کړه او د نجاشي وطن ته ورسیدل.
دا ځل مهاجرین دري اتیا (۸۳) سړي (که عمار هم ورسره وشمیرل شي، ځکه پدې هکله اختلاف دی چې آیا عمار هم ورسره واو که نه) اتلس (۱۸) یا (۱۹) نولس ښځې وې.[۳]
علامه محمد سلیمان منصور پوري لومړنۍ شمیره تاییدوي او په ټینګار سره وایي چې پدې هجرت کې د ښځو شمیره اتلس وه.[1]

په حبشه کې د مهاجرینو په خلاف د قریشو توطئه

(۱). تفهیم القرآن ۵/ ۱۸۸. محدثین هم همدا توجیه تاییدوي.
(۲). نفس الصدر (تفهیم القران) ۱۸۸/۵. زاد المعاد ۲۴/۱، ۲/ ۴۴. ابن هشام ۳۲۴/۱.
(۳). زاد المعاد ۲۴/۱. رحمة للعالمین ۷۱/۱.
1. نفس المصدر الاخیر (رحمة للعالمین).

مشرکينو دا نشوای زغملای چې مسلمانان دې په امن ژوند وکړي، او هلته حبشه کې دې همداسې په امن پاتې شي، نو يې عمرو بن العاص او عبدالله بن ابي ربيعه چې دواړه ډېر پوه او ځيرک سړي وو حبشي ته واستول. د نجاشي او د هغه د درباريانو لپاره يې ډېرې قيمتي تحفې هم ورکړې. نوموړو د نجاشي درباريانو ته هغه تحفې وړاندې کړې او ټول هغه دلايل يې وروښوول چې بايد مسلمانان ورباندې وشړل شي.
او کله چې درباريان پدې راضي شول چې نجاشي ته به د مسلمانانو د شړلو مشوره ورکوي، نو دوی دواړه نجاشي ته وروړاندې شول، تحفې يې ورکړې او ورته ويې ويل:
اې پاچا! ستا وطن ته داسې څو کم عقله ځوانان راغلي دي، چې د خپل قوم دين يې پرېښی او ستا دين يې هم ندی منلی، د ځان لپاره يې يو نوی دين غوره کړی، دا داسې يو دين دی چې نه يې مونږ پيژنو او نه تاسې، نو اوس د هغوی پلرونو، ترونو، خپلوانو او د قوم مشرانو مونږ تا ته راليږلي يو چې هغوی بيرته ورواستوی (لدې ځای نه يې وباسې)، ځکه هغوی د دوی په احوال ښه خبر دي، د دوی عيبونه ښه ورته معلوم دي او پدې هکله يې ملامت کړي او رټلي هم دي.
درباريانو هم ورته وويل: زمونږ پاچا! دوی رښتيا وايي، هغوی (مهاجرين) دې دواړو ته وسپاره تر څو خپل وطن او قوم ته يې بوزي.
خو نجاشي وغوښتل چې د مسئلې په ټولو اړخونو ځان پوه کړي او له دواړو خواوو نه دلايل واوري. مسلمانان يې راوغوښتل، هغوی پدې اتفاق کړی و چې رښتيا به وايي نور که هر څه پيښېږي پيښ دې شي. او کله چې دربار ته راغلل، نجاشي ورته وويل:
دا کوم دين دی چې په هغه سره مو خپل قوم پرې ايښی، زما او يا لدې موجوده اديانو نه بل کوم دين مو هم ندی منلی؟
په ځواب کې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) د مسلمانانو په نمايندګۍ وويل: اې پاچا! مونږ د جاهليت په تيارو کې ژوند کاوه، د بتانو عبادت به مو کاوه او مردارې به مو خوړلې، فساد او فحشاء عموميت درلود د خپلوۍ اړيکې به مو شلولې، د ګاونډيتوب حقوق مو نه مراعاتول، د زور خاوندانو به د بې وزله خلکو وينې زبيښلې.
مونږ په همداسې يوه حالت کې وو چې الله تعالی زمونږ له مينځ نه رسول راته راواستاوه، داسې رسول چې مونږ يې د توحيد او د يوه خدای د عبادت په لور دعوت کړو، او دا يې راته وښوول چې د توحيد لاره غوره کړو، د تيږو او بتانو عبادت چې مونږ او زمونږ پلرونو به کاوه پرېږدو. نوموړی (رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)) مونږ ته دا امر کړی چې رښتيا به وايو، امانت به ساتو، د خپلوۍ اړيکې به ټينګې او مضبوطه وو، له ګاونډيانو سره به نيکي کوو، له وينې تويولو او محارمو نه

به ځان ساتو. له هر ډول فساد او فحشاء، دروغو، د يتيم له مال خوړلو، په پاک لمنو ښځو پسې له تور او تهمت ويلو نه يې په کلکه منع کړې يو. او دا امر يې راته کړی چې يوازې د يوه الله عبادت به کوو، له هغه سره به شريک نه نيسو. د لمانځه او روژې امر يې راته کړی، او داسې نور اسلامي امور يې ورته ياد کړل زياته يې کړه :

نو مونږ هم د هغه خبره ومنله او ايمان مو ورباندې راوړ، او هغه دين مو ومانه چې د الله تعالی له لوري نه يې راته راوړی دی. د يوه الله عبادت مو پيل کړ، هيڅ شريک نه ورسره نيسو، څه يې چې حرام کړي هغه حرام او څه يې چې روا بللي هغه روا شميرو.

او همدا وجه وه چې زمونږ قوم پر مونږ ظلمونه پيل کړل، ډير يې وکړولو تر څو د الله تعالی له عبادت نه مو واړوي، او بيرته د بتانو عبادت پيل کړو او بيرته هماغه خباثت او جاهليت ته وګرځو. هغوی په مونږ هر ډول ظلمونه وکړل، مونږ يې نه پريښودو چې خپل ديني شعائر ادا کړو، مونږ يې له خپل دين نه منعې کولو، نو مجبور شو چې خپل وطن پريږدو او ستا وطن ته راشو، مونږ ته غوره کړئ يې، او ستا ګاونډيتوب مو اختيار کړئ، او دا هيله لرو چې ستا په پاچاهۍ کې په مونږ ظلم ونشي.

نجاشي ورته وويل له هغه څه نه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی له لوري راوړي، څه شی درسره شته؟

جعفر (رضي الله عنه) ورته وويل: هو. نجاشي ورته وويل: نو راته ويې لوله. جعفر (رضي الله عنه) د (کهيعص) د پيل څو آيتونه ورته تلاوت کړل. نجاشي دومره وژړل چې ږيره يې لمده شوه، اساقفه (ديني عالمانو) هم د قرآنکريم په اوريدو سره وژړل. بيا نجاشي ورته وويل: قسم په خدای چې دا او هغه څه چې حضرت عيسی (عليه السلام) راوړي دواړه له يوې منبعې نه سر چينه اخلي. بيا يې عمرو بن العاص او عبدالله بن ابي ربيعه ته په خطاب سره وويل: چې لاړ شئ قسم په خدای چې دوی به تاسې ته ونه سپارم. نو هغوی دواړه له نجاشي نه راووتل. بيا عمرو بن العاص خپل ملګري عبدالله بن ابي ربيعه ته وويل: سبا به زه ورسره ګورم، داسې کار به پرې وکړم چې دوی به هم حيران شي بيخې به يې ورباندې ورک کړم. عبدالله بن ربيعه ورته وويل: نه، داسې مه کوه، ځکه هغوی هم خپلوان لري، که څه هم له مونږ سره مخالف دي. خو عمرو بن العاص پخپل نظر ټينګار کاوه او د عبدالله خبره يې ونه منله.

په سبا يې نجاشي ته وويل: اې پاچا! آيا ته خبر يې چې دا خلک (مهاجرين) دعيسی (عليه السلام) په هکله څه وايي؟ نجاشي هغوی راوغوښتل چې پوښتنه ورنه وکړي چې د عيسی (عليه السلام) په هکله څه عقيده لري؟ هغوی لومړی وويريدل خو بيا يې

په رښتیا ویلو اتفاق وکړ، او دربار ته ورغلل. نجاشي ورنه پوښتنه وکړه. جعفر (رضي الله عنه) ورته وویل: مونږ د عیسی (علیه السلام) په هکله هغه څه وایو چې زمونږ نبي (علیه السلام) راته راوړي دي، مونږ وایو چې عیسی (علیه السلام) د الله بنده، د الله رسول او د الله روح او هغه کلمه ده چې پاک لمنې او پیغلې مریمې ته یې القاء کړې وه.
ددې خبرې په اوریدو سره نجاشي له ځمکې نه یو ډکی را اوچت کړ او ویې ویل: قسم په خدای چې عیسی (علیه السلام) لدینه چې تاسې وویل ددې ډکي په اندازه هم اخوا دیخوا ندی. درباریان یې وپښیدل او وځمبیدل، نجاشي ورته وویل: که تاسې هر څو وپښیږئ خبره همداسې ده.
بیا یې مسلمانانو ته وویل: ځئ، تاسې زما په ملک کې په امن یې، که چا درته بد وویل، جریمه به شي، دری ځله یې دا خبره وکړه، زیاته یې کړه، که څوک راته د سرو زرو غرونه هم راکړي له تاسو نه کوم یوه ته به تکلیف او اذیت رسولو ته زړه ښه نکړم.
بیا یې خپلو کسانو ته امر وکړ چې ددې دواړو تحفې بیرته ورکړي، زه ورته څه اړه نلرم، قسم په خدای، الله تعالی چې کله ماته خپله پاچایي بیرته راکړې نو رشوت یې ندی رانه اخیستی، تر څو زه پدې لاره کې رشوت واخلم، همدارنګه الله تعالی زما په هکله د خلکو خبرې ندي منلې چې اوس زه د الله تعالی په هکله د خلکو خبرې ومنم.
ددې کیسی روایت کوونکې ام سلمه (رضي الله عنها) وایي: هغوی دواړه له خپلو تحفو سره په ډیر شرم او خجالت سره راووتل، او مونږ هملته په همغه غوره ځای او له غوره ګاونډي سره پاتې شوو.[١]
دا د ابن اسحاق روایت دی نور وایي چې عمرو بن العاص نجاشي ته له بدر نه وروسته ورغلی و، ځنې نور وایي چې عمرو بن العاص دوه ځله حبشې ته ورغلی و.[٢]
خو هغه روایتونه چې وایي عمرو بن العاص دوه ځله حبشې ته ورغلی و، دوی په دوهم ځل ورتګ کې تقریباً هماغه سوال او ځواب رانقلوي کوم چې په لومړي ځل کې د جعفر (رضي الله عنه) او نجاشي تر مینځه شوی او ابن اسحاق رانقل کړی دی. او بله دا چې د همدې سوال او ځواب موضوع او مطلب پدې دلالت کوي چې دا مناقشه د نجاشي په وړاندې په لومړنۍ مرافعه کې تر سره شوې وه.
د مشرکینو دا توطئه شنډه شوه، مکر او فریب یې ونه چلیده، او پدې پوه شول چې د خپلو پولو نه اخوا د دوی مکرونه اغیزه نلري، نو په بل فکر کې شول، او بالاخره دې نتیجې ته ورسیدل چې ددې مشکل حل دا دی چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و

---

[1]. ابن هشام (لنډیز) ١/ ٣٨٤ تر ٣٣٨.
[٢]. مختصر سیرة الرسول للشیخ عبدالله النجدي ص ٩٢ - ٩٨.

صحبه و سلم) له خپل دعوت نه واړوي او که نه اعدام يې کړي، خو پدې لاره کې ستر خنډ ابو طالب و ځکه هغه د خپل وراره ترخوا ولاړ و او د مشرکينو له ظلمونو نه يې خوندي ساته، نو مشرکينو تصميم ونيو چې پدې هکله له ابو طالب سره مقابله وکړي.

قريش ابو طالب تهديدوي

د قريشو مشران او مخور خلک ابو طالب ته ورغلل او ورته ويې ويل: اې ابو طالبه! ته زمونږ يو شريف مشر يې، په ډير اهميت درته قايل يو، مونږ درنه غوښتي و چې خپل وراره لدې دعوت نه منع کړې خو تا هغه منع نکړ، نو مونږ نور دا نه شو زغملای چې زمونږ پلرونو ته دې بد رد وويل شي، زمونږ په عقلونو پورې دې ملنډې ووهل شي، او زمونږ معبودان دې توهين او ورټل شي او خبرې دې ورپسې وشي، ستا خوښه وراره دې لدې کارنه اړوې او يا زمونږ سره مخامخ جګړه اعلانوې تر څو چې يو طرف تباه او مسئله هواره شي.

په ابو طالب باندې دا تهديد او اخطار سخت تمام شو، خپل وراره حضرت محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې راوغوښت او ورته ويې ويل: وراره! ستا د قوم خلک راته راغلي وو، داسې خبرې يې راته وکړې، نو لږ زما او د خپل ژوند خيال وساته، او ما په داسې څه مه مجبوره وه چې له وسه مې اوچت وي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ګومان وکړ لکه چې تره يې هم د ده مرسته پريښوده نور کومک نه ورسره کوي، نو ويې فرمايل: ((**يا عم، و الله لو وضعوا الشمس في يميني و القمر في يساري على أن أترك هذا الامر – حتى يظهره الله أو أهلك فيه ما تركته**)) اې تره! قسم په خدای که هغوی لمر راته په ښي لاس او سپوږمۍ راته په چپ لاس کې راکړي چې دا کار پرېږدم، خو زه به دا کار (دعوت) تر هغې پورې پرې نه ږدم چې يا يې الله تعالی بريالی کړي او يا يې زه په لاره کې ووژل شم. دا خبره يې وکړه له سترګو يې اوښکې روانې شوې او پاڅيد. ابو طالب غږ پسې وکړ، هغه مخ ورته راواړوه، نو ده ورته وويل: وراره! ورځه څه دې چې زړه وي هماغه وايه، قسم په الله چې له مرستې به دې لاس وانخلم او نه به دې چاته پرېږدم[1]. او بيايې دا شعر ووايه:

والله لن يصلوا إليك بجمعهم حتى أوسد في التراب دفينا

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۲۲۵ - ۲۲۶.

فاصدع بأمرك ما عليك غضاضة وابشر و قربذلك منك عيونا(٢)

[قسم په خدای که هغوی له خپلو ډلو سره تر هغې تا ته در ورسيدی شي، تر څو زه په خاورو کې ښخ شوی نه يم. خپله خبره په ډاګه کوه په تا هيڅ اعتراض نشته، خوشاله اوسه او سترګې دې پدې سره روښانه.**]**

قريش د دوهم ځل لپاره د ابو طالب په وړاندې

کله چې قريشو وليدل رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل دعوت په مخ بيايي، ابو طالب هم د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرسته نه پريږدي، او پدې لاره کې د قريشو دښمنۍ او مقابلې ته تيار دی. نو مشرکان سره راټول شول او عماره بن وليد بن مغيره يې ابو طالب ته ورووست او ورته وې ويل: ابو طالبه! دا د قريشو تر ټولو غيرتي، پوه او ښکلی ځوان دی، ته دا واخله له عقل او قوت نه يې ګټه اخله، او د ځان لپاره يې زوی ونيسه په بدل کې يې خپل هغه وراره مونږ ته راکړه کوم چې ستا او ستا د پلرونو له دين نه اوړيدلی، په قوم کې يې بې اتفاقي اچولې، تر څو مړ يې کړو، سړی به دې په سړي وي نور څه غواړې؟

ابو طالب ورته وويل: دا ستاسې ډيره غلطه فيصله ده او دا څومره خرابه سودا ده چې له ماسره يې کوئ. تاسې خپل زوی ددې لپاره ماته راکوئ چې درته لوی او چاغ يې کړم او له مانه غواړئ خپل زوی درته وسپارم چې مړ يې کړئ، قسم په الله چې هيڅکله به هم داسې ونشي. پدې وخت کې مطعم بن عدي بن نوفل بن عبد مناف وويل: ابو طالبه! دې خلکو د انصاف خبره درته وکړه، هغوی له خپله طرف ډيرې هلې ځلې وکړې او څه چې نه خوښوي له هغه نه د خلاصون هڅې يې هم وکړې، خو ته نه غواړې چې د دوی پيشنهادونه ومنې! ابو طالب ورته وويل: قسم په خدای که دا انصاف وي، تاسو بالکل د انصاف خبره نده کړې، تا زما د ذلت پريکړه کړيده، او لدې قوم سره زما په خلاف دريدلی يې، نو هر څه چې کوې کوه يې.[1]

تاريخي مصادرو ددې دواړو ليدنو او يا په بل عبارت ابو طالب ته د قريشو ددې پيشنهادونو وخت او نيټه نده ښوولې، خو د قرائنو او شواهدو له ليدو او پلټلو وروسته دا په ډاګه کيږي چې دا دواړه پيښې د نبوت د شپږم کال په منځنۍ برخه کې

(2). مختصر سيرة الرسول للشيخ محمد بن عبدالوهاب النجدي ص ٦٨.

(1). ابن هشام ١/ ٢٦٦ - ٢٦٧.

واقع شوي، او د دواړو لیدنو تر مینځ ډیره کمه موده وه.

د رسول اکرم (ﷺ) د مرګ توطئه

کله چې د مشرکینو دا چلونه ټول ناکام شول او لدې لارې نه یې څه تر لاسه نشوای کړی، نو یې بیرته هماغه د ظلم او زیاتي پخوانۍ لاره ونیوه، خپل ظلمونه او وحشتونه یې څو چنده کړل، او پدې لټه کې شول چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له کومې لارې په شهادت ورسوي. خو د دوی دا فریب او چل هم بیرته د دوی په زیان او د مسلمانانو په ګټه تمام شو، او د قریشو د همدې ظلمونو او همدې توطئې په نتیجه کې د مکې دوه قهرمانان حمزه بن عبدالمطلب او عمر بن الخطاب (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول.

د قریشو لدې وحشتونو او ظلمونو نه دلته څو د مثال په توګه وړاندې کوو: یوه ورځ عتیبه بن ابي لهب رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی او ورته ویې ویل: زه په ((وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى)) کافر یم، او((دَنَا فَتَدَلَّى)) نه منم. وروسته یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کمیس ورڅیرې کړ، په مخ یې ورتف کړل خو لاړې یې ورباندې ونه لګیدې. پدې وخت کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ښیره ورته وکړه او ویې فرمایل: (اللهم سلط علیه کلبا من کلابك) اې خدایه! له خپلو سپیو نه یو سپی ورباندې وګماره. الله تعالی د خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا دعا قبوله کړه، څه وخت وروسته عتیبه بن ابي لهب د قریشو له یوې ډلې سره په سفر لاړ او کله یې چې د شام په (زرقا) نومې ځای کې واړول، په همدې شپه یو زمری راغی، عتیبه چې ولید نو ویې ویل: افسوس اې وروره! قسم په خدای چې دا زمری به ما خوري، لکه څرنګه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ښیره راته کړیده، اوس هغه په مکه کې دی خو زه یې دلته (په شام کې) ووژلم. زمري ورباندې ور ټوپ کړ، له سر نه یې راونیو دانګې دانګې یې کړ.[1]

ویل کیږي چې یو ځل رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله په حضور کې سر په سجده ایښی و چې عقبه بن ابي معیط راغی او د الله د رسول پر مبارکه

---

[1]. تفهیم القران ۲/ ۵۲۲ ، الاستیعاب، الاصابة، دلائل النبوة، الروض الانف، مختصر سیرة الرسول للشیخ عبدالله النجدي ص ۱۳۵.

غاړه يې ښه ورکېښوده او دومره زور يې ورباندې وکړ چې نږدې وه د رسول کريم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارکې سترګې راووزي.[۲]

دا چې د قريشو طاغوتيانو غوښتل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، ددې خبرې د صحت او اثبات لپاره د ابن اسحاق هغه اوږد روايت کافي دی چې وايي:

ابو جهل وويل: اې قريشو، وينئ چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زمونږ دين عيبجن کوي، عيوب يې بيانوي، زمونږ پلرونو ته بد وايي، زمونږ په عقلونو پورې خاندي، زمونږ معبودان هم کنځي، نو زه له خدای سره عهد کوم چې يوه دومره لويه تيږه به اخلم چې پورته کولی يې شم او کله چې هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سجده وکړه نو په ده سره به يې وروولم چې ککره يې ميده ميده شي. تاسې بيا ما و ساتئ او دفاع رانه وکړئ، بيا دې د بنو عبد مناف لاس خلاص وي څه چې کړی شي ويې دې کړي. قريشو ورته وويل: قسم په خدای که دې هيڅا ته هم ورکړو، ته خپل کار وکړه، مونږ درسره يوو.

سبا سهار ابو جهل همداسې يوه تيږه واخيسته او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په انتظار کيناست. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل عادت سره سم راغی او په عبادت يې پيل وکړ، قريش هم ټول راغلي وو او په خپلو ځايونو ناست وو، کتل يې چې ابو جهل څه کوي. کله چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په سجده پريوت، ابو جهل هغه تيږه راپورته کړه او د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خوا ور روان شو، خو چې ور نږدې شو په ويره سره په شا راغی بڼه يې الوتې وه، دومره ويرې اخيستی و چې تيږه يې له لاسونو خطا شوه او پر ځمکه ولويده. د قريشو مشرکان ورپورته شول او ورته ويې ويل: څه درباندې وشول اې ابا الحکمه؟ ده ورته وويل: زه ور روان شوم تر څو لکه پرون مې چې تاسې ته ويلي و هغه تيږه يې په سر وروولم، خو کله چې ورلنډ شوم يو داسې اوښ مې مخې ته راغی چې ډېر لوی سر او لوی لوی غاښونه او اوږده غاړه يې درلوده او ما پخپل ژوند کې داسې اوښ ندی ليدلی غوښتل يې ما وخوري.

ابن اسحاق وايي: اوريدلي مې دي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايلي: ((**ذلك جبريل (عليه السلام) لو دنا لأخذه**)) هغه جبريل (عليه السلام) و

(2).مختصر سيرة الرسول لعبد الله النجدي ص ۱۳۳.

که نژدې شوی وای نو را نیولی به یې وای.[1]

وروسته ابو جهل له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره هغه څه وکړل چې د حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) د اسلام راوړلو سبب شول او په راتلونکیر کې به ورنه یادونه وکړو.

د قریشو طاغوتیانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه په خپلو زړونو کې ښه پخه کړې وه. ابن اسحاق له عبدالله بن عمرو بن العاص نه روایت کوي چې وایي: قریش د کعبې تر خوا غونډه ناست وو، زه هم ورغلم او له دوی سره کیناستم. د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله یې خبرې پیل کړې او ویل یې مونږ لدې سړي سره له دومره صبر او حوصلې نه کار واخیست چې بل هیچا ته مو هم دومره صبر ندی کړی. دوی همدا خبرې کولی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راښکاره شوه، راغی حجر اسود یې مچې کړ د بیت الله طواف یې پیل کړ او کله چې د طواف په ضمن کې له قریشو نه تیر شو، نو دوی ځنې بدې خبرې ورته وکړې، طعنې یې ورکړې. ما د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک مخ کې ددې خبرو اثر ولید. دوهم ځل چې بیا ورنه تیر شو بیایې همغسې بدې خبرې ورته وکړې، بیا مې هم ددې خبرو اثر دده په مبارک مخ کې ولید. دریم ځل چې بیا ورنه تیر شو، بیا یې همداسې خبرې ورته وکړې، نو رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ودرید او ویې فرمایل: **(أتسمعون یا معشر قریش، أما والذي نفسی بیده، لقد جئتکم بالذبح)** [اې قریشو! واورئ، قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په واک کې دی چې ما تاسې ته ستاسې د قتل او ذبحې حکم راوړی دی.] د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې ارشاد خلک تر خپل تاثیر لاندې راوستل، او داسې چوپ او آرام کیناستل تا به ویل چې د هر یوه په سر مرغه ناست دی، تر دې چې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مقابل کې تر ټولو شدید او سخت سړي به هم ډیر نرم الفاظ او خوږې خبرې کولې او پدې سره به یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د رحمت سوالونه کول او ورته ویل به یې، اې ابو القاسمه بیرته لاړشه، قسم په خدای ته کله هم نادان نه وې!

په سبا باندې بیا پداسې حال کې چې هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله خبرې کولی هغه مبارک تشریف راوړ، چې هغوی ولید یو ځل ټول

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۲۹۸ - ۲۹۹.

ورپاڅيدل او د الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې راګير کړ.
عبدالله بن عمرو بن العاص وايي: ما وليدل چې يوه سړي رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر چادر کلک رانيولی و، ابوبکر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خواته ولاړ دی او پداسې حال کې چې ژاړي وايي: آيا تاسو هغه څوک وژنئ چې وايي: الله زما رب دی؟ وروسته بيا قريشو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پريښود، راوي وايي: تر کومه چې ما ليدلي دا په رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې د قريشو تر ټولو ستر ظلم و.[1]
امام بخاري له عروه بن الزبير نه روايت کوي وايي: ابن عمرو بن العاص ته مې وويل چې پر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې د قريشو د تر ټولو ستر ظلم په هکله معلومات راکړه. هغه راته وويل: پداسې حال کې چې نبي اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د کعبې سره خوا کې په عبادت بوخت و عقبه بن ابي معيط راغی او خپل چادر يې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په غاړه کې وراچاوه او دومره يې تاوکړ چې نژدې و زندی شي، پدې وخت کې ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) راغی هغه يې ټينګ راونيو او له رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه يې ايسته ټېل واهه او ويې ويل: آيا هغه څوک وژنې چې وايي الله مې رب دی؟[2]
او په هغه حديث کې چې اسماء (رضي الله عنها) روايت کړی راځي: يو چا ابوبکر (رضي الله عنه) ته چيغه وکړه چې هله د ملګري کومک ته دې ورشه! نو ابوبکر (رضي الله عنه) په منډه ور ووت، دغه وخت چې له کوره ووت د سر ويښتان يې څلورکوڅې وو او ويل يې: آيا تاسې هغه څوک وژنئ چې وايي: الله مې رب دی؟ يعنی يوازې پدې ګناه يې وژنئ چې وايي الله زما رب دی؟ پدې وخت کې مشرکينو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پريښود او په ابوبکر (رضي الله عنه) ورټول شول، او کله چې بيرته کورته راغی نو په سر يې يو ويښته هم نه و کوڅې يې ټولې ورباندې شکولې وې، او که کوم يو ويښته پاته و، نو هغه زمونږ له لاسونو سره تويې شو.[1]

حمزه (رضي الله عنه) د ايمان په لار

---

[1]. ابن هشام ۱/۲۸۹ - ۲۹۰
[2]. صحيح البخاري - باب ذکر مالقي النبي (صلی الله عليه وسلم) و اصحابه من المشرکين بمکة ۱/ ۵۴۴.
[1]. مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ النجدي ص ۱۱۳ .

پداسې حال کې چې د مکې فضا د ظلم او طغیان تورو تیارو نیولې وه، د حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) په ایمان راوړلو سره د مومنانو زړونو ته نوېو هیلو او آرزوګانو لاره ومونده. حمزه (رضي الله عنه) د نبوت د شپږم کال په وروستیو په غالب ګمان د ذي الحجې په میاشت کې ایمان راوړی دی.

د حمزه (رضي الله عنه) د ایمان راوړلو کیسه داسې ده: یوه ورځ ابو جهل د صفا له غونډۍ سره رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته اذیت ورساوه، بدې خبرې یې ورته وکړې، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چوپ و هیڅ یې هم نه ورته ویل: بیا ابو جهل پورته شو او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په یوه تیږه وواهه، مبارک سر یې ورمات کړ او وینې ترې روانې شوې، بیا ابو جهل ورنه روان شو اود کعبې تر خوا له قریشو سره کیناست. د عبدالله بن جدعان یوې وینځې چې د صفا پر غونډۍ پخپل کورکې وه دا صحنه ولیده، پدې وخت کې حمزه (رضي الله عنه) له ښکار نه راغی، لیندۍ یې په لاس کې وه. نوموړې وینځې د ابو جهل د دې ناروا کیسه ورته وکړه. حمزه (رضي الله عنه) چې د قریشو تر ټولو زړور او غیرتي ځوان و یو ځل په قهر او جوش راغی، روان شو تر څو ابو جهل ووینې او حمله ورباندې وکړي، مسجد ته ننووت د ابو جهل سرته ودرید، او ورته وېې ویل: (یا مصفراسته) ـځکه چې ابوجهل په مقعد کې په پیس مرض اخته وـ اې بې غیرته! ته زما هغه وراره ته کنځلې کوې چې زه یې په دین یم؟ بیا یې په لیندۍ یو کلک ګوزار ورباندې وکړ او سر یې ورمات کړ. پدې وخت کې د ابو جهل د کورنۍ (بني مخزوم) او د حمزه (رضي الله عنه) د کورنۍ (بنو هاشم) خلک سره راپورته شول، خو ابو جهل وویل: ابو عماره (حمزه) پریږدئ ما ېې وراره ته ډیرې بدې خبرې کړیدي.[۲]

د حمزه (رضي الله عنه) ایمان راوړل په لومړي سر کې د یوه ننګ او غیرت له امله وو پدې ننګ کې ګیر راغلی و چې وراره ته یې چا په سپکه سترګه کتلي وو، اذیت یې ور رسولی و، خو وروسته یې الله تعالی سینه پراخه کړه، او په اسلام ټینګ ودرید[۱]. او د حمزه (رضي الله عنه) ایمان هغه حمزه چې په غیرت او شجاعت کې یې ساری نه درلود د مسلمانانو لپاره د ډیر عزت او قوت سبب شو.

---

[۲]. مختصر سیرة الرسول (ص) للشیخ محمد بن عبدالوهاب ص ۲۲. رحمة للعالمین ۱/ ۲۸. ابن هشام ۱/۲۹۱، ۲۹۲.

[۱]. پدې باندې هغه روایت دلالت کوي کوم چې الشیخ عبدالله النجدي پخپل مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه وسلم) ص (۱۰۱) کې روایت کړیدی.

عمر (رضي الله عنه) د مومنانو په لیکو کې

په همدې وخت کې چې مکه د کفر او طغیان وریځو تیاره کړې وه، د الله تعالی له پلوه مسلمانانو ته یو بل د امید ځراغ بل شو یعنی عمر (رضي الله عنه) د مومنانو په ډله ورګډ شو. عمر (رضي الله عنه) د حمزه (رضي الله عنه) له اسلام منلو نه درې ورځې وروسته [۲] د نبوت د شپږم کال د ذي الحجې په میاشت کې په اسلام مشرف شو [۳].

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له الله تعالی نه د هغه د اسلام سوال کړی و. ترمذي له ابن عمر (رضي الله عنه) او طبراني له ابن مسعود (رضي الله عنه) نه روایت کوي چې رسول الله (علیه السلام) فرمایلي: ((**اللهم أعز الإسلام بأحب الرجلين إليك: بعمر بن الخطاب أو بأبي جهل بن هشام**)). یعنې اې خدایه! ته اسلام ته په عمربن الخطاب او یا ابو جهل بن هشام هر یو چې تا ته ګران وي عزت او قوت ورکړې. الله تعالی ته عمر (رضي الله عنه) منظور و او همدی په اسلام مشرف شو [۴].

که ټولو هغو روایتونو ته کوم چې د عمر (رضي الله عنه) د اسلام راوړلو په هکله راغلي دي نظر واچوو، نو دا به راته په ډاګه شي چې اسلام د عمر (رضي الله عنه) زړه ته په تدریجي توګه لاره موندلې ده، خو مخکې لدینه چې ددې روایتونو لنډیز وړاندې کړو، لازمه وینم چې د عمر (رضي الله عنه) د احساساتو او عاطفې په هکله څه خبره وکړم:

عمر (رضي الله عنه) په شجاعت او غیرت مشهور و، حساس او تندخوی یې درلود، له لاسه یې مسلمانانو ډیر کړاوونه لیدلي دي، خو په ذهن کې به یې تل کشمکش او مقابله وه، له یوې خوا یې د پلرونو او اجدادو عاداتو او تقالیدو ته زیات احترام درلود، له لهو او لعب او شرابو سره روږدی او عادت شوی و، خو له بلې خوا به دېته هم په تعجب کې و چې مسلمانان د خپلې عقیدې په لار کې دا دومره تکلیفونه او ستونزې څه ډول ګالي؟! د مسلمانانو له غیرت او ثبات نه ډیر متاثر شوی و، او کله کله به یې په زړه کې دا هم راګرزیدل چې کیدای شي اسلام له نورو نه پاک او اوچت وي. لکه غزالي چې وایي[۱]: دده په ذهن کې د همدغه متناقضو نظریاتو له امله وه کله

---

۲. پدې هکله به یو روایت په راتلونکې کې راشي.

۳. تاریخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ۱۱.

۴. الترمذي، ابواب المناقب، مناقب ابي حفص عمر بن الخطاب ۲/۲۰۹.

[1]. فقه السیرة لمحمد الغزالي ص ۹۲، ۹۳.

به چې احساساتي شو نو ډېر ژر به بيرته نرم او آرام شو.

د عمر (رضي الله عنه) د اسلام په هکله د مختلفو رواياتو جمع او لنډيز

يوه شپه عمر (رضي الله عنه) له کور نه د باندې ويده کيدو په نيت راووت، حرم شريف ته لاړ او د کعبې شريفې تر پوښ لاندې ننوت، دا په داسې حال کې چې رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه ولاړ دی او د (الحاقه) سورت لولي. عمر (رضي الله عنه) قرآنکريم ته غوږ ونيو، ډېر ورته په تعجب کې شو. عمر (رضي الله عنه) وايي: له ځان سره مې وويل: لکه قريش چې وايي محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) شاعر دی، وايي په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا آيت تلاوت کړ ((إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلاً مَا تُؤْمِنُونَ)) (الحاقة: ٤٠ –٤١) [بيشکه دا (قرآن) خبره د رسول مکرم عزتمن ده او نه ده دا خبره د کوم شاعر، بيخې لږ ايمان راوړئ تاسې (بلکه نه مومنان کيږئ).

وايي: بيا مې وويل: دا کاهن دی، نو هغه دا آيت تلاوت کړ: ((وَلاَ بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ (٤٢) تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٤٣) د سورت تر پايه. [او نه ده دا خبره د کاهن (تيروتي لکه چې تاسو ګومان کوئ) لږ پند اخلئ تاسې (بلکه نه يې اخلئ).]

وايي: نو پدې وخت کې مې اسلام پر زړه اغيزه وکړه.[۲]

دا د عمر (رضي الله عنه) پر زړه د اسلام لومړنۍ اغيزه وه، خو جاهلي عادات او د پټو سترګو تقليد دومره ورباندې زورور وو چې نه يې پريښود حق ته سلامې شي، هماغه د جاهليت په لار روان و او د اسلام په خلاف يې خپلو هلو ځلو ته ادامه ورکوله.

له رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې زياته کينه او دښمني درلوده، يوه ورځ يې توره واخيسته او پدې نيت له کوره ووت چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به په شهادت رسوي. د لارې په اوږدو کې له نعيم بن

(2). تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزي ص: ٧. دې ورته يو روايت ابن اسحاق له عطاء او مجاهد نه هم را نقل کړيدی. که څه هم د هغه پای لدې سره څه اختلاف لري . ابن هشام ١/ ٣٤٢ تر ٣٤٨ ته مراجعه وکړه. او همدې ته ورته هغه روايت دی چې ابن الجوزی له جابر نه رانقل کړيدی خو د هغه آخرينۍ برخه هم لدې روايت سره اختلاف لري، تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ٩ – ١٠ وګورئ..

عبدالله النحام العدوي سره مخ شو[1]. ځوک وايي د بني زهره قبيلې له کوم سړي [2] او په بل روايت د بني مخزوم قبيلې[3] له کوم کس سره مخامخ شو. هغه ورته وويل: اې عمره! چيرته روان يې؟ ده وويل: ځم چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ووژنم. هغه ورته وويل: بيا به له بني هاشم او بني زهره نه څنګه ځان خلاصوې؟ عمر (رضي الله عنه) په ځواب کې ورته وويل: داسې ښکاري لکه چې ته هم له خپل دين نه اوړيدلی يې؟ هغه ورته وويل: عمره! له يوې عجيبې پيښې نه دې خبر نکړم؟ هغه دا چې ستا خور او ستا د خور خاوند دواړه ستا له دين نه اوړيدلي دي. عمر (رضي الله عنه) بيرته راوګرځيد او خپلې خور او د هغې خاوند ته ورغی، د هغوی په کور کې خباب بن الارت (رضي الله عنه) و او يوه صحيفه (پاڼه) هم ورسره وه چې د (طه) سورت ورباندې ليکل شوی و، او دوی دواړو ته يې ورزده کاوه. خباب (رضي الله عنه) چې کله پوه شو عمر (رضي الله عنه) راغی نو ژر پټ شو، او د عمر خور فاطمې (رضي الله عنهما) هغه صحيفه هم پټه کړه، خو عمر (رضي الله عنه) د خباب (رضي الله عنه) غږ اوريدلی و چې دوی ته يې قرآنکريم تلاوت کاوه، کله چې کورته ور دننه شو ويې ويل: دا څه و چې ما واوريدل؟ هغوی ورته وويل: مونږ پخپل منځ کې خبرې کولې، نور څه خو نه وو. ده ورته وويل: دا څه و چې ما واوريدل؟ هغوی بيا ورته وويل: مونږ پخپل مينځ کې خبرې کولی، نور څه خو نه و. ده ورته وويل: لکه چې له خپل دين نه ګرزيدلي يئ؟ د خور خاوند يې ورته وويل: اې عمره! که حق ستا له دين نه پرته په بل څه کې وي، نو بيا؟ عمر (رضي الله عنه) ورباندې ورټوپ کړ او په ځمکه يې راچپه کړ، خور يې راغله او عمر (رضي الله عنهم) يې له خپل ميړه نه راپورته کړ، نو هغې ته يې هم داسې يوه څپيړه ورکړه چې پر مخ يې وينې را روانې شوې. ابن اسحاق وايي هغه يې هم ووهله او سر يې ورمات کړ. نوموړې (رضي الله عنها) پداسې حال کې چې غوسې اخيستې وه ورته وويل: اې عمره! پداسې حال کې چې حق ستا له دين نه پرته په بل څه کې دی، نو زه شاهدي وايم چې: له يوه الله پرته بل ځوک د عبادت وړ نشته او شاهدي وايم چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی رسول دی **(أشهد أن لا إله إلا الله و أشهد أن محمدا رسول الله)**.

نو کله چې عمر (رضي الله عنه) نا اميده شو، او دا چې د خور وينې يې وليدې، خفه او

---

[1]. دا د ابن اسحاق روايت دی ابن هشام ۱/ ۳۴۴ وګورئ.

[2]. دا انس بن مالك (رضي الله عنه) روايت کړی، تاريخ عمر بن الخطاب ص ۱۰ او مختصر سيرة الرسول للشيخ النجدي ص ۱۰۳ وګوره.

۳ . دا د ابن عباس (رض) روايت دی، الصدر الاخير ص ۱۰۲.

په خپلو کړو پښېمانه شو، او ویې ویل: دا کتاب چې درسره و، راکړئ چې ویې لولم. خور یې ورته وویل: ته نجس او ناپاک یې او دا کتاب نا پاکان نه شي اخیستئ (نه یې شي لمس کولئ)، ولاړ شه، غسل وکړه. هغه هم پاڅید او غسل یې وکړ، او بیا یې هغه صحیفه واخیستله او ((**بسم الله الرحمن الرحیم**)) یې تلاوت کړه ویې ویل: پاک او سپیڅلي نومونه، بیا یې (طه) تر ((**إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لا إِلَهَ إِلاَّ أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمْ الصَّلاةَ لِذِكْرِي** (١٤)). پورې تلاوت کړ.

[بیشکه زه چې یم هم دا زه الله یم، نشته لایق د عبادت بل هیڅوک مګر هم دا زه یم پس عبادت کوه زما او سم دروه (ادا کوه) لمونځ د پاره د ذکر (یادولو) زما.]

او ویې ویل: دا څومره ښکلی او اوچت کلام دی، ما ته محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوښایاست. خباب (رضي الله عنه) چې کله د عمر (رضي الله عنه) دا خبرې واوریدې راووت او ویې ویل: زیری مې درباندې اې عمره! هیله ده چې د پنجشنبې په شپه د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعا ستا لپاره وي، هغه دعا چې فرمایلي یې وو ((**اللهم أعز الإسلام بعمر بن الخطاب أو بأبي جهل بن هشام**)) او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوس د صفا سره په دارالارقم کې تشریف لري.

نو عمر (رضي الله عنه) خپله توره له تیکي راوایستله او له کوره ووت تر څو دارالارقم ته ورسید، دروازه یې وټکوله یو صحابي (رضي الله عنه) راپاڅید او د دروازې له چولو یې وکتل چې عمر (رضي الله عنه) توره په لاس ولاړ دی، ژر یې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر ورکړ. موجود خلک سره راټول شول، حمزه (رضي الله عنه) ورته وویل: څه خبره ده؟ دوی ورته وویل: عمر (رضي الله عنه) دی. ده وویل: دروازه ورته خلاصه کړئ، که چیرته په خیر او ښه نیت راغلي وي، مرسته به یې وکړو، او که چیرې د شر پخاطر راغلي وي، نو پخپله توره به یې ووژنو. پدې وخت کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ننه و وحي ورته کیدله، وروسته راووت او عمر (رضي الله عنه) یې په کوټه کې وموند، هغه یې له جامو او د تورې له بند نه راونیو، په شدت سره یې راکش کړ او ورته ویې فرمایل: (**أما أنت منتهيًا يا عمر حتى ينزل الله بك من الخزى والنكال ما نزل بالوليد بن المغيرة؟ الله م، هذا عمر بن الخطاب، اللهم أعز الإسلام بعمر بن الخطاب**) [عمره! آیا ته تر هغې له خپلې لارې نه

نه ګرزې تر څو چې الله تعالی د ولید بن المغیره په شان سپکاوی او عذاب درباندې نازل کړي؟ دا عمر بن الخطاب دی، یا خدایه! ته اسلام ته په عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) باندې عزت او قوت ورکړې.] همدا وه چې عمر (رضي الله عنه) وویل: ((أشهد أن لا إله إلا الله و أنك رسول الله)) او پدې ترتیب سره هغه هم په اسلام مشرف شو. کله چې عمر (رضي الله عنه) د شهادت کلمه وویله په دار الارقم کې په یوه آواز سره د تکبیر چیغه او چته شوه چې ټولو خلکو واوریده.[١]

عمر (رضي الله عنه) د بې ساري غیرت او شجاعت درلودونکی و، او دده اسلام راوړل د مشرکینو لپاره د ذلت او سپکاوي او د مسلمانانو لپاره د عزت او قوت پیغام و.

ابن اسحاق په خپل سند سره له عمر (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: کله مې چې اسلام راووړ نو فکر مې وکړ چې په مکه کې څوک له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ډیره کینه او دښمني لري؟ ومې ویل: دا ابو جهل دی، نو کورته یې ورغلم دروازه مې وروټکوله، هغه راووت، او راته ویې ویل: په خیر راغلې، خیریت دی، څنګه راغلی یې؟ ما ورته وویل: ددې لپاره راغلم چې پدې دې خبر کړم چې ما په الله او د الله په رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ایمان راوړ، او ټول هغه څه مې ومنل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوړي دي. وایي: نو ابو جهل دروازه ورپسې بنده کړه او ویې ویل: خدای دې تا او هغه څه چې راوړي دې دي خراب او برباد کړي.[٢]

ابن جوزي وایي چې عمر (رضي الله عنه) ویلي: کله به چې چا اسلام راوړ، نو خلکو به هغه نه پرېښود، جګړې به یې ورسره کولې، هغوی به هغه او هغه به دوی وهل، خو کله چې زه په اسلام مشرف شوم، نو خپل ماما (عاصي بن هاشم) ته ورغلم او له پېښې مې خبر کړ هغه په خونه ننوت. وایي: بیا د قریشو یوه بل مشر لکه چې ابوجهل وي ته ورغلم ورته ومې ویل چې زه مسلمان شوم هغه هم پخپل کور رانه ننوت[١].

ابن هشام او همدا راز ابن جوزي په لنډه توګه دا روایت رانقل کړیدی: کله چې عمر (رضي الله عنه) ایمان راوړ نو جمیل بن معمر الجمحي ته ورغی، نوموړي به د قریشو خبرونه یو بل ته وړل راوړل. معمر ته مې وویل چې زه په اسلام مشرف شوم، جمیل بن معمر لاړ او په لوړ آواز چیغه کړه چې اې خلکو: عمر (رضي الله عنه) له دین نه

---

[١]. تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ٧- ١٠ - ١١ مختصر سيرة الرسول (صلى الله عليه وسلم) للشيخ عبدالله ص ١٠٢ - ١٠٣ . ابن هشام ١/ ٣٤٣ - ٣٤٢.

[٢]. ابن هشام ١/ ٣٤٩ - ٣٥٠.

[١]. تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزي ص ٨.

اوريدلی دی. عمر (رضي الله عنه) چې ورپسې و وويل: دروغ وايي، بلکه ما اسلام راوړی دی. يو ځل مشرکين ورباندې راټول شول او وهل ټکول شروع شول تر څو چې لمر ښه رابره شو، عمر (رضي الله عنه) ډير ستړی شو نو کيناست هغوی يې په سر ور کيناستل، ده ورته ويل: کوئ څه چې کولئ شئ، قسم په خدای که مونږ دری سوه کسه وای، نو بيا به يا مونږ دا وطن پريښوده او يا تاسو.[٢]

لدينه وروسته مشرکينو د عمر (رضي الله عنه) په کور حمله وروړه او غوښتل يې هغه په شهادت ورسوي. بخاري شريف له عبدالله بن عمر (رضي الله عنهما) نه روايت کوي وايي: پداسې حال کې چې عمر (رضي الله عنه) په کور کې و او ويرې اخيستی و، چې عاص بن وائل السهمي (ابو عمرو) ورته راغی، ښکلې ليکه داره چپنه او وريښمين کميس يې اغوستې وُ. نوموړی له بني سهم قبيلې څخه وُ، په جاهليت کې زمونږ او هغوی تر مينځ تړون هم وُ، ورته وې‌ې ويل:څه پيښه ده؟ ده ورته وويل: قوم دې غواړي ما ووژني ځکه ما اسلام راوړی. عاص ورته وې‌ې وويل: په تا هيڅوک هم لاس نه شي پورته کولی، کله يې چې دا خبره وکړه، مونږ ډاډه شوو. بيا عاص بيرته ووت، هلته ګوري چې خوږ خلکو په سر اخيستې، ورته وې‌ې ويل: چيرته ځئ؟ هغوی وويل: دا د خطاب زوی عمر (رضي الله عنه) له خپل دين نه اوريدلی، هغه پسې ورځو. ده ورته وويل: هغه ته څوک څه نه شي ويلی، نو يو ځل خلک په شاشول. او د ابن اسحاق په روايت کې راځي چې داسې شول لکه دمه چې ورنه ختلې وي.

دا خو د مشرکينو دريځ او حال وُ، د مسلمانانو په هکله، مجاهد له ابن عباس (رضي الله عنهم) نه روايت کوي وايي: له عمر (رضي الله عنه) نه مې وپوښتل، تا ته ولې الفاروق ويل کيږي؟ ده وويل: حمزه (رضي الله عنه) له مانه دری ورځې مخکې ايمان راوړی وُ، بيا يې د خپل اسلام راوړلو کيسه راته تيره کړه، او د کيسې په پای کې يې وويل: کله مې چې اسلام ومانه نو ومې ويل: اې د الله رسوله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! آيا مونږ په حقه نه يو که مړه شو او يا ژوندي وو؟! هغه راته وفرمايل: (بلى، والذي نفسي بيده، إنكم على الحق وإن متم وإن حييتم). [هو، مونږ په حقه يو، قسم په هغه ذات چې زما ځان د هغه په واک کې دی چې تاسې په حقه ياست که مړ شئ او که ژوندي وئ.] عمر (رضي الله عنه) وايي نو ما ورته وويل: چې د اسې ده نو دا پټه څه معنی لري؟ قسم په هغه ذات چې ته يې په حق مبعوث کړی يې مونږ به خوا

---

[٢]. تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ٨ . ابن هشام ١/ ٣٤٨ - ٣٤٩.

مخوا د باندې وزو. پدې ترتيب سره مونږ په دوو صفونو (ليکو) کې له رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يو ځای د باندې راووتلو، په يوه صف کې حمزه ؤ او په بل کې زه (عمر رضي الله عنهما) وم، زمونږ له پښو سره لکه د اوړو د ګرد په شان ګرد هم اوچتيده تر څو مسجد حرام ته ننوتو. عمر (رضي الله عنه) وايي کله چې قريشو زه او حمزه (رضي الله عنهما) وليدو نو پداسې غم غمجن شول چې کله يې هم دومره لوی غم نه و ليدلی، او په همدغه ورځ رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ما ته د الفاروق لقب راکړ.(۱)

ابن مسعود (رضي الله عنه) وايي: مونږ تر هغې پورې له کعبې شريفې سره لمونځ نشو کولی تر څو عمر (رضي الله عنه) اسلام راوړ.(۲)

صهيب بن سنان رومي (رضي الله عنه) وايي: کله چې عمر (رضي الله عنه) ايمان راوړ، نو اسلام ښکاره شو دعوت هم په ښکاره ډول کيده، مونږ د کعبې تر څنګ حلقه ووهله، طواف مو وکړ، او هغه چا چې ظلمونه رابانديې کړي وو له هغوی نه مو څه ناڅه انتقام واخيست او حساب مو ورسره وکړ.(۳)

عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) وايي: له کومې ورځې نه چې عمر (رضي الله عنه) په اسلام مشرف شوی مونږ عزتمن او سر لوړي يوو.(۴)

د قريشو استازی د رسول (ﷺ) په حضور کې

کله چې د مکې هغه دواړه قهرمانان حمزه بن عبدالمطلب او عمر بن الخطاب (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول، نو د قريشو په زړونو کې ماتې ګډه شوه، د مکې له آسمان نه د ظلم تورې وريځې مخ په شاکيدو شوې، مشرکان له خپلې مستۍ نه لږ په هوش راغلل، پوه شول چې نور ځورول او رنځول څه ګټه نلري، نو يې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د سازش او سولې لاره ونيوه او ددې پخاطر چې د الله تعالی رسول يې له خپل دعوت نه منع کړی وي تشويقونکي وړانديزونه يې ورته وړاندې کړل، خو هغوی لدينه بې خبر وو چې دا ټوله دنيا د هغه د دعوت په مقابل کې د ماشې د يوه وزر په اندازه هم ارزښت نلري، نو ځکه د دوی دا هيلې هم له

(۱). تاريخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ۲-۷

(2). مختصر سيرة الرسول (صلی الله عليه وسلم) للشيخ عبدالله النجدي ص ۱۰۳

(۳). تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزی ص ۱۳.

(٤). صحيح البخاري، باب اسلام عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ۵۴۵/۱

خاورو سره خاورې شوې.

ابن اسحاق وايي: يزيد بن زياد له محمد بن كعب قرظي نه راته روايت كوي وايي: راته ويل شوي چې د قريشو مشر عتبه بن ربيعه يوه ورځ د قريشو په ديره كې ناست وُ، او رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هلته په جومات كې يوازې تشريف درلود، عتبه وويل: اې قريشو، خوښه مو نده چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم، خبرې ورسره وكړم، څه وړانديزونه ورته وكړم كيداى شي څه ومني، او چې مونږ يې شرط پوره كړو بيا به هغه هم له مونږ نه لاس واخلي. دا داسې وخت وُ چې حمزه (رضي الله عنه) هم ايمان راوړى و او دوى ليدل چې د رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو شميره مخ په زياتيدو ده. قريشو ورته وويل: سيې ده ورشه اې ابو وليده او خبرې ورسره وكړه! عتبه پاڅيد او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور كې كيناست او ورته ويې ويل: وراره، ته خو زمونږ په مينځ كې د اوچتې او قدرمنې كورنۍ، محترم او لوړ نسب خاوند يې، او تا خپل قوم ته يوه لويه مساله راوړې، او پدې سره دې هغوى بې اتفاقه كړي د هغوى دين او معبودان دې عيبجن او توهينوې، د هغوى د پلرونو دين او عادات دې پرېښې، نو اوس واوره، زه څو پيشنهادونه درته كوم، فكر پكې وكړه، كيداى شي كوم يو يې ومنې. راوي وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: **(قل يا أبا الوليد أسمع)**.وايه، ابو الوليده څه وايې او رم ؟ هغه وويل: وراره! كه غواړې او هدف دې دا وي پدې دعوت چې شروع كړى دې دى، مال او دارايي لاسته راوړې، نو مونږ به درته دومره مال او دارايي راټوله كړو چې له ټولو نه به زيات مالدار شې، او كه لدې لارې مشري غواړې، نو مونږ به دې خپل مشر وټاكو، او هيڅ فيصله به ستا له مشورې پرته نه كوو، او كه پاچايي غواړې نو پاچا به دې كړو، او كه چيرته دا څه چې درته راځي جن يا پيرى وي چې ته يې وينې او ځان نه شې ورنه خلاصولى، نو مونږ به دې پخپلو پيسو علاج او تداوي وكړو تر څو جوړ شې ځكه كله كله داسې پيښيږي چې جن پر انسان غلبه مومي او بيا د هغه د علاج ضرورت پيدا كيږي. عتبه چې خبرې پاى ته ورسولې، رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(أقد فرغت يا أبا الوليد؟)**. [ابو الوليده، خبرې دې خلاصې شوې؟] هغه وويل: هو، ده ورته وفرمايل: **(فاسمع مني)**.اوس ماته غوږ شه، هغه وويل: وايه غوږ مې دى، نو رسول اكرم

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې داسې پيل کړې:
((حم (١) تَنْزِيلٌ مِنْ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (٢) كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآناً عَرَبِيّاً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ(٣) بَشِيراً وَنَذِيراً فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لا يَسْمَعُونَ (٤) وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ...)) (فصلت : ١_٥) [(دغه قرآن) را ليږلی شوی دی (له هغه الله) نه چې خورا مهربان، ډير رحم والا دی، داسې کتاب دی چې په تفصيل سره بيان شويدي آيتونه دده، پدې حال چې لوستلی شوی دی په عربي ژبه د پاره د هغه قوم چې پوهيږي. زيری ورکوونکی دی (دا کتاب مؤمنانو ته په جنت) او ويروونکی دی دا کتاب (کفارو لره له دوزخ نه)، پس مخ وګرځاوه زياترو د دغو (کفارو) پس دوی نه اوري (حق په اوريدلو د قبول سره)، او وايي (دغه کفار محمد ته) زړونه مو په پردو کې دي له (فهم) د هغه څيزه چې بولې ته موږ هغه ته (چې توحيديا قرآن دی).]
رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قرآنکريم تلاوت کوي او عتبه چوپ ورته ناست دی، غوږ يې ورته اينبې دی، لاسونه يې شاته اينبي او تکيه يې ورباندې کړې ده، تر څو رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سجدې آيت تلاوت کړ او سجده يې وکړه او بيا يې وويل: ابو الوليده وا دې وريدل، اوس پخپله فکر وکړه، ته پوه شه او کار دې! ابو الوليد پاڅيد او خپلو ملګرو ته ور روان شو. هلته هغوی سره ويل چې قسم په خدای د ابو الوليد بڼه بدله شويده، کله چې هغه راغی او کيناست، دوی ورته وويل: څه کيسه ده؟ ده وويل، خبره خو دا ده، چې اوس ما داسې خبرې واوريدې چې قسم په خدای که مې په ټول عمر کې اوريدلې وي، قسم په خدای چې هغه نه شعر وُ، نه سحر وُ، نه جادو ګري او مداري ګري وه، اې قريشو زما خبره ومنئ او مسئوليت يې هم زما په غاړه، دا سړی يعنې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پريږدئ، قسم په خدای چې دا خبرې مې چې ورنه واوريدې پدې دلالت کوي چې هغه د لوی خير خاوند دی، او کومه لويه پيښه به رامنځته کوي، تاسې هغه پريږدئ که چيرې عربو له مينځه يووړ، نو تاسې به ورنه بې غمه شئ، او که چيرته هغه پر عربو بريالی شو، نو بيا خو د هغه پاچايي ستاسې پاچايي ده، د هغه عزت ستاسې عزت دی. دوی ورته وويل: لکه چې سحر يې درباندې کړی اې ابو الوليده! ده ورته وويل: چې د هغه په هکله زما نظر همدا دی، د تاسې خپله خوښه څه مو چې زړه وي هماغه وکړئ.[1]

---

[1]. ابن هشام ١/ ٢٩٣ - ٢٩٤.

په بل روايت کې راځي چې عتبه همداسې غوږ ورته ايښې وُ تر څو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا آيت تلاوت کړ ((فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ))(فصلت:۱۳))
[پس که چيرې مخ وګرځاوه (دغه کفارو له حقه) پس ووايه (اې محمده! دوی ته) چې ويروم زه تاسې له سخت عذابه په مثل د سخت عذاب د عاديانو (لکه باد د صرصر) او ثموديانو (لکه چيغه دجبريل) .]
عتبه يو ځل وار خطا شو پاڅيد او خپل لاس يې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مبارکه خوله ور کيښود او ورته ويل يې : د خدای پخاطر رحم راباندې وکړه! دا ځکه چې وويريد هسې نه الهي عذاب يې راګير نکړي، بيا خپلو ملګرو ته ورغی او هغوی ته يې خپل نظر بيان کړ .[۲]

ابوطالب له بني هاشم او بني عبدالمطلب سره غونډه کوي

که څه هم وضعې او حالاتو بدلون موندلی وُ، خو ابو طالب ويريده چې هسې نه مشرکين بې واره حضرت محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته څه زيان ورسوي. د هغه په ذهن کې هغه پخوانۍ پيښې ترسيمدلې او دا يې ښه په ياد وُ چې قريشو يو ځل د جګړې اخطار ورکړی وُ، دا يې هم له ياده نه و ايستلې چې قريشو عماره بن الوليد ورته راوستلی وُ چې دا واخله او خپل وراره مونږ ته راکړه چې مړ يې کړو، دا به يې تل په سترګو کې ګرزيدل چې ابو جهل څنګه هغه لويه تيږه واخيستله چې دده خوږ وراره (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورباندې ووژني ، مبارک سر يې پرې ميده کړي، او هغه چې عقبه بن ابي معيط د ده زړه ته ډير نژدې او د الله تعالی مختار رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر چا در نيولی وُ او نژدې وُ چې زندۍ يې کړي، عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) توره را ايستلې وه چې هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، دا ټولې پيښې به د ابو طالب د دماغ په پرده تلې راتلې، ډير يې ځوراوه او پدې فکر کې به وُ چې دا پيښې هسې عادي پيښې ندي، لدينه د لوی شر بوی راځي، مشرکين غواړي دده ترون مات کړي او وراره (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې په شهادت ورسوي،

(2). تفسير ابن اکثير ۲/ ۱۵۹ - ۱۲۰- ۱۲۱.

که چیرې کوم مشرک په ناڅاپي توګه په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حمله وکړي، نو بیا به حمزه او عمر (رضي الله عنهما) څه وکړي؟

ابو طالب پدې ښه متیقن وُ، او واقعیت هم همداسې وُ، مشرکینو پدې اتفاق کړی وُ چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به په ښکاره توګه وژني، د دوی دې ګډ تصمیم ته قرآنکریم داسې اشاره کوي: ((أَمْ أَبْرَمُوا أَمْراً فَإِنَّا مُبْرِمُونَ)) (الزخرف: ۷۹) [بلکه محکم کړیدی (کفارو په خلاف د انبیاوو) یو کار، پس بیشکه مونږ هم محکم کوونکي یوو (د تدبیر خپل).]

نو پداسې حالت کې ابو طالب څه باید وکړي؟کله چې ده د خپل وراره په خلاف د قریشو دا دریز او پلان ولید، نو خپل خپلوان یعنې د بني هاشم او بني عبدالمطلب خلک یې را ټول کړل، او له هغوی نه یې دا وغوښتل چې دده د وراره (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دفاع او ملاتړ کې له ده سره ودریږي. هغوی ټول ورسره ودریدل، مسلمانانو د ایمان او کافرو د قومي تعصب په اساس خپل ملاتړ ورنه څرګند کړ، خو یوازې ابو لهب (د ابو طالب ورور) دا خبره ورسره ونه منله، او لاړ د قریشو په خوا کې ودرید.[1]

[1]. ابن هشام ۲۶۹/۱. مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه وسلم) للشیخ عبدالله بن محمد النجدي ص ۱۰۲.

عمومي پريکون

په څلورو هفتو يا لدې نه هم کمه موده کې مشرکين له څلورو لويو پيښو سره مخ شول: حمزه (رضي الله عنه) اسلام راوړ، وروسته عمر (رضي الله عنه) په اسلام مشرف شو، بيا رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشرکينو سازشونه او پيشنهادونه رد کړل، پدې پسې بني المطلب او بني هاشم ټول له يوه سره مسلمان وو او که کافر پدې متفق شول چې له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه به دفاع او ملاتړ کوي. پدې پيښو پسې قريش هک پک او حيران ودريدل، او د هغوی حيرانتيا بې ځايه ځکه نه وه چې پدې ښه پوه شوي وو که چيرې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسوي، نو په مکه کې به د وينو لښتي روان شي، او يا کيدای شي د هغوی د کاملې تباهۍ او بربادۍ سبب وګرزي، نو له همدې امله وه چې د قتل منصوبه يې پريښوده او ديوه بل داسې ظلم فيصله يې وکړه چې تر مخکې ياد شويو ټولو ظلمونو نه زيات او سخت و.

د ظلم او عدوان تړون

مشرکين د محصب په وادي د بني کنانه په خيف کې سره راغونډ شول، او د بني هاشم او بني المطلب په خلاف يې يو ظالمانه تړون وکړ، او داسې پريکړه يې وکړه چې: نور به څوک له دې دوو کورنيو (بني هاشم او بني مطلب) سره نه دوستي او خپلوي (واده او نکاح) کوي، نه به ورسره بيع (اخيستل او پلورل) کيږي، نه به ورسره ناسته ولاړه کيږي، نه به څوک د دوی کورونو ته ورځي، يعنی حتی خبرې ورسره منع دي. لنډه دا چې له هغوی سره به تر هغې دا عمومي او بشپړ پريکون دوام لري تر څو يې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مشرکينو ته نه وي سپارلی.

دوی ددې تړون لپاره يوه صحيفه (ليک يا خط) وليکه. په دې صحيفه کې يې پدې خبره تړون او اتفاق کړی و ((د بني هاشم د سولې وړانديزونه به هيڅکله هم نه مني او نه به ورسره کوم ډول همدردي او مرسته کوي تر څو محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل لپاره ورته تسليم کړي)). ابن القيم وايي: ويل کيږي دا خط

منصور بن عکرمه بن عامر بن هاشم ليکلی ؤ، او دا هم ويل شوي چې ددې صحيفې ليکونکی نضر بن الحارث ؤ، خو سيي خبره او روايت دا دی چې دا صحيفه بغيض بن عامر بن هاشم ليکلې وه چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته ښيره وکړه او لاس يې شل شو.[1]

تړون وشو، او دا صحيفه د کعبې شريفې په مينځ کې راوځړول شوه، او ددې په نتيجه کې له ابو لهب پرته د بني هاشم او بني المطلب ټول غړي مسلمان وو او که کافر، ټول يو ځای د ابو طالب په شعب (دره يا خوړ) کې محاصره شول. دا د نبوت د اووم کال د محرم د مياشتې د لومړنۍ شپې واقعه ده.

دری کلنه محاصره

محاصره او کلا بندي سخته شوه، په محاصره شويو مظلومانو باندې غله، د خوراک او څښناک ټول شيان بند شول ځکه مکې ته به چې څه خوراکي مواد او يا نور د اخيستلو او پيرودلو شيان راتلل، نو فوراً به مشرکينو اخيستل. پدې ترتيب سره د محاصره شويو کسانو وضعه ډيره خرابه شوه د خوراک لپاره يې څه نه درلودل او له ډيرې مجبورۍ به يې پاڼې او پوستکي خوړل. له لوږې نه به د ماشومانو او ښځو د ژړا آوازونه له دې درې نه د باندې هم اوريدل کيدل، په پټه به که لږ څه ور ورسيدل خو ښه به وو او که نه نورې ټولې لارې وربandې بندې وې د خپلو اړتياوو د پوره کولو او ضروري شيانو د اخيستلو لپاره يوازې په حرمت لرونکو مياشتو (الاشهر الحرام) کې له شعب (خوړ) نه رواني شوای او بس. او پدې موده کې به يې له باندې نه راغليو کاروانونو نه مواد اخيستل، خو مشرکينو پدې کې هم داو وربandې واهه او د موادو بيه به يې دومره زياتوله چې د دوی وس به نه ورته رسيده. حکيم بن حزام به کله کله په پټه سره خپلې ترور (عمې) خديجې (رضي الله عنها) ته په غالب ګومان سره غنم وروړل، يو ځل ابو جهل په مخه ورغی او قصد يې وکړ چې حکيم منع کړي، خو ابو بختري مداخله وکړه او حکيم يې پريښود چې غنم خپلې ترور (عمه) ته ورسوي.

ابو طالب په رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې ډير ويريده، او دده امنيت ته يې ډيره پاملرنه درلوده کله به چې خلک ويده کيدل، نو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته به يې وويل چې پخپل ځای دې ويده شه، دا د دې پخاطر و که چيرې څوک د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۴۲

نیت لري او ځ ا رنـه کـوي چې وګوري هغه چیرته ویده شو، خو کله به چې خلک ویده شول، نو بیا به یې خپل کوم زوی، یا ورور، یا د تره زوی ته وویل چې لاړ شه او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځای ویده شه، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به یې ویل چې راشي او د هغه پر ځای ویده شي.

د حج په دوران کې به رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او نور مسلمانان له شعب نه د باندې وتل، خلکو ته به ورتلل او هغوی به یې اسلام ته رابلل او دا چې ابو لهب به څه کول هغه ته خو مو مخکې اشاره کړې ده.

تړون مات شو

پوره درې کاله تیر شول، خو حالات همداسې وو، تر څو د بعثت په لسم کال د محرم په میاشت کې[1] صحیفه نقض او تړون مات شو. ددې تړون د ماتیدو سبب هم دا وُ چې ځنې قریش له پیل نه پدې تړون نه وو خوښ، او همدې نا خوښو کسانو د تړون د ماتولو لپاره هلې ځلې کولې تر څو مات شو.

د تړون ماتولو اصلي محرک د بني عامر بن لوئ کورنۍ غړی هشام بن عمرو وُ، نوموړي به د شپې له خوا بني هاشم ته خواړه استول، یو ځل هشام د ابو طالب خوریې زهیر بن ابي امیه المخزومي ته ورغی ـ د زهیر مور عاتکه د عبدالمطلب لور وه – او ورتـه ویې ویل: اې زهیره! پداسې حال کې چې ته خورې او څښې، نو څنګه پدې راضي یې چې د ماما خیلو دې همسې حال وي؟ زهیر وویل: افسوس، افسوس، زه په یو سر څه کولای شم؟ قسم په الله که یو بل کس راسره ملګری وای، نو ددې تړون د ماتولو لپاره به راپورته کـیدم ! هشام ورته وویل: څه، یو بل کس هم درسره دی، ده ورته وویل: هغه به څوک وي؟ هشام ورته وویل: هغه زه یم. زهیر وویل: اوس دریم کس راګوره.

پدې پسې هشام، مطعم بن عدي ته ورغی، هغه ته یې د بني عبد مناف له اولادې

---

[1]. ددې خبرې دلیل دادی چې ابو طالب د صحیفې له نقض نه شپږ میاشتې وروسته وفات شویدی. او سیې روایت دا دی چې ابو طالب د رجب په میاشت کې وفات شویدی، او هغه کسان چې وایي ابو طالب د رمضان په میاشت کې وفات شوی، نو د دوی په نظر ابو طالب د صحیفې له نقض نه اَته میاشتې او څو ورځې وروسته وفات شوی.

(بني هاشم، بني المطلب) سره د ده د دوستۍ او نژدې نسبي اړيکو يادونه وکړه، ملامتي او پړه يې وربانديې واچوله چې ته ولې پدې ظالمانه تړون او عهد کې د قريشو خوا ته ولاړ يې! مطعم ورته وويل: افسوس، نو زه څه وکړم؟ زه يو تن يم! هشام ورته وويل: دويم هم درسره دی، ده ورته وويل: هغه څوک دی؟ ده ورته وويل: هغه زه يم. نو مطعم ورته وويل:اوس دريم راګوره ، هشام وويل: دريم کس مې هم پيدا کړی، هغه ورته وويل څوک دی؟ ده ورته وويل: هغه زهير بن ابي اميه دی. مطعم وويل: اوس څلورم را ګوره. بيا هشام ابي البختري بن هشام ته ورغی، هغه ته يې هم داسې خبرې وکړې لکه مطعم ته يې چې کړې وې، نو ابو البختري ورته وويل: آيا داسې څوک به وي چې پدې هکله مرستې ته حاضر شي؟ هشام بن عمرو ورته وويل: هو، شته، هغه وويل: څوک دي؟ ده ورته وويل: زهير بن ابي اميه، مطعم بن عدي او زه هم درسره بيا هغه ورته وويل: اوس پنځم کس راګوره.

بيا زمعه بن اسود بن المطلب بن اسد ته ورغی، پدې هکله يې خبرې ورسره وکړې، او له بني عبد مناف سره دده د قرابت (خپلولۍ) او د هغوی د حقوقو يادونه يې ورته وکړه. زمعه ورته وويل: کوم څوک داسې شته چې ستا ددې نظر او پيشنهاد تاييد او ملاتړ وکړي؟ هشام بن عمرو ورته وويل هو، پدې هکله فلانی او فلانی او... ټول نومونه يې ورته واخيستل کلک ولاړ دي، بالاخره ټول له حجون سره راټول شول، او ددې صحيفې د نقض او تړون د ماتولو عزم او پريکړه يې وکړه، زهير وويل: د کار پيل به له ما نه وي، يعنی لومړی به زه پدې هکله خبرې کوم.

سهار شو، خلک ټول خپلو خپلو مجلس ځايونو ته راغلل، زهير هم پداسې کې چې ښکلې جامې يې اغوستې وې راغی، له بيت الله شريف نه يې اوه ځله طواف وکړ، بيا يې خلکو ته مخ کړ او ورته ويې ويل: اې د مکې خلکو! مونږ دې خورو او څښو، خو بني هاشم دې له لوږې نه مري، نه دې څه ورنه اخيستل کيږي او نه دې څه ورباندې پلورل کيږي؟ قسم په الله، زه به تر هغې کښينم تر څو دا ظالمانه تړون مات شوی نه وي او تر څو دا صحيفه نقض او څيرې شوې نه وي.

ابو جهل چې د مسجد حرام په کوم کنج کې ناست ؤ وويل: دروغ دې وويل، قسم په الله، دا صحيفه به څيرې نه شي! پدې وخت کې زمعه بن اسود وويل: قسم په الله چې ته ډير دروغ وايې، پدې صحيفه د ليکلو په وخت کې هم مونږ راضي نه وو، ابو البختري هم غږ وکړ او ويې ويل: زمعه رښتيا وايي پدې صحيفه کې چې څه ليکل شوي مونږ نه ورباندې خوښ يوو او نه يې ملاتړ کوو.

مطعم بن عدي هم وويل: تاسې رښتيا وويل، او څوک چې بل څه وايي هغه دروغجن

دی، مونږ لدې صحيفې او له هغه څه نه چې پکې ليکل شوي خپل براءت اعلانوو. بيا هشام بن عمرو هم دې ته ورته څه خبرې وکړې.

ابوجهل وويل: ددې خبرې ترون د شپې شويدی، او پدې هکله مشوره چيرته بل ځای شويده. پدې وخت کې ابو طالب هم د مسجد حرام په کومه گوښه کې ناست ؤ، د هغه د راتگ سبب هم دا ؤ چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د صحيفې په هکله خبر ورکړی ؤ چې الله تعالی ورباندې وينه (ږويه) مقرره کړې چې د الله له نامه پرته ټولې د ظلم، زياتي او دښمنۍ کلمې يې خوړلې دي. رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا خبره خپل تره ته وکړه، نو ابو طالب هم قريشو ته راغی او ورته ووې ويل چې وراره مې داسې وايي که چيرې دروغ يې ويلي ؤ نو بيا تاسې پوهيږئ او هغه، او که چيرې پدې ادعا کې رېښتونی ؤ نو بيا لدې ظلم نه لاس واخلئ او زمونږ محاصره ختمه کړئ. هغوی ورته وويل: دا د انصاف خبره ده. او کله چې د ابوجهل او دې نورو تر مينځ دا خبرې تبادله شوې، نو مطعم پاڅيد چې هغه صحيفه څيرې کړي، صحيفه يې چې رواخستله گوري چې د صحيفې ټول ټکي وينه خوړلي او يوازې (باسمک اللهم) او هر چيرته چې د الله نوم ؤ هغه پاتې دی، نور ټول خوړل شوي هيڅ هم نه ؤ پاتې .

نو صحيفه نقض شوه، ترون مات شو، او رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره له ټولو محاصره شويو کسانو له شعب نه راووتل. مشرکينو د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نبوت يوه عظيمه نښانه او معجزه د سر په سترگو وليدله، خو لدې سره هم د هغوی رويه داسې وه لکه چې دا آيت ورته اشاره کوي:

((وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ)) (القمر: ۲) [او که ويني دغه (کفار د قريشو) کوم دليل (د قدرت) نو پر څنگ به شي دوی (مخ به واړوي) ترې او وايي به دوی (دغه) سحر کوونکې دي قوي، چې له پخوا راهيسې راځي.]

هوکې، مشرکينو لدې نښانې او معجزې نه هم مخ واړاوه، اعراض يې وکړ، او پخپل کفر او گمراهۍ کې لا پسې وړاندې لاړل.[1]

---

[1]. ددې عمومي پريکون تفصيلات مو لدې مراجعو نه اخيستی دي: صحيح البخاري، باب نزول النبي (صلی الله عليه وسلم) بمکة ۱/ ۲۱۲، او باب تقاسم المشرکين على النبي (صلی الله عليه وسلم) ۱/ ۵۴۸. زاد المعاد ۲/ ۴۶. ابن هشام ۱/ ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷. رحمة للعالمين ۱/ ۲۹. ۷۰ مختصر سيرة الرسول (صلی الله عليه وسلم) للشيخ عبدالله النجدي ص ۱۰۶- ۱۰۷- ۱۰۸ - ۱۰۹- ۱۱۰. مختصر السيرة للشيخ محمد بن

ابو طالب ته د قریشو وروستۍ جرګه

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابو طالب له خوړ (دړي) نه په راوتو سره د دعوت او تبلیغ کارته د پخوا په شان ادامه ورکوله قریشو که څه هم په ظاهر کې دا محاصره او بایکاټ ختم کړی وُ، خو په حقیقت کې یې پر مسلمانانو باندې خپل ظلمونه او فشاورنه همداسې جاري ساتل، او خلک یې د الله تعالی له دین نه منع کول. ابو طالب هم د پخوا په شان د خپل وراره تر شا ټینګ ولاړ و خو عمر یې له اتیا کلونو نه اوښتی وُ، او ددې څو کلونو سختیو او دردوونکو پیښو خصوصاً دری کلنې محاصرې ډیر کمزوری او ملا ماتی کړی وُ. له محاصرې نه د خلاصون لا څومیاشتې نه وې تیرې شوې چې ابو طالب ناروغ شو، بیماري یې زیاته شوه. دغه وخت مشرکینو وویل که ابو طالب مړ شي او بیا مونږ دده له وراره سره ظلم او زیاتی کوو، نو دا به زمونږ لپاره لویه بدنامي وي، د همدې بدنامۍ له ویرې نه هغوی یو ځل بیا د خبرو اترو لاره ونیوه، او نیت یې وکړ چې د ابو طالب په وړاندې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د خبرو له لارې معامله وکړي، او دا ځل د داسې شیانو په ورکړه هم راضي شول چې مخکې یې هغه نه ورکول، نو همدا وه چې ابو طالب ته یې خپله وروستۍ جرګه ور واستوله.

ابن اسحاق او نور وایي: کله چې ابو طالب بیمار شو، او قریش پوه شول چې حالت یې مخ په خرابیدو دی، نو پخپل منځ کې یې سره وویل: عمر او حمزه (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول، د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دین د قریشو په ټولو کورنیو کې خور شویدی، راځئ ابو طالب ته ورشو، تر څو هغه خپل وراره زمونږ په اړه د کومې خبرې پابند کړي او زمونږ نه هم په دې اړه عهد او وعده واخلي، قسم په خدای ویریږو چې خلک به بیا زمونږ له اداري او کنترول نه ووزي. په بل روایت کې داسې راځي: ویریږو چې که دا بوډا مړ شي او بیا پر محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کوم ظلم او زیاتی وشي نو بیا به عرب مونږ ته دا طعنه را کوي چې وګورئ دوی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پرې ایښی وُ او د هغه په مقابل کې یې د ظلم او زیاتي جرات نه درلود، خو کله یې چې تره وفات شو نو را

عبدالوهاب النجدي ص ۲۸ - ۲۹- ۷۰-۷۱- ۷۲-۷۳. د موضوع په هکله نوموړی مصادر څه کم شانته اختلاف سره لري، خو مونږ د قرائنو له څېړلو وروسته زمونږ په نظر له ټولو نه قوي نظریه اخیستې ده.

وي‌ې نيو او ظلمونه يې ورباندې شروع كړل! د قريشو دا وفد ابو طالب ته ورغی، د وفد (هيئت) غړي د قريشو اشراف او مخور خلك وو لكه عتبه بن ربيعه، شيبه بن ربيعه، ابو جهل بن هشام، اميه بن خلف، ابو سفيان بن حرب او د قريشو نور اشرافيان چې د ټولو شمير (۲۵) كسانو ته رسيده.

د هيئت غړو له ابو طالب سره خبرې اترې وكړې او داسې يې ورته وويل: ته چې زمونږ په مينځ كې كوم مقام او منزلت لرې هغه ښه درته معلوم دی، په كوم حال كې چې اوس قرار لرې هغه هم وينې، زمونږ ويره ده چې دا ستا آخري شپې ورځې دي، زمونږ او ستا د وراره تر مينځ چې كوم كشمكش روان دی په هغه هم ښه خبر ياست، نو لازمه ده چې ته هغه راوغواړې او زمونږ نه د هغه لپاره، او له هغه نه زمونږ لپاره قول او تړون واخلې يعنې داسې چې هغه له مونږ نه لاس واخلي او مونږ له ده نه، مونږ دې پريږدي چې پخپل دين و اوسو، او هغه به پريږدو چې پخپل دين وي. ابو طالب خپل وراره حضرت محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راوغوښت، هغه راغی، ابو طالب ورته وويل: وراره! دا ستا د قوم مشران او مخور درته راغلي دي، غواړي چې د څه شيانو قول او وعده درنه واخلي او د څه شيانو قول او وعده دوی دركړي. بيا يې د هغوی وړانديزونه ورته واورول او دا يې ورته وويل چې غواړي داسې تړون سره وكړئ چې نور به يو پر بل غرض نه سره لرئ.

رسول اكرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرو په ځواب كې د هيئت غړو ته مخ ور واړاوه او داسې يې ورته وفرمايل: (**أرأيتم إن أعطيتكم كلمة تكلمتم بها، ملكتم بها العرب، ودانت لكم بها العجم**). [دا راته ووايئ كه زه داسې كلمه او خبره درته وړاندې كړم چې د هغې په ويلو سره به تاسې د عربو پاچايان شئ، عجم به ټول درته سلامي شي، نو تاسې څه نظر لرئ؟] په ځينو روايتونو كې راځي چې رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابو طالب ته وفرمايل: (**إني أريدهم على كلمة واحدة يقولونها تدين لهم بها العرب، وتؤدى إليهم بها العجم الجزية**) [زه له دوی نه د داسې يوې خبرې غوښتونكی يم چې كه چيرې هغه ووايي نو عربان به ټول ورته تسليم شي او عجم به ورته جزيه وركوي.] په بل روايت كې راځي چې خپل تره ته يې وفرمايل: (**أي عم، أفلا أدعوهم إلى ما هو خير لهم؟**) [كاكا جانه! ته ولې هغوی داسې يوې كلمې ته نه رابولې چې هغه د دوی لپاره غوره او بهتره ده؟] ابو طالب ورته وويل: ته هغوی

څه شي ته رابولې؟ ده ورته وفرمايل: (**أدعوهم إلى أن يتكلموا بكلمة تدين لهم بها العرب، ويملكون بها العجم**) [زه غواړم هغوی داسې يوې کلمې ته راوبولم چې د هغې په ويلو سره به دوی د ټولو عربو مشري وګټي او په عجمو باندې به يې پاچايي قايمه شي.]

د ابن اسحاق يو روايت داسې دی: رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:(**كلمة واحدة تعطونها تملكون بها العرب، وتدين لكم بها العجم**). [تاسې زما يوازې يوه خبره ومنئ، هغه داسې خبره ده چې په ويلو سره به يې د عربو پاچايان او عجم به ټول درته سلامي شي.]

په هر حال کله چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا خبره وکړه دوی ټول چوپ او حيران شول چې څنګه کيدای شي تر دې حده يوه ګټوره خبره رد کړي؟ بالاخره ابو جهل ورته وويل: دا کومه خبره ده؟ ستا په پلار قسم، ووايه داسې يوه خبره څه لس خبرې خو وکړه مونږ يې منلو ته تياريو. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: تاسې دا ووايئ چې: ((**لا إله إلا الله ، وتخلعون ما تعبدون من دونه**))[له الله پرته بل حق معبود نشته، او پرته له يوه الله نه د بل هر څه عبادت پريږدئ]. ددې خبرې په اوريدو سره دوی لاسونه سره ووهل او ويې ويل: اې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته غواړې چې ددې ټولو خدايانو په ځای يوازې يو خدای ونيسو؟ په رښتيا چې ستا دا معامله ډيره عجيبه او غريبه ده، بيا يې يو بل ته سره وويل: قسم په الله چې دا سړی ستاسې هيڅ خبره هم نه مني، ځئ چې ځو، او د خپلو پلرونو په دين به ټينګ اوسو تر څو الله تعالی زمونږ او ده تر مينځ فيصله وکړي، پدې ترتيب سره هغوی هر يو پخپله لار لاړ.

او د همدې خلکو په باره کې د قرآنکريم دا آيتونه رانازل شول:

((**ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ (١) بَلْ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ (٢) كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلاتَ حِينَ مَنَاصٍ (٣) وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ (٤) أَجَعَلَ الآلِهَةَ إِلَهاً وَاحِداً إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ (٥) وَانطَلَقَ الْمَلأُ مِنْهُمْ أَنْ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ (٦) مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلاَّ اخْتِلاقٌ (٧)** (ص: ١ _ ٧)[1]

[1]. ابن هشام ١/٤١٧ - ٤١٨- ٤١٩ . تفهيم القران ٤/ ٣١٢ - ٣١٧ - ٣١٨. مختصر السيرة للشيخ عبدالله النجدي ص ٩١.

[ص، قسم دی په قرآن چې ښښتن د پند، ذکر، بيان، شرف، شهرت، عظمت دی (داسې ندي چې کفار د معبودانو په نسبت وايي) بلکه هغه کسان چې کافران شويدي په کبر، سر کشۍ کې دي (له قبوله د حق) او په مخالفت کې دي (له مسلمانۍ سره)، (نه ګوري منکران چې) څومره ډير هلاک کړيدي مونږ پخوا له دې څخه له اهل د زمانې پس نارې به يې وهلې (عند نزول العذاب) حال دا چې نه به و هغه وخت د خلاصيدلو (او د تښتيدلو) او تعجب کوي (کفار) له دې نه چې راغلی دی دوی ته (نبي) ويروونکی له دوی نه او وايي دا کافران چې دغه (ويروونکی نبي) ساحر کوډګر دی دروغجن آيا ده ګرځولي دي دغه (۳۶۰) معبودان الله يو معبود؟ بيشکه دغه (ګرځول د ډيرو معبودانو يوه ته چې تاسې نور معبودان پريږدئ او د يو الله عبادت کوئ) خوامخواه يو څيز ډير عجيب دی (چې مثل نلري) او لاړل په تلوار سره مشران له دوی نه (له مجلسه چې سره ويونکي وو يو بل ته) چې ځئ (پاڅئ له دې ځايه) او صبروکړئ (او محکم اوسئ) پر(عبادت د) معبودانو خپلو، بيشکه دغه شی (توحيد) خوامخواه يوشی دی چې اراده يې کړې شوې ده (له مونږ څخه)، ندی اوريدلی مونږ دغه (توحيد، و حدانيت په دين وروستني (عيسوی کې) نه دی دغه (توحيد) مګر له خپله ځانه جوړ کړي شوي دروغ دي.]

د غم کال

د ابو طالب وفات

د ابو طالب ناروغي سخته شوه بالاخره د بعثت په لسم کال د رجب[۱] په میاشت کې وفات شو. دغه وخت د اقتصادي محاصرې له ماتیدو نه یوازې شپږ میاشتې تیرې شوې وې.[۲] په بل روایت سره ابو طالب د خدیجې (رضي الله عنها) له وفات نه درې ورځې مخکې د رمضان په میاشت کې وفات شویدی.

په صحیح البخاري کې له مسیب (رضي الله عنه) نه روایت شوی: کله چې د ابو طالب ځنکدن وُ، ابو جهل ورسره ناست وُ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم ورغی او ورته ووې وفرمایل: **(أي عم، قل: لا إله إلا الله ، كلمة أحاج لك بها عند الله).** [کاکا جانه! د (لا اله الا الله) کلمه ووایه، یوازې همدا یوه کلمه تر څو د الله تعالی په وړاندې یې ستا لپاره د حجت او دلیل په توګه وړاندې کړی شم.]

دلته ابوجهل او عبدالله بن ابي امیه ورته وویل: ابو طالبه! آیا د عبدالمطلب له دین نه ګرزې؟ دوی دواړو همداسې خبرې ورته کولې تر څو له خلکو سره د ابو طالب وروستۍ خبره دا شوه چې ویې ویل: د عبدالمطلب په ملت (دین) یم. نو بیا رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: **(لأستغفرن لك ما لم أنه عنه)** [تر هغې به له الله تعالی نه درته بښنه غواړم تر څو لدینه منع کړی شوی نه وم.] پدې پسې دا آیت شریف را نازل شو[۳]: **((مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُوْلِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ))**

---

(1). تاریخ اسلام للشاه اکبر النجیب آبادي ۱/ ۱۲۰. تاریخي مصادر پدې هکله چې ابو طالب په کومه میاشت کې وفات شویدی، زیات اختلاف سره لري خو مونږ د رجب میاشت ځکه غوره کړې چې زیاتره مصادر پدې اتفاق لري چې ابو طالب له شعب نه له راوتلو نه شپږ میاشتې وروسته وفات شوی، اقتصادي محاصره درې کاله وه، اوپیل یې د بعثت د اووم کال د محرم له لومړۍ شپې نه وُ نو پدې حساب سره دده د مرګ نیټه د نبوت د لسم کال د رجب میاشت راځي.

(2). مختصر السیرة للشیخ عبدالله النجدي ص ۱۱۱.

۳- صحیح البخاري باب قصة ابي طالب ۱/ ۵۴۸

(التوبة: ۱۱۳) [نه دي لايق او (روا) نبي ته او (نه دي لايق او روا) هغو کسانو ته چي ايمان لرونکي دي دغه چې مغفرت وغواړي دوی د پاره د مشرکانو او اګر که وي دا (مشرکان) خاوندان د خپلولۍ وروسته له دې خبرې چې ښکاره شي دوی ته چې بيشکه دوی صاحبان دي د دوزخ (او په کفر مړه دي).]

او دا آيت هم را نازل شو: ((إِنَّكَ لا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ...)). (القصص: ۵۶)[بيشکه ته (اې محمده) نشي ښوولی (لاره حقه) هغه چا ته چې خوښ وي ستا.]

دلته ددې ضرورت نه وينو چې ووايو ابو طالب څومره او څه ډول د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حفاظت او ملاتړ کړی وُ، ابو طالب د مکې د جاهلو او لويانو د حملو په وړاندې د اسلامي دعوت لپاره د يوې پخې او اوچتې کلا حيثيت درلود، خو هغه د خپلو پلرونو او مشرانو په ملت او دين مړ شو، نو ځکه يې پوره او کامله کاميابي او رستګاري په برخه نه شوه.

په بخاري شريف کې له عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) نه روايت دی وايي: حضرت عباس (رضي الله عنه) رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وفرمايل: ته خپل تره ته څه کولی شې؟ پداسې حال کې چې هغه به ستا ساتنه کوله او د تا په سر به يې له نورو سره شخړې او جګړې کولې او د تا پخاطر به په نورو غوصه کيده؟ رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:

(هو في ضَحْضَاح من نار، ولو لا أنا لكان في الدرك الأسفل من النار).

[هغه د دوزخ په باندينۍ برخه يا څنډه کې دی، او که چيرته زه نه وی، نو هغه به د دوزخ په له ټولو نه ژوره کنده کې وای.][1]

ابو سعيد الخدري (رضي الله عنه) وايي چې: يو ځل د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې دده د تره (ابو طالب) يادونه وشوه نو ده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:

(لعله تنفعه شفاعتي يوم القيامة، فيجعل في ضحضاح من النار تبلغ كعبيه).

[کيدای شي د قيامت په ورځ زما شفاعت ګټه ور ورسوي، او د دوزخ په باندينۍ برخه (څنډه)کې يې ځای شي چې اور به يې يوازې تر ښنګريو پورې ورسيږي.]

---

(1). صحيح البخاري باب قصه ابي طالب ۱/ ۵۴۸

خديجه (رضي الله عنها) د عقبی په لور

د ابو طالب له وفات نه دوی میاشتې او يا يوازې درې ورځې وروسته د روايتونو د اختلاف په اساس د بعثت په لسم کال د رمضان په مياشت کې ام المؤ منين حضرت خديجه الکبری (رضي الله عنها) د (۶۵) کلنۍ په عمر کې له دې فاني دنيا نه سترګې پټې کړې او دغه وخت د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مبارک عمر پنځوسم کال ؤ.[۱]

حضرت خديجه (رضي الله عنها) د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لپاره د الله تعالی له خوا لوی او ډير ګرانبها نعمت و، پنځه ويشت کاله يې يو ځای سره تير کړل. خديجه (رضي الله عنها) د غم او خفګان په وخت د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لپاره خوشالي او ډاډ ګيرنه وه، په سختيو کې به يې خوا ته ولاړه وه، د رسالت د تبليغ په لاره کې به يې مرسته ورسره کوله، د جهاد کړاوونه او سختۍ به يې ورسره ګالل، په ځان او مال سره به يې له رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره غمشريکي کوله. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ام المؤمنين خديجې (رضي الله عنها) په هکله فرمايي: (**آمنت بي حين كفر بي الناس و صدقتني حين كذبني الناس،و اشركتنى في مالها حين حرمني الناس، ورزقني الله ولدها، و حرم ولد غيرها**)) [۲] [خديجې (رضي الله عنها) هغه وخت يې په ما ايمان راوړ چې خلک راباندې کافر وو، او هغه وخت يې زما تصديق وکړ چې خلکو تکذيبولم او هغه وخت يې زه پخپل مال کې شريک کړم چې خلکو زه محروم کړی وم او الله تعالی ما ته له هغې نه اولاد راکړ او له نورو نه يې اولاد رانکړ.]

بخاري شريف له ابو هريره (رضي الله عنه) نه روايت کوی وايي:(**اتى جبريل (عليه السلام) النبي (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فقال:يا رسول الله هذه خديجة (رضي الله عنها) قد اتت، معها اناء فيه ادام او طعام او شراب فاذا هي اتتك فاقرا عليها السلام من ربها، و بشرها ببيت في الجنة من قصب لا خصب فيه ولانصب**)[۳]

---

(۱). ابن جوزي او علامه منصور پوري وايي خديجه (رضي الله عنها) د رمضان په مياشت کې وفات شويده: تلقيح الفهوم ص ۷، رحمة للعالمين ۲/ ۱۲۴

(۲). رواه الامام احمد في مسنده ۱۱۸/۲

(۳). صحيح البخارى باب تزويج النبي (صلی الله عليه وسلم) خديجة و فضلها ۱/ ۵۳۹

يعنی جبريل (عليه السلام) د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته تشريف راوړ او ورته ويې فرمايل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا ده خديجه (رضي الله عنها) تشريف راوړي او ورسره يو لوښی دی چې پکې څه کتغ (سالن) خواړه يا څه د څښلو شی (مشروب) دی او کله چې هغه تا ته راورسيده نو ته ددې د رب له طرفه ورته سلام ورسوه، او په جنت کې د زمردو او ياقوتو د داسې يوه کور زيری ورکړه چې هلته به نه څوږ او شور وي او نه ستوماني او درماندګي.

د غمونو لړۍ

دا دواړه ډيرې دردوونکې پيښې وې، چې په ډيره کمه موده کې يوه په بله پسې پيښې شوې، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې ډير ودرداوه او زړه يې ډير غمجن او خفه شو، او په همدې پسې د نورو غمونو ورته مخه شوه. د ابو طالب له وفات وروسته مشرکين ورباندې ور روږدي شول او جرات يې وموند، رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې په ښکاره اذيت رساوه او ظلمونه يې ورباندې کول.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دومره غمونو واخيست، او زړه يې دومره ودريده چې نور يې لدې خلکو اميد قطع شو او پدې هيله يې د طائف لاره ونيوه چې کيدای شي هلته يې څوک دعوت ومني، پناه ورکړي او د خپل قوم په مقابل کې مرسته ورسره وکړي، خو هلته هم چا د الله تعالی د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دعوت ونه مانه، پناه يې ور نکړه ، هيڅ ډول مرسته يې ورسره ونکړه، او د هغه ځای خلکو د نيکۍ په ځای دومره بدي ورسره وکړه چې په مکه کې چا نه وه ورسره کړې.
څومره چې په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مکې د مشرکينو ظلمونه زيات شول، هومره په اصحابو (رضي الله عنهم) هم ظلمونه او ربړونه ډير شول، تر دې چې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نژدې ملګری ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) هم مجبور شو د حبشې په لور د هجرت لار ونيسي، له کوره ووت او تر برک الغماد پورې ورسيد ، خو هلته ابن الدغنه وليد بيرته يې پخپل جوار او پناه کې مکې ته راووست.[1]

[1]. شاه اکبر خان نجيب آبادي وايي چې دا واقعه په همدې کال شويده تاريخ اسلام ۱/ ۱۲۰ وګوره، دا اړده کيسه په ابن هشام ۱/ ۳۷۲، ۳۷۴ او صحيح البخاري ۱/ ۵۵۲، ۵۵۳ کې هم رانقل شويده.

ابن اسحاق وايي: د ابو طالب له وفات نه وروسته قريشو په رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې داسې ظلمونه وکړل چې د ابو طالب په ژوند کې يې تصور قدرې هم نه شوی کولی، ان تر دې چې د قريشو يوه ګمراه او جاهل يوه ورځ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پر مبارک سر خاورې ور واچولې، او د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې ګردجن او په خاورو لړلي سر کور ته تشريف يووړ، هلته يې يوه لور ورپاڅيده او د خپل ګرانقدر پلار (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک سر يې ومينځه، خاورې يې ورنه پاکولې او ژړل يې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:

(**لا تبكي يابنية، فإن الله مانع أباك**). لورې! ته ژاړه مه، الله تعالی ستا د پلار ساتنه او حفاظت کوي. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا هم وفرمايل: (**ما نالت مني قريش شيئًا أكرهه حتى مات أبو طالب**).

[تر څو چې ابو طالب ژوندی و قريشو زما په هکله هسې کار نه شوای کولی چې زما نه خوښيده، يعنې اذيت يې نه شوای راړسولئ.] .[1]

او څرنګه چې پدې کال کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يو په بل پسې غمونه او دردونه پيښيدل نو دا کال يې د عام الحزن (د غم کال) په نامه ونوماوه، او په همدې نامه په تاريخ کې شهرت لري.

له حضرت سوده (رضي الله عنها) سره واده

په همدې کال يعنی د بعثت په لسم کال د شوال په مياشت کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حضرت سوده (رضي الله عنه) سره واده وکړ. حضرت سوده (رضي الله عنها) په اسلام مشرفه شوې وه او په دوهم ځل هجرت کې يې حبشې ته هجرت کړی و.

لومړنی میړه يې سکران بن عمرو نوميده هغه هم مسلمان ؤ او له دې سره يې يو ځای هجرت کړی ؤ خو هملته حبشه کې وفات شو، يا دا چې مکې ته راستون شو او وفات شو. او کله چې د سوده (رضي الله عنها) عدت پوره شو، نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خطبه (کوزده) ورسره وکړه او بيا يې نکاح کړه.

---

[1]. ابن هشام ۴۱۲/۱

او سوده (رضي الله عنها) لومړنۍ ښځه وه چې د خديجې (رضي الله عنها) له وفات نه وروسته رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نکاح ورسره کړې ده. وروسته په مدينه منوره کې سوده (رضي الله عنها) د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د خوشالۍ پخاطر خپل نوبت حضرت عائشې (رضي الله عنها) ته هبه کړی (ببښلی) و[١].

[1]. رحمة للعالمين ٢/ ١١٥. تلقيح فهوم الاثر ص ١٠.

د لومړنيو مسلمانانو
د
صبر او ثبات عوامل

دلته د ډير پياوړي عقل او غټ زړه خاوندان هم له حيرت نه ګوته په غاښ دريږي، او د لوی علم او پوهې خاوندان هم دا پوښتنه کوي چې هغه کوم عوامل او اسباب وو کوم چې د مسلمانانو د دومره عظيم صبر او ثبات سبب شويدي؟ هغوی د داسې ظلمونو په وړاندې چې تش په اوريدو يې ويښتان په غوني نيغ دريږي او له ياد نه يې زړونه په لړزه راځي، څنګه او څه ډول ټينګ ولاړ وو؟ او دا کوم زور ورسره ؤ چې داسې ظلمونه او کړاوونه يې ګاللی شوی؟ نو ددې پخاطر چې دا ډول پوښتنې ځواب شوې وي، لازمه وينو چې د لومړنيو مسلمانانو د صبر او ثبات ځنې عوامل تر نظر تير کړو:

١. ددې ثبات او مقاومت لومړنی او اساسي عامل او سبب په واحد الله (جل جلاله) باندې ټينګ ايمان، او د هغه حقيقي پيژندنه او درست معرفت دی. ځکه يو ځل چې زړه د ايمان په نور منور شي، او د ايمان شمعه په زړه کې بله شي، نو بيا هغه له غرونو نه هم ټينګ وي او هم دروند، او د داسې ايمان خاوند د دنيا ټول مشکلات او کړاوونه که هر څومره ډير او خطرناک وي په هيڅ شميري، او هغه ټول د خپل ايمان په مقابل کې لکه د اوبو ځک او يا لکه د يوه طوفاني او نړوونکي سيلاب په مخ کې د شګو بند شميري. هغه د ايماني لذت او خپل اعتقادي راحت او طراوت په وړاندې هيڅ مشکل ته مشکل نه وايي، او د ايمان په لاره کې د هيڅ کړاو پروا هم نه ساتي: ((...فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الأَمْثَالَ)) (الرعد: ١٧) [نو هر څه ځک او خيری نو لاړ به شي په دغه حال کې چې پريوتی وي له نظره (او بې نفعې به وي) او هر څه هغه څيز چې نفع رسوي خلکو ته، نو پاتې کيږي په ځمکه کې (د ګټې پخاطر).

دا اساسي علت او سبب نورې څانګې هم لري چې هر يوه يې د ثبات او صبر په لاره کې د بيل بيل اهميت د رلـو د ونـکې ده او هغه دا دي:

٢. داسې قيادت او مشرتابه چې په زړونو حکومت کوي، رسول الله (صلی الله عليه و

اله و صحبه و سلم) چې نه يوازې د اسلامي امت بلکه د ټول بشريت قائد او لارښود دی د داسې جسماني جمال، نفساني کمال، کريمانه او نيکو اخلاقو، عظيم کردار او ډيرو غوره عاداتو او خصائلو درلودونکی ؤ چې زړونه به پخپله ورته تسليميدل، او خلک به ورته ځاريدل ځکه هغه کمالات او ښيګڼې چې خلک ځانونه ورته قربانوي رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته له هغو نه دومره برخه ورکړل شوې وه چې بل هيڅ بني بشر ته هم دومره لويه برخه نده ورکړل شوې. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شرف، عظمت، فضل او کمال تر ټولو لوړ او اوچت څلی ؤ، د هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په عفت، امانتدارۍ، صدق، رېښتينولۍ، او نورو ټولو ښيګڼو باندې له دوستانو وړاندې دښمنانو هم اعتراف کاوه. هره خبره به چې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مبارکې خولې وتله حتی ډير غټ دښمنان به هم د هغې په صدق باندې پوره متيقن وو ډيرې داسې پيښې او شواهد وجود لري چې زمونږ د مخکې تيرې شوې خبرې تصديق او تاييد کوي. يو ځل له قريشو نه درې کسان سره راټول شول، دوی هر يوه بيل، بيل او په پټه توګه قرآنکريم اوريدلی ؤ لومړی يو له بل نه خبر نه وو خو بالاخره يې راز فاش او يو په بل خبر شول، لدې دريو نه يو ابو جهل ؤ، کله چې درې واړه سره راټول شول نو يوه يې له ابو جهل نه وپوښتل چې ووايه د هغه څه په هکله چې له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه دې اوريدلي ستا نظر څه دی؟ ابو جهل په ځواب کې ورتهوويل: ما څه اوريدلي؟ اصلي خبره دا ده چې په شرف او عظمت کې زمونږ او بنو عبدمناف تر مينځ مقابله او مسابقه وه، هغوی غريبانو ته خواړه ورکول مونږ هم ورکول، هغوی خلکو ته د سپرلۍ بند وبست کاوه مونږ هم ورته سپرلۍ برابرولې، هغوی خلکو ته مرستې ورکولې، مونږ هم ورسره کومکونه کول، يعنی څه به چې هغوی کول مونږ به هم همداسې کول تر څو دواړه سره بالکل برابر شوو، مونږ او هغوی لکه په يوه مسابقه کې دشرط دوه آسان داسې شولو چې هر يو دا کوښښ کوي له بل نه مخکې شي، خو اوس بنو عبدمناف وايي چې زمونږ په مينځ کې داسې نبي (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی چې له آسمانه وحي ورته راځي، نو اوس ووايئ مونږ به کله دې ته ورسيدی شو؟ قسم په خدای، مونږ به کله هم پدې سړي ايمان را نه وړو، او کله به يې هم تصديق ونکړو.(۱)

---

(1). ابن هشام ۳۱۲/۱.

همدا راز ابو جهل به دا هم ويل: اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ تا دروغجن نه بولو، خو هغه څه تکذيبوو چې تا راوړي دي، نو الله تعالی دا آيت شريف را نازل کړ:((فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ))[1] (الانعام: ٣٣). [نو بيشکه دوی نه کوي تکذيب ستا (په واقع کې) و ليکن دا ظالمان په ايتونو د الله انکار (مسخرې) کوي.]

دا کيسه خو مخکې تيره شوه چې يوه ورځ کفارو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته درې ځله طعنې ورکړې، او په دريم ځل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: اې قريشو! ما تاسې ته قتل او ذبح راوړې ده، يعنی دا يو ډول تهديد ؤ چې هغوی ته يې ويل ما درته ستاسې د قتل خبر راوړی دی. دې خبرې په هغوی باندې دومره اغيزه وکړه چې په هغه مجلس کې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره له ټولو نه د زيات عداوت او دښمنۍ درلودونکي هم په ډيره نرمه لهجه او خوږو کلماتو د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د رضا او خوښۍ حاصلولو کوښښ کاوه.

دا مو هم مخکې وويل چې يوه ورځ رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه ولاړ ؤ کله يې چې سر په سجده کيښود کفارو د اوښ لرې او کولمې ورباندې وروا چولې، خو کله چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له سجدې نه سر راپورته کړ، نو دوی ته يې ښيره وکړه، يو ځل د مشرکينو خنداګانې په خولو کې ور وچې شوې، غم او ويرې واخيستل او پدې باوري شول چې حتماً به هلاکيږی نور يې نجات نشته.

دا کيسه هم مخکې تيره شوې چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابو لهب زوی عتيبه ته ښيرې وکړې، عتيبه پدې پوره يقين درلود چې دا ښيرې به حتماً ورته لګيږي، او کله يې چې په شام کې زمری وليد نو ويې ويل: قسم په خدای چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زه پداسې حال کې ووژلم چې پخپله په مکه کې ناست دی.

همدا راز ابي بن خلف به تل رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د قتل اخطارونه ورکول، يو ځل رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دده په ځواب کې ورته وفرمايل: (بل أنا أقتلك إن شاء الله) [چې ته نه، بلکه زه به تا وژنم (ان شاء الله).] او کله چې د احد په غزا کې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و

[1]. رواه الترمذي في تفسير سورة الانعام ١٣٢/٢

سلم) د ابي بن خلف په غاړه د نیزې ګوزار وکړ، که څه هم هغه معمولي ټپي شوی وُ، خو داسې یې ویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ما ته په مکه کې دا ویلی وُ چې زه به تا وژنم، قسم په خدای که هغه ما ته لاړې هم را تو کړي نو زما روح به له کالبد نه وزي (ددې پیښې تفصیل به په راتلونکو پاڼو کې راشي).[۱]

همدارنګه یو ځل سعد بن معاذ په مکه کې امیه بن خلف ته وویل: ما له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه اوریدلي چې فرمایل یې: (إنهم — أي المسلمين — قاتلوك) چې ته (امیه) به د مسلمانانو په لاس وژل کیږې. ددې خبرې په اوریدو سره د امیه زړه ولوید ویرې واخیست او له ځان سره یې دا عهد وکړ چې له مکې نه به د باندې نه وځي، او د بدر د غزا په وخت کې چې د ابو جهل د ډېر اصرار په وجه مجبور شو له مکې نه ووځي، نو یو ډیر تند او تیز اوښ یې واخیست تر څو د خطر په وخت کې یې ژر له صحنې راوایستلی شي، پدې وخت کې چې امیه له مکې نه د مدینې په لور تګ ته تیار شو، نو ښځې یې ورته وویل: اې ابو صفوانه! تا د هغه یثربي ورور خبره هیره کړیده؟ ابو صفوان په ځواب کې ورته وویل: نه، نه مې ده هیره شوې، خو قسم په خدای چې له هغوی سره تر دې نژدې ځایه پورې ځمه.[۲]

دا وُ د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دښمنانو حال، خو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یاران او اصحاب (رضي الله عنهم) دومره د خپل عظیم لاربنود په مینه کې ډوب وو چې مرګ او ژوند یې په همغه پورې تړلی وُ هغه یې د سترګو تور او د زړه سر وُ، زړونه یې داسې ورپورې نښتي وو لکه اوسپنه په آهن ربا پورې.

فصورته هیولی کل جسم و مغناطیس افئدة الرجل

[یعنی د هغه صورت د هر جسم هیولی او وجود یې د خلکو د زړونو آهن ربا (مقناطیس) وه.] د همدې مینې، محبت، فـدا کـاری او ځان قربانولو نتیجه دا وه چې اصحابو کرامو (رضي الله عنهم) به خپل ځانونه مرګ ته ورکول خو دا یې نه شوی زغملی چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نوک دې پټ شي او یا یې دې په ګوته کې اغزی لاړ شي.

یوه ورځ په مکه کې ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) ډیر زیات ووهل شو، خلکو تر لغتو

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۸۴

(2). صحیح بخاري ۵۲۳/۲

لاندې اچولی و، عتبه بن ربيعه په دوو پيوند شويو څپليو واهه، په مخ يې ډير ګوزارونه ورکول بيا يې په خېټه ور وختوت، دومره وټکول شو چې مخ او پزه يې سره يو شول، وروسته د بنو تيم خلکو په يوه ټکه کې ونغښت او کور ته يې يووړ، چا هم دا ګومان نه کاوه چې ژوندی به پاتې شي، خو د ورځې په وروستۍ برخه کې په حال شو خبرې يې وکړې او داسې يې وويل: د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ پدې خبره د قوم خلک ورباندې په غوسه شول، پړه او ملامتي يې ورباندې وويله، بيا پاڅيدل او دده مور ام الخير ته يې وويل: څه ورکړه چې ويې خوري او يا څه وروڅښه. او کله يې چې مور ورسره ګوښې پاتې شوه ډير اصرار يې ورباندې وکړ چې څه وخوري او يا څه وڅښي، خو ابوبکر صديق (رضي الله عنه) به همدا ويل چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ نو مور يې ورته وويل: قسم په خدای زه د تا د ملګري په حال نه يم خبره. ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وويل: لاړه شه او له ام جميل بنت الخطاب نه د هغه په هکله پوښتنه وکړه، موريې ووتله او ام جميل ته ورغله او ورته وې ويل: زما زوی ابوبکر (رضي الله عنه) د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله له تا نه معلومات غواړي چې هغه څنګه دی؟ ام جميل (رضي الله عنها) ورته وويل: زه نه ابوبکر (رضي الله عنه) پيژنم او نه محمد بن عبدالله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)، خو که ته غواړې چې زه ستا زوی ته درسره لاړه شم نو ځه چې ځو، دواړه راووتلې او کور ته راغلې که ګوري چې د ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) حال بل دی، د چا خبره له ډيرو وهلو څلور زره پروت دی. ام جميل ور لنډه شوه او چيغه يې کړه، قسم په خدای دا خلک چې ته يې دې حال ته راوستی يې فاسقان او کافران دي، له الله تعالی نه دا غواړم چې ستا غچ او انتقام ورنه واخلي. ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وويل د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ ام جميل ورته وويل: دلته خو ستا مور ده هغه خو زمونږ خبرې اوري! ده ورته وويل: له هغې نه مه ويريږه، نو ام جميل ورته وويل: رسول الله (ص جوړ او روغ دی، ده ورته وويل: اوس چيرته دی؟ دې ورته وويل: هغه اوس په دار الارقم کې تشريف لري بيا ابوبکر (رضي الله عنه) وويل: له خدای تعالی سره دا عهد کوم چې تر هغې به نه څه وخورم او نه به څه وڅښم تر څو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خدمت کې حاضر شوی نه وم، مور او ام اجميل ورته وويل: اوس صبر وکړه، تر څو لږ آرامي شوه خلک کورونو ته لاړل، تګ راتګ بند شو بيا هغوی د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ملاقات پخاطر ووتل، ابوبکر (رضي الله عنه) پداسې حال کې چې په ام الخير او ام جميل باندې يې تکيه کوله د رسول اکرم

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو.[۱]

له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د اصحابو (رضي الله عنهم) د مینې اوله ده نه د ځان قربانولو نورې اهمې او نادرې پیښې به هم په راتلونکو پاڼو کې سره ولولو، خصوصا د احد د غزا پیښې او د خبیب (رضي الله عنه) او نورو اصحابو (رضي الله عنهم) تاریخي واقعې.

۳. د مسئولیت احساس – اصحابو (رضي الله عنهم) دا ښه درک کړې وه چې د بشریت په هکله د دوی په غاړه د مسئولیت څومره دروند پیټی پروت دی. هغوی د خپل انساني مسئولیت پوره احساس درلود، او پدې باوري وو چې ددې مسئولیت ادا کول حتمي او لازمي دي، او لدینه غاړه غړول او اوږه خالي کول، لدې اوسنیو کړاوونو او ظلمونو نه ډیر خطرناک او ضررناک عواقب لري، او ددې عظیم مسئولیت له ادا نه سرغړول د دوی او ټول بشریت لپاره دومره بدبختي او زیانونه راوړي چې له هغو تکلیفونو نه چې ددې دندې د ترسره کولو په لاره کې یې ګالي څو چنده زیات او دردونکي بلکه له هغې سره بالکل د مقایسې وړ ندي.

۴. په آخرت باندې ایمان – په آخرت باندې ایمان د دوی په زړونو کې د مسئولیت احساس نور هم پیاوړی کاوه هغوی پدې ټینګه عقیده درلوده چې له مرګ نه وروسته به بیا راژوندي کیږي، الله تعالی به د ټولو وړو او لویو پټو او ښکاره عملونو حساب ورسره کوي، بیا به د تل لپاره یا جنت ته ځي او یا به د جهنم په سوزیدونکو لمبو کې وي. ژوند یې د خوف (ویرې) او رجاء (تمې او هیلې) تر مینځ و. یعنی د الله تعالی رحمت او مهربانۍ ته هیلمن وو او له عذاب نه یې ویریدل، د هغوی حالت داسې ؤ لکه دا مبارک آیت چې ورته اشاره کوي:

((وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوا وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ)) (المومنون:۶۰) [او هغه کسان چې ورکوي هر هغه چې ورکوي (له زکاتونو او خیراتونو) حال دا چې زړونه د دوی ویریدونکي دي (له عدم قبوله ځکه چې) بیشکه دوی رب خپل ته ورتلونکي دي.] هغوی پدې پوخ باور درلود چې دا ټوله دنیا د آخرت په مقابل کې د مچ او ماشې د یوه وزر قدرې ارزښت هم نلري نو همدا ټینګه عقیده او درست معرفت ؤ چې د دنیا هر مشکل یې ورته آسانه کړی ؤ، هر ډول کړاو او درد یې زغملی شوی، له ټولو نه ستر ستر مشکلات او کړاوونه یې هم د هدف په لار کې خنډ او مانع نه شوی ګرزیدلی.

[۱]. البدایة و النهایة ۳/۳۰

۵. قرآنکريم ـ مشکلاتو او کړاوونو پدې له ټولو نه سخت وخت کې د قرانکريم هغه سورتونه او اياتونه رانازليدل چې د اسلام د اساسي اصولو او مبادئو لپاره يې په زړه راښکونکي انداز او قاطعانه لهجه دلايل او براهين قائم کړيدي. دغه وخت اسلامي دعوت د همدې اصولو په محور چورليده، او دې آيتونو مسلمانانو ته هغه بنيادي او اساسي امور او مسايل په ګوته کول کوم چې الله تعالی د بشريت له ټولو نه اوچتې او سپيڅلې ټولنې (اسلامي ټولنې) جوړښت په همغو امورو پورې تړلی دی. همدا راز دې آيتونو مسلمانانو ته د زغم او صبر، ثبات او پايمردۍ درس هم ورکاوه، پدې هکله يې مثالونه ورته راوړل او پدې کې نغښتې حکمتونه يې ورته بيانول:

((أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ)). (البقرة: ٢١٤) [بلکه آيا ګومان کوئ تاسي (اې مؤمنانو) چې ننه به وځئ تاسې جنت ته حال دا چې راغلې به نه وي په تاسې باندې په مثل (دسختيو) د هغو کسانو چې تير شويدي پخوا له تاسې نه چې رسيدلې وه دوی ته سختې (لکه فقر او مرض) او ګرځول شوي وو دوی (په سختيو سره) تر هغه پورې چې ويل به (هم) رسول او (هم) هغو کسانو چې ايمان يې راوړی ؤ سره له ده چې کله به وي نصرت د الله؟ خبردار شئ! چې بيشکه نصرت د الله نژدې دی (مؤمنانو) ته.]

((الم (١) أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لا يُفْتَنُونَ (٢) وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ)) (العنکبوت: ١-٣).
[آيا ګومان کوي دا خلک ددې چې پرې به ښودی شي دوی (په هم دې قدر) چې ووايي دوی چې ايمان راوړی دی مونږ حال دا چې دوی به ونه ازمويل شي، او خوامخواه په تحقيق ازمويلي ؤ مونږ هغه کسان چې له دوی نه ړومبی وو پس هرومرو معلوم به کړي الله (په علم ظاهري سره هم) هغه کسان چې ريښتيني دي (په دعوی د ايمان کې) او خوامخوا معلوم به کړي الله (هغه) دروغجن (په علم ظاهري هم).]

ددې تر څنګ دغه وخت داسې آيتونه هم نازليدل چې کفارو او ټولو معاندينو او مخالفينو ته به يې غابښ ماتوونکي ځوابونه ورکول، د هغوی ټولې حيلې به يې ورماتولې او هيڅ بهانه مانه به يې نه ورته پريښوده. او په پوره څرګنده او صريحه توګه به يې دا ورته اعلانول چې که هغوی حق ته غاړه تيته نکړي او همداسې ګمراه او بې لارې پاتې شي نو پای او عاقبت به يې ډير خراب او زيانمن وي، پدې هکله به يې د پخوانيو قومونو کيسې او نور داسې تاريخي شواهد ورته وړاندې کول چې دا به ورنه

معلوميده چې د مسلمانانو او کافرانو په هکله د الله تعالی سنت او فيصله څه ده، خو لدې تهديد او ويرې سره سره داسې آيتونه هم رانازليدل چې له کرم او مهربانۍ نه به ډک وو، لهجه يې نرمه وه د افهام او تفهيم، و عظ او اراشاد خوا به يې نيولې وه تر څو ګمراهان له خپلې ګمراهۍ او ضلالت نه حق او هدايت ته واوړي.
قرانکريم په حقيقت کې مسلمانانو ته يوه بله دنيا او بيل جهان جوړکړی وُ، لدې خاورينې دنيا نه يې اوچت کړي وو هلته يې د کائناتو مشاهد، د ربوبيت جمال او کمال، د الوهيت عظمت او رفعت، او د رحمت، رضا او مهربانۍ داسې صحنې ورښودلې چې په ليدو سره به يې هغوی دومره پياوړي کيدل چې بيا به ورته د کړاوونو او مشکلاتو غرونه لکه د يوه طوفاني سيلاب په وړاندې د شګو بندونه داسې وو.
دې آيتونو به مسلمانانو ته د الله تعالی له طرفه د رحمت، رضا، او له هميشنيو نعمتونو نه ډک جنت زيري هم ورکول، او د دوی د ظالمو او کافرو دښمنانو هغه حالت به يې هم ورته تمثيل او ترسيماوه، چې د قيامت په ورځ به د الهي عدالت محکمې ته راوستل کيږي، محاسبه به ورسره کيږي او بالاخره به پړمخې په دوزخ کې اچول کيږي چې څئ اوس د اور خوند وګورئ.
۶. <u>د بري زيري</u> _ ددې ټولو تر څنګ مسلمانان له کله نه چې له کړاوونو سره مخ شول بلکه له هغې نه هم وړاندې پدې ښه پوهيدل چې اسلام قبلول او مسلمان کيدل يوازې دا معنی نلري چې تل به دردونه، ظلمونه او کړاونه ګالي، بلکه د اسلامي دعوت هدف دا دی چې د جاهليت دا تورې تيارې ختمې کړي، او دا د ظلم مانۍ را نسکوره او په ځای يې د عدل ځلی ودروي. همدا راز ددې دعوت دا غوښتنه ده چې د نړۍ په سياسي ډګر کې له نورو نه مخکې شي هلته خپل نفوذ او حاکميت قايم کړي تر څو اسلامي امت او ټول بشريت د بندګانو له عبادت نه آزاد او يوازې د يوه الله عبادت ته يې بوزي او الهي رضا يې په برخه شي.
قرآنکريم به مسلمانانو ته کله په صريحه لهجه او کله په کنايه سره دا ډول زيري ورکول، پدې سختو شپو او ورځو کې چې تر مسلمانانو لاندې ځمکه سور اور ګرځيدلې وه، له هرې خوا راګير وو نژدې وو چې له غمه يې زړونه وچوي، په همدې غمجنو حالاتو کې به قرآنکريم د پخوانيو انبياوو (عليهم السلام) او د دوی د مشرکو اقوامو حالات او واقعات بيانول، او دې آيتونو به د هغو حالاتو او واقعاتو کيسې کولې چې د مکې د مسلمانانو او کفارو له حالاتو سره به يې ډير ورته والی او شباهت درلود. او پدې ترتيب سره به يې مسلمانانو ته د پخوانۍ زمانې د حق او باطل د

جګړې هغه نقشه په مخ کې اېښودله چې دوی به اوس د سر په سترګو لیدله، بیا به یې ددې جګړې نتیجه هم ورته اعلانوله او دا به یې ورته ښووله چې الله تعالی کافران او ظالمان څه ډول هلاک او برباد کړي او د ځمکې حاکمیت یې خپلو نیکو بندګانو ته سپارلی ؤ. له دې ډول کیسو نه دا په ډاګه کیدله چې د مکې مشرکان به په ډېر نژدې وخت کې له شرمیدونکې ماتې سره مخ کیږي، مسلمانان به بری مومي او اسلامي دعوت به خپل منزل ته رسیږي.

له هغو آیتونو څخه چې د دعوت پدې مرحله کې نازل شوي او د مسلمانانو د بري او فتحې زیری ورکوي ځنې دا دي:

((وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ (١٧١) إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ (١٧٢) وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ (١٧٣) فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ (١٧٤) وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ (١٧٥) أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ (١٧٦) فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ)) (الصافات: ١٧١ –١٧٧) [په تحقيق يخوا لا صادر شوی دی حکم زمونږ د پاره د مرسلينو بندګانو زمونږ، چې بيشکه دوی له هم دوی سره مدد کړی شوی دی، او بيشکه لښکرې زمونږ خوامخواه هم دوی کامياب دي (په کافرو) پس مخ وګرځوه ته (اې محمده) له دوی نه تر يوه وخته پورې، اوګوره ته دوی ته پس ژر ده چې وبه ويني دوی (عاقبت خپل)، آيا پس (په راتلو) د عذاب زمونږ تلوار کوي دوی، پس کله چې نازل شي (عذاب) په ميدان (غولي) د دوی پس بد به وي سبا د ويروليو شويو.]

((سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ)) (القمر: ٤٥) [ژر ده چې ماته به کړه شي جمع (د دوی) او وبه ګرزوي دوی شاوې خپلې (مسلمانانو ته له جنګه). ((جُندٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنْ الأَحْزَابِ)) (ص: ١١) [دوی خو يو لښکر ګوتې دی په دغه ځای کې چې ماتې ورکړی شوې له هغو ډيرو لښکرو څخه دي.

د هغو اصحابو (رضي الله عنهم) په هکله چې حبشې ته يې هجرت کړی ؤ د الله تعالی دا قول را نازل شويدی:

((وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ)) (النحل: ٤١). [او هغه کسان چې هجرت يې کړی دی په (لياره د) الله کې وروسته له هغه چې ظلم پرې وکړی شو، نو خوا مخواه ځای به ورکړومونږ دوی ته په دنيا کې ښه (ځای) او خوامخواه اجر (بدل) ثواب د آخرت ډير لوی دی که وئ دغه (کفار) چې پوهيدئ (په ثواب د هجرت....)]

کفارو له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د یوسف (علیه السلام) د کیسې پوښتنه وکړه، نو په ځواب کې الله تعالی داسې ورته وفرمایل: ((لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلسَّائِلِينَ)) (یوسف:۷) [په تحقیق چې ؤ په (کیسې د) یوسف او وروڼو دده کې دلائل (د قدرت د الله او نبوت ستا) لپاره د پوښتونکو] یعنی دا چې د مکې مشرکین د یوسف (علیه السلام) د کیسې پوښتنه کوي نو دوی به هم لکه د یوسف (علیه السلام) د وروڼو په شان له ناکامۍ سره مخامخ کیږي، او آخر به دوی هم لکه د هغوی په شان د تسلیمۍ سر پر ځمکه ږدي.

بل ځای قرآنکریم له رسولانو نه یادونه کوي فرمایي: ((وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ (١٣) وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ)) (ابراهیم: ١٣. ١٤) [او وویل هغو کسانو چې کافران شوي وو رسولانو خپلو ته چې خامخواه و به باسو مونږ تاسې هرو مرو له ځمکې خپلې یا به خامخواه وګرځئ تاسې خامخواه په دین زمونږ کې پس وحي وکړه دوی ته رب د دوی چې هرومرو هلاک به کړو مونږ ظالمان او خامخواه به و اوسوو مونږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته (د هلاکت) د دوی، دغه (اهلاک او اسکان حق دی) د پاره د هغه چا چې ویریږي له دریدلو په مخ زما کې او ویریږي له وعدې (د عذاب زما).]

هغه وخت چې د فارسیانو او رومیانو تر مینځ جګړه ګرمه وه د کفارو دا هیله وه چې فارسیان بری ومومي ځکه هغوی هم مشرکین وو، خو د مسلمانانو امید دا ؤ چې بری د رومیانو په برخه شي ځکه رومیانو هم په الله، رسولانو، وحي، کتاب او آخرت باندې ایمان درلود، خو دا ځل بری د فارسیانو په برخه شو، خو په همدې وخت کې الله تعالی مسلمانانو ته زیری ورکوي چې پدې څو لنډو کلونو کې به رومیان پر فارسیانو غلبه ومومي، او د دې زیري تر څنګ یې د مسلمانانو د فتحې او برې زیری هم ورکړ، الله تعالی فرمایي : ((...وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ (٤) بِنَصْرِ اللَّهِ...)) (الروم: ٤. ٥) [او په دغه ورځ (د غلبې د روم په فارس) خوشاله به شي مؤمنان په نصرت د الله (له کتابیانو سره په مجوسیانو).

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به پخپله هم وخت په وخت دا ډول زیري ورکول، د حج په وخت کې به یې چې په عکاظ، ذي المجاز، او مجنه کې خلک د الله

دین ته رابلل، نو نه یوازې دا چې مؤمنانو ته به یې د جنت زیرې ورکول بلکه په ډاګه سره به یې دا هم فرمایل : اې خلکو (لا اله الا الله) ووایئ، تر څو بریالی شئ، او تر څو په همدې کلمې سره عربان لاندې کړئ او عجم هم تر خپلې قبضې لاندې راولئ، او که پدې لاره کې ومرئ نو په جنت کې به پاچایان وئ. د حدیث شریف متن دا دی: ((یا ایها الناس قولوا لا اله الا الله تفلحوا، تملکوا بها العرب، و تدین لکم بها العجم، فاذا متم کنتم ملوکا في الجنة)).(۱)

مخکې مو دا هم ولوستل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عتبه بن ربیعه ته چې غوښتل یې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د دینوي هیلو او غوښتنو په سر سودا او سازش وکړي څه ډول ځواب ورکړی وُ، او عتبه د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خبرو نه څنګه پدې پوه شوی و او دا یې ویلي و چې بالاخره رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او دین به یې غلبه او بری مومي. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو طالب ته د قریشو وروستي هیئت ته هم په صریحو ټکو کې فرمایلي وو چې زه له تاسې نه یوه خبره غواړم چې راسره ویې منئ او هغه داسې خبره ده چې په منلو سره به یې د عربو او عجمو ټولو پاچایي ستاسې وي.

خباب بن الارت (رضي الله عنه) وایي: ((اتیت النبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وهو متوسد برده، و هو في ظل الکعبة، و قد لقینا من المشرکین شدة، فقلت: الا تدعوالله، فقعد و هو محمر وجهه، فقال لقد کان من قبلکم لیمشط بمشاط الحدید مادون عظامه من لحم و عصب ما یصرفه ذلك عن دینه ولیتمن الله هذا الامر حتی یسیر الراکب من صنعاء الی حضرموت ما یخاف الا الله – زاد بیان الراوي – و الذئب علی غنمه [۱] وفي روایة ولکنکم تستعجلون))[۲]

[ترجمه: یو ځل زه د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خدمت کې حاضر شوم، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کعبې شریفې سیوري ته په یوه چادر تکیه وهلې وه. دغه وخت مونږ د کفارو له لاسه ډیر په عذاب وو، ما ورته وویل: اې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) !الله تعالی ته سوال او

---

(۱). رواه الترمذي

(۱). صحیح البخاري ۵۴۳/۱

(۲). صحیح البخاري ۵۱۰/۱.

دعا نه کوې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې په اوریدو سره را کیناست مبارک مخ یې تک سور شو او ویې فرمایل: هغه خلک چې له تاسې نه مخکې تیر شویدي، غوښې، رګونه او اعصاب به یې تر هډوکو پورې د اوسپنې په ږومنځو توږل کیدل، خو پدې سختیو سره به هم هغوی له خپل دین نه اوړیدل، او بیا یې وفرمایل: الله تعالی به دا دین مکمل، غالب او بریالی کوي تر دې چې سپور به له صنعاء نه تر حضرموت پورې سفر کوي او له الله نه پرته به د بل څه ویره ورسره نه وي ـ راوي زیاتوي ـ او میږو ته به د لیوه خطره او ویره هم ور سره وي. په بل روایت کې دا هم راځي خو تاسې عجله او بیړه کوئ.

دا هم باید وویل شي چې د فتحې دا زیري څه پټ او مخفي نه وو بلکه دا د مسلمانانو او کفارو ټولو غوږونو ته رسیدلي وو، وایي چې اسود بن المطلب او ملګرو به یې چې کله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) ولیدل، نو د استهزاء او ریشخند له مخې به یې ویل: دا دي د ځمکې پاچایان راغلل وګورئ دوی به په کسری او قیصر باندې بریالي کیږي!! بیا به یې شپیلي کول، چک چک او لاسونه به یې سره پړکول.[۳]

همدا د ځلانده مستقبل، او بالاخره په جنت کې د ابدي او دایمي ژوند زیري او امیدونه وو چې مسلمانانو ته یې د هغه لویو دردونو او سختو ظلمونو ګالل او زغمل آسانه کړي وو، او هغوی یې پدې باوري کړي وو چې دا تیارې به حتماً روښانه کیږي، او دا د غم دور به خاتمه مومي نور به بیا خوشالي وي او سعادت.

ددې تر څنګ به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تل هغوی ته روحي غذا هم ورکوله، د هغوی زړونه او دماغونه به یې د ایمان په وړانګو روښانه کول، د قرآنکریم او حکمت (احادیثو) په واسطه به یې د هغوی نفساني تزکیه کوله، په ایمان او عقیده به یې روزل، د روحاني اوچتوالي، قلبي سپېڅلتیا، غوره او لوړو اخلاقو، له مادیاتو او شهواتو نه د آزادۍ او یوازې له یوه خدای ج سره د مینې او د یوه الله ج د بندګۍ لور ته به یې بلل، په زړونو کې به یې د واقعیت او حقیقت شعلې را اوچتولې، له تیارو نه یې روښنايۍ ته را ایستل، د زغم، صبر او حوصلې درس به یې ورکاوه، نو ددې لارښوونو او هدایاتو نتیجه دا شوه چې د هغوی په زړونو کې دین او ایمان کلک ځای ونیو، له مادیاتو او شهواتو سره یې اړیکې وشلیدلې، د الله تعالی

[۳]. فقه السیرة ص ۸۴.

(ج) د رضا د حصول په خاطر هر ډول قربانۍ ته آماده وو، د جنت په تمه او هیله اوسیدل، علمي تنده يې لا پسې زياته شوه، له نفس سره د محاسبې روح او احساس يې پیاوړی شو، خپل اعصاب، احساسات او عواطف يې تر اداري او کنترول لاندې ساتل، د صبر، سکون، عزت او وقار په وسیله يې د هر مشکل مقابله کوله.

دریمه مرحله

اسلامي دعوت له مکې نه د باندې

رسول الله (ﷺ) په طایف کې

د نبوت په لسم کال د شوال په میاشت کې چې د ۶۱۹م کاله د مې میاشتې له وروستیو او د جون له لومړیو سره سمون خوري[1]، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د طائف په لور روان شو.

طائف له مکې نه تقریباً شپیته میله لیرې دی، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ټوله مسافه تګ او راتګ په پښو ووهله. پدې سفر کې دده آزاد کړی شوی غلام زید بن حارثه هم ورسره ملګری وُ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې هرې قبیلې ته ورسید، د اسلام بلنه به یې ورکوله خو هیچا یې هم دعوت ونه مانه. طائف ته له رسیدو وروسته د ثقیف له قبیلې نه دریو وروڼو ته چې دری واړه یې رئیسان یا مشران وو او نومونه یې عبدیالیل، مسعود او حبیب او د پلار نوم یې عمرو بن عمیر الثقفي وُ، ورغی. د الله تعالی لورته یې راوبلل، د اسلام د تایید او ملاتړ غوښتنه یې ورنه وکړه، نو له هغوی نه یوه ورته وویل: که الله تعالی ته رسول رالیږلی وي نو زه به د کعبې پردې (پوښ) څیرې کړم. بل ورته وویل: الله تعالی له تا نه پرته بل څوک ندي پیدا کړي چې ته یې رسول رالیږلی یې! دریم ورته وویل: قسم په خدای که زه له تاسره خبرې وکړم، ځکه که چیرې ته په رښتیا سره رسول وې، نو بیا ستا خبرې ردول او نه منل زیات خطر لري او که چیرې ریښتونی رسول نه وې او په الله پورې دروغ تړې، نو بیا ددې وړ نه یې چې خبرې درسره وکړم. لدې ځواب نه وروسته رسول الله ورنه پاڅید یوازې دومره یې ورته وفرمایل: تاسې چې وکړل، هغه مو وکړل خو ګورئ دا خبره او راز به پټ ساتئ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لس ورځې په طائف کې پاتې شو، ددې ځای ټولو مشرانو او سردارانو ته ورغی او د اسلام بلنه یې ورکړه، خو هیچا هم ونه منله او ټولو په پای کې ورته وویل : زمونږ له وطن نه ووزه. دې خلکو نه

---

[1]. دا د تاریخ اسلام د مولٔف نجیب آبادي خبره ده او زما په نظر همدا سیې ده تاریخ اسلام ۱۲۲/۱

یوازې دا چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعوت یې ونه مانه بلکه خپلو اوباشانو او بدماشانو ته یې امر وکړ چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته اذیت ورسوي. همغه وه کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بیرته ستنیدو اراده وکړه هغه جاهل او ګمراه خلک ورباندې راټول شول لیکې لیکې ورپسې روان وو، نارې او سورې یې جوړې کړې وې، کنځلې به یې ورته کولې، له بدو ردو سره سره به یې په ډبرو هم ویشته. او له مبارکو پښو یې دومره وینې وبهیدلې چې دواړه څپلۍ (پایزار) یې په وینو لمدې شوې. زید بن حارثه (رضي الله عنه) به لکه ډال داسې دفاع ورنه کوله ځان به یې ګوزار ته وړاندې کاوه تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورنه په امن پـــا تې شي. بالاخره د زید (رضي الله عنه) سر هم مات شو. دا احمقان او جاهلان همداسې ورپسې وو تر څو له طائف نه درې میله لیرې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې مجبور شو چې د ربیعه د زامنو عتبه او شیبه باغ ته پناه یوسي، او همدلته بیا هغه ظالمان احمقان ورنه وګرځیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د انګورو تر سیوره لاندې یوه دیوال ته تکیه وکړه، او کله یې چې دمه جوړه شوه نو یې هغه دعا وکړه چې د مستضعفینو د دعا په نامه مشهوره ده. ددې دعا له هرې فقرې نه دا څرګندیږي چې د طائف د خلکو ددې ظلم، بدسلوکۍ او لدې انکار نه چې هیڅا هم اسلام ونه مانه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زړه څومره ځوریدلی او دردمند شوی و او لدې دعا نه دا معلومیږي چې هغه وخت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څومره خفه، غمجن او دردیلی ؤ هغه دعا داسې ده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:

((اللهم إليك أشكو ضَعْف قُوَّتي، وقلة حيلتي، وهواني على الناس، يا أرحم الراحمين، أنت رب المستضعفين، وأنت ربي، إلى من تَكِلُني؟ إلى بعيد يَتَجَهَّمُني؟ أم إلى عدو ملكته أمري؟ إن لم يكن بك عليّ غضب فلا أبالي، ولكن عافيتك هي أوسع لي، أعوذ بنور وجهك الذي أشرقت له الظلمات، وصلح عليه أمر الدنيا والآخرة من أن تنزل بي غضبك، أو يحل علي سَخَطُك، لك العُتْبَى حتى ترضى، ولا حول ولا قوة إلا بك)). [اې خدایه، زه د خپلې کمزورۍ، بې بسۍ او د خلکو په وړاندې د خپلې بې قدرۍ شکایت تا ته کوم، اې له ټولو نه رحیم او مهربان خدایه! ته د بې وزلانو رب یې او ته زما رب یې، ته مې چا ته سپارې؟ پردي او بیګانه ته مې سپارې

چې ظلم او زیاتی راسره وکړي؟ او یا مې کوم داسې دښمن ته سپارې چې زما معامله دې هغه ته سپارلې ده؟ که ته را ته په غضب او قهر نه وې نو زما هیڅ پروا هم نشته، خو ستا عافیت ما ته ډیر وسیع او پراخه دی، زه ستا د وجه (مخ) په هغه نور پناه غواړم کوم چې تیارې یې رڼا کړیدي او هغه چې دنیا او آخرت وربانديې جوړ شوی او برابر شویدی ستا له غضب نه پناه غواړم او پناه غواړم چې ستا د عتاب مورد ونګرځم، ستا رضا غواړم تر څو ته راضي شې او پرته له تا نه بل د زور او قوت خاوند وجود نلري.]

کله چې د ربیعه زامنو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید زړه یې پرې وسوو، خپل غلام یې چې عداس نومیده او نصراني ؤ راوغوښت او ورته ویې ویل: دا یو وړی انګور واخله او هغه سړي ته یې وروړه. کله چې عداس انګور د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مخکې کیښنودل، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) (بسم الله) وویله لاس یې وراوږد کړ او انګور یې وخوړل. عداس ورته وویل: ددې وطن خلک خو دا خبره یعنی (بسم الله) نه وایي! رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: **(من أي البلاد أنت؟ وما دينك؟)** ته د کوم ځای یې او د کوم دین پیروي کوې؟ عداس وویل: زه په دین نصراني او د((نینوی)) اوسیدونکي یم. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: **((من قرية الرجل الصالح يونس بن مَتَّى))** ښه، ته د صالح سړي یونس بن متی (علیه السلام) کلیوال یې! عداس ورته وویل: ته یونس بن متی (علیه السلام) له کومه پیژنې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: **((ذاك أخي، كان نبيًا وأنا نبي))**.زما ورور ؤ هغه نبي ؤ او زه هم نبي یم. نو عداس یو ځل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سر، لاسونو او پښو ورپریوت او مچې کول یې. هلته د ربیعه زوی خپل ورور ته وویل: غلام خو یې درته بې لارې کړ. عداس چې بیرته راغی دوی ورته وویل: دا څه کیسه وه اې عداسه؟ عداس ورته وویل: باداره! پدې ټوله دنیا کې لدې سړي نه غوره شخص وجود نلري ما ته یې داسې معلومات راکړل چې په هغې له نبي پرته بل څوک نه پوهیږي. دوی ورته وویل: عداسه! ګوره چې تا له خپل دین نه وانه ړوي، ستا دین د هغه له دینه غوره دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له باغ نه راووت او پداسې حال کې د

مکې په لور روان شو چې زړه يې له حسرتونو او غمونو ډک وُ، او کله چې قرن المنازل ته ورسيد نو الله تعالی جبريل (عليه السلام) ورته راوليږه له هغه سره د غرونو فرښته هم ملګرې وه، هغوی ورته وويل: که غواړې نو امر راته وکړه چې د مکې په خلکو د اخشبين دواړه غرونه راچپه کړو.

بخاري شريف دا کيسه په مفصله توګه له عروه بن زبير نه روايت کړيده وايي عائشې (رضي الله عنها) راته ويلي چې:

((انها قالت للنبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم): هل اتى عليك يوم كان اشد عليك من يوم احد؟ قال: لقيت من قومك ما لقيت، وكان اشد ما لقيت منهم يوم العقبة، اذ عرضت نفسي على ابن عبد يا ليل بن عبد كلال، فلم يجبني الى ما اردت، فانطلقت و انا مهموم، على وجهي، فلم استفق الا و انا بقرن الثعالب، و هو المسمى بقرن المنازل، فرفعت راسي فاذا انا بسحابة قد اظلتني، فنظرت فاذا فيها جبريل، فناداني، فقال ان الله قد سمع قول قومك لك، ما ردوا عليك، و قد بعث الله اليك ملك الجبال لتامره بما شئت فيهم فناداني ملك الجبال، فسلم علي ثم قال: يا محمد، ذلك، فما شئت، ان شئت ان اطبق عليهم الاخشبين اي لفعلت، و الاخشبان: هما جبلا مكة، ابو قيس و الذي يقابله و هو قعيقعان. قال النبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم): بل ارجو ان يخرج الله (عزوجل) من اصلابهم من يعبد الله (عزوجل) وحده لا يشرك به شيئا).(۱)

[حضرت عائشه (رضي الله عنها) وايي: يو ځل ما له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه پوښتنه وکړه چې آيا په تا باندې د احد له ورځې نه هم کومه سخته ورځ راغلې ده؟ رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو! ستا د قوم له لاسه مې چې څه ناکردې ليدلې هغه مې ليدلې خو له ټولو نه زيات او سخت مصيبت هغه وُ چې د عقبې په ورځ ورسره مخ شوم هغه وخت چې د عبدياليل بن عبد کلال زوی ته ورغلم، دعوت مې ورکړ، خو هغه زما خبره او بلنه ونه منله نو زه پداسې حال کې چې غمونو او حسرتونو اخيستې وم بيرته را روان شوم، هيڅ په ځان نه وم خبر، تر څو قرن ثعالب ته چې قرن المنازل ورته ويل کيږي راورسيدم

(1) صحيح البخاري: كتاب بدء الخلق ۴۵۸/۱. مسلم: باب ما لقي النبي (صلى الله عليه وسلم) من اذى المشركين و المنافقين ۱۰۹/۲.

دلته متوجه شوم، پورته مې وکتل که ګورم يوه توته ورېځ مې په سر روانه ده او سيوره راباندې کوي په ځير مې ورته وکتل که ګورم چې جبريل (عليه السلام) پکې دی، آواز يې راته وکړ او راته ويې فرمايل: ستا قوم چې څه خبرې درته وکړې الله تعالی هغه واورېدې، نو اوس الله تعالی د غرونو فرښته درته رالېږلې ده، ستا خوښه چې څه امر ورته کوې هغه به همداسې کوي، پدې پسې د غرونو فرښتې غږ راته وکړ سلام يې راباندې واچاوه او راته ويې ويل: اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ستا خوښه څه امر راته کوې؟ که امر راته کوې چې دا دواړه غرونه (ابو قيس او قعيقعان چې اخشبين ورته وايي) ورباندې راچپه کړم، نو همداسې به وکړم، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: نه، زما هيله دا ده چې الله تعالی له هغوی نه داسې زوزاده (نسل) پيدا کړي چې يوازې د يوه الله تعالی عبادت به کوي او هيڅ شريک به نه ورسره نيسي.]

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لدې ځواب نه دده د شخصيت، عظمت، او دده د مبارکو اخلاقو رفعت او اوچتوالی ښه څرګندېږي، او ددې ځواب په اوريدو سره سليم عقل دا حکم کوي چې رښتيا هم رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دومره عظيم شخصيت او لوړو اخلاقو درلودونکی ؤ چې انساني عقل يې له ادراک نه عاجز دی.

لنډه دا چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې الهي او غيبي نصرت او کومک چې الله تعالی له آسمانه ورته رالېږلی ؤ، ډير ډاډه او مطمئن شو، غمونه او حسرتونه يې له زړه نه ووتل او په پوره ډاډ سره د مکې په خوا مخکې لاړ تر څو وادي نخله ته ورسيد، هلته څو ورځې پاتې شو. هغه وخت پدې ځای کې يوازې د السيل الکبير او الزيمه دوې سيمې د اوسيدو وړ وې ځکه هلته اوبه او شنه بوټي وو، خو مونږ له تاريخي مصادرو نه دا معلومه نه شوای کړی چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دلته په کومه يوه سيمه کې اوسيدلی ؤ.

په همدې موده او همدې ځای کې الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يوه ډله پيريان هم راولېږل، قرآنکريم دوه ځايه لدې پيريانو نه يادونه کوي او فرمايي: ((وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَراً مِنْ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ (٢٩) قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَاباً أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ (٣٠) يَا

قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ (٣١) (الاحقاف: ٢٩ – ٣١)

[او ياد کړه (هغه وخت اي محمده!) کله چي وګرزول مونږ تا ته يو ټولی له پيريانو څخه چي غوږ به يې ايښوده قرآن ته پس کله چې حاضر شول دوی (دې قرآن ته) وويل دوی پخپل منځ کې چپ شئ تاسې اې پيريانو بيا کله چې تمام شو (د قرآن تلاوت) بيرته وګرځيدل قوم خپل ته ويروونکي (له عذابه که همغسې کافران پاتې شي) وويل دوی اې قومه زمونږ بيشکه مونږ واوريده داسې يو کتاب چې نازل کړی شويدی وروسته له موسی پداسې حال کې چې تصديق کوونکی موافق دی له هغو (کتابونو) سره چې پخوا له دې نه وو. لياره ښيي حق دين ته او لياري سمې ته، اې قومه زمونږ! قبول کړئ تاسې قول د بلونکي د الله او ايمان راوړئ په ده باندې چې مغفرت درته وکړي (الله) تاسې ته ګناهونه ستاسې، او خلاص به کړي (الله) تاسې له عذاب دردناک څخه.]

بل ځای د جن په سورت کې داسې فرمايي:

((قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنْ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآناً عَجَباً (١) يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَداً (٢))) (الجن: ١–٢)

[ووايه (اې محمده! دوی ته) وحي راغلې ماته چې بيشکه شان دا دی چې واوريده (قرائت زما) يوه ټولي له پيريانو نه، نو وويل (دوی نورو قومونو خپلو ته کله چې بيرته ورغلل چې) بيشکه مونږ واوريده يو قرآن عجيب (په فصاحت او بلاغت سره) چې هدايت کوي رشد (ايمان او حق) ته نو ايمان راوړ مونږ پر هغه (قرآن) او هر ګز به شريک نه کړو (پس له دې ورځې) له رب خپل سره بل هيڅوک.]

ددې آيتونو له سياق او همداراز ددې پيښې په هکله له رانقل شويو روايتونو نه دا څرګنديږي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر هغې پورې د پيريانو ددې ډلې په راتګ نه وَ خبر تر څو الله تعالی د همدې آيتونو په ذريعه خبر ورکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته دا د پيريانو لومړی ځل راتګ و او له احاديثو نه دا په ډاګه کيږي چې پدې پسې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته د پيريانو تګ راتګ څو ځله تکرار شويدی.

د پيريانو دا راتګ او د هغوی اسلام منل په حقيقت کې يو بل غيبي کومک وَ چې الله تعالی د خپل غيب مکنون له خزانې نه د هغو لښکرو په واسطه له رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره وکړ کوم چې له الله تعالی (ج) نه پرته بل څوک وربانديې خبر ندي. او بل دا چې ددې پيښې په هکله را نازل شويو آيتونو د رسول الله

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دعوت د بري زیری هم ورکاوه او دا یې په ډاګه اعلانوله چې د ځمکې پر مخ هیڅ قوت هم ددې دعوت مخه نه شي نیولی او نه یې له خپل منزل نه په شا کولی شي لکه چې فرمایي:

((وَمَنْ لا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَولِيَاءُ أُوْلَئِكَ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ)) (الاحقاف: ٣٢)

[او هغه څوک چې ونه مني (بلنه د) بلونکي پس نه به وي عاجز کوونکی (د الله، په تیښته سره) په ځمکه کې (بلکه هیچیرې) او نه به وي ده ته بې له هغه (الله) څخه دوستان مددګارانو دغه کسان په ګمراهۍ ښکاره کې دي.]

((وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعجِزَ اللَّهَ فِي الأَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَباً)) (الجن: ١٢) [او بیشکه مونږ یقین کاوه چې له سره به مونږ عاجز نه کړو الله په ځمکه کې (چې ترې پټ او خلاص شو) او له سره به نه عاجز کوو دغه (الله) په تیښتې سره (که ترې وتښتو).]

د الله تعالی پدې بشارتونو، او کومکونو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زړه او دماغ نه غمونو او تشویشونو کوچ وکړ، هغه پداسې حال کې له طائف نه راوتلی ؤ چې په سینه کې یې د نورو غمونو ځای نه ؤ، ناهیلي او نا امیدي یې سترګو ته کیدله، خلکو نه یوازې چې خبره یې نه وه منلې بلکه له خپلې سیمې یې راشړلی وو، خو د لارې په اوږدو کې الله تعالی داسې زیري او غیبي کومکونه ورسره وکړل چې غمونه او دردونه یې ټول هیر شول، په ټینګ عزم سره د مکې په لور وخوځید، تر څو هلته له نوي عزم، او نوې روحیې سره خپل دعوت مخکې بوزي او خلکو ته د الله تعالی دین ورسوي.

پدې وخت کې زید بن حارثه (رضي الله عنه) ورته وایي: جنابه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ته څنګه بیا مکې ته ننوزې پداسې حال کې چې د مکې خلکو (قریشو) ددې ځای پریښودو ته اړ کړی یې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**یا زید، إن الله جاعل لما ترى فرجًا ومخرجًا، وإن الله ناصر دینه، ومظهر نبیه**). [اې زیده(رضي الله عنه)! دا حالات چې ته ګورې، الله تعالی به خوامخوا مونږ ته پکې د نجات او خلاصون لاره پیدا کوي، الله تعالی حتماً د خپل دین مرسته کوي او خپل نبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته بری ور په برخه کوي.]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وخوځيد تر څو د حراء لمنې ته ورسيد هلته معطل (تم) شو، او له هغه ځای نه يې د خزاعه کورنۍ يو کس اخنس بن شريق ته احوال واستاوه او له هغه نه يې د پناه غوښتنه وکړه، خو هغه معذرت و غوښت او ويې ويل چې زه پخپله د مکې د اوسيدونکو حليف يم (د تړون او عهد خاونديم) او حليف خو چا ته چې ملګرې قبيلې شړلی وي د پناه ورکولو حق او صلاحيت نلري. نو بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سهيل بن عمرو ته پيغام ورولېږه چې ده ته پناه ورکړي، خو سهيل په ځواب کې ورته وويل: چې بني عامر د بني کعب په مقابل کې چا ته پناه نه شي ورکولی. نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مطعم بن عدي ته د پناه غوښتنې پيغام واستاوه، په ځواب کې مطعم ورته وويل: هو زه ستا پناه په غاړه اخلم، نور يې خپله وسله راواخيسته، زامن او د قوم خلک يې راوغوښتل ورته ويې ويل خپلې وسلې را واخلئ او د کعبې شريفې سره شا او خوا کې ودريږئ، ځکه ما محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړيده.

بيا يې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته پيغام واستاوه چې اوس راځه، مکې ته را دننه شه، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم پداسې حال کې چې زيد بن حارثه (رضي الله عنه) هم ورسره ؤ مکې ته ننوت مسجد حرام ته يې تشريف يووړ پدې وخت کې مطعم بن عدي په خپله سپرلۍ ودريد او اعلان يې وکړ اې قريشو! ما محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړيده، نور به هيڅوک ورسره غرض نلري. هلته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حجر اسود ته ورغی، مچې يې کړه، دوه رکعته لمونځ يې وکړ بيا خپل کورته روان شو، مطعم او زامن او نور د قوم خلک يې همداسې مسلح تر شا و خوا روان وو تر څو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل کور ته تشريف يووړ.

ويل کيږي چې ابو جهل له مطعم بن عدي نه پوښتنه وکړه: چې تا محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړه او که د هغه دين دې ومانه او د هغه پيرو شوې؟ مطعم ورته وويل: ما پناه ورکړه، نو ابو جهل ورته وويل: چا ته چې تا پناه ورکړيده مونږ هم پناه ورکوو.[1]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مطعم بن عدي دا نيکي کله هم نده هيره کړې، هلته د بدر په ورځ چې مسلمانانو يو شمير مشرکان په اسارت نيولي وو،

---

[1]. د طائف د سفر تفصيلات مو له دې کتابونو نه اخيستي دي: ابن هشام ۴۱۹/۱- ۴۲۲ . زاد المعاد ۴۲/۲_۴۷. مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ عبد الله النجدي ۱۴۱_۱۴۳ .رحمة للعالمين ۷۲/۱ . تاريخ اسلام للنجيب آبادي ۱۲۳/۱.

او جبیر بن مطعم د ځینو بندیانو (اسیرانو) د آزادولو پخاطر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلی ؤ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې فرمایلي وو:

((**لو كان المطعم بن عدى حيًا ثم كلمنى في هؤلاء النتنى لتركتهم له**))[1] **[**یعنی که چیرې مطعم بن عدي ژوندی وای او ددې بوینو په هکله یې راته خبره کړې وای، نو ما به دده پخاطر دوی ټول آزاد کړي وو.**]**

---

[1]. صحیح البخاري ۵۷۳/۲

نورو خلکو او قبایلو ته د اسلام بلنه

د بعثت په لسم کال د ذي القعدې په میاشت کې چې د ۶۱۹م کال د جون د وروستیو او یا جولای له لومړیو سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه مکې ته راستون شو او دلته یې بیا خلک، او قبیلې د اسلام لور ته رابللې. او څرنګه چې د حج وخت راتلونکی ؤ نو خلک له هر لیرې او نژدې ځای نه د حج پخاطر سواره او پیاده مکې ته راتلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به لدې موقع نه په استفادې سره هرې قبیلې ته بیل بیل ورته د اسلام بلنه به یې ورکوله او د ملاتړ غوښتنه یې ورنه کوله او پدې سره یې د نبوت له څلورم کال نه پیل شوې لړۍ یو ځل بیا را ژوندۍ کړه.

هغه قبیلې چې اسلام ته رابللې شوې وې

امام زهري (رحمه الله) وایي: له هغه قبیلو نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی ته تشریف وروړی او اسلام ته یې را دعوت کړې وې ځنې دا وې: بنو عامر بن صعصعه، محارب بن خصفه، فزاره، غسان، مره، حنیفه، سلیم، عبس، بنونصر، بنوالبکاء، کلب، حارثه بن کعب، عذره، حضارمه، خو لدې ټولو نه یوه قبیله هم په اسلام مشرفه نه شوه.[۱]

یادونه باید وکړو دا قبیلې چې امام زهري یې نومونه یاد کړیدي ټولې په یوه کال یا د حج په یوه موسم کې اسلام ته ندې رابللې شوې بلکه دا د نبوت له څلورم کال نه تر هجرته مخکې وروستني حج پورې په لس کلنه موده کې اسلام ته رابللې شویدي.[۲]

او دا نشو ویلای چې فلانۍ قبیله په فلاني کال اسلام ته رابلل شویده، که څه هم علامه منصور پوري د ځینو قبیلو نومونه اخستي او دا یې ویلي دي چې دا قبیلې د بعثت په لسم کال اسلام ته رادعوت شویدي. ابن اسحاق اسلام ته د ځینو قبایلو د

[۱]. ترمذي - مختصر السیرة للشیخ عبدالله ۱۴۹

(2). رحمة للعالمین ۷۴/۱ وګوره. تاریخ اسلام ۱/ ۱۳۵

رابللو کیفیت او د هغوی څوابونه بیان کړیدي چې مونږ یې لنډیز په لاندې ډول وړاندې کوو:

۱- **بنوکلب**- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې قبیلې یوې پښې ته چې بنو عبدالله نومیده ورغی، د الله تعالی لور ته یې راوبلل، د ملاتړ غوښتنه یې ورنه وکړه او دا یې ورته وویل چې دی (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ځان سره بوزي، د خپلو خبرو په ترځ کې یې دا هم ورته وفرمایل: ((**یا بني عبدالله ان الله قد احسن اسم ابیکم**)). [اې د عبدالله اولادې! الله تعالی ستاسې نیکه ته ډیر غوره نوم ورکړی دی] خو نوموړې قبیلې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعوت و نه مانه.

۲- **بنوحنیفه**: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغوی دیرې ته ورغی د الله تعالی لور ته یې راوبلل، د اسلام غوښتنه یې ورنه وکړه، او له دوی سره یې د تګ خبره ورته وکړه، خو ددې قبیلې خلکو په ټولو عربو کې ډیر خراب او ناوړه ځواب ورکړ.

۳- **بني عامر بن صعصعه**- رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دې قبیلې ته هم ورغی، د الله تعالی دین ته یې راوبلل او له دوی سره د تګ هیله یې ورته څرګنده کړه. په ځواب کې له دوی نه یوه کس چې بحیره بن فراس نومیده داسې ورته وویل: قسم په خدای که زه دا ځوان له قریشو نه خپل کړم، نو ټول عرب به ورباندې وخورم یعنی ټول عرب به د ځان کړم، بیا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته وویل: ښه دا راته ووایه که چیرته مونږ ستا په دې دین بیعت درسره وکړو، بیا الله تعالی پر دښمنانو غلبه او بری در په برخه کړي، نو هغه وخت به بیا د کارونو واګې (واکداري) مونږ ته راکوې او که څنګه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: د کارونو واک او اختیار له الله تعالی سره دی، هغه چاته یې ورکوي چې خوښه یې وي. بیا هغه سړي ورته وویل: ته دا غواړې چې مونږ له عربو نه ستا د دفاع په لار کې خپل سرونه قربان کړو، خو کله چې الله بری د رکړي، نو بیا دې واک او قدرت له بل چاسره وي، نو مونږ ستا دې دین ته اړتیا نلرو. پدې ترتیب سره دې قبیلې هم اسلام ونه مانه.

خو کله چې ددې قبیلې خلک له حج نه وروسته بیرته خپل وطن ته ستانه شول هلته یې خپل مشر ته چې د کمزورۍ او زړښت له وجې حج ته نه و راغلی دا کیسه واورول

او ورته ووې ويل: د قريشو د بني عبدالمطلب کورنۍ يو ځوان چې د نبوت دعوی يې کوله مونږ ته راغی او دا يې رانه وغوښتل چې مونږ يې ملاتړ وکړو ورسره ودرېږو او هغه خپلې سيمې ته راولو. بوډا چې دا خبرې واورېدې غبرګ لاسونه يې په سر کېښودل او ويې ويل: اې د عامر اولادې! آيا ستاسې دا خطا جبران کېدای شي؟ آيا دا له لاسه وتلی مرغه بيرته لاسته راتلی شي؟ قسم په هغه ذات چې د فلانې نفس د هغه په اختيار کې دی چې اسماعيلي کله هم په دروغو د نبوت دعوه نده کړې، يقيناً چې دا حق دی، هغه وخت ستاسې عقل چيرته وُ؟[1]

د ايمان وړانګې له مکې نه د باندې

لکه څرنګه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) قبيلې، پلاوي او هيئتونه اسلام ته رابلل، همدا راز يې ځينې افراد او وګړي هم د الله تعالی دين ته رادعوت کړل، چې د ځينو عکس العمل هم ښه وُ، او لدې موسم نه څه موده وروسته يو شمير افراد په اسلام مشرف هم شول. راځئ ددې کسانو او پيښو په هکله لانديني څرګندونې سره ولولو.

۱- سويد بن صامت: د يثرب اوسيدونکی، ډېر زيرک او ذکي شاعر وُ، او د خپلې سنجيدګۍ، شاعرۍ شرف او نسب له امله په کامل سره مشهور وُ. مکې ته د حج يا عمرې لپاره راغلی وُ، رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د اسلام بلنه ورکړه، نو ده ورته وويل: کيدای شي دا کوم څه چې له تاسره دي داسې وي لکه زما سره چې دي. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: (**وما الذي معك؟**). له تاسره څه دي؟ سويد ورته وويل: **قال:حكمة لقمـان**. له ماسره د لقمان حکمت (علم) دی. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: **قال:(اعرضها عليَّ)**. ما ته يې وړاندې کړه، نو هغه له دې حکمت نه څه ورته تير کړل. بيا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل:).**فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن هذا لكلام حسن، والذي معي أفضل من هذا؛ قرآن أنزله الله تعالى عليّ، هو هدى ونور)**. دا غوره کلام (خبرې) دي، خو هغه څه چې له ما سره

[1]. ابن هشام ۱/۴۲۴، ۴۲۵

دي لدينه غوره او افضل دي، هغه قرآنكريم دى چې الله تعالى پر ما را نازل كړى دى، هغه رڼا ده او هدايت دى. بيايې يو څو آيتونه ورته تلاوت كړل او اسلام ته يې راوباله، نو سويد هم بلنه ومنله او په اسلام مشرف شو او ويې ويل: دا له ټولو نه غوره قول دى. نوموړى چې بيرته مدينې ته ستون شو هلته د بعاث په جګړه كې ووژل شو[1] سويد د نبوت د يوولسم كال په پيل كې په اسلام مشرف شوى و.[2]

۲- اياس بن معاذ- د يثرب اوسيدونكى ؤ، نوموړى نوى رسيدلى ځوان ؤ چې د اوس قبيلې له يوه هيئت (پلاوي) سره مكې ته راغلى ؤ. دا د نبوت د يوولسم كال پيل او د بعاث له جګړې نه مخكې پيښه وه. نوموړى وفد پدې نيت مكې ته راغلى ؤ چې د خزرج په مقابل كې له قريشو سره حلف او تړون وكړي، هغه وخت د اوس او خزرج تر مينځ د دښمنۍ اور تود ؤ، د اوس قبيلې شميره هم كمه وه.رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) چې له نوموړي وفد نه خبر شو تشريف يې وروړ او ورته ويې فرمايل: تاسې چې د كوم مقصد لپاره دلته راغلي ياست آيا له هغه نه غوره څيز قبلوئ؟ دوى ورته وويل: هغه به څه وي؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: زه د الله تعالى رسول يم، خلكو ته يې رالېږلى يم، زه انسانان دې ته رابولم چې يوازې د يوه الله عبادت وكړي، هيڅ شريک ورسره ونه نيسي، الله تعالى پر ما كتاب هم رانازل كړيدى، بيا يې د اسلام يادونه ورته وكړه، قرآنكريم يې ورته تلاوت كړ. نو اياس بن معاذ وويل: اې قومه! قسم په الله تعالى دا له هغه څه چې تاسې ورپسې راغلي يئ ډير غوره دى، پدې وخت كې د وفد له غړو نه يوه كس چې ابو الحيسر انس بن رافع نوميده يو موټى خاورې راواخيستې او د اياس مخ ته يې وروشيندلې او ورته ويې ويل: زما په عمر قسم چې مونږ ددې لپاره نه يو راغلي، زمونږ د راتلو مقصد بل څه دى. اياس چوپ شو او رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) هم پاڅيد، وفد هم وروسته لدې چې له قريشو سره په تړون او عهد كولو كې ناكام شو بيرته مدينې ته ستون شو.

مدينې ته له رسيدو وروسته اياس مړ شو، خو د ځنكندن په وخت كې يې (لا الـــه الا الله، الله اكبر، الحمدلله، سبحان الله) په ژبه جاري وو، نو بيشكه چې هغه مسلمان مړ

---

[1]. ابن هشام ۴۲۵/۱- ۴۲۲-۴۲۷ رحمة للعالمين ۷۴/۱

[2]. تاريخ اسلام للنجيب آبادي ۱۲۵/۱.

شویدی.[۳]

۳- ابوذر الغفاري : د یثرب د شاو خوا سیمو اوسیدونکی ؤ. کله چې د سوید بن صامت او ایاس بن معاذ پواسطه د رسول اکرم(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د بعثت خبر په مدینه کې خپور شو، نو ابوذر (رضي الله عنه) غوږ ته هم ورسید او همدایې د اسلام راوړلو سبب شو.

امام بخاري له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روایت کوي وایي: **قال ابوذر: کنت رجلا من غفار، فبلغنا ان رجلا قد خرج بمکة یزعم انه نبي، فقلت: لاخي انطلق الی هذا الرجل و کلمه و اءتني بخبره، فانطلق، فلقیه ثم رجع، فقلت: ما عندك؟ فقال: و الله لقد رایت رجلا یامر بالخیر و ینهي عن الشر، فقلت له: لم تشفني من الخبر، فاخذت جرابا و عصا، ثم اقبلت الی مکة، فجعلت لا اعرفه، و اکره ان اسال عنه، و اشرب من ماء زمزم و اکون في المسجد، قال: فمر بي علي فقال: کأن الرجل غریب؟ قال: قلت: نعم. فقال: فانطلق الی المنزل، فانطلقت معه، لا یسالني عن شي و لا اساله و لا اخبره. فلما اصبحت غدوت الی المسجد لا اسال عنه و لیس احد یخبرني عنه بشيء. قال: فمر بي علي، فقال: اما زال للرجل یعرف منزله بعد؟ قال: قلت: لا. قال: فانطلق معي، قال: فقال: ما امرك؟ وما اقدمك هذه البلدة؟ قال: قلت له: ان کتمت علي اخبرتك، قال: فاني افعل. قال: قلت له: بلغنا انه قد خرج ههنا رجل یزعم انه نبي الله، فارسلت اخي یکلمه، فرجع و لم یشفني من الخبر، فاردت ان القاه. فقال له: اما انك قد رشدت، هذا وجهي الیه، ادخل حیث ادخل، فاني ان رایت احدا اخافه علیك قمت الی الحائط کاني اصلح نعلي و امض انت. فمضی، مضیت معه حتی دخل و دخلت معه علي النبي (صلی الله علیه و آله وصحبه وسلم) فقلت له: اعرض علي الاسلام، فعرضه، فاسلمت مکاني. فقال لي: یا اباذر، اکتم هذا الامر، وارجع الی بلدك، فاذا بلغك ظهورنا فاقبل، فقلت: والذي بعثك بالحق لاصرخن بها بین اظهرهم، فجئت الی المسجد و قریش فیه! فقلت: یا**

---

[۳]. ابن هشام ۴۲۷/۱- ۴۲۸. تاریخ اسلام للنجیب آبادي ۱۲۲/۱

معشر قريش. اني اشهد ان لا اله الا الله، و اشهد ان محمدا عبده و رسوله. فقالوا: قوموا الى هذا الصابئ. فقاموا، فضربت لاموت، فادركني العباس فاكب علـــي، ثم اقبل عليهم فقال: ويلكم تقتلون رجلا من غفار؟ و متجركم و ممركم على غفـــار فاقلعوا عني، فلما ان اصبحت الغد، رجعت فقلت مثل ماقلت بـــالامس، فقـــالوا: قوموا الى هذا الصابئ فصنع بي ما صنع بالامس، فادركني العباس، فاكب علي وقال مثل مقالته بالامس.))(١)

يعنی: ابوذر (رضي الله عنه) فرمايي: زه د بني غفار قبيلې يو كس وم، خبر شوم چې په مكه كې يو داسې څوک پيدا شوی چې ځان نبي بولي، ما خپل ورورته وويل: ته دې كس ته ورشه، خبرې ورسره وكړه او ما ته يې احوال راوړه، هغه لاړ، ملاقات يې ورسره وكړ او بيرته راغی، ما پوښتنه ورنه وكړه چې څه خبر دې راوړی؟ ده راته وويل: په الله قسم چې ما يو داسې شخصيت وليد چې په نيكۍ امر او له بدۍ نه نهي كوي. ما ورته وويل: پوره خبر دې ندې راوړی، زړه مې پرې ډاډه نه شو، نو بيا مې د توښې توبره او همسا راواخيسته او د مكې په لور روان شوم، (مكې ته ورسيدم) خو رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) مې نه پيژانده، او دا هم ښه نه راته ښكاريده چې له چا نه يې پوښتنه وكړم، د زمزم اوبه به مې څښلې او په مسجد حرام كې به وم، بالاخره علي (رضي الله عنه) راغی راته وې ويل: بيګانه معلوميږې! ما ورته وويل: هو، ده راته وويل: نو راځه زما سره كورته لاړ شه، زه هم ورسره لاړم، خو نه هغه رانه د څه پوښتنه كوله او نه ما ورنه پوښتل او نه مې څه ورته ويل.كله چې سهار شو نو بيا مسجد حرام ته لاړم تر څو د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په هكله څه معلومات حاصل كړم خو هيڅوک هم نه ؤ چې د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په هكله يې معلومات راكړي واى، بيا علي (رضي الله عنه) راته راغی ويې ليدم، راته وې ويل: دې سړي تر اوسه خپل ځاى (كور) ندی پيژندلی؟ ما ورته وويل: نه، ده راته وويل: ښه، نو راځه زما سره لاړ شه، بيا يې راته وويل دا راته ووايه ستا كار څه دی؟ او د څه پخاطر دې ښارته راغلی يې؟ ما ورته وويل: كه ته زما راز ساتې نو درته وبه وايم: هغه راته وويل: سمي ده، (راز دې ساتم) نو ما ورته وويل: خبر شوى يم چې دلته يو داسې كس پيدا شويدی چې ځان د الله تعالى نبي (صلى الله عليه و اله

(1). صحيح البخاري باب قصة زمزم ٤٩٩/١ - ٥٠٠ و باب اسلام ابي ذر ١/ ٥٤٤ - ٥٤٥.

وصحبه وسلم) بولي، ما خپل ورور دلته را استولی ؤ چې راشي خبرې ورسره وکړي، هغه بیرته تـه راستون شو، خو څه اطمینـاني او تسلي بخش خبر یې نه ؤ راوړی، نو تصمیم مې ونیـو چې زه باید پخپله لدې شخص سره وګورم. حضرت علي (کرم الله وجهه) راته وویل ته سیي ځای ته رارسیدلی یې، ګوره زه د همغه په طرف روان یم، په کومه چې زه تلم په همغه لار راپسې راځه او که د لارې په اوږدوکې لـه داسې چا سره مخامخ شوو چې ستا لپاره خطرناک ؤ، نو زه به د دیوال خوا تـه پدې بهانـه دریږم چې ګویا زه خپلې څپلۍ جوړوم، خو ته به تیریږې او خپله لار بـه وهې، بیا علي (کرم الله وجهه) روان شو، زه ورپسې وم تر څو هغه ننوت او زه هم ورپسې د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) حضور ته ور ورسیدم او عرض مې ورتـه وکړ چې اسلام راتـه را وړاندې کړه! رسول اکرم(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) اسلام راتـه بیـان کړ، نـو زه په همغه ځای مسلمان شوم، بیا رسول الله(صلی الله علیـه و الـه وصحبه وسلم) راتـه وویـل: (**یا أبا ذر، اکتم هذا الأمر، وارجع إلی بلدك، فإذا بلغك ظهورنا فأقبل**).ابـو ذره! دا خبره پټه ساته او بیرته خپـل وطن تـه لاړ شه، او کله چې زمونږ د بـري خبر در ورسید نو بیا راشه. ما ورته وویل: په هغه ذات قسم چې ته یې په حقه رالیږلی یې، زه به د دوی په مینځ کې دا په ډاګه اعلانوم. بیا مسجد حرام ته راغلم، قریش ناست وو، ما ورته وویل: اې قریشـو! واورئ : (**اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله**)، زه شاهدي ورکوم چې له الله تعـالی پرتـه بـل د عبـادت وړ څوک نشـته، او زه شـاهدي ورکـوم چـې محمـد(صـلی الله علیـه و الـه وصـحبه وسـلم) د الله تعـالی بنـده او رسول دی.

دوی وویل: دا بې دین راونیسئ، یو ځل خلک را پاڅیدل او په مرګ یې ووهلم، تر څو عباس (رضي الله عنه) راغی پر ما یې ځان را واچاوه بیـا یـې قریشـو تـه مخ ورواړه او ورتـه ويې ویـل: تبـاه شئ، تاسې د غفـار قبیلې سړی وژنئ؟ پداسې حـال کـې چـې ستاسې تجارت او ستاسې لار په غفار قبیله باندې ده! نو پدې سره خلکو زه پریښـودم او رانه لاړل. سبا سهار بیـا همـلتـه ورغلم او همـاغـه پرونۍ خبره مې بیـا اعـلان کړه، خلکو بیا وویل: دا بې دینه ونیسئ، او بیایې همغه پرونۍ معامله راسره وکړه (ډیر یې ووهلـم) دا ځـل بیـا حضرت عبـاس (رضـي الله عنـه) ورنـه خـلاص کـړم، پـر مـایـې ځـان راواچاوه او همـاغه پرونۍ خبره یې ورته وکړه.

۴- طفیل بن عمرو الدَوسي: دا یو شریف انسان، د عقل او پوهې خاوند، زیرک

شاعر او د خپل قوم مشر وُ. دده قبيلې (دوس) د يمن پر ځينو برخو پوره حاکميت او يا څه نا څه تسلط درلود. نوموړی د نبوت په يوولسم کال مکې ته راغی. د مکې خلکو يې ډير تود هرکلی وکړ، ډير قدر او عزت يې ورکړ، او دا يې ورته وويل: طفيله! تا زمونږ ښار ته تشريف راوړی، او دا شخص چې زمونږ په مينځ کې پيدا شوی زمونږ لپاره د ډيرو مشکلاتو سبب شويدی، زمونږ اتحاد ته يې صدمه رسولی، زمونږ يووالی يې ختم کړيدی، خبرې يې لکه د سحر او جادو په شان اثر او اغيزه لري، د پلار او زوی، ورونو، ميړه او ښځې تر مينځ بيلتون راولي، مونږ ويريږو دا مشکلات چې مونږ ورسره مخ يو، ته او ستا قوم هم ورسره لاس او ګريوان شي، نو ته به ورسره هيڅ خبرې نه کوې او له هغه نه هيڅ هم بايد وا نه وري.

حضرت طفيل (رضي الله عنه) وايي: دې خلکو ماته همدا خبرې کولی تر دې چې ما کلکه اراده وکړه چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره به نه خبرې کوم او نه به څه ورنه اورم، ان تر دې چې کله سهار مسجد حرام ته لاړم، نو په غوږونو کې مې مالوچ کيښودل چې هسې نه د رسول الله(صلی الله عليه و آله وصحبه وسلم) کومه خبره مې تر غوږو شي، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له کعبې سره لمونځ کاوه او زه خوا کې ورسره ودريدم او څرنګه چې د الله تعالی اراده داسې وه چې زه به د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) څه خبرې اورم، نو همداسې وشول ما ورنه ډيره غوره خبره واوريدله، بيا مې په زړه کې وويل: مور دې رابانديې بوره شي! زه يوه زيرک او پوه شاعر يم، ښه او بد پيژنم، نو بيا ولې ددې شخص خبرې نه اورم؟ که يې خبرې ښې او سيې وې وبه يې منم او که خرابې وې، نو نه به يې قبلوم، دا سوچ مې وکړ او همدلته پاتې شوم تر څو رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) کورته روان شو، نو زه هم ورپسې شوم او کله چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) کورته ننوت زه ورپسې وم او هلته مې د خپل راتګ، د خلکو د خبرو، په غوږونوکې د مالوچو ايښوولو او لدې سره سره د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د ځينو خبرو اوريدلو ټول تفصيلات ورته بيان کړل، بيا مې عرض ورته وکړ چې ته خپلې خبرې راته واوروه! رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) اسلام راته بيان کړ او قرآنکريم يې راته ولوست، الله شاهد دی چې ما کله هم لدې نه غوره قول او لدې نه د زيات عدل او انصاف خبرې نه وې اوريدلې، نو همدا وه چې هملته په اسلام مشرف شوم او د حق شهادت مې ادا کړ يعنی د شهادت کلمه مې وويله. بيا مې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته عرض وکړ چې زما

قوم زما خبرې مني، زه بيرته ورځم او هغوی اسلام ته رابولم، نو ته الله تعالی ته سوال وکړه چې ماته څه نښانې راکړي! رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته دعا وکړه. حضرت طفيل (رضي الله عنه) ته چې کومه نښه ورکړل شوې وه هغه دا وه چې کله هغه خپلې قبيلې ته ورلنډ شو، نو الله تعالی يې په مخ کې لکه ډيوه داسې رڼا پيدا کړه، ده پدې وخت کې دعا وکړه او ويې ويل: يا الله! د مخ په ځای دا رڼا په کوم بل ځای کې پيدا کړه، هسې نه چې خلک ووايي چې مُثله دی، نو دعا يې قبوله شوه او دا رڼا يې همسا يا متروکې ته لاړه. بيا يې خپل پلار او خپله ښځه اسلام ته راوبلل او هغوی دواړه مسلمان شول، خو قوم يې ژر اسلام رانه ووړ. طفيل (رضي الله عنه) خپل دعوت جاري وساته تر څو د خندق له غزا نه وروسته هغه پداسې حال کې هجرت وکړ چې د خپل قوم (۷۰) يا (۸۰) کورنۍ ورسره وې. حضرت طفيل (رضي الله عنه) د اسلام لپاره ډيره خدمتونه سرته رسولي دي او له ډيرو هلو ځلو وروسته د يمامه په جګړه کې په شهادت رسيدلی دی.

۵- ضِماد الازدي- نوموړی د يمن اوسيدونکې او د ازد شنوءه، قبيلې غړی وُ، دم او چوپ يې وظيفه وه. مکې ته راغی هلته يې د سيمې له جاهلانو نه واوريدل چې محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ليونی دی. ضماد وويل: زه دې سړي ته ورځم، کيدای شي الله تعالی يې زما په دم جوړ کړي. ورغی او له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره يې ملاقات وکړ او ورته ويې ويل: اې محمده (ص)! زه د مرضونو او دې باد دم او چوپ کوم څنګه ته دم او چوپ ته ضرورت لرې؟ رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په ځواب کې ورته وفرمايل:

(إن الحمد لله نحمده ونستعينه، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلله فلا هادی له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمدًا عبده ورسوله. أمـــا بعد). يعنی: ټول ثنا او صفت خاص د الله تعالی لپاره دی، مونږ د هغه حمد او ثنا وايو، او له همده نه مرسته غواړو چا ته چې الله تعالی هدايت وکړي، نو هيڅوک هم هغه نه شي بې لارې کولی، او الله تعالی چې څوک بې لارې کړي، نو هيڅوک هم هغه ته هدايت نه شي کولی، او زه شاهدي وايم چې له الله پرته هيڅ بل معبود نشته، هغه واحد دی هيڅ شريک نلري، او زه شاهدي وايم چې محمد (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی بنده او رسول دی. اما بعد.

ضماد ورته وويل: دا خبرې يو ځل بيا راته واوروه! رسول الله(صلی الله عليه و اله

وصحبه وسلم) دا خبرې درې ځله ورته تکرار کړې. بيا ضماد وويل: ما د کاهنانو، جادوګرانو او شاعرانو خبرې اوريدلې دي، خو کله مې هم ستا د خبرو په شان خبرې ندي اوريدلې، دا د سمندر تل ته رسيدلی خبرې دي، راوړه، لاس دې را اوږد کړه تر څو بيعت درسره وکړم. پدې ترتيب سره په اسلام مشرف شو او له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره يې د اسلام بيعت وکړ.[١]

د مدينې منورې شپږ نيکبخته کسان

د نبوت په يوولسم کال د حج په موسم کې چې د (۶۲۰م) کال د جولای له مياشتې سره سمون خوري اسلامي بلنې داسې نيالګي وموندل چې ډير ژر په داسې لويو ونو بدل شول چې په کلونو کلونو سترړيو او ظلم ځپليو مسلمانانو يې تر يخې سيورې لاندې د امن او راحت ژوند پيل کړ.
د مکې مشرکينو د رسول اکرم(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د تکذيب او له اسلام نه د خلکو د منع کولو لپاره چې کومې لارې چارې او هلې ځلې په کار اچولې وې، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د هغوی د دې کوښښونو د ناکامولو پخاطر دا لاره نيولې وه او دا حکمت يې په کار اچولې ؤ چې د شپې په تياره کې به قبايلو ته د دعوت لپاره ورته، تر څو د مکې مشرکينو څه موانع ورته ايجاد نه کړای شي[٢].
يوه شپه رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د دعوت په منظور ووت ابوبکر او علي (رضي الله عنهما) هم ورسره ملګري وو د بنو ذهل او بنو شيبان بن ثعلبه هستوګنځي ته ورغلل او د اسلام په هکله يې خبرې ورته وکړې، هغوی که څه هم نيک او هيله من کوونکی ځواب ورکړ خو في الحاله يې اسلام قبول نکړ. پدې وخت کې د حضرت ابوبکر (رضي الله عنه) او بنو ذهل د يوه کس تر مينځ د نسب د شجرې په هکله ډير په زړه پورې سوال او ځواب هم وشو ځکه دوی دواړه نسب پوهان وو.[٣]
بيا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په منی کې له عقبې نه تيريده چې د

---

(1). صحيح مسلم، مشکاة المصابيح باب علامات النبوة ۵۲۵/۲
(2). تاريخ اسلام للنجيب آبادي ۱۲۹/۱
(3). مختصر السيرة للشيخ عبدالله ص ۱۵۰ - ۱۵۲

خلکو خبرې یې تر غوږو شوې، نو د هغوی په طرف ور روان شو او ورغی دا له یثرب نه راغلي شپږ ځوانان وو، چې ټول د خزرج له قبیلې څخه وو او نومونه یې دا دي:

۱. اسعد بن زراره (له بني النجار قبیلې څخه)
۲. عوف بن الحارث بن رفاعه بن عفراء (له بني النجار قبیلې څخه)
۳. رافع بن مالک بن العجلان (له بني زریق قبیلې څخه)
۴. قطبه بن عامر بن حدیده (له بني سلمه قبیلې څخه)
۵. عقبه بن عامر بن نابي (له بني حرام بن کعب قبیلې څخه)
۶. جابر بن عبدالله بن رئاب (له بني عبید بن غنم قبیلې څخه)

د مدینې د خلکو یوه نیکبختي دا هم وه چې هغوی به د خپلو حلیفانو یعنی د مدینې له یهودانو نه دا اوریدل چې ویل به یې پدې زمانه کې یو نبي مبعوث کیدونکی دی، ډیر ژر به را ښکاره شي، مونږ به یې متابعت او پیروي وکړو او د هغه په ملګرتیا به تاسې لکه د عاد او ارم په شان ووژنو.[۱]

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هغوی ته ور ورسید پوښتنه یې ورنه وکړه چې تاسې څوک یاست؟ هغوی ورته وویل: مونږ د خزرج قبیلې غړي یوو. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: د یهودانو حلیفان؟ دوی وویل: هو. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: نو تاسې کینئ چې څه خبرې درسره وکړم! هغوی کیناستل، رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د اسلام حقیقت ورته بیان کړ، د الله تعالی لور ته یې راوبلل، او قرآنکریم یې ورته تلاوت کړ، هغوی پخپل مینځ کې سره وویل: داسې ښکاري چې دا همغه نبي(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وي کوم چې یهودان یې یادونه کوي او په همدې سره تاسې ویروي او اخطارونه درکوي، نو په کار ده چې یهود درنه مخکې نه شي. پدې پسې هغوی د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دعوت ومانه او په اسلام مشرف شول.

دا د یثرب پوه او زیرک خلک وو، هغوی خپل مینځي جګړو چې اورونه یې لا بل وو ډیر ستړي کړي وو، نو له همدې امله دا هیله ورسره پیدا شوه چې کیدای شي د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دا دعوت جګړې او جنګونه پای ته ورسوي.

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته یې داسې وویل: مونږ خپل قوم پداسې حال کې پریښی دی چې بل څوک به د دوی په شان په عداوت او بدبختۍ نه وي

---

[۱]. زاد المعاد ۲/ ۵۰. ابن هشام ۱/ ۴۲۹ - ۵۴۱

اخته، هیله ده چې الله تعالی هغوی ستا په برکت سره یو کړي، مونږ ورځو او خلک ستا دعوت ته رابولو، او دا دین چې مونږ ومانه هغوی ته یې هم ور وړاندې کوو، که الله تعالی ستا په واسطه هغوی سره متحد کړل، نو بیا ستا په شان عزیز او معزز کس نشته. او کله چې دا خلک مدینې ته ستانه شول، له ځان سره یې د اسلام پیغام هم یوړ، او د همدوی په واسطه د مدینې په هر کور کې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یادونه پیل شوه.[۱]

له حضرت عائشې (رضي الله عنها) سره د رسول الله(ﷺ) نکاح

په همدې کال یعنی د نبوت د یوولسم کال په شوال میاشت کې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له حضرت عائشې (رضي الله عنها) سره نکاح وکړه. دغه وخت د عائشې (رضي الله عنها) عمر شپږ کاله ؤ، او واده یې په مدینه کې د هجرت په لومړي کال د شوال په میاشت کې تر سره شو چې هغه وخت عائشه (رضي الله عنها) نهه (۹) کلنه وه.[۲]

---

[۱]. ابن هشام ۱/ ۴۲۸ – ۴۲۹ - ۴۳۰

[۲]. تلقیح فهوم اهل الاثر ص ۱۰، صحیح البخاري ۱/ ۵۵۱

اسراء او معراج

پداسي حال کي چي د رسول اکرم(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دعوت او تبلیغ د ظلم او ستم په مینځ کي د بري لار وهله، او د فتحي د افق په لیرو څنډو کي د برلاسی او غلبي د ستورو تته شانته رڼا تر سترګو کیدله، په همدي وخت کي د اسراء او معراج پیښه وشوه.

ددي پیښي د نیټي په هکله اهل سیر (تاریخ پوهان) مختلف نظرونه لري:

۱ـ ویل کیږي په کوم کال چي رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په نبوت مشرف شو په هماغه کال د اسراء پیښه وشوه (دا د طبري قول دی).

۲ـ له بعثت نه پنځه کاله وروسته دا پیښه شوي ده (امام نووي او امام قرطبي دا قول راجح بولي).

۳ـ د نبوت د لسم کال د رجب میاشتي په اوه ویشتمه د اسراء او معراج واقعه پیښه شویده، (دا قول علامه منصور پوري غوره کړیدی).

۴ـ ویل کیږی چي دا پیښه د بعثت د دوولسم کال د رمضان په میاشت یعنی له هجرت نه شپاړس میاشتي مخکي واقع شویده.

۵ـ ویل شوي چي دا پیښه له هجرت نه یو کال او دوي میاشتي مخکي یعنی د نبوت د دیارلسم کال د محرم په میاشت کي واقع شوي ده.

۶ـ یو روایت دا هم دی چي دا پیښه له هجرت نه یو کال مخکي یعنی د نبوت د دیارلسم کال د ربیع الاول په میاشت کي واقع شوي ده.

لدي اقوالو نه دری لومړني قولونه ځکه سیي نه شمیرل کیږي چي خدیجه (رضي الله عنها) د نبوت د لسم کال د رمضان په میاشت کي وفات شویده، او دا خو ثابته ده چي نوموړي د پنځ ګونو لمونځونو له فرضیت نه مخکي وفات شوي، او دا هم ثابته ده چي د پنځګونو لمونځونو ادا کول د اسراء په شپه فرض شویدي[1].

خو د دریو وروستیو روایتونو په هکله هم ما داسي څه ونه موندل چي له هغو نه

[1]. ددیګ اقوالو په هکله دا کتابونه وګوره. زاد المعاد ۴۹/۲. مختصر سیرةالرسول للشیخ عبدالله النجدي ص ۱۴۸ - ۱۴۹ رحمة للعالمین ۷۲/۱، تاریخ الاسلام للنجیب آبادي ۱۲۴/۱

Comment:)

کوم يو ورباندې غوره او راجح وبولم، يوازې دومره ويلی شم چې د اسراء سورت له سياق نه دا څرګنديږي چې اسراء او معراج ډير وروسته واقع شويدی.
حديث پوهانو ددې پيښې ټول تفصيلات رانقل کړيدي، مونږ ورنه په لاندې توګه لنډه غوندې يادونه کوو:
ابن القيم وايي: د صحيح روايت مطابق رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) جسماً پداسې حال کې چې په براق سپور او جبريل (عليه السلام) ورسره ملګری ؤ له مسجد الحرام نه بيت المقدس ته بوتلی شو، هلته کوز شو، براق يې د جومات د دروازې له يوې کړۍ سره وتاړه او نبيانو (عليهم السلام) ته يې لمونځ ورکړ. بيا په همدې شپه کې له بيت المقدس نه د دنيا تر آسمان پورې پورته يووړل شو، هلته جبريل (عليه السلام) د دروازې خلاصولو (ننوتلو) اجازه ورته وغوښتله، دروازه ورته بيرته شوه او هملته يې آدم (عليه السلام) وليد سلام يې ورباندې واچاوه، هغه هم د سلام ځواب ورکړ او ښه راغلاست يې ورته ووايه او د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په نبوت يې اقرار وکړ. او هملته الله تعالی خپل رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته د هغه (آدم "عليه السلام") ښۍ خوا نه د شهيدانو او په کيڼې خوا ته يې د بدبختانو ارواوې ورښودلې.
ورپسې دوهم آسمان ته وخيژول شو، د ننوتلو اجازه ورته واخيستله شوه، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) هلته يحيی بن زکريا او عيسی بن مريم (عليهم السلام) وکتل، سلام يې ورکړ هغوی دواړو د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وويل او دده په نبوت يې اقرار وکړ.
بيا دريم آسمان ته هسک کړی شو، هلته يې له يوسف (عليه السلام) سره ملاقات وشو سلام يې ورکړ، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وويل او دده په نبوت يې اقرار وکړ.
پدې پسې څلورم آسمان ته بوتلل شو، هلته له ادريس (عليه السلام) سره مخامخ شو، سلام يې ورباندې واچاوه، هغه د سلام ځواب ورکړ، مرحبا يې ورته وويل او دده په نبوت يې اقرار وکړ.
بيا پنځم آسمان ته وخيژول شو، هلته يې هارون بن عمران (عليه السلام) وليد، سلام يې ورکړ، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وويل او دده په نبوت يې اقرار وکړ.
بيا شپږم آسمان ته وخيژل شو، هلته يې له موسی بن عمران (عليه السلام) سره ملاقات وشو، سلام يې ورکړ، د هغه د سلام ځواب او هرکلی ورته ووايه او دده په

نبوت يې اقرار وکړ، خو کله چې محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مخ په وړاندې روان شو، موسی (علیه السلام) وژړل، پوښتنه ورنه وشوه چې ولې ژاړې؟ ده په ځواب کې ورته وویل: لدې امله ژاړم چې له ما نه وروسته یو داسې ځوان په نبوت مشرف شویدی چې زما د امتیانو په نسبت به دده د امت زیات شمیر خلک جنت ته داخلیږي.

وروسته محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) اووم آسمان ته هسک کړی شو، هلته يې له ابراهیم (علیه السلام) سره ملاقات وشو، سلام يې وړاندې واچاوه، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته ووایه او دده په نبوت يې اقرار وکړ.

بیا سدره المنتهی ته وخیژول شو، وروسته محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته بیت المعمور وښودل شوه، بیا د جبار خدای (جل جلاله) حضور ته یووړل شو، او رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپل رب (جل جلاله) ته دومره ورلنډ شو چې د دوو لیندیو د لرګي په اندازه او یا له دې نه هم کمه فاصله پاتې وه. همدلته الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته هغه څه وحي کړل چې وحي يې کړل، او پنځوس لمونځونه يې وړاندې فرض کړل. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بیرته راستون شو تر څو موسی (علیه السلام) ته ورسید، هغه وپوښته چې الله تعالی په څه مامور کړې؟ محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په ځواب کې ورته وویل: الله تعالی د پنځوسو لمونځونو امر راته وکړ. موسی (علیه السلام) ورته وویل: ستا امت د پنځوسو لمونځونو توان نلري، بیرته خپل رب ته ورشه او د خپل امت لپاره د تخفیف سوال ورنه وکړه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) جبریل (علیه السلام) ته پداسې انداز کې وکتل لکه چې مشوره ورنه غواړي. هغه ورته وویل: سیې ده که ستا خوښه وي، نو همدا وه چې جبریل (علیه السلام) بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی حضور ته حاضر کړ، او هغه پخپل ځای وۍ په ځینو طریقو (روایاتو) کې او دا د بخاري شریف لفظ دی- الله تعالی لس لمونځونه ورنه کم کړل، بیا محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) راکوز شو او موسی (علیه السلام) ته يې لدې نه خبر ورکړ. موسی (علیه السلام) ورته وویل:بیرته د خپل رب حضور ته ورشه او د نور تخفیف سوال ورنه وکړه. پدې ډول سره رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی او موسی (علیه السلام) تر مینځ تر هغې پورې تله، راتله تر څو الله تعالی یوازې پنځه لمونځونه فرض پریښودل. بیا هم موسی (علیه السلام) ورته وویل: بیرته خپل رب ته ورشه او د نور تخفیف (آسانۍ) سوال ورنه وکړه، خو محمد (صلی الله

علیه و اله وصحبه وسلم) ورتـه وویـل: **[قد اسـتحییت مـن ربي، ولکـني أرضـی وأسلم]**نور له الله تعالی نه شرم او حیا راځي، زه ورنه راضي او ورته تسلیم یم. او کله چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) لږ لیرې لاړ، نو آواز وشو چې ما خپله فریضه نافذه کړه او پخپلو بندګانو مې تخفیف او آساني وکړه.[۱]

پدې پسې ابن القیم ددې خبرې په هکله اختلاف ذکر کړی چې آیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) الله تعالی لیدلی او که نه؟ بیا یې د ابن تیمیه تحقیق رانقل کړی چې د هغه لنډیز داسې دی: په سترګو سره د الله تعالی لیدل ثابت ندي شوي او نه هم کوم صحابي (رضي الله عنه) پدې قول قایل دی، او دا چې له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه په یوه روایت مطلق لیدل او په بل روایت د زړه لیدل را نقل شویدي، نو دا لومړنی روایت (مطلق لیدل) د دوهم روایت (زړه لیدلو) منافي ندي.

ابن قیم بیا وایي: ((د الله تعالی دا قول چې فرمایي: ((**ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى**)) (النجم: ۸) [بیا نژدې شو (جبریل، محمد ته) پس ښه نژدې شو] د اسراء په کیسه کې ذکر شوی نژدیوالی پدې آیت شریف کې له ذکر شوي نژدیوالي سره توپیر لري، ځکه د نجم سورت پدې پورته ذکر شوي آیت کې نژدیوالی د جبریل (علیه السلام) له نژدیوالي او تدلي څخه عبارت دی، لکه څرنګه چې حضرت عائشې او حضرت ابن مسعود (رضي الله عنهما) فرمایلي او همدا راز د جملې سیاق هم په همدې دلالت کوی، او هلته د اسراء په حدیث کې نقل شوی نژدیوالی په صریحه د الله تعالی له نژدیوالي او تدلي څخه عبارت دی، پدې هکله هیڅ اشکال نشته او د نجم په سورت کې دې ته اشاره نده شوې بلکه هلته داسې ویل شوي چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هغه د دوهم ځل لپاره له سدره المنتهی سره ولید او دا جبریل (علیه السلام) ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دوه ځله پخپل اصلي شکل کې لیدلی، یو ځل یې په ځمکه کې لیدلی او بل ځل یې هلته له سدره المنتهی سره لیدلی دی.[۲] (الله تعالی له هر چانه ښه پوهیږی).

په همدې ځل د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د مبارکې سینې د

---

[۱]. زاد المعاد ۲/۴۷ - ۴۸

[۲]. زاد المعاد ۲/۴۷ –۴۸صحیح البخاري: ۱/ ۵۰، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۸۱، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۲/ ۶۸۴.صحیح مسلم: ۱/ ۹۱، ۹۲/ ۹۳/ ۹۴/ ۹۵/ ۹۶.

ځیرولو پیښه هم شوې ده، او په همدې سفر کې رسول الله(صلی الله علیه واله وصحبه وسلم) ډیر شیان لیدلي دي.

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته شیدې او شراب وړاندې شول هغه جناب(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) شیدې غوره کړې، نو ورته وویل شول: د فطرت لاره درته ښودل شویده، یا دا چې فطرت دې غوره کړ، او په یاد ولره که چیرې دې شراب غوره کړي وای، نو امت به دې بې لارې شوی وای.

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په جنت کې څلور رودونه ولیدل چې دوه یې ظاهري او دوه نور یې باطني وو، ظاهري یې د نیل او فرات رودونه وُو او ددې معنی دا ده چې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) رسالت به د نیل او فرات په حاصلخیزه ځمکو کې خوریږي، او د هغه ځای خلک به پشت په پشت د اسلام پیروان وي، او ددې معنی دا نده چې ګویا ددې دواړو رودونو اوبه له جنت نه راوزي.

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مالک د دوزخ خازن هم ولید، هغه نه خندل او نه یې په مخ کې د خوشالۍ او خوښۍ څه نښې نښانې ښکاریدې. همدا راز د الله تعالی رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) جنت او دوزخ هم ولیدل. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هغه کسان هم ولیدل چې په ظلم او ناحقه د یتیمانو مالونه خوري، هغوی د اوښانو په شان شونډې لرلې، د تیږو په شان د اور سکروټې به یې په خوله کولې چې بیرته به یې د مقعد له لارې وتلې.

سود خواره یې هم ولیدل چې دومره لویې، لویې خیټې یې وې چې له ځایه به نه شوای خوځیدای او کله به چې آل فرعون (د فرعون لښکري یا پیروان) د دوزخ په لور بیول کیدل، نو پدې سود خورو به د پاسه تیریدل او تر پښو لاندې کول به یې.

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هلته زنا کاران هم ولیدل چې مخې ته یې ښه پاکه، تازه او چاغه غوښه ایښې وه او خوا ته یې نوره خوسا، وچه او بد بویه غوښه وه، هغوی به دا پاکه او تازه غوښه پریښووله او هغه مرداره او خوسا غوښه به یې خوړله.

هلته رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هغه ښځې هم ولیدلې چې په خپلو میړونو پسې د بل چا اولاد تړي (پدې معنی چې له بل چا سره زنا کوي او له زنا نه حمل اخلي، او بیا په بې خبرۍ کې دا اولاد د هغې د میړه شمیرل کیږي) رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دا ډول ښځې ولیدلې چې د آسمان او ځمکې تر مینځ په تیو (سینو) راځړوندې شوې وې.

همدا راز رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په تګ راتګ کې د لارې په سر د مکې د خلکو یوه قافله هم ولیدله، او هغوی ته یې هغه اوښ هم وروښود کوم چې ورنه تښتیدلی او ورک شوی ؤ. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ددې کاروان له یوه سر پټې لوښې نه اوبه هم وڅښلې، د کاروان خلک ټول ویده وو، او د هغه لوښي سر یې همداسې پټ پریښود، او همدغه خبره د اسراء د شپې په سهار د رسول الله (ص)، د صدق او ریښتینولی یو د لیل هم شو.(۱)

ابن قیم وایي: کله چې سهار شو، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپل قوم ته د هغه لویو، لویو نښو نښانو خبر ورکړ کومې چې الله تعالی ده ته ورښوولې وې. قوم یې دا خبرې ونه منلې، د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) تکذیب یې وکړ، او دده په خلاف یې ظلمونه او جبرونه لا پسې زیات کړل، او له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) نه یې وغوښتل چې دوی ته د بیت المقدس کیفیت بیان کړي، نو پدې وخت کې الله تعالی خپل رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته بیت المقدس را ښکاره کړ، د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سترګو ته ودرید ورته کتل یې او خپل قوم ته یې د هغه نښې او نښانې ویلې، هغوی ونه شوای کولای چې دده مبارک کومه خبره رد کړي. همدا راز رسول اکرم(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) قریشو ته د دوی د هغه کاروان خبره هم وکړه کوم چې دده معراج ته د تګ او راتګ په وخت کې لیدلی ؤ، او دوی ته یې د نومورې کاروان د راتګ نیټه هم وښودله، او د هغه اوښ نښې یې هم ورته وویلې کوم چې د کاروان په سرکې روان ؤ. وروسته څرګنده شوه چې حقیقت همداسې ؤ لکه څرنګه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بیان کړی ؤ، خو لدې ټولو سره سره هغوی حق و نه مانه بلکه لا پسې بې لارې شول او د خپل کفر او انکار له امله یې هیڅ ډول حقیقت ته غاړه نه ایښوده.(۲)

ویل کیږي چې ابوبکر (رضي الله عنه) ته په همدې وخت کې د صدیق لقب ورکړ شو، ځکه نومورې پداسې وخت کې ددې پیښې (اسراء او معراج) تصدیق وکړ چې نورو خلکو یې تکذیب کاوه.(۱)

د اسراء او معراج د سفر د ګټو او علتونو د بیانولو په هکله تر ټولو نه لویه او تر ټولو

---

(۱) مخکې یاد شوي مصادر. ابن هشام ۱/ ۳۹۷، ۴۰۲ _ تر _ ۴۰۲

(۲) زاد المعاد ۱/۴۸. صحیح البخاري ۲/ ۶۸۴. صحیح مسلم ۱/۹۶. ابن هشام ۱/۴۰۲. ۴۰۳

(۱) ابن هشام ۱/۳۹۹

نه لنډه خبره د الله تعالی دا قول دی چې فرمايي: ((لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا)) (الاسراء : ١) [چې (هلته وښيو مونږ دغه (محمد) ته ځينې له دلايلو (د قدرت) خپل.] د انبياوُ (عليهم السلام) په هکله د الله تعالی سنت همدادی، فرمايي: ((وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنْ الْمُوقِنِينَ)) (الانعام: ٧٥) [او (لکه مو وښوده ابراهيم ته دده د قوم د ګمراهۍ قبحه) هم دا رنګه ښيو مونږ ابراهيم ته عجائبات د آسمانونو او د ځمکې (دپاره ددې چې دليل ونيسي په وحدانيت زما) او له پاره ددې چې شي له يقين کوونکو (عياناً هم لکه چې ؤ بياناً).]

بل ځای حضرت موسی (عليه السلام) ته خطاب کوي او فرمايي: ((لِنُرِيَكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى)) (طه: ٢٣). [دپاره ددې چې وښيو تاته ځينې له هغو معجزاتو چې ډيرې لـويې دي.

الله تعالی ددې نښو نښانو د ښوولو هدف او مقصد ته اشاره کوي فرمايي: ((وَلِيَكُونَ مِنْ الْمُوقِنِينَ)) [تر څو له يقين کوونکو څخه شي.] او کله چې د انبياء (عليهم السلام) علومو ته د داسې مشاهداتو ليدنه او کتنه هم ورزياته شي، نو ورته د عين اليقين هغه درجه حاصليږي چې اندازه کول يې ممکن ندي، په فارسی کې يو متل دی وايي ((شنيدن کی بود مانند ديدن)). او همدا وجه ده چې انبياوو (عليهم السلام) د الله تعالی په لار کې داسې مشکلات او کړاوونه ګاللي چې د بل چا له وسه نه وو پوره، او د همدې عين اليقين په برکت د دنيا ټولو قوتونو د دوی په وړاندې د ماشې د يوه وزرقدرې ارزښت هم نه درلود، او له همدې امله وه چې هغوی د هيڅ کړاو او عذاب پروا نه ساتله.

دا چې د معراج ددې عظيم سفر تر شا نور کوم حکمتونه او اسرار پراته دي د هغې د بيانولو اصلي ځای د شريعت د اسرارو کتابونه دي، خو څه داسې حقايق هم شته چې له دې مبارک سفر نه سرچينه اخلي او د نبوي سيرت د ګلشن په لور امتداد مومي، نو دې ډول حقايقو ته داسې اشاره کوو:

ګورو چې الله تعالی د اسراء سورت يوازې په يوه آيت کې د اسراء کيسه ياد کړيده او بيا يې د يهودانو جرائم بيان کړي او د هغوی له جناياتو يې پرده اوچته کړيده، وروسته يې هغوی ديته متوجه کړيدي چې دا قرآن تر ټولو نه نيغې او سمې لارې ته هدايت او لارښوونه کوي. کيدای شي چې د قرآنکريم تلاوت کوونکي ددې آيتونو په تلاوت سره داسې وانګيري چې د دواړو خبرو او مسئلو تر مينځ څه ارتباط او

تړاو نشته، خو حقيقت داسې ندی، بلکه الله تعالی پدې اسلوب سره دې ته اشاره کوي چې دا سفر (اسراء) د بيت المقدس په خوا او له همغه ځای نه ترسره شويدی، او دا هم ځکه چې يهودان به نور د انساني امت له قيادت او مشرتابه نه ليرې کيږي، ځکه دوی داسې جرائم او جنايتونه کړيدي چې نور ددې وړ ندي چې د بشريت رهبري وکړي شي، نو الله تعالی اوس دا منصب خپل رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته سپاري، او د ابراهيمي دعوت دواړه مرکزونه (مکه – بيت المقدس) دده تر امر لاندې راولي، اوس هغه وخت رارسيدلی دی چې معنوي مشرتابه او قيادت له يوه امت نه بل امت ته وسپارل شي. په بل عبارت اوس ددې وخت دی چې دا معنوي قيادت له هغه امت نه واخستل شي کوم چې تاريخ يې ډول له غدر، خيانت، ظلم او بدکاريو نه ډک دی، او داسې يوه امت ته وسپارل شي چې نيکي او صلاح يې شعار، او رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) يې له ټولو نه نيغې لارې ته د لارښوونکي قرآن په وحي مشرف دی.

خو خبره دا ده چې دا قيادت به څه ډول انتقال مومي، پداسې حال کې چې ددې امت رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د خلکو د ظلم له لاسه د مکې په غرونو کې لالهانده ګرزي؟ دا سوال له يوه بل حقيقت نه پرده اوچتوي او هغه دادی چې د اسلامي دعوت دا پړاو نور سرته رسيدلی، اوس به بل نوی پړاو پيليږي او له همدې امله ده چې قرآنکريم په صريحه او شديده لهجه مشرکين تهديدوي لکه چې فرمايي:

((وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَـدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيراً)) (الاسراء: ١٧) [او کله چې اراده وفرمايو مونږ ددې چې هلاک کړو کوم کلی (ښار) نو امر وکړو مونږ غټانو (او متمولانو) د هغه (ښار) ته (په طاعت د الله سره) نو فسق وکړي دوی په هغه کې نو حق (او ثابت) شي پر (ذمه د اوسيدونکو) هغه خبره (د عذاب) نو هلاکوو مونږ دوی په هلاکولو سختو سره له ګډولو کليو او ښارونو د دوی).]

((وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيراً بَصِـيراً)) (الاسراء: ١٧)

[او ډير هلاک کړيدي مونږ له (اهل د) قرنونو پس له نوح (لکه عاديان او ثموديان) او کافي دی رب ستا په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار ښه ليدونکی(عالم په پټو او

ښکاره وي.]

او ددې وعيد لرونکو آيتونو تر څنګ داسې آيتونه هم راغلي چې مسلمانانو ته د هغه تمدن اصول او قواعد ور په ګوته کوي په کوم سره چې د دوی اسلامي ټولنه ودانيږي، داسې ښيي لکه چې دوی په کوم ځای کې ميشته شوي، ټول کارونه د دوی په لاس کې دي او يو له بل سره د يووالي پداسې مزي تړل شويدي چې ټولنه د همغې په محور را څرخي، نو پدې آيتونو کې دې ته اشاره ده او يا دا په ګوته کوي چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) به ډير ژر داسې يوه پناه ګاه او مينه ومومي چې هلته به يې دين استقرار پيدا کړي، او همدا نوې مينه به يې په ټوله دنيا کې د دعوت د خوريدو مرکز وي. دا و د اسراء او معراج د مبارک سفر له پټو حکمتونو او اسرارو نه هغه حکمت او راز چې زمونږ له بحث او موضوع سره يې پيوند درلود او له همدې کبله مو دلته ورنه يادونه وکړه.

پدې ترتيب سره دې حکمت او دې ته ورته نورو حکمتونو ته له نظر کولو وروسته ويلی شو چې اسراء او معراج يا له بيعت عقبه اولی نه مخکې او يا د دواړو بيعتونو تر مينځ واقع شويدی. (والله اعلم)

د عَقَبه لومړنی بيعت

مخکې مو وويل چې د نبوت د يوولسم کال د حج په موسم کې د يثرب له خلکو نه شپږو کسانو ايمان راوړ، او له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره يې ژمنه وکړه چې د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) رسالت به خپل قوم ته رسوي. ددې نتيجه دا شوه چې په راتلونکي کال يعنی د نبوت د دوولسم کال د حج په موسم کې چې د ۶۲۱م کال د جولای له مياشتې سره سمون خوري دوولس کسان د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) حضور ته راغلل، له دې جملې نه پنځه کسان هماغه وو کوم چې تير کال حاضر شوي وو، او جابر بن عبدالله بن رئاب د هغوی شپږم ؤ چې پدې کال نه ؤ راغلی، او ددې دوولسو کسانو د پاتې اوو کسانو نومونه دا دي:

۱. معاذ بن الحارث بن عفراء له بني النجار کورنۍ نه (خزرج)
۲. ذکوان بن عبدالقيس له بني زريق کورنۍ نه (خزرج)
۳. عباده بن الصامت له بني غنم کورنۍ نه (خزرج)
۴. يزيد بن ثعلبه د بني غنم له ملګرو (حليفانو) نه (خزرج)
۵. عباس بن عباده بن نضله له بني سالم کورنۍ نه (خزرج)
۶. ابو الهيثم بن التيهان له بني عبدالاشهل کورنۍ نه (اوس)
۷. عويم بن ساعده له بني عمرو بن عوف کورنۍ نه (اوس)

لدې کسانو نه يوازې دوه وروستي له اوس قبيلې څخه وو، نور ټول د خزرج قبيلې غړي وو.[1]

دې کسانو په منی کې له عقبې سره خوا کې له رسول اکرم(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره ملاقات وکړ، او له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره يې د داسې خبرو بيعت وکړ، چې بيا وروسته يعنی د مکې د فتحې په وخت کې له ښځو نه د همغه خبرو بيعت واخيستل شو، او دې بيعت ته بيعه النساء (د ښځو بيعت) ځکه وايي چې د بيعت بندونه (مادې) لکه د ښځو د بيعت د بندونو او مادو په شان وې.

[1]. رحمة للعالمين ۱/۸۵. ابن هشام ۱/ ۴۳۱_ ۴۳۲_۴۳۳.

امام بخاري له عباده بن صامت نه روایت کوی وایي: رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: **[تعالوا بايعوني على ألا تشركوا بالله شيئًا، ولا تسرقوا، ولا تزنوا، ولا تقتلوا أولادكم، ولا تأتوا ببهتان تفترونه بين أيديكم وأرجلكم، ولا تعصوني في معروف، فمن وفي منكم فأجره على الله ، ومن أصاب من ذلك شيئًا فعوقب به في الدنيا، فهو له كفارة، ومن أصاب من ذلك شيئًا فستره الله ، فأمره إلى الله ؛ إن شاء عاقبه، وإن شاء عفا عنه]. قال: فبايعته ــ وفي نسخة: فبايعناه ــ على ذلك.**

[راشئ له ماسره پدې بیعت وکړئ چې : له الله تعالی سره به هیڅ شریک نه نیسئ، غلا به نه کوئ، زنا به نه کوئ، خپل اولادونه به نه وژنئ، بهتان به نه کوئ، په ښو کارونو کې به زما نافرماني نه کوئ، چا چې پدې خبرو پوره عمل وکړ نو اجر یې په خدای دی، او که څوک لدې امورو نه د کوم یوه مرتکب شو یعنی پدې هکله یې په کوم څه کې زما له امر نه سرغړونه وکړه او بیا یې په دنیا کې د همغه عمل جزا ولیده، نو همدا دده لپاره کفاره ده، او که چا پدې امورو کې کوم یو تر سره کړ یعنی لـه دې کارونونه د یوه کار مرتکب شو، بیا الله تعالی د هغه پرده وکړه، نو دده معامله له الله تعالی سره ده که د جزا اراده یې وکړه نو جزا به ورکړي، او که یې د عفوې اراده وکړه، نو عفوه به ورته وکړي. عباده بن صامت وایي نو پدې شیانو مې بیعت ورسره وکړ، او په بل نسخه کې د جمعې په صیغه راغلي یعنې: نو په همدې شیانو مو بیعت ورسره وکړ.[1]]

د اسلام سفیر په مدینه کې

کله چې بیعت سرته ورسید او د حج موسم هم تیر شو، نو رسول اکرم(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له هغو خلکو سره مدینې ته خپل لومړنی سفیر واستاوه، تر څو مسلمانانوته د اسلام احکام او هدایات ور زده کړي او د مشرکینو په مینځ کې د اسلام تبلیغ وکړي. رسول اکرم(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ددې دندې لپاره د سابقین اولین له جملې نه یو ځوان انتخاب کړ چې نوم یې مصعب بن عمیر عبدري (رضي الله عنه) وُ.

[1]. صحیح البخاري، باب علامة الایمان، حب الانصار ۱ /۷، باب و فود الانصار ۱/ ۵۵۰، ۵۵۱ دلته را نقل شوی لفظ له همدې باب نه دی). باب قوله تعالی: (اذا جاءك المؤمنات) ۷۲۷/۲ باب الحدود، کفارة ۱۰۰۳/۲

لویه کامیابي

کله چې مصعب بن عمیر یثرب ته ورسید نو د اسعد بن زراره (رضي الله عنهما) په کورکې یې واړول، دوی دواړو په ډیره مینه او جوش او خروش سره د اسلام تبلیغ کاوه، مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) د مقرئ په نامه مشهور شو.(مقرئ یعنی ویونکی هغه وخت به یې استاذ او معلم ته مقرئ ویل).

د دعوت او تبلیغ په ډګر کې د مصعب (رضي الله عنه) له سترو کامیابیو څخه یوه دا ده چې یو ځل اسعد بن زراره (رضي الله عنه) هغه د بني عبدالاشهل او بني ظفر ځای ته ور ووست، هلته د بني ظفر د یوه باغ په د ننه کې له مرق نومي څاه سره کیناستل. څه شمیر مسلمانان ورته راټول شول، هغه وخت د بني عبدالاشهل دواړه سرداران سعد بن معاذ او اسید بن حضیر مشرکان وو او لا تر اوسه په اسلام نه وو مشرف شوي. دوی دواړه چې کله لدینه خبر شول، نو سعد د بني عبدالاشهل بل سردار اسید ته وویل: لاړ شه او دغه دواړه (مصعب او اسعد (رضي الله عنهما) ښه تهدید کړه او زمونږ ځای ته له راتلو نه یې منع کړه ځکه دوی دواړه راغلي تر څو زمونږ کمزوري کسان بې لارې او خراب کړي، او که چیرې اسعد بن زراره (رضي الله عنه) زما د خاله (ترور) زوی نه وای نو دا کار ما پخپله کاوه.

پدې سره اسید خپله نیزه واخیسته او د دوی په لور ور روان شو، او کله چې د اسعد (رضي الله عنه) سترګې ورباندې ولګیدلې نو مصعب (رضي الله عنه) ته یې وویل: دا دی د خپل قوم سردار را روان دی، دده په هکله له الله تعالی سره ریښتینولي غوره کړه. مصعب (رضي الله عنه) ورته وویل: که کیناست نو خبرې به ورسره وکړم. اسید راغی، دوی ته ودرید او سختې سختې خبرې یې ورته وکړې ورته ویې ویل: تاسې د څه پخاطر دلته راغلي یئ؟ راغلي یئ تر څو زمونږ کمزوري کسان احمقان جوړ کړئ؟ که خپل ژوند درته ګران وي، نو له مونږ ته لیرې شئ! مصعب (رضي الله عنه) ورته وویل: بده به نه وي که لږ څه کینې او زما خبرې واورې، که دې کومه خبره خوښه شوه، نو قبوله به یې کړې او که دې خوښه نه شوه، نو مه یې منه. حضرت اسید ورته وویل: د انصاف خبره دې وکړه، خپله نیزه یې ودروله او کیناست. مصعب (رضي الله عنه) د اسلام خبره ورته وکړه او قرآنکریم یې ورته ولوست، هغه وایي: قسم په خدای مخکې لدینه چې حضرت اسید خبرې وکړي مونږ یې په مخ کې د اسلام رڼا ولیدله، بیا یې وویل: دا څومره ښکلی او خوږ کلام دی؟ دا راته ووایئ چې که څوک پدې دین کې شاملیدل وغواړي، نو څه به کوي؟

هغوی ورته وویل: لومړی غسل وکړه، پاکې جامې واغونده، بیا د حق او شهادت کلمه

وواېه، او دوه رکعته لمونځ ادا کړه. حضرت اسید پاڅید غسل یې وکړ، جامې یې پاکې کړې، د شهادت کلمه یې وویله او دوه رکعته لمونځ یې وکړ، پدې پسې یې دا خبره وکړه: ما پسې یو بل شخص هم دی، که چیرې هغه ستاسې متابعت غوره کړ، نو د هغه قوم به ټول په تاسې پسې روان شي او له دوی نه به هیڅوک هم ستاسې مخالفت ونکړي، زه اوس هغه تاسې ته رالیږم. سعد بن معاذ ته اشاره ده.

بیا حضرت اسید (رضي الله عنه) خپله نیزه واخیستله او سعد بن معاذ ته ورغی، هغه له خپل قوم سره په دیره کې ناست و، سعد چې کله هغه ولید نو وې ویل: قسم په خدای دا چې په کوم مخ تللی و په هغه بیرته ندی راغلی. حضرت اسید (رضي الله عنه) راورسید، نو سعد بن معاذ وپوښته چې څه دې وکړل؟

ده ورته وویل: ما له هغو دواړو سره خبرې وکړې، خو قسم په خدای چې څه مشکل مې پکې ونه لید، ما هغوی منع کړل، او دوی راته وویل څه چې ستا خوښه وي هغه به کوو. او بله دا چې زه خبر شوم بني حارثه راوتلي تر څو اسعد بن زراره ووژني، او دا پدې خاطر چې هغوی پدې خبر دي اسعد ستا د ترور زوی دی او غواړي پدې ډول له تا سره خپل تړون مات کړي. سعد بن معاذ چې دا خبرې واوریدلې، قهر او غوسې په سر واخیست فوراً راپاڅید، خپله نیزه یې راواخیستله او د هغوی دواړو په خوا ورغی، خو کله یې چې هغوی ډاډه ولیدل پوه شو چې پدې خبره سره اسید غوښتل چې هغه (سعد) د دوی خبرې واوري، او کله چې ښه ورلنډ شو ورته ودرید او دوی دواړو ته یې ډیرې سپورې ستوغې وا او رول ی بیایې اسعد بن زراره (رضي الله عنه) ته وویل: اې ابو امامه! قسم په الله که زما او ستا تر مینځ خپلوي نه وای، نو بیا به تا له مانه دا طمعه او امید نه و کړی، تـه راځې او زمونږ په کلي او کور کې داسې کارونه کوې چې زمونږ نه خوښیږي؟

لدینه مخکې حضرت سعد، حضرت مصعب (رضي الله عنهما) ته ویلي و: دا دی داسې سردار درته را روان دی چې تر شا یې ټول قوم ولاړ دی که چیرې ده ستا پیروي غوره کړه ټول قوم به یې ستا پیروان ګرزي. همدلته وه چې مصعب (رضي الله عنه) ورته وویل: مهرباني وکړه لږ کینه او زما څو خبرې واوره، که د کومه خبره خوښه شوه قبوله به یې کړې، او که د خوښه نه وه نو مه یې منه! سعد بن معاذ په ځواب کې ورته وویل: د انصاف خبره دې وکړه، بیا یې خپله نیزه ودروله او کیناست. حضرت مصعب (رضي الله عنه) اسلام ورته بیان کړ او د قرآنکریم تلاوت یې ورته وکړ. وایي: قسم په خدای مخکې لدینه چې څه ووایي مونږ یې په مخ کې د اسلام رڼا ولیدله، بیا یې راته وویل: کله چې اسلام منئ نو څه کوئ؟ دوی دواړو ورته وویل: ته لومړی غسل وکړه، خپلې جامې پاکې کړه، بیا د حق او شهادت کلمه وواېه او وروسې دوه رکعته

لمونځ ادا کړه. حضرت سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هم پاڅيد او دا ټول کارونه يې تر سره کړل. بيا يې خپله نيزه واخيستله او د خپل قوم په لور ور روان شو، هغوی چې وليد يو بل ته يې وويل: قسم په خدای په کوم مخ چې تللی ؤ په هغه بيرته ندی راغلی، او چې مجلس ته را ورسيد نو ويې ويل: اې بني عبدالاشهل! ستاسې په مينځ کې زما مقام او معامله څنګه ده؟ دوی ورته وويل: ته زمونږ سردار يې، او له مونږ ټولو نه د پاخه نظر خاوند، او له مونږ ټولو نه برکتي او زمونږ نماينده او سرپرست يې. نو ده ورته وويل: ښه واورئ، ستاسې ټولو (نارينه او ښځو) سره تر هغې زما خبرې حرامې دي تر څو مو په الله تعالی او د هغه په رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ايمان نه وي راوړی. د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) ددې خبرې اثر دا ؤ چې تر ماښامه پورې دده ټول قوم نر او ښځې په اسلام مشرف شول، يوازې يوه کس چې (اصيرم) نوميده اسلام رانهووړ هغه هم بيا وروسته د احد په جګړه کې مسلمان شو د الله په لار کې يې جګړه وکړه او پداسې حال کې په شهادت ورسيد چې الله تعالی ته يې يوه سجده هم نه وه کړې. رسول اکرم(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دده په هکله فرمايلي: ((**عمل قليلا و اجر کثيرا**)) يعنی نوموړی عمل کم کړی، خو اجر يې زيات تر لاسه کړ.حضرت مصعب (رضي الله عنه) تر هغې پورې د اسعد بن زراره (رضي الله عنه) په کور کې ؤ او د اسلام تبليغ يې کاوه تر څو په انصارو کې داسې کورنۍ پاتې نه شوه چې څو کسان (نر او ښځې) نه وي پکې مسلمان شوي، يوازې د بني اميه بن زيد او خطمه او وايل کورنۍ داسې وې چې څوک نه وو ورنه مسلمان شوي، او دا هم ځکه چې مشهور شاعر قيس بن اسلت د دوی له ألي نه ؤ او دوی به دده خبره په کلکه سره منله، او همدې شاعر دوی د خندق تر غزا (پنځم هجري کال) پورې له اسلام نه بيل او ليرې ساتلي وو. حضرت مصعب بن عمير (رضي الله عنه) د بعثت د ديارلسم کال د د حج له موسم نه مخکې مکې مکرمې ته ستون شو او هلته يې خپل عظيم لاربنود حضرت محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته د فتحې زيري وارول، او هغه يې د يثرب د خلکو له حال احوال، د دوی له جنګي او دفاعي صلاحيتونو او نورو ښو ښو استعدادونو نه خبر کړ.[1]

---

[1]. ابن هشام ۴۳۵/۱، ۴۳۷، ۴۳۸، ۲۳۲، ۲ / ۹۰ زاد المعاد ۵۱/۲

د عَقَبه دوهم بیعت

د نبوت د دیارلسم کال د حج په موسم یعنی د (۶۲۲م) کال د جون په میاشت کې د مدینې منورې له اوسیدونکو نه له اویاوو نه زیات مسلمانان د خپل قوم له مشرکانو سره یو ځای د حج ادا کولو پخاطر مکې ته ورسیدل. دا مسلمانان لا په مدینه او یا د مکې په لاره وو چې دا خبره یې سره یاده کړه ترکومه به رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د مکې په غرونو کې لا لهانده او له غمونو او مشکلاتو سره لاس او ګریوان پاتې وي؟

دوی مکې ته له رسیدو نه وروسته په پټه له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره تماس ونیو او پدې سره سلا شول چې د ذي الحجې په دولسمه شپه به په منی او د جمره عقبه خوا کې سره غونډیږي.

اوس راځئ کعب بن مالک الانصاري (رضي الله عنه) ته غوږ شو چې ددې تاریخي غونډې په هکله کومې چې د کفر او اسلام د جګړې مخه یې بدله کړه څه وایي:

((حج ته لاړو، او له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره مو د تشریق منځنۍ ورځ وعده وټاکله، بالاخره ټاکل شوې شپه را ورسیده، مونږ دا خبره د خپل قوم له مشرکینو نه پټه ساتله، خو یوازې له عبدالله بن عمرو بن حرام سره مو پدې هکله څه خبرې وکړې، نوموړی زمونږ له مشرانو او شریفو خلکو نه شمیرل کیده. مونږ ورته وویل: ابو جابره! ته زمونږ له مشرانو او شریفانو نه یې، مونږ نه غواړو چې د دوزخ په اور کې وسوځې، بیا مو اسلام ته راوباله، او له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره له کړې وعدې نه مو خبر کړ، کعب وایي: نو هغه هم په اسلام مشرف شو او د عقبې په بیعت کې یې ګډون وکړ او د خپل قوم نقیب (استازی) وټاکل شو)).

کعب وایي: ((د نوموړې شپې په سر کې له خپل قوم سره یو ځای پخپله مېنه کې ویده شوو، خو د شپې د دریمې بــــرخې له تیریدو نه وروسته راپاڅیدو او په پټه سره د ټاکل شوي ځای په خوا وخوځیدو تر څو د عقبې خوا کې سره غونډ شوو. زمونږ شمیره دري اویا سړي او دوه ښځې چې یوه یې د بني مازن بن النجار نسیبه د کعب لور (ام عماره) او بله یې د بني سلمه قبیلې اسماء د عمرو لور (ام منیع) وه)).

هملته ټول سره راټول شوو، او د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د راتلو انتظار مو یوست، تر څو تشریف یې راوړ، له ده سره یې تره عباس (رضي الله عنه) هم وُ، نوموړی هغه وخت لا مسلمان شوی نه وُ خو دا یې غوښتل چې د خپل وراره پدې معامله کې برخه ولري او ټینګ عهد ورته واخلي، او ددې غونډې لومړنی خبرې کوونکی هم عباس (رضي الله عنه) وُ.[١]

د خبرو پیل او د عباس (رضي الله عنه) له پلوه د مسئلې په اهمیت رڼا اچول

کله چې د مجلس غړي پوره شول، نو د دیني او عسکري تړون په اړوند خبرې پیل شوې، له ټولو نه مخکې عباس (رضي الله عنه) په پوره صراحت سره د مسئلې د ارزښت او د دوی د مسئولیت د دروندوالي په هکله خبرې وکړې او وې ویل:

((اې خزرجیانو! -د هغه وخت عربو ټول انصارو یعنی اوس او خزرج دواړو ته خزرجیان ویل – تاسې زموږ په مینځ کې د محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مقام او منزل وینئ، موږ هغه د خپل قوم له موږ سره په عقیده کې شریکوخلکو نه په امن ساتلی، هغه پخپل قوم کې د عزت خاوند دی، او دلته پخپل وطن کې زموږ له ملاتړ او حمایې نه برخمن دی، خو هغه غواړي تاسې ته درشي، ستاسې لوري ته میلان لري، نو اوس که چیرې تاسې له ده سره په کړې وعده وفا کوئ، او له مخالفینو نه یې ساتئ، نو سیي ده، تاسې پوه شئ او مسئولیت مو، خو که ستاسې خیال دا وي چې له دې ځای نه له وتو وروسته یې ملاتړ پریږدئ، نو سر له اوس نه یې پریږدئ، ځکه پخپل وطن کې د عزت خاوند او زموږ له ملاتړ نه برخمن دی)).

کعب وایي: موږ په ځواب کې ورته وویل: موږ ستا خبرې واوریدې، نو اوس ته خبرې وکړه یا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم)! او د خپل ځان او رب لپاره پخپله خوښه عهد او تړون واخله[٢]. د انصارو له دې ځواب نه دا ښه په ډاګه کیږي چې هغوی د دې عظیم مسئولیت په ادا کولو کې څومره مخلص او ټینګ ولاړ وو، او پدې لاره کې یې د هر راز مشکلاتو زغمولو ته په پوره ایمانداری سره اوږه ورکوله. پدې پسې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپلې خبرې وکړې، او بیعت

---

[١]. ابن هشام ١/ ٤٤٠ - ٤٤١

[٢]. ابن هشام ١/٤٤١ - ٤٤٢

ورسره وشو.

د بيعت بندونه

امام مالک پدې هکله د جابر روايت په مفصله توګه رانقل کړيدی. جابر وايي: مونږ رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته وويل: په څه شي بيعت درسره وکړو؟ ويې فرمايل: پدې بيعت راسره وکړئ چې: **[على السمع والطاعة في النشاط والكسل. وعلى النفقة في العسر واليسر. وعلى الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر. وعلى أن تقوموا في الله ، لا تأخذكم في الله لومة لائم.وعلى أن تنصروني إذا قدمت إليكم، وتمنعوني مما تمنعون منه أنفسكم وأزواجكم وأبناءكم، ولكم الجنة]**.

۱_ په هر حالت، سستۍ او چالاکۍ (کمزورۍ او پياوړتيا) کې به زما خبرې اورئ او منئ به يې يعنې اطاعت به مې کوئ.

۲_ په فقر اوشتمنۍ دواړو يا نيستۍ اوهستۍ کې به مال خرڅوئ او مصرفوئ.

۳_ په نيکۍ به امر او له بدۍ نه به نهي کوئ.

۴_ د خدای د دين په خاطر راپورته شئ، او پدې لاره کې د هيچا پروا ونه ساتئ.

۵_ کله چې زه درغلم نو ملاتړ به مې کوئ، او د خپلو ځانونو، ښځو او اولادونو په شان به زما دفاع هم کوئ، او ددې ټولو په بدله کې زه د جنت وعده درکوم.[1]

د کعب په هغه روايت کې چې ابن اسحاق راوړی دی يوازې وروستی بند ذکر شويدی او هغه داسې دی چې: کعب وايي: نو بيا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) خبرې وکړې، د قرآنکريم له تلاوت، د الله لور ته له بلنې او اسلام ته له ترغيب او هڅونې وروسته يې وفرمايل: **[أبايعكم على أن تمنعوني مما تمنعون منه نسائكم وأبناءكم]**.پدې بيعت درنه اخلم چې زما داسې دفاع او ملاتړ وکړئ لکه څرنګه چې دخپلو ښځو او اولادونو دفاع کوئ. نو براء بن معرور په خپل لاس دده مبارک لاس ونيو او وې ويل: قسم په هغه ذات چې ته يې په حقه نبي را استولی يې چې د خپلو اولادونو په شان به دفاع درنه کوو، له مونږ نه بيعت واخله اې د الله رسوله ! مونږ د جنګ بچيان يو، وسله زمونږ سينګار ده، دا مونږ ته له پلرونو نه په ميراث را پاتې ده.

---

(۱). امام احمد دا په حسن اسناد را نقل کؤيدی، حاکم او ابن حبان دا روايت صحيح بللی دی، د عبدالله النجدي مختصر سيره الرسول نومی کتاب **۱۰۵** مخ هم وګګوره، ابن اسحاق هم له عباده بن الصامت نه دې ته ورته روايت راوؤی خو په هغه کيګ دا ماده زياته ده چيګ وايي: د حکومت پخاطر به له حاکمانو سره مخالفت نه کوو. ابن هشام ۱/ **۴۵۴**

راوي وايي: ابو الهيثم بن التيهان د براء خبرې ور پرې کړې او و يې ويل: اې رسول الله (ص)! زمونږ او يهودو تر منځ اوس ښې اړيکې دي، خو زمونږ هغه غوښتل، هسې نه چې اوس مونږ دا اړيکې هم غوڅې کړو، بيا ته له فتحې او برې نه وروسته مونږ په ډاګ پرېږدې او بيرته خپل قوم ته راشې؟ رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) تبسم وکړ او ويې فرمايل: [بل الدَّمُ الدَّمُ، والهَدْمُ الْهَدْمُ، أنا منكم وأنتم منى، أحارب من حاربتم، وأسالم من سالمتم]. نه، داسې نده ستاسې وينه زما وينه، او ستاسې تباهي زما تباهي ده، زه د ستاسې او تاسې زما يئ، له چا سره چې تاسې جګړه کوئ زه هم ورسره جنګيږم، او له چاسره چې سوله کوئ نو زه هم ورسره سوله کوم.[1]

د بيعت په هکله نور ټينګار

وروسته له دې چې د بيعت د شرطونو په هکله خبرې وشوې او خلکو يې د تړون اراده وکړه. د لومړۍ ډلې مسلمانانو له جملې نه دوه هغه کسان چې د نبوت په (١١) او (١٢) کال يې اسلام راوړی و يو په بل پسې پاڅېدل تر څو خپل قوم ددې بيعت له اهميت او خطر نه يو ځل بيا خبر کړي، چې هغوی له بيعت کولو نه مخکې ښه پوه شي، او په ټولو سترګو او ناپوهۍ کې دا مسئوليت په غاړه وانخلي او تر څو دا معلومه کړي چې قوم يې پدې لاره کې څومره قربانۍ ورکولو ته تيار دی.

ابن اسحاق وايي: کله چې خلکو د بيعت کولو اراده وکړه عباس بن عباده بن نضله وويل: اې خلکو آيا تاسې پوهيږئ چې لدې سړي سره د څه بيعت کوئ؟ دوی وويل: هو. ده ورته وويل: تاسې ددې بيعت ورسره کوئ چې له ټولو خلکو سور پوټکو او تور پوټکو سره به جنګيږئ نو که ستاسې دا خيال وي چې د خپلو مالونو له مکملې تباهۍ او د مشرانو له وژلو نه وروسته د هغه ملاتړ پرېږدئ، نو همدا اوس يې پرېږدئ، ځکه هغه وخت دده له ملاتړ نه لاس اخيستل د دنيا او آخرت تباهي او رسوايي ده، او که دا اراده لرئ چې د مالونو له تباهۍ او سردارانو له مرګ سره سره به له ده سره پخپل تړون وفا کوئ، نو بيا يې له ځان سره واخلئ، ټينګ يې کړئ ځکه دا د دنيا او آخرت خير او ګټه ده.

---

[1]. ابن هشام ۴۴۲/۱

دوی وویل: پدې لاره کې مونږ د مالونو د تباهۍ مشرانو او رهبرانو د مرګ ژوبلې خطر په ځان منو، یا رسول الله (ص)! دا راته ووایه که مونږ پدې وفا وکړو، نو ددې په بدله کې به زمونږ لپاره څه وي؟ ده وفرمایل: ددې په بدله کې د تاسې لپاره جنت دی.
دوی وویل: لاس دې را اوږد کړه، ده(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپل مبارک لاس ور اوږد کړ او دوی بیعت ورسره وکړ.[١]
او د جابر په روایت کې راځي (وایې ویل): پاڅیدو تر څو بیعت ورسره وکړو کله یې چې اسعد بن زراره لاس ونیو، نوموړی تر ټولو کشر وُ او وایې ویل: لږ تم شئ اې د یثرب خلکو، مونږ دده حضور ته د حاضرۍ پخاطر دا اوږد سفر لدې یقین او باور سره کړی چې بیشکه هغه د الله رسول دی، نن ورځ دده وتل له ټولو عربو سره د مقاطعې او دښمنۍ معنی لري، دا ستاسې د سردارانو د مرګ او تورو چلولو غوښتنه کوي که تاسې دې قربانۍ ته تیار وئ، نو درسره وایې خلئ، خدای به اجر درکوي، او که چیرې تاسې پخپلو ځانونو ویریږئ نو بیا یې پریږدئ او دا به د الله په وړاندې ستاسې څه نا څه مقبول عذر وي.[٢]

د بیعت تړون

د بیعت په شرطونو او بندونو له موافقې او له یاد شوي تاکید وروسته د بیعت سلسله په مصافحې (لاس ورکولو) سره پیل شوه. جابر د اسعد بن زراره د خبرو له روایت نه وروسته وایي: نو هغوی وویل: اې اسعده! لاس دې لیرې کړه، قسم په خدای چې مونږ دا بیعت حتماً کوو او بیا یې نه ماتوو[٣]. پدې سره اسعد پوه شو چې قوم یې پدې لاره کې څومره قربانۍ ورکولو ته تیاردی، دی له دې پلوه ډاډه او مطمئن شو، نوموړی د بیعت کوونکو دیني رئیس وُ ځکه د مصعب بن عمیر ملګری داعي وُ او له ټولو نه لومړی همده بیعت وکړ. ابن اسحاق وایي: بنو النجار دا ګومان کوي چې ابو امامه اسعد بن زراره لومړنی کس وُ چې له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې د بیعت لاس ورکړ.[۴]
وروسته عام بیعت پیل شو، جابر وایي: مونږ یو یو ورپاڅیدو او بیعت به مو کاوه، په

---

(1). ابن هشام ۱/۴۴۲
(2). د امام احمد له خوا د جابر په روایت نقل شوی حدیث
(3). پخوانی مصدر
(4).ابن اسحاق وایي: بنو عبدالاشهل وایي: چیګ لومړنی بیعت کونکی ابو الهیثم بن التیهان دی او کعب بن مالك وایي: لومړنی کس چې بیعت یې وکړ براء بن معرور وُ (ابن هشام ۱/ ۴۴۷) خو زه وایم: شاید دوی به د بیعت کوونکو او رسول الله (ص) تر مینځګ تیری شوی خبریګ بیعت ګڼلي، خو سییګ دا ده چیګ لومړنی بیعت کوونکی اسعد بن زراره دی. و الله اعلم.

مقابل کې به يې د جنت وعده راکوله.[۱]
خو د هغو دوو ښځو چې هلته موجودې وې بيعت يوازې زباني ؤ ځکه رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له پردی ښځې سره کله هم لاس ندی ورکړی.[۲]

د دوولسو مشرانو (استازيو) ټاکل

د بيعت له تکميل نه وروسته رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د دوولسو کسانو د انتخاب غوښتنه وکړه، دا کسان به د خپل قوم مشري او د بيعت د بندونو د تطبيق او تنفيذ مسئوليت په غاړه لري. دوی ته يې وفرمايل: تاسې له خپل مينځ نه دوولس کسه وټاکئ چې دوی به د خپل قوم استازي او د هغوی له طرفه مسئول وي، نو فوراً دا دوولس کسه وټاکل شول، چې نه (۹) يې د خزرج او (۳) د اوس قبيلې څخه وو.

د خزرج نقيبان (استازي):

۱ـ اسعد بن زراره بن عدس.
۲ـ سعد بن الربيع بن عمرو.
۳ـ عبدالله بن رواحه بن ثعلبه.
۴ـ رافع بن مالک بن العجلان.
۵ـ البراء بن معرور بن صخر.
۶ـ عبدالله بن عمرو بن حرام.
۷ـ عباده بن الصامت بن قيس.
۸ـ سعد بن عباده بن دليم.
۹ـ المنذر بن عمرو بن خنيس.

د اوس قبيلې نماينده ګان:

۱ـ اسيد بن حضير بن سماک.
۲ـ سعد بن خيثمه بن الحارث.

---

[۱]. مسند امام حمد.
[۲]. صحيح مسلم باب کيفية بيعة النساء ۱۳۱/۲ مخ وګوره.

۳_ رفاعه بن عبدالمندز بن زبير.[۳]
دا هم ويل کيږي چې دا وس دريم نماينده ابو الهيثم بن التيهان وؤ. کله چې دا دوولس کسه وټاکل شول، نو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له دوی نه د رئيسانو او مسئولينو په حيثيت يو بل ترون هم واخيست، او داسې يې ورته وفرمايل: **[أنتم على قومكم بما فيهم كفلاء، ككفالــة الحواريين لعيسى ابن مريم، وأنا كفيل على قومي]** تاسې د خپل قوم داسې استازي او کفيلان يئ لکه څرنګه چې حواريون د عيسی (عليه السلام) کفيلان وو، او زه د خپل امت يعنی مسلمانانو کفيل يم. دوی وويل: هو، سيې ده.[۱]

شيطان د تړون راز افشا کوي

تړون او بيعت ترسره شو، خلک د خوريدو په حالت کې وو، په همدې وخت کې يوه شيطان د تړون او بيعت راز افشا کړ، خو څرنګه چې غونډه تقريباً پای ته رسيدلې وه او دا ممکنه نه وه چې د قريشو مشران په پټه سره خبر کړي تر څو بيعت ته حاضر شوي کسان په نابېره توګه راګير کړي، نو دا شيطان په يوه هسک ځای ودريد او په ډير لوړ آواز يې چيغه کړه، اې خلکو! اې ددې کورونو اوسيدونکو! محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ورسره بې دينان – له خپل دين نه اوړيدلي – کسان وګورئ، چې ستاسې سره د جګړې پخاطر راټول شويدي.
رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: **[هذا أزَبُّ العقبة، أما والله يا عدو الله لأتفرغن لك. ثم أمرهم أن ينفضوا إلى رحالهم]**. (دا ددې عقبې شيطان دی، اې د الله دښمنه! واوره، زه اوس درته وزګاريږم)) بيا يې حاضرو کسانو ته امر وکړ چې خپلو مېنو ته لاړ شي.[۲]

له قريشو سره د مقـابـلې لپاره د انصارو تياري

د شيطان ددې آواز په اوريدو سره عباس بن عباده بن نضله وويل: ((قسم په هغه ذات

---

[۳]. زبير په ب سره ، که څګه هم حګينو په ن يعنی زنير ذکر کؤيدی، او يو شمير مور خينو د رفاعه په حګای د ابو الهيثم بن تيهان نوم راوؤی دی.
[۱]. زاد ابن هشام ۱/۴۴۳– ۴۴۴- ۴۴۶
[۲]زاد المعاد ۵۱/۲

چې ته یې په حقه رسول رالیږلی یې، که ته وغواړې نو مونږ به سبا د منی پر اوسیدونکو د تورو حمله وکړو)).

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: **[لم نؤمر بذلك، ولكن ارجعوا إلى رحالكم]** تر اوسه ددې اجازه نه ده راکړل شوې، خپلو مېنو ته ستانه شئ. بیا دوی هم ستانه او هملته خپلو ځایونو کې ویده شول.[1]

قریش د یثرب مشرانو ته خپل احتجاج رسوي

دې آواز د قریشو غم او غصه راوپاروله، ځکه دوی ښه پوهیدل چې پردوی او د دوی پر مالونو به د داسې یوه بیعت اغیزه او اثر څه وي، نو کله چې سهار شو د قریشو له مشرانو نه یوه لویه ډله خلک د یثربیانو مېنې ته ورغلل تر څو هغوی ددې بیعت په هکله له خپل عکس العمل او احتجاج نه خبر کړي، او داسې یې ورته وویل:

((خزرجیانو! مونږ خبر شوي یو چې تاسې راغلي یئ تر څو زمونږ ملګری لدې ځای نه وباسئ او له مونږ سره د جګړې بیعت مو هم ورسره کړیدی، خو قسم په خدای چې مونږ د ټولو عربي قبیلو په نسبت ستاسې سره جګړه بده ګڼو)).[2]

خو څرنګه چې دخزرج مشرکان لدې مسئلې څخه نه وو خبر، ځکه دا بیعت د شپې په تیاره کې په ډیره پټه ترسره شوی وُ، یو ځل راپورته شول، قسمونه یې خوړل چې هیڅ داسې پیښه په مینځ کې نشته او مونږ لدې نه هیڅ خبر نه لرو. بالاخره د قریشو وفد عبدالله بن ابي بن سلول ته ورغی، هغه هم ورته وویل: چې دا خبره دروغ ده، داسې څه ندي ترسره شوي، او دا هم امکان نلري چې زما قوم دې له مانه پټ داسې کار وکړي، که هلته مدینه کې هم وم، زما قوم زما له مشورې پرته داسې کار نه کوي. مسلمانانو هم یو بل ته وکتل، او چپ ناست وو پدې هکله یې هیڅ هم ونه ویل: قریشو هم د مشرکانو خبره ومنله، او بې فایدې ستانه شول.

د بیعت د خبر په هکله د قریشو باور او د یثربیانو تعقیبول

د قریشو مشران د دوی له مېنې نه پداسې حالت کې ستانه شول، چې د بیعت د خبر

---

[1]. ابن هشام ۴۸۸/۱

[2]. ابن هشام ۱/ ۴۴۸

په دروغوالي څه نا څه يقيني شوي وو، خو سر بيره پر دې پدې لته کې وو چې سيي معلومات لاسته راوړي او پدې هکله يې خپله پلټنه جاري وساتله. بالاخره پدې باوري شول چې د بيعت خبر سيي دی، خو دا داسې وخت وُ چې حاجيان ټول د خپلو وطنونو په لور خوځيدلي وو.په هر ترتيب د قريشو سپاره په يثربيانو پسې ووتل، مخکې لاړل تر څو سعد بن عباده او منذر بن عمرو يې وليدل، تعقيب يې کړل منذر ورنه وتښتيد، خو سعد يې ونيو، لاسونه يې له ورميږه سره دده د کجاوې په رسۍ وتړل، تر وهلو او ټکولو لاندې يې ونيو ويښتان يې کشول او په کښولو کښولو يې مکې ته ورساوه. هلته مطعم بن عدي او حارث بن حرب بن اميه وليد او د دوی له بنده يې آزاد کړ، ځکه سعد به په مدينه کې د دوی له قافلو نه ملاتړ کاوه. انصار چې پوه شول سعد ورنه پاتې شويدی، نو پدې سره سلا شول چې بيرته ورپسې ورشي، خو دوی لا خوځيدلي نه وو چې هغه ورته راورسيد، او ټول يو ځای مدينې ته ورسيدل.[1]

دا و د عقبې دويم بيعت چې د لوی بيعت په نامه يادېږي، دا بيعت پداسې حالت کې ترسره شو چې د مسلمانانو زړونه يو له بل سره له مينې او محبت نه ډک وو، او پدې لاره کې په پوره همت او ميړانه سره هر راز قربانۍ ورکولو ته چمتو وو. د مدينې مسلمان په مکه کې پخپل مسلمان ورور باندې شفقت کوي، زړه ورباندې سيځي، غم شريکي ورسره کوي، د هغه چا په وړاندې چې د مکې پر مسلمان ظلم کوي خپل قهر او غوسه څرګندوي، لنډه دا چې د خپل ديني ورور سره په هر څه کې ځان ګډ او شريک بولي. دا مينه او محبت هسې هم نه و چې د وخت په تيريدو سره له مينځه لاړ شي، ځکه ددې مينې سبب او مصدر پر الله، رسولانو او کتابونو باندې ايمان وُ، داسې ايمان چې هيڅ ظالم او جابر يې د مينځه وړلو توان او قدرت نلري. دا داسې ايمان وُ چې د عمل او عقيدې په ډګر کې به يې داسې کارنامې ترسره کولې چې د عادي بشر له وسه ندي پوره او پدې ايمان سره د هغه وخت مسلمانانو داسې کارونه او قهرمانۍ ترسره کړې چې نه يې اوس مثال شته، نه پخوا او نه به يې هم په راتلونکې کې مثال وليدل شي.

[1]. زاد المعاد ۵۱/۲. ابن هشام ۴۴۸/۱ –۴۴۹_ ۴۵۰.

د هجرت پيل

وروسته له هغې چې د عقبې دويم بيعت ترسره شو، او اسلام وتوانيد له کفر او جهالت نه ډکې بيديا کې د ځان لپاره مېنه ومومي او د فتحې په درشل پښه کېږدي. -په رښتيا چې دا د دعوت له پيل نه د اسلام لويه سوبه او لاسته راوړنه وه- رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مسلمانانو ته د هجرت کولو اجازه ورکړه.

دغه وخت د هجرت معنی د ځان د احتمالي نجات او خلاصون پخاطر د ټولو ګټو او مصلحتونو تر پښو لاندې کول، او هر راز مالي قرباني په ځان منل وُ. هر هجرت کوونکی به پدې ښه پوهيده چې سر يې هم په باوري توګه په امن ندی، کيدای شي د لارې په سر او يا پای کې ووژل شي، راتلونکې يې هم مجهول او نامعلوم دی، خدای خبر چې سبا به له څه ډول مشکلاتو او کړاوونو سره مخ کيږي.

مسلمانانو د هجرت سفر پيل کړ، دا ټول تکليفونه يې په ځان ومنل، مشرکينو هم د خطر په درک کولو سره زيار ايسته د دوی د هجرت مخه ونيسي، راځئ پدې اړه لاندې خبرې واورو:

١. لومړنی مهاجر ابو سلمه وُ- ابن اسحاق وايي: نوموړي د عقبې له دويم بيعت نه يو کال وړاندې هجرت کړی وُ – کله چې ده د هجرت اراده وکړه، نو خپله ښځه او زوی هم يې له ځان سره روان کړل، خو خسرګنۍ يې ورته وويل: د خپل ځان په هکله څه نه شو درته ويلی، خو دا ستا ښځه چې زمونږ خپله ده، څنګه يې درسره پرېږدو چې ليرې وطن ته يې بوزې؟ همدا وه چې ښځه يې ورنه ستنه کړه. پدې وخت کې د ابو سلمه کورنۍ په غوسه شوه او ووې ويل: مونږ هم خپل ماشوم نه پرېږدو چې له مور سره يې ستاسې سره وي. د دواړو قبيلو خلکو ماشوم ونيو يو له بل نه يې را کاږه تر څو د ماشوم لاس ووت او بيا د ابو سلمه کورنۍ واخيست، او ابو سلمه يوازې د هجرت لاره ونيوه لاړ. ښځه به يې هر سهار له کوره وته او ابطح نومې ځای ته به تلله او ترماښامه به يې هلته ژړل، پوره يو کال يې همداسې بده ورځه وه. بالاخره يې د خپلوانو له جملې نه ديوه تن زړه ورباندې وسوځيده او نورو ته يې وويل: دا مسکينه پريږدئ، له زوی او ميړه نه مو جدا کړيده! نو دوی ورته وويل: که غواړې خپل ميړه ته

ورشي، تلی شې، لاړه شه، همغه وه چې دې خپل زوی د ميړه له پلرګنۍ نه بيرته راواخيست، او د مدينې په لور وخوځيده. هو، دې اوږد سفر ته يې چې تقريباً پنځه سوه کيلو متره اوږد و په يوازې صورت ملا وتړله. لاړه پسې لاړه تر څو تنعيم ته ورسيده هلته عثمان بن طلحه بن ابي طلحه وليده، د حال احوال له پوښتنې وروسته ورسره روان شو تر څو قباء ته ورسيدل هلته يې ورته وويل: ميړه دې دلته دی، ورشه، او دی پخپله بيرته مکې ته روان شو.[1]

۲- هغه وخت چې صهيب د هجرت نيت وکړ، د قريشو کفارو ورته وويل: ته چې کله دلته راغلې يو حقير او ناداره سړی وې، همدلته د مال او شتمنۍ خاوند شوې، اوس غواړې دلته ګټلی مال له ځان سره يوسې، دا کله هم نه شي کيدلی. صهيب په ځواب کې ورته وويل: که زه خپل مال تاسې ته درکړم، نو بيا مې پريږدئ چې ولاړ شم؟ دوی وويل: هو. ده ورته وويل: ځه زما مال ستاسې شو. دا خبره رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته ورسيده نو ويې فرمايل: صهيب ګټه کړې، صهيب ګټه کړې.[2]

۳- عمر بن الخطاب، عياش بن ابي ربيعه او هشام بن العاصي بن وائل يو ځای سره وټاکه چې سهار به هملته سره غونډيږي بيا به مدينې ته هجرت کوي، خو سهار عمر او عياش راغلل او هشام ورنه وګرزول شو. او کله چې دوی دواړه قباء ته ورسيدل ابوجهل او ورور يې حارث راغلل او عياش ته يې وويل: مور دې قسم خوړلئ چې تر هغې به نه سر مونځوی او نه به سيورې ته کيني تر څو يې ته نه وې ليدلی، نو د عياش زړه پرې وسوځيد ورته خفه شو.- د دوی دری واړو مور يوه وه - پدې وخت کې عمر (رضي الله عنه) ورته وويل: عياشه! دوی غواړي تا له خپل دين نه واړوي، متوجه اوسه، مور دې که له سپږو نه په عذاب شي حتماً به خپل سر ږومنځ کړي، او که ګرمي يې پسې واخلي خوامخوا به سيورې ته ځي. خو عياش تصميم ونيو چې له دوی سره بيرته مکې ته لاړ شي، تر څو د خپلې مور قسم رښتونی کړي، نو عمر ورته وويل: اوس چې دا اراده لرې، نو دا زما اوښه درسره بوزه، دا ډيره ښه ارامه او چټکه اوښه ده، مه ورنه کوزيږه که چيرې دې د خلکو له طرف نه څه شکمن حرکت وليد فوراً را تښته. بيا دری واړه روان شول، په لاره کې ابو جهل ورته وويل: قسم په خدای چې دا زما اوښه سرکشه ده، څه کيږي که زه هم ستا سره سپور شم؟ عياش وويل: سمه ده، اوښې يې ودرولې بيا يې چو کړې، په همدې وخت کې دواړو (ابوجهل او حارث)

[1]. ابن هشام ۱/ ۴۲۸ – ۴۲۹ - ۴۷۰

(2). ابن هشام ۱/ ۴۷۷

ناڅاپي حمله وربانديې وکړه راوېې نيو، ټينګ يې وتاړه، او مکې ته يې يووړ، هلته يې خلکو ته وويل: تاسې هم له خپلو بې عقلانو سره داسې چلن وکړئ لکه څرنګه چې مونږ له خپل دې جاهل سره وکړ.[۱]

دا ډول ؤ له هجرت کوونکو سره د مشرکينو چلن، خو سربيره پردې هم مسلمانان يو په بل پسې له مکې نه ووتل او د عقبې له دويم بيعت نه يوازې دوی مياشتې او څو ورځې تيرې شوې وې چې په مکه کې له رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم)، ابوبکر، علي او له هغو مسلمانانو نه پرته چې مشرکينو په زور نيولي وو، بل مسلمان نه ؤ پاتې شوی.

ابوبکر او علي (رضي الله عنهما) د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په امر دلته پاته شوي وو، رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) د سفر تياري نيولې وه، خو پدې انتظار ؤ چې کله به ورته د وتو امر کيږي.[۲]

امام بخاري له حضرت عايشي (رضي الله عنها) نه روايت کوی فرمايي: رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مسلمانانو ته وويل: **[أني أريت دار هجرتكم، ذات نخل بين لابَتَيْن]** ما ته ستاسې د هجرت ځای رابنودل شويدی، د لارې د دوو غرونو تر مينځ يوه نخلستاني علاقه ده. پدې پسې مسلمانانو مدينې ته هجرت وکړ، د حبشې مهاجرين هم ټول مدينې ته راغلل، ابوبکر (رضي الله عنه) هم مدينې ته د سفر تياري ونيوله، خو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: **[على رِسْلِك، فأني أرجو أن يؤذن لي]**. لږ څه صبر وکړه، هيله ده ما ته هم د هجرت اجازه راکړل شي. نو ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وويل: زما پلار له تا قربان، آيا ته ددې اميد لرې؟ رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: **[نعم]** هو زه اميد لرم. نو ابوبکر (رضي الله عنه) هم پاتې شو تر څو له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره ملګری شي. ده دوې اوښې هم برابرې کړې وې او پوره څلور مياشتې يې د سمر ونې پاڼې ورکړې او ښې يې وساتلې.[۳]

---

[1]. هشام او عياش همداسې د کفارو په قيد کې وو تر څو رسول الله (ص) هجرت وکړ، يوه ورځ يې وفرمايل: څوك به هشام او عياش راخلاص کړي؟ د وليد زوی وليد وويل: زه يې درته راخلاصوم يا رسول الله (ص)! همدا وه چې وليد په پټه مکې ته لاړ، هلته يې يوه ښځه وليده چې دوی ته خواړه وروړې په دې سره يې د دوی د اوسيدو ځای معلوم کړ او دا بو بې چته کور و، ماښام په ديوال ورواوښت ، دواړه يې را خلاص کړل او له ځان سره يې مدينې ته بوتلل ابن هشام ۴۷۴/۱- ۴۷۲ .عمر له ۲۰ نورو کسانو سره يو ځای مدينې ته تللی وُ بخاري ۱/ ۵۵۸

(2). زاد المعاد ۵۲/۲

(3). صحيح بخاري باب هجرة النبي (صلى الله عليه وسلم) و اصحابه ۵۵۳/۱

د دارالندوه يا د قريشو د پارلمان غونډه

کله چې قريشو وليدل د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) اصحاب مهاجر شول، اولادونه او څه اندازه مالونه يې د مدينې اوس او خزرج ته يوووړل، نو يو ځل يې په زړونو کې بې ساري غم او غوبه را وپاريده. اور ورباندې بل شو، خپل ديني او اقتصادي وجود يې په خطر کې وليد ، ځکه دوی محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ښه پيژانده او پوهيدل چې هغه ځومره عظيم او موثر لاربښود دی. پدې هم پوه وو چې اصحاب (رضي الله عنهم) ځومره د صبر، استقامت خاوندان او قرباني ته تيار کسان دي، د اوس او خزرج قوت او زور يې هم ليده او پدې هم پوره باوري وو چې ددې دواړو قبيلو مشران او د عقل خاوندان ددې توان او استعداد لري چې خپل مينځي دښمنۍ ختمې کړي او يو بل ته د ورورۍ او همکارۍ لاس ورکړي.
د مدينې استراتيژيک موقعيت يې هم له سترګو پټ نه ؤ، او پدې خبر وو چې دا علاقه د هغه تجارتي لارې لپاره د ځومره اهميت درلودونکې ده کومه چې د سرې بحيرې په غاړه له يمن نه تر شام پورې غزيدلې ده. د مکې خلکو به هر کال شام ته د (۲۵۰) زرو طلايي دينارونو په بيه تجارت درلود د طائف او نورو ځايونو د اوسيدونکو تجارت لدينه جدا ؤ، او ښکاره ده چې ددې لارې امن او آرامې د دوی د تجارت لپاره ډيره ضروري وه. خو دا هم بايد ووايو چې قريشو په مدينه کې د اسلامي دعوت له ځای په ځای کيدو او د دوی په مقابل کې د هغه ځای د خلکو له راپاريدو نه هم غټ خطر احساساوه، دا ټول خطرونه يو ځای د قريشو سترګو ته ودريدل، نو پدې لټه کې شول چې د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په لاس را پيدا شوی خطر بالکل او په پوره توګه له مينځه يوسي.
د عقبې له دويم بيعت نه تقريباً دوې نيمې مياشتې وروسته د پنجشنبې په سهار د نبوت د څوارلسم کال د صفر مياشتې په (۲۶) مه چې د (۶۲۲)م کال د سپتمبر مياشتې له (۱۲) مې سره سمون خوري[1] د قريشو پارلمان (دارالندوه) پخپل تاريخ

[1]. دا نيتګه مو د هغه تحقيقاتو له خګيؤنی وروسته غوره کړه کوم چيګ علامه محمد سليمان منصور پوري په رحمه للعالمين نوميګ کتاب کيګ ليکلي دي ۱/ ۹۵ –۹۷_ ۱۰۲، ۲/ ۴۷۱.

کې له ټولو نه خطرناکه غونډه پرانيستله[۱]، پدې غونډه کې د قريشو د ټولو قبيلو استازو برخه واخيسته، تر څو د اسلامي دعوت د ستر لاربنود د له مينځه وړو او اسلامي ډيوې د وژلو لپاره لارې چارې ولټوي او پدې هکله پريکنده فيصله وکړي.
پدې غونډه کې د قريشو له استازو نه لاندنيو مشهورو کسانو برخه اخيستې وه:
۱ـ ابو جهل بن هشام د بني مخزوم له قبيلې نه.
۲ـ جبير بن مطعم، طعيمه بن عدي، او حارث بن عامر د بني نوفل بن عبد مناف نه.
۳ـ د ربيعه زامن شيبه او عتبه، او ابو سفيان بن حرب له بني عبد شمس بن عبد مناف قبيلې نه.
۴ـ نضر بن حارث له بني عبدالدار قبيلې نه، دا همغه سړی دی کوم چې پر رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) يې د اوښې پريوان وراچولې ؤ.
۵ـ ابو بختري بن هشام، زمعه بن اسود او حکيم بن حزام له بني اسد بن العزی قبيلې نه.
۶ـ د حجاج زامن نبيه او منبه له بني سهم قبيلې نه.
۷ـ اميه بن خلف له بني جمح قبيلې نه.
ټول د وعدې سره سم راغلل، که ګوري چې شيطان د يوه مخور مشر په شکل کې په دروازه کې ولاړ دی، قيمتي چپنه يې اغوستې، دوی ورته وويل: دا مشر څوک دی؟ ده ورته وويل: زه د نجد قبيلې يو مشر يم ستاسې د غونډې خبر مې واوريد، راغلم تر څو ستاسې خبرې واورم، او کيدای شي پدې هکله ښه مشوره درکړم. دوی ورته وويل: ډير ښه، راځه، او پدې ترتيب هغه هم په غونډه کې شريک شو.

له مناقشې وروسته د رسول الله(ﷺ) د وژلو پريکړه

د پارلمان غړي ټول حاضر شول، خبرې او مناقشې پيل شوې، هر چا خپله طرحه وړاندې کوله، ابو اسود وويل: راځئ محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له خپل وطن نه وشړو، هر چيرته چې ځي لاړ دې شي، زمونږ څه کار ورسره نشته، خو دده په اخراج به زمونږ مشکل حل شي او اړيکې به مو بيرته سره ټينګې او وحدت به مو

[۱]. ابن اسحاق روايت کوی چيګ جبريل (عليه السلام) رسول الله (صلی الله عليه وسلم) ته ددیګ غونأيګ په هکله خبر ورکؤ او د هجرت اجازه ييګ ورکؤه. او پديګ هکله بل دليل د عايشی (رضي الله عنها) روايت دی چيګ وروسته به ييګ سره ولولو.

قائم شي.

خو نجدي سپين ږيري وويل: نه دا سيي نظر ندی، تاسې نه ګورئ چې محمد (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) څومره بليغ او منطقي شخصيت دی، د هغه زړه وړونکې او خوږې خبرې نه وينئ، او دا نه ګورئ چې هغه د نورو زړونه څه ډول ځانته راکاږي، نو ددې ويره موجوده ده چې هغه يوی بلې عربي قبيلې ته لاړ شي، او هغوی د ځان پيروان وګرزوي، بيا به پر تاسې حمله وکړي او دلته پخل وطن کې به مو تس او نس کړي او بيا به خپله رايه درباندې تحميل کړي، بهتره دا ده چې پدې هکله نور فکر وکړئ او بل پلان جوړ کړئ.

ابو البختري وويل: هغه د ا وسپنې په پنجرو کې بند کړئ، تر څو د پخوانيو شاعرانو زهير او نابغه په څير مړ شي. د نجد مشر بيا وويل: نه دا هم چندان سيي نظريه نده، ځکه که تاسې هغه بند هم کړئ، هغه به خپل ارشادات خپلو اصحابو ته رسوي، کيدای شي هغوی حمله وکړي او له قيد نه يې آزاد کړي، بيا به يې پيروان ډير شي او پر تاسې به برلاسي ومومي، نو يوه بله لاره وګورئ.

پارلمان دا دواړه پيشنهادونه رد کړل، خو دا ځل د مشرکانو مشر او د مکې غټ مجرم ابو جهل داسې ظالمانه وړانديز وکړ چې ټولو ورسره موافقه وکړه. او هغه داسې ؤ چې ابو جهل وويل: زه دده په هکله داسې نظر لرم چې تاسې يو به يې هم نلرئ، دوی ورته وويل: وايه ستا څه نظر دی؟ ده وويل: چې مونږ بايد له هرې قبيلې نه يو يو غبنتلی، تکړه او د ښه نسب خاوند ځوان غوره کړو، دوی ټولو ته توري ورکړو او دده (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د مرګ لپاره يې ورواستوو، ټول به يو ځای ورباندې ګوزار وکړي او په قتل به يې ورسوي، نو مونږ به ورنه بيغمه شو، که داسې وکړو خون به يې په ټولو قبيلو وويشل شي او عبدمناف به هم ددې وس ونلري چې له ټولو قبيلو سره جګړه وکړي، نو مجبور به شي ديت اخيستل ومني او مونږ به يې ديت ورکړو. نجدي مشر وويل: ددې سړي خبره او نظريه د منلو وړ ده، زما نظر هم دا دی[1]. نو د پارلمان ټولو غړو دا نظريه او وړانديز ومانه، او تصميم يې ونيو چې دا طرحه به ژر او فوراً عملي کوي، او په همدې سره غونډه پای ته ورسيده.

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲

د رسول الله(ﷺ) هجرت

کله چې قريشو د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د وژلو ظالمانه فيصله وکړه، نو جبريل (عليه السلام) وحي راوړه، رسول (عليه السلام) يې د قريشو لدې توطئې نه خبر کړ، او د ا يې ورته وويل چې الله تعالی د هجرت اجازه درکړيده، د هجرت کولو وخت يې ورته وټاکه او داسې يې ورته وويل: نن پخپل ځای مه ويده کيږه.[1]

نو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په همدې غرمه کې د ابوبکر (رضي الله عنه) کورته ورغی تر څو د هجرت په هکله پلان جوړ کړي. عائشه (رضي الله عنها) وايي: ټکنده غرمه وه مونږ د ابوبکر (رضي الله عنه) په کور کې ناست وو، چې يو کس آواز وکړ، دا دی رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) راغی سر يې پټ کړيدی. دا داسې وخت وُ چې عادتاً به هغه(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) پدې وخت کې زمونږ کره نه راته. ابوبکر وويل: زما مور او پلار دې ورنه قربان شي، قسم په خدای چې د کوم مهم کار لپاره راغلی دی.

عائشه (رضي الله عنها) وايي: رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) راغی او له اجازې وروسته کور ته را ننوت، ابوبکر ته يې وويل: **[أخرج مَنْ عندك]**. دا حاضرين وباسه. ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وويل: زما پلار له تا قربان يا رسول الله (صلی الله عليه وسلم)! دا خو ستا اهل دی. ده وفرمايل: **[فأني قد أذن لي في الخروج]**. ما ته د هجرت اجازه شويده، نو ابوبکر ورته وويل: اې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) پلار مې درنه قربان، آيا ما درسره ملګری کوې، زما لپاره به د ملګرتيا شرف وي؟ رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: هو.[2]

د هجرت له پلان جوړولو وروسته رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) بيرته خپل کورته لاړ، او د شپې انتظار يې يوست.

---

(1). ابن هشام ۴۸۲/۱، زاد المعاد ۵۲/۲

(2). صحيح بخاري، باب هجرة النبي (ص) و اصحابه ۱/ ۵۵۳

د رسول الله (ﷺ) د کور محاصره

د قريشو مجرمانو مشرانو ټوله ورځ پدې تيره کړه چې د مکې پارلمان (دارالندوه) پريکړه به څنګه عملي کوي، او له تياری وروسته يې د دې کار د عملي کولو لپاره يوولس مشران وټاکل چې نومونه يې دا دي:

۱- ابو جهل بن هشام. ۲- حکم بن ابي العاص.۳- عقبه بن ابي معيط.۴- نضر بن حارث.۵- اميه بن خلف.۶- زمعه بن اسود.۷- طعيمه بن عدي. ۸- ابو لهب. ۹- ابي بن خلف.۱۰- نبيه بن حجاج.۱۱- منبه بن حجاج.[۱]

ابن اسحاق وايي: کله چې د شپې تياره خوره شوه، هغوی ټول د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) تر کور راتاو شول او ددې انتظار يې يوست چې هغه ويده شي او دوی حمله ورباندې وکړي.[۲]

مشرکانو پوره باور درلود چې د دوی دا توطئه به حتما کاميابيږي، تر دې حده چې ابو جهل د کبر او غرور په حالت کې خپلو ملګرو ته مخ کوي او وايي: محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وايي که تاسې دده پيروی وکړۍ نو د عربو او عجمو پاچايان به شۍ، او بيا به له مرګ نه وروسته بيا راژوندي شۍ، او هلته به د اردن د باغونو په شان باغونه درکړل شي، او که داسې مو ونه کړل- دده دين مو ونه ما نه – نو بيا به دده له لاسه ستاسې په مينځ کې قتل و قتال وشي، او چې بيا را ژوندي کړی شي، نو بيا به په اور کې سوځۍ[۳]!!

د توطئې د پلي کولو وخت نيمه شپه ټاکل شوی و، هغوی ټول بيدار او ويښ ولاړ وو، د ټاکل شوي وخت انتظار يې يوست، خو الله تعالی تر ټولو لوی او غالب ذات دی، د ځمکې او آسمان پاچايي له ده سره ده څه يې چې اراده وي همغه کوي، هغه پناه ورکوونکې دی، چا ته چې پناه ورکړي هيڅوک هغه ته ضرر نه شي رسولی، او که وغواړي څوک را ګير کړي، نو بيا د هغه خلاصون نشته. پدې ترتيب سره غالب الله تعالی خپل رسول وساته، د قرآنکريم لاندينی آيت چې لدې پيښې وروسته را نازل شوی دا موقف داسې تشريح کوي:

((وَ إِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ

---

[۱]. زاد المعاد ۵۲/۲

[۲]. ابن هشام ۴۸۲/۱

[۳]. ابن هشام ۴۸۳/۱

وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ)). (الانفال: ۳۰)

[او یاد کړه (اې محمده) هغه وخت چې مکر فریب به کاوه له تا سره کافرانو لپاره د دې چې بندي کړي تا یا ووژني تا، یا وباسي تا (له مکې نه) او پټ فریب کوي دوی (له تا سره) او جزا د قریب ورکوي الله (دوی ته) او الله بهتر د جزا ورکوونکو د مکر دی.]

رسول الله (ﷺ) خپل کور پریږدي

سره لدې چې قریشو د خپل وحشیانه پلان د تطبیق لپاره پوره تیاري نیولې وه، خو بیا هم له فاحشې ناکامۍ سره مخ شول. په همدې سخت او مشکل وخت کې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ابو طالب زوی علي (رضي الله عنه) ته وویل: ته نن شپه زما په بستره کې ویده شه، او دا زما شین حضرمي چادر درباندې واچوه[1] ویده شه تا ته به د هغوی له لاسه هیڅ ضرر در و نه رسیږي. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) به په همدې چادر کې ویده کیده.[2]

بیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ووت، د دوی له مینځه تیر شو، او یو موټی شګلنه خاوره یې واخیسته او د دوی پر سرونو یې ورو شنله، الله تعالی د هغوی سترګې ورباندې ړندې کړې او ویې نه لیده او ده مبارک دا آیت تلات کاوه: ((وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدّاً وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدّاً فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لا يُبْصِرُونَ)) (یس: ۹). [او ګرځولی مو دی په مخ د دوی کې سد (دیوال) او له وروسته د دوی دیوال، پس پټې کړې مو دي (سترګې د دوی) پس دوی هیڅ نهویني.]

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ټولو مشرکانو پر سرونو خاوره واچوله، او سیخ د ابوبکر (رضي الله عنه) کورته ورغی، له هغه ځای نه دواړه د شپې له مخې د یوې کړکۍ له لارې ووتل د یمن په طرف روان شول ترڅو غار ثور ته ورسیدل[3]. هلته محاصره کوونکي د ټاکل شوي وخت د رارسیدو انتظار باسي، خو د وخت له رارسیدو لږ شیبه مخکې پخپله نامرادۍ او ناکامۍ پوه شول. یو سړی ورته راغی او

---

[1]. په حضرموت (جنوبیګ یمن) کیګ جوړ شوی ځګادر په حضرمي چادر شهرت لري.

(2). ابن هشام ۴۸۲/۱ - ۴۸۳

(3). ابن هشام ۴۸۳/۱ - زاد المعاد ۵۲/۲

ورته وويل: د څه انتظار باسئ؟ دوی ورته وویل: د محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) انتظار باسو. ده ورته وویل: نامراده شوئ، ناکام شوئ، هغه خو در نه تللی، او ستاسې پر سرونو يې خاورې در اچولې، هغه پخپله لار تللی. دوی وویل: قسم په خدای مونږ خو ندی لیدلی، سرونو ته يې لاس کړ او خاورې يې ورنه پاکې کړې.

خو د دروازې له چاک نه يې د ننه وکتل، که ګوري چې علي (رضي الله عنه) ویده دی، دوی وویل: قسم په خدای هغه دی محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) تر اوسه لا ویده دی. هغوی تر سهاره منتظر وو تر څو سهار شو او علي (رضي الله عنه) له ځایه پاڅید، دوی هغه را ونیو او د محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په هکله يې معلومات ورنه وغوښتل. ده ورته وویل: زه د هغه په هکله هیڅ معلومات نلرم.[1]

له کور نه تر غاره

رسول (صلی الله علیه وسلم) د نبوت د څوارلسم کال د صفر میاشتې په (۲۷) مه شپه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر میاشتې له ۱۲/ ۱۳[2] سره سمون خوري له خپل کور نه ووت، د ابوبکر (رضي الله عنه) کورته ورغی، او له هغه ځای نه دواړه د کور له وروستۍ کړکۍ نه لدې ویرې نه چې ورباندې سهار نه شي په ډیره چټکۍ ووتل.

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پدې پوهیده چې مشرکین به يې په لټه پسې را وزي او لومړنۍ لار چې دوی به يې نیسي هغه دشمال خوا ته د مدینې لویه لاره ده، نو ده پخپل حکمت سره ددې مقابله یعنی د جنوب لاره ونیوله، دا لاره یمن ته تللې وه، تقریباً پنځه میله مخکې لاړل تر څو د ثور غره ته ورسیدل. دا ډیر لوړ، سخت او د لویو لویو تیږو درلودونکې غر دی.

د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دواړه پښې لوڅې وې بلکه دا هم ویل کیږي چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د پښو په سرو (ګوتو) تله تر

---

[1]. ابن هشام – زاد المعاد

[2]. رحمة للعالمین ۹۵/۱. که د دې کلونو پیل له محرم میاشتی نه فرض کړو نو دا میاشت (صفر) د نبوت د څوارلسم کال میاشت راځي او که د کلونو پیل د بعثت له میاشتی نه فرض کړو نو بیا دا د نبوت دیارلسم کال میاشت راځي.

او د سیرت زیات لیکونکیګ کله لومړنی او کله هم دوهمه فرضیه سییګ کګنګي او همدا وجه ده چیګ د حوادثو په ترتیب کیګ خګه غلطی هم ورنه وشي، نو مونږ ددیګ شیانو په پام کیګ نیولو سره دا غوره کګنګو چیګ د کلونو پیل د محرم له میاشتیګ وي.

څو د پلونو اثر یې پاتې نه شي او پدې سره یې پښې زخمي شوې. په هر حال ابوبکر (رضي الله عنه) د غره له لمنې نه د غره په څوکه کې تر واقع غار پورې چې په تاریخ کې د ثور غار په نامه یادیږي رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په بیړه، بیړه په خپله شا یوووړ. (۱)

په غار کې

کله چې غار ته ورسیدل ابوبکر (رضي الله عنه) وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه وسلم)! ته به تر هغې پورې غار ته نه ننوزې تر څو زه پکې ننوتلی نه وم او کتلی مې نه وي، ځکه که هلته څه مضر شی وي، نو لومړی به زه ورسره مخامخ شم. ابوبکر (رضي الله عنه) غار ته ننوت او جارو یې کړ، ټول سوري یې د خپل لنګ په ټوټو پټ کړل، یوازې دوه سوري (سوړې) پاتې شول چې هغه یې هم پخپلو پښو بند کړل پښې یې پکې کیښودلې بیا یې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته وویل: مهرباني وکړه غار ته را ننوزه. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) غار ته تشریف یووړ او هلته یې د ابوبکر (رضي الله عنه) په غیږ کې سر کیښود او ویده شو. ابوبکر (رضي الله عنه) له یوه سوري نه په پښه څه شي وچیچه، او ددې له ویرې چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) راویښ نه شي هیڅ ونه خوځید، خو اوښکې یې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پر مبارک مخ را تویې شوې هغه را ویښ شو او ورته ویې فرمایل:څه خبره ده ابوبکره؟ ده ورته وویل: څه شي وچیچلم زما مور او پلار له تا قربان شه! نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په هغه ځای خپلې مبارکې لاړې (زیږې) واچولې او پدې سره د ابوبکر (رضي الله عنه) درد ورک او آرام شو.(۲)

دوی دواړه درې شپې یعنی د جمعې، هفتې او یکشنبې شپې په غار کې پټ وو(۳).

د ابوبکر زوی عبدالله (رضي الله عنهما) به د شپې له دوی سره ویده کیده. عائشه (رضي الله عنها) وایي: عبدالله (رضي الله عنه) تنکی، پوه او زیرک ځوان ؤ سهار د

---

(1). رحمة للعالمین ۹۵/۱. مختصر سیرة الرسول للشیخ عبدالله النجدي ص ۱۲۷

(2). دا روایت رزین له عمر (رضي الله عنه) نه هم روایت کړی خو په هغه کیګ دا هم شته چیګ ددیګ زهرو اثر د ابوبکر (رضي الله عنه) د مرګګ په وخت کیګ بیرته را شګګاره شو او همدا زهر ییګ د مرګګ سبب شول، مشکاة المصابیح باب مناقب ابیګ بکر ۵۵۲/۲

(3). فتح الباري ۷/ ۳۳۲

وخته به له دوی نه راووت، او داسې وخت به مکې ته رارسیده چې ګومان به کیده شپه یې همدلته تیره کړیده.
او قریشو به چې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په خلاف کومې خبرې کولې، ټولې به یې اوریدلې ځان به یې وربان‌دې پوهاوه او بیا به د شپې په تیاره کې دوی ته ورتله او دا خبرې به یې ورسولې. د ابوبکر (رضي الله عنه) غلام (عامر بن فهیره) به رمه پووله، او کله به چې شپه پخه شوه، نو رمه به یې د غار خولې ته راوستله، او د غار دواړو ملګرو به شیدې څښلې او ارام به ویده کیدل، او عامر به بیا سهار وختي رمه بیرته بیوله. هغه دا درې واړه شپې همداسې کول[١] او د سهار له خوا به یې رمه په هغه لاره بیوله په کومه به چې عبدالله بن ابوبکر (رضي الله عنهما) تللی وُ تر څو د هغه پلونه رنګ کړي اثر او نښه یې پاتې نه شي.[٢]

د قریشو منډې تړې

هلته د توطئې د تطبیق د شپې په سهار قریش له خپلې ناکامۍ او د رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له نجات نه باوري شول نژدې وو چې لیونیان شي، لاره ورنه ورک شوه، لومړی خو یې علي (رضي الله عنه) راونیوه ښه یې وواهه، کعبې ته یې یووړ او هلته یې بندي کړ تر څو د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په هکله معلومات ورنه واخلي.[٣] او کله یې چې له علي (رضي الله عنه) نه څه بود (تر لاسه) نکړل، نو د ابوبکر (رضي الله عنه) کور ته ورغلل دروازه یې ور وټکوله د ابوبکر لور اسماء (رضي الله عنها) راووته، دوی ورته وویل: پلار دې چیرته دی؟ دې ځواب ورکړ، والله که خبره وم چې پلار مې چیرته دی. پدې ځواب سره خبیث ابوجهل داسې کلکه څپیړه ورکړه چې د غوږ لښتۍ یې ایسته ولویده.[۴]
قریشو د یوې عاجلې او فوق العاده غونډې په نتیجه کې فیصله وکړه چې باید د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ملګري د نیولو لپاره یې ټول وسایل او امکانات په کار واچول شي، نو فوراً یې له مکې نه د باندې وتلې ټولې لارې تر کلکې وسلې والې څارنې لاندې ونیولې، او اعلان یې وکړ هر چا که هغوی دواړه مړه یا

---

[١]. صحیح البخاري ۵۵۳/۱ . ۵۵۴
[٢] ابن هشام ۴۸۲/۱
[٣]. رحمة للعالمین ۹۲/۱
[۴]. ابن هشام ۱/ ۴۸۷

ژوندي دوی ته راوستل، نو دوی به د هریوه په بدل کې سل اوښان جائزه ورکړي.[۱]
ددې لویې جائزې له اعلان نه وروسته ټولو خپلې هڅې ګړندۍ کړې، پلي او سپاره او پل پیژوندونکي یوې خوا بلې خوا ته خواره شول، غرونه، دښتې، خوړونه او درې یې پلټلې، خو ټول نامراده وو او هیڅ یې په لاس نه ورتلل.
څنې پلټونکي ان د غار خولې ته ورغلل، خو الله پخپل کار کې غالب او برلاسی دی.
امام بخاري له انس او هغه له ابوبکر (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایې: زه له نبي(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره په غار کې وم، کله مې چې سر راپورته کړ که ګورم چې د خلکو پښې راته ښکاریږي، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته مې وویل: که د هغوی کوم یو هسې لاندې وګوري نو مونږ به وینې.
ده وفرمایل: **[اسکت یا أبا بکر، اثنان، الله ثالثهما]**، **وفي لفظ: [ما ظنك یا أبا بکر باثنین الله ثالثهما]**. چپ یا ابوبکره! مونږ دوه یو دریم مو الله دی، او په بل لفظ کې راځي: ابوبکره! د هغو دوو کسانو په هکله څه ګومان کوې چې دریم یې الله دی.[۳]
دا یوه معجزه وه چې الله تعالی خپل رسول پرې مشرف کړ، پلټونکي بیرته نا مراده ورنه وګرځیدل پداسې حال کې چې دده(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او هغوی تر مینځ یوازې څو قدمه فاصله وه او بس.

د مدینې په لار

کله چې د لټې او پلټنې هلې ځلې غلې شوې، او قریش له دریو ورځو مسلسلو خو بې نتیجې منډو، ترړو نه وروسته څه نا څه آرام شول. نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ملګري یې له غار نه د وتو تیاري ونیوله.
دوی له مخکې نه له عبدالله بن اریقط اللیثي سره چې په صحرایي لارو پیژندنه کې یې خاص مهارت درلود د پیسو په مقابل کې مدینې ته د رسولو خبره کړې وه.

---

[۱]. صحیح البخاري ۱/**۵۵۴**

(3). صحیح البخاري ۱/**۵۱۲ - ۵۵۸**. د ابوبکر (رض) ویره د خپل ځان پخاطر نه وه، بلکه د ویرې سبب ییګ دا وْلکه چیګ په یوه روایت کیګ راځګي ده چیګ کله هغوی ولیدل نو د رسول الله (ص) په هکله أیر غمجن شو او ویې ویل: که زه ووژل شم نو یو سؤي یم پروا میګ نشته، خو که ته ووژل شی یا رسول الله !نو تګول امت هلاك شو، پدیګ وخت کیګ رسول الله (ص) ورته وویل:مه خفه کیإه الله زمونإ سره دی، مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه وسلم) ۱۲۸.

نومـوړی هغـه وخـت لا مشـرک وُ، خـو دوی تـه د اعتمـاد وړ وُ خـپلې اوښـې يـې ورتـه سپارلې وې او دا وعده يې ورسره کړې وه چې درې ورځې وروسته به د غار خولې ته راځي. همدا وه چې عبدالله بن اريقط د دوشنبې په شپه د هجرت د لومړي کال د ربيع الاول په لومړۍ نيټه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر لـه (۱۶) مې سره سمون خوري اوښې د غار خولې ته راوستې. ابوبکر (رضي الله عنه) رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته وويل: پلار مې له تا قربان شه يا رسول الله! لـه دې دوو اوښـو نـه يوه د تا، او هغه بهتره اوښه يې ور وړاندې کړه. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل سيې ده خو په بيه.

پدې وخت کې اسماء بنت ابي بکر (رضي الله عنهما) ورته د لارې توښه راوړه، خو ددې د تړلو لپـاره يـې څه نـه وُ ورسره راوړي، او کله چې دوی د سفر اراده وکړه اسماء (رضي الله عنها) څه پيدا نکړل چې هغه توښه پکې وتړي، نو فوراً يې د خپلې ملا کمربند دوه ځايه کړ، په يوه ټوټه يې خوراک وتاړه او بله يې تر ملا کړه او پـه دې سره ذات النطاقين وبلله شوه.[1]

بيا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنـه) روان شـول، عـامر بـن فهيـره هـم ورسـره وُ او لارې پيژنـدونکي عبدالله بـن اريقـط د بحـر د غـاړې (ساحل) لاره غوره کړه او همداسې مخکې لاړل.کله چې لـه غـار نـه ووتـل لومړی د جنوب پلو ته د يمن په لور لاړل، بيـا د بحـر د غـاړې پـه خـوا د غـرب (لويـديز) لـوري تـه راوګرځيـدل او مخکې لاړل تـر څـو داسې لارې تـه ورسيـدل چې عـام خلـک بـه نـه ورباندې تلل، بيا د شمال لوري ته وګرځيدل او د سرې بحيرې غاړې ته نژدې په داسې لار روان شول چې له کوم يوه سړي پرته بل هيڅوک هم نه ورباندې تلل.

ابن اسحاق د هغو ځايونو نومونه ذکر کړيدي لـه کومـو نـه چې رسـول الله(صلی الله عليـه و الـه وصـحبه وسـلم) پـه دې سفر کې تيـر شـويدی. هغـه وايـې: لارې پيژنـدونکي لومړی هغوی د مکې په لانديني برخه کې بوتلل، بيـا د سـاحل پـه لاره روان شـول او د عسفان په لانديني برخه کې يې لاره غوڅه کړه، بيا د امج پـه لانـديني برخـه کې روان وو او کله چې له قديد نـه تيـر شـول،نو بيـا يـې لاره غوڅـه کـړه، همداسې مخکې د خرار په لاره لاړل بيا په ثنيه المره او وروسې په لقفا او بيا د لقف له بيابان نه تير شول، وروسې يې د مجاح بيابان (دښته) ونيوه، بيا د مجاح له ګرزندي (موړ) نه پورې وتل او د ذي الغضوين ګرزندی يې ونيو په ذي کشر وردننوتل او داسې په جداجد بيا پـه اجرد،

[1]. صحيح بخاري ۵۵۳/۱ – ۵۵۵. ابن هشام ۴۸۲/۱

ذاسلم او د اعداء له لارې د تعهن په دښته او مخکې په عبابيد او داسې په فاجه بالاخره په عرج راکوز شول، بيا د رکوبه په ښیۍ خوا کې له ثنيه العائر نه تير شول، او د رئم په وادۍ کې راکوز شول او مخکې د قبا[۱] په لور لاړل.

اوس راځئ د لارې په دوران کې واقع شوې ځنې پيښې تر نظر تيرې کړو:

۱- بخاري روايت کوي چې ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) وايي: کله چې د شپې (له غاره ووتلو) نو دا ټوله شپه او سبا ورځ تر غرمې مو مزل وکړ، دغه وخت لاره بالکل خالي وه هيڅ لاروی هم نه ليدل کيده، که ګورو چې يوه لويه پرښه ده او په سيوره يې تر اوسه لا لمر نه ؤ راغلی، مونږ همدلته واړول. ما پخپل لاس رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته ځای برابر کړ، او يو پوستين مې ورباندې اوار کړ او ورته ومې ويل: دلته ويده شه يا رسول الله (ص)! زه به د شا او خوا څارنه او مراقبت کوم. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ويده شو او ما څارنه کوله، پدې وخت کې مې يو شپون وليد چې رمه يې د پـــرښې په خوا را روانه کړيده، غواړي زمونږ په شان دلته واړوي، ما ورته وويل: ته د چا يې؟ هغه د مکې يا د مدينې د کوم سړي نوم واخيست. ورته ومې ويل: ميږې دې شيدې لري؟ ده وويل: هو. ورته و مې ويل : آيا لـوشې يې؟ و يې ويل: هو، يوه ميږه يې راونيوه تر څو ويې لوشي. ما ورته وويل: دا تی يې له خاورو، ويښتانو او نورو شيانو نه پاک کړه، بيا يې په يوه لوښي کې شيدې ر ا ولـوشلې. له ما سره يوه چرمې بدنۍ وه چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) به اوبه ورنه څښلې او اودس به يې ورباندې کاوه. بيا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته راغلم، خو مناسبه مې ونه ليده چې راويښ يې کړم، هملته ورته ولاړم تر څو راويښ شو، نو فورا مې په شيدو لږ اوبه ورواچولې تر څو لاندينۍ برخه يې يخه شوه او ورته ومې ويل: مهرباني وکړه شيدې وڅښه يا رسول الله (صلی الله عليه وسلم)! رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دومره شيدې وڅښلې چې زه ډير پرې خوښ شوم، بيايې وفرمايل: د حرکت وخت ندی؟ ما ځواب ورکړ: هو د تګ وخت دی، بيا روان شوو.[۲]

۲- پدې سفر کې د ابوبکر (رضي الله عنه) عادت دا ؤ چې په رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) پسې به وروسته په اوښه سپور ؤ. او څرنګه چې له عمره

---

[1]. ابن هشام ۱/۴۹۱ - ۴۹۲

(2). صحيح بگخاري ۱/۵۱۰

پوخ ښکاريده نو د خلکو توجه به هم همده ته وه، او د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په څیره کې د ځوانۍ نښې ډیرې وې، نو د خلکو زیاته توجه به نه وه ورته. او همدا وجه وه چې کله به له چاسره مخامخ شول نو لومړی به یې له ابوبکر (رضي الله عنه) نه پوښتنه کوله چې دا سړی څوک دی؟ ابوبکر (رضي الله عنه) به یې په ځواب کې ویل: دا زما لارښود دی، اوریدونکي به داسې ګومان کاوه چې دا لار ښیي په کومه چې روان دي، خو دده مراد به هغه د خیر او دین لاره وه.[1]

۳- <u>سراقه بن مالک</u> چې د هغوی په لټه پسې وتلی ؤ وایي: زه د خپل قوم بني مدلج له خلکو سره ناست وم چې له دوی نه یو سړی راغی راته ودریده او ویې ویل: اې سراقه! ما همدا اوس له ساحل سره څو کسان ولیدل، فکر کوم چې هغه محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ملګري یې دي. سراقه وایي: زه پوه شوم چې دا کسان همدوی دي، خو ده ته مې وویل: دا هغوی نه شي کیدلای، او دا تا چې څوک لیدلي هغه فلانی او فلانی دي چې زمونږ له مخې تیر شول، بیا څه وخت همدلته مجلس کې پاتې شوم، وروسته پاڅیدم او کور ته لاړم. خپلې وینځې ته مې امر وکړ، چې آس وباسي او هلته د غونډۍ شا کې راته انتظار وکړي. ما خپله نیزه راواخیسته او د کور له وروستنۍ دروازې نه پداسې حال کې ووتلم چې د نیزې څوکه مې په ځمکه لګوله او پورتنۍ خوا مې یې هم کښته نیولې وه، آس ته ورغلم ورباندې سپور شوم او پوه شوم چې هغه مې د معمول په شان په منډو منډو مخکې وړي ان تر دې چې دوی ته ورلنډ شوم، دلته مې آس بودري وکړه او زه ورنه راپریوتم، بیا راپورته شوم توبرې ته مې لاس کړ او د فال غشي مې ورنه راوایستل، فال مې ورباندې واچوه چې آیا دوی ته زیان ور ورسوم او که نه؟ نو هغه غشي راووت چې زما خوښ نه ؤ، خو ددې غشي پروا مې ونکړه، په آس سپور شوم او په چټکۍ سره یې دوی ته دومره ورلنډ کړم چې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د قرائت آواز مې واورید. هغه خپل قرائت کاوه هیڅ بل طرف ته یې التفات نه کاوه، خو ابوبکر (رضي الله عنه) ډیر یوې خوا بلې خواته کتل، پدې وخت کې زما د آس پښې ان ترګونډو په ځمکه کې ښخې شوې زه هم ورنه ولویدم، بیا مې آس وواهه او هغه په ډیر مشکل سره خپلې پښې راوایستلې کله چې نیغ ودرید، نو د پښو له نښانو نه یې د دود په شان ګرد پورته شو، دلته مې بیا په غشو فال واچوه، بیا هغه غشی راووت چې زما نه ؤ خوښ، نو د امان غږ مې ورباندې وکړ.

---

[1]. صحیح بخاري له انس (رضي الله عنه نه ۱/ ۵۵۲

هغوی راته ودريدل، ما په آس پښه ورواړوله او ورغلم او هغه وخت چې زه له دوی نه منع کړی شوی وم، نو دا خبره مې په زړه کې پخه شوې وه چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) به غالب او امر به يې برلاسی کيږي، ورته ومې وويل: ستا قوم ستا په سر جايزه ټاکلې ده، او لدينه مې هم خبر کړ چې خلک دده په هکله څه نيت او اراده لري، او خپل زاد او توښه مې ور وړاندې کړه، خو هغوی څه ورنه وانخستل نه يې تکليف راکړ او نه يې د څه سوال رانه وکړ، يوازې دومره يې راته وويل: چې حال پټ ساته. ما ورته وويل: د امن خط راته وليکه، نو عامر بن فهيره ته يې د خط ليکلو امر وکړ، هغه د پوستکي په يوه ټوټه خط وليکه، بيا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مخ په وړاندې لاړ.[1]

پدې هکله له ابوبکر (رضي الله عنه) نه هم يو روايت را نقل شويدی هغه وايي: مونږ روان شوو، او خلک زمونږ په لټه کې وو، خو له سراقه پرته هيچا هم و نه موندو، او کله چې د سراقه آس را لنډ شو ما وويل: يا رسول الله! دا دی دا پلټونکی راورسيده ده وفرمايل: (**لا تحزن ان الله معنا**)[2]

سراقه بيرته مکې ته ستون شو او خلک لا په تپ او تلاش کې وو، ده ورته وويل: ما مکمل او پوره احوال درته راوړي، نور دلته ستاسې هلې ځلې بې ګټې دي، پدې خوا کې چې څه لازم ؤ هغه وشول. (او پدې سره يې خلک راستانه کړل، نومړی د ورځې په پيل کې د هغوی په لټه پسې وتلی ؤ،خو د همدې ورځې په پای کې د هغوی نګهبان او ساتونکی ګرزيدلی ؤ.[3].

<u>۴- پدې سفر کې</u> يې د خزاعيه کورنۍ د ام معبد نومې ښځې په دوو خيمو هم ګذر وشو. نومړې مشهوره او تکړه ښځه وه، زياتره به څرخ په لاس د خيمې په خوله کې ناسته وه، او چې څوک به ورتلل نو د خوراک او څښاک بند وبست به يې ورته کاوه. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ملګري يې د څه شي غوښتنه ورنه وکړه، دې ورته وويل: قسم په خدای که مو څه درلودلی نو ستاسې په ميزبانۍ کې به مو کوتاهي نه وای کړې، زمونږ ميږې هم ډيرې ليرې دي. دغه کال هم ډير وچ ؤ.

(1). نفس المصدر ۵۵۴/۱. د بني مدلج مېنه رابغ ته نژدې وه، سراقه هغه وخت ورپسې ووت چې دوی له قديد نه بر ختلي وو. په غالب ګومان سره سراقه د دوی د سفر په دريمه ورځ ورپسې وتلی ؤ.

(2). صحيح البخاري ۵۱۲/۱

(3). زاد المعاد ۵۳/۲

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وکتل او د خیمې په کنج یې یوه میږه ولیده، نو یې وفرمایل: [ما هذه الشاة یا أم معبد؟]دا څه ډول میږه ده؟ اې ام معبد! دې وویل: دا د ډیرې کمزورۍ له امله له رمې پاتې شویده. هغه (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: [هل بها من لبن؟]شیدې کوي؟ دې وویل: دا له پښو لویدلې او شیدې؟! ده ورته وفرمایل: [أتأذنین لی أن أحلبها؟] اجازه راکوې چې ویې لوشم؟ دې وویل: مور او پلار مې له تا قربان، که لازم وینې نو ویې لوشه!

نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پخپل مبارک لاس د هغې غولانځه مسحه کړه، بسم الله یې وکړه او دعا یې ولوستله، یو ځل یې غولانځه ډکه شوه، او پښې یې سره لیرې کړې، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ام معبد هغه لوی لوښی وغوښت کوم چې د یوه ټولګي لپاره بس وُ، میږه یې پکې ولوشله تر څو په مورګو يې ځګ ودرید، بیا یې ام معبد ته شیدې وروڅښلې تر څو ښه مړه شوه، بیایې خپل ملګري ماړه کړل په پای کې یې پخپله وڅښلې، او وروسته یې میږه بیا ولوشله تر څو لوښی ښه ډک شو او له دې سره یې پریښود او دوی وخوځیدل.

لږ ساعت وروسته ابو معید له خپلو کمزوریو، سستو او ډنګرو وزو سره راورسید، او کله یې چې شیدې ولیدلې، حیران شو، خپلې ښځې ته یې وویل: دا شیدې له کومه شوې؟ رمه خو لیرې ده، او په کور کې هم شیدې ورکوونکې میږه نشته. دې ورته وویل: قسم په خدای همدا اوس یو ډیر مبارک سړی رانه رخصت شو، چې دا او داسې خبرې یې وې، او حال یې داسې او داسې وُ. ده وویل: هو فکر کوم دا هغه څوک دی چې قریش یې لټوي، نو اې ام معبد راته معرفي یې کړه او نښې یې راته ووایه! دې هم پخپله بلیغه ژبه د هغه عظیم صفات داسې ورته بیان کړل که ته به وایې همدا اوس یې په مخ کې ولاړ دی، د کتاب په پای کې به دا بیان رانقلوو. ابو معید وویل: قسم په خدای چې دا د قریشو هماغه ملګری دی د کوم په هکله چې دوی مختلفې خبرې کوي، زه د هغه د ملګرتیا اراده لرم، او د امکان په صورت کې به حتماً دا کار سرته رسوم.

له بلې خوا هلته مکه کې یو داسې آواز پورته شو چې ټول خلک یې اوري، خو ویونکی یې نه ښکاري دا آواز داسې وُ:

جزی الله رب العرش خیر جزائه	رفقین حـــلا خیمـــتي ام معبد
هـــما نـــزلا بالبر و ارتحـــلا به	و افلـــح من امسی رفیق محمد

فیـــا لقصـــي ما زوی الله عنکم به من فعال لا یجازی و سؤدد
لیهـــن بني کعـــب مـــکان فتاتهم و مقعـــدها للمـــؤمنین بمرصد
سلـــوا اختـــکم عن شاتها و انائها فانکم ان تســـالوا الشاة تشهد

[ترجمه: د عرش مالک الله دې دوو هغو ملګرو ته بهترینه جزا او بدله ورکړي کوم چې د ام معبد خیمې ته راغلي وو، دوی دواړه هلته په خیر او نیکۍ راغلي وو او بیرته په خیر او نیکۍ سره ولاړل، او بریالي دي هغه څوک چې د محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ملګرتیا کوي، اې قصي! الله تعالی له هغه سره څومره بې مثاله کارنامې او سرداری له تاسې نه یووړه (او یا: مبارکې دې وي تا قصي ته چې الله (جل جلاله) د محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په واسطه له تاسې نه یې ساري سرداري وانه خستله). بنو کعب ته دې د دوی د سیاه سرې کور او د مؤمنانو د نګهداشت ځای مبارک وی، تاسې له خپلې خور نه ددې د میږې او لوښي په هکله پوښتنه وکړئ، که تاسې له هغه میږې نه هم وپوښتئ نو هغه به هم شاهدي ووایي.]

اسماء (رضي الله عنها) وایي: مونږ نه و خبر چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) کومې خوا ته تللی، تر څو د مکې له لاندینۍ برخی نه یو جن (پیری) راغی او دا پورتني ابیات یې وویل، خلک ورپسې ورغلل او ورپسې ورتلل آواز یې اوریده خو هغه یې لیده نه، تر څو هغه د مکې له پورتنۍ برخې نه ووت. اسماء (رضي الله عنها) وایي: کله مو چې دا خبرې واوریدلې نو پوه شوو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د مدینې لوري ته تللی دی.(۱)

۵- رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د لارې په اوږدو کې له بریده بن حصیب اسلمي سره هم مخامخ شوی ؤ. نوموړی د خپل قوم مشر ؤ او د قریشو له طرفه د اعلان شوې لویې جایزې ګټلو په طمعه د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) په لټه پسې وتلی ؤ، خو کله چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره مخ شو او د هغه مبارکې خبرې یې واوریدې، نو په همغه ځای د خپل قوم له اویا کسانو سره یو ځای په اسلام مشرف شو، بیا یې خپله پګړۍ را خلاصه کړه او د بیرغ په څیر یې د نیزې په څوکه کې ټینګه کړه، پدې سره یې دا اعلانول غوښتل چې دا دی د امن او سلامتیا پاچا را روان دی تر څو دا دنیا په

(1). زاد المعاد ۲/۵۳ - ۵۴

عدل او انصاف سره ودانه کړي.[۲]

وعن عبد الله بن بريدة أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يتفاءل ولا يتطير، فركب بريدة في سبعين راكبًا من أهل بيته من بني سهم، فلقى النبي صلى الله عليه وسلم، فقال له: [ممن أنت؟] قال: من أسلم، فقال: لأبي بكر: سلمنا، ثم قال: [مِمَّنْ بني مَنْ؟] قال: من بني سهم. قال: [خرج سهمك].

له عبد الله بن بريده نه روايت دی چې رسول (صلى الله عليه وسلم) به بد شګوني نه کوله هر څه يې په نيک فال نيول، د خپل قوم بني سهم له اويا سپرو کسانو سره ووت، کله چې له رسول (صلى الله عليه وسلم) سره مخ شو، پوښتنه يې ترې وکړه: له کوم قوم نه يې؟ ده وويل: له اسلم نه. رسول (صلى الله عليه وسلم) وفرمايل: په امن شوو. بيا يې وفرمايل: له کومې کورنۍ نه. ده وويل: له بني سهم نه. رسول (صلى الله عليه وسلم) وفرمايل: برخه دې ووته.

۶- د هجرت په لاره زبير (رضي الله عنه) هم د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په ملاقات مشرف شو، زبير (رضي الله عنه) چې له يوې ډلې مسلمانو تاجرانو سره له شام نه راګرزيدلی ؤ، رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) ته يو يو جوړ سپيني جامې هديه کړې.[۱]

قبا ته د رسول الله(ﷺ) تشريف راوړل

د د وشنبې په ورځ د نبوت د څوارلسم او د هجرت لومړني کال د ربيع الاول په اتمه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر له (۲۳) مې سره سمون خوري رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) قبا ته ورسيد.[۲]

عروه بن الزبير وايي: په مدينه کې مسلمانانو له مکې نه د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د روانيدو خبر اوريدلی ؤ، نو هر سهار وختي به د حره (ډاګ) په خوا

---

(2). رحمة للعالمين ۱۰۱/۱

[۱]. دا له عروة بن الزبير نه د امام بخاري روايت دی ۵۵۴/۱

[۲]. رحمۍ للعالمين ۱۰۲/۱. پدې ورځ د رسول الله (ص) عمر پوره ۵۳ کاله ؤ او که د نبوت پيل دعام الفيل د (۴۱) کال د ربيع الاول له ۹ نه ومنو، نو پدې ورځ د نبوت پوره ديارلس کاله تير شوي وُو او که د هغوکسانو رايه ومنو چې وايي رسول الله (ص) د عام الفيل په (۴۱) کال د رمضان په مياشت کې په نبوت مشرف شوی ؤ، نو پدې ورځ (قباء ته رسيدو په ورځ) د نبوت (۱۲) کاله پنځه مياشتې (۱۸) يا (۲۲) ورځې تيرې شوې وې.

راوتل او هلته به يې تر ټکنده غرمې پورې د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) انتظار يوست. يوه ورځ هغوی له ډير انتظار وروسته بيرته کورونو ته ستانه شول، پدې وخت کې يو يهودی د کوم شي د کتلو لپاره خپل برج ته ختلی ؤ که ګوري چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ملګري يې په سپينو جامو کې چې د سپوږمۍ په شان رڼا کوي را روان دي، نو يو ځل يې له خولې نه په لوړ آواز داسې الفاظ ووتل: اې عربو! دا دی ستاسې هغه پلار چې تاسې يې په انتظار کې وئ! ددې آواز په اوريدو سره مسلمانان ټول راپورته شول خپلې وسلې يې واخيستې او د خپل رهبر استقبال ته ور روان شول.[1]

ابن قيم وايي: په همدې وخت کې په بني عمرو بن عوف (د قبا اوسيدونکي وو) کې هم د تکبير آوازونه اوچت شول. مسلمانانو له ډيرې خوشالۍ نه په لوړ آواز تکبيرونه ويل او دده مبارک استقبال ته ور روان وو، تر څو حضور ته ورسيدل او د نبوت په تحيه (سلام) سره يې دده استقبال وکړ او لکه د بوراګانو په شان له خپل لاربنود نه راتاو وو، او رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د وقار او عظمت د لوی غر په شان د دوی په مينځ کې تشريف درلود او د الله تعالی له خوا نه دا آيت وربانديې نازل شو[2] :

((...فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ)) (التحريم-٤) [نو بيشکه الله همغه مدد ګار دی د هغه (نبي) او جبريل او صالح د مومنانو (يې هم مدد ګاران دي) او ملائکې (يې هم) وروسته له دغه (مددګارۍ نه) مددګارانې دي.]

عروه بن الزبير وايي: له خلکو سره له ليدو کتو وروسته رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له خلکو سره يو ځای ښي طرف ته لاړ او د بني عمرو بن عوف په مېنه کې يې واړول. دا د ربيع الاول مياشت او د دوشنبې ورځ وه.

دلته ابوبکر (رضي الله عنه) د خلکو د هرکلي لپاره ودريد او رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) چوپ ناست ؤ او هغه انصار (رضي الله عنهم) چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) يې مخکې نه ؤ ليدلی هغوی به د سلام او ښه راغلاست پخاطر مستقيما ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورتلل، تر څو په رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) لمر راغی، نو ابوبکر (رضي الله عنه) خپل څادر

[1]. صحيح البخاري ۵۵۵/۱
[2]. زاد المعاد ۵۴/۲

و اخيست او په رسول (صلی الله عليه وسلم) يې سيوره جوړه کړه، پس لدينه خلکو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وپيژانده.[1]

مدينه د استقبال او هرکلي پخاطر ټوله شور او زوږ اخيستې وه، او داسې يوه ورځ وه چې د مدينې په تاريخ يې ساری نه موندل کيږي. پدې ورځ يهودانو هم د نبي حبقوق (عليه السلام) د هغه زيري ريښتينوالی په سترګو ليده چې ويل به يې: الله د جنوب تيمان له لوري او هغه چې قدوس دی د فاران د غرونو له خوا راغلی.[2]

رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په قبا کې د کلثوم بن هدم او په بل روايت د سعد بن خيثمه په کور کې واړول، خو لومړنی قول راجح دی.

علي (رضي الله عنه) درې ورځې نور په مکه کې پاتې شو، تر څو يې له رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره د خلکو ايښودل شوي امانتونه يې ټول خپلو خاوندانو ته تسليم کړل. بيا يې په پليو پښو د هجرت لار ونيوه، له مکې مکرمې نه د مدينې منورې په لور وخوځيد تر څو په قبا کې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) سره د کلثوم بن الهدم په کور کې يو ځای شو.[3]

رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په قبا کې څلور ورځې (دوشنبه، سه شنبه، چارشنبه، پنجشنبه)[4] تيرې کړې او دلته يې د قباء جومات جوړ کړ او لمونځ يې پکې ادا کړ. دا دده له نبوت نه وروسته لومړنی جومات دی چې تهداب يې په تقوی سره ايښودل شويدی، تر څو په پنځمه يعنی د جمعې په ورځ د الله تعالی د امر مطابق په خپله سپرلۍ چې ابوبکر يې رديف (ملګری) وُ سپور شو، خپلو ماما خيلو (بني نجار) ته يې اطلاع ورکړه، هغوی له تورو سره ورته راغلل او بيا د مدينې په لور ورسره روان شول. او کله چې بني سالم بن عوف ته ورسيدل، نو د جمعې د لمانځه وخت شو، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د بطن وادي په هغه ځای کې د

---

(1). صحيح البخاري ۵۵۵/۱

(2). صحيفی حبقوق بايبل (۳: ۳)

(3). زاد المعاد ۵۴/۲. ابن هشام ۴۹۳/۱. رحمت للعالمين ۱۰۲/۱

(4). دا د ابن اسحاق روايت دی. ابن هشام ۴۹۴/۱وګوره، علامه منصور پوري هم همدا روايت غوره ګڼلی دی. رحمیۀللعالمين ۱۰۲/۱ وګوره، په بخاري کې راځي چې رسول الله (ص) په قبا کې (۲۴) ورځې تم شوی وُ (۱-۶۱) په بل روايت له لسو ورځو نه څو شپې زياته موده (۵۵۵/۱) او په دريم روايت (۱۴) ورځې پاتی شوی وُ، ابن قيم دا (۱۴) ورځې غوره ګڼی او پخپله وايي چې رسول الله (ص) په دوشنبه قباته رسيدلی او د جمعی په ورځ ورنه روان شويدی. (زاد المعاد ۵۴/۲-۵۵) او ښکاره ده چې د دوشنبي او جمعی تر مينځ له لسو ورځو زياتی نه وی بيله دې چې د وتو او رسيدو دوی ورځې ورسره حساب کړو او پدې سره هم له (۱۲) ورځو نه شي زياتيدای البته په دوو هفتو کې.

جمعې لمونځ ادا کړ چیرته چې اوس یو جومات ورباندې جوړ شویدی، او ددې لمونځ کوونکو شمیره سلو تنو ته رسیده[1].

رسول الله(ﷺ) په مدینه کې

د جمعې له لمانځه وروسته رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته تشریف یوړ، او له همدې ورځې نه د یثرب نوم مدینه الرسول شو، او اوس د اختصار په توګه مدینه ورته ویل کیږي. دا یوه تاریخي او بې ساري ورځ وه، د مدینې ټولې لارې او کوڅې د تکبیر، تحمید او تقدیس نارو په سر اخیستې وې.
او د انصارو لوڼو له ډیرې خوشالۍ نه دا ابیات ویل:

طلع البـــدر علینا	من ثنیات الوداع
وجب الشکر علینا	مـــا دعا لله داع
ایهـــا المبعوث فینا	جئت بالامر المطاع

[ترجمه: د جنوبي لورې له غرو (ثنیات وداع) نه په مونږ باندې د څوارلسمې سپوږمۍ راوختله. په مونږ تر هغې د الله شکر واجب دی، تر څو بلونکی د خدای لورته بلنه کوي. اې مونږ ته رالیږلی شویه! دا ستا د حکم اطاعت فرض دی.][2]
انصار (رضي الله عنهم) که څه هم د زیاتې سرمایې خاوندان نه وو، خو هر یوه یې دا هیله او آرزو درلوده چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یې میلمه شي، او دده په کورکې واړوي، نو په هر یوه کور به چې تیریده د کور مالک به یې د اوښې واګې نیولې او ورته ویل به یې: تشریف راوړئ دلته زیات تعداد ډیر ساز او سامان،

---

(۱).صحیح البخاري ۱/۵۵_۵۶۰. زاد المعاد ۲/۵۵. ابن هشام ۱/۴۹۴. رحمۍ للعالمین ۱/۱۰۲.

(۲). ابن قیم لیکي چې دا اشعار له تبوک نه د رسول الله (ص) د راستنیدو په وخت کې ویل شویدی او وایي څوک چې ګمان کوي دا اشعار مدینې ته د رسول الله (ص) د داخلیدو په وخت کې ویل شوي هسې بې اساسه خبره کوي (زاد المعاد ۳/۱/۱۰ خو ابن قیم پدې هکله څه قوي دلیل ندی وړاندې کړی. او دده په خلاف منصور پوري دا خبره ثابته او راجحه بولي چې وایي دا اشعار مدینې ته د داخلیدو په وخت کې ویل شویدي او له ده سره د خپلې خبرې د اثبات لپاره کافي او معقول دلایل هم موجود دي چې ردول یې ممکن ندي . رحمۍ للعالمین ۱/۱۰۶ وګوره.

وسله او حفاظت ستاسې په خدمت کې دي. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) به ورته فرمایل: [خلوا سبیلها فإنها مأمورة]اوښه پرېږدئ دا ماموره شویده! او ښه روانه وه تر څو د مسجد نبوي ځای ته ورسیده او هلته چو شوه، خو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورنه کوز نه شو، اوښه پاڅیده لږ وړاندې لاړه، بیا یې یوې خوا بـلې خواته وکتل بیرته راوګرځیده او پخپل لومړني ځای چو شوه. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورنه کوز شو. دا د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ماما خیلو بني النجار ځای وُ، او دا د الله له لوري اوښې ته توفیق وُ ځکه ده غوښتل چې د خپلو ماما خیلو د عزت او احترام پخاطر له دوی سره واړوي، پدې وخت کې خلکو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته له دوی سره د تلو پیشنهادونه کول، خو ابو ایوب الانصاري (رضي الله عنه) وار رومبی کړ او د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بار او کجاوه یې خپل کورته یووړه، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: [المرء مع رحله]. مسافر له خپل بار او کجاوې سره وي. او اسعد بن زراره راغی او د اوښې پړی یې ونیوه او له ځان سره یې بوتلله او له همده سره وه.[1]

امام بخاري له انس نه روایت کوي وایي: رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: [أي بیوت أهلنا أقرب؟] . زمونږ د خلکو نه دکوم یوه سړي کور ډیر نژدې دی؟ ابو ایوب ورته وویل: فقال أبو أیوب: أنا یا رسول الله ، هذه داری، وهذا بأبي، زما کور ډیر نژدې دی یا رسول الله ! دا مې کور او دا یې دروازه ده. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: قال: [فانطلق فهيئ لنا مقيلًا] درځه، او زمونږ لپاره د قیلولی (د غرمې په وخت د خوب) ځای برابر کړه. هغه عرض وکړ: قال: قوما على بركة الله تاسې دواړه مهرباني وکړئ د الله په برکت سره[2].

څو ورځې وروسته د رسول (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بي بي ام المؤمنین سوده او دواړه لوڼې یې فاطمه او ام کلثوم، او اسامه بن زید او ام ایمن له عبدالله بن ابوبکر چې عائشه او د ابوبکر نوره کورنۍ یې را ایستلې وه را ورسیدل (رضي الله

---

[1]. رحمة للعالمین ۱۰۲/۱ زاد المعاد ۵۵/۲

[2]. صحیح البخاري ۵۵۲/۱

عنهم اجمعین) خو حضرت زینب (رضي الله عنها) هملته په مکه کې له ابو العاص سره پاتې شوه ځکه هغه اجازه نه ورکوله، تر څو له بدر وروسته را مهاجره شوه.[۳]
عائشه (رضي الله عنها) وايي: کله چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدينې ته ورسيد، هلته ابوبکر او بلال (رضي الله عنه) سختې تبې ونیوله، زه ورغلم او ورته ومې ویل: پلار جانه څنګه يې؟ او بلاله ته څنګه يې؟ دا وايي چې ابوبکر (رضي الله عنه) به د تبې په وخت کې داشعر وایه:

کل امرئ مصبح في اهله و الموت ادنى من شراك نعله

هر چا ته پخپل کور کې سهار په خیر (صبح بخیر) ویل کیږي، پداسې حال کې چې مرګی يې د څپلۍ له تسمې نه هم ورلنډ دی. او وايي کله به چې د بلال حالت لږ غوندې ښه شو نو پخپل ښکلي آواز سره به يې داسې ویل:

الا لیت شعري هل ابیتن بواد و حولي اذخر و جلیل
وهل اردن یوما میاه مجنة وهل یبدون لي شامة و طفیل

[کاشکي خبر وای چې کومه شپه په وادي (مکه) کې تیرولی شم او شا او خوا مې اذخر او جلیل بوټي وای او آیا کومه ورځ به مې د مجنې په چینه ګذر شي، او آیا د شامې او طفیل غرونه به بیا ووینم.] عائشه (رضي الله عنها) وايي: زه بیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته ورغلم او لدې حال نه مې خبر کړ. نو رسول (صلی الله علیه وسلم) دا دعا وفرمایل: [اللهم العن شيبة بن ربيعة، وعتبة بن ربيعة، وأمية بن خلف، كما أخرجونا من أرضنا إلى أرض الوباء].
خدایه! په شیبه بن ربیعه او عتبه بن ربیعه، او امیه بن خلف لعنت وکړې، هغوی مونږ له خپل وطن نه د رنځونو ځمکې ته راوشړلو. ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: [اللهم حبب إلينا المدينة كحبنا مكة أو أشد، وصححها، وبارك في صاعها ومدها، وانقل حماها فاجعلها بالجُحْفَة]. یا الله ته زمونږ په زړونو کې د مکې د محبت په شان او یا له هغې نه هم زیات د مدينې محبت واچوې، اې خدایه! ته د مدينې فضا او هوا صحیح او صحت ورکوونکې وګرزوې، او ددې ځای د غله جاتو په پیمانو کې برکت واچوې، او ددې

---

[۳]. زاد المعاد ۲/۵۵

Comment:

ځاى تبه له دي ځايه اوچته کړي او په جحفه کي يي و ګرځوي[1].

الله تعالى د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) دعا قبوله کړه د مديني حالات يي بدل کړل. دلته د دعوت مکي دور پاى ته ورسيد، او د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د ژوند د لومړۍ برخي حالات او واقعات مو هم دلته تر نظر تير کړل.

١. صحيح البخاري ١/٥٨٨ - ٥٨٩

د مدينې ژوند

مدني دور په دريو مختلفو مرحلو ويشلای شو:

١- لومړۍ مرحله چې مختلف مشکلات او فتنې پکې راولاړې شوې وې، له يوې خوا کورني خنډونه بې شميره وو، له بلې خوا دښمنانو له بهر نه د مدينې د ختمولو کوښښونه کول. دا مرحله د حديبيې په سوله يعنی د شپږم هجري کال د ذي القعدې په مياشت کې پای مومي.

٢- له شرک او بت پرستانو سره د اوربند، او اسلام ته د پاچايانو د رابللو مرحله، چې د مکې په فتحه يعنی د اتم هجري کال د رمضان په مياشت کې پای ته رسيږي.

٣- د الله په دين کې د ډلو ډلو خلکو داخليدلو، او مدينې ته د بيلابيلو اقوامو او قبايلو د راتګ مرحله، او دا د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د ژوند تر پايه يعنی د يوولسم هجري کال تر ربيع الاول پورې ادامه مومي.

لومړنۍ مرحله

د هجرت په وخت کې د مدينې حالات

هجرت يوازې له شر، فتنې او ملنډو نه د نجات په معنى نه ؤ، بلکه ددې تر څنګ هجرت په نوي او آرام وطن کې د يوې نوې ټولنې د جوړيدو ګډکوښښ او پيغام هم ؤ. او همدا وجه وه چې په هر مسلمان باندې دا فرض شول چې د خپل توان په اندازه ددې نوي وطن په جوړيدو کې برخه واخلي، او ددې وطن په ترقۍ، آرامۍ او دفاع کې خپل ټول زور او توان په کار واچوي.

بيشکه چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ددې نوې ټولنې يوازينی امام، مشر، او لارښود و، او د ټولو امورو او کارونو واګې په بشپړه توګه د همده په لاس کې وې.

رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په مدينه کې له دريو مختلفو او بيلا بيلو داسې قومونو سره مخامخ ؤ چې حالاتو يې يو له بل سره ډير توپير درلود، مسائل او مشکلات يې هم سره بيل او ګوښې وو، دا درې قومونه عبارت وو له:

١ـ نيک، مکرم او غوره اصحاب (رضي الله عنهم).

٢ـ د مدينې هغه اصلي اوسيدونکي چې لا تر اوسه يې له شرک نه نجات نه ؤ موندلی.

٣ـ يهود.

الف: د اصحابو (رضي الله عنهم) له هغه مسايلو نه چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورسره مخ ؤ، يوه هم دا مسئله وه چې دلته د مدينې حالات د مکې له حالاتو نه بالکل جدا او بيل وو، ځکه هغوی په مکه کې که څه هم د يوې کلمې او يوه هدف درلودونکي وو، خو په بيلابيلو کورونو کې ويشل شوي، رټل شوي، غم ځپلي او مظلومان وو، د هيڅ شي واک او اختيار يې نه درلود، ټول کارونه د دوی د دښمنانو په لاس کې وو، هغوی هلته ددې وس او توان نه درلود چې د ځانګړيو موادو او اصولو درلودونکي داسې يوه نوې اسلامي ټولنه جوړه کړي چې له همغو اصولو پر ته په نړۍ کې هيڅ يوه انساني ټولنه په پښو نه شي دريدای، او همدا علت دی چې مکي سورتونه يوازې اسلامي اصول او مبادئ په ګوته کوي، داسې

امرونه نه کوي چې هر څوک په ګوښې توګه عملورباندې کولی شي، او ورسره د نیکو اخلاقو، خیر او نیکۍ لورته بلنه او له رذائلو او بد اخلاقیو نه منع کوي.
خو په مدینه کې وضعه بدله وه، دلته له لومړنۍ ورځې نه مسلمانان د خپل واک او اختیار خاوندان وو، هیڅا ورباندې تسلط او واکمني نه درلوده. نو اوس ددې وخت ؤ چې هغوی نور باید د ترقۍ، آبادۍ، اقتصاد، سیاست، حکومت، سولې، جنګ، او نورو ژوندینو امورو په هکله فکر وکړي، او نور دا په کار وه چې دوی ته حلال، حرام، عبادت، اخلاق او نور مسایل په مفصله توګه بیان او توضیح کړای شي.
اوس ددې وخت رارسیدلی ؤ چې هغوی یوه بیله ټولنه جوړه کړي، داسې اسلامي ټولنه چې په هر څه کې له جاهلي ټولنې نه مختلفه، او د بشري نړۍ له هرې بلې ټولنې نه اوچته او ځانګړې وي.او د هغه اسلامي دعوت ممثله او نماینده ټولنه وي د کوم په لار کې چې مسلمانانو پوره لس کاله ډول ډول کړاونه او تکلیفونه ګاللي وو.
او دا خو څرګنده ده چې ددې ډول یوی ټولنې جوړول د ورځې، میاشتې او کال خبره نده، بلکه دا اوږد وخت په کار لري تر څو تشریع او قانون جوړول له تربیې، تعلیم او عملي تمرین سره خوا په خوا په تدریجي توګه د تکامل پړاو ووهي. الله تعالی پخپله ددې تشریع کفیل ؤ، او د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وظیفه ددې قانون تنفیذ او تطبیق او دې لور ته لارښوونه او په همدې قانون سره سم د مسلمانانو روزنه وه: ((هُوَ الَّذي بَعَثَ فِي الأُمِّيِّينَ رَسُولاً مِنهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمْ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ)) (الجمعة: ۲) [دغه (الله) هغه ذات دی چې پورته کړی (لیږلی یې دی) په ایمانو ناپوهانو کې یو رسول (محمد (صلی الله علیه وسلم) له دوی څخه چې لولي پر دوی باندې آیتونه ددې (قرآن) او پاکوي دوی (له شرکه له نورو رذیله (اخلاقو) او ښیي دوی ته کتاب (قرآن) او احکام (د قرآن)...]
د اصحابو (رضي الله عنهم) زړونه پخپل رهبر او قانون پورې تړلي وو، د هغه احکام به یې په ډیره خوشالۍ سره پلي کول ((وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا)) (الانفال: ۲) [او کله چې ولوستی شي پر دوی باندې آیتونه (کلام) د الله نو زیاتوي (پیاوړی کوي) دغه (آیتونه) دوی لره ایمان.]
او څرنګه چې دا مسائل زمونږ د بحث موضوع نده، نو ځکه یوازې هغو امورو ته اشاره کووچې یادول یې ضروري بولو.

په هر حال دا د مسلمانانو له هغو لويو مسايلو نه يوه مساله ده چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورسره مخ وُ، او په حقيقت کې دا په پراخه پيمانه سره د محمدي رسالت او اسلامي دعوت هدف او مقصد هم وُ. خو دا مساله عاجله نه بلکه مستقله او دايمي مساله وه، هلته داسې نور مسايل هم وو چې عاجل او فوري حل او اقدام ته يې اړه درلوده.

په مدينه کې د مسلمانانو ټولګی له دوه ډوله خلکو نه جوړ شوی وُ:

يوه ډله انصار وو چې د خپلې ځمکې وطن او مال خاوندان وو، او پدې هکله د دوی فکر او غم د هغه چا د فکر او غم په اندازه وُ چې له خپل عيال او اولاد سره يو ځای د امن په کور کې شپې او ورځې تيروي، خو دومره وه چې د دوی تر مينځ ډيره زړه او کلکه دښمني موجوده وه. بله ډله هغه مهاجرين وو چې هيڅ يې هم نه درلودل ټول يې له لاسه وتلي وو، يوازې ځانونه يې مدينې ته رارسولي وو او بس، دلته يې نه ځای و نه ځايګی، نه د کار او کسب درک وُ، او نه يې دومره څه درلودل چې خپل ژوند وربانديې روان کړي. ددې مهاجرينو تعداد هم ډير وُ، او ورځ په ورځ پسې ډيريده، ځکه دا اعلان شوی و چې هر مسلمان بايد مکه پريږدي او مدينې ته هجرت وکړي. او دا هم په ډاګه ده چې د مدينې اقتصادي بنسټ هم دومره پياوړی نه وُ چې دا ډول مشکلات وزغملی شي، نو همدا وه چې يو ځل يې اقتصادي حالت مخ په خرابيدو شو، او په همدې سختو شرايطو کې اسلام دښمنه ځواکونو له بهر نه له مدينې سره د اقتصادي پريکون (بنديز) او ديته ورته لار او پاليسي غوره کړه او پدې سره د وارداتو اندازه کمه او مشکلات نور پسې زيات او حالات کړکيچن شول.

ب: دوهم قوم يعنی د مدينې اصلي اوسيدونکي مشرکان – دوی پر مسلمانانو څه واک او حاکميت نه درلود، ځنې يې داسې وو چې له شکوکو سره مخ وو او د پلرني دين پريښودو ته يې زړه نه شوی ښه کولی، خو له مسلمانانو او اسلام سره يې کينه او دښمني هم نه درلوده، بالاخره لږ وخت وروسته په اسلام مشرف شول.

په مشرکينو کې ځنې داسې هم وو چې زړونه يې له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او مسلمانانو سره له بغض او دښمنۍ نه ډک وو، خو په عين وخت کې يې ددې جرات او همت هم نه درلود چې مخامخ مقابله ورسره وکړي، او دې حالاتو ديته مجبور کړي وو چې له مسلمانانو سره د مينې او خلوص ښکارونه وکړي، ددې ډلې مشرکانو مشر عبدالله بن ابي وُ. اوس او خزرج چې د هيچا په مشرۍ نه وو راضي شوی د بعاث له جنګ نه وروسته يې پدې اتفاق کړی وُ چې نوموړی به خپل مشر ټاکي. او عملاً يې دده د پاچايی لپاره تياري پيل کړې وه، قيمتي مرۍ او غمي

یې راټول کړي وو تر څو تاج ورته جوړ کړي او په تخت یې کېنوي، خو یو ځل رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته تشریف راوړ او ټول قوم د هغه په خوا ورمات شو، نو له عبدالله بن ابي سره دا عقیده پیدا شوه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دده تخت او پاچایي په لغته ووهله. او له همدې امله یې سخته کینه ورسره درلوده، خو کله چې پوه شو نور شرک دده په ګټه ندی او حالات داسې دي چې د شرک په واسطه یې ډیرې دنیوي ګټې له لاسه وزي، مجبور شو چې د بدر له غزا نه وروسته په خوله اسلام راوړي، خو زړه یې هماغسې له کفر او شرک نه ډک وُ. او هر کله به یې چې لاس بر شو نو د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او مسلمانانو په خلاف به یې له هیڅ ډول فریب او غدر نه ډډه نه کوله. له ده سره هغه کسان هم ملګري ووکوم چې دده په ناجوړه شوې پاچایي کې لوی لوی منصبونه ورته په نظر کې نیول شوي وو. هغوی به دده د شیطاني پلانونو او توطئو په پلي کولو کې مرسته ورسره کوله، او کله کله به یې له ځینو واقعاتو او پیښو او حتی له ځینو کمزورو او کم عقلو مسلمانانو نه هم د خپلو شومو اهدافو د تحقق په لاره کې ګټه اوچتوله.

ج: دریم قوم (یهودان): هغه چې د آشوریانو او رومیانو له ظلم نه حجاز ته راغلي وو. دوی اصلا عبرانیان وو، خو دلته په حجاز کې له میشته کیدو وروسته یې ژبه، عادات، د افرادو او قبایلو نومونه عربي شوي وو له عربانو سره یې د خپلوۍ اړیکې هم ټینګې کړې وې، خو له دې ټولو سره سره یې خپل ملی هویت ساتلی وُ او په پوره توګه په عربي ټولنه کې نه وو منحل شوي، بلکه پخپل یهودي ملیت (اسرائیلیت) یې فخر او ویاړ کاوه. عربان یې ډیر زیات تحقیر او سپکول ان تر دې چې هغوی ته به یې امیین یعنی چارپایان، مرتجعین او رذیلان ویل، د عربو مالونه یې د ځان لپاره مباح بلل، او کله به یې چې لاس پرې بر شو نو خوړل به یې ((قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ)) (آل عمران: ۷۵). [وویل (کتابیانو) نشته پر مونږ باندې په (حق) ددې امیانو کې هیڅ ګناه (چې مالونه یې وخورو).]

هغوی د خپل دین په نشر او ترویج کې ډیر فعال نه وو، او د دوی ټول دین په دم، چپ، فال، سحر او جادو کې خلاصه کیده. او یوازې په همدې سره یې ځانونه د پوهې، روحانیت، قیادت او صلاحیت خاوندان ګڼل. هغوی په کسب او کار، مال ګټلو او لاسته راوړلو کې خاص مهارت درلود، د غلې دانې، خرما، شرابو او ټوکر تجارت له

همدوی سره وی. ټوکر، غلې دانې او شراب به يې راوړل او په مقابل کې به يې خرما صادروله، او د تجارت تر څنګ يې نور کسبونه هم کول. له عربانو نه به يې څو چنده ګټه اخيستله پدې يې هم اکتفا نه کوله بلکه د سود بازار يې هم ښه تود کړی وی. د عربانو مشايخو او مشرانو ته به يې قرضونه ورکول، هغوی به دا پيسې بې مطلبه او بې ځايه په مداحانو، شاعرانو او ځان ښوونه او ستاينه کې خرڅولې. يهودانو به لوړې ددې قرضونو په بدل کې د دوی ځمکې، باغونه او پټي ګرو کړل، خو څو کاله وروسته به يې د ملکيت قبضه ورباندې ولګوله. دوی په فتنو، فساد، توطئو او دسيسو کې له هر چانه مخکې وو، په دې مکر او چالاکۍ سره به يې شا او خوا پرتې عربي قبيلې يو بل کې سره اچولې، او تر مينځ به يې د اوږدو جګړو اور بلاوه او په ډيره مرموزه توګه به يې ددې اور لمبې غوړې ساتلې. عربان به سره جنګيدل او دوی به ورته د خير په غونډۍ ناست وو، خو که به د کوم طرف پيسې کمې شوې، نو دوی به په سود باندې ډير قرض ورکاوه تر څو د پيسو د کمي له امله جګړه بنده نه شي. يهودانو به پدې سره دوه ګټې کولې يعنی په يوه غشي به يې دوه مرغۍ ويشتلې يو به يې خپل يهودي موجوديت، شخصيت او هويت ژوندی ساته او له بل پلوه به يې د سود بازار ښه ګرم ساته، ډيرې پيسې او سرمايې به يې ګټلی.

<u>په مدينه کې د يهودانو درې مشهورې قبيلې اوسيدلې:</u>

١. بنو قينقاع، دې قبيلې له خزرج سره تړون درلود او کورونه يې په مدينه کې د ننه وو.

٢. بنو نضير.

٣. بنو قريظه. دوی دواړو له اوس سره تړون درلود، او د مدينې په شا او خوا برخو کې اوسيدل.

همدې قبيلو به له ډير پخوا نه د اوس او خزرج تر مينځ د جګړو اور بلاوه، د بعاث په جګړه کې خو پخپله دوی هم هره يوه له خپل حليف سره په جنګ کې شريکه وه.

طبيعي وه چې يهودو به له اسلام او مسلمانانو سره کينه او عداوت کاوه، له هغوی نه د خير طمعه بې ځايه وه ځکه رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له دوی څخه نه و تر څو د دوی نژادي او توکمي عصبيت ته چې په ذهن او زړه يې حاکم وی سکون او اطمينان حاصل شي. او بله دا چې اسلامي دعوت د سولې او يووالي داسې يو پيغام او آواز و چې مات زړونه يې سره پيوندول، د کينې او دښمنۍ اورونه يې مړه کول، په ټولو کارونو کې د امانت او امانتدارۍ غوښتونکی وی، او په هر

څه کې يې يوازې د پاک او حلال ځيز د خوړلو اجازه ورکوله او ددې لازمي معنى دا وه چې نور به په مدينه کې ميشتې عربي قبيلې سره يوکيږي او پدې سره به د يهودانو له خبيثو پنجو نه آزادي مومي، چې په نتيجه کې به د يهودانو تجارت زيانمن کيږي او د سود له هغو ګټو به بې برخې کيږي چې د دوى دکار و بار او شتمنيو اساس ورباندې ولاړ وُ.
او دا هم کيداى شواى چې دا عربي قبيلې متوجه شي او هغو مالونو ته يې فکر شي کوم چې يهودانو په سود کې ورنه اخيستي وو، او له يهودانو نه په سود کې د تللو ځمکو، باغونو او پټيو د بيرته اخيستلو هڅې وکړي.
يهودانو دا ټول حساب کړى و، او له کومې ورځې نه چې پوه شول اسلام په مدينه کې ميشته کيدل غواړي نو دا ټول شيان يې د ذهن پر پرده تير را تير شول، او له همدې امله يې مدينې ته د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) له تشريف آورى سره سم له اسلام او رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره دښمني پيل کړه، خو دا دښمني يې څه موده پټه وه چې وروسته يې ښکاره او په ډاګه کړه.
ددې موضوع ښه تصوير او تفسير د ابن اسحاق هغه روايت کولى شي کوم چې له حضرت صفيه (رضي الله عنها) نه يې رانقل کړيدى، ابن اسحاق وايي:
له صفيه بنت حيي بن اخطب نه روايت دى چې وايي: زه مې په پلار او تره (ابو ياسر) له ټولو اولادونو نه زياته ګرانه وم، او هر کله به چې د دوى له بل کوم يوه اولاد سره زه ورسره مخامخ شوم، نو حتماً به يې زه اخيستلم.
وايي: خو کله چې رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) مدينې ته را روان و او په قبا کې يې له بني عمرو بن عوف سره واړول، پلار مې (حيي بن اخطب) او تره مې (ابو يا سر بن اخطب) سهار وختي ورغلل، او ان له لمر لويدو سره بيرته راستانه شول، وايي: داسې سست پست، له ښنو لويدلي، کشال کشال را روان وو. وايي: زه د خپل عادت سره سم ورپه منډو شوم، خو قسم په خداى هغوى دومره غم اخيستي وو چې يوه يې هم زما خوا ته التفات او توجه ونکړه.
وايي: وا مې وريدل چې تره مې (ابو ياسر) پلار ته وايي: ايا ته يې ښه سيي پيژنې؟ ده وويل: بالکل ښه يې پيژنم. تره مې بيا ورته وويل: نو ته د هغه په هکله څه نظر لرې؟ پلار مې ورته وويل: دښمني، قسم په خداى تر مرګه به ورسره دښمني کوم.[1]

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۵۱۸- ۵۱۹

ددې خبرې تاييد د بخاري هغه روايت هم کوي کوم چې د عبدالله بن سلام (رضي الله عنه) د اسلام راوړلو په هکله يې را نقل کړيدی.
نوموړی د يهودانو لوی او عظيم عالم و، کله چې خبر شو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مدينې ته د بني النجار مېنې ته تشريف راوړی، نو په بيړه سره د هغه(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) حضور ته ورغی، او داسې پوښتنې يې ورنه وکړې چې ځواب يې يوازې نبي ويلی شي. او څنګه يې چې د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ځوابونه واوريدل نو فوراً په هماغه ځای په اسلام مشرف شو.
بيا يې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته وويل: يهودان خبرې جوړونکي او بهتان کوونکي خلک دي که هغوی مخکې لدينه چې ته ورنه زما په هکله پوښتنه وکړې پدې خبر شي چې زه په اسلام مشرف شوی يم، نو بهتانونه به راپسې وتړي. همدا وه چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) يهودان راوغوښتل، هغوی راغلل، عبدالله بن سلام په کور کې د ننه ناست و، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل: عبدالله بن سلام څنګه سړی دی؟ او ستاسې په مينځ کې د کوم مقام خاوند دی؟
دوی وويل: هغه د لوی عالم زوی او له مونږ ټولو نه د زيات علم څښتن دی او له مونږ ټولو نه غوره او د ډير غوره سړي زوی دی. په بل روايت کې راځي چې وايي: هغه زمونږ مشر او زمونږ د مشر زوی دی، او په بل لفظ – هغه له مونږ ټولو نه بهتر او د بهترين سړي زوی دی، او په بل لفظ هغه زمونږ افضل او د افضل سړي زوی دی.
رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل: ښه، نو اوس دا راته ووايا ست که هغه اسلام راوړ نو بيا؟ يهودانو دوه، دری ځله وويل: الله دې هغه لدينه وساتي!
همدلته عبدالله بن سلام راووت او ويې ويل: ((**اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا رسول الله**)) نو دوی يو ځل خپلې ژبې بدلې کړې او ويې ويل: دا زمونږ په مينځ کې تر ټولو زيات شرير او د شرير زوی دی او داسې نورې خبرې يې ورپسې وکړې. ده (عبدالله) په ځواب کې ورته وويل: يهودانو! له خدای نه ووېرېږئ، قسم په هغه ذات چې له ده پرته بل د عبادت مستحق نشته تاسې پدې ښه پوهيږئ چې دا د الله رسول دی، او په حقه راغلی دی. دوی ورته وويل دروغ دې وويل.[1]
دا وه په مدينه کې د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د ژوند په لومړنۍ ورځ له يهودانو سره لومړنۍ تجربه.

---
(1). صحيح البخاري ۴۵۹/۱- ۵۵۲- ۵۲۱

دا وو د مديني داخلي حالات، او له مديني نه د باندې د اسلام تر ټولو ستر او سخت دښمن قريش وو. قريشو پوره لس کاله د مسلمانانو په خلاف له هر ډول، ظلم، زياتي، تهديد او جبر نه کار اخيستى و، د مظلومو مسلمانانو د ځورولو او ځپلو پخاطر يې د وړې کولو او اقتصادي بنديزونه سياست خپل کړى ؤ او د مصيبتونو او کړاوونو تر څنګ يې د هغوى په خلاف سترى کوونکى عصبي، نفسياتي او تبليغاتي جنګ هم پيل کړى و. او کله چې مسلمانانو مديني ته هجرت پيل کړ، نو دوى به يې ځمکې او مالونه مصادره کول، او هغوى به يې له خپلو ښځو او اولادونو نه بيلول، او که به يې په چا لاس ورسيده، نو ښه به يې تعذيباوه. دا خو لا څه هغوى د دعوت د لاربښود (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د مرګ او وژلو اراده او فيصله وکړه، او ددې توطئې د عملي کولو لپاره يې ډيرې منډې ترړې هم وکړې. او له دې نه اخوا هغه وخت چې مسلمانان مديني ته ورسيدل او د دوى له ظلمونو نه يې نجات وموند، او له دوى نه (۵۰۰) کيلو متره ليرې لاړل، نو دوى (قريش) دلته هم په آرام کيناستل. او څرنګه چې دوى د حرم اوسيدونکي او د بيت الله ګاونډيان وو، نو د عربو په مينځ کې يې په ديني او دنيوي لحاظ اوچت او د قدر وړ مقام درلود، نو دلته يې له خپل همدې اثر او رسوخ نه په استفادې سره يو سياسي رول لوبول وغوښتل، پاڅيدل او د عربې جزيرې نور مشرکان يې د مديني د اوسيدونکو په خلاف راوپارول او مدينه يې له اقتصادي بحران سره لاس او ګريوان کړه. نژدې وه تر بشپړې اقتصادي محاصرې لاندې راشي، واردات يې ډير کم شول، دا هم پداسې حال کې چې د مهاجرينو شمير ورځ په ورځ مخ په زياتيدو و. حقيقت دا دى چې د مکې د مشرکينو او مسلمانانو تر منځ د اسلام په نوى مېنه (مدينه) کې د جنګ حالات او اسباب برابر شوي وو، او دا به ډيره بې عقلي او بې انصافي وي چې ددې جګړو او دښمنيو پړه پر مسلمانانو ور واچول شي.[۲]

مسلمانانو حق درلود چې د خپلو مصادره شويو مالونو په بدل کې د قريشو مالونه مصادره کړي او حق يې درلود چې د دوى د ظلم ځواب ورکړي. او د دوى د ژوند د قافلې په وړاندې داسې خنډونه را پيدا کړي لکه چې دوى د مسلمانانو د ژوند په مخه کې پيدا کړيدي. او حق يې درلود د خپل ځان او هويت دفاع وکړي او د دوى ټولې هغه توطئې شنډې کړي چې هدف يې د اسلام ختمول و.

---

(2). دا وروستى خبره د محمد الغزالي خبره ده، فقه السيرة ص ۱۲۲

د ا وو هغه مشکلات او مسائل چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مديني ته د رسول، رهبر، امام او لارښوونکي په صفت له رسيدو نه وروسته ورسره لاس او ګريوان و.

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په مدينه کې د رسول او رهبر په څير معامله کوله، له هر چا او هر قوم سره يې د هغه د مقام او اهليت سره برابر عمل کاوه، څوک چې د رحم او کرم وړ وو د هغوی په سر يې د رحمت او شفقت لاس راکاږه، او که د چا چاره او علاج به يوازې شدت او سختي وه، نو د هغه دوا او علاج به يې په سختۍ سره کاوه، خو دا بايد له ياده ونه باسو چې د رحمت او شفقت پله يې ډيره درنده وه. او د همدې حکيمانه قيادت په برکت په څو لنډو کلونو کې ټول کارونه د اسلام او مسلمانانو لاس ته ورغلل، لوستونکي ته به راتلونکو پاڼو کې پدې هکله پوره معلومات وړاندې کړو.

د نوې ټولنې جوړول

مخکې مو وويل چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د جمعې په ورځ د هجرت د لومړي کال د ربيع الاول په (۱۲) مه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر له (۲۷) مې سره سمون خوري په مدينه کې د بني النجار سيمې ته تشريف يووړ، د ابو ايوب د کور مخې ته يې واړول او ويې فرمايل: همدلته زمونږ منزل دی (ان شاء الله) بيا د ابو ايوب کور ته منتقل شو.

د نبوي مسجد ودانول

لدينه وروسته د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) لومړنی کار د نبوي مسجد جوړول وؤ. د مسجد لپاره يې هغه ځای وټاکه په کوم کې يې چې اوښه چو شوې وه، دغه ځمکه د دوو يتيمانو وه، چې په بيه يې ورنه واخيستله. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) پخپله د مسجد په جوړولو کې فعاله ونډه درلوده، خښتې او تيږې به يې رانقلولې او داسې به يې فرمايل:

اللهم لا عيش الا عيش الاخرة فاغفر للانصار و المهاجرة

[اې خدايه زندګي او ژوند خو يوازې د آخرت ژوند دی، نو ته انصارو او مهاجرينو ته بخشش وکړه.]
او دا شعر به يې هم زمزمه کاوه:

هذا الحمال لاحمال خيبر هذا ابر ربنا و اطهر

[دا بار د خيبر بار ندی دا زمونږ د رب پاک او سپيڅلی بار دی]
د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) کار به د اصحابو (رضي الله عنهم) نشاط او فعاليت نور هم زياتوه، او يوه صحابي به د کار په وخت کې داسې ويل:

لئن قعدنا والنبي يعمل لذاك منا العمل المضلل

[که چیرته مونږ کینو او نبي(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) کار کوي، نو دا به زمونږ د ګمراهۍ او بې لارۍ کار وي.]

پدې ځای کې د مشرکینو یو شمیر قبرونه، خرابه، د غرقد او خرما څه ونې هم وې، رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) امر وکړ چې قبرونه را لوځ او پاک شي، دا خرابه هوار کړی شي، ونې یې ووهل او لرګې یې د قبلې لور ته واچول شي (هغه وخت قبله بیت المقدس ؤ).

د دروازې دواړه پایې (څنګدرې) یې له تیږو جوړې کړې، دیوالونه یې د خښتو او خټو وو، چت یې د خرما په تنو ، ښاخونو او پاڼو پټ کړ، په غولي کې یې ریګ او شګې اوارې کړې، ټول جومات ته یې درې دروازې ورکړې وې. د قبلې د دیواله او د مخامخ دیوال اوږده سل ګزه، او د څنګ دواړو نورو دیوالونو اندازه یې هم تقریبا همدومره وه، تهداب یې نژدې درې ګزه راته.

د جومات له خوا سره یې د خټو او تیږو څو خونې هم جوړې کړې، چتونه یې د خرما په تنو او شاخونو پټ کړل، دا د امهات المؤمنین (رض) خونې وې. او کله چې تکمیلې شوې، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ابو ایوب (رضي الله عنه) له کورنه ور منتقل شو.[1]

دغه جومات یوازې د لمانځه ځای نه ؤ، بلکه د یوه داسې پوهنتون حیثیت یې درلود چې مسلمانانو به پکې خپل دین زده کاوه، او داسې یو غونډه ځای ؤ چې پخپل زړه کې به یې په ډیره مینه او محبت سره هغه کسان سره راغونډول چې کلونه کلونه د جاهلیت او عداوت لمبو سیځلي وو.

او همدا جومات د داسې یوه عمومي مرکز په شان ؤ چې د مسلمانانو ټول کارونه له همدې ځایه اداره کیدل، د هر څه قومانده له همدې ځایه وه او په نننۍ ژبه دا یو داسې پارلمان ؤ چې ټول مشورتي او تنفیذي (اجرایوي) مجلسونه به همدلته ترسره کیدل. او ددې تر څنګ دا جومات د هغو فقیرانو مهاجرینو کور هم ؤ کوم چې نه یې کور درلود ، نه مال او نه خپل او خپلوان.

د هجرت په لومړیو کې د آذان حکم هم وشو. آذان دا آسماني آواز چې هره ورځ پنځه ځلې د ځمکې او آسمان تر مینځ انګازې کوي، او ټول عالم په لړزه راولي.

پدې هکله د عبدالله بن زید بن عبد ربه د خوب کیسه مشهوره ده، چې تفصیلات

---

[1]. صحیح البخاري ۱/ ۷۱-۵۵۵-۵۲۰. زاد المعاد ۵۲/۲

يې پدې کتابونو جامع الترمذي، سنن ابي داود، مسند احمد او صحيح ابن خزيمه کې روايت شوي او کولی شو هملته يې ولولو .[١]

د مسلمانانو تر مينځ وروروګلوي

لکه څرنګه چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د نبوي جومات په جوړولو سره د غونډيدو او يو کيدو يو عظيم مرکز مينځ ته راوړ همدا ډول يې د انصارو او مهاجرينو په وروری سره په انساني تاريخ کې يوه بل نه هيريدونکې او بې ساري کارنامه تر سره کړه. ابن قيم وايي: بيا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د انس بن مالک په کور کې (٩٠) کسه چې نيم يې انصار او نيم نور يې مهاجرين وو سره ورونه کړل، ددې وروروګلوی اصل او اساس دا و چې دا ورونه به يو له بل سره همدردي او غمشريکي کوي، او د نسبي خپلولی په ځای به دوی يو د بل ميراث وړي. دا حکم د بدر غزا تر وخته باقي پاتې و،تر څو د الله تعالی دا حکم رانازل شو: ((وَأُوْلُوا الأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ)) (٨-٧٥). [او خاوندان د خپلوی ځينې د دوی غوره دي (د ميراث په وړلو سره) په ځينو نورو...]

دې آيت د دينې وروڼو تر مينځ د ميراث وړلو حکم لغوه کړ، خو د وروری عقد او پيمان همداسې باقي پاتې دی. ويل کيږي چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دويم ځل د مهاجرينو تر مينځ وروروګلوي ټينګه کړې وه، خو دا خبره کمزورې غوندې بريښي، ځکه مهاجرين چې يو له بل سره يې ديني، وطني، نژادي او نسبي وروري او خپلوي درلوده د وروری دې ډول عقد او تړون ته اړ نه وو، په داسې حال کې چې د انصارو او مهاجرينو خبره او معامله بيا دغه ډول نه وه[٢].

لکه چې محمد غزالي وايي ددې وروری معنی دا وه چې جاهلي تعصب او عصبيت له مينځه يوسي، ننګ، حميت او غيرت که وي، نو بايد يوازې د اسلام پخاطر وي او بس، د رنګ، نسل، وطن او نسب په بناء د برتری او امتياز دور نور ختم دی، ځکه د بلندی او پستی يوازينی معيار انسانيت، مروت او تقوی ده نه بل څه.

رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دا وروري يوازې تر ژبې او کلماتو پورې محدوده نه وه ساتلې، بلکه دې تړون ته يې د عمل داسې جامه وراغوستې وه چې له

---

(1). بلوغ المرام د ابن حجر عسقلاني ليکنه ص ١٥ وګوره.

(2). زاد المعاد ٢/٥٢

امله یې دا ژمنه تر وینې او مال پورې تړلې وه. دا تړون د ژبې او الفاظو له دایرې نه وتلی د قربانۍ، همدردۍ، او غمشریکۍ په ډګر کې داسې پلی شوی و، چې دې نوې ټولنې ته یې تر ټولو لوړ مثالونه وړاندې کول او دا ورورولي له نسبي ورورولۍ نه زیاته په مینه او خلوص ولاړه وه.[۱]

بخاري روایت کوي، کله چې مهاجرین مدینې ته راغلل، رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) عبدالرحمن بن عوف له سعد بن الربیع سره د ورورۍ په مزي وتاړه. سعد خپل ورور عبدالرحمن ته وویل: زه په انصارو کې د ډیر مال او دارایۍ خاوند یم، ته زما مال دوې برخې کړه، (نیم یې ستا) همدا راز زه دوې ښځې لرم، وګوره کومه یوه دې چې خوښه وي ما ته ووایه، زه هغه طلاقوم، او چې عدت یې پوره شو، نو ته یې په نکاح کړه. ده (عبدالرحمن) ورته وویل: خدای دې ستا په مال او اولاد کې برکت واچوي، ما ته بازار راوښیه. هغوی د بنو قینقاع بازار وروښود، هغه بازار ته لاړ او کله چې بیرته راوګرځید، نو یوه اندازه غوړي او کـــــروت یې هم لـه ځان سره راوړل. په همدې ترتیب هغه هره ورځ بازار ته تلـو او ګټه یې کوله څه وخت وروسته داسې ورځ راغله، چې د څه زیړوالي اثر وربانـدې ښکاریده. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وویل: دا څه دي؟ ده ورته وویل: واده مې کړی. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: څومره مهر دې ورکړ؟ ده وویل: تقریباً پاو باندې یوه توله سره زر (تقریبا **۱۵** ګرامه)[۲].

له ابو هریره (رضي الله عنه) نه روایت دی وایي: انصارو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته وویل: ته زمونږ د خرما باغونه زمونږ او زمونږ د وروڼو (مهاجرینو) تر منځ وویشه! ده وفرمایل: نه. نو دوی وویل: نو تاسې (مهاجرین) زمونږ سره کار وکړئ او مونږ به تاسې په میوو کې را سره شریک کړو، دوی (مهاجرینو) وویل: دا بالکل سیې او مقبوله ده.[۳]

لدینه دا ښه په ډاګه کیږي چې انصارو د خپلو مهاجرینو وروڼو د عزت او احترام، همکارۍ او همدردۍ پخاطر له څومره زیات اخلاص، قربانۍ، مینې او محبت نه کار اخیسته. او لدینه دا هم څرګندیږي چې مهاجرینو د دوی د عزت او همکارۍ، احسان او کرم څومره قدر او پاس درلود، او د دوی له همکارۍ او اخلاص نه یې یوازې دومره ګټه اخیستله چې خپل مات او ګوډ ژوند یې وربانـدې روانولی شوای.

---

[۱]. فقه السیرة ص ۱۴۰ - ۱۴۱

[۲]. صحیح البخاري، باب اخاء النبي (ص) بین المهاجرین و الانصار ۵۵۳/۱

[۳]. صحیح البخاري – باب اذا قال: اکفني مئونة النخل ۱-۳۱۲

بيشکه چې دا ورورولي لويه وه او دا يو عظيم حکمت، پوخ، عاقلانه سياست، او د مسلمانانو د زيات شمير ياد شويو مشکلاتو لپاره کافي او شامل حل و.

د اسلامي يووالي تړون

لکه څرنګه چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مؤمنان د ورورولۍ په ټينګ مزي سره وتړل، همدا ډول يې يو بل داسې عهد او تړون هم ترسره کړ چې د هغه پواسطه يې د جاهليت ټول کشمکشونه، ناروا قومي او قبيلوي عصبيتونه له هر ډول جاهلانه رسم او رواج سره يو ځای له مينځه يو وړل. دا دی لاندې ددې تاريخي تړون مادې په لنډه توګه وړاندې کوو:

دا د محمد رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له خوا ليک دی د قريشي ، يثربي او نورو هغو مؤمنانو او مسلمانانو ترمنځ چې د دوی پيروي وکړي، ورسره يو ځای شي او يو ځای جهاد ورسره وکړي:

۱ـ دوی ټول له دوی نه پرته ټولو انسانانو نه جدا يو امت دی.

۲ـ قريشي مهاجرين به د خپلو پخوانيو رواياتو مطابق يو بل ته ديت او د مؤمنانو په مينځ کې به په نيکۍ او انصاف سره د خپلو بنديانو فديه ورکوي. د انصارو ټولې قبيلې به هم د پخوا په شان يو بل ته ديت ورکوي، او د دوی هره ډله او طايفه به د مؤمنانو په مينځ کې په نيکۍ او انصاف سره د خپلو بنديانو فديه ورکوي.

۳ـ مؤمنان به د فديې او ديت په معامله کې خپل بې وسه او بې کسه له خپلې نيکې ورکړې او سخا نه بې برخې کوي.

۴ـ ټول رېښتيني مؤمنان به يو موټی د هر هغه چا مقابلې ته دريږي چې پر دوی ظلم کوي، يا غواړي د مؤمنانو تر مينځ ظلم، ګناه، تيری او فساد خور کړي.

۵ـ دوی (مؤمنان) به ټول يو لاس د دا ډول کس په خلاف وي، که څه هم هغه د دوی د کوم يوه زوی وي.

۶ـ هيڅ مؤمن به د کافر په بدل کې بل مؤمن نه وژني.

۷ـ او نه به د مؤمن په مقابل کې د کوم کافر ملاتړ کوي.

۸ـ د الله ذمه (عهد) يوه ده، تر ټولو بې وسه مسلمان هر چا ته چې وغواړي پناه ورکولی شي د يوه معمولي انسان له خوا ورکړل شوي ذمه (ژمنه) پر ټولو مسلمانانو لازمه او واجب ده.

۹ـ هغه يهودان چې زمونږ پيروي غوره کړي، نو د هغوی مدد او کومک به کيږي، نه به ظلم وربانديې کيږي، او نه به د دوی په خلاف د چا ملاتړ کيږي.
۱۰ـ د ټولو مسلمانانو سوله يوه ده، هيڅ مسلمان له بل مسلمان پرته د خدای په لار کې په جنګ او جګړه کې سوله او جوړه نه کوي، بلکه ټول به يو ځای د عدل او برابرۍ په بناء کوم عهد او تړون سرته رسوي. (د مسلمانانو سوله به د ټولو په موافقه وي، فردي سوله نشي کولی).
۱۱ـ مسلمانان په هغه خون (وينه) کې يو له بل سره برابر دي، کومه چې ځوک يې د خدای په لار کې تويوي.
۱۲ـ هيڅ مشرک به قريشو ته د ځان يا مال پناه نه ورکوي، او نه به د هغوی د ساتنې پخاطر د مسلمان په وړاندې دريږي.
۱۳ـ که هر چا کوم مومن بې موجبه وواژه، او قتل په شاهدۍ او دليل سره وربانديې ثابت شو، نو هغه (قاتل) به قصاص کيږي، خو که د مقتول ولي راضي شو بيا به نه وژل کيږي.
۱۴ـ دا ټول مؤمنان به د هغه په خلاف راپورته کيږي، او پرته لدې چې د هغه په خلاف ودريږي په بل څه يې نه مسئوليت ادا کيږي او نه بل څه ورته روا دي.
۱۵ـ هيڅ يوه مسلمان ته ندي روا چې د کوم مشکلات را پيدا کوونکي يا بدعتي مرسته وکړي، او يا پناه ورکړي، او که ځوک يې مرسته کوي يا پناه ورکوي، نو پر هغه به د قيامت په ورځ د الله تعالی لعنت او غضب وي، او د هغه به هيڅ هم نه قبليږي يعنی نه به يې فرض قبليږي او نه نفل.
۱۶ـ تاسې که په هر کار کې له اختلاف سره مخ شوئ، نو هغه بايد يوازې الله او محمد (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته راجع کړئ.[1]

[1]. ابن هشام ۱/ ۵۰۲- ۵۰۳

پر ټولنه د معنویاتو اغېزه

په دومره عظیم حکمت او زیرکۍ سره رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ددې نوې ټولنې تهذاب کېښود، خو د ټولنې دا ظاهري بڼه د هغو معنویاتو اثر او تصویر وُ چې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د صحبت او ملګرتیا په برکت ددې عظیمو پرګنو په برخه شوی وُ. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) به همیشه د هغوی د ښوونې او روزنې، تزکیې او نیکو اخلاقو باندې د آراسته کولو زیار یوست، او هغوی به یې په مینه، ورورۍ، عزت، شرف، عبادت او اطاعت سره روزل.

یوه صحابي له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) نه وپوښتل: کوم ډول اسلام ډېر غوره دی؟ (یعنی په اسلام کې کوم یو عمل ډېر بهتر دی؟)

رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورته وفرمایل: **[تطعم الطعام، وتقرئ السلام على من عرفت ومن لم تعرف]**.[1]. خلکو ته خواړه ورکوه، په ټولو پیژندګلو او نا پیژندګلو سلام اچوه .

عبدالله بن سلام وایي: **لما قدم النبي صلى الله عليه وسلم المدينة جئت، فلما تبينت وجهه، عرفت أن وجهه ليس بوجه كذاب، فكان أول ما قال: [يا أيها الناس، أفشوا السلام، وأطعموا الطعام، وصلوا الأرحام، وصلوا بالليل والناس نيام، تدخلوا الجنة بسلام]**. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) چې مدینې ته تشریف راوړ، زه ورغلم، او کله مې چې د مبارک مخ ولید، نو پوه شوم چې دا د کوم دروغجن مخ نه شي کېدای. او د رسول (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) لومړنۍ خبره دا وه چې ویې فرمایل: اې خلکو سلام خور کړئ، خواړه ورکړئ، صله رحمې کوئ (د خپلوۍ اړیکې ټینګې ساتئ) د شپې هغه وخت لمونځ کوئ چې خلک ویده وي، نو په سلام او سلامتۍ سره به جنت ته داخلیږئ.[2]

---

[1]. صحیح بخاري ۱/ ۲-۹

[2]. رواه الترمذي، ابن ماجة، الدارمي. مشكاة المصابيح ۲۸/۱

رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) فرمايي: **[لا يدخل الجنة من لا يأمن جاره بوائقه]**. هغه څوک به جنت ته داخل نه شي چې ګاونډيان يې له شر او زيان نه په امن نه وي.(۳)

همدا راز فرمايي: **المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده]**. کامل مسلمان هغه دی چې نور مسلمانان يې د ژبې او لاس له شر نه په امن وي.(۴)

بل ځای فرمايي: **[لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه]**. له تاسې نه هيڅوک ترهغې کامل مؤمن نه شي کيدای تر څو يې د خپل ورور لپاره هغه څه نه وي خوښ کړي کوم چې د خپل ځان لپاره يې خوښوي.(۱)

او فرمايي: **[المؤمنون كرجل واحد، إن اشتكى عينه اشتكى كله، وإن اشتكى رأسه اشتكى كله]**. ټول مؤمنان د يوه سړي په شان دي، که سترګه يې په درد شي، نو ټول جسد يې په درد راځي، او که يې سر وخوږيږي، نو ټول بدن يې دردمند کيږي.(۲)

او فرمايي:**[المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضاً]** مؤمن بل مؤمن ته د عمارت او تعمير حيثيت لري چې پخپل مينځ کې يو بل سره مضبوط او پياوړی کوي.(۳)

او فرمايي: **[لا تباغضوا، ولا تحاسدون، ولا تدابروا، وكونوا عباد الله إخواناً، ولا يحل لمسلم أن يهجر أخاه فوق ثلاثة أيام]**. يو له بل سره بغض، کينه او حسد مه کوئ، يو بل ته شا مه اړوئ (يو له بل نه نفرت مه کوئ) د الله بندګان او يو د بل ورونه اوسئ، هيڅ مسلمان ته نده روا چې له خپل مسلمان ورور نه له دريو ورځو نه زيات مرور و اوسي.(۴)

فرمايي: **[المسلم أخو المسلم لا يظلمه ولا يسلمه، ومن كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته، ومن فرج عن مسلم كربة فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة، ومن ستر مسلماً ستره الله يوم القيامة]** مسلمان د مسلمان ورور دی، نه پر هغه ظلم

---

(۳). مسلم، مشكاة المصابيح ۱/ ۴۲۲
(۴). صحيح بخاري ۱/۲

(1). بخاري ۱/۲
(2). مسلم، مشكاة ۲/۴۲۲
(3).متفق عليه، مشكاة۲/۴۲۲
(4). صحيح بخاري ۲/۸۹۲

کوي او نه به يې دښمن ته سپاري، څوک چې د خپل ورور د حاجت او ضرورت پوره کولو زيار باسي، الله تعالی به د هغه ضرورتونه رفع کوي، او هغه څوک چې د کوم مسلمان غم او درد دوا کړي، الله تعالی به له هغه نه د قيامت د ورځې له غمونو او دردونونه کوم غم ليرې کړي، او څوک چې د مسلمان پرده کوي الله تعالی به قيامت په ورځ د هغه پرده کوي.[5]

فرمايي: **[ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء]**. د ځمکې پر اوسيدونکو رحم وکړئ تر څو هغه ذات رحم درباندې وکړي چې په آسمان کې دی.[6]

فرمايي: **[ليس المؤمن بالذي يشبع وجاره جائع إلى جانبه]**. هغه څوک کامل مؤمن ندی چې پخپله موړ او په خوا کې ګاونډی يې وږی وي.[1]

فرمايي: **[سِباب المؤمن فسوق، وقتاله كفر]**. د مسلمان کنځل فسق او جګړه ورسره کفر ده.[2]

په همدې ترتيب سره رسول (صلی الله عليه وسلم) له لارې نه د ضررې څيزونو ليرې کول صدقه بولي، او دا د ايمان له ښاخونو نه يو ښاخ شميري.[3]

اصحاب يې خيرات او صدقې ورکولو ته هڅول، او د صدقې دومره فضائل يې ورته بيانول چې زړونه به پخپله ورماتيدل. فرمايل به يې: **[الصدقة تطفئ الخطايا كما يطفئ الماء النار]**. صدقه ګناهونه داسې له مينځه وړي لکه اوبه چې اور وژني.[4]

همدا راز فرمايي: **[أيما مسلم كسا مسلماً ثوباً على عُرى كساه الله من خُضر الجنة، وأيما مسلم أطعم مسلماً على جوع أطعمه الله من ثمار الجنة، وأيما مسلم سقى مسلماً على ظمأ سقاه الله من الرحيم المختوم]** کوم مسلمان چې بل لوڅ مسلمان په جامو پټ کړي، الله تعالی به هغه ته د جنت شنې جامې ورواغوندي. او کوم مسلمان چې بل مسلمان ته د لوږې په حال کې خواړه ورکړي الله تعالی به هغه ته د جنت ميوه وروخوري. او کوم مسلمان چې بل تږي مسلمان ته اوبه ورکړي، الله به هغه ته د جنت

---

(5). متفق عليه – مشكاة ۴۲۲/۲

(6). سنن ابيگ داوٗد ۳۳۵/۲. الترمذی ۱۴/۲

(1). البيهقي، مشكاه: ۴۲۴/۲

(2). بخاري ۸۹۳/۲

(3). پدې هکله حديث په بخاري او مسلم کې روايت شويدی. مشكاة ۱۲/۱-۱۲۵

(4). احمد، ترمذي، ابن ماجة، مشكاة ۱۴/۱

مهر شوي پاک شراب وروڅښي.[۵]

فرمايي: **[اتقوا النار ولو بشق تمرة، فإن لم تجد فبكلمة طيبة]** له اور نه ځان وساتئ، که څه هم د خرما د يوې ټوټې په صدقه کولو سره وي، او که دا هم نلرئ، نو په نيکې خبرې سره.[۶]

او ددې تر څنگ يې له سوال نه د ځان ساتلو کلک امر هم کاوه، د صبر اوقناعت فضائل يې بيانول، او سوال کول يې د سوال کوونکي لپاره د مخ داغ، درز او زخم باله،[۱] خو لدينه هغه فقير او محتاج مستثنی دی چې له سوال نه پرته بله هيڅ چاره ونلري.

رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) به د عبادتونو فضائل، اجر او ثواب هم بيانوه. او مسلمانان به يې پر ده (صلی الله عليه وسلم) باندې له آسمان نه را نازلې شوې وحي سره ټينگ تړل. وحي به يې دوی ته لوستله، او هغوی به پخپله هم لوستله، او تکراروله تر څو پدې کار سره له پوهې او تدبر نه علاوه د هغوی په زړونو کې د دعوت د حقوقو او رسالت د مسئوليتونو احساس ښه پوخ او ژوندی شي. پدې ترتيب سره رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د اصحابو معنويات او روحيات اوچت کړل، د هغوی استعدادونو ته يې نيکه وده ورکړه، هغوی يې د فضل او کمال هغې درجې ته وخيژول چې په انساني تاريخ کې يې له انبياوو (ع) پرته مثال نه ليدل کيږي.

عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) وايي: څوک که په چا پسې اقتداء کوي يا کومه لاره غوره کول غواړي، نو ورته ښايي، د مخکې تللیو خلکو په لار پل کيږدي، ځکه د ژونديو په هکله د فتنې احتمالات شته، خو هغه مخکيني خلک د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) اصحاب وو، هغوی ددې امت غوره او افضله ډله وه. له ټولو نه د نيکو او صافو سپيڅلو زړونو، زيات او ژور علم او د ډير کم تکلف خاوندان وو. الله تعالی هغوی د خپل نبي (ع) د صحبت، او خپل دين د قيام او حاکميت لپاره غوره کړي وو، نو د هغوی فضل او مقام و پيژنئ، متابعت او پيروي يې وکړئ، او د امکان تر اندازې د هغوی اخلاق او سيرت خپل کړئ، ځکه هغوی د هدايت په نيغه لار برابر خلک وو.[۲]

---

[۵]. ابو داود، الترمذي، مشكاة

[۶]. بخاري ۱/۱۹۰، ۲/ ۸۹۰

[۱]. ابو داوٗد، ترمذي، نسائي، ابن ماجة، دارمي، مشكوة ۱/۱۶۳ وکگوره

[۲]. د رزين روايت – مشكوة ۱/۳۲

بله دا چې زمونږ عظیم رسول او لاربنود (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پخپله د دومره اوچتو معنوي او ظاهري صفاتو، مجد، عظمت، فضل او نیکو اخلاقو، غوره کردار او بې ساري عمل درلودونکی وُ چې زړونه به ورپورې نښتل، ځانونه او نفسونه به ورنه قربانیدل. او کله به یې چې له مبارکې خولې نه کوم امر صادریده، نو اصحابو (رضي الله عنهم) به فورا هغه ته د عمل جامه وراغوستله او که به یې د کومې نیکۍ او هدایت خبره کوله نو هغوی به فوراً خپل ځانونه په هغې سره سینګارول.

پدې ډول کوښښونو او هلو ځلو سره رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پدې وتوانید چې په مدینه کې یوه نوې ټولنه جوړه کړي. داسې ټولنه چې په ټول تاریخ کې له ټولو نه اوچته او د زیات شرف درلودونکې ټولنه وه. او ددې ټولنې مشکلاتو ته یې داسې یو حکیمانه حل راویوست چې له اوږدو زمانو په تورو تیارو کې ستړې انسانیت پکې د اطمینان او آرامۍ ساه وکښله.

ددې نوې ټولنې عناصرو او اجزاوو پدې ډول لوړو ارشاداتو او معنویاتو سره د تکامل داسې پړاو وواهه، چې نور د زمانې هر ډول مقابلې ته تیار وُ، په پوره ځوانمردۍ یې د حالاتو مقابله کوله. بالاخره یې د زمانې مخه او د تاریخ تګلاره بدله او په نیغه برابر کړه.

له یهودانو سره معاهده

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته له هجرت نه وروسته د نظام، سیاست او عقیدې د یووالي په واسطه د نوې اسلامي ټولنې تهدابونه ټینګ کړل، نو یې خپله توجه له نامسلمانو قوتونو سره د اړیکو ټینګولو خواته واړوله. د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هیله او هدف دا وُ چې ټول انسانان د امن، نیکبختۍ، خیر او آرامۍ تر سیورې لاندې ژوند وکړي. او دا یې غوښتل چې مدینه او شا و خوا سیمې تر یوې ادارې لاندې سره راټولې کړي، د زغم، عفوې او ګذشت داسې قوانین یې جوړ کړل چې د هغه وخت له تعصب او افراط نه ډکې دنیا کې یې تصور غوندې هم نه شوای کیدای.

د مدینې تر ټولو نژدې ګاونډیان یهودان وو، هغوی که څه هم په زړه کې له مسلمانانو سره دښمني درلوده خو په خوله یې لا تر اوسه ددې دښمنۍ اظهار نه وُ کړی. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له هغوی سره داسې یو تړون لاسلیک کړ چې د

هغه په رڼا کې يهودانو ته د دين او مال پوره آزادي ورکړل شوې وه، او له دوی سره د دښمنۍ، مال او جائيداد ضبطولو او اخراج يا شړلو له سياست نه بالکل ډډه شوې وه. دا تړون د مسلمانانو د خپل مينځي تړون – کوم چې مخکې تير شو – په ضمن کې ترسره شوې و، دا دی ددې تړون ځنې مهم ټکي:

د معاهدې مادې

۱- د بني عوف يهودان له مسلمانانو سره يو دي، يهودان به پخپل او مسلمانان به په خپل دين عمل کوي. دا د دوی او د دوی د پيروانو او غلامانو حق دی. له بني عوف نه علاوه د نورو يهودانو هم همدا حقوق دي.

۲- مسلمانان او يهودان هره ډله بيله بيله د خپلو مصارفو او لګښتونو مسئوليت او ضمانت په غاړه لري.

۳- هر څوک چې ددې تړون د کوم طرف په خلاف جګړه اعلان کړي، د تړون ټول اطراف به د هغه په خلاف دريږي.

۴- ددې معاهدې د تړون کوونکو اړيکې به د خير خواهۍ، نصيحت او ګټې رسولو پر بنا ولاړې وي نه د ګناه پر اساس.

۵- هيڅوک هم د خپل حليف د جرم په وجه مجرم نه شميرل کيږي.

۶- له مظلوم سره به مرسته او مدد کيږي.

۷- تر څو چې جګړه روانه وي تر هغې پورې به يهودان له مسلمانانو سره د جنګ په خرڅ او مصرف کې پوره ونډه اخلي.

۸- د معاهدې په ټولو اړخونو باندې په مدينه کې فتنه او فساد راولاړول او وينه تويول حرام دي.

۹- که د معاهدې د اړخونو تر مينځ کومه داسې منازعه او اختلاف را پيدا شي چې د خطر او فساد احساس ورنه کيږي، نو د هغه فيصله به الله او محمد رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) کوي.

۱۰- قريشو او د دوی همکارانو ته به پناه نه ورکول کيږي.

۱۱- هر څوک که په مدينه حمله وکړي، نو د معاهدې ټول اطراف به د هغوی په خلاف يو ځای جګړه کوي او هر څوک به د خپل طرف دفاع او ساتنه کوي.

۱۲- دا تړون د ظالم او مجرم لپاره پناه او د نجات سبب نه شي کيدلی[1].

---

[1]. ابن هشام ۱/۵۰۳، ۵۰۴

پـدې تـړون سـره مدینـه او شـا و خـوا سـیمې د یـوه فـدرالي حکومـت تـر اداري لانـدې راټولې شوې. ددې حکومت مرکز مدینه او رئیس یې رسـول الله(صـلی الله علیـه و الـه وصحبه وسلم) وُ چې واک او خبره د مسلمانانو پکې چلیده، او پدې سره مدینه واقعاً د مسلمانانو او اسلام مرکز وګرزید.

په ټوله سیمه کې د امن او آرامۍ د ټینګښت پخاطر له نورو قبایلو سره هم د حالاتو او واقعاتو مطابق معاهدې وشوې چې په راتلونکو پاڼو کې به ورنه یادونه وکړو.

وسله واله مبارزه

له هجرت نه وروسته د مسلمانانو په خلاف د قریشو فتنې او له عبدالله بن ابي سره یې تماسونه

مخکې مو ولوستل چې د مکې کفارو پر مسلمانانو څه ډول ظلم او زیاتی کاوه، او د هجرت په وخت کې یې څه ډول وحشیانه معامله ورسره کوله، نو د دا ډول ظلمونو او تیریو له امله کفار ددې مستحق وو چې مالونه یې ضبط او د جنګ لاره ورسره ونیوله شي. هغوی په سد نه راتلل، ظلم او وحشت یې نه پریښوده، بلکه د مسلمانانو په خلاف یې غوسه او کینه هغه وخت نوره هم پسې زیاته شوه کله چې مسلمانانو د دوی له ظلم نه نجات وموند او په مدینه کې د امن د کور خاوندان شول. همغه وه چې عبدالله بن ابي بن سلول ته یې چې هغه وخت لا مشرک ؤ لیک واستاوه. نوموړی له هجرت نه وړاندې د انصارو رئیس ؤ که رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هجرت نه وی کړی او انصارو وړاندې ایمان نه وی راوړی، نو عبدالله بن ابي به یې خپل پاچا ټاکلی وای. قریشونوموړي او مشرکانو ملګروته یې ډېر تونډ لیک ولیکه چې پکې راغلي وو:
تاسې زمونږ ملګري ته پناه ورکړې، قسم په خدای چې یا به ورسره جنګیږئ او یا به یې له وطن نه شړئ، او که نه نو مونږ ټول درځو تر څو ستاسو ټول جنګیالي ووژنو، او د ښځو عزت او حرمت موتر پښو لاندې کړو.[1] د لیک له رسیدو سره سم عبدالله بن ابي د خپلو مشرکینو ورونو د امر د تنفیذ او پلي کولو پخاطر متی ر ا ونغښتلې. دده زړه له مخکې نه رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته ډک ؤ ځکه ګومان یې کاوه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یې پاچایي ورخرابه کړه. عبدالرحمن بن کعب وایي: کله چې عبدالله بن ابي او ورسره مشرکو ملګرو ته یې د قریشو دا خبر ورسید، نو له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره د جګړې لپاره راټول شول، خو کله چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له

[1]. ابو داوُد باب خبر النضیر

موضوع نه خبر شو، ورغی او ويې فرمايل: **(لقد بلغ وعيد قريش منکم المبالغ، ما کانت تکيدکم بأکثر ما تريدون أن تکيدوا به أنفسکم، تريدون أن تقاتلوا أبناءکم وإخوانکم)**.د قريشو اخطار او تهديد پر تاسې ډېره ژوره اغيزه کړېده، خو تاسې پخپله خپل ځانونه دومره زيانمن کوئ چې قريش درته دومره لوی زيان او ضرر نه شي رسولی، آيا تاسې غواړئ له خپلو زامنو او وروڼو سره جګړه وکړئ؟! مشرکينو چې د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دا خبرې واوريدې، نو بيرته سره خواره شول.[١]

پدې سره عبدالله بن ابي د جنګ اراده پرېښوده، ځکه ويې ليدل چې ملګري يې وتريېدل او يا دا چې په خبره پوه شول او سد يې سر ته راغی. خو دا ښکاره وه چې نوموړي له قريشو سره سر خوځاوه، او کله به يې چې مناسب فرصت موند، نو د مسلمانانو او مشرکانو تر منځ به يې د شر او فتنې اور بلاوه. له ده سره د يهودو همکاري هم وه، خو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) به تل د دوی د شر او فتنې په اور د خپل حکمت يخې اوبه اچولې او فساد به يې سر اوچتولو ته نه پرېښودو.[٢]

د مسلمانانو په مخ د مسجد حرام د دروازې تړلو اعلان

څه وخت وروسته سعد بن معاذ (رضي الله عنه) د عمرې ادا کولو پخاطر مکې ته لاړ. هلته د اميه بن خلف ميلمه شو او اميه ته يې وويل: داسې مناسب او د فرصت وخت راته ګوره چې طواف وکړم. هغه غرمې ته نژدې وخت کې حرم شريف ته بوته، هلته ابو جهل ورسره مخامخ شو او اميه ته يې وويل: ابو صفوانه ! دا څوک دی ؟ اميه ورته وويل: دا سعد دی. ابو جهل ورته وويل: ته ګوره دلته مکه کې په امن او آرام یسره طواف کوې، خو هلته مدينه کې مو زمونږ بې دينانو ته پناه ورکړېده او دا مو هم پتيلې ده چې د دوی مرسته او مدد به کوئ، قسم په خدای که ته له ابو صفوان سره نه وای، نو بيرته به ژوندی نه وای رانه تللی! سعد په لوړ آواز ځواب ورکړ ورته ويې ويل: قسم په خدای که ته ما لدينه (طواف) منع کړې، زه به دې له هغه څه نه منع کړم

---

[١]. نفس المصدر

[٢]. صحيح البخاري٢/ ٦٥٥، ٦٥٧، ٩١٢، ٩٢٤ وګوره.

چې تا ته له دينه ډېر سخت او درونډ دی، يعنی له مدينې نه تيره شوې ستاسې (تجارتي) لار به ستاسې په مخ بنده کړم.[1]

مهاجرينو ته د قريشو ګواښ

بيا قريشو مسلمانانو ته داسې اخطار او تهديد وليږه: ګورئ پدې غره نه شئ چې مدينې ته رانه ولاړئ، مونږ در پسې درځو، او هملته مو تس، نس کوو.[2] دا هسې لفظي تهديد او اخطار نه وُ. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د قريشو له فتنو او فاسدو ارادو نه ښه خبر وُ، نو ځکه به يې ټوله شپه په رڼو سترګو تيرولـه او يا به د اصحابو (رضي الله عنهم) تر پيرې لاندې ويده کيده. مسلم له عائشې (رضي الله عنها) نه روايت کوي وايي: رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مدينې ته له راتګ نه وروسته يوه شپه همداسې وينښ ناست وُ، او ويې فرمايل: **(ليت رجلاً صالحاً من أصحابي يحرسني الليلة)، قالت: فبينما نحن كذلك سمعنا خشخشة سلاح، فقال: (من هذا ؟) قال: سعد بن أبي وقاص، فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: (ما جاء بك؟) فقال: وقع في نفسي خوف على رسول الله صلى الله عليه وسلم، فجئت أحرسه، فدعا له رسول الله صلى الله عليه وسلم، ثم نام.** کاشکي له اصحابو نه مې يوه صالح سړي نن شپه پيره راباندې کړې وای. عائشه وايي: مونږ په همدې حالت کې وو چې د وسلې کړپ کړوپ مو واوريد، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: څوک دي؟ هغه وويل: سعد بن ابي وقاص يم، نو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل: ولې راغلی يې؟ ده وويل: هسې په زړه کې مې د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په هکله ويره را پيدا شوه، نو راغلم چې پيره ورباندې وکړم. بيا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دعا ورته وکړه او ويده شو.[3]

دا پيره او بيداري د کومې يوې دوو شپو خبره نه وه، بلکه د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) همدا حال وُ. له عائشې نه روايت دی فرمايي: په رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) باندې به د شپې پيره کيدله تر څو دا آيت را نازل شو:

(1) صحيح بخاري کتاب المغازي ۵۲۳/۲

(2). رحمة للعالمين ۱۱۲/۱

(3). مسلم باب فضل سعد بن ابي وقاص ۲۸۰/۲ . البخاري ۴۰۴/۱

((وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنْ النَّاسِ)) (المائدة:٦٧) [الله تعالی تا له خلکو نه ساتي.]
نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپل مبارک سر له قبې نه را ویوست او ویې فرمایل: (یا أیها الناس، انصرفوا عني فقد عصمني الله عز وجل). اې خلکو! ورځئ لاړ شئ الله تعالی زما حفاظت کوي.[1]
داسې هم نه وه چې دا خطر یوازې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته متوجه وی، بلکه ټول مسلمانان تر ویرې او خطر لاندې وو. ابي بن کعب روایت کوي وایي: کله چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او اصحاب یې مدینې ته راغلل، انصارو پناه ورکړه، ټول عرب د دوی په خلاف سره یو موټی شول، نو مسلمانان به د شپې او ورځې له مخې بې وسلې نه ګرزیدل.

مسلمانانو ته د جنګ اجازه

پدې حساسو او خطرناکو حالاتو کې چې د مسلمانانو وجود تر خطر لاندې وی، او داسې ښکاریده چې قریش په سد نه راځي، او په هیڅ قیمت هم خپل کبر او ظلم نه پریږدي. په همدې وخت کې الله تعالی مسلمانانو ته د جنګ اجازه ورکوي، خو دا جنګ ورباندې فرض کوي نه بلکه ورته فرمایي: ((أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ)) (الحج: ٣٩). [حکم ورکړی شویدی (د قتال) هغو کسانو ته چې قتال ورسره کاوه شي (د کفارو له خوا) پدې سبب چې بیشکه په دوی ظلم شویدی، او بیشکه چې الله په مرسته د دوی ښه قادر دی.]
دا آیت له هغو آیاتونو سره رانازل شو چې مسلمانان یې پدې پوهول چې ددې اجازی هدف جنګ د جنګ پخاطر نه بلکه ددې اصلي هدف دا دی چې باطل له مینځه یوړل شي او د الله احکام او شعائر په ځای شي. الله فرمایي: ((الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنْ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الأُمُورِ)). (الحج: ٤١) [دغه مهاجر مظلومان، هغه کسان دي چې که چیرې قدرت ورکړو مونږ دوی ته په ځمکه کې (په دښمن باندې دغلبې په اعتبار) نو قائموي دوی (سم ادا کوي له سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکوي به زکات، او امر (حکم) به کوي

[1]. جامع الترمذي ابواب التفسير ١٣٠/٢

(خلکو ته) په معروف (نیک شرعي کار) سره او منع کوي به (خلک) له بد کار څخه او د کارونو پایله له الله سره ده.]

سيي خبره دا ده چې د جنګ دا اجازه له هجرت نه وروسته په مدینه کې نازله شویده، خو دا مو و نه شوای کړی چې د نزول معین او دقیق تاریخ یې وټاکو.

د جنګ اجازه خو وشوه، خو پداسې حالاتو کې چې د قریشو زور او زیاتی ښه په جوش کې وُ د حکمت تقاضا دا وه چې مسلمانان د مکې او شام تر مینځ د قریشو تجارتي لارې تر خپلې ولکې لاندې راولي. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ددې هدف د تحقق لپاره دوې لارې غوره کړې:

۱- د مکې او شام تر مینځ د لارې په سر او یا ددې لارې او مدینې تر مینځ پرتو قبیلو سره د همکارۍ او یا یو پر بل د عدم تجاوز او نه تیري تړونونه ترسره کول. مخکې مو له یهودو سره د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له معاهدې نه یادونه وکړه. له وسلې والې مبارزې نه مخکې همدې ته ورته یو تړون له جهینه قبیلې سره هم شوی وُ. ددې قبیلې مېنې له مدینې نه د دریو مزلونو یا تقریبا ۴۰- ۵۰ میله په مسافه کې پرتې وې. همدا راز رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له نورو قبایلو سره هم د خپلو عسکري عملیاتو په وخت کې تړونونه لاسلیک کړیدي چې په راتلونکې کې به ورنه یادونه وکړو.

۲- دی لارې نه د ګزمې او ګشتي ګروپونو استول. ددې تفصیل به په راتلونکو پاڼو کې راشي:

له بدر نه مخکې سریې او غزا ګانې[۱]

د جنګ د اجازې له نزول نه وروسته مسلمانانو د پورته یادو شوو دواړو پلانونو د تطبیق پخاطر عملاً په عسکري تحرکاتو لاس پورې کړ.

شا و خوا ته به یې د کشف او ګزمې ګروپونه استول تر څو له یوې خوا د مدینې تر څنګ له پرتو برخو نه مکې ته غزیدلې لارې ځانته معلومې کړي، او له بلې خوا دلته له پرتو قبایلو سره د همکارۍ تړونونه لاسلیک کړي او د مدینې مشرکینو، یهودانو او نورو اعرابو (کوچیانو) ته دا وښیي، چې نور مسلمانان د پخوا په شان کمزوري ندي

(1). مؤرخین هغې پوځې اقدام ته چې پخپله رسول الله (صلی الله علیه وسلم) پکې وتلی دی، جګړه یې کړې ده که نه غزوه وایي، او په کومو عملیاتو کې یې چې پخپله ګډون ندی کړی کوم بل قوماندان یی استولی وي هغې ته سر یه وایي.

بلکه اوس د قوي ځواک او زيات قدرت خاوندان ګرزيدلي.
ددې عسکري تحرکاتو بل هدف دا هم ؤ چې قريش وويروي، سد يې سر ته راولي ترڅو د کبر او غرور له نيلي نه راکوز شي، او د خپل اقتصاد او مهمو ژونديو لارو په هکله د خطر احساس وکړي او د سولې لاره غوره کړي، له مسلمانانو سره د جنګ اراده پريږدي، د الله په لاره کې نور خنډونه را پيدا نکړي، په مکه کې د مسلمانانو له تعذيب او ځورولو نه لاس واخلي او مسلمانان پريږدي په پوره آزادۍ سره په عربي جزيره کې د الله پيغام خپور کړي.

راځئ اوس په لنډه توګه لدې سراياوو نه يادونه وکړو:

۱- د سيف البحر سريه: د هجرت د لومړي کال د رمضان په مياشت کې چې د (۶۲۳م) کال د مارچ له مياشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مهاجرينو يو ديرش کسيز ګروپ چې مشري يې د حمزه (رضي الله عنه) په غاړه وه، پدې وګماره چې د قريشو د هغې درى سوه کسيزې قافلې مخه ونيسي کومه چې ابو جهل هم پکې ؤ او له شام نه را روانه وه. مسلمانان چې کله د عيص[1] له خوا د سيف البحر منطقې ته ورسيدل او همدلته له مشرکينو سره مخامخ شول. دواړو طرفونو د جنګ تياري ونيوله، خو مجدي بن عمرو الجهني چې له دواړو لوريو يعنې مسلمانانو او مشرکينو سره يې تړون درلود راغی، منځګړيتوب يې وکړ او هغوی يې له جنګ نه واړول.
د حمزه (رضي الله عنه) بيرغ لومړنی بيرغ ؤ چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پورته کړ يا يې وتاړه، رنګ يې سپين او وړونکی يې ابو مرثد کناز بن حصين الغنوي(رضي الله عنه) ؤ.

۲- د رابغ سريه: د هجرت د لومړي کال د شوال په مياشت کې چې د ۶۲۳م کال د اپريل له مياشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عبيده بن الحارث بن المطلب (رضي الله عنه) په مشرۍ د مهاجرينو يو شپيته کسيزه ګروپ تيار کړ او ويې ليږه. دا ګروپ د ابو سفيان په مشرۍ د قريشو له دوه سوه کسيز کاروان سره د رابغ په سيمه کې مخامخ شو، په يو بل يې غشي و ورول، خو لاس په

[1]. عيص: دع په زبر سره د ينبع او مروه چې له سرې بحيرى سره واقع دى په مينځ کې د يوې سيمې نوم دى.

لاس جګړه ونه شوه. پدې سريه کې د مشرکينو له لښکر نه دوه کسه مقداد بن عمرو البهراني او عتبه بن غزوان المازني له مسلمانانو سره يو ځای شول. دوی دواړه له مخکې نه په اسلام مشرف شوي وو او له مشرکينو سره پدې خاطر راوتلي وو، تر څو ځانونه مسلمانانو ته ور رسولی شي. د عبيده بيرغ سپين او وړونکی يې مسطح بن اثاثه بن المطلب بن عبد مناف ؤ.

۳- د خرار سريه [۱]: د لومړي هجري کال د ذي القعدې په مياشت کې چې د ۶۲۳م کال د مې له مياشتې سره سمون خوري رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سعد بن ابي وقاص تر مشرۍ لاندې د سپرو يوه شل کسيز ګروپ ته امر وکړ چې د قريشو د کاروان مخې ته ورشي، خو دا يې ورته وويل چې د خرار له سيمې نه به اخوا نه تيريږي. دوی پياده حرکت وکړ، د شپې يې مزل کاوه او د ورځې به چيرته غلي کيدل تر څو د پنځمې ورځ په سهار خرار ته ورسيدل. او هلته خبر شول چې کاروان پرون لدې سيمې نه تير شويدی.د سعد (رضي الله عنه) بيرغ سپين او علمبردار يې مقداد بن عمرو ؤ.

۴- د ابواء يا ودان غزا:[۲] د دويم هجري کال د صفر په مياشت کې چې د۶۲۳م کال د اګست له مياشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله له او يا کسو مهاجرينو سره ووت. سعد بن عباده يې په مدينه کې خليفه وټاکه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) غوښتل د قريشو د کاروان مخه ونيسي، مخکې تر ودان پورې ورسيد ، خو له کوم خطر سره مخامخ نه شو. پدې غزا کې يې د بني ضمره له رئيس عمرو بن مخشي الضمري سره د تعاون تړون وکړ ددې تړون متن دا دی: (**هذا كتاب من محمد رسول الله لبني ضمره، فإنهم آمنون على أموالهم وأنفسهم، وإن لهم النصر على من رامهم إلا أن يحاربوا دين الله ن ما بل بحر صوفة وأن النبي إذا دعاهم لنصره أجابوه**).

[دا بني ضمره ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ليک دی، د دوی

---

[۱]. خرار – دخ په زور او د را په تشديد له جعفی سره نژدې د يوه ځای نوم دی

[۲]. ودان – د واو په زور او د دال په تشديد سره ويل کيږي دا د مکې او مدينې ترمنځ د يوې سيمې نوم دی، ددې ځای او رابغ ترمنځ (۲۹) ميله مسافه ده . او ابواء د ودان تر خوا يوه بله منطقه ده .

سرونه او مالونه په امن دي که چا ورباندې حمله وکړه، نو مرسته به يې کيږي، خو که هغوی د الله د دين په خلاف جګړه وکړي نو بيا ورسره کومک او مرسته نشته.] (دا معاهده) تر هغه وخته د اعتبار وړ ده تر څو د سمندر اوبه وجود لري. يعنی د هميشه لپاره معتبره ګڼلی شي. او هر کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له دوی نه مرسته وغواړي، نو دوی به يې مرستې ته ور دانګي[1]. دا د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لومړنۍ غزا وه، ده مبارک (۱۵) ورځې له مدينې نه د باندې تيرې کړې، بيرغ يې سپين او وړونکی يې حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) و.

۵- د بواط غزا: د دويم هجري کال د ربيع الاول په مياشت کې چې د ۶۲۳م کال د سپتمبر له مياشتې سره سمون خوري رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له دوه سوه اصحابو (رضي الله عنهم) سره د قريشو د کاروان مخې ته ورغی. پدې کاروان کې اميه بن خلف الجمحي، او د قريشو سل نور کسان او دوه زره پنځه سوه اوښان وؤ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخکې لاړ تر څو د رضوی له طرفه بواط ته ورسيد، خو له څه واقعې سره مخامخ نه شو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دې غزا کې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) په مدينه کې خپل خليفه ټاکلی وُ. ددې غزا بيرغ سپين او وړونکی يې سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) وُ. (بواط او رضوی د جهينه د غرونو د لړۍ دوه فرعي غرونه دي چې له مکې نه د شام د لارې پر غاړه پراته دي او له مدينې نه ۴۸ ميله مسافه لري.)

۶- د سفوان غزا: د دويم هجري کال د ربيع الاول په مياشت کې چې د ۶۲۳م کال له سپتمبر سره سمون خوري، د جابر الفهري زوی کرز له يو شمير مشرکانو سره د مدينې په څړ ځايونو يا ورشو حمله وکړه او څه شمير څاروي يې بوتلل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له اويا کسه اصحابو (رضي الله عنه) سره ورپسې ووت او د بدر له طرفه د سفوان سيمې ته ورسيد. خو کرز يې له لاسه وتلی وُ او بيرته بې جګړې راستون شو. دا غزا د بدر د لومړنۍ غزا په نامه يادېږي.دا ځل يې زيد بن حارثه (رضي الله عنه) په مدينه کې خليفه وټاکه، بيرغ يې سپين او وړونکی يې علي

[1]. المواهب اللدنية ۷۵/۱ و شرحه للزرقاني.

بن ابي طالب (رضي الله عنه) ؤ.

۷- د ذي العشيرة[5] غزا: د هجرت د دويم کال د جمادي الاولی او جمادي الاخر په مياشت کې چې د ۶۲۳م کال له نومبر او ديسمبر سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له (۱۵۰) يا (۲۰۰) کسو مهاجرينو سره ووت. هيڅوک يې له ځان سره په زور نه ؤ بوولي، ټول په خپله رضا او خوښه روان شول. له دوی سره يوازې ديرش اوښان ؤ چې په نوبت به ورباندې سپريدل. هدف يې د هغې کاروان نيول ؤ چې له مکې نه شام ته روان و؛ داسې خبر راغلی ؤ د قريشو په خاص او قيمتي مالونو بار کاروان له مکې نه روان شويدی، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخکې لاړ تر څو د ذي العشيرې سيمې ته ورسيد، هلته خبر شو چې کاروان څو ورځې مخکې تير شويدی. او دا همغه کاروان دی چې له شام نه د بيرته ستنيدو په وخت کې يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيا مخې ته ورغلی ؤ کاروان نجات وموند خو د بدر لويه غزا پيښه شوه.

د ابن اسحاق په خوله دا ځل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جمادي الاولی په وروستيو کې وتلی او د جمادي الاخر په لومړيو ورځو کې بيرته راستون شوی ؤ.کيداې شي همدا د مورخينو تر مينځ د دې غزا د نيټې په هکله د اختلاف سبب وي.پدې غزا کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له بني مدلج او د دوی له حليفانو سره د عدم تجاوز تړون هم لاس ليک کړ.ابو سلمه بن عبدالاسد المخزومي يې په مدينه کې خپل خليفه پرې ايښی ؤ، بيرغ سپين او وړونکی يې حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) ؤ.

۸- د نخله سريه: د دوهم هجري کال د رجب په مياشت کې چې د ۶۲۴م کال د جنوري له مياشتې سره سمون خوري رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عبدالله بن جحش اسدي تر مشرۍ لاندې د مهاجرينو يو دوولس کسيز ګروپ د نخلې سيمې ته واستاوه. له دوی سره شپږ اوښان وو چې په نوبت به ورباندې سپريدل.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ګروپ قوماندان ته يو خط ليکلی ؤ او امر يې ورته کړی ؤ چې ليک به له دوو ورځو مزل نه وروسته ګوري. عبدالله دوه

[5]. ذي العشيرة په تصغير سره، ځينو يې نوم العشيراء او العسيرة هم بللی دی چې د ينبع خواته د يوې سيمې نوم دی.

ورځې مزل وکړ بيايې ليک ولوست چې داسې پکې ليکل شوي وُ: (**إذا نظرت في كتابي هذا فامض حتى تنزل نخلة بين مكة والطائف، فترصد بها عير قريش وتعلم لنا من أخبارهم**). [کله دې چې زما دا ليک ولوست، نو مخکې لاړ شه د مکې او طائف تر مېنځ پرتې نخلې سيمې کې واړوه، هلته د کاروان لاره څاره او مونږ ته خبر راکوه].
خط يې چې ولوست ويې ويل: امر په سترګو قبول دی، خپل ملګري يې خبر کړل، خو دا يې ورته وويل: چې زه تاسې نه مجبوروم، څوک که شهادت غواړي نو راسره ځي دې او که د چا مرګ نه وي خوښ، نو بېرته دې وګرځي، زه به ځم. ملګري يې ورسره موافق شول، ټول وخوځېدل، د لارې په اوږدو کې سعد بن ابي وقاص او ملګري يې عتبه بن غزوان خپل اوښ ورک کړ چې په لټه کې يې له ګروپ نه پاتې شول.
عبدالله بن جحش مخکې لاړ او نخلې ته ورسيد، چې ګوري د قريشو يو کاروان چې مميز، څرمنې او نور تجارتي سامان يې نقلاوه لدې ځای نه تيرېږي. له کاروان سره عمرو بن الحضرمي، د عبدالله بن المغيره دوه زامن، عثمان او نوفل او د بني مغيره مولی (غلام) حکم بن کيسان يې ملګري وو. مسلمانانو په خپل مېنځ کې سلا او مشوره وکړه چې څه بايد وکړو نن د رجب وروستۍ شپه ده، که اوس ورسره جنګيږو، نو د شهر حرام بې حرمتي کيږي او که يې نن پرېږدو، نو بيا د حرم حدودو ته داخليږي!
بالاخره فيصله پدې وشوه چې همدا نن مقابله ورسره وکړي او له دوی نه کوم يوه عمرو بن الحضرمي وويشت او مړ يې کړ، عثمان او حکم يې اسيران کړل، نوفل ورنه وتښتيد. بيايې کاروان له اسيرانو سره يو ځای مدينې ته راوست، لدې مال نه يې خمس بيل کړ دا په اسلام کې لومړنی خمس او لومړنی مړی او لومړني اسيران وو.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا کار وغانده، او ورته ويې فرمايل: (**ما أمرتكم بقتال في الشهر الحرام**) [ما خو په شهر حرام کې د قتال امر او اجازه نه وه درکړې.] د کاروان او اسيرانو په هکله يې خپله فيصله محفوظه وساتله، او فعلاً يې هر ډول تصرف پکې متوقف کړ.
پدې پيښې سره مشرکينو ته فرصت په لاس ورغی چې د مسلمانانو په خلاف خپل زهرجن تبليغات لا پسې زيات کړي. هغوی دا پروپاګند شروع کړ چې مسلمانان د شهر حرام احترام نه ساتي، او د الله تعالی له خوا حرام شوي شيان حلال ګرزوي. پدې هکله يې ډېر څه ويل، تر څو د قرآن کريم آيتونه نازل شول او دا مسئله يې حل کړه، په ډاګه يې کړه چې د مسلمانانو ددې کار په انډول د مشرکينو جرم او ګناه ډېره لويه ده...

((يَسْأَلُونَكَ عَنْ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنْ الْقَتْلِ...)) (البقرة: ۲۱۷). [پوښتنه کوي خلک له تا نه (اې محمده) له مياشتې حرامې څخه له جنګ کولو پدې کې (چې روا دی که ناروا؟) ووايه (اې محمده) دغه (سائلينو ته) چې جنګ کول پدې (اشهر الحرام) کې (عمدا) لويه ګناه ده، او منع کول له لارې (دين) د الله څخه او کافر کيدل په الله او (منع کول له) مسجد حرام او ايستل د اهل د مسجد حرام له ده څخه (ګناه) ډيره لويه ده په نزد د الله (له قتاله په اشهر الحرام کې) او فتنه (له دين څخه د خلکو ايستل) ډير لويه (ګناه) ده له جنګ څخه.]

قرآنکريم پدې سره دا په ډاګه کړه چې د مسلمانو جنګياليو د سيرت او اخلاقو په هکله چې مشرکينو دا نارې سورې په کار اچولې دې ټولې بې ځايه او بې بنياده دي، ځکه قريشو له اسلام سره په دښمنۍ او پر مسلمانانو باندې په ظلم زياتي سره ټول حرمتونه تر پښو لاندې کړيدي. آيا قريشو له هجرت نه وروسته د مسلمانانو د مالونو د ضبط او غصب، او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل او وژلو فيصله په همدې حرم (مکه) کې نه وه کړې؟ اوس څه وشول چې د دوی له خوا تر پښو لاندې شوی حرمت بيرته را پيدا شو او څه وشول چې اوس ددې شيانو د حرمت ماتول د شرم او عيب خبره وګرزيده؟ بې شکه د مشرکانو له خوا د ناروا او بې بنياده پرو پاګند د د دوی د بې شرمۍ او بې حيايۍ يوه نمونه ده. لدينه وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دواړه اسيران خوشې کړل، او د وژل شوي کس خپلوانو ته يې د هغه ديت ورکړ.[1]

دا وې له بدر نه مخکې پيښې شوې غزا ګانې او سريې، پدې ټولو کې تر هغې د مالونو لوټ او د خلکو وژلو ته خبره نه وه رسيدلې، تر څو پورې چې مشرکينو د کرز بن جابر فهري تر مشرۍ لاندې د مسلمانانو څاروي نه وو لوټ کړي. بناءً ددې شروع هم د مشرکينو له خوا شوې ده، دا خو پريږده چې لدينه مخکې يې څه کړي وې. د عبدالله بن جحش له سريې نه وروسته د مشرکينو په زړه کې ريښتينې ويرې ځای ونيو، لوی خطر يې سترګو ته ودريد، او د څه ويره يې چې درلوده همغه وشول. او پدې

-[1]. ددې غزاګانو او سراياوو تفصيلات مو لدې کتابونو اخيستي دي!. زاد المعاد ۸۳/۲. ۸۴. ۸۵ ابن هشام / ۵۶۱ تر ۶۰۵، رحمة للعالمين ۱۱۵/۱، ۱۱۶، ۲۱۵/۲، ۲۱۶، ۴۶۹، ۴۷۰. دا مراجع د غزواتو او سراياوو د ترتيب او ګډون کوونکو د شميرې په هکله اختلاف لري خو مونږ د ابن قيم او علامه منصور پوري په تحقيق تکيه کړيده.

باوري شول چې د مدينې قيادت ويښ، او با حکمته قيادت دی، د دوی ټول تجارتي حرکات يې تر کلکې څارنې لاندې نيولي. اوس مسلمانان ددې توان لري چې ان دری سوه ميله مخکې لاړ شي، او بيا هلته مشرکان ووژني يا يې اسيران کړي او مالونه يې له ځان سره يوسي او پخپله روغ رمټ مدينې ته ستانه شي. مشرکين پدې پوه شول چې نور شام ته د دوی تجارت تر دايمي خطر لاندې دی، خو لدې ټولو سره سره هغوی خپله د کبر او حماقت لاره نه پريښوده، او په ځاې ددې چې د بني ضمره او جهينه په شان د سولې او اخلاص لاره ونيسي، کينه او دښمني يې نوره هم په ځوښ راغله. مشران يې د خپلو تهديدونو او اخطارونو د پلي کولو لپاره ميدان ته راوړاندې شول، او اراده يې وکړه چې د مسلمانانو پر وطن حمله وکړي او هملته خپل وطن کې يې تصفيه کړي. د مسلمانانو وينو ته د دوی همدا تنده وه چې هغوی يې د بدر تر ميدانه را ورسول.

د عبدالله بن جحش له سريې وروسته يعنې د دويم هجري کال د شعبان په مياشت کې په مسلمانانو باندې جنګ او قتال فرض شو، او پدې هکله دا څرګند آيتونه را نازل شول: ((وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (۱۹۰) وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنْ الْقَتْلِ وَلا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (۱۹۱) فَإِنْ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۱۹۲) وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انتَهَوْا فَلا عُدْوَانَ إِلاَّ عَلَى الظَّالِمِينَ)). (البقرة: ۱۹۰ – ۱۹۳)

ترجمه: [او جنګ کوئ (اې مؤمنانو) په لاره دالله کې له هغو کسانو سره چې جنګ کوي له تاسې سره، او مه کوئ زيادت (پر هيچا باندې) بيشکه چې الله نه خوښوي تيريدونکي له حده. او وژنئ دوی په هر ځاې کې چې مومئ دوی او وباسئ دوی له هغه ځايه چې ايستلي وئ دوی تاسې او فتنه (شرک او له دين څخه اړول) ډير سخت دي له وژلو څخه. او جنګ مه کوئ له دوی سره په نزد د مسجد الحرام کې تر هغه پورې چې وجنګيږي دوی له تاسې سره په دغه (حرم) کې پس که جنګ وکړي دوی له تاسې سره نو وژنئ دوی هم داسې. (لکه تيرې شوې جزا) جزا ده د کافرانو. پس که منع راوړي (له شرکه نو الله به يې وبښي) نو بيشکه الله ډير ښښونکی پوره رحم لرونکی دی.

او جنګ کوئ تاسي له دوی سره تر هغه پورې چې پاتې نشي فتنه (شرک او فساد) او شي دين (حکم) خاص الله لره، پس که چيرې وګرځيدل (دوی له شرکه نو تاسې تجاوز مه کوئ پر دوی باندې) نو نشته هيڅ تيرې مګر (خو شته جزا د ظلم) پر ظالمانو باندې.]

پدې پسې لږ وخت وروسته الله تعالی بل ډول آيتونه نازل کړل چې په هغې کې يې د جنګ طريقه ښوولې او مسلمانان يې د جنګ لور ته هڅول او پدې هکله يې څه احکام ورته بيانول هغه مبارک آيتونه دا دي: ((فَإذا لَقِيتُمْ الَّذينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإمَّا فدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لانتَصَرَ منْهُمْ وَلَكنْ ليَبْلُوَ بَعْضَكُمْ ببَعْضٍ وَالَّذينَ قُتلُوا في سَبيلِ اللَّه فَلَنْ يُضلَّ أَعْمَالَهُمْ * سَيَهْديهِمْ وَيُصْلحُ بَالَهُمْ * وَيُدْخلُهُمْ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ * يَا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا إنْ تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ)).(١) (محمد: ٤ – ٧)

ترجمه: [نو کله چې مخامخ شوئ (په جنګ کې) له (هغو کسانو) سره چې کافران شويدي نو ووهئ وهل د ورميږونو (د هغو) تر هغه پورې چې ښه ډير مو ووژل دوی او پرې غالب شوئ نو (وتړئ دوی) بيا سخت محکم کړی تړل (د دوی چې ورڅخه خلاص نشي) پس بيا احسان ورسره وکړئ احسان کول وروسته (له بندي کولو او تړلو نه يې) او يا تاسې فديه کړئ دوی فديه کول (په عوض کې يې مال واخلي يا مسلمانان بنديان را خلاص کړئ) (جنګ) ورسره کوئ تر هغه پورې چې کيږدي (جنګيالیان د) جنګ وسلې خپلې دغه (حکم الله په دوی کې) دی او که اراده فرمايلی وی الله (د بدل اخيستلو) نوخوا مخواه به بدل اخيستی وُ الله له دوی څخه (بی له جنګه) او ليکن (امر يې درته وکړ په جهاد له دوی سره) لپاره ددې چې ازموينه وکړي الله د ځينو ستاسو په ځينو نورو (په جنګ کې) او هغه کسان چې وژلی شويدي په ليار د الله کې پس له سره به ضايع نکړي (الله) عملونه د دوی ژر به سمه ليارہ وښيي دوی ته (الله په دنيا او آخرت کې) او ښه به کړي حال د دوی (په دارينو کې) او داخل به کړي (الله) دوی په جنت کې چې معلوم کړيدی (الله) دغه (جنت) دوی ته. اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنی اې مؤمنانو) که مددګاري وکړئ تاسی (له دين (الله او رسول) د الله سره نو مدد به وکړي (الله) تاسې سره (په غلبه پر (دښمن) او ثابت به کړي قدمونه ستاسې (په

(1). استاذ سيد ابو الاعلی مودودي له مـدلـل ځيړنې وروسته وايي چې د محمد سورت د بدر له غزا وروسته نازل شويدی.تفهيم القرآن ١١/٥-١٢ ته مراجعه وکړه.

ځای د جنګ کې).]

پدې پسې الله تعالی د هغې خلکو مذمت وکړ او ويې غندل کوم چې د جنګ د حکم په اوريدو سره ويرې اخيستي وو، او له ډېر خوف نه يې زړونه رپيدل. الله تعالی فرمايي: ((وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنْ الْمَوْتِ فَأَوْلَى لَهُمْ)).(محمد: ۲۰) [نو پس کله چې نازل کړ شي يو سورت محکم او ياد کړی شي په هغه کې جنګ نو وينې به ته هغه کسان چې وي په زړونو د دوی کې ناروغي (د نفاق) ګوري تا ته لکه کتنه د هغه چا چې بيخودي راغلې وي پر هغه باندې له ويرې د مرګ نه، هلاکت دې وي دوی لره.]

حقيقت دادې چې د جنګ فرضيت، او جنګ ته د تيارۍ امر او دې لور ته هڅونه د هغه وخت د حالاتو او شرايطو له غوښتنې سره بالکل مطابقه او برابره خبره وه. که له حالاتو خبر او زيرک کوم قوماندان هم وای، نو هغه به هم خپل لښکر ته ددې فوق العاده او عاجلو حوادثو او حالاتو د مقابلې لپاره خپل پوځ ته د نمبر اول احضاراتو او آماده باش حکم صادراوه، نو په هر څه عالم او له هر څه لوړ خدای به ولې له حالاتو سره برابر حکم نه کاوه. دا واقعيت دی چې حالاتو د حق او باطل تر مينځ د يوې سرنوشت ټاکونکې او فيصله کونکې جګړې غوښتنه کوله. خصوصاً د عبدالله بن جحش له سريې وروسته کومه چې د مشرکينو په غيرت او حميت لوی او ملاماتونکی ګذار ؤ او کومه چې ټول مشرکان يې په سرو سکروټو کينولي وو.

د جنګ د آيتونو له سياق او سباق نه دا څرګنديده چې نور د داسې خونړيو جګړو وخت را لنډ شويدی چې بری او برلاسي به پکې د مؤمنانو وي. ګوره الله تعالی مسلمانانو ته څه ډول حکم کوي چې مشرکان له هغه ځايه وباسئ له کوم نه يې چې تاسې ايستلي يې، بيا هغوی ته د فاتح لښکر په حيث څه ډول د اسيرانو د تړلو، نيولو او د دښمنانو تر مکملې خاتمې پورې د جګړې کولو ښوونه کوي. دا ټول دې لوري ته اشاره وه چې وروستی بری د مسلمانانو دی. خو دا خبره يې همداسې د اشارو تر پردو لاندې پټه وساتله، تر څو هر مسلمان د الله په لار کې د خپلې جذبې عملي ښکارونه هم وکړی شي.

په همدې ورځو يعنې د دوهم هجري کال د شعبان په مياشت کې چې د ۶۲۴م ميلادي کال د فبروري له مياشتې سره سمون خوري الله تعالی د بيت المقدس په ځای کعبه

شريفه د مسلمانانو قبله اعلان کړه. ددې فايده دا شوه چې هغه کمزوري او منافق يهودان چې يوازې د شر او فتنې را ولاړولو پخاطر مسلمان شوي وو، بيرته خپل حالت ته وګرزيدل، له مسلمانانو نه بيل شول او پدې سره د مسلمانانو ليکې له ډيرو غدارانو او فساد کارانونه پاکې شوې.

د قبلې بدلولو ديته هم اشاره کوله چې اوس يوه نوې داسې مرحله شروع کيدونکې ده چې پر قبله باندې د مسلمانانو تر تسلط او حاکميت نه مخکې پاې نه مومي. ځکه دا د ډير حيرت او تعجب خبره ده چې د کوم قوم قبله دې د هغوی د دښمنانو ترولکې لاندې وي، او که فرضاً د هغوی تر قبضې لاندې وي، نو بايد حتماً د هغوی له سلطې نه آزاده کړی شي.

لدې اوامرو او اشاراتو وروسته د مسلمانانو حرکت او نشاط زيات شو، د خدای په لار کې يې د جهاد جذبی په مستۍ راغلې او له دښمن سره د پريکندې جګړې لپاره ليوال شول.

د بدر لویه غزا
د اسلام لومړنۍ پریکنده جګړه

د غزا سبب: د عشیرې په غزا کې مو وویل چې د قریشو یو کاروان چې له مکې نه شام ته روان وُ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لاسه ووت، خو کله چې همدا کاروان له شام نه بیرته راستنیده، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) طلحه بن عبیدالله او سعید بن زید د کاروان د خبر راوړلو پخاطر د شمال لوري ته واستول. دوی تر حوراء پورې لاړل او هملته پاتې شول تر څو د ابو سفیان کاروان ورباندې تیر شو، دوی په منډه ځانونه مدینې ته ورسول او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې له احوال نه خبر کړ.

پدې کاروان کې د قریشو ډیر مالونه وو یعنې زر اوښان چې د پنځوس زره طلایي دینارونو (دوه سوه دوه شپیته نیم کیلو سره زر) په اندازه سامان ورباندې بار وُ، او یوازې څلویښت ساتونکي ورسره وو.

دا د مدینې د خلکو لپاره طلایي موقع وه، خو د مکې د مشرکینو لپاره لدې دومره ډیر مال نه محرومیدل ملاماتونکې نظامي، سیاسي او اقتصادي ضربه وه. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مسلمانانو ته وفرمایل:(**هذه عير قريش فيها أموالهم، فاخرجوا إليها لعل الله ينفلكموها**). **[**دا د قریشو په مال او سامان بار کاروان دی، مخې ته یې ورشئ کیدای شي الله تعالی هغه تاسې ته د غنیمت په ډول درکړي.**]**

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کاروان مخې ته ورتلل په هیچا لازمي نکړل، ټول یې خپلې خوښې ته پرینبودل، ځکه پدې وخت کې دا ګومان نه کیده چې د قافلې په ځای به د بدر په میدان کې له مشرکینو سره یوه پریکنده جګړه صورت مومي. له همدې امله ډیر اصحاب (رضي الله عنهم) په مدینه کې پاتې شول ځکه هغوی فکر کاوه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا عملیات به له پخوانیو عملیاتو سره څه توپیر ونلري. او په همدې سبب له جګړې نه پاتې شویو کسانو باندې څه عتاب او ملامتیا هم نه شته.

د اسلامي لښکر شمېره او په ګروپونو وېشل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د روانیدو لپاره تیار شو، (۳۱۳ یا ۳۱۴ یا ۳۱۷) کسان ورسره وو، له دې جملې نه ۸۲ یا ۸۳ یا ۸۶ مهاجرین، نور انصار چې (۶۱) له اوس او (۱۷۰) له خزرج قبیلې څخه وو. دې لښکر د جګړې څه انتظام نه ؤ کړی او نه یې پوره تیاري نیولې وه، په ټول لښکر کې یوازې دوه آسان چې یو یې د زبیر بن عوام او بل یې د مقداد بن اسود کندي ؤ. او د پاتې کسانو د هرو دوو یا دریو په سر یو اوښ رسیده څکه ټول ایله اویا اوښان ورسره وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او علي او مرثد بن ابي مرثد غنوي درې واړه په یوه اوښ په نوبت سره سپریدل.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړی د مدینې د ادارې او لمانځه ادا کولو لپاره ابن ام مکتوم خپل خلیفه وټاکه، خو کله چې روحاء ته ورسید، نو ابو لبابه بن عبد المنذر یې په مدینه کې د خلیفه په حیث ور ولیږه.

د لښکر عمومي بیرغ سپین او علمبردار یې مصعب بن عمیر قرشي عبدري ؤ. لښکر یې په دوو برخو یا غونډونو وویشه:

۱- د مهاجرینو غونډ چې بیرغ یې له علي (رضي الله عنه) سره ؤ.

۲- د انصارو غونډ او علمبردار یې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) ؤ.

د میمنې (ښي اړخ) قوماندانې یې زبیر بن عوام، او د میسرې قوماندانې یې مقداد بن عمرو او د ساقې مشري یې قیس بن ابي صعصعه ته سپارلې وه، او د لښکر عمومي قومانده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لښکر د عمومي قوماندان په توګه پخپل لاس کې اخیستې وه.

د بدر په لور د لښکر روانیدل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دې غیر مجهز لښکر سره روان شو، له مدینې نه ووت او مکې ته غزیدلې عمومي لاره یې ونیوه مخکې د روحاء تر کوهي پورې ورسید. او کله چې له هغه ځاې نه وخوځید نو د مکې لاره یې خپلې چپې خوا ته پریښوده او ښۍ خواته وګرزید، نازیې ته ورسید، د بدر په لور د نازیې له یوې برخې تیر شو او د صفراء د تنګې او نازیې تر مینځ پرته رحقان نومې وادي یې ووهله بیا له تنګې تیر، او د صفراء په خوا مخکې لاړ، له هغه ځای نه یې د جهینه قبیلې دوه

کسه بسيس بن عمرو او عدي بن ابي الزغبا جهيني د کاروان په هکله د معلوماتو راټولولو پخاطر د بدر لور ته واستول.

په مکه کې د خطر اعلان

له بل پلوه د کاروان مشر ابو سفيان په ډير احتياط سره د حالاتو څارنه کوله، ځکه هغه پوهيده چې د مکې لاره له ډيرو خطرونو سره مخامخ ده، هر وخت يې په اوضاع ځان پوهاوو او له نورو کاروانونو نه يې د لارې په هکله معلومات اخيستل. بالاخره پدې خبر شو چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب پر قافلې باندې د حملې لپاره تيار کړيدي، نو فورا يې ضمضم بن عمرو غفاري ته پيسې ورکړې او مکې ته يې واستاوه تر څو قريشو د کاروان د نجات او مرستې لپاره راوبولي. ضمضم په ډيره بيړه ځان مکې ته ورساوه، او هلته يې د عربو د عاداتو سره سم د اوښ پزه او خپل کميس څيرې کړ، کجاوه يې چپه کړه او پاس پر اوښ ودريد او په لوړ آواز يې نارې کړې اې قريشو! قافله.... قافله...... محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب يې له ابو سفيان سره ستاسې پر مالونو حمله کوي، فکر نه کوم چې په لاس به درشي، کومک... کومک.....

د مکې خلک د جنګ تياري نيسي

ددې اواز په اوريدو سره د مکې ټول مشرکين په حرکت راغلل، او ويې ويل: آيا محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب يې فکر کوي چې دا هم د ابن حضرمي کاروان دی؟ قسم په خدای چې ژر به پوه شي چې زمونږ معامله بل ډول ده ټول پدې سلا شول چې يا به هر څوک پخپله ځي او يا به خپل عوض ليږي، خو زياترو جنګ ته تلل غوښتل خصوصا مشرانو او رئيسانو. پدې سره له ابو لهب پرته نور ټول مشران جنګ ته تيار شول ابو لهب د ځان په عوض خپل پوره وړی واستاوه. قريشو شاو خوا عربي قبيلې هم له ځان سره ملګرې کړې او له بني عدي پرته چې يو کس يې هم جنګ ته ونه ووت نورې ټولې قريشي قبيلې جګړې ته روانې شوې.

د مکې لښکر شميره

د روانيدو په وخت کې ددې لښکر شميره يو زر او درې سوه (۱۳۰۰) جنګيالو ته رسيده چې ورسره سل آسان (۶۰۰) زغرې او بې شميره اوښان چې دقيقه شميره يې نده معلومه. عمومي قومندان يې ابو جهل ؤ او د قريشو (۹) مشرانو د لښکر لوژستيکي امور، تمويل او رسد په غاړه اخيستی ؤ، دوی به هره ورځ (۹) او کله (۱۰) اوښان حلالول.

د بني بکر قبيلو لانجه

کله چې لښکر د تلو تياري ونيوله، نو قريشو ته يو ځل له بني بکر سره خپله دښمني او لانجه ورپه ياد شوه، او وويريدل چې هسې نه هغوی د شا له خوا ورباندې حمله وکړي چې پدې سره به دوی له دوو خواو نه راګير شي! نژدې ؤ چې دا تشويش يې له مخکې تګ نه پښېمانه کړي، په همدې وخت کې شيطان د بني کنانه د مشر سراقه بن مالک بن جعشم المدلجي په شکل کې ورته راغی او ورته ويې ويل: زه ستاسې ملګری يم او ضمانت درکوم چې کنانه به د شا له خوا ستاسې په حق کې داسې څه نه کوي چې تاسې يې نه خوښوئ.

د مکي لښکر روانيدل

لدې اطمينان او ډاډ ګيرنې وروسته د مشرکينو لښکر په ډير کبر او غرور سره له مکې نه روان شو. قرآنکريم د دوی حالت ته اشاره کوي فرمايي:((بَطَراً وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)) (الانفال: ٤٧).ترجمه :[په ډير کبر، خيال او خلکو ته ځان ښودنې په حالت (روان دي) او د خدای له لارې نه منع کوي]

او لکه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي له خپل زور او وسلې سره پداسې حال کې چې له الله تعالی او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې د دښمنۍ بيرغ اوچت کړی ؤ د مدينې په لور وخوځيدل ((وَغَدَوْا عَلَى حَرْدٍ قَادِرِينَ)) (القلم: ۲۵) [ترجمه: سهار مهال پداسې حال کې دخپل کښت د ريبلو لپاره ووتل (چې فقيرانو ته د نه ورکولو نيت يې درلود) او ځانونه يې توانمند شميرل.]

د ټولو زړونه له کينې، غوسې او غضب نه په جوش راغلې وو تر څو له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو نه ددې انتقام او پور واخلي چې

هغوی څنګه او په کوم جرات سره د دوی په کاروان کې سترګې خښې کړيدي؟
لنډه دا چې په ډیره بیړه د شمال په لور د بدر خوا ته لاړل، د عسفان له وادي، قدید او جحفی نه تیر شول او هلته یې د ابو سفیان له طرفه داسې خبر تر لاسه کړ چې ورته وایي: تاسې د خپلو مالونو، کاروان، او افرادو د ساتلو پخاطر راوتلي یئ، الله تعالی هغه ټول وساتل، نجات یې ورکړ، نو بیرته ستانه شئ.

کاروان نجات وموند

هلته ابو سفیان په ډیر احتیاط او تدبیر سره په عمومي لار روان ؤ، د څارنې او کشف عملیات یې څو چنده کړي وو، خو کله چې بدر ته را لنډ شول خپله د قافلې تر مخ شو وړاندې لاړ او مجدي بن عمرو یې ولید د مدینې د لښکر په هکله یې معلومات ورنه وغوښتل. هغه ورته وویل: ما خو څه نا آشنا څوک ندي لیدلي، یوازې دوه سواره وو دلته راغلل له هغه غونډۍ سره یې اوښان چو کړل، ژي یې له اوبو ډک کړل او بیرته لاړل. ابو سفیان فورا دې ځای ته ورغی او د اوښانو پچې یې راواخیستې، ماتې یې کړې که ګوري چې د خرما منذکې (زړي) دي پکې، نو ویې ویل: قسم په خدای چې دا د مدینې واښه دي. بیا په بیړه خپل کاروان ته ورغی عمومي لاره یې چې په بدر ورغلې وه چپې خوا ته پریښوده، او په لویدیځ کې د ساحل په لور روان شو، او پدې سره یې قافله د مدینې له لښکر نه خلاصه کړه او د مکې مشرانو ته یې هغه پیغام ورواستوه چې هغوی ته په جحفه کې ورسید.

مکي لښکر د بیرته ستنیدو له ارادې وروسته سوړه کوي

د ابو سفیان د پیغام له رسیدو نه وروسته د مکې لښکر د بیرته ستنیدو تکل وکړ، خو ابو جهل په ډیر کبر او غرور سره وویل: نه والله که تر هغه ستانه شو تر څو بدر ته نه وو تللي او هلته مو درې شپې نه وي تیرې کړي. هلته به څو اوښان حلالوو، خلکو ته به ډوډۍ ورکوو، د شرابو څښلو ګرم محفلونه به د ډمانو په آوازونو او سندرو لا پسې ګرموو، تر څو عربان زمونږ د راتګ دبدبې او غونډیدو خبر واوري، او د تل لپاره زمونږ رعب ورباندې کیني.
خو اخنس بن شریق د ابو جهل لدې خبرې سره سره د بیرته ستنیدو خبره وکړه، مګر چا وا نه وریده. بالاخره یوازې هغه د بني زهره له تقریبا درې سوه کسانو سره بیرته ستون

شو. ابن شریق د بنو زهره حلیف او پدې وخت کې د دوی قوماندان وُ. د بدر په غزا کې د بنو زهره قبیلې یوه فرد هم ګډون ونکړ، د اخنس پدې نظریه او عمل د بنو زهره خلک له حده زیات خوشاله وو، او همیشه یې ده ته خاص احترام او اطاعت درلود.
د بنو هاشم خلکو هم د بیرته ستنیدو اراده وکړه، خو ابو جهل په ډیره سخته او تونده لهجه ورته وویل:تاسې به له مونږ څخه نه جدا کیږئ، او تر هغه به راسره وئ تر څو مونږ ټول نه وو ستانه شوي. د بنو زهره له جدا کیدو وروسته د مکې لښکر پاتې تقریبا زر کسان د بدر په لور روان شول مخکې لاړل، او د هغه غونډۍ شا ته یې واړول چې د بدر په وادي کې د ننه له جنوبي خولې (العدوه القصوی) سره پرته ده.

د اسلامي لښکر لپاره د حالاتو حساسیت او نزاکت

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لا د لارې په اوږدو کې د ذفران له سیمې سره وُ چې استخباراتو ورته د کاروان او مکې د لښکر خبرونه راوړل. ده مبارک ته پدې خبرونو کې له غور او څیړنې وروسته دا ثابته شوه چې بې له جګړې بله چاره نشته او اوس داسې یوه جراتمندانه، غیرتي او مدبرانه اقدام ته ضرورت دی چې د شرک د لښکر دا غرور ورمات کړي. واقعیت دا دی که چیرې قریش همداسې پریښودل شوي وای چې پدې سیمه کې د غرور او فساد نیلې وزغلوي، نو پدې سره به په عسکري ډګر کې د هغوی لاس نور هم مضبوط او په سیاسي میدان کې به یې نفوذ او اثر زیات شوی وای. او ددې په مقابل کې به د مسلمانانو شان او عظمت زیانمن کیده، بلکه اسلامي حرکت به د یوه بې روحه کالبد حیثیت غوره کاوه او د اسلام دښمنانو ته به نوره دا آسانه وه چې پر مسلمانانو باندې د حملې او تیري جرات وکړي.
بله مهمه خبره دا چې مسلمانانو ته ددې ضمانت چا ورکاوه چې د مکې لښکر به د مدینې په لور وړاندې نه ځي، او هملته به پردوی حمله او تیری نه کوي؟! هیچا هم دا ضمانت نه شوی ورکولی، که پدې حساس وخت کې مسلمانانو ابتکار له لاسه ورکړی وی، نو د خلکو په مینځ کې به د دوی هیبت او عظمت ډیر زیانمن شوی وای.

د شورۍ غونډه

پدې خطرناک، او ناڅاپه رامخ ته شوي وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشورتي شورۍ غونډه دایره کړه. ده پخپله په حالاتو رڼا واچوله، او له اصحابو سره یې پدې هکله نظریات تبادله کړل. ځنې خلک داسې هم وو چې په حالاتو

له خبريدو وروسته ويرې واخيستل، زړونه يې په رپېدو راغلل او دا همغه کسان دي چې الله تعالى يې په هکله فرمايي:

((كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقاً مِنْ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ (٥) يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ)). (الانفال: ٥-٦)

ترجمه: [همداسې لکه چې ستا رب ته له خپل کور نه له حق سره راويستې، او يوې ډلې مسلمانانو ته دا کار سخت ښکاريده، او د همدې حق (جګړې) په هکله يې له معلوماتو وروسته په همدې حق کې له تا سره مناقشه کوله او داسې ښکاريدل لکه چې په زور سترګومرګ نه بووول کيږي.]

خو د لښکر د قوماندانانو موقف بل ډول وُ، ابوبکر (رضي الله عنه) پاڅيد او ډيرې ښې خبرې يې وکړې، ورپسې عمر (رضي الله عنه) پاڅيد دې ته ورته نيکې خبرې يې وکړې. بيا مقداد بن عمرو (رضي الله عنه) وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! مونږ درسره يو هغه وکړه چې الله يې امر کړی، قسم په خدای مونږ به کله هم د بنو اسرائيلو په شان درته و نه وايو چې ته او ستا رب جنګ ته لاړ شئ، او مونږ به دلته ناست وو، بلکه مونږ داسې درته وايو: ته او ستارب جنګ ته لاړ شئ، مونږ هم په جګړه کې درسره يو، قسم په خدای که امر راته وکړې چې تر برک الغماد پورې درسره لاړ شو، نو تر همغه ځايه به له تاسره اوږه په اوږه جګړې ته ادامه ورکوو.رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مننه ورنه وکړه او دعا يې ورته وفرمايله.

دا درې واړه مشران مهاجرين وو، او څرنګه چې پدې لښکر کې د مهاجرينو تعداد لږ و، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) غوښتل د انصارو رايه هم معلومه کړي، ځکه له يوې خوا په جګړه کې د هغوی رول اساسي وُ، او له بلې خوا د عقبې د معاهدې په اساس هغوی پدې نه وو مجبور چې له مدينې نه د باندې جګړې ته داخل شي، نو همدا وجه وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی درې واړو د خبرو له اوريدو نه وروسته وفرمايل: اې خلکو ستاسې رايه څه ده؟ مقصد يې انصار وو. د انصارو مشر او علمبردار سعد بن معاذ (رضي الله عنه) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مطلب پوه شو او ويې فرمايل: لکه چې د تا اشاره زمونږ خوا ته ده يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ده

وفرمایل: هو. سعد (رضي الله عنه) وویل: مونږ ایمان درباندې راوړی، او ستا تصدیق مو کړی، او ددې شاهدي مو ورکړې څه چې تا راوړي هغه ټول حق دي، او پدې مو د اطاعت او پيروۍ عهد او پیمان درسره کړئ، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! څه چې غواړې همغه وکړه، قسم په هغه خدای چې ته یې په حق رالیږلی یې، که وغواړې پدې بحر کې ځانونه واچوو، نو مونږ به ټول له تاسره یو ځای ځانونه په بحر کې ور لاهو کړو، ددې پروا نلرو چې سبا مو له دښمن سره مخامخ کړې، مونږ په جګړو کې د ډیر صبر او د مقابلې په وخت کې د ځوانمردۍ او پایمردۍ خاوندان یو، کیدای شي الله تعالی زمونږ هغه جوهردروښیي چې د تا مبارکې سترګې پرې یخې او رڼې شي، نو د خدای په برکت سره حرکت وکړه.

په یوه بل روایت کې راځي چې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: فکر کوم چې ته لدینه ویریږې چې انصار به یوازې پخپل وطن کې ځانونه ستا په دفاع ملزم ګڼي! زه د انصارو خبره کوم او د هغوی ځواب وایم، لاړ شه چیرته دې چې زړه وي، پوره واک لرې چې له خپلې خوښې سره سم د هر چا سره اړیکې ټینګې کړې، او که غواړې چې له چا سره اړیکې وشلوې، نو ویې شلوه. زمونږ له مالونو نه د خپلې خوښې په اندازه واخله، او څه چې دې زړه وي همغه راکړه او مونږ ته هغه مال چې ته یې رانه اخلې د هغه په نسبت ډیر غوره دي چې راته پرې یې ږدې. او په څه چې ته امر کوې هغه مونږ ته منظوره ده. والله که تر برک الغماد پورې لاړ شې، مونږ به هم درسره روان وو او که وغواړې پدې بحر کې به له تاسره یو ځای ځانونه لاهو کړو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) له خبرو نه ډیر ډاډه او راضي شو، بیا یې وفرمایل: (سیروا وأبشروا، **فإن الله تعالى قد وعدني إحدى الطائفتين، والله لكإني الآن أنظر إلى مصارع القوم**). [حرکت وکړئ، او زیری واورئ، الله تعالی له ماسره له دې دوو شیانو (کاروان یا لښکر) نه د یوه وعده کړې ده قسم په خدای دا دی لکه چې زه همدا اوس ددې خلکو (مشرکینو) د وژلو ځایونه وینم.]

اسلامي لښکر مخ په وړاندې درومي

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ذفران نه وخوځید، د اصافر غرونه یې ووهل او (الدبه) نومې باندې ته کوز شو وروسته یې حنان نومې غونډۍ ښۍ خوا ته پریښوده مخکې لاړ او له بدر سره نژدې یې واړول.

د رسول الله (ﷺ) له خوا د کشف او څارنې عمليات

په همدې ځای کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل ملګري ابوبکر (رضي الله عنه) سره يو ځای د کشف او څارنې لپاره ووت، د قريشو د لښکرو په شاو خوا سيمو کې يې يو عربي سپين ږيری وليد. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: د قريشو او محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله څه معلومات لرې؟- د راز پټ ساتلو پخاطر يې د دواړو لښکرو پوښتنه ورنه وکړه – هغه بوډا ورته وويل: لومړی دا راته ووايئ چې تاسې څوک يئ؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: (إذا أخبرتنا أخبرناك). لومړی ته خبر راته ووايه، بيا به مونږ ځانونه در معرفي کړو. بوډا وويل: سمه ده دا پدې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو. بوډا وويل: خبر شوی يم چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب يې په فلانۍ ورځ راخوځيدلي دي، که دا خبر رښتيا وي، نو نن به محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په فلانۍ سيمه کې وي. همغه ځای يې ښوولی ؤ په کوم کې چې د مدينې لښکر پروت ؤ- او د مکې د لښکر په هکله خبر راکړل شوی چې هغوی په فلانۍ ورځ حرکت کړی، که خبر ورکوونکی ريښتونی وي نو هغوی به نن په فلاني ځای کې وي- او همغه ځای يې ښوولی ؤ کوم ته چې قريش را رسيدلي وو. او کله يې چې خبره خلاصه کړه، نو دوی ته يې وويل: تاسې څوک يئ؟ (تاسې له چا نه يئ؟) رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: مونږ له ماء (اوبو) څخه يو. دا يې وويل او روان شو. بوډا له ځان سره وايي: د کومو اوبو؟ آيا د عراق له اوبو؟

د مکې لښکر په هکله د مهمو معلوماتو لاسته راوړل

د همدې ورځې په ماښام رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مهاجرينو درې سرداران علي بن ابي طالب، زبير بن عوام او سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنهم) له يو شمير نورو اصحابو (رضي الله عنهم) سره پدې مکلف کړل چې لاړ شي او د دښمن په هکله تازه معلومات راوړي. هغوی د بدر اوبو ته ورغلل هلته د مکې

لښکر دوه کسه وو چې لښکر ته يې اوبه وړې. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عسکرو هغوی دواړه ونيول او له ځان سره يې راوستل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دغه وخت لمونځ ادا کاوه، نو اصحابو (رضي الله عنهم) ورنه تحقيقات شروع کړل. بندیانو ورته ویل: مونږ د قريشو سقاوان يو اوبو پسې راغلي وو. اصحابو (رضي الله عنهم) دا نه منل او ګومان يې کاوه چې دا به د ابو سفيان د کاروان خلک وي، ځکه هغوی لا تر اوسه په کاروان باندې د قبضې هيله او طمعه درلوده. په دواړو يې د وهلو شروع وکړه تر هغه يې ووهل تر څو دې ته اړ شول چې ووايي مونږ د ابوسفيان کسان يوو، نو بيايې پريښودل. کله چې رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لمونځ خلاص کړ، اصحابو ته يې په تهديد آميزه لهجه وفرمايل: (**إذا صدقاكم ضربتموهما، وإذا كذباكم تركتموهما، صدقا والله، إنهما لقريش**). [کله يې چې رښتيا درته ويل نو وهل مو، خو کله يې چې دروغ درته وويل، نو پرې مو ښوول، دوی رښتيا وايي دا دواړه د قريشو کسان دي.]

بيا يې هغو دواړو ځوانانو ته مخ وروااړاوه او ورته ويې فرمايل: (**أخبراني عن قريش**) د قريشو په هکله معلومات راکړئ! دوی ورته وويل: هغوی ددې وادي په وروستۍ خوله کې پرتې غونډۍ شاته دي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**كم القوم؟**) شمير يې څومره دی؟ دوی وويل: ډير زيات دی. ده وفرمايل: (**ما عدهم؟**) څومره؟ دوی وويل: په دقيق شمير يې نه پوهيږو. ده وفرمايل: (**كم ينحرون كل يوم؟**) د ورځې څو اوښان حلالوي؟ دوی وويل: يوه ورځ نهه او يوه ورځ لس. نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**القوم فيما بين التسعمائة إلى الألف**) د دوی تعداد د (۹۰۰) او (۱۰۰۰) تر مينځ اټکل کيدای شي.

بيايې بنديانو ته وفرمايل: (**فمن فيهم من أشراف قريش؟**) له دوی سره کوم مشران راغلي دي؟ دوی وويل: له دوی سره د ربيعه زامن عتبه او شيبه، ابو البختري بن هشام، حکيم بن حزام، نوفل بن خويلد، حارث بن عامر، طعيمه بن عدي، نضر بن حارث، زمعه بن اسود، ابو جهل بن هشام، اميه بن خلف او نور....

بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته مخ کړ او ويې فرمايل: (**هذه مكة قد ألقت إليكم أفلاذ كبدها**). مکې د خپل زړه کترې (د جګر ټوټې) درته رااليږلې دي.

د رحمت باران

الله تعالی په همدې شپه ښه باران وکړ. همدا باران د مشرکینو لپاره عذاب او وبال ؤ هغوی یې له وړاندې تګ نه منع کړل، او د مسلمانانو لپاره رحمت ؤ د هغوی زړونه او بدنونه یې ورباندې پاک کړل څمکه یې ورته برابره کړه، تر پښو لاندې یې ریګ کلک شو، حالات برابر او زړونه مضبوط شول.

اسلامي لښکر د مهمو عسکري مرکزونو په لور وړاندې ځي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر ته د وړاندې تګ قومانده ورکړه، تر څو له مشرکینو نه مخکې د بدر اوبو ته ورسیږي او هغوی ته اجازه ورنکړي چې پر اوبو ولکه ولګوي.

لښکر مخکې لاړ او لماسختن یې د بدر له ټولو نه نژدې چینې سره واړول. په دې وخت کې حباب بن منذر لکه د نظامي امورو د متخصص په حیث رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: آیـا الله تعالی پدې ځای کې د اړولو امر درته کړیدی؟ او مونږ همدلته تم کیدو باندې مامور یو د مخکې او وروسته تګ اجازه نلرو؟ او که نه تا خپله د جنګي حکمت او تدبیر په اساس دا ځای غوره کړیدی؟

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**بل هو الرأي والحرب والمكيدة**). دا زما نظر او یو جنګي تاکتیک دی. نو ده ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دا مناسب ځای ندی، لښکر ته امر وکړه چې قریشو ته تر ټولو نه لنډې چینې باندې واړوي، هلته به بیا مونږ نورې ټولې چینې پټوو او پخپله چینه به حوض جوړوو او له قریشو سره به په جګړه لاس پورې کوو، نو هغه وخت به له مونږ سره اوبه وي او دوی به له اوبو نه محروم وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**لقد أشرت بالرأي**). تا ډیره ښه مشوره راکړه.

وروسته یې لښکر ته د وړاندې تګ امر وکړ، او په نیمایي شپه کې یې دښمن ته له ټولو نه نژدې چینه باندې واړول، هلته یې د اوبو ډنډونه جوړ کړل، او نورې ټولې چینې یې پټې کړې.

د قيادت مرکز

وروسته له هغه چې مسلمانان ځای په ځای شول، سعد بن معاذ (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وړانديز وکړ چې بايد د خاصو او عاجلو حالاتو سره د مقابلې او احتمالي ماتې د جبران لپاره د قيادت لپاره يو خاص مرکز جوړ شي. خپل وړانديز يې داسې وړاندې کړ: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! خوښه دې نده چې ستاسې لپاره يوه څپره جوړه کړو ته به پکې تشريف لرې، او ستاسې سورلي به هم هملته تياره درته ولاړه وي، مونږ به له دښمن سره د جګړې ډګر ته ننوزو که چيرته الله عزت راکړ او پر دښمن يې بر لاسي کړو، نو دا به هغه څه وي چې مونږ يې غواړو، او که داسې ونه شول نو بيا به ته پخپله سپرلۍ سپور او له مونږ نه پاتې شوو کسانو سره به يو ځای شي. يا نبي الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! زمونږ له قوم نه هغه کسان وروسته پاتې دي چې مونږ له تاسره له هغوی نه ډيره مينه نلرو، که چيرې هغوی خبر وای چې ته به له دښمن سره مخامخ کيږې، نو چيرې به هم نه وای پاتې شوي، الله تعالی به د هغوی په واسطه د تا ساتنه کوي، هغوی به ستا خير غواړي او په جهاد کې به ستا ملګري وي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) ستاينه وکړه او د خير دعا يې ورته وفرمايله.مسلمانانو خپل عظيم قائد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د جګړې د ميدان شمال ختيځې خوا ته د غونډۍ په سر په يوه حاکمه نقطه کې څپره جوړه کړه.او د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې د انصارو ځوانانو يو ګروپ پدې موظف شو چې د قيادت د مرکز يعنې د لښکر د عمومي قوماندانۍ ساتنه او حفاظت وکړي.

د لښکر ترتيب او د شپې سبا کول

بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښکر ترتيب او تنظيم کړ[1]. د جګړې په ميدان کې وګرزيد او پخپل مبارک لاس سره به يې اشاره کوله. چې دا سبا د فلاني د وژل کيدو ځای دی (ان شاء الله)[2] او دا د فلاني. وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هلته د يوې ونی سره لمونځ کاوه، مسلمانانو ټولو په ډاډ او

(1). جامع الترمذي ابواب الجهاد، باب ما جاء في الصف والتعبئة ٢٠١/١.
(2). مسلم له انس نه روايت کړی، مشکاة المصابيح ٥٤٣/٢ وګوره.

راحت سره شپه سبا کړه، زړونه يې له سکون او هيلو نه مالا مال وو او ددې طمعه يې درلوده چې سبا د خپل رب رحمت او کرم د سر په سترګو ويني ((**إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الأَقْدَامَ**)) (الانفال-۱۱). [ياد کړه هغه وخت چې د الله له لوري د امن پخاطر خوب درباندې راغی، او له آسمان نه يې اوبه درباندې نازلې کړې تر څو تاسې ورباندې پاک کړي او د شيطان پليتي درنه ليرې کړي، او زړونه مو سره وتړي او قدمونه ورباندې استوار او ثابت وګرزوي.]

دا شپه د جمعې مبارکې شپه وه چې د دوهم هجري کال د رمضان مياشتې له اوولسمې سره سمون خوري او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د همدې مياشتې په ۸ يا ۱۲ له مدينې نه راخوځيدلی وُ.

د جنګ په ميدان کې د مکي لښکر اختلاف

قريشو هلته العدوه القصوي (ليرې خوا)کې شپه سبا کړه، او سهار ټول له غونډۍ نه راکوز او د بدر په لور روان شول، يو څو کسان يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حوض په خوا راغلل، چې اوبه وڅښي. رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: پرې يې ږدئ. وروسته له حکيم بن حزام پرته نور ټول چې لدې حوض نه يې اوبه څښلې وې په همدې جګړه کې مړه شول، حکيم وروسته په اسلام مشرف شو، او کله به يې چې کلک قسم کاوه، نو ويل به يې: قسم په هغه ذات چې ماته يې د بدر په ورځ نجات راکړی.

کله چې قريش ډاډه شول، نو عمير بن وهب الجمحي ته يې وظيفه ورکړه چې لاړ شي او د مدينې د لښکر په قوت او اندازه ځان پوه کړي. عمير په خپل آس سپور او د اسلامي لښکر له قرار ګاه نه راتاو شو، بيا قريشو ته ورغی ويې ويل: دوی څه کم يا څه زيات درې سوه کسان دي، خو اجازه راکړئ وګورم چې هغوی خو کوم کمين او يا نور کومک نلري؟ آس يې د وادي په مينځ کې تر ډيره وزغلوه خو هيڅ يې هم ونه ليدل، بيرته راغی او ورته ويې ويل: ماڅه ونه ليدل، خو اې قريشو! داسې بلاوې مې وليدلې چې د مرګ پيغام يې درلود، د مدينې اوښانو خالص مرګ راوړی دی، دا داسې خلک دي چې له تورو پرته هيڅ ملجا د تيښتې ځای او پناه ګاه نلري، د قوت راز يې هم په تورو کې دی، زه قسم خورم چې له هغوی نه هيڅوک تر هغې نه مري تر

څو يې له تاسې نه څوک نه وي وژلي، نو که چيرې هغوی ستاسې د سرکسان ووژني، نو بيا به د ژوند خوند او ارزښت څه وي؟ درته وايم چې ښه فکر وکړئ.

دلته د ابوجهل په خلاف يو بل مخالفت راولاړ شو، چې غوښتل يې د ابو جهل د نظر بر عکس بې له جګړې بيرته مکې ته ستانه شي. حکيم بن حزام پدې هکله د خلکو په مينځ کې فعاليت شروع کړ، عتبه بن ربيعه ته ورغی او ورته ويې ويل: ابو الوليده! ته د قريشو مشر او سردار يې ټول ستا خبرې اوري، نو ته ولې يو داسې نيک کار نکوې چې تر قيامته د نوم ښه پرې ياديږې؟! ده وويل: حکيمه دا به کوم کار وي؟ ده ورته وويل: هغه دا چې دا خلک بيرته ستانه کړې، او په سريه نخله کې د وژل شوي عمرو بن الحضرمي چې ستا حليف ؤ معامله ته پخپله غاړه واخلې! عتبه وويل: سمي ده، دا خبره زما قبوله ده، ته زما له خوا ددې ضامن يې، هغه زما حليف ؤ زه يې د ديت او ټول ضايع شوي مال ضامن او ذمه وار يم. بيا عتبه ورته وويل: لاړ شه حکيمه بن حنظليه ته ورشه - حنظليه د ابو جهل مور وه - ځکه زه د خلکو په معاملاتو کې له ده پرته له بل چا نه د مخالفت او مشاجرې تشويش نلرم. بيا عتبه بن ربيعه پاڅيد او خلکو ته په خطاب سره يې وويل: اې قريشو! تاسې له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو سره يې له جګړې نه څه نه شئ ګټلئ او نه پدې سره کومه خاصه کارنامه تر سره کولای شئ که چيرې تاسې هغه ووژنئ هم، نو داسې مخونه به ووينئ چې ليدل يې نه خوښوئ، ځکه هر چا به يا د تره زوی، يا د ماما زوی او يا بل خپلوان وژلی وي، نو بيرته ستانه شئ او محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له نورو عربو سره پريږدئ، وګورئ که عربانو هغه وواژه، نو ستاسې هيله به پوره شوې وي، او که داسې ونه شول نو بيا به هم تاسې پداسې حالت کې ورسره مخامخ کيږئ چې له ده سره به مو هغه څه نه وي کړي چې کړل مو يې غوښتل.

حکيم بن حزام ابوجهل ته ورغی، هغه خپله زغره برابروله او ورته ويې ويل: ابو الحکمه! عتبه دا پيغام درته را استولی دی. ابو جهل ددې خبرې په اوريدو سره وغوړميد او ويې ويل: د محمد او اصحابو په ليدو سره د عتبه سينه پړسيدلې ده، يعنې ويرې اخيستې دی، دا نه منو، قسم په خدای تر هغې به ستانه نه شو تر څو الله زمونږ او محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر مينځ فيصله نه وي کړې. عتبه دا خبره ځکه کړې چې فکر کوي محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب يې اوښ خوړونکي دي. او بله دا چې زوی يې حذيفه چې مخکې مسلمان او مهاجر شوی ؤ هم له دوی سره دی. او له همدې کبله تاسې له هغوی نه ويروي. کله چې عتبه د ابو جهل په خبرو خبر شو نو ويې ويل: ابو جهل ويرې اخيستئ، دا په کوناتې

خوشبويي وهونکی به پوه شي چې د چا سينه له ويرې نه پړسيدلې ده، ډارن زه يم او که هغه؟ ابو جهل لدې ويرې چې هسې نه دا مخالفت زور و نه نيسي، په حرکت راغی او ژر يې په سريه نخله کې د وژل شوي عمرو ورور عامر بن الحضرمي ته احوال وليږه چې وګوره ستا حليف (عتبه) غواړي خلک بيرته ستانه کړي، تا خو خپل انتقام پخپلو سترګو ليدلی، پاڅه او خلک له خپل مظلوميت او د ورور د مرګ له انتقام نه خبر کړه. پدې پسې عامر پاڅيد خپل کوناټی يې لوڅ کړ او چيغه يې کړه، واعمراه! و اعمراه! خلک يو ځل را سره شول، معامله سخته او د جنګ اراده پخه شوه، د عتبه د عقل مندۍ خبره هيره شوه، او پدې ترتيب سره جوش پر هوش يعنې جذبه پر عقل بر لاسې شوه او دا مخالفت هم ختم شو.

دواړه لښکرې يو بل ته مخامخ

کله چې مشرکين را ښکاره شول، او دواړه لښکر يو بل ته مخامخ ودريدل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**اللهم هذه قريش قد أقبلت بخُيَلائها وفَخْرها تُحَادُّك وتكذب رسولك، اللهم فنصرك الذي وعدتني، اللهم أحْنِهُم [الغداة]**). يا الله! دا قريش چې په ډير کبر او غرور سره دلته پداسې حالت کې راغلي چې ستا سره دښمني کوي او ستا رسول تکذيبوي، يا الله! ستا مدد... هغه چې تا يې وعده راسره کړيده، يا الله! ته نن د دوی ملا ورماته کړې! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې کله عتبه بن ربيعه وليد چې په يوه سره اوښ سپور دی، نو ويې فرمايل: (**إن يكن في أحد من القوم خير فعند صاحب الجمل الأحمر، إن يطيعوه يَرْشُدُوا**).که چيرې پدې خلکو کې له چا سره خير وي، نو هغه د سره اوښ له خاوند سره دی، که خلک دده خبره ومني، نو په نيغه لار به تللي وي. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مسلمانانو ليکې برابرول پيل کړل، په همدې وخت کې يوه عجيبه پيښه وشوه، هغه داسې چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يو غشی ؤ چې خلک به يې پرې برابرول، همدا غشی يې د سواد بن غزيه چې له صف نه لږ وتلی ؤ په خيټه ور چوخ کړ او ورته ويې فرمايل: (**استو يا سواد**) سواده! برابر شه. سواد وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زه خو

دي خوږ کړم، بدله غواړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله مبارکه خيټه ورته لوڅه کړه او ويې فرمايل: (استقد) بدله دې واخله. سواد يو ځل ورنه تاو شو او مبارکه خيټه يې ورته مچي کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:(ما حملك على هذا يا سواد؟).ولې دې داسې وکړل؟ سواد عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حالات خو وينې چې څه ډول دي، ما وغوښتل چې له تاسره مې آخري معامله دا وي چې زما پوستکی ستا له مبارک جلد سره ولګيږي. بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته د خير دعا وفرمايله. کله يې چې صفونه برابر کړل نو ورته ويې فرمايل: تر هغې به جنګ نه شروع کوئ تر څو زما آخرينی قومانده نه وي صادره شوې، بيايې د جنګ په هکله خصوصي لارښوونه ورته وکړه او ويې فرمايل: (إذا أكثبوكم ــ يعنى اقتربوا منكم ــ فارموهم، واستبقوا نبلكم، ولا تسلوا السيوف حتى يغشوكم).کله چې د قريشو ټولي درته را لنډ شول، نو د غشو باران ورباندې وکړئ، د غشو ساتلو خيال کوئ يعني هسې بې فايدې غشي مه ولئ.[1] او تر هغه پورې توري مه وهئ تر څو دوی درنه را تاو شوي نه وي[2] بيايې له ابوبکر سره څپرې ته تشريف يووړ، او سعد بن معاذ د ساتنې له ګروپ سره د څپرې په خوله کې ولاړ و.

د مشرکينو له مينځه ابو جهل پدې ورځ د فتحې دعا وکړه او ويې ويل: اې خدايه! زمونږ نه هغه ډله ماته او ټوټې ټوټې کړه چې د خپلوۍ د مزي شلوونکې وي، او هغه څوک مات کړې چې موږ ته يې داسې څه راوړي چې مونږ يې نه پيژنو. اې خدايه! هر څوک چې تاته ډيره ګران او نژدې وي هغه نن بريالی کړه. الله تعالی دې ته په اشارې سره فرمايي:

((إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئاً وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ)). (الانفال:١٩) [که تاسو د فتحې او فيصلې غوښتنه کوئ، نو فيصله خو در وشوه ، اوس که منع شئ نو همدا ستاسې لپاره ډيره ښه ده او که بيا وګرځئ او هماغه حماقت تکرار کړئ نو مونږ به هماغه سزا تکرار کړو او ستاسې ډله که هر څومره زياته هم وي ستاسې په درد به هيڅ ونه شي خوږ لای، الله د مؤمنانو ملګري

(1). صحيح البخاري ٥٦٨/٢

(2). سنن ابي داود باب في سل السيوف عند اللقاء ١٣/٢

دی.]

د صفر ګړی او د جګړې لومړۍ قرباني

ددې جګړې لومړنۍ قرباني اسود بن عبدالاسد المخزومي وُ. دا ډېر شریر او بد اخلاق انسان وُ پدې وخت کې د لښکر له مینځ نه راووت او ویې ویل: په خدای مې دې قسم وي چې یا به د دوی له حوض نه اوبه څښم، یا به یې ړنګوم او یا به همدلته مرم. مقابلې ته یې حمزه (رضي الله عنه) راووت او له حوض سره خوا کې یې د توري داسې ګوزار پرې وکړ چې پښه یې په پنډۍ کې بوټه ور پرې کړه او د شا په تخته ولوید، خو هغه پداسې حال کې چې له پښې نه یې وینو داري وهلې په خېوړو خېوړو حوض ته ځان ورساوه او غوښتل یې حوض ړنګ او خپل قسم پوره کړي، خو حمزه (رضي الله عنه) بل ګوزار ورباندې وکړ او هملته حوض کې د ننه په وینو کې خولم شو.

مقابله

دا لومړنۍ فتل وُ چې د جګړې اور ورباندې بل شو، پدې پسې د قریشو د سردارانو د یوې کورنۍ درې غړي د ربیعه زامن عتبه او شیبه، او ولید بن عتبه میدان ته را وړاندې شول او د مقابلې چیلنج یې ورکړ. په ځواب کې یې د انصارو درې ځوانان د حارث او عفراء زامن عوف او معوذ، او عبدالله بن رواحه میدان ته ور ووتل. مشرکانو ورته وویل: تاسې څوک یئ؟ دوی ځواب ورکړ، مونږ انصار یو. هغوی وویل: تاسې قدرمن سیالان یئ، مونږ له تاسې سره غرض نلرو، مونږ خپل تربرونه غواړو. بیایې غږ اوچت کړ اې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته له خپل قوم نه زمونږ سیالان رامخکې کړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ او ویې فرمایل: عبیده بن حارث، حمزه اوعلي (رضي الله عنه) راووزئ. هغوی را مخکې شول او کله چې مشرکینو ته ورنژدې شول، ورته ویې ویل: تاسې څوک یې؟ دوی ځانونه وروپیژندل.

مشرکینو وویل: تاسې قدرمن سیالان یئ. مقابله پیل شوه. عبیده چې له ټولو نه مشر

ۍ د عتبه بن ربیعه او حمزه د شیبه او علي د ولید مقابلې ته ودرید.[1] حمزه او علي (رضي الله عنه) په دیر لږ وخت کې خپل حریفان د مرګ په خوله ورکړل، خو د عبیده او مقابل لوري تر مینځ د تورو ګوزارونه تبادله شول او دواړه سخت ټپیان شول، پدې وخت کې حمزه او علي (رضي الله عنهما) په عتبه ورتاو شول او ویې واژه. عبیده یې له ځان سره یوور. د هغه پښه غوڅه شوې وه او له خبرو لویدلې ؤ، بالاخره د جنګ په څلورمه یا پنځمه ورځ کله چې مسلمانان د مدینې په لور روان وو د صفرا په سیمه کې وفات شو. علي (رضي الله عنه) به قسم یا داوه او ویل به یې چې دا لاندینی آیت د دوی په حق کې نازل شویدی ((**هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ**)) (**الحج :۱۹**) [**دا دواړه مخالفان دي چې د الله په خاطر یې مخالفت سره کړی.**]

عمومي یرغل

ددې مقابلې پای د مشرکینو لپاره د یوې لویې غمیزې پیلامه وه، هغوی په یو ځل د درې تکړه او پیاوړي مشران له لاسه ورکړل. ټول یو ځل له قهراو غوسې نه په جوش راغلل او په مسلمانانو یې ور ودانګل. مسلمانان پداسې حال کې چې له خپل رب نه یې په پوره عجز او زاریو د مرستې او نصرت سوالونه کول، پخپلو ځایونو ټینګ ولاړ وو، ژبې یې د احد احد په ویلو لمدې وې، کلکه دفاع یې کوله او مشرکینو ته یې ډیر زیانونه ور واړول.

رسول الله (ﷺ) خپل رب ته د سوال لاس اوږدوي

له کله نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفونه برابر کړل او څپړې ته راغی له همغه وخت نه یې خپل پروردګار ته د سوال لاسونه پورته کړې وو او د کړې وعدې د پوره کیدو غوښتنه یې ورنه کوله، داسې یې فرمایل: (**اللهم أنجز لي ما وعدتني، اللهم إني أنشدك عهدك ووعدك**) ((اې خدایه! له ماسره خپله وعده پوره کړه، خدایه! زه له تانه ستا د عهد او وعدې سوال کوم)). کله چې جګړه ښه ګرمه شوه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا دعا فرمایله: (**اللهم إن تهلك هذه**

---

[1]. دا د ابن اسحاق خبره ده. د احمد او ابو داود په روایت کې راځي چې عبیده د ولید، علي د شیبة او حمزة د عتبة مقابلې ته ودرید. مشکاة المصابیح ۲/۳۴۵.

العصابة اليوم لا تعبد، اللهم إن شئت لم تعبد بعد اليوم أبدًا. ((اې پروردګاره! كه نن دا ډله هلاكه شوه، نو بيا به ستا عبادت ونشي، خدايه! كه ستا اراده وي نو له ننه وروسته به هيڅكله هم ستا عبادت ونشي)). ده مبارک دومره خشوع او خضوع كوله چې ان چادر يې له مباركو اوږو نه ولويد، ابوبكر (رضي الله عنه) هغه بيرته ورسم كړ او ورته ويې ويل: بس كړه يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! تا له خپل رب نه په ډير اصرار سوال وكړ. الله تعالى هم خپلوملائكو ته وحي وفرمايله :((**أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ**)) (الانفال:١٢) [زه له تاسې سره يم مؤمنانو ته ثبات وركړئ او زه به د مشركينو په زړونوكې ويره اچوم.] او خپل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې داسې وفرمايل:((**أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ**)) .(الانفال:٩) [ترجمه : زه مو په زرو فرښتو سره چې يو په بل پسې وي مرسته كوم.]

د ملائكو نزول (را كوزيدل)

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يوه لحظه پړمخې پريوت، ژر يې خپل سر را پورته كړ او ويې فرمايل: (**أبشر يا أبا بكر، هذا جبريل على ثَنَاياه النَّقْعُ**) **[أي الغبار] وفي رواية ابن إسحاق: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (أبشر يا أبا بكر، أتاك نصر الله، هذا جبريل آخذ بعنان فرسه يقوده، وعلى ثناياه النقع)**. زيرى مې درباندې ابوبكره! دا دى جبريل له مخې سره يې ګرد او غبار را ولاړ شويدى.

د محمد بن اسحاق په روايت كې راغلي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: ابوبكره! خوشاله اوسه، د الله تعالى كومک درته راورسيد، دا دى جبريل (ع) پداسې حال كې چې د آس قيزه يې نيولې او له مخې سره يې ګرد او دوړې اوچتې شوې را روان دى. بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له څپرې نه پداسې حال كې راووت چې زغره يې اغوستې او دا خبرې يې په خوله وې: ((**سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ**)) (القمر: ٤٥)) ترجمه :[ژر به د دښمن ټولي ماتې وخوري او په تېښته به شي].

په ډير جوش او هيبت سره روان و، يو موټى شګې يې واخيستې د قريشو خوا ته يې

مخ واړاوه او ويې فرمايل: ((**شاهت الوجوه**)) (ورک دي دا مخونه شي) او شګې يې ددوی په طرف وروشيندلې، دا شګې د ټولو مشرکينو په سترګو، سږمو، او خولو کې ولګيدې. الله تعالی پدې هکله فرمايي: ((**وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى**)) (الانفال:۱۷) **[حقيقت دادی چې تا و نه ويشتې بلکه الله وويشتلې.]**

ځوابي بريد

په همدې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر ته د ځوابي يرغل قومانده ورکړه او ورته ويې فرمايل: (**شدوا**) يعنی پرې ور ودانګئ. بيا يې جنګ ته وهڅول ويې فرمايل: (**والذي نفس محمد بيده، لا يقاتلهم اليوم رجل فيقتل صابرًا محتسبًا مقبلًا غير مدبر، إلا أدخله الله الجنة**).په هغه ذات مې دې قسم وي چې د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نفس دده په واک دی، هر څوک چې نن له دښمنانو سره جګړه کوي، بيا پداسې حال کې ووژل شي چې د جګړې په ميدان کې دښمن ته مخامخ د ثواب په نيت ټينګ او صابر ولاړ او له ميدان نه تښتيدلی نه وي، الله تعالی به يې جنت ته داخلوي. د خپل لښکر حماسې راپاروي او ورته فرمايي: (**قوموا إلى جنة عرضها السموات والأرض**).پاڅئ د هغه جنت په لور پاڅئ چې د ځمکې او آسمانونو په اندازه پراخه دی. پدې وخت کې عُمَيْر بن الحُمَام وويل: بَخْ بَخْ. (واه، واه څومره ښه). رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: (**ما يحملك على قولك: بخ بخ؟**) ولې دې بخ، بخ وويل؟ ده ورته وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دا مې يوازې پدې هيله او اميد وويل چې زه هم دې جنت ته له داخليدونکو نه شم. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**فإنك من أهلها**). ته جنتي يې. وروسته هغه له خپلې توبرې نه څوداني خرماوې را وايستلې او خوړلې يې، بيا يې وويل: که زه دومره ژوندی پاتې شم چې دا خرماوې وخورم، نو دا به هم ډير اوږد ژوند وي، نو ژر يې پاتې خرماوې وغورځولې او په مشکرينو ورګډ شو، تر هغې وجنګيد تر څو شهيد شو.[1] همدا راز د مشهورې ښځې عفرا زوی عوف بن حارث له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه پوښتنه وکړه: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! الله تعالی د

[1]. مسلم ۱۳۹/۲. مشکاة المصابيح ۳۳۱/۲

بنده په کوم کار دومره خوښیږي چې وخاندي؟ ده ورته وفرمایل: (**غَمْسُه یده في العَدُوّ حاسرًا**).الله تعالی پدې سره ډیر خوښیږي چې بنده بې له زغرې او ډال نه خپل لاس په دښمن کې ور د ننه کړي، یعنی په دښمنانو وردانګي. نو عوف خپله زغره وایسته او توره په لاس د دښمن په لیکو ورګډ شو تر هغې وجنګید تر څو د شهیدانو له کاروان سره یوځای شو.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ځوابي حملې قومانده ورکړه هغه وخت د دښمن څو حملې تیرې شوې وې، د هغوی جوش او خروش مخ په سړیدو و، نو دا یو داسې با حکمته تاکتیک و چې د مسلمانانو د موقف په ټینګولو کې یې ژوره اغیزه درلوده، ځکه هغوی ته پداسې وخت کې د حملې او یرغل امر ورکړ شوی و چې د دوی د جهاد روحیه ځوانه او په پوره زور کې وه. همدا وه چې پر مشرکینو یې داسې سخته او پریکنده حمله وکړه چې لیکی یې ورماتې او ډیرې ککرۍ یې پر ځمکه راوغورځولې. د اسلام د سپاهیانو جوش او خروش هغه وخت لا پسې ډیر شو کله چې دوی خپل عظیم رهبر پداسې حال کې ولید چې زغره یې په تن ده په ډیر کلک عزم او لوړ همت را روان دی او فرمایي: ((**سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ**)) **[دا لښکر به ماتې خوري او شا به را اړوي، تښتي به.]**

مسلمانانو ډیره سخته جګړه وکړه، ملائکو یې هم مرسته کوله. ابن سعد له عکرمه نه په یوه روایت کې وایي: پدې ورځ به موږ کتل چې د سړي سر پرې کیږي خو دا نه معلومیږي چې چا وواهه او د بل سړي به لاس پرې کیده او دا به نه معلومیده چې چا وواهه. ابن عباس وایي: یوه مسلمان د جنګ په میدان کې یو کافر تعقیباوه او وریسې و، پدې وخت کې ناڅاپه پر مشرک باندې د درې (متروکې) د ګوزار آواز واوریدل شو او د یوه سواره غږ پورته شو چې ویل یې:((**اقدم حیزوم**)) حیزومه! وړاندې ځه، مسلمان هغه مشرک ولید چې په شا راولوید، ورته راوګرزید که ګوري چې پزه یې زخمي او مخ یې داسې څیرې شویدی لکه چې په متروکه وهل شوی وي، دا ټول زخمونه یې نوي او تازه وو، دا انصاري مسلمان راغی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې ټوله کیسه بیان کړه، نو ده ورته وفرمایل: (**صدقت، ذلك من مدد السماء الثالثة**). ته ریښتیا وایې دا د دریم آسمان کومک او مدد ؤ.[۱]

---

[1]. مسلم ۹۳/۲ او نور.

ابو داود مازني وايي: زه په يوه مشرک پسې وم چې ويې وهم، خو مخکې لدينه چې زما توره وروسيږي د هغه سر راپريوت، نو زه پوه شوم چې بل چا وواژه. يوه انصاري حضرت عباس (رضي الله عنه) اسير کړی او له ځان سره يې راووست. عباس (رضي الله عنه) وويل والله که زه دې سړي اسير کړی وم، زه يوه داسې سړي اسير کړم چې په سر يې ويښتان نه وو، ښکلی او روڼ مخ او په يوه تور و سپين آس سپور ؤ، زه اوس هغه دلته نه وينم. انصاري وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دا ما اسير کړيدی. ده ورته وفرمايل: (اسکت فقد أيدك الله بملك کريم). چپ شه، الله تعالی د کريمې ملکې په واسطه ستا مرسته کړيده.

ابليس د جنګ له ډګر نه پښې سپکوي

ابليس چې د سراقه بن مالک بن جعشم مدلجي په شکل کې له قريشو سره راغلی ؤ، تر هغې پورې له دوی سره حاضر ؤ تر څو يې ملائکې وليدلې چې پر مشرکينو باندې حملې کوي، نو پدې وخت کې يې شا واړوله او د تيښتې لاره يې ونيوه. دلته حارث بن هشام هغه راونيو ځکه ګومان يې کاوه چې سراقه دی، خو ابليس ټټر کې داسې ګوزار ورکړ چې ايسته يې ورغوځاوه او په تيښته له ميدان نه ووت. مشرکينو ورته وويل: سراقه چيرته ځې تا خو ويلي ؤ چې زه به تر پايه درسره ولاړ اوملګری وم؟ ده ورته وويل: زه هغه څه وينم چې تاسې يې نه وينئ، زه له خدايه ويريږم، الله تعالی شديد عذاب ورکوونکی دی، بيا همداسې تښتيده تر څو ځان يې په بحر کې لاهو کړ.

بشپړه ماتې

د مشرکينو په مينځ کې ماتې ګډه شوه، ټول ويرې او پريشانۍ ونيول. د مسلمانانو د ملاماتوونکو ګوزارونو په وړاندې يې قوت او مقاومت ختم شو، جګړه د ختميدو حالت ته نژدې کيده. مشرکينو د جګړې له ډګر نه د تيښتې کوښښونه کول، مسلمانان ور پسې وو څوک به يې ورنه وژل او نور به يې ژوندي رانيول، پدې ترتيب سره د کفر او شرک لښکر له پريکنده او کاملې ماتې سره مخ شو.

د ابو جهل مقاومت

ابو جهل چې کله پخپل لښکر کې د ماتې نښې او آثار وليدل، نو هڅه يې کوله چې

ددې عظيم طوفان مخې ته بند واچوي، خپلو عسکرو ته يې په ډېر کبر او غرور سره آواز وکړ: ګورئ د سراقه ماتې او تيښته ستاسې د ماتې سبب نه شي، هغه له مخکې نه له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره سازش کړی وُ. او ګورئ د عتبه، شيبه او وليد په وژل کيدو خپل همت له لاسه ورنکړئ، هغوی بيځايه بيړه وکړه، په لات او عزی مې دې قسم وي چې تر هغې به بيرته ستانه نه شو تر څو مو هغوی په رسيو نه وي تړلي، تاسې د هغوی د وژلو کوښښ مه کوئ، بلکه هغوی ژوندي رانيسئ تر څو د خپلو کړو مزه وروڅکو.
خو ډېر ژر ده ته د خپل کبر او بې ځايه غرور حقيقت څرګند شو، د لښکر ليکې يې د مسلمانانو د حملو په وړاندې دړې وړې، تيت او پرک شوې.د ابو جهل شا و خوا يو ګروپ پاتې وُ چې تر ده يې د تورو او نيزو کلا راتاو کړې وه، خو د مسلمانانو د ايمان او تورې زور د شرک دا کلا هم ونړوله او ستر طاغوت په آس سپور د مسلمانانو مخې ته راښکاره شو، دا هغه وخت وُ چې مرګی هم ورته رارسيدلی وُ او ددې انتظار يې يوست چې دوه انصار ځوانان دده سر پرې کړي او مرګی يې وينې وڅښي.

د ابو جهل وژل کيدل

عبدالرحمن بن عوف وايي: زه د بدر په ورځ په صف کې د ننه وم، که ګورم چې ښي او چپې خوا ته مې دوه تنکي ځوانان دي، زه د دوی په ليدو حيران شوم. په همدې وخت کې له دوی نه کوم يوه پټ راته وويل: تره! ابو جهل راوښيه. ما ورته وويل: وراره! په ابوجهل څه کوې؟ ده وويل زه خبر شوی يم چې هغه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حق کې نا مناسبه ژبه استعمالوي، او خپلو خبرو ته يې ادامه ورکړه ويې ويل: قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په لاس کې دی، که زه ابو جهل ووينم نو تر هغې به يې پرې نه ږدم تر څو چې له مونږ دواړو نه هغه يو مړ شوی نه وي کوم ته چې مرګ مخکې ليکل شوی دی. عبدالرحمن زياتوي: زه د ځوان دې خبرو ته ډېر تعجب شوم، بيا وايي: دلته يې هغه دوهم ځوان هم په پټه همدا ډول خبرې راته وکړې، لږ درنګ وروسته مې ابوجهل وليد چې د خلکو په مينځ کې کارته پورته کيږي. نو دوی دواړو ته مې وويل: نه وينئ؟ هغه دی هغه څوک چې تاسې يې پوښتنه کوئ.
عبدالرحمن وايي: دوی دواړو ورمنډه کړه او د تورو ګوزارونه يې پرې وکړل او ويې واژه. بيا دواړه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته ورغلل، ده

مبارک پوښتنه ورنه وکړه چې: (**أيكما قتله؟**) له تاسې دواړو نه کوم يوه وواژه؟ دوی هر يوه ويل ما وواژه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**هل مسحتما سيفيكما؟**)آيا تاسې خپلې تورې پاکې کړيدي؟ دوی وويل: نه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې تورې وکتلې او ويې فرمايل: (**كلاكما قتله**). تاسو دواړو وژلی دی، خو د ابو جهل مال او سامان يې معاذ بن عمرو بن جموح ته ورکړ. دا دواړه تنکي ځوانان وروڼه د يوه نوم معاذ بن عمرو بن جموح او د بل نوم يې مُعَوِّذ بن عفراء ؤ[1].

ابن اسحاق وايي: معاذ بن عمرو بن جموح ويل: ما له مشرکينو نه واوريدل چې وايي: ابو الحكم ته څوک نه شي ورسيدی، ځکه هغه دغه وخت د خپلو سپاهيانو د تورو او نيزو پداسې يوه دايره کې د ننه ؤ چې مشرکينو له هغې ونې سره تشبيه کاوه چې رسيدل ورته ممکن نه وي. وايي: ما چې دا واوريدل: نو خپل هدف مې په نښه کړ، ځان مې ورته برابر کړ او کله چې موقع په لاس راغله، نو حمله مې ورباندې وکړه او داسې ګوزار مې ورکړ چې پښه يې په پنډۍ کې بوټه ماته شوه او ايسته پريوته، پښه يې داسې والوته لکه چې کوم زړی د زړيو ماتوونکي د سوټې له ګوزار نه والوزي. معاذ وايي: پدې وخت کې يې زوی عکرمه ګوزار راباندې وکړ او زما لاس يې بوټې پرې کړ، لاس مې تش په پوستکي ځوړند ؤ، خو څرنګه چې زه په جنګ بوخت وم ډير فکر مې ورته نه ؤ ټوله ورځ مې جګړه وکړه او لاس مې همداسې راپسې ځړيده، خو کله يې چې درد زيات شو، نو پښه مې ورباندې کېښوده، کش مې کړ او ايسته مې واچاوه[2]، بيا معوذ ورغی او په ابوجهل يې چې دغه وخت ما زخمي کړی ؤ يو داسې ګوزار وکړ چې همله‌ته پريوت، خو نفس لا پکې چليده، او معوذ تر هغې وجنګيده تر څو شهيد شو. او کله چې جګړه پای ته ورسيده نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**من ينظر ما صنع أبو جهل؟**).څوک به وګوري چې ابوجهل څه کړيدي؟ خلک ورپسې لاړل،ګوري يې، دا دی چې عبدالله بن مسعود ورباندې ور برابر شو او هغه آخرينۍ سلګۍ وهي، عبدالله بن مسعود يې په غاړه پښه ورکيښوده، تر ږيره يې راونيو چې سر يې ورپرې کړي او ورته ويې ويل: د خدای دښمنه! خدای

---

[1]. صحيح بخاري ۴۴۴/۱، ۵۶۸/۲. مشكاة المصابيح ۴۵۲/۲. د ابو جهل مال يې ځکه يوه ته ورکړ چې هماغه بل په همدې غزا کې شهيد وی ؤ. خو د ابو جهل توره يې عبدالله بن مسعود ته ورکړه ځکه هغه د ابو جهل سر غوڅ کړی ؤ. سنن ابو داود ۳۷۳/۲.

(2). همدا معاذ د عثمان (رضي الله عنه) تر وخته ژوندی ؤ.

څنګه سپک کړي؟ ده ورته وويل: څه يې سپک کړم؟ آيا له هغه چا غوره څوک شته چې ستاسې په لاس وژل شوی وي؟ يعنې دا څه سپکاوی ندی چې څوک د خپل قوم له لاسه ووژل شي. بيا يې وويل: کاشکې د بزګر په ځای بل چا وژلی وای؟ زياته يې کړه: وايه چې نن برى د چا دى؟ عبدالله بن مسعود ورته وويل: برى د الله او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دى. بيا يې ابن مسعود ته چې دده پر غاړه يې پښه ايښى وه وويل: شپونکيه! نن ډير لوړ او خطرناک ځای ته پورته شوی يې. (عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) به په مکه کې رمه پووله).لدې خبرو نه وروسته عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) د ابوجهل سر پرې کړ او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته يې وړاندې کړ، او عرض يې ورته وکړ: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دا دى د الله د دښمن ابوجهل سر. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) درى ځله داسې وفرمايل: **الله الذي لا اله الا هو)** بيا يې وويل: (**الله أكبر، الحمد لله الذي صدق وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، انطلق أرنيه**). الله اکبر، ثنا او صفت دى هغه خداى لره چې خپله وعده يې رېښتونې کړه، د خپل بنده مرسته يې وکړه، او يوازې (الله) ټولو مشرکينو ته ماتې ورکړه. بيا يې ابن مسعود ته وويل: راځه راو يې ښيه. هغه وايي: بيا لاړو او د هغه جسد مې ور وروښود، هلته يې وفرمايل:(**هذا فرعون هذه الأمة**).دا د دې امت فرعون ؤ.

پدې جګړه کې د ايماني عظمت څو نښانې

مخکې مو د عمير بن حمام او عوف بن حارث دوى مثالي کارنامې تر نظر تيرې کړې. پدې غزا کې نورې هم ډيرې داسې پيښې شويدې چې د عقيدې قوت او د مبدا عظمت له ورايه پکې ښکاري. پدې جګړه کې زوى د پلار، ورور د ورور په ضد سنګر نيولی ؤ د عقيدې او اصولو د اختلاف له وجې يو بل ته تورې له تکيو راووتې، او فيصله د تورې وه. او په همدې جګړه کې مظلومان د ظالمانو مخې ته ودريدل او خپل زړونه يې ښه وربانديې يخ کړل.

١- ابن اسحاق له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روايت کړى چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اصحابو ته وفرمايل: (**إني قد عرفت أن رجالًا من بني هاشم وغيرهم قد أخرجوا كرهًا، لا حاجة لهم بقتالنا، فمن لقى أحدًا من بني هاشم**

فلا يقتله، ومن لقى أبا البَخْتَرِيّ بن هشام فلا يقتله، ومن لقى العباس بن عبد المطلب فلا يقتله، فإنه إنما أخرج مستكرهًا)، فقال أبو حذيفة بن عتبة: أنقتل آباءنا وأبناءنا وإخواننا وعشيرتنا ونترك العباس، والله لئن لقيته لألحمنه ــ أو لألجمنه ــ بالسيف، فبلغت رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال لعمر بن الخطاب: (يا أبا حفص، أيضرب وجه عم رسول الله صلى الله عليه وسلم بالسيف)، فقال عمر: يا رسول الله، دعني فلأضرب عنقه بالسيف، فوالله لقد نافق. زه پوه يم چې بني هاشم او څه نور خلک دلته په راتلو باندې مجبور شويدي، هغوی زمونږ سره جګړې ته اړتيا نلري، نو که هر چا ته د بني هاشم کوم کس په لاس ورغی نه يې دې وژني، او که چا ته ابو البختري بن هشام په مخه ورغی هغه دې هم نه وژني، او که چا ته عباس بن عبدالمطلب په مخه ورغی هغه دې نه وژني، ځکه هغه په زور او جبر راوستل شويدی.
نو ابو حذيفه بن عتبه وويل: مونږ به خپل پلرونه، زامن، وروڼه او نور خپلوان وژنو او عباس به پرېږدو، قسم په خدای که هغه زما مخې ته راغی نو په توره به يې ووژنم او يا به يې سوری کړم. دا خبره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسيده هغه مبارک (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضي الله عنه) ته وفرمايل: ابو حفصه! آيا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تره مخ په توره وهي؟
عمر (رضي الله عنه) ورته وويل: اجازه راکړه چې سر يې په توره غوڅ کړم، والله چې هغه منافق شويدی. وروسته ابو حذيفه (ض) وويل: زه له هغې خبرې نه آرام او مطمئن نه يم کومه مې چې هغه ورځ (د بدر په ورځ) کړې وه، او لا تر اوسه ورنه په ويره او خوف کې يم، خو يوازې دومره ويلی شم چې کيدای شي شهادت زما د هغې خبرې کفاره شي. وروسته نوموړی د يمامه په جګړه کې په شهادت ورسيد.
۲- <u>د ابو البختري</u> له وژلو نه پدې خاطر منع شوې وه، چې نوموړی له هغو کسانو څخه وُ چې په مکه کې يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته زيان او ضرر نه رساوه، نه يې په لاس ضرر ورساوه، او نه يې په ژبه. او دا هماغه کس دی چې د بنو هاشم او بنو مطلب په خلاف ليکل شوې ظالمانه معاهدې په ماتولو کې يې مهم رول لوبولی دی. خو ابو البختري په همدې جګړه کې ووژل شو، او دا داسې چې په جګړه کې مجذر بن زياد البلوي ورباندې برابر شو له ابو بختري سره دده يو ملګری هم و، دواړو يو ځای جګړه کوله، مجذر ورته وويل: ابو البختري! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ ستا له وژلو نه منع کړي يوو، ده وويل: او زما د

ملګري له وژلو هم؟ مجذر ورته وويل: نه د ملګري خلاصون دې نشته. ده وويل: نو چې داسې ده اوس به مونږ داوړه يو ځای مرو، بيايې جګړه پيل کړه، نو مجذر مجبور شو چې ويې وژني.

۳- عبدالرحمن بن عوف او اميه بن خلف په مکه کې د جاهليت د دوران کلک ملګري وو. د بدر په ورځ عبدالرحمن د خپل ملګري اميه چې د خپل زوی علي لاس يې نيولی او ولاړ دی، خواته تير شو، له عبدالرحمن سره د غنيمت څو زغرې وې چې له ځان سره يې وړلې، اميه چې هغه وليد، نو ورته يې ويل: آيا ما ته د څه حاجت نشته؟ زه درته لدې زغرو نه غوره او بهتر يم، ما کله هم داسې بده ورځ نده ليدلې، آيا تاسې شيدو ته ضرورت نلرئ؟ يعنې که زه چا اسير ونيولم، نو په فديه کې به ښې شيدې ورکوونکې اوښانې ورکړم- عبدالرحمن زغرې ورغوځولې، اودوی داوړه يې اسيران او له ځان سره يې روان کړل. عبدالرحمن وايي: پداسې حال کې چې زه د اميه او د هغه د زوی تر منځ روان وم، را ته ويې ويل: عبدالرحمانه! دا چې په سينه کې يې د فيل مرغ ښکه ټومبلې ده څوک دی؟ ما ورته وويل: هغه حمزه بن عبدالمطلب دی. ده وويل: همدغه په مونږ باندې ناتار جوړ کړی و، او همدغه مونږ تباه کړو. عبدالرحمن زياتوي: ما دوې داوړه بوول چې د بلال سترګې پرې ولګيدې، اميه خو همغه کس و چې پر بلال يې په مکه کې ډير ظلمونه کړي و، دلته بلال وويل: د کفر مشر اميه بن خلف! اوس به يا زه ژوندی وم يا هغه! ما ورته وويل: بلاله! دا زما اسير دی. ده وويل: نن به يا زه مرم او يا دی. ما وويل. د تورې زويه زما خبره نه اورې. ده وويل: يا به زه ژوندی پاته کيږم او يا دی، بيايې په لوړ آواز چيغه کړه: يا انصار الله! دا د کفر سر لښکر اميه بن خلف، نن به يا زه مرم او يا دی. عبدالرحمن وايي: يو ځل خلک راباندې راټول شول مونږ يې محاصره کړو، زه له اميه نه دفاع کوم، خو يو چا توره را تيره کړه او د اميه زوی يې په ده پښه وواهه هغه په ځمکه پريوت پدې وخت کې اميه داسې يوه چيغه وکړه چې پخپل ژوند کې مې داسې هولناکه چيغه نه وه اوريدلې. عبدالرحمن وايي: ما اميه ته وويل: اوس د ځان چاره پخپله کوه، لکه چې د نجات لاره دې نه وي زه اوس هيڅ هم نه شم کولی، همدا وه چې خلکو تورې ترې تيرې کړې او د دواړو کار يې تمام کړ. عبدالرحمن به وروسته ويل: الله دې په بلال رحم وکړي، زما زغرې هم لاړې، او په بندي يې هم وځورلم. په زاد المعاد کې راځي چې عبدالرحمن بن عوف، اميه ته وويل: څمله، هغه څملاست، او عبدالرحمن پاس ځان ورباندې ورواچاوه، نورو خلکو هغه له لاندې نه تر هغې په تورو وواهه تر څو مړ شو، پدې وخت کې د عبدالرحمن پښه هم څه

زخمي شوې وه.[۱]
۴- په همدې ورځ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) خپل ماما عاص بن هشام بن مغيره وواژه.
۵- ابوبکر (رضي الله عنه) خپل زوی عبدالرحمن ته چې هغه وخت لا مشرک وُ غږ وکړ، اې خبيثه زما مال او دارايي چيرې ده؟ عبدالرحمن ورته وويل:

لم يبق غير شكة و يعبوب — و صارم يقتل ضلال الشيب

[له وسلې، تيز رفتار آس او له هغې تورې پرته بل هيڅ هم ندي پاته، کومه چې زړه ګمراهي د مرګ کندې ته اچوي.]
۶- کله چې مسلمانانو د مشرکينو نيول او بندول پيل کړل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په څپره کې تشريف درلود او سعد بن معاذ (رضي الله عنه) توره په لاس پيره ورباندې کوله. رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خلکو د کړو له امله د سعد په مخ کې د ناخوښۍ آثار وکتل، ورته وېې فرمايل: سعده! لکه چې د مسلمانانو دا کار دې خوښ نه شو؟ څه خفه غوندې ښکارې؟ ده عرض وکړ: هو، يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)، له مشرکينو سره دا لومړنۍ جګړه او لومړنۍ موقه وه چې الله تعالی مونږ ته په لاس راکړې، زه دې دوی له ژوندي پاته کيدو نه د دوی په وژل کيدو او تباهۍ ډير خوښ يم.
۷- په همدې ورځ د عکاشه بن محصن الاسدي توره ماته شوه، او کله چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی نو هغه ورته يو لرګی ورکړ او ورته وېې فرمايل: (قاتل بهذا يا عكاشة). عکاشه! ځه پدې سره جنګيږه. عکاشه دا لرګی واخيست او وېې غورځاوه که ګوري په يوه اوږده، مضبوطه او تکه سپينه توره بدل شويدی. او په همدې تورې سره تر هغې پورې وجنګيد تر څو الله تعالی مسلمانانو ته بری ورپه برخه کړ. دغه توره په العون مشهوره وه، عکاشه به هرې جګړې ته له همدې تورې سره تله. تر څو د ردت په جګړه کې پداسې حال کې شهيد شو چې همدا توره يې په لاس کې وه.
۸- د جګړې له ختميدو وروسته مصعب بن عمير العبدري خپل ورور ابي عزيز بن عمير وليد، نوموړی د مسلمانانو په خلاف له جګړې نه وروسته اسير شوی وُ، يوه انصاري يې لاسونه ورتړل، مصعب هغه انصاري ته وويل: ددې سړي په واسطه خپل لاسونه مضبوط کړه، دده مور مالداره ده، کيدای شي په بدل کې يې ښه فديه درکړي.

---

(1). زاد المعاد ۸۹/۲

ابو عزيز خپل ورور مصعب ته وويل: زما په باب دې همدا وصيت او سفارش دی؟ مصعب په ځواب کې ورته وويل: ستا په ځای دا انصاري زما ورور دی.

۹- کله چې امر وشو د مشرکينو جسدونه دې په کنده کې واچول شي، او عتبه بن ربيعه د کندې په لور کشول کيده، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عتبه د زوی ابو حذيفه مخ ته وکتل، ويې ليده چې غمگين او خفه ښکاري، بڼه يې اوښتې ده، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**يا أبا حذيفة، لعلك قد دخلك من شأن أبيك شيء؟**) ابو حذيفه! لکه چې د پلار په هکله دې په زړه کې څه گرزي؟ ده وويل: نه، يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! والله که مې په زړه کې د پلار او د هغه د مرگ په هکله څه غم او تشويش وي، خو خبره داده چې زما پلار يو پوه، دور انديشه، حليم او د فضل خاوند وُ او زما هيله دا وه چې ددې پوهې او نورو ښو خصلتونو په برکت به په اسلام مشرف شي، خو اوس مې چې دده دا حال وليد، او زما د هيلې په خلاف کافر له دنيا تير شو، نو ربنتيا هم چې غمجن شوم. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حذيفه ته د خير دعا وفرمايله او نيکې او خوږې خبرې يې ورته وکړې.

د دواړو ډلو مړي

جگړه د مشرکينو په پوره او کاملې ناکامۍ او د مسلمانانو په پريکنده بري سره پای ته ورسيده. پدې غزا کې له مسلمانانو نه (۱۴) کسه چې (۶) مهاجر او (۸) يې انصار وو په شهادت ورسيدل.خو مشرکينو ته ډير زيان ور واښتی وُ، اويا تنه ورڅخه وژل شوي، اويا نور يې ژوندي نيول شوي وو، د مړيو او اسيرانو زياتره برخه يې مشران او مخور خلک وو.

کله چې د جگړې اور مړ شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشريف راوړ، د مشرکينو مړيو ته ودريد او ويې فرمايل: (**بئس العشيرة كنتم لنبيكم؛ كذبتموني وصدقني الناس، وخذلتموني ونصرني الناس، وأخرجتموني وآواني الناس**). تاسې زما له ټولو نه بد او خراب خپلوان وئ، تاسو زه تکذيب کړم پداسې حال کې چې نورو خلکو زه رينتينی وبللم، تاسو يوازې پريښودم او نورو خلکو زما مرسته وکړه، تاسو له خپل کور نه وايستلم، خو نورو خلکو ځای او پناه راکړه. بيا يې امر وکړ

چې د بدر په یوه کنده کې دې واچول شي.
له ابو طلحه نه روایت دی چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په امر د بدر په ورځ د قریشو (۲۴) مشران او سرداران د بدر په یوه مرداره او خبیثه کنده کې واچول شول. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا عادت ؤ چې کله به په کوم قوم بریالی او برلاسی شو یعنې جګړه به یې ورنه وګټله، نو درې ورځې به هملته د جګړې په میدان کې پاتې کېده.
د بدر د غزا چې دریمه ورځ شوه نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر سره سم سواري تیاره شوه زین او کجاوه پرې کېښودله شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې پیاده روان شو، اصحاب (رضي الله عنهم) وروسته ورپسې روان وو مخکې لاړ او د هغې کندې په څنډه ودرید، چې د کفارو مړي پکې اچول شوي وو (مړیو) ته یې د هر یوه نوم او د پلار نوم اخیسته فرمایل یې:
(**یا فلان بن فلان، یا فلان بن فلان، أیسرکم أنکم أطعتم الله ورسوله؟ فإنا قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقًا، فهل وجدتم ما وعد ربکم حقًا؟) فقال عمر: یا رسول الله، ما تکلم من أجساد لا أرواح لها؟ قال النبي صلی الله علیه وسلم: (والذي نفس محمد بیده، ما أنتم بأسمع لما أقول منهم) وفي روایة: (ما أنتم بأسمع منهم، ولکن لا یجیبون).** [آیا پدې خوشالیدئ چې د الله او د هغه د رسول اطاعت مو کړی وئ؟ ځکه زمونږ رب له مونږ سره کړې وعده پوره کړه او د څه یې چې وعده راسره کړې وه هغه مو تر لاسه کړل، آیا تاسې هغه څه په حق سره ولیدل کوم چې ستاسې رب یې وعده درسره کړې وه؟ دلته عمر (رضي الله عنه) ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! آیا ته له بی روحه جسدونو سره خبرې کوې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: قسم په هغه ذات چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نفس یې په لاس کې دی، تاسې زما خبرې له دوی نه ښې نه اورئ. او په بل روایت کې راځي چې تاسې له هغوی نه ښه اوریدونکي نه یئ، خو دا خلک ځواب نه شي ورکولی].[1]

د مشرکینو د ماتې خبر مکې ته رسیږي

---

[1]. متفق علیه، مشکاة المصابیح ۲/۳۴۵.

د بدر له میدان نه مشرکین هرې خوا ته وتښتیدل، هر څوک د ځان په غم کې ؤ، په کومه یې چې مخه وه په همغه وتښتید، په خوړونو او درو کې تیت پرک شول، د ټولو وروستی منزل مکه وه، خو له شرم او خجالت نه لاره ورنه ورکه وه چې څه ډول مکې ته داخل شي.

ابن اسحاق وایي: لومړی کس چې مکې ته یې د قریشو د ماتې خبر راوړ حیسمان بن عبدالله خزاعي ؤ. هغه چې ورغی خلکو ورته وویل: څه خبر دې راوړئ؟ ده وویل: د عتبه، شیبه، ابو الحکم، امیه بن خلف او نورو سردارانو د مرګ خبر مې راوړی. ده چې د قریشو د سردارانو نومونه اخیستل صفوان بن امیه چې په حجر (حطیم) کې ناست ؤ، وویل: قسم په خدای که دا په هوش کې وي، تاسې زما په هکله پوښتنه ورنه وکړئ! دوې ورته وویل: په صفوان بن امیه څه وشول؟ ده وویل: هغه خو دا دی په حطیم کې ناست دی، قسم په خدای چې ما یې پلار او ورور ولیدل چې ووژل شول.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مولی (آزاد شوی غلام) ابو رافع وایي: زه د عباس (رضي الله عنه) غلام وم، اسلام زمونږ کورنۍ ته داخل شوی ؤ، ما، عباس او میرمنې یې (ام الفضل) ټولو اسلام راوړی و، خو عباس (رضي الله عنه) خپل دین پټ ساته. ابو لهب بدر ته نه ؤ تللی او کله یې چې د ماتې خبر واورید، نو الله تعالی ډیر خوار او ذلیل کړ، خو مونږ د قوت او عزت احساس وکړ. زه یو کمزوری سړی وم، د زمزم په حجره کې به مې غشي جوړول، قسم په خدای چې زه ناست وم او غشي مې جوړول، ام الفضل هم دلته ناسته وه، مونږ ددې خبر په اوریدو سره ډیر خوشاله وو، چې یو ځل ابو لهب راغی پښې یې وریسې څښیدلې، د حجرې په یوه څنډه کې کیناست شا یې زما شا ته وه، هغه لا همدلته ناست ؤ چې غږ وشو: ابو سفیان بن حارث بن عبدالمطلب راغی، ابو لهب ورته وویل: دلته راشه، تا به حتماً خبر راوړی وي. ابو رافع وایي، ابو سفیان راغی او له ابو لهب سره کیناست نور خلک ټول ورته ولاړ دي، ابو لهب ورته وویل: وراره! وایه د خلکو څه حال ؤ؟ ده ورته وویل: څه حال ؤ، خبره دا ده چې مونږ له داسې یوه قوم سره مخامخ شوي وو، چې په مقابل کې یې زمونږ زور وتلی ؤ، مونږ خپل ځانونه دوی ته حواله کړي وو، خوښه د دوی وه چې څنګه مو وژني او څنګه مو بندیانوي، خو قسم په خدای زه لدې ټولو سره سره خپل خلک نه ملامتوم، ځکه مونږ له داسې سپینو خلکو سره مخامخ شوي وو، چې د ځمکې او آسمان تر منځ په تورو و سپینو آسونو سپاره وو، والله چې هغوی نه څه پریښودل او نه یې څوک مخې ته ټینګیدی شوی

. ابو رافع وايي: ما د خيمې څنډه پورته کړه او ومې ويل: والله، چې دا ملائکې دي، زياتوي: ابو لهب لاس پورته کړ او په ده مخ يې يوه کلکه څپيړه راکړه، زه هم ورپاڅيدم او ورسره په جګړه شوم، خو څرنګه چې زه کمزوری وم، نو پورته يې کړم او پر ځمکه يې راوويشتم او د پاسه راباندې کيناست او وهلم يې، پدې وخت کې ام الفضل پاڅيده او د خيمې يوه ستنې يې راواخيسته او ابولهب ته يې په ده سر داسې يوکلک ګوزار ورکړ چې سر يې ډير زيات مات شو، بيايې ورته وويل: دا چې مالک يې نشته، نو کمزوری دې وليد! پدې ګوزار پسې ابو لهب ذليل او سپک پاڅيد، قسم په خدای چې لدينه وروسته يوازې اوه ورځې نور ژوندی وُ، الله تعالی په عدسه مبتلا کړ، (عدسه يو قسم دانه يا يو قسم طاعون دی چې عرب يې په بدفال نيسي) او له همدې عدسې نه مړ شو. له مرګ نه وروسته دری ورځې همداسې پروت وُ، زامنو يې لاس نه وروړ، نه يې څوک خوا ته ورنژدې کيدل او نه يې چا د ښخولو فکر کاوه، خو کله يې چې زامن د خلکو له شرم او عار نه وويريدل او فکر يې وکړ که يې همداسې پريږدي، نو خلک به خبرې ورپسې وکړي، مجبور شول چې يوه کنده ورته وکيندي، بيايې له ليرې نه په يوه لرګي سره پدې کنده کې ورواچاوه، او له ليرې نه يې تيږې ورباندې وروغورځولې او پټ يې کړ.

پدې ترتيب سره د بدر په ميدان کې د مشرکينو د رسوا ماتې خبر مکې ته ورسيد، دې خبر د مکې په اوسيدونکو ډير بد اثر وکړ، ان تر دې چې هغوی په مړيو باندې ژړا منع اعلان کړه، دا پدې خاطر چې د مدينې خلک د دوی په ژړا نور پسې خوشاله نه شي.

يوه په زړه پورې واقعه دا هم ده چې پدې غزا کې د اسود بن مطلب دری زامن وژل شوي وو. نوموړی په سترګو ړوند وُ او زړه يې غوښتل چې د زامنو په مرګ ښه په چيغو چيغو وژاړي، يوه شپه يې د يوې ښځې د ژړا آواز واوريد، فورا يې خپل غلام واستاوه او ورته ويې ويل: وګوره چې په مړيو د ژړلو اجازه ورکړل شويده او که څنګه؟ آيا قريش پخپلو مړيو ژاړي؟ چې زه پخپل زوی ابو حکيمه وژاړم، زما سينه خو له ډيره غمه په چاودیدو ده.

غلام يې لاړ او کله چې بيرته راغی ورته ويې ويل: دا د هغې ښځې د ژړا آواز دی چې پخپل ورک شوي اوښ پسې ژاړي. دلته اسود له کنترول نه ووت او په خوله يې دا شعرونه جاري شول:

اتبکي ان يضـــــل لها بعير و يمنعها من النوم السـهود

فلا تبــكی علی بكر و لكن علی بدر تقاصرت الجدود

علی بـــدر سراة بني هصيص و مخزوم و رهط ابي الوليد
وبکي ان بکيـــت علی عقيل و بکي حارثا اسد الاسود
و بکيهم، ولا تســـمي جميعا ومـــا لابي حکيمة من نديد
الا قد ســـاد بعـــدهم رجال ولولا يوم بـــدر لم يسودوا

[آیا دا پدې ژاړي چې اوښ يې ورک شويدي؟ او پر هغه باندې بې خوابۍ يې خوب ورک کړيدی. په اوښ مه ژاړه، بلکه په بدر وژاړه چيرته چې قسمتونه ایرې شويدي،هو په بدر وژاړه چيرته چې بني هصيص، بني مخزوم او ابوالوليد د قبيلې سرداران دي، که ژاړې نو په عقبل وژاړه په هغه حارث وژاړه چې د زمريانو زمری وُ نو په هغو خلکو وژاړه او د ټولو نومونه مه اخله، او د ابو حکيمه خو هيڅ مثل او سيال نه وُ، وګوره، له هغوی نه وروسته داسې خلک سرداران شول، که د بدر ورځ نه وای، نو کله به هم نه وو سرداران شوي.]

په مدينه کې د فـتـحې زيری

کله چې د مسلمانانو فتحه او بری په برخه شو، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مدينې اوسيدونکو ته د عاجل زيري لپاره دوه کسان عبدالله بن رواحه د مدينې د پاسنۍ برخې اوسيدونکو ته او زيد بن حارثه د مدينې د لاندينۍ برخې اوسيدونکو ته د زيري لپاره واستول.
هلته مدينه کې يهودانو او منافقانو پخپلو دروغو خبرونو او پروپاګند سره بده ورځ جوړه کړې وه ان تر دې چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مرګ خبر يې هم خپور کړی وُ. او کله چې يوه منافق زيد بن حارثه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په اوښه (قصواء) باندې سپور وليد، نو ويې ويل: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی دی، او دا يې اوښه ده، مونږ خو يې پيژنو، دا هم زيد بن حارثه دی چې راتښتيدلی دی او له ډيرې ويرې يې هيڅ هم تر خوله نه خيژي. په هر حال دواړه زيري وړونکي مدينې ورسيدل، مسلمانان ورنه تاو شول، او خبرو ته يې غوږ شول، بالاخره پدې باوري شول چې د مسلمانانو فتحه او بری په برخه شويدی.
په مدينه کې هرې خوا ته خوښي او خوشالي خوره شوه، د تکبير او لا اله الا الله نارې

اوچتې شوې، مدینه ټوله له خوښۍ نه په حرکت راغله. مسلمان مشران یې د بدر لارې ته ورغلل تر څو خپل عظیم رهبر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې لویې فتحې مبارکي ووایي. اسامه بن زید وایي: مونږ ته د فتحې خبر هغه وخت راورسید چې مونږ په مدینه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور رقیه (رضي الله عنها) باندې چې د عثمان (رضي الله عنه) په نکاح کې وه خاورې اړولې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زه هم د رقیې (رضي الله عنها) د خدمت لپاره له عثمان (رضي الله عنه) سره په مدینه کې پرې ایښی وم.

د غنیمت مسئله

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له جګړې نه وروسته درې ورځې نور هم د بدر په میدان کې پاتې شو، او لدې ځای نه لا نه ؤ خوځیدلی چې د غنیمت د مالونو په سر د مسلمانانو تر مینځ اختلاف پیدا شو. او کله چې دا مخالفت او اختلاف زیات شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټول کسان دې د غنیمت مالونه ده ته وسپاري. سپاهیانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر عملي کړ او ټول شیان یې ورته تسلیم کړل، وروسته وحي راغله او دا مشکل یې حل کړ.

له عباده بن صامت (رضي الله عنه) نه روایت دې وایي: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له مدینې نه ووتلو، تر څو بدر ته ورسیدو له خلکو (مشرکانو) سره جګړه وشوه، الله تعالی دښمنانو ته ماتې ورکړه ، له مونږ یوه ډله خلک داسې وو چې کافران یې پسې اخستي وو او وژل به یې، خو بله ډله داسې وه چې په غنیمتونو پسې شوي وو راټولول او جمع کول به یې، یوه بله ډله خلک په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راټول شوي وو ویریدل چې هسې نه دښمن په فریب او چل سره څه ضرر ورورسوي، نو هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ساتنه کوله، خو کله چې شپه شوه خلک سره راغونډ شول، هغو کسانو چې د غنیمت مالونه یې راوړي وو ویل: مونږ دا مالونه راټول کړیدي، د هیڅ چا برخه نشته پکې، او هغو کسانو چې په دښمنانو پسې تللي وو ویل: پدې مالونو کې ستاسې برخه زمونږ له برخې نه ډیره نده، ځکه دا مونږ وو چې دښمنان مو مات کړل او لدې مالونو نه مو لیرې ، وساتل. او هغو کسانو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ساتنه یې کړې وه ویل: مونږ خو لدې ویرې نه چې دښمنان په پټه او چل

سره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته زيان و نه رسوي د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ساتنه او دفاع مشغول وو. پدې ترتيب سره دا مشکل را پيدا شو تر څو وحي را نازله شوه او پدې هکله يې داسې فيصله وکړه:
((يَسْأَلُونَكَ عَنْ الأَنْفَالِ قُلْ الأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ)) (الانفال:١)
[ترجمه: پوښتنه کوي دوى له تانه (اې محمده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له (حکمه) د غنائمو څخه ووايه دوى ته چې دا اموال د غنيمتونو خاص الله لره دي او رسول (د الله) لره دي (چې تقسيم يې کړي سم له شرعي اصولو سره) پس وويريږئ تاسې له الله نه او اصلاح وکړئ تاسې د هغه حال چې په مينځ ستاسې کې دى (يعنې په خپلو مينځونو کې سره دوستي وکړئ او نزاع پريږدئ) او حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ تاسې) د رسول د الله که يئ تاسې مؤمنان (په حقه سره).] او لدينه وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غنيمت مال د مسلمانانو تر مينځ وويشه.[1]

اسلامي لښکر د مديني په لار

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په بدر کې له درى ورځې اقامت نه وروسته د مدينې په لور وخوځيد. مشرکان بنديان او د غنيمت مالونه هم ورسره وو او ددې نګرانى يې عبدالله بن کعب (رضي الله عنه) ته سپارلې وه. کله چې د صفراء درې له تنګي نه ووت، ددې تنګي او نازيه سيمې تر مينځ پرتې يوې غونډۍ باندې يې واړول او د غنيمت له مال نه يې خمس (پنځمه برخه) جدا کړه او نور پاته يې په مساويانه ډول پر مسلمانانو باندې وويشه.
رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د صفراء په دره کې د نضر بن حارث د وژلو حکم صادر کړ. نوموړى د بدر په ورځ د مشرکينو علمبردار و د هغوى بيرغ يې اوچت کړى وٴ او د قريشو له هغو لويو مجرمينو او اسلام دښمنه عناصرو څخه شميرل کېده چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې زيان او تکليف رساوه. همغه وه چې علي (رضي الله عنه) يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و

---
[1]. احمد ٥/٣٢٣-٣٢٤. الحاکم ٢/ ٣٢٦

صحبه و سلم) په امر سر وواهه.

لدينه وروسته کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عرق الظبيه ته ورسيد هلته يې د عقبه بن ابي معيط د وژلو فرمان صادر کړ. دا هغه کس ؤ چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې ډير تکليفونه رسولي ؤ، او مونږ مخکې څه دا ډول پيښو ته اشاره هم کړيده. دا هماغه رذيل ؤ کوم چې د لمانځه په وخت کې يې پر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې د اوښ پريوان ور اچولی ؤ، او دا هماغه شيطان ؤ چې پخپل چادر سره يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د زندۍ کولو کوښښ کړی ؤ او که ابوبکر (رضي الله عنه) نه وای راغلی، نو نژدې وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مړ کړي. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغه (عقبه) د وژلو امر وکړ، نو ده ورته وويل: يا محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! زما د ماشومانو لپاره به څوک وي؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: اور.[1] ويل کيږي چې دده سر عاصم بن ثابت انصاري او په بل روايت علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) وواهه.

د جنګی تاکتيک او استراتيژۍ له مخې ددې دوو رذيلانو وژل څکه ضروري ؤ، چې دا دواړه نه يوازې جنګي اسيران بلکه په نننۍ ژبه جنګي مجرمان هم وو.

د مبارکۍ وفدونه (پلاوي)

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) روحاء ته ورسيد د مسلمانانو هغه مشران يې استقبال او مبارکۍ ته حاضر شول چې له مدينې نه د همدې غرض پخاطر راوتلي وو. پدې وخت کې سلمه بن سلامه مبارکي ويونکو مسلمانانو ته وويل: تاسې مونږ ته د څه مبارکي راکوئ؟ قسم په خدای مونږ د اوښانو په شان له زړو بوډاګانو ګنجيانو سره مخ شوي وو. پدې خبرې سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تبسم وکړ او ويې فرمايل: وراره! هغوی د قوم مشران وو.

اسيد بن حضير عرض وکړ: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! حمد او ثنا دې وي هغه خدای لره چې ته يې برلاسی او بريالی کړی او ستا سترګې يې رڼې او يخې کړې، يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! قسم په خدای زه له بدر نه پدې ګومان نه يم پاتې شوې چې ته به له دښمن سره جګړه کوې، زما خيال خو دا وو

[1]. دا حديث په صحاح کتابونو کې روايت شويدی سنن ابو داود د هغه له شرحې عون المعبود سره وګوره ۱۲/۳

چې يوازې د کاروان خبره ده، که زه خبر وای چې له دښمن سره مقابله ده، نو کله به هم نه وای درنه پاتې شوی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: ته رښتيا وايې. وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې مدينې منورې ته سر لوړی، کامياب او منصور ننوت چې پر دښمنانو يې په مدينه کې د ننه وو که د باندې ويره او هيبت لويدلی و. ددې عظيمې فتحې په نتيجه کې د مدينې ډير خلک په اسلام مشرف شول، عبدالله بن ابي بن سلول او ملګري يې هم په همدې وخت په ظاهري توګه د مسلمانانو ليکو ته داخل شول.

مدينې ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له تشريف راوړلو نه يوه ورځ وروسته بنديان هم راورسيدل. هغوی يې پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) وويشل، امر يې ورته وکړ چې له بنديانو سره ښه او نيکه معامله وکړي. اصحابو (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امر د تعميل پخاطر له بنديانو سره دومره نيکي کوله چې پخپله به يې خرما خوړلې، خو بنديانو ته به يې ډوډۍ ورکوله (هغه وخت په مدينه کې خرماوې له ټولو نه ارزانه او بې ارزښته وې، خو ډوډۍ ډيره قيمته او مهمه بلل کيدله).

د بنديانو مسئله

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مدينې ته ورسيد، نو د بنديانو په هکله يې له اصحابو (رضي الله عنهم) سره مشوره وکړه چې څه ورسره وشي؟ ابو بکر (رضي الله عنه) وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دوی (بنديان) زمونږ ورونه، د تره زامن او خپلوان (تربرونه) دي، زما رايه خو دا ده چې فديه ورنه واخلې، ځکه دا به له يوې خوا د مشرکينو په مقابل کې زمونږ لپاره مالي او اقتصادي تقويه او کومک وي، او له بلې خوا کيدای شي الله تعالی دوی ته هم د نيکۍ هدايت وکړي او زمونږ مرستندويان شي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: ته څه وايې يا ابن خطابه! عمر(رضي الله عنه) وايي ما وويل: زه د ابوبکر (رضي الله عنه) نظريه نه تاييدوم، بلکه زه دا وايم چې ما ته فلانی – نوموړی د عمر (رضي الله عنه) خپلوان ؤ، په لاس راکړئ چې سر يې ووهم، او علي (رضي الله عنه) ته عقيل بن ابي طالب وسپارئ چې سر يې غوڅ کړي، او فلانی چې د حمزه (رضي الله عنه) ورور ؤ حمزه (رضي الله عنه) ته

ورکړئ چې مړی يې وړيږې کړي، تر څو الله تعالی ووينې چې زمونږ په زړونو کې د کفارو او مشرکينو لپاره رحم او مهرباني ځای نلري، دوی (اسيران) خو د مشرکانو، سرداران او مشران دي.

عمر (رضي الله عنه) وايي رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابوبکر (رضي الله عنه) رايه غوره کړه او زما نظر يې و نه ما نه، فيصله يې وکړه چې له بنديانو نه فديه واخلي. عمر (رضي الله عنه) وايي سبا سهار رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او ابوبکر ته ورغلم، که ګورم دواړه ژاړي، ما ورته وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ولې؟ ته او ملګری دې په څه ژاړي؟ پوه مې کړه که د ژړا وجه راته ښکاره شوه، زه به هم درسره وژاړم، او که د ژړا وجه نه وه، نو ستاسې حضراتو په ژړا به وژاړم. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**أبکی للذي عرض علی أصحابك من أخذهم الفداء، فقد عرض عليّ عذابهم أدنی من هذه الشجرة**) په هغه څه ژاړم چې د فديې قبلولو له امله ستا ملګرو ته پيښ شويدي، ما ته د دوی عذاب له دې ونې نه – يوې نژدې ونې ته يې اشاره وکړه[1] هم لنډ رابښوودل شويدی. الله تعالی دا آيتونه رانازل کړيدي: ((**مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (٦٧) لَوْلا كِتَابٌ مِنْ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ**)) (**الانفال: ٦٧– ٦٨**)

[نه ښايي نبي لره دا چې وي ده لره بنديان (چې ترې فديه واخلي) تر هغه وخته چې قوي شي په ځمکه کې (د مشرکينو د ډير قتل او جرحې په سبب) آماده کوئ تاسې (اې مؤمنانو) اسباب د دنيا (په اخيستلو د فديې سره) او الله اراده لري (تاسې لره ثواب) د آخرت (د مشرکينو د قتل په سبب) او الله ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو، ښه حکمت والا دی چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي. او که نه وی ازلي حکم له جانبه د الله چې وړومبی ليکل شويدی (په لوح محفوظ کې) نو خوامخاه رسيدلی به وُ تاسې ته په عوض د) هغې (فديې) کې چې اخيستی ده تاسې عذاب ډير لوی.]

او هغه کتاب (نوشته) چې د الله له لوري يې سبقت کړی وُ دا وُ چې ((**فَإِمَّا مَنّاً بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً**)) (**محمد:٤**) [يعني چې يا احسان ورباندې وکړئ او يا يې د فديې په بدل کې خوشې کړئ.]

---

[1]. تاريخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ۲۶.

دا آيت د بنديانو په مقابل کې د فديې اخيستلو اجازه ورکوي، او همدا وجه وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) د فديې قبلولو په وجه په عذاب نه شول، بلکه يوازې عتاب او سر زنش ورباندې رانازل شو هغه هم پدې خاطر چې دوی مشرکين له ښو ځپلو او ډير وژلو نه مخکې اسيران کړل. او بله دا چې هغوی له داسې خلکو نه فديه واخيستله چې نه يوازې جنګي بنديان وو بلکه جنګي لوی لوی مجرمان هم وو، داسې جنګي مجرمان چې د جنګ ننني قانون يې هم بې له محاکمې نه خوشي کوي او ځرګنده ده چې په دا ډول مجرمينو به يا د اعدام حکم کيږي او يا به په دايمي بند محکوميږي.
په هر حال د ابوبکر (رضي الله عنه) د مشورې سره سم له بنديانو نه فديه واخيستله شوه، د فديې اندازه څلور زره او درې زره درهمه او يو زر درهمه ټاکل شوې وه. او ځرنګه چې د مکې خلک په ليک لوست پوهيدل او د مدينې خلک لدې نعمت نه محروم وو، نو دا فيصله هم وشوه هغه بنديان چې د فديې ادا کولو وس نلري هغوی دې د مدينې لسو هلکانو ته ليک لوست ور زده کړي او هر کله چې دې هلکانو ليک لوست ښه زده کړ، نو همدا ددې بندي فديه شوه.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځينو بنديانو ځانګړی احسان او منت هم کيښود، هغوی يې بيله فديې آزاد کړل. له دې جملې نه مطلب بن حنطب، صيفي بن ابي رفاعه، او ابو عزه الجمحي وو دا وروستی بيا د احد په غزا کې اسير او ووژل شو (د پيښې تفصيل وروسته راځي).
همدا راز رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل زوم ابي العاص هم احسان وکړ، خوشی يې کړ، خو دا شرط يې ورباندې کيښود چې د زينب (رضي الله عنها) مخه به نه نيسي يعنی اجازه به ورکوي چې هجرت وکړي. ددې وجه دا وه چې زينب (رضي الله عنها) د خپل ميړه ابي العاص د خوشي کيدو او فديې ادا کولو پخاطر څه اندازه مال را استولی وٶ، پدې شيانو کې يو اميل هم وٶ، دغه اميل په اصل کې د خديجې (رضي الله عنها) وٶ، چې خپلې لور زينب (رضي الله عنها) ته يې د ابو العاص کور ته د رخصتيدو په وخت ورکړی وٶ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې دا آميل وليد زړه يې ډير نرم شو، اصحابو (رضي الله عنهم) نه يې د ابو العاص د خوشي کيدو خبره وکړه. اصحابو (رضي الله عنهم) قبوله کړه، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ابو العاص دا شرط کيښود چې زينب (رضي الله عنها) ته به اجازه ورکوي چې مدينې ته راشي. ابو العاص په خپل شرط وفا وکړه او زينب (رضي الله عنها) مدينې ته مهاجره شوه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و

صحبه و سلم) زید بن حارثه او یو انصاري ته وظیفه ورکړه امر یې ورته وفرمایه : (کونا ببطن یَأجَج حتی تمر بکما زینب فتصحباها). چې لاړ شي او د یاجج په دره کې تر هغې انتظار وباسي تر څو زینب درباندې راشي او بیایې له ځان سره راولئ. هغوی لاړل او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لور یې راوستله، ددې د هجرت کیسه ډیر اوږده او له حده نه زیاته دردونکې ده.

د بندیانو په ډله کې مشهور او تیز ژبانه خطیب سهیل بن عمرو هم و. عمر (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته عرض وکړ چې دده د مخې دواړه غاښونه ورمات کړه، بیا به یې ژبه بنده بنده غوندی کیږي، او هیڅرته به هم ستا په خلاف مغرضانه خطبې نه شي ویلی، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عمر (رضي الله عنه) دا وړاندیز رد کړ، ځکه دا د مثلې په حکم کې راځي او پدې ډول عمل سره د قیامت په ورځ د الله د ګرفت ویره هم ده.

سعد بن نعمان (رضي الله عنه) د عمرې ادا کولو لپاره مکې ته لاړ، هلته ابو سفیان بندي کړ د ابو سفیان زوی عمرو هم د بندیانو په ډله کې وُ، نو هغه یې خپل پلار ابو سفیان ته ورولیږه چې هغه یې په بدل کې سعد بن نعمان را خوشی کړ.

ددې غزا په هکله د قرآنکریم تبصره

ددې غزا په هکله د انفال سورت نازل شو، او که چیرې دا تعبیر درست وبلل شي، نو ویلی شو چې دا سورت په حقیقت کې پدې غزا باندې یوه الهي تبصره وه، خو دا داسې تبصره ده چې له هغو تبصرو سره ډیر توپیر لري کومې چې پاچایان او د لښکر قوماندانان یې له فتحې وروسته خلکو ته اوروي.

الله تعالی په پیل کې د مسلمانانو نظر د هغو تقصیراتو او اخلاقي کمزورویو په لور راوګرزاوه، کومې چې لا تر اوسه له دوی سره موجودې وې، او ځینی خو یې په همدې وخت کې له دوی نه پیښې شوې وې دا هم پدې خاطر چې مسلمانان ځانونه لدې نقایصو نه پاک کړي، د کمال او عظمت لوړ مقام ته پورته شي.

پدې پسې یې له مسلمانانو سره د الله تعالی له نصرت او غیبي کومک نه یادونه وکړه، ددې هدف دا وُ چې مسلمانان په خپل قوت او شجاعت غره نه شي، کبر او غرور یې زړونو ته لار پیدا نکړي. هغوی باید تل په الله توکل ولري، د الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې تسلیم او فرمانبردار و اوسي.وروسته یې هغو لوړو او غوره اهدافو ته اشاره وفرمایله د کومو لپاره چې رسول الله (صلی الله

علیه و اله و صحبه و سلم) دې خونړۍ جګړې ته ننوتی ؤ، او هغه صفات او اخلاق يې په ګوته کړل د کومو په وجه چې دوی ته فتحه او بری ور په برخه شوی ؤ او یا چې د هغې پذریعه جنګونه ګټل کیدای شي. بیا يې مشرکينو، منافقينو، يهودو او جنګي بنديانو ته خطاب فرمايلی، ډیر فصیح او بليغ نصيحت يې ورته کړی تر څو هغوی د حق په وړاندې تسليم شي او په حقيقت اعتراف وکړي. وروسته يې مسلمانان مخاطب ګرزولي او د غنيمت په هکله يې اساسي او څرګند اصول او قوانين ورته بيان کړيدي.

پدې پسې يې د جنګ او سولې هغه قوانين او اصول توضيح او تشريع کړي کوم چې پدې وخت کې اسلامي دعوت ورته اړتيا درلوده. دا ددې لپاره چې د مسلمانانو جنګ بايد د جاهليت له جنګ نه بيل او اوچت وي، او مسلمانان بايد په اخلاقي، عملي او ټولو نورو اړخونو کې له نورو نه مخکې او وړاندې وي. او دنيا بايد پدې پوه شي چې اسلام خالي نظريه نده، بلکه اسلام خپل پيروان په ټولو هغه اصولو او مقرراتو به عملي توګه سينګاروي د کومو چې دغه دين غوښتونکی دی او نور خلک ورته رابولي.

بيا يې د اسلامي حکومت د قانون او دستور د ځينو موادو يادونه کړيده. او له هغه نه دا په ډاګه کيږي چې د اسلامي حکومت په حدودو کې د ننه او له پولو نه د باندې اوسيدونکو مسلمانانو تر مينځ څه توپير وجود لري.

ځني نورې پيښې

د دوهم هجري کال د رمضان په مياشت کې د رمضان روژه، او د فطر صدقه فرض شوه. د زکات د مختلفو نصابونو تفصيل او بيان هم راغی، د فطر صدقې او زکات د نصاب په فرضيت او بيان سره د هغو فقيرانو او بې وسه مهاجرينو ډير مشکلات او ستونزې حل شوې کومو چې د سفر او کار توان او قدرت نه درلود.

له ټولو نه د خوشحالۍ خبره او ډير نيک تصادف دا ؤ چې مسلمانان لومړنی عيد چې د دوهم هجري کال د شوال په لومړۍ ورځ ؤ هغه وخت ولمانځه چې د بدر په ميدان کې يې لويه فتحه او کاميابی هم تر لاسه کړې وه. څومره بختور ؤ دغه عيد چې الله مسلمانانو ته د بري او عزت له تاج ور په سر کولو نه وروسته راوستې ؤ، څومره زړه راښکونکی وه د هغه لمانځه صحنه چې مسلمانان له خپلو کورونو نه پداسې حال کې ورته راوتلي وو چې په ژبو يې د توحيد، تکبير او تحميد کلمې جاري وې. هو

مسلمانان پداسې حال کې د لومړني عيد لمونځ په هغه ميدان کې ادا کوي چې د تکبير نارې يې آسمان ته اوچتې شوې، زړونه يې د الله له مينې ډک وو، او په ژبو يې د الله د نعمتونو او مهربانيو له امله شکرانې او شکرونه ايستل، د عجز سرونه يې ورته ټيټول او سترګې يې د خپل رب د لا زيات رحمت او رضا په لور کږې وې. الله تعالی خپلو دې نعمتونو ته اشاره کوي فرمايي: ((**وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمْ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنْ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ**)).(الانفال: ٢٦) [او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې تاسې لږ ضعيفان (مغلوبان کړی شوي وئ په ځمکه کې، ويريدئ تاسې له دې نه چې وبه تښتوي په تيزۍ سره تاسې خلق ((يعنی مغلوب به کړي تاسې قريش يا فارس يا روم)) نو ځای درکړ ((الله)) تاسې ته او قوت يې درکړ تاسې ته په کومک (مدد) سره او روزي يې درکړه تاسې ته له طيباتو (پاکو شيانو لکه غنائم)) لپاره ددې چې تاسې شکر وباسئ.]

د بدر او احد تر مینځ پوځي عملیات

بدر د مسلمانانو او مشرکانو تر مینځ لومړنۍ پریکنده وسله واله نښته وه. پدې غزوه کې فتح او برى د مسلمانانو په برخه شو. ددې جګړې له نتائجو نه دوې ډلې خلک ډیر غمجن او نا آرامه وو، لومړنۍ ډله هغه مشرکین وو چې په جګړه کې مستقیماً زیانمن شوي وو د مال او سر ډیر تاوان وراوښتی و. او دوهمه ډله یهودان وو ځکه دوی د مسلمانانو عزت او کامیابي خپل دیني او اقتصادي موجودیت ته لوی خطر او ملاماتونکې ګوزار باله، نو د دوی ټولو په زړونو اور بل شوی ؤ او له ډیر غم او غوسې نه په ځان نه پوهیدل ((لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا)) (المائدة:۸۲) [له مسلمانانو سره تر ټولو زیاته دښمني د یهودانو او مشرکانو ده.]

په مدینه کې داسې کسان هم وو چې په ښکاره خو یې له مجبوریت نه او د خپل وقار ساتلو پخاطر اسلام راوړی ؤ، خو په پټه او واقعیت کې له مشرکینو او یهودانو سره ملګري وو. دا د عبدالله بن ابي بن سلول ډله وه، دې دریمې ډلې هم له مسلمانانو سره لکه د دوو نورو ډلو په شان زیاته کینه او عداوت درلود.

څلورمه ډله خلک هم وو، هغوی د مدینې شاو خوا میشته بدویان او کوچیان وو، دوی ته کفر او اسلام اهمیت نه درلود، ژوند یې په غلا او چور روان ؤ، د مسلمانانو لدې فتحی او بري نه ډیر په تشویش کې شول، ځکه فکر یې کاوه که چیرې په مدینه کې یو پیاوړی حکومت قایم شي، نو بیا خو به حتماً له چور او چپاول نه د دوی لاسونه ورلنډوي پداسې حال کې چې د دوی د روزۍ ګټلو طریقه او لاره همدا ده، نو د دوی زړونه هم د مسلمانانو له دښمنۍ او عداوت نه ډک شول.

پدې ترتیب سره مسلمانان له ټولو خواو نه له خطرونو او تهدیدونو سره مخ شول، خو مخکې یادوشویو ډلو له مسلمانانو سره د معاملې بیلې بیلې لارې ونیوې. هرې ډلې هغه طریقه غوره کړه چې د خپلو اهدافو د تحقق لپاره یې مناسبه بلله. د مدینې او شاو خوا برخو هغو خلکو چې په ښکاره یې ځانونه اسلام ته منسوبول د مسلمانانو په

خلاف د فتنو، دسیسو، توطئو او نورو مشکلاتو راولاړولو لاره خپله کړې وه.
د یهودانو یوه ډله داسې وه چې له مسلمانانو سره یې د ښکاره او علني دښمنۍ لاره نیولې وه. هلته د مکې مشرکینو د انتقام او غچ اخیستلو لپاره متې رانغښتلې او د حملې تیاري یې نیوله، او لکه چې مکې مسلمانانو ته د حال په ژبه داسې پیغام ورلیږلی وُ:

و لابد من یوم اغر محجل　　　　یطول استماعي بعده للنوادب

[داسې یوه ربړا او ځلانده ورځ ډېره ضروري ده چې له هغې نه وروسته تره ډېره وخته په مړو د ژړیدونکو ژړا واورم.]
وروسته همداسې وشول، یو کال وروسته د مکې مشرکینو د مدینې په پولو کې د احد په نامه مشهوره جګړه توده کړه کوم چې د مسلمانانو په هیبت او منزلت یې ډېر منفي اثر واچاوه. خو مسلمانان ددې ټولو خطرونو مقابلې ته ودریدل او ددې خطرونو په خنثی کولو کې یې داسې رول ولوباوه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قیادت، عظمت، ویښتابه، د خطرونو په پوره پیژندنه او ادراک د خطرونو د له مینځه وړلو پخاطر په حکیمانه تدبیر او تخطیط دلا لت کوي، چې په راتلونکو پاڼو کې به ورته لنډه غوندې اشاره هم وکړو.

د کدر په سیمه کې د بني سلیم غزا

د بدر له غزا نه وروسته د مدینې استخباراتو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته لومړی دا خبر راوړ چې د غطفان قبیلې یوه څانګه (بني سلیم) په مدینه باندې د حملې تیاري نیسي، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوو سوو کسانو سره په ناڅاپه توګه د دوی مقابلې ته ور روان شو، او د کدر [1] تر سیمې مخکی ورغی. بنو سلیم په ځان کې د مقابلې توان ونه لید، وتښتیدل او پنځه سوه اوښان یې دلته په ځای پریښودل، چې مسلمانانو راونیو او وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خمس اخیستلو نه وروسته پر لښکر باندې وویشل، هر چا ته دوه دوه اوښان ورسیدل، پدې وخت کې یې ده (یسار) په نامه یو غلام هم ونیو، چې بیا یې آزاد کړ.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته له دریو ورځو تم کیدو نه وروسته

[1]. کدر داسې یو مرغه دی چې په رنګ کې یې څه خړوالی دی، او کدر د مکې او شام په تجارتي لاره د نجد په سیمه کې د بنو سلیم یو اوبه خور هم وُ.

بيرته مدينې ته ستون شو. دا غزا له بدر نه له راستنيدو نه اوه ورځې وروسته يعنې د دوهم هجري كال د شوال په مياشت كې پيښه شوې وه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې غزا كې سباع بن عرفطه او په بل روايت ابن ام مكتوم[1] په مدينه كې خپل خليفه ټاكلی ؤ.

۲- د رسول الله (ﷺ) د قتل توطئه

د بدر په غزا كې د ماتې له امله مشركين ټول په لړزه راغلي وو، اور پرې بل ؤ او مكه له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره له دښمنۍ او كينې نه د جوش كټوې په شان خوټكيده. بالاخره دوه قهرمانان يا غښتلي ځوانان فيصله كوي او تصميم نيسي چې د دوی په ګومان د دوی د اختلاف او بدبختۍ، ذلت او سپكاوي اصلي عامل يعنی رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مينځه يوسي. له بدر نه كمه موده وروسته عمير بن وهب جمحي له صفوان بن اميه سره په حطيم كې ناست ؤ، عمير خو د مكې هغه شيطان ؤ چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو ته يې ډير تكليف رساوه، او زوی يې وهب په بدر كې اسير شوی ؤ. دلته يې په بدر كې د وژل شويو مشركينو (اصحاب قليب) كيسه وكړه، نو صفوان ورته وويل: لدينه وروسته په ژوند كې خير او مزه نشته. عمير ورته وويل: رښتيا دې وويل، قسم په خدای كه دا قرض راباندې نه وای چې وجه يې هم نه ورته لرم، او دا اولاد مې نه وای چې له مرګ نه وروسته رباندې ويريږم، نو همدا اوس به په اوښ ورسپريدم او محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به مې واژه، زما بهانه هم جوړه ده زوی مې ور سره بندي دی.
صفوان دا فرصت غنيمت وګڼه ورته ويې ويل: قرض دې په ما، زه يې ادا كوم، ستا اولاد به هم زما له اولاد سره يو ځای وي، يعنی لكه زما د خپل اولاد په شان به وي، او تر څو چې ژوندي دي كفالت او سرپرستي به يې كوم. او داسې به پيښه نه شي چې زه څه ولرم او دوی ته يې ورنه كړم. عمير ورته وويل: سيي ده خو دا راز پټ ساته. صفوان وويل: بې غمه اوسه. بيا عمير لاړ توره يې تيره او زهرجنه كړه او مدينې ته روان شو. كله چې هلته ورسيد او د مسجد له دروازې سره يې خپله اوښه چو كوله پدې وخت كې

[1]. زاد المعاد ۲/ ۹۰ ابن هشام ۲/ ۴۳- ۴۴ مختصر سيره الرسول ص ۲۳۶

عمر (رضي الله عنه) چې له مسلمانانو سره يې د بدر په غزا کې د الله تعالی له کرم او نصرت نه خبرې کولې، متوجه شو او سترګې يې په عمير ولګېدې، ويې ويل: دا سپی، دا د الله دښمن، د څه شر او فتنې لپاره راغلی دی؟! فورا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی او ورته ويې ويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! د خدای دښمن عمير توره په لاس راغلی دی. رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **قال: (فأدخله علي)**. رايې ولئ. عمر (رضي الله عنه) راغی او عمير يې له غاړې سره دده د تورې له پړي نه ونيو، څو کسه انصارو ته يې وويل: لاړ شئ له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره کينئ، ددې خبيث (عمير) خواته متوجه اوسئ ځکه دا باوري او مطمئن سړی ندی. بيا يې عمير د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړ. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد، نو ويې فرمايل: **ال: (أرسله يا عمر، ادن يا عمير)**. عمره! دا پرېږده او عميره! ته را لنډ شه. هغه ورغی او ورته ويې ويل: سهار په خير! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(قد أكرمنا الله بتحية خير من تحيتك يا عمير، بالسلام تحية أهل الجنة)**. عميره! الله تعالی ستاسې له تحيې نه غوره تحيه چې د اهل جنت تحيه ده راکړې او هغه (سلام) دی. بيايې ورته وويل:**(ما جاء بك يا عمير ؟)**. عميره ولې راغلی يې؟ ده وويل: له تاسې سره دې بندي راوستې يم، نيکي ورسره وکړئ! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:**(فما بال السيف في عنقك؟)**. نو دا توره دې ولی په غاړه کې اچولې ده؟ عمير وويل: خدای دې دا تورې په بلا ووهي، ددې تورو مونږ ته څه ګټه راورسيده؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: **(اصدقني، ما الذي جئت له ؟)**. رښتيا وايه د څه لپاره راغلی يې؟ ده وويل: زه صرف د همدې غرض لپاره راغلی يم. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: **قال: (بل قعدتَ أنت وصفوان بن أمية في الحِجْر، فذكرتما أصحاب القليب من قريش، ثم قلت: لولا دين علي وعيال عندي لخرجت حتى أقتل محمداً، فتحمل صفوان بدينك وعيالك على أن تقتلني، والله حائل بينك وبين ذلك)**.نه داسې نده، ته او صفوان چې په حطيم کې سره ناست وئ، د قريشو د قليب (کندې) خاوندان (هغه چې په بدر کې

ووژل شول) مو یاد کړل، بیا تا وویل: که زما د قرضدارۍ او اولاد غم نه وای، نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مرګ لپاره به ورغلی وم، بیا صفوان ستا قرض او اولاد پخپله غاړه واخیستل، تر څو ته ما ووژنې، خو الله تعالی ستا دا شوم هدف نه ترسره کوي. ددې په اوریدو سره عمیر وویل: زه شاهدي وایم چې ته د الله رسول یې، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! کله به چې تا د وحي او آسمان خبر راوړ، نو مونږ به نه مانه، خو دا خبره چې له ما او صفوان نه پرته بل هیچا هم نده اوریدلې، قسم په خدای چې ته الله تعالی ورباندې خبر کړی یې، ثنا او صفت دی هغه خدای لره چې د اسلام په لور یې زما لارښوونه وکړه، او دې ځای ته یې راوستم. وروسته یې د شهادت کلمه وویله، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحابو ته وفرمایل: وسلم: (**فقهوا أخاكم في دينه، وأقرئوه القرآن، وأطلقوا له أسيره**). خپل ورور ته دین ورزده کړئ، قرآن ورته ولولئ او بندي یې ورته آزاد کړئ.
هلته په مکه کې به صفوان خلکو ته ویل: صبر وکړئ ډیر ژر به د داسې پیښې زیری واورئ چې د بدر غم به مو ورباندې هیر شي. او تل به یې له خلکو نه د عمیر په هکله پوښتنې کولې، بالاخره یوه سواره لدینه خبر کړ چې عمیر مسلمان شویدی، نو صفوان قسم یاد کړ چې نور به نه ورسره خبرې وکړي او نه به ورته څه ګټه ورسوي. عمیر بیا مکې ته راستون شو او هملته دیره شو، خلک یې اسلام ته رابلل او د همده په لاس ډیر کسان په اسلام مشرف شول.[۱]

۳-د بني قینقاع غزا

په تیرو پاڼو کې مو له یهودانو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د معاهدې یادونه وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل ټول وس سره ددې معاهدې د تطبیق کوښښ کاوه د عملي کولو هیله یې درلوده. او د تطبیق په میدان کې له یوه مسلمان نه هم داسې کوم کار ندی صادر شوی چې د نوموړې معاهدې له کوم بند او مادې سره دې تناقض ولري، خو یهودانو چې تاریخ یې ټول له غدر، خیانت، بی وفایۍ، جفا او عهد شکنۍ نه ډک دی، دا ځل هم وفا ونه شوی کړی، ډیر ژر خپل پخواني حالت ته واوښتل د مسلمانانو په مینځ کې یې د توطئو،

---

[1] ابن هشام ۱/ ۶۶۱- ۶۶۲- ۶۶۳

فتنو، پریشانیو او سازشونو راولاړولو لپاره هلې ځلې پیل کړې. راځئ د یهودانو ددې ډول مکاریو او توطئو یو مثال هم تر نظر تیر کړو:

د یهودانو د مکر او فریب یوه نمونه

ابن اسحاق وايي:یو ځل یهودي شاس بن قیس چې ډیر بوډا، غټ کافر او د مسلمانانو له ټولو نه لوی دښمن وُ د اصحابو (رضي الله عنهم) په یوه مجلس تیریده، که ګوري چې هلته د اوس او خزرج خلک ګډ سره ناست دي یو له بل سره خبرې اترې کوي. یهودي چې دا حالت ولید چې اسلام هغه د جاهلیت په دوران کې سره دښمنې قبیلې څه ډول سره یو کړیدي، د مینې او محبت په مزي یې سره تړلې دي، نو په زړه کې یې د عداوت او حسد د اور لمبې بلې شوې، ویې ویل: دلته د بنو قیله سرداران سره یو شوی دي، قسم په خدای د دوی له اتحاد او یووالي نه وروسته دلته زمونږ ټیکان او ګذران ډیر ګران دی، دا فکر یې وکړ او هغه یهودي ځوان ته یې چې ور سره ملګری وُ وویل: د دوی مجلس ته ورشه ورسره کینه د بعاث د جګړې او له هغه نه مخکې حالاتو یادونه وکړه او هغه اشعار ورته وواېه کوم چې دواړو طرفونو (اوس – خزرج) پدې هکله ویلي وو. هغه ځوان لاړ او همداسې یې وکړل، نو اوس او خزرج خبرې او مناقشې پیل کړې، یو په بل یې د فخر او ویاړ څرګندونه کوله، سره مخالف شول تر څو له دوی نه دوه کسان راپورته شول، یو د بل په خلاف یې خبرې وکړې، بالاخره یوه بل ته وویل: که غواړې، نو همدا اوس به بیا د هغې خپل منځي جګړې اور بیا راتازه کړو! دواړه قبیلې په غوسه شوې او سره ویې ویل: سیې ده نو راځئ د حره میدان ته چې سره معلومه یې کړو! نارې یې وکړې وسله راوړئ ، ټول راووتل او نژدې وه چې د جګړې اور بل شي.

دا خبر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسید، هغه مبارک له یو شمیر مهاجرینو سره یو ځای تشریف راوړ او ویې فرمایل: (**یا معشر المسلمین، الله الله، أبدعوي الجاهلیة وأنا بین أظهرکم بعد أن هداکم الله للإسلام، وأکرمکم به، وقطع به عنکم أمر الجاهلیة، واستنقذکم به من الکفر وألف بین قلوبکم**).اې مسلمانانو! الله در په یاد کړئ، خدای ته وګورئ، بیا د جاهلیت ناره او دعوه، هغه هم پداسې حال کې چې زه ستاسې په مینځ کې یم او وروسته له هغې چې الله تعالی په اسلام مشرف کړئ، له جاهلیت نه یې را بیل او له کفر نه یې نجات درکړ، او په زړونو کې یې درته یو د بل مینه او الفت واچاوه؟

همدا وه چې دوی (اوس او خزرج) پوه شول چې دا یو شیطاني حرکت، وسواس او د دښمنانو چل او فریب وُ، ژر په حقیقت پوه شول، له سترګو یې اوښکې روانې شوې، یو بل یې په غېږ کې ونیوه او بیا له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره په پوره اخلاص او اطاعت او داسې حال کې روان شول چې الله تعالی ورته د اسلام د دښمن شاس بن قیس له مکر او فریب نه نجات ورپه برخه کړی و.[1].

دا د مسلمانانو په مینځ کې د یهودانو د توطئو او فتنو یوه وړه نمونه وه او د هغې سلسلې یوه کړۍ وه کومه چې یهودانو د اسلامي دعوت د مخنیوي لپاره په کار اچولې وه. هغوی ددې شوم هدف او مقصد لپاره مختلفې لارې او ډېرې منصوبې جوړې کړې وې، بې اساسه او دروغجن تبلیغات به یې کول، سهار به یې ایمان راوړ او ماښام به بیرته کفر ته اوړیدل دا ددې پخاطر چې له کمزورو مسلمانانو سره د اسلام په هکله شکوک او شبهې را پیدا شي.

او پر هغو مسلمانانو به یې اقتصادي فشار راوړ، ژوند به یې ورباندې تنګاوه له کومو سره به یې چې مالي معامله درلوده. که قرض به یې ورباندې وُ ، نو سهار، ماښام به یې دروازې ته ولاړ او د قرض د ادا غوښتنه به یې ورنه کوله او که د مسلمان قرض به پر دوی و، نو نه به یې ورکاوه، په ظلم او زیاتي سره به یې ورنه خواړه او ورته ویل به یې: ستا قرض خو هغه وخت راباندې وُ چې ته پخپل پلرني دین وې، اوس چې تاسو خپل دین پرې ایښی، نو زمونږ او ستاسې څه معامله نشته.[2]

دا باید په یاد ولرو چې یهودانو دا ډول کارونه او فتنې له بدر نه مخکې شروع کړې وې، دا سره لدې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې معاهده هم درلوده.

د یهودانو ددې ناوړه اعمالو په وړاندې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو له صبر او زغم نه کار اخیست، او دا طمعه یې درلوده چې کیدای شي هغوی د هدایت او حقیقت لاره غوره کړي. او بله دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غوښتل په سیمه کې امن او آرامي حاکمه وي.

---

[1]. ابن هشام ۱/۵۵۵ - ۵۵۶

[2]. مفسرینو د ال عمران او نورو سورتونو په تفسیر کې د یهودو له دې ډول اعمالو نه یادونه کړیده.

د بني قينقاع له خوا د تړون ماتول

کله چې يهودو وليدل الله تعالی د بدر په ميدان کې د مسلمانانو بې کچه مرسته وکړه، عزت او شوکت يې ور په برخه کړاو د هر چا ليرې، دی که نژدې پر زړه د اسلام او مسلمانانو د هيبت او عظمت اثر پريوت، نو د دوی په زړونو کې د دښمنۍ او حسد اور په لمبو شو، نور يې خپل عداوت پټ نه شواى کړى په ښکاره يې د بغاوت بيرغ اوچت کړ او د مخامخ مقابلې ميدان ته راووتل.

په يهودانو کې له ټولو نه لوی کينه ناک او ډير شرير انسان کعب بن اشرف ؤ چې وروسته به ورنه خبرې وکړو، او له ټولو نه زياته شريره ډله او طايفه د بني قينقاع قبيله وه. دا قبيله په مدينه کې د ننه اوسيدله، کلی يې په همدې نامه ياديده. زياتره خلک يې يا زرګران وو يا آهنګران او يا لوښي جوړونکي کلالان، او د همدې کسب و کار له برکته له هر يوه سره د جنګ ساز و سامان هم ؤ. دوی اوه سوه جنګيالان درلودل په غيرت کې هم له نورو يهودانو نه وړاندې وو، او همدوی له ټولو نه ړومبی عهد او تړون مات کړ.

وروسته له هغې چې الله تعالی مسلمانان په بدر کې بريالي او برلاسي کړل، نو ددې يهودانو طغيان او سرکشي زياته شوه د مسلمانانو په خلاف يې خپل شرارتونه او خباثتونه زيات کړل. له هيڅ ډول ګډوډۍ نه يې لاس نه نيوه، هر مسلمان به چې د دوی بازار ته ورتله ملنډې او مسخرې به يې ورپورې کولی او تکليف به يې ورساوه، ان تردې چې ددې خبيثانو له شر نه مسلمانې ښځې هم په امن نه وې. او کله چې د دوی سرکشي او شرارتونه له حده نه زيات شول، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راټول کړل، وعظ او نصيحت يې ورته وکړ، د حق او هدايت لور ته يې راوبلل، د ظلم او بغاوت له بد انجام نه يې وويرول، خو هغوی له خپل شر او تکبر نه لاس وانه خيست او خپله بد معاشي يې جاري وساتله. ابو داود او نور له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روايت کوي چې وايي: کله چې د بدر په ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) قريشو ته ماتې ورکړه، او بيا مدينې ته راغی، يهودان يې د بني قينقاع په بازار کې راټول کړل او ورته ويې ويل: **(يا معشر يهود، أسلموا قبل أن يصيبكم مثل ما أصاب قريشاً)**. يهودانو! مخکې لدينه چې د قريشو له سرنوشت سره مخامخ شئ اسلام راوړئ. دوی ورته وويل: اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ګوره دا دې په غوره کې نکړي او په دې غره نشي چې يو څو له جګړو سره نا اشنا قريشان دې ووژل، ته که له مونږ سره د جګړې ډګر ته ووزې، نو پوه به شې

چې مونږ څوک يوو، او باور به دې راشي چې مخکې زمونږ په شان خلکو سره نه يې مخ شوی. نو پدې هکله الله تعالی دا آيتونه رانازل کړل:

((قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ (١٢) قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ)) [1].

(آل عمران: ١٢، ١٣)

[ووايه (اې محمده!) هغو کسانو ته چې کافران شويدي ژر به مغلوب کړی شئ تاسې په وژلو يا شړلو سره په دنيا کې او جمع به کړی شئ ((شړلی به شئ په عقبی کې)) طرف د دوزخ ته، او بد ځای د هستوګنی دی ((دغه دوزخ)) په تحقيق سره دی تاسې ته لوی عبرت (نمونه اې ناظرينو!)) په هغو دوو فرقو کې چې سره مخامخ شولی (په ((بدر)) کې له پاره د جنګ) يوه فرقه چې جنګ يې کاوه په لاره د الله کې او بله فرقه وه چې کافره وه، ليدل به دوی هغوی لره دوه چنده د هغوی په ليدلو د سترګو سره او الله قوت ورکوي په نصرت مرسته خپله سره هرچا ته چې اراده وکړي (د نصرت) بيشکه په دې ((لا زيات او کم ليدلو)) کې خامخاه عبرت (پند) دی له پاره د خاوندانو د بصيرت.]

څرګنده ده چې د بنو قينقاع ددې ځواب معنی په حقيقت کې د جنګ اعلان وُ، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو له صبر او زغم نه کار واخيست، او د فرصت انتظار يې کاوه.

پدې سره د بني قينقاع يهودان نور هم سپين سترګي شول، او په ډيره لږ موده کې يې په مدينه کې داسې يوه فتنه راولاړه کړه چې لومړی يې همدوی وخوړل او پخپلو لاسونو يې ځانونه د مرګ او ورکې خولې ته ورتيل وهل.

ابن هشام له ابي عون نه روايت کوي وايي: يوې عربي ښځې څه سامان د خرڅلاو لپاره د بني قينقاع بازار ته راوړ او د يوه زرګر له دکان سره کيناستله. يهودانو د فتنې پخاطر غوښتل مخ يې لوڅ کړي، خو نومورې خپل مخ نه لوڅاوه، نو همدا وه چې زرګر پاڅيد او په پټه سره يې ددې ښځې د کاليو (کميس) وروستۍ برخه په شا پورې وروتړله، دا نه وه پرې خبره، او کله چې پاڅيده نو بې پردې شوه. د يهودانو له

---

[1]. سنن ابي داود مع شرحه عون المعبود ٣/ ١١٥، ابن هشام ١/٥٥٢.

خنداګانو نه خولې وازې شوې. ښځې چيغه وکړه، يوه مسلمان چې دا چيغه واوريدله فورا راغی او هغه يهودی زرګر يې وواژه. وروسته يهودان راټول شول او دا مسلمان يې وواژه، بيا د مسلمان خپلوانو نورو مسلمانانو ته د يهودانو په مقابل کې د فرياد چيغه وکړه، او نتيجه دا شوه چې د مسلمانانو او بني قينقاع يهودانو تر مينځ شر او جګړه جوړه شوه.[۱]

محاصره بيا تسليميدل او له وطن نه شړل

نور نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د صبر او زغم کاسه په ډکيدو شوه. ابو لبابه بن عبدالمنذر يې د مديني خليفه وټاکه، د لښکر بيرغ يې حمزه بن عبدالمطلب ته ورکړ او د بني قينقاع په لور وخوځيد.د دوهم هجري کال د شوال له نيمايي نه يې چې د هفتې ورځ وه د هغوی محاصره پيل کړه. دا محاصره ترذي القعدې پورې يعنی پوره پنځلس ورځې اوږده شوه. بالاخره الله تعالی د يهودانو په زړونو کې ويره او ترهه واچوله ټول تسليم شول، ځانونه، مالونه او اولادونه يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر او فيصلې ته وړاندې کړل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فوراً د يهودانو د تړلو امر صادر کړ او پدې ترتيب سره ټول وتړل شول.

پدې وخت کې د منافقانو مشر عبدالله بن ابي بن سلول را وړاندې شو او په ډير اصرار سره يې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د هغوی د عفوې او خوشي کولو غوښتنه وکړه او ورته ويې ويل: اې محمده(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! زما له حليفانو سره نيکي وکړه! ځکه بنو قينقاع له خزرج قبيلې سره د دوستۍ تړون درلود. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ځواب ورنکړ، هغه (منافق عبدالله) خپله غوښتنه بيا تکرار کړه، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ ورنه واړاوه، منافق پدې هم نه شو بلکه را وړاندې شو او خپل لاسونه يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ګريوان کې ورواچول. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډير په غوسه شو او ويې فرمايل: پرې مې ږده، خوار شې، پرې مې ږده! خو منافق په پوره سپين سترګۍ خپله غوښتنه تکراروله او ويل يې: تر هغې دې نه پريږدم تر څو زما دوستان معاف نکړې، دا درې سوه زغره لرونکي او څلور سوه بې زغرو ځوانان چې زه يې له سرو او تودو نه ساتلی يم

---

[1]، ابن هشام ۴۷/۲ - ۴۸

په يوه ورځ وژني؟ قسم په خدای چې زه د زمانې له ګردشونو نه ويره لرم.
په پای کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له نومورې منافق سره چې د اسلام ښکارولو نه يې تقريباً يوه مياشت تيره شوې وه د نرمۍ او بخښنې معامله وکړه او دده په مخ يې ټول يهودانو وبښل، خو دايې ورته وويل: چې په مدينه او شاو خوا سيمو کې د اوسيدو اجازه نلري. يدې ډول سره هغوی له مدينې نه ووتل او د شام په اذرعات نومي ځای کې يې واړول، چې يو زيات شمير يې څه موده وروسته په هلاکت ورسيدل.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی مالونه او جايدادونه ضبط کړل، او له هغې جملې نه يې درې لينديې، درې زغرې، درې تورې او درې نيزې د ځان لپاره خوښې کړې، نور غنيمتونه يې چې د محمد بن مسلمه په واسطه راټول شوي وو د خمس (پنځمې) له بيلولو نه وروسته په حساب برابر وويشل.

۴- د سويق غزا

پداسې حال کې چې صفوان بن اميه، يهودان او منافقان د اسلام په خلاف په توطئو او هلو ځلو بوخت وو، ابو سفيان د يوه داسې تحرک او عمل په لټه کې ؤ چې خطر او تکليف يې کم، خو اثر او نوم يې ډير وي، تر څو له يوې خوا د خپل قوم حيثيت او منزلت بيا را ژوندی کړي او له بل پلوه د دوی د زور او توان ښکارندوی شي. قسم يې خوړلی ؤ نذر يې ايښې ؤ چې تر هغې به له جنابته ځان نه مينځي تر څو يې پر محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حمله نه وي کړې. همدا وه چې په خپل قسم د وفا په اساس له دوو سوو سپرو سره روان شو او د قناه نومې سيمې په برنۍ خوا کې پراته نيب نومي غره په لمن کې يې چې له مدينې نه تقريباً دولس ميله ليرې پروت و واړول، خو څرنګه چې پر مدينه باندې د ښکاره او مخامخ حملې توان او جرات يې نه درلود، نو د يوه غلچکي او تروريستي پلان د عملي کولو په لټه کې شو. د شپې په تياره کې مدينې ته ننوت، د يهودانو د مشر حيي بن اخطب کور ته ورغی، خو هغه له ويرې نه دروازه ورته خلاصه نکړه، نو د بني نضير قبيلې د يوه بل مشر او خزانه دار سلام بن مشکم دروازه يې وروټکوله، هغه کور ته د ننه کړ، ښه مهماني يې ورکړه، شراب يې ورباندې وڅښل او د خلکو پټ ښکاره حالات يې ورته بيان کړل. بيا ابو سفيان د شپې په وروستۍ برخه کې خپلو ملګرو ته ورغی او له هغه ځای نه يې يوه ډله

راولیږله، هغوی د مدینې عریض نومې سیمې ته ننوتل او هلته یې د خرما ځنې ونې غوځې کړې ځنې نورو ته یې اور ورته کړ، او یو انصاري یې چې له خپل حلیف (ملګري) سره یې په فصل (پټیو) کې کار کاوه وواژه او وروسته بېرته د مکې په لور وتښتېدل.
کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پېښې خبر شو، نو په چټکۍ سره ورپسې ووت، خو ابو سفیان او ملګري یې ډېر ګړندي تښتېدلي وو. او پدې خاطر چې ځانونه خلاص او بار سپک کړي د خپلې توښې او خوراک زیاته برخه د سویق (د غنمو یا اوربشو ډېر میده اوړو) توبرې یې په لاره غورځولی وې.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې په لټه پسې ان تر قرقره الکدر پورې وړاندې لاړ، خو هغوی په تېښته بریالي شوي وو. مسلمانانو د هغوی د اوړو توبرې راټولی کړې او بېرته مدینې ته راستانه شول. او د سویق (میده اوړو) د همدې توبرو له امله دا غزا د سویق د غزا په نامه ونومول شوه، چې د بدر له غزا نه دوې میاشتې وروسته یعنې د دوهم هجري کال د ذي الحجې په میاشت کې پېښه شویده.
او دا ځل هم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مدینې لپاره ابو لبابه (رضي الله عنه) خپل خلیفه ټاکلی وُ.[1]

۵- د ذي امر غزا

دا غزا چې د دریم هجري کال د محرم په میاشت کې واقع شویده له احد نه مخکې او له بدر نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر مشرۍ لاندې له ټولو نه لویه عسکري حمله وه.
ددې غزا سبب څه داسې وُ: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر تر لاسه کړ چې د بنو ثعلبه او محارب زیات شمیر کسان پر مدینه باندې د حملې لپاره تیاري نیسي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبر له اوریدو سره سم څلور نیم سوه سواره او پیاده له ځان سره کړل، عثمان بن عفان (رضي الله عنه) یې په مدینه کې د خلیفه په توګه پرېښود او پخپله د دښمن په لور وخوځید.
د لارې په اوږدو کې اصحابو (رضي الله عنهم) د بني ثعلبه قبیلې جبار نومی شخص ونیو او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته یې راووست.

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۹۰ – ۹۱. ابن هشام ۲/ ۴۴ - ۴۵

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اسلام بلنه ورکړه او هغه په اسلام مشرف شو. بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه د بلال (رضي الله عنه) په لاس ورکړ تر څو د دښمن تر سيمې پورې مسلمانانو ته لار وښيي.

هلته دښمنانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ د خبر له اوريدو سره سم خپل ځايونه پرېښودل او شاو خوا غرونو ته وتښتيدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخکې لاړ او تر ذي امر نومې چينې (اوبه خوړ) پورې چې دښمنانو د غونډېدو لپاره ټاکلې وه ورسيد او هلته يې واړول. او ددې پخاطر چې د غليم په زړه کې نوره ويره هم واچوي، د خپل زور او توان اندازه وروښيي، پوره يوه مياشت يعنې د دريم هجري کال صفر ټوله مياشت يې همهلته تيره کړه او وروسته بيا مدينې ته ستون شو.[۱]

۶- د کعب بن اشرف ترور

کعب بن اشرف هغه يهودي وو چې له هر چا نه يې له اسلام او مسلمانانو سره زياته دښمني او کينه درلوده او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په زبان او آزار رسولو کې تر ټولو وړاندې و. د نوموړي مور له بني نضير او پخپله د طيي قبيلې له بني نبهان کورنۍ څخه وه، ډير مالدار او د آرام ژوند خاوند وه، د عربو په مينځ کې يې په شاعرۍ سربيره په حسن او ښکلا کې هم شهرت درلود، کلا يې د بنو نضير د آبادۍ تر شا د مدينې د جنوبي برخې په ختيځ کې پرته وه.

کله يې چې د بدر په غزا کې د مسلمانانو د بري او قريشي سردارانو د ماتې او سردارانو دمړينې خبر واوريد، نو ويې ويل: آيا دا خبره ريښتيا ده، هغه د عربانو مشران او د خلکو پاچايان ووژل شول؟! که دا رښتيا وي چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی مات کړي او وژلي دي نو بيا خو مرګ له ژوند نه غوره دی.

او کله چې له پيښې نه ښه باوري شو، نو ژبه يې راوايستله، په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو پسې يې بد رد ويل او د مشرکينو ستاينه يې کوله او هغوی يې غچ او انتقام اخيستلو ته هڅول. پدې يې هم زړه يخ نه شو، سپور شو مکې ته لاړ او هلته د ابي وداعه السهمي د زوی مطلب ميلمه شو. د قريشو په

---

[۱]. ابن هشام ۴۶/۲ .زاد المعاد ۹۱/۲ .ويل کيږي چې دعثور يا غورث محاربي په همدې غزا کې د رسول الله (ص) ترور هڅه کړې وه، خو صحيح قول دا دی چې هغه توطئه پدې غزا کې نه وه .صحيح البخاري : ۹۳/۲ .

مړيو يې ډېر وژړل او په غم کې يې اوږده شعرونه وويل. زيار يې ايست چې د مشرکينو په زړونو کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دښمنۍ اور نور هم تازه کړي. په همدې وخت کې ابو سفيان او نورو مشرکانو ورنه وپوښتل چې زمونږ دين دې خوښ دې او که د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دين؟ او له زمونږ نه کوم يو طرف په حق بولې؟ ده په ځواب کې ورته وويل: تاسې له محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه غوره او حق په جانب ياست! همدا وه چې الله تعالی دا آيتونه را نازل کړل: ((**أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيباً مِنْ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلاءِ أَهْدَى مِنْ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلاً**))
(النساء: ۵۱)

[ترجمه: ايا ندې کتلي تا هغو کسانو ته چې ورکړې شويده دوی ته برخه له کتاب څخه ايمان راوړی دوی په بت او په شيطان او وايي دوی په حق د هغو کسانو کې چې کافران شويدي، دا (مشرکين) ښه لاره موندونکي دي له هغو کسانو څخه چې مؤمنان دي له جهته د لوري.]

کعب بن اشرف دا ټول په مکه کې ترسره کړل بيا مديني ته ستون شو، او هلته يې خپله اوږده ژبه په مسلمانانو پسې راوايسته ان تردې چې د اصحابو (رضي الله عنهم) په پاک لمنو پسې يې قصيدې او غزلې و ويلې او هغوی يې له حده زيات په تنګ کړل.

په همدې حالاتو کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**من لكعب بن الأشرف ؟ فإنه آذى الله ورسوله**). د کعب بن اشرف له شر نه به مو څوک خلاص کړي؟ او لدې غم نه به مو څوک آرام کړي؟ ځکه نوموړي الله تعالی او د الله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته آزار او اذيت رسولی دی! په ځواب کې محمد بن مسلمه، عباد بن بشر، د کعب رضاعي ورور ابو نائله چې نوم يې سلکان بن سلامه وٌ، حارث بن اوس، او ابو عبس بن حبر دې کار ته خپله آمادګي څرګنده کړه، او همدې ټولګي د محمد بن مسلمه تر مشرۍ لاندې د کعب د ترور لپاره کار پيل کړ.

نور روايات وايي: کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وويل: (**من لكعب بن الأشرف ؟ فإنه قد آذى الله ورسوله) قام محمد بن مسلمة فقال: أنا يا رسول الله، أتحب أن أقتله ؟ قال: (نعم). قال: فائذن لي أن أقول شيئاً. قال: (قل)**.څوک به مو د کعب له شر نه وژغوري؟ ځکه ده الله او د هغه رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته اذيت رسولی دی؟ نو محمد بن مسلمه پاڅيد او ويې

ويل: دا کار به زه کوم يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! او زياته يې کړه: غواړې چې ويې وژنم؟ ده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو. محمد بن مسلمه ورته وويل: د پلان د تطبيق پخاطر د څو خبرو اجازه راکړه! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: څه هر څه چې وايې ورسره ويې وايه.

بيا محمد بن مسلمه د کعب بن اشرف کور ته ورغی او ورته ويې ويل: دا سړی (اشاره يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته وه، له مونږ نه صدقه غواړي او که رښتيا درته ووايم مونږ يې ډېر ستومانه او په جنجال اخته کړي يوو. کعب ورته وايي: دا به مو نور هم تر ستونيه کړي. محمد بن مسلمه په ځواب کې ورته وايي: اوس څه وکړو، اوس خو دا شويدي او د هغه پيروي مو منلې ده مناسبه به نه وي چې لاره ورنه بيله کړو، اوس به ورسره يوو او ګورو به چې د کار نتيجه يې څه خيژي، اوس راغلی يو تر څو يو او يا دوه وسقه غله پور راکړې، (يو وسق ۶۰ صاعه يا تقريباً ۱۵۰ کيلو ګرامه کيږي).

کعب ورته وويل: سيي ده خو څه شی راته ګرو کړئ! ابن مسلمه ورته وويل: څه غواړې؟ هغه ورته وويل: ښځې راته ګرو کړئ. محمد بن مسلمه په ځواب کې ورته وايي: پداسې حال کې چې ته په عربو کې له ټولو نه ښايسته ځواني لرې، ښځې به څنګه درسره ګرو کړای شو؟! کعب ورته وايي: نو بيا مو بچيان راسره ګرو کړئ! ابن مسلمه وايي: بچيان به څنګه درته ګرو کړو، سبا به خلک پيغور ورکوي چې دا په يوه، دوو وسقه غله ګرو شوي وو دا خو ستر عيب او ننګ دی، څه مونږ به خپله وسله درته ګرو کړو. کعب پدې سلا شو دواړو نيته سره وټاکله چې محمد بن مسلمه به وسله ورته راوړي.

ابو نائله هم د محمد بن مسلمه په شان پلان جوړ کړی ؤ. کعب ته ورغی څه وخت يې له يو ځای بل ځای نه شعرونه سره واورول، بيايې ورته وويل: ياره! زه خو د يوې ډيرې مهمې خبرې او ضرورت په خاطر درته راغلی يم او پدې شرط يې درته وايم چې پټ يې وساتې! کعب ورسره ومنله او ډاډ يې ورکړ چې وايه راز دې نه افشا کوم.

ابو نائله ورته وويل: ددې سړي (اشاره يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ده) راتګ خو زمونږ لپاره غم او مصيبت شو، ټول عربان مو دښمنان شول، ټولو په يوه خوله او يوه لاس زمونږ په خلاف کاره وايي وکړه، لارې راباندې وتړل شوې، دومره سختي راباندې راغله چې ځان او اولاد مو په خطر کې دی، بربادي ده او

تباهی. دا ډول خبرې وشوې او په پای کې يې دا هم ورته وويل: زما يو څو نور ملګري هم دي او بالکل زما په شان رايه او نظريه لري، غواړم هغوی هم درته راولم تر څو څه شی ورباندې خرڅ او په مونږ خپل احسان وکړې. پدې ترتيب محمد بن مسلمه او ابو نائله وکولای شوای کعب پخپل دام کې راګير کړي، اوس که هغوی له وسلې او ملګرو سره ورځي، نو کعب به يې بد نه ګڼي.

بالاخره د دريم هجري کال د ربيع الاول په څوارلسمه شپه دا ټولګی د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، او د سپوږمۍ په سپينه رڼا کې رسول مبارک (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله تر بقيع غرقد پورې ورسره لاړ او پدې مبارک قول سره يې رخصت کړل: (**انطلقوا على اسم الله، اللهم أعنهم**).د الله په نامه حرکت وکړئ، اې خدايه ته د دوی مرستندوی شې. بيا خپل کورته راستون شو او هلته يې په لمانځه او دعا شروع وکړه تر څو الله هغوی پخپل هدف کې برياليي کړي.

نوموړي مجاهدين د کعب کلا ته ورغلل، ابو نائله غږ پرې وکړ چې راووزه! کعب راپورته شو چې د باندې راووزي، ښځې چې نوی يې واده ورسره کړی و ورته وويل: پدې وخت کې چيرته وزې، دا آواز ما ته خطرناک ښکاره شو؟! کعب ورته وايي: مه ويريږه دا زما ورور محمد بن مسلمه او بل مې رضاعي ورور ابو نائله دی، بله دا چې مرد که د تورې ګوزار ته هم وغوښتل شي ورځي او پښه په شا نهږدي، دا خبره يې وکړه او د باندې پداسې حال کې راووت چې فضا يې په خوشبويۍ اخيستې وه.

هلته ابو نائله خپلو ملګرو ته ويلي وُ، کله چې کعب راشي، نو زه به يې د سر بويولو په بهانه ويښتان رانيسم او کله مې چې پدې بهانه ټينګ راونيو، نو تاسې به ورباندې ګوزارونه وکړئ. کعب راغی څه وخت يې خبرې اترې سره وکړې، ابو نائله ورته وويل: خوښه مو نده عجوز نومی درۍ (خوړ) ته لاړ شو، د شپې دا پاته برخه به هلته تيره کړو. ده وويل: سمې ده، نو روان شول. د لارې په اوږدو کې ابو نائله وايي: په ژوند کې مې دا ډول اعلی او بهترينه خوشبويي نده ليدلې! کعب ته دې خبرې ډير خوند ورکړ او وې‌ې ويل: زه د عربو له ټولو نه زياته خوشبويه ښځه لرم. ابو نائله ورته وويل: اجازه دې ده سر دې يو ځل بوی کړم. کعب اجازه ورکړه، نو ده يې لاس په ويښتانو کې ننه ايست پخپله يې بوی کړ او ملګرو ته يې هم وربوی کړ.

لږ ساعت وروسته يې بيا دده په اجازه همدا کار تکرار کړ، تر څو کعب ښه ډاډه شو او دوی لږ نور هم مخکې لاړل، نو بيا يې اجازه ورنه غوښتله، کعب اجازه ورکړه، نو لاس يې په ويښتانو کې وربند کړ، ټينګ يې راونيو او خپلو ملګرو ته يې وويل: وهئ دا د خدای دښمن! هغوی د تورو څو ګوزارونه پرې وکړل، خو تورې سره تيرې بيرې شوې او

یو یې هم کاري واقع نه شو. پدې وخت کې محمد بن مسلمه خپل کلنګ ته لاس کړ او له نامه نه لاندې یې داسې کلک ګوزار ورباندې وکړ چې شا ته ورنه وخوت او د خدای دښمن داسې یوه چیغه وکړه چې هر چا واوریدله او همدلته ځای په ځای شو.

د مسلمانانو لدې ټولي نه یو تن حارث بن اوس د خپلو ملګرو د تورو په څوکو زخمي شوی ؤ او وینې ترې روانې وې. نور ملګري یې روان شول او کله چې د عریض ډاګ ته ورسیدل پام یې شو چې حارث خو ورسره نشته، څه وخت ورته ودریدل چې هغه هم ورپسې راورسید، نو دوی هغه اوچت کړ او روان شول او کله چې بقیع غرقد ته ورسیدل په لوړ آواز یې د تکبیر ناره اوچته کړه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا ناره واوریدله او پوه شو چې هغه د خدای دښمن یې وژلی دی، نو پخپله یې هم تکبیر ووایه، او کله چې دوی ورته راورسیدل ورته ویې فرمایل: (**أفلحت الوجوه**). بریالی اوسئ.

دوی په ځواب کې ورته وویل: او ته هم بریالی اوسې یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! او د کعب سر یې مبارک حضور ته وړاندې کړ، ده د خدای شکر ادا کړ، د حارث په زخم (ټپ) یې خپلې مبارکې لاړې پورې کړې هغه فوراً جوړ او روغ شو بیا یې هیڅ درد و نه لید.[1]

د کعب ترور او وژلو د یهودانو په زړونو کې ویره او ډار واچولو. ټول پدې پوه شول چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امن دښمنان، عهد ماتونکي او فتنه اچونکي نه پریږدي چې په مدینه کې فساد خور کړي، لومړۍ ورته نصیحت کوي او که نصیحت اغیزه ونکړي، نو بیا یې په اوسپنیز سوک برابروي.

یهودان دومره وویریدل چې د خپل دې سرکش مشر په وژلو نه یوازې چپ او آرام کیناستل بلکه زیار یې ویوست ځانونه په عهد او تړون پابند وښیي. پدې ډول سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر یوه وخته پورې د مدینې له داخلي مشکلاتو او ستونزو نه بې غمه شو او د ډیرو هغو خطراتو مخه ونیول شوه چې په مدینه کې یې د پیښېدو امکانات ډیر زیات وو.

اوس رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرصت درلود چې له بهرنیو مشکلاتو او خطرونو سره مقابله وکړي.

---

[1].. ابن هشام ۵۱/۱ – ۵۷ بخاري ۱/ ۳۴۱ – ۴۲۵. سنن ابي داود ۴۲/۲ – ۴۳. زاد المعاد ۲/ ۹۱

۷- د بحران غزا

دا يو لوی عسکري تحرک يا ګزمه وه هغه داسې چې د دريم هجري کال د ربيع الاخر په مياشت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دری سوو کسانو په مشرۍ بحران نومې سيمې ته وتــلی ؤ. دا سيمه د حجاز په فرع نومې ځای کې يو معدنياتي مقام دی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د همدې کال ربيع الاخر او جمادي الاولی مياشتې همدلته تيرې کړې او بيا مخکې لدينه چې جګړه وشي مدينې ته ستون شو.[1]

۸- د زيد بن حارثه (رضي الله عنه) سريه

دا له احد نه مخکې د مسلمانانو وروستی نظامي تحرک ؤ چې د دريم هجري کال په جمادي الاخره کې واقع شويدی او تفصيل يې داسې دی:

قريش د بدر له غزا وروسته ډير پريشانه او بد حاله وو، د اوړي په رارسيدو چې شام ته د دوی د کډې او کوچ وخت ؤ نور هم پريشانه شول. ددې کال د تجارتي قافلې مشر صفوان بن اميه قريشو ته وويل: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو يې زمونږ تجارتي لاره بنده کړيده، نه پوهيږو څه ورسره وکړو، ساحل خو د همدوی تر کنترول لاندې دی، دوی همليته وجود لري، او ددې منطقې (سرې بحيرې د ساحل) اوسيدونکو هم سوله او تړون ورسره کړيدی، نه پوهيږو په کومه لار لاړ شو؟ که دلته په مکه کې پــاتې کيږو نو څه چې لرو هغه به وخورو، بيا به څه کړو؟ زمونږ ژوند خو په اوړي کې شام او ژمي کې حبشې ته تجارت باندې ولاړ دی.قريشو په دې هکله مشورې کولې اسود بن عبدالمطلب وويل: صفوانه! د ساحل لاره پريږده، بلکه له نجد نه تيريدونکې د عراق اوږده او سخته لاره ونيسه. دغه لار چې د مدينې په ختيځ کې تيره شوې وه قريشو ته نه وه معلومه، نو اسود پيشنهاد وکړ چې د بني بکر بن وائل قبيلې فرات بن حيان د لاروي په حيث ورسره بوزي.

د قريشو دا تجارتي کاروان د صفوان په مشرۍ په همدې نوې لاره روان شو، خو راز يې پټ پاته نه شو او خبره مدينې ته داسې ورسيده، چې مسلمان شوی سليط بن

[1]. ابن هشام ۲/ ۵۰ زاد المعاد ۲/۹۱ .ددې غزا د سبب په هکله ځنې وايي چې رسول الله (ص) ته خبر راغی چې بني سليم پر مدينه باندې د حملې لپاره ډير قوتونه راټول کړيدي، او نور مصادر لکه ابن هشام وايي چې رسول الله (ص) د قريشو په لټه پسې ووت، ابن القيم همدا قول غوره کړيدی او دا سيي هم ښکاري ځکه د بني سليم مېنــه په نجد کې له فرع نومي ځای نه ډيره ليرې پرته وه.

نعمان د شرابو څښلو په یوه مجلس کې (دغه وخت شراب لانه ؤ حرام شوي) له نعیم بن مسعود اشجعي سره یو ځای شو، کله چې نعیم مست او خمار شو نو د تجارتي کاروان او نوې لارې ټوله کیسه یې وکړه. سلیط په ډیره چټکۍ سره د مدینې لاره ونیوه تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له قضیې خبر کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خبر له اوریدو سره سم د زید بن حارثه الکلبي په مشرۍ یوه سل (۱۰۰) کسیزه ډله تیاره کړه او د کاروان مخې ته یې ورولیږله. زید وخوځید او د نجد په سیمه کې له قرده نومې چینې (اوبه خور) سره یې په کاروان ناڅاپي حمله وکړه، ټول مالونه یې ونیول، صفوان او ملګرو یې پښې سپکې کړې او د تیښتې لاره یې ونیوه. مسلمانانو د قافلې لاروی او په بل روایت دوه نور کسان هم ژوندي ونیول، او تقریباً د سلو زرو په قیمت غنیمتونه یې چې لوښي او سپین زر پکې وو له ځان سره راوړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خمس ورنه بیل کړ او نور یې د سریه (ګروپ) په غړو وویشل، او هغه لاروی فرات بن حیان په اسلام مشرف شو.[1]

له بدر وروسته د قریشو لپاره دا یو بل لوی غم او مصیبت ؤ حالت یې ډیر خراب شو له هرې خوا ورباندې غم او خفګان راغی. اوس یې په وړاندې یوازې دوې لارې پاته وې لومړۍ دا چې نور د کبر او غرور له نیلي نه را کوز شي او له مسلمانانو سره د سولې او مصالحت لاره غوره کړي، بله دا وه چې د داسې یوې جګړې اور بل کړي چې د مسلمانانو قوت او زور ویلې کړي، د هستۍ له صحنې یې وباسي، ترڅو د دوی (قریشو) له لاسه تللی مجد او دبدبه بیرته راژوندی کړي. د قریشو سرکشانو همدا دوهمه لاره غوره وبلله، د انتقام او غچ ناره یې پورته کړه او له مسلمانانو سره د پریکنده جګړې تیاري یې پیل کړه. دا او لدینه مخکې پیښې د احد غزا لپاره تمهید او سبب شوې.

[1]. ابن هشام ۵۰/۲ فقه السیره ص ۱۹۰ رحمه للعلمین ۲۱۹/۲

د احد غزا

د انتقامي جګړې لپاره د قريشو تياري

د بدر په ډګر کې د قريشو ماتې او هملته د دوی د مخورو مشرانو مړينې د مکې د مشرکينو په زړونو کې اور بل کړی وُ، د هر يوه په سر د انتقام او غچ اخيستلو لېونۍ سرې وې، خو ددې پخاطر چې غم له مسلمانانو نه پټ وساتي، نو په ښکاره يې پخپلو مړو ژړا ګانې بندې کړې وې او د خپلو بنديانو فديه يې هم ځنډوله.

ټول پدې سره سلا شوي وو چې په مسلمانانو به خپل زړونه يخوي او د يوې خونړۍ جګړې اور به وربانديې بلوي.د همداسې يوې عامې جګړې لپاره يې تيارياني پيل کړې وې، داسې يوی جګړې ته خو د دوی هر يو تږی وُ، خو عکرمه بن ابو جهل، صفوان بن اميه، ابو سفيان بن حرب او عبدالله بن ابي ربيعه غونډې سرداران پدې کار کې له ټولو نه مخکې وو.

جګړې ته د تيارۍ په سلسله کې د قريشو د مشرانو لومړنی دا کار وُ چې هغه تجارتي کاروان يې پخپل لاس کې ونيو کوم چې د بدر د غزا سبب شوی وُ هغه چې د ابو سفيان په مشرۍ له شام نه سلامت راستون شوی وُ. په دغه کاروان کې زر اوښان او د پنځوس زره دينارونو په بيه نور مالونه وُو د مالونو خاوندانو ته يې وويل: تاسو ته معلومه ده چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خومره زيان دروا‌ړاوه، سرداران يې در ووژل، نوددې مالونو په ذريعه دده په خلاف جګړه کې زمونږ مرسته وکړئ، کيدای شي انتقام ورنه واخلو! هغوی هم ورسره ومنله او دا ټول مالونه د جنګ لپاره تخصيص شول. الله تعالی پدې اړه دا آيت را نازل کړ: ((إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ)). (الانفال: ٣٦)

[بيشکه هغه کسان چې کافران شويدي نفقه کوي (لګوي) دوی مالونه خپل، د پاره ددې چې منع کړي دوی (خلک) له لارې د الله څخه نو ژر به نور هم ولګوي دغه مالونه بيا به شي (دغه انفاق) پر دوی حسرت (پښيماني چې مال يې ځي او مطلب يې نه پرې

حاصليږي) بيا به په آخر کې مغلوب شي.]
په دوهم قدم کې يې احابيش، کنانه او د تهامه خلک خپلې خوشګۍ ته پريښودل چې د مسلمانانو په خلاف جګړه کې په څومره اندازه برخه اخلي، خو هغوی ټول يې په مختلفو طريقو سره دې لور ته هڅول، ان تردې پورې چې صفوان بن اميه د عربو هغه شاعر باتې (غره) کړ کوم چې د بدر په غزا کې اسير شوی ؤ او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بې فديې پدې شرط آزاد کړی ؤ چې بيا به د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف کوم اقدام نه کوي. صفوان هغه ته هوا ورکړه تر څو عربې قبيلې د مسلمانانو په خلاف را پورته کړي، او ددې کار په بدل کې يې وعده ورکړه که له جګړې نه ژوندی راغلې نو دومره څه به درکړم چې ما لا مال به شې او که مړ شوې نو د لوڼو کفالت او سرپرستي دې زما په غاړه. نو دې شاعر (ابو عزه) له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره خپل شرط مات کړ او شروع يې وکړه عربان يې په شعرونو سره د اسلام مقابلې ته رابلل او په زړونو کې يې د انتقام او دښمنۍ اورونه را تازه کول. مشرکانو د همدې کار لپاره يو بل شاعر چې نوم يې مسافع بن عبد مناف جمحي ؤ هم ګمارلی ؤ.
ابو سفيان هغه وخت د مسلمانانو په خلاف نور هم زيات سوريدلی او پاريدلی ؤ کله چې د سويق له جګړې نه نامراده راوګرزيد او نه يوازې دا چې خپل هدف يې تر لاسه نکړ بلکه خپل ډير امکانات يې هم له لاسه ورکړل. ددې تر څنګ د زيد بن حارثه ناڅاپي حملې او په همدې سريه کې قريشو ته زيات ځاني او مالي ور اوښتي تاوان خبره نوره سخته کړه، له ډيره غمه د مشرکينو زړونه په چاوديدو شول. همدا وه چې په ډيره بيړه او بې صبرۍ يې د فيصله کن (پريکنده) جنګ تياري ونيوله.

د قريشو د لښکر شميره او مشرتابه

د يوه کال په تيريدو سره د قريشو او د دوی د ملګرو او احابيشو پوره دری زره کسان جګړې ته تيار شوي وو.مشرانو يې دا مناسبه وبلله چې د جنګياليو د تشويق او د جنګ په ډګر کې له ناموس نه د ساتنې د حماسو راپارولو پخاطر يو شمير ښځې هم له ځان سره بوزي، نو پدې حساب سره پنځلس ښځې ورسره رواني شوې.
لدې لښکر سره دری زره اوښان، دوه سوه جنګي آسونه[1] چې ټوله لار څوک وربانديې

[1]. زاد المعاد ۹۲/۲. په فتح الباري کې د آسونو شميره سل ښودل شويده ۷/ ۳۴۶

سپاره نه شول او اوه سوه زغرې وې. د جګړې عمومي قومانده د ابو سفيان په لاس کې وه، د سپرو مشر خالد بن وليد معاون يې عکرمه بن ابو جهل او بيرغ له بنو عبدالدار سره ؤ.

د مکې لښکر وخوځيد

د مکې لښکر پداسې حال کې د مدينې په لور وخوځيد چې په زړونو کې يې د انتقام او دښمنۍ اور لمبې وهلې، او د يوې شديدې خونړۍ جګړې نه يې خبرې کولې.

د رسول (ﷺ) استخبارات د دښمن د تحرکاتو خبر راوړي

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تره عباس (رضي الله عنه) د قريشو ټول نظامي تحرکات او تيا ريانې په ډير غور سره تر نظر تيرولې او کله چې د دوی لښکر د مدينې په لور وخوځيد، نو په ډير بيړه سره يې پدې هکله رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته خبر واستاوه. د عباس (رضي الله عنه) ډاګې (ليک وړونکي) له مکې نه تر مدينې پورې تقريباً پنځه سوه کيلو متره اوږده فاصله په دريو ورځو کې ووهله او ځان يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته چې هغه وخت د قبا په جومات کې ؤ ورساوه، د عباس (رضي الله عنه) ليک يې ورکړ، چې ابي بن کعب ورته ولوست. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې دا خبره پټه وساتي او پخپله په بيړه مدينې ته ستون شو تر څو پدې هکله د انصارو او مهاجرينو له مشرانو سره مشوره وکړي.

د فوق العاده او اضطراري حالاتو لپاره د مسلمانانو تياري

مدينه د فوق العاده او اضطراري حالت په اساس د پوره تيارسۍ په حال کې شوه، ته به وايې نمبر اول احضارات نيول شوي، مسلمانانو ان د لمانځه په وخت کې هم وسله له ځانه نه ليرې کوله.

د انصارو يوې ډلې او له هغې جملې نه سعد بن معاذ، اسيد بن حضير او سعد بن عباده به ټوله شپه وسله په لاس د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دروازه په پيره ولاړ وو. نور ګروپونه مدينې ته د راتلونکو لارو او بندرونو ساتلو لپاره په پيره ګمارل شوي وو تر څو دښمن په ناڅاپي توګه حمله ونکړي. همدا راز د

هغو لارو د ځارلو لپاره هم ګزمې ټاکل شوې وې کومې چې د دښمن د راتګ او حملې احتمال ورنه موجود وُ.

د مکې لښکر د مدینې په پولو کې

د مکې لښکر په لویدیځه عمومي لار د مدینې خواته روان وُ، او کله چې د ابواء سیمې ته ورسید، نو د ابو سفیان ښځې هند بنت عتبه پیشنهاد وکړ چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قدرمنې مور قبر را لوڅ کړي، خو د لښکر مشرانو ددې کار له بدو عواقبو نه د ځان ساتلو پخاطر دا خبره و نه منله. لښکرې وړاندې د مدینې پولو ته ډیرې را نژدې شوې کله چې له عقیق نومې درې نه تیرې شوې نو لږ ښی خوا ته کږې شوې او همداسې مخکې لاړې تر څو د احد غره ته نژدې د مدینې د شمالي درې په څنډه کې پرتې قناه نومې سیمې د ښوره زارې په مینځ کې پراته عینین نومې ځای کې یې واړول، دغه وخت د جمعې ورځ د دریم هجري کال د شوال شپږمه نیټه وه.

په مدینه کې دفاعي مشورتي غونډه

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) استخباراتو د مکې لښکرو د تحرکاتو خبرونه وخت په وخت مدینې ته راوړل اخرینې خبر یې دا وُ چې مشرکینو د احد تر خوا واړول. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نظامي مشورتي شورى دایره کړه تر څو لازمې دفاعي فیصلې وکړي. په غونډه کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل خوب هم بیان کړ او داسې یې وفرمایل: (**إني قد رأيت والله خيراً، رأيت بقراً يذبح، ورأيت في ذُبَاب سيفي ثُلْماً، ورأيت أني أدخلت يدي في درع حصينة**).قسم په خدای چې ما ډیر ښه خوب لیدلی دی، خوب مې لیده چې یو غویی حلال شي، د تورې د تیغ په څوکه کې مې درز وې او لاس په یوه کلکه زغره کې ورکړم. بیا یې غویی د څو کسه اصحابو (رضي الله عنهم) او د تورې درز یې د خپلې کورنۍ د کوم غړي په شهادت، او زغره یې په مدینه تعبیر کړه، او حاضرینو ته یې وویل: زما رایه خو داده چې همدلته مدینه کې پاتې شو او سنګرونه ونیسو، که مشرکان پخپل ځای کې پاتې شي نو هیڅ ګټه به ونکړي او دا به

ورته له ټولو خراب ځای ثابت شي، او که فرضاً مديني ته را ننوزي نو مسلمانان به ورسره په ټولو لارو، کوڅو کې مقابله وکړي او ښځې به يې د بامونو له سرونو نه ولي.
او همدا په حقيقت کې تر ټولو معقوله او ګټوره رايه وه.
د منافقانو رئيس عبدالله بن ابي بن سلول چې د خزرج قبيلې د مشرانو په ډله کې غونډې ته راغلی و، د رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له رايې سره موافقه وکړه او همدا رايه يې غوره وبلله. کيدای شي د نوموړي موافقه پدې خاطر وي چې پداسې يوه طريقه ځان له جنګ نه وساتي چې څوک وربانديې پوه نه شي، او داسې به نه وه چې ګويا ده د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نظريه د جنګي تاکتيک او استراتيژۍ له پلوه غوره بللې وي. په هر حال الله تعالی غوښتل د منافقينو له مخې نه چادر پورته کړي تر څو کفر او نفاق يې ټولو ته څرګند او بربنډ شي.
ځينو قدرمنو خصوصاً هغو اصحابو (رضي الله عنهم) چې د بدر له فيض او شرفه بې برخې پاتې شوي وو دا غوښتل چې مسلمانان بايد له مديني نه د باندې د دښمن مقابله وکړي. له هغوی نه ځينو په ډير اصرار سره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته داسې عرض کاوه: مونږ خو داسې ورځ له خدايه په سوال غوښتله دادی اوس يې دلته لنډه راوستې ده، ورځو به او د مديني نه د باندې به له دښمن سره جنګيږو تر څو ونه وايي چې مونږ مخه ورنه واړوله. ددې په ځوښ راغليو اصحابو (رضي الله عنهم) په سر کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) و. ده ته د خپل ايمان قوت او د بدر په غزا کې د خپلې تورې د خرپ او شرنګ اندازه لګيدلې وه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې وويل: قسم په هغه ذات چې کتاب يې دربانديې نازل کړيدی، چې زه به تر هغې پورې څه ونه خورم تر څو مې له مديني ته د باندې له دښمنانو سره وسله واله مقابله نه وي کړې.[1] نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اکثريت په وړاندې له خپلې رايې نه تير شو، او فيصله پدې شوه چې له مديني نه د باندې به د دښمن مقابله کوي.

د اسلامي لښکر ګروپ بندي او د جګړې ډګر ته روانيدل

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جمعې لمونځ ادا کړ، خلکو ته يې د وعظ او نصيحت په ضمن کې د زيات زيار او کوښښ امر وکړ او ورته ويې فرمايل چې

[1]. السيرة الحلبية ٢/ ١٤

بری يوازې په صبر او حوصله تر لاسه کيدای شي. بيايې له دښمن سره د مقابلې لپاره د تياری حکم صادر کړ. خلک د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ارشاداتو په اوريدو سره خوشاله او مطمئن شول. په همدې ورځ يې د لمازديګر لمونځ هم په مدينه کې وکړ. خلک راټول شوي وو، او د عوالي نومې سيمې اوسيدونکي هم راغلي وو، په لمانځه پسې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلو يارانو ابوبکر او عمر (رضي الله عنهما) سره يو ځای کور ته ننوت هغوی پګړۍ ور په سر کړه جامې يې وروواغوستې، ځان يې ښه مسلح کړ، دوې زغرې يې واچولې او توره په لاس راووت.

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کور ته ننوت، نو سعد بن معاذ او اسيد بن حضير خلکو ته وويل: تاسې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مدينې نه وتلو باندې مجبور کړ، خبره بيرته ده ته وسپارئ! دوی هم پخپل اصرار پښېمانه شول، او کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راووت دوی ورته وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته لازمه نه وه چې ستاسې د رايې مخالفت وکړو، اوس خوښه ستا، که غواړې په مدينه کې د ننه سنګرونه ونيسو نو زمونږ خوښه او رضا ده. په ځواب کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**ما ينبغي لنبي إذا لبس لأْمَتَه ــ وهي الدرع ــ أن يضعها حتى يحكم الله بينه وبين عدوه**). دا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له شان سره نه ښايي چې يو ځل وسله را واخلي يا زغره واغوندي او بيا مخکې لدينه چې الله تعالی دده او دښمن تر مينځ فيصله وکړي بيرته کښيني.[1]

بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښکر په دريو ټوليو وويشه:

١ـ د مهاجرينو ټولی او بيرغ يې مصعب بن عمير عبدري ته ورکړ.

٢ـ د انصارو د اوس قبيلې ټولی او بيرغ يې اسيد بن حضير ته ورکړ.

٣ـ د انصارو د خزرج قبيلې ټولی او بيرغ يې حباب بن المنذر ته ورکړ.

د ټول لښکر شميره زر کسان و چې سل يې زغره لرونکي او پنځوس يې سواره وو، که

---

[1]. رواه احمد، نسائي، حاکم، ابن اسحق.

څه هم ځنې روايات وايي چې پدې غزا کې له مسلمانانو سره آسونه نه وو[۲]. په مدينه کې پاتې کيدونکو لپاره يې عبدالله بن ام مکتوم د لمانځه امام وټاکه، او د جګړې د ډګر په لور د خوځيدو اجازه يې وکړه. پدې ترتيب سره اسلامي لښکر پداسې حال کې د شمال په لور وخوځيد چې دواړه سعدان (سعد بن معاذ او سعد بن عباده) وسله په لاس او زغره په ځان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر مخ مخ روان وو.

کله چې اسلامي لښکر له ثنيه الوداع نه تير شو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سترګې په يوه وسله بند ټولي ولګيدې چې له نور لښکر نه جدا روان دی، پوښتنه يې وکړه چې دا څوک دي؟ په ځواب کې ورته وويل شول دا د خزرج دوستان يهودان دي[۱]، غواړي د مشرکينو خلاف جګړه کې برخه واخلي. رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وپوښتل آيا دوی مسلمان شويدي؟ په ځواب کې ورته وويل شول: نه اسلام خو يې ندی راوړی، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی د بيرته ستنيدو امر وکړ او خوښه يې نه شوه چې د مشرکينو په خلاف جګړه کې له کفارو نه مرسته وغواړي.

د لښکر معاينه

شيخان نومي ځای ته په رسيدو سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر معاينه پيل کړه، او هغه کسان يې له لښکر نه بيل کړل کوم چې عمر يې کم او د جګړې توان يې نه درلود.

پدې ډله کې عبدالله بن عمر، اسامه بن زيد، اسيد بن ظهير، زيد بن ثابت، زيد بن ارقم، عرابه بن اوس، عمرو بن حزم، ابو سعيد الخدري، زيد بن حارثه الانصاري، او سعد بن حبه (رضي الله عنهم) شامل وو. که څه هم د براء بن عازب نوم هم پدې ډله کې اخستل کيږي، خو د بخاري هغه روايت چې له براء نه يې نقل کړی پدې دلالت کوي چې نوموړي په دې غزا کې برخه اخيستې وه.

د کشرانو او کم عمره ځوانانو له جملې نه يې يوازې رافع بن خديج او سمره بن جندب

---

(2). د پنځوسو آسونوخبره ابن القيم په الهدی ۹۲/۲ کې نقل کړيده، خو ابن حجر وايي چې دا خبره بالکل غلطه ده. او موسی بن عقبه په تائيد سره وايي چې په احد کې له مسلمانانو سره يو آس هم نه وُ، واقدي وايي چې په احد کې يو آس د رسول الله (ص) او بل د ابو برده وُ (فتح الباری ۷/ ۳۵۰)

[۱]. دا د ابن سعد روايت دی، او وايي چې دا يهودان د بني قينقاع له قبيلې څخه وو (طبقات ۳۴/۲) پداسې حال کې چې دا قبيله مخکې له مدينې نه شړل شوې وه.

ته اجازه ورکړه چې په جګړه کې برخه واخلي، او دا هم ځکه چې رافع يو ډېر ماهر غشي ويشتونکی و، نو په همدې سبب په جګړه کې د اشتراک اجازه ورکړه شوه، پدې وخت کې سمره وويل: ماته هم اجازه را کړه ځکه زه خو له رافع نه زيات قوي او پياوړی يم او هغه راڅملولی شم! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: راځئ په غيږو ورشئ چې کوم يو ډېر پياوړی دی. په مقابله کې سمره بريالی شو او رافع يې راچپه کړ، په دې ترتيب ده ته هم په جنګ کې د اشتراک اجازه ورکړل شوه.

د مدينې او احد تر مينځ يوه شپه

په همدې ځای کې ورباندې شپه شوه د ماښام ورپسې د ماسختن لمونځونه يې ادا کړل او بيا همدلته ويده شو. پنځوس کسان يې د محمد بن مسلمه تر مشرۍ لاندې د پيرې لپاره وټاکل، ددې ګروپ اتل کعب بن اشرف و او ذکوان بن عبد قيس په خاصه توګه په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې پيره کوله.

د عبدالله بن ابي بغاوت

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له سپيده داغ نه لږ څه د مخه حرکت وکړ، د سهار لمونځ يې په شوط نومي ځای کې ادا کړ او دغه وخت دښمن ته دومره ور لنډ شوی و چې يو بل يې ښه ليدل. په همدې حساسو شيبو کې د منافقانو مشر له خپلو دری سوه ملګريو سره بغاوت وکړ، دا خبره يې بهانه ونيوله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زما رايه ونه منله، نو اوس ولې او د څه لپاره ځانونه ووژنو؟

دوی ټول بيرته له لارې وګرزيدل. څرګنده ده چې د دوی د بغاوت او بيرته ګرزيدو سبب همغه نه و کوم چې دوی عنوانا وه، که رښتيا دوی په همدې خفه شوي وای، نو بيا تر دې ځايه ولې راتلل؟! اصلاً د دوی هدف دا و چې دلته د دښمن سره نژدې مسلمانانو کې هله ګوله راولاړه کړي، په لښکر کې ماتې ګډه کړي تر څو دښمنان نور ورباندې را تيز او زړور شي او په دې ترتيب سره به د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مخلصو اصحابو (رضي الله عنهم) د له مينځ وړلو امکانات ډېر زيات

شي او که دا وشول نو میدان به بیادې منافق ته خالي وي چې بیا به يې راج چلیږي.
نژدې وه چې منافقان پخپل دې شوم هدف کې بريالي شي. له اوس نه بني حارثه او له خزرج نه د بنو سلمه پښې سستی شوې، د په شاتګ په هڅه کې شول، خو د میدان پرېښودو په وخت کې الله تعالی د هغوی زړونه را تکیه کړل او په الهي مدد سره ددې جوګه شول چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته په میړانه ودریږي. الله تعالی دې حالت ته اشاره کوي او فرمايي:
((إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلْ الْمُؤْمِنُونَ))
(آل عمران: ۱۲۲)
[ترجمه: کله چې قصد وکړ دوو طائفو له تاسې نه ددې خبرې چې بې زړه شي دوی (له جنګه) حال دا چې الله ولي (مددګار) د دوی ؤ او خاص پر الله دې نو توکل وکړي مؤمنان.]
د جابر پلار عبدالله بن حرام (رضي الله عنهما) ډېره هڅه وکړه منافقان خپلې دندې ته متوجه کړي. وربسې ورغی، بیرته راتګ ته يې هڅول او ورته ویل يې: راشئ، بیرته راوګرزئ د خدای په لاره کې وجنګیږئ او یا دفاع وکړئ!
منافقانو په ځواب کې ورته ویل: که مونږ پدې باوري وای چې تاسې جنګیږئ، نو مونږ به بیرته نه ګرزیدو.
پدې سره عبدالله بن حرام (رضي الله عنه) ورنه راستون شو او داسې يې ویل: خدای مو له مونږ نه ورک کړه اې د خدای دښمنانو! خدای به خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تاسې ته نه اړ باسي.
قرآنکریم دې منافقینو ته په اشاره کولو سره فرمايي:
((وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ)) (آل عمران- ۱۶۷)
[ترجمه: او (بل) له پاره ددې ؤ چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) هغه کسان چې نفاق يې کړی ؤ او وویلی شو دغو (بیرته تلونکو منافقانو) ته چې راځئ (احد ته) غزا وکړئ (له مشرکینو سره) په لاره د الله کې یا مدافعه وکړئ ! (د دښمن له نفسونو او مالونو او کورونو خپلو!) نو وویل دې (منافقانو) که مونږ پوهیدئ په جنګ، نو هرومرو (خامخا) به مونږ متابعت کړی ؤ ستاسې. دوی کفر ته په دغې ورځې کې (چې دغه خبره يې کوله) ډېر نژدې وو، له دوی نه په نسبت د ایمان، وایي دوی (منافقان) په خولو خپلو

سره هغه (خبره) چې نشته (پرې تصديق) په زړونو د دوی کې، او الله ښه پوه دی په هغه څه (هم) چې پټوي يې دوی (په زړونو خپلو کې له حسد او کفره).]

اسلامي لښکر د احد په لور

د عبدالله بن ابي له ماتې او په شاتګ وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پاتې لښکر چې اوه سوه تنه وُ د احد په لور روان کړ، خو څرنګه چې د دښمن سپايان په څو ځايونو کې احد ته غزيدلې لاره کې پراته وو، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: داسې څوک به وي چې مونږ په يوه لنډه خو داسې لاره بوزي چې پر دوی (مشرکانو) ورنه شو؟ په ځواب کې ابو خيثمه وويل: زه تيار يم يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! بيا يې د مشرکينو د لښکرو لويديځې خوا ته د بني حارثه په بيديا او کښتونو کې غزيدلې لنډه لار ونيوله. او کله چې اسلامي لښکر د يوه منافق (مربع بن قيظي) چې په سترګو هم ړوند وُ په باغ تيريده، هغه منافق راپاڅيد، مسلمانانوته يې خاورې ورشيندلې او ويل يې : که ته د خدای رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وې، نو باغ ته د ننوتلو اجازه نه درکوم! ځينې کسان ورتاو شول چې ويې وژني، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:

(**لا تقتلوه، فهذا الأعْمَى أعمى القلب أعمى البصر**). مه يې وژنئ، دا په سترګو او زړه دواړو ړوند دی.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همداسې مخکې لاړ تر څو د درې خوا ته د احد غره په يوه خوړ کې داسې ځای په ځای شو چې مخ يې د مدينې او شا يې د احد د پوښتو خوا ته وه. او پدې ترتيب سره د دښمنانو لښکر د مدينې او اسلامي لښکر تر مينځ واقع شوی وُ.

دفاعي پلان

په همدې ځای کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د جګړې لپاره تيار او په منظمو ليکو برابر کړ. د عبدالله بن جبير بن نعمان انصاري اوسي بدري په مشرۍ يې پنځوسو ماهرو غشو ويشتونکو ته وظيفه ورکړه چې د قناه د درې په جنوبي څنډه کې د پراته غره په غاښي کې سنګر ونيسي. دغه غر چې وروسته د

جبل الرماه په نوم ياد شو د اسلامي لښکر جنوب لويديځ لور ته د قوماندانۍ له مرکز نه (١٥٠) متره ليرې پروت وُ.

ددې پنځوس کسيز ګروپ قوماندان ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لارښوونې په هغه کنډو کې د دوی د توظيفولو هدف او غرض ښه په ګوته کوي، ورته فرمايي: (انضح الخيل عنا بالنبل، لا يأتونا من خلفنا، إن كانت لنا أو علينا فاثبت مكانك، لا نؤتين من قبلك). په خپلو غشو سره د دښمن آسونه له مونږ نه منع کړه، مه پريږده چې د شا له خوا راباندې راشي،که هر څه وُ مونږ بريالي شوو او يا دوی، خپل ځای مه پريږده، ګوره چې ستاسې له پلوه دښمن راباندې رانشي.(١)

بيا يې غشي ويشتونکو ته د اسې امر وکړ: (احموا ظهورنا، فإن رأيتمونا نقتل فلا تنصرونا، وإن رأيتمونا قد غنمنا فلا تشركونا). تاسې به خپله خوا ټينګه ساتئ، خپل سنګر به نه پريږدئ، که مونږ ټول وژل کيدلو هم تاسې به مو مرستې ته نه راځئ، او که مو وليدل چې مونږ غنيمتونه راټولوو بيا به هم د غنيمت لپاره نه راځئ(٢).

د بخاري په روايت کې راځي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (إن رأيتمونا تخطفنا الطير فلا تبرحوا مكانكم هذا حتى أرسل إليكم، وإن رأيتمونا هزمنا القوم ووطأناهم فلا تبرحوا حتى أرسل إليكم).که مو وليدل چې مرغان زمونږ غوښې وړي بيا به هم خپل ځای نه خوشی کوئ، او تر هغې به نه راځئ تر څو ما نه وئ راغوښتي، او که مو وليدل دښمن ته مو ماتې ورکړه، دړې وړې مو کړ بيا به هم تاسې له خپل سنګر نه تر هغې نه پورته کيږئ تر څو پورې ما احوال نه وي درليږلئ.(٣)

هغه يوازينۍ لار چې دښمن کولی شوای د شا له خواورباندې را تاو شي او مسلمانان محاصره کړي د همدغه کنډو لاره وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پکې دا پنځوس کسيز ګروپ وټاکه او داسې ککلکې، څرګندې عسکري لارښوونې يې ورته وکړې چې هغوی بايد همله په سنګر کې وي تر څو دا لار د دښمن په مخ همداسې بنده پاته وي.

نور لښکر يې داسې برابر کړ: منذر بن عمرو يې په ميمنه، زبير بن عوام چې مقداد بن اسود يې معاونت کاوه په ميسره وټاکه. ددې تر څنګ زبير بن عوام دا دنده هم لرله

(1). ابن هشام ٢/٦٥-٦٦

(2). دا له ابن عباس نه د احمد، طبراني او حاکم روايت دی، فتح الباري ٧/ ٣٥٠ وګوره.

(٣). صحيح البخاري كتاب الجهاد ١/ ٤٢٦.

چې د مشرکانو د سپرو چې خالد بن وليد يې مشري کوله مخه هم ونيسي، او د لښکر په لومړۍ ليکه کې يې داسې کسان ځای په ځای کړل چې په غيرت او ميړانه کې يو په زر شميرل کيده.

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) جنګي پلان او برنامه دومره دقيقه او بشپړه وه چې د بل هيڅ يوه مشر او عسکري قوماندان له وسه نه ده پوره داسې يو پلان او برنامه طرحه کړي. او دا پخپله د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قيادت په عظمت او عسکري امورو په ښه پوهه دلالت کوي. سره لدې چې د جګړې ميدان ته له دښمن نه وروسته راغی، خو د لښکر لپاره يې تر ټولو غوره او مهم ځای اشغال کړ او هغه داسې چې وروستنۍ او ښۍ خوا ته يې غر واقع وُ، چپه او وروستۍ خوا يې په غشو ويشتونکو حمايه او وساتله، او په عمومي توګه دا ځای لوړ او هسک وُ، چې د احتمالي ماتې په وخت کې ښه حمايه کيدی شوای او مسلمانانو د تيښتې په ځای دلته ځان ټينګولی او له اسارت نه ژغورلی شوای، او که دښمن د دوی د سنګرونو د نيولو کوښښ کړی وای، نو په ډيرو تلفاتو به يې هم دا کار نه وی ترسره کړی. ددې بر عکس دښمن يې داسې يوه ځاې ته ايسار کړی وُ، چې که بريالی شوی هم وی، نو د فتحې ګټې لکه غنيمتونه، اسيران او نور يې نه شوی تر لاسه کولای، او که مسلمانان ورباندې برلاسي کيدی نو بيا يې د خلاصون او تيښتې لار نه وه. همدا راز رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر د شمير کمښت په لومړۍ ليکه کې د هغو مشهورو ميړنو په ځای کولوسره جبيره کړ.

پدې ترتيب سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د دريم هجري کال د شوال په اوومه د هفتې په ورځ د دښمن مقابلې ته تيار او برابر کړ.

رسول (ﷺ) د سپاهيانو په زړونو کې د غيرت روح پوکي

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې تر هغې به جګړه نه پيل کوي تر څو ده ورته امر نه وي کړی. او پداسې حال کې چې دوې زغرې يې اغوستې وې سپاهيانو ته يې د جګړې په ډګر کې د خير او ثبات لارښوونه کوله او د دوی په زړونو کې يې د همت او ميړانې روح پوکوله. يوه ډيره تيره توره يې راوايستله او اصحابو ته يې وفرمايل: (من يأخذ هذا السيف بحقه؟). دا توره څوک پدې شرط اخلي چې حق

يې ادا کړي؟ څو کسان لکه علي بن ابي طالب، زبير بن العوام او عمر بن الخطاب ورپاڅيدل چې توره ورنه واخلي، پدې ضمن کې أبو دُجَانة سِمَاك بن خَرَشَة ورپاڅيد او ويې ويل: يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې تورې حق څه دی؟ ده ورته وفرمايل: (أن تضرب به وجوه العدو حتى ينحني). ددې توری حق دادې چې پر دښمنانو تر هغې پورې ګزارونه پرې وکړې تر څو ښه کږه وږه شي. ابودجانه عرض وکړ قبوله مې ده، زه به يې همدا حق په ځای کړم. بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توره همده ته ورکړه.
ابو دجانه ډير زړور سړی وُ د جګړې په وخت کې به په ډير غرور او خيال روان وُ، يوه سره پګړۍ يې درلوده کله به يې چې وتړله نو خلک به پوه شول چې اوس به تر مرګه جنګيږي او کله يې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه توره واخيستله نو هغه پګړۍ يې وتړله او د لښکر په مينځ کې په خيال او غرور روان شو. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (إنها لمشية يبغضها الله إلا في مثل هذا الموطن).دا هغه رفتار دی چې الله تعالی يې له دا ډول حالت نه (له دښمن سره د مقابلې له وخت نه) پرته بالکل نه خوښوي.

د مکي لښکر تنظيم

مشرکانو خپل لښکر د ليکو په حساب برابر کړ، عمومي قومانده له ابو سفيان صخر بن حرب سره وه چې د لښکر په قلب (زړه) کې يې ځای نيولې وُ، په ميمنه يې خالد بن وليد او ميسره يې عکرمه بن ابي جهل ټاکلی وُ پداسې حال کې چې د پليو (پياده) قواوو مشر صفوان بن اميه او د غشو ويشتونکو مشر عبدالله بن ابي ربيعه وُ.
بيرغ د بني عبدالدار له يوې ډلې سره وُ، او دا منصب دوی ته ان د قصي بن کلاب له وخت نه په ميراث پاتې و، هيچا دا حق نه درلود پدې هکله جنجال ورسره وکړي، خو د جګړې عمومي قوماندان (ابو سفيان) د بدر په غزا کې د قريشو بده ورځ او د بيرغ وړونکي (نضر بن حارث) اسارت ور په يادوي او ددې پخاطر چې بني عبدالدار په غيرت راولي ورته وايي: تاسې د بدر په ورځ هم د بيرغ وړونکی وئ او و مو وليدل چې په څه حال ګرفتار شولو! جنګيالي خلک هميشه د بيرغ له پلوه ضربه ويني، يعنې کله يې چې بيرغ پريوزي، دوی هم تباه کيږي، نو اوس به يا بيرغ ښه په ميړانه اوچت ساتئ، او که دا نه شئ کولئ نو مونږ ته يې راکړئ چې د ساتنې ضمانت يې درکړو.
ابو سفيان پدې خبره سره خپل هدف تر لاسه کړ، بنو عبدالدار دده په خبرو راوپاريدل

او په ډيره غوسه يې ورته وويل: بيرغ تا ته درکړو؟! سبا به ګورې چې مونږ څه کوو او رښتيا چې هغوی د جګړې په ډګر کې تر هغې وجنګيدل تر څو ټول ختم او تباه شول.

د قريشو سياسي چلبازي

د جګړې له پيل نه مخکې قريشو هڅه وکړه پخپلې چلبازۍ سره د مسلمانانو تر مينځ درز او نفاق پيدا کړي. ابو سفيان انصارو ته داسې احوال ورولیږه چې: مونږ او زمونږ د تره زوی محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره پريږدئ، تاسې غرض مه لرئ مونږ له تاسې سره د جګړې ضرورت نه وينو. خو انصارو پخپل فولادين ايمان سره د دوی دا توطئه له خاورو سره خاورې کړه او ابو سفيان ته يې داسې څه ور واورول چې ښه پرې خفه شو.

د جګړې اور په بليدو وُ، دواړه لښکرې يو بل ته ورلنډې شوې، په دې وخت کې قريشو د مسلمانانو په منځ کې د نفاق اچولو يوه بله ناکامه هڅه وکړه.

او هغه داسې چې د جاهليت په زمانه کې د اوس قبيلې يو خائن او مزدور مشر چې نوم يې عبد عمرو بن صيفي وُ او په ابو عامر راهب سره يې شهرت درلود او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فاسق نوم ورباندې ايښی وُ را ميدان ته شو. نوموړي له اسلام او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره ښکاره دښمني درلوده او کله چې اسلام راغی، نو هغه ونه شوای زغملی، له مدينې نه ووت، قريش يې د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته راټولول او تشويقول او دا خبره يې ورته کوله چې که زما قوم ما ووينې، نو اطاعت به مې وکړي او زما خوا ته به ودريږي. نوموړی فاسق لومړنی کس وُ چې د احد په غزا کې يې له احابيشو او د مکې د خلکو له غلامانو سره د مسلمانانو مقابلې ته راودانګل. د احد په ميدان کې را وړاندې شو خپل قوم ته يې ځان داسې وروښود، اې د اوس خلکو! زه ابو عامر يم! دوی په ځواب کې ورته وويل: خدای دې مه ښادوه، نامراد اوسې اې فاسقه! ده چې دا واوريدل ويې ويل: له ما نه وروسته زما قوم په شر او بدۍ اخته شويدی. او کله چې جګړه ونښتله نو له خپل قوم سره سخت جنګيده او مسلمانان يې په تيږو ويشتل.

پدې ترتيب سره د قريشو دوهمه توطئه هم خنثی شوه. دا سياسي چل ول او ناکامې

توطئې پدې دلالت کوي چې د هغوی په زړونوکې د مسلمانانو ویره او هیبت پروت و،
او د سپاپانو د شمیر او وسلو ډیروالي یې هم زړونه نه وو ډاډه کړي.

د قریشو ښځې د جنګیالانو حوصلې لوړوي

د قریشو ښځو هم په جګړه کې خپل رول ولوباوه، دغه ډله ښځې چې د ابو سفیان ښځې هند بنت عتبه یې مشري کوله د لښکر په مینځ کې ګرزیدې، ډولکي او دایرې یې وهلې، خلک یې په غیرت راوستل جنګ ته یې هیڅول، د قهرمانانو حماسې یې راپارولې، د نیزه بازانو، تورزنو، او غشو ویشونکو احساسات یې په جوش راوستل، کله به یې بیرغ وړونکو ته داسې ویل:

ویها بني عبدالدار ویها حماة الادبار
ضربا بکل بتار

اې د عبدالدار زامنو! اې د لښکر د وروستیو لیکو ساتونکو! پخپلو تیرو تورو ښه میړني ګوزارونه وکړئ. کله به یې د خپل قوم حماسې داسې راپارول ی:

ان تقبــــلوا نعانق و نفرش النمارق
او تدبروا نفارق فراق غیر وامـــق

که دښمن ته ورمخکې شوی نو غیږ په غیږ به شو او قالینچې به درته وغوړوو، او که مو شا کړه ورته نو بیا مو درسره جدایې ده نه په خلا کیدونکې جدایي.

د جګړې لومړنۍ لمبې

دواړه لښکري نورې هم یو بل ته ورلنډې شوې، د جګړې نغارې ووډنګیدې.د مشرکانو بیرغ وړونکی طلحه بن ابي طلحه العبدري لومړنی کس و چې د جنګ اور ته یې پلته ورته کړه. دا یو ډیر زړور او غیرتي انسان و مسلمانانو ورته د لښکر ګډ (پسه) وایه پداسې حال کې چې په اوښ سپور و را مخکې شو او د مقابلې ننګ یې وواهه، هیڅا یې هم مقابلې ته زړه نه شو ښه کولی، خو زبیر بن العوام (رضي الله عنه) د زمري په

شان ورپاڅېد ورټوپ يې کړ په اوږو ور سپور شو او سمدستي يې په ځمکه رانسکور کړ او سر يې په توره ورنه بېل کړ.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې دا مېړنۍ مقابله ولیدله، د تکبیر چیغه یې پورته کړه مسلمانانو هم ورسره تکبیر ووایه او د زبیر (رضي الله عنه) ستاینه يې وکړه ويې فرمایل: ((ان لکل نبي حواریا، وحواري الزبیر)) هر نبي يو خاص دوست او ملګری لري، زما دوست او ملګری زبیر دی . (السیرة الحلبیة ۱۸/۲)

د بیرغ شاو خوا سختې جګړې او د علمبردارانو له مینځه وړل

پدې ترتیب سره د جګړې اور هرې خوا ته خور شو، خو ډېر زور يې د مشرکینو د بیرغ شاو خوا ؤ چې د دوی علمبردار او د بني عبدالدار مشر طلحه بن ابي طلحه ووژل شو.
ورور يې عثمان را وړاندی شو بیرغ يې اوچت کړ او دا شعر يې ووایه:

ان علی اهل اللواء حقا ان تخضب الصعدة او تندقا

د علمبردارانو وظیفه داده چې نیزې يې ښې په وينو سرې شي او يا هم بوټې ماتې شي.
په همدې وخت کې حمزه (رضي الله عنه) پرې ورټوپ کړ او په مټ يې داسې ګوزار ورباندې وکړ چې لاس يې ورنه بېل او ان تر نامه پورې څیرې شو، سږې يې راښکاره شول، ولوید. بیرغ ابو سعد بن ابي طلحه پورته کړ، چې سعد بن ابي وقاص په ستوني کې په غشي وویشت ژبه يې تر خوله راووتله او ځای په ځای سړی شو. او بل روایت داسې دی چې ابو سعد میدان ته رامخکې شو، مسلمانانو ته يې د مقابلې بلنه ورکړه علي (رضي الله عنه) ورمخکې شو توري يې سره تیرې بیرې کړې ترڅو علي (رضي الله عنه) پخپل مرګوني ګوزار سره پر مځکه رانسکور کړ. نو وروره يې مسافع بن طلحه بن ابي طلحه توغ پورته کړ، خو هغه هم د عاصم بن ثابت بن ابي الاقلح په غشي ووژل شو. بیايې ورور کلاب بن طلحه بیرغ ته لاس کړ جګړه يې پیل کړه تر څو زبیر بن عوام ورمخې ته شو او ويې واژه. بیا بیرغ د دوی دواړو ورور جلاس بن طلحه واخیست، خو طلحه بن عبیدالله ده ته هم ډېر وخت ورنکړ او په يوه ګوزار يې نسکور کړ، او په بل روایت سره دا هم د عصام بن ثابت په غشي سره ووژل شو.
دا شپږ واړه د ابو طلحه عبدالله بن عثمان بن عبدالدار له کورنۍ څخه وو چې ټول د

مشرکينو د توغ او بيرغ نه د دفاع په ميدان کې ووژل شول. بيا د همدې کورنۍ (بنو عبدالدار) ارطاه بن شرحبيل توغ پورته کړ تر څو هغه هم دعلي (رضي الله عنه) او يا حمزه (رضي الله عنه) په ګوزار سره ستې شو. بيا شريح بن قارظ بيرغ اوچت کړ هغه هم د يوه منافق چې قزمان نوميده او د تعصب په اساس جنګ ته راغلی وُ په لاس ووژل شو. بيا ابو زيد عمرو ابن عبد مناف العبدري د شرک بيرغ په لاس کې واخيست هغه هم د قزمان په لاس مړ شو.

په ده پسې د شرحبيل بن هاشم العبدري زوی بيرغ پورته کړ، خو هغه هم د همدې قزمان په ګوزار ووژل شو. پدې ترتيب سره د بنو عبدالدار پوره لس علمبرداران په همدې ډګر کې ستې شول، نور له دوی نه څوک نه وُ پاتې چې بيرغ اوچت وساتي، همدا وه چې د دوی يو حبشي غلام (مريې) چې صواب نوميده بيرغ پورته کړ او له خپلو بادارانو نه په زياته ميړانه تر هغې وجنګيد تر څو دواړه لاسونه يې غوڅ شول، خو بيا يې هم زيار ايست چې پخپله غاړه او سينه سره بيرغ اوچت وساتي او په همدې حالت کې يې دا خبره په خوله وه چې اې خدايه اوس خو به مې عذر درته مقبول وي او په هلاکت ورسيد.

د صواب له وژل کيدو وروسته بيرغ په ځمکه راپريووت او بيا چا و نه شوای کولای د کفر دا نسکور بيرغ اوچت کړي.

د جګړې نورې صحنې

پداسې حال کې چې د جګړې زيات زور د مشرکينو د بيرغ شاو خواته و، د احد ډګر په نورو برخو کې هم جګړې روانې وې. مسلمانان د ايمان په وسله سنبال او د اسلام په مينه مست د يوه داسې سيل په شان چې ډير کلک بندونه هم نشي ورته ټينګيدی د کفر په لښکر ورګډ شول او هر يوه يې د احد غزا شعار اَمِت، اَمِت (يعنې مړ کړه، مړ کړه) زمزمه کاوه.

ابو دجانه چې تر سر يې سره پټۍ تاوکړې وه او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) توره يې پدې نيت په لاس کې نيولې وه چې حق يې ادا کړي را وړاندې شو وجنګيد د مشرکينو په ليکو کې ورننوت هر مشرک يې چې مخې نه راغی ځای په ځای يې وواژه، د کفر لښکر يې تار په تار کړ. زبير (رضي الله عنه) وايي هغه وخت چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) توره ابو دجانه ته ورکړه او ما ته يې رانکړه، ما پخپل زړه کې ووېل: زه يې د عمه (صفيې) زوی او د قريشو مهم غړی وم ورغلم توره مې ترې وغوښتله، خو هغه ابو دجانه ته ورکړه، ګورم به چې ابو دجانه څه

کوي؟ څاره مې، که ګورم چې سر يې په سره پټۍ وتاړه، پدې وخت کې انصارو وويل ابو دجانه د مرګ پټۍ راوايستله، راوړاندې شو او دا شعر يې زمزمه کړ:

انا الـــذي عاهـــدني خليلي	و نحن بالسفح لدى النخيل
ان لا اقوم الدهر في الكيول	اضرب بسيف الله و الرسول

زه هغه چې خليل (دوست) مې د غره په لمن او د خرماوو له باغ سره عهد راسره کړی چې هميشه به د لښکر په مخ کې وم او هيڅکله به د لښکر شا ته نه جنګيږم، او د خدای او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په توره به پر دښمنانو ګوزارونه کوم.
ابو دجانه همداسې مخکې روان ؤ هر مشرک به يې چې مخې ته راته نو سمدلاسه به يې رانسکوراوه. زبير (رضي الله عنه) وايي: د مشرکينو په ډله کې يو کس داسې ؤ چې زخميان به يې لټول او وژل به يې، ما پدې وخت کې خدای ته سوال وکړ چې ابو دجانه پدې کافر ور برابر کړي. همدا وه چې دوی دواړه سره مخامخ شول يو پر بل يې ګوزارونه وکړل خو سره تير او بير شول، دې مشرک بل ګوزار ورباندې وکړ خو ابو دجانه پخپل ډال سره ځان ورنه وساته توره يې په ډال کې بنده شو، په ځواب کې ابودجانه داسې ګوزار ورباندې وکړ چې کافر ځای په ځای شو.(۱)
ابو دجانه مخ په وړاندې روان ؤ د کفر ليکې يې څيرولې ترڅو د مشرکينو د ښځو قومندانۍ ته ور ورسيد، لـومړی يې نه پيژندله چې دا ښځه ده، پدې هکله (ابو دجانه) وايي: يو څوک مې وليد چې په خلکو ډير کلک کلک ګوزارونه کوي، زه ور مخې ته شوم خو کله مې چې توره ورباندې پورته کړه چې ګوزار پرې وکړم چيغه يې وکړه پوه شوم چې ښځه ده، لاس مې ونيو او زړه مې ونه منله چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په توره ښځه ووژنم، دا ښځه هند بنت عتبه وه. زبير (رضي الله عنه) وايي ما ليدل چې ابو دجانه پر هندې توره پورته کړه، خو بيا يې لاس ورنه ونيو په دغه وخت کې ما وويل: بيشکه چې الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له بل هر چا نه ښه پوهيږي.(۲)

---

(1). ابن هشام ٢/٦٨-٦٩ .
(2). ابن هشام ٢/ ۶۹ .

حمزه (رضي الله عنه) هم د سوریدلي زمري په شان جنګیده، په ډیره میړانه او بې باکۍ سره یې د شرک د لښکر زړه ته ځان ورساوه او د کافرانو هغه ډیر زړور جنګیالان یې هم داسې په مخکې لویدل لکه د توپان په مخکې چې پاڼې توئیږي. حمزه (رضي الله عنه) نه یوازې د مشرکینو څو تنه علمبرداران له پښو وغورځول بلکه د دوی نور ډیر میړني یې هم رانسکور کړل، خو په پای کې پداسې حال کې چې په ډیره میړانه یې د کافرانو مقابله کوله، په یوه غلچکي، او د یوه نامرد په مکارانه ګوزار سره په شهادت ورسید.

د اسدالله حمزه (رضي الله عنه) شهادت

د حمزه (رضي الله عنه) قاتل وحشي بن حرب پدې هکله وایي: زه د جبیر بن مطعم غلام (مریې) وم. په بدر کې دده تره طعیمه بن عدي هم وژل شوی و، او کله چې قریش د احد په لور روان شول، نو بادار مې راته وویل: که زما د تره په بدل کې دې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) وواژه نو ته آزاد یې.
وحشي زیاتوي:
زه په همدې طمعه له خلکو سره روان شوم، زه یو حبشي ماهر نیزه ویشتونکی وم، نښه به مې ډیره کمه خطا کیده. کله چې دواړه خواوې سره ونښتلې زه د حمزه په لټه کې شوم که ګورم چې د خاکستري (خړ) اوښ په شان د خلکو لیکې ماتوي هیڅوک یې مخې ته نه شي دریدی، په خدای قسم چې زما سترګې په همده کې خښې وې، ځان مې ورته برابراوه، او پدې خاطر چې را لنډ شي د ونې یا کومې تیږې شا ته به پټیدم. پدې وخت کې سباع بن عبدالعزی له ما نه مخکې ور وړاندې شو او کله چې د حمزه (رضي الله عنه) سترګې پرې ولګیدې نو ورته ویې ویل: را وړاندې شه د سنت کونکې مور زویه! پرې را تاو شو او په یو ګوزار یې سر ورنه بوټ قلم کړ. دلته ما خپله نیزه برابره کړه او ښه نښه مې ورباندې ونیوله او پرې ورخوشې مې کړه، په خیټه یې داسې وربرابره شوه چې له شا نه یې ووتله، هڅه یې وکړه چې زما خوا ته راشي خو و نه توانید، په همدې حالت مې پریښود تر څو مړ شو. وروسته ورغلم او نیزه مې ورنه وایستله، بیرته لښکر ته راغلم او آرام کیناستم، ځکه له بل چا سره مې کار نه و، حمزه (رضي الله عنه) مې پدې خاطر وواژه چې آزاد شم، او کله چې مکې ته ورسیدو

نو آزاد شوم.[۱]

په جګړه کې د مسلمانانو برلاسي

سره لدې چې د حمزه (رضي الله عنه) شهادت د مسلمانانو لپاره نه جبران کیدونکې خساره وه، خو بیا هم د جګړې په میدان کې بر لاسي د همدوی وه. ابوبکر، عمر، علي، زبیر، مصعب بن عمیر، طلحه بن عبیدالله، عبدالله بن جحش، سعد بن معاذ، سعد بن عباده، سعد بن الربیع، انس ابن النضر او نور (رضي الله عنهم اجمعین) داسې په میړانه جنګیدل چې مشرکان یې تار او مار کړل. د مشرکانو مورال دومره لویدلی ؤ چې نور د ټینګیدو نه وو.

د ښځې له غیرې نه د تورو تر میدانه

ددې ورځې له قهرمانو سرتیرو نه یو هم حنظله غسیل ؤ. دا د هغه ابو عامر راهب زوی ؤ چې په فاسق مشهور شوی ؤ او څو صفحې مخکې یې یادونه شویده.
حنظله نوی واده کړی ؤ، او پداسې حال کې یې د جنګ آواز واورید چې له خپلې ښځې سره پروت ؤ سمدستي یې د ښځې غیږه پریښوده او د جګړې ډګر ته روان شو. هلته چې له مشرکینو سره مخامخ شو، ناتار یې ورباندې جوړ کړ په لښکر ورننوت او ابو سفیان ته یې ځان ورساوه، نژدې وه چې ابو سفیان را نسکور کړي، خو شداد بن اسود وار ورباندې رومبی کړ او حنظله یې په شهادت ورساوه.

په جګړه کې د غشو ویشتونکو رول او ونډه

د هغو غشو ویشتونکو ډلې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الرماه غره په کنډو کې ځای په ځای کړې وه، په جګړه کې ډیر مهم رول درلود او حالات یې د مسلمانانو په ګټه ساتلي وو. د مشرکینو سپرو د خالد بن الولید په

---

[۱]. ابن هشام ۲/ ۶۹ – ۷۲ صحیح بخاري ۲/ ۵۸۳. همدا وحشي بیا د طائف له غزا وروسته مسلمان شو او په همدې نیزه سره یې مسیلمه الکذاب وواژه، او د روم په خلاف مشهوره جګړه (یرموک) کې یې هم برخه درلوده.

مشرۍ چې ابو عامر الفاسق يې مرسته کوله درې ځله هڅې وکړې چې د اسلامي لښکر چپ وزر مات کړي تر څو د مسلمانانو شا لوري ته لار ومومي او ناتار ورباندې ګډ کړي، خو غشو ويشتونکو د غشو باران پرې جوړ کړ او درې واړه حملې يې ورناکامې کړې.[۱]

مشرکان ماتې خوري

خونړۍ جګړه روانه وه، کم شمير اسلامي لښکر حالات تر خپل کنترول لاندې راوستي وُو. په مشرکينو کې له هرې خوا ماتې ګډه شوه، داسې وارخطا وو لکه چې درې زره کسيزه لښکر يې له ديرش زره مسلمانانو سره مخ وي. مسلمانان د شمير او وسلې له کمښت سره سره په پوره ميړانه او پايمردۍ جنګيدل.

قريشو ډير زور وواهه چې د مسلمانانو مخه ونيسي حمله يې دفع کړي خو هيڅ يې هم ونه شوی کړای بې وسي شول، ارادې يې ماتې او پښې يې سستی شوې، زړونه يې ولويدل او په يوه کې يې هم دومره متره نه وه چې د صواب له لاس نه لويدلی بيرغ راپورته کړي. همدا وه چې د تيښتې لار يې ونيوله، ترپ يې له خرپ نه غوره وګڼله. هغه د غچ انتقام، عزت او دبدبې، دا او هغه ټولې باتې، لاپې يې هيرې شوې له جګړې نه په منډه شول. ابن اسحاق وايي: الله تعالی مسلمانانو ته برۍ ور په برخه کړ، مشرکين يې د تورې په څوکه له ډګر نه وايستل، حتمي ماتې يې ورباندې ګډه کړه. عبدالله د خپل پلار زبير (رضي الله عنهما) له خولې وايي: قسم په خدای چې ما هنده او نورې ښځې ليدلې چې جامې يې له پنډيو نه ورپورته کړې او د تيښتې په حالت کې وې، هيڅ څوک هم نه وو ورسره چې له اسارت او نيولو نه يې وژغوري.[۱]

بخاري له براء بن عازب نه روايت کوي وايي: کله چې له مشرکينو سره مخامخ شوو، مات مو کړل او وتښتيدل، ليدل مې چې ښځې يې په ډيره بيړه تښتي او خپلې جامې يې دومره وربډې وهلې چې پايزيبونه يې ښه ښکاريدل.[۲] مسلمانان وريسې وو، مشرکين يې په تورو وهل او ورنه پاتې غنيمتونه يې راټولول.

---

[۱]. فتح الباري ۷/ ۳۴۶

[۱]. ابن هشام ۲/۷۷

[۲]. بخاري ۲/ ۵۷۹

د غشو ويشتونکوستره غلطي

پداسې حال کې چې اسلامي لښکر د بدر په شان د يوه بل عظيم او بی نظير بري او فتحې په درشل ولاړ وو، د هغه پنځوس کسيزې غشي ويشتونکې ډلې اکثريت يوه داسې غلطي کوي چې وضع او حالات پوره بدلوي مسلمانانو ته ډير تاوان اړوي، او د بدر په ډګر کې ګټل شوی هيبت او منزلت يې زيانمنوي. او تردې نه لويه دا چې نژدې وه همدا غلطي د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شهادت سبب شي.
لکه مخکې مو چې يادونه کړيده رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې غشو ويشتونکو ته په ډيرو کلکو الفاظو امر کړی ؤ چې خپل سنګر به نه پريږدي، د فتحې او ناکامۍ په دواړو حالاتو کې به پخپل ځای ټينګ پاته کيږي.
خو لدې جدي امر سره سره کله چې دوی وليدل مسلمانان د غنيمت مالونه راټولوي يو ځل يې په زړونو کې د دنيا مينه راښکاره شوه، يو بل ته يې وويل: غنيمت دی، غنيمت، راځئ مسلمانان بريالي شول نور د څه انتظار کوئ؟
خو قوماندان يې (عبدالله بن جبير) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اوامر ور په يادوي او ورته وايي: د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اوامر مو هير کړل؟ خو زيات شمير يې دې يادونې ته غوږ نه ايښود او ويل يې نور مونږ ورځو تر څو خپله برخه غنيمت په لاس راوړو.[1] همدا وه چې څلويښت کسان غشي ويشتونکي له کنډو نه کوز شول او په نور لښکر ورګډ شول تر څو غنيمتونه را ټول کړي. اوس د مسلمانانو شا خالي وه يوازې عبدالله بن جبير له خپلو نهو ملګرو سره په ټينګ عزم پخپل ځای وو، او دا يې اراده وه چې تر هغې پورې به همدلته وي تر څو پورې ټول مړه شوي نه وي او يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راغوښتي نه وي.

خالد بن الوليد د اسلامي لښکر د محاصرې په تکل

خالد بن وليد لدې طلايي موقع نه پوره ګټه پورته کړه، په ډيره چټکۍ سره په مسلمانانو را تاو شو عبدالله بن جبير او ملګري يې له مينځه يوړل او په نورو

---

[1]. بخاري ۴۲۶/۱

مسلمانانو یې د شا له خوا برید وکړ. آسونه یې داسې وشیشنیدل چې مشرکان پوه شول حالات بدل شویدي، نو هغوی هم په مسلمانانو مخ راوړاوه د علقمه الحارثیه لور عمره په ډیره چټکۍ د بیرغ خوا ته ورغله، له خاورو نه یې را پورته کړ. یو ځل مشرکین ورنه تاو شول، یو بل ته یې نارې کړې، راغونډ شول، او پدې ترتیب سره مسلمانان له شا او مخې نه د مشرکینو تر محاصرې لاندې راغلل.

د محاصرې په وخت کې د رسول الله (ﷺ) میړنی دریځ

پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له یوه نهه کسیز[۱] ګروپ سره د لښکر په وروستۍ برخه کې و[۲]، جګړه یې څارله او کتل یې چې مسلمانانو مشرکین په مخه کړي دي، خو یو ناڅاپه د خالد سپرو برید پرې وکړ، نو اوس یې یوازې دوې لارې په مخه کې وې لومړۍ دا چې په بیړه له خپل ګروپ سره کوم محفوظ ځای ته ځان وباسي او لښکر خپل قسمت او تقدیر ته پریږدي، دویمه لار دا وه چې ژوند په خطر کې واچوي همدې ځای ته خپل اصحاب راوبولي یوه قوي جبهه ورنه جوړه کړي تر څو محاصره ماته او لښکر د احد غره ته وباسي.
همدلته یو ځل بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بې مثله میړانه او عظمت څرګندیږي، خپلو اصحابو، ته چیغه کوي: (إلي عباد الله). اې د خدای بندګانو! زما خوا ته راشئ! دا پداسې وخت کې چې ښه پوهیده چې دا نارې به له مسلمانانو مخکې مشرکین اوري، خو ددې پروا يې ونکړه ځان یې خطر ته ورکړ، خپل اصحاب یې راوبلل، او د همدی غږ په اوریدو سره مخکې لدینه چې مسلمانان راورسیږي مشرکین متوجه شول او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې ځانونه ورسول.

د مسلمانانو ماتې

کله چې مسلمانان د دښمن تر محاصرې لاندې راغلل، نو یو شمیر دومره وارخطا او بې واره شول چې له ځان نه پرته هر څه ورنه هیر شول، د جګړې میدان یې پریښود د تیښتې لاره یې ونیوه. ځنې مدینې ته ورسیدل نور یې د غره څوکې ته وختل، یو شمیر نور بیرته شاته راوګرځیدل او له مشرکانو سره داسې ګډ شول چې کافر له مسلمان

---

(۱). صحیح مسلم ۱۰۷/۲.: رسول الله (ص) د احد په ورځ له (۷) انصارو او (۲) قریشو سره ګوښی پاتې شوی و..
(۲). پدې د الله تعالی دا قول دلالت کوي ((الرسول بدعوکم في اخراکم)) (ال عمران/ ۱۵۳)

ښځه نه پیژندل کیده تردې حده چې مسلمانانو یو بل سره ووژل. بخاري له عایشې (رضي الله عنها) نه روایت کوي وایي: د احد په ورځ لومړی مشرکانو ماتې وخوړه، په همدې وخت کې شیطان چیغه وکړه اې د خدای بندګانو شا ته متوجه اوسئ یعنې له دیخوا نه ځانونه وساتئ، همدا وه چې د ړومبنۍ لیکې کسان را وګرځیدل او له وروستۍ لیکې سره په جګړه شول. حذیفه کتل چې پلار یې د مسلمانانو تر حملو لاندې دی چیغه یې وکړه اې د الله بندګانو دا زما پلار دی! دا زما پلار دی! خو چا وا نه وریدل او هغه مسکین یې وواژه. حذیفه وویل: خدای دې تاسې و بښي.[1]

عروه وایي: په خدای قسم چې په حذیفه کې تر مرګ ورځې خیر موجود وُ. ددې ډلې په مینځ کې یو ډول هرج و مرج را پیدا شو، خلک یې بې نظمه شول، له ډیرو نه لاره ورکه شوه نه پوهیدل په کومه خوا ولاړ شي. په همدې وخت کې یو چا په لوړ آواز غږ وکړ چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسید. همدا وه چې هغه پاتې نور هم له خوده ووتل، مورال یې مات شو، زړونه یې ولویدل، ډیرو له بې وسۍ او سستۍ نه وسله وغورځوله جنګ یې بند کړ د ځینو په زړونو کې دا وګرزیدل چې لاړ شي له عبدالله بن ابي سره یو ځای شي تر څو هغه ورته له ابو سفیان نه امان واخلي.

انس بن النضر راغی او دا کسان یې ولیدل ورته وېې ویل د څه انتظار کوئ؟ دوی ورته وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت رسیدلی، (حیران یو څه وکړو)! ده ورته وویل: نو اوس ژوندون څه کوئ، پورته شئ او په هغه څه ځانونه ووژنئ په کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځان په شهادت ورساوه. او زیاته یې کړه: اې خدایه! زه ددې مسلمانانو له کړو نه عذر او بښنه غواړم، او د مشرکانو له کړو نه برائت اعلانوم. بیا مخکې لاړ تر څو د سعد بن معاذ سترګې پرې ولګیدی غږ یې پرې وکړ چیرته یا ابو عمره؟ انس ورته وویل: آه دا د جنت بوی چې د احد له خوا راځي، بیا همداسې وړاندې لاړ او تر هغې وجنګید تر څو په شهادت ورسید. او دومره ګوزارونه یې خوړلي وو چې د جګړې په پای کې نه پیژندل کیده، خو خور یې د ګوتو له بندونو نه وپیژانده، په بدن یې له اتیاوو نه زیات د

---

[1]. بخاري ۱/ ۵۳۹ – ۲/ ۵۸۱ او نور روایتونه وایي چې رسول الله (ص) وغوښتل حذیفه ته دده پلار دیت ورکړي خو حذیفه په ځواب کې ورته وویل: دا دیت دې زما له خوا د مسلمانانو لپاره صدقه شي، نو رسول الله (ص) نور هم ورنه راضي شو، سیره الرسول للشیخ النجدي ص ۲۴۶.

نيزې، تورې، او غشي تېپونه وو.[۲]

همدا راز ثابت بن دحداح هم خپل قوم ته غږ وکړ چې اې انصارو! که چيرې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی وي، نو خدای خو حي (ژوندي) دی او نه مري، پورته شئ په دين وجنګيږئ، الله مو حامي او ناصر دی. همدا وه چې يوه ډله انصار ور پورته شول او په ګډه يې د خالد بن وليد په ګروپ حمله وروړه او تر هغې ورسره و جنګيدل تر څو خالد بن وليد هغه په نيزه سره په شهادت ورساوه او نور ملګري يې هم ټول ورسره شهيدان شول.[۱]

له مهاجرينو نه يو کس وليدل چې يو انصاري پخپلو وينو کې لت و پت پروت دی، مهاجر ورته وويل: فلانيه! خبر يې چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قتل رسيدلی دی؟ انصاري ځواب ورکړ او ويې ويل: که محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی وي، نو خپل مسووليت يې ادا کړ، اوس تاسې پخپل دين ننګ وکړئ او وجنګيږئ.[۲]

همدا بې مثاله ميړانه او ډاډ ګيرنه ددې سبب شوه چې يو ځل بيا د مسلمانانو زړونه پورته شي په خود راشي، عقل يې بيرته سر ته ورشي. نور يې له منافقينو سره د يو ځای کيدو فکرونه پرېښوول خپلې وسلې يې بيرته راپورته کړې او په مشرکينو يې ورودانګل. پدې وخت کې پدې هم پوه شول چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مرګ خبر دروغ دی، پدې نور هم تقويه او زړه ور شول، په مشرکينو ورولويدل، ډير سخت وجنګيدل او په پای کې پدې بريالي شول چې له محاصرې نه ووزي او د قيادت مرکز ته ځان ورسوي.

د مسلمانانو دريمه ډله داسې وه چې يوازې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په غم کې وه او په هيڅ شي کې يې فکر نه کاوه، ان د محاصرې له پيل نه يې ځانونه خپل لاربنود (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسول. ددې ډلې په سر کې ابوبکر، عمر، علي او نور (رضي الله عنهم) وو، دوی د جګړې په لومړۍ کرښه کې وو، خو کله چې پوه شول د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ژوند په خطر کې دی نو سمدستي ورنه راتاو شول او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د دفاع په خط کې ودريدل.

(2). زاد المعاد ۲/ ۹۳ – ۹۶ . بخاري ۲/ ۵۷۹

[۱]. السيرة الحلبية ۲/۲۲

[۲]. زاد المعاد ۲/ ۹۶

د رسول الله (ﷺ) په شاو خوا کې سخته جګړه

پداسې حال کې چې تر اسلامي لښکر د محاصرې کړۍ راتاویده او مسلمانان د مشرکینو د حملو تر مینځ داسې واقع شوي وو لکه د ژرندې د دوو پلو تر مینځ، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شا و خوا ته سخته جګړه روانه وه. او لکه مخکې مو چې وویل د محاصرې په پیل کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې (۹) کسان موجود وو، خو کله یې چې مسلمانانو ته غږ وکړ او ویې فرمایل: (**هلموا إلي، أنا رسول الله**). زما خوا ته راشئ، زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یم!

مشرکانو دا غږ واورید رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې وپیژانده ورباندې را تاو شول (ځکه د دوی تر مینځ ډیره کمه فاصله وه) حمله یې وربانديې وکړه او مخکې لدینه چې نور مسلمانان راورسیږي مشرکینو خپل ټول زور په کار واچاوه تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ځان ورسوي. همدلته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره موجود نهه کسان په ډیره میړانه او غیرت دفاع کوي او د مشرکینو په وړاندې دومره کلک مقاومت کوي چې د مینې، سرښندنې او میړانې په میدان کې یې مثال نه لیدل کیږي.

مسلم له انس بن مالک (رضي الله عنه) نه روایت کوي چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د احد په ورځ یوازې اوه کسان انصار او دوه قریش پاتې وو. کله چې جګړې ډیره سخته شوه او مشرکین را لنډ شول، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**من یردهم عنا وله الجنة ؟ أو هو رفیقي في الجنة ؟**). څوک به د دوی (مشرکینو) مخه ونیسي که دا کار چا وکړ د هغه لپاره جنت دی؟ او یا هغه به په جنت کې زما ملګری وي؟ د همدې خبرې په اوریدو سره یو انصاري را مخکې شو او تر هغې وجنګید تر څو په شهادت ورسید. جګړه لا پسې توديده او مشرکین د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته را لنډیدل، یو، یو انصاري (رضي الله عنهم) په شهادت رسیده تر څو اوه واړه شهیدان شول پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغو دوو قریشیانو

ته وفرمایل: **(ما أنصفنا أصحابنا)**. مونږ له خپلو یارانو سره انصاف و نه شوای کړی.[۱] د هغو اوو انصارو (رضي الله عنهم) آخرینی کس عماره بن یزید بن السکن ؤ چې دومره وجنګید تر څو ټول زخمي زخمي شو او په ځمکه راپریوت .[۲]

د رسول الله (ﷺ) په ژوند کې تر ټولو سخته ګړۍ

د ابن السکن له لویدو نه وروسته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې دوه تنه قریشیان پاتې وو. په بخاري او مسلم کې له ابو عثمان نه روایت دی وایي: د جګړې پدې ورځو کې یوه ورځ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې طلحه بن عبیدالله او سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) پاتې وو [۱]. دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند تر ټولو سخته ګړۍ وه، او همدا د مشرکینو لپاره یو طلایي چانس هم ؤ. هغوی ټول زور په کار واچاوه تر څو لدې فرصت نه ګټه اوچته کړي ټولو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لوري حمله راوړه او کوښښ یې کاوه هغه مبارک له مینځه یوسي. عتبه بن ابي وقاص تیږه پورته کړه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د مبارک مخ په یوه طرف وویشت او لاندینی ښی رباعي غاښ یې مات شو او لاندینۍ مبارکه شونډه یې هم زخمی شوه. عبدالله بن شهاب زهري ورمخکې شو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په مبارکه تنده زخمي کړ. په همدې وخت کې یو بل بدبخت عبدالله بن قمئه چې په آس سپور راغی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارکه اوږه یې د توري دومره سخت ګوزار وکړ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پوره یوه میاشت شکایت ورنه درلود، خو بیا هم د توري په ګوزار دده مبارک غبرګې زغرې پرې نه شوې، هغه بدبخت دشمن ورپسې بل د توري همدومره کلک ګوزار وکړ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک مخ سترګې ته نژدې برابر شو او د زغره والې خولۍ دوې کړۍ یې د غومبوري په هډوکي کې ننوتې، هغه بدبخت له ګوزار سره دا هم وویل: دا درواخله زه د قمئه زوی یم. په څواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې

---

(1). صحیح مسلم، باب غزوه احد ۲/ ۱۰۷

(2). له لږ ځنډ وروسته د مسلمانانو یوه ډله د رسول الله (ص) خواته راورسیده، مشرکین یې له عماره (رضي الله عنه) نه په شا کړل او عماره یې د رسول الله (ص) خواته راووړ، رسول الله (ص) هغه ته خپلې مبارکی پښې تکیه کړې او پداسې حال کې په شهادت ورسید چې مخ یې د رسول الله (ص) په مبارکه پښه ایښی ؤ (ابن هشام ۲/ ۸۱)

[1] .صحیح البخاري ۱/ ۲،۵۲۷/۵۸۱.

حال کې چې وينې يې له مبارک مخ نه پاکولې ورته وفرمايل: الله تعالی دې ټوټې ټوټې کړه.[۲]

په بخاري کې روايت دی چې پدې غزا کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) رباعي غاښ په شهادت ورسيد، مبارک سر يې زخمي شو، وينې ورنه روانې وې او ده مبارک (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايل: (**كيف يفلح قوم شجوا وجه نبيهم، وكسروا رباعيته، وهو يدعوهم إلى الله**). هغه قوم به څنګه کامياب شي چې د خپل نبي (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ يې زخمي کړ او رباعي غاښ يې ورمات کړ، پداسې حال کې چې نبي (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغوی د الله لوري ته رابولي، نو الله تعالی دا آيت را نازل کړ: ((**لَيْسَ لَكَ مِنْ الأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ**)) (آل عمران: ۱۲۸) . [ترجمه: نشته تا لره له امره هيڅ شی (بلکه الله اختيار لري (د هر شي) يا به رجوع وکړي (الله په قبلولو د توبې سره) په دوی باندې يا به عذابوي (الله) دوی پس بيشکه دوی ظالمان دي.]

طبراني روايت کوي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې ورځ وفرمايل: (**اشتد غضب الله على قوم دموا وجه رسوله**). په هغه قوم دې الله (جل جلاله) لوی عذاب نازل کړي کوم چې د خپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ يې زخمي کړ، بيا څه وخت چپ پاتې شو ورپسې يې وفرمايل: (**اللهم اغفر لقومي فإنهم لا يعلمون**).[۱] اې خدايه زما قوم ته ببښنه وکړه ځکه دوی نه پوهيږي.

همدا راز په صحيح مسلم کې روايت دی چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايل: (**رب اغفر لقومي فإنهم لا يعلمون**)[۲] اې خدايه زما قوم ته مغفرت وکړه ځکه دوی نه پوهيږي. د قاضي عياض په الشفاء نومي کتاب کې راغي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**اللهم اهد قومي فإنهم لا**

---

[۲]. الله تعالی د رسول الله (ص) دا دعا قبوله کړه ابن عائذ روايت کوي چې وروسته لدې چې ابن قمئه له جنګ نه کور ته راستون شو، د خپلې رمی ليدو ته ورغی او هغه يې د غره په څوکه کې پيدا کړه او پکې ګډ شو په همدې وخت کې يوه ښکرور وزګوړي حمله ورباندې وکړه او په ښکرو يې وواهه او د غره نه يې د لاندې ورغورځاوه او ټوټې ټوټې شو (فتح الباری: ۷/ ۳۷۳). د طبراني روايت وايي چې الله تعالی يو غرڅه ورباندې مسلط کړ او تر هغې يې په ښکرو واهه تر څو ټوټې ټوټې شو (فتح الباری: ۷ / ۳۶۶ .

[۱]. فتح الباري ۷/ ۳۷۳

[۲]. صحيح مسلم باب غزوة احد ۱/۸۱

يعلمون)[٣]. خدايه! زما قوم ته هدايت وکړې ځکه دوی نه پوهيږي.
پدې کې هيڅ شک نشته چې مشرکينو کلکه اراده کړې وه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، خو هغه دوه قريشيان سعد بن ابي وقاص او طلحه بن عبيد الله په دومره ميړانه، همت او غيرت وجنګيدل چې د مشرکينو دا شوم هدف يې له خاورو سره خاورې کړ. هغوی دواړه د عربو مشهور غشي ويشتونکي وو او پداسې ميړانه يې مقابله کوله چې په غشو سره يې حمله کوونکي مشرکين له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه په شاتګ ته اړ ايستل. سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) ته خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله د غشو توبره خلاصه کړه او ورته ويې فرمايل: (**ارم فداك أبي وأمي**). وله زما مور او پلار له تا قربان! له همدې قول نه د سعد (رضي الله عنه) د مقام، اهليت او صلاحيت اندازه ښه څرګنديږي ځکه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بل هيچا ته هم داسې ندې ويلي چې زما مور او پلار دواړه له تا قربان.[١]
د طلحه بن عبيدالله (رضي الله عنه) په هکله نسائي له جابر نه، پر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشرکينو ددې حملې او ورسره د څو انصارو د موجوديت په يادونې سره روايت کوي وايي: مشرکين رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته را ورسيدل، نو ده وفرمايل:(**من للقوم ؟**) څوک به د دوی مقابله وکړي؟ طلحه وويل: زه. جابر زياتوي: انصار ور وړاندې شول او لکه مخکې مو چې د مسلم شريف په روايت کې وليدل يو په بل پسې په شهادت ورسيدل کله چې انصار ټول شهيدان شول، نو طلحه ور مخکې شو. جابر وايي: بيا طلحه د يوولسو کسانو په شان جنګيده په همدې وخت کې په لاس ولګيد ،ګوتې يې پرې شوی او له خولې نه يې د حس يا آه آواز ووت. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**لو قلت: بسم الله، لرفعتك الملائكة والناس ينظرون**).که د بسم الله ويلې وای نو خلکو به درته کتل او ته به ملائکو اوچتولې. راوي وايي: بيا الله تعالی مشرکين په شا کړل[٢] حاکم په اکليل کې روايت کوي وايي چې طلحه (رضي الله عنه) د احد په ورځ (**٣٩**) يا پنځه ديرش ټپه خوړلي وو او د شهادت او لمنځۍ ګوتې يې شلې شوې وې.[٣]
بخاري له قيس بن ابي حازم نه روايت کوي وايي: ما وليدل چې د طلحه (رضي الله

---

٣ . كتاب الشفاء بتعريف حقوق المصطفى ١/٨١.
[١]. صحيح البخاري ١/ ٤٠٧ – ٢/ ٥٨٠ – ٥٨١
[٢]. فتح الباري ٧/ ٣٦١. سنن النسائي ٢/ ٥٢ – ٥٣
(٣). نفس المصدر الاول ٧/ ٣٦١

عنه) لاس شل شوی ؤ، او په همدې لاس سره يې د احد په ورځ له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه دفاع کړې وه.[۴]
ترمذي روايت کوي چې پدې ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د طلحه په هکله فرمايلي: (**من أحب أن ينظر إلى شهيد يمشي على وجه الأرض فلينظر إلى طلحة بن عبيد الله**). که څوک غواړي چې داسې شهيد ته وګوري چې ژوندی د ځمکې پر مخ ګرزي نو طلحه بن عبيدالله ته دې وګوري.[۱]
ابو داود الطيالسي له عائشې (رضي الله عنها) نه روايت کوي چې وايي: ابوبکر (رضي الله عنه) به چې کله د احد ورځ يادوله نو فرمايل به يې چې دا ورځ ټوله د طلحه ورځ ده.[۲]
همدارنګه ابوبکر دده په هکله ويلي:

يا طلحة بن عبيدالله قد وجبت — لك الجنان و بوات المها العينا[۳]

[اې د عبيدالله زويه طلحه تا ته جنت واجب شو او له حورو سره دې کور جوړ کړ.]
په همدې سخته ګړۍ کې الله تعالی له غيبه خپل نصر را نازل کړ. په بخاري او مسلم کې له سعد نه روايت دی وايي: د احد په ورځ مې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد چې دوه داسې کسان ورنه دفاع کوي چې سپين کالي يې اغوستي او ډير په ميړانه جنګيږي، ما هغه کسان نه مخکې ليدلي وو او نه مې وروسته وليدل. او په بل روايت کې راځي چې هغه دوه کسان جبريل او ميکائيل(عليهما السلام) وو. [۴]

د رسول (ﷺ) شاو خوا ته د اصحابو (رضي الله عنهم) راټوليدل

دا ټولې پيښې په ډيره چټکۍ او ناڅاپي توګه د سترګو په رپ کې ترسره شوې او که نه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) غوره جنګيالي اصحاب (رضي الله عنهم) چې د جګړې په لومړۍ کربنه کې وو د جګړې د حالت له بدليدلو او د رسول الله

---

[٤]. صحيح البخاري ١/٥٢٧، ٢/٥٨١.
[١]. مشکاه المصابيح ۲/ ۵۶۶. ابن هشام ۲/۸۶
[٢]. فتح الباري ۷/ ۳۶۱
[٣]. مختصر تاريخ دمشق ۷/ ۸۲ (من هامش شرح شذور الذهب ص ۱۱۴)
[٤]. صحيح البخاريی ۲/ ۵۸۰

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د آواز له اوريدو سره سم د خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور په ډير بيړه راو ګرزيدل تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له څه نا ګواره پيښې سره مخ نه شي. خو دوی پداسې حال کې راورسيدل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زخمي شوی ؤ شپږ تنه انصار په شهادت رسيدلي او اووم په ځمکه زخمي پروت ؤ، سعد او طلحه په ډيره ميړانه دفاع ورنه کوله او په جګړه بوخت وو، نو ټول له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه تاو شول خپل ځانونه او وسلې يې دده مبارک نه د دفاع پخاطر لکه ديوال داسې ورنه تاو کړې، د دښمن ګوزارونو ته يې ځانونه ډال کړل، حملې يې په شا وتمبولې. ابوبکر د غار ملګری يې لومړي شخص ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يې ځان راورساوه.

ابن حبان له عائشه (رضي الله عنها) نه روايت کوي چې وايي: ابو بکر (رضي الله عنه) وويل: د احد په ورځ خلک ټول له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه ليرې شوي وو، زه لومړنی کس وم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته بيرته راوګرزيدم، هلته مې وليدل چې يو شخص دفاع ورنه کوي په جګړه بوخت دی، په زړه کې مې وويل چې دا به طلحه وي، مور او پلار مې ورنه قربان، په همدې وخت کې ابو عبيده بن الجراح را پسې راورسيد هغه لکه د مرغه په شان تيز را روان ؤ، دواړو ځانونه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسول که ګورو چې طلحه يې په مخکې لويدلې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمايل: (**دونکم أخاکم، فقد أوجب**). د خپل ورور غم وخورئ ده ځانته جنت واجب کړ. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک مخ هم زخمي شوی ؤ د اوسپنيزې خولۍ دوې کړۍ يې په غومبوري کې ننښې شوې وې. ابوبکر (رضي الله عنه) وايي ما وغوښتل چې دا کړۍ يې له مبارک غومبوري نه راوباسم، خو ابو عبيده (رضي الله عنه) راته وويل: د خدای په روی ما پريږده چې دا کړۍ زه ورنه راوباسم! او پدې ترتيب هغه يوه کړۍ په خوله ټينګه ونيوله او ورو ورو يې را ايستله تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په تکليف نه شي، بالاخره يې يوه راوايستله خو پدې کوشش کې د ابو عبيده له ثنايا غاښونو نه يو غاښ هم ووت. ابوبکر وايي: بيا زه ورغلم چې هغه بله زه راوباسم، ابو عبيده بيا راته وويل: د خدای په روی ما پريږده چې راويې باسم، نو دوهمه يې هم په خوله راونيوله او ورو ورو يې راوايستله خو دا ځل يې بل غاښ هم ووت. بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: د خپل ورور غم وخورئ ده ته جنت واجب شو يا يې جنت ځانته واجب کړ.

ابوبکر وايي: بيا مو طلحه ته مخه کړه او درملنه مو يې پيل کړ له ديارلسو نه يې زيات زخمونه خوړلي وُ[1].
دا پدې ورځ په جګړه کې د طلحه د غيرت او شجاعت، همت او استعداد يو بل دليل دی.
په همدې سخته شيبه کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر شاو خوا يو شمير قهرمان اصحاب راغونډ شول، په دې ډله کې ابودجانه، مصعب بن عمير، علي بن ابي طالب، سهل بن حنيف، مالک بن سنان (د ابو سعيد الخدري پلار)، ام عماره نسيبه بنت کعب المازنيه، قتاده بن النعمان، عمر بن الخطاب، حاطب بن ابي بلتعه او ابو طلحه (رضي الله عنهم) شامل وو.

د مشرکينو حملې تندې شوې

دلته د مشرکينو شمير لحظه په لحظه زياتيده او حملې يې تندې دې. په مسلمانانو فشار دومره زيات شو چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له هغو کندو نه په يوه کنده کې ولويد کومې چې ابو عامر الفاسق د همدې شرارت لپاره کيندلې وې، په مبارکه ګونډه کې يې وبريښدل علي (رضي الله عنه) لاس ورکړ او طلحه بن عبيدالله په غيږ کې راونيو تر څو راپورته شو او ودريد. نافع بن جبير وايي: له مهاجرينو نه يوه کس به ويل: د احد په ورځ مې ليدل چې غشي له هر لوري را وريدل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مينځ کې وُ خو ټول به ورنه چپيدل (يعنې اصحابو به ورنه دفع کول) او په همدې ورځ مې عبدالله بن شهاب الزهري وليد چې ويل يې: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راوښاياست، اوس به يا زه ژوندی پاتې کيږم او يا هغه (صلی الله عليه وسلم)! دا پداسې حال کې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې بالکل خوا ته وُ او هيڅوک هم نه وُ ورسره، خو هغه ورنه تير شو، صفوان ورباندې په قهر شو (چې ولې ورنه تير شوې) هغه په ځواب کې ورته وويل: قسم په خدای که مې ليدلی وي، قسم په خدای لکه چې هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مونږ نه ساتل شويدی. په دې پسې مونږ څلور کسانو عهد وکړ او د عبدالله په مرګ پسې ورمخکې شوو خو ونه توانيدو چې ويې

---
[1]. زاد المعاد ۲/ ۹۵

وژنو.[۲]

بې مثاله قرباني او اتلولي

په دې ورځ مسلمانانو د قرباني او فدا کارۍ، میړانې، اتلولي او سربازۍ په ډګر کې داسې قهرماني او کارنامې وکړې چې په تاریخ کې یې مثال نه لیدل کیږي. ابو طلحه (رضي الله عنه) ځان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته لکه سپر داسې نیولی وُ په خپله سینه یې د دښمن غشي ور نه دفع کول. انس (رضي الله عنه) وایي: د احد په ورځ خلک د ماتې په حال کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه بیل شول، خو ابو طلحه په داسې حال کې چې یو ډال ورسره وُ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ولاړ وُ، هغه ډېر ماهر غشي ویشتونکی وُ په ډېر زور سره یې غشي ویشتل، په دې ورځ یې دوې یا درې لیندۍ ماتې کړې. دلته له مسلمانانو نه یو سړی چې د غشو توبره ورسره وه تېریده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**انثرها لأبي طلحة**).غشي دې ابو طلحه ته واچوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې کله سر پورته کړ چې خلک ووینې ابو طلحه به ورته ویل: مور او پلار مې درنه قربان سر مه اوچتوه هسې نه د دښمن کوم غشی درباندې برابر نه شي، زما غاړه ستا له غاړې قربان.[۱]

همدا راز انس (رضي الله عنه) روایت کوي چې ابو طلحه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دواړو په یوه ډال له ځان نه دفاع کوله. ابو طلحه ډېر ښه غشي ویشتل او کله به یې چې غشی وویشته نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به سر اوچت کړ او کتل به یې چې غشی یې چیرته ولګیده.[۲]

ابو دجانه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ودرید خپله شا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ډال کړه، غشي به راتلل او ورباندې لګیدل به، خو دی به له ځایه نه خوځیده.

حاطب بن ابي بلتعه په عتبه بن ابي وقاص هغه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک غاښ یې شهید کړی وُ پسې شو، تعقیب یې کړ او د تورې داسې

---

(2). زاد المعاد ۲/ ۹۷

(1). صحیح البخاری ۲/ ۵۸۱

(2). نفس المصدر ۱/ ۴۰۶

ګوزار یې ورباندې وکړ چې سر یې بوټ ورباندې قلم کړ، آس او توره یې ورنه را واخیستل. سعد بن ابي وقاص ډیر کوښښ وکړ چې خپل ورور عتبه ووژني، خو حاطب ورنه مخکې شو او د هغه کار یې ورجوړ کړ.

سهل بن حنیف یو میړنی غشي ویشتونکی ؤ، له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې د مرګ بیعت وکړ او په ډیره میړانه یې د مشرکینو په وړاندې مقابله کوله.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله هم غشي ویشتل. قتاده بن النعمان روایت کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلې لیندۍ نه دومره غشي وویشتل چې دا یوه څنډه یې بالکل نرۍ او یا ماته شوې وه، بیا همدا لیندۍ قتاده ورنه واخیستله او له همده سره وه. په همدې ورځ د قتاده سترګه ولګیده پوچه راووتله په مخ یې څړیدله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس بیرته ور په ځای کړه جوړه روغه شوه ان تر دې چې همدا سترګه یې له بلې سترګې نه هم ګلالۍ وه او هم د تیز نظر درلودونکې.

عبدالرحمن بن عوف ډیر په میړانه جنګیده په خوله ولګید او د مخې غاښ یې مات شو، له شلو نه زیات ټپونه یې وخوړل په پښه هم کلک ولګید او له همدې نه بیا ګوډ شو. د ابو سعید الخدري پلار مالک بن سنان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مبارک مخ له زخم نه وینې په خوله زبېښلې او تر هغې یې څټلې تر څو پاکې شوې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (مُجَّه).تو یې کړه. ده وویل قسم په خدای که یې تو کړم. بیا یې جګړې ته مخه کړه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (من أراد أن ینظر إلی رجل من أهل الجنة فلینظر إلی هذا).څوک غواړي جنتي ته وګوري، نو ده ته دې وګوري. او هغه تر هغې پورې وجنګید تر څو په شهادت ورسید.

ام عماره هم په ډیر لوړ همت جنګیده، د مسلمانانو له یوه ګروپ سره ابن قمئه ته ور مخکې شوه، ابن قمئه ورباندې د تورې ګوزار وکړ او اوږه یې ډیره ژوره ور زخمي کړه، دې هم پر ابن قمئه باندې څو مسلسل ګوزارونه وکړل، خو هغه دوی زغرې اغوستې وې، ژوندی پاتې شو، ام عماره همداسې په میړانه جنګیده تر څو دولس ټپونه یې وخوړل.

مصعب بن عمیر په ډیره میړانه سربازي کوله له رسول الله (صلی الله علیه و اله و

صحبه و سلم) نه یې د ابن قمئه او نورو مشرکینو حملې په شا کولې او ځان یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مخکې ډال جوړ کړی وؤ، له ده سره د اسلامي لښکر بیرغ هم وؤ. مشرکینو حمله ورباندې وکړه او ښی لاس یې ور پرې کړ، ده فورا بیرغ په چپ لاس کې ونیو او د مشرکینو مقابلې ته لکه غر داسې ولاړ وؤ، بالاخره یې چپ لاس هم پرې شو، خو بیا یې هم نه غوښتل بیرغ په ځمکه پریوزي ځان یې ورباندې ورواچاوه په سینې او غاړې سره یې اوچت ساته تر څو په شهادت ورسید. دده قاتل هم ابن قمئه وؤ او داسې گمان کاوه چې دا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی، ځکه مصعب (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ډیر ورته وؤ او کله یې چې مصعب (رضي الله عنه) په شهادت ورساوه، نو ابن قمئه مشرکینو ته مخ کړ او چیغه یې وکړه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسید.[1]

د رسول الله (ﷺ)د شهادت خبر او پر جگړه یې اغیزې

د ابن قمئه لدې چیغې سره د مشرکینو او مسلمانانو په مینځ کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهادت خبر خور شو. د ا ډیرې حساسې شیبې وې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه بیل او د مشرکینو له خوا محاصره شوي اصحاب (رضي الله عنهم) ډیر وارخطا شول، ارادې یې کمزورې شوې، گډوډي او بی نظمي پکې گډه شوه، غمجن او پریشانه شول، خو پدې چیغې سره دا هم وشول چې د مشرکینو حملې څه نا څه کمې شوې، فشار یې څه کم غوندې شو، ځکه دوی دا وپتییله چې نور خپل هدف ته ورسیدل، یو شمیر مشرکینو خو جگړه پریښوده او د شهیدانو په مثله کولو لگیا شول.

رسول الله (ﷺ) جگړې ته ادامه ورکوي او حالات کنترولوي

کله چې مصعب (رضي الله عنه) په شهادت ورسید رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرغ علي (رضي الله عنه) ته وسپاره. علي (رضي الله عنه) او نور موجود اصحاب (رضي الله عنهم) ډیر په میړانه جنگیدل، دفاع یې کوله او په دښمن یې

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۷۳- ۸۴. زاد المعاد ۲/ ۱۹۷

مرګوني ګوزارونه کول.

په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وتوانيد محاصره ماته کړي او خپل محاصره شوي لښکر ته لار وباسي. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر خوا ته ورغی لومړی د کعب بن مالک سترګې پرې ولګيدې ويې پيژانده او په لوړ آواز يې چيغه کړه: اې مسلمانانو! زيری مې دربāندې، دا دی رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم). رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اشاره ورته وکړه چې چوپ شه. او دا هم پدې خاطر تر څو مشرکانو ته دده مبارک د موجوديت او ځای معلومات ونه شي، خو د کعب دا چيغه د مسلمانانو غوږونو ته ورسيده ټول ورته راتاو شول او تقريباً ديرش کسان يې شاو خواته راټول شول.

کله چې يو شمير اصحاب راټول شول، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ډيره منظمه توګه د غره د درې خوا ته په شاتګ پيل کړ. او څرنګه چې لدې شاتګ نه هدف د محاصرې ماتول وُ، نو مشرکينو په ټول زور سره خپلې حملې جاري ساتلې او زيار يې يوست چې د مسلمانانو د شاتګ مخه ونيسي خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشرکينو حمله کوونکو په مينځ کې خپله لاره وايستله او مشرکين د اسلام د زمريانو په وړاندې بې بسه شول.

پدې وخت کې د مشرکينو يو سپور عثمان بن عبدالله بن مغيره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خوا را مخکې شو او ويل يې: يا به زه ژوندی پاتې کيږم او يا هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د مقابلې لپاره مخې ته ودريد، خو د مقابلې نوبت را نغی ځکه د هغه مشرک آس په يوه کنده کې ولويد او فوراً حارث بن الصمه ورته راورسيد او په پښه يې د تورې ګوزار پرې کړ ځای په ځای يې کيناوه او بيا يې هملته ستی کړ وسله يې ورنه را واخيستله او ځان يې بيرته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه. پدې وخت کې د مشرکينو له لښکر نه يو بل سپور عبدالله بن جابر په حارث بن الصمه حمله وروړه په مټ يې په توره وواهه او کلک زخمي شو چې بيا مسلمانانو پورته کړ او يو يې ووړ. پدې وخت کې ابو دجانه هغه چې سره پټۍ يې په سر تړلې او له مرګ سره لوبيده راغی او د تورې په يوه وار سره يې د مشرک عبدالله بن جابر سر قلم کړ.

د خونړۍ جګړې پدې سختو شيبو کې په مسلمانانو د خوب غوټې هم ر اتـللې او

لکه څرنګه چې قرآنکريم فرمايي دا خوب د الله له طرفه مسلمانانو ته امن او اطمينان وُ. ابو طلحه وايي: زه د احد په ورځ له هغه کسانو نه يو وم چې خوب ورباندې راته او داسې به خوب راباندې غالب شو چې څو ځله مې توره له لاس نه پريوته، بيرته به مې واخيسته، بيا به ولويده او وابه مې خيسته.[1]

په همدې قربانۍ او سربازۍ سره د مسلمانانو دا ګروپ په منظمه توګه د غره درې ته ورسيد او د نور لښکر لپاره يې د امن ځای ته لاره پرانيستله. پاته لښکر هم ورسره يو ځای شو او د خالد عسکري تدبير د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عسکري تدبير په وړاندې ماتې وخوړه.

د ابي بن خلف وژل

ابن اسحاق وايي: کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غره درې ته تشريف يووړ، ابي بن خلف راغی او ويل يې: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چيرته دی؟ اوس به يا زه ژوندی پاتې کيږم او يا هغه! اصحابو وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)، اجازه راکوې کوم يو حمله ورباندې وکړو؟

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: پرې ايږدئ، کله چې رانژدې شو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له حارث بن الصمه نه يوه وړه نيزه واخيسته. کله يې چې نيزه واخيستله، نو په ډير زور سره راپورته شو او خلک داسې يوې بلې خوا ته ولويدل لکه چې اوښ ځان وخوځوي او د شا ويښتان يې ورنه باد شي. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغه مخې ته ورغی د زغرې او خوز (اوسپنيزې خولۍ) تر مينځ د ورمير يوه برخه يې په نظر ورغله او په همدې ځای يې د نيزې داسې وار ورباندې وکړ چې څو ځله له آس نه را وښوئيد. او کله چې نوموړی بيرته د قريشومشرکينو ته ورغی په غاړه يې لږ غوندې زخم و، وينه يې بنده شوې وه خو ويل يې: په خدای قسم چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ووژلم! مشرکينو ورته وويل: زړه دې اچولی، ته خو څه زيات نه يې ټپي شوی! ده ورته وويل:محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ماته په مکه کې ويلي وُ چې زه دې

[1]. صحيح البخاري ۲/ ۵۸۲

وژنم،[۲] قسم په خدای که هغه را تو کړي نو هم وژني مې.

او همداسې وشوه نوموړی د خدای دښمن مکې ته د بيرته تلو په وخت په سرف نومي ځای کې مړ شو.[۱]

او له عروة نه د ابو الاسود په روايت کې راځي: نوموړی (ابي) به لکه غويي داسې بغيده او ويل به يې: قسم په هغه ذات چې زما نفس يې په لاس کې دی که دا تکليف (رنځ) چې په ما دی د ذي المجاز په ټولو اوسيدونکو لګيدلی وای، نو ټول به مړه شوي وو[۲].

طلحه (رضي الله عنه) رسول الله (ﷺ) راپورته کوي

غره ته د شاتګ په دوران کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخې ته يوه لويه پرښه راغله، اراده يې وکړه چې ورباندې وخيژي، خو و نه توانيد ځکه دغه وخت يې وزن هم څه زيات و، زغرې يې هم دوې اغوستې وې او سخت زخمي شوی هم و، نو طلحه بن عبيد الله (رضي الله عنه) ورته ټيټ شو لاندې ورته کيناست او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په پرښه ورهسک شو او ويې فرمايل: (أَوْجَبَ طَلحةُ) [۳] طلحه جنت واجب کړ.

د مشرکانو وروستۍ حمله

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غره په دره کې د قيادت او مشرتابه په مرکز کې ځای په ځای شو مشرکانو پخپلې وروستۍ حملې لاس پورې کړ تر څو مسلمانانو ته نور زيان هم ورواړوي. ابن اسحاق وايي: هغه وخت چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دره کې و د قريشو يو ګروپ د ابو سفيان او خالد بن وليد په مشرۍ غره ته راوخوت، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و

---

(2). دا کيسه داسې ده همدغه ابي به چې په مکه کی له رسول الله (ص) مخامخ شو نو ورته ويل به يې: اې محمده (ص) ما عود نومی يو آس ساتلې او هره ورځ (۷،۵۰) کيلو ګرامه دانه (جوار) ورکوم او په همدې آس به سپور وم او تابه وژنم، رسول الله (ص) به ورته فرمايل: بلکه زه به تا وژنم (ان شاء الله).

[۱]. ابن هشام ۲/ ۸۳. زاد المعاد ۹۷/۲.

۲. مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ عبد الله النجدي ص ۲۵۰.

[۳]. ابن هشام ۲/ ۸۶.

سلم) دعا وکړه او ويې فرمايل: يا خدايه! دوى له مونږ نه مه هسکوې، نه ښايي دوى له مونږ نه اوچت وي. په همدې سره عمر (رضي الله عنه) او يو ټولى مهاجرين مقابلې ته ورغلل او هغوى يې له غره نه کوز کړل.[۴]

په مغازي اموي کې روايت دى چې: مشرکان غره ته وختل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سعد ته وويل: ارادې يې ور خاورې کړه. يعنې کوز يې کړه مخه يې ونيسه! سعد وويل: په يوه ځان يې څنګه مخه ونيسم او څنګه يې حوصلې ورټيټى کړم؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله خبره درى ځله تکرار کړه، نو سعد له خپلې توبرې نه يو غشى راواخيست يو سړى يې پرې وويشت او ويې واژه. سعد وايي: بيا مې همغه غشي راواخيست ښه مې پيژانده بل کس مې ورباندې وويشت هغه مې هم ستى کړ، دريم ځل مې بيا همغه غشى راواخيست ښه مې پيژانده او دريم کس مې ورباندې وواژه، نور مشرکان ټول له غره نه کوز شول، نو ما له ځان سره وويل: چې دا مبارک غشى دى، همغه مې پخپله توبره کې واچاوه.

سعد (رضي الله عنه) همدا غشى د مرګ تر ورځې له ځان سره ساته او له ده وروسته يې له زامنو سره وُ. [۱]

د شهيدانو مثله کول

د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف دا د مشرکينو وروستى حمله وه. د هغوى ګمان دا وُ چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شهادت رسيدلى، نو خپل مرکز ته ورغونډ شول او مکې ته د تګ تياري يې پيل کړه. ځنې مشرکين او ورسره مشرکې ښځې د شهيدانو په مثله کولو بوخت شول، د هغوى غوږونه، پزې، او تناسلي غړي يې ورنه پرې کول، خېټې يې څيرلې. هند بنت عتبه د حمزه (رضي الله عنه) سينه څيره کړه ينه يې را پرې کړه او په خوله يې کړه، خو تيره يې نه شوى کړى بيرته يې تو کړه، او مشرکينو ښځو لدې پرې شويو غوږونو او پزو نه آميلونه او پازيبونه جوړ کړل.[۲]

قهرمان مسلمانان تر پايه د جګړې تياري لري

---

[۴]. نفس المصدر.

[۱]. زاد المعاد ۲/ ۹۵

[۲]. ابن هشام ۲/ ۹۰

د جګړې په وروستيو شيبو کې دوې داسې پيښې وشوې چې د مسلمانانو همت او قهرماني په ګوته کوي او دا ښيي چې هغوی د خدای په لار کې هر ډول قربانۍ ته آماده وو:

۱- کعب بن مالک (رضي الله عنه) وايي: زه له هغو مسلمانانو نه يو وم کوم چې د غره له درې نه راووتلو، کله مې چې وليدل مشرکين لګيا دي مسلمان شهيدان مثله کوي، نو ودريدم او بيا روان شوم که ګورم چې يو مشرک چې زغره يې اغوستې په مسلمانانو شهيدانو تيريږي او وايي: دوی خو لکه د ذبح شويو پسونو په شان ټوټې ټوټې ډيرې پراته دي!! او يو مسلمان چې زغره يې په ځان کې ده دده لاره څاري انتظار يې کوي، زه ورپسې ورغلم او بيا مې دواړو مسلمان او کافر ته په ځير وکتل چې کوم يې قوي او کوم يې کمزوری دی او دا مې وپتيېله چې دا کافر د وسلې او ساز و سامان له پلوه ورنه مخکې دی، خو همداسې ورته ګورم تر څو دواړه سره ونښتل، مسلمان داسې يو ګوزار ورباندې وکړ چې دوه شقه يې کړ له سر نه تر پښو پورې دوې ټوټې شو او بيا همدې قهرمان مسلمان خپل مخ لوڅ کړ او راته ويې ويل: څنګه ګوزار و اې کعبه؟ زه ابو دجانه (رضي الله عنه) يم.[1]

۲- د جګړې په پای کې يو شمير مسلمانې ښځې د جنګ ميدان ته راغلې. انس (رضي الله عنه) وايي ما عائشه بنت ابی بکر او ام سليم (رضي الله عنهم) وليدلې چې بډې يې وهلې او د پښو پازيبونه يې ښکاري، پخپلو اوږو د اوبو مشکونه راوړي او د خلکو په خولو کې يې ورخالي کوي، بيا ځي او بيرته يې را ډکوي، راوړي يې او د خلکو په خولو کې يې ورخالي کوي[2]. عمر (رضي الله عنه) وايي: ام سليط (رضي الله عنها) به د احد په ورځ زمونږ لپاره ډک ډک مشکونه راوړل[3].

او لدې مسلمانو ښځو نه يوه هم ام ايمن وه کله يې چې ځنې ماتې خوړلي مسلمانان وليدل چې د مدينې په لور روان دي، مخونو ته يې خاورې ورشيندلې او ځينو ته به يې ويل: واخله دا د سنيو څرخ واخله او توره دې ماته راکړه! بيا ام ايمن په ډيره بيړه د جګړې ميدان ته لاړه او زخميانو ته يې اوبه ورکولې چې حبان بن ابي العرقه په غشي وويشتله ولويده او بې پردې شوه، د خدای دښمن ورته په خندا شو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته دا ډيره سخته ښکاره شوه سعد بن ابي وقاص ته يې

(۱). البداية والنهاية ٤/١٧.
٢ . صحيح البخاري ١/٤٠٣، ٢/٥٨١.
٣ . نفس المصدر ١/٤٠١.

یو داسې غشی ورکړ چې نوک یې هم نه ؤ او ورته ویې فرمایل: (ارم به). وله! سعد غشی ورخوشی کړ او د حبان په غاړه ولګید، د شا په تخته ولوید او بې ستره شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې وخندل چې ان نواجذ (ژامې) غاښ یې ښکاره شول او ویې فرمایل: (استقاد لها سعد، أجاب الله دعوته). سعد د ام ایمن انتقام او پور واخیست، الله تعالی يې دې سوال قبول کړي.[1]

په دره کې له ځای په ځای کیدو وروسته

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دره کې د ننه پخپل مرکز کې ځای په ځای شو، نو علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) لاړ او خپل ډال یې له مهراس نه ډک کړ (ځنې وایي مهراس په احد کې د یوې چینې نوم دی او ځنې نور وایي مهراس داسې یوې پربنې ته وایي چې مینځ یې ژور وي او ډیرې اوبه پکې غونډیږي) په هر حال هغه خپل ډال له اوبو نه را ډک کړ او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې راوړ تر څو اوبه ورنه وڅښي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې اوبه ولیدې یو ډول بوی یې درلود، نو ویې نه څښلې خو خپل مبارک مخ یې ورباندې ومینځلو، پاکې وینې یې ورنه پاکې کړې او یوه اندازه یې په مبارک سر واچولې او فرمایل یې: (اشتد غضب الله علی من دَمَّی وجه نبیه).
د الله تعالی لوی عذاب دې پر هغه چا وي چې د الله د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ یې وینې کړ.[2]
سهل (رضي الله عنه) وایي: قسم په خدای چې زه هغه کسان ښه پیژنم چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زخمونه یې ومینځل په سر یې اوبه ور واچولې او دا ښه راته معلومه ده چې په څه شي دده مبارک تداوي وشوه؟ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لور فاطمې (رضي الله عنها) یې سر مینځه او علي (رضي الله عنه) له ډال نه اوبه ورباندې اچولې، کله چې فاطمې (رضي الله عنها) ولیدل چې په اوبو سره وینه نه دریږي همداسې روانه ده، نو د پوزي (بوریا) یوه ټوټه یې وسیځله او په زخم یې ور واچوله او په همدې سره يې وینه ودریده.[3]
محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ډیرې پاکې او خوږې اوبه راوړې، رسول الله (صلی

(۱). السیرة الحلبیة ۲/ ۲۲
(۲). ابن هشام ۲/ ۸۵
(۳). صحیح البخاري ۲/ ۵۸٤

الله علیه و اله و صحبه و سلم) وخښل ی او د خیر دعا یې ورته وکړه[۴].
رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د زخمونو له امله د ماسپښین لمونځ په ناستي وکړ او مسلمانانو هم په ناسته لمونځ ورپسې ادا کړ.[۱]

د ابو سفیان پسخند او له عمر (رضي الله عنه) سره خبرې

وروسته لدې چې مشرکینو د بیرته تګ تیاري مکمله کړه ابو سفیان غره ته پورته شو او چیغه یې کړه: آیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په مینځ کې شته؟ مسلمانانو ځواب ورنکړ. بیا یې چیغه کړه: ابن ابي قحافه شته؟ مسلمانانو ځواب ورنکړ. بیایې چیغه کړه: عمر بن الخطاب شته؟ مسلمانانو بیا هم ځواب ورنکړ، ځکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی له ځواب ورکولو نه منع کړي وو. ابو سفیان له دوی دریو پرته د بل چا پوښتنه ونکړه، ځکه هغه پوهیده چې د اسلام قیام په همدې دریو پورې تړلی دی. پدې پسې ابو سفیان وویل: ځه له دې دریو نه خو خلاص شوو. دلته عمر (رضي الله عنه) صبر ونه شوای کړی او په ځواب کې یې ورته وویل: اې د الله دښمنه دا دری واړه چې تا یاد کړل ژوندي دي، او الله هغه څه پرې اینښي دي چې ستا د خفګان او رسوایۍ سبب به کیږي! ابو سفیان وویل: ستاسې مړي مثله شوي، خو ما ددې نه امر کړی او نه مې دا کار غندلی او بد ګڼلی دی. او زیاته یې کړه: (اعلی هبل) یعنی هبل لوړ دی. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:(**ألا تجیبونه؟**). ځواب یې نه ورکوئ؟ اصحابو (رضي الله عنهم) وویل: څه ورته ووایو؟ ده وفرمایل: (**قولوا: الله أعلی وأجل**). ووایئ: الله تعالی له ټولو نه لوړ او لوی دی.ابو سفیان بیا وویل: مونږ عزی لرو او تاسې یې نلرئ.رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**ألا تجیبونه؟**). آیا ځواب یې نه ورکوئ؟ اصحابو (رضي الله عنهم) عرض وکړ څه ورته ووایو؟ ده وفرمایل: (**قولوا:الله مولانا، ولا مولی لکم**). ووایئ: الله زمونږ مولی دی او تاسې مولی نلرئ.

ابو سفیان وویل: څومره ښه کار وشو، نن ورځ د بدر د ورځې بدله ده، په جنګ کې خو

(٤). السیره الحلبیه ٢/ ٣٠
[۱]. ابن هشام ۲/ ۸۷

کله مـا تې او کله برى حتمى دى. عمر (رضي الله عنه) په ځواب کې ورته وايي: نه، برابر ندي، زمونږ مړي په جنت کې دي او ستاسې مړي په دوزخ کې.
پدې پسې ابو سفيان زياته کړه: اې عمره (رضي الله عنه)! راشه ما ته لنډ راشه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**ائته فانظر ما شأنه؟**). ورشه وګوره چې څه وايي؟ عمر (رضي الله عنه) ورغی. ابوسفيان ورته وويل: د خدای په روی راته ووايه چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مو وژلی دی که نه؟ عمر (رضي الله عنه) ورته وويل: نه، والله نه، هغه همدا اوس ستا خبرې اوري. ابو سفيان ورته وويل: ته زما په نزد له ابن قَمِئَة نه ډېر رښتينی او غوره يې.(۱)

د بدر په ميدان کې د يوې بلې مقابلې وعده

ابن اسحاق وايي: کله چې ابو سفيان او لښکر بيرته تلل نو داسې يې وويل: په راتلونکي کال کې مو د بدر په ميدان کې د يوې بلې مقابلې وعده ده درسره. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يوه صحابي ته وويل: (**قل: نعم، هو بيننا وبينك موعد**).ورته ووايه سيي ده، دا به زمونږ او ستاسې تر مينځ وعده وي.(۲)

د مشرکانو د دريځ او پلان په هکله تحقيق

بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و سلم) علي (رضي الله عنه) ته امر ورکړ چې: (**اخرج في آثار القوم فانظر ماذا يصنعون؟ وما يريدون؟ فإن كانوا قد جَنَبُوا الخيل، وامْتَطُوا الإبل، فإنهم يريدون مكة، وإن كانوا قد ركبوا الخيل وساقوا الإبل فإنهم يريدون المدينة. والذي نفسي بيده، لئن أرادوها لأسيرن إليهم فيها، ثم لأناجزنهم**). لاړ شه وګوره مشرکين څه کوي؟ څه اراده لري؟ [وګوره که دې وليدل په اوښانو سپاره دي او آسان يې همداسې ورسره روان کړيدي، نو پوه شه چې د مکې لورته روان دي او که په آسانو سپاره وو او اوښان يې همداسې ورسره روان کړي وو، نو بيا پوه شه چې دوی د مدينې په لور روان دي، قسم په هغه ذات چې زما مرګ او ژوند دده په واک کې دی که د مدينې اراده يې وکړه ورپسې ورځم به او دړې وړې کوم به يې.] علي

---

(1). ابن هشام ۲/ ۹۳ – ۹۴ ، زاد المعاد ۲/ ۹۴ صحيح البخاري ۲/ ۵۷۹
(2). ابن هشام ۲/ ۹۴

(رضي الله عنه) وايي: زه وریسې ورغلم تر څو په حالاتو ځان خبر کړم هلته مې وليدل چې په اوښانو سپاره او آسان يې همداسې ورسره د مکې په لور روان کړي وو.[۳]

د شهيدانو او زخميانو کتل

د مشرکينو له ستنيدو وروسته مسلمانانو ته ددې فرصت په لاس ورغی چې د خپلو شهيدانو او زخميانو خبر واخلي. زيد بن ثابت (رضي الله عنه) وايي: د احد په ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليږلم تر څو سعد بن الربيع (رضي الله عنه) ولټوم او امر يې راته وکړ: (**إن رأيته فأقرئه مني السلام، وقل له: يقول لك رسول الله صلى الله عليه وسلم: كيف تجدك؟**).که د سعد وليد، نو سلام مې ورته وايه او پس له سلام دا ورته ووايه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) درته وايي چې څنګه يې؟ زيد (رضي الله عنه) زياتوي زه لاړم او د شهيدانو په مينځ کې ګرزيدم تر څو سعد ته ورسيدم که ګورم چې هغه خپل آخريني نفسونه باسي، د ځنکدن په حال کې دی، د تورو، غشو او نيزو اويا ګوزارونه يې خوړلي. ورته مې ويل: سعده! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سلام درباندې وايي او پوښتنه دې کوي چې څنګه يې؟ ده راته وويل: په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې سلامونه وي او زما له خوا نه ورته عرض کړه چې يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! د جنت خوشبويي مو تر سږمو کيږي، او زما قوم انصارو ته ووايه: که د تاسې يو کس هم ژوندی وي او دښمن پدې وتوانيږي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ځان ورسوي، نو د خدای په وړاندې به عذر ونلرئ! په همدې وخت کې يې روح له مبارک بدن نه ووته او له فاني دنيا نه يې سترګې پټې کړې.[۱]

خلکو د زخميانو په مينځ کې اصيرم (عمرو بن ثابت) هم وموند لدينه مخکې به يې چې هغه ته د اسلام بلنهورکوله ده به نه منله او اسلام به يې نه قبلاوه. له همدې امله خلک حيران شول چې اصيرم دلته څه کوي او څنګه راغلی؟ هغه خو په اسلام نه ؤ مشرف شوی، پوښتنه يې ورنه وکړه: څنګه او ولی دلته راغلی يې؟ له خپل قوم نه د دفاع پخاطر راغلی يې او که له اسلام سره د مينې په اساس؟ ده په ځواب کې ورته

(3). ابن هشام ۲/ ۹۴ به فتح الباري کې روايت دی چې سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) د قريشو د احوال معلومولو په خاطر وریسې ورغلی ؤ ۷/ ۳۴۷.

(1). زاد المعاد ۲/ ۹۶

وويل: زه له اسلام سره د مينې پخاطر دلته راغلی يم، ما په الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ايمان راوړی او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د دفاع پخاطر دومره وجنګيدم چې حالت مې تاسې ګورئ، په همدې خبره يې سترګې پټې شوې. هغوی دا خبره بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسوله، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**هو من أهل الجنة**).هغه جنتي دی. ابو هريره (رضي الله عنه) وايي: دا پداسې حال کې چې يو لمونځ يې هم نه ؤ کړی.[1]

د زخميانو په ډله کې **قُزْمَان** هم ؤ چې د زمري په شان جنګيدلی ؤ اوه يا اته تنه مشرکان يې وژلي وو، خو اوس د زخمونو له وجې پروت ؤ مسلمانانو را اوچت کړ او د بني ظفر محلې ته يې يووړ او زيري يې ورکول خو ده ورته وويل: قسم په خدای چې زه صرف د خپل قوم د ناموس پخاطر جنګيدلی يم او که دا نه وای نو هيڅ جګړه به مې نه وی کړې! او کله يې چې د زخمونو دردونه زيات شول نو ځان يې پخپله حلال کړ او خودکشي يې وکړه.

کله به يې چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې يادونه وشوه، نو فرمايل به يې: (**إنه من أهل النار**).؛ هغه دوزخي دی.[2]

او دا د هر هغه چا جزا او سزا ده چې د قوم او يا بل کوم دنيوي غرض په خاطر جنګيږي او وژل کيږي. هر څوک چې د الله له رضا نه پرته بل هدف ولري که څه هم د مسلمانانو په لښکر کې ومري او ان که د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لښکر او د اصحابو په مينځ کې هم وي جزا يې همغه ده چې د قزمان وه.

ددې په خلاف د شهيدانو په مينځ کې د بني ثعلبه د يهودانو يو کس هم ؤ، کله چې د جګړې خبرې کيدلې هغه خپل قوم ته ويلي ؤ: اې يهودانو! قسم په خدای چې تاسې ښه پوهيږئ چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرسته او مدد په تاسې فرض دی. دوی ورته وويل: نن خو د هفتې ورځ ده. ده ورته وويل: د تاسې لپاره کومه هفته نشته، بيايې خپله توره او وسله واخيسته او ويې ويل: که زه مړ شوم، نو مال مې ټول د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی، هر څنګه يې چې زړه وي هغسې دې وکړي. بيا د جګړې ډګر ته ننوت او تر هغې پورې وجنګيد تر څو ووژل شو،

---

[1]. نفس المصدر ۲/ ۹۴. ابن هشام ۲/ ۹۰

[2]. نفس المصدر الاول ۲/ ۹۷ – ۹۸ ابن هشام ۲/ ۸۸

نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**مُخَيرِيق خير يهود**).مخیریق غوره یهودی و.[٣]

د شهیدانو را غونډول او د فن کول

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله د شهیدانو لیدلو ته ورغی او ویې فرمایل: (**أنا شهيد على هؤلاء، إنه ما من جريح يُجْرَح في الله إلا والله يبعثه يوم القيامة، يَدْمَي جُرْحُه، اللون لون الدم، والريح ريح المِسْك**).زه د دوی شاهد یم. حقیقت دا دی هر څوک چې د خدای په لار کې زخمي کیږي، الله تعالی یې د قیامت په ورځ پداسې حال کې بیرته را ژوندی کوي چې له زخم نه به یې وینې روانې وي رنګ به یې د وینو وي، خو بوی به یې د مشکو بوی وی.][١]

ځینو اصحابو (رضي الله عنهم) خپل شهیدان مدینې ته وړي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې هغوی بیرته راوړي او د شهادت په ځای کې دې دفن شي، غسل دې نه ورکوي او له خپلو جامو سره دې خاورو ته وسپارل شي، خو ا وسپنې او پوستي شیان دې ورنه لیرې کړی شي. دا شهیدان به دوه دوه او یا درې درې په یوه قبر کې دفن کیدل او دوه دوه شهیدان به یې په یوه جامه کې سره پټول او فرمایل به یې: (**أيهم أكثر أَخْذًا للقرآن؟**).کوم یو یې ډیر په قرآن پوه وُ؟ خلکو به چې هر یوه ته اشاره وکړه همغه به یې په لحد کې له هغه بل نه مخکې کړ او فرمایل به یې: (**أنا شهيد على هؤلاء يوم القيامة**).د قیامت په ورځ به زه د دوی شاهد وم. عبدالله بن عمرو بن حرام او عمرو بن الجموح (رضي الله عنهما) چې دواړه سره دوستان وو په یوه قبر کې دفن شول.[٢]

پدې وخت کې د حنظله (رضي الله عنه) مبارک جسد نه و مسلمانان وروسته وګرزیدل که ګوري چې یو ځای په ځمکه ایښودل شوی او اوبه ورنه څاڅي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته وفرمایل چې دا دې ملائکې ده (حنظله) ته غسل ورکوي. او بیا یې وفرمایل: (**سلوا أهله ما شأنه؟**). دده

---

[٣]. ابن هشام ٢/ ٨٨ - ٨٩

(1). نفس المصدر ٢/ ٩٨

(2) . زاد المعاد ٢/ ٩٨ صحیح البخاري ٢/ ٥٨۴

له کورنۍ نه پوښتنه وکړئ چې څه خبره ده؟هغوی يې له ښځې نه پوښتنه وکړه. هغې کيسه ورته وکړه، او له همدې ځايه حنظله په غسيل الملائکه مشهور شو.[۳]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې کله د خپل تره او رضاعي وروره حمزه (رضي الله عنه) حال وليد بې حده زيات خفه شو، تروری يې صفيه (رضي الله عنها) هم راغله چې خپل شهيد ورور حمزه (رضي الله عنه) وګوري، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم يې زوی زبير (رضي الله عنه) ته وويل چې مور دې بيرته بوزه تر څو خپل ورور حمزه (رضي الله عنه) پدې حالت و نه ګوري! خو صفيه (رضي الله عنها) ويل آخر ولې څه وجه ده چې ما د خپل ورور ليدو ته نه پرېږدئ؟ زه خبره شوې يم چې ورور مې مثله شويدی، خو څرنګه چې دا د الله تعالی په لار کې دی، نو مونږ ورباندې راضي يوو، زه دا ثواب شميرم او ان شاء الله صبر به کوم. بيا راغله او حمزه (رضي الله عنه) يې وليد، دعا يې ورته وکړه، انا لله وانا اليه راجعون يې وويل او له الله تعالی نه يې د مغفرت سوال وکړ. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې حمزه (رضي الله عنه) له خپل خوريي او رضاعي ورور عبدالله بن جحش (رضي الله عنه) سره په يوه قبر کې دفن کړي.

ابن مسعود (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې په حمزه (رضي الله عنه) څومره وژړل مونږ کله هم دده مبارک دومره ژړا نده ليدلې، د حمزه جنازه يې د قبلې لور ته کينبوده بيا ورته ودريد په ژړا شو او دومره يې وژړل چې د ژړا آواز يې لوړ او په سلګو شو.[۱]

د شهيدانو منظر ډېر دردوونکی او غموونکی وُ، زړونه يې چاودول. خباب (رضي الله عنه) وايي د حمزه (رضي الله عنه) کفن نه وُ، يو تور ليکدار چادر وُ چې سر به يې پرې پټ شو نو پښې به يې لوڅې شوې او چې پښې به يې ورباندې پټې شوې نو سر به يې لوڅ شو، بالاخره يې سر پرې پټ شو او په پښو يې د اذخر واښه وراچول شول.[۲]

عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) وايي: مصعب بن عمير (رضي الله عنه) شهيد شو، هغه له ما نه غوره وُ او پداسې يوه چادر کې په کفن شو چې سر به يې پرې پټ شو پښې به يې لوڅې وې او چې پښې به يې پټې شوې نو سر به يې لوڅېده. همدې ته ورته يو روايت له خباب بن ارت (رضي الله عنه) نه هم روايت شويدی چې پکې راځي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمايل: سر يې پدې چادر پټ

_3). زاد المعاد ۲/ ۹۴

[۱]. رواه ابن شاذان، مختصر سيره الرسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) للشيخ عبدالله النجدي ص ۲۵۵

[۲]. رواه احمد، مشکاه المصابيح ۱/ ۱۴۰

کړئ او په پښو کې اذخر واچوئ.[۳]

رسول الله (ﷺ) د خپل رب ثنا وايي او سوالونه ورنه کوي

امام احمد روایت کوي چې د احد په ورځ وروسته له دې چې مشرکان بیرته ستانه شول، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:(استووا حتى أثني على ربي عز وجل)، فصاروا خلفه صفوفاً، فقال: (اللهم لك الحمد كله، اللهم لا قابض لما بسطت، ولا باسط لما قبضت، ولا هادي لمن أضللت، ولا مضل لمن هديت، ولا معطي لما منعت، ولا مانع لما أعطيت، ولا مقرب لما باعدت، ولا مبعد لما قربت. اللهم ابسط علينا من بركاتك ورحمتك وفضلك ورزقك).

(اللهم إني أسألك النعيم المقيم، الذي لا يحُول ولا يزول. اللهم إني أسألك العون يوم العيلة، والأمن يوم الخوف. اللهم إني عائذ بك من شر ما أعطيتنا وشر ما منعتنا. اللهم حبب إلينا الإيمان وزينه في قلوبنا، وكره إلينا الكفر والفسوق والعصيان، واجعلنا من الراشدين. اللهم توفنا مسلمين، وأحينا مسلمين، وألحقنا بالصالحين، غير خزايا ولا مفتونين. اللهم قاتل الكفرة الذين يكذبون رسلك، ويصدون عن سبيلك، واجعل عليهم رجزك وعذابك. اللهم قاتل الكفرة الذين أوتوا الكتاب، إله الحق).

تیار شئ چې زه مې د خپل رب حمد او ثنا ووایم. اصحاب (رضي الله عنهم) ټول ورپسې صفونه صفونه ودریدل، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:

اې خدایه! ټول حمد او ثنا ستا لپاره ده، اې خدایه! څه شی چې تا پراخه کړي هغه هیڅوک نه شي تنګولی او څه چې تا تنګ کړي هغه هیڅوک نه شي پراخولی، او څوک چې تا ګمراه او بې لارې کړي وي هغه ته هیڅوک هدایت نه شي کولی، او چا ته چې تا هدایت کړیدی هغه څوک نه شي ګمراه کولی، او څه چې تا بند کړي هغه هیڅوک نه شي ورکولی، او څه چې تا ورکړي هغه هیڅوک نه شي بندولی، او څه چې تا لیرې

---

[۳]. صحیح البخاري ۲/ ۵۷۹ - ۵۸۴

کړي هغه څوک لنډولی نه شي او څه دي چې لنډ کړي هغه څوک لیرې کولی نه شي، اې خدایه! پر مونږ خپل رحمتونه برکتونه، فضل او رزق را نازل کړه.

اې خدایه! زه درنه د دایمي نعمت سوال کوم، هغه نعمت چې نه وروسته کیږي او نه له مینځه ځي، اې خدایه! زه د بې وسۍ په ورځ د کومک او د ویرې په ورځ د امن او امان سوال کوم، اې خدایه! زه د هغه څه د شر نه چې را کړي دې دي او د هغه چې نه دې دي را کړي له شر نه په تا باندې پناه غواړم. اې خدایه! له ایمان سره مو مینه پیدا کړه او زمونږ په زړونو کې یې ښایسته کړې، له کفر، فسق او نافرمانۍ نه مو وساته، او مونږ د راشدینو (هدایت کړی شویو) له ډلې نه وګرزوه، اې خدایه! مسلمان مو له دنیا تیر کړه او له ایمان سره مو راژوندي کړه، او له رسوايۍ او فتنو څخه مو په امن کړه د صالحینو (نیکانو) په ډله ورګډ کړه، اې خدایه! هغه کافران ووژنې چې ستا د رسولانو تکذیب کوي او ستا له لارې نه خلک منع کوي، خدایه! دوی پخپل عذاب اخته کړې، اې خدایه! هغه کافران هم ووژنې چې کتاب ورکړ شویدی. یا اله الحق.[۱]

مدینې ته ستنیدل، د مینې او فداکارۍ څو نمونې

وروسته له دې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهیدانو له تدفین، د الله تعالی له حمد او ثنا، دعا او زاریو نه فارغ شو نو د مدینې په لور یې مخه کړه. د لارې په اوږدو کې مؤمنو صحابیاتو (رضي الله عنهن) د مینې سر ښندنې او فدا کارۍ داسې مثالونه وړاندې کړل لکه څرنګه چې مؤمنو اصحابو (رضي الله عنهم) د جګړې په میدان کې وړاندې کړي وُ.

په لار کې حمنه بنت جحش (رضي الله عنها) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ورغله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د ورور عبدالله بن جحش په شهادت خبره کړه او غمرازي یې ورسره وکړه، دې **انا لله و انا الیه راجعون** وویل، خپل ورور ته یې له الله تعالی نه د مغفرت سوال وکړ. بیا یې د ماما حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) د شهادت خبر ورکړ او غمشریکي یې ورسره وکړه. دې **انا لله و انا الیه راجعون** وویل او د مغفرت دعا یې ورته وکړه. بیا یې دخاوند مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) د شهادت خبر ورکړ پدې سره حمنه یو ځل په چیغو شوه په ترمو ترمو یې وژړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

(1). رواه البخاري في الادب المفرد، امام احمد في مسنده ۳/ ۴۲۴.

وفرمایل: (إن زوج المرأة منها لبِمَكان).میړه د ښځې په وړاندې خاص مقام لري.[۲]
همدا راز له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د بني دینار د یوی داسې ښځې ملاقات وشو چې میړه، ورور او پلار یې په احد کې شهیدان شوي وو. اصحابو (رضي الله عنهم) د هغوی د شهادت خبر ورکړ او د غمشریکۍ څرګندونه یې ورسره وکړه. نوموړې مؤمنې وویل: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ دوی ورته وویل: هغه په خیر او سلامت دی یا ام فلان، الحمدلله همغسې په خیر دی لکه ته یې چې غواړې! دې وویل: ما ته یې راوښیئ چې ورته وګورم! هغوی په اشارې سره رسول (صلی الله علیه وسلم) وروښود ،دې ولید او ویې ویل: (**كل مصيبة بعدك جلل** – له تا نه پرته بل هر غم او مصیبت کم دی) [۱] (ستا له غمه پرته بل غم، غم ندی).
همدا راز د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) مور په منډو منډو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته راغله، سعد بن معاذ (رضي الله عنه) چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د آس قیزه یې نیولې وه عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه زما مور ده! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: په خیر راغله او ورته ودرید، چې را نژدې شوه د زوی عمرو بن معاذ (رضي الله عنه) په شهادت یې غمشریکي ورسره وکړه. دې وویل: دا چې ته مې روغ ولیدې، نور غم راباندې سپک شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د احد د شهیدانو خپلوانو ته دعا وکړه او ویې فرمایل: (**يا أم سعد، أبشري وبشري أهلهم أن قتلاهم ترافقوا في الجنة جميعاً، وقد شفعوا في أهلهم جميعاً**).

[اې د سعد مورې! خوشاله اوسه او د نورو شهیدانو خپلوانو ته هم د خوشالۍ زیری ورکړه او ورته ووایه چې ټول شهیدان یو ځای په جنت کې دي او د ټولو خپلوانو په هکله یې شفاعت کړیدی.] دې عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ راضي یو، څوک به لدې وروسته ورباندې ژاړي؟ بیا یې عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهیدانو پسمانده ګانو ته دعا وکړه! رسول

(2). ابن هشام ۲/ ۹۸
(1). نفس المصدر ۲/ ۹۹

الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**اللهم أذهب حزن قلوبهم، واجبر مصيبتهم، وأحسن الخَلفَ على من خُلِّفُوا**).اې خدايه د دوی له زړونو نه غم وباسه، د مصيبتونو بدله يې ورکړه، او د دوی سبب ساز شې.[۲]

رسول الله (ﷺ) په مدينه کې

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دريم هجري کال د شوال په اوومه د شنبې په ماښام مدينې ته ورسيد، کله يې چې کورته تشريف يووړ خپله توره يې فاطمی (رضي الله عنها) ته ورکړه او ورته ويې فرمايل: (**اغسلي عن هذا دمه يا بنية، فوالله لقد صدقني اليوم**). [لورې دا وينې ورنه ومينځه، قسم په خدای چې دا توره ډيره راسره رېښتونې او سيې وه.]

علي (رضي الله عنه) هم خپله توره ورکړه او ورته وې ويل دا هم ومينځه په خدای قسم چې ډيره رېښتونې وه راسره. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**لئن كنت صدقت القتال، لقد صدق معك سهل بن حُنَيف وأبو دُجَانة**). که ته په سيې او رېښتونې توګه جنګيدلی يې، نو سهل بن حنيف او ابو دجانه هم رېښتني جنګيدلي دي.[۱]

د دواړو ډلو مړي

زياتره روايات پدې اتفاق لري چې د مسلمانانو د شهيدانو شمير اويا تنه وُ چې زياتره يې له انصارو څخه وو. د انصارو پنځه شپيته (۶۵) تنه په شهادت رسيدلي وو، يو څلويښت يې د خزرج قبيلې او څلور ويشت نور له اوس قبيلې څخه وو. يو يهودی هم مړ شوی وُ او له مهاجرينو نه يوازې څلور کسان په شهادت رسيدلي وو.

د مشرکانو د مړيو په هکله ابن اسحاق وايي چې: له دوی نه دوه ويشت کسان وژل شوي وو، خو که ددې غزا په هکله د مغازي د ليکونکو او اهل السير هغو روايتونو ته چې د جګړې په مختلفو مراحلو کې د مشرکينو د مړيو په هکله روايت شوي دقيق نظر وکړو نو دا به راته په ډاګه شي چې له مشرکينو نه دوه ويشت

(2). السيرة الحلبية ۲/ ۴۷
(۱). ابن هشام ۲/ ۱۰۰

نــه ، بــلــکــه اوه دیرش کسه وژل شوي وو[۲]. (والله اعلم)

په مدینه کې فوق العاده حالت

مسلمانانو د یـکشنبې شپه د دریم هجري کال (د شوال میاشتې اتمه) په مدینه کې پداسې حال کې تیره کړه چې حالات فوق العاده (اِضطراري) وو، ټول تیارسې وو. که څه هم ډیر ستومانه وو، خو د مدینې ټولې لارې او دروازې یې څارلې، پخپل رهبر حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې خاصه پیره کوله ځکه له هرې خوا یې ویره درلوده او په زړونو کې یې شکونه او شبهې راولاړیدې.

د حمراء الاسد غزا

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه شپه ټوله د جګړې او له جګړې نه د راپیدا شویو حالاتو په هکله په فکر او سوچ کې سبا کړه لدې نه یې تشویش درلود هسې نه مشرکین دا فکر وکړي چې د جګړې په میدان کې له برلاسی سره سره مو څه خاصه ګټه ونکړه، پښېمانه نه شي او له لارې نه بیرته د مدینې په لور حمله رانه وړي، نو ددې تشویش د دفع کولو پخاطر یې تصمیم ونیو چې د مکې لښکر تعقیب کړي وریسې ووځي.
اهل مغازي (سیرت لیکونکي) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د احد د غزا په سبا یعنې د دریم هجري کال د شوال په اتمه د یکشنبې په ورځ اعلان وکړ چې:(**لا يخرج معنا إلا من شهد القتال**). د دښمن مقابلې ته ورځو، تیار اوسئ، او یوازې هغه کسان به راسره ځي چې د احد په غزا کې یې برخه اخیستې ده. عبدالله بن ابي ورته وویل: زه هم درسره ځم. ده ورته وفرمایل: نه، ته مه ځه. مسلمانان که څه هم ټپیان وو او زړونه یې له غمونو او ویرې ډک وو، خو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر تطبیق ته تیار شول، ویې ویل: د سر په سترګو آماده یوو. جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و

[۲]. ابن هشام ۲/ ۱۲۲ تر ۱۲۹. فتح الباري ۷/ ۳۵۱. غزوة احد محمد احمد باشمیل ص ۲۷۸ تر ۲۸۰

سلم) زما دا هیله ده چې په هره جګړه کې درسره وم خو څرنګه چې پدې غزا کې پلار پدې مکلف کړی وم چې د خپلو خویندو سر پرستي او کفالت وکړم، نو کور کې پاته شوی وم، خو اوس د تلو اجازه غواړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه ورکړه، نو ورسره روان شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره روان شو او له مدینې نه اته میله لیرې په حمراء الاسد نومي ځای کې مستقر شو، په همدې ځای کې معبد بن ابي معبد الخزاعي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ملاقات ته راغی اسلام یې راوړ. او ځنې وایي چې په اسلام نه ؤ مشرف شوی، خو له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې خوا خوږي درلوده ځکه د بني خزاعه او بني هاشم تر مینځ د تعاون تړون شوی ؤ راغی او عرض یې وکړ: یا محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تا ته او ستا اصحابو (رضي الله عنهم) ته چې کوم تکلیف رسیدلی مونږ ډیر پرې خفه یو، ډیره سخته راباندې تمامه شوې، زمونږ دا هیله ده چې الله تعالی دې عافیت په برخه لره. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړ چې لاړ شه او د ابو سفیان حوصله شکني وکړه، روحیات یې ور کمزوري کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د مشرکینو د بیرته را تاویدو او پر مدینې د حملې کوم تشویش درلود هغه رښتیا ؤ. کله چې مشرکین له مدینې نه ۲۶ میله لیرې روحاء نومي ځای کې دمه شول یو په بل یې پړه اچوله یو بل ته یې ویل: هیڅ مو ونکړل، د مسلمانانو شان او شوکت مو ورمات کړ نور مو همداسې پریښودل د هغوی مشران مو پریښودل چې بیا به خلک درته راغونډوي او مشکلات به درته راولاړوي، راځئ بیرته ورتاو شو او له ریښو نه یې راوباسو.

داسې ښکاري چې دا یوه عادي او سطحي رایه وه او هغو کسانو وړاندې کړې وه چې د دواړو ډلو د قوت او روحیاتو سیې اندازه یې نه وه لګولې. او همدا وجه وه چې یو مسوول مشر صفوان بن امیه مخالفت کوي او وایي: اې خلکو! دا کار مه کوئ، زه ویریږم که دا ځل ورتاو شئ نو هغه مسلمانان به هم ستاسې خلاف را ټول شي کوم چې د احد غزا ته نه وو راغلي، ځئ مکې ته ځئ، بری ستاسی دی، او که بیرته وروګرځیدئ نو هسې نه چې حالات ستاسې په خلاف بدل شي او د ماتې سیلۍ درباندې راتاو شي! خو د صفوان رایه ونه منل شوه ځکه زیاترو بیرته مدینې ته ستنیدل غوښتل او فیصله وشوه چې د مدینې په لور به حمله وروړي خو مخکې لدینه چې ابو سفیان خپل لښکر د مدینې په لور مرش کړي، معبد بن ابي معبد را ورسید ابو سفیان لدې نه خبر ندی چې هغه په اسلام مشرف شوی، پوښتنه یې ورنه وکړه

معبده وايه څه خبر دي راوړی؟ معبد د ابو سفيان په خلاف د عصبي او تبليغاتي جنگ له اسلوب نه کار واخيست او ورته ويې ويل: خبر خو دا دی چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له يو زيات شمير لښکر سره په تاسې پسې راوتلی دی، دومره کسان ورسره دي چې ما کله هم دومره زيات لښکر ندی ليدلې، ټول له ډيرې غصې درته شنه دي، هغه کسان هم ورسره راوتلي کوم چې د احد په ورځ نه وو موجود، او څه يې چې له لاسه ورکړي سخت ورباندې پښېمانه دي، تاسې ته يې زړونه دومره ډک دي چې ما يې مثال ندی ليدلی! ابو سفيان ورته وويل: خوار شې، دا څه وايې؟ معبد وويل: والله چې زما گمان خو دا دی چې مخکې لدينه چې ته حرکت وکړې د آسانو ټنډې به ووينې او د دوی د لښکر لومړنی گروپ به لدې غونډۍ نه راښکاره شي. ابو سفيان وويل: قسم په خدای مونږ خو ورباندې د بيا حملې فيصله کړې تر څو ريښې يې له بيخه وباسو! معبد ورته وايي: دا کار مه کوه، زه نصيحت درته کوم، زه دې خير غواړم.

په همدې سره د مکې لښکر روحيات کمزورې شول، حوصلې يې ماتې شوې، ويرې او ډار واخيستل خير يې پدې کې وليد چې د مکې په لور شاتگ ته ادامه و رکړي، خو ابو سفيان ددې پخاطر چې له اسلامي لښکر سره د بل ټکر مخه ونيسي او پرې نه ږدي چې نور هم د دوی لښکر تعقيب کړی د مسلمانانو په خلاف يې يوه تبليغاتي حمله وکړه او هغه داسې چې د عبدالقيس يو کاروان مدينې ته روان ؤ او لدې ځايه تيريده ابو سفيان ورته وويل اې خلکو زما يو پيغام محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته رسوئ؟ او زه وعده در کوم کله چې مکې ته راغلئ نو ددې کار په بدل کې به د عکاظ په بازار کې دومره مميز درکړم چې ستاسې اوښان يې وړی شي. دوی ورته وويل: هو، رسوو يې. ابو سفيان وويل: محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ووايئ چې مونږ دده او د اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف د بيا حملې فيصله کړی او اراده لرو چې دا ځل يې ريښې له بيخه راوباسو.

دا کاروان حمراء الاسد ته ورسيد چيرته چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره اړولي وو، د ابو سفيان خبره يې ورته وکړه او زياته يې کړه: مشرکين درته راټول شوي، ورنه ووېرېږئ، خو د دوی دې خبرې د مسلمانانو په زړونو کې د غيرت څپې راوپارولې، ايما يې نور هم پياوړی شو ((**الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَاناً وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ**

الْوَكِيلُ (۱۷۳) فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ (۱۷٤) (آل عمران: ۱۷۳-۱۷٤).

[هغه (مومنان) چې خلکو ورته وويل خلک درته راټول شويدي ورنه وويرېږئ، (پدې سره د دوی ایمان لاپسې پیاوړی شواو وویل دوی بس دی مونږ ته الله او ښومره ښه وکیل (کار جوړونکی) دی الله. نو بیرته راوګرځیدل (دا مؤمنان) په نعمت سره له (جانبه د) الله او (په) فضل (احسان او رحمت سره له الله نه) چې ونه رسیده دوی ته هیڅ بدي (نه زخم نه قتل نه هزیمت) او تابعان شول دوی د رضامندی د الله او الله څښتن (مالک) د فضل (احسان رحمت) ډیر لوی دی.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته حمراء الاسد ته د یکشنبې په ورځ راغلی ؤ دوشنبه، سه شنبه او چار شنبه د شوال ۹ – ۱۰- ۱۱ یې همدلته تیره کړه او بیا د مدینې په لور ستون شو. مدینې ته له ستنیدو نه مخکې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ابو عزه الجمحي په ګوتو ورغی او دا هغه کافر ؤ چې د بدر په غزا کې اسیر شوی ؤ، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ډیر فقر او زیاتو لوڼو درلودلو (د هغوی د کفالت) پخاطر پدې شرط خوشی کړی ؤ چې بیا به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف څه نه وایي او پخپل شعر سره به خلک د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف نه تشویقوي. خو هغه خپل عهد مات کړ، غدر او خیانت یې وکړ خلک یې پخپل شعر سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته هڅول او د مقابلې لپاره یې د احد میدان ته راغلی. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ونیو، نو عرض یې وکړ: اې محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ما وبښه پر ما احسان وکړه، او د لوڼو پخاطر مې پریږده، هغوی بل څوک نلري، وعده درکوم چې بیا به داسې ونکړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**لا تمسح عارضيك بمكة بعدها وتقول: خدعت محمداً مرتين، لا يلدغ المؤمن من جحر مرتين**).اوس به داسې و نه شي چې بیرته مکې ته لاړ شې پخپل مخ به لاس راکاږې او وايي به: دوه ځله مې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته بازي ورکړه، مؤمن له یوه غار نه دو ځله نه چیچل کیږي. بیا یې زبیر (رضي الله عنه) او یا عاصم بن ثابت (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې ويې وژنـي، نو هغه یې سر ورنه قلم کړ.

همدا راز د مکې له جاسوسانو په یوه جاسوس هم د اعدام حکم تطبیق شو. دا جاسوس

معاويه بن المغيره بن ابي العاص ؤ چې د عبدالملک بن مروان د مور له پلوه بابا کيده. کله چې مشرکين له احد نه ستانه شول نوموړی (معاويه) د خپل تره زوی عثمان بن عفان (رضي الله عنه) ته راغی، عثمان (رضي الله عنه) دده لپاره له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه امن وغوښت، او هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې شرط امن ورکړ چې له دريو ورځو نه به زيات نه پاتې کيږي او که پاتې شو، نو وژل کيږي به. او کله چې اسلامي لښکر له مدينې نه ووت نو ده د قريشو لپاره جاسوسي پيل کړه او له دريو ورځو نه زيات پاتې شو، خو کله چې اسلام لښکر بيرته راستون شو، معاويه هڅه وکړه وتښتي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زيد بن حارثه او عمار بن ياسر (رضي الله عنهما) ورپسې واستول هغوی تعقيب کړ او ويې واژه.[1]

حقيقت دا دی چې حمراء الاسد بيله او مستقله غزا نده بلکه دا د احد غزا تکمله او يوه صحنه ده.

د احد په غزا کې بری او ماتې

دا وه د احد غزا سره له ټولو تفصيلاتو او مختلفو مراحلو. محققينو ددې غزا د پای په هکله زيات بحثونه کړيدي چې آيا دا د مسلمانانو ماتې وه او که نه؟ خو پدې کې شک نشته چې د جګړې په دوهم پړاو کې مشرکان له عسکري پلوه برلاسي وو او د جنګ په ډګر دوی مسلط وو، مسلمانانو ته د سر زيات تاوان ورواښتی ؤ، بيشکه يوه ډله مسلمانان له ماتې سره مخ شوي وو، جګړه د مشرکينو په ګټه روانه وه، خوځنې داسې دلايل شته چې د هغې په اساس د مشرکينو دې برلاسی ته فتح او کاميابي نه شو ويلی.

يو دا چې د مکې لښکر ونه شوای کړی د مسلمانانو مرکز ونيسي، او د مدينې د لښکر زيات شمير کسانو خپل مقاومت ته دوام ورکړ، د تيښتې لاره يې ونه نيوه که څه هم ګډوډې او ويره پرې ګډه شوې وه، خو په پوره ميړانه يې د جګړې په ډګر کې مقابله کوله او بالاخره له خپل قيادت نه شاوخوا راټول شول، او دومره هم نه وو کمزوري شوي چې مشرکين يې تعقيب کړي او ويې ځغلوي. د مسلمانانو له لښکر نه

---

[1]. د احد غزا او حمراء الاسد تفصيلات مو له ابن هشام ۲/ ۶۰ – ۱۲۹ – زاد المعاد ۲/ ۹۱ – ۱۰۸ فتح الباري ۷/ ۳۴۵ – ۳۷۷. صحيح البخاري مختصر سيره الرسول (ص) ۲۴۲ – ۲۵۷. او نورو ياد شويو مصادرو نه اخيستي دي.

یو کس هم د مشرکینو په لاس اسیر نه شو، همدا راز مشرکینو ته د مسلمانانو له مالونو نه هم هیڅ شی په لاس ورنه غلل. او بل دا چې که څه هم مسلمانان هملته خپل مرکز کې موجود وو، خو مشرکینو د جګړې دریم پړاو ته زړه ښه نه کړ، او نه داسې وشول چې مشرکین لکه د هغه وخت د فاتحانو په شان د جګړې په میدان کې یوه، دوې یا درې ورځې پاتې شي او خپله فتحه ونمانځي، بلکه هغوی په ډېره بیړه په شا شول او له مسلمانانو نه مخکې یې د جګړې میدان پرېښود. او دا جرات یې هم ونه شوای کړی چې مدینې ته وورننوزي او د اوسیدونکو اولادونه یې اسیران او مالونه یې لوټ کړي دا سره لدې چې مدینه ډېره ورته لنډه هم وه او هم له سر تیرو نه خالي وه.

نو پدې اساس ویلی شو چې قریشو د جګړې په میدان کې یوازې دا وکړای شوی چې مسلمانانو ته د سر زیات تاوان ور واړوي، خو پدې کې پاتې راغلل چې له محاصرې نه وروسته مسلمانان بالکل وځپي ټول له مینځه یوسي. ډیر ځله فاتحان همداسې تاوانونه ګالي لکه دلته چې مسلمانانو وګالل، خو په هیڅصورت سیي نده چې د قریشو دا عمل فتحه، برې او نصر وبولو. بلکه د ابو سفیان په بیړه په شاتګ دا په ګوته کوي چې هغه لدینه ویره درلوده که چیرې د جګړې دریم پړاو شروع شي نو لښکر به یې له ماتې او تباهۍ سره مخ کیږي. نو ځکه یې بیړه وکړه او بیرته ستون شو او دا خبره هغه وخت لا زیاته پخیږي کله چې د حمراء الاسد د غزا په هکله د ابو سفیان رایه تر نظر تیره کړو.

نو اوس ویلی شو چې دا جګړه یوه داسې جګړه وه چې فاتح یې نه درلود، دواړو طرفونو هر یو پخپله اندازه په یوه برخه کې برې تر لاسه کړ او په بل طرف کې له ماتې سره مخ شو. او هر یوه یې پداسې حال کې له جګړې نه لاس واخیست چې نه له میدانه وتښتید او نه یې خپل مرکز دښمن ته پرېښود چې قبضه وربانديې وکړي، همدې مطلب ته قرآنکریم داسې اشاره فرمایي:

((وَلا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنْ اللَّهِ مَا لا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيماً حَكِيماً)) (النساء: ۱۰۴)

[او سستي (بې همتي اې! مؤمنانو) مه کوئ په طلب (تعقیب او جنګ) د قوم د کفارو کې، که یئ تاسې چې دردمن کیږئ، نو بیشکه دوی (هم) دردمن کیږي همغسې چې تاسې دردمن کیږي! او هیله (امید) لرئ تاسې له (جانبه د) الله د هغه (ثواب) چې نه لري دوی (کفار) امید (یې) او الله علیم او حکیم دی.]

دلته قرآنکریم دواړه ډلې په درد کې سره تشبیه کړیدي، ورته یې بللی او ددې

مطلب دا دی چې د دواړو حالت او موقف یو و او دواړه پداسې حال کې له جګړې نه په شا شول چې یو یې هم فاتح او غالب نه وُ.

قرآنکریم د دې غزا په هکله فرمايي:

بیا د قرانکریم آیتونه رانازل شول او ددې غزا په مهمو مراحلو یې رڼا واچوله، یوه یوه یې وڅیړله، تبصرې یې ورباندې وکړې. او هغه اسباب یې په ګوته کړل کوم چې ددې زیات تاوان سبب شوي وو، او پداسې حساسو او خطرناکو حالاتو کې یې د مسلمانانوځنې کمزورئ په ګوته کړې، د خپل مسوولیت د ادا په هکله یې د دوی غفلت او کوتاهي څرګنده کړه او د هغو لوړو اهدافو د تحقق په لار کې یې د دوی سستي په ګوته کړه د کوم لپاره چې دا وسط امت جوړ شویدی.

همدا راز قرآنکریم د منافقینو د دریځ او موقف په هکله هم خبرې وکړې، له هغوی نه یې پردې اوچتې کړې تېولو ته یې وروپېژندل، له الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې د دوی دښمني څرګنده کړه، او ددې تر څنګ یې د ځینو کمزوریو مسلمانانو په زړونو کې موجود هغه شکوک او شبهات هم لیرې . کړل چې منافقانو او یهودانو ورته پیدا کړي وو.

او هغه اهداف او حکمتونه یې په ګوته کړل کوم چې لدې غزا نه په لاس راځي. د احد د غزا په هکله د آل عمران سورت شپیته (۶۰) آیتونه نازل شول چې پیل یې د جګړې د لومړني پړاو په هکله دی او فرمايي: ((**وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ**)) (آل عمران: ۱۲۱)

[او (یاد کړه اې محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! چې راووتې ته په اول د ورځې کې له کوره خپله چې تیارول دې مؤمنانو ته (په احد کې) ځایونه له پاره د جنګ او الله اوریدونکی علیم دی.]

او په پای کې د جګړې نتایجو اوحکمتونو ته اشاره کوي فرمايي: ((**مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ**)) (آل عمران: ۱۷۹)

[نه دی الله چې پرېږدي مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چې يئ تاسې (اې خلکو!) پر هغه تر څو چې جلا کړي (الله) ناپاکه له پاکه ځينی او نه دی الله چې خبر کاندي تاسې په غيب باندې (چې د منافقانو تميز دی له مخلصانو څخه)، لکن الله غوره کوي له رسولانو خپلو څخه چې اراده وفرمايي (د غوره کولو يې)، نو ايمان ولرئ تاسې اې مؤمنانو! پر الله او پر رسولانو د الله، او په ايمان قايم پاتې اوسئ! او پرهيز ګاري وکړئ (له بدو کارونو) پس دی تاسې ته اجر ډير لوی.]

د دې غزا ګټې او حکمتونه

ابن قيم پدې هکله مفصل بحث کړيدی.[1] ابن حجر وايي: علماء وايي: د احد په غزا او مسلمانانو ته ا وښتـي تاوان کې ډيرې ګټې او الهي لوی حکمتونه وو چې ځنې يې عبارت دي له: مسلمانانو ته د معصيت او نافرمانۍ د جزا او نتيجی ښوول، هغوی د منهياتو د ارتکاب په ضرر پوهول. او هغه هم هلته چې غشو ويشتونکو خپل هغه سنګر پريښود چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د نه پريښودلو امر ورته کړی و، خو کله چې دوی د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له امر نه سر غړونه کوي او هغه څه کوي چې ورنه منع شويدي، نو جزا يې هم دا ده چې ټولو وليده.

ددې غزا بل حکمت دا دی چې د رسولانو د اسې وي چې وخت نا وخت له مختلفو ابتلا آتو او ازميښتونو سره مخامخ کيږي، خو پای بيا د همدوی وي. او که دا ازميښتونه نه وای او دوی تل فاتح او غالب وای، نو د مسلمانانو په مينځ کې به داسې کسانو هم ځای نيولی وای چې اصلاً به يې ايمان نه درلود. او که دا امتحان نه وای نو رينښتوني به له دروغجنو نه څنګه بيليدل او څرنګه به پيژندل کيدل؟ او که هميشه ناکام او مات وای، نو بيا خو د نبوت اهداف او مقاصد نه ترسره کيدل. نو د الهي حکمت تقاضا هم همدا وه چې کله ماتې او کله بری وي تر څو دروغجن له رينښتوني نه بيل شي، ځکه تر دې وخته منافقان پټ وو چا نه پيژندل خو کله چې دا پيښه وشوه نو منافقانو له خپلو مخونو نه پردې پورته کړې، په ژبه او عمل سره يې د خپل نفاق اعلان وکړ. او مسلمانان پوه شول چې په کور کې د ننه هم دښمنان لري نور د لستوڼي دې مارانو ته متوجه شول او لازم اقدامات يې وکړل.

بل حکمت يې دا دی چې په ځنې ځايونو کې د برې او فتحی ځنډيدل د انساني نفس

[1]. زاد المعاد ۲/ ۹۹ – ۱۰۸

غرور وژني د کبر ملا ماتوي او په انسان کې خاکساري او تواضع پيدا کوي. او کله چې مسلمانان له دې امتحان سره مخامخ شول نو د صبر لمن يې ونيوه خو منافقانو چيغې ګډې کړې او په واويلا شول.
بل حکمت يې دا دی چې الله تعالی خپلو مؤمنو بندګانو ته د خپل کرامت په کور (جنت) کې داسې درجې او مقامات تيار کړيدي چې په عمل سره هلته رسيدل ممکن ندي، نو پدې خاطر هغوی له داسې ازمېښتونو او مصيبتونو سره مخ کوي تر څو همغه اوچتې درجې يې په برخه شي. او بل دا چې شهادت د اولياؤ له ټولو نه لوړه درجه ده، نو الله تعالی دا مرتبه د دوی په برخه کړه. او همدا راز الله تعالی غوښتل خپل دښمنان په هلاکت ورسوي، نو د دوی د هلاکت اسباب لکه کفر، سرکشي، طغيان او مسلمانانو ته ضرر رسول يې هم ورته برابر کړل او په همدې سره يې د مسلمانانو ګناوې وبښلې اوکافران يې هلاک او برباد کړل.[1]

---

(1). فتح الباري ۷/ ۳۴۷

له احد نه وروسته نظامي عملیات

د احد غمیزې د مسلمانانو لپاره منفي اغیزې درلودې. د هغوی شهرت ته یې زیان ورساوه، زور یې مات شو، د خلکو په زړونو کې یې هیبت او شوکت کم شو، له ډیرو داخلي او بهرنیو مشکلاتو سره لاس او ګریوان شول. مدینه منوره له هر لوري تر تهدید او خطر لاندې راغله، یهودانو، منافقانو او اعرابو (بدویانو – صحرایانو) خپله دښمني په ډاګه کړه. هرې یوې ډلې زیار یوست مسلمانانو ته زیان ورسوي او ختم یې کړي، بالکل یې له مینځه یوسي او له جرړو یې وباسي.
ددې غزا لا دوی میاشتې نه وې پوره شوې چې بنو اسد پر مدینه باندې د حملې تیاري ونیوله. او د څلورم هجري کال د صفر په میاشت کې عضل او قاره قبیلو د مسلمانانو په خلاف توطئه جوړه کړه، لس کسه اصحاب (رضي الله عنهم) یې په شهادت ورسول. او په همدې میاشت کې د بنو عامر قبیلې پداسې یوې توطئې لاس پورې کړ چې پوره اویا کسه اصحاب (رضي الله عنهم) پکې شهیدان شول او دا پیښه د بئر معونه په نامه شهرت لري. د یهودانو بنو نضیر قبیلې هم خپله دښمني په ډاګه کړه او دڅلورم هجري کال د ربیع الاول په میاشت کې یې یوه لویه توطئه جوړه کړه، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د په شهادت رسولو کوښښ یې وکړ. بنو غطفان هم جرات وکړ او د څلورم هجري کال په جمادي الاولی کې یې پر مدینه منوره د حملې پلان جوړکړ.
څرنګه چې د احد په غزا کې مسلمانانو ته تاوان اوښتی او زور یې ختلی وء نو له همدې امله تر یوه وخته له خطراتو او تهدیدونو سره مخ وو، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل حکمت او تدبر سره د پیښنو مخه بدله کړه د مسلمانانو شان شوکت، هیبت او عظمت یې بیرته را ژوندی کړ.او پدې لار کې یې لومړنی ګام د حمراء الاسد په لور حرکت او د مشرکینو ځغلول وُو پدې مدبرانه عمل سره یې د خپل لښکر شهرت او عظمت ژوندی وساته، شان او هیبت یې اعاده او خوندي کړ، یهودان او منافقان یې وویرول. وروسته یې پداسې عملیاتو لاس پورې کړ چې نه یوازې د مسلمانانو تیر عظمت یې را ژوندی کړ بلکه د هغوی شان و شوکت یې نور هم پسې اوچت کړ، په راتلونکو صفحاتوکې به ددې عملیاتو تفصیلات سره ولولو.

١- د ابي سلمه سريه

د احد له غزا نه وروسته تر ټولو لومړی بنو اسد بن خزيمه د مسلمانانو په خلاف راپورته شول. د مدينې منورې استخباراتو خبر تر لاسه کړ چې د خويلد زامن طلحه او سلمه له خپل قوم او نورو پيروانو سره راپورته شوي او بني اسد بن خزيمه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف جګړې ته رابولي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فوراً يو ګروپ چې شميره يې يو سل او پنځوس انصار او مهاجرين جنګيالان وو د مقابلې لپاره ورواستاوه. ابو سلمه يې ددې ګروپ امير وټاکه .بيرغ يې ورته وتاړه. او مخکې لدينه چې بنو اسد بن خزيمه په اقدام لاس پورې کړي ابو سلمه (رضي الله عنه) وربانديې حمله وکړه، کفار دومره وارخطا شول چې تيت او پرک شول، يوې خوا بلې خوا ته وتښتيدل. مسلمانانو ته ډير اوښان او پسونه په لاس ورغلل او سالمين غانمين، جوړ، روغ او له غنيمتونو سره يو ځای مدينې ته ستانه شول او خبره جګړې ته ونه رسيده.

دا سريه د څلورم هجري کال د محرم په لومړۍ نيټه واقع شوې، او له بيرته راستنيدو وروسته د ابو سلمه (رضي الله عنه) هغه زخم چې په احد کې خوړلې ؤ وبليد په بد واوښت او لږه موده وروسته وفات شو.[١]

٢- د عبدالله بن انيس (رضي الله عنه) سريه

د څلورم هجري کال د محرم په پنځمه د مدينې استخباراتو خبر تر لاسه کړ چې خالد بن سفيان الهذلي له مسلمانانو سره د جګړې پخاطر تياري نيسي خلک راټولوي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عبدالله بن انيس (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې لاړ شي او هغه له مينځه يوسي.

عبدالله بن انيس (رضي الله عنه) اتلس ورځې له مدينې نه غائب ؤ او د هفتې په ورځ چې د محرم مياشتې اوه ورځې پاتې وې بيرته مدينې ته پداسې حال کې راستون شو چې د خالد سر يې له ځان سره راوړی ؤ او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مخکې يې کيښود.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دی وخت کې ده ته يوه لکړه ورکړه او ورته ويې فرمايل: (**هذه آية بيني وبينك يوم القيامة**).دا به د قيامت په ورځ زما او

(1). زاد المعاد ١٠٨/٢

ستا تر مينځ نښه وي. او کله چې د عبدالله بن انيس (رضي الله عنه) ځنکدن شو وصيت يې وکړ چې هغه لکړه يې په کفن کې ورسره کېښودله شي.[1]

۳- د رجيع حادثه

د همدې څلورم هجري کال د صفر په مياشت کې د عضل او قاره قبيلو څو کسان رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته راغلل او عرض يې وکړ چې د دوی ځنې کسان په اسلام مشرف شوي کـه څوک ورسره واستوې تر څو د دين ښوونه ورته وکړي او قرآنکريم ورزده کړي! نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابن اسحاق په روايت شپږ کسان او د بخاري په روايت لس کسان ورسره واستول او د ابن اسحاق د يوه روايت په اساس يې مرثد بن ابي مرثد الغنوي مشر ورته وټاکه. او د بخاري او ابن اسحاق د بل روايت له مخې ددې ډلې مشر عاصم بن ثابت د عاصم بن عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) نيکه ؤ. اصحاب (رضي الله عنهم) ورسره روان شول او کله چې د رابغ او جدې تر مينځ د هذيل قبيلې رجيع نومې چينې ته ورسيدل، د عضل او قاره قبيلو نوموړو کسانو د هذيل قبيلې بنو لحيان څانگه وربانديې را وپاروله، تقريباً سل کسه غشي ويشتونکی ورپسې راووتل د هغوی پل يې پسې واخيست او بالاخره ور ورسيدل محاصره يې کړل. نوموړی اصحاب (رضي الله عنهم) يوې غونډۍ ته ختلي وو، مشرکينو ورته وويل: زمونږ له پلوه د تاسې لپاره عهد او پيمان دی که راکوز شوئ، نو نه مو وژنو! عاصم (رضي الله عنه) له راکوزيدو نه انکار وکړ او له خپلو ملگريو سره يې د مشرکينو په خلاف جگړه پيل کړه اوه کسان يې د مشرکينو په غشو په شهادت ورسيدل او يوازې درې تنه حضرت خبيب، زيد بن دثنه او يو بل صحابي (رضي الله عنهم) ژوندي پاتې شول. مشرکينو يو ځل بيا د تړون او عهد يادونه ورته وکړه، نو دوی درې واړه ورته راکوز شول، خو کفارو خپل عهدمات کړ غدر يې وکړ او درې واړه يې د خپلو لينديو په تارونو وتړل.

پدې وخت کې هغه دريم صحابي (رضي الله عنه) وويل: دا د دوی لومړنی غدر دی، نو له دوی سره له تگ نه يې انکار وکړ، هغوی کش کړ او کوښښ يې وکړ له ځان سره يې بوزي، خو ورسره لاړ نه شو نو بيا يې په شهادت ورساوه. خبيب او زيد (رضي الله عنهما) يې له ځان سره بوتلل او په مکه کې يې خرڅ کړل. دوی دواړو د بدر په غزا کې د مشرکينو مشران وژلي وو. خبيب (رضي الله عنه) څه وخت په مکه کې بندي پاتې شو

[1]. نفس المصدر ۲/ ۱۰۹ ابن هشام ۲/ ۶۱۹- ۶۲۰

بالاخره يې مشرکينو د وژلو فيصله وکړه او له حرم نه يې تنعيم ته بوته. او کله يې چې په دار خيژاوه نو خبيب (رضي الله عنه) ورته وويل: لږ مې پريږدئ چې دوه رکعته لمونځ وکړم. مشرکينو پرېښوده، دوه رکعته لمونځ يې وکړ او کله يې چې سلام وګرزاوه ويې ويل: که تاسو دا نه ويلئ چې له مرګ نه ډارېږي، نو لمونځ به مې اوږداوه، بيا يې دعا وکړه او ويې ويل اې خدايه! ته دوی يو يو له منځه يوسې، يو، يو يې کړې بيا ټول هلاک کړې، يوه ته هم نجات ورنکړې. او وروسته يې دا شعرونه وويل:

لقد اجمع الاحزاب حولي و البوا   قبائلهم واستجمعوا كل مجمع

خلک ډلې ډلې رانه تاو دي او خپلې قبيلې يې راباندې را ټولې کړيدي او ټولې ډلې يې راجمع کړيدي.

و قد قربوا ابناء هم و نساء هم   و قربت من جذع طويل ممنع

خپل اولادونه او ښځې يې هم راوستلې دي او زه د خرما يوې اوږدې او مضبوطې تنې ته نژدی کړی شوی يم.

الى الله اشكو غربتي بعد كربتي   و ما جمع الاحزاب لي عند مضجعي

د خپلې بې کسۍ بې وطنۍ او غم، او د خپلې قتل ګاه شا و خوا ته ددې ډلو د راغونډيدو نه الله ته فرياد کوم.

فذا العرش صبرني على مايراد بي   فقد بضعوا لحمي و قد بوْس مطعمي

اې د عرش مالکه! دښمن چې زما په خلاف کومه اراده لري په هغه باندې صبر راکړه، دوی خو زه بوټي بوټي کړی يم او خوراک مې يې خراب کړيدی.

و قد خيروني الكفر و الموت دونه   فقد ذرفت عيناي من غير مدمع

هغوی د کفر او مرګ تر منځ اختيار را کړئ خو مرګ له کفر نه ډير راته آسانه دی، سترګې مې له اوښکو پرته ډکې ډکې کيږي.

ولست ابالي حين اقتل مسلما   على اي شق كان في الله مضجعي

دا چې مسلمان ومرم نو پروا مې نشته چې د الله په لار کې په کومه ډډه ووژل شوم.

وذلك في ذات الاله و ان يشاء يبارك على اوصال شلو ممزع

دا د الله لپاره دي او که د هغه اراده وشوه نو په بوټي بوټي او ټوټه ټوټه اندامونو کې به هم برکت واچوي.

پدې مهال ابو سفيان ورته وويل: آيا پدې خوښيږې چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دلته له مونږ سره وي مونږ يې غاړه ووهو او ته پخپل کور کې وې؟ خبيب (رضي الله عنه) وويل: نه قسم په خدای پدې هم نه يم خوښ چې زه دې پخپل کور کې وم او محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې هلته وي چيرته چې تشريف لري او يو اغيزی دې تکليف ور ورسوي. بيا مشرکانو په دار و خيژاوه او چاته يې وظيفه ورکړه چې په جسد يې همدلته پيره وکړي. خو عمرو بن اميه الضمري (رضي الله عنه) د شپې له خوا په يوه چل د هغه مبارک جسد لدې ځای نه اوچت کړ او خاورو ته يې وسپاره.

خبيب (رضي الله عنه) د عقبه بن الحارث په لاس شهيد کړی شو ځکه د بدر په غزا کې خبيب (رضي الله عنه) د نوموړي پلار حارث وژلی وؤ.

په صحيح بخاري کې روايت دی چې خبيب (رضي الله عنه) لومړنی شخص دی چې دمرګ په وخت کې يې د دوه رکعته لمانځه طريقه پريښې ده. او کله چې خبيب (رضي الله عنه) له مشرکينو سره اسير وؤ نو پداسې حال کې ليدل شوی چې د انګورو وږی يې په لاس او انګور ورنه خوري او دا پداسې وخت او موسم کې چې په مکه کې حتی خرما هم نه موندل کيده انګور خو لا پريږده.

او زيد بن الدثنه (رضي الله عنه) صفوان بن اميه واخيست او د خپل پلار په بدل کې يې په شهادت ورساوه.

همدا راز قريشو څه کسان واستول تر څو د عاصم (رضي الله عنه) د بدن کومه داسې ټوټه راوړي چې دوی يې ورباندې وپيژني چې همدا هغه عاصم دی کوم چې د بدر په ورځ يې د مشرکانو يو لوی او مهم مشر په هلاکت رسولی وؤ. خو الله تعالی د هغه په جسد يو سيل غومبسې مقرري کړې او مشرکين يې پرې نه ښودل جسد ته يې لاس وروړي. حضرت عاصم (رضي الله عنه) له الله تعالی سره دا عهد کړی وؤ چې نه به کوم مشرک هغه ته لاس وروړي او نه به دی پخپله مشرک ته لاس ورنژدې کوي. او کله چې دا خبر عمر (رضي الله عنه) ته ورسيده نو ويل به يې: الله تعالی خپل مؤمن بنده پس له

مرګه همداسې ساتي لکه څنګه يې چې په ژوندون ساتنه کوي.[1]

۴- د بئر معونة غميزه

په همدې میاشت کې د الرجیع له غمیزې نه وروسته یوه بله لویه او ډېره دردناکه غمیزه وشوه چې د بئرمعونه په غمیزې سره شهرت لري.

ددې پیښې لنډه کیسه څه داسې ده: ابو براء عامر بن مالک چې په نیزه باز سره مشهور و په مدینه منوره کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغی. رسول الله (ص اسلام ته راوباله، خو نوموړی نه په اسلام مشرف شو او نه یې بالکل رد کړ، عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که څو تنه اصحاب (رضي الله عنهم) د اهل نجد د دعوت لپاره واستوې کیدای شي هغوی دعوت ومني او ستا دین قبول کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إني أخاف عليهم أهل نجد**).زه پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ویریږم هسې نه د نجد خلک څه زیان ور ورسوي. ابو براء وویل: زه یې ملاتړ کوم، زه پناه ورکوم، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابن اسحاق په روایت (۴۰) او د بخاري په روایت (۷۰) کسان د بني ساعده قبیلې د منذر بن عمرو په مشرۍ چې په المعتق لیموت (مرګ ته آزاد کړی شوي) باندې یې شهرت درلود واستول.

نوموړي اصحاب (رضي الله عنهم) له غوره، مخورو او له ټولو نه په قرآنکریم پوهو کسانو څخه وو. دوی (رضي الله عنهم) چې ورسره روان شول، نو د ورځې به یې خس او لرګي راټولول خرڅول به یې او اصحاب صفه ته به یې غله وراندې اخیسته، قرآنکریم به یې تلاوت او تدریس کاوه او د شپې به یې د الله تعالی عبادت کاوه. پدې ترتیب سره د بئر معونه منطقې ته ورسیدل، معونه د یوه کوهي نوم و چې د بني عامر او حره بني سلیم (د بني سلیم د ډاګ) تر مینځ پرتې ځمکه کې واقع و. دوی همدلته واړول بیا یې دام سلیم ورور حرام بن ملحان ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک ورکړ چې د خدای دښمن عامر بن الطفیل ته یې ورسوي. هغه چې کله خط وروړ،کافر عامر خط ته هیڅ ونه کتل ویې نه لوست او یوه کس ته یې اشاره

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۱۶۹ – ۱۷۹ زاد المعاد ۲/ ۱۰۹ صحیح البخاري ۲/ ۵۶۸- ۵۷۰، ۵۸۵

وکړه هغه د شا له خوا د نیزې وار پرې وکړ نیزه ترې ووته، وینې ورنه روانې شوې حرام چیغه کړه الله اکبر، د کعبې په رب قسم چې بریالی شوم.
وروسته سمدلاسه د الله تعالی دښمن (عامر) په نورو اصحابو (رضي الله عنهم) باندې د حملې پخاطر خپله قبیله راوپاروله، خو هغوی د ابو براء د پناه ورکولو د احترام پخاطر د عامر خبره ونه منله. د خدای دښمن بني سلیم ته ورغی او د پاتې اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف یې د حملې غوښتنه ورنه وکړه. د بني سلیم دریو کورنیو عصیه، رعل او ذکوان دا غوښتنه ومنله راغلل او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) یې محاصره کړل. جګړه ونښته اصحاب (رضي الله عنهم) تر هغې پورې وجنګیدل تر څو ټول په شهادت ورسیدل یوازې کعب بن زید بن النجار ژوندی پاتې ؤ چې زخمي د شهیدانو په مینځ کې پروت ؤ او بیا د خندق په غزا کې په شهادت ورسید.
هلته عمرو بن امیه الضمري او منذر بن عقبه بن عامر اوښان پوول ویې لیدل چې د پیښې په ځای مرغان ګرزي، راغلل او ویې لیدل چې جګړه روانه ده. منذر (رضي الله عنه) په جګړه ورګډ شو او له خپلو ملګرو (رضي الله عنهم) سره یو ځای په شهادت ورسید، خو عمرو بن امیه الضمری (رضي الله عنه) د مشرکینو په لاس اسیر شو خو کله یې چې ورته وویل زه له مضر قبیلې نه یم، نو عامر یې د تندي څه ویښتان پرې کړل او د خپلې مور له طرفه یې چې د یوه غلام آزادول ورباندې نذر ؤ، آزاد کړ. بیا عمرو بن امیه الضمري (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او دا درد وونکی یعنې د اویا غوره کسانو د شهادت خبر یې ورته واوراوه. دغې غمیزې د احد غم را تازه کاوه، خو په دومره فرق سره چې په احد کې مخامخ جګړه وه مسلمانان د جګړې په ډګر کې شهیدان شوي وو او دلته په غدر او خیانت سره په شهادت رسیدلي وو.
کله چې عمرو بن امیه الضمري (رضي الله عنه) مدینې ته روان ؤ او د قناه وادي په سر کې قرقره نومي ځای ته ورسید تر یوې ونې لاندې یې دمه وکړه. دلته د بني کلاب قبیلې دوه کسان هم راغلل او تر همدې ونې لاندې ویده شول. عمرو (رضي الله عنه) په دې نیت چې د خپلو ملګرو انتقام واخلي دواړه په خوب ویده ووژل، خو حقیقت دا ؤ چې لدې دواړو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیمان او عهد موجود ؤ چې عمرو (رضي الله عنه) نه ؤ پرې خبر. کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسید کیسه یې ورته وکړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**لقد قتلت قتیلین لأدِیَنَّهما**).تا دوه داسې کسان وژلي

چې زه به يې حتماً ديت ورکوم، او شروع يې وکړه د دوی دواړو ديت يې له مسلمانانو او د دوی له حليفانو يهودانو نه راټولاوه. [1] او همدا پيښه بيا د بني نضير د غزا سبب شوه.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې غمجنه پيښه او د رجيع په غميزه ډير زيات غمجن شو، دواړه په څو ورځو کې پيښې شوې[2].

په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) غم او درد دومره غالب شو چې په خائنو او غدارو خلکو پسې يې ښيرې شروع کړې[3].

بخاري روايت کوي چې انس (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هغو کسانو پسې چې دده اصحاب (رضي الله عنهم) يې په بئر معونه کې په شهادت رسولي وو، پوره ديرش ورځې ښيرې کولې، د سهار په لمانځه کې به يې ورته بد دعايي کوله. رعل، ذکوان ، عصيه او لحيان ته به يې ښيرې کولې فرمايل به يې:

(عُصَيَة عَصَتْ الله ورسوله)، فأنزل الله تعالی علی نبيه قرآناً قرأناه حتی نسخ بعد: (بلغوا عنا قومنا أنا لقينا ربنا فرضي عنا ورضينا عنه) فترك رسول الله صلی الله عليه وسلم قُنُوتَه .

[عصيه د الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له امر نه عصيان او سرکشي وکړه، تر څو الله تعالی پدې هکله په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې آيتونه رانازل کړل چې موږ لوستل او وروسته منسوخ شول او دا آيتونه داسې وو: "زموږ له خوا زموږ قوم ته خبر ورکړئ چې موږ له خپل رب سر ملاقي شوو هغه له موږ نه او موږ له ده نه راضي يوو". لدې نه وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا قنوت پريښود]. [4]

---

(1). ابن هشام ۲/ ۱۸۳- ۱۸۸ زاد المعاد ۲/ ۱۰۹- ۱۱۹، صحيح البخاري ۲/ ۵۶۴ - ۵۸۶

(2). واقدی وايي چې د دوادو پيښو خبر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته په يوه شپه کې ورسيد.

[3] . ابن سعد له انس نه روايت کړی وايي: رسول (ص) مې نه دی ليدلی چې د بئر معونة اصحابو له غم نه په بل چا زيات غمجن شوی وي، مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۲٦۰ وګوره.

(4). بخاري ۲/ ۵۸۶ - ۵۸۸

۵- د بني نضير غزا

مخکې مو وويل چې د يهودانو په زړونو کې له اسلام او مسلمانانو سره د دښمنۍ اور لمبې وهلې، خو څرنګه چې هغوی د ميدان ميړونه نه وو، نو تل يې له غدر، چل، فريب او دسيسو نه کار اخيست. کينې او دښمنۍ يې زړونه سيځل، ډول ډول فتنې او توطيې يې په کار اچولې. او د مخامخ جګړې په ځای يې مسلمانانو ته د چل او فريب له لارې تکليفونه رسول. او سره لدې چې له مسلمانانو سره يې پيمان او عهد هم درلود خو بيا يې هم د دوی په لار کې راز راز مشکلات راولاړول. لکن د بني قينقاع له غزا او د کعب بن اشرف له ترور نه وروسته غلي شول، ووېرېدل، او څه نا څه آرام شول.

د احد له غزا نه وروسته يو ځل بيا زړور شول، وخوځېدل، دښمنۍ او کينې يې راپورته شوې. د مسلمانانو په خلاف يې له منافقانو او د مکې له مشرکانو سره پټې اړيکې جوړې کړې او د اسلام په ضد يې خپله دښمني يو ځل بيا را څرګنده کړه.[1]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا کړه ليدل، خو بيايې هم له صبر او زغم نه کار اخيست. مګر د رجيع او بئر معونه له پېښو نه وروسته يهودان نور هم سپين سترګي شول او ان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه يې جوړه کړه. د دې تفصيل داسې دی: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له څو تنو اصحابو (رضي الله عنهم) سره د بني نضير مېنې ته ورغی تر څو هغوی د کلاب قبيلې د هغو دوو کسانو په ديت کې له معاهدې سره سم مرسته وکړي کوم چې عمرو بن اميه الضمري وژلي وو. يهودانو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وويل: سيي ده يا ابا القاسم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دلته تشريف کېږده تر څو ستا غوښتنه پوره کړو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د يوه ديوال خوا ته د دوی د وعدې په انتظار ناست ؤ، ابوبکر، عمر، علي او نور اصحاب (رضي الله عنهم) هم ورسره موجود وو.

يهودان سره ګوښه شول، شيطان تير ايستل او د هغې بدبختۍ خوا ته يې وبلل چې ورته ليکل شوې وه د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه يې جوړه کړه، يو بل ته يې وويل څوک به دا د ژرندې پل اوچت کړي چې د رسول الله

[1]. ابو داود باب خبر النضير ۳/ ۱۱۶ – ۱۱۷. عون المعبود شرح سنن ابي داود.

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سر يې ور واچوي او له مينځه يې يوسي؟ خدای وهلي او بدبخت عمرو بن جحاش وويل دا کار زه کوم. پدې وخت کې سلام بن مشکم ورته وويل: ګورئ دا کار مه کوئ قسم په خدای چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې توطئې خبر ورکول کيږي، او دا خو د هغه تړون مخالفت هم دی کوم چې مونږ ورسره امضاء کړيدی. خو نورو يهودانو دې خبرې ته غوږ ونه نيو او د خپلې توطئې عملي کول يې پيل کړل.

په همدې شيبو کې رب العالمين جبريل امين (علیه السلام) ته امر وکړ چې ورشه او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د يهودانو له توطئی نه خبر کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فوراً له خپل ځايه پاڅيد او د مدينې په لور روان شو. اصحاب (رضي الله عنهم) ورپسې ورغلل او عرض يې وکړ، تا تشريف راوړ مونږ پوه نه شوو! ده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د يهودانو له توطئی نه خبر کړل.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدينې ته له رسيدو سره سم محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې بني نضير ته ورشه او ورته ووايه:(**اخرجوا من المدينة ولا تساكنوني بها، وقد أجلتكم عشراً، فمن وجدت بعد ذلك بها ضربت عنقه**). له مدينې نه ووزئ، نور دلته د اوسيدو حق نلرئ، لس ورځې مهلت درکوم، لدې نه اخوا که هر څوک په ګوتو راغلل سر يې قلموم. يهودان مجبور شول د وتو تياري يې پيل کړه خو د منافقانو مشر عبدالله بن ابي خبر ورکړ چې مه وزئ، همدلته پاتې شئ مقاومت وکړئ، زه دوه زره کسان درليږم چې له تاسې سره يو ځای ستاسی په کلا ګانو کې، تر مرګه درنه دفاع وکړي. قرآنکريم دې مطلب ته اشاره کوي فرمايي:

((**لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَداً أَبَداً وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ**)) (الحشر: ۱۱)

[که خامخا وايستل شئ تاسې (له مدينې څخه) نو خامخا وبه وځو مونږ مونږ هرو مرو له تاسې سره او نه به منو مونږ (په ضرر د تاسې کې) د هيچا هيڅکله او که چيرې جنګ شروع کړ شي له تاسې سره نو خامخا مدد به وکړو مونږ هرو مرو له تاسې سره.]

منافق دا هم ورته وويل: لدې نه علاوه ستاسې حليفان غطفان اوقريظه به هم ستاسې مرسته کوي. په همدې سره يهودانو زړه پيدا کړ، د مقاومت او مقابلې نيت يې وکړ. مشر يې حيي بن اخطب د منافقانو د مشر خبره ومنله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يې داسې ځواب وليږه: مونږ له خپل وطنه نه وځو څه چې کوې

لاس دې آزاد!
ښکاره خبره ده چې دا حالت د مسلمانانو لپاره زيات خطرناک ؤ، پداسې حساسو شيبو کې له دښمن سره مقابله آسانه نه وه. هلته ټول مشرکين عرب د دوی په خلاف را پاڅېدلي وو د دوی له هيئتونو او پلاويو سره يې لوی ظلم او غدر کړی و، برسيره پر دې د بنو نضير يهودان خپله هم د زور او ځواک خاوندان وو تسليمېدل يې ممکن نه برېښېدل، نو له هغوی سره جګړه ډېر خطرناکه او له بدو عواقبو نه خالي نه وه. خو د رجيع او بئر معونه غميزې مسلمانان ډېر حساس کړي وو د غدارانو په خلاف يې په زړونو کې د انتقام او غچ لمبی بلې وې، نو ځکه يې فيصله وکړه چې له دې غدارانو سره به چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه يې جوړه کړې وه، مقابله او جګړه کوي نتيجې يې که هر څه وي.
کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د يهودانو د مشر حيي بن اخطب ځواب ورسيد، الله اکبر يې وويل اصحابو (رضي الله عنهم) هم د تکبير ناره وکړه او د مقابلې لپاره راپورته شول. عبد الله بن ام مکتوم يې په مدينه کې خپل قائم مقام وټاکه او خپله د بنو نضير په لور روان شو. علي (رضي الله عنه) بيرغ وړه او پدې ترتيب سره يې يهودان پخپلو کورونو کې محاصره کړل، هغوی خپلو کلا ګانو ته ننوتل او له هغه ځای نه يې مسلمانان په تيرو او غشو ويشتل. د خرما ونې او نور باغونه هم د دوی په ګټه وو او جنګي استفاده يې ورنه کوله، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ونو او باغونو د پرې کولو او سيځلو امر صادر کړ، حسان (رضي الله عنه) دا مطلب داسې بيانوي:

و هان على سراة بني لؤئ حريق بالبويرة مستطير

د بني لويي د سردارانو لپاره دا آسانه خبره وه چې په بويره کې د اور لمبې ګډې شي.
بويره د بنو نضير د خرما د باغونو نوم ؤ، الله تعالی پدې هکله فرمايي:
((**مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ**)) (الحشر: ٥)
[**هغه چې پرې کوئ تاسې له تنو د ونو د (کم اصلو) خرماوو څخه يا يې پرېږدئ هغه ولاړې په بېخونو خپلو باندې نو دغه (ټول) په اذن (حکم) د الله سره دی.**]
په هر حال کله چې بنو نضير محاصره شول نو بنو قريظه يې مرستې ته رانغلل، عبدالله بن ابي او بنو غطفان هم نامردي ورسره وکړه د هيچا خير ور ونه رسيد، هيڅوک يې دفاع ته راپورته نه شول. او همدا وجه ده چې الله تعالی د دوی دا کيسه لدې حالت سره تشبيه کړېده او فرمايي: ((**كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي**

بَرِيءٌ مِنْكَ)). (الحشر: ١٦)
[(مثال د منافقانو په مخالفت د وعدې کې) لکه مثل (کيسه) د شيطان داسې ده کله چې وايي انسان ته چې کافر شه نو کله چې (انسان) کافر شي وايي (شيطان) زه بيزار جلا (جدا) يم له تا څخه.]
محاصره يوازې شپږ شپې او په بل روايت (١٥) ورځې اوږده شوه، الله تعالی د يهودانو په زړونو کې ويره واچوله، حوصلې يې تنګې او ارادې يې ماتې شوې د سلامې کيدو او وسلې کيښودو فيصله يې وکړه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې احوال وليږه: مونږ له مدينې څخه وځو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا غوښتنه ومنله او موافقه يې وکړه چې دوی کولې شي له خپلو اولادونو سره له مدينې نه په امن ووزي او کولی شي له وسلې پرته نور دومره سامان او کالي چې په اوښانو يې وړئ شي له ځان سره يوسي.
يهودان تسليم شول وسلې يې کيښودې او پدې شرايطو سره له مدينې نه وتل او خپل کورونه يې پخپله ړنګول. ورونه، کړکۍ حتی څنګ درۍ ، دستک او تيرونه يې هم له ځان سره وړل، ماشومان او ښځې ټول يې له ځان سره بوتلل د شپږ سوه اوښانو يوه قافله ورنه جوړه شوه او له مدينې نه په کډه شول.ځنې مشران يې لکه حيي بن اخطب او سلام بن ابي الحقيق خيبر ته لاړل، ځنې نور شام ته کډه شول يوازې دوو کسانو ورنه ايمان راوړ او هغه يامين بن عمرو او ابو سعد بن وهب وؤ چې په اسلام سره يې خپل مالونه هم وساتل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بني نضير وسله را ټوله کړه، مځکې، کورونه او جايدادونه يې قبضه کړل، په وسله کې پنځوس زغرې، پنځوس اوسپنيزې خولۍ او درې سوه څلويښت تورې شاملې وې.
د بنو نضير ځمکې، مالونه او باغونه ټول خاص د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حق وؤ او صلاحيت يې درلود چې هر ډول تصرف پکې وکړي ځانته يې پريږدي او يا يې په نورو ويشي.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لدې مالونو نه خمس (پنځه حصه) بيله نکړه ځکه دا غنيمت نه وؤ بلکه فيي وؤ ځکه مسلمانانو د تورې په زور نه وؤ نيولی بلکه بيله جګړې د دوی لاس ته ورغلی وؤ، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا مالونه او ځمکې په لومړنيو مهاجرينو وويشلې او د انصارو له ډلې نه يې يوازې ابو دجانه او سهل بن حنيف ته چې فقيران وو برخه پکې ورکړه. او يوه ټوټه

ځمکه يې د ځان لپاره وساتله چې د خپل مبارک کور کلني خرڅ به يې ترې پوره کاوه او که نور څه به ورنه پاتې شول هغه به يې د جهاد په لار کې مصرفول وسله او يا آسونه به يې وربانديې تيارول.
د بنو نضير غزا د څلورم هجري کال د ربيع الاول په مياشت (۶۲۵ م اګست) کې واقع شويده. الله تعالى د حشر مبارک سورت ټول د همدې غزا په هکله را نازل کړيدی او په همدې سورت سره يې د يهودانو شړل، بيان کړي. له منافقانو نه يې پردې اوچتې کړې، هغوی يې افشا کړي، د في احکام يې ښوولي، د انصارو او مهاجرينو ستاينه يې کړې. او د جنګي اهدافو پخاطر يې د ونو او باغونو پرې کول او سيځل جائز بللي او مسلمانانو ته يې د تقوی او آخرت ته د تيارۍ امر کړی، او په پای کې يې خپله ثنا بيان کړې، حمد او صفت يې ويلی او خپل مبارک نومونه او صفات يې ياد کړيدي.
ابن عباس (رضي الله عنهما) به د حشر سورت ته د بنو نضير سورت هم وايه.[۱]

۶- د نجد غزا

د بنو نضير په غزا کې له قربانۍ او سخت کړاو نه پرته د مسلمانانو په دې لوی بري سره په مدينه کې د اسلام حکم نور هم مضبوط شو. واکمني يې نوره هم کلکه شوه. منافقان وويريدل، ذليل شول د ښکاره دښمنۍ توان ورنه لاړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ددې فرصت په لاس ورغی چې د هغو اعرابو (بدويانو) د تصفيې لپاره اقدام وکړي کوم چې له احد نه وروسته يې مسلمانانو ته تکليفونه رسول، د اسلام داعيان يې په ډېره نامردۍ او ظالمانه طريقې سره په شهادت رسولي وو او داسې زړه ور شوي وو چې ان پر مدينه باندې يې د حملې سوچونه کول[۲].
مخکې لدينه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې غدارانو او عهد ماتونکو د تاديب او غوږ تاوولو لپاره کوم عملي اقدام وکړي د مدينې استخباراتو خبر ورکړ چې د بنو غطفان قبيلې دوې کورنۍ بني محارب او بنو ثعلبه د جګړې لپاره تياري نيسي. نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فيصله وکړه چې د نجد بدويانو او اعرابو ته د عبرت درس ورکړي، روان شو او د نجد په صحراګانو کې تر ليرې ليرې پورې لاړ تر څو ددې سخت زړو، عهد ماتوونکو بدويانو په مينځ کې ويره واچوي او داسې يې وډار کړي چې بيا د تير په شان د عهد ماتولو، غدر او خيانت

---

[۱]. ابن هشام ۲/ ۱۹۰-۱۹۲. زاد المعاد ۲/ ۷۱ – ۱۱۰. صحيح البخاري ۲. ۵۷۴. ۵۷۵.
[۲]. دا د محمد الغزالي خبرې دي فقه السيرة ص ۲۱٤.

کولو جرات شانته هم ونکړي.

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې ناڅاپي حملې د خبر په اوريدو سره هغه اعراب چې د قتل او غارت، غلا او لوټمار لپاره يې تيارۍ نيولې ټول وتښتيدل او د غرو په څوکو کې پټ شول. پدې ترتيب سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا غداران او لوټماران وويرول او خپله بيرته په امن او سلامتۍ سره مدينې ته راستون شو.

اهل السير (سيرت ليکونکو) په دې سلسله کې د ذات الرقاع په نامه يوه غزا ياد کړيده چې د څلورم هجري کال د ربيع الثاني او يا جمادي الاولی په مياشت کې په نجد کې شويده. پدې کې هيڅ شک نشته چې په دې وخت کې دې دا غزا شوې وي، ځکه د مدينې د شرائطو تقاضا هم دا وه چې بايد په دې وخت کې اعرابو ته درس ورکړی شوی وای ځکه د ابو سفيان سره د وعدې په اساس د بدر د راتلونکې غزا وخت رارسيدونکی ؤ.

او مخکې لدينه چې د اعرابو (بدويانو) غوړونه تاو شي زور يې مات شي او وويرول شي د مشرکانو مقابلې ته وتل او مدينه همداسې خوشي پريښودل د کاميابې جنګي ستراتيژۍ خلاف وه او لازمه وه چې لومړی بايد ددې لوټمارانو لاس ورلنډ شي او بيا د ابو سفيان د لښکر مقابلې ته ووزي. خو د دوی (سيرت ليکونکو) دا خبره سپي نده چې د څلورم هجري کال په ربيع الثاني او يا جمادي الاولی کې پيښه شوې غزا د ذات الرقاع غزا ده، ځکه د ذات الرقاع په غزا کې ابو هريره او ابو موسی اشعري (رضي الله عنهما) هم برخه درلودله او ابو هريره (رضي الله عنه) خو د خيبر غزا نه څو ورځې مخکې ايمان راوړی همدا راز ابو موسی اشعري (رضي الله عنه) په يمن کې په اسلام مشرف شو، بيا په کښتۍ کې سپور شو چې کښتۍ يې د حبشې په ساحل کې ودريده او بيا له حبشې نه هغه وخت راغی کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خيبر کې تشريف درلود. نو پدې اساس د ذات الرقاع غزا له خيبر نه وروسته پيښه شويده.

او پدې هکله بل دليل دا دی چې د ذات الرقاع غزا په وخت رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خوف (ويرې) لمونځ ادا کړيدی او د خوف لمونځ د لومړي ځل لپاره د عسفان د غزا په وخت روا شويدی او دا ثابته ده چې د عسفان غزا له خندق غزا نه وروسته وه او د خندق غزا خود پنځم هجري کال په وروستيو کې پيښه شويده، نو پدې اساس د ذات الرقاع غزا په څلورم هجري کال کې نه ده واقع شوې.

۷- د بدر دوهمه غزا

وروسته لدې چې مسلمانانو د بدويانو (کوچيانو) لوټمارانو غرور مات کړ، غوړونه يې ورتاو کړل او د دوی له شرنه يې ځانونه ډاډه کړل، نو له خپل لوی دښمن (قريشو) سره يې د مقابلې تياري شروع کړه ځکه کال مخ په پوره کېدو ؤ او د احد په ميدان کې له مشرکينو سره د شوې وعدې ورځې رارسيدونکې وې. او دا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) حق ؤ چې د ابو سفيان د لښکر مخې ته ورووزي او د داسې يوې جګړې ميدان ته ودانګي چې ګټه به يې د هغه چا وي چې د بقاء وړ او له مقابل لوري نه د اهليت او هدايت له پلوه وړاندې وي.

په همدې اساس د څلورم هجري کال د شعبان چې د (۶۲۶م) کال له جنوري سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له (۱۵۰۰) کسانو سره چې لس آسان هم ورسره وو د جنګ په لور روان شو. (علم) بيرغ يې علي (رضي الله عنه) ته ورکړ، عبدالله بن رواحه يې په مدينه کې خپل قائم مقام وټاکه، او مخکې لاړ تر څو بدر ته ورسيد هملته يې واړول او د مشرکانو د راتګ انتظار يې يوست. ابو سفيان زړه نا زړه له دوو زرو کسانو او پنځوسو آسونو سره له مکې نه را روان شو او له مکې نه يو براو ليرې مرالظهران وادي ته ورسيد او له مجنه چينې سره يې واړول.

ابو سفيان ان په مکه کې سوچونو اخيستی ؤ له مسلمانانو سره د مقابلې انجام ته انديښمن ؤ، زړه يې درزيده، ويرې اخيستی ؤ، خو مر الظهران ته له رسيدو وروسته نور هم وډار شو، اراده يې کمزورې شوه، زړه يې ولويد، د په شا تګ بهانې يې جوړې کړې خپلو ملګرو ته يې وويل: اې قريشو! جنګ هغه وخت ښه دی چې آبادي او پريماني وي مالونه مو هم ماړه وي او تاسو ته هم شيدې در رسيږي، دا کال خو وچ کال دی هيڅ هم نشته، نو زه خو بيرته ګرځم راځئ تاسې هم په شا تاو شئ.

داسې ښکاري لکه چې د نور لښکر په زړونو کې هم ويره موجوده وه ځکه ددې رايې په اوريدو سره ټول وګرځيدل هيچا هم مخالفت ونکړ او چا هم له مسلمانانو سره د مقابلې په خبره تاکيد ونکړ.

مسلمانان اته ورځې د بدر په ميدان کې وو د دښمن د راتګ انتظار يې يوست، خپل تجارتي مالونه يې په ښه ګټه يو په دوه خرڅ کړل او بيا مدينې ته پداسې حال کې روان شول چې يو ځل يې بيا برلاسي په برخه شوې، حالات يې تر کنترول لاندې راوستي او هيبت يې د خلکو په زړونو کې بيا ځای نيولی او په اوضاع مسلط شوي دي. دا غزا د

بدر موعد، دوهم بدر، بدر الاخره، او بدر الصغری په نومونو شهرت لري.[1]

۸- د دومة الجندل غزا

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له بدر نه تشریف راوړ هرې خوا ته امن او آرامي وه، د اسلامي دولت په ټولو برخو کې پوره ډاډ او اطمینان حاکم ؤ. همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توجه د عربو د لیرې لیرې پولو خواته واوښته، اراده یې وکړه هلته هم باید د مسلمانانو غلبه وي، تر څو دوستان او دښمنان ټول د دوی په وجود اعتراف وکړي. له بدر صغری نه وروسته شپږ میاشتې په مدینه کې پاتې شو، پدې وخت کې خبر راغی چې د دومه الجندل شا و خوا ته پرتې قبیلې لارې شو کوي او خلک لوټي، زیات شمیر کسان یې راټول کړي او پر مدینه د حملې تیاري نیسي. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مدینه کې سباع بن عرفطه الغفاري خپل قائم مقام وټاکه او پخپله له زرو کسانو سره، د پنځم هجري کال د ربیع الاول په ۲۵ د دومه الجندل په لور وخوځید د بني عذره قبیلې مذکور نامی یو کس یې لاروي ونیو او روان شو.

پدې غزا کې به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شپې مزل کاوه او د ورځې به یې پدې خاطر دمه کوله چې دښمن اغفال او ناڅاپي حمله ورباندې وکړي. کله چې ورنژدې شو نو معلومه شوه چې د لارې شوکونکي لدې ځایه تللي، نو د هغوی په رمو او شپنو یې حمله وکړه، ځنې یې ورنه ونیول او نور وتښتیدل. د دومه الجندل اوسیدونکي ټول یوې خوا بلې خوا ته وتښتیدل او کله چې مسلمانان ورغلل نو هیڅوک هم په ګوته ورنه غلل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څو ورځې دلته پاتې شو جنګي ګروپونه یې یوې خوا بلې خوا ته واستول خو بیا هم څوک په لاس ورنه غلل، بالاخره بیرته مدینې ته ستون شو. په دې غزا کې یې له عیینه بن حصن سره سوله او مصالحه هم وکړه. دومه الجندل د – دال په پیښ – د شام په پولو کې یوه سیمه ده چې له دمشق نه د پنځو شپو مزل او له مدینې نه د ۱۵ شپو په اندازه لیرې پرته ده.

پدې چټکو او ناڅاپي حملو او دې حکیمانه او مدبرانه پلان او سیاست سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وتوانید هرې خوا ته امن او آرامي خوره کړي،

[1]. ابن هشام ۲/ ۲۰۹ – ۲۱۰ زاد المعاد ۲/ ۱۱۲

حالات په قابو کې وساتي. او د زماني مخه د مسلمانانو په ګټه بدله کړي، داخلي او خارجي مشکلات چې له هرې خوا ورنه را تاو وو يو په بل پسې له مينځه يوسي، د منافقانو کړې خولې ورسمې کړي، غږ يې غلی کړي. همدا راز يې د يهودانو يوې کورنۍ (بنو نضير) نه د هغوی د کړو سزا ورکړه له مدينې نه يې وشړله او نورې يې داسې پاتې شوې چې د تړون او عهد پابندې وې د ګاونډيتوب حقوق يې مراعاتول. همدا راز بدويان، کوچيان او اعراب هم ډير وډار شول ارادې يې کمزورې شوې، غرور يې مات شو، قريشو په مسلمانانو د حملې فکرونه له زړه نه وايستل، او مسلمانانو ته دا فرصت په لاس ورغی چې خلک د الله تعالی دين ته راوبولي او د اسلام رڼا تورو زړونو ته ورسوي.

د احزاب غزا

له یو کال نه اوږدو جګړو او نظامي عملیاتو نه وروسته امن او آرامي شوه، په عربي جزیره کې امنیت قائم شو، خو یهودان چې د غدر، خیانت، توطئو او سازشونو په نتیجه کې ډیر رسوا، سپک او ذلیل شوي وو لا اوس هم له مستۍنه نه وو لویدلي عقل یې سرته نه ؤ راغلی له غدر او خیانت څخه نه وو اوښتي. خیبر ته له شړلو وروسته د مسلمانانو او مشرکانو تر مینځ د روانې جګړې نتیجې ته منتظر وو، خو کله چې حالات د مسلمانانو په ګټه وڅرخیدل او د وخت په تیریدو سره د اسلامي حکومت دائره نوره هم پراخه شوه په منطقه کې د اسلام حاکمیت لاپسې ټینګ شو، نو د یهودانو په زړونو اور بل شو او د مسلمانانو په خلاف یې نوې توطئې جوړې کړې او د داسې یوه سازش پلان یې جوړ کړ چې د مسلمانانو وجود بالکل له مینځه یوسي. او لدې امله چې له مسلمانانو سره یې د مخامخ مقابلې توان او جرات نه درلود، نو د نفاق او توطئې لار یې خپله کړه.

د بنو نضیر قبیلې شل مشران یهودان د مکې قریشو ته ورغلل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف یې یوې لویې حملې ته راوبلل له خپل طرف نه یې د پوره مرستې وعده ورکړه. قریشو دا خبره ومنله جګړې ته تیار شول او څرنګه چې دوی د احد له غزا نه وروسته له مسلمانانو سره د بدر په میدان کې د بلې مقابلې وعده کړې وه او بیا یې ددې وعدې مخالفت کړی ؤ، د مسلمانانو مقابلې ته نه وو راوتلي نو دغه فرصت یې د ځان په ګټه وباله او غوښتل یې پدې جګړې سره له لاسه تللې حیثیت بیرته را ژوندی کړي او خپله وعده پوره کړي.

د یهودانو همدغه هیئت بیا بنو غطفان ته ورغی هغوی یې هم د قریشو په شان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف جګړې ته راوبلل دوی هم دا پیشنهاد ومانه، جنګ ته تیار شول. بیا همدغه یهودان نورو عربي قبیلو ته ورغلل او پدې جګړه کې د برخه اخیستو بلنه یې ورکړه چې ډیرو جنګ ته خپله آمادګي څرګنده کړه. پدې ترتیب سره یهودي مشران پدې وتوانیدل چې د کفر لښکرې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو په خلاف راغونډې او د اسلام په

خلاف یې یوې لوې حملې ته تیارې کړې.
پدې پسې له جوړ شوي پلان سره سم د جنوب له خوا قریش، کنانه او په تهامه کې له اوسیدونکو قبیلو نه د دوی نور ملګري او حلیفان چې ټول څلور زره کسان وو د ابو سفیان په مشرۍ د مدینې په لور روان شول او مر الظهران ته له رسیدو وروسته بنو سلیم هم ورسره ملګري شول. او د شرق له لوري د غطفان قبیلې لکه بنو فزاره د عیینه بن حصن په مشرۍ او بنومره د حارث بن عوف په مشرۍ او بنو اشجع د مسعر بن رخیله په مشرۍ او ورسره د بنو اسد او نورې قبیلې هم د مدینې په لور وخوځیدې.
د کفر دا لښکرې له پلان سره سم په ټاکلي وخت د مدینې په لوري وخوځیدې او په څو ورځو کې د مدینې په شا و خوا کې له لس زره کسانو نه جوړ شوی لوی لښکر راغونډ شو چې دا شمیره په مدینه کې د ټولو اوسیدونکو ځوانانو، بوډاګانو، ماشومانو او ښځو له شمیرې نه زیاته وه. که چیرې دا لښکرې د ناخبرۍ په حالت او نابېره توګه د مدینې پولو ته رسیدلی وای نو بې شکه چې د مسلمانانو لپاره به یوه نه جبران کیدونکې خساره وه او دا هم ممکنه وه چې د مسلمانانو ریښې یې له بیخه ایستلې وی او د هستۍ له میدان نه یې نابود کړي وای، خو د مدینې قیادت ویښ او د پیښو مقابلې ته تیار او له پیښو نه با خبر قیادت ؤ حالا ت به یې کتل او د وضعې مطابق اقدام به یې کاوه.
د احزابو لښکرې لا خوځیدلی نه وې چې د مدینې استخباراتو خپل قیادت ته پدې اړه مکمل راپور ورکړ. د همدې خبر له رسیدو سره سم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لوړه مشورتي غونډه راوغوښتله، او له مدینې نه د دفاع په مساله غور پیل شو. د قیادت او شورۍ د نورو غړو تر مینځ له خبرو او مناقشاتو وروسته د رایو په اتفاق سره د قدرمن صحابي حضرت سلمان الفارسي (رضي الله عنه) وړاندیز ومنل شو، او په همغه فیصله وشوه. سلمان (رضي الله عنه) عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! مونږ به چې کله په فارس کې محاصره کیدلو، نو شا و خوا به مو خندقونه ایستل، راځئ دلته هم له مدینې چارپیره خندق (کنده) وباسو. دا ډیر عاقلانه وړاندیز ؤ، عربان مخکې لدینه له دې ډول دفاعي سیستم نه خبر هم نه وو.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شورۍ فیصله فورا د عمل په ډګر کې پلې کړه، هرو لسو کسانو ته یې وظیفه ورکړه چې څلویښت ګزه کنده (خندق) وباسي. اصحابو (رضي الله عنهم) په ډیره مینه او رغبت سره د خندق په کیندلو پیل وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به نه یوازې تشویقول بلکه په

عملي توګه یې هم د دوی مرسته کوله، او پخپل مبارک لاس به یې خندق کیندلو.
بخاري (رح) له سهل بن سعد (رضي الله عنه) نه روایت کوي چې وایي: مونږ د خندق کیندلو په وخت کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره وو، مونږ کار کولو او خاورې به مو په خپلو اوږو سره وړلې، په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایل:

اللهم لا عیش الا عیش الاخرة فاغفر للمهاجرین و الانصار (۱)

[اې خدایه! ژوند خو یوازې د آخرت ژوند دی، نو مهاجرینو او انصارو ته مغفرت وفرمایې.]
انس (رضي الله عنه) روایت کوي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې خندق ته تشریف راوړ چې مهاجرینو او انصارو په ساړه سهار کې خندق کیندلو، هغوی مزدوران نه درلودل چې دا کار یې ورته کړی وای. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د دوی ستړیا او لوږه ولیدله نو ویې فرمایل:

اللهم ان العیش عیش الاخرة فاغفر للانصار و المهاجرة

[لویه خدایه! ژوند خو یوازې د آخرت ژوند دی، نو ته انصارو او مهاجرینو ته بښنه وکړه.]
اصحابو (رضي الله عنهم) د خپل محبوب رهبر په ځواب کې عرض وکړ او ویې ویل:

نحن الذین بایعوا محمدا علی الجهاد ما بقینا ابدا (۲)

[مونږ هغه کسان یوو چې د ژوند تر پایه مو له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د جهاد ژمنه او بیعت کړیدی.]
همدا راز بخاري له براء بن عازب نه په روایت سره وایي: ما رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید چې د خندق خاورې یې وړلې او دومره په دوړو کې پټ ؤ چې د مبارکې خېټې پوستکی یې نه ښکاریده، او په مبارک بدن یې ډېر ویښتان وو. ما ورنه اوریدل چې په همدې وخت کې چې خاورې یې وړلې د عبدالله بن رواحه

(1). صحیح بخاري د خندق غزا باب ۲/ ۵۸۸
(2). صحیح بخاري ۲/ ۵۸۸

(رضي الله عنه) دغه کلمات يې زمزمه کول:

اللهم لو لا انت ما اهتدينا	ولا تصدقنا و لا صلينا
فانزلن سـكينة علينا	و ثبت الاقدام ان لاقينا
ان الاولى رغـبوا علينا	و ان ارادوا فتنة ابينا

[اې الله! که ته نه وای نو مونږ به د هدايت لاره نه وای موندلې، نه به مو خيرات ورکړې وی او نه به مو لمونځ ادا کړی وای، نو اوس پر مونږ سکينت (استقامت) رانازل کړه، او که مقابله پيښنه شوه نو پښې مو ټينګې کړه (ثبات مو په برخه کړه) هغوی زمونږ په خلاف خلک راپارولي دي او که لويه فتنه يې وغوښتله نو مونږ به يې کله هم و نه منو.]

حضرت براء (رضي الله عنه) وايي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به ددې شعر وروستي لفظونه اوږدول. او په بل روايت کې ددې شعر وروستی فرد داسې راغلی دی:

ان الاولى قد بغوا علينا	و ان ارادوا فتنة ابينا[1]

[هغوی زمونږ په خلاف ظالمانه بغاوت کړی او که هغوی وغواړي مونږ په فتنه کې واچوي نو کله به يې هم ورسره قبوله نکړو.]

مسلمانانو له يوې خوا په پوره مينه او ولوله خندق کيندلو، خو له بلې خوا داسې لوږه ورباندې راغلې وه چې زړونه يې چول. انس (رضي الله عنه) وايي چې خندق ايستونکو ته به دوه لپې اوربشې راوړل شوې او په بوينو زړو غوړيو کې به ورته پخې شوې، بيا به د خوړلو لپاره ور وړاندې شوې، هغوی به دومره لوږې اخيستي وو چې همدا بد بوی لرونکي خواړه به يې چې له ستوني تيريدل يې هم ګران وو، خوړل.[2]

ابو طلحه (رضي الله عنه) وايي: مونږ له خپلې لوږې نه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته شکايت وکړ، او ور ومو ښودل چې مونږ هر يوه پخپله خيټه يوه يوه تيږه تړلې ده، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راوښودله چې پخپله مبارکه خيټه پورې يې دوې تيږې تړلې دي.[3]

په همدې وخت يعنې د خندق کيندلو په جريان کې د نبوت ډيرې نښانې ليدل شوې. جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) وليدل چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و

---

(1). صحيح البخاري ۲/ ۵۸۹

(2). بخاري ۲/ ۵۸۸

(3). ترمذي – مشكاه المصابيح ۲/ ۴۴۸

سلم) ډېر وږی شویدی، نو یوه بېزه (وزه) یې حلاله کړه او مېرمنې یې یوه صاع یا پیمانه (دوه نیم کیلو) اوربشې اوړه کړې، بیا یې په پټه سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل چې له یو څو محدودو اصحابو (رضي الله عنهم) سره دده کورته تشریف وروړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرو په اوریدو سره پاڅید او د خندق ټول کار کوونکي یې چې زر کسه وو له ځان سره ملګري کړل، ټول لاړل او د جابر (رضي الله عنه) ډوډۍ یې وخوړه، ټول ماړه شول، د غوښې دیګ همداسې ډک پاتې وُ، اوړه همداسې پخپل حالت وو هیڅ شی هم نه وو کم شوي.(۱)

د نعمان بن بشیر (رضي الله عنه) خور خندق ته راغله او یوه لپه خرما ورسره وه، غوښتل یې خپل پلار، او ماما ته یې ورکړي. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسیده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل خرما دلته راوړه! خرما یې ورنه واخیستله او په چادر یې واچوله، بیا یې د خندق کار کوونکي راوبلل، ټول راغلل او دا خرماوې یې وخوړلې، خرماوې همداسې زیاتیدلې، ټول ماړه شول، خو خرماوې دومره زیاتې پاتې وې چې د څادر له څنډو نه وتلې.(۲)

په همدې ورځو کې له دې دوو پیښو نه یوه بله لویه پیښه هم واقع شویده. بخاري له جابر (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: مونږ په خندق کیندلو بوخت وو چې یوه سخته کلکه پرښه مخې ته راغله، اصحاب (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغلل او ورته ویې ویل: په خندق کې سخته کلکه پرښه را پیدا شویده! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: پریږدئ زه پخپله ورکوزیږم، بیا پداسې حال کې پاڅید چې په خیټه یې تیږه تړلې وه، او دا داسې وخت وُ چې مونږ درې ورځې په څه شي څک هم نه وُ وهلی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کلنګ واخیست او په پرښه یې وار وکړ، په همدې ګوزار سره هغه سخته پرښه لکه ریګ داسې دانې دانې شوه.(۳)

حضرت براء (رضي الله عنه) وایي: د خندق ایستلو په دوران کې یوه داسې پرښه مخې ته راغله چې کلنګونو هیڅ اثر نه پرې کاوه، ورغلو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و

(۱). صحیح البخاري ۲/ ۵۸۸ - ۵۸۹
(۲). ابن هشام ۲/ ۲۱۸
(۳). صحیح بخاري ۲/ ۵۸۸

صحبه و سلم) ته مو شکايت وکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راغی کلنګ يې واخيست او ويې فرمايل: بسم الله او ګوزار يې وکړ، بيايې وفرمايل: (**الله أكبر، أعطيت مفاتيح الشام، والله إني لأنظر قصورها الحمر الساعة**). الله اکبر د شام د فتحې کلياني راکړې شوې، دا دی زه همدا اوس د هغه ځای سرې ماڼۍ وينم. بيا يې دوهم ګوزار وکړ، پربنه يې ماته کړه او ويې فرمايل: (**الله أكبر، أعطيت فارس، والله إني لأبصر قصر المدائن الأبيض الآن**). الله اکبر د فارس واک هم راکړل شو، قسم په خدای چې اوس د مدائن سپين قصر وينم. بيايې په بسم الله سره دريم ګوزار ورباندې وکړ او پربنه ټوله ميده شوه، ويې فرمايل: (**الله أكبر، أعطيت مفاتيح اليمن، والله إني لأبصر أبواب صنعاء من مكاني**).الله اکبر د يمن د فتحې کلياني راکړل شوې، قسم په خدای چې له همدې ځای نه د صنعاء دروازې ګورم.[1]

ابن اسحاق همدې ته ورته روايت له سلمان الفارسي (رضي الله عنه) نه رانقل کړيدی.[2]

د مدينې موقعيت څه داسې و چې له شمالي لورې پرته نورو ټولو خواوو ته يې د خرماوو باغونه، غرونه او ريګستاني پوښتې وې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د يوه عسکري متخصص په حيث پدې ښه پوهيده چې د مشرکينو دا لوی لښکر پر مدينه باندې يوازې له شمالي لورې نه حمله کولی شي، او له همدې خوا نه ورباندې راتلی شي، په همدې اساس يې خندق د مدينې په شمالي خوا کې وکينده.

مسلمانانو خندق کيندلو ته ادامه ورکړه، ټوله ورځ به يې کار کاوه ماښام به کورونو ته ستنيدل او مخکې لدينه چې د مشرکينو لوی او بې شميره لښکر مدينې ته را لنډ شي دوی د خندق کار بشپړ کړی ؤ.[3]

د قريشو څلور زره کسيز لښکر د مدينې پولو ته راورسيد، د رومه سيمې زعابه او جرف په مينځ کې يې په مجتمع الاسيال (د سيلابي اوبو د يو ځای کيدو په محل)کې واړول. د غطفان، نجد او ملګرو يې شپږ زره پوځيان هم راغلل د احد په شرقي خوا کې يې په ذنب نقمي سيمه کې خيمې ودرولې. ((**وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلاَّ إِيمَاناً وَتَسْلِيماً**)) (الاحزاب:۲۲) [او کله چې وليدل مؤمنانو لښکرې (د مشرکينو) نو وويل

---

[1]، سنن النسائی ۲/ ۵۶، احمد فی مسنده لفظ د نسائی ندی، په هغه کې راغلی: وعن رجل من الصحابه.

[2]. ابن هشام ۲/ ۲۱۹

[3] ابن هشام ۲/ ۳۳۰ - ۳۳۱

(مؤمنانو) دا هغه دی چې وعده کړې ده له مونږ سره الله او رسول د دغه (الله د نصرت) او ربښتيا ويلي و الله او رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددغه (الله په وعده کې) او زيات نکړ دغو (لښکرو) د مشرکينو) مؤمنانو ته مګر ايمان او تسليم (احکامو د الله ته).]

خو د منافقانو او کمزوري ايمان د خاوندانو حالت بيا بل څه وُ، هغوی ددې لښکرو په ليدو سره ويرې واخيستل، الله تعالی د دوی حالت ته اشاره کوي فرمايي:

((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلاَّ غُرُوراً)) (الاحزاب: ۲۲)

[او (ياد کړه هغه وخت) کله چې وويل: (ابن ابي، ابن قشر او نورو) منافقانو او (وويل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، يمن، پارس) مګر په غرور، تير ايستلو سره.]

له مشرکينو سره د مقابلې پخاطر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له درې زره اصحابو (رضي الله عنهم) سره له مدينې نه راغی، شا يې د سلع غره ته وګرزوله او همدلته يې سنګر ونيو خندق د دوی او مشرکينو تر منځ واقع وُ شعار او شفر يې ((حم — لا ينصرون)) و.

ابن ام مکتوم يې په مدينه کې خليفه وټاکه، ښځې او ماشومان يې د مدينې په کلاګانو او برجونو کې سره ټول کړل. کله چې مشرکينو پر مسلمانانو او مدينې باندې د يرغل تکل وکړ، ويې ليدل چې ډير ژور او سورور خندق يې مخې ته دی، بله چاره يې ونه ليده د مسلمانانو د محاصرې په فکر کې شول. دا پداسې حال کې چې له مکې نه د روانيدو په وخت کې ورسره د محاصرې فکر او پلان نه وُ. دوی دې ډول يوه اقدام ته تياري نه درلوده، بلکه د دوی پخپله خبره دا خندق داسې يو چل او تاکتيک وُ چې عربانو نه پيژانده او نه پرې پوهيدل، اصلاً يې د خندق فکر ذهن ته راغلی هم نه وُ.

مشرکان به په ډيره غوسه د خندق په غاړه تاويدل، او هلته به يې د کمزورۍ او ضعف د نقطو پلټنه کوله، تر څو له همغې نه په استفادې سره اخوا تير شي. مسلمانانو حالات څارل مشرکين يې تر کـلـکې څ ا رنې لاندې نيولي وو، هغوی به يې په غشو ويشتل تر څو له خندق نه د تيريدو جرات ونکړي، نه به يې پريښودل خندق ته ورلنډ شي، ځانونه پکې واچوي او يا يې په خاورو سره د ډکولو هڅه وکړي او ځانته لاره پکې جوړه کړي.

د قریشو ځینو جنګیالیو دا نه شوای زغملی چې د محاصرې نتیجې او پایلې ته انتظار وباسي، او بې فاید د خندق په څنډو ولاړ وي، دا د دوی لپاره د زغم نه وه. همدا وه چې یوه ډله چې عمرو بن عبد ود، عکرمه بن ابي جهل، ضرار بن الخطاب او نور پکې وو راووتل، د خندق یوه تنګه نقطه یې انتخاب کړه او ورداخل شول، آسونه یې له خندق نه تیر شول د خندق او سلع غره تر مینځ پدې ساحه کې یې وځغلول. حضرت علي (رضي الله عنه) له یو شمیر مسلمانانو سره د دوی مقابلې ته را ووت او همغه ځای یې ورته ونیو له کوم نه چې دوی راتیر شوي وو.

پدې وخت کې عمرو غږ وکړ چې څوک مقابلې ته تیار دي؟ حضرت علي (رضي الله عنه) ور وړاندې شو او داسې یوه خبره یې ورته وکړه چې عمرو له ډیرې غوسې نه له آس نه ورکوز شو، د آس پښې یې پرې کړې او پر مخ یې هم ګوزارونه ورباندې وکړل. عمرو د قریشو له ډیرو مشهورو غیرتي جنګیالیو څخه شمیرل کیده، دواړه سره مخامخ شول، یو پر بل یې د ګوزارونو هڅې کولې. بالاخره علي (رضي الله عنه) وتوانید چې خپل دښمن (عمرو) له پښو وغورځوي او په هلاکت یې ورسوي، نورو مشرکینو د تیښتې لاره ونیوله او داسې ویرې اخیستي وو چې له عکرمه نه خپله نیزه هم پاتې شوې وه او له میدان نه یې منډې وهلې.

څو ځله داسې هم شوي چې مشرکینو له خندق نه د تیریدلو سخت کوششونه کړیدي، ډیرې هڅې به یې کولی چې ځانته پکې لاره ومومي، لکن مسلمانانو په ډیره میړانه مقابله کوله په غشو به یې ویشتل او کلکه دفاع به یې کوله. د مسلمانانو د همت او شجاعت له برکته د مشرکینو ټولې هڅې ناکامې او شنډې شوې. مسلمانان په داسې کلکه او مسلسله مقابله بوخت وو چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) نه څو لمونځونه هم قضا شول. په بخاري او مسلم کې له جابر (رضي الله عنه) نه روایت دی وایي: د خندق د غزا په ورځ عمر (رضي الله عنه) راغی او مشرکینو ته یې بد رد ویل، بیا یې وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ! نن مې په ډیر مشکل سره د لمازدیګر لمونځ د لمر پریوتو په وخت کې ادا کړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: قسم په الله چې ما لا تر اوسه هم لمونځ ندی ادا کړی.

جابر (رضي الله عنه) زیاتوي: بیا مونږ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره بطحان ته کوز شوو، هلته یې اودس وکړ مونږ هم اودسونه وکړل، بیا یې د لمازدیګر لمونځ پداسې وخت کې راکړ چې لمر لویدلی ؤ، ورپسې یې د ماښام لمونځ

ادا کړ[1].

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لمانځه د قضا کیدو له امله دومره خفه شو چې د مشرکینو لپاره یې ښیرې وکړې. بخاري له علي (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خندق په ورځ وفرمایل:(**ملأ الله علیهم بیوتهم وقبورهم ناراً، کما شغلونا عن الصلاة الوسطي حتی غابت الشمس**).الله تعالی دې د مشرکینو کورونه او قبرونه له اور نه ډک کړي، هغه چې مونږ یې داسې مصروف وساتلو چې د لمازدیګر لمونځ مو دومره ناوخته شو چې له لمر پریوتو نه وروسته مو ادا کړ.[2]

په مسند امام احمد او امام شافعي کې روایت دی چې مشرکانو داسې سختې حملې کولې او مسلمانان یې دومره مصروف ساتلي وو چې د ماسپښین، لمازدیګر، ماښام او لماسختن ټول لمونځونه ورنه قضا شول، بیا وروسته یې ټول یو ځای ادا کړل. امام نووي وایي: ددې روایتونو تر مینځ جمع داسې کیدی شي چې خندق غزا خو څو ورځې وه، کیدای شي یوه ورځ یو لمونځ ورنه قضا شوی وي، او په بله ورځ ټول قضا شوي وي.[3]

لدینه دا خبره ثابتیږي چې مشرکینو څو ورځې مسلسل هڅه کوله له خندق نه تیر شي، او مسلمانان هم په مسلسله توګه په کلکه دفاع او مقابله بوخت وو. او څرنګه چې خندق د دواړو لوریو تر مینځ حایل و، نو مخامخ جګړه او خونړۍ نښته نده شوې، بلکه دواړو لوریو یو پر بل غشي ویشتل او له لیرې نه مقابله روانه وه. د غشو ویشتلو په نتیجه کې له دواړو لښکرو نه څو کسه ووژل شول، پدې جمله کې شپږ مسلمانان شهیدان شول او لس مشرکین په هلاکت ورسیدل. پداسې حال کې چې یوازې یو او یا دوه کسان په توره وژل شوي دي.

همدا راز پدې دوران کې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هم په غشي ولګید او د مټ لوی رګ یې پرې شو. نوموړی د قریشو د یوه تن چې حبان بن العرقه نومیده په غشي ولګید. پدې وخت کې سعد (رضي الله عنه) دعا وکړه خدایه! ته ښه عالم یې، چې زه له ټولو نه زیات له هغو کسانو سره جګړه خوښوم کوم چې ستا د رسول (صلی الله علیه

(1). صحیح بخاري ۲/ ۵۹۰

(2). همدا مصدر

(3). مختصر سیره الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشیخ عبدالله النجدي ص ۲۸۷ شرح مسلم للنووي / ۲۲۷

و اله و صحبه و سلم) تکذيب يې کړی او هغه يې له خپل کور نه په هجرت کولو مجبور کړی، اې الله! داسې ښکاري لکه چې زمونږ او دوی تر مينځ جګړه وروستي پړاو ته رسيدلی وي، که چيرې له قريشو سره زمونږ د جګړې څه وخت پاته وي، نو خدايه، ما ورته ژوندی پريږده، تر څو زه ستا په لاره کې جهاد ورسره وکړم، او که له دوی سره جګړه دې پای ته رسولې وي، نو بيا دا زخم وشړوه او مرګ مې له همدې ټپ نه وګرزوه،[1]. د دعا په پای کې يې وويل:اې خدايه! تر هغې پورې مې مه وژنه تر څو مې په بنو قريظه زړه نه وي يخ شوی.[2]

پداسې حال کې چې مسلمانان د جګړې په ډګر کې له دا ډول ستونزو سره لاس او ګريوان وو، د فريب او غدر لښکر لکه د زهرجنو مارانو په شان اوړيدل را اوړيدل، او زيار يې يوست چې مسلمانانو ته زيان ورسوي.

د بنو نضير مشر او لوی مجرم روان شو، د بني قريظه م ی ن ې ته ورغی، هلته يې له کعب بن اسد قرظي سره چې د بني قريظه مشر ؤ وليدل. بني قريظه له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره دا عهد کړی ؤ چې که جنګ پيښيږي نو دوی به د مسلمانانو څنګ ته دريږي او مرسته به يې کوي. حيي ورغی د کعب دروازه يې وټکوله، کعب دروازه نه ورته پرانيستله، خو هغه اصرار کاوه تر څو چې دروازه يې ورته خلاصه کړله. حيي ورته وويل: ما تا ته هميشنی عزت او بې شميره لښکرې راوستې دي، قريش، د هغوی مشران او مخور ټول مې درته راوستلي دي، هغوی اوس د رومه په مجمع الاسيال کې دي، ما غطفان او د هغوی مشران او رهبران ټول درته راوستلي دي، هغوی د احد په خوا په ذنب نقمي کې اړولي دي، دوې ټولو له مونږ سره دا عهد کړيدی چې تر هغې به په شا نه ځي تر څو يې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) له مينځه نه وي وړي.

کعب ورته وويل: قسم په خدای چې تا عزت نه، بلکه ذلت راته راوړی، او داسې يو لښکر دې راوستلئ چې هغه وريځې ته ورته دی چې هيڅ اوبه نه وي پکې پاتې. هغه وريځ چې رعد او برق يې وي خو د باران درک يې نه وي، اې حيي! ستا په حال افسوس، ما پريږده، ما له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه له رښتيا او وفاء نه پرته بل څه ندي ليدلي.

خو حيي همداسې لګيا وو په يوه او بله لار يې د کعب د قانع کولو کوښښ کاوه، تر څو دا عهد يې ورکړ ورته ويې ويل: د خدای په نامه دا عهد درسره کوم که چيرې

(1). صحيح بخاري ۳/ ۵۹۱

(2)ابن هشام ۲/ ۳۳۷

قريش او غطفان پدې ونه توانيدل چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مينځه يوسي، او بيرته مکې ته ستانه شول، نو پدې صورت کې به زه ستا سره يو ځای ستاسې په کلا کې پاتې کيږم، او څه چې پر تا راځي هغه دې په ما هم راشي، پدې سره کعب بن اسد له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړ، او له مسلمانانو نه يې د د وستۍ پيمان بيرته واخيست، او د هغوی په خلاف د مشرکينو په خوا کې ودريدل.[١]

همدا وه چې د بني قريظه يهودو عملاً د مسلمانانو په خلاف جنګي عمليات پيل کړل. ابن اسحاق وايي: صفيه بنت عبدالمطلب (رضي الله عنها) د حسان بن ثابت (رضي الله عنه) په فارع نومي کلا کې وه، هلته له حسان سره د مدينې ماشومان او ښځې هم وې. صفيه (رضي الله عنها) وايي: يو يهودی زمونږ کوټې ته راغی، تر کلا شاو خوا تاويده، دا هغه وخت ؤ چې بنو قريظه له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړی ؤ او د مسلمانانو په خلاف جګړې ته داخل شوي وو. له مونږ سره هيڅوک هم نه وو چې دفاع رانه وکړي، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانان له دښمنانو سره په مقابله بوخت وو، که مونږ ته څه مشکل پيدا کيدلې، هغوی مو مرستې ته نه شوای راتللی. صفيه (رضي الله عنها) زياتوي: حسان ته مې وويل: حسانه! دا يهودی خو وينې چې له کلا نه د باندې ګرزي، قسم په خدای زه فکر کوم چې غواړي زمونږ خبر نورو يهودانو ته يوسي، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) خو هلته مشغول دي، ته ورشه او دا يهودی ووژنه. حسان وويل: ته خو ښه پوهيږې، چې زه ددې کار لپاره تيار او مناسب نه يم. صفيه (رضي الله عنها) وايي: همدا وه چې ما خپله ملا وتړله او يو کوتک مې راسره واخيست، ورکوزه شوم پر هغه کوتک يا ستنه چې راسره وه يو سخت ګوزار مې پرې وکړ او يهودی مې وواژه، بيرته کلاته راغلم. حسان ته مې وويل: اوس ورشه او له هغه نه يې وسله را واخله، ځکه ما لاس ورنه ووړ. حسان (رضي الله عنه) راته وويل: زه دده وسلې او سامان ته هيڅ اړتيا نلرم.[٢]

---

[١]. ابن هشام ٢/ ٢٢٠ - ٢٢١

[٢]. ابن هشام ٢٢٨/٢ . لدې حديث نه داسې معلوميږي چې حسان (رضي الله عنه) بې زړه او ډارن و، خو يو شمير علماوو ددې ځواب ويلی او دا حديث يې منکر بللی ځکه سند يې منقطع دی، او که حديث صحيح وي، نو د حسان هجوه ورنه ښرګنديږي، پدې صورت کې ځواب دا دی چې کيدای شي هغه ورځ به حسان ناروغ و. زه دا تر ټولو غوره تاويل بولم.

پدې ډول سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمه حضرت صفیې (رضي الله عنها) داسې یوه عظیمه کارنامه تر سره کړه چې د مسلمانانو د میرمنو او اولادونو د ساتنې سبب شوه، یهودانو داسې ګمان وکړ چې ګویا یو شمیر مسلمانان لدې کلاګانو او برجونو نه ساتنه کوي. پداسې حال کې چې اصلاً دا ټول خالي وو، هیڅوک هم دلته موجود نه وو. همدا یو جراتمندانه اقدام ددې سبب شو چې یهودانو بیا دې ډول اقدام ته زړه ښه نه شوای کړی. خو په عملي توګه یې له مشرکانو سره مرسته کوله کومکي مواد یې ور استول، او له همدې کومکي موادو نه مسلمانانو یو ځل شل اوښان ونیول.

کله چې دا خبر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو ته ورسید، نو د خبر د تحقیق او د بني قریظه د دریځ معلومولو پخاطر یې سعد بن معاذ، سعد بن عباده، عبدالله بن رواحه، او خوات بن جبیر (رضي الله عنهم) هغوی ته واستول او ورته یې فرمایل: (**انطلقوا حتی تنظروا أحق ما بلغنا عن هؤلاء القوم أم لا ؟ فإن كان حقاً فالحنوا لي لحناً أعرفه، ولا تَفُتُّوا في أعضاد الناس، وإن كانوا على الوفاء فاجهروا به للناس**). لاړ شئ او وګورئ چې دا خبر رښتیا دی او که نه؟ که فرضاً خبره رښتیا وه یعني هغوی له مونږ سره خپل تړون مات کړی او له قریشو سره یې تړون کړی وي نو خبره په رموز کې وکړئ، داسې څه راته ووایئ چې یوازې زه پرې پوه شم، خبره ټولو خلکو ته مه اعلانوئ، او که فرضا هغوی تر اوسه پورې له مونږ سره وفادار پاتې شوي وو، عهد یې نه و مات کړئ، نو بیا یې ټولو خلکو ته اعلان کړئ. پلاوی چې ورلنډ شو نو له یهودو نه یې دومره بده معامله ولیده چې ګمان یې هم نه کیده. فوراً یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان کې ګستاخي وکړه د هغه پلاوي ته یې بد رد وویل. په ډیره بې شرمۍ سره یې ورته وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څوک دی؟ زمونږ او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر مینځ هیڅ تړون نشته. ځئ بیرته لاړ شئ. هیئت همداسې ورنه روان شو او کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسیدل، نو په شفر کې یې ورته وویل: (عضل و قاره) یعني بنو قریظه هم داسې غدر کړیدی لکه څرنګه چې د عضل او قاره خلکو له اصحاب الرجیع سره کړی وُ.

که څه هم کوشش وشو چې خبره پټه وساتل شي، خو اصحاب (رضي الله عنهم) په حقیقت پوه شول او د لوی خطر احساس یې وکړ. دا د مسلمانانو لپاره تر ټولو سخته

شيبه وه، د دوی او بنو قريظه تر مينځ هيڅ حايل نه ؤ، هغوی هر وخت کولی شوای پر مسلمانانو د شا له خوا نه بريد وکړي. دا هم په داسې وخت کې چې مخې ته يې د مشرکينو داسې يو لوی لښکر پروت ؤ چې يوه لحظه يې هم له سترګو نه شوای پناه کولی. د مسلمانانو پر ماشومانو او ميرمنو د يهودو د بريد د مخنيوي لپاره څوک نه وو، ټول مسلمانان ډير غمجن وو، د دوی دغه حالت قرانکريم داسې تر سيموي او فرمايي: ((وَإِذْ زَاغَتْ الأَبْصَارُ وَبَلَغَتْ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا (۱۰) هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالاً شَدِيداً)) (الاحزاب: ۱۰- ۱۱)

[او کله چې کږې خړې شوې سترګې (له ډيرې ويرې) او ورسيدل زړونه بيخونو د مريو ته (له ډيره خوفه) او ګمانونه وکړل تاسو پر الله راز راز ګمانونه، پدې وخت کې وازمويل شول مؤمنان (له منافقانو څخه) او وخوځول شول په خوځولو سختو سره (له ډيرې ويرې).]

دلته يو ځل بيا د ځينو منافقينو نفاق ښکند شو او ويې ويل: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته د کسرې او قيصر د خزانو وعده راکوي، خو نن مونږ حتی نه شو کولی د قضاء حاجت لپاره د باندې ووزو! ځينې منافقين خو راغلل او دروغ بهانې يې جوړې کړې چې زمونږ په کورونو کې څوک نشته، يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته اجازه راکړه چې خپلو کورونو ته لاړ شو! زمونږ کورونه له مدينې نه د باندې واقع دي، تر زيات خطر لاندې دي! په بنو سلمه کې هم بالکل مـاتې ګډه شوه، د همدوی په هکله الله تعالی دا آيتونه نازل کړل: ((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلاَّ غُرُوراً (۱۲) وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلاَّ فِرَاراً)) (الاحزاب : ۱۲- ۱۳)

[او (ياد کړه هغه وخت) کله چې وويل (ابن ابي، ابن قيشر او نورو) منافقانو او (وويل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، يمن، پارس) مګر په غرور، تير ايستلو سره. او کله چې وويل يوې طـايـفې له دغو (منافقانو) چې اې اهل د يثربه (مدينې) نشته ځای (د هستوګنې) تاسې ته پس بيرته وګرځئ او اذن (د بيرته تللو) غواړي يو فريق ډله له دوی له نبي نه وايي (بنو حارثه او بنو سلمه) چې بيشکه کورونه زمونږ تش پراته دي

(له سرېو) حال دا چې ندي تش پراته کورونه د دوی نه لري اراده دوی (په دغه تګ سره) مګر د تېښتې (له جنګه).]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته چې د بنو قریظه د غدر خبر راغی، نو خپل مبارک سر او مخ یې په چادر کې پټ کړ وغزید، څه ځنډ یې وکړ. اصحابو (رضي الله عنهم) چې دا حالت ولید نور هم پریشانه شول. په همدې وخت کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې د هیلې او امید نوې څپه راغله، را پاڅید د الله اکبر ناره یې وکړه، ویې وفرمایل: (**الله أکبر، أبشروا یا معشر المسلمین بفتح الله ونصره**).مسلمانانو! د الله تعالی له لوري د برې او فتحې مبارکي درکوم. بیا یې پیل وکړ له حالاتو سره د مقابلې په فکر کې شو، په عملي اقداماتو یې لاس پورې کړ، یوه جامعه طرحه یې جوړه کړه. د همدې طرحې په اساس به یې یوه ډله وسله وال کسان مدینې ته ولیږل تر څو په ماشومانو او کورونو برید ونه شي. د وخت غوښتنه دا وه چې باید یو داسې اقدام وشي چې د مشرکانو لیکې دړې وړې کړي. د همدې غرض پخاطر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه د غطفان قبیلې له مشرانو عیینه بن حصن او حارث بن عوف سره مصالحه وکړي. هغوی ته یې وړاندیز وکړ چې که دوی بیرته ستانه شي او خپل قوم له ځان سره بوزي، نو په بدل کې به ورته د مدینې د میوې دریمه برخه ورکړل شي. دوی ته دا وړاندیز وشو چې تاسو لاړ شئ، قریش یوازې پریږدئ تر څو مونږ حساب ورسره وکړو. پدې وړاندیز څه خبرې وشوې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له سعدینو (سعد بن معاذ او سعد بن عباده (رضي الله عنهما)) سره مشوره وکړه. هغوی دواړو ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که چیرې الله تعالی دا امر درته کړی وي، نو په سترګو مو منلی، او که دا ستا له خوا زمونږ د نجات لپاره یوه هڅه وي، نو بیا عرض دا دی چې د جاهلیت او بت پرستۍ په زمانه کې هم هغوی په زور سره زمونږ میوې ندي خوړلې، هغه وخت یې د مدینې یوازې هغه میوې خوړلې دي چې یا یې اخیستې او یا چا په میلمستیا کې ورکړې دي، اوس چې الله په اسلام مشرف کړو، هدایت یې راته وکړ، او د ستاسو په وجود سره یې عزت راوبښلو، نو بیا ولې دا میوې ورکړو؟ قسم په الله چې له تورې پرته به هیڅ ورنکړو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم د دوی رایه غوره وبلله او ورته ویې فرمایل: (**إنما هو شيء أصنعه لکم لما رأیت العرب قد رمتکم عن قوس واحدة**).دا زما طرحه وه ما ددې پخاطر وړاندې کړې وه چې له خطر نه مو وژغورم ځکه ما لیدل چې عرب ټول ستاسې په

خلاف دریدلي دي. بیا الله تعالی د خپل رحمت له مخې داسې کار برابر کړ چې د دښمنانو د ماتې، رسوایۍ او بیلتون سبب شو، غرور یې مات او مستي یې له مینځه لاړه. او دا کار داسې وشو چې د غطفان قبیلې یو شخص چې نعیم بن مسعود بن عامر الاشجعی (رضي الله عنه) نومیده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راغی عرض یې وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! زه مسلمان شوی یم، خو قوم مې راباندې خبر ندی، امر راته کوه څه وکړم؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل:((**انما انت رجل واحد،فخذل عنا ما استطعت فان الحرب خدعة**)). ته یو کس یې، دښمن چې په هرې طریقې سره له مونږ نه دفع کولی شې، هغه وکړه، ځکه جګړه چل دی. نعیم فوراً بني قریظه ته ورغی، له دوی سره یې له پخوا نه ښې اړیکې درلودې، ورغی او ورته ویې ویل: تاسو خو پدې پوهیږئ چې زه له تاسو سره څومره مینه لرم، زمونږ او ستاسې اړیکې ډیرې نژدې دي. دوی ورته وویل: پدې کې خو شک نشته. ده ورته وویل: ګورئ قریش خو ستاسې په شان ندي، دا وطن ستاسې دی، ستاسې مالونه ، ښځې، اولادونه او ټول شیان همدلته دي، دا خو امکان نلري چې دا ټول پریږدئ او بل ځای ته کوچ وکړئ ، قریش او غطفان چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د جګړې په نیت راغلي، دا دی تاسې له هغوی سره مرسته کوئ، د هغوی اولادونه، مالونه او ښځې ټول پخپل وطن کې دي که فرصت ورته برابر شو بریالي شول نو ښه، او که نه نو ولاړ به شي، تاسې به محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یوازې پریږدي! دوی ورته وویل: نو څه کول په کار دي یا نعیم! ده ورته وویل: تر هغې پورې په جګړه کې مرسته مه ورسره کوئ تر څو مو ورنه څه کسان ګرو نه وي اخیستې. دوی دده رایه خو ښه کړه او ویې ویل: ښه مشوره دې راکړه.

بیا نعیم سیخ قریشو ته ورغی او ورته ویې ویل: پدې خو پوه یاستئ چې زه ستاسې سره ډیره مینه او همدردي لرم. دوی وویل: بیشکه ته زمونږ دوست یې، ده وویل: د بني قریظه یهود له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پخپل عهد او تړون ماتولو پښیمانه شوي، هغوی له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره بیا رابطه ټینګه کړې، او دا وعده یې ورسره کړیده چې دوی به له تاسې نه ځینې کسان ګرو اخلي او بیا به یې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته سپاري، او پدې سره به له هغه سره خپله دوستي ټینګوي، که فرضاً یهودو له تاسو نه د څه

کسانو د ګرو کولو غوښتنه وکړه، نو مه یې منئ او ګروګان مه ورکوئ. بیا له دوی نه لاړ او غطفان ته ورغی، هغوی ته یې هم همداسې خبره وکړه. کله چې د پنځم هجري کال د شوال میاشتې د هفتې ورځ را ورسیدله، قریشو بني قریظه ته احوال ولیږه، چې مونږ خو دلته مسافر یوو، پخپل وطن کې نه یوو، اوښان او آسونه مو مري، راځئ زمونږ مرسته وکړئ تر څو په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) برید وکړو. یهودو ځواب ورواستاوه چې نن خو د هفتې ورځ ده، تاسې خو خبر یئ چې پدې ورځ زمونږ د شریعت له حکم نه سرغړوونکو ته کومه سزا ورکړل شوې ده، په هر حال مونږ تر هغې پورې ستاسې په ګټه په جګړه کې برخه نه اخلو تر څو پورې مو مونږ ته څو کسان د یرغمال په توګه نه وي را کړي. د قریشو قاصد چې دا خبر راوړ، قریشو او غطفان یو بل ته وویل چې قسم په الله نعیم رښتیا ویلي وو. فوراً یې یهودو ته خبر ولیږه چې قسم په خدای که یو کس هم یرغمال درکړو، راځئ چې په ګډه پر محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حمله وکړو. قریظه ددې خبر په اوریدو سره وویل: نعیم رښتیا راته ویلي او په همدې طریقې سره د یهودو او مشرکینو تر مینځ بې اتفاقي او نفاق را مینځته شو، ارادې یې سستې او حوصلې یې ټیټې شوې. مسلمانانو خپل رب ته زاری او سوالونه کول او ویل به یې: (**اللهم استر عوراتنا وآمن روعاتنا**).اې الله! ته زمونږ پرده وکړې، له خطراتو نه مو په امن وساتې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو په حق کې ښیرې کولې، او له الله (جل جلاله) نه یې د هغوی د ماتې سوالونه کول فرمایل یې:(**اللهم منزل الکتاب، سریع الحساب، اهزم الأحزاب، اللهم اهزمهم وزلزلهم**).اې د قرآنکریم نازلونکیه ربه! اې په چټکۍ سره حساب کونکیه! ته د مشرکینو دا ټولی مات کړې، خدایه دوی ته شکست او ماتې ورکړې او ویې لړزوې.[1]

الله تعالی د خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو سوالونه قبول کړل، وروسته له هغې چې د مشرکینو، یهودو او مشرکینو تر مینځ نفاق او درز پیدا شو، الله تعالی داسې باد ورباندې مسلط کړ چې خیمې یې ورته پورته کړې، دیګونه یې ورته چپه کړل، د خیمو تناوونه یې له بیخه راوایستل، هیڅ شی یې په امن نه وو. همدا راز الله تعالی د ملایکو لښکر هم ورواستاوه، مشرکین یې ولړزول او په زړونو کې یې ویره او رعب ور واچاوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

(1). صحیح البخاري، کتاب الجهاد ۱/ ۴۱۱. کتاب المغازي ۲/ ۵۹۰

په همدې سخته سړه شپه کې حذيفه بن اليمان د مشرکينو ميځ ته ورواستاوه تر څو د هغوی په هکله معلومات راوړي. حذيفه (رضي الله عنه) ورغی او ويې ليدل چې د مشرکينو هر څه په بل مخ چپه دي ټولو د بيرته تلو تياري پيل کړې. همدا احوال يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړ. او چې سهار شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليدل چې الله (جل جلاله) يې دښمنانو ته ماتې ورکړې، او پداسې حال کې بيرته تللي چې د الله تعالی له قهر او غضب نه پرته يې هيڅ هم لاسته ندي راوړي. او په همدې سره الله تعالی خپله وعده رينښتونې کړه، خپل لښکر (مسلمانانو) ته يې عزت ورکړ، د خپل بنده (محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)) مرسته يې وکړه، او ټولو مشرکينو ته يې ماتې ورکړه، په پای کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بريالی مدينې ته ستون شو.

د خندق غزا په صحيح روايت سره د هجرت په پنځم کال د شوال په مياشت کې وه. مشرکينو تقريباً يوه مياشت رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) محاصره کړي وو. له رواياتو داسې ښکاري چې د محاصرې پيل د شوال په مياشت او په ذي القعدې کې پای ته رسيدلی ؤ. ابن سعد وايي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خندق نه د چارشنبې په ورځ چې د ذي القعدې يوازې اوه ورځې پاتې وې مدينې ته ستون شو.

د خندق غزا د تلفاتو جګړه نه وه، بلکه دا د اعصابو جنګ ؤ، که څه هم پدې غزا کې سختې نښتې ندي شوې، خو بيا هم د اسلامي تاريخ له پريکنده جګړو څخه شميرل کيږي. پدې جګړه کې مشرکينو ماتې وخوړه، حوصلې يې پريوتې. ددې غزا په ترڅ کې دا په اثبات ورسيدله چې د عربو هيڅ ځواک هم ددې توان نلري چې په مدينه کې مخ په وده وړوکی قوت له مينځه يوسي. ځکه ټولو وليده چې عربان ټول په پوره شور او ځواک سره راغلي وو، خو هيڅ يې هم ونه شوای کړی، همدا وجه وه کله چې احزاب د الله تعالی په امر له مدينې نه ستانه شول، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: اوس به مونږ ورباندې حملې کوو، نور به دوی راباندې حملې نه کوي، مونږ به ورپسې ورځو.[1]

---

[1]. صحيح بخاري ۲/ ۵۹۰

د بني قريظه غزا

په هماغه ورځ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرته مدینې ته تشریف راوړ، ماسپښېن جبریل (علیه السلام) پداسې حال کې ورته راغی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ام سلمه (رضي الله عنها) په کور کې غسل کاوه، ورته ویې ویل: ایا تا خپله وسله ایښې ده؟ ملایکو خو تر اوسه وسلې ندي ایښې او زه همدا اوس د دوی (مشرکانو) له تعقیب نه راوګرځېدم، لاړ شه له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره د بني قریظه په لور لاړشه، زه له تا نه مخکې ور روان یم، کلا ګانې یې ورباندې لړزوم، په زړونو کې یې ویره اچوم . ورپسې جبریل (علیه السلام) له ملایکو سره روان شو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټولو ته دا اعلان وشي: څوک چې امر قبلونکی وي باید د لمازدیګر لمونځ بني قریظه ته ورسوي. عبدالله بن ام مکتوم یې د مدینې والي وټاکه، بیرغ یې علي (رضي الله عنه) ته ورکړ، او د بني قریظه په لور یې واستاوه. علي (رضي الله عنه) لاړ او کله چې د بني قریظه کلا ګانو ته ورلنډ شو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله یې له یهودو نه نا مناسبې خبرې واوریدلې.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د انصارو او مهاجرینو (رضي الله عنهم) له یوه ټولي سره روان شو، مخکې لاړ او د بني قریظه له (انا) نومې څاه سره تم شو. مسلمانانو ټولو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر تعمیل وکړ، فوراً روان شول، دوی په لاره کې وو چې د لمازدیګر د لمانځه وخت را ورسید، ځینو وویل: امر راته شوی چې لمونځ باید په بني قریظه کې وکړو، له همدې ډلې نه ځینو د لمازدیګر لمونځ ان له ماسختن نه وروسته ادا کړ، نورو اصحابو (رضي الله عنهم) وویل چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هدف دا ؤ چې په بیړه لاړ شو نه دا چې لمونځ له هغه ځای پرته بل ځای ادا نکړو، نو هغوی همدلته د لارې په اوږدو کې لمونځ وکړ. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یوې ډلې ته هم عتاب ونکړ او ملامتي یې وربانډې ونه ویله (ځکه دواړو د خپل اجتهاد پیروي کړې وه). پدې ډول مسلمانان ألې ألې د بني قریظه په لور لاړل، ټول له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو ځای شول. د ټولو شمیره

درى زره وه، ورسره ديرش آسانونه هم وو. لاړل د بني قريظه له کلا ګانو نه راتاو شول او محاصره يې کړل، کله چې د محاصرې کړۍ تنګه شوه، کعب بن اسد چې د بني قريظه رئيس وُ، خپل قوم ته درې وړانديزونه وړاندې کړل او ورته ويې ويل:

اې زما قومه! يا اسلام راوړئ او د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دين ومنئ تر څو مالونه، وينې، اولادونه او ښځې ټول مو په امن شي، او زياته يې کړه: قسم په الله چې ښه درته څرګنده او ثابته شويده چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالى رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دى، او تاسې پخپل کتاب کې دده ذکر ليدلى دى.

دوهم وړانديز دا دى، که ايمان نه راوړئ نو لومړى خپل اولادونه او ښځې ټول ووژنئ، بيا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته ووزئ او تر هغې ورسره وجنګيږئ تر څو يا وربانديې برلاسي شئ، او يا ټول له مينځه لاړ شئ.

او دريم دا چې د هفتې په ورځ ټول پر رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) يې حمله وکړی، دا ځکه چې د هفتې په ورځ به هغوى دا فکر کوي چې يهود خو نن بريد نه کوي، پدې ورځ جګړه نه راسره کوي، اغفال به شي.

بنو قريظه د خپل مشر يوه خبره هم ونه منله، درى واړه يې رد کړې، نو کعب بن اسد په ډير قهر او غوسه ورته وويل: په تاسې کې د فيصلې او پريکنده خبرې سړى نشته، کله مو هم د عقل مندۍ کار ندى کړئ.

وروسته له هغې چې بني قريظه د سعد درى واړه وړانديزونه ونه منل، نو مجبور وو چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر ته يې غاړه ايښې وئ، خو دا يې غوره وګڼله چې لومړى بايد له هغو مسلمانانو نه چې د دوى ملګري دي پدې هکله پوښتنه وکړي، تر څو پوه شي که د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر ته غاړى کيږدي نو څه به ورسره کيږي؟ هماغه وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې خبر وليږه چې ابو لبابه راته راوليږه تر څو مشوره ورسره وکړو! ابو لبابه له دوى سره تړون درلود، کورنۍ او مالونه يې د دوى په سيمه کې وو. کله چې ابو لبابه ورغى، ټول ورته راپاڅيدل، ښځو او ماشومانو ژړل، ددې حالت په ليدو سره د ابو لبابه زړه پرې وسوځيد. ټولو يهودانو ورته وويل: ابو لبابه! آيا دا مشوره را کوې چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته تسليم شو؟ ده ورته وويل: هو: خو لاس يې په غاړه راکش کړ، مطلب يې دا وُ که تسليم شي نو مرۍ به مو پرې شي، حلال به کړى شئ. په همدې حالت کې متوجه او پوه شو چې پدې عمل

سره د الله (جل جلاله) او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حق کې د خیانت مرتکب شویدی، فورا روان شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته هم ورنغی، سیخ نبوي جومات ته لاړ، ځان يې په يوې ستنې پورې وتاړه، او قسم يې ياد کړ تر څو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل لاس نه وي خلاص کړئ، ځان به خوشی نکړي، همداسې به تړلی وي. او بله ژمنه يې دا وکړه چې بيا به تر ابده د بني قريظه سيمې ته نه ورځي. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر شو، نو ويې فرمايل: (**أما إنه لو جاءني لاستغفرت له، أما إذ قد فعل ما فعل فما أنا بالذي أطلقه من مكانه حتى يتوب الله عليه**).که ابو لبابه ماته راغلی وای، نو مغفرت به مې ورته غوښتی وای، خو اوس يې چې ځان تړلئ، نو تر هغې پورې يې نه خلاصوم تر څو يې چې الله تعالی توبه نه وي قبوله کړې.

د ابو لبابه له دغه مشورې سره سره بني قريظه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ته تسليم او سلامي شول. يهودو د اوږدې محاصرې تاب او توان هم درلود ځکه ښه ډير خوراکي مواد، اوبه هر څه ورسره وو، کلا ګانې يې ښه مضبوطې وې، په مقابل کې مسلمانان په خالی ميدان کې وو، له لوږې او يخنۍ سره مخ وو، ستړيا خو يې دومره وه چې اندازه يې ګرانه ده. خو دا جګړه هم د اعصابو جګړه وه، الله تعالی د يهودو په زړونو کې ويره واچوله، حوصلې يې ټيټې شوې. په همدې وخت کې علي (رضي الله عنه) او زبير (رضي الله عنه) ورمخکې شول، علي (رضي الله عنه) چيغه وکړه: اې د ايمان لښکره! قسم په خدای چې يا به د حمزه (رضي الله عنه) په شان شهيد شم او يا به دا کلا فتحه کړم. د همدې آواز له اوريدو سره يهود د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې سلامي شول.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې نارينه يهودان دې بنديان شي، د همدې امر په اساس د محمد بن مسلمه انصاري (رضي الله عنه) تر مراقبت لاندې د هغوی په لاسونو کې زولنې واچول شوې، ښځې او ماشومان بيل ځای ته يووړل شول. د اوس قبيلې خلک رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغلل عرض يې وکړ يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تا زمونږ د ورونو خزرج له حليفانو (بني قينقاع) سره هسې ښه معامله وکړه، دا بني قريظه زمونږ حليفان او دوستان دي له دوی سره هم ښه وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل:(**ألا ترضون أن يحكم فيهم رجل منكم؟**) **قالوا: بلي. قال:** (**فذاك إلى سعد بن معاذ**). آيا تاسې پدې خوښ ياستئ چې ستاسې يو شخص د دوی

په هکله فيصله وکړي؟ دوې وويل: هو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: دا فيصله دې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) وکړي. دوی وويل: بالکل سمې ده. ټول پرې راضي يو.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مدينې ته خبر وليږه چې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) دې را حاضر شي. نوموړی د احزاب په غزاکې ټپي شوی او د مټ رګ يې پرې شوی ؤ، او له همدې امله په مدينه کې پاتې ؤ. کله چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبر ورورسيد، نو په خره باندې سپور شو او پداسې حال کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لور روان شو چې د قوم خلک يې يوې او بلې خوا ته روان وو ورته ويل يې: سعده! له خپلو حليفانو سره ښه وکړه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ددې لپاره حکم ګرزولی يې چې د دوی په هکله نرمه او غوره فيصله وکړې! سعد (رضي الله عنه) د دوی خبرې اوريدلې، خو يې نه ويل، خو کله چې دوی ډېر اصرار وکړ نو ده ورته وويل: اوس هغه وخت رارسيدلی دی چې سعد د الله (جل جلاله) پخاطر د هيچا پروا ونه ساتي. خلکو چې دا خبره واوريده يو شمير له همدې ځايه ورنه وګرځيدل، يو له بل سره يې غمشريکي وکړه او خفګان يې څرګند کړ.

کله چې سعد (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورلنډ شو، اصحابو ته يې امر وکړ چې: (قوموا إلى سيدکم). خپل مشر ته پاڅيږئ! خلک پاڅيدل او سعد (رضي الله عنه) يې له خره نه راکوز کړ او ورته ويې ويل: سعده! بني قريظه ستا حکم او فيصلې ته تسليم شوي. ده وويل: آيا زما فيصله پر دوی نافذه ده؟ دوی ورته وويل: هو. ده وويل: آيا مسلمانان به هم زما حکم مني؟ دوی ورته وويل: ولې نه. بيايې ويل: ايا زما فيصله هغه چاته هم د منلو وړ ده چې دلته تشريف لري؟ او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته يې د تکريم او تعظيم په دود اشاره وکړه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (نعم، وعلي). هو. زه هم ستا فيصله منم. سعد وويل: نو زما فيصله دا ده چې نارينه يې بايد ووژل شي، اولادونه او ښځې زوزاده يې دې اسيران کړی شي او مالونه يې دې وويشل شي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې فيصلې په اوريدو سره وفرمايل: (لقد حکمت فيهم بحکم الله من فوق سبع سموات). تا د دوی په هکله هغه فيصله وکړه کومه چې الله تعالی له اوو آسمانو پاس کړې وه.

د بني قریظه په هکله د سعد (رضي الله عنه) حکم ډیر عادلانه او په انصاف ولاړ و، ځکه دوی نه یوازې له مسلمانانو سره غدر او خیانت کړی ؤ بلکه د مسلمانانو د له مینځه وړلو لپاره یې ۱۵۰۰ تورې، دوه زره نیزې، ۳۰۰ زغرې او ۵۰۰ ډالونه هم تیارکړي وو او دا ټول شیان له فتحې وروسته مسلمانانو غنیمت کړل.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په امر سره د بني قریظه ټول افراد د بني النجار قبیلې د بنت الحارث نومې ښځې په کور کې بندیان شول هلته د مدینې په بازار کې ورته کندې وایستل شوې، وروسته دوی ډلې، ډلې ورته راوستل کیدل او هملته به یې سرونه پرې کیدل. په همدې حالت کې یوه یهودي خپل مشر کعب بن اسد ته وویل: څه فکر کوې له مونږ سره به څه معامله کیږي؟ ده ورته وویل: تاسې هیچرته هم له عقل نه کار نه اخلئ،نه ګورئ چې بلونکي نه دریږي؟ او څوک چې ځي بیرته نه راستنیږي، قسم په خدای چې زمونږ سرنوشت (برخلیک) مرګ دی. پدې ترتیب سره د بني قریظه د شپږ یا اوه سوه کسانو سرونه قلم شول.

ددې فیصلې په تنفیذ سره د غدر او خیانت جرړې له بیخه ووتلې، او هغه خاینان پخپله سزا ورسیدل کوم چې تړون یې مات کړی و، او په ډیر سخت وخت کې یې د مسلمانانو د تباهۍ په نیت له مشرکینو سره لاس یو کړی و، او پدې عمل او کړو سره د هغو جنګي مجرمینو په ډله ورګډ شوي وو کوم چې د محاکمې او اعدام وړ دي.

دلته له دوی سره د بني نضیر قبیلې لوی شیطان او د احزاب جګړې لوی مجرم حیي بن اخطب هم ووژل شو نوموړی د ام المؤمنین صفیه (رضي الله عنها) پلار ؤ. هغه وخت چې قریش او غطفان د جګړې له ډګر نه په شا شول، نو حیي راغی او له بني قریظه سره یو ځای پاتی شو، خپله هغه وعده یې پوره کړه چې د جګړې په دوران کې یې له کعب بن اسد سره کړې وه. ده هغه وخت کعب دیته اړ ایستلی ؤ چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړي او له مشرکینو سره یو ځای د هغه په خلاف په جګړه کې برخه واخلي او په مقابل کې یې دا ورته ویلي و چې زه به تر آخره درسره وم. همداسې یې وکړل له بني قریظه سره یو ځای اسیر شو، او کله چې د وژلو لپاره راوستل شو، چپنه یې په غاړه وه خو سورې سورې کړې یې وه تر څو څوک ورنه ګټه وانخلي، راوستل شو لاسونه یې له غاړې سره تړل شوي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې وویل: ستا سره په دښمنۍ پښیمانه نه یم، خو برې او غلبه د خدای په لاس کې ده، بیا یې زیاته کړه: اې خلکو! همدا به د الله امر ؤ، همدا به لیکل شوي او همدا مو تقدیر و، الله تعالی بني اسرائیلو ته وژل مقرر کړي ؤ، وریسې کیناست او همدلته یې سر پرې شو.

پدې پيښه کې له يهودو نه يوازې يوه ښځه ووژل شوه، هغه هم پدې دليل چې نوموړې پر خلاد بن سويد (رضي الله عنه) باندې د ميچنۍ تيږه ورغورځولې وه او هغه يې وژلی وُ، نو ددې په بدل کې دغه ښځه هم ووژل شوه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر کړی وُ چې يوازې هغه کسان دې ووژل شي چې ږيرې يې راغلې وي او د چا چې ږيره نه وي راغلی، نه دې وژل کيږي. پدې ډله کې عطيه القرظي هم وُ چې هغه وخت يې ږيره نه وه راغلې، نو ژوندی پاتې شو اسلام يې ومانه او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د صحبت شرف يې وګاټه.

ثابت بن قيس (رضي الله عنه) له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه سوال وکړ چې زبير بن باطا، مال او کورنۍ يې ده ته وروبښې! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه وروبښل. زبير له ثابت (رضي الله عنه) سره نيکي کړې وه، او د همدې نيکۍ په بدل کې يې هغه ته وويل: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ما ته را وبښلی، ستا مال او اولاد يې راوباښه، اوس دا ټول بيرته ستا. زبير چې د خپل قوم له مرګ نه خبر شو، نو ثابت (رضي الله عنه) ته يې وويل: زه د خپلې نيکۍ په نامه له تا نه ددې سوال کوم چې ما هم له خپلو دوستانو سره يو ځای کړه، يعنې ما هم ووژنه، نو بيايې دده سر هم پرې کړ او په نورو يهودانو پسې يې ورولېږه. ثابت د زبير زوی عبدالرحمن ژوندی وساته، عبدالرحمن په اسلام مشرف شو او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) صحبت يې وګاټه.

همدا راز ام المنذر سلمی بنت قيس النجاريه له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه هيله وکړه چې رفاعه بن سموال القرظي ورته ورو‌بښې! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ېې غوښتنه ومنله، او هغه يې وروباښه. رفاعه ژوندی پاتې شو ايمان يې راوړ او د اصحابو (رضي الله عنهم) په ډله کې شامل شو.

د تسليمۍ په شپه هم يو شمير يهودانو ايمان راوړ، او په همدې اساس د هغوی ژوند او مال په امن پاتې شول. په همدې شپه عمرو چې له خپل قوم بني قريظه سره په غدر او خيانت کې شريک نه و، له خپل کور نه د باندې راووت، د نبوي لښکر د پاسدارانو مشر محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) وليد، خو څه يې ورته ونه ويل، لاره يې ورکړه، او معلومه نه شوه چې هغه به چيرته تللی وي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بني قريظه له مالونو نه خمس بيل کړ او نور مالونه يې په مسلمانانو باندې وويشل، سواره ته يې درې برخې، دوې برخې يې د آس او يوه د سواره، او د پياده (پلي) لپاره يې يوه برخه وټاکله. وينځې

يې د سعد بن زيد الانصاري تر سرپرستۍ لاندې نجد ته و استولې، هلته يې وسله او آسونه وربانديې راونيول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وينځو له ډلې نه ريحانه بنت عمرو بن خناقه د خپل ځان لپاره خوښه کړه، او د ژوند تر پايه ورسره وه، دا د ابن اسحاق روايت دی.[1] خو کلبي وايي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه (ريحانه) آزاده کړه او په شپږم هجري کال يې په نکاح سره واخيستله، چې له حجه الوداع نه له راستنيدو وروسته وفات شوه او په بقيع کې خاورو ته ورسپارل شوه.[2]

وروسته له هغې چې د بني قريظه مساله ختمه شوه، الله تعالی د خپل صالح بنده سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هغه سوال قبول کړ چې مخکې يې يادونه شويده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) لپاره په جومات کې خيمه درولې وه تر څو هملته يې عيادت وکولی شي. د بني قريظه له فتحې وروسته د سعد (رضي الله عنه) ټپ خلاص شو او په بد واوښت. عائشه (رضي الله عنها) وايي: د سعد (رضي الله عنه) له ټپ نه وينې روانې شوې، په جومات کې د بنو غفار څو خيمې هم وې ټولو د سعد (رضي الله عنه) وينې وليدلې ځکه ډيرې زياتې بهيدلې وې، د وينو په ليدو سره هغوی چيغه کړه اې د خيمو خلکو! دا څه دي چې ستاسې له لوري زمونږ خوا ته را روان دي؟ ټولو وکتل چې د سعد (رضي الله عنه) له زخم نه وينې را روانې دي او په پای کې له همدې کبله وفات شو.[3]

په بخاري او مسلم کې له جابر (رضي الله عنه) نه روايت دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمايلي: **(اهتز عرش الرحمن لموت سعد بن معاذ)**. د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) په مرګ د الله تعالی عرش ولړزيد[4].

همدا راز ترمذي له انس (رضي الله عنه) نه په روايت سره وايي: **قال: لما حملت جنازة سعد بن معاذ قال المنافقون: ما أخف جنازته، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن الملائكة كانت تحمله)**.کله چې د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) جنازه پورته شوه، منافقانو وويل: دا څومره سپکه جنازه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: دا ځکه چې ملائکو وړله يعنې د هغه (سعد بن معاذ (رضي الله

(1). ابن هشام ۲/ ۲۴۵
(2). تلقيح فهوم اهل الاثر ص ۱۲
(3).صحيح البخاري ۲/ ۵۹۱
(4). صحيح البخاري ۱/ ۵۳۶. صحيح مسلم ۲/ ۲۹۴ جامع الترمذي ۲/ ۲۲۵

عنه) جنازه ملائکو وړله.[۱]

د بني قریظه د محاصرې په دوران کې له مسلمانانو نه یو تن (خلاد بن سوید) په شهادت ورسید، یوې یهودۍ ښځې د میچنې تیږه ورباندې وروغورځوله او مړ شو. همدا راز پدې ترڅ کې د عکاشه ورور ابو سنان بن محصن هم مړ شو.

ابو لبابه همدلته مسجد کې شپږ ورځې تړلی وُ د لمانځه په وخت کې به یې ښځه ورته راتلله خلاصاوه به یې او له لمانځه نه وروسته به بیرته په ستنې پورې تړل کیده، تر څو یوه ورځ سهار وختي یې الله تعالی توبه قبوله کړه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې چې د ام سلمه (رضي الله عنها) په کور کې وُ خبر ورکړل شو. ابو لبابه (رضي الله عنه) وایي ام سلمه (رضي الله عنها) د خپلې حجرې په دروازه کې ودریده او راته ویې ویل: ابو لبابه! مبارک شه، الله تعالی دې توبه قبوله کړه! ددې خبرې په اوریدو سره په جومات کې ناست اصحاب (رضي الله عنهم) را پاڅیدل تر څو خلاص يې کړي، خو ابو لبابه وویل: نه، تر څو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله تشریف نه وي راوړئ او زه یې نه وم خلاص کړئ بل څوک به مې نه خلاصوي. او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سهار لمانځه ته تشریف راوړ په ابو لبابه تیریده ورغی او خوشی یې کړ.

دا غزا (بني قریظه) د هجرت د پنځم کال د ذي القعدې په میاشت کې شوې وه، او د بني قریظه کلا بندی **۲۵** ورځې دوام کړی وُ.[۲]

الله تعالی د احزاب او بني قریظه غزا ګانو په اړه د احزاب سورت څو آیتونه نازل کړیدي. او په هغې کې یې د مؤمنانو او منافقانو د حال او احوال په هکله څرګندونې کړي، د مشرکینو ماتې ته یې اشاره فرمایلې، او د اهل کتابو د غدر او خیانت نتایج او پایلې یې په ګوته کړیدي.

---

[۱]. جامع الترمذي ۲/۲۲۵

[۲]. ابن هشام ۲/ ۲۳۷. ۲۳۸. صحیح البخاري ۲/ ۵۹۰، ۵۹۱. زاد المعاد ۲/ ۷۲-۷۴ ٠مختصر سیری الرسول للشیخ النجدي ص ۲۸۷ تر ۲۹۰.

له بني قريظه غزا نه وروسته پوځي عمليات

۱- د سلام بن ابي الحقيق وژل

سلام بن ابي الحقيق چې کنيه نوم يې ابو رافع ؤ، هغه لوی يهودي مجرم ؤ چې د مسلمانانو په خلاف يې د مشرکينو ډيرې لښکرې راوپارولې او زياته اندازه مال او پيسې يې ورکړې، بې حسابه مرستې يې ورسره وکړې.[۱]

دې مجرم به رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته هم زيات اذيت او ضرر رساوه، کله چې مسلمانانو د بني قريظه مشکل حل کړ، خزرج قبيلې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د ابو رافع د وژلو اجازه وغوښتله، ځکه لدينه مخکې اوس قبيلې کعب بن اشرف وژلی ؤ. اوس خزرج غوښتل چې دوی هم هغوی ته ورته يو ويار وګټي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوی غوښتنه ومنله او اجازه يې ورکړه چې ابو رافع ووژني، خو پدې امر يې تاکيد وکړ چې بايد ښځې او ماشومان ونه وژل شي او هغوی ته خطر متوجه نه شي. خزرج ددې وظيفې د انجام لپاره پنځه کسيز ګروپ جوړ کړ، د ګروپ ټول غړي له بنو سلمه کورنۍ څخه وو او مشر يې عبدالله بن عتيک نوميده. دغه ګروپ د خيبر په لور روان شو، چيرته چې د ابو رافع کلا وه، ماښام وررسيدل، خلک ټول خپلو کورونو ته راغلي وو. عبدالله بن عتيک خپلو ملګرو ته وويل تاسې ټول همدلته کينئ، زه ځم او له دروازه وان سره خبرې کوم، غواړم د هغه زړه په لاس راوړم، کيدای شي له همدې لارې نه کلا ته ورد ننه شم. لاړ او دروازې ته لنډ يو ځای داسې کيناست چې خپل چادر يې په سر واچاوه او داسې يې ښودله چې ګويا د قضاء حاجت لپاره ناست دی. خلک ننوتل، دروازه وان غږ پرې وکړ اې د خدای بنده! که غواړې چې ننوزې،نو زر داخل شه زه دروازه بندوم.

عبدالله بن عتيک کيسه کوي وايي: په همدې خبرې سره لاړم ، کلا ته د ننه شوم، او د ننه پټ شوم کله چې خلک ټول داخل شول، دروازه وتړل شوه، پيره دار کلياني ټولې له

---

[۱]. فتح الباري ۷/ ۳۴۳.

دروازې سره خوا کې په څنګ درې وځړولې. زياتوي وروسته زه ورغلم او دا کليانې مې راواخستلې، راتلونکي دروازه مې خلاصه کړه، ابو رافع په بالاخانه کې ؤ همله يې مجلس ښه ګرم ؤ ما څاره، کله چې د مجلس او کيسو خلک ورنه لاړل، زه وروختلم، هره دروازه به مې چې پرانيستله، نو بيرته به مې له ننه خوا نه تړله، او له ځان سره مې ويل که چيرې خلک درباندې خبر شي نو مخکې لدينه چې هغوی ما ته راورسيږي زه به ابو رافع ووژنم. ابو رافع ته وررسيدم، کوټه يې تياره وه او له خپلې کورنۍ سره ؤ نه پوهيدم چې ځای يې چيرته دی؟ غږ مې وکړ ابو رافع! ده وويل: څوک يې؟ په غږ پسې لاړم او پداسې حال کې مې د تورې ګوزار پرې وکړ چې ويرې اخيستی وم، پدې ګوزار هيڅ هم ونه شول هغه چيغې کړې. زه ې‌ی له کور نه راووتلم او لږ انتظار مې وکړ، بيا بيرته ورغلم، ورته ومې ويل: دا څه غږ دی اې ابو رافع! ده وويل: مور دې بوره شه، همدا اوس يوه سړي د تورې ګوزار راباندې وکړ. ابو رافع زياتوي: همدلته مې يو قوي ګوزار پرې وکړ، سخت ټپي شو، خو مړ نه شو، بيا مې د تورې څوکه د هغه په خېټه کېښوده او زور مې ورکړ تر څو له شا يې ووتله او پوه شوم چې مړ شو، نور د باندې راووتلم دروازې مې يو په بل پسې خلاصولې، په يوه زينه کې راکوزيدم فکر مې کاوه چې پښه مې ځمکې ته رسيدلې خو داسې نه وه د لاندې ولويدم، سپوږمۍ ښه رڼا کوله، پښه مې ماته شوه خپل پټکی (پګړی) مې را خلاص کړ او پښه مې ورباندې وتړله، روان شوم او له دروازې سره کيناستم. له ځان سره مې فيصله وکړه چې تر هغې پورې به نه ځم تر څو يې له مرګ نه ښه مطمئن شوی نه وم، چرګ غږ چرګانو آذانونه وکړل، او د کلا په چار ديوالۍ هم غږ وشو د حجاز د تاجر د مرګ خبر اعلانوم. دا مې چې واوريدل راغلم او خپلو ملګرو ته مې وويل: چې ځئ، الله تعالی ابو رافع وواژه. راغلو او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته حاضر شوو، خبر مې ورته تير کړ. ده راته وفرمايل: پښه دې وغزوه، پښه مې اوږده کړه هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل مبارک لاس ورباندې راتير کړ او داسې جوړه شوه لکه چې بالکل ماته شوې نه وي.[١]

دا د بخاري شريف روايت دی. ابن اسحاق وايي چې د هغه ګروپ ټول غړي کلا ته ورد ننه شوي وو او ټولو په ګډه ابو رافع وژلی و، او هغه څوک چې توره يې د ابو رافع په خېټه کې د ننه کړې وه د تورې وار يې پرې کړی و د هغه نوم عبدالله بن انيس

---

[1]. صحيح البخاري ٢/ ٥٧٧

(رضي الله عنه) وۀ. په دې روايت کې دا هم راځي کله چې دوی هغه وواژه، او د شپې د عبدالله بن عتيک پښه ماته شوه، ملګرو يې هغه پورته کړ او ټول له کلا سره خوا کې د يهودو په يوه چينه کې پټ شول، يهودانو اورونه بل کړل، يوې خوا بلې خوا يې پلټنې پيل کړې، بالاخره مايوس او نامراده د خپل مشر سر ته ورغلل، په همدې وخت کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) روان شول او مدينې ته لاړل.[1]

دغه سريه د پنځم هجري کال د ذي القعدې او يا ذي الحجې په مياشت کې وه.[2]

پدې وخت کې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشرکينو،کفارو او يهودو، او نورو جنګي مجرمينو له مشکل نه فارغ شو، د هغوی حساب يې تصفيه کړ، نو د نورو مشرکو قبايلو او اعرابو (کوچيانو) په خلاف يې د يو لړ تاديبي بريدونو امر ورکړ، ځکه دا هغه کفار وو چې بې له زوره يې له خپلو شرارتونو او اذيتونو لاس نه اخيست، امنيت يې خراباوه، نو د دوی د شر او بې امنۍ له مينځه وړل يو ضرورت وۀ چې بايد تر سره شوی وای.

۲- د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) سريه

له احزاب او قريظه غزا نه وروسته لومړنۍ سريه د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ده. پدې سريه کې (۳۰) سواره وو، دغه ډله اصحاب (رضي الله عنهم) د نجد د بکرات سيمې د ضريه څنډې قرطاء ته لاړل، د ضريه او مدينې تر مينځ د اوو ورځو لار وه. دوی د شپږم هجري کال د محرم مياشتې په شلمه د بني بکر بن کلاب مېنې ته ور روان شول، کله يې چې حمله ورباندې وکړه، خلک يې ټول وښتيتدل، مسلمانانو يې ټول څاروي (ميږې او پسونه) ونيول، او وروسته پداسې حال کې چې د محرم د مياشتې يوه ورځ پاتې وه بيرته مدينې ته ورسيدل.

له مشرکينو سره ثمامه بن اثال الحنفي د بني حنيفه قبيلې مشر هم وۀ، نوموړی په پټه سره د مسيلمه الکذاب په امر د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ترور لپاره وتلی وۀ،[3] چې مسلمانانو ونيو رايې ووست جومات ته يې بوته او هلته يې په يوه ستنې پورې وتاړه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشريف ورووړ او ويې فرمايل: ثمامه څه دي درسره؟ ده وويل: له ما سره خير دی يا محمد

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۲۷۴ - ۲۷۵

[2]. رحمه للعالمين ۲/۲۲۳ – ابن هشام ۲/۲۳۷ – ۲۳۸ صحيح البخاري ۲/ ۵۹۰ – ۵۹۱ زاد المعاد ۹۱

[3]. السيره الحلبيه ۲/ ۲۹۷

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که مې ووژنې نو یو وینه لرونکی به دې وژلی وي او که احسان راباندې وکړې، نو په یوه قدر دان او احسان منونکي به دې احسان کړی وي، او که چیرته مال او پیسې غواړې، نو څومره چې غواړې همدومره به درکړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هیڅ ورته ونه ویل همداسې ورنه لاړ، بیا ورته راغی او هماغه خبره یې ورته تکرار کړه. د ثمامه ځواب هم هماغه وُ. دریم ځل یې بیا تشریف راوړ او د همغې خبرې له تکرار نه وروسته یې وفرمایل: ثمامه خوشی کړئ، اصحابو (رضي الله عنهم) خوشی کړ. هغه لاړ او له جومات سره نژدې د خرما یوه باغ ته ورغی، غسل یې وکړ او بیرته راغی په اسلام مشرف شو او ویې ویل:

یا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! قسم په الله د ځمکې پر مخ مې له تا نه زیاته دښمني له بل چا سره نه درلوده، خو اوس له ټولو نه زیاته مینه درسره لرم، قسم په خدای له ټولو نه مې ستا له دین نه ډیر نفرت درلود، خو اوس له ټولو ادیانو نه ستا دین راته ګران دی، ستا اصحابو هغه وخت ونیولم چې ما د عمرې نیت کړی وُ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زیری ورکړ او ورته ویې فرمایل: لاړ شه عمره وکړه.

ثمامه چې کله مکې ته ورسید نو قریشو ورته وویل: بې دینه او ګمراه شوې یا ثمامه! ده وویل: نه قسم په الله زه نه یم بې لارې شوی، بلکه زه د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دین مشرف شوم، اې قریشو دا هم واورئ چې لدینه وروسته به تر هغې پورې له یمامه نه یوه دانه غنم هم درته رانشي تر څو یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه نه وي کړې. یمامه هغه وخت د مکې لپاره د ځمکې او پټې حیثیت درلود. ثمامه عمره ادا کړه او خپل کورته ستون شو.

مکې ته یې غله استول بند کړل، قریش ډیر په تکلیف شول، او مجبور شول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خط ولیکي او د خپلې خپلوۍ په روی یې ورنه وغوښتل چې ثمامه ته امر وکړي غله او غنم مکې ته خوشي کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی غوښتنه ومنله او ثمامه ته یې ولیکل چې مکې ته خوراکي مواد لیږل بیرته پیل کړي.[1]

۳- د بني لحیان غزا

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۱۹ز مختصر سیره الرسول للشیخ النجدي ص ۲۹۲-۲۹۴

بنو لحیان هغه قبیله ده چې د رجیع په سیمه کې یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) سره غدر او خیانت کړی ؤ، لس تنه یې په شهادت رسولي وو، او دوه نور یې د مکې په مشرکینو پلورلي وو. د بنو لحیان مېنه د مکې له پولو سره او په حجاز کې د ننه وه. هغه وخت د مسلمانانو او قریشو او نورو اعرابو تر مینځ سخت کشمکش روان و، نو پداسې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مناسبه نه ګڼله چې د لوی دښمن سره خوا کې په کوم جنګي اقدام لاس پورې کړي، خو کله چې د احزاب په غزا کې مشرکینو ماتې وخوړه، ارادې یې کمزورې او حوصلې یې تر ډېره حده پرېوتې، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه چې له بني لحیان نه د رجیع په پیښه کې د شهید شویو اصحابو (رضي الله عنهم) غچ واخلي.

همدا وه چې د شپږم هجري کال د ربیع الاول او یا جمادي الاولی په میاشت کې په بنو لحیان د حملې په نیت ووت، عبدالله بن ام مکتوم یې په مدینه کې خلیفه وټاکه، خلکو ته یې داسې وښوله چې ګویا د شام په لور روان دی. مخکې لاړ د امج او عسفان تر مینځ د غران نومې وادۍ مینځ ته ورسید. دا هغه ځای ؤ چیرته چې درسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) په شهادت رسیدلي وو، د هغوی لپاره یې دعا وکړه. بنو لحیان چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ خبر واورید، ټول وتښتیدل، د غرونو سرونو ته لاړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوې ورځې همدلته پاتې شو، خو یو کس هم په لاس ورنغی، یوې خوا بلې خوا ته یې جنګي ګروپونه ولیږل خو بنو لحیان ترې تښتیدلي وو. وروسته د عسفان په لور ورغی لس سواره یې کراع الغمیم ته ولیږل تر څو قریش هم دده په راتګ خبر شي، بالاخره له ۱۴ شپو وروسته بیرته مدینې ته ستون شو.

د سراياوو او جنګي ګروپونو استول

لدينه وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مختلفې سريې او جنګي ګروپونه واستول، چې ددې پيښو لنډيز دا دی:

۱- د عکاشه بن محصن (رضي الله عنه) **سريه:** دا د ۶ هجري کال د ربيع الاول يا ربيع الاخر په مياشت کې وه. عکاشه د ۴۰ کسيز ګروپ په مشرۍ د غمر سيمې ته روان شو. الغمر د بني اسد قبيلې يوه چينه وه مخکې لدينه چې عکاشه وروسيږي د هغه ځای مشرکين وتښتيدل، مسلمانان ورغلل، دوه سوه اوښان يې ونيول او مدينې ته يې راوستل.

۲- د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) **سريه:** دا هم د شپږم هجري کال د ربيع الاول يا ربيع الاخر په مياشت کې وه. محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) له لسو کسانو سره د بني ثعلبه په سيمه کې د ذي القصه په لور روان شو، هلته د دښمن سلو کسانو کمين ورته نيولی ؤ، کله چې مسلمانان ويده شول هغوی حمله ورباندې وکړه او له محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) نه پرته ټول يې شهيدان کړ، يوازې محمد په ټپي حالت کې ورنه خلاص شو.

۳- د ابو عبيده بن الجراح (رضي الله عنه) **سريه:** دا هم د ۶ هجري کال د ربيع الاخر په مياشت کې د ذي القصه په لور وه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) د ملګرو له شهادت نه وروسته ابو عبيده (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې د بني ثعلبه مقابلې ته لاړ شي. هغه له ۴۰ کسانو سره د اصحابو (رضي الله عنهم) د شهادت ځای ته ورغی، د شپې يې پياده سفر وکړ او سهار وختي يې پر بني ثعلبه بريد وکړ، خو هغوی بيا هم ورنه وتښتيدل، يوازې يو کس په لاس ورغی هغه هم اسلام راوړ. مسلمانانو يو شمير څاروي او پسونه په غنيمت ونيول.

۴- د زيد بن حارثه (رضي الله عنه) **سريه:** د ۶ هجري کال د ربيع الاخر په مياشت

کې وه. دا د مرالظهران په سيمه کې د بني سليم په يوه چينه کې چې جموم نوميده پيښه شويده. زيد (رضي الله عنه) لاړ او هلته يې د مزينه قبيلې يوه ښځه چې حليمه نوميده ونيوله، دې ښځې د بني سليم يوه محله وروښوده چيرته چې مسلمانانو ډير پسونه، څاروي او بنديان ونيول. کله چې زيد (رضي الله عنه) بيرته راستون شو او غنيمتونه يې له ځان سره راوړل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نوموړې ښځې ته ددې خپل ځان او ميړه دواړه وروبښل يعنې دواړه يې آزاد کړل.

۵- عيص ته د زيد بن حارثه (رضي الله عنه) **سريه:** دا د ۶ هجري کال په جمادي الاولی کې وه. زيد له ۱۷۰ سوارو سره د عيص په لور وخوځيد، هلته يې د قريشو هغه قافله په لاس کې پريوته چې مشر يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زوم ابو العاص وؤ. ابو العاص پخپله نجات وموند، لاړ، سيده مدينې ته راغی او له زينب (رضي الله عنها) نه يې پناه وغوښتله، او ورته ويې ويل چې له خپل مهربان پلار (حضرت محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)) نه سوال وکړي چې ددې قافلې مالونه بيرته ده ته ورکړي. زينب (رضي الله عنها) همداسې وکړل، له خپل پلار (صلی الله عليه وسلم) نه يې همدا سوال وکړ! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خلکو ته وويل، که مو خوښه وي نو دا مالونه بيرته ورکړئ! اصحابو (رضي الله عنهم) ټولو په خپله خوښه هر څه بيرته ورکړل. ابو العاص له خپلو مالونو سره مکې ته ستون شو، ټول شيان يې خپلو خاوندانو ته وسپارل بيا يې ايمان راوړ او مدينې ته يې هجرت وکړ، او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله لور زينب (رضي الله عنها) چې تقريباً درې نيم کال مخکې يې هجرت کړی ؤ بيرته په هماغه لومړنۍ نکاح سره ابو العاص ته ورکړه او دا خبره په صحيح حديث سره ثابته ده[1]. او په اولنۍ نکاح يې ځکه بيرته ورکړه چې هغه وخت له مشرکينو سره د مسلمانو ښځو د نکاح د تحريم آيت شريف نه و نازل شوی. او هغه حديث او روايت صحيح ندی چې وايي رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زينب په نوې نکاح سره ابو العاص ته ورکړه او يا يې شپږ کاله وروسته ورکړه. دا د معنی او سند دواړو له لارې سيي ندی.[2]

تعجب دی هغو کسانو ته چې پدې ضعيف حديث استناد کوي او وايي: ابو العاص د

[1]. سنن ابي داود مع شرحه عون المعبود باب الى متى ترد عليه المراة اذا اسلم بعدها.

[2]. تحفه الاحوذي ۱۹۵/۲ – ۱۹۶ ته مراجعه وکړئ.

مکې له فتحې نه مخکې د اتم هجري کال په وروستيو کې ايمان راوړی، بيا د همدې خبرې مخالفه خبره کوي او وايي: زينب (رضي الله عنها) د اتم هجري کال په لومړيو کې وفات شويده. پدې هکله مو پر بلوغ المرام باندې پخپل تعليق کې مفصلې خبرې کړې، موسی بن عقبه عقيده لري چې دغه پيښه د ابي بصير او ملګرو له خوا يې په اووم هجري کال کې پيښه شويده، خو دا خبره نه له صحيح او نه هم له ضعيف حديث سره تطابق لري.

۶- د زيد (رضي الله عنه) **سريه:** دا هم د ۶ هجري کال په جمادي الاخره مياشت کې وه. زيد (رضي الله عنه) له ۱۵ کسانو سره د بني ثعلبه په لور ووت، طرف يا طرق نومې سيمې ته ورغی، اعراب ورنه وتښتيدل او فکر يې کاوه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله پر دوی باندې د بريد په نيت راوتلی دی. زيد او ملګرو يې له مشرکينو نه شل اوښان په غنيمت ونيول، اوڅلور ورځې له مدينې نه غايب وُ.

۷- بيا هم وادي القری ته د زيد (رضي الله عنه) **سريه:** زيد د ۶ هجري کال د رجب په مياشت کې له ۱۲ کسانو سره د قری په وادي کې د دښمن د تحرکاتو د معلومولو پخاطر ووت. هلته د قری اوسيدونکو حمله ورباندې وکړه، ۹ کسان يې ورنه شهيدان کړل او د زيد په شمول دری نور ژوندي پاتې شول.(۱)

۸- د خبط سريه: دا د آتم هجري کال په رجب مياشت کې وه، خو د پيښې له بهير نه داسې ښکاري چې دا بايد له صلح حديبيه نه مخکې واقع شوې وي. جابر (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ دری کسانو ته چې مشر مو ابو عبيده بن الجراح ؤ امر وکړ چې لاړ شو او د قريشو د کاروان څارنه وکړو، په لاره کې سخت وږي شوو له ډيرې لوږې مو خبط (يو ډول بوټی دی) وخوړل، او له همدې وجې دغه لښکر ته د خبط لښکر نوم ورکړل شو.
وروسته يوه سړي دری اوښان راته حلال کړل، بيايې دری نور راته حلال کړل، دريم ځل يې بيا درې اوښان راته حلال کړل، بيا ابو عبيده (رضي الله عنه) هغه لدې کار نه منع

(۱). رحمه للعالمين ۲/ ۲۲۶.زاد المعاد ۲/ ۱۲۰ – ۱۲۲. حواشي تلقيح فهوم اهل الاثر ص ۲۸،۲۹.

کړ. پدې وخت کې له بحر نه يو ماهي چې عنبر ورته ويل کيده راته را واچول شو او هغه مو پوره نيمه مياشت خواړه، غوړي مو يې هم استعمالول، تر څو بيرته په پښو ودريدو او خپل اولني حالته ورسيدو. ابو عبيده ددې ماهي د پوښتيو يو هډوکی واخيست، بيا يې په لښکر کې تر ټولو دنګ سړي ته وويل چې په تر ټولو لوړ اوښ باندې سپور شي، بيا همدا دواړه تر دې هډوکي لاندې تير شول. مطلب دا چې د ماهي د پوښتۍ هډوکی ډير اوږد وُ. جابر (رضي الله عنه) زياتوي مونږ ددې ماهي له غوښې نه يوه اندازه د توښې په دود راسره واخيستله او کله چې مدينې ته ورسيدو، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته مو دا کيسه تيره کړه، هغه وفرمايل: (**هو رزق أخرجه الله لكم، فهل معكم من لحمة شيء تطعمونا؟**).دا د الله تعالی له لوري د ستاسې رزق او روزي وه، ايا له هغې غوښې نه څه اندازه درسره شته چې مونږ ته يې را کړئ؟ نو مونږ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته له هغې غوښې نه يوه اندازه ورولیږله.[1]

مونږ مخکې وويل چې د کيسې سياق پدې دلالت کوي چې دا سريه بايد له صلح حديبيه نه مخکې واقع شوې وي، ځکه چې له حديبيې نه وروسته خو مسلمانان د قريشو د کاروانو مخې ته نه ورتلل، او پر هغوی يې حمله نه کوله.

---

[1]. صحيح البخاري ۲/ ۶۲۵. صحيح مسلم ۲/ ۱۴۵ - ۱۴۶

د بني المصطلق او يا مريسيع غزا

۶ هجري کال، د شعبان مياشت

دغه غزا که څه هم له عسکري پلوه دومره لويه او مهمه غزا نده، خو پدې دوران کې داسې پېښې شوې دي چې په اسلامي ټولنه کې يې داسې اړ دوړ او جنجالونه راولاړ کړل چې په ترڅ کې يې د منافقانو له مخ نه پردې پورته شوې، او داسې تعزيراتي قوانين رانازل شول چې اسلامي ټولنې ته يې د عظمت، سپېڅلتيا، کرامت او پاک نفسۍ نوی رنګ ورکړ. مونږ به لومړی د غزا په هکله خبرې وکړو، ورپسې به له نورو پېښو نه وغږېږو.

د صحيح روايت په اساس سره ويلی شو چې دغه غزا د شپږم هجري کال د شعبان په مياشت کې وه.[1] ددې غزا سبب هم دا وُ: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې د بني مصطلق رئيس حارث بن ابي ضرار له خپل قوم او نورو

[1]. دليل يې دا دی چې د افک په حديث شريف کې دا ثابته ده چې دغه پېښه د حجاب د حکم له نازليدو نه وروسته وه د حجاب آيت خو د زينب (رضي الله عنها) په هکله نازل شوی وُ، او زينب (رضي الله عنها) خو دغه وخت يعنې د حجاب د حکم د نزول په وخت کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په نکاح کې وه ځکه له زينب (رضي الله عنها) سره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) واده د پنځم هجري کال په ذي القعده او يا ذي الحجه کې شوی و، او دغه غزا خو د شعبان په مياشت کې وه نو دا به د ۶ هجري کال شعبان وي نه د پنځم کال او د افک له پېښې وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عايشې په هکله پوښتنه ترې وکړې وه چې دې ورته وويل: زه خپلې سترګې او غوږونه ساتم، حضرت عايشه (رضي الله عنها) فرمايي: چې زينب (رضي الله عنها) يوازينۍ بی بی وه چې له ما سره يې سيالي کوله.
بناء دا د شپږم کال د شعبان مياشت شوه. او دا روايت چې وايي سعد بن معاذ او سعد بن عباده (رضي الله عنهما) د افک د اصحابو په هکله يو له بل سره مناقشه او منازعه وکړه، يعنې دا چې دا غزا بايد د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) له وفات نه مخکې پېښه شوې وی، معلومه ده چې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) د ۵ هجري کال په اخرو کې له بني قريظه غزا نه وروسته وفات شويدی، نو پدې اساس د بني مصطلق غزا هم بايد په پنځم هجري کال کې شوی وي، ددې اشکال صحيح ځواب دا دی چې ددې روايت راوي سهوه شوی او سهوا يي له سعد بن عباده (رضي الله عنه) سره د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) نوم راوړی دی، ابن اسحاق له زهري له عبيدالله بن عبدالله بن عتبه او هغه له عائشه (رضي الله عنها) نه روايت کړی او په هغه روايت کې د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) نوم نشته بلکه هلته دا سيد بن حضير نوم راغلی دی ابو محمد بن حزم وايي چې همدا خبره صحيح ده. (زاد المعاد ۱۱۵/۲) پدې هکله د محمد الغزالي خبره هم د حيرانتيا وړ ده هغه ابن قيم ته دا خبره منسوبوي چې ګويا هغه هم وايي دغه غزا په پنځم هجري کال کې شويده (فقه السيره ص ۲۲۳). حال دا چې په الهدي (۱۱۵/۲) کې چې هغه څه ويلي هغه بالکل ددې خبرې مخالف دی.

عربانو سره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د جګړې لپاره راوتلی دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبر په اوریدو سره بریده بن حصیب اسلمي ته امر وکړ چې لاړ شي او د خبر تحقیق وکړي. هغه لاړ او له حارث بن ابي ضرار سره یې خبرې وکړې، او بیا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راوړ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د خبر له صحت نه ډاډه شو، نو اصحابو (رضي الله عنهم) ته یې د تلو قومانده ورکړه او په بیړه سره روان شو. دغه وخت د شعبان د میاشتې دوې ورځې پاتې وې، له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره دا ځل یو شمیر هغه منافقین هم روان شول چې په مخکینو غزا ګانو کې یې برخه نه وه اخیستې.

دا ځل یې زید بن حارثه (رضي الله عنه) او په بل روایت ابوذر (رضي الله عنه) او په دریم روایت سره نمیله بن عبدالله لیثي (رضي الله عنه) په مدینه کې خلیفه وټاکه.

حارث بن ابي ضرار هم یوه جاسوس ته وظیفه ورکړې وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لښکر څارنه وکړي، مسلمانانو هغه جاسوس ونیو او ویې واژه.

کله چې حارث ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ او د خپل جاسوس د ژولو خبر ورسید ډیر وویرید، ملګري یې هم وارخطا شول، یو شمیر عربان ورنه لاړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بحر ساحل ته نژدې د قدید خوا ته د دوی یوې چینې ته چې مریسیع نومیده ورسید. هغوی هم د جنګ تیاري ونیوله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب (رضي الله عنهم) په لیکو برابر کړل، بیرغ له ابوبکر (رضي الله عنه) سره وُ، د انصارو جنډه یې سعد بن عباده (رضي الله عنه) ته ورکړې وه. دواړه لښکرې سره مخامخ شولې، څه وخت یې یو بل په غشو سره وویشتل، بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د برید امر ورکړ، ټولو اصحابو (رضي الله عنهم) په یوه حرکت حمله وکړه، دښمن ته یې ماتې ورکړه او بریالي شول. یو شمیر مشرکین ووژل شول، ښځې او اولادونه یې د مسلمانانو په اسارت کې ولویدل، ډیر پسونه او څاروي یې هم په غنیمت ونیول له مسلمانانو نه یوازې یو کس شهید شو، هغه هم سهوا د یوه انصاري له لاسه مړ شو، هغه و نه پیژانده د دښمن ګمان یې ورباندې وکړ او ویې واژه.

دا د اهل مغازي او اهل السیر رایه ده. ابن قیم وایي چې دا ګمان او وهم دی، ځکه حقیقت دا دی چې پدې غزا کې جګړه نده پیښه شوې، مسلمانانو پر دوی حمله وکړه،

ښځې اولادونه او مالونه یې ورنه ونیول. په بخاري کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بني مصطلق غافلګیر کړل یعنې ناڅاپي برید یې ورباندې وکړ.[١]

په اسارت نیول شویو ښځو کې جویریه بنت حارث هم وه، لومړی هغه د ثابت بن قیس په برخه ورسیده، هغه ورسره مکاتبه وکړه یعنې د یوه اندازه مال په بدل کې یې د آزادۍ وعده وکړه، دواړه پدې راضي شول چې جویریه په څه پیسې ورکوي او هغه به یې آزادوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدغه ټاکلی مبلغ ابن قیس ته ورکړ او جویریه یې پخپله نکاح کړه. جویریه (رضي الله عنها) د قوم د رئیس حارث لور وه، او کله چې دې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نکاح شرف تر لاسه کړ نو اصحابو (رضي الله عنهم) ټولو خپل غلامان او وینځې آزادې کړې، ځکه دوی ویل چې دا قوم خو اوس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خسرګنۍ ده، نو باید قدر یې وشي. همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپلوۍ د احترام په دود کې یې هغوی ټول آزاد کړل، هغوی هم له آزادۍ نه وروسته ټولو چې سل کورنۍ وو ایمان راوړ او په اسلام مشرف شول.[٢]

پدې غزا کې د ټولو پیښو اصلي او اساسي عامل د منافقینو رئیس عبدالله بن ابي وُ، نو مخکې لدینه چې ددې پیښو په اړه څه ووایو، غوره ګڼو لومړی د منافقینو د رول او په اسلامي ټولنه کې د دوی د منفي کړو وړو په هکله هم څه خبرې وکړو.

له بني مصطلق غزا نه مخکې د منافقینو رول او دریځ

څو ځله مو دا خبره کړیده چې عبدالله بن ابي له اسلام او مسلمانانو په ځانګړې توګه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره سخته کینه او دښمني لرله ځکه اوس او خزرج دده په مشرۍ سلا شوي وو، لګیا وو ده ته یې تاج جوړاوه، مرۍ او غمي یې ورته برابرول. په همدې حال کې هلته د اسلام لمر راوخوت، اوس او خزرج یې دده له پاچایۍ نه بلې خوا ته واړول، او له همدې ځایه عبدالله بن ابي دا فکر کاوه چې دده پاچایي رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورانه او خاورې کړه.

له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د عبدالله بن ابي دښمني د

(1). صحیح بخاري ١/ ٣٤٥. فتح الباري ٧/ ٤٣١

(2). زاد المعاد ٢/١١٢، ١١٣، ابن هشام ٢/ ٢٨٩_٢٩٠.

هجرت له پیل نه څرګند وه. یوه ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خره سپور د سعد بن عباده (رضي الله عنه) پوښتنې ته ور روان و او په هغه مجلس ورغی چې عبدالله بن ابي هم پکې ؤ کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ور ورسید د منافقینو رئیس خپله پزه پټه کړه او ویې ویل دلته دوړې مه راته کوئ! بیا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قرآنکریم آیتونه تلاوت کړل ده ورته وویل: په کور کې دې کینه، زمونږ مجلس مه را خرابوه.[1]

دا د هغه وخت خبره ده چې عبدالله بن ابي لا په اسلام سره تظاهر نه ؤ کړی، او کله یې چې له بدر نه وروسته په اسلام تظاهر هم وکړ خپله دښمني یې پرې نښودله، له الله (جل جلاله) او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې خپلې دښمنۍ ته ادامه ورکړه، تل یې هڅه کوله چې د مسلمانانو تر مینځ نفاق واچوي.

د اسلام د ذلت کوشش یې کاوه، له مشرکینو سره یې مرستې کولې، د بني قینقاع په پېښه کې یې چې کوم رول ادا کړی هغه خو مو مخکې ذکر کړی. همدا راز د احد په غزا کې یې مسلمانانو ته لوی غم، شر او مصیبت راولاړ کړ، د هغوی په مینځ کې یې ګډوډي، نفاق او خلاف واچاوه.

دغه منافق د مسلمانانو په حق کې له بې حده مکر و فریب نه کار اخیست، وروسته له هغه چې په اسلام سره یې تظاهر وکړ، هره جمعه به چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خطبې ویلو لپاره کیناسته نو هغه به پاڅید او خلکو ته به یې ویل: اې خلکو! دا دی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په وړاندې تشریف لري، الله تعالی پده سره تاسو ته عزت او منزلت در په برخه کړ، نو تاسې دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرسته وکړئ. خبرې یې واورئ او اطاعت یې وکړئ، بیا به کیناست، وریسې به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پاڅید او خطبه به یې وویله.

د منافقینو دغه رئیس دومره سپین سترګی و چې سره لدې چې د احد په غزا کې یې هغه غدر او خیانت وکړ، خو له غزا وروسته د لومړۍ جمعې په ورځ پاڅید او غوښتل یې هماغه څه ووایي کوم چې هره جمعه به یې له خطبې نه مخکې ویل، خو دا ځل مسلمانانو له جامو راونیو او ورته ویې ویل: د خدای دښمنه! کینه، ته ددې وړ نه یې چې دا خبرې وکړې، تا چې څه وکړل هغه ټولو ولیدل. پدې خبرو سره هغه خفه شو او له جومات نه روان شو، د خلکو له غاړو نه یې قدمونه اوچتول او په وتو وتو کې یې ویل:

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۵۸۴ - ۵۸۷ بخاري ۲/ ۹۲۴ ، مسلم ۲/ ۱۰۹

زه خو ددې جناب د ملاتړ لپاره پورته شوی وم، خو داسې ښکاري لکه چې ما کومه د جرم خبره کړې وي! له دروازې سره يو انصاري مخې ته ورته راغی او ورته ويې ويل: هلاک شې، بيرته وګرزه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به درته د مغفرت دعا وکړي. ده وويل: زه نه غواړم چې هغه راته د مغفرت دعا وکړي.[1]

همدا راز عبدالله بن ابي له بنو نضير سره مسلسله رابطه درلوده، له دوی سره په ګډه يې د مسلمانانو په خلاف توطيې جوړولې، ان تر دې چې ورته ويلي يې وو چې: که چيرې تاسې د مسلمانانو خلاف جګړې ته راووتئ نو مونږ به هم درسره وو، او که ستاسې په خلاف جګړه وشوه نو مونږ به ستاسې مرسته کوو.

همدا راز د احزاب په غزا کې ددې منافق او ملګرو کار يې دا وٶ چې د مسلمانانوپه مينځ کې ويره، پريشاني او ګډوډي را پيدا کړي، الله تعالی همدې مطلب ته د احزاب په سورت کې داسې اشاره فرمايي: ((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلاَّ غُرُوراً)) (الاحزاب: ۱۲).تر دې ايته چې فرمايي: ((يَحْسَبُونَ الأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلاَّ قَلِيلاً)) (الاحزاب: ۲۰)

[او (ياد کړه هغه وخت) کله چې وويل (ابن ابي، ابن قيشر او نورو) منافقانو او (وويل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، يمن، فارس) مګر په غرور او تيرايستو سره.]

[هغوی (له ويرې) داسې ګمان کوي چې د کفر لښکرې ندي تللې که چيرته بيا راشي لښکر د (مشرکينو جنګ ته) نو دوست ګڼي (منافقان) دا چې کاشکې دوی اوسيدونکي وی په (ليرو کليو د) اعرابو کې (له ښاره) چې پوښتنې به يې کولې (له ليرې) له (احوالو) خبرو ستاسې او که چيرې وی (دغه منافقان) په تاسې کې نو جنګ به يې نه وو کړی دوی مګر لږ (د پاره د رياء).]

پداسې حال کې چې د يهودو، منافقينو او مشرکينو په شمول ټول دښمنان پدې ښه پوهيدل چې د اسلام د بري او غلبې راز مادي تفوق، د وسلو، عسکرو او وسايلو ډيرښت ندی بلکه ددې بري راز هغه اخلاق او معنوي پياوړتيا ده چې مسلمانان پرې سينګار شويدي. او دا هم ټولو ته په ډاګه وه چې ددې عظمت او کرامت منبع هغه

[1]. ابن هشام ۲/ ۱۰۵

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې چې په نيکۍ، معنوي او اخلاقي لوړتيا او سپيڅلتيا کې تر ټولو لوړ مثال او قدوه دی. همدا راز ټول پدې ښه متيقن شوي وو او د پنځه کلنو جګړو په دوران کې ټولو ته ثابته شوې وه چې د وسلې په زور سره پر اسلام او مسلمانانو باندې غلبه ناممکنه ده. همدا وه چې دوی د اسلام او مسلمانانو په خلاف د ساړه يا تبليغاتي جنګ فيصله کړې وه، دوی هڅه کوله د عاداتو، اخلاقو او کړو وړو له مخې د مسلمانانو په خلاف تشويشونه راولاړ کړي، پدې تبليغاتي جګړه کې د مشرکينو لومړنی هدف پخپله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وُ.

څرنګه چې منافقين په مدينه کې د ننه اسلامي ټولنه کې اوسيدل او دا ورته آسانه وه چې د مسلمانانو احساسات راوپاروي، او له هغوی سره له تماس نه په استفادې سره د دوی په زړونو کې کار وکړي، نو د اسلام په خلاف په تبليغاتي جنګ کې زيات مهم رول د همدې منافقانو او د دوی د رئيس عبدالله بن ابي و.

د دوی دغه توطئه او پلان له احزاب غزا نه وروسته په ډاګه شو، کله چې حضرت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زينب بنت جحش (رضي الله عنها) سره چې زيد طلاقه کړې وه نکاح وکړه. منافقينو همدا پيښه د حربې يا تبليغاتي وسيلې په شکل استعمال کړه. ځکه د عربانو عادت او رواج دا وُ چې هغوی به خپل فرزندي اولاد هم لکه خپل اصلي اولاد داسې باله، او د دا ډول زوی طلاقه شوې ښځه به يې د هغه چا لپاره ناروا بلله کوم چې دغه کس به يې خپل زوی نيولی و.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زينب (رضي الله عنها) سره واده وکړ، نو منافقينو ګمان وکړ لکه چې اوس دوی ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د پروپاګند او تهمت ښه دلايل په لاس ورغلي دي او پدې هکله يې دوه ټکي د ځان په ګټه بلل:

لومړې دا چې دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده وُ، او قرآنکريم خو له څلورو نه د زياتو ودونو د جواز حکم نلري، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کوم دليل دا پنځم واده وکړ؟

دوهم دا چې زينب (رضي الله عنها) خو د زيد (رضي الله عنه) ښځه وه او زيد خو هغه څوک وُ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل زوی نيولی وُ، او د خپل زوی (فرزندي) له ښځې سره خو نکاح د عربو په نزد يوه لويه ګناه وه. منافقينو پدې هکله ډير تبليغات وکړل له ځانه يې ډيرې کيسې او دروغ جوړ کړل. ددې دروغو په ترڅ کې به يې ويل چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يو ځل زينب

(رضي الله عنها) په ناڅاپي توګه ولیده خوښه یې شوه، د هغې حسن يې زړه یووړ، ډیره مینه یې ورسره پیدا شوه او کله چې دده زوی زید (رضي الله عنه) پدې پوه شو، نو زینب یې دده لپاره خوشې کړه. دغه پروپاګند دومره عام او پداسې طریقې سره خور شو چې تر نن ورځې پورې یې د تفسیر او احادیثو په کتابو کې آثار تر سترګوکیږي. څرګنده ده چې دې تبلیغاتو به حتماً په کمزوریو زړونو اثر او اغیزه هم درلوده، همدا وه چې د الله تعالی له لورې د قرآنکریم شفا ورکوونکې آیتونه نازل شول، او په غوڅه توګه یې د منافقینو د دروغو او پوچو تبلیغاتو بطلان اعلان کړ. الله تعالی د احزاب سورت په لومړې آیت کې فرمایي:

((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلا تُطِعْ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيماً حَكِيماً)).

(الاحزاب: ۱)

[اې نبي (محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! وویریږه (تل) له الله څخه او مه منه (حکم) د کافرانو او (نه) د منافقانو، بیشکه چې الله دی ښه عالم پر هر شي ښه حکمت والا.]

دا له بني مصطلق غزا نه مخکې د منافقینو د توطئو او منفي دریزونو یو څو وړې نمونې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په پوره صبر او حوصلې سره ددې حالاتو مقابله کوله. د منافقینو دا ټول حالات یې ښه لیدل خو بیایې هم له دوی سره له مهربانۍ او نرمۍ نه ډک معامله کوله. همدا راز نورو مسلمانانو هم دا کوشش کاوه چې د منافقینو له شر نه ځان وساتي، او د هغوی په وړاندې یې له ډیرې حوصلې نه کار اخیست ځکه لیدل یې چې د منافقینو فتنه یوه نده، هغوی هره ورځ نوې نوې فتنې راولاړوي نو باید له زغم او صبر نه کار واخستل شي.

الله تعالی دې مطلب ته اشاره کوي فرمایي:

((أَوَلا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لا يَتُوبُونَ وَلا هُمْ يَذَّكَّرُونَ))

(التوبة: ۱۲۶)

[آیا (فکر نه کوي) او نه ګوري دوی چې بیشکه دوی مبتلا کولی شي (په ډول ډول قسم قسم مصائبو په هر یوه کال کې یو کرت یا دوه کرته بیا له سره هغوی نه کوي توبه (له نفاقه) او نه دوی پند اخلي (په دې ابتلاء).]

په بني مصطلق غزا کې د منافقينو رول

د بنې مصطلق په غزا کې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د منافقينو ګډون د الله تعالی ددې قول عملي مصداق دی چې فرمايي: ((لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلاَّ خَبَالاً وَلأَوْضَعُوا خِلالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ)) (التوبة: ٤٧)

[نو که وتلي وی دغه (منافقان) په (لښکر د) تاسې کې نو نه به و زيات کړی دوی تاسې ته (هيڅ شی) مګر شر، خرابي، فساد او چغلي اوخامخاه چابکي به کړې وه دوی په منځ ستاسې کې (په چغلۍ او نورو بديو کې) حال دا چې غوښتله به دوی تاسې ته فتنه (ستاسې په منځ کې د دښمنۍ په اچولو او له کافرانو څخه ستاسې په ويرولو کې).]

د نفاق لښکرو همدلته له خپل شر او شيطنت نه ښه ګټه پورته کړه. او دوه داسې فرصتونه په لاس ورغلل چې له امله يې پدې وتوانيدل د مسلمانانو په ليکو کې درز او تشويش پيدا کړي. او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف دومره لوی تهمت جوړ کړي چې څواب يې پخپله الله تعالی ووايه. ددې دواړو پيښو تفصيل دا ډول دی:

١- له مدينې نه د ذليل سړي شړلو خبره:

د منافقينو دا قول چې ويل به يې: ((لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الأَعَزُّ مِنْهَا الأَذَلَّ)) . (المنافقون: ٨)

[که چيرې بيرته وګرځو مونږ طرف د مدينې ته نو خامخا به وباسي ډير عزتمن (کافر خلک له دغه مدينې نه) ډير خوار کمزور خلک.]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له غزا نه وروسته له مريسيع چينې سره تشريف درلود او هملته يې اړولي و، خلک لاړل تر څو له چينې نه او به راوړي، د عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) يو غلام يا مزدور ؤ چې جهجاه الغفاري نوميده، دده او سنان بن وبر جهني تر مينځ د اوبو په سر جنجال او جنګ پيښ شو. جهني چيغه وکړه اې انصارو او جهجاه مهاجرينو ته غږ کړ. په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (أبدعوي الجاهلية وأنا بين أظهركم؟ دعوها فإنها مُنْتِنَة). پداسې حال کې چې زه ستاسې په مينځ کې وجود لرم تاسې د جاهليت ناري

وهئ؟ دا د جاهليت نارې پريږدئ، دا ډيرې بدبويه نارې دي! عبدالله بن ابي بن سلول ته چې دا خبره ورسيده ډير په غوسه شو، له ده سره يې د قوم يوه ډله خلک هم وو. زيد بن ارقم چې دغه وخت کشر ځوان ؤ هم پدې ځای کې موجود و، عبدالله بن ابي وويل: آيا دوی همداسې وکړل، دوی زمونږ سيمې ته راغلل اوس ځانونه له مونږ سره په تله کې اچوي او مقابله راسره کوي! قسم په خدای پر مونږ او دوی دا متل صدق کوي چې وايي: سپی دې چې چاغ کړ، نو خوري به دې! قسم په الله چې مدينې ته له رسيدو وروسته به د هغه ځای عزيز او سرلوړي خلک دغه ذليل او خوار خلک له مدينې نه باسي. بيا يې خپلو ملګرو ته مخ کړ او ورته ويې ويل: دا ټول ستاسې له خپله لاسه، تاسې پخپل وطن کې ځای ورکړ، خپل مالونه مو ورسره وويشل، که تاسې دوی ته څه نه وای ورکړي نو چيرته بلې سيمې ته به تللي وای.

زيد بن ارقم (رضي الله عنه) دا خبر خپل تره ته ورساوه، تره يې لاړ او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې چې عمر (رضي الله عنه) هم ورسره ؤ له واقعې خبر کړ. عمر (رضي الله عنه) وويل: عباد بن بشر (رضي الله عنه) ته امر وکړه چې دا منافق (عبدالله بن ابي) ووژني. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:(**فكيف يا عمر إذا تحدث الناس أن محمداً يقتل أصحابه؟ لا ولكن أَذِّنْ بالرحيل**). اې عمره! که داسې وکړم نو بيا به خلک وايي چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب وژني، نه داسې نه کوم، خلکو ته د تللو امر وکړه. دا داسې ساعت او وخت ؤ چې عادتاً به رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)، پکې کوچ نه کاوه. په هر حال حکم وشو، خلک روان شول، اسيد بن حضير (رضي الله عنه) له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو له سلام نه وروسته يې عرض وکړ چې په نا مناسب وخت کې دې د تګ او کوچ امر وکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې ورته وويل:(**أو ما بلغك ما قال صاحبكم؟**). ته نه يې خبر چې ستاسې آشنا (عبدالله بن ابي) څه ويلي دي؟ ده وويل: نه زه نه يم خبر، څه يې ويلي دي؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:(**زعم أنه إن رجع إلى المدينة ليخرجن الأعز منها الأذل**). هغه دا ګمان او خيال کړی چې مدينې ته له رسيدو نه وروسته به د عزت خاوندان پاڅيږي او هغه ذليل او خوار کسان به له مدينې نه شړي! اسيد (رضي الله عنه) عرض وکړ، که وغواړې نو

ته به هغه له مديني نه شړي، قسم په الله چې ته عزيز او هغه ذليل دی. او زياته يې کړه: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! له هغه (عبدالله بن ابي) سره ډيره نرمي وکړه، ته الله مونږ ته پداسې حال کې را وستې چې د هغه قوم دده لپاره مرۍ او غمي برابرول تر څو تاج ورته جوړ کړي او پاچا يې وټاکي، هغه اوس دا ګمان کوي چې پاچايي يې تا ور نه اخيستې ده!

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دغه ورځ ان تر لماسختن پورې او ورپسې ټوله شپه مسلسل سفر وکړ، سهار هم روان و تر څو لمر ښه ګرم شو خلک يې په تکليف کړل، نو يو ځای يې واړول. خلک ټول ډير ستړي شوي وو څنګه چې ځمکې ته ورسيدل فوراً ټول ويده شول. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا کار او دا دومره اوږد مزل ددې پخاطر وکړ تر څو د خلکو توجه بلې خواته واړوي، او له خبرو نه يې په بل څه مصروف کړي.

د منافقانو مشر (ابن ابي) چې کله خبر شو چې زيد بن ارقم دده خبره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته رسولې ده، نو فوراً د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، قسم يې ياد کړ چې ما دا ډول خبرې ندي کړي، او نه مې ديخوا ته اشاره کړيده. موجودو انصارو هم وويل يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کيدای شي هغه هلک زيد (رضي الله عنه) په خبره نه وي پوه شوی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دده خبره ومنله. زيد (رضي الله عنه) وايي: قسم په خدای پدې سره زه دومره خفه شوم چې په ټول ژوند کې دومره نه وم خفه شوی، لاړم په کور کې کيناستم. تر څو الله تعالی دا ايتونه رانازل کړل.

((إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ)) تر دې پورې چې فرمايي: (هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا)) (المنافقون:۷) [دوی (منافقان) هغه کسان دي چې وايي د رسول الله په ملګرو مصرف مه کوئ (مرسته مه ورسره کوئ) تر څو تيت او ورنه جدا شي] ((لَيُخْرِجَنَّ الأَعَزُّ مِنْهَا الأَذَلَّ)) (المنافقون:۸) [د عزت خاوندان به ذليل او خوار کسان له مديني نه وباسي]

زيد وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څوک راپسې راوليږل ورغلم او همدا آيتونه يې راته ولوستل او ويې فرمايل: زيده! (إن الله قد صدقك). الله تعالی

رينښتونی کړي.[1]
د منافق عبدالله بن ابي زوی چې هغه هم عبد الله نوميده، يو صالح او غوره صحابي ؤ له خپل پلار نه يې برائت اعلان کړ، لاړ او د مدينې په دروازه کې د خپل پلار مخې ته ودريد، توره يې په لاس کې وه او کله يې چې پلار راغی غږ يې ورته وکړ ودريږه! قسم په الله تر هغې پورې به لدې ځاې نه مخکې لاړ نه شې تر څو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اجازه نه وي درته کړې، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عزيز او ته ذليل يې. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشريف راوړ د تلو اجازه يې ورکړه، نو هغه هم پريښود چې مدينې ته داخل شي.
عبدالله بن عبدالله بن ابي (رضي الله عنه) دا هم ويلي و، يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! که غواړې پلارمې ووژنې نو امر راته وکړه قسم په الله چې سر به يې درته حاضر کړم.[1]

٢- د افک پيښه

د افک (تور) پيښه په همدې غزا کې واقع شويده، ددې پيښې لنډيز داسې دی: پدې غزا کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلو بيبيانو (رضي الله عنهن) نه د پچې په اساس حضرت عائشه (رضي الله عنها) له ځان سره بوولې وه. له غزا نه د بيرته ستنيدو په دوران کې يو ځای تم شول، حضرت عائشه (رضي الله عنها) د حاجت رفع کولو پخاطر ووتله، هلته هغه اميل ورنه ورک شو کوم چې له خپلې خور نه يې په عاريت اخيستې ؤ، بيرته ورپسې ورغله او په هغه ځای کې يې لټاوه چيرته چې ورنه ورک شوی ؤ. په همدې وخت کې د تللو امر وشو، هغه کسان چې ددې کجاوه يې باروله راغلل، فکر يې کاوه چې عائشه (رضي الله عنها) پکې شته، کجاوه يې پورته کړه، په اوښ يې بار کړه، پوه نه شول چې په کجاوه کې عائشه (رضي الله عنها) نشته.
عائشې (رضي الله عنها) خپل اميل وموند او بيرته خپل ځای ته راغله، خو هلته هيڅوک هم نه وو پاتې شوي ټول تللي وو، هملته ځای په ځای کيناستله. فکر يې وکړ چې دوی به بيرته ورپسې راوګرزي.

---

[1]. صحيح بخاري ١/ ٤٩٩. ٢/٧٢٧-٧٢٩ ابن هشام ٢/ ٢٩٠ - ٢٩٢
[1]. ابن هشام. مختصر سيره الرسول ص ٢٧٧ .

الله تعالی د واک خاوند دی، څه يې چې اراده وي همغه کيږي. عائشه (رضي الله عنها) همدلته خوب يووړه ويده شوه. يو وخت د صفوان بن معطل په دې آواز سره راويښه شوه چې ويې ويل: ((انا لله و انا اليه راجعون)) دا خو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بې بي ده؟ صفوان له لښکر نه وروسته پاتې شوی وُ، ځکه هغه ډير خوب درلود او کله يې چې عائشه (رضي الله عنها) وليده، ويې پيژندله ځکه د حجاب له حکم نه مخکې يې ليدلې وه، (انا لله . . . . .) يې وويل اوښه يې چو کړه پدې وخت کې عائشه (رضي الله عنها) راويښه شوه، نو صفوان خپله اوښه ورلنډه کړه او عائشه (رضي الله عنها) ورباندې سپره شوه. صفوان يوه کلمه خبره هم ورسره ونکړه، او له (انا لله و انا اليه راجعون) نه پرته يې بل حرف هم ورنه وانه وريده. صفوان د اوښې تر مخ روان شو مخکې لاړ او لښکر ته چې د غرمې په وخت کې يې لنګر اچولی و ورسيد. خلکو چې دا حالت وليد هر يوه له خپل شان او حال سره برابر يو څه وويل. خو د خدای دښمن د منافقانو رئيس عبدالله بن ابي د خپلې دښمنۍ، کينې او خبث د اظهارولو لپاره ښه فرصت وموند، د افک (تور يا تهمت) کيسه يې جوړه کړه. پيل يې وکړ همدا يې خورول په يوه او بله لاره يې زيار يوست دا تهمت د هر چا غوږونو ته ورسوي. ډله يې ټوله ورنه راټوله وه، همدا خبرې يې سره زمزمه کولې. او کله چې مدينې ته ولاړل افک (تهمت) جوړونکو کيسه اوږده کړه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چپ او ساکت و هيڅ يې نه ويل. خو کله چې پدې هکله وحي وځنډيده، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عائشه (رضي الله عنها) د سرنوشت په هکله له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره مشوره وکړه، علي (رضي الله عنه) اشارتاً داسې مشوره ورکړه چې عائشه (رضي الله عنها) پريږدي يعنې طلاق ورکړي، د اسامه (رضي الله عنه) او نورو مشوره دا وه چې پدې هکله د دښمنانو خبرو ته اهميت ورنکړي او عائشه (رضي الله عنها) له ځان سره وساتي. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) منبر ته پورته شو او له عبدالله بن ابي او دده له اذيتونو نه يې شکايت وکړ. په همدې وخت کې د اوس مشر اسيد بن حضير خپله تياري څرګنده کړه او ويې ويل که اجازه وي زه دا منافق وژنم. سعد بن عباده (رضي الله عنه) چې د خزرج قبيلې سردار وُ په احساساتو راغی د خپل قوم پلوي يې وکړه، په همدې سره دده او اسيد (رضي الله عنه) تر مينځ خبرې هسکې تيتې شوې، په نتيجه کې دواړه قبيلې پخپل منځ کې سره ببرې شوې، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ډير مشکل سره هغوی آرام کړل او پخپله هم چپ شو.

عائشه (رضي الله عنها) مدينې ته له ستنيدو وروسته پوره يوه مياشت رنځوره وه، د

افک (تهمت) له کيسې نه خبره نه وه، خو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه مهرباني يې نه ليدله کومه چې پخوا به يې د بيمارۍ او مرض په وخت کې ورباندې درلوده. کله چې جوړه شوه يوه شپه له ام مسطح سره د قضاء حاجت لپاره بيرون ته ووتله. د ام مسطح پښه په ټکري کې بنده شوه ولويده او په همدې وخت کې يې خپل زوی ته ښيره وکړه. عائشې (رضي الله عنها) پدې ښيرو سره هغې ته وويل دا کار دې سيي ندی! ام مسطح په ځواب کې عائشې (رضي الله عنها) لـه پـېښې نـه خبره کړه ورتـه وويل: چې زما زوی هم پدې تهمت کې شريک دی چې په تا پسې ويل شويدی. کيسه يې ورته وکړه. عائشه (رضي الله عنها) کورته راغله او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه يې اجازه وغوښتله چې د خپل پلار کورته لاړه شي تر څو له پيښې نه پوره ځان خبر کړي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اجازه ورکړه او هغه د خپل مور و پلار کره لاړه هلته يې د کيسې په تفصيلاتو ځان خبر کړ او کله چې په خبر پوه شوه نو ډير زيات يې وژړل، دوې شپې او يوه ورځ يې مسلسل ژړل. خوب يې ورک شو، اوښکې يې همداسې روانې وې، نژدې وه چې له ډيرې ژړا نه يې زړه وچوي. په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشريف راوړ، د شهادت کلمه يې ولوستله او ويې فرمايل: (**أما بعد يا عائشة، فإنه قد بلغني عنك كذا وكذا، فإن كنت بريئة فسيبرئك الله، وإن كنت ألممت بذنب فاستغفري الله وتوبي إليه، فإن العبد إذا اعترف بذنبه، ثم تاب إلى الله تاب الله عليه**). اې عـائـشې (رضي الله عنها)! ستا په هکله دا او هغه خبرې راته شويدي، که چيرې ته بې ګناه او پاکه وې، نو الله (ج) به ستا برائت او پاکي اعلانوي، او که خدای نا خواسته ګناه درنه شوې وي نو توبه وباسه، ځکه بنده چې پخپله ګناه اعتراف وکړي او توبه وباسي، الله تعالی يې توبه قبلوي.

همدلته د عائشې (رضي الله عنها) اوښکې وچې شوې، خپل مور و پلار ته يې مخ واړاوه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ځواب ووايي. خو هغوی حيران وو چې څه ووايي؟ نو عائشې (رضي الله عنها) پخپله وويل: قسم په الله دی چې تاسې زما په هکله دا خبرې اوريدلې دي او ستاسې زړه هم منلې ده، هغه مو رښتيا بللې که زه درته ووايم چې زه بري او پاکه يم، الله تعالی خبر دی چې زه بري يم. تاسې زما دا خبره نه منئ او که زه په هغه څه اقرار وکړم چې الله تعالی پرې عالم دی چې زه

ورنه بري يم، نو تاسې به يې ومنئ، زه دلته د ځان او تاسې لپاره د يوسف (عليه السلام) د پلار دا قول وايم چې فرمايي: ((**فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ**)) (يوسف: ۱۸). [نو کار زما صبر جميل دی (چې پکې هيڅ شکايت ونکړم خلکو ته) او (له هم دغه) الله څخه مدد غوښتلی شي په (تحمل د) هغې (خبرې) کې چې تاسې يې بيانوئ (له هلاکه د يوسف).]

دا خبره يې وکړه بلې خوا ته لاړه او څملاسته، په همدغه وخت کې همدلته پر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی له لوري وحې رانازله شوه. کله چې د وحي کيفيت ختم شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خندا شو او لومړنۍ کلمه يې دا وه: (**يا عائشة، أما الله فقد برأك**).[يا عائشه (رضي الله عنها)! قسم په الله چې الله تعالی ستا برائت اعلان کړ.]

مور يې ورته وويل: پاڅه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشه، شکر يې په ځای کړه. عائشې (رضي الله عنها) پداسې حال کې چې له خپل برائت او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له محبت او اعتماد نه به بې حده خوشاله شوې او مطمئنه وه په ناز سره وويل: زه رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته نه ورځم، زه يوازې د الله تعالی حمد او شکرانه وايم.

الله تعالی د افک د حادثې په هکله لس آيتونه نازل کړي چې په پيل کې يې فرمايي: ((**إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ**)) (النور: ۱۱تر۲۰) [بيشکه هغه کسان چې راوړي يې دې غټ دروغ (په شان د عائشې (رضي الله عنها) کې) يو ټولی دی له تاسې (مسلمانانو نه).]

پدې تهمت او جرم کې له شريکو کسانو نه مسطح بن اثاثه، حسان بن ثابت او حمنه بنت جحش (رضي الله عنهم) اتيا اتيا درې (متروکې) ووهل شول، خو ددې جرم لوی مجرم او د منافقينو رئيس عبدالله بن ابي ته جزا ورنکړل شوه، حد ورباندې جاري نه شو. دا هم ځکه چې حد خو د مجرمينو لپاره يو ډول تخفيف دی، دغه منافق خو د تخفيف مستحق ندی، الله تعالی هغه ته په آخرت کې د سخت عذاب وعيد کړيدی. او يا کيدای شي چې د هغه مصلحت پخاطر حد نه وي ورباندې جاري شوی د کوم پخاطر چې هغه وژل شوی نه وئ.[1]

پدې ترتيب سره له يوې مياشتې پريشانۍ وروسته له مدينې نه د شک، پريشانۍ او

[1]. صحيح بخاري ۱/ ۲/۶۹۶-٦٩٨ .. زاد المعاد ۲/ ۱۱۳- ۱۱۵. ابن هشام ۲/ ۲۹۷- ۳۰۷

تشويشونو وريځې والوتلې. د منافقانو رئيس داسې وشرميد چې نور يې هسک نه شوی کتلی. ابن اسحاق وايي: لدې پېښې نه وروسته عبدالله بن ابي دومره سپک او رسوا شو چې که کومه خبره او پېښه به يې جوړه هم کړه، نو تر ټولو لومړی به يې خپل قوم خبره ردوله، وربانديې په غوسه کيدل به، او راټه به يې.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضي الله عنه) ته وفرمايل: (**کيف ترى يا عمر؟ أما والله لوقتلته يوم قلت لي: اقتله، لأرعدت له آنف، ولو أمرتها اليوم بقتله لقتلته**). {څه فکر کوې يا عمره! که هغه ورځ دې وژلی وئ، په کومه ورځ دې چې ماته وويل چې اجازه را کړه ويې وژنم، نو که هغه وخت دې وژلی وئ ډير همدردان او ملاتړي به يې پيدا کړي وو، خو که نن يې همغوی ته د وژلو حکم وشي، نو و به يې وژني.}
عمر (رضي الله عنه) عرض وکړ: زه پوه شوم چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر او معامله زما له کار او معاملې نه ډيره برکتي او غوره ده.[1]

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۲۹۳

له مريسيع غزا وروسته پوځي عمليات

۱- د عبدالرحمن بن عوف سريه:

د شپږم هجري کال د شعبان په مياشت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) په دومه الجندل کې ميشته بني کلب ته واستاوه، له خوځيدو نه مخکې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ور ته وويل: راځه دلته زما مخ ته کينه. هغه راغی د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخې ته کيناست، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس لنګۍ ور وتړله، او د جګړې په هکله يې په زړه پورې لارښوونې وکړې، ورته وېې فرمايل: (**إن أطاعوك فتزوج ابنة ملكهم**). که هغوی ستا امر ومانه، نو د پاچا د لور سره يې واده وکړه. عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) لاړ او درې ورځې يې هغه قوم اسلام ته راباله، تر څو هغوی په اسلام مشرف شول، بيا عبدالرحمن بن عوف د قبيلې د سردار يا پاچا (اصبغ) له لور (تماضر) سره واده وکړ. او همدا تماضر په ام ابي سلمه سره شهرت لري.

۲- د علي بن ابي طالب سريه: په ۶ هجري کال د شعبان په مياشت کې وه، هدف يې په فدک کې ميشته د بني سعد بن بکر قبيله وه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې دلته څه کسان له يهودانو سره د مرستې لپاره راټول شويدي، نو فوراً يې علي (رضي الله عنه) د دوه سوه کسيز لښکر په مشرۍ هغه سيمې ته واستاوه. علي (رضي الله عنه) به د شپې سفر کاوه او د ورځې له مخې به يې چيرته کمين نيوه، يوه ورځ يې د مشرکينو يو جاسوس ونيو هغه اقرار وکړ چې د بني سعد قبيلې له خوا يې د خيبر يهودانو ته دا خبر رسولی و که يهودان دوی ته د خيبر خرماوې ورکړي، نو دوی به ورسره مرسته وکړي. همدې جاسوس د بني سعد د غونډيدو ځای هم په ګوته کړ. علي (رضي الله عنه) پر هماغه ځای يرغل وکړ، پنځه سوه اوښان، او دوه زره پسونه يې په غنيمت ونيول. بنو سعد له خپلو ښځو، اولادونو او له خپل مشر وبر بن عليم سره يو ځای وتښتيدل.

۳- د ابوبکر الصدیق (رضي الله عنه) په بل روایت د زید بن حارثه (رضي الله عنه) سریه: د ۶ هجري کال د رمضان په میاشت کې د وادي القری په سیمه کې پیښه شوې وه. فزاره قبیلې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ترور نیت کړی ؤ، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د مقابلې لپاره ابوبکر الصدیق (رضي الله عنه) ورولیږه. سلمه بن اکوع وایي: زه هم ورسره وم او کله مو چې د سهار لمونځ ادا کړ، امر راته وشو، برید مو پرې وکړ، د هغوی د اوبو چینې ته ورسیدو یو شمیر مو ورنه ووژل. ما لـه دوی نـه یـوه ډلـه ولیـده چې ښځې او ماشومان هم پکې وو، وویریدم هسې نه له مانه مخکې غره ته ورسیږي، ورپسې ورغلم د دوی او غره تر مینځ مې د غشي وار وکړ کله چې دوی غشی ولید، ودریدل، پدې ډله کې ام قرفه نومې یوه ښځه هم وه چې یو زوړ پوستین یې اغوستی ؤ لـه دې سره یې لـور چې د زیاتې ښکلا درلودونکې وه هم ملګرې وه، ما ټول ونیول او د ابوبکر (رضي الله عنه) حضور ته مې راوستل. هغه همد ا ښکلې نجلۍ ما ته حواله کړه، ما د هغې جامې هم نه وې پرانیستې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رانه وغوښتله، مکې ته یې ولیږله او په بدل کې یې د مسلمانانو ډیر اسیران وربانديې را خوشي کړل.[1]

ام قرفه یوه شیطان صفته ښځه وه، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د په شهادت رسولو لپاره یې ډیرې توطئې جوړولې، او د همدې هدف لپاره یې د خپلې کورنۍ دیرش کسه تیار کړي هم وو، او بالاخره هغه پخپله سزا ورسیده اوپوره دیرش کسان یې ووژل شول.

۴- د کرز بن جابر الفهري سریه: دا هماغه صحابي دی چې له بدر نه وړاندې یې د سفوان په غزا کې د مدینې په پنډ غالي حمله کړې وه، وروسته په اسلام مشرف شو او د مکې د فتحې په غزا کې په شهادت ورسید.

کیسه داسې وه چې د عکل او عرینه یوې ډلې (چې رنځوران وو) په ظاهره اسلام راوړ، په مدینه کې میشته شول، خو ددې ځای هوا د دوی لپاره مناسبه نه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی لـه یـوه څړ ځای او هلتـه لـه څارویو نه د دفاع پخاطر واستول، امر یې ورته وکړ چې ددې څارویو (اوښانو) ساتنه بـه کوئ او د هغې شیدې او متیازې به څښئ. کله چې دغه خلک لـه ناروغـۍ نـه جوړ شول، نـو د

---

[1]. صحیح مسلم ۸۹/۲ ویل کیږي دغه سریه په اووم هجري کال وه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شپون یې وواژه، اوښان یې له ځان سره وتښتول او بیرته مرتد او کافر شول. بناء رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ۶ هجري کال په شوال میاشت کې کرز بن جابر (رضي الله عنه) له یوه ګروپ سره په هغوی پسې ورولیږه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې وخت کې دا دعا هم وکړه: (اللّهم أعم علیهم الطریق، واجعلها علیهم أضیق من مَسَك).اې خدایه! ته په عرنیینو لاره بنده کړې، لاره یې له وښې نه هم زیاته ورته تنګه کړې. الله تعالی همدا دعا قبوله کړه، له هغوی نه لاره ورکه شوه او ټول د مسلمانانو په اسارت کې ولویدل. بیا د خپل جرم (قتل او شوکو) په بدل کې حد ورباندې جاري شو، لاسونه او پښې یې پرې شوې، سترګې یې ورنه وایستلې شوې، او بیا هملته یو ځای وغورځول شول او ټول مړه شول[1]. دا کیسه په صحیح بخاري کې له انس (رضي الله عنه) نه هم روایت شویده[2].

سیرت لیکونکي پدې سریه پسې له سلمه بن ابي سلمه سره د عمرو بن امیه الضمري د سریې ذکر هم کوي. دا هم د ۶ هجري کال په شوال کې وه. کیسه یې داسې ده چې نوموړی د ابوسفیان د ترور لپاره مکې ته لاړ ځکه ابو سفیان لدې نه مخکې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ترور لپاره یو کوچی مدینې ته رالیږلی وٴ، خو دا یو هم پخپل هدف کې بریالی نه شو. داسې روایت هم شته چې عمرو د لارې په اوږدو کې دری کسان وژلي وو، او بل روایت وایې چې عمرو په همدې سفر کې د شهید خبیب (رضي الله عنه) جسد هم له ځان سره اخیستې وٴ. مشهوره خو دا ده چې خبیب له رجیع حادثې نه څو ورځې یا میاشتې وروسته شهید شوی دې. د رجیع پیښه په څلورم هجري کال د صفر په میاشت کې وه، نه پوهیږم تاریخ لیکونکي سهوه شویدي او که همدا دواړه پیښې په یوه سفر او څلورم هجري کال کې شویدي! علامه منصور پوري دا نه مني چې پدې سریه کې دې جګړه او مقابله شوې وي. والله اعلم.

دا له احزاب او بني قریظه غزا ګانو نه وروسته پیښې شوې سریې دي چې په یوه کې یې هم سخته جګړه نده شوې، نو پدې اساس ویلی شو چې دا ټول یو ډول اکتشافي ګزمې او عملیات وو چې هدف یې د هغو اعرابو ویرول او آرامول وو چې لا تر اوسه یې سد سرته نه وٴ ورغلی. که پیښو ته ژوره کتنه وشي نو داسې ښکاري چې له احزاب غزا نه وروسته د پیښو مسیر بدل شوی او دښمنان د ماتې په لور روان وو، حوصلې یې ټیټې شوې، د اسلامي حکومت او ځواک له ماتولو نه بالکل مایوسه او نا امیده

[1]. زاد المعاد ۱۲۲/۲
[2] . صحیح البخاري ۶۰۲/۲.

شوي وو. دا حقيقت هغه وخت ښه څرګند شو کله چې د حديبيې سوله وشوه، او پدې سولې سره مشرکينو د اسلام په ځواک او عظمت اعتراف وکړ، او اسلام يې د يوه ځواک په توګه په عربي جزيره کې ومانه.

د حديبيې صلح

شپږم هجري کال د ذي القعدې مياشت

د حديبيې عمرې سبب:

وروسته له هغې چې په عربي جزيره کې حالات تر ډيره حده د مسلمانانو په ګټه شول، د اسلامي بلنې د بري رڼا ورو ورو را ښکاره کيدله، او په مسجد حرام چې پوره شپږ کاله د مشرکانو له خوا د مسلمانانو په مخ تړل شوی و، اوس د مسلمانان د عبادت په حق د اعتراف مقدمه پيل کيدونکې وه.
رسول رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مدينه منوره کې خوب وليد چې دی او اصحاب (رضي الله عنهم) يې مسجد حرام ته داخل شوي د کعبې شريفې کليانې يې اخيستې او ټولو طواف او عمره ادا کړې، وروسته ځينو د سر ويښتان کم او نورو بالکل پاک خريلي دي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل دا خوب اصحابو (رضي الله عنهم) ته وواية، هغوی ډير خوشاله شول، ګمان يې وکړ چې دوي به همدا کال مکې ته داخليږي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا هم ورته وويل چې زه به عمره ادا کوم، نو همدا وه چې اصحابو (رضي الله عنهم) د سفر تياري ونيوله.

مسلمانانو ته د سفر امر

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مدينې او شا و خوا سيمو اوسيدونکو ته اعلان وکړ چې له ده مبارک سره د سفر لپاره تيار شي. ډيرو اعرابو (کوچيانو) سستي کوله، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله خپلې مينځل شوې جامې واغوستلې، عبدالله بن ام مکتوم او په بل روايت نميله ليثي يې د مدينې خليفه وټاکه، او په خپله قصواء نومې اوښه سپور شو.
د ۶ هجري کال د ذي القعدې په لومړۍ نيټه د دوشنبې په ورځ يې له مدينې نه حرکت وکړ، ام المؤمنين ام سلمه (رضي الله عنها) هم ورسره ملګرې وه. د لښکر شميره يې ۱۴۰۰ او په بل روايت ۱۵۰۰ کسانو ته رسيده. پدې سفر کې له رسول الله (صلی الله

عليه و اله و صحبه و سلم) او لښکر سره يې له تورو پرته چې هغه هم په تکيو کې وې نوره هيڅ ډول وسله نه وه.

مسلمانان د مکې په لور خوځيږي

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او ورسره اصحاب (رضي الله عنهم) د مکې په لور روان شول.کله چې ذي الحليفه سيمې ته ورسيدل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلې هدى (د قربانۍ څارويو،ميږو او پسونو) ته قلادې ور واچولې، ا وښې يې په بوکام کې څيرې او په نښه کړې. د عمرې لپاره يې احرام وتاړه تر څو خلک پدې پوه شي چې د جنګ اراده نلري. يو کس ته يې وظيفه ورکړه چې لاړ شي او د قريشو حال احوال ورته راوړي، او کله چې عسفان ته نژدې کيده همدا څارى ورته راغی، عرض يې وکړ چې کعب بن لوئ خپل حليف قبائل (احابيش) راغونډ کړي او ستا سره د مقابلې نيت لري، نور خلک يې هم د جګړې لپاره راټول کړيدي، تصميم يې نيولی تاسو ته اجازه درنکړي مکې ته داخل شئ! پدې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره مشوره وکړه او ويې فرمايل: (**أترون نميل إلى ذراري هؤلاء الذين أعانوهم فنصيبهم؟ فإن قعدوا قعدوا موتورين محزونين، وإن نجوا يكن عنق قطعها الله، أم تريدون أن نؤم هذا البيت فمن صدنا عنه قاتلناه؟**). تاسې پدې کې څه نظر لرئ چې لاړ شو او د هغو خلکو په کورونو حمله وکړه کوم چې له قريشو سره د مرستې لپاره وتلي دي؟ او د هغوی پر هر څه قبضه وکړو، وروسته که هغوی غلي کيني، نو دا به داسې وخت وي چې د جنګ خوند به يې څکلی وي، لوی غم به ورباندې راغلی وي، او که راځي نو دا به هم پداسې حالت کې وي چې الله به يې ورميږونه ورمات کړي وي، او که نه دا غواړئ چې د بيت الله شريف په لور مخ په وړاندې لاړ شو، که څوک مو مخې ته ودريدل جګړه به ورسره کوو؟ په ځواب کې ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وويل: الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه ښه پوهيږي، مونږ خو د عمرې په نيت راغلي يوو. له هيچا سره د جګړې نيت نلرو، خو که څوک زمونږ او بيت الله تر مينځ حايل واقع کيږي يعنې مونږ ته د عمرې اجازه نه راکوي، نو له هغوی سره به حتماً جنګيږو. پدې پسې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ

چي: (فروحوا). ځئ، روان شئ، همدا وه چي ټول د مکې په لور وخوځیدل.

قریش هڅه کوي مسلمانان له بیت الله شریف نه منع کړي

قریشو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ خبر واورید، غونډه یې وکړه او ټول پدې سره متفق شول چې په هیڅصورت کې به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته مکې ته د داخلیدو اجازه نه ورکوي. پداسې حال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له احابیشو نه په څنګ کې تیر شوی وُ، د بني کعب یوه سړي خبر ورته راوړ چې قریش ذي طوی ته راغلي او د کراع الغمیم په سیمه کې د خالد بن ولید په مشرۍ دوه سوه سواره ځاې په ځاې شویدي. کراع الغمیم د مکې په عمومي لاره واقع یوه سیمه وه، خالد د مسلمانانو د منع کولو هڅه کوله او خپل لښکر یې پداسې ځاې کې اچولی و چې دواړو لښکرو (مسلمانانو او مشرکینو) یو بل سره لیدل. مسلمانان چې د ماسپښین په لمانځه وو، چې خالد ولیدل ورته پام يې شو چې رکوع او سجده کوي، نو له ځان سره يې وویل دوی خو پدې وخت کې ښه مصروف وو، مونږ ته یې پام نه وو که حمله مو وربانديې کړې وای، نو ښه تاوان به مو ور اړولې وای، بیا یې فیصله وکړه چې د مازدیګر د لمانځه په وخت کې ناڅاپي حمله وربانديې وکړي. نو په همدې وخت کې الله تعالی د ویرې د لمانځه (صلاه خوف) حکم نازل کړ او د خالد پلان شنډ شو.

د لارې بدلول او له خونړۍ جګړې نه ډډه کول

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کراع الغمیم لاره پریښوده او د درو په مینځ کې یې یوه بله سخته لاره ونیوله، ښۍ خوا ته له حمش نه تیره شوې لاره کومه چې ثنیه المرار ته وتله، باندې روان وو. او له ثنیه المرار نه ښکته خوا د مکې لاندینۍ برخه کې یې د حدیبیې له سیمې نه تیره شوې لاره ونیوله، هغه عمومي لاره یې خوشې کړه کومه چې په تنعیم باندې حرم شریف ته وتله. هغه لار یې چپې خواته پریښوده. او کله چې خالد د اسلامي لښکر د پښو ګرد ولید او پوه شو چې پردوی باندې ورغلی لاره یې بدله کړیده، نو فوراً یې قریشو ته خبر ولیږه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې مخکې روان و تر څو ثنیه المرار ته ورسید هملته یې اوښه چو شوه. خلک په هـ، هـ سره کوشش کاوه اوښه پاڅیږي خو نه پاڅیدله، نو دوی سره وویل چې قصواء ودریده، نوره د تګ نده! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې وفرمایل: (ما خلأت القصواء، وما

ذاك لها بخلق، ولكن حبسها حابس الفيل). قصواء نده دريدلې او نه يې دا عادت دی، خو دلته هغه چا ايساره کړه کوم چې د ابرهه فيل يې ايسار کړی ؤ. بيا يې زياته کړه: (والذي نفسي بيده لا يسألوني خطة يعظمون فيها حرمات الله إلا أعطيتهم إياها). قسم په هغه ذات چې زما نفس يې په واک کې دی چې د قريشو ټول هغه وړانديزونه به منم کوم چې د الله تعالی د حرماتو احترام او درناوی وي پکې. بيا يې اوښه په زور سره اوچته کړه، روانه شوه لاره يې بدله کړه او هلته د حديبيه په سر کې يې له هغې چينې سره واړول چې لږ کمې اوبه يې لرلې. خلکو لږ لږ اوبه ورنه اخيستلې او په لږ ساعت کې هغه اوبه هم وچې شوې، لاړل او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې له تندې نه شکايت وکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلې توبرې نه يو غشی راويوست، اصحابو (رضي الله عنهم) ته يې امر وکړ چې دا غشی په هغه چينه کې کيږدي. هغوی چې کله غشی په چينه کې واچاوه، فوراً اوبه ورنه را په خوټيدو شوې، ټولو وچښلې او ماړه شول.

بديل د رسول الله (ﷺ) او قريشو تر مينځ مينځګړيتوب کوي

وروسته له هغه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مطمئن او ډاډه شو د خزاعه قبيلې بديل بن ورقاء له څو کسانو سره ورته راغی. د تهامه په اوسيدونکو کې خزاعه قبيله يوازينۍ قبيله وه چې د مسلمانانو او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خير يې غوښت او له دوی سره يې همدردي درلوده. بديل عرض وکړ چې کعب بن لوئ د حديبيې له زياتو اوبو سره خوا کې اړولي دي، ښځې او اولادونه يې هم ورسره دي، له ستا سره د جګړې او له بيت الله شريف نه د منع کولو اراده يې کړيده. په ځواب کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (إنا لم نجئ لقتال أحد، ولكنا جئنا معتمرين، وإن قريشاً قد نهكتهم الحرب وأضرت بهم، فإن شاءوا ماددهم، ويخلوا بيني وبين الناس، وإن شاءوا أن يدخلوا فيما دخل فيه الناس فعلوا، وإلا فقد جَمُّوا ، وإن هم أبوا إلا القتال فوالذي نفسي بيده لأقاتلنهم على أمري هذا حتى تنفرد سالفتي، أو لينفذن الله أمره).مونږ د عمرې په نيت راغلي يوو، له هيچا سره د جګړې اراده نلرو، قريش خو جګړو تباه کړي له جګړو نه زيات

زيانمن شويدي، که غواړي نو تر يوه وخته دې زما او نورو خلکو تر مينځ غرض نلري، څه وخت به ورکړم، مونږ او نور دې سره پرېږدي، وروسته که خلک زما امر ته تسليم شول، نو دوی هم همدا کار کولی شي او زما اطاعت غوره کولی شي. او که بيا يې نه غوښتل ما ته تسليم شي، نو تر هغې پورې به يې يو څه دمه کړې وي، لږ په حال به راغلي وي، خو که دوی يوازې په جګړه اصرار کوي، نو قسم په الله چې د خپل دين په لار کې به تر هغې پورې ورسره جنګيږم تر څو مې سر نه وي پرې شوی او يا د الله تعالى امر نه وي نافذ شوی.

بديل وويل: زه به ستا خبره قريشو ته ورسوم. روان شو قريشو ته ورغی او ورته ويې ويل: اې قريشو زه د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له طرفه درته راغلی يم، هغه څه خبره راته کړيده که خوښه مو وي درته و به يې کړم؟ ځينو کم عقلانو وويل: نه، مونږ د هغه خبرو ته اړتيا نلرو، خو هوښيارانو يې وويل: وايه هغه څه يې درته ويلي دي؟ بديل د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبره ورته وکړه، نو قريشو مکرز بن حفص ور واستاوه.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې کله مکرز وليد نو ويې وفرمايل دغه يو غدار او خائن سړی دی. په هر حال مکرز راغی، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همغه خبره ورته وکړه کومه يې چې بديل ته کړې وه، او مکرز بيرته قريشو ته ورغی.

د قريشو سفيران

هلته د کنانه قبيلې حليس بن علقمه نومي سړي وويل: اجازه راکړئ چې زه هم محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم. هغوی ورته وويل: ورشه، کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورلنډ شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**هذا فلان، وهو من قوم يعظمون البدن، فابعثوهـــا**).دا د فلانی قبيلې غړی دی، د دوی خلک له حج نه وروسته قربانی ته د ځانګړيو شويو څارويو (بدن) قدر او درناوی کوي. بيا يې اصحابو (رضي الله عنهم) ته امر وکړ چې د قربانۍ خپل څاروي ددې سړي مخې ته واستوي تر څو هغه يې وګوري. اصحابو (رضي الله عنهم) همداسې وکړل او له هغه نه يې پداسې حال کې استقبال وکړ چې ټولو تلبيه ويله.

حليس چې دا حالت وليد نو ويې ويل: سبحان الله! دا خلک خو بايد له بيت الله شريف

نه منع نه کړای شي. بیرته خپل قوم ته ورغی او ورته ویې ویل: چې ما د قربانۍ لپاره تیار شوي څاروي ولیدل، لازمه نده چې دا خلک (مسلمانان) له مکې نه منع کړای شي.

دلته دده او قریشو تر مینځ داسې خبرې وشوی چې حلیس یې وپاراوه، عروه بن مسعود ثقفي وویل: دې سړي د عقلمندۍ خبره وکړه، اجازه راکړئ زه هم یو ځل محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم. قریشو اجازه ورکړه، هغه لاړ او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې خبرې پیل کړې.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همغه خبرې ته نژدې یوه خبره ورته وکړه کومه یې چې بدیل ته کړې وه. پدې وخت کې عروه ورته وویل: یا محمده! (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) که چیرې ته خپل وځپې او ټول له مینځه یوسې نو څه به تر لاسه کړې؟ او راته ووایه چې آیا تا تر اوسه داسې اوریدلي دي چې په عربو کې دې له تا پرته بل چا خپل ټول قوم له مینځه وړی وي؟ او که حالت بدل وي جګړه ستا په ګټه نه وي، نو زه دلته داسې اوباش کسان او مخونه وینم چې بیا به تا پریږدي او درنه تښتي به. ددې خبرې په اوریدو سره ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل: د لات عورت وخورې! فکر کوې مونږ به له خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څخه تښتو؟ عروه وویل: دا څوک دی؟ ځواب ورکړ شو چې دا ابوبکر (رضي الله عنه) دی.

عروه وویل: که چیرې دې هغه احسان نه وی راباندې کوم چې ما یې لا تر اوسه بدله نه درکړې، نو حتما به م ې ددې خبرې ځواب درکاوه. په هر حال عروه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپلو خبرو ته ادامه ورکړه، هر ځل به یې چې خبره کوله، نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارکه ږیره به یې رانیوله.

مغیره بن شعبه مغیره چ ې د عروه وراره ؤ.د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر و لاړ ؤ په لاس کې یې توره او په سر یې خول ؤ. کله به چې عروه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارکې ږیرې ته لاس اوږد ک ړ ، نو مغیره به د تورې په لاستي د هغه لاس وواهه او ورته ویل به یې: لاس دې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ږیرې نه لیرې کړه. عروه سر پورته کړ او ویې ویل: دا څوک دی؟ دوې ورته وویل: دا مغیره دی. ده وویل: دا څه حالت دی؟ دا څه خیانت دی؟ اې غداره! آیا دا زه تر اوسه پورې ستا د غدر له لاسه منډې نه وهم؟ ستا پخاطر هلې ځلې نه کوم؟ آیا ستا د جرم له امله مې دیت نه و ورکړی؟ مغیره د

جاهليت په دوران کې له څو کسانو سره ملګری شوی وُ، بيا يې هغوی وژلي او مالونه يې ورنه اخيستي وو، له هغې نه وروسته راغلی او په اسلام مشرف شوی وُ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته فرمايلي و: (**أما الإسلام فأقبلُ، وأما المـــال فلست منـــه فـــي شـــيء**). اسلام دې منم، خو له مال سره دې څه کار نلرم، دا مسئوليت نه منم.

عروه کتل او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې د اصحابو (رضي الله عنهم) اړيکې او معامله څارله، بيا قريشو ته ستون شو او ورته ويې ويل: اې زما قومه! قسم په خدای چې زه د ډيرو پاچايانو دربار ته ورغلی يم، قيصر، کسری، نجاشي او نور مې ليدلي، قسم په خدای چې هيڅ يو هم د خپلو افرادو په وړاندې د دومره قدر درلودونکی ندی لکه محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې چې د خپل قوم په وړاندې لري، د هغه اصحاب (رضي الله عنهم) له ده سره دومره مينه لري چې يو رعيت يې هم له خپل پاچا سره نه لري. اصحاب (رضي الله عنهم) له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره تر دې حده مينه لري چې هغه که پزه هم سغ کړي، نو د پزې اوبه يې هم ځمکې ته نه پرېږدي يو کس يې اخلي پخپل مخ او بدن يې موښي، کله چې امر وکړي ټول يې تعميل ته ولاړيږي، کله چې اودس کوي نو د اوداسه په اوبو يې سره جنګ وي هر يو هڅه کوي هغه واخلي، او کله چې هغه خبرې کوي ټول چپ شي، د ډير احترام له وجې پورته هم نه ورته ګوري، هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډير معقول وړانديز کړيدی ويې منئ.

هغه ذات چې د دوی لاسونه يې له تاسې نه لنډ کړل

کله چې د قريشو مستو، احساساتي او جنګ ته تږو ځوانانو وليدل چې مشران يې سوله غواړي، نو د داسې يوه پلان جوړولو په فکر کې شول چې د سولې هڅې ورباندې شنډې کړي. فيصله يې وکړه چې د شپې له خوا د مسلمانانو پر مرکز بريد وکړي، او داسې څه ترسره کړي چې د جګړې سبب شي. دا پلان يې جوړ او د عمل په ډګر کې يې پلی کړ ۷۰ يا ۸۰ ځوانان د تنعيم له غره نه د شپې روان شول غوښتل يې د مسلمانانو مرکز ته لار پيدا کړي، خو هلته د مسلمانانو د امنيتي چارو قوماندان محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ټول اسيران کړل. وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه او د سولې پخاطر يې ټول پريښودل. پدې اړه دا آيت شريف نازل شو:

((وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ)).(الفتح– ٢٤)

[او دغه الله هغه (ذات دی) چې بند یې کړل لاسونه د هغو (مشرکینو) له تاسې څخه او لاسونه ستاسې له هغوی څخه په منځ د مکې کې پس له هغې څخه چې غالب یې کړئ تاسې په هغوی باندې.]

عثمان بن عفان (رضي الله عنه) قریشو ته د مسلمانانو د سفیر په توګه

پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فیصله وکړه چې د خپل دریځ او له سفر نه د هدف د توضیح او څرګندولو پخاطر قریشو ته یو استازی واستوي. لومړی یې عمر (رضي الله عنه) ته وویل چې ته لاړ شه او قریشو ته زمونږ دریځ او هدف بیان کړه. عمر (رضي الله عنه) خپل عذر داسې وړاندې کړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! په مکه کې د بني کعب له کورنۍ نه داسې څوک نشته چې که ما ته څه زیان او ضرر راورسیږي، هغه مې ملاتړ وکړي، غوره دا ده چې عثمان (رضي الله عنه) واستول شي، ځکه دده قوم هملته مکه کې دی، هغه به ستا خبره په سیي توګه ورسوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په عثمان (رضي الله عنه) پسې احوال ولیږه، هغه راغی او قریشو ته یې د خپل استازي په توګه واستاوه او ورته ویې فرمایل: قریشو ته ووایه چې مونږ د جګړې په نیت نه یوو راغلي، مونږ عمره ادا کول غواړو. هغوی ته د اسلام بلنه هم ورکړه، او بیا لاړ شه په مکه کې میشته مسلمانانو (ښځو او نارینه) ټولو ته د فتحې او بري زیری ورکړه، او ورته ووایه چې الله تعالی به حتماً خپل دین ته غلبه ورکوي، او داسې وخت راتلونکی دی چې اسلام به غالب وي او مسلمانان به هغه وخت خپل دین نه پټوي.

عثمان (رضي الله عنه) روان شو او په بلدح نومې سیمه کې له قریشو سره مخامخ شو، قریشو ورته وویل: چیرته ځې؟ ده په ځواب کې ورته وویل: زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې لپاره رالیږلی یم، او د هغه خبره یې ورته وکړه. قریشو وویل: مونږ ستا خبرې واوریدلې، ځه لاړ شه خپله وظیفه اجرا کړه. ابان بن سعید بن العاص ورپاڅید، هر کلی یې ورته ووایه. خپل آس یې زین کړ، عثمان (رضي الله عنه) یې له ځان سره سپور کړ او پخپله پناه کې یې مکې ته یووړ. هلته یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیغام د قریشو مشرانو ته ورساوه.

قریشو ورته وویل: لاړ شه د بیت الله شریف طواف وکړه. عثمان (رضي الله عنه) دا وړاندیز ونه مانه او ویې ویل: تر څو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) طواف نه وي کړی زه طواف نه کوم.

د عثمان (رضي الله عنه) د شهادت خبر او د رضوان بیعت

قریشو عثمان (رضي الله عنه) له ځان سره ایسار کړ، کیدای شي دوی به د حالاتو په اړه پخپلو کې سلا او مشوره کوله او د فیصلې کوشش به یې کاوه، بیا به یې همدا فیصله د عثمان (رضي الله عنه) په لاس رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته لیږله. عثمان (رضي الله عنه) پدې ترتیب سره وځنډید، د مسلمانانو په مینځ کې دا شایعه خوره شوه چې هغه شهید کړی شویدی. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا خبره ورسیده، نو ویې فرمایل: **(لا نبرح حتی نناجز القوم)**.اوس به تر هغې پورې نه ځو تر څو مو له قریشو سره جګړه نه وي کړې. بیا یې اصحاب (رضي الله عنهم) د بیعت لپاره راټول کړل.

ټول راغلل او پدې خبره یې بیعت ورسره کاوه چې له جګړې نه به تیښته نه کوي. یوې ډلې د مرګ بیعت هم ورسره وکړه. لومړنی صحابي (رضي الله عنه) چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې بیعت وکړ ابو سنان اسدي ؤ. سلمه بن اکوع (رضي الله عنه) درې ځله په مرګ بیعت ورسره وکړ، یو ځل د بیعت په شروع کې بیا په مینځ کې او دریم ځل په آخر کې. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لاس په بل لاس کې ونیو او ویې فرمایل: **(هذه عن عثمان)**. دا د عثمان (رضي الله عنه) لپاره. او کله چې بیعت پای ته ورسید، عثمان (رضي الله عنه) هم راورسید او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې بیعت وکړ. ټولو اصحابو (رضي الله عنهم) بیعت وکړ، یوازې یو منافق چې جد بن قیس نومیده بیعت ته حاضر نه شو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه بیعت تر یوې ونې لاندې واخیست. عمر (رضي الله عنه) یې مبارک لاس نیولی ؤ او معقل بن یسار د ونې شاخونه ورنه پورته نیولي وو. همدا د رضوان بیعت دی، او د همدې رضوان بیعت په هکله دا آیت شریف نازل شویدی:

((**لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنْ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ**)) (الفتح: ۱۸)

خامخا راضي او خوښ شوی دی الله تعالی له مؤمنانو نه هغه وخت چې بیعت یې کاوه له تا سره د لاندې د ونې.]

د سولې تړون

قریشو د وضعې حساسیت درک کړ، فوراً یې سهیل بن عمرو د سولې لپاره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ولیږه، خو دا یې ورته په ډاګه کړه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) به سږ کال بیرته مدینې ته ستنیږي. ځکه مونږ نه غواړو چې نور عرب داسې څه خبرې وکړي چې ګویا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زور مکې ته داخل شو. سهیل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته ورسید او کله یې چې سترګې مبارکې پرې ولګیدلې نو ویې فرمایل: (**قد سهل لکم أمرکم**).کار مو آسانه شو، دوی (قریشو) چې دا شخص رالیږلئ، نو حتماً سوله غواړي. سهیل راغی، اوږدې خبرې یې وکړې، تر څو دواړه په سوله راضي شول، او پدې ټکو یې تړون سره لاسلیک کړ:

۱- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به سږ کال بیرته ستنیږي او مکې ته به نه داخلیږي. په راتلونکي کال کې به مسلمانان راځي او درې ورځې به په مکه کې پاتې کیږي، له دوی سره به یوازې یوه یوه توره یعنې د هغه وخت د عادي سواره وسله وي، تورې به هم په تیکیو کې د ننه وي. او دوی ته به هیڅ ډول ضرر او اذیت نه رسول کیږي.

۲- د دواړو لوریو تر مینځ به لس کال اور بند وي، پدې موده کې به خلک په امن وي، او یو پر بل به د تعرض هڅه نه کیږي.

۳- هر څوک کولی شي پخپله خوښه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره او یا هم له قریشو سره د دوستۍ تړون وکړي. هر هغه قبیله چې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او یا قریشو سره یې عهد وکړ، نو دا د همغه طرف یوه برخه شمیرل کیږي، او پر هغې باندې برید او تعرض د عهد لرونکي په خلاف تعرض بلل کیږي. ددې مطلب دا چې قبایل آزاد دي چې له چا سره د دوستۍ تړون کوي، کولی یې شي. او که فرضا یوې قبیلې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د دوستۍ تړون وکړ، بیا قریشو پر همدې قبیله باندې حمله وکړه نو دا حمله

په حقیقت پر مسلمانانو حمله بلل کیږي. او همداسې د قریشو په هکله هم همدا خبره نافذه ده.
۴- که څوک له قریشو نه د خپل ولي له اجازې پرته راوتښتیدل او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راغلل، نو هغه به یې بیرته قریشو ته سپاري او که له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه څوک قریشو ته وروتښتیدل، نو قریش به یې بیرته محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته نه سپاري.
کله چې د تړون په موادو اتفاق وشو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) راوغوښت، امر یې ورته وکړ چې د تړون متن ولیکي او ورته ویې فرمایل ولیکه: ((**بسم الله الرحمن الرحیم**)) پدې وخت کې سهیل وویل: الرحمن خو مونږ نه پیژنو؟ داسې ولیکه: **باسمك اللهم**. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې همداسې ولیکي. بیا یې ورته وویل: ولیکه چې: (**هذا ما صالح علیه محمد رسول الله**). دا هغه څه دي چې محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سوله او مصالحه ورباندې کړې ده. سهیل بیا وویل: که مونږ پدې باور او ایمان درلودلئ چې ته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې، نو بیا به مو نه له بیت الله شریف څخه منع کړی وای، او نه به مو جګړې درسره کولی، نو داسې ولیکه چې محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم). رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إني رســـول الله وإن کذبتموني**). زه د الله (جل جلاله) رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یم که څه هم تاسې مې نه منئ، علي (رضي الله عنه) ته یې امر وکړ چې همداسې ولیکي (محمد بن عبدالله) او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لفظ حذف کړي. علي (رضي الله عنه) وویل زه خو دا نه شم حذفولی او زړه مې دا نه مني چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لفظ حذف کړم. بیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل لاس سره هغه لفظ حذف کړ. او پدې ترتیب سره د تړون متن ولیکل شو.
د تړون له لاسلیک نه وروسته خزاعه قبیله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته ودریده او تړون یې ورسره وکړ. خزاعه له مخکې نه ان د عبدالمطلب له زمانې نه د بني هاشم حلیفه وه او له هغوی سره یې تړون درلود. له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره دا تړون د هماغه پخواني تړون تجدید او تاکید وئ. او د بنوبکر قبیلې له قریشو سره تړون وکړ.

د ابو جندل بيرته سپارل

پداسې حال کې چې د تړون ليکل لا پای ته نه وو رسيدلي، د سهيل زوی ابو جندل چې زولنې يې راکشولې راورسيد. له مکې نه راتښتيدلی ؤ، راغی او ځان يې مسلمانانو ته راورساوه. پدې وخت کې سهيل وويل: دا به لومړنی کس وي چې په اړه به يې معامله درسره کوم، ته به دغه شخص بيرته راته سپارې! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إنا لم نقض الكتاب بعد**). مونږ خو تر اوسه ليکل ندي تکميل کړي. سهيل وويل: قسم په خدای که دا نه منې، نو هيڅ د سولې معامله نه درسره کوم. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**فأجزه لي**). نو دا زما پخاطر پريږده. ده ورته وويل: نه تا ته يې هم نه درکوم. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**بلی فافعل**).پريږده، دا زما لپاره پريږده، ما ته يې راکړه. سهيل وايي، نه، تا ته يې هم نه درکوم. سهيل پاڅيد ابو جندل يې په مخ وواهه، له جاغې نه يې راونيو کش يې کړ تر څو مشرکينو ته يې وسپاري. ابو جندل په چيغو، چيغو سره ويل: اې مسلمانانو! آيا بيرته ددې پخاطر مشرکينو ته سپارل کيږم چې هغوی مې دين ته زيان ورسوي؟ له فتنې او امتحان سره مې مخ کړي؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**يا أبا جندل، اصبر واحتسب، فإن الله جاعل لك ولمن معك من المستضعفين فرجاً ومخرجا، إنا قد عقدنا بيننا وبين القوم صلحاً، وأعطيناهم على ذلك، وأعطونا عهد الله فلا نغدر بهم**). ابا جندله!، صبرکوه، له خدايه اجر غواړه، الله تعالی به تا او ستا په شان نورو بې وسه کسانو ته لاره برابروي، مخه به مو آزاده وي، مونږ له دوی (قريشو) سره تړون کړی، همدا مو ورسره منلي، هغوی د الله په نامه وعده او عهد راسره کړې، خيانت نه شو ورسره کولی .

عمر (رضي الله عنه) پاڅيد د ابو جندل خوا ته ورغی، خوا خوا کې ورسره روان ؤ او ورته ويل يې: صبر کوه اې ابو جندله! دوی خو مشرکين دي، د مشرک وينې خو لکه د سپي داسې دي، همدا ورته وايي او د خپلې تورې لاستی هم ورنژدې کوي. عمر (رضي الله عنه) وايي: هيله مې دا وه چې ابو جندل به زما توره واخلي او خپل پلار به ورباندې ووهي، خو هغه د خپل پلار په هکله له بخل نه کار واخيست يعنې ويې نه غوښتل ويې

وژني. همدا وه چې د سولې تړون نافذ شو.

له عمرې نه د خلاصون لپاره قرباني او د ویښتانو خریيل

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تړون له لیکلو فارغ شو ویې فرمایل: (قوموا فانحروا). پاځئ، او قرباني وکړئ (د قربانۍ څاروي مو ذبح کړئ)! خو اصحاب (رضي الله عنهم) یو هم نه پاڅید. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله خبره درې ځله تکرار کړه، خو ټول پخپلو ځایونو ناست وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې دا عکس العمل ولید، روان شو او ام سلمه (رضي الله عنها) ته ورغی، دا کیسه یې ورته وکړه. هغې ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که ته همدا غواړې چې هغوی لاړ شي او قرباني وکړي، نو لاړشه، له هیچا سره خبرې مه کوه خپله قرباني پخپله وکړه او خپل نایي راوغواړه او مبارک سر دې کل کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې په اوریدو سره پاڅید، هیچا ته یې هم څه نه ویل. خپل د قربانۍ څاروي یې حلال کړ، نایي یې راوغوښت او خپل مبارک سر یې کل کړ. اصحابو (رضي الله عنهم) چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید، ټول پاڅیدل خپل څاروي یې حلال کړل، وروسې یې یو د بل سرونه سره کل کړل، او داسې ازدحام جوړ شو او په دومره بیړه یې خپل سرونه کلول چې نژدې وه یو بل سره ووژني (یعنې یو د بل سرونه او غاړې په چړو پرې کړي). اصحابو (رضي الله عنهم) په هرو اوو کسانو سره یوه اوښه حلاله کړه، همدا راز غوا هم په اوو کسانو یوه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله هغه اوښه حلاله کړه چې یو وخت له ابوجهل سره وه، او په پزه کې یې د سپینو زرو یوه حلقه هم وه، لدې کار نه یې هدف دا ؤ چې مشرکین ورباندې وځوروي. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغو کسانو لپاره چې سرونه یې پوره کل کړي وو درې ځله دعا وکړه او د هغه چا لپاره چې ویښتان یې لنډ کړي وو یوځل د عا وفرمایله. په همدې سفر کې الله تعالی د کعب بن عجره په هکله هغه آیت شریف را نازل کړ چې حکم یې دا دی: که چا عذر درلود او د احرام په دوران کې یې سر کل کړ، نو کولی شي فدیه یې ورکړي، فدیه یې یا صدقه ده او یا روژه او یا هم قرباني (د څاروي حلالول).

مهاجرې میرمنې بیرته نه سپارل کیږي

پدې پسې یو شمیر مهاجرې میرمنې راغلی، وروسې یې خپلوان او مشران راغلل،

مسلمانانو ته یې وویل چې د شوي تړون په اساس دا مسلمانې مؤمنې مهاجرینې بیرته دوی ته وسپاري. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو دا غوښتنه رد کړه ځکه په تړون کې داسې لیکل شوي وو: ((هغه نارینه چې زمونږ له خوا تا ته درځي که څه هم هغه ستا په دین وي بیرته به یې راته سپاري[1])) دلته پدې ماده کې د ښځې ذکر نشته او پدې حکم کې ندي شاملې. په همدې رابطه الله تعالی دا آیت نازل کړ: ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ)) تر دې قول پورې چې فرمايي: ((بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ)) (الممتحنة: ۱۰)

[اې مؤمنانو کله چې راشي تاسې ته مؤمنانې (ښځې) هجرت کوونکې نو واړئ ازمويئ تاسې هغوی، الله ته ښه معلوم دی ایمان د دوی، نو که وپیژنئ تاسې دوې (په قسم سره) مؤمنانې نو بیرته مه لیږئ هغوی طرف د مشرکینو ته، نه دي دغه (مؤمنانې ښځې) حلالې هغو (کفارو سړیو) لره او نه دي هغه (کافران) حلال (دې ښځو مؤمنانو) لره. او ورکړئ تاسې (هغوی کافرانو) (ته چې خاوندان د هغو ښځو دي) هغه څه چې لګولي يې دي له (مهره) او نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې چې نکاح وتړئ تاسې له دې ښځو سره په شرط ددې کله چې ورکړئ تاسې هغه ښځو ته مهرونه د دوی، او منګولې مه نښلوئ په عصمتونو د ښځو کافرانو (په نکاح يې مه اخلئ).]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به دا ډول مؤمنې میرمنې د الله تعالی پدې ارشاد سره ازمویلې چې فرمايي: ((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئاً)) الاية:(الممتحنة: ۱۲) [اې نبي کله چې راشي تا ته مؤمنانې ښځې چې بیعت کوي له تا سره پردې شرط چې نه به شریکوي دوی له الله سره هیڅ شی . . . . .]

چا به چې په همدې شرایطو اعتراف او اقرار وکړ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به ورته وفرمايل: ځه همدا دې بیعت دی، په همدې ټکو مې بیعت درنه واخیست. او بیا به یې دا ډول میرمنې مشرکینو ته نه سپارلې. او د همدې حکم په اساس مسلمانانو خپلې کافرې ښځې طلاقې کړې. په همدې ورځ عمر (رضي الله عنه) خپلې دوې ښځې چې د شرک له زمانې ورسره وې طلاقې کړې، بیا وروسته له یوې سره معاویه واده وکړه او بله یې صفوان بن امیه نکاح کړه.

---

[1]. صحیح بخاري ۱/ ۳۸۰

د دې تړون پايلې

که د حديبيې د سولې د تړون په هکله ژور فکر وشي، نتائجو او لاسته راوړنو ته يې په ځير وکتل شي، نو دا به په ډاګه شي چې ربښتيا هم دغه تړون د مسلمانانو لپاره لويه فتحه وه. لدينه وړاندې قريشو د مسلمانانو په وجود اعتراف نه درلود، هميشه يې د دوی د کاملې تباهۍ او له مينځه وړلو هڅې کولې او د هغې ورځې راتلو ته منتظر وو چې مسلمانان يکې بالکل ختم شوي وي. له اسلامي دعوت سره يې د سختې مقابلې لاره نيولې وه، اجازه يې نه ورکوله د اسلامي بلنې غږ د عربانو غوږونو ته ورسيږي. او نه يې غوښتل اسلامي دعوت په عربي جزيره کې د ديني او دنيوي مشرتابه په حيث تبارز وکړي.

له مسلمانانو سره د سولې د تړون لاسليکول په حقيقت کې د مسلمانانو په وجود او ځواک اعتراف دی. او دې تړون ته غاړه ايښودل يعنې دا چې قريش نور لدې اسلامي ځواک سره د مقابلې توان نلري. او د تړون دريمه ماده پدې دلالت کوي چې قريشو نور له خپل دنيوي او ديني مشرتابه نه لاس مينځلی دی. هغوی نور پدې فکر کې ندي، له دوی سره يوازې د خپل ژوند فکر دی، نور عربان او نورې قبيلې که ټولې هم اسلام راوړي، د دوی ورسره کار نشته، دوی لدينه وروسته پدې مسايلو کې مداخله نه کوي، دوی يوازې د ځان خير غواړي او بس، نو آيا دا د قريشو لپاره ځرګنده ماتې نده؟ او آيا همدا د مسلمانانو لپاره لويه فتحه نده؟ د مسلمانانو او مشرکينو تر مينځ چې څومره خونړۍ جګړې شوې وې له هغو نه د مسلمانانو هدف دا نه و چې د خلکو مالونه واخلي او سرونه يې قلم کړي، او يا په زور خلک په اسلام راوړلو مجبور کړي، بلکه لدې جګړو نه د مسلمانانو هدف دا و چې د خلکو لپاره ددين او عقيدې په هکله پوره آزادي وي. ددې جنګونو هدف د انسان مکمله آزادي وه، او هدف يې دا و چې هر څوک پخپله خوښه خپله لاره وټاکي او د ځان لپاره خپل دين پخپله غوره کړي.

الله تعالی فرمايي:

((فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ)). (الکهف:۲۹). ترجمه: [د چا چې زړه وي ايمان دې راوړي او د چا چې خوښه وي کافر دې شي.]

ددې سولې او تړون پواسطه همدغه هدف لاسته راغی، او همدا هيله پداسې شکل سره سرته ورسيده چې کيدای شوای د ډيرو جګړو له لارې هم نه وای ترسره شوې. خلکو ته پوره آزادي ورکړل شوه چې خپل دين پخپله غوره کړي، او د همدې آزادۍ له برکته مسلمانانو ته ډيرې ګټې ورسيدې. اسلامي دعوت ډير برياليتوبونه تر لاسه کړل، له

دې ترڅو نه مخکې د مسلمانانو شمیره درې زره تنو ته رسیده خو دوه کاله وروسته د مکې د فتحې په کال همدا شمیره لس زرو ته پورته شوه.
دوهمه ماده د لویې فتحې دوهمه برخه ده، د جګړې پیل د مسلمانانو له خوا و نه شو بلکه لومړی قریشو د جنګ اور بل کړ، الله تعالی فرمایي: ((وَهُــمْ بَــدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ)).(التوبة:۱۳)[لومړی هغوی جګړه پیل کړه.]
د مسلمانانو له جنګي تحرکاتو او ګزمو نه هدف دا و چې قریش لږ له کبر او غرور نه راکوز کړي، او له هغوی سره د عدالت او تساوي په بناء معامله وکړي، دواړه خواوې پخپل حال آزادې پریښودل شي. د لسو کلو لپاره ډزبندي او اوربند یعنې د قریشو د کبر ماتول، د هغوی له غرور سره ټکر او مقابله کول. او د اور بند بله معنې دا وه هغه چا چې لومړی جنګ پیل کړی اوس دې مرحلې ته رارسیدلي چې نور د جګړې توان نلري، هغوی اوس کمزوري شوي مجبور دي اوربند ته غاړه کیږدي، او که بې وسي او کمزوري نه وای نو ولې پخپل لاس پیل شوی جنګ ودروي؟ د ترون لومړنۍ مادې پر مسجد حرام د قریشو واکمني پای ته ورسوله، دا د دوی یوه بله ناکامي وه، ځکه هغوی خو مسلمانان له مسجد حرام نه منع کول غوښتل، خو پدې مادې سره له یوه کال پرته نور هغوی ددې حق نلري چې مسلمانان د مسجد حرام له زیارت نه منع کړي، کیدای شي د هغوی زړونه په همدې یوه کال منع کولو سره تسکین شوي وي.
پدې ترون قریشو مسلمانانو ته دا درې پورته یاد شوي امتیازات ورکړل، په مقابل کې یې له مسلمانانو څخه یوازې یو امتیاز لاسته راوړ، کوم چې په څلورمه ماده کې ذکر شویدی. (وعلى أنه لا يأتيك منا رجل، وإن كان على دينــك إلا رددتــه علينا). دا هم ډیر مهم امتیاز ځکه ندی چې د مسلمانانو لپاره یې هیڅ ډول زیان نه درلود، څرګنده ده چې مؤمن له الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) څخه تیښته نه کوي، هغه د اسلام ښار او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مدینه نه پریږدي، او تر څو یې چې دین نه وي بدل کړی، مرتد شوی نه وي تر هغې پورې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه تیښتې ته زړه نه ښه کوي. او که چیرې کوم مسلمان له خپل دین نه اوړي، نو بیا خو مسلمانان ورته هیڅ ضرورت نلري، او له اسلامي ټولنې نه یې تیښته له بقا نه غوره ده. همدې مطلب ته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اشاره کړې او فرمایلي یې دي: (إنه من

ذهب منا إليهم فأبعده الله[۱]). څوک چې له مونږ نه لاړل په حقیقت کې الله تعالی هغوی له مونږ نه لیرې کړل. خو هغه کسان چې په مکه کې اسلام راوړي، که څه هم ددې مادې په اساس مدینې ته د هجرت اجازه نلري، خو د الله تعالی ځمکه پراخه ده، کولی شي بل کوم ځای ته هجرت وکړي، لکه چې له مدینې نه مخکې مسلمانانو حبشې ته هجرت کړی و.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدې مسئلې ته په اشارې سره فرمایي: (**ومن جاءنا منهم سيجعل الله له فرجاً ومخرجاً**[۲]). (څوک چې له دوی نه مونږ ته راتلل غواړي، الله تعالی ورته لاره برابروي او مخه یې خلاصوي.))

دا تحفظات او شرط که څه هم په ظاهر کې د قریشو په ویاړ او عزت دلالت کوي، خو په حقیقت کې داهم د دوی د معنوي ماتې، ویرې او پریشانۍ لوی دلیل دی. د دوی زړونه دې ویرې اخیستي وو چې هسې نه جاهلي او په شرک ولاړه ټولنه یې نوره ختمه نه شي. او لکه چې پوهیدلي به وو چې دوې او ټولنه یې د نیستۍ او فنا کنډو په څنډه ولاړ دي، او له حتمي سقوط نه د ژغورنې پخاطر یې همدا ډول ضمانتونو ته پناه وړله. او دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا اجازه ورکوي چې قریش به هغه کسان بیرته نه ورته سپاري کوم چې له مدینې نه مکې ته تبنتي، دا پدې دلالت کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپلې ټولنې په قوت او عظمت پوره باوري دی، د سقوط او له مینځه تللو ویره یې ورسره نشته.

د مسلمانانو خفګان او له رسول (ﷺ) سره د عمر (رضي الله عنه) مناقشه

ددې سولې حقیقت دا ؤ چې مخکې بیان شو. خو هلته دوه داسې ټکي هم وو چې د مسلمانانو د غم او خفګان سبب شول. لومړی دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مدینه کې ورته ویلي و چې ځو به او د بیت الله شریف طواف به کوو. پداسې حال کې چې دا خبر یې ورکړی ؤ نو اوس ولې له طواف نه مخکې او بیله دې چې عمره ادا کړي بیرته مدینې ته ستنیږي؟ دوهمه خبره دا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خو په حق دی، د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی. الله تعالی خو د خپل دین د غلبې وعده هم کړیده، نو رسول الله (صلی الله

---

(1). صحيح مسلم باب صلح الحديبية ۲/ ۱۰۵

(2). صحيح مسلم.

علیه و اله و صحبه و سلم) ولې د قریشو فشار قبلوي؟ او ولې په داسې څه راضي کیږي چې دده د عزت له مقام سره مناسب ندي؟
په همدې دوو خبرو مسلمانان خفه وو، تشویشونه او شبهات ورسره پیدا شوي وو. ډیر ځوریدل تر دې حده چې د سولې د تړون د موادو او نتایجو په هکله ورسره زیاتې پوښتنې پیدا شوې. کیداې شي چې عمر (رضي الله عنه) له ټولو نه زیات خفه شوی وي، صبر یې ونه شو راغی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! آیا مونږ په حق او هغوی په باطل ندي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**بلـــی**). هو، مونږ په حقه او هغوی په ناروا دي. عمر (رضي الله عنه) وویل: آیا زمونږ مړي به په جنت کې او د دوی مړي به په دوزخ کې نه وي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (بلی). هو زمونږ د مړیو ځای جنت او د دوی د مړیو ځای دوزخ دی. عمر (رضي الله عنه) وویل: نو ولې دا ذلت ورسره منو، او ولې بیرته ګرځو؟ تر اوسه خو الله تعالی زمونږ ترمینځ د ماتې او برې فیصله نده کړې، نو ولې بیرته ستنیږو؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**یـــا ابـــن الخطاب، إني رسول الله ولست أعصیه، وهو ناصري ولن یضیعني أبداً**).اې د خطاب زویه! زه د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یم، هیڅ نافرماني نه کوم، الله زما مددګار دی، هغه مې بې اسرې نه پریږدي. عمر (رضي الله عنه) ورته وایي: آیا تا نه و راته ویلي چې ځو او د بیت الله طواف کوو؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي: هو ما دا خبره کړې وه. (**فأخبرتك أنا نأتیه العـــام؟**) خو آیا دا مې درته ویلي وو چې همدا سږ کال به طواف کوو؟ عمر (رضي الله عنه) وایي: نه، دا کال خو دي نه و یاد کړی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایې: (**فإنك آتیه ومطوف به**).نو چې داسې ده زما خبره سیې ده، ته به حتماً بیت الله ته ځې او طواف به یې کوې. پدې خبره عمر (رضي الله عنه) پاڅید، همداسې د غوسې په حالت کې ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورغی، او هغه ته یې هغه خبرې وکړې کومې یې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته کړې وې. او د ابوبکر (رضي الله عنه) ځوابونه هم لکه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ځوابونو په شان وو. یوازې دا خبره یې ورته زیاته کړې وه چې عمره! تر مرګه د رسول

الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره ټينګه نيسه، قسم په خدای چې هغه په حق دی. وروسته دا آيتونه را نازل شول: ((إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً)) (الفتح: ۱) [مونږ تاته ښکاره بری در په برخه کړ.] رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضي الله عنه) را وغوښت او همدا مبارک آيتونه يې ورته تلاوت کړل، کله يې چې دا واوريدل نو ويې ويل: آيا همدا فتحه ده؟ يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: هو همدا فتحه ده. پدې خبرې سره يې زړه خوشاله شو، طبيعت يې وغوړيد او لاړ.

وروسته عمر (رضي الله عنه) له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پدې مناقشه سخت پښيمانه و. عمر (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مقابل کې د همدې تفريط او سختې مناقشې پخاطر مې ډير کارونه وکړل، ددې سهوې د جبيره کولو پخاطر تر اوسه پورې روژه نيسم، نفلونه کوم، صدقه ورکوم، او غلامان آزادوم، د همدې غلطۍ د کفارې پخاطر مې ډيرې نيکۍ کړې، هيله لرم چې اوس به خدای خير راکړي.[1]

د بيوزلانو د کشالې پای

وروسته لدينه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدينې ته ورسيد، او هلته ځای په ځای شو، له مکې نه يو مسلمان له مشرکينو نه خوشې شو، د هغوی له بند او شکنجو نه يې نجات وموند او مدينې ته راغی. ددغه صحابي نوم ابو بصير و، نوموړی د قريشو له حليفې قبيلې ثقيف څخه و. هغوی دده په لټه پسې دوه کسان مدينې ته واستول، او هلته يې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وويل چې تړون بايد مات نه شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو بصير همدې دوو کسانو ته وسپاره.

هغوی روان شول او کله چې ذو الحليفه ته ورسيدل، دمه يې جوړوله، کيناستل خرماوې يې خوړلې، ابو بصير له دوی نه يوه ته وويل: اې فلانيه څه ښه توره لرې! هغه توره پورته کړه او ويې ويل، هو ډيره ښه توره مې ده، دا مې ډير ځايه په کار راغلې. ابو بصير ورته وويل ته يې راکړه چې ويې ګورم! هغه توره ورکړه، ابو بصير توره

---

[1]. ددې غزا او سولې د زيات تفصيل لپاره فتح الباري۷/۴۳۹تر۴۵۸، صحيح بخاري ۱/۳۷۸تر۲، ۷۱۷/۳۸۱، ۶۰۰، ۵۹۸، صحيح مسلم۲/۱۰۴_۱۰۶، ابن هشام ۲/۳۰۸تر۳۲۲ زاد المعاد ۲/۱۲۲تر۱۲۷، مختصر سيرة الرسول ۲۰۷تر ۳۰۵، تاريخ عمر بن الخطاب ۳۹_۴۰وګوره.

واخسته او په یوه کلک ګوزار سره يې هغه مړ کړ، دوهم کس وتښتید مدینې ته يې ځان ورساوه، په منډه مسجد ته داخل شو. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید ویې فرمایل: (**لقد رأى هذا ذعراً**). دا سړې ویریدلی دی. او چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسید ویې ویل: زما ملګری يې وواژه، ما هم وژني. په همدې وخت کې ابو بصیر هم راغی عرض يې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! الله تعالی خو ستا غاړه خلاصه کړه، تا خپله وعده پوره کړه، زه دې ورته وسپارلم، اوس الله تعالی زه ورنه وژغورلم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**ویل أمه، مِسْعَر حَرْبٍ لو کان له أحد**). مور يې بوره شه، که دې سړي څوک درلودی، نو د جنګ اورونه به يې بل کړی وای. ابو بصیر چې دا خبره واوریدله پوه شو چې بیرته مشرکینو ته سپارل کیږي، همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حضور نه لاړ او له مدینې نه هم ووت، ځان يې د بحر ساحلي برخې ته ورساوه.

هلته ابو جندل هم له قریشو نه په تیښته بریالی کیږي، او ابو بصیر ته ځان رارسوي. په همدې ترتیب سره د مکې مسلمانان یو په بل پسې له قریشو نه راتښتي او ابو بصیر ته راځي، چې پدې ترتیب له دوی نه یو ښه ګروپ جوړ شو او هر کله به چې خبر شول د قریشو کاروان شام ته روان دی، ورتلل به حمله به يې ورباندې کوله، خلک به يې وژل او مالونه به يې ورنه اخیستل.

بالاخره قریش مجبور شول چې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د مرستې او مهربانۍ سوال وکړي، او پدې راضي شول چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ووایي د خدای لپاره هغه کسان چې تا ته راځي، مونږ ته يې مه سپاره له ځان سره يې وساته. هغوی ته پناه ورکړه. پدې ترتیب سره قریشو پخپله دا ومنله چې هغه مسلمانان چې مدینې ته لاړل هغوی نور په امن دي، له همدې موافقې نه وروسته رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو بصیر او ملګرو (رضي الله عنهم) ته يې احوال ولیږه چې مدینې ته راشي، هغوی هم راغلل او په مدینه کې میشته شول.[۱]

---

[1] مخکیني مصدرونه.

د قریشو د اتلانو اسلام

د اووم هجري کال په لومړیو کې په همدې ترڅ کې پسې عمرو بن العاص، خالد بن ولید، عثمان بن طلحه (رضي الله عنهم) په اسلام مشرف شول. هغوی چې کله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إن مكـــة قد ألقت إلينا أفلاذ كبـــدها**).مکې مونږ ته د خپل زړه کترې رالیږلې دي[1].

که څه هم ددې دریو قهرمانانو د اسلام راوړلو د تاریخ په هکله څه اختلاف شته، خو ثابته دا ده چې دوی په اووم هجري کال کې مسلمان شویدي.

---

[1]. د اسماء الرجال عام کتابونه وایي چې دې اتلانو په آتم هجري کال ایمان راوړی دی، خو د نجاشي په وړاندې د عمرو بن العاص د اسلام کیسه مشهوره ده. خالد او عثمان بن طلحه هغه وخت اسلام راوړې چې عمرو بن العاص له نجاشي نه بیرته راستون شو. او د مدینې په لور روان و چې دوی دواړه ورسره یو ځای شول، او پدې ترتیب سره درې واړه یو ځای د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته حاضر شول او اسلام یې راوړ او دا پدې دلالت کوي چې دوی د اووم هجري کال په لومړیو کې مسلمان شویدي.

دوهمه مرحله

نوی بدلون

د حدیبیې تړون په اسلامي تاریخ کې د نوي بدلون پیلامه وه. قریش د اسلام او مسلمانانو تر ټولو سخت دښمنان وو د جګړې له ډګر نه ددې لوی دښمن په شا تګ سره د مسلمانانو د مخالف مثلث (قریش، غطفان، یهود) یو مهم وزر مات شو. او څرنګه چې قریش د بت پرستانو او مشرکانو مشران او نمایندګان وو، د دوی پدې شا تګ سره د ټولو مشرکانو احساسات مړاوي او روحیات یې کمزوري شول، حوصلې یې پریوتی. ګورو چې لدینه وروسته د بنو غطفان قبیلې د اسلام په مقابل کې هیڅ د توجه وړ اقدام ندی کړی، او که څه یې کړي هم دي، هغه یې د یهودانو د تحریک او لمسونې په سبب کړیدي.

یهودانو له مدینې نه له شړلو وروسته خیبر خپل مرکز وټاکه، همدلته یې د اسلام په خلاف توطئې کولې. خیبر د یهودي مکر او فتنې په اډه بدل شوی ؤ، یهودانو نه یوازې پخپله د مسلمانانو په خلاف توطئې کولې بلکه نور عربان یې هم د هغوی په خلاف هڅول. زیار یې یوست مسلمانان له مینځه یوسي او زیان ور واړوي. همدا وجه وه چې له حدیبیې نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړنی کار د یهودي مرکز او د فساد دا اډه له مینځه وړل و. د حدیبیې له تړون نه وروسته مسلمانانو دا فرصت وموند چې خلکو ته د اسلام دعوت ورسوي، دعوتي پروګرام یې لا پسې ګړندی او پیاوړي شو، او پدې مرحله کې د دوی دعوتي پروګرام د پوځي پروګرام په نسبت مخکې و. په همدې اساس دغه مرحله په دوو برخو ویشلی شو:

١- د دعوت او بلنې پروګرام یا مشرانو او پاچایانو ته لیکونه استول.

٢- پوځي تحرکات.

مخکې لدینه چې پدې مرحله کې له پوځي تحرکاتو او عملیاتو نه خبرې وکړو، غواړو مشرانو او پاچایانو ته د لیکونو استولو په اړه معلومات وړاندې کړو، ځکه دعوت او بلنه د اولیت حق لري. او همدا دعوت او بلنه هغه هدف دی چې مسلمانانو یې په لار کې ډیرې ستونزې لیدلی او راز راز کړاوونه یې ګاللي دي.

مشرانو او پاچایانو ته لیکونه

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هجرت په شپږم کال کې له حدیبیې نه راستون شو، مختلفو مشرانو او پاچایانو ته یې لیکونه واستول، او هغوی یې اسلام ته راوبلل.
کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه پاچایانو ته لیکونه واستوي ورته وویل شول چې د پاچایانو عادت دا دی چې بې مهره لیکونه نه مني.
همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ځان لپاره د سپینو زرو یو مهر جوړ کړ او پرې ولیکل شول ((محمد رسول الله)) دغه مبارکه کلمه په دریو کرښو کې لیکل شوې وه، له لاندې خوا نه لومړۍ کرښه ((محمد))، دوهمه ((رسول)) او دریمه ((الله)) وه.[1]
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) نه یو څو هوښیار او با تجربه اصحاب (رضي الله عنهم) انتخاب کړل، پاچایانو او مشرانو ته یې واستول. علامه منصور پورې وایي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل استازي خیبر ته له تللو نه څو ورځې مخکې د (۷) هجري کال د محرم په لومړۍ ورځ لیږلي دي.[2]
راځئ اوس ځینې دا لیکونه وګورو او د پایلو په هکله یې خبرې وکړو.

۱- د حبشې پاچا نجاشي ته لیک

ددغه نجاشي نوم اصحمه بن ابجر ؤ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شپږم هجري کال په وروستیو او یا د اووم هجري کال په محرم میاشت کې د عمرو بن

(1). صحیح بخاري ۲/ ۸۷۲ - ۸۷۳
(2). رحمه للعالمین ۱۷۱/۱

امیه الضمري په لاس لیک ورواستاوه. طبري ددې لیک متن رانقل کړیدی، خو که دقت وشي نو دا په ډاګه کیږي چې دا هماغه لیک ندی کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حدیبیې نه وروسته ورته لیکلی دی. کیدای شي دا د هغه لیک متن وي کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به له مکې نه د جعفر (رضي الله عنه) په لاس حبشې ته د هجرت په وخت استولی وي، ددې لیک په وروستۍ برخه کې حبشې ته د مهاجرینو ذکر داسې راغلی دی: (وقد بعثت إليكم ابن عمي جعفراً ومعه نفر من المسلمين، فإذا جاءك فأقرهم ودع التجبر).

[تا ته مې خپل د تره زوی جعفر در واستاوه، له ده سره یو شمیر نور مسلمانان هم ملګري دي، کله چې دوی در ورسیدل نو درناوی یې وکړه او زیاتی مه ورسره کوه].

بیهقي له ابن اسحاق نه د هغه لیک متن رانقل کړیدی کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نجاشي ته استولی ؤ او د هغه متن دادی: (بسم الله الرحمن الرحيم. هذا كتاب من محمد رسول الله إلى النجاشي، الأصحم عظيم الحبشة، سلام على من اتبع الهدي، وآمن بالله ورسوله، وشهد أن لا إله إلاالله وحده لا شريك له، لم يتخذ صاحبه ولا ولداً، وأن محمدًا عبده ورسوله، وأدعوك بدعاية الإسلام، فــإني أنا رسوله فأسلم تسلم، {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ فَــإِن تَوَلَّــوْاْ فَقُولُواْ اشْهَدُواْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ} فإن أبيت فعليك إثم النصارى من قومك).((بسم الله الرحمن الرحيم، دا لیک د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د حبشې مشر نجاشي اصحمه ته دی. په هغه چا دې سلام وي چې د هدایت لاره یې نیولې، په الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې ایمان راوړی، شاهدي وایم چې له الله پرته بل د عبادت مستحق نشته، الله واحد دی، شریک نلري، ښځه او اولاد نلري، محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله بنده او رسول دی، زه تا ته بلنه در کوم چې اسلام ومنې، زه د الله رسول یم، ایمان راوړه او ځان خوندي وساته، [اې د کتاب خاوندانو! راځئ هغه خبره ومنئ چې زمونږ او تاسې ترمینځ شریکه ده، راځئ دا ومنو چې له یوه الله تعالی پرته د بل چا عبادت نه کوو، له هغه سره به شریک نه نیسو، یو بل په خدایی نه نیسو، که دا خبره یې ونه منله، نو ورته ووایئ چې مونږ مسلمانان یو] که تا دا بلنه قبوله نکړه نو د خپل قوم د ټولو

نصرانيانو ګناه ستا پر غاړه ده.))
لوی او مشهور څېړونکي دکتور حميد الله پدې وروستيو کې د همدې ليک اصلي متن لاسته راوړی دی، دغه متن هغه ته ورته دی کوم چې ابن قيم رانقل کړيدی. دوکتور حميدالله د ليک د متن په توضيح، تحقيق او برابرولو کې زيات کوشش کړيدی، له نويو وسايلو نه يې ګټه اخيستې ده، او د ليک متن دا دی:

(بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى النجاشي عظيم الحبشة، سلام على من اتبع الهدى، أما بعد: فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن، وأشهد أن عيسي بن مريم روح الله وكلمته ألقاها إلى مريم البتول الطيبة الحصينة، فحملت بعيسى من روحه ونفخه، كما خلق آدم بيده، وإني أدعو إلى الله وحده لا شريك له، والموالاة على طاعته، وأن تتبعني، وتؤمن بالذي جاءني، فإني رسول الله صلى الله عليه وسلم، وإني أدعوك وجنودك إلى الله عز وجل، وقد بلغت ونصحت، فاقبل نصيحتي، والسلام على من اتبع الهدى).

[د محمد رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا د حبشې مشر نجاشي ته! په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت لاره يې نيولې ده. زه د هغه الله ثنا وايم چې له هغه پرته بل الله نشته، هغه الملک، القدوس، السلام، المؤمن، المهمين دی او شاهدي وايم چې عيسی بن مريم د الله تعالی روح او هغه کلمه ده چې سپېڅلې، پاک لمنې او بتول (پيغلې) مريم ته يې القاء کړې يا اچولې ده. د همدې روح او القاء له امله (عيسی (عليه السلام) د مريم په نس شو او الله تعالی هغه داسې پيدا کړ لکه څرنګه يې چې آدم پخپل لاس سره پيدا کړيدی. زه د هغه يوه الله تعالی لوري ته بلنه کوم چې هيڅ شريک نلري. زه بلنه درکوم چې د الله تعالی په اطاعت سره دوستي وکړو. زه بلنه درکوم چې زما اطاعت او پيروي وکړئ، او په هغه الله ايمان راوړئ چې زه يې غوره کړی يم. زه د الله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يم. زه تا او ستا لښکرې ټول د الله لور ته رابولم ما خپله خبره درته وکړه، نصيحت مې

در ورساوه، زما نصیحت قبول کړه. په هغه چا دې سلام وي چې په حق روان دی.][1]

دوکتور حمیدالله وايي چې دا د هغه لیک متن دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حدیبیې نه وروسته نجاشي ته استولی دی. پدې کې هیڅ شک نشته چې دا متن بالکل سیي دی، خو دا ثابته نده چې دا دې حتماً د همغه لیک متن وي چې له حدیبیې نه وروسته لیکل شویدی. بیهقي چې له ابن اسحاق نه کوم متن رانقل کړیدی، له هغه لیکونو سره ورته والی لري کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حدیبیې نه وروسته پاچایانو او مشرانو ته استولي دي. پدې لیک کې دا آیت شریف لیکل شوی: ((یَا أَهْلَ الْکِتَابِ تَعَالَوْا إِلَی کَلِمَـــةٍ))الایـــة. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عادت همدا ؤ چې پدې لیکونو کې یې همدا آیت شریف لیکه. په همدې لیک کې د اصحمه نوم هم لیکل شویدی، خو هغه متن چې دوکتور حمیدالله راوړی دی فکر کوم چې دا د هغه لیک متن وي کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اصحمه له مرګ نه وروسته د هغه قایم مقام ته لیکلی ؤ همدا وجه ده چې پدې متن کې د اصحمه نوم هم ندی راغلی.

د لیکونو د ترتیب په هکله هم څه دلیل نلرم، یوازې د لیکونو له محتوی نه دا راته ښکاره شویده چې کیدای شي په همدې ترتیب سره استول شوي وي. د تعجب خبره خو دا ده چې دکتور حمیدالله د هغه لیک په هکله چې بیهقي رانقل کړیدی وايي چې دا د هغه لیک متن دی کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اصحمه له مرګ نه وروسته د هغه خلیفه ته استولی دی، پداسې حال کې چې پدې متن کې د اصحمه نوم لیکل شویدی.[1] و الله اعلم

کله چې عمرو بن امیه الضمري (رضي الله عنه) نجاشي ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک وسپاره، نجاشي لیک واخیست په سترګو یې ومونښه، له خپل تخت نه راکوز شو، د جعفر بن ابي طالب په لاس یې ایمان راوړ او په اسلام مشرف شو، او په ځواب کې یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا لیک ولیکه: **بسم الله الرحمن الرحیم**، د نجاشي اصحمه له خوا د محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته! **سلام علیك یا نبي الله من الله و رحمة**

(١) . رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کې سیاسي زندګي ص ١٠٨_١٠٩_١٢٢_١٢٣_١٢٤_١٢٥.
په زاد المعاد کې د والسلام علی من اتبع الهدی په ځای اسلم انت جمله راغلې ده ٣/٦٠.

[1]. رسول اکرم کې سیاسي زندګي ص ١٠٨ تر ١١٤ او ١٢١ تر ١٣١.

الله و برکاته، و الله الذي لا الله الا هو، اما بعد:اې د الله رسوله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستا ليک راورسيد، تاسو د عيسی (علیه السلام) يادونه کړې وه، د ځمکې او آسمان په رب مې دې قسم وي چې عيسی (علیه السلام) له هغه څه سره چې تا ورنه يادونه کړې د يوه ويښته په اندازه هم توپير نلري. څه دې چې مونږ ته راليږلي وو په هغه پوه شوو، ستا د تره د زوی او ستا د نورو اصحابو (رضي الله عنهم) قدر او عزت مو وکړ. زه شاهدي وايم چې ته په رښتيا سره د الله تعالی رسول يې، ما له تا سره بيعت وکړ، ستا د تره له زوی سره مې بيعت وکړ. او دده په لاس مې د الله تعالی دين ومانه او په اسلام مشرف شوم.[۱]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نجاشي نه دا غوښتنه کړې وه چې جعفر او په حبشه کې ميشته نور مهاجرين ده ته ورواستوي، نجاشي د همدې غوښتنې په اساس ټول مهاجرين په دوو کښتيو کې له عمرو بن اميه الضمري سره ورواليږل.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خيبر کې تشريف درلود چې دا مهاجرين ور ورسيدل.[۲] همدغه نجاشي په نهم هجري کال کې له تبوک غزا نه وروسته وفات شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې د وفات په ورځ خپله خواشيني ښکاره کړه او په غيابت کې يې د جنازې لمونځ ادا کړ.

د اصحمه له وفات نه وروسته بل څوک دده په ځای وټاکل شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه ته هم ليک وليږه او د اسلام بلنه يې ورکړه، خو دا ثابته نده چې دې نجاشي يا پاچا ايمان راوړی ؤ او که نه.[۳]

۲- د مصر پاچا مقوقس ته ليک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مصر او اسکندريې پاچا چې د منصور پوري په قول يې نوم جريج بن متی او د داکتر حميد الله په قول يې نوم مقوقس ؤ ليک واستاوه. ددغه مبارک ليک متن په لاندې ډول دی:

(بسم الله الرحمن الرحيم من محمد عبد الله ورسوله إلى المقوقس عظيم القبط، سلام

(1). زاد المعاد ۳/ ۶۱
(2). ابن هشام ۲/ ۳۵۹
(3). مسلم ۲/ ۹۹

على من اتبع الهدى، أما بعد، فإني أدعوك بدعاية الإسلام، أسلم تسلم، وأسلم يؤتك الله أجرك مرتين، فإن توليت فإن عليك إثم أهل القبط، {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَقُولُواْ اشْهَدُواْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ}.

د الله د بنده او رسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د قبطیاتو (مصر) مشر مقوقس ته. په هغه چا دې سلام وي چې د هدایت په لار روان دی. اما بعد: زه دې اسلام ته رابولم. اسلام راوړه ترڅو په امن وې، ایمان راوړه الله تعالی به دوه اجرونه درکړي، که دې زما بلنه ونه منله نو د قبطیانو ګناه به هم ستا پر غاړه وي، [وو ایه اې محمده! چې اې اهل کتابو راځئ تاسې په طرف د یوې کلمې (خبرې) چې برابره ده په منځ زمونږ او ستاسې کې (او هغه دا ده) چې عبادت به نه کوو مګر یوازې د الله او شریک به نه نیسو په الله پورې هیڅ شی او نه به نیسې ځینې زمونږ ځینې نور خدایان غیر له الله (جل جلاله) (لکه چې تاسې کتابیان احبار او رهبان نیسئ) نو که وګرځیدل دوی (له توحیده) او اسلامي احکامو ته یې شا واړوله پس ووایئ تاسې (اې مؤمنانو کتابیانو ته چې) شاهدان یئ تاسې پدې چې په تحقیق مونږ مسلمانان یوو (او تاسې نه یئ).][1]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه لیک حاطب بن ابي بلتعه ته ورکړ، هغه چې کله مقوقس ته ورغی ورته ویې ویل: له تانه مخکې دلته مصرکې یوه سړي د خدایی دعوه کړې وه او ځانته یې لوی رب وایه. خو الله تعالی هغه ته په دنیا او اخرت کې سخته سزا ورکړه، انتقام یې ورنه واخیست. ته له نورو نه پند واخله، هسې نه چې نور بیا له تا نه پند واخلي.

په ځواب کې مقوقس ورته وویل چې مونږ دین لرو او یوازې هغه وخت به یې بدلوو چې لدینه غوره دین ومومو. حاطب ورته وویل: مونږ تا د هغه دین قبلولو ته رابولو کوم چې الله تعالی غوره کړیدی، او د نورو ټولو ادیانو په ځای یې خپلو بندګانو ته انتخاب کړیدی، د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ټول خلک اسلام ته رابللي، ډیر کلک مخالفت یې له قریشو نه لیدلی، او تر ټولو نه زیاته دښمني یهودانو

[1] . دا د زادالمعاد عبارت دی ۳/۶۱، خو دکتور حمیدالله چې کوم عبارت ذکر کړی هغه د هغه لیک متن دی چې پدې وروستیو کې تر لاسه شوی او ځنې کلمې یې لدې متن سره توپیر لري، په هغه متن کې لیکل شوي: "فاسلم تسلم یؤتک الله" همدا راز په هغه کې د "اثم القبط" لفظ د اثم اهل القبط په عوض راغلی، رسول اکرم کې سیاسي زندګي ص ۱۳۷،۱۳۶.

ورسره کړیده، له دوی ټولو نه نصرانیان ورته لنډ دي، قسم په خدای چې موسی (علیه السلام) د عیسی (علیه السلام) په هکله داسې زیری ورکړی دی لکه څرنګه چې عیسې (علیه السلام) د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله ورکړی دی، مونږ تا د قرآنکریم لور ته رابولو لکه څرنګه چې تاسې د تورات خاوندان د انجیل لوري ته رابولئ، هر نبي (علیه السلام) چې له هر قوم سره ژوند کوي هغه یې امت وي، د خلکو مسؤولیت دا دی چې په همدې نبي (علیه السلام) ایمان راوړي، تاسې هم د همدې نبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زمانه کې ژوند کوئ، د مسیح (علیه السلام) له دین نه دې هم نه منع کوو، بلکه په همغه دین د عمل او منلو امر درته کوو.

مقوقس وویل: ما ددې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله فکر وکړ، دې نتیجې ته ورسیدم چې په کم ارزښته څیز امر نه کوي، له ښه او ګټور کار نه نهي هم نه کوي، ګمراه او شاعر هم ندی، کاهن او دروغجن هم ندی، د هغه د نبوت نښانې مې هم لیدلې هغه د پټو شیانو ښودنه کوي، او د پټو او څانګړیو خبرو په هکله هم معلومات ورکوي، خو پدې هکله نور فکر هم کوم.

بیا مقوقس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک واخیست او په صندوق کې یې چې د فیل له غاښ نه جوړ شوی و کیښود، مهر یې پرې ولګاوه او یوې خادمې ته یې ورکړ. ورپسې یې یو کاتب چې عربي یې زده وه راوغوښت او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې داسې ولیکل:

بسم الله الرحمن الرحیم. د مصر د مشر مقوقس له خوا محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته! سلام علیک اما بعد ستا لیک مې ولوست، په مطلب یې پوه شوم. پوه شوم چې کومې خوا ته مې بولې. پدې هم خبر وم چې یو نبي (علیه السلام) پاتې دی، ما ګمان کاوه چې دغه نبي (علیه السلام) به په شام کې ظهور کوي، ما ستا د قاصد درناوی وکړ، او تا ته مې دوې خادمانې درولیږلې. دا دواړه زموږ په وړاندې د ډیر قدر درلودونکې دي، تا ته مې یوه جوړه جامې هم دروا ستولې، همدا راز یوه قاطره (قچره) مې هم درته اهداء کړه، و السلام علیک. یوازې همدا یې ولیکل، خو ایمان یې را نهووړ، او دغه دوې خادمانې یوه ماریه نومیده او بله سیرین، او د قاطرې نوم دلدل ؤ. او همدا قاطره د معاویه (رضي الله عنه) د خلافت تر

زماني ژوندی وه.[1]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ماریه خپل ځان سره وساتله او له همدې نه يې ابراهیم نومی زوی پیدا شو، او سیرین يې حسان بن ثابت (رضي الله عنه) ته ورکړه.

۳- د فارس پاچا کسری ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د فارس پاچا کسری ته داسې لیک واستاوه: (**بسم الله الرحمن الرحیم. من محمد رسول الله إلی کسری عظیم فارس، سلام علی من اتبع الهدی، وآمن بالله ورسوله، وشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شریك له، وأن محمداً عبده و رسوله، وأدعوك بدعایة الله، فإني أنا رسول الله إلی الناس کافة، لینذر من کان حیاً ویحق القول علی الکافرین، فأسلم تسلم، فإن أبیت فإن إثم المجوس علیك**). **بسم الله الرحمن الرحیم**، د محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د فارس مشر کسری ته په هغه چا دې سلام وي چې د هدایت په لار روان، په الله او رسول يې ایمان راوړی وي، او دا شاهدي وایي چې له یوه الله پرته بل (د عبادت وړ) نشته. الله شریک نلري، او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله بنده او رسول دی. زه تا د الله لوري ته رابولم، زه د ټولو خلکو لپاره رسول رالیږل شوي یم، تر څو ژوندي کسان له بد انجام نه وویرول شي، او په کفارو حقه خبره دلیل وګرځي. اسلام راوړه تر څو په امن شې، که دې اسلام رانه وړ نو د فارسیانو ګناه به هم پر تا وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې لیک د وړلو دنده عبدالله بن حذافه السهمي ته وسپارله. سهمي لاړ او دغه لیک يې د بحرین مشر ته وسپاره، معلومه نده چې د بحرین مشر د بل چا په لاس دا لیک ولیږه او که خپله عبدالله سهمي یووړ. په هر حال کله چې لیک کسری ته ورسید او ورته ولوستل شو، نو هغه لیک څیرې کړ او په ډیر کبر سره يې وویل: زما د رعیت یو عادي او حقیر شخص خپل نوم زما له نامه نه مخکې لیکي!! کله چې دغه خبره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسیده نو ویې فرمایل: (**مزق الله ملکه**). الله تعالی د هغه پاچایي خرابه کړه. او همداسې وشول لکه څرنګه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي و. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لیک نه

---

[1]. زاد المعاد ۳/ ۶۱

وروسته کسری د یمن والي باذان ته ولیکل: دغه شخص ته چې په حجاز کې دی دوه چالاک سړي ولیږه تر څو ما ته يې راولي. باذان هم دوه کسان غوره کړل او له یوه لیک سره يې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته ولیږل، په لیک کې يې دا ورته لیکلي و چې لدې کسانو سره کسری ته ورشه. دا کسان چې کله مدینې ته ورسیدل او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره يې ملاقات وکړ، یوه يې ویل: باذان پاچا د کسری شاهنشاه په امر مونږ تا ته رالیږلي یوو چې تا له ځان سره کسری ته بوزو، پدې ترڅ کې يې څه ګواښ هم وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: چې سبا بیا له ما سره وګورئ.

په همدې وخت کې د کسرې په کور کې د ننه کودتا شوې وه. دا وروسته له هغه چې لښکرو يې د قیصر د سپایانو په وړاندې رسوا ماتې خوړلي وه، د کسری زوی شیرویه پاڅیدلی وئ، خپل پلار يې وژلی وُ او پخپله يې پاچايي اعلان کړې وه. دا کودتا د اووم هجري کال د سه شنبې په شپه د جمادي الاولی په لسمه شوې وه[1].

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وحي له لارې پدې پيښه خبر شو، سهار يې چې تشریف راوړ، د باذان عسکرو ته يې کیسه وکړه، هغوی ورته وویل: ته پوهیږې چې څه وایې؟ مونږ خو لدینه په وړه خبره باندې درته په غصه یوو، آیا ستا دا خبرې هم ولیکو او پاچا ته يې ولیږو؟ ده ورته وفرمایل: (**نعم أخبراه ذلك عني، وقولا له: إن ديني وسلطاني سيبلغ ما بلغ كسرى ! وينتهي إلى منتهي الخف والحافر، وقولا له: إن أسلمت أعطيتك ما تحت يدك، وملكتك على قومك من الأبناء**).

هو، ویې لیکئ او پرې خبر يې کړئ، او دا هم ورته ورسوئ چې زما دین او واکمني به تر هغه ځایه پورې رسیږي چیرته چې اوس د کسری واکمني ده، او زما واکمني به تر هغه ځایه رسیږي چیرته چې ستاسې د آس او اوښه پښه هلته نه شي رسیدلی، دا هم ورته ورسوي چې: که اسلام دې راوړ نو ستا واکمني به تا ته وسپارم، او د خپل قوم مشر به دې غوره کړم.

دا دواړه کسان روان شول او خبر يې باذان ته یووړ. په همدې وخت کې لږ شیبه وروسته باذان ته دا خبر هم راورسید چې شیرویه خپل پلار کسری وژلی دی، په همدې لیک

---

[1]. فتح الباري ۸/ ۱۲۷

کې شيرويه باذان ته ليکلي وې: د هغه کس د هڅونې هڅه مه کوه کوم چې په هکله يې زما پلار درته ليکلي و اوس تر دوهم امر پورې انتظار باسه. همدا کار ددې سبب شو چې باذان او په يمن کې ميشته ټول فارسيان په اسلام مشرف شي.[۲]

۴- د روم پاچا (قيصر) ته ليک

امام بخاري د يوه اوږده حديث د را نقلولو په ترڅ کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغه ليک متن راوړی دی کوم چې د روم پاچا هرقل ته يې ليږلی و، ددغه ليک متن څه داسې دی:

(بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد عبد الله ورسوله إلى هرقل عظيم الروم، سلام على من اتبع الهدي، أسلم تسلم، أسلم يؤتك الله أجرك مرتين، فإن توليت فإن عليك إثم الأريسيين { يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَقُولُواْ اشْهَدُواْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ}) [آل عمران:٦٤][۱].

[د محمد بن عبدالله چې د الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او بنده دی له خوا د روم واکمن هر قل ته. په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت په لاره روان وي، اسلام راوړه تر څو په امن شې، په اسلام مشرف شه، الله تعالی به دوه اجرونه درکړي، که د اسلام رانه ووړ نو د ټولو اريسيونو (پيروانو) ګناه به ستا په غاړه وي (د ايت ترجمه مخکې شويده).]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دغه ليک د دحيه بن خليفه الکلبي په لاس وليږه او امر يې ورته وکړ چې ليک د بصری مشر ته وسپاري تر څو هغه يې قيصر ته ورسوي. بخاري له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه په روايت سره وايي چې ابو سفيان بن حرب وايي: هر قل د قريشو له يو شمير مشرانو سره وغوښتلم، مونږ شام ته د تجارت لپاره تللي وو. دا هغه وخت وې چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د حديبيې تړون لاسليک شوی وې. ابو سفيان وايي: مونږ هرقل ته ورغللو هغه په ايلياء (بيت المقدس) کې وې[۲] خپل دربار ته يې وبللو. ورسره د روم

---

[2]. محاضرات تاريخ الامم - ۱/ ۱۴۷. فتح الباري ۸/ ۱۲۷، ۱۲۸

[۱]. صحيح البخاري ٥٠٤/١.

[۲]. دغه وخت قيصر له حمص نه بيت المقدس ته راغلی و، تر څو د الله تعالی د هغه احسان شکرانه ادا کړي چې پر دوی يې کړی و او فارسيانو ته يې ماتې ورکړې وه (صحيح مسلم : ۲/ ۹۹). فارسيانو خپل مشر خسرو پرويز وژلی وې او له روميانو سره يې سوله کړې وه او دايې منلې وه چې د روم اشغال شوې ځمکې به بيرته روميانو ته سپاري، او هغه صليب يې هم ورسپارلی و

مشران هم ناست وو ترجمان یې راوباله او راته ویې ویل له تاسې نه کوم یو له دې شخص سره چې د نبوت دعوه یې کړېده نسبي نژدیوالی لري؟ کوم یو یې ډېر نژدې خپل دی؟ ابو سفیان وایي: ما ورته وویل: زه ډېر ورلنډ یم. هرقل وویل: دا سړی او ملګري یې زما خوا ته رالنډ کړئ، ملګري یې دده شاته کینوئ، بیا یې خپل ترجمان ته وویل: زه لدې سړي نه د نبوت د مدعي یعنې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله پوښتنې کوم، زما ملګرو ته یې وویل که دې سړي دروغ راته وویل، نو تاسې یې راته په ګوته کړئ. ابو سفیان وایي که له خپلو ملګرو څخه نه وی شرمیدلی چې بیا به وایي دروغجن دی، نو په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسې به مې دروغ ویلي وای.

ابو سفیان زیاتوي، د هرقل لومړنی سوال دا وُ چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نسب په هکله څه وایئ؟ ما ورته وویل: هغه د ډېر لوړ او شریف نسب خاوند دی. بیا یې وویل: له ده نه مخکې له تاسو نه چا دا ډول خبره او دعوه کړېده؟ ورته ومې ویل: نه. راته ویې ویل: له پلرونو نه یې کوم یو د واک او قدرت خاوند وُ؟ ومې ویل: نه. پوښتنه یې وکړه چې اوس یې پیروان کمزوري خلک دي او که د مال او واک خاوندان؟ ورته ومې ویل: کمزوري خلک یې ملګري دي. ویې ویل: د پیروانو شمیره یې زیاتیږي که کمیږي؟ ما ورته وویل: شمیره خو یې مخ په زیاتیدو ده. سوال یې وکړ چې له پیروانو نه یې څوک له خپل دین نه د کرکې له امله بیرته له خپل دین نه ګرزي (مرتد کیږي) ؟ ومې ویل: نه. راته ویې ویل: د نبوت له دعوی نه مخکې مو له هغه نه دروغ اوریدلي؟ ومې ویل: نه. ویې ویل: ایا غدر او خیانت کوي؟ ومې ویل: نه، خو اوس مو ورسره یو تړون کړیدی وګورو چې څه کوي؟ ابو سفیان وایي لدې خبرې پرته ما ته بل هیڅ داسې مجال په لاس رانغی چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله له ځانه څه ووایم. بیایې راته وویل: ایا تاسو جګړه ورسره کړېده؟ ومې ویل: هو. ویې ویل: د جګړو نتیجې یې څه ډول وې؟ ورته ومې ویل: جنګ زمونږ او ده تر منځ داسې وُ چې کله به مونږ او کله به هغه برلاسی و. پوښتنه یې وکړه چې په کومو شیزونو امر درته کوي؟ ورته ومې ویل: راته وایي: د یوه الله عبادت وکړئ، هیڅ شریک مه ورسره نیسئ، د خپلو پلرونو خبرې پریږدئ، همدا راز د لمانځه، رښتیا، خپلوۍ، دوستۍ او پاکۍ امر راته کوي.

چې نصرانیان ګومان کوي چې عیسي (ع) وربانديې اعدام شوی و، قیصر په ۶۲۹م (۷ه) کال بیت المقدس ته راغی چې صلیب پخپل ځای کیږدي او ددې برې شکر په ځای کړي.

بیا یې خپل ترجمان ته وویل: دې قریشي ته ووایه چې د نسب په هکله مې پوښتنه درنه وکړه تا وویل هغه د شریف نسب درلودونکی دی، رسولان همداسې وي هغوی د نسب له پلوه هم له نورو نه لوړ وي. پوښتنه مې درنه وکړه چې له ده نه مخکې يې د قوم کوم فرد دا ډول دعوه کړېده ؟ تا راته وویل: نه، که داسې وای چې لدینه وړاندې کوم شخص داسې دعوه کړې وای، نو ما به ویل چې کیدی شي ده به د هغه په پیروی سره دا ډول دعوه کړې وي. درته ومې ویل چې له پلرونو نه یې کوم یو واکمن او پاچا وئ؟ تا وویل: نه ، که فرضاً له پلرونو نه یې کوم یو پاچا او مشر تیر شوی وای، نو ما به ویل چې د خپل پلار پاچایي غواړي. دا مې درته وویل چې له نبوت نه مخکې مو دروغ ورنه اوریدلي؟ تا وویل نه، نو زه په یقین سره دا ویلی شم داسې نه شي کیدای چې څوک دې انسانانو ته دروغ نه وایي خو په الله پسې دې دروغو ته زړه ښه کړي. بله مې دا خبره درته وکړه چې پیروان یې کمزوري خلک دي او که د مال او مقام خاوندان؟ تا راته وویل: چې کمزوري خلک یې پیروان دي، حقیقت هم همداسې دی چې د رسولانو (علیهم السلام) پیروان کمزوري خلک وي. دده د پیروانو د شمیر په هکله مې پوښتنه درنه وکړه، تا راته وویل چې د پیروانو شمیره یې مخ په زیاتیدو ده، د ایمان خاوندان همداسې وي. درته ومې ویل چې څوک چې یو ځل مسلمان شي آیا بیا بیرته له خپل دین نه د کرکې له امله له دین نه ګرزي؟ تا وویل: نه. همداسې ده ایمان چې یو ځل په زړه کې ځای ونیسي بیا په زور هم نه شي ورنه ایستل کیدلی. پوښتنه مې درنه وکړه چې آیا هغه غدر او خیانت کوي؟ تا وویل: نه غدر نه کوي، رسولان (علیهم السلام) همداسې وي غدر او خیانت نه کوي. ددې پوښتنه مې وکړه چې په څه امر درته کوي؟ تا راته وویل: هغه امر راته کوي چې د یوه الله عبادت وکړو، شریک ورسره ونه نیسو، او د بتانو له عبادت نه مو منع کوي، د لمانځه، رښتیا ویلو او پاکۍ امر راته کوي. که دا ستا خبرې رښتیا وي نو همدا پیغمبر (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به ان دا زما تر پښو لاندې ځای هم نیسي، زه خبر وم چې هغه به په همدې وخت کې مبعوثیږي، خو پدې نه پوهیدم چې هغه به له تاسې څخه وي، که زه پدې پوهیدلی چې ده ته ورسیدی شم نو د لیدلو تکلیف به مې یې ګاللی وای. او که زه دده په حضور کې وای، نو دواړه پښې به مې یې ور مینځلې وای. بیا یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کتاب(لیک) راوغوښت او ویې ولوست. کله چې د لیک له لوستلو نه فارغ شو، ګڼه ګوڼه جوړه شوه خلکو شورکاوه، نو مونږ ته د وتلو امر وشو. ابو سفیان وایي کله چې مونږ ته د بیرون وتلو امر وشو، ما خپلو ملګرو ته وویل: د ابو کبشه (محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د زوی کار جوړ شو،

له ده نه خو د رومیانو (ژیړ پوټکو) پاچا هم ویریږي. لدې نه وروسته زما پوخ یقین و چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دین به حتماً بریالی کیږي، په همدې فکر کې وم تر څو په اسلام مشرف شوم.[۱]

په قیصر باندې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لیک دا اثر خو ابو سفیان ولید. پر هغه باندې ددې خط بل اثر دا و چې قیصر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قاصد دحیه کلبي ته جامې او تحفې ورکړې، خو کله چې دحیه بیرته مدینې ته روان و په حسمی نومې سیمه کې د جذام قبیلې څو کسانو ډاکه ورباندې واچوله او ټول شیان یې ورنه یوړل، مدینې ته له رسیدو وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو د خپل سفر راپور یې ورکړ. وریسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زید بن حارثه (رضي الله عنه) حسمی ته واستاوه، چې ورسره پنځه سوه وسله وال نور هم وو، لاړ او په حسمی کې یې چې د وادي قری شا ته پرته وه په جذام قبیله برید وکړ، ډیر کسان یې ورنه ووژل، سل ښځې او ماشومان یې اسیران کړل، زر اوښان او پنځه زره پسونه یې هم په غنیمت ونیول. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او جذام قبیلې تر منځ اور بند هم شوی و لدې پیښې نه وروسته د جذام یوه مشر زید بن رافعه راغی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې احتجاج وکړ. نوموړي په اسلام مشرف شوی و، له دحیه سره یې مرسته هم کړې وه، په همدې اساس رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دده احتجاج قبول کړ او امر یې وکړ چې اولادونه، ښځې او مالونه یې بیرته ورکړل شي.

زیاتره سیرت لیکونکي دا سریه له حدیبیې نه مخکې ذکر کوي، پداسې حال کې چې دا سیي نده ځکه قیصر ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک له حدیبیې نه وروسته استول شوی و. ابن قیم هم وایي دغه سریه له حدیبیې نه وروسته واقع شویده.[۲]

۵- منذر بن ساوی ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بحرین والي یا پاچا منذر بن ساوی

(1). صحیح بخاري ۴/۱. صحیح مسلم ۲/ ۹۸ - ۹۹
(2). زاد المعاد ۲/ ۱۲۲. حاشیة تلقیح فهوم الاثر ص ۲۹.

ته لیک ولیکه، او د علاء بن الحضرمي په لاس یې ورولیږه. منذر یې اسلام ته را دعوت کړ. په ځواب کې منذر ورته ولیکل: اما بعد، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستاسې لیک مې ولوست، خپل قوم ته مې واوراوه، ځینې داسې وو چې اسلام یې خوښ کړ، او ځینو نورو اسلام و نه مانه، زما په ملک کې یهود او مجوس هم اوسیږي، پدې هکله لارښوونه راته وکړه. د همدې په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته ولیکل: (**بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى المنذر بن ساوي، سلام عليك، فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، أما بعد، فإني أذكرك الله عز وجل، فإنه من ينصح فإنما ينصح لنفسه، وإنه من يطيع رسلي ويتبع أمرهم فقد أطاعني، ومن نصح لهم فقد نصح لي، وإن رسلي قد أثنوا عليك خيراً، وإني قد شفعتك في قومك، فاترك للمسلمين ما أسلموا عليه، وعفوت عن أهل الذنوب، فاقبل منهم، وإنك مهما تصلح فلم نعزلك عن عملك. ومن أقام على يهودية أو مجوسية فعليه الجزية**).

[**بسم الله الرحمن الرحيم**، له محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه منذر بن ساوی ته! سلام علیک. زه د هغه الله حمد او ثنا وایم چې له هغه پرته بل د عبادت وړ څوک نشته، شاهدي وایم چې محمد د الله بنده او رسول دی. اما بعد زه الله تعالی دریادوم، څوک چې نیکي کوي، خیر غواړي هغه یې په خپله ګټه دی، څوک چې زما د قاصدانو اطاعت وکړي، امر یې ومني هغوی په حقیقت کې زما اطاعت کړیدی، چا که زما له رسولانو سره نیکي وکړه دا نیکي یې له ما سره ده. زما قاصدانو ستا صفت وکړ، ما ستا د قوم په رابطه ستا شفاعت قبول کړ، مسلمانان په خپل حال پریږده کنهګارانو ته مې عفوه وکړه، عفوه یې قبوله کړه، او تر څو پورې چې ته په صلاح او خیر وې له چوکۍ څخه دې نه عزل کوو، که څوک په یهودیت او مجوسیت باندې قایم پاتې کیږي پر هغه جزیه ده، جزیه ورنه اخله.[1]]

۶- د یمامه پاچا هوذه بن علي ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یمامه مشر هوذه بن علي ته پدې

---

(1). زاد المعاد ۳/ ٦١. دکتور حمید الله چې کوم عبارت راوړی په هغه کې د [لا اله الا هو] په ځای [لا اله غیره] لیکل شوي.

متن يو ليک وليږه: (**بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى هـوذة بـن علي، سلام على من اتبع الهدى، واعلم أن ديني سيظهر إلى منتهى الخف والحـافر، فأسلم تسلم، وأجعل لك ما تحت يديك**).

[**بسم الله الرحمن الرحيم**، د الله د رسول محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا هوذه بن علي ته! سلام دې په هغه چا وي چې د هدايت په لار روان وي، پوه شه چې زما دين به پر ټولو هغو سيمو برلاسی کيږي چيرته چې پياده او سپور رسيدلی شي، اسلام راوړه تر څو په امن شې، که په اسلام مشرف شوې چوکۍ به دې درسره پاتې وي.
دا ليک سليط بن عمرو العامري يووړ.]
کله چې سليط هوذه ته ورغی، هغه هرکلی ورته ووايه، عزت يې ورکړ، او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې داسې وليکل: رښتيا هم چې تاسې ډير غوره شي ته بلنه کوئ، همدا راز زما د پاچايۍ رعب هم په عربانو پروت دی. ما پخپل امرکې درسره شريک کړه تر څو پيروي دې وکړم. سليط ته يې جايزه او په هجرکې جوړې شوې جامې هم ورکړې.
سليط ټولې تحفې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړې، او د خپل سفر راپور يې هم ورکړ.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هوذه خط ولوست او ويې ويل: (**لو سألني قطعة من الأرض ما فعلت، باد، وباد ما في يديـه**). که يوه ټوټه ځمکه رانه وغواړي هم وربه يې نکړم، هغه هم تباه شو او څه چې ورسره دي هغه هم تباه شول.
او کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مکې له فتحې نه راستون شو جبريل (عليه السلام) خبر ورکړ چې هوذه مړ شو. پدې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:

(**أما إن اليمامة سيخرج بها كذاب يتنبي، يقتل بعدي**).په يمامه کې به داسې کذاب پيدا کيږي چې د نبوت دعوه به وکړي، خو له ما نه وروسته به ووژل شي.
چا سوال وکړ چې قاتل به يې څوک وي يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)؟ ده وفرمايل: (**أنت وأصـحابك**).ته او ستا ملګري به يې وژني. وروسته بيا

همداسې وشول.[1]

۷- د دمشق مشر حارث بن ابي شمر غساني ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې لیک ورته لیکلی و: (**بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى الحارث بن أبي شمر، سلام على من اتبع الهدى، وآمن بالله وصدق، وإني أدعوك إلى أن تؤمن بالله وحده لا شريك له، يبقي لك ملكك**).

[**بسم الله الرحمن الرحيم**، د الله درسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا حارث بن ابي شمر ته. په هغه چا دې سلام وي چې په حقه لار روان وي، په حق یې ایمان راوړې وي، ریښتونی وي. زه بلنه درکوم چې په یوه الله ایمان راوړې، شریک ورسره ونه نیسې که داسې وکړې نو پاچایي به دې درسره وي.]
دا لیک یې د شجاع بن وهب چې له بني اسد قبیلې څخه ؤ په لاس ولیږه. کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خط ور ورسید نو ویې ویل: څوک به زما نه پاچایي اخلي؟ زه وریسې ورځم. پدې توګه مسلمان نه شو.[1]

۸- د عمان پاچا ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عمان پاچا جیفر بن جلندي او ورور ته یې چې عبد نومیده داسې لیک ولیکه: (**بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى جيفر وعبد ابني الجلندي، سلام على من اتبع الهدي، أما بعد:**

فإني أدعوكما بدعاية الإسلام، أسلما تسلما، فإني رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى الناس كافة، لأنذر من كان حياً ويحق القول على الكافرين، فإنكما إن أقررتما بالإسلام وليتكما، وإن أبيتما [أن تقرا بالإسلام] فإن ملككما زائل، وخيلي تحل

---

[1] زاد المعاد ۳/ ۶۳

[1]. زاد المعاد ۳/ ۶۳. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية : ۱/۱۴۶

بساحتكما، وتظهر نبوتي على ملككما).

بسم الله الرحمن الرحيم، د الله تعالى د رسول محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا د جلندي زامنو جيفر او عبد ته! په هدايت او نيغه لار برابرو باندې دې سلام وي. اما بعد زه مو اسلام ته رابولم، اسلام راوړئ تر څو دواړه په امن شئ. زه د الله تعالى له لوري ټولو انسانانو ته رسول رالیږل شوی یم. زه خلک د کفر او بدۍ له عواقبو نه ویروم، حق ورته بیانوم تر څو په کفارو باندې دلیل قایم شي. که تاسې اسلام ومانه، هملته به مو پخپله چوکۍ پرېږدم، او که اسلام و نه منۍ نو پاچایي مو ختمیدونکې ده، ستاسې په پاچايۍ به زما د آسونو برید او یلغار جوړ شي، زما نبوت به حتماً ستاسې پر پاچایۍ غلبه مومي.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دغه ليک د عمرو بن العاص (رضي الله عنه) په لاس ولیږه. عمرو وايي: روان شوم تر څو عمان ته ورسیدم، لومړی عبد ته ورغلم، هغه يې له ورور نه زيات هوښيار او نرم سړی ؤ ورته ومې ويل چې زه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تاسې ته رالیږلي یم. ده راته وويل: ورور مې د عمر او مقام له پلوه له ما نه مخکې دی، راځه زه به دې هغه ته ورولم تر څو ستا ليک ولولي. او بيا يې زياته کړه: ته څه غواړې؟ ما ورته وويل: زه د يوه الله لور ته بلنه درکوم. له الله نه پرته د نورو ټولو عبادت پرېږده، پدې سره شاهدي ووایه چې محمد د الله بنده او رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی. عبد وويل: اې عمرو! ته د خپل قوم د سردار زوی يې، دا راته ووایه چې ستا پلار پدې هکله څه کړي؟ د هغه عقیده څه وه؟ هغه زمونږ لپاره نمونه دی.

ما ورته وويل: پلار مې پداسې حال کې مړ شو چې په محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې ايمان نه درلود. زما هيله دا وه چې هغه په اسلام مشرف شي، او د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تصديق وکړي. زه هم لکه پلار مې مشرک وم تر څو الله تعالى د اسلام لارښوونه راته وکړه. عبد راته وويل: څومره وخت کيږي چې د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پيروي دې غوره کړيده؟ ځواب مې ورکړ، لږ وخت کيږي چې په اسلام مشرف شوی يم.

راته ويې ويل چيرته مسلمان شوې؟ ما ورته وويل: په حبشه کې د نجاشي په وړاندې. او دا مې هم ورته وويل چې نجاشي پخپله هم په اسلام مشرف شویدی. عبد راته وويل نو رعيت يې څه ورسره وکړل؟ ما ورته وويل: هغوی يې امر ومانه او پيروي يې کوي.

ويې ويل: آيا ديني او مذهبي مشرانو يې هم پيروي وکړه؟ ما ورته وويل: هو. عبد راته وويل: اې عمرو! پوه شه چې دروغ سړی ډير ژر رسوا کوي. ما ورته وويل:زه خو دورغ نه وايم، زمونږ دين د دروغ ويلو اجازه نه ورکوي. بيا يې وويل: فکر کوم چې هرقل به د نجاشي په اسلام نه وي خبر؟ ما ورته وويل: نه، هرقل پدې ښه خبر دی چې نجاشي اسلام راوړيدی. ده راته وويل: ته پدې خبر څنګه خبر شوی؟ ما وويل: نجاشي به هرقل ته خراج ورکاوه، خو کله چې په اسلام مشرف شو، نو ويې ويل قسم په خدای که لدينه وروسته يو درهم هم ورکړم. او کله چې هرقل پدې کيسه خبر شو، نو ورور يې چې نياق نوميده ورته وويل: آيا خپل هغه غلام همداسې پريږدې چې خراج ورنکړي؟ او دا اجازه ورکوې چې د بل چا دين ومني؟ هرقل ورته وويل: دا يو شخص دی چې د ځان لپاره يې يو دين غوره کړيدی، نو زه څه ورسره کولی شم؟ په خدای قسم که د پاچايۍ غم نه وای راسره نو ما به هم لکه نجاشي دا دين مانه.

عبد وويل: اې عمرو! دا ته څه وايې؟ ما ورته وويل: قسم په خدای چې زه رښتيا وايم .

هغه راته وويل: ښه، اوس دا راته ووايه چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په څه شيانو امر او له کومو شيانو څخه نهي کوي؟ په ځواب کې مې ورته وويل: هغه امر کوي چې مونږ د الله تعالی اطاعت وکړو، او نافرماني يې ونکړو. هغه د صله رحمۍ امر کوي، او له هر ډول ظلم، زنا، شرابو، بت پرستۍ نه نهي کوي. عبد وويل: دا څومره ښه او غوره خبره ده، څومره غوره شيانو ته بلنه کوي. که زما ورور زما خبره ومني نو مونږ به ټول سواره درسره روان شو او د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته به حاضر شو، ايمان به ورباندې راوړو، او تصديق به يې کړو، خو ورور مې په پاچايۍ ډير ويريږي، د واک ډير حريص دی، هغه خپلواک نه شي پريښودئ، هغه ته ګرانه ده چې د بل چا پيروي وکړي.

ما ورته وويل: که هغه اسلام راوړي، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به يې بيرته د خپل قوم مشر وټاکي. د هغه دنده به بيا دا وي چې له بډايانو نه صدقې واخلي او په غريبانو يې وويشي. عبد وويل: دا هم څومره نيک عمل دی، بيا يې وويل: صدقه څه ته وايې؟ شروع مې وکړه هغه ته مې صدقه او زکات تشريح کړ، د هر شي د زکات اندازه مې ورته بيان کړه او په اوښانو مې ورته خلاصه کړه. راته ويې ويل: يا عمرو! هغه حيوانات چې د باندې څري ونې او بوټې خوري او اوبه څښي آيا پدې ډول څارويو کې هم صدقه شته؟ په ځواب کې مې وويل: هو. هغه وويل: فکر نکوم چې زما قوم به د وطن لدې ليرې والي او شميرې له زياتوالي سره دې خبرې ته غاړه کيږدي. عمرو وايي څو ورځې هملته ورته انتظار وم. عبد به زما خبرې خپل ورور

ته رسولې. تر څو يوه ورځ يې زه وغوښتلم. ورد ننه شوم پيره دارانو له متهو نه ونيولم، ده ورته وويل: خوشې يې کړئ. خوشې يې کړم، ما غوښتل چې کينم. پيره دارانو د کيناستلو اجازه رانکړه پاچا ته مې وکتل. هغه راته وويل: وايه څه ويل غواړې؟ ما د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مهر شوی ليک ور وړاندې کړ، مهر يې مات کړ، ليک يې پرانيست او تر پايه يې ولوست. بيا يې خپل ورور ته ورکړ، هغه هم ولوست. خو ما ليدل چې ورور يې له ده نه نرم دی، بيا يې راته وويل: وايه د قريشو دريځ څه دی؟ ما ورته وويل: هغوی د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پيروي غوره کړېده. ځينې له زړه نه او له دين سره د مينې په بناء په اسلام مشرف شويدي، او ځينې نور بيا په زور سره مغلوب شوي. پاچا راته وويل: نور څوک له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره دي؟
ما وويل: خلکو دا دين خوښ کړېدی، هغوی د الله تعالی په فضل سره دا درک کړېده چې دوی په ګمرا ه ی کې وو او اوس حق ته راغلي دي. فکر کوم دلته له تا نه پرته نور څوک ګمراه ندي پاتې. که ته هم نن اسلام رانه وړې او پيروي يې ونکړې، نو لښکرې درپسې راځی له رېښو نه به دې باسي هر څه به دې ختميږي، نو اسلام راوړه تر څو په امن شې، که اسلام راوړې نو محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به دې بيرته د خپل قوم مشر وټاکي، هيڅوک پلي او سواره به نه درته راځي. هغه راته وويل: يوه ورځ مهلت راکړه. ته سبا بيا راشه.
زه لاړم او ورور ته يې ورغلم. هغه راته وويل: يا عمرو! هيله من يم چې ايمان راوړي او د واکمنۍ حرص پريږدي. سهار ورغلم، خو اجازه يې را نکړه چې ورسره وګورم. ورور ته يې ورغلم ورته ومې ويل چې ما ته خو له پاچا سره د ليدو اجازه رانکړل شوه. هغه وروستلم. پاچا راته وويل ستا په خبرو کې مې فکر وکړ، که زه اوس پاچايي داسې چا ته پريږدم چې شهسواران يې لا تر اوسه دلته ندي رارسيدلي، نو دا زما لپاره مناسبه نه ده او عربان به مې ډير کمزوری وشميري، او که د هغه سواره دلته راورسيدل نو له داسې يوه مقاومت سره به مخ شي چې مخکې به يې ليدلی هم نه وي.
په ځواب کې مې ورته وويل: ستا خوښه، زه نو سبا بيرته روانيږم. کله چې هغه زما له ستنيدو نه ډاډه شو، نو خپل ورور يې ګوښه کړ او ورته ويې ويل: دغه پيغمبر (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې په کومو خلک غالب او بريالی شوی، مونږ د هغوی په نسبت په هيڅ حساب يوو، ده چې هر چا ته پيغام استولی، ټولو يې دعوت منلی.
په همدې اساس يې بل سهار زه ورغوښتلم، او همدلته پاچا او ورور يې دواړو اسلام

راوړ او د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تصديق يې اعلان کړ. دواړه په اسلام مشرف شول، او ما ته يې اجازه راکړه چې له خلکو نه صدقې راټولې کړم او په غريبانو يې وويشم او د خلکو تر مينځ فيصلې وکړم. که چا به مخالفت راسره وکړ هغوی دواړو به مې عملي مرسته کوله.[1]

ددې پيښې له سياق نه داسې ښکاري چې دغه ليک د نورو په نسبت وروسته استول شوی، او ګمان کيږي چې د مکې له فتحې نه وروسته ليکل او استول شوی وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې ليکونو سره خپل دعوت د هغه وخت زياترو پاچايانو ته ورساوه. په ځواب کې ځينې پاچايان په اسلام مشرف شول او يو شمير همداسې کافر پاتې شول. خو دومره خبره ده چې د هغو کفارو توجه هم همدې خوا ته را واوښتله. او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مبارک نامه او اسلام سره ځه نا ځه آشناشول.

---

[1]. زاد المعاد ۳/ ۶۲-۶۳

له حديبيه صلحې نه وروسته پوځي تحرکات

د غابه يا ذي قرد غزا

د بني فزاره قبيلې يوې ډلې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د يوه اقدام په نتيجه کې د مسلمانانو په يو شمير څارويو ډاکه واچوله، غلا يې کړل. همدې ډاکوانو ته د سزا ورکولو پخاطر دا غزا پيښه شوې وه. له حديبيې نه وروسته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لومړنۍ غزا همدا وه، که څه هم ځينې روايتونه وايي چې لومړنۍ غزا يې خيبر وه. امام بخاري ددې باب په مقدمه کې وايي چې د غابه غزا له خيبر نه درې ورځې مخکې واقع شويده. مسلم هم همدا خبره له سلمه بن اکوع نه په روايت سره نقل کړيده. د سيرت ليکونکو زياترو دا ويلي چې دغه غزا له حديبيه سولې نه مخکې وه، خو د بخاري روايت د تاريخ ليکونو له قول نه زيات صحيح دی.(۱)

ددې غزا قهرمان سلمه بن اکوع دی. سيرت ليکونکي روايتونه ټول له ده نه نقلوي او وايي چې: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلې شيدې ورکونکې اوښانې له خپل شپانه او غلام رباح سره څړ ځای ته ليږلې وې، سلمه وايي زه هم ورسره وم او د طلحه آس مې له ځان سره بوولی و، سهار ناڅاپه عبدالرحمن فزاري پر اوښانو حمله وکړه، ټول يې وتښتول، شپون يې په قتل ورساوه. ما رباح ته وويل چې لاړ شه، دا آس طلحه ته ورسوه، او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له پيښې خبر کړه. زه په يوه هسک ځای ودريدم مخ مې د مدينې په لور کړ او درې ځلې مې په لوړ آواز چيغه وکړه يا صباحاه!! بيا په غلو پسې روان شوم، په غشو مې ويشتل

(1). صحيح البخاري باب غزوه ذات قرد ۲/ ۶۰۳ . صحيح مسلم باب غزوه ذي قرد ۱۱۳/۲تر ۱۱۵. فتح الباري ۴۶۰/۷ تر ۴۶۳، زاد المعاد ۲/ ۱۲۰

او دا شعر مې زمزمه کاوه:

انـــا ابـــن الاکـــوع　　　　والیـــوم یـــوم الرضـــع

زه د اکوع زوی یم، نن ورځ د شیدو رودلو ورځ ده. یعنې نن به معلوم شي چې چا د خپلې مور شیدې رودلې دي.

ابن اکوع وایي ما په مسلسله توګه کفار په غشو ویشتل، که له هغوی نه به یو راپسې راغی نو زه به د ونې بیخ ته ورته کیناستلم او له همغه ځای نه به مې وویشت او ټپي به شو، تر څو هغوی د غرونو په منځ کې تنګې درې ته ننوتل. زه غره ته وختلم او د غره له سر نه مې تیږې پرې راغورځولې همداسې په هغوی پسې وم، تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ټول اوښان مې شاته پاتې شول. هغوی دا ټول را ته خوشي کړل او لاړل. که څه هم هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ټول اوښان راته خوشي کړل، خو بیا هم زه ورپسې وم په غشو مې ویشتل، چې مجبور شول دیرش چادر او دیرش نیزې ورغورځوي، دا د دې پخاطر چې بار یې سپک شي.

دوی به چې هر څه پریښودل ما به د نښانې په توګه تیږې ورباندې اچولې تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) ورته متوجه شي او ویې پیژني. زه ورپسې وم هغوی د یوې غونډۍ په یوه تنګه لاره کې د غرمې ډوډۍ ته کیناستل، زه له دوی نه پاس وختلم او ورته ګورم له دوی نه څلور کسان ماته راوختل. ما ورته وویل: آیا ما پیژنئ چې زه څوک یم؟ دوی دومره را لنډ شوي وو چې زما غږ یې ښه اوریده، ما ورته وویل زه سلمه بن اکوع یم، زه چې په چا پسې روان شوم هغه به حتماً رانیسم، او که څوک ما پسې شي او زما د نیولو هڅه وکړي نو کله به مې هم ونه نیسي، هغوی چې زما خبرې واوریدلې څلور واړه بیرته ستانه شول.

زه پخپل ځای ناست وم، په همدې وخت کې مې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پوځیان ولیدل چې د ونو په مینځ کې راروان دي، مخکې یې اخرم روان وُ، ورپسې ابو قتاده، ورپسې مقداد بن اسود وُ. حضرت اخرم له عبدالرحمن سره مخامخ شو، سره ونښتل د عبدالرحمن آس زخمي شو، خو عبدالرحمن وتوانید اخرم په شهادت ورسوي ، بیا یې آس ورنه واخیست وربانډې سپور شو، خو قتاده ورپسې راورسید او عبدالرحمن یې همدلته وواژه، نو مشرکین په تیښته شول. زه هم ورپسې په منډه شوم، لمانځام ته نژدې هغوی ډیر وړې وو غوښتل یې لږ اوبه وڅښي خو ما اجازه ورنکړه چې له چینې نه اوبه وڅښي، یو څاڅکی یې هم ترخولې نکړ. رسول الله

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او لښکر یې لماسختن راپسې راورسید ما عرض وکړ یا رسول الله ! دا خلک تږي دي، که له ماسره سل کسان ولیږې ،نو زه به د دوی ټول آسونه ورنه واخلم، او دوی به هم ټول لاس تړلي درته راولم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: : (**یا بن الأکوع. ملکت فأسجح**). اې د اکوع زویه! برلاسی شوې یې، نو لږ نرمي وکړه. بیایې وفرمایل: (**إنهم لیقرون الآن في غطفان**). چې اوس دوی ته په بنو غطفان کې میلمستیا کیږي یعنې دوی به اوس د هغوی میلمانه وي.

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**خیر فرساننا الیوم أبو قتادة، وخیر رجالتنا سلمة**). نن ورځ زموږ تر ټولو غوره شهسوار ابو قتاده دی، او له ټولو نه غوره پلی مو سلمه دی. سلمه وایي چې بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوې برخې راته راکړې یوه برخه د پلي او بله د سواره، او بیا یې زه پخپله عضباء نومې اوښه ورسره سپوره کړم او مدینې ته راستانه شوو. پدې غزا کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابن ام مکتوم خلیفه ټاکلی ؤ، او د غزا بیرغ یې مقداد بن عمرو ته ورکړی ؤ.[1]

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۲۰. او دوه وروستي مصدرونه.

د خيبر غزا

د ۷ کال د محرم میاشت

خیبر لوی ښار ؤ، ښه فصلونه او مضبوط برجونه يې درلودل، د مدينې منورې شمال ته ۶۰ یا ۸۰ میله لیرې پروت ؤ، اوس د یوه کلي حیثیت لري، هوا يې هم ډیره ښه نده.

د خيبر غزا سبب

د حدیبیې له سولې نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مخالف مثلث له لوی قوت (قریشو) نه بې غمه شو، د هغوی له اړخه يې زړه جمع شو، نو نیت يې وکړ چې ددې مثلث له دوو نورو اضلاعو یا برخو سره حساب تصفیه کړي.
او داېې ضروري وګڼله چې په سیمه کې د امن او امنیت ټینګولو پخاطر د یهودو او نجد د نورو قبایلو خطر هم له مینځه یوړل شي، ترڅو مسلمانانو له جګړې نه فارغ او د الهي دین دعوت ته وزګار شي.
څرنګه چې خیبر د مسلمانانو په خلاف د ټولو توطئو، او سازشونو داسې مرکز ؤ چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ضد ټول جنګونه او فعالیتونه له همدې ځایه تنظیمیدل نو مسلمانانو ته په کار وه چې لومړی همدا شیطاني ځاله ورانه کړي.
د یادونې وړ ده چې د خیبر یهودانو د احزاب په غزا کې د مسلمانانو په خلاف ټول عربي قبیلې راوپارلې، بني قریظه یې دیته اړ کړل چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره غدر او خیانت وکړي. هغوی پدې هم بسنه ونکړه بلکه په مدینه کې د ننه یې هم له منافقینو سره اړیکې ټینګې کړې، له غطفان او په صحرا کې میشته کوچیانو سره یې تماسونه ونیول، پخپله یې هم د جګړې تیاري نیوله، په همدې اساس مسلمانان له سختو مشکلاتو سره مخ وو. یهودانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ترور توطئه جوړه کړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجبور شو ددې شرارتونو د مخنیوي پخاطر پوځي تحرکات ولري، او د یهودي لښکر ځینې شیطان مشران لکه سلام بن ابي حقیق، او اسیر بن رزام له مینځه یوسي.

خو خبره پدې هم پای ته نه رسيدله، د يهودانو خطر لوی ؤ، او ددې خطر له مينځه وړلو يوه لوی او جدي اقدام ته ضرورت درلود. مسلمانانو تر هغې پورې ددې فرصت نه درلود چې له يهودانو سره مقابله وکړي تر څو پورې يې چې له لوی دښمن (قريشو) سره د سولې تړون نه ؤ کړی، او کله چې مسلمانان د قريشو له شر نه بې غمه شول نو د يهودانو مقابلې ته يې وخت وموند.

د خيبر په لور

ابن اسحاق وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له حديبيې نه راستون شو، ذي الحجه او د محرم مياشتې څو ورځې يې همدلته مدينه کې تيرې کړې، او بيا په همدې محرم مياشت کې د خيبر په لور روان شو. مفسرين وايي چې خيبر هغه وعده وه چې الله تعالی پدې آيت کې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره کړې وه:

((وَعَدَكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ)) (الفتح: ٢٠)

[الله تعالی له تاسو سره د ډيرو غنائمو او ولجو وعده کړيده چې وا به يې خلئ تاسې، نو الله تعالی ژر درکړل دا غنائم.]

اسلامي لښکر

منافقان او د کمزوري ايمان خاوندان د حديبيې په غزا کې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره نه وو تللي، سستي يې کړې وه، الله تعالی د دوی په هکله خپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته داسې امر وفرمايه:

((سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلامَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لا يَفْقَهُونَ إِلاَّ قَلِيلاً)) (٤٨:١٥)

[ژر به ووايي (تاته وروسته پاتې کيدونکي (خلک) کله چې روان شئ تاسې غنيمتونو (د خيبر ته) د پاره ددې) چې واخلئ تاسې هغه غنائم، پرې ږدئ مونږ چې په تاسې پسې درشو اراده لري دوی چې بدل کړي حکم د الله. ووايه اې محمده! چې له سره به متابعت ونکړئ تاسې زمونږ، همداسې فرمايلي وو الله پخوا بيا به ووايي چې کينه

کوئ ستاسې له مونږ سره بلکه دوی نه پوهیدل مګر لږ.]
همدا وه کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیبر په لور روانیده، نو اعلان یې وکړ چې یوازې هغه کسان به ورسره ځي چې په جهاد کې برخه اخیستل غواړي. پدې ترتیب سره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې تر ونې لاندې بیعت کوونکي چې شمیره یې ۱۴۰۰ تنه وو روان شول.
په مدینه کې یې سباع بن عرفطه غفاري خلیفه وټاکه. ابن اسحاق وایي چې نمیله بن عبدالله لیثي یې خلیفه ټاکلی ؤ، خو محققین وایي چې لومړنی روایت قوي دی.[1]
په همدې وخت کې ابوهریره (رضي الله عنه) په داسې حال کې مدینې ته هجرت وکړ چې په اسلام مشرف شوی ؤ، د سهار په لمانځه کې یې په سباع بن عرفطه پسې اقتدا وکړه. او کله چې له لمانځه نه فارغ شو سباع ته ورغی، هغه څه توښه ورکړه او روان شو په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسې ور ورسید.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په هکله له مسلمانانو سره خبره وکړه او هغوی پخپلو غنیمتونو کې هغه (ابو هریره) او ملګري یې ورسره شریک کړل.

له یهودانو سره د منافقانو تماس

منافقانو د یهودانو په ګټه کار کاوه، د منافقانو رئیس عبدالله بن ابي بن سلول د خیبر یهودانو ته احوال ولیږه چې متوجه اوسئ محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په لور در روان شویدی، متوجه اوسئ، خپل تدابیر ونیسئ، ګورئ همت له لاسه ورنکړئ، ورنه ونه ویریږئ، تاسې د شمیر او وسایلو له پلوه له هغه نه پیاوړې یاست، د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قوم ډیر لږ دی، هغوی تش لاسي هم دي، وسلې نلري.
یهودانو ته چې د ابن ابي خبر ورسید کنانه بن ابي حقیق او هوذه بن قیس یې غطفان قبیلې ته واستول او د کمک غوښتنه یې ورنه وکړه.
بني غطفان قبیله د یهودانو ملګرې وه او د مسلمانانو په خلاف یې له دوی سره مرسته کوله. پدې غوښتنې سره یهودانو دا وړاندیز هم وکړ که دوی پر مسلمانانو بریالي شول نو د خیبر د میوو نیمه برخه به بنو غطفان ته ورکوي.

(1). فتح الباري ۷/ ۴۶۵. زاد المعاد ۲/ ۱۳۳.

د خیبر لار

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خیبر ته د رسیدو پخاطر لومړی د عصر نومي غره په لور لاړ، بیا له صهباء نومې سیمې نه تیر شو، وروسته رجیع ته ورسید هغه چې له غطفان نه یې د یوې شپې، ورځې مزل درلود. د غطفان قبیلې خلکو تیاري نیولې وه او د خیبر په لور وخوځیدل تر څو د یهودانو مرسته وکړي، دوی لا خیبر ته نه وو رسیدلي چې له شا نه یې شور او ځوږ تر غوږو شو، ګمان یې وکړ لکه چې مسلمانانو یې پر اولادونو او مالونو حمله کړې، همدا وه چې بیرته ستانه شول، او د خیبر یهودان یې یوازې پریښودل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه دوه لارښوونکي راوغوښتل کوم چې مسلمانانو ته یې لاره ښووله، له دوی نه د یوه نوم حسیل و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل چې داسې لار راوښیئ چې خیبر ته د شمال یعنې شام له لوري ورتاو شو، تر څو شام ته د یهودانو د تیښتې لاره بند کړو، او همدا راز د دوی او غطفان تر مینځ لاره هم غوڅه شي.

له لارښوونکو نه یوه وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا لار زه درته ښیم! روان شو تر څو یوې څلور لارې ته ورسید هلته یې عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! له دې ټولو لارو نه خپل مقصد ته رسیدلی شو، اوس ستا خوښه په کومه لاړ شو؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړ چې د هرې یوې لارې نوم ورته واخلي. هغه وویل: دا لار حزن نومیږي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: دا دې وي، پدې نه ځو. هغه بیا وویل ددې بلې لارې نوم شاش دی. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا هم خوښه نه شوه. هغه وویل دریمه لار د حاطب په نامه یادیږي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه هم خوښه نکړه. پدې وخت کې حسیل وویل: چې اوس یوازې یوه لاره پاتې ده: عمر (رضي الله عنه) وویل: د هغې نوم څه دی؟ هغه وویل: نوم یې مرحب دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې مرحب نومې لار باندې تګ خوښ کړ.

د لارې په اوږدو کې واقع شوې ځنې پیښې

۱- سلمه بن اکوع (رضي الله عنه) وايي: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د خیبر په لور روان وو، د شپې مو مزل کاوه چې یوه کس عامر ته وویل: څه خو راته واوروه، عامر شاعر ؤ، راکوز شو پیل یې وکړ داسې بدلې یې بللې:

اللهم لولا انت ما اهتدينا	و لا تصـــدقنا ولا صلينا
فاغفر فداء لـــك ما اتقينا	و ثبت الاقدام ان لاقينا
والـــقين ســـــكينة علينا	انا اذا صيح بنــــا ابينا

و بالصـــياح عـــولوا علينا

[اې الله! که ته نه وای نو مونږ به هدایت نه وای موندلی، نه به مو صدقه ورکړی وای او نه به مو لمونځ ادا کړی وای، خدایه! مونږ له تا قربان، ښښنه راته وکړې، چې تقوی غوره کړو او که له دښمن سره مخامخ شوو ثبات را په برخه کړې او سکون راباندې نازل کړې مونږ ته چې آواز وشي نو مونږ ځواب نه وایو، غرور کوو، او د چیغو په ډګر کې خلک باور راباندې لري.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د آواز په اوریدو سره وویل : (من هذا السائق). دا آواز ویونکی څوک دی؟ ورته وویل شول چې دا عامر بن اکوع دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (يرحمه الله).[الله تعالی دې رحم پرې وکړي.]

له اصحابو (رضي الله عنهم) نه یوه کس وویل: ستاسو دعا د هغه په حق کې لازمه شوه، اوس د هغه شهادت واجب شو، تاسو ولې مونږ د هغه له وجود نه لا زیات نه برخمن کولو؟! یعني کاشکې د عمر د اوږدوالي دعا مو ورته کړې وای[6].

اصحاب (رضي الله عنهم) پدې پوهیدل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جنګ په وخت کې چاته په ځانګړې توګه دعا وکړي نو هغه حتماً په شهادت رسیدونکی دی.[(۲)]

د خیبر په غزا کې هم همداسې وشول او حضرت عامر (رضي الله عنه) شهید شو. همدا وجه وه چې اصحابو (رضي الله عنهم) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

---

[6]. صحیح بخاري باب غزوه خیبر۲/۶۰۳. صحیح مسلم باب غزوه دي قرد و غیرها ۲/ ۱۱۵.

[(2)]. صحیح مسلم.

ته عرض وکړ چې ولې يې هغه ته د اوږده عمر دعا ونکړه تر څو دوی له ده نه نور هم مستفید شوی وای.

۲- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خیبر سره نژدې د صهباء په وادي کې د لمازدیګر لمونځ ادا کړ. بیا یې توښې راوغوښتلې، ټولو خپلې خپلې توښې راوړې چې ټول میده شوي غنم وو، امر یې وکړ چې ټول دلته واچوي، واچول شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) ورنه وخوړل. بیا د ماښام لمانځه ته پورته شو، مبارکه خوله یې ومینځله، اصحابو (رضي الله عنهم) هم خپلې خولې ومینځلې او په زاړه اوداسه یې لمونځ ادا کړ، وروسته یې د ماخستن لمونځ هم وکړ.[1]

اسلامي لښکر د خیبر په لمنو کې

هغه شپه چې په سهار یې جګړه پیل شوه مسلمانانو خیبر ته نژدې تیره کړه، یهودان نه وو ورباندې خبر. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عادت ؤ چې کوم قوم ته به د شپې ورسید، نو تر سهاره به نه ورنژدې کیده، حمله به یې نه وربانده کوله، دا شپه یې هم همداسې وکړل. سهار وختي پاڅید د سهار لمونځ یې په تیاره کې ادا کړ مسلمانان روان شول د خیبر په لور یې مخه کړه، هلته یهودان د ناخبری په حالت کې له بیلچو، ټسکورو او تبرونو سره د خپلو ځمکو او پټیو په لور روان وو، کله یې چې اسلامې لښکر ولید ویې ویل: قسم په خدای چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راغلی، منډې یې کړل بیرته خپل ښارته ننوتل. په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**الله أکبر، خربت خیبر، الله أکبر، خربت خیبر، إنا إذا نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنــذرین**). الله اکبر، خیبر وران شو، الله اکبر خیبر وران شو، مونږ چې د کوم قوم ساحې ته ورشو نو د ګواښل شویو خلکو سهار خراب وي.[2]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر لپاره یو ځای غوره کړ. حباب بن منذر (رضي الله عنه) ورته راغی عرض یې وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه

---

[1]. مغازي الواقدي غزوه خیبر ص ۱۱۲..

[2]. صحیح بخاري باب غزوه خیبر۲/ ۶۰۳-۶۰۴.

و اله و صحبه و سلم) دا ځای دې د الله په امر غوره کړيدی، او که تا خپله د جنګي تاکتيک په توګه انتخاب کړيدی؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: دا زما شخصي نظر دی. منذر ورته وويل: دغه ځای له نطاه برجونو سره ډير نژدې دی د يهودانو ټول جنګيالي په همدې برج کې دي، هغوی زمونږ په احوال خبر دي، مونږ ګوري، پداسې حال کې چې مونږ نه دوی وينو او نه يې په هکله پوره معلومات لرو. د هغوی غشي مونږ ته رارسيږي، خو زمونږ غشي دوی ته نه رسيږي، دلته مونږ د هغوی له شبخون نه هم په امن نه يو. بله دا چې دا ځای د خرما د ونو په منځ کې واقع دی، ژور هم دی، ځمکه يې هم خرابه ده، غوره به وي چې بل مناسب ځای وټاکې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: سيې خبره دې وکړه، ورپسې يې د لښکر لپاره بل ځای غوره کړ.

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خيبر ته نژدې شو ويې فرمايل: (قفوا). فوقف الجيش، فقال: (اللهم رب السموات السبع وما أظللن، ورب الأرضين السبع وما أقللن، ورب الشياطين وما أضللن، ورب الرياح وما أذرين، فإنا نسألك خير هذه القرية، وخير أهلها، وخير ما فيها، ونعوذ بك من شر هذه القرية، وشر أهلها، وشر ما فيها، أقدموا، بسم الله). ودريږئ، ټول لښکر ودريد، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: اې د اوو آسمانونو او تر آسمانو لاندې د ټولو مخلوقاتو لويه ربه! اې د اوو ځمکو او پکې د ټولو موجوداتو ربه! اې د شيطانانو او د دوی له خوا د ګمراه شويو ربه! مونږ له تا نه ددې کلي خير غواړو، ددې کلي د اوسيدونکو او ټولو له شر نه تا ته پناه در وړو. بيا يې وفرمايل: روان شئ، مخ په وړاندې د خدای په نامه سره.[1]

د جنګ تياري او د خيبر برجونه

پر خيبر له حملې نه مخکې شپه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (لأعطين الراية غدًا رجلاً يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله، [يفتح الله على يديه]) فلما أصبح الناس غدوا على رسول الله صلى الله عليه وسلم، كلهم يرجو أن يعطاها، فقال: (أين علي بن أبي طالب؟) فقالوا: يا رسول الله، هو يشتكي

---

[1]. ابن هشام ٢/ ٣٢٩.

عينيه، قال: (فأرسلوا إليه)، فأتي به فبصق رسول الله صلى الله عليه وسلم في عينيه، ودعا له، فبرئ، كأن لم يكن به وجع، فأعطاه الراية، فقال: يا رسول الله، أقاتلهم حتى يكونوا مثلنا، قال: (انفذ على رسلك، حتى تنزل بساحتهم، ثم ادعهم إلى الإسلام، وأخبرهم بما يجب عليهم من حق الله فيه، فوالله، لأن يهدي الله بك رجلا واحدًا خير لك من أن يكون لك حمر النعم).

سهار به بيرغ داسې شخص ته ورکوم چې لـه الله تعالی او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره محبت لري، الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم ورسره مينه لري. کله چې سهار شو، اصحاب (رضي الله عنهم) ټول د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورتلل هر يوه دا تمه لرله چې بيرغ به ده ته ورکړل شي. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: علي (رضي الله عنه) چيرته دی؟ اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وويل: هغه خو د سترګو تکليف لري.[1] ويې فرمايل: را ويې غواړئ. څوک لاړل او علي (رضي الله عنه) يې راووست. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې سترګې پخپلو مبارکو لاړو ورلمدې کړې، دعا يې ورته وکړه او سترګې يې داسې جوړې شوې لکه چې هيڅ مرض نه وو پکې، بيايې بيرغ ورکړ. علي (رضي الله عنه) عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! تر هغې پورې به ورسره جنګيږم تر څو هغوی زمونږ په شان مسلمانان شي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: په اطمينان سره لاړ شه تر څو د دوی ساحې ته ورسيږې، هلته هغوی ته د اسلام بلنه ورکړه، د الله تعالی حقوق ورته بيان کړه، قسم په خدای که الله تعالی ستا په لاس يوه سړي ته هدايت وکړي، نو دا له سرو اوښانو نه درته غوره دی.[2]

خيبر په دوو برخو ويشل شوی و

په لومړنۍ برخه کې يې دا پنځه برجونه وو:

---

[1]. د همدې رنځ له کبله علي (رضي الله عنه) په سر کې لـه لښکر نـه پـاتې شوی و، خو وروسته ورپسې راغلی و.

[2]. صحيح بخاري ۲/ ۵۰۵-۶۰۶. ځينې روايات وايي چې علي (رضي الله عنه) ته بيرغ د برجونو د فتحې لپاره د څو هڅو له ناکامۍ نه وروسته ورکړل شو، خو د محققينو رايه هغه ده کومه چې مونږ ذکر کړيده.

١- د ناعم برج. ٢- د صعب بن معاذ برج. ٣- د قلعه زبير برج. ۴- د ابي برج. ۵- د نزار برج.
لومړي درى برجونه په نطاه نومې سيمه او دوه نور په شق نومې سيمه کې پراته وو.
د خيبر په دوهمه برخه کې چې په کتيبه سره يې شهرت درلود درى برجونه پراته وو چې نومونه يې دا دي:
١- د قموص برج دا د بني نضير د مشر ابي حقيق برج ؤ. ٢- د وطيح برج. ٣ – د سلالم برج. په خيبر کې لدې آتو برجونو نه علاوه نور برجونه او کلا ګانې هم وې، خو هغه نورې ددې آتو په شان لويې او مضبوطې نه وې.
د جګړې زيات شدت د خيبر په لومړنۍ برخه کې ؤ، دوهمه برخه که څه هم جنګيالان پکې ډير وو خو ټول بيله جګړې تسليم شول.

د جګړې پيل او د ناعم برج فتح کيدل

مسلمانانو لومړى پر ناعم برج حمله وکړه، همدلته د يهودو لومړنۍ دفاعي کرښه هم وه. دې برج که له يوې خوا زيات استراتيژيک اهميت درلود له بل پلوه د يهودانو مشهور قهرمان مرحب هغه چې په زرو شمار ؤ هم همدلته اوسيده.
علي (رضي الله عنه) مسلمانان د همدې برج په لوري مرش کړل، هلته يې يهودانو ته د اسلام بلنه ورکړه خو هغوى اسلام و نه مانه، د خپل مشر مرحب تر مشرۍ لاندې د مسلمانانو مقابلې ته راووتل. مرحب را وړاندې شو او مسلمانانو ته يې د مقابلې چيلنج ورکړ. سلمه بن اکوع وايي: په خيبر کې د هغوى مشر مرحب د جګړې ميدان ته راوړاندې شو، توره يې په لاس کې وه او دا شعر يې وايه:

قد علمت خيبر اني مرحب شاکي السلاح بطل مجرب
اذا الحروب اقبلت تلهب

[د خيبر خلک پدې پوه دي چې زه مرحب يم، مسلح يم، د جنګ او جګړې په دوران کې تجربه کار اتل يم.
سلمه وايي دده مقابلې ته زما تره (عامر) ورووت او ويې ويل:

قد علمت خيبر اني عامر شاکي السلاح بطل مغامر

[خیبر وال پدې خبر دي چې زه عامر یم، بیباکه، وسله په لاس اتل یم.]
دواړو یو پر بل د ګوزار هڅه وکړه، د مرحب توره زما د تره عامر په ډال ولګیده، عامر هڅه وکړه چې له لاندې نه په مرحب ګوزار وکړي، خو توره یې لنډه وه، که څه هم غوښتل يې د یهودي په پنډۍ ګوزار وکړي خو توره یې پخپله ګونډه برابره شوه، سخت زخمي شو، او بیا له همدې ټپ نه وفات شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دده په هکله فرمایلي: (إن له لأجرين ـــ وجمع بين إصبعيه ـــ إنه لجَاهِدٌ مُجَاهد، قَلَّ عربي مَشَى بها مثلَه). دده (عامر) لپاره دوه اجرونه دي او پخپلو دوو مبارکو ګوتو یې اشاره وکړه، ده داسې جهاد وکړ چې په عربو کې به دده په شان مجاهد کم موندل شي[1].
داسې ښکاري چې مرحب به بیا د مقابلې غږ کړی وي، او هماغه خپل شعر به یې وایه او په میدان کې به تاویده. همدا وه چې دا ځل یې د مقابلې لپاره علي (رضي الله عنه) ووت، او دا شعر یې ووایه:

انا الذي سمتني امي حيدره　　　كليث غابات كريه المنظره

اوفيهم بالصاع كيل السندره

[زه هغه څوک یم چې مور مې حیدر (زمری) نوم راباندې ایښی دی، زه لکه د ځنګل د پاچا (زمري) په شان هیبتناک یم. زه د ټولو د نیزو پوره حساب ورکوم.]
علي (رضي الله عنه) دا شعر زمزمه کړ او په مرحب یې داسې ګوزار وکړ چې ځای په ځای یې نسکور کړ، وروسته د همده په لاس خیبر فتح شو.[2]
کله چې علي (رضي الله عنه) د یهودانو برجونو ته ورلنډ شو، یوه یهودي له برج نه راوکتل او ویې ویل: ته څوک یې؟ ده ځواب ورکړ چې زه علي بن ابي طالب (کرم الله وجهه) یم. یهودي وویل: قسم په هغه کتاب چې پر موسی (علیه السلام) نازل شویدی چې تاسې برلاسي شوئ. بیا د مرحب ورور یاسر راووت او ویې ویل: څوک راسره مقابله کوي؟ له مسلمانانو نه زبیر (رضي الله عنه) مقابلې ته ور وړاندې شو، مور یې صفیه (رضي الله عنها) وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! هسې نه چې زوی مې مړ نه شي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

---

[1]. مسلم باب غزوه خيبر ۱۲۲/۲ ،باب غزوه ذي قرد ۱۱۵/۲ . صحيح البخاري باب غزوه خيبر ۶۰۳/۲
[2]. د مرحب د قاتل، د قتل د نېټې او د دغه برج د فتحې په اړه د مصادرو تر منځ لوی اختلاف وجود لري.

وفرمايل: (**بل ابنك يقتله**).نه، بلکه ستا زوی به هغه وژني. همغه وه چې زبير (رضي الله عنه) پدې وتوانيد چې يهودی (ياسر) ووژني.
د ناعم برج په شاو خوا کې سختې جګړې وشوې، يو شمير وتلي يهودان پکې مړه شول، د نورو يهودانو روحيات کمزوري شول، د مسلمانانو د مقابلې توان يې له لاسه ورکړ. ځينې مصادر وايي چې دا جګړه څو ورځې روانه وه، مسلمانان له سخت مقاومت سره مخ وو، په پای کې يهودان بې وسه شول، د مقابلې توان يې بايلود، او له همدې برج نه صعب نومي برج ته واوښتل، او مسلمانانو د ناعم برج فتحه کړ.

د صعب بن معاذ د برج فتحه کول

په ناعم نومي برج پسې دوهم مهم برج د صعب په نامه ياديده. پر دې برج د بريد قومانده د حباب بن منذر انصاري په غاړه وه، مسلمانانو برج درې ورځې کلا بند کړ، په دريمه ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې برج د فتحې لپاره خاصه دعا وکړه.
ابن اسحاق روايت کوي چې د اسلم قبيلې بني سهم کورنۍ مسلمانان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل عرض يې وکړ: مونږ ستړي شوي يوو، هيڅ مو په لاس کې نشته. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**اللهم إنك قد عرفت حالهم، وأن ليست بهم قوة، وأن ليس بيدي شيء أعطيهم إياه، فافتح عليهم أعظم حصونها عنهم غَنَاء، وأكثرها طعامًا ووَدَكًا**).خدايه ته د دوی په حال خبر يې، دوی وس نلري، زه هم څه نلرم چې ورېې کړم، خدايه! ته د دوی په لاس تر ټولو لوی برج فتحه کړې تر څو څه شی يې لاسته ورشي، هغه برج د دوی په لاس فتح کړې چې ډيره غله او ډير غوړي وي پکې. کله چې سهار شو، الله تعالی د دوی په لاس د صعب بن معاذ برج فتحه کړ. او پدې برج کې له ټولو برجو نه زيات خواړه او وازدې يعني غوړي وو.[1]
کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) پر برج باندې د حملې لپاره استول، نو د بني اسلم قبيلې کسان له نورو نه مخکې وو. د برج مخې ته مقابله او جګړه وشوه، په پای کې په همدې ورځ له لمر لويدو نه مخکې برج فتحه شو. مسلمانانو پدې لوی برج کې د هغه زمانې يو شمير توپونه او ټانکونه

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۳۳۲

هم په غنيمت ونيول.
د ابن اسحاق په روايت پدې ورځو کې مسلمانان له سختې لوږې سره مخ شوي وو، او له ډېرې لوږې يې خره ذبح کړي وو او د همدې خرو غوښې يې په ديګونو کې بار کړې وې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې له مسئلې خبر شو د اهلي خره د غوښې له خوړولو نه يې نهي وکړه، او داديګونه واړول شول.

د زبير د کلا فتح

د ناعم او صعب برجونو له فتح کولو وروسته يهودان ټول د زبير کلا ته لاړل. دغه يوه ډېره مضبوط کلا وه، موقعيت يې هم داسې و چې آسونه او پياده ځواکونه نه شواى ورباندې ورختلى. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) محاصره کړه، محاصره درى ورځې اوږده شوه. يو يهودي راغى او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې عرض وکړ چې يا ابا القاسم! که ته يوه مياشت هم محاصرې ته ادامه ورکړې يهودانو ته څه مشکل نشته ځکه چې له دوى سره خواړه شته د اوبو مشکل يې هم نشته، د شپې له خوا د خپل ضرورت وړ اوبه اخلي او بيرته پخپله کلا کې ځاى نيسي، خو که تا اوبه ورباندې بندې کړې، نو دوى به مجبور شي چې بيرون ته راووزي. همدا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اوبه ورباندې بندې کړې، دوى راووتل او سخته جګړه يې وکړه. يو شمير مسلمانان شهيدان شول، لس کسه يهودان هم ولګيدل، بالاخره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بريالى شو او دا کلا يې هم فتحه کړه.

د اُبي د کلا فتحه

کله چې د زبير کلا هم د مسلمانانو په لاس فتحه شوه، يهودان د ابي کلا ته لاړل او هلته يې سنګر ونيو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا کلا هم محاصره کړه، د محاصرې په دوران کې دوه يهودي اتلان يو په بل پسې راووتل او د مقابلې ټېر يې وواهه. مقابله وشوه دواړه د مسلمانانو په لاس ووژل شول. لدې دوو يهودى جنګياليو نه يو د مشهور مسلمان اتل د سرې لنګۍ خاوند ابو دجانه سماک بن خرشه انصاري په لاس ووژل شو. کله چې ابو دجانه دغه يهودى ووژه نو د کلا په لور يې مخه کړه، مسلمانان هم ورپسې ورغلل ګرمه جګړه ونښته، مسلمانان کلا ته ورد ننه شول، يهودان په تېښته بريالي شول او ځانونه يې د نزار برج ته ورسول.

د نزار برج فتحه

د خیبر پدې برخه کې نزار تر ټولو زیات مضبوط برج ؤ، یهودانو باور درلود چې مسلمانان به په هیڅصورت کې هم دغه برج ونه شي نیولی، دوی پدې برج دومره زړه تړلی و چې خپل اولادونه او ښځې یې هم همدلته ورسره ساتلې وو.
مسلمانانو هم دغه برج کلک کلا بند کړ، په یهودو یې سخت فشار راووست، خو څرنګه چې برج د غره په څوکه کې پروت ؤ، ورننوتل ګران وو. یهودانو هم دا جرائت نه درلود چې له برج نه د باندې راووزي، خو د برج له درز نه یې د غشو او ډبرو په ویشتلو سره سخت مقاومت وکړ. کله چې د نزار برج محاصره اوږده شوه، مسلمانان ونه توانیدل برج ونیسي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې د هغه وخت توپونه ورته نصب شي، داسې ښکاري چې مسلمانانو به هم د توپ څه ډزې کړې وي او په همدې ګولیو سره یې د برج په دیوالونو کې درزونه پیدا کړل، او له همدې لارې نه د ننه ور داخل شول. په برج کې د ننه سخته جګړه ونښته چې په نتیجه کې یې یهودانو ماتې وخوړه، ډیر تلفات یې ورکړل پدې هم ونه توانیدل چې د پخوا په شان بل برج ته پناه یوسي، بلکه څوک چې په تیښته بریالي شول هغوی خپل اولادونه او ښځې مسلمانانو ته پریښودلی. او پدې ترتیب او ددې برج په فتحې سره د خیبر د لومړنۍ برخې (نطاه او شق) ټول برجونه فتحه شول، که څه هم پدې برخه کې یو شمیر نور واړه برجونه هم وو، خو د نزار برج له سقوط نه وروسته یهودانو پخپله هغه واړه برجونه خوشي کړل او ټول د خیبر دوهمې برخې ته منتقل شول.

د خیبر د دوهمې برخې فتحه

د نطاه او شق له فتحې نه وروسته، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بني نضیر قبیلې د نورو برجونو چې په کتیبه کې پراته او وطیح، قموص او سلالم نومیدل، په لور توجه وکړه، چیرته چې ټول یهودان راټول شوي وو.
سیرت لیکونکي پدې برجونو کې د جګړې د پیښیدو په هکله اختلاف لري. د ابن اسحاق له روایت نه داسې ښکاري چې د قموص برج د فتح کیدو په وخت کې جګړه شوې وي، او دا برج په جګړې سره فتحه شوی نه د خبرو له لارې[1].
واقدي وایي چې: د خیبر دغه برخه د خبرو له لارې فتحه شوې، خو دا هم کیدای شي

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۳۳۱- ۳۳۶- ۳۳۷

چې د قموص برج په شاو خوا کې لومړی جګړه شوې وي او بیا د خبرو له لارې تسلیم شوې وي. او پاتـه دوه نـور برجونـه بیلـه جګړې تسـلیم شـویدي. پـه هـر حـال رسـول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې برخې (کتیبه) ته له راتګ نـه وروسـته یهـودان کلا بند کړل، چې پوره ۱۴ ورځې محاصره وو. په پای کې رسول الله (صلی الله علیـه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه چې دا برجونه هم په توپونو وولـي، خـو کلـه چـې یهـودان پوه شول چې نور وژل کیږي نو د سولې او خبرو وړاندیز یې وکړ.

خبرې او مذاکرات

ابن ابي حقیق د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته څوک واستول او ورته ویې ویل: آیا خوښه دې ده چې خبرې سره وکړو؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا وړاندیز ومانه، هغه راغی خبرې پیل شوې، او پدې سره جوړ شول چې په برجونو کې موجود یهودي جنګیالان به ټول په امن وي، د یهودانو اولادونه به د دوی وي، اسیران کیږي به نه، خو هغوی به ټول له خیبر نه وزي، خپلې ځمکې، مالونه، سره او سپین به ټول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته سپاري، خپل آسونه، وسلې، نیزې او نور ټول به پریږدي، یوازې هغه څه به ورسره وړی شي چې په غاړه یې وي لکه جامې. خو د ابو داود په یوه روایت کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ورسره ومنله چې یهودان به له خیبر نه د وتلو په وخت د دومره مال د وړلو اجازه لري چې اوښ یې وړی شي.[1] په همدې اتفاق وشو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وویل: (وبرئت منكم ذمة الله وذمة رسوله إن كتمتموني شيئا)[2].

که څه مو پټ کړل، نو الله ته به یې ځواب ورکوئ. د الله او رسول الله (صلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سـلم) ذمـه درنـه خلاصـه ده. پـدې ترتیـب سـره تـړون وشـو او خیبـر د مسلمانانو په لاس فتحه شو. او برجونه ورته وسپارل شول.

د ابي حقیق د دوو زامنو وژل کیدل

سره لدې چې دا تړون وشو، خو د حقیق زامنو ډیر مالونه پټ کړل، هغـه ژې یـې هـم پـټ

---

[1] . سنن ابي داؤد، باب ما جاء في حكم خيبر ٧٦/٢.
[2] . زاد المعاد ١٣٦/٢.

کړل چې د حيي بن اخطب بې شميره دارايي او ګاڼې وې پکې کومې چې د بني نضير د شړلو په وخت يې له ځان سره خيبر ته راوړې وې.
ابن اسحاق روايت کوي: کنانه بن ابي حقيق (الربيع) چې د بني نضير خزانې وې ورسره، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راوستل شو، پوښتنه يې ورنه وکړه چې د بنو نضير خزانې چيرته دي؟ ده سره لدې چې د خزانې ساتونکی ؤ انکار وکړ، پدې وخت کې يو بل يهودی راغی او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې وويل چې ما به هر سهار کنانه ليده چې دغې مخروبې ځمکې ته به راته. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کنانه ته وويل: (أرأيت إن وجدناه عندك أأقتلك؟)ګوره که چيرته دغه خزانه له تاسره پيدا شوه نو آيا بيا دې ووژنو؟ کنانه وويل: هو، که له ما سره وموندل شوه نو ومې وژنئ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې دغه خرابه وکيندل شي. له کيندلو وروسته څه اندازه مالونه لاسته راغلل، بيا له کنانه نه پوښتنه وشوه چې نور مالونه چيرته دي؟ هغه بيا هم انکار وکړ، همدا وه چې زبير (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړل شوه چې کنانه تعذيب کړي تر څو د خزانې ځای په ګوته کړي.
زبير (رضي الله عنه) په چقماق باندې په سينه سينه کې واهه تر څو مرګ حال شو، وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ته وسپاره، او هغه يې د خپل ورور محمود په بدل کې سر پرې کړ. (محمود د مسلمه زوی چې د محمد ورور ؤ د ناعم برج تر څنګ ناست ؤ چې يهودانو د ميچنې تيږهورباندې غورځولې او په شهادت يې رسولی ؤ.)
ابن قيم وايي چې: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابي حقيق د دواړو زامنو د وژلو امرکړی ؤ، او په دوی باندې د کنانه د تره زوی شاهدي ويلې وه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حيي بن اخطب لور صفيه هم په اسارت ونيوله، صفيه پدغه وخت کې د کنانه بن ابي حقيق په نکاح کې وه.

د غنيمتونو ويش

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فيصله وکړه چې يهودان له خيبر نه وشړي، خو هغوی ورته راغلل عرض يې وکړ چې مونږ ددې ځمکې په هکله له تاسې نه زيات معلومات او تجربه لرو، مونږ همدلته پريږدئ دا ځمکې به درته کاله کوو. له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) سره نه

دومره وخت او فرصت و او نه هم دومره کسان وو ورسره چې دلته په ځمکه کار وکړي، همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فیصله وکړه چې یهودان به پدې ځمکو کار کوي په بدل کې به یې د ټولو حاصلاتو او میوو نیمه برخه دوی ته ورکول کیږي. او دا فیصله به تر هغې پورې عملي وي تر څو پورې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوښه وي. یهودان همدلته پاتې شول او عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) به د حاصلاتو په اړه د تخمین په اساس فیصله کوله یعني تخمیني اندازه به یې معلوموله. همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیبر ځمکې په ۳۶ برخو وویشلې، بیا هره برخه په سلو برخو مشتمله وه پدې حساب سره ټولې درې زره شپږ سوه برخې وې. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو حصه نیمه یعنی ۱۸۰۰ برخې وې، شخصاً د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یوه برخه وه او هغه هم لکه د بل هر مسلمان د برخې په اندازه، او پاتې نیمه بله برخه چې (۱۸۰۰) نورې برخې کیدلې هغه یې د خاصو حالاتو، ځان او مسلمانانو د مشکلاتو یا ټولنیزو ستونزو لپاره وساتله. او دا نیمه برخه ځمکه یې لدې امله په ۱۸۰۰ برخو وویشله چې دا په حقیقت کې د الله له طرفه د حدیبیې د ټولو غازیانو حاضر وو که غائب لپاره یو نعمت، روزي او بدله وه. د حدیبیې غازیان ۱۴۰۰کسان وو، دوه سوه آسونه هم ورسره وو، د هر آس لپاره دوې برخې وې، پدې حساب ټولې برخې یو زر اته سوه شوې چې د سواره لپاره درې او د پلي لپاره یوازې یوه برخه وه.[1]

د خیبر غنیمتونه بې حسابه وو، بخاري له ابن عمر (رضي الله عنهما) نه روایت کوي چې وایي: د خیبر تر فتحې پورې مونږ په نس نه وو ماړه شوي، همدا راز عائشه (رضي الله عنها) وایي: کله چې خیبر فتحه شو نو مونږ وویل اوس به په خرماوو ماړه شو.[2]

او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خیبر نه بیرته مدینې ته تشریف راوړ، نو ټولو مهاجرینو هغه باغونه بیرته خپلو انصارو وروڼو ته ورکړل چې دوی ته یې د مرستې په دود ورکړي وو، ځکه اوس خو مهاجرین هم په خیبر کې د مال، باغ اوخرما خاوندان شوي وو.[3]

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۳۷ – ۱۳۸.

[2]. ، صحیح بخاري ۲/ ۶۰۹.

[3]. زاد المعاد ۲/ ۱۳۷، صحیح مسلم ۲/ ۹۶.

د جعفر بن ابي طالب او اشعريانو(رضي الله عنهم) راتګ

د خیبر د غزا په دوران کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تره زوی جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) او ملګري یې له ابو موسی اشعري او ملګرو سره یې راورسیدل. ابو موسی (رضي الله عنه) وایي: مونږ په یمن کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وتلو خبر واورید، همدا وه چې زه او دوه ورونه مې له څو پنځوس کسانو سره یو ځای د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور د هجرت سفر پیل کړ، په کښتۍ کې سپاره شوو، خو کښتۍ د حبشې په لور یووړو، هلته مو له جعفر او ملګرو سره یې ملاقات وشو، هغوی راته وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ دلته رالیږلي یوو او همدلته یې د پاتې کیدو امر راته کړیدی، تاسی هم راسره پاتې شئ، نو ورسره پاتې شوو. تر څو وروسته روان شوو او پداسې وخت کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسیدو چې خیبر یې فتحه کړی و، مونږ چې ور ورسیدو نو مونږ ته یې هم په غنیمت کې برخه راکړه. غایبانو ته یې(هغه چې په غزا کې نه وو ورسره) د خیبر له غنیمتونو نه څه ورنکړل، یوازې مونږ د جعفر ملګرو ته یې برخه راکړه او بس [1].

کله چې جعفر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسید هرکلی یې ورتهووایه، ښکل یې کړ او ویې فرمایل: (**والله ما أدري بأيهما أفرح؟ بفتح خيبر أم بقدوم جعفر**). والله که پوهیږم په کومه خوشالی‌خوښي وکړم، د خیبر په فتحه او که د جعفر په راتګ[2]؟

جعفر (رضي الله عنه) او ملګري یې وروسته له هغې راغلي وو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نجاشي ته عمرو بن امیه الضمري لیږلئ او د مسلمانانو د بیرته لیږلو خبره یې ورته کړې وه، نو نجاشي هغوی په دوو کښتیو کې ورواستول. د جعفر (رضي الله عنه) ملګري ۱۶ نارینه وو، ښځې او اولادونه یې هم ورسره وو. او نور مسلمانان مخکې له حبشی نه مدینې ته راغلي وو.[3]

---

(1). صحیح بخاري ۱/ ۴۴۳. فتح الباري ۴۸۴/۷تر ۴۸۷.
(2). زاد المعاد ۲/ ۱۳۹ .
(3). محاضرات تاریخ الامم الاسلامیه للخضري ۱۲۸/۱ .

له صفيه (رضي الله عنها) سره د رسول الله (ﷺ) واده

مخکې مو وويل چې د صفيه (رضي الله عنها) ميړه کنانه بن ابي حقيق د غدر په سزا کې ووژل شو، نو صفيه (رضي الله عنها) په اسارت ونيول شوه. کله چې اسيرانې ښځې ټولې راغونډې شوې، دحيه بن خليفه کلبي راغی او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه يې د يوې وينځې سوال وکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: لاړ شه او له اسيرو ښځو نه يوه واخله. دحيه لاړ او په صفيه بنت حيي يې لاس کيښود، پدې وخت کې يو صحابي د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او ورته ويې ويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! تا دحيه ته د بنو نضير او بنو قريظه قبيلې سرداره يعنی صفيه ورکړه! دغه ميرمن خويوازې ستاسې له شان سره ښايي! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: احوال ورکړئ چې هغه راولي. دحيه سره له صفيې راغی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وکتل او ويې ويل: ددې په بدل کې بله اسيره واخله. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) صفيه (رضي الله عنها) اسلام ته راوبلله، هغې اسلام ومانه، په اسلام مشرف شوه، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) آزاده کړه او په نکاح يې کړه، او مهر يې همدا آزادي وه. د مدينې په لار چې د سد صهباء سيمې ته ورسيدل صفيه (رضي الله عنها) له حيض نه پاکه شوه، نو ام سليم ورته جوړه کړه، د شپې يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته واستوله، او پدې ترتيب سره دا واده تر سره شو. سهار يې د خرما، ميده شويو اوړو او غوړيو نه تياره شوې شوروا وليمه ورکړه، درې ورځې يې د لارې په اوږدو کې د واده د شپو په توګه ورسره تيرې کړې.(۱)

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د صفيه (رضي الله عنها) په مخ کې شين والی وليد ورته ويې ويل چې دا څه دي؟ دې ووېل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ما ستا له راتګ نه مخکې خوب وليد چې سپوږمۍ له خپل ځای نه بېځايه شوه او زما په غيږ کې راولويده. پدې وخت کې م ی ستا په هکله هيڅ معلومات نه درلودل، دغه کيسه او خوب مې خپل ميړه ته ووايه، هغه په مخ ووهلم او راته ويې ويل لکه چې د هغه پاچا هيله لرې چې په مدينه کې دی.(۲)

---

(۱). صحيح بخاري ۱/ ۲،۵۴/۶۰۴_۶۰۶، زاد المعاد ۲/ ۱۳۷.

(۲). ابن هشام ۲/ ۲۳۶، زاد المعاد.

په زهرو ککړ پسه

د خیبر له فتحې نه وروسته پداسې حال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د فاتح لاربنود په حیث دلته ځای په ځای شوی وُ د سلام بن مشکم ښځې زینب بنت حارث یو کباب شوی پسه ورته راوړ. نومورې پوښتنه کړې وه چې د پسه کوم غړی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر خوښیږي، ورته ویلی شوي وُ چې لاس یا ځکینۍ پښې. نو په همدې پښه کې یې ډیر زهر ورته واچول بیا یې ټول پسه په زهروککړکړ، بیا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راووړ او مخې ته یې ورته کیښود. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدا پښه چې ډیر زهر پکې وُ راونیوله، غوښه یې ورنه بیله کړه ویې ژووله خو تیره یې نه شوه، بیرته یې تپ کړه. ویې فرمایل: (**إن هذا العظم ليخبرني أنه مســـموم**).دا هډوکی راته وایي چې زهر پـــکېګډ شویدي. بیا یې هغه ښځه راوغوښتله ،ورته وویې ویل : (**ما حملك على ذلـــك؟**) ولې دې دا کار کړئ؟ ښځې اعــترافوکړ وويې ویل: ما ویل که محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پاچا وي، نو پدې سره به ورنه بې غمه شو، او که رسول وي، نو حتماً به خبر ورکړل شي او دا غوښه به ونه خوري. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه. د غوښې خوړلو په وخت کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره بشر بن البراء بن معرور هم وُ هغه یوه اندازه غوښه وخوړله چې له امله یې مړ شو.

دې ښځې ته د عفوې په اړه مختلف روایتونه رانقل شویدي، ځینې وایي عفوه ورته وشوه او نور وایي چې ووژل شوه، خو اتفاق بیا پدې شویدی چې لومړی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه، خو کله چې بشر مړ شو، نو دغه ښځه یې ورباندې قصاص کړه.[1]

د خیبر په غزا کې د شهیدانو او مشرکینو د مړیو شمیره

په خیبر غزا کې ۱۶ مسلمانان په شهادت ورسیدل، څلور قریشان، یو له اشجع قبیلې، یو له اسلم قبیلې یو د خیبر له خلکو او نور انصار (رضي الله عنهم) وو.

بل روایت وایي چې ددې غزا د شهیدانو شمیره ۱۸ تنه وه. منصور پوري دغه شمیر

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۳۹ . فتح الباري: ۷/ ۴۹۷. اصله کیسه په بخاري ۱/ ۴٤۹، ۲/ ۸٦۰، ٦۲۰ او ابن هشام ۲/ ۳۳۷_ ۳۳۸ کې ذکر شویده.

۱۹ تنه ښوودلی او وايي : سيرت ليکونکو د خيبر شهيدانو شميره پنځلس ښودلې ده، خو ما له ډيرې څيړنې وروسته ۲۳ نومونه موندلي، چې يو نوم رنيف بن حبيب يوازې په طبري کې، بل رنيف بن وائله يوازې په واقدي کې راغلی دی، يو (بشر بن براء) په زهرو لړلې پسه له امله مړ شو، يو بل کس (بشر بن عبدالمنذر) داسې دی چې ځنې وايي په خيبر کې شهيد شوی او نور وايي چې په بدر کې په شهادت رسيدلی دی، خو صحيح روايت دا دی چې په بدر کې شهيد شويدی.[۱] له يهودانو نه پدې غزا کې۹۳ کسه وژل شويدي.

فدک

خيبر ته له رسيدو نه وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) محيصه بن مسعود (رضي الله عنه) د فدک يهودانو ته واستاوه، تر څو هغوی اسلام ته راوبولي، خو هغوی خبره اوږده کړه.

خو کله چې خيبر فتح شو، نو الله تعالی يې په زړونو کې رعب واچاوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې د سولې وړانديز وکړ او ويې ويل چې: د خيبر د يهودانو په شان دوی هم د فدک په نيمايي حاصلاتو سره سولې ته تيار دي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوی وړانديز ومانه، د فدک سيمه ټوله خاص د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لپاره وه. ځکه دلته مسلمانانو هيڅ ډول جنګ او جدل نه و کړی.[۲]

وادي القِری

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خيبر له فتحې نه فارغ شو، نو د وادي القری په لور يې مخه کړه، هلته يو شمير يهودان چې څه عربان هم ورسره وو اوسيدل.

دې سيمې ته له رسيدو سره سم د يهودانو له لوري پر مسلمانانو د غشو باران وشو، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يو غلام (مدعم) هم ووژل شو. خلکو وويل: جنت يې دې مبارک وي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)

---

[۱]. رحمه للعالمين ۲/ ۲۶۸ تر ۲۷۰.

[۲]. ابن هشام ۲/ ۳۳۷ - ۳۵۳ .

وفرمایل: (كلا، والذي نفسي بيده، إن الشَّمْلَة التي أخذها يوم خيبر من المغــانم، لم تصبها المقاسم، لتشتعل عليه نارًا)، فلما سمع بذلك الناس جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم بشِرَاك أو شراكين، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: (شراك من نار أو شراكان من نار). نه داسې نده، قسم په هغه ذات چې زما ژوند يې په واک کې دی، هغه شمله (يو ډول پراخه جامه ده) به چې له ويش نه مخکې يې د خيبر له ولجو نه اخيستې وه په ده باندې اور بلوي. اصحابو (رضي الله عنهم) چې دا خبره واوريدله، نو هر يو لاړ چا يوه او چا به دوې تسمې رانيولې وې راوړلې به يې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايل: د اور يوه تسمه د اور دوې تسمې.[1]
بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د مقابلې لپاره تيار کړ، په ليکو يې برابر کړل، عمومي بيرغ يې سعد بن عباده ته ورکړ. يو جنډه يې حباب بن منذر، بله يې سهل بن حنيف، دريمه يې عباد بن بشر ته ورکړه. وروسته يې يهودانو ته د اسلام بلنه ورکړه خو هغوی اسلام ونه مانه، يو کس يې مقابلې ته راووت، مخې ته زبير بن عوام ورغی او هغه يې رانسکور کړ. وروسته بل راوړاندې شو هغه يې هم وواژه. وروسته دريم د مقابلې ميدان ته راغی، د مسلمانانو له اړخه علي (رضي الله عنه) ورمخې ته شو او هغه يې ځای په ځای کړ. پدې ترتيب سره مقابله روانه وه تر څو له يهودانو نه ۱۱ تنه ووژل شول. هر کله به چې يو ورنه وژل کيده نور به اسلام ته رابلل کيدل. پدې ورځ به د لمانځه په وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لمونځ په جماعت ادا کړ، بيا به يې يهودانو ته د اسلام بلنه ورکوله، هغوی به اسلام نه مانه، پدې ترتيب سره تر لماسختن پورې جګړه روانه وه، وروسته سهار شو، لمر د نيزې په اندازه هسک شوی ؤ چې يهودان په زور سره تسليم شول مالونه يې ټول ولجه شول. مسلمانانو ته ډير مالونه او سامانونه په لاس ورغلل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) همدلته د قرى په وادي (سيمه) کې څلور ورځې پاتې شو، غنيمتونه يې په اصحابو وويشل، خو ونې، ځمکې او باغونه يې لکه د خيبر د ځمکو په شان له يهودانو سره پريښودل.[2]

---

[1]. صحيح بخاري ۲/ ۶۰۸
[2].زاد المعاد ۲/ ۱۴۶ . ۱۴۷

تيماء

د تيماء يهودان چې د خيبر، فدک او وادي قرى له فتحې نه خبر شول، فورا يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د سولې وړانديز وکړ. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم د دوى وړانديز ومانه سوله يې ورسره وکړه، او خپل مالونه يې همدوى ته پريښودل[1].

او داسې تړون يې ورسره وليکه: دا د بني عاديا لپاره د محمد رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تړون دى، دوى به محفوظ او خوندي وي، جزيه به ورکوي، دښمني به نه ورسره کيږي او نه به له خپلې خاورې نه شړل کيږي، دا تړون به هميشنى وي. تړون ليک د خالد بن سعيد په لاس وليکل شو[2].

د مدينې په لور

پدې پسې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مدينې په لور روان شو. د سفر په جريان کې خلک يوې درې ته ورسيدل په لوړ آواز يې الله الکبر، الله اکبر، لا اله الا الله، ويل، رسول (صلى الله عليه وسلم) ورته وفرمايل: **(أربعوا على أنفسكم، إنكم لا تدعون أصَمَّ ولا غائبا، إنكم تدعون سميعا قريبا).**

[له ځان سره لږ نرمي وکړئ، تاسو خو کوم کاڼه يا غائب ته دعا نه کوئ، بلکه تاسو هغه ذات ته فرياد کوئ چې اوريدونکى او نژدې دى.]

يوه شپه يې مزل وکړ، د شپې په وروستۍ برخه کې يې د لارې په اوږدو کې واړول، ويده شو، خو له ويده کيدو نه مخکې يې بلال ته وويل: بيدار اوسه، چې د سهار لمانځه ته مو راويښ کړې.

بلال (رضي الله عنه) خپل پيتي ته ډډه وهلې او خوب وړى و. او کله چې لمر ښه تود شو، راويښ شول. لومړى او تر ټولو د مخه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راويښ شو. بيا لدې وادي (درې) نه ووت، لږ مخکې لاړ، او هلته يې د سهار لمونځ په جماعت سره ادا کړ. په بل روايت کې راغلي چې دغه کيسه په بل سفر کې

[1]. زاد المعاد ٢/ ١٤٧.
[2].ابن سعد ٢٧٩/١.

پیښنه شوې وه.[۳]

د خیبر غزا له حوادثو نه دا څرګندیږي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ۷ هـ کال د صفر په وروستۍ برخه او یا ربیع الاول په میاشت کې مدینې ته ستون شویدی.

د ابان بن سعید سریه

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یوه ماهر قوماندان په حیث پدې ښه پوهیده چې له حرامو میاشتو نه اخوا د مدینې خوشي او خالي پریښودل په ځای عمل ندی، ځکه د مدینې شا و خوا پراته اعراب د مناسب فرصت انتظار باسي، او پدې تمه دي چې په غلچکي برید سره مسلمانانو ته زیان واړوي مالونه یې لوټ او غلا کړي.

همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابان بن سعید په مشرۍ یوه سریه نجد ته ولیږله تر څو اعراب وویروي. ددې سریې سره همزمان خپله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیبر په لور روان شو. ابان بن سعید د خپلې دندې له سرته رسولو نه وروسته بیرته راستون، او په خیبر کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پداسې وخت کې یو ځای شو چې خیبر فتحه شوی و. موثق روایت دا دی چې دغه سریه د ۷ هـ کال د صفر په میاشت کې وه، ددې سریې کیسه بخاري هم رانقل کړیده.[۱]

ابن حجر وایي: زه ددې سریې په هکله معلومات نلرم.[۲]

---

[۳]. ابن هشام ۲/ ۳۴۰. زاد المعاد ۱۴۷/۲.

(1). صحیح البخاري ۲/ ۶۰۸ -۶۰۹.

(2). فتح الباري ۷/ ۴۹۱.

په اووم هجري کال کې

د ذات الرقاع غزا

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې وتوانيد د کفر د مثلث دوې (ضلعې) برخې درې ورې کړي، نو د دريمې برخې ماتولو ته يې پام شو. دغه دريمه ډله د نجد په دښتو او ميرو کې پراته سخت زړي اعراب او کوچيان وو چې وخت نا وخت به يې شوکې او ډاکې اچولی. څرنګه چې دا کوچيان په کوم ښار يا کلي کې نه اوسيدل، د کلاګانو او برجونو خاوندان نه وو چې کلا بند، او له مينځه يووړل شي بلکه په پراخو سيمو کې تيت او پرک پراته وو، نو برى وربانديې ګران وْ. د دوى مشکل د مکې او خيبر له خلکو نه ډير لوى وْ، د دې ډول شر او فساد په وړاندې يوازې تاديبي عمليات کيدلی شواى او بس.

پرکوچيانو باندې د فشار اچولو، او د مدينې په شاو خوا کې د بريد لپاره راټولو شويو اعرابو د ماتولو په نيت رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ديو لړ تاديبي پوځي عملياتو پيل وکړ، غزا ته لاړ، او دغه غزا په تاريخ کې د ذات الرقاع په نوم شهرت لري.

زياتره سيرت ليکونکي عقيده لري چې دغه غزا په څلورم هجري کال کې پيښه شويده، خو د ابو موسی اشعري او ابو هريره (رضي الله عنهما) ګډون پکې دا څرګندوي چې بايد دا غزا د خيبر له فتحې نه وروسته شوې وي، همدا وجه ده چې سيي روايت دا ښيي چې دغه غزا د ۷ هـ کال په ربيع الاول کې شويده.

ددې غزا کيسه داسې ده: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې د غطفان قبيلې د انمار يا بني ثعلبه او بني محارب کورنۍ پر مدينه د بريد لپاره راټولې شويدي، نو د دوى د مقابلې لپاره د ۴۰۰ يا ۷۰۰ کسه غازيانو په ملګرتيا له مدينې نه ووت.

ابوذر (رضي الله عنه) او په بل روايت يې عثمان بن عفان (رضي الله عنه) په مدينه کې خپل خليفه وټاکه، مخکې لاړ، او له مدينې نه د دوو ورځو په مزل ليرې نخل نومې

سیمې ته ورسید ، هلته د غطفان قبیلې له یو شمیر کسانو سره مخ شو خو جګړه ونه شوه، مګر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې ورځ د خوف لمونځ ادا کړ.

امام بخاري له ابو موسی اشعري (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: مونږ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره په یوه غزا کې روان وو، مونږ ۶ کسان وو چې په نوبت سره به په یوه اوښ سپریدو. پښې مو ټپاکې او زخمي شوې، وپړسیدې، زما پښې هم زخمي شوې نوکان مې ولویدل، نو مونږ به خپلې پښې په ټوټو کې پټولې، او له همدې وجې نه دې غزا ته ذات الرقاع یعنی د ټوټو او پیوندونو جګړه ویل کیږي.[١]

بخاري بل روایت له جابر (رضي الله عنه) نه رانقل کړی وایي: په ذات الرقاع غزا کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ملګري وو، هر چیرته به چې ښه سیوره لرونکې ونه راغله هغه به مو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پریښوده. یو ځل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر ونې لاندې تشریف کیښود ، نور اصحاب (رضي الله عنهم) په اغزي لرونکو ونو کې سره تیت شول هر چا ځانته سیوره لټوله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله توره په ونه کې راوځړوله. جابر (رضي الله عنه) وایي: مونږ ټول ویده شو، په همدې وخت کې یو مشرک راغی، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توره یې واخیستله په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې غږ وکړ چې اوس رانه ویریږې که نه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لا) نه. هغه ورته وویل: نو څوک به دې رانه خلاص کړي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وویل: (الله). الله به مې ساتي.

جابر زیاتوي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته آواز وکړ، ورغلو که وینو چې یو اعرابي ورسره ناست دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمایل: (**إن هذا اخترط سيفي وأنا نائم، فاستيقظت وهو في يده صَـلْتًا. فقال لي: من يمنعك مني؟ قلت: الله، فها هو ذا جالس**). زه ویده وم او دې سړي مې توره اخیستې وه، زه پداسې حال کې راویښ شوم چې توره یې په لاس کې راته نیولې وه، راته ویې ویل: څوک به دې رانه ژغوري؟ ما ورته وویل: الله تعالی. دا دی تاسې

[1]. صحیح البخاري ۲/ ۵۹۲. مسلم ۲/ ۱۱۸

يې وينئ چې اوس له ما سره ناست دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه اعرابي ته هیڅ هم ونه ویل، معاف یې کړ.

په بل روایت کې راځي چې: لمونځ ادا شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یوې ډلې اصحابو (رضي الله عنهم) ته دوه رکعته لمونځ ورکړ، بیا دا ډله لاړه، نور پاتې اصحاب (رضي الله عنهم) راغلل او دوه رکعته پاتې لمونځ يې وروسته ادا کړ، او پدې ترتیب رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله څلور رکعته لمونځ ادا کړ، خو اصحابو دوه دوه رکعته لمونځ وروسته وکړ.(۱)

د اعرابي کیسه ابو عوانه هم راوړیده په هغې کې راځي چې: توره د اعرابي له لاسه پریوته. او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) واخیسته ورته وېې فرمایل: (من يمنعك مني؟) څوک به دې رانه ژغوري؟ اعرابي ورته وویل: تر ټولو غوره نیونکی اوسه، رحم راباندې وکړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (تشهد أن لا إله إلا الله وأني رسول الله؟) د شهادت کلمه ووایه. اعرابي وویل: عهد درسره کوم چې په خلاف به دې جګړه ونکړم، او نه به له هغه قوم سره ملګرتیا وکړم چې ستا په خلاف جنګیږي. راوي وایي: نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه او پرې یې ښود، هغه لاړ خپل قوم ته ورغی او ورته وېې ویل: زه تاسې ته له ټولو انسانانو نه د غوره شخصیت له لوري راغلی یم.(۲)

بخاري وایي چې مسدد له ابو عوانه هغه له ابي بشر نه روایت کوي چې: ددغه اعرابي نوم غورث بن حارث وٶ(۳). ابن حجر وایي: د واقدي د روایت په اساس د دغه اعرابي نوم دعثور وٶ او اسلام يې هم راوړی وٶ، خو داسې ښکاري لکه چې دا دواړه دوې بیلې بیلې کیسې وي چې په دوو غزاګانو کې واقع شویدي.(۴)

له دې غزا نه د بیرته ستنیدو په وخت کې د مشرکانو یوه ښځه د مسلمانانو په اسارت کې راغله، ددې ښځې میړه قسم وکړ چې تر هغې پورې به بیرته نه ګرځي تر څو یې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) نه د کوم چا وینه نه وي تویې کړې، په همدې اساس د شپې له مخې راغی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوو کسانو ته د پیرې امر کړی وٶ، دا دواړه چې یو یې عباد

(1). صحیح بخاري ۱/ ۴۰۷ – ۴۰۸، ۲/ ۵۹۳
(2). مختصر سیره الرسول. ۲/ ۲۶۴ . فتح الباري ۷/۴۱۶.
(3). صحیح بخاري ۲/ ۵۹۳.
(4). فتح الباري ۷/ ۴۲۸.

بن بشر او بل يې عمار بن ياسر وُ د پيرې په دوران کې هغه وخت د نوموړي مشرک تر بريد لاندې راغلل چې عباد لمونځ کاوه په لمانځه ولاړ وُ، مشرک په غشي وويشت. هغه غشی له بدن نه ويوست خو لمونځ يې پرې نه ښود بيا يې په دريو نورو غشو وويشت، خو بيا يې هم لمونځ پرې نه ښود، کله يې چې پای ته ورساوه سلام يې وګرزاوه خپل ملګری يې راويښ کړ، هغه چې دده دا حالت وليد ورته ويې ويل: سبحان الله، ولې دې زه نه راويښولم؟ عباد ورته وويل: ما داسې سورت تلاوت کاوه، چې زړه مې ونه منله تلاوت نيمګړی پرېږدم.[1]

ددې غزا له برکته د سخت زړو عربانو په زړونو کې ويره وليده، او لدينه وروسته د غطفان قبيلې دغه کورنيو د سر پورته کولو جرات ونکړ، ورور ورو يې ځواک اوبه کيده تر څو ټولې سلامې شوې او افراد يې ټول په اسلام مشر شول. ځينو خو يې بيا د مکې په فتحه کې برخه درلوده د حنين په غزا کې شريک وو، او د غنيمت له مالونو نه يې خپله برخه تر لاسه کړه. د مکې له فتحې نه وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ځينو کورنيو ته زکات راټولونکي واستول، دوی ورته زکاتونه ورکړل، پدې ډول سره د کفر مثلث مات شو، او په ټوله سيمه کې امن او آرامي حاکمه شوه، نور مسلمانانو دا توان درلود چې يو ځای بل ځای له پيښيدونکو وړو مشکلاتو سره په ډيره اسانۍ مقابله وکړي شي. ويلی شو چې ددې غزا په نتيجه کې د لويو لويو ښارونو او سيمو فتحه کيدلو ته لاره اواره شوه.

د همدې کال نور عسکري عمليات

له غزا نه وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اووم هجري کال تر شوال مياشتې پورې په مدينه کې پاتې شو پدې مدت کې يې دا عسکري عمليات تر سره کړيدي:

۱-د غالب بن عبدالله ليثي سريه: د ۷ هجري کال د صفر يا ربيع الاول په مياشت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) غالب په قديد سيمه کې د بني ملوح مقابلې ته وليږه. ځکه دې قوم د بشير بن سويد ملګري په شهادت رسولي وو. نو دغه ډله اصحاب يې له هغوی نه د انتقام پخاطر ور واستول. هغوی ورغلل د

[1]. زاد المعاد ۱۱۲/۲. د تفصيلاتو لپاره ابن هشام ۲/ ۲۰۳ – ۲۰۹، زاد المعاد ۲/ ۱۱۰ او فتح الباري ۷/ ۴۱۷ تر ۴۲۸ وګوره.

شپې لـه مخې يې بريـد وربانـدې وکـړ، يـو شـمير يـې ورنـه ووژل او څـاروي يـې ورنـه راوستل. پدې وخت کې د دښمن زيات شمير لښکر ورپسې راغی، او پداسې حال کې چې مسلمانانو ته ډير ورلنډ شوی ؤ باران وشو او لـوی سيل راغـی د دواړو لښکرو تر مينځ حايل واقع شو، او مسلمانان وتوانيدل په بريالیتوب سره شاتګ وکړي.

۲- د ۷ هـ کـال پـه جمـادي الثانيـه کـې د حسـمی سـريه: ددې پـيښې تفصيلات مخکې پاچايانو ته د ليکونو په فصل کې تير شويدي.

۳- د ۷ ه کال د شعبان په مياشت کې تربه ته د عمر بن خطاب (رضي الله عنه) سريه: پدې سريه کې له عمر (رضي الله عنه) سره **۳۰** مجاهدين وو، د شپې به يې مزل کاوه او د ورځې له خوا به پټيدل، خو بيا هم د هوازن قبيلې خلک وربانـدې خبر شول او د د دوی له رسيدو نه مخکې وتښتيدل، کله چې عمر (رضي الله عنـه) ورغـی هيڅوک هم په ګوتو ورنه غلل.

۴- د ۷ ه کال د شعبان په مياشت کې د بشير بن سعد انصاري سريه: ده تـه وظيفه ورکړل شوه چې د فدک سره خوا کې بني مره باندې حمله وکړي. لـه ده سره هم (۳۰) کسان وو، ورغی له بريد نه وروسته يې يـو شـمير څـاروي او پسـونه او نـور ورنـه ولجه کړل بيرته را روان شول، خو د دښمن له خوا تعقيب او تر بريد لاندې ونيول شول، جګړه وشوه تر څو د بشير او ملګرو يې ټول غشـي تمـام شـول، او پـدې ترتيـب سره لـه بشير نه پرته ټول اصحاب (رضي الله عنهم) په شـهادت ورسيدل، بشـير پخپلـه پـه ټپـي حالت کې فدک ته ځان ويوست او هلته ترهغې پـورې لـه يهودانـو سره پـاتې شـو تـر څـو زخمونه يې جوړ شول بيا مدينې ته ستون شو.

۵- د ۷ ه کال په رمضان مياشت کې د غالب بن عبدالله ليثي سريه: دا سريه د بني عوال، او په ميفعه کې د بني عبد بن ثعلبه په خلاف وه. يو بل روايت وايي چې دا د جهينه قبيلې د حرقات کورنۍ په خلاف وه. پدې سريه کې لـه اسامه بـن زيـد (رضي الله عنهما) سره يو سل ديرش مجاهدين وو، د دښمن له افرادو نه يې څوکسـان ووژل او يو شمير څاروي يې ورنه په غنيمت ونيول. پـه همـدې سريه کې اسـامه (رضي الله عنـه)

یو تن چې نوم يې نهيک بن مرداس ؤ وروسته له هغې وواژه چې په خوله يې لا اله الا الله کلمه وويله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اسامه ته وويل: (**أقتلته بعد ما قال: لا إله إلا الله؟**) آيا د لا اله الا الله ويلو وروسته دې وواژه؟! اسامه وويل: کلمه يې د ځان ژغورلو په خاطر وويله! رسول (صلی الله علیه وسلم) ورته وفرمايل: (**فهلا شققت عن قلبه فتعلم أصادق هو أم كاذب؟**).آيا تا يې سينه چاک کړې وه چې رښتيا او دروغ يې درته څرګند شوي وي.

۶- د عبدالله بن رواحه سريه: نوموړی له ۳۰ کسانو سره د ۷ هـ کال د شوال په مياشت کې د خيبر په لور واستول شو. سبب يې دا ؤ چې اسير او يا بشير بن رزام د غطفان قبيلې خلک د مسلمانانو په خلاف راټولول، مسلمانانو اسير له ديرشو کسانو سره راويوست او دا تمه يې ورکړه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د خيبر ولايت ده ته ورکوي، هماغه وه چې هغه له ۳۰ ملګرو سره راووت او ورسره روان شو، خو کله چې د قرقره نيار سيمې ته ورسيدل د دواړو ډلو تر مينځ سوء تفاهم را مينځته شو او په نتيجه کې اسير سره له ټولو ملګرو يې ووژل شو.

۷ - د بشير بن سعد انصاري سريه: د ۷ هـ کال په شوال مياشت کې په يمن او جبار کې د ميشته اعرابو په خلاف چې د غطفان قبيلې سيمه وه ۳۰۰ مسلمانان واستول شول. ددې لښکر وظيفه دا وه چې له هغې ډلې سره مقابله وکړي کومه چې د مدينې پر څنډو يې د حملې لپاره تياري نيوله. مسلمانانو به د شپې مزل کاوه د ورځې به يې کمين نيوه، کله چې مشرکين د بشير له راتګ نه خبر شول وتښتيدل، مسلمانانو ډيرې ولجې ونيولې، دوه کسان يې هم ورنه اسيران کړل، مدينې ته يې راوستل، او هلته دواړو اسلام راوړ.

۸- د ابي حدرد اسلمي سريه: ابن قيم وايي چې دا په اووم هجري کال له عمره القضاء نه مخکې کې وه. لنډيز يې داسې دی چې د جشم بن معاويه قبيلې يو سړی له ډير شمير لښکرو سره غابه ته راغی او غوښتل يې قيس قبيله د مسلمانانو په خلاف راوپاروي. همدا وه چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې مقابلې ته ابو حدرد واستاوه، له ده سره دوه کسان وو. ابو حدرد له ډيرې حکيمانه استراتيژۍ نه کار واخيست، دښمن ته ګلکه ماتې ورکړه، ډير اوښان او پسونه يې ورنه ولجه کړل.[1]

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۴۹ – ۱۵۰ (تفصيل لپاره رحمه للعالمين، زاد المعاد، تلقيح فهوم الاثر او مختصر سيره الرسول وګوره.

د قضاء عمره

حاکم وايي: دا خبره په تواتر سره ثابته ده چې کله د ذي القعدې میاشت رابره شوه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته امر وکړ چې د قضاء شوې عمرې د ادا لپاره ځانونه تیار کړي، چا چې په حدیبیه کې برخه درلوده هغه ټول به ځي. همدا وه چې ټول روان شول، په حدیبیې کې له ګډون کوونکو سربېره څه نور اصحاب هم د عمرې په نیت ووتل، د ټولو شمیره په ښځو او ماشومانو سربیره دوه زره کسان وو.[1]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مدینه کې عویف ابا رهم غفاري خلیفه وټاکه. شپیته څاروي یې ورسره روان کړل او ناجیه بن جندب اسلمی یې پدې وګماره چې ددې اوښانو پالنه او ساتنه وکړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ذي الحلیفه نه احرام وتاړه، تلبیه یې ویله، مسلمانانو هم دده مبارک پیروي کوله، تلبیه ویونکي ورپسې روان وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جګړې لپاره تیاري نیولې وه، وسله یې ورسره اخیستې وه، ځکه د قریشو له خیانت نه یې ویره درلوده، خو کله چې یاجج نومې سیمې ته ورسید ټولې وسلې لکه ډالونه،نیزې، غشي یې همدلته کېښودل، د اوس بن خولي انصاري تر مشرۍ لاندې یوه دوه سوه کسیزه ډله یې د وسلو په ساتنه مکلفه کړه او خپله له نورو مسلمانانو سره چې یوازې تورې ورسره وې هغه هم په تیکیو کې مخ په وړاندې لاړ.[2]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مکې ته د داخلیدو په وخت کې په خپله قصواء نومې اوښه سپور ؤ، مسلمانان تورې په لاس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شاو خوا ته روان وو، ټولو تلبیه ویله او مکې ته داخل شول.

مکې ته د مسلمانانو د داخلیدو په وخت کې مشرکان د کعبې شریفې شمال ته پراته قعیقعان نومي غره ته لاړل او له هغه ځای نه یې مسلمانانو ته کتل، یو بل ته یې

(1). فتح الباري ۷/ ۷۰۰.

(2) .نفس المصدر، زاد المعاد ۱۵۱/۲.

ویل چې: اوس به داسې کسان راځي چې د یثرب تبو یې زور ایستلی دی. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مخکې نه خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته امر کړی ؤ چې د طواف په لومړیو دریو دورو کې به اوږې اچوي، د قوت مظاهره دې وکړي او په چستۍ او چالاکۍ سره دې طواف ادا کړي. ددې امر حکمت دا ؤ تر څو مشرکان وګوري چې مسلمانان د دوی د تصور خلاف زور او قوت لري[1]. همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر کړی ؤ چې د احرام په دوران کې ټول بنۍ اوږې لوڅې پریږدي او د څادر دواړه څواوې په چپې اوږې واچوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مکې ته له هغه کنډو نه داخل شو چې لار یې حجون ته رسیده. مشرکان په لیکو ولاړ وو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې کتل، چې تلبیه یې ویله راغی پخپلې نیزې سره یې حجر اسود لمس کړه، طواف یې وکړ، مسلمانانو هم طواف کاوه، عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) پداسې حال کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې مخې ته روان ؤ چې توره یې په لاس کې وه او لاندیني اشعار یې زمزمه کول:

خـــلوا بني المشركين عن سبيله	خـــلوا فكل الخير في رسوله
قـــد انزل الرحمن في تـــنزيله	في صحف تتلى على رسوله
يـــا رب اني مـــؤمن بقيـــله	اني رايت الـــحق في قبـــوله
بان خير القتـــل في سبيـــله	اليـــوم نضربكم على تنزيله
ضربا يزيل الـــهام عن مقيله	و يذهل الخليل عن خليله [2]

[اې د مشرکینو زوزاته! دده لاره پریږدئ، لاره یې پریږدئ چې ټول خیر د الله په رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کې دی. رحمن رب پخپل کتاب کې نازل کړی، پداسې صحیفو کې چې دده پر رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې تلاوت کیږي. اې ربه! زه د هغه په قول ایمان لرم، او ددې خبرې منل حق بولم، چې بهترین مرګ هغه دی چې د الله په لار کې وي. نن به مونږ په تاسو د هغه کتاب مطابق ګوزارونه کوو، داسې ګوزار چې ککرۍ پرې کوي او داسې ګوزار چې دوست له دوست نه غافل او بې خبر ګرزوي.]

---

[1] صحيح البخاري ١/ ٢١٨- ٢/ ٦١١، ٦١٠ . صحيح مسلم ١/ ٤١٢

[2]. د اشعارو ترتیب مونږ پدې ترتیب برابر کړیدی، خو په کتابونو کې په مختلف ډول راوړل شویدی..

د انس (رضي الله عنه) په روایت کې راځي چې عمر (رضي الله عنه) وویل: اې ابن رواحه! د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې او په حرم شریف کې شعر وايې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**خَلِّ عنه یا عمر، فلهو أسرع فیهم من نضح النبل**).پرېږده اې عمره! پر مشرکینو ددې شعر اغیزه تر غشو هم زیاته ده.[1]

د طواف په دریو لومړیو دورو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو په قوت او چالاکۍ سره اوږې اچولې، کله چې مشرکینو پدې حالت کې ولیدل نو یو بل ته یې وویل: زمونږ خو ګمان و چې دا خلک به تبې وهلي او کمزوري شوي به وي، ګورئ دوی له هر چا نه پیاوړي او چالاک دي!![2]

په طواف پسې یې د صفا او مروه تر منځ سعي وکړه، بیا یې هغه ځای ته وکتل چېرته چې د ذبحې اوښان درول شوي وو، ویې فرمایل: (**هذا المنحر، وکل فجاج مکة منحر**). دا د نحر (قربانۍ) ځای دی، د مکې هره کنده د نحر ځای دی. په همدې ترتیب سره یې له مروه سره خوا کې قرباني وکړه او هملته یې سر وخراوه. مسلمانانو هم د خپل رهبر پوره متابعت او پیروي کوله. بیایې یوه ډله خلک یاجج ته ولیږل تر څو هلته د وسلې ساتنه وکړي، او په هغه ځای کې توظیف شوي خلک مکې ته راشي او خپل د عمرې مناسک ادا کړي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) درې ورځې په مکه کې پاتې شو، په څلورمه ورځ سهار مشرکین ورته راغلل، او اصحابو (رضي الله عنهم) ته یې وویل: خپل رهبر ته ووایاست چې وخت مو پوره شوی. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مکې نه وخوځید او لاړ په سرف نومې سیمه کې یې واړول.

هغه وخت چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مکې نه روان شو د حمزه (رضي الله عنه) لور وریسې را روانه شوه چیغې یې پسې وهلې اې زما کاکا! اې کاکا! علي (رضي الله عنه) په غیږ کې راونیوله. بیا د علي، جعفر او زید (رضي الله عنهم) تر مینځ ورباندې دعوه شوه، هر یوه غوښتل چې له ځان سره یې بوزي او کفالت بې په غاړه واخلي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې فیصله او

---

[1]. الترمذي، ابواب الاستئذان والادب، باب ما جاء في انشاد الشعر ۱۰۷/۲.

(2). مسلم ۱/ ۴۱۲.

امر يې وکړ چې دا نجلۍ به له جعفر (رضي الله عنه) سره وي ځکه چې نجلۍ خاله د جعفر (رضي الله عنه) ښځه وه.
په همدې سفر کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ميمونه بنت حارث عامريه (رضي الله عنها) سره واده وکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مکې ته له داخليدو نه مخکې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) حضرت ميمونه (رضي الله عنها) ته ورليږلی ؤ، هغې خپل صلاحيت او اختيار عباس (رضي الله عنه) ته سپارلی ؤ، ځکه خور يې ام الفضل (رضي الله عنها) د حضرت عباس (رضي الله عنه) ښځه وه. عباس (رضي الله عنه) فيصله وکړه چې ميمونه (رضي الله عنها) رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته نکاح کړي. او کله چې له مکې نه روان شو نو ابو رافع ته يې وظيفه ورکړه چې ميمونه (رضي الله عنها) ورته راولي، همدا وه چې نکاح وشوه او په سرف سيمه کې مبارک واده تر سره شو[۱].
دغې عمرې ته ځکه د قضاء عمره وايي چې دا د حديبيې د عمرې قضاء و او يا دا چې دا عمره د حديبيې د سولې د تړون او مصالحې چې په عربي کې ورته قضا او مقاضاه ويل کيږي، مطابق ترسره شوه، زياترو همدا دوهمه وجه تاييد کړيده[۲] ددې عمرې څلور نومونه دي: قضاء، قضيه، قصاص او صلح[۳].

لدې عمرې نه وروسته څو نورې سريې

۱- د ابن ابي عوجاء سريه: د ۷ ه کال په ذي الحجه مياشت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابن ابي عوجاء د **۵۰** کسانو په مشرۍ بني سليم ته وليږه، تر څو هغوی اسلام ته راوبولي. هغوی په ځواب کې ورته وويل: مونږ اسلام ته ضرورت نلرو، په نتيجه کې سخته جګړه وشوه، ابو عوجاء ټپي شو، او له دښمن نه دوه کسان په اسارت ونيول شول.

۲- د غالب بن عبدالله سريه: د ۷ هجري کال په صفر مياشت کې غالب بن عبدالله د ۲۰۰ کسانو په مشرۍ د فدک هغې سيمې ته واستول شو چيرته چې د بشير

---

[۱]. زاد المعاد ۲/ ۱۵۲ .
[۲]. زاد المعاد – ۱/ ۱۷۲ فتح البارى ۷/ ۵۰۰ .
[۳]. فتح الباري ۷/۵۰۰.

بـن سـعد ملګـري پـه شـهادت رسـیدلي وو. دوی د دښمـن څه افـراد ووژل او یـو شـمیر حیوانات یې ورنه ولجه کړل.

۳- د ذات اطلـح سـریه: د آتـم هجـري پـه ربیـع الاول میاشـت کـې بنـو قضـاعه پـر مسلمانانو د برید لپاره زیات شمیر کسان راغونډ کړي وو. رسـول الله (صـلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سـلم) د کعـب بـن عمیـر انصـاري پـه مشـری (**۱۵**) کسـان ورواسـتول. هغوی له دښمن سره له مخامخ کیدو وروسته لومړی د اسلام بلنه ورکړه، خو هغـوی د دوی دعوت ونه مانه، جګړه پیل شوه په نتیجه کې ټول مسلمانان په شهادت ورسیدل، یوازې یو کس د شهیدانو له مینځ نه ژوندی راووت او یا را وایستل شو او بس.[۱]

۴- د ذات عرق سریه: د ۸ هـ کال په ربیع الاول میاشت کې د بنو هـوازن پـه خلاف وه. بني هوازن به وخت نا وخت د مسلمانانو له دښمنانو سره مـرستې کـولې، همـدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و الـه و صـحبه و سـلم) شـجاع بـن وهـب اسـدي لـه **۲۵** کسـانو سره د دوی مقابلې ته واستاوه، هغوی لاړل او له دښمنانو نـه یـې زیـات څـاروي ولجه کړل او سالم بیرته راستانه شول.[۲]

---

(1). رحمه للعالمین ۲۳۱/۲

(2). رحمه للعالمین، تلقیح فهوم اهل الاثر لابن الجوزي ص ۳۳

د موئته جګړه

د موئته جګړه تر ټولو سخته او خونړۍ جګړه ده چي مسلمانانو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ژوند کي کړيده. همدا جګړه د نصرانيانو د سيمو او هيوادونو د فتحي او نيولو پيلامه وه. داجګړه د ۸ هـ کال په جمادي الاولی چي د ۶۲۹ کال د سپتمبر يا اګست مياشتي سره سمون خوري واقع شويده.

موئته چي د ميم په پيښ او همزه په سکون ويل کيږي د شام په لانديني برخه بلقاء کي پرته يوه سيمه ده چي له بيت المقدس نه ډيره فاصله نلري تقريبا دوه منزله ورنه ليري ده.

د جګړي سبب

ددي جګړي سبب دا دی چي رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حارث بن عمير ازدي په لاس د بصری واکمن ته ليک واستاوه. د لاري په اوږدو کي د قيصر له لوري د شام د بلقاء حاکم شرحبيل بن عمرو غساني لاره ورته ونيوه، هغه يي ونيو او بيا يي په شهادت ورساوه.

د سفيرانو وژل نه يوازي ډير لوی جرم بلکه د جنګ د اعلان په معنی وُ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدي سره ډير په غوسه شو فوراً يي دري زره کسيز لښکر تيار کړ.[1] چي له احزاب غزا نه پرته په هيڅ يوه غزا کي همدومره زيات شمير غازيانو برخه نه ده اخيستي.

د لښکر مشران او د رسول الله (ﷺ) لارښووني

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددي لښکر مشري زيد بن حارثه (رضي الله عنه) ته وسپارله، او ويي فرمايل : (**إن قتل زيد فجعفر، وإن قتل جعفر فعبد الله**

[1] زاد المعاد ۲. ۱۵۵ فتح الباري ۷ / ۵۱۱ .

بن رواحة). که زيد شهيد شو، نو په ځای به يې جعفر (رضي الله عنه) قوماندان وي، که هغه هم شهيد شو، نو عبدالله بن رواحه به دغه دنده په غاړه اخلي[1]. دوی ته يې سپينه جنډه ورکړه چې زيد بن حارثه ته يې وسپارله.[2]
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښکر او مشرانو ته يې هدايت وکړ چې لومړی به د حارث بن عمير د شهادت ځای ته ورشي، له همغه ځای نه به خلک اسلام ته راوبولي، که اسلام يې راووړ نو ښه او که نه نو د الله په توکل سره به بريد وربانديې وکړي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**اغزوا بسم الله، في سبيل الله، مَنْ كفر بالله، لا تغدروا، ولا تغلوا، ولا تقتلوا وليداً ولا امرأة، ولا كبيراً فانياً، ولا منعزلاً بصومعة، ولا تقطعوا نخلاً ولا شجرة، ولا تهدموا بناء**). د الله په نامه سره د الله په لار کې د کفارو په خلاف وجنګيږئ، غدر او خيانت مه کوئ، عهد مه ماتوئ، واړه، ښځې، زاړه او په عبادت بوخت راهبان مه وژنئ، ونې او بوټي مه پرې کوئ، کلي او کورونه مه ورانوئ. [3]

له لښکر سره په مخه ښه او د عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) ژړا

لښکر تيار شو، خلک راټول شول، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا ټاکل شويو قوماندانانو سره يې په مخه ښه وکړه. پدې وخت کې عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) خپلی ا وښکې کنترول نه شوای کړی، په ژړ ا شو. سوال ورنه وشو ول ې ژاړې؟ عبدالله وويل: قسم په خدای په دنيا پسې نه ژاړم، له تا سې نه د جدايۍ په سبب هم ژړا نه کوم. د ژړا سبب مې دا دی چې ما له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د قرآنکريم تلاوت اوريدلی چې په يوه آيت کې يې د دوزخ ياد راغلی او داسې فرمايي: ((**وَإِنْ مِنْكُمْ إِلاَّ وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْماً مَقْضِيّاً**)) (مريم: ۷۱) [د تاسې هر يو به دوزخ ته داخليږي، دا د الله حکم او فيصله ده.] نه پوهيږم چې يو ځل دې اورته داخل شم بيا به څنګه ور نه وزم؟ مسلمانانو ورته وويل: الله تعالی مو مل شه. الله مو ساتندوی شه، الله مو بيرته سالم او غانم راوله. په ځواب

---

[1]. صحيح البخاري باب غزوه موته من ارض الشام ۲/ ۶۱۱ .
[2]. مختصر سيره الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۳۲۷ .
[3].نفس المصدر، رحمه للعالمين ۲/ ۲۷۱ .

کې عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) دا شعر ووايه.

لکنني اســـال الرحمن مغفرة وضربة ذات فرغ تقذف الزبدا
او طعنة بيدي حران مجهزة بحربة تنفذ الاحشاء و الکبدا
حتی يقال اذا مروا علی جدثي ارشده الله من غاز و قد رشدا

[خو زه له رحمن رب نه د مغفرت سوال کوم، ورنه غواړم چې هډوکي ماتونکی او ماغزه شيندونکی ګوزار مې په برخه کړي، يا د داسې نيزه باز د لاس ګوزار غواړم چې ينه او کولمې مې پرې کړي، تر څو چې کله مې خلک په قبر تيريږي نو وايي دا د هغه غازي قبر دی چې الله هدايت ورته کړی او په نيغه لاره برابر ؤ.

پدې پسې لښکر روان شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله تر وداع نـــومې غونډۍ پورې ورسره ملګرې ؤ هلته ودريد او په مخه ښه يې ورته وويله.[1]

اسلامي لښکر او ترينګلي حالات

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو (رضي الله عنهم) دا لښکر روان شو، د شمال په لور تر معان پورې مخکې لاړ، دغه سيمه له شمالي حجاز سره خوا کې پرته ده. هلته استخباراتو خبر ورته راوړ چې هرقل د بلقاء په مآب نومې منطقه کې له يو لک لښکر سره ځای په ځای شويدی، او يو لک نور کسان د نورو قبايلو لکه لخم، جذام، بلقين، بهراء او يلي هم ورسره يو ځای شويدی.

په معان کې مشورتي غونډه

مسلمانانو له دومره لوی لښکر سره د مقابلې لپاره تياري نه درلوده، هغوی ته دا حالت ناڅاپي او نابېره پېښ شوی ؤ حيران وو چې دا درې زره کسيز لښکر به څه ډول پر دوه لکه لښکر باندې حمله کوي؟ دوه ورځې په معان کې پاتې شول، مشورې يې کولې، يو ځل يې وويل: راځئ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ليک وليږو د دښمن د لښکر په هکله خبر ورکړو، هغه به يا نور کسان راوليږي، او يا به بل څه هدايت راکړي چې مونږ به يې عملي کړو.

---

[1]. ابن هشام ۳۷۳/۲ ، ۳۷۴ . زادالمعاد ۱۵۶/۲. مختصر سيره الرسول للشيخ النجدي ص ۳۲۷ .

عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) ددې نظريې مخالفت وکړ، خلک يې وهڅول ويې ويل: اې ملګرو! تاسې چې له څه نه ويره لرئ هغه هماغه شهادت دی چې په لټه کې يې تردې ځايه راغلي ياست، جګړه خو د افرادو په ډيرښت او قوت نده، مونږ خو له دښمنانو سره په ځواک او ډيرښت نه جنګيږو بلکه مونږ په هغه دين ورسره جنګيږو چې الله تعالی عزت پرې راکړئ، توکل په خدای وکړئ، ملاوې وتړئ، يا به بريالي شئ او يا به مو شهادت په برخه شي! په پای کې ټولو همدا د عبدالله (رضي الله عنه) رايه ومنله او د مقابلې فيصله يې وکړه.

اسلامي لښکر پر دښمن ناتار جوړوي

اسلامي لښکر دوې ورځې په معان کې پاتې شو، وروسته د دښمن په لور وخوځيد، او د بلقاء سيمې په مشارف نومي کلي کې د هرقل له سپايانو سره مخ شو. دښمن مخکې راغی، مسلمانان د موته خوا ته کاږه شول او هلته يې سنګر ونيو، د جګړې تياري يې ونيوله، د ميمنې (ښي اړخ) مشري يې قطبه بن قتاده عذري او د کيڼې خوا قومانده يې عباده بن مالک انصاري ته ورکړه.

د جګړې پيل او اتلو مجاهدينو شهادت

په موته کې دواړې لښکرې سره مخامخ شوې، سخت جنګ ونښت، درې زره مسلمانانو د دوه لکو جګړه مارانو مقابله کوله. عجيبه صحنه او سخته جګړه وه، خو د ايمان قوت تاريخونه جوړوي جنډه د زيد بن حارثه (رضي الله عنه) په لاس کې وه، په ډيره ميړانه جنګيده، تر هغې پورې يې پر دښمن حملې کولې تر څو د دښمن په نيزو سره سورې سورې شو او د شهادت جام يې په سر واړاوه.

پده پسې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) جنډه پورته کړه، په بې ساري توګه جنګيده، کله چې جګړه ډيره تنده شوه، ستړی شو، نو له خپل سره تور بخون آس نه کوز شو د هغه پښې يې ووهلې جګړې ته يې ادامه ورکړه تر څو ښی لاس يې پرې شو، جنډه يې په چپ لاس کې ونيوه، همداسې جنګيده تر څو چپ لاس يې هم پرې شو، بيا يې جنډه په دواړو مټو په غيږ کې ونيوه او همداسې اوچته يې نيولې وه تر څو په شهادت ورسيد. په يوه روايت کې راځي چې يوه رومي داسې ګوزار پرې وکړ چې په نيمايي سره دوې ټوټې شو. الله تعالی دده د دواړو لاسونو په بدل کې په جنت کې دوه

وزرونه ورکړل، چيرته يې چې زړه وې هلته پرې الوزي او همدا وجه ده چې په جعفر طيار يا جعفر ذي جناحين سره شهرت لري. امام بخاري له نافع نه روايت کوي چې ابن عمر (رضي الله عنهما) ورته ويلي چې د جعفر (رضي الله عنه) له شهادت نه وروسته زه دده جسد ته ودريدم، پنځوس د نيزو، تورو او غشو ټپونه يې خوړلي وو، يو ټپ يې هم په شا نه و لګيدلی ټول يې په مخ او سينه خوړلي وو.[۱]

په بل روايت کې راځي چې ابن عمر (رضي الله عنهما) وايي: زه پدې غزا کې حاضر وم، د جعفر (رضي الله عنه) په لټون کې وو چې د شهيدانو په مينځ کې مو وموند ،ومو ليدل چې له نوي (۹۰) نه زيات د تورې، نيزې او غشو ګوزارونه يې خوړلي دي.[۲]

او له نافع نه د العمري په روايت کې دا هم شته چې دا ټول ټپونه يې په سينه وو.[۳]

کله چې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) لدې بې ساري او اتلانه جګړې نه وروسته په شهادت ورسيد، نو جنډه عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) پورته کړه، پخپل آس سپور و، د دښمن په لور ورغی. د حملې تياري يې کوله پدې وخت کې څه متردد غوندې شو، آس يې لږ کوږ هم شو، خو فوراً يې دا شعر ووايه:

اقسمت يا نفس لتنزلنه	كارهة او لتطاوعنه
ان اجلب الناس وشدوا الرنه	مالي اراك تكرهين الجنه

[اې نفسه! قسم دی چې حتماً به مقابلې ته وردانګې، په خفګان وي که په خوشالۍ دا به کيږي، که خلکو جنګ پيل کړی او نيزې يې نيولې دي نو زه ولې تا له جنت نه په تيښته کې وينم؟]

بيايې د مقابلې ميدان ته وردانګل، پدې وخت کې يې د تره زوی‌يو له غوښې ډک هډوکی ورته راوړ، ورته ويې ويل دا واخله او ځان څه ناڅه ورباندې تقويه کړه، دا څو ورځې خو ډير کړيدلی يې! ورنه وايي خيست يو کپ يې ورنه وکړ نور يې ايسته واچاوه، توره يې واخيستله په جګړه يې پيل وکړ او د ژوند تر وروستۍ لحظې پورې په پوره ميړانه وجنګيد ترڅو په شهادت ورسيد.

---

[1]. بخاري ۲ / ۶۱۱

[2]. بخاري ۲/ ۶۱۱

[3]. فتح الباري ۵۱۲/۷ . لدې احاديثو نه په ظاهر دا معلوميږي چې دواړه يې د ټپونو په هکله اختلاف لر، خو دا داسې جمع کيدلی شي چې د ټپونو زياتوالی يې د غشو د لګيدو له امله ياد شويدی.

اسلامي جنډه د سيف الله په لاس کې

پدې وخت کې د بني عجلان قبيلې يو کس چې ثابت بن ارقم نوميده رامخې ته شو، جنډه يې پورته کړه، غږ يې وکړ، اې مسلمانانو! يو کس خپل مشر وټاکئ. دوی ورته وويل: همدا ته مو مشر. ده وويل نه، زه دا کار نه کوم، بالاخره ټول په خالد بن وليد (رضي الله عنه) باندې راضي او سلا شول. خالد (رضي الله عنه) جنډه پورته کړه سخته جګړه يې وکړه. بخاري ورنه روايت کوي چې وايي: د موته په ورځ زما په لاس کې نهه (۹) تورې ماتې شوې، په پای کې يوازې يوه يماني وړه غوندې توره راسره پاتې شوه. په بل لفظ کې راځي چې وايي: د موته په ورځ مې نهه (۹) تورې په لاس کې کړې شوې يوازې زما يمني توري تاب راوړ او راسره پاتې شوه.[۱]

د موته په ورځ مخکې لدينه چې څه خبر راشي رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د وحي په واسطه خبر ورکړ شو او هغه داسې وفرمايل: **(أخذ الراية زيد فأصيب، ثم أخذ جعفر فأصيب، ثم أخذ ابن رواحة فأصيب ــ وعيناه تذرفان ــ حتى أخذ الراية سيف من سيوف الله، حتى فتح الله عليهم)**.د جګړې په ميدان کې زيد په شهادت ورسيد، بيا جنډه جعفر پورته کړه هغه هم شهيد شو، بيا عبدالله بن رواحه جنډه پورته کړه هغه هم په شهادت ورسيد. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا خبرې کولې او له مبارکو سترګو نه يې اوښکې رواني وې، زياته يې کړه بيا جنډه سيف الله پورته کړه او د همده په لاس د مسلمانانو بری په برخه شو.[۲]

د جګړې پای

که څه هم مسلمانانو بې ساري مقاومت کاوه، او په بې ساري ميړانه جنګيدل، خو بيا هم دا تصور کمزوری ښکاريده چې بری به هم د دوی په برخه وي، ځکه د دښمن په مقابله کې د دوی شمير ډير کم او وسايل يې هم لږ وو، خو خالد بن وليد (رضي الله عنه) خپل مهارت او حکمت په کار واچاوه او مسلمانانو ته يې نجات ورکړ.

---

(1). صحيح بخاري باب غزوه موته من ارض الشام۲/ ۶۱۱

(2). صحيح بخاري ۲/ ۶۱۱ -۳. نفس المصدر ٦١١/٢ .

ددې جګړې د پـايلې پـه اړه مختلف روايتونـه راغلـي دي، لـه صـحيح روايتـو نـه دا څرګنديږي چې خالد (رضي الله عنه) ټوله ورځ د دښمن مقابله وکړه، خو دا يې ضروري ګڼله چې بايد لـه يـوې کاميـابې اسـتراتيژۍ نـه ګټـه واخيسـتله شـي تـر څـو مسـلمانان نجات ومومي او مشرکين داسې وويرول شي چې د مسلمانانو د تعقيب جرات ونه شي کړی، ځکه هغه پوهيده که چيرې مسلمانان د عقب نشينۍ په وخت کې د دوی تر ګوزار لاندې راشي نو بيا به يې ژغورل ممکن نه وي. همدا وه چې د جګړې پـه دوهمـه ورځ يې جنګي استراتيژي بدله کړه، د لښکر ترتيب يې بدل کړ، له سره يې ځايونه ورته وټاکل، مقدمه يې د ساقې په ځای ودروله او ميمنه يې د ميسرې پـه ځـای او ميسـره د ميمنې په ځای توظيف کړه،کله چې د دښمـن لـه لښـکرو سـره مخـامخ شـول نـو دکفـارو ټوليو هر يوه له خپل مخ سره نوي کسـان وليـدل، فکر وکړ لکـه چيـګ مـدد او کومـک ورته راغلی دی، يو ځل يې په زړونو کې ويره پيدا شوه، دښمنان د ويرې او تشويش پـه حالت کې وو چې خالد (رضي الله عنه) د ورو ورو عقب نشينۍ يا پـه شـاتګ امـر وکړ.
دوی داسې په شاتګ کاوه چې د لښکر په تنظيم کې هيڅ بدلون نه ليدل کيـده روميـان هم نه ورپسې راتلل ځکه هغوی دا ګمان کاوه لکه چې مسـلمانان چـل ورسـره کـوي غـواړي روميان د صحرا په لوري بوزي او هلته يې حساب تصفيه کړي.
پدې ترتيب سره دښمن په شا شو، او د مسلمانانو په تعقيب پسې يې هيڅ هڅه ونکړه، او مسلمانان پدې وتوانيدل چې روغ رمټ مدينې ته ستانه شي.[١]

د دواړو خواوو مړي

پدې جګړه کې ۱۲ مسـلمانان پـه شـهادت ورسـيدل، د کفـارو د مړيـو شـميره پـوره نـده معلومه خو داسې ښکاري چې له هغوی نه به زيات کسان وژل شوي وي.

د جګړې اغيزې

که څه هم مسـلمانانو لـدې جګړې نـه مطلوب هـدف تـر لاسـه نـه شـوای کړای او خپـل کسات يې وا نه شوی اخيستلی، خو بيا يې هم د دوی لپـاره ګټـورې اغيـزې درلـودې.
پـدې سـره ټـول عـرب ويـرې او ډار ونيـول، د مسـلمانانو رعـب پـرې ولويـد، هغـه وخـت روميـان زبـر ځـواک وو او عربـانو ګمـان کـاوه چـې لـدوی سـره ټکـر يعـنې بربـادي او خودکشي، نو پدې جګړې سره دا ګمان هم غلط ثابت شو.

---

[١]. فتح الباري ۷/ ۵۱۳. زاد المعاد ۲/ ۱۵۶ .

لـه دوه لکـه عسـکرو سره د دری زره مسـلمانو سـپايانو مقابلـه داسـې يـوه بـې سـاري مقابلـه وه چـې د تـاريخ لـه عجـايبو نـه شـميرل کيـږي. دې جګـړې دا ثابتـه کـړه چـې مسلمانان هسې ندي لکه څرنګه چې عربانو او روميانو تصور کاوه، له دوی سره د الله تعالی مرستې دي. همدا وجه وه چې ددې جګړې نه وروسته ډيرې سر کشې قبيلې اسلام تـه سـلامي شـوې، بنـو سـليم، اشـجع، غطفـان، فـزاره او ذبيـان قبيلـې پـه اسـلام مشرفې شوې.

همدغه جګړه له بـلې خوا له روميانو سره د لويو خونړيو جګړو پيلامـه وه، او پـه پـای کې د همدې جګړې له برکته د روميانو ډير ښارونه فتح شول.

د ذات السلاسل سريه

کلـه چـې رسـول الله (صـلی الله عليـه و الـه و صـحبه و سلم) د شـام پـه غـاړو کـې د پرتـو عربي قبايلو په اهدافو او دريځ پوه شو او ويـې ليـدل چـې دغـه قبيلـې پـه جګـړه کـې د مسلمانانو په خلاف د روميانو خواته ودريدلې، نو دا ضروري ورته ښکاره شوه چـې د روميـانو او دې عربـانو تـر ميـنځ بيلتـون راوسـتل شـي تـر څـو پـه راتلـونکې کـې د مسلمانانو په خلاف دومره لوی ائتلاف جوړ نه شي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې کار د عملي کولو لپـاره عمـرو بـن العاص غوره کړ، ځکه د ده انا يعنې د پلار مور له "بلي" قبيلې ښخه وه. د ۸ هـ کـال پـه جمادي الاخره کې يې دوی ته واستاوه تر څو همکاري يې ترلاسـه کـړي. پـه يـوه روايـت کې خو لا دا راځي چې دوی ته خبر را ورسيد چې د قضاعه قبيلې خلـک راټـول شـوي او د مدينې په لور راتلل غـواړي، نـو رسـول الله (صـلی الله عليـه و الـه و صـحبه و سـلم) عمرو ته وظيفه ورکړه چې هغـوی تـه ورشـي او خبـرې ورسـره وکـړي. کيـدای شـي همـدا دواړه سببونه سره يو ځای شوي وي.

رسول الله (صلی الله عليـه و الـه و صـحبه و سـلم) عمـرو بـن العـاص (رضـي الله عنـه) تـه سپينه جنډه ورکړه، يـوه بلـه يـې تـوره هـم ورسـره ورکـړه، دری سـوه مخـور مهـاجرين او انصار يې دده تـر قوماندی لاندې ورکړل. لـه دوی سـره ديـرش آسـونه هـم وو. امـر يـې ورته وکړ چې له بلي، عذره او بلقين قبيلـو نـه مرسـته وغـواړي. عمـرو (رضـي الله عنـه) روان شو د شپې به يې مزل کاوه او د ورځې له مخې بـه يـې چيرتـه کمـين نيـوه، او کلـه چې هغوی ته ورلنډ شو نو خبر شو چې د دښمن شميره ډيره زياتـه ده. رسـول الله (صـلی

الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې د رافع بن مکيث جهيني په لاس احوال ولیږه، او د نورې مرستې غوښتنه يې ورنه وکړه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې ابو عبيده بن الجراح (رضي الله عنه) له دوو سوو کسانو سره د هغه مرستې ته وروليږه، جنډه يې ورکړه. پدې ډله کې مشهور اصحاب لکه ابوبکر او عمر هم شامل وو، دوی ته يې امر وکړ چې لاړ شي او له عمرو سره يو ځای شي. دواړه به يو موټی وي، اختلاف به نه کوي. کله چې دوی هلته ورسيدل ابو عبيده اراده وکړه چې په لمانځه کې د خلکو امامت وکړي، خو عمرو (رضي الله عنه) ورته وويل: چې امير زه يم، ته خو مې مرستې ته راغلی يې. همدا وه چې ابو عبيده (رضي الله عنه) هم دده خبر ومنله، اطاعت يې ورنه وکړ، او عمرو به په لمانځه کې د خلکو امامت کاوه. اسلامي لښکر د قضاعه تر سيمې پورې مخکې لاړ، د هغوی د سيمې ليرې ليرې ځايونو ته ورغلل، هلته له يو شمير کسانو سره مخ شول، بريد يې ورباندې وکړ خو د دښمن ټول افراد وتښتيدل او تيت و پرک شول. وروسته عمرو بن العاص عوف بن مالک اشجعي له خپل اړخه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته له مکمل احوال سره وليږه، او هغه يې پخپل بري او په ټولو تفصيلاتو آګاه کړ.

ذات السلاسل د لومړني سين په پيښې يا زور سره لوستل کيږي، دا د يوې سيمې نوم دی چې د قری وادي شا ته او له مدينې نه د لسو ورځو مزل په اندازه ليرې پرته ده. ابن اسحاق وايي چې مسلمانانو د جذام په سيمه کې له سلسل نومې چينې سره واړول او له همدې کبله دې جګړې ته ذات السلاسل وايي.[١]

د ابو قتاده سريه

دا د ٨ هـ کال د شعبان په مياشت کې وه، سبب يې دا ؤ چې بني غطفان په خضره نومې سيمه کې چې په نجد کې پرته او په محارب قبيلې پورې مربوطه وه را ټول شوي وو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی مقابلې ته اباقتاده (رضي الله عنه) له (١٥) کسانو سره واستاوه. دوې لاړل له دښمن نه يې يو شمير کسان ووژل، څه يې ورنه اسيران کړل، ولجې يې لاسته راوړلې. او له پنځلسو ورځو سفر نه وروسته بيرته ستانه شول.[٢]

---

[1]. ابن هشام ٢/ ٦٢٣ تر ٦٢٦ – زاد المعاد ٢/ ١٥٧

[٢]. رحمه للعالمين ٢/ ٢۴۴. تلقيح فهوم اهل الاثر ص ٣٣.

د مکې فتحه

ابن قيم وايي: د مکې فتحه هغه لويه سوبه ده چې الله تعالی د خپل دين، رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مؤمنو بندګانو د عزت او له کفارو او مشرکانو نه د خپلې خونې او وطن د آزادۍ سبب وګرزوله. دا هغه سوبه ده چې د آسمان اوسيدونکي پرې خوښ شول، د عزت د څلې څوکه يې پاس له آسمان سره ولګيده، له برکته يې ډلې ډلې، خلک په اسلام مشرف شول، او د ځمکې مخ يې په نور روښانه او سوکاله کړ.[١]

د غزا سبب

مخکې مو وويل چې د حديبيې د سولې يوه ماده دا وه چې عربي قبايل اجازه لري، کولی شي پخپله خوښه له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او يا قريشو سره تړون او ائتلاف وکړي، له تړون نه وروسته همدا قبيله د همغه اړخ يوه برخه بلل کيږي، او تيری وربانديې د سولې له تړون نه مخالفت او پر همغه بله ډله تيری شميرل کيږي. د همدې مادې په اساس خزاعه له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او بنوبکر له قريشو سره تړون او ائتلاف لاسليک کړ، او پدې ترتيب دا دواړه قبيلې يوه د بلې له تيري او جګړې نه په امن شوه. د دوی تر منځ زړه دښمني وه چې د اسلام له برکته يې تر مينځ اوربند وشو. پدې وخت کې بنوبکر يو ځل بيا د کسات په فکر کې شول. د ٨ هـ کال د شعبان په مياشت کې نوفل بن معاويه د يلي د بنوبکر له يو شمير کسانو سره د شپې له مخې پر خزاعه باندې شبخون وکړ، له "وتير" نومې چينې سره يې د هغوی يو شمير کسان ورووژل، او پدې ترتيب د جګړې اوربل شو. د جګړې په جريان کې قريشو له بنوبکر سره مرسته وکړه، وسلې يې ورکړې، د شپې يې څه جنګيالان هم ور واستول په نتيجه کې بنو خزاعه مجبور شول حرم ته پناه يوسي.

هلته د بنوبکر خلکو نوفل ته وويل: دا دی مونږ حرم ته داخل شوو، د خدای روی ومنه، د خپل رب حرمت وساته وويريږه! خو نوفل ډيره غټه او د کفر خبره وکړه ويې

---

[1]. زاد المعاد ٢/ ١٦٠

ویل: اې بنوبکر! نن اله "خدای" نشته، خپل وار او کسات واخلئ، قسم چې تاسې په حرم کې د ننه غلا کوئ، نو خپل انتقام ولې نه پکې اخلئ؟

خزاعه چی مکې ته پناه یووړه هلته یې د بدیل بن ورقاء خزاعي او خپل مولی (ملګري) رافع کورته مخه کړه، هلته ننوتل. عمرو بن سالم خزاعي په منډه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی، مدینې ته لـه رسیدو وروسته د رسول الله (صلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سـلم) پـه حضـور کې ودریـد، هغـه (صـلی الله علیـه و الـه و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) سره په جومات کې تشریف درلود، عمرو دا شعرونه ورته وویل:

یـــا رب اني ناشـــد محمدا	حلفنا و حـــلف ابیه الاتلدا
قدکنتم ولدا و کـــنا والدا	ثـــمة اسلمنا ولم نـــترغ یدا
فانصر هداك الله نصرا ایدا	وادع عبـــادالله یـــاتوا مددا
فیـــهم رسول الله قد تجردا	ابیض مثل البدر یسمو صعدا
ان سیم خسفا وجهه تر بدا	في فیلق کالبحریجري مزبـــدا
ان قریشـــا اخلفوك الموعدا	و نقضـــوا میثاقـــك الموکدا
و جعلوا لي في کداء رصدا	و زعموا ان لست ادعو احدا
و هم اذل، و اقـــل عددا	هم بیـــتونا بالـــوتیر هـــجدا

و قتلـــونا رکعـــا و ســـجدا

[اې ربـه! زه محمـد (صلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سـلم) تـه دده عهـد او دده د پـلار پخوانی عهد وریادوم، تـــا سې اولادونه وئ او مونږ پلرونه وو (دا ځکـــه د قصي ښځه چې د عید مناف مور وه او حبی نومیدله له بنو خزاعه قبیلې څخه وه نو بنو خزاعـه د بني مطلب ماماخیل کیدل). بیـا مونږ ستاسې اطاعـت وکړ او هیڅ سرغړونه مـو نـده کړې، الله دې تاسې ته هدایت وکړي، کلک مدد مو وکړئ، خلـک هـم مـدد او مرستې ته راوغواړه هغوی مرستې تـه راځي د دوی پـه مینځ کې وسله پـه لاس د سپوږمۍ پـه شان سپین او ګلالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی چې د کمال په لور

اوچتيږي. که پر هغوی ظلم وشي په سپکه ورته وکتل شي نو د مخ يې رنګ يې بدل شي، او د خروشان سمندر په شان د لښکر په منځ کې تشريف راوړي، په رښتيا سره چې قريشو ستاسې د عهد مخالفت کړيدی، او کلک تړون يې مات کړيدی هغوی ما ته په کداء کې کنده او کمين نيولی و، او ګمان يې کاوه چې زه به څوک خبر نه شم کړای پداسې حال کې چې هغوی ډير کم، ذليل او خوار دي. هغوی "وتير" کې پر مونږ حمله وکړه او مونږ يې د رکوع او سجدې په حالت کې ووژلو.]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې ورته وفرمايل: (**نصرت يا عمرو بن سالم**). اې عمرو بن سالم! ستا سره مرسته وشوه. پدې پسې په آسمان کې يوه تڼوکره وريځ راښکاره شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إن هذه السحابة لتستهل بنصر بني كعب**). دې وريځې د بنو کعب د برې زيری راوړی. بيا بديل بن ورقاء خزاعی د خپلې قبيلې له څو کسانو سره ووت، روان شو او ځان يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه، له حالاتو يې خبر کړ، دا يې ورته وويل چې له دوی نه څو کسان مړه شوي او قريشو پدې جګړه کې د بنو بکر مرسته کړې، دا احوال يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه او بيرته مکې ته ستون شو.

ابوسفيان د تړون د تجديد هڅه کوي

قريشو چې څه وکړل هغه له تړون نه څرګنده خلاف ورزي، لوی غدر او خيانت وُ، ددې خيانت لپاره يې هيڅ دليل او بهانه نه درلوده. همدا وه چې هغوې هم ډير ژر پخپل غدر پوه شول. د وضعې نزاکت يې درک کړ، مشورتي شوری يې راوبلله. غونډې فيصله وکړه چې ابو سفيان مدينې ته لاړ شي او هلته له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره تړون نوی او تجديد کړي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مخکې نه خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته ويلي وو چې قريش به له خپل غدر او خيانت نه وروسته څه ډول اقدام کوي؟ هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايلي وو: (**كأنكم بأبي سفيان قد جاءكم ليشد العَقْدَ، ويزيد في المدة**). کيدای شي ابو سفيان د تړون د نوي کيدو او مودې د تمديد لپاره درته راشي. ابو سفيان د قريشو د فيصلې مطابق روان شو، په عسفان سيمه کې له بديل بن ورقاء سره مخ شو چې له مدينې نه مکې ته روان وُ. ګمان يې وکړ

لکه چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغلی، نو ورته ویې ویل: بدیله! له کوم ځای نه ر ا غلی ؟ هغه ورته وویل: له خزاعه سره پدې دره او دې ساحل کې وګرزیدم. ابو سفیان ورته وویل: د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته نه وې ورغلئ؟ ده ورته وویل: نه. بدیل چې مکې ته لاړ ابو سفیان وویل: که مدینې ته تللی وي نو اوښې ته به یې (نوی) یعنې د خرما د دانو کنجاره ورکړې وي، لاړ او د بدیل د ا وښې ځای یې وکوت، پچه یې راوخیستله او ماته یې کړه ویې لیدل چې د خرماوو د دانو اثار پکې شته، دا یې چې ولیده نو ویې ویل قسم په خدای چې بدیل د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغلی دی.

په هر حال ابوسفیان مدینې ته ورسید ، د خپلې لور ام حبیبه (رضي الله عنها) کورته ورغی، هلته یې اراده وکړه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په فرش کینې، خو ام حبیبه (رضي الله عنها) هغه فرش ورنه ټول کړ. ده ورته وویل: لورې! دا فرش دې زما لپاره مناسب و نه باله، او که دې زه ددې وړ ونه بللم چې ورباندې کینم؟ دې وفرمایل: دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرش دی، ته مشرک یې او ددې وړ نه یې چې وربانديې کینې. ده ورته وویل: قسم په خدای چې له ما نه وروسته په شر او بدۍ اخته شوې یې. بیا ابوسفیان ووت او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغی، خبرې یې ورته وکړې، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هیڅ ځواب ورنکړ. ورپسې ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورغی هغه ته یې وویل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې شفاعت وکړې. ابوبکر (رضي الله عنه) د نه ځواب ورکړ. بیا عمر (رضي الله عنه) ته ورغی، او همدا غوښتنه یې ورنه وکړه. هغه ورته وویل: زه به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ستاسې شفاعت کوم؟ قسم په خدای که له وړو لرګیو پرته بل هیڅ ونلرم هم له تاسې سره به جهاد کوم. بیا د علي (رضي الله عنه) کره ورغی، هلته فاطمه (رضي الله عنها) هم وه، حسن (رضي الله عنه) وړوکی ؤ او د دوی په غیږ کې لوبیده. ابو سفیان وویل: یا علي (رضي الله عنه)! ته له نورو نه د نسب او خپلوۍ له پلوه ډیر را نژدې یې، زه د یوه ضرورت پخاطر راغلی یم، نه غواړم تش لاس او نامراده بیرته ستون شم، هیله ده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته زما شفاعت وکړې! ده ورته وویل: افسوس ستا په حال اې ابو سفیانه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوس داسې فیصله کړیده، چې مونږ نه شو کولی پدې رابطه خبرې ورسره وکړو. ابو سفیان د فـــا طم ې (رضي الله عنها) لوري ته وکتل او

ورته ویې ویل: کیدای شي چې خپل زوی حسن ته امر وکړې چې هغه د خلکو په مینځ کې مونږ ته د پناه راکولو غږ وکړي، هغه به پدې سره تر پایه د عربانو سردار وي؟ فاطمي (رضي الله عنها) وویل: زما زوی اوس پدې موقف کې ندی چې چا ته پناه ورکړي، هغه به څوک وي چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې چا ته پناه ورکړای شي ؟! یعنې هیڅوک د هغه د ارادې خلاف چا ته پناه نه ورکوي.

ددې خبرو په اوریدو سره د ابو سفیان په سترګو تیاره شوه، علي (رضي الله عنه) ته یې په ډیره مایوسۍ، ناهیلۍ او خفګان کې وویل: فکر کوم چې حالات ډیر راباندې تنګ شول، مشکل زیات شو، اوس مشوره راکړه څه وکړم؟علي (رضي الله عنه) ورته وویل: زما په فکر خو هیڅ چاره نه ده درته پاتې، خو څرنګه چې ته د بني کنانه مشر یې، نو لاړ شه د خلکو په مینځ کې پناه وغواړه، او بیا لاړ شه خپل کور ته ستون شه. ابو سفیان وویل: دا به مې څه په درد وخوري؟ علي (رضي الله عنه) وویل: فکر نه کوم چې ګټه درته ولري، خو بله چاره نشته. همدا وه چې ابو سفیان جومات ته لاړ، هلته ودرید ویې ویل: اې خلکو! ما تاسې ته پناه راوړې ده، دا خبره یې وکړه لاړ او پخپل اوښ سپور شو. هلته چې قریشو ته ورسید هغوی ورته وویل: څه دې راوړي؟ ده وویل: لاړم له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره مې خبرې وکړې، خو هغه هیڅ ځواب را نکړ، بیا ابوبکر ته ورغلم له هغه نه مې هم خیر و نه لید. بیا عمر ته ورغلم د هغه موقف خو ډیر تند و، بیا علي (رضي الله عنه) ته ورغلم هغه مې له ټولو نه نرم وموند، بیا یې څه مشوره راکړه هغه مې عملي کړه، خو نه پوهیږم چې څه ګټه به ولري او که نه؟ دوی ورته وویل: د څه مشوره یې درکړه؟ ده وویل: راته ویې ویل چې د خلکو په وړاندې پناه غوښتنه اعلان کړم، ما همداسې وکړل. دوی وویل: آیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستا پناه قبوله کړه؟ ده وویل: نه. دوی ورته وویل: علي (رضي الله عنه) خو ملنډې درباندې وهلې دي. ده وویل نه: بله هیڅ چاره نه وه، همدا یوازینۍ لاره او چاره وه.

د جګړې تیاري

د طبراني د روایت په اساس مخکې لدینه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د قریشو له خوا د تړون د ماتیدو خبر راشي، رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عائشې (رضي الله عنها) ته امر کړی ؤ چې د سفر تیاري ونیسي او

سامان يې ورته برابر کړي، هيڅوک هم نه وو خبر. ابوبکر (رضي الله عنه) يوه ورځ د عائشه (رضي الله عنها) کورته ورغی ورته ويې ويل دا څه سامان دی تيار کړی زما لورې! دې ورته وويل: و الله که خبره يم. ابوبکر وويل: " دا وخت خو له روميانو سره د جګړې هم ندی، نه پوهيږم رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کومې خوا ته ځي؟ عائشې وويل: زه هم نه يم خبره. له همدې نه درې ورځې وروسته سهار عمرو بن سالم خزاعي له ۴۰ سپرو کسانو سره راورسيد ، او هغه مخکې تير شوي اشعار يې وويل. همدلته خلک پوه شول چې قريشو عهدمات کړيدی، په عمرو پسې بديل بيا ابو سفيان راغی، نو اصحاب پوه شول، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تيارۍ امر ورته وکړ، او يدې يې خبر کړل چې د مکې په لور روانيږي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا دعا هم وکړه: (**اللّهم خذ العيون والأخبار عن قريش حتى نبغتها في بلادها**). اې ربه! ته د قريشو سترګې پټې کړې، جاسوسان يې غافل کړې تر هغې پورې خبر مه ورکوې تر څو مونږ ناڅاپي بريد وربان‌دې وکړو.

ددې لپاره چې خبر يې پټ ساتلی وي رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ۸ ه کال د روژې په لومړۍنيټه د ابو قتاده بن ربعي په مشرۍ يو آته کسيز ګروپ د اضم درې ته واستاوه. دغه سيمه له مدينې نه ۳۶ ميله ليرې د ذي خشب او ذي مروه تر مينځ پرته وه. دا ددې لپاره تر څو خلک داسې ګمان وکړي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې خوا ته حرکت کوي. دا ګروپ لاړ تر ټاکل شوي نقطې پورې ورسيد او همدلته مکې ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له تګ نه خبر شول، او مکې ته وريسې ورغلل. دا ګروپ له عامر بن اضبط سره مخامخ شو، هغه د مسلمانۍ سلام وربان‌دې واچاوه، خو محلم بن جثامه چې له پخوا نه يې څه ستونزه ورسره درلوده هغه وواژه اوبښ او سامان يې ورنه واخيستل، همغه وه چې الله تعالی دا آيت را نازل کړ: (**ولا تقولوا لمن القى اليكم السلام لست مومنا)) الايــه**. [مه وايئ هغه چاته چې سلام يې دربان‌دې واچاوه چې مومن نه يې] بيا يې محلم د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته وړاندې کړ چې مغفرت ورته وغواړي، خو کله چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې ودريد، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: خدايه! محلم مه بښې! ببنه مه ورته کوې! دا دعا يې درې ځله تکرار کړه. محلم ورنه روان شو او اوښکې يې په څادر يا کميس پاکولې. ابن اسحاق وايي: د محلم قوم ګمان کوي

چې وروسته رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مغفرت ورته وغوښت. (زاد المعاد ۲/ ۱۵۰ ابن هشام ۲/ ۶۲۶ تر ۶۲۸).

□ پدې وخت کې حاطب بن ابي بلتعه يو ليک وليکه قريشو ته يې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تيارۍ او ارادې په هکله خبر پکې ليکلی و، يوې ښځې ته يې ورکړ تر څو د اجرت په بدل کې يې قريشو ته ورسوي. نوموړې ښځې دغه ليک پخپلو کوڅيو کې پټ کړ او روانه شوه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غيبي خبر ورکړ شو چې حاطب ليک ليږلی دی، فوراً يې علي او مقداد (رضي الله عنهما) ته وظيفه ورکړه چې پدې ښځې پسې ورشي، امر يې ورته وکړ: (**انطلقوا حتى تأتوا رَوْضَةَ خَاخٍ، فإن بها ظعينة معها كتاب إلى قريش**). لاړ شئ د روضه خاخ سيمې ته ورشئ هلته يوه مسافره ده او ورسره د قريشو لپاره يو ليک دی. هغوی په ډيره بيړه ورپسې ورغلل، آسونه يې ځغلول چې په هماغه ځای کې يې همغه ښځه وليده، ورته ويې ويل: له تا سره يو ليک دی؟ دې ورته وويل: نه، له ماسره ليک نشته. دوی يې بار تلاشي کړ، خو ليک په لاس ور نه غی.

علي (رضي الله عنه) ورته وويل: په خدای قسم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دروغ نه وايي، مونږ هم دروغ نه وايو، يا به ليک راکوې او يا به دې جامې هم تلاشي کوو لوڅوو به دې!! ښځې چې دا حالت او جديت وليد، نو ويې ويل: لږ اخوا شئ، هغوی بلې خوا ته لاړل، دې خپلې کوڅۍ خلاصې کړې،ليک يې ورنه راويوست او دوی ته يې ورکړ. هغوی بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راوړ. پدې ليک کې داسې ليکل شوي و: د حاطب بن ابي بلتعه له خوا قريشو! ته وروسته پکې ليکل شوي و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په لور درواني‌ږي، خبر اوسئ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حاطب راوغوښت ورته ويې ويل چې دا ولې؟ ده وويل: يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حوصله وکړه، زه مسلمان يم، نه مرتد شوی يم او نه مې دين بدل کړی دی، څرنګه چې زه قريشي نه يم، خو ورسره تړلی يم، زما اولادونه او کورنۍ هلته له دوی سره دي، ورسره داسې اړيکې او خپلوي هم نلرم چې زما د اولادونو حمايت وکړي، د نورو اصحابو خو هلته خپلوان شته چې دفاع ورنه وکړي، په همدې خاطر ما وغوښتل چې د دوی داسې ملاتړ حاصل کړم چې زما د اهل او اولاد ساتنه وکړي. عمر (رضي الله عنه) وويل: يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! اجازه راکړه

چې سر یې غوڅ کړم، ده له الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خیانت کړیدی، دا منافق شویدی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إنه قد شهد بدراً، وما یدریك یا عمر لعل الله قد اطلع علی أهل بدر فقال: اعملوا ما شئتم فقد غفرت لکم**). نه یې خبر چې حاطب په بدر غزا کې برخه اخیستې ده، او نه یې خبر اې عمره! چې الله تعالی د بدر ټولو غازیانو ته خبر ورکړیدی فرمایلي یې دي: هر څه چې کوئ ویې کړئ، ما (الله تعالی) عفوه درته کړې ده. ددې فرمودې په اوریدو سره د عمر (رضي الله عنه) له سترګو اوښکې روانې شوې، او ویې ویل الله او رسول ښه پوهیږي[7].

پدې ترتیب سره الله تعالی د مسلمانانو راز پټ وساته، د قریشو غوږونه کاڼه او سترګې یې پټې شوې، جاوسوسان ټول غافل شول او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جنګي تیارۍ په هکله هیڅ خبر نه شول.

اسلامي لښکر د مکې په لور

د آتم هجري کال د روژې په لسمه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینه د مکې په نیت پریښوده، لس زره اصحاب (رضي الله عنهم) ورسره ملګري وو، ابو رهم غفاري یې د مدینې خلیفه وټاکه او پخپله مکې ته روان شو.

د لارې په اوږدو کې په جحفه یا لږ اخوا سیمه کې یې تره عباس (رضي الله عنه) په مخه ورته راغی، هغه له اسلام راوړلو نه وروسته له خپل اهل و عیال سره د هجرت لاره نیولې وه چې همدلته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې ابواء ته ورسید د تره زوی یې ابو سفیان بن حارث او د عمه زوی یې عبدالله بن ابي امیه هم په مخه ورته راغلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ ترې واړاوه ځکه له دوی نه یې ډیر تکلیفونه او اذیتونه لیدلي وو. ام سلمه (رضي الله عنها) ورته وویل: دا نه ښایي چې د تره او ترور زوی دې د ستا په حضور کې تر ټولو بدبخت وي. علي (رضي الله عنه) ابو سفیان بن حارث ته وویل: ځان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ ته ورسوه او هغه خبره ورته وکړه چې د یوسف (علیه السلام) ورونو یوسف

---

[7] صحیح البخاري ۲/ ۴۲۲- ۲/ ۶۱۲۱۶۳ .

(علیه السلام) ته کړې وه ((قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ)) (یوسف: ۹۱)[قسم خورو چې الله تا ته پر مونږ فضیلت در کړیدی. او مونږ په غلطه او خطا کاران وو.]

ځکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه خوښوي څوك له ده نه زیاته غوره خبره وکړي، هیڅوك هم له ده نه زیات د ښې خبرې خاوند ندی. ابو سفیان همدا اسې وکړل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ورغی او همدا خبره یې ورته وکړه. په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل:

((لا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ)) (یوسف: ۹۲)

[ترجمه: نن هیڅ ملامتیا نشته درباندې، الله به ښنه درته کوي او هغه له ټولو نه زیات مهربان دی.]

بیا ابو سفیان دا شعرونه وویل:

لعمـــرك اني حين احمل راية — لتغلب خيل اللات خيل محمد

لكالمـــدلج الحيران اظلم ليله — فهذا اواني حين اهدى فاهتدي

هداني هاد غير نفسي و دلني — على الله من طـــردته كل مطرد

[ستا په عمر قسم! هغه وخت چې ما ددې لپاره جنډه پورته کړې وه چې د لات لښکرې به د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پر لښکرو غلبه مومي، زما مثال د هغه مسافر ؤ چې د شپې په تیاره کې حیران او سرګردان وي، خو اوس هغه وخت راغلی دی چې د هدایت لاره ومومم او په سمه روان شم، ما ته یوه لارښود هدایت وکړ، همدې هادي د الله لور ته بوتلم، که څه هم ما هغه ته ډیر تکلیف رسولی او له ځان نه مې شړلی ؤ.]

پدې سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه په سینه وواهه او ورته ویې فرمایل: (أنتَ طَرَّدْتَني كل مُطَرَّد؟)[1]. [تا زه له ځان او وطن نه شړلی وم].

ابو سفیان ښه مسلمان شو، او ویل شوي پخپل ژوند کې یې د حیا له مخې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې سر پورته نکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم مینه ورسره لرله د جنت زیری یې ورکړی و، او فرمایل به یې: هیله لرم د حمزه خلیفه شي. کله چې د ابوسفیان ځنکدن ؤ خلکو وربانده ژړل.

[1]. زاد المعاد ۲/۱۶۲_۱۶۳.

ده ويل: مه ژاړئ قسم په خدای چې له اسلام نه وروسته مې هيڅ د ګناه خبره په ژبه نده راوړې.

اسلامي لښکر له مرالظهران سره اړوي

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره روان ؤ، ټولو روژه نيولې وه، مخکې لاړل تر څو د عسفان او قديد تر مينځ پرتې کديد نومې چينې ته ورسيدل، هلته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) روژه ماته کړه، مسلمانانو هم دده اطاعت وکړ، ټولو روژه ماته کړه[1].

بيا روان شول، ماښام يې په مرالظهران (وادي فاطمه) کې يې واړول. اصحابو ته يې امر وکړ هغوی ټولو اورونه بل کړل، لس زره اورونه بل شول. عمر (رضي الله عنه) ته يې وظيفه ورکړه چې د پيرې د امورو مشري په غاړه واخلي.

ابو سفيان د رسول الله (ﷺ) په حضور کې

عباس (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په سپينه قاطره (کچره) سپور شو، لاړ کتل يې تر څو کوم بوټوه او يا بل څوک پيدا کړي چې قريشو ته خبر يوسي او ورته ووايي چې راشي او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه مکې ته له داخليدو نه مخکې د امن سوال وکړي. ځکه د الله په کرم سره قريش هيڅ خبر نه وو د ويرې او خوف په حالت کې وو. ابو سفيان به له مکې نه د باندې ووت حالات او لارې به يې څارلې. پدې ورځ هم چې حکيم بن حزام او بديل بن ورقاء هم ورسره ملګري وو راوتلی و خبرونه يې تعقيبول. عباس (رضي الله عنه) وايي: زه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قاطره سپور وم چې د ابو سفيان آواز مې واوريد، له بديل سره يې خبرې کولې.دواړه د بيرته ستنيدو په حال کې وو. ابوسفيان ورته وايي: ما د نننۍ شپې په شان دومره زيات اورونه او لښکرې کله هم ندي ليدلې. بديل ورته ويل: کيدای شي دا به د خزاعه قبيلې خلک وي، چې جګړې سورولي دي. ابو سفيان ورته وايي: خزاعه لدينه ډيرکم او کمزوري دي، هغوی دومره عسکر له کومه کړل چې دومره اورونه بل کړي! عباس (رضي الله عنه) زياتوي: ما غږ

---

[1]. صحيح البخاري ٦١٣/٢.

ورباندې وکړ اې ابو حنظله! ابو سفيان وپېژندلم ويې ويل: ابو الفضل يې؟ ما وويل: هو. ده راته وويل: مور او پلار مې درنه جار، څه کوې؟ ما ورته وويل: دا دی رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره راغلی، سهار دې قريشو ته خير وي، د قريشو تباهي ده. ابو سفيان وويل: وايه، چاره څه ده؟ مور او پلار مې له تا قربان؟ ما ورته وويل: قسم په خدای که د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لاس درباندې بر شو نو سر به دې قلم کړي، راځه له ما سره پډې قاطره سپور شه تر څو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته دې ورولم او امن درته وغواړم. ابو سفيان راغی او را سره سپور شو، او دواړه نور ملګري يې بيرته ستانه شول.

عباس وايي: ابو سفيان مې چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راوست، له هر اور ځای نه به چې تيريدو هغوی به راته ويل چې دا څوک دی؟ خو کله به يې چې زه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پر قاطره وليدم، نو يو بل ته به يې وويل د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تره دی. همداسې روان وو تر څو د عمر (رضي الله عنه) ځای ته ورسيدو، مونږ يې چې وليدو، را پاڅيد ويل يې دا څوک دی؟ راغی او چې ابوسفيان يې له ما سره وليد ويې ويل: دا د خدای دښمن ابو سفيان. الحمد لله چې بې له کوم تړون او عهد نه په لاس راغی، بيا په منډه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لور روان شو، ما قاطره ورپسې وځغلوله، ترينه مخکې شوم، هلته له قاطرې نه کوز شوم فوراً د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورغلم، عمر (رضي الله عنه) هم راغی ويې ويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابو سفيان راغلی، اجازه راکړه چې سر يې پرې کړم. عباس وايي: ما ورته وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ما هغه ته پناه ورکړيده. بيا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته کيناستم خبرې مې ورسره پيل کړې او له ځ ا ن سر ه مې ويل چې نن شپه به له ما پرته بل څوک ورسره مجلس ونکړي. عمر (رضي الله عنه) چې ډېر اصرار وکړ نو ما ورته وويل: عمره! لږ حوصله وکړه. که ابو سفيان ستا له قبيلې بني عدي بن کعب څخه وای، نو بيا به دې دا خبرې نه کولې. عمر وويل: پريږده عباسه! قسم په خدای چې ستا په اسلام د خپل پلار خطاب له اسلام نه زيات خوشاله شوم، دا ځکه چې زه پوهيږم چې ستا په اسلام راوړلو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خطاب له مسلمانيدو نه زيات خوشاله دی. پډې پسې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (اذهب به يا عباس إلى

رحلك، فإذا أصبحت فأتني به). اې عباسه! ابوسفیان خپلې مېنې ته درسره بوزه، سهار یې راته راوله. سهار مې ورووست. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: **(ويحك يا أبا سفيان، ألم يأن لك أن تعلم أن لا إله إلا الله؟)** افسوس ستا په حال اې ابو سفیانه، آیا اوس هم پدې اعتراف نه کوې چې الله یو دی، او نه غواړې ووايې: لا اله الا الله. ابو سفیان وویل: مور او پلار مې له تا قربان. ته څومره مهربان، کریم او نژدې دوست یې. زه فکر کوم که له الله (جل جلاله) پرته بل خدای موجود وای نو زما به یې څه مدد کړی وای! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(ويحك يا أبا سفيان، ألم يأن لك أن تعلم أني رسول الله؟)**افسوس ستا په حال اې ابو سفیانه! آیا اوس پدې باور نلرې چې زه (محمد) د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یم؟ ابو سفیان وویل: مور او پلار مې درنه قربان، ته بې حده زیات مهربان، کریم او نژدې دوست یې، پدې اړه (ستا د رسالت) مې لا تر اوسه په زړه کې څه خو شته. عباس ورته وویل: خوار شې، اسلام راوړه او د شهادت کلمه ووایه، مخکې لدینه چې سر دې قلم شي د **(لا اله الا الله محمد رسول الله)** مبارکه کلمه ووایه. همغه وه چې ابو سفیان په اسلام مشرف شو او د شهادت کلمه یې وویله. عباس وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ابو سفیان داسې شخص دی چې فخر او ویاړ یې ډېر خوښیږي ده ته یو څه ورکړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(نعم، من دخل دار أبي سفيان فهو آمن، ومن أغلق عليه بابه فهو آمن، ومن دخل المسجد الحرام فهو آمن)**.څوک چې د ابو سفیان کور ته داخل شو هغه په امن دی، چا چې د خپل کور دروازه ورپسې بنده کړه هغه هم په امن دی، څوک چې مسجد حرام ته داخل شو هغه هم په امن دی. یعنې دا درې ډوله خلک په امن دي.

اسلامي لښکر له مرالظهران نه د مکې په لور

د اتم هجري کال د رمضان میاشتې په اوولسمه د سه شنبې ورځې په سهار رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، مرالظهران د مکې په لور پریښود. عباس (رضي الله عنه) ته یې امر وکړ چې ابو سفیان د درې په تنګۍ کې د غره له پزې سره ودروي تر څو د الله تعالی لښکرې پخپلو سترګو وګوري. عباس (رضي الله عنه)

همداسې وکړل د درې په تنګه برخه کې يې ابو سفيان ودراوه، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښکرې تېرېدلې، هرې قبيلې بيل بيرغ درلود، هر يوه به چې لدې ځای نه تيريدله ابو سفيان به پوښتنه کوله دا څوک دي؟ عباس (رضي الله عنه) به ورته معرفي کوله مثلاً ورته ويل به يې چې دا سليم قبيله ده. ابو سفيان به ويل چې: له سليم سره زما څه کار. بيا به يې بله ورته معرفي کوله چې دا مزينه قبيله ده، ده به همدغه خبره کوله چې له دوی سره زما څه. تر څو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل شنه ګروپ سره راښکاره شو، انصار او مهاجرين ورسره ملګري وو، ټول وسله بند وو ابو سفيان چې دا مؤمن لښکر وليد پوښتنه يې وکړه ويې ويل سبحان الله، دا څوک دي اې عباسه ؟ عباس (رضي الله عنه) ورته وويل: دا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی چې د انصارو او مهاجرينو په منځ کې روان دی. ابو سفيان وويل: هيڅوک هم د دوی مقابله نه شي کولی، او زياته يې کړه، ابو فضله! ستا د وراره پاچايي ډيره لويه شوه. ابو الفضل عباس ورته وويل: دا نبوت دی زما وراره د الله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی. ابو سفيان وويل بې شکه چې دا عظمت د نبوت دی، اوس همدا ويل سيي دی. د انصارو جنډه له سعد بن عباده (رضي الله عنه) سره وه، کله چې له ابو سفيان سره مخ شو ورته ويې ويل: نن د جنګ ورځ ده، نن به دا حرمت له مينځه ځي، الله به نن قريش خوار او ذليل کړي.

خو کله چې ابو سفيان له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو عرض يې وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! آيا د سعد خبره دې واوريدله؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: څه يې وويل. خبره يې ورته وکړه، پدې ترڅ کې عثمان او عبدالرحمن بن عوف وويل: مونږ هم ويره لرو هسې نه سعد په قريشو کې څه مرګ ژوبله ونکړي! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**بل اليوم يوم تُعَظَّم فيه الكعبة، اليوم يوم أعز الله فيه قريشاً**). نن د کعبې د درناوي او احترام ورځ ده، نن د قريشو د عزت او سر لوړۍ ورځ ده. بيا يې له سعد (رضي الله عنه) نه د جنډې اخستلو حکم وکړ، او دده زوی قيس بن سعد (رضي الله عنه) ته يې وسپارله. ددې معنی دا ده چې ګويا جنډه له سعد نه وانه خستله شوه ځکه قومانده ورسره پاتې شوه. او په بل روايت سره جنډه زبير (رضي الله عنه) ته ورکړل شوه.

قريش په ناڅاپي توګه د اسلامي لښکر په وړاندې

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابو سفيان د دريدو له ځای نه تير شو، نو عباس (رضي الله عنه) ورته وويل: ابو سفيانه! زرکوه خپل قوم ته نجات ورکړه، ويې ژغوره. ابو سفيان په منډه ځان مکې ته ورساوه او په لوړ آواز سره يې چيغه وکړه: اې قريشو! دا دی محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راورسيد، له هغه سره دومره لښکر دی چې هيڅوک يې هم مقابله نه شي کولی، واورئ! څوک چې د ابوسفيان کور ته داخل شو هغه په امن دی. ددې خبرې په اوريدو سره يې ښځه هند بنت عتبه راغلله او خپل ميړه (ابوسفيان) يې له بريتونو راونيو او ويې ويل: مړ کړئ دا له غوړيو نه ډک ژی، مړ کړئ دا د نريو پنډيو خاوند، بدې دې وي دې مخکښ خبر راوړونکي ته. ابو سفيان بيا وويل: افسوس ستاسې په حال، دا به هيڅ ستاسې په درد و نه خوري، ګورئ غره نه شئ دا ښځه مو تير نه باسي له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره دومره لښکر دی چې حساب يې نشته، څوک چې د ابو سفيان کورته داخل شو هغه په امن دی. قريشو ورته وويل: الله دې خوار کړه، ستا کور به مونږ ته څه ګټه راورسوي؟ ده ورته وويل: څوک چې پخپل کور ننوزي او دروازه ورپسې بنده کړي هغه هم په امن دی، چا چې جومات ته پناه يووړه هغه هم په امن دی. همدا وه چې خلک تيت شول څوک خپلو کورونو او څوک جوماتونو ته ننوتل، خو ځينې اوباشان يې وهڅول، او د مقابلې خبره يې ورته وکړه، ويل يې که دوی غالب شول نو مونږ به ورسره وو، او که ووژل شول، نو څه چې غواړي هغه به ورکړو. پدې ترتيب سره يو شمير جاهل او لويدلي خلک، له عکرمه بن ابي جهل سره راغونډ شول، له دوی سره صفوان بن اميه او سهيل بن عمرو هم وو، په خندمه کې يې له مسلمانانو سره د مقابلې لپاره سنګر ونيو. پدې ډله کې د بني بکر قبيلې يو کس چې حماس بن قيس نوميده هم ملګری وٴ، ده چې کله وسلې برابرولې ښځې يې ورته وويل: دا وسلې د څه لپاره تياروې؟ ده وويل: له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو سره د مقابلې لپاره. ښځې يې وويل: قسم په خدای چې هيڅوک د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مقابله نه شي کولی. ده ورته وويل: زه غواړم چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ځينې ملګري ستا خادمان کړم بيا يې دا شعر ووايه:

ان يقبلوا اليوم فما لي علة هذا سلاح كامل و اله

و ذو غرارين سريع السله

[که هغوی نن مقابلې ته راغلل نو زه به هيڅ عذر ونلرم، ټوله وسله، نیزې، او دوه تیغه لرونکی توري هر څه پوره دي، يعني بالکل مقابلې ته تیاریم.]
په خندمه نومي ځای کې مقابلې ته راټولو شویو کسانوکې همدغه کس هم و چې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د جګړې لپاره راغلی و.

اسلامي لښکر په ذي طوی کې

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخکې روان ؤ تر څو ذي طوی ته ورسید، د الهي لوی نعمت یعنی مکې د فتحې د شکرانې په دود یې خپل مبارک سر د الله تعالی د عظمت، رحمت او کرم په وړاندې له ډیرې تواضع نه دومره خم کړی ؤ چې د مبارکې ږیرې ویښتان یې نژدې د اوښې له ځل سره لګیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې ځای کې خپل لښکر تقسیم کړ: خالد بن ولید (رضي الله عنه) ته یې د ښي اړخ قومانده وسپارله پدې طرف کې د اسلم، سلیم، غفار، مزینه، جهینه او ځینې نورې عربي قبیلې وې. هغه ته یې امر وکړ چې د مکې له لاندینۍ برخې نه داخل شي، او ورته ویې ویل: (**إن عرض لكم أحد من قريش فاحصدوهم حصداً، حتى توافوني على الصفا**). ((که څوک مو مخې او مقابلې ته راغلل نو له مینځه یې یوسئ او پدې ترتیب سره به صفا کې له ما سره یوځای شئ)). د کیڼې خوا قومانده له زبیر بن عوام (رضي الله عنه) سره وه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرغ هم له ده سره ؤ. هغه یې مامور کړ چې د مکې له پورتنۍ برخې (کداء) نه داخل شي، او په حجون کې دې له خپل بیرغ سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رسیدو انتظار کوي. ابو عبیده (رضي الله عنه) له پلیو او بې وسلې سپایانو سره ؤ هغه ته یې امر وکړ چې د مکې وسطي لار په مخکې ونیسي او له همغې لارې نه په مکه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته حاضر شي.

اسلامي لښکر په مکه مکرمه کې

ټول لښکر روان و، هر ګروپ په ټاکل شوي لار د مکې په لور وخوځید. خالد (رضي الله عنه) له خپلو ملګريو سره مخکې لاړ ځوک يې چې مخې ته ودريد له مينځه يې يووړ، دده له ملګرو نه هم دوه کسان کرز بن جابر فهري او خنيس بن خالد بن ربيعه په شهادت ورسيدل. دوی دواړه له لښکر نه ګوښې په بيله لار روان وو چې د مشرکينو تر بريد لاندې راغلل او شهيدان شول.

خالد (رضي الله عنه) په خندمه کې د مشرکينو له اوباشانو او کم عقلانو سره مخ شو، څه نښته وشوه چې په ترڅ کې يې ۱۲ تنه مشرکين ووژل شول او نور وتښتيدل. حماس بن قيس هغه چې له ډير پخوا نه يې مقابلې ته وسلې تيارولې هم له جګړې نه وتښتيد، کور ته لاړ او خپلې ښځې ته يې وويل: دروازه راپسې بنده کړه. ښځې يې ورته وويل: هغه ستا غورې څه شوې؟!، ده په ځواب کې دا شعر ورته ووايه:

انك لو شهدت يوم الخندمه	اذ فر صفوان و فر عكرمه
و استقبلتنا بالسيوف المسلمه	يقطعن كل ساعد و جمجمه
ضربا فلا يسمع الا غمغمه	لهم نهيت خلفنا و همهمه

لم تنطقي في اللوم ادنى كلمه

[که تا د خندمه صحنه ليدلې وای چې صفوان او عکرمه وتښتيدل، مونږ ته د (مسلمانانو) له خوا نه په تورو سره هرکلی وويل شو داسې تورې چې سرونه او پښې يې ريبلې، د تورې ګوزارونه به يې کول او د زمريانو په شان آوازونه به يې کول په مونږ پسې وو، که تا دا ليدلي وای نو د ملامتيا يوه خبره به دې هم نه وای کړې.]

خالد (رضي الله عنه) مکې ته داخل شو او ځان يې په صفا کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورساوه. زبير (رضي الله عنه) هم مخکې لاړ د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيرغ يې په حجون کې له فتح جومات سره پورته کړ، او ورباندې يې د پوستکي (چرم) يوه خيمه ودروله او هملته انتظار ئ تر څو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشريف راوړ.

رسول الله (ﷺ) مسجد حرام ته داخليږي او بتان نسکوروي

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حرکت وکړ مهاجرين او انصار چار چاپير ورنه روان وو مسجد حرام ته يې تشريف يووړ حجر اسود ته ورغی لمس يې کړه،

طواف يې وکړ، نيزه يې په لاس کې وه، پدې وخت کې په بيت الله او شاو خوا کې (۳۶۰) بتان وو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به بتان پخپله نيزه وهل او فرمايل به يې: ((وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقاً)) (الاسراء: ۸۱) [وو ايه چې حق راغی او باطل له مينځه لاړ، بيشکه باطل له مينځه تلونکی دی.] (قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ)) (سبا: ۴۹) [وو ايه حق راغی باطل نه د نوي کار توان لري او نه تير شوی کار بيرته را ګرځولی شي.] رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا ويل او بتان به پرمخې رانسکوريدل.

بتان ټول نسکور شول

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور ؤ طواف يې کاوه، احرام يې هم نه و تړلی، کله يې چې طواف وکړ، نو عثمان بن طلحه يې راوغوښت د کعبې شريفې کليانې يې ورنه واخيستلې امر يې وکړ چې دروازه دې خلاصه شي. دروازه خلاصه شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ور داخل شو هلته يې عکسونه وليدل، د عکسونو په منځ کې يې د ابراهيم (عليه السلام) او اسماعيل (عليه السلام) عکسونه هم وليدل چې دواړه په غشو څه سره ويشي. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (قاتلهم الله، والله ما استقسما بها قط). ((الله تعالی دې مشرکان خوار او تباه کړي، قسم په خدای ابراهيم او اسماعيل (عليهما السلام) کله هم به غشو سره تقسيم ندی کړی)). هلته له لرګي نه جوړه شوې يوه کوتره هم وه هغه يې پخپل مبارک لاس ماته کړه او امر يې وفرمايه چې دلته موجود ټول عکسونه دې له مينځه يووړل شي.

رسول (ﷺ) په کعبه کې لمونځ کوي او قريشو ته خطبه اوروي

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کعبې شريفې ته له داخليدو نه وروسته دروازه ورپسې بنده کړه، اسامه او بلال (رضي الله عنهما) هم ورسره وو. د دروازې ديوال ته مخامخ ودريد، په داسې ځای کې ولاړ ؤ چې له ديوال نه يې درې ګزه فاصله درلوده، دوې ستنې يې چپې او يوه ستنه يې ښۍ خوا ته او درې ستنې يې شا

ته وي. هغه وخت د کعبې شريفې چت په شپږو ستنو ولاړ وُ، بيا يې هملته لمونځ ادا کړ. وروسته په بيت الله کې وګرزيد، تکبير يې وايه، د توحيد نعره يې په ژبه وه، دروازه يې پرانيستله، قريش په زيات شمير کې جومات ته راغلي وو، ليکې ليکې ناست وو، انتظار يې يوست چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به څه معامله ورسره کوي؟ پداسې حال کې چې قريش ټول د لاندې ناست وو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د کعبې د دروازې دواړه څنګ درې ونيولې ويې فرمايل: (**لا إله إلا الله وحده لا شريك له، صدق وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، ألا كل مأثُرَة أو مال أو دم فهو تحت قدمي هاتين، إلا سِدَانَة البيت وسِقاية الحاج، ألاوقتيل الخطأ شبه العمد ــ السوط والعصا ــ ففيه الدية مغلظة، مائة من الإبل أربعون منها في بطونها أولاد.**

يا معشر قريش إن الله قد أذهب عنكم نخوة الجاهلية وتعظمها بالآباء، الناس من آدم، وآدم من تراب ثم تلا هذه الآية: {يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا إن أكرمكم عند الله أتقاكم إن الله عليم خبير}(الحجرات : ١٣). له يوه الله پرته بل څوک د عبادت وړ ندي، الله يو دی شريک نلري، الله خپله وعده ريښتوني کړه، له خپل بنده سره يې مرسته وکړه، ټولو احزابو ته يې ماتې ورکړه، واورئ! د بيت الله شريفی د کليانو له ساتنې، او حاجيانو ته له اوبو ورکولو نه پرته نورې ټولې وياړنې، کمالات، خون او مال ټول زما تر پښو لاندې دي، يعنې دا ټول ملغی اعلانوم، واورئ! په سهوه سره قتل، شبه عمد چې په متروکه (دره) يا ډنډه سره وي، پدې ډول قتل سره مغلظ يا سخت ديت لازميږي ددې ديت اندازه سل اوښان دي چې څلوېښت به يې حمل (بار لرونکې) اوښانې وي.

اې قريشو! الله تعالی له تاسې نه د جاهليت د زمانې بيځايه غيرت، غرور په پلار او نيکونو وياړ له مينځه يووړ، ټول انسانان له آدم (عليه السلام) نه او آدم (عليه السلام) له خاورو نه پيدا شويدی.

[اې خلکو تاسې مو له يوه نارينه او ښځې نه پيدا کړي ياست، بيا مو په څانګو او قبيلو ددې پخاطر سره ويشلي ياستئ چې يو بل سره وپيژنئ، د الله په نزد تر ټولو زيات د قدر او منزلت خاوند هغه دی چې د زياتې تقوی خاوند وي، الله تعالی په هرڅه

عالم او خبر دی.]

نن په تاسې ملامتیا نشته

بیایې زیاته کړه: (یا معشر قریش ما ترون أني فاعل بکم؟) قالوا: خیرًا، أخ کریم وابن أخ کریم، قال: (فإني أقول لکم کما قال یوسف لإخوته: {لاَ تَثْرَيبَ عَلَيْكُمُ} اذهبوا فأنتم الطلقاء).اې قریشو! څه فکر کوئ زه به څه ډول معامله درسره وکړم؟ دوی وویل: حتماً به ښه معامله راسره کوې، ته مهربان ورور او مهربان وراره یې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: زه نن هغه خبره درته کوم کومه چې یوسف (علیه السلام) خپلو ورونو ته کړې وه [نن په تاسې باندې ملامتیا نشته] ورځئ تاسې آزاد یاست.

د بیت الله شریف کلیانې بیرته خپل اهل ته سپارل

پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په جومات کې کیناست، علي (رضي الله عنه) ورغی د بیت الله کلیانۍ یې په لاس کې وې، ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حجاجو ته د اوبو ورکولو له دندې سره د حجابت (کلیانو ساتلو) دنده هم راوسپاره. په بل روایت کې راځي چې دا خبره عباس (رضي الله عنه) ورته کړې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (أین عثمان بن طلحة؟). عثمان بن طلحه چیرته دی؟ هغه راوغوښتل شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (هاك مفتاحك یا عثمان، الیوم یوم بر ووفاء). واخله عثمانه دا کلیانۍ بیرته واخله، نن د وفا او نیکۍ ورځ ده. ابن سعد په طبقات کې روایت کوي چې د کلیانو ورکولو په وخت کې یې داسې ورته وفرمایل: (خذوها خالدة تالدة، لا ینزعها منکم إلا ظالم، یا عثمان إن الله استأمنکم علی بیته، فکلوا مما یصل إلیکم من هذا البیت بالمعروف).واخلئ دا کلیانې واخلئ، د تل لپاره یې واخلئ، دا به له ظالم نه پرته بل څوک نه درنه اخلي، اې عثمانه! الله تعالی خپله خونه تاسې ته امانت در کړیده، د الله تعالی لدې خونې چې

څه په لاس درځي له هغې نه په حلاله او شرعي توګه استفاده وکړئ.

بلال (رضي الله عنه) د کعبې معظمې په بام آذان کوي

د لمانځه وخت شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل مؤذن بلال (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې د کعبی بام ته وخيژي او آذان وکړي. پدې وخت کې ابو سفيان بن حرب، عتاب بن اسيد او حارث بن هشام د کعبې په صحن کې ناست وو، عتاب وويل: زما پلار اسيد بختور ؤ چې دا حالت يې ونه ليد، ددې شخص آواز يې وانه وريد او هغه څه يې وا نه وريدل چې د غوسې سبب يې کيدل.حارث وويل: که زه پدې پوه شم چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حق دی، نو حتماً به يې پيروي کوم. ابو سفيان ورته وايي: زه خو هيڅ نه وايم، ځکه که هر څه ووايم دا شګې به راباندې شاهدي ووايي، دغه کاڼي به مې احوال افشا کړي. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشريف راوړ ورته ويې فرمايل: زه پوه شوم چې تاسې څه ويلي، او دوی چې څه ويلي وو هماغه خبرې يې ورته تکرار کړې.
حارث او عتاب وويل: مونږ شاهدي وايو چې ته د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې، قسم په خدای که زمونږ خبرې هيچا هم اوريدلې وي، يعنې هيڅوک داسې نه وو چې مونږ ووايو هغه به درته دا خبرې رسولې وي.

د فتحې يا شکرانې لمونځ

په همدې ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ام هانئ بنت ابي طالب (رضي الله عنها) کور ته تشريف يووړ، غسل يې وکړ او هملته يې اته رکعته لمونځ ادا کړ، دا د ضحی (غرمې) وخت ؤ.
ځينې ګمان کوي چې دغه لمونځ د څاښت(ضحی) لمونځ ؤ، خو صحيح دا ده چې دا د څاښت نه، بلکه د فتحې يا شکرانې لمونځ ؤ. ام هانئ په خپل کور کې خپلو دوو ليورو ته پناه ورکړې وه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**قد أجرنا من أجرت يا أم هانئ**).چا ته چې تا پناه ورکړيده زمونږ قبوله ده، مونږ هم پناه ورکوو يا ام هانئ! که څه هم علي (رضي الله عنه) غوښتل چې هغه دواړه ووژني، خو ام هانئ دروازه ورپسې بنده کړه، او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه يې دا وغوښتل چې ددې پناه قبوله کړي، چې هغه همداسې

وکړل.

د څو لويو مجرمينو د وژلو حکم

د فتحې په ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نهو لويو مجرمينو د قتل امر صادر کړ، هغوی يې مباح الدم و بلل او امر يې وکړ چې که د کعبې تر پردو لاندې هم په لاس راشي بايد ووژل شي. ددغه مجرمينو نومونه دا وو: عبدالعزی بن خطل، عبدالله بن ابي سرح، عکرمه بن ابي جهل، حارث بن نفيل بن وهب، مقيس بن صبابه، هبار بن اسود، د ابن خطل دوې ډماني چې دواړو به تل د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هجوه کوله، ساره چې د بني مطلب خادمه وه دا همغه ښځه ده چې قريشو ته يې د حاطب ليک راوړه او ورسره ونيول شو.

ابن ابي سرح خو نجات وموند ځکه عثمان (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راووست، د هغه شفاعت يې وکړ تر څو چې اسلام يې ومنل شو، لومړی رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څه شيبه پدې خاطر سکوت غوره کړ چې ګوندې اصحاب ورپاڅيږي او ابن ابي سرح ووژني، خو داسې و نه شول نو عفوه يې ورته وکړه، او له مرګ نه وژغورل شو. ابن ابي سرح مخکې اسلام راوړی او هجرت يې کړی وُ، خو بيا بيرته مرتد شوی او مکې ته ستون شوی وُ.

عکرمه يمن ته وتښتيد، ښځې يې دده لپاره له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه امن وغوښت، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امن ورته اعلان کړ. ښځه يې ورپسې ورغله رايې ووست په اسلام مشرف او ښه مسلمان شو. ابن خطل د کعبې په پردو کې پټ شوی وُ، ځان يې ورپورې نښلولی و، پدې وخت کې يو صحابي (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او خبر يې ورکړ، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل مړ يې کړئ، هغه لاړ او همته يې وواژه.

مقيس بن صبابه د نميله بن عبدالله له لاسه ووژل شو. مقيس مخکې اسلام راوړی وُ، مدينې ته تللی او هلته يې يو انصاري وژلی وو بيا بيرته مرتد شوی او مکې ته راستون شوی وُ. حارث چې په مکه کې به يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ډير زيان او اذيت رساوه د علي (رضي الله عنه) په لاس جهنم ته واستول شو. هبار بن اسود هغه څوک وُ چې د زينب (رضي الله عنها) د هجرت په وخت کې يې د هغې اوښه تريولې وه چې په نتيجه کې زينب (رضي الله عنها) له اوښ نه پر يوه تيږه لويدلې او خپل ماشوم يې ضايع کړی وُ. همدغه هبار چې مباح الدم اعلان شوی وُ د

فتحې په ورځ وتښتید وروسته په اسلام مشرف شو او ریښتونی مسلمان ورنه جوړ شو. هغه دوې وینځې ډماني چې د وژلو امر یې شوی ؤ یوه یې ووژل شوه او بلې ته یې امن وغوښتل شو، پناه ورکړل شوه په اسلام مشرفه او نجات یې وموند. همدا راز ساره هم مسلمانه شوه او امان ورکړل شو.
ابن حجر وایي: ابو معشر وایي: د مباح الدم اعلان شویو په ډله کې حارث بن طلاطل خزاعي هم شامل ؤ چې د علي (رضي الله عنه) په لاس په هلاکت ورسید. حاکم په همدې ډله کې د کعب بن زهیر نوم هم راوړی دی. دده کیسه مشهوره ده، خو هغه وروسته راغی، اسلام یې راوړ. او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیره مدحه یې وکړه. همدا راز حاکم پدې جمله کې د وحشي بن حرب، هند بنت عتبه چې د ابو سفیان ښځه وه او مسلمانه شوه، ارنب چې د ابن خطل وینځه وه او ووژل شوه او ام اسعد چې هغه هم په قتل ورسیده نومونه هم راوړیدي. (لدې جملې نه یوازې دوې وروستۍ ښځې (ارنب – ام سعد) وژل شوې دي دا د ابن اسحاق روایت دی) او پدې ترتیب هغه کسان چې د وژلو حکم یې شوی و ۱۴ تنه وو چې ۸ یې نارینه او ۶ یې ښځې وې امکان لري چې ام سعد او ارنب هماغه د ابن خطل وینځې وي، په نومونو، او یا لقبونو او کنیه نومونو کې به یې اختلاف پیدا شوی وي.[۱]

صفوان بن امیه او فضاله بن عمیر اسلام راوړي

که څه هم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صفوان د وژلو حکم نه ؤ کړی او هغه یې مباح الدم نه ؤ بللی، خو څرنګه چې د قریشو د مخورو مشرانو له ډلې څخه و، وویرید او له مکې نه وتښتید.
عمیر بن وهب جمحي له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه امن ورته وغوښت، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې غوښتنه ومنله، امن یې ورکړ او خپله هغه مبارکه لنګۍ (دستار) یې ورولیږله چې مکې ته ورسره راغلی و.
عمیر ورپسې ورغی هغه په جده کې ؤ پداسې حال کې یې ونیو چې په کښتۍ کې د یمن په لور روانیدونکی ؤ، د امن خبر یې ور ورساوه او بیرته یې راوګرځاوه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او ورته ویې ویل: دوې میاشتې مهلت راکړه چې په مسئله کې ښه غور وکړم. رسول الله (صلی الله علیه و اله

---

[1]. فتح الباري ۸/ ۱۱_۱۲.

و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**أنت بالخيار أربعــة أشــهر**). څلور مياشتې مهلت درکوم.
هماغه وه چې وروسته صفوان په اسلام مشرف شو، ښځه يې له ده نه مخکې مسلمانه شوی وه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هماغه زړه نکاح دوی ته د ګډ ژوند اجازه ورکړه. فضاله چې ډېر ميړنی شخص وُ، کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) طواف کاوه، هغه راغی نيت يې درلود رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسوي، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه ته دده د بدې ارادې په هکله خبر ورکړ، پدې ترتيب سره هغه هم په ايمان مشرف شو.

د فتحې په دوهمه ورځ د رسول الله (ﷺ) خطبه

د فتحې په دوهمه ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خطبې لپاره پورته شو، خلک ورته ناست وو. خطبه يې په حمد او ثنا سره پيل کړه ويې فرمايل: (**أيها الناس، إن الله حرم مكة يوم خلق السموات والأرض، فهي حرام بحرمة الله إلى يوم القيامة، فلا يحل لامرئ يؤمن بالله واليوم الآخر أن يسفك فيها دماً، أو يعضد بها شجرة، فإن أحد ترخص لقتال رسول الله صلى الله عليه وسلم فقولوا: إن الله أذن لرسولة ولم يأذن لكم، وإنما حلت لي ساعة من نهار، وقد عادت حرمتها اليوم كحرمتها بالأمس، فليبلغ الشاهد الغائب**).

اې خلکو! الله تعالی له هغې ورځې نه چې ځمکه او آسمان يې پيدا کړيدي مکې ته حرمت ورکړيدی او تر قيامته پورې د الله تعالی په حکم د همدې حرمت درلودونکې ده، هيڅ موٴمن ته هغه چې په الله او آخرت ايمان لري نده روا چې په مکه کې د چا وينه تويې کړي، يا د مکې ونه پرې کړي. که چا په مکه کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په جنګ استدلال کاوه، نو ورته ووايئ چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته اجازه ورکړې وه خو تاسې ته يې اجازه نده درکړې، ما ته د ورځې يوه برخه حلاله وګرزول شوه، خو نن بيرته د پرون په شان د مکې حرمت اعاده شو. موجود کسان دې دغه لارښوونې غايبينو ته ورسوي. په بل

روایت کې راغلي چې ويې فرمايل: (**لا يعضد شوكه، ولا ينفر صيده ولا تلتقط ساقطته إلا من عرفها، ولا يختلى خلاه**)، **فقال العباس: يا رسول الله، إلا الإذخر، فإنه لقينهم وبيوتهم، فقال**: (**إلا الإذخر**). د مکې اغزي پرې کول هم ندي روا، ښکار يې له ځايه نه پورته کول کيږي، په ځمکه پراته بې مالکه شيان يې نه اخيستل کيږي، يعنې چا ته نده روا چې په لارو کې موندل شوي شيان واخلي، خو هغه کسان چې دا شيان و پيژني يعنې خپل يې وي او يا يې مالک ته ورسولی شي نو بيا ورته روا ده چې پورته يې کړي. او نه ده روا چې څوک ددې ځای واښه پرې کړي يعنې د وښو پرې کول هم جواز نلري. عباس (رضي الله عنه) عرض وکړ يا رسول الله! له اذخر (يو ډول بوټی دی) پرته ځکه دا يې د کورونو او وينځو لپاره دی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: بيله اذخر څخه. مطلب دا چې دا بوټی مستثنی شو، پرې کول يې جواز لري.

پدې ورځ خزاعه قبيلې له بني ليث قبيلې نه يو کس د خپل مړي په بدل کې چې د جاهليت په دوران کې بني ليث وژلی ؤ وواژه. پدې هکله رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې وفرمايل: (**يا معشر خزاعة، ارفعو أيديكم عن القتل، فلقد كثر القتل إن نفع، ولقد قتلتم قتيلا لأدينه، فمن قتل بعد مقامي هذا فأهله بخير النظرين، إن شاءوا فدم قاتله، وإن شاءوا فعقله**).

اې خزاعه والو! له وژلو نه ډډه وکړئ که په وژلو کې ګټه وي، نو بس دي ډير مو وژلي دي، تاسې داسې څوک وواژه چې بايد زه يې ديت ورکړم که چا لدينه وروسته څوک ووژل، نو د مقتول کورنۍ کولی شي په خپله خوښه يا قاتل ووژني (قصاص شي) او يا دا چې د مقتول ديت تر لاسه کړي. په بل روايت کې راغلي، د يمن يو اوسيدونکی چې ابو شاه نوميده پورته شو او عرض يې وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ماته څه وليکه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**اكتبوا لابي شاه**). ابو شاه ته وليکئ[1].

د انصارو اندیښنه

[1]. صحيح البخاري ١/٢٢، ٢١٦_٢٤٧_٣٢٨_٣٢٩+٢/٦١٥_٦١٧. صحيح مسلم١/٤٣٧_٤٣٩. ابن هشام ٢/٤١٥تر ٤١٦. ابو داود ١/٢٧٦.

کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا مکه مکرمه فتحه شوه، هغه مکه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کور، وطن، اصلي ټاټوبی وٌ. انصارو پخپل مینځ کې سره وویل: اوس چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مکې په فتحې سره ونازاوه، او خپل ټاټوبی یې ورته فتح کړ، نو آیا فکر نه کوئ چې دې به همدلته پاتې شي؟! دا خبرې یې پداسې وخت کې کولې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صفا ولاړ وٌ لاسونه یې په دعا پورته نیولي و. کله چې له دعا نه فارغ شو، انصارو ته یې وویل: (ماذا قلتم؟) څه مو سره وویل؟ دوی ځواب ورکړ هیڅ مو هم ندي ویلي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصرار وکړ تر څو هغوی خپله خبره ورته وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**معاذ الله، المحیا محیاکم، والممات مماتکم**). الله ته پناه وړم، مرګ به مې له تاسې سره وي، او ژوند به مې هم له تاسې سره وي.

بیعت

وروسته له هغې چې د الله په کرم سره مکه فتحه شوه، د مکې خلکو ته حقیقت څرګند شو، په حق پوه شول باوري شول چې له اسلام پرته بله د نجات او برې لاره نشته، نو په اسلام مشرف شول او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د بیعت لپاره راټول شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صفا ناست و خلک ورته راتلل او بیعت یې ورسره کاوه، عمر (رضي الله عنه) لاندې ولاړ وٌ خلک یې تنظیمول. خلکو ټول پدې بیعت ورسره وکړ چې د توان په اندازه به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر مني او پیروي به یې کوي.
په تفسیر مدارک کې راځي[1]: وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نارینه وو له بیعت نه فارغ شو، نو ښځو ورسره بیعت پیل کړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هملته صفا کې تشریف درلود عمر لاندې ورنه ناست و. ښځې به راتللې او عمر به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په امر بیعت ورنه اخیست، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره به یې ورته رسوله. په همدې وخت هند بنت عتبه راغله ځان یې پیچلی او

[1] . تفسیر المدارک د بیعت آیت ته دې مراجعه وشي.

پټ کړی وُ، له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه ویریدله چې ویې نه پیژني ځکه له حمزه (رضي الله عنه) سره یې ډیر ظلم کړی وُ، همدا وجه وه چې پداسې حال کې بیعت ته راغله چې ځان یې ښه پیچلی وُ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ښځو ته وفرمایل: (**أبایعکن علی ألا تشرکن بالله شیئا**).

پدې بیعت درنه اخلم چې له الله تعالی سره به هیڅ شریک نه نیسئ، عمر (رضي الله عنه) په همدې سره چې له الله سره به شریک نه نیسئ له ښځو نه بیعت واخیست. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**ولا تسرقن**) پدې به بیعت کوئ چې غلا به نه کوئ، پدې وخت کې هندې وویل: ابو سفیان ډیر سخت او بخیل سړی دی، که فرضا زه د هغه له مال نه څه اندازه واخلم، نو آیا دا هم غلا شمیرل کیږي؟ ابو سفیان وویل: ځه، څه دې چې زما له مال نه واخیستل یا دې اخیستي هغه درته حلال دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وخندل، هنده یې وپیژندله او ویې فرمایل: (**وإنك لهند؟**) ته هنده یې؟ دې وویل: هو، زه هنده یم عفوه راته وکړه، یا نبي الله، الله تعالی دې تا ته عفوه وکړي!

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**ولا یزنین**). پدې به بیعت کوئ چې زنا به نه کوئ، هند وویل: آیا اصیله ښځه هم زنا کوي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**ولا یقتلن أولادهن**). د بیعت بل ټکی به دا وي چې خپل اولاد به نه وژنئ. هند وویل: مونږ خو هغوی واړه لوی کړل، خو تاسو راته ووژل، تاسې پوه شه او دوی، د بدر په ورځ ددې زوی حنظله بن ابي سفیان وژل شوی وُ. پدې سره عمر (رضي الله عنه) دومره وخندل چې پریوت، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم مسکی شو. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**ولا یأتین ببهتان**) پدې به بیعت کوئ چې بهتان به نه کوئ، هند وویل: بهتان ډیر بد کار دی، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستا ټول امرونه ډیر نیک او غوره دي.

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**ولا یعصینك في معروف**) پدې به بیعت راسره کوئ چې په نیکۍ کې به سرغړونه نه کوئ، همیشه به

مې امر منئ، هند وويل: دلته چې درته راغلي يوو، نو دا مو په زړه کې نشته چې بيا به دې نافرماني کوو. هند چې کله ستنه شوه، د خپل بت په ماتولو يې شروع وکړه او ويل يې مونږ په تا غوليدلي او تيروتلي وو.

په مکه کې د رسول الله (ﷺ)هستوګنه

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نولس (۱۹) ورځې په مکه کې پاتې شو، خلک يې اسلام ته رابلل، د هدايت او تقوى لارښوونې يې ورته کولې. په همدې ورځو کې يې اسيد خزاعي ته وظيفه ورکړه چې د حرم شريف پولې تازه او نوې کړي، نوي بريدونه يې ورته کېښودل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اسلامي بلنې لپاره يوه خوا بله خوا دعوتي ګروپونه واستول، دې ګروپونو ته يې همدارنګه امر کړی وُ چې د مکې په شاو خوا کې موجود بتان مات کړي. همدا وه چې ټول بتان مات شول. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له اړخه په مکه کې اعلان وشو: څوک چې په الله او آخرت ايمان لري بايد پخپل کور کې بت ونه ساتي که له چاسره بت وي بايد فوراً يې مات کړي.

جنګي ګروپونه او پلاوي

۱- له فتحې نه وروسته چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډاډه شو، د آتم هجري کال د رمضان په ۲۵ مه يې خالد بن وليد (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې عزی نومي بت ته ورشي او دړې وړې يې کړي. دغه بت په نخله نومه سيمه کې وُ دا د قريشو او ټولو بني کنانه تر ټولو لوی معبود وُ، منجوري يې له بني شيبان قبيلې سره وه. خالد له ۳۰ سپرلو سره ورغی او دړې وړې يې کړ. کله چې بيرته راغی رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پوښتنه ورنه وکړه: **(هل رأيت شيئا؟) قال: لا قال: (فإنك لم تهدمها فارجع إليها فاهدمها) فرجع خالد متغيظًا قد جرد سيفه فخرجت إليه امرأة عريانة سوداء ناشرة الرأس فجعل السادن يصيح بها، فضربها خالد فجزلها باثنتين، ثم رجع إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأخبره، فقال: (نعم، تلك العزى، وقد أيست أن تعبد في بلادكم أبدا)**څه دې وليدل؟ ده وويل: هيڅ مې هم و نه ليدل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: نو بيا دې

مات کړې ندی، ورشه او مات یې کړه.
خالد (رضي الله عنه) بیا ور روان شو ښه په غوسه ؤ توره یې په لاس کې نیولې وه، که ګوري چې یوه لوڅه لغړه توره ببر سرې ښځه یې مخې ته راووتله، منجور چیغې پسې وهلې، خو خالد د تورې په ګوزار سره دوې ټوټې کړه بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو او کیسه یې ورته وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: هو، همدا ښځه عزی بت ؤ، هغه به نور تر قیامته دلته ونه نمانځل شي.

۲- پـه همدې میاشت کې یې عمرو بن عاص (رضي الله عنـه) تـه وظیفـه ورکړه چې لاړ شي او سواع نومی بت ونړوي. دغه بت لـه مکې نـه درې میلـه لیـرې د رهـاط پـه سیمه کې ؤ او هذیل قبیلې به یې عبادت کاوه. کله چې عمـرو هلتـه ور ورسید منجور یې ورته وویل: څه غواړې؟ ده وویل: رسول الله (صلی الله علیـه و الـه و صحبه و سـلم) امـر راته کړی چې دغه بت ونړوم. منجور ورتـه وویـل: دا کـار نـه شې کولی. ده ورتـه وویـل: ولې؟ هغه وویل: ددې کار اجازه نه درکول کیږي، یعنې لاس به دې نیول کیږي. عمـرو ورته وویل: ته لا تر اوسه هم په غلطه روان یې، ستا په حال صد افسوس، آیا دغـه بت ویني او اوري؟ چې ته یې په هکله دا تصور لرې؟ بیا ورنږدې شـو او بت یـې ټوټې کړ، خپلو ملګرو ته یې امر وکړ چې د بت د خزانو کوټې هم ونړوي، هغه یې ړنګې کړې خو هیڅ یې پکې ونه موندل، بیا یې منجور ته وویل: ودې لیدل څنګه شو؟ هغه وویـل: الله ته تسلیم یم.

۳- په همدې میاشت کې یې سعد بن زید اشهلي (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې له ۲۰ سپرو سره لاړ شي او منات بت ړنګ کړي. دغه بت پـه مشـلل سـیمه کې لـه قدید سره نژدې پروت ؤ اوس، خزرج او غسان قبیلو به یې عبادت کاوه. کله چې سعد ورغـی منجور یې ورته وویل: څه غواړې؟ ده ورته وویل: منات نړوم. ده ورته وویل: دا تـه او دا منات. سعد ورمخکې شـو، دلتـه هـم یـوه تـوره بربنډه ببرسرې ښځه راووتلـه، ښیـرې او نالې کوي، سینه ډبوي، منجور ورته وویل: اې مناته! پام دا له تا نه باغیان دي، نیسه یې! سعد ګوزار پرې وکړ او ویې وژله. بیا بت ته ورغی درې ورې یې کړ، دلتـه یـې هم په خزانه کې هیڅ و نه موندل.

۴- خالد چې د عزی له ماتولو نه بیرته راستون شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې کال په شعبان میاشت کې بني جذیمه ته ولیږه تر څو هغوی اسلام ته رادعوت کړي. همدا وه چې له (۳۵۰) مهاجرو او انصارو او د بني سلیم له کسانو سره روان شو ورغی هغه خلک یې اسلام ته راوبلل. دوی ددې پر ځای چې ووایي اسلمنا یعنې اسلام مو راوړیدی ویې ویل صبانا، صبانا یعنې دین موبدل کړ، دین موبدل کړ، پدې خبرې سره خالد پیل وربانديې وکړ وژل یې او نیول يې، دومره اسیران یې ورنه ونیول چې هر کس ته یې یو اسیر ورکړ، یوه ورځ یې بیاخپلو ملګرو ته امر وکړ چې هر څوک دې خپل اسیر ووژني، ابن عمر او ملګرو یې دا امر ونه مانه. او کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل دا کیسه یې ورته وکړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لاسونه پورته کړل او ویې فرمایل: (**اللهم إني أبرأ إليك مما صنع خالدًا**). اې ربه! زه د خالد له کړو نه برائت اعلانوم، دا خبره یې دوه ځله تکرار کړه.[1]

د خالد له ملګرو نه یوازې د بني سلیم کسانو خپل بندیان وژلي وو، مهاجرینو او انصارو دا امر نه ؤ منلی. پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) واستاوه تر څو د هغې قبیلې د مړیو دیت ورکړي او د تاوان معاوضه یې ادا کړي. ددې پیښې په اړه د خالد او عبدالرحمن بن عوف تر مینځ سخت جنال را پیدا شوی ؤ، خبره ان رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسیده چې بیایې خالد ته وفرمایل: (**مهلا يا خالد، دع عنك أصحابي، فوالله لو كان أحد ذهبا، ثم أنفقته في سبيل الله ما أدركت غدوة رجل من أصحابي ولا روحته**). پام کوه خالده! زما له اصحابو سره غرض مه لره، قسم په خدای که د احد غره په اندازه سره زر د خدای په لار کې خیرات ورکړې، زما د یوه صحابي د سهار او یا ماښام قدرې اجر به هم ونه موم ی.[2]

دا وه د مکې فتحه، همدا سرنوشت ټاکونکې غزا او لویه سوبه وه، په همدې سوبې سره شرک لـه منځه لاړ، له عربي جزیره نه د شرک ټغر ټول شو. مخکې زیاترو قبیلو د اسلام او کفر تر منځ د جګړې پایلې او نتیجې ته انتظار یوست. دوی دا باور

---

(1). صحیح بخاري ۱/ ۴۵۰ . ۲/ ۶۲۲

(2). ددې غزا تفصیلات مو لدې کنابونو څخه اخستی دي: ابن هشام ۲/ ۲۸۹ تر۴۳۷. بخاري۱کتاب الجهاد و کتاب المناسك او ۲/۶۱۲ تر ۶۲۲، فتح الباري ۸/۳تر ۲۷، مسلم۱/۴۳۷_۴۳۹، ۲/۱۰۲_۱۰۳_۱۳۰ زاد المعاد۲/۱۶۰تر۱۶۸، مختصره سیره الرسول۳۲۲_۳۵۱.

درلود چې په حرم شريف کې به حتماً د حق غلبه وي. دوی ته دا باور هغه وخت پيدا شوی ؤ او ورنه په اثبات رسيدلی و چې نيمه پيړۍ مخکې اصحاب الفيل مات او هلاک شوي وو، و يې نه شوای کړای بيت الله شريف او حرم ونيسي. دوی ايمان درلود چې په حرم به د حق حاکميت وي. د حديبيې تړون ددې لويې فتحې سريزه او پيلامه وه. د هغه تړون له برکته خلک په امن شول يو له بل سره يې د اسلام په هکله مناقشې وکړې، په مکه کې پټ مسلمانان را ښکاره شول، او له همدې امله ډير خلک په اسلام مشرف شول، ومو ليدل چې د فتحې په ورځ د اسلامي لښکر شميره لس زرو ته رسيدلې وه.

د مکې په فتحې سره له ټولو حقايقو نه پردې پورته شوې، په ټوله عربي جزيره کې د اسلام او مسلمانانو سياسي او ديني حاکميت ثابت شو، په ديني او د نيوي لحاظ دواړو سره مشرتابه د دوی په لاس کې ولويده حالاتو د مسلمانانو په ګټه بدلون ومومند، روښانه او ځلانده سوبه وشوه، پدې پسې نور حالات له هر پلوه د مسلمانانو په ګټه څرخيدل. هر څه د دوی په واک کې وو. نورو اقوامو او قبايلو بله چاره نه درلوده، مجبور وو ټول د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شي پخپله په اسلام مشرف او نور خلک ورته راوبولي. په دې ډول سره په دوو راتلونکو کلونو کې ټول خلک د اسلام دعوت منلو او نورو ته رسولو لپاره تيار او چمتو شول.

دریمه مرحله

دا مرحله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند وروستنۍ مرحله ده په همدې دوره کې د اسلامي دعوت ونې بار راوړ جهاد او کړاونو نتيجه ورکړه. او عربي جزيرې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو د نه ستړيدونکو هلو ځلو، منډو ترړو او مشکلاتو په نتيجه کې پخه شوې ميوه وخوړه. د مکې فتحه هغه لويه کاميابي او ګڼاټ ؤ چې په لاسته راوړو سره يې د تاريخ مسير بدل شو، په دغه سوبې سره ماضي له راتلونکې نه بيله شوه، د جاهليت په زمانه کې قريش د ديني زعامت د سمبول په حيث پيژندل کيدل، خلکو ټولو هغوی د دين انصار بلل، ټولو د دوی ديني زعامت منلی ؤ، خو اوس د همدې ديني مشرانو (قريشو) تسليمي او له اسلام نه پيروي په حقيقت کې په ټوله عربي جزيره کې د بت پرستۍ د له مينځ تللو په معنی وه، حقيقت هم همداسې ؤ په همدې فتحې سره له جزيرې نه د بت پرستۍ ټغر ټول شو.

دا مرحله په دوو برخو ويشلی شو:

١- د جهاد او قتال برخه.

٢- اسلام ته د ولسونو او قبايلو تسليمي.

دا دواړه برخې يو له بل سره اوبدل شوې، يو له بل سره تړل شوې او يو په بل کې ننوتلې دي، خو مونږ زيار ايستلی هره برخه بيله تر نظر تيره کړو، څرنګه چې جهاد او قتال په مخکيني دور پورې ډير تړلی دی، نو ځکه مو لومړی د جهاد او قتال برخې ته ځای ورکړيدی.

د حنین غزا

مکه مکرمه د ناڅاپي او داسې حملې په ترڅ کې فتحه شوه چې عربان يې حيران کړل، شاو خوا پرتې قبیلې له فتحې نه وروسته د داسې واقعیت په وړاندې ولاړې وې چې د بدلون او تغییر وس يې نه درلود. همدا وجه وه چې له څو زورورو، شريرو او کبرجنو پرته نورې ټولې قبیلې په اسلام مشرفې شوې. له هغې جملې نه چې کبر او سرکشي يې وکړه د هوازن او ثقیف قبیلې وې. دوی اسلام و نه مانه د مقابلې لاره يې خپله کړه، ورسره د قیس عیلان قبیلې ځینې کورنۍ لکه نصر، جشم، سعد بن بکر او د بني هلال ځینې کسان هم ملګري وو. دوی د ځان لپاره دا مناسبه و نه بلله چې اسلام ته سر کیږدي، فیصله يې وکړه چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره به ټکر کوي. لاړل خپل مشر مالک بن عوف نضري ته ورغلل له هغه نه راټول شول او د جګړې لپاره يې ملا وتړله.

د دښمن لښکرې په اوطاس کې

د دښمن ځواکونو عمومي قوماندان مالک بن عوف له خپلو لښکرو سره روان شو، له ټولو سره يې اولادونه ښځې او مالونه هم وو، مخکې تر اوطاس پورې ورسیدل. اوطاس حنین ته نژدې د هوازن قبیلې یوه دره وه. حنین او اوطاس دوې بیلې بیلې درې دي، حنین د ذي مجاز خوا ته پرته ده چې ددې ځای او عرفات د غره تر مینځ څه باندې لس میله مسافه ده.[۱]

د پوځي امورو ماهر بوډا د خپل مشر غلطي په ګوته کوي

کله چې مالک بن عوف په اوطاس کې واړول. د خلکو په مینځ کې درید بن صمه هم و، نوموړی ډیر زوړ، خو غیرتي، په جنګي امورو کې ماهر او تجربه کار سپین ږیری و. درید له خپلو ملګرو نه پوښتنه وکړه اوس مونږ په کومه دره کې پراته یوو؟ دوی

---

[1]. فتح الباري ۸/ ۲۷ - ۴۲

ورته وويل: په اوطاس دره کې يوو. دغه زاړه تجربه کار جنګي ماهر وويل: دا د آسونو د جنګ لپاره ډيره مناسبه دره ده، نه تيرې شته پکې نه ډيره نشيبه او ځوړه ده، نه ډيره کلکه ده او نه ډيره نرمه، ښه آس ځغلولو ته برابره ده.
بيايې وويل دا څه دي د اوښ آواز مې تر غوږو شو، د خرو او پسونو آوازونه هم اوريدل کيږي، د ماشومانو ژړاګانې هم اورم دا څه دي؟ خلکو ورته وويل چې مالک بن عوف امر کړی چې ټول خلک بايد له ځان سره ښځې، اولادونه او مالونه ټول راولي. مالک يې راوغوښت او ددې کار د علت په هکله يې پوښتنه ترې وکړه. مالک ورته وويل زما هدف دا دی چې له خلکو سره چې مالونه او اولادونه وي، نو دوی به سخته جګړه او مقاومت وکړي، له خپل اولاد او مال نه د دفاع پخاطر به هر څه کوي. دريد ورته وويل: رښتيا چې شپون يې يعنې د مشرتابه وړ نه يې، څوک چې يو ځل ماتې وخوري بيايې څه شی راټينګولې شي؟! که بری ستا وي نو يوازې وسله وال کسان به دې په درد وخوري او که ماتې درباندې ګډه شوه نو د مال، اولاد او ښځو تاوان به هم در اوښتی وي، رسوا او شرميدلی به وې. بيا يې د ځينو سردارانو او قبيلو نه پوښتنه وکړه بيا يې ورته وويل: اې مالکه! تا د بني هوازن ماشومان او ښځې د سپرو تورزنو مقابلې ته راوستلې دي، دا مناسب کار ندی. دوی محفوظو، خوندي او د قوم هسکو مينو ته وليږه، د دوی له ليږلو نه وروسته په آسونو پښه واړوئ او له بې دينانو سره وجنګيږئ، که بريالي شوئ نو وروسته پاتې شوي به درسره يو ځای شي، او که ماتې مو وخوړه، نو ستاسې اولاد، ښځې او مالونه خو به خوندي پاتې شوي وي! مالک ددې زاړه خبره ونه منله، د هغه نصيحت ته يې غوږ ونه نيو، او ويې ويل: زه داسې نه شم کولی ته زوړ شوی يې، عقل دې هم زوړ شويدی، قسم په خدای چې هوازن به يا زما اطاعت کوي او يا به دا توره پخپله خېټه منډم تر څو له شا مې ووزي. حقيقت دا دی چې اصلاً مالک نه غوښتل د دريد نوم لوړ شي، او پدې جګړه کې دده رول وي، پدې خبرې سره د هوازن خلکو وويل: مونږ ستا پيروي کوو. دريد وويل چې: دا داسې جګړه ده چې نه پوره ونډه پکې لرم او نه پوره ورنه بيل يم بيا يې دا شعر ووايه:

يا ليتني فيها جذع	اخب فيها و اضع
اقود وطفاء الدمع	كانها شاة صدع

[کاشکې زه پدې ورځ ځوان وای، بريد، حمله او منډه تره مې کولی، هغه آس مې ځغلولی چې د متوسط يا برابر پسه په شان اوږده ويښتان لري.]

د دښمن جاسوسان

په همدې وخت کې هغه جاسوسان هم بیرته راورسیدل کوم چې مالک د مسلمانانو د حالاتو معلومولو پخاطر لیږلي وو. هغوی په ډیر بد حالت کې راغلي وو، ټوټې ټوټې وو، روحیات یې لویدلي وو، مالک ورته وویل: خوار شئ دا څه دربانده شوي؟ هغوی ورته وویل: مونږ ولیدل چې سپین سپین خلک په تور بخونو آسونو سپاره دي، ددې منظر په لیدو سره له واکه ووتلو نور ټینګ نه شوو او پدې حالت ګرفتار شو.

د رسول الله (ﷺ) استخبارات

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دښمن څواکونو له تحرکاتو نه خبر شو، ابو حدرد اسلمي ته یې وظیفه ورکړه چې لاړ شي د دښمن په مینځ کې ځای ونیسي او مکمل احوال یې راوړي.

رسول الله (ﷺ) د حنین په لور

د آتم هجري کال د شوال په شپږمه د شنبې په ورځ مکې ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ په نولسمه ورځ، اسلامي لښکر چې شمیره یې دولس زره تنه وه له مکې نه د حنین په لور روان شو. په اسلامي لښکر کې لس زره هغه مسلمانان وو چې د مکې په فتحه کې یې برخه درلوده او پاتې دوه زره نور د مکې خلک وو چې زیاتره یې تازه په اسلام مشرف شوي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عتاب بن اسید په مکه کې خلیفه وټاکه، له صفوان بن امیه نه یې چې لا مشرک ؤ سل زغرې عاریت واخیستلې او روان شو.

د شپې له خوا یو سپور راغی خبر یې راوړ چې: زه فلانۍ غره ته تللی وم، ومې لیدل چې هوازن قبیله ټوله له اولادونو، ښځو او مالونو سره راوتلې ده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تبسم وکړ او ویې فرمایل: (**تلك غنيمة المسلمين غدًا إن شاء اللّه**). ان شاء الله سبا ته به دا ټول شیان د مسلمانانو له خوا ولجه نیول کیږي. په همغه شپه انس بن ابي مرثد غنوي[1] په رضا کارانه توګه پیره کوله.

---

[1]. سنن ابي داود و شرحه عون المعبود ۲/ ۳۱۷

مسلمانانو د لارې په اوږدو کې يوه لويه شنه ونه وليدله چې ذات انواط بلل کېدله. عربانو به په هغې باندې خپلې وسلې را ځړولې او هملته به يې ذبحه کوله او څه وخت به ورسره پاتې کېدل. له مسلمانانو نه هم ځينو وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته هم لکه د مشرکينو په شان يوه ذات انواط جوړه کړه! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**اللّه أكبر، قلتم والذي نفس محمد بيده كما قال قوم موسي: اجعل لنا إلها كما لهم آلهة، قال: إنكم قوم تجهلون، إنها السَّنَنُ، لتركبن سُنَنَ من كان قبلكم**)[1].

الله اکبر، تاسې خو داسې خبره وکړه لکه څرنګه چې د موسی قوم موسی (عليه السلام) ته کړې وه. ورته ويلي يې وو، مونږ ته هم د دوی د خدايانو په شان خدای جوړ کړه! په ځواب کې موسی (عليه السلام) ورته ويلي وو چې تاسې نه پوهېږئ، رښتيا ده چې دا هماغه طريقه ده تاسې به حتما د پخوانيو قومونو لارې او طريقې تعقيبوئ.
ځينو مسلمانانو چې د لښکر دا دومره زيات شمير ليدلی و؛ نو ويل يې نن خو به بالکل ماتې ونه خورو، خو دا خبره په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډيره سخته تمامه شوې وه.

اسلامي لښکر تر غلچکي بريد لاندې

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښکر د چارشنبې په شپه د شوال په لسمه حنين ته ورسيد. خو مالک بن عوف له مسلمانانو نه مخکې هلته رسيدلی و، خپل عسکر يې د درې په مهمو ځايونو، لارو او تنګيو کې ځای په ځای کړي وو، امر يې ورته کړی و چې دې ځای ته د مسلمانانو په رسيدو سره سم بايد بريد ورباندې وشي او په غشو وويشتل شي.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سهار وختي خپل لښکر تيار کړ، جنډې او بيرغونه يې وترل په مسلمانانو يې وويشل، او په دره کې مخ په وړاندې روان شول. په همدې وخت کې په کمين کې ناست دښمن د غشو باران پرې جوړ کړ، سخته حمله يې وربادې وکړه، مسلمانان مجبور شول شا تګ وکړي، خو منظم شاتګ نه، بلکه ماتې وربادې ګډه شوه هر چا خپله مخه ونيوه، يو په بل خبر نه و، ابو سفيان

[1] . ٢- الترمذي.

چې نوی مسلمان شوی ؤ ددې حالت په لیدو سره وویل اوس یې والله که څوک په سره بحیره کې هم راټینګ کړای شي!
جبله یا کلده چې د جنید زوی ؤ وویل: خبردار! دا دی نن جادو او سحر باطل او مات شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ښي طرف ته مخ واړاوه او فرمایل یې: (**هَلُمُّوا إلى أيها الناس، أنا رسول الله، أنا محمد بن عبد اللّه**) اې خلکو! زما خوا ته راشئ، زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یم، زه محمد بن عبدالله یم. پدې شیبو کې یوازې کم شمیره مهاجرین او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کورنۍ غړي ورسره پاتې وو. همدلته یو ځل بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بې مثله غیرت او میړانه په اثبات ورسیدله په پوره جرات او شجاعت سره یې مقابله کوله او فرمایل به یې: (**أنـــــا النبي لا كَذِبْ ** أنا ابــن عبد المطلب**) زه رېښتونی پیغمبر یم، زه د عبدالمطلب زوی یم.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غره په شان ولاړ ؤ ابو سفیان بن حارث یې د قاطرې واګې نیولې وې، عباس (رضي الله عنه) یې رکاب ته ولاړ ؤ د جګړې په همدې سختو لحظاتو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راکوز شو او له خپل رب نه یې د برې سوال وکړ، ویې ویل: (**اللّهم أنزل نصرك**). یا ربه! برې راکړې، نصرت را په برخه کړې!

مسلمانان بیرته راګرځي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل تره عباس (رضي الله عنه) ته چې ښه لوړ غږ یې درلود امر وکړ چې خلکو ته چیغه وکړي. عباس (رضي الله عنه) وایي: ما په لوړ آواز غږ وکړ: چیرته دي د بیعه الرضوان یاران؟ وایي: ددې آواز په اوریده سره هغوی داسې را تاو شول او دومره په بیړه راغلل لکه چې غوا پخپل خوسي پسې ورځي، ټولو وویل: لبیک، لبیک[1]. ځینو به کوشش کاوه چې د خپل اوښ مخه راواړوي خو نه به یې شوای کولی، نو له اوښ نه به راکوزیده، هغه به یې پرېښود، له خپلې زغرې او تورې سره به د آواز په لور راته، پدې ترتیب سره تقریبا سل تنه راټول شول او په دښمن یې ورودانګل.

[1] .صحیح مسلم ۲/۱۰۰.

بیایې انصارو ته بلنه ورکړه، غږ یې وکړ اې انصارو! اې انصارو! بیا یې یوه یوه قبیله یادوله پدې ترتیب سره خبره بني حارث بن خزرج ته ورسیده.
مسلمانان ټول یو په بل پسې راتلل، ټول ګروپ ګروپ بیرته د جګړې میدان ته راغلل، سخته جګړه پیل شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د جګړې حالت ولید ویې فرمایل:
(الآن حَمِيَ الوَطِيسُ) اوس د جګړې تنور ګرم شو.
بیا یې یو موټی خاورې واخیستلې او د مشرکانو پر مخونو یې وروشیندلې او ویې فرمایل (شاهت الوجوه) [بد دې وي دا مخونه.] دا خاورې د مشرکینو په سترګو کې ولویدلې د ټولو سترګې ډکې شوې او په همدې ډول ورو ورو د کفر په لښکر کې ماتې ګډه شوه او د مقابلې توان یې له لاسه ورکړ.

د دښمن ماتې

د همدې یو موټي خاورو له شیندلو نه لږ وروسته په دښمنانو کې ماتې ګډه شوه، یوازې له ثقیف قبیلې نه ۷۰ تنه ووژل شول. مسلمانانو د هغوی مال، وسله، اهل اولاد ټول غنیمت کړل.
دې حالت ته الله تعالی داسې اشاره فرمایي:
((لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئاً وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ (٢٥) ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُوداً لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ)) (التوبة: ٢٥ – ٢٦)
[الله تعالی له تاسې سره په ډیرو ځایونو کې مدد کړیدی، او خصوصا د حنین په ورځ چې غره کړی تاسې ډیروالي ستاسې، دغه ډیروالي ستاسې هیڅ درد دوا نه کړ، له ویرې نه دا ارته ځمکه دربانديې تنګه شوه، بیا مو شا کړه دښمن ته بیا الله خپل تسکین نازل کړ پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مؤمنانو باندې، او داسې لښکرې یې راولیږلې چې نه وې لیدلې تاسې او کافرانو ته یې عذاب او جزا ورکړه، د کافرانو سزا همدا ده.]

مسلمانان په دښمنانو پسې

دښمن ماتې وخوړه، ځينې يې طائف، نور يې نخله او يوه ډله يې اوطاس ته وتښتېدل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابو عامر اشعري د يوه ګروپ په مشرۍ اوطاس ته ولېږه. هلته څه کمه جګړه وشوه مشرکينو بيا ماتې وخوړه، خو ابو عامر (رضي الله عنه) هم په شهادت ورسيد.

د سپرو مسلمانانو يو بل ګروپ په هغو مشرکينو پسې ورغی چې نخلې ته تښتېدلي وو. هلته ربيعه بن رفيع هغه زوړ درید بن صمه وواژه. زيات شمير مشرکان طائف ته وتښتېدل چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غنيمتونو له ټولولو وروسته هلته ورپسې ورغی.

غنيمتونه يا ولجې

ددې غزا ولجې ډېرې زياتې وې، پدې ولجو کې ۶۰۰۰ اسيرانې (وينځې) ۲۴۰۰۰ اوښان، له څلويښت زرو نه زيات پسونه، ۴۰۰۰ اوقيه نقره يا سپين زر(اوقيه هغه وخت د زرو د اندازې يو مقياس وُ چې تقريبا له ۷ مثقالو سره برابره ده) چې ټول ۱۶۰ زره درهم کيدل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټول غنيمتونه په جعرانه کې راټول شي، مسعود بن عمرو غفاري ته يې وظيفه ورکړه چې د هغې ساتنه وکړي، او د طائف له غزا نه مخکې يې د ويشلو حکم نه وکړی.

د اسيرو ښځو په ډله کې شيماء بنت حارث السعديه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي خور کيدله هم وه کله چې هغه راوستل شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل چادر ورته وغوړاوه، شيماء ورباندې کيناستله، نيکي يې ورسره وکړه او خپل قوم ته يې ولېږله.

د طائف غزا

د طائف غزا په حقيقت کې د حنين د غزا ادامه ده، ځکه د هوازن او ثقيف ماتې خوړلې لښکرې له خپل قوماندان مالک بن عوف نضري سره يو ځای لاړې، او ټول په طائف کې ميشته شول، هملته يې په کلاګانو کې ځايونه ونيول. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې په جعرانه کې د ولجو له ټولولو نه فارغ شو د همدې آتم کال په شوال مياشت کې د طائف په لور وخوځيد.

خالد (رضي الله عنه) يې له زرو مخکښانو سره مخکې وليږه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم ورپسې روان شو له نخله يماني، قرن المنازل ورپسې له ليه نه تير شو، هلته د مالک يوه کلا وه هغه يې ړنګه کړه، مخکې لاړ طائف ته له رسيدو سره سم يې د طائف کلا محاصره کړه، نژدې يې سنګر ورته ونيو. ددغه کلابندۍموده لنډه نه وه. مسلم له انس (رضي الله عنه) نه په روايت سره دا موده څلويښت (۴۰) ورځې ښودلې ده، خو سيرت ليکونکو دغه موده د رواياتو په خلاف سره شل ورځې، يا ۱۸ ورځې او يا ۱۵ ورځې ښودلې ده.[١]

د محاصرې په دوران کې دواړو خواوو يو پر بل د تيرو او غشو وارونه کول، په لومړي سر کې مسلمانان د محاصره شويو کفارو له خوا د غشو تر سخت بريد لاندې راغلل. يو شمير ورنه ټپيان او ۱۲ تنه شهيدان شول، په پای کې مجبور شول خپل سنګر بدل کړي او په هغه ځای کې يې نوې قرارګاه جوړه کړه چيرته چې اوس د طائف جومات دی.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) منجنيق يا د هغه وخت توپ نصب کړ په مشرکينو يې ګوزارونه وکړل، کلا درز وکړ، او څو تنو مسلمانانو د هغه وخت له ټانک نه په استفادې سره له همدې درز نه کلا ته د ننوتلو هڅه وکړه ترڅو اور ورته کړي، خو کفارو په اور سرې شوې اوسپنې پرې واچولې، هغوی له ټانګونو نه راووتل او کفارو په غشو سره څو تنه ورنه په شهادت ورسول.[٢]

---

(1). فتح الباري ۴۵/۸ .

(2). د هغه وخت ټانک د اوسني وخت د ټانک په شان نه و، بلکه دا به له لرګي نه جوړېده خلک به پکې ننوتل، بيا به د کلا بيخ ته ورتېيل وهل کيده چې هلته پداسې حال کې چې پکې ناست کسان ديوال سوری کړي او يا له شته سوريو نه کلا ته د ننه شي.

پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نوي جنګي تاکتیک نه کار واخیست او داسې اقدام یې وکړ چې کفار دې ته اړ باسي تسلیم شي. پدې لړ کې یې د هغوی د انګورو د ونو او تاکونو قطع کولو او سیځلو امر وکړ، تاکونه پرې او وسوځول شول، همدا وه چې ثقیف غوښتنه وکړه چې د خدای پخاطر او د خپلوۍ په اساس دغه سلسله نوره بنده کړئ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی غوښتنه ومنله. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا آواز وشو هر غلام چې له کلا نه راووزي او زمونږ لوري ته راشي هغه آزاد دی. پدې اعلان پسې ۲۳ تنه راغلل[1]. پدې ډله کې یو هم ابوبکره ؤ، هغه د طائف له کلا نه راکوز شوی ؤ، او د لاندې د یوه څاه په څرخ باندې ناست ؤ پښې. یې څوړندې کړې وې، له همدې امله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابو بکره نوم ورباندې کیښود. دا ټول غلامان یې آزاد کړل، هر یو یې یوه یوه مسلمان ته وسپاره تر څو د دوی څرخ و خوراک ورکړي، پدې کار سره کفار په غوسه شول، او دا ډیر سخت ورباندې تمام شو. محاصره اوږده شوه، د کلا فتحه کول سخت او مشکل ؤ، د کفارو په غشو او سرو شویو اوسپنو سره یو شمیر مسلمانان زخمیان او شهیدان شول، په کلا کې د ننه له کفارو سره د یوه کال آذوقه هم وه، له بیرون نه هم لاره موندل ورته ګران و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نوفل بن معاویه سره مشوره وکړه، نوفل ورته وویل: هغوی لکه ګیدړې په غارونو کې د ننه دي، که همدلته انتظار وباسې نو وبه یې نیسې، او که خوشي یې کړې نو زیان نه شي در رسولئ. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د محاصرې پای ته رسولو فیصله وکړه، عمر (رضي الله عنه) ته یې امر وکړ چې خلکو ته غږ وکړي چې: ((ان شاء الله سبا به روانیږو)). دا اعلان مسلمانانو ته عجیب ښکاره شو، سخت ورباندې تمام شو، ویې ویل: څو به خو مخکې لدینه چې دا کلا فتحه کړو!! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**اغدوا علی القتال**).څئ، سبا هم جنګ وکړئ.

مسلمانان سهار جنګ ته لاړل، یو شمیر ورنه ټپیان شول. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله اعلان وکړ: (**إنا قافلون غداً إن شاء اللّه**).[ان شاء الله سبا به ستنیږو] مسلمانان دا ځل خوښ شول او ټول روان شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تبسم کاوه، او کله یې چې کوچ کاوه امر یې وکړ چې داسې وایې :

---

[1] . بخاري۲/۶۲۰ .

(آیبون تائبون عابدون، لربنا حامدون). یعنې په داسې حال کې بیرته ځو چې توبه ګار یوو، عبادت کوونکي او د خپل رب ثنا ویونکي یوو. چا عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ثقیف ته ښیرې وفرمایه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (اللّهم اهد ثقیفا، وائت بهـم). اې ربه ثقیف ته هدایت وکړې، او زما حضور ته يې راولې.

په جعرانه کې د ولجو ویشل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه ستون شو او څه د پاسه لس ورځې په جعرانه کې پاتې شو، غنیمت شوي مالونه يې نه ویشل انتظار يې یوست چې کیدای شي د هوازن نمایندګان راشي او خپل مالونه بیرته ور وسپاري، خو څوک را معلوم نه شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غنیمتونو ویشل پیل کړل، تر څو د مکې مشران د قبایلو سرداران او نور مخور چې ډیر حریص وو، پدې مالونو سره خوښ چوپ او قانع کړي. لومړی يې هغو کسانو ته چې نوي مسلمان شوي وو او ددې ضرورت لیدل کیده چې زړونه يې راجلب شي، تشویق او ترغیب شي، ښه برخه ورکړه ، دې ډول خلکو ته مؤلفت القلوب ویل کیږي، همدوی ته يې له نورو نه مخکې ښه لویه برخه وربیله کړه.

ابو سفیان ته يې څلویښت اوقیې نقره (سپین زر) او سل اوښان ورکړل، خو لدې سره هم ابو سفیان وویل: زوی مې یزید؟ یعنې زوی ته مې هم برخه ورکړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې زوی ته هم همدومره برخه ورکړه. ابو سفیان بیا وویل: هغه بل زوی مې معاویه؟ هغه ته هم څه ورکړه! هغه ته يې همدومره برخه ورکړه. وروسته يې حکیم بن حزام ته سل اوښان ورکړل، هغه د نورې برخې سوال وکړ، نور هم همدومره اوښان ورکړل شول. صفوان بن امیه ته يې هم درې ځله سل، سل، اوښان یعنې ټول ۳۰۰ اوښان ورکړل. دا په شفاء نومې کتاب کې راغلي[1].

او حارث بن کلده ته يې هم سل اوښان ورکړل، همدا راز د قریشو او نورو قبایلو سردارانو ته يې سل، سل اوښان ورکړل، نورو ته يې پنځوس، پنځوس اوښان، وروسته څلویښت، څلویښت اوښان ورکول، خلکو به ویل محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دومره بخشش ورکوي لکه چې له فقر نه بالکل ویره نلري.

په همدې وخت کې کوچیانو یو ځل چور جوړ کړ، په رسول الله (صلی الله علیه و اله و

[1]. الشفاء بتعریف حقوق المصطفی للقاضي عیاض ۸٦/۱.

صحبه و سلم) ورتهول شول هر يوه مال ورنه غوښت، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مجبور شو د يوى ونې خوا ته ودريد، چادر يې په زور ورنه كش شو، ويې فرمايل: (أيها الناس، ردوا علي ردائي، فو الذي نفسي بيده لو كـان عنـدي عدد شجر تهامة نعماً لقسمته عليكم، ثم ما ألفيتموني بخيلاً ولا جباناً ولا كـذاباً).

[اې خلكو! چادر مې پرېږدئ، چادر مې راكړئ، قسم په هغه ذات چې زما مرګ او ژوند يې په لاس كې دى، كه د تهامې د ونو په اندازه څاروي م ې لرلئ ټول به مې درباندې ويشلي واى، بله دا چې تاسې خو زه كله هم بخيل، ډارن او دروغجن نه يم ليدلئ.]

ورپسې د خپلې اوښې خوا ته ودريد، له بوكام نه يې يو ويښته راويوست په ګوتو كې يې نيولى و فرمايل يې:(أيها الناس، واللّه مالي من فيئكم ولا هذه الوبرة إلا الخمس، والخمس مردود عليكم).

[اې خلكو! په خداى قسم كه مې لدې غنيمتونو نه ددې ويښته په اندازه هم څه شى اخيستي وي، يوازې خمس (پنځمه برخه) زما حق ده، ګورئ چې هغه هم بيرته تاسې ته دركول كيږي.]
مؤلفه القلوب ته لدې لويو لويو برخو وركولو نه وروسته يې زيد بن ثابت ته امر وكړ چې غنيمتونه او خلک را حاضر كړي، ټول مالونه يې وويشل، چې هر پلي كس ته څلور اوښان، څلويښت پسونه ورسيدل، د سپرو برخه دوولس اوښان او ۱۲۰ پسونه وو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ډيره حكيمانه توګه دا مالونه وويشل، ځكه ډير داسې كسان شته چې د خيټې له لارې اسلام ته راوستل كيدى شي، يعنې له مادي لارو نه د حق په لور رابلل كيدى شي، لدې ډول كسانو سره عقل او منطق كارنه كوي، لومړى به يې خيټه ور ډكوې بيا به يې حق ته رابولې، دا كسان هغو څارويو ته پاتې كيږي چې په شنو وښو يا شفتلې سره يې په لاره بوولى شې، دا ډله انسانان هم همداسې مادي تشويقونو او اسبابو ته ضرورت لري تر څو ورو ورو له اسلام سره الفت او مينه پيدا كړي او په حق اعتراف وكړي.(۱)

---

(1). فقه السيره ص ۲۹۸ – ۲۹۹ .

د رسول الله (ﷺ)لدې ویش نه د انصاروخفګان

په پیل کې اصحاب (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې حکیمانه ویش او مدبرانه سیاست په راز او ګټو پوه نه شول ددې ویش تر شا پټ اهداف یې درک نه شوای کړی، نو همدا وه چې ځینې اعتراضونه او انتقادات راولاړ شول. پدې ویش کې انصارو د زیات تاوان احساس کاوه، ځکه هغوی ته د حنین له بخششونو نه هیڅ ونه رسیدل. دوی خو هغه کسان وو چې د سختۍ او ماتې په وخت غرېږې وشو او دوی په ډېره بېړه دجګړې ډګر ته راودانګل، جهاد یې کاوه او له رسول (صلی الله علیه وسلم) نه کلکه دفاع وکړه. او د همدوی دمقاومت له برکته ماتې په برې بدله شوه، خو اوس چې د ولجو د ویشلو وخت شو د همغو فراریانو او له جګړې نه په شا شویو کسانو لاسونه ډک دي، ډېر بخششونه ورکړل شول، خو دوی (انصارو) ته هیڅ هم په برخه ونه رسیدل.(۲) دا تصور ددې سبب شو چې ناراضه شي.

ابن اسحاق له ابو سعید خدري (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا بخششونه په قریشو او نورو عربي قبیلو وویشل، او انصارو ته یې هیڅ برخه ورنکړه، دوی خفه شول او پدې هکله خبرې او پوښتنې راولاړې شوې. ځینو وویل: اوس خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل قوم سره یو ځای شو. سعد بن عباده (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی او عرض یې وکړ:یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستا لدې ویش نه انصار خفه شویدي، تا بخششونه خپل قوم ته ورکړل، نورو عربانو ته دې هم لویې برخې ورکړې، خو انصارو ته دې هیڅ ورنکړل! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل :

(**فأين أنت من ذلك يا سعد؟**) ستا څه نظر دی اې سعده! ده وویل: زه خو هم د همدې قوم یو غړی یم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**فاجمع لي قومك في هذه الحظيرة**). لاړ شه او خپل قوم دې پدې پنډ غالي کې را ته راغونډ کړه. سعد لاړ او انصار یې په یوه پنډ غالي کې راټول کړل، یو شمیر مهاجرین

---

(2). فقه السیره ص ۲۹۸_۲۹۹ .

هم راغلل هغوی ته يې اجازه ورکړه ورسره کيناستل، ورپسې نور راغلل، خو هغوی ته يې اجازه ورنکړه. کله چې ټول راغونډ شول، سعد ورغی او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې وويل چې انصار را ټول شويدي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشريف راووړ حمد او ثنا يې وويله بيايې وفرمايل: (**يا معشر الأنصار، ما قَالَةٌ بلغتني عنكم، وَجِدَةٌ وجدتموها على في أنفسكم؟ ألم آتكم ضلالاً فهداكم اللّه؟ وعالة فأغناكم اللّه؟ وأعداء فألف اللّه بين قلوبكم؟**) **قالوا: بلى، اللّه ورسوله أَمَنُّ وأَفْضَلُ** . اې انصارو! ستاسې يوه خبره راته رارسيدلې ده، لکه چې تاسې له ما خفه شوي ياستئ؟ آيا داسې نده چې زه تاسې ته پداسې حالت کې درغلم چې تاسې ګمراهان وئ الله تعالی هدايت درته وکړ، تاسې بې وسه وئ الله تعالی وس او دارايي در کړه، يو د بل دښمنان وئ الله تعالی سره دوستان کړئ؟ انصارو وويل هو همداسې ده، پر مونږ باندې د الله تعالی او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زياته مهرباني او کرم دی او لـه هر څه نـه راتـه غوره دي. بيا يې زياته کړه: (**ألا تجيبوني يا معشر الأنصار؟**) اې انصارو ولې ځواب نه را کوئ؟ دوی وويل: د څه ځواب در کړو يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)؟! پر مونږ د الله او رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لوی فضل شويدی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**أما واللّه لو شئتم لقلتم، فصَدَقْتُمْ ولصُدِّقْتُمْ: أتيتنا مُكَذَّبًا فصدقناك، ومخذولاً فنصرناك، وطريداً فآويناك، وعائلاً فآسَيْنَاك**).

قسم په الله که غواړئ چې ووايئ او که ووايئ رېښتوني به هم وئ، ووايئ چې يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! تـه مونږ تـه پداسې حالت کې راغلې چې خلکو دروغ در پورې تړل او مونږ دې تصديق وکړ، چا مرسته نه درسره کوله مونږ دې مدد وکړ، چا ځای نه درکاوه او مونږ ځای درکړ، محتاج وې مونږ دې مرسته وکړه. بيا يې زياته کړه: (**أوَجَدْتُمْ يا معشر الأنصار في أنفسكم في لَعَاعَةٍ من الدنيا تَألَّفْتُ بها قوماً ليُسْلِمُوا، ووَكَلْتُكم إلى إسلامكم؟ ألا ترضون يا معشر الأنصار أن يذهب الناس بالشاة والبعير، وترجعوا برسول اللّه صلى الله عليه**

وسلم إلى رحالكم؟ فوالذي نفس محمد بيده، لولا الهجرة لكنت امرأ من الأنصار، ولو سلك الناس شِعْبًا، وسلكت الأنصار شعباً لسلكت شعب الأنصار، اللّهم ارحم الأنصار، وأبناء الأنصار، وأبناء أبناء الأنصار). [اې انصارو د ناچيزې مادي متاع په سبب له ما خفه نه شئ. ما غوښتل پدې بې ارزښته متاع سره د خلکو زړونه واخلم تر څو اسلام راوړي ستاسې په اسلام ډاډه څرګند شوی. اې انصارو! آيا دا مو نده خوښه چې خلک له اوښانو او پسونو سره روان وي او تاسې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپلې مېنې ته ستانه شئ؟ قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په واک کې دی، که هجرت نه وی نو زه به له انصارو نه يو فرد وای، که ټول خلک په يوه لاره روان شي او انصار په بله زه به د انصارو په لاره ځم. اې الله ته په انصارو رحم وکړه، د انصارو په زامنو رحم وکړه او د انصارو په لمسيانو رحم وکړه.] پدې خبرو سره ټولو دومره وژړل چې ږيرې يې په اوښکو لمدې شوې، ټولو وويل: زمونږ لپاره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کافي دی، همدا عظيمه برخه راته بس ده. بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشريف يوړ. او دوی هم سره تيت شول[1].

د هوازن پلاوی

وروسته له هغې چې غنيمتونه وويشل شول، د هوازن قبيلې نمايندګان پداسې حال کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل چې په اسلام مشرف شوي وو. دوی ۱۴ کسان وو، مشر يې زهير بن صُرَد وُ، ابو بُرقان چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رضاعي تره کيده هم ورسره وُ. د نوموړي د نوم په هکله څه اختلاف شته ځينو يې نوم ابومروان او ابو ثروان هم بللی دی. هغوی له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه سوال وکړ چې احسان ورسره وکړي بنديان او مالونه يې بيرته ورکړي، او داسې خبرې يې وکړې چې د ټولو زړونه پرې وسوځيدل. ابن اسحاق وايي: پدې ډله کې نهه سرداران وو، چې اسلام يې راوړ، بيعت يې وکړ، بيا يې عرض وکړ: يا رسول الله (صلی الله علیه وسلم)! د تاسو له خوا په نيول شويو کسانو کې ميندې، خويندې، ترورياني(عمه ګانې او خاله ګانې دي،چې دا ټولې د قومونو ناموس او غيرت شميرل کيږي:

[1] . ابن هشام ۴۹۹/۲_۵۰۰. په بخاري کی هم ديته ورته روايت ذکر شويدی ۶۲۰/۲_۶۲۱.

فامنن علينا رسول الله في كــرم ** فإنــك المرء نرجــوه وننتظر

امنن على نسوة قد كنت ترضعها ** إذ فوك تملؤه من محضها الدرر

[يا رسول الله(عليه السلام) د خپل كرم له مخې پر مونږ منت كيږده، ته هسې شخصيت يې چې مونږ تمه او هيله درته لرو، پر هغو ميرمنو احسان وكړه چې تا يې شيدې خوړلې او رضاعي اړيكې ورسره لرې.]

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: : (**إن معي من تــرون، وإن أحب الحديث إلى أصدقه، فأبناؤكم ونساؤكم أحب إليكم أم أمــوالكم؟**) له ماسره خو دغه كسان شته چې تاسې يې وينئ، رښتيا خبرې ډيرې غوره گڼم، دا راته ووايئ چې خپل اولادونه او ښځې ډيرې درباندې گرانې دي او كه خپل مالونه؟ دوی وويل: مونږ هيڅ شی له خپل نسب،ا ولاد، حسب او شرف سره نه برابره وو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إذا صليت الغداة ــ أي صلاة الظهر ــ فقوموا فقولوا: إنا نستشفع برسول الله صلى الله عليــه وســلم إلى المــؤمنين، ونستشفع بالمؤمنين إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يرد إلينا سبينا**).كله مو چې د ماسپښين لمونځ ادا كړ پورته شئ او ووايئ چې مونږ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مسلمانانو ته او مسلمانان رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته شفيع ورانډې كوو چې زمونږ بنديان راته آزاد كړي. د ماسپښين لمونځ چې وشو، هغوی پورته شول او همدا خبرې يې وكړې، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: : (**أما ما كان لي ولبني عبد المطلــب فهــو لكــم، وسأسأل لكم النـــاس**).كوم شی چې په ما او بني مطلب پورې اړه لري هغه ټول ستاسې، او ستاسې لپاره له نورو خلكو نه همداسې غوښتنه كوم. مهاجرينو او انصارو وويل: له مونږ سره چې څه شيان شته هغه ټول د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دي، خو الأَقْرَع بن حابس وويل: زه او بنو تميم دا مالونه او شيان بيرته نه وركوو. عُيَيْنَة بن حِصْن هم وويل: زه او بنو فزاره هم دا كار نه كوو. عباس بن مِرْدَاس هم همدا ډول خبره وكړه ويې ويل: زه او بنو سُلَيْم هم دا شيان نه ستردوو، خو

بنو سليم وويل: زمونږ شيان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دي. عباس ورته وويل: تاسې زه توهين کړم. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إن هؤلاء القوم قد جاءوا مسلمين، وقد كنت استأنيت سَبْيَهُمْ، وقد خيرهم فلم يعدلوا بالأبناء والنساء شيئاً، فمن كان عنده منهن شيء فطابت نفسه بأن يرده فسبيل ذلك، ومن أحب أن يستمسك بحقه فليرد عليهم، وله بكل فريضة ست فرائض من أول ما يفيء الله علينا**). دا خلک پداسې وخت مونږ ته راغلي چې اسلام يې راوړيدی، ما خو د دوی د بنديانو په هکله څه انتظار هم ويوست اوس مې هم دوی ته اختيار ورکړ چې مالونه غواړي او که اولادونه، خو هغوی وويل هيڅ شی هم له خپلو اولادونو او ښځو سره نه برابروي، نو له چا سره چې د دوی اسير شته که خوښه يې وي هغه دې بيرته دوی ته ورکړي، او که څوک نه غواړي له خپل حق نه تير شي، نو غوره ورته دا ده چې اسير بيرته ورکړي زه به د دوی د هرې برخې په عوض کې له راتلونکي غنيمت نه شپږ برخې ورکړم. خلکو په ځواب کې وويل: مونږ ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوښه له هرڅه نه غوره ده، يعنې دده پخاطر ټول اسيران بيرته دوی ته ورکوو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إنا لا نعرف من رضي منكم ممن لم يرض، فارجعوا حتى يرفع إلينا عُرَفَاؤكم أمركم**). تاسې لاړ شئ تر څو ستاسې مشران او قومندانان ګزارش راکړي، ځکه اوس ما ته ستاسې راضي او ناراضي معلوم نه شو. بيا ټولو د هوازن قبيلې بنديان ځوانان وو که ماشومان او که ښځې ټول يې بيرته ورکړل، يوازې عيينه چې يوه زړه ښځه يې په برخه رسيدلې وه نه ورکوله، په پای کې يې له څه بحث نه وروسته هغه هم ورکړه. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هرې اسيرې ښځې ته يو يو جوړه قبطي جامې هم ورکړې.

عمره او مدينې ته ستنيدل

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په جعرانه کې د ولجو له ويش نه وروسته عمره ادا کړه او بيا يې مدينې منورې ته تشريف يووړ. عتاب بن اسيد يې په مکه مکرمه کې خپل خليفه وټاکه د کائناتو سردار د هجرت د اتم کال د ذي القعدې په ۲۴ مه بيرته مدينې ته ستون شو.

محمد غزالي وايي: د الله تعالی له لوري د څرګندې فتحې له پيرزوينې وروسته مدينې

ته د ستنیدلو او لدینه آته کاله وړاندې هجرت تر منځ څومره فاصله او څومره توپیر موجود دی؟! وګورئ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې مدینې ته هجرت کړی ؤ چې له مکې نه شړل شوی، تر تعقیب او څارنې لاندې ؤ، ګوښی ؤ، مسافر ؤ، د انس، الفت، ځای او ځای ګیر په لټه کې ؤ چې د مدینې اوسیدونکو ښه راغلاست ورته ووایه، دده راتګ یې نیکمرغي وبلله، ځای یې ورکړ، تود هرکلی یې ورته ووایه، اطاعت یې ورنه وکړ، ورته تسلیم شول، مرستې یې ورسره وکړې، له لارښوونو څخه یې ګټه پورته کړه، دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حضور او موجودیت په بدل کې یې د ډیرو دښمنۍ ته تن ورکړ، خو دا دی اوس آته کاله وروسته بیرته همغه مدینې ته چې مخکې بې پناه پکې لټوله پداسې حال کې روان دی چې مکه یې فتحه کړې، د جاهلیت واکمني یې نسکوره او غرور یې ورمات کړی، د کفر او شرک زور اوبه شوی، د جاهلیت غرور تر پښو لاندې شوی، همغه جاهل او ګمراه خلک په اسلام مشرف او عزتمن شوي، اسلام ورته له هر څه محترم او مقدم شوی، همدا وجه ده چې مخکینۍ ګناوې یې ورته ښنل شوې الله تعالی فرمایي:

((إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ)). (یوسف: ۹۰)

[ترجمه: چا چې تقوی او صبر وکړ نو الله تعالی د نیکو کارانو اجر نه ضایع کوي[1].]

---

[1] . فقه السیرة ۳۰۳. ددی غزواتو ـ دمکې فتحه، حنین او طائف ـ د تفصیل لپاره دا کتابونه وګورئ: زاد المعاد ۲/ ۱۲۰ تر ۲۰۱. اپن هشام ۲/۳۸۹ تر ۵۰۱. صحیح البخاري ۲/۲۱۲ تر ۲۲۲. فتح الباري ۸/۳ تر ۵۸.

د مکې له فتحې وروسته

پلاوي او سرایا

لدې اوږده او بریالي سفر څخه له راتګ نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ډیر پلاوي او وفدونه راغلل، همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مختلفو سیمو ته والیان، موظفین او بلونکي واستول. او د هغو قوتونو په خلاف یې عسکري اجرآت وکړل کوم چې اسلام ته یې سر نه ایښود، کبر یې کاوه او په واقعیت یې اعتراف نه کاوه، په لاندې کرښو کې لدې وضعې نه په لنډه توګه داسې یادونه کوو:

د زکات راټولونکي

مخکې مو وویل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د آتم هجري کال په وروستیو کې له مکې نه راستون شو، لږه موده وروسته د ۹ (نهم) هجري کال د محرم میاشت رابره شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لاندیني کسان مختلفو قبایلو ته ولیږل تر څو له هغوی نه د زکات مالونه راټول کړي:

۱- عیینه بن حصن بني تمیم قبیلې ته
۲- یزید بن حصین اسلم او غفار قبیلو ته.
۳- عباد بن بشر اشهلي سلیم او مزینه قبیلو ته.
۴- رافع بن مکیث جهینه قبیلې ته.
۵- عمرو بن العاص بني فزاره ته.
۶- ضحاک بن سفیان بني کلاب ته.
۷- بشیر بن سفیان بني کعب ته.
۸- ابن لتبیه ازدي بني ذبیان ته.
۹- مهاجر بن ابي امیه صنعاء ته. (نوموړی هملته وؤ چې اسود عنسي بغاوت او د نبوت دعوه وکړه).
۱۰- زیاد بن لبید حضر موت ته.
۱۱- عدي بن حاتم طيئ او بنو اسد ته.
۱۲- مالک بن نویره بني حنظله ته.
۱۳- زبر قان بن بدر د بني سعد یوی برخې ته.
۱۴- قیس بن عاصم د بني سعد بلې برخې ته.

۱۵- علاء بن حضرمي بحرين ته.
۱۶- علي بن ابي طالب نجران ته (د صدقې او جزيې را ټولولو لپاره).
دا كسان ټول د نهم هجري كال په محرم مياشت كې ندي استول شوي، بلكه ځيني يې لدې نيټې نه وروسته هغه وخت ليږل شويدي چې مربوط قبايل په اسلام مشرف شوي.
خو ددې عاملينو يا د زكات راټولونكو موظفينو د ليږلو پيل د نهم كال په محرم مياشت كې وؤ، دا هم د حديبيې تړون له مثبتو نتايجو څخه دی، او پدې دلالت كوي چې لدې تړون نه وروسته اسلام او مسلمانان ډير ځواكمن شويدي. د مكې له فتحې نه وروسته خو خلک ډله ډله په اسلام مشرف شوي او ډيرو خلكو د اسلام امر ته غاړه ايښې ده.

سرايا (جنگي گروپونه)

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) كه له يوې خوا مختلفو قبايلو ته زكات راټولونكي وليږل، له بلې خوا دا هم يو ضرورت وؤ چې بايد د عربي جزيرې امنيت په ځانگړې توگه د لارو ساتلو ته هم پاملرنه شوې وای. له همدې امله رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا لاندې سرايا (واړه جنگي گروپونه) يوې او بلې خوا ته واستول:

۱- د عيينه بن حصن فزاري سريه: د نهم هجري كال د محرم په مياشت كې يې د ۵۰ سپرو په مشرۍ بني تميم ته وليږه. پدې ډله كې له انصارو او مهاجرينو څخه هيڅوک نه وو. ددې سريې سبب دا وؤ چې بنو تميم ځيني كورنۍ له زكات وركولو نه منعې كـــولې، او د مسلمانانو په خلاف يې راپارولې. عيينه ورپسې ورغی، د شپې به يې مزل كاوه او د ورځې به يې كمين نيوه، تر څو ور ورسيد او په دښته كې يې حمله ورباندې وكړه هغوی وتښتيدل. عيينه وتوانيد يوولس سړي، يوويشت ښځې او ديرش ماشومان په اسارت ونيسي، هغوی يې له ځان سره مدينې ته راوستل، هلته يې د رملة بنت حارث په كور كې واچول. همدا وه چې د هغوی لس تنه مشران مدينې ته ورپسې راغلل د رسول (صلى الله عليه وسلم) دروازې ته ودريدل، چيغې يې وهلې اې محمده (صلى الله عليه وسلم)! زمونږ فرياد واوره! رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته تشريف راوړ، دوی له لمنې ونيو، خبرې يې ورسره پيل كړې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) څه وخت ورسره ولاړ وؤ، بيا يې تشريف يووړ د ماسپښين لمونځ يې ادا كړ او بيا په جومات كې كيناست. هغه خلک راغلل خپل څه وياړونه يې ياد كړل، خپل خطيب (ويAND) عطارد بن حاجب يې رامخې ته كړ هغه څه خبرې وكړې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اسلام خطيب (وياند) ثابت بن قيس بن شماس ته امر وكړ چې د دوی د وياند ځواب ووايي.

بیا د هغوی شاعر زبرقان بن بدر شعر ووایه مدح او ستاینه یې وکړه خپل ویاړونه یې یاد کړل، په ځواب کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شاعر حسان بن ثابت (رضي الله عنه) شعر ورته ووایه.
پدې پسې اقرع بن حابس وویل: بیشکه چې د دوی (مسلمانانو) ویاند زمونږ له ویاند نه غوره دی، او شاعر یې زمونږ له شاعر نه ډیر مخکې دی، آواز یې له مونږ نه لوړ او خبرې یې زمونږ له خبرو نه ډیرې درنې دي، دایې وویل بیا ټول په اسلام مشرف شول.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته ښې تحفې او سوغاتونه ورکړل، د دوی ښځې او اولادونه یې ورته وسپارل. سیرت لیکونکي عقیده لري چې دغه سریه د نهم هجري کال په محرم کې شویده، خو دا خبره د نقد او اعتراض وړ ده، ځکه لدې نه خو داسې څرګندیږي چې اقرع بن حابس لدې تاریخ نه مخکې اسلام ندی راوړی پداسې حال کې چې همدې اقرع خو د هوازن د اسیرانو د بیرته ورکولو په وخت کې ویلي و چې زه او بنو تمیم خپل بندیان بیرته نه ورکوو! دا ددې معنی لري چې باید اقرع له هوازن نه مخکې مسلمان شوی وي.

۲- د قطبه بن عامر سریه: د نهم هجري کال په صفر میاشت کې د خثعم یوې کورنۍ ته چې تربه ته نژدې (تباله) کې یې اړولي ؤ واستول شو. له قطبه سره شل کسان او لس اوښان وو چې په نوبت سره به پرې سپریدل. لاړل او پر هغوی یې برید وکړ، سخته جګړه ونښتله، دواړو خواوو ډیر تلفات ورکړل، قطبه له څو ملګرو سره یو ځای په شهادت ورسید، خو په پای کې مسلمانان پدې بریالي شول چې له کفارو نه څو ښځې په اسارت ونیسي، پسونه او اوښان ورنه غنیمت کړي.

۳- د ضحاک بن سفیان کلابي سریه: د نهم هجري کال د ربیع الاول په میاشت کې د کلاب قبیلې په لور. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ګروپ ددې پخاطر ولیږه تر څو کلاب قبیله اسلام ته راوبولي، خو هغوی اسلام و نه مانه او له مسلمانانو سره په جنګ شول، په پای کې یې ماتې وخوړه، د سر تلفات یې هم ورکړل، او مسلمانان بیرته ستانه شول.

۴- د علقمه بن مجزز مدلجي سریه: د نهم هجري کال په ربیع الآخر میاشت کې د جدې د ساحلي برخو په لور وه. له علقمه سره دری سوه جنګیالان وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وظیفه ورکړه چې د هغو حبشیانو مقابلې ته ورشي کوم چې په مکه او د جدې په شا و خوا ساحلی برخو کې د چور و چپاول لپاره

راتېول شوي وو. علقمه د بحر له لارې مخکې لاړ تر څو جزیرې ته ورسید ، حبشیان خبر شول او تېول وتښتیدل[1].

۵ – د علي بن ابي طالب سریه: د نهم هجري کال په ربیع الاول میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه ته وظیفه ورکړه چې لاړ شي او د طيئ قبیلې قلس نومی بت ویجاړ کړي. له ده سره (۱۵۰) تنه مجاهدین ملګري وو، چې سل اوښان او پنځوس آسان هم ورسره وو دوه بیرغونه چې یو لوی او رنګ یې سپین او بل وړوکی تور رنګی ؤ.
د سهار په وخت کې یې د حاتم پر کلي حمله وکړه، بت یې مات کړ، زیات شمیر پسونه او اوښان یې غنیمت کړل، زیات کسان یې بندیان کړل، د بندیانو په جمله کې د عدي بن حاتم خور هم وه. عدي پخپله شام ته وتښتید ، مسلمانانو د بت په خزانو کې دری تورې، دری زغرې او څه نور شیان وموندل، غنیمتونه یې سره وویشل، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) برخه یې ورنه جدا کړه، خو د حاتم کورنۍ یې و نه ویشله، کله چې مدینې ته ستانه شول د حاتم لور له رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نه د احسان سوال وکړ او ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه وسلم) پلار مې مړ شو ، ورونه مې ورک شول، سرپرست نه لرم، زه یوه زړه ښځه یم د چا خدمت نه شم کولی، احسان راباندې وکړه! رسول (صلی الله علیه وسلم) ورته وفرمایل: (**من وافدك؟**) سرپرست مو څوک دی؟ دې وویل: عدي بن حاتم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**الذي فر من الله ورســـوله؟**). هغه چې له الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې فرار کړیدی؟ دا ېې وویل او ورنه لاړ.

د عدي خور بله ورځ بیا همداسې عرض وکړ، دریمه ورځ یې بیا تکرار کړ، همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) احسان پرې وکړ، او هغه یې آزاده کړه. دلته یو صحابي چې په اغلب ګمان سره علي (رضي الله عنه) ؤ ورته وویل: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د ځان لپاره سورلۍ هم وغواړه! هغې د مرکب سوال وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرکب هم ورکړ. بیا د حاتم لور لاړه او شام ته ورسیده هلته یې خپل ورور عدي ته وویل. دې

[1]. فتح الباري ۵۹/۸.

شخص (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دومره احسان راباندې وکړ چې ستا پلار به هم نه وي راباندې کړی، ويريږې او که تمه ورته لرې کـه هـر څه وي حتماً به ورځې! هماغه وه چې عدي هم بې له امانه او بې ضمانته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه خپل کور ته بوته، هلته يې ورته وويل: ما يُفِرُّكَ؟ أيُفِرُّك أن تقول: (لا إله إلا اللّه؟ فهل تعلم من إله سوى اللّه؟) قال: لا. ثم تكلم ساعة ثم قال: (إنما تفر أن يقال: اللّه أكبر، فهل تعلم شيئاً أكبر من الله؟) قال: لا. قال: (فإن اليهود مغضوب عليهم، وإن النصاري ضالون). قال: فإني حَنِيف مسلم، فانبسط وجهه فرحاً، وأمر به فنزل عند رجل من الأنصار، وجعل يأتي النبي صلى الله عليه وسلم طرفي النهار.

ولې تښتيدلی وې، آيا د کلمې ((لا اله الا الله)) نه دې فرار کړی؟ آيا له الله پرته بل حق معبود پيژنې؟ عدي وويل: نه. بيا څه نورې خبرې وشوې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: آيا لدې تښتې چې وويل شي (الله اکبر). آيا له خدای نه پرته بل لوی او غوره څيز پيژنې؟ عدي وويل: نه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: په يهودو د خدای قهر شوی، او نصرانيان بې لارې شويدي. عدي وويل: زه يو ريښتونی مسلمان يم. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تندی له ډيرې خوشالۍ نه وغوړيده امر يې وکړ چې عدي ته دې د يوه انصاري په کور کې ځای ورکړل شي، پدې ترتيب سره به عدي سهار او ماښام د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر يده.[1]

ابن اسحاق روايت کوي چې عدي وايي: زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل کور کې کينولم راته ويې فرمايل: (إيه يا عدي بن حاتم، ألم تكن رَكُوسِيّا؟) قال: قلت: بلي، قال: قال: قلت: بلي. قال: قال: قلت أجل واللّه. قال: وعرفت أنه نبي مرسل، يعرف ما يُجْهَل.

ايگ عدي! آيا ته رکوسي (هغه وخت د نصرانيت او صائبيت تر منځ د مشرکانو يو

[1]. زاد المعاد ۲/ ۲۰۵

دريم مروج مذهب ؤ نه وې؟ ما وويل: هو. ده وفرمايل: (**أو لم تكن تسير في قومك بالمِرْبَاع؟**).آيا د غنيمت څلورمه برخه به دې نه اخيستله؟ وايي: ورته ومې ويل: هو. راته ويې فرمايل: (**فإن ذلك لم يحل لك في دينك**). پداسې حال کې چې دې کار ستا په دين کې جواز نه درلود. ما ورته وويل: هو، په خدای قسم چې همداسې ده. عدي زياتوي: همدلته پوه شوم چې دا د الله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی، ځکه له داسې څه نه معلومات لري چې ورته ويل شوي ندي[1].

احمد روايت کوي وايي چې: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**يا عدي، أسلم تسلم**). يا عدي! مسلمان شه تر څو په امن شې. عدي ورته وايي: زه خو دين لرم. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**أنا أعلم بدينك منك**). زه ستا د دين په هکله له تا نه ډير معلومات لرم. عدي وايي: ته زما د دين په هکله له ما نه ډير معلومات لرې؟ ويې فرمايل: (**نعم، ألست من الركوسية، وأنت تأكل مرباع قومك؟**). هو. آيا ته رکوسي نه يې؟ بيا يې راته وفرمايل: آيا د خپل قوم د غنيمت څلورمه برخه به دې نه خوړله؟ ما وويل : هو. همداسې ده. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**فإن هذا لا يحل لك في دينك**). ستا په دين کې خو دا کار جواز نلري. عدي وايي چې دا خبره يې وفرمايله نو ورته تسليم شوم[2].

بخاري هم له عدي نه په روايت سره وايي: **قال: بينا أنا عند النبي صلى الله عليه وسلم إذ أتاه رجل فشكا إليه الفاقة، ثم أتاه آخر فشكا إليه قطع السبيل، فقال: (يا عدي، هل رأيت الحيرة؟ فإن طالت بك حياة فلترين الظعينة ترتحل من الحيرة حتى تطوف بالكعبة، لا تخاف أحداً إلا اللّه، ولئن طالت بك حياة لتفتحن كنوز كسري، ولئن طالت بك حياة لترين الرجل يخرج ملء كفه من ذهب أو فضة، ويطلب من يقبله فلا يجد أحداً يقبله منه...) الحديث وفي آخره: قال عدي: فرأيت الظعينة ترتحل من**

---

[1]. ابن هشام ۲/۵۸۱.
[2]. مسند الامام احمد.

الحيرة حتى تطوف بالكعبة لا تخاف إلا اللّه. وكنت فيمن افتتح كنوز كسري بن هرمز، ولئن طالت بكم حياة لترون ما قال النبي أبو القاسم صلى الله عليه وسلم: (يخرج ملء كفه[1]).

کله چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ناست وم، یو سړی راغی له لوږې نه یې شکایت وکړ، وروسته بل څوک راغی چې له غلو نه یې شکایت درلود. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: اې عدي! حیره دې لیدلې ده؟ که ژوندی وې و به یې وینې، یوه ښځه به له حیره نه راځي، د کعبې طواف به کوي، او له الله پرته به د بل هیچا ویره ورسره نه وي. که دې عمر یاري درسره وکړه نو د کسری خزانې به فتحه کړې او که عمر دې اوږد و نو و به ګورې چې خلک به طلا او یا نقره په لاس کې ګرزوي، پدې لټه کې به وي چې څوک فقیر پیدا کړي او خیرات ورکړي، خو داسې غریب به نه مومي چې دده خیرات واخلي. دا حدیث شریف ډیر اوږد دی چې په وروستۍ برخه کې یې راځي: عدي وایي: ما پخپلو سترګو یوه ښځه ولیدله چې له حیره نه راغلې او د کعبې طواف یې کاوه او له الله پرته د بل هیچا ویره ورسره نه وه. زیاتوي: همدارنګه زه د هغو کسانو په ډله کې شامل وم چې د کسری بن هرمز خزانې مو فتحه کړې، که تاسو ژوندی وئ حتماً به همداسې حالت وګورئ لکه څرنګه چې ابو القاسم محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي چې غني به پداسې حال کې چې لاس به یې له طلا او نقرې ډک وي، غریب به لټوي چې خیرات ورکړي، خو فقیر به نه مومي.

[1] . صحیح البخاري، مشكاة المصابیح ٥٢٤/٢ ته دی مراجعه وشي.

د تبوک غزا

۹ هجري کال د رجب میاشت

د مکې فتحه ډېره لویه کارنامه او د حق او باطل تر منځ پرېکنده غزا وه. لدې سوبې نه وروسته مشرکینو ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په رسالت کې د شک ځای پاتې نه شو، د تاریخ مسیر بدلون وموند، خلک ډلې ډلې په اسلام مشرف شول. مخکې مو ولیدل چې څومره وفدونه او نمایندګان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شول، او دا به هم وګورو چې په حجه الوداع کې د مسلمانانو شمیره څو ته لوړېږي، دا ټول د مکې د فتحې له برکته. پدې ترتیب سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حکومت داخلي ستونزې حل شوې، نور مسلمانانو دا فرصت درلود چې په پوره ډاډ سره د الله د دین زده کړه او تبلیغ وکړي او خلکو ته اسلام ورسوي.

ددې غزا سبب

مسلمانانو په جزیره کې د ننه مشکلات نه درلودل، خو دغه وخت بې موجبه د رومیانو له مخالفت او تهدید سره مخ شول، رومیان د هغه وخت زبر ځواک ؤ.
په تیرو پاڼو کې مو ولوستل چې د بصرى والي ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قاصد حارث بن عمیر ازدي (رضي الله عنه) د شرحبیل بن عمرو غساني له خوا په شهادت ورسید او همدا د تیري پیل و. د همدې تیري په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د زید بن حارثه (رضي الله عنه) په مشرى یو لښکر ولیږه چې په موته کې له رومیانو سره ونښت، سخته جګړه یې وکړه خو ویې نه شوای کولی له خپل ظالم او کبرجن دښمن نه پوره انتقام واخلي. خو د لیرو او نژدې عربانو پر زړونو یې ډېره غوره اغیزه وکړه. د روم مشر قیصر دیته متوجه و، او پدې پوهیده چې د جګړې پایله څومره د مسلمانانو په ګټه وه او له مسلمانانو سره یې د ځینو عربي قبایلو هم غړې او له روم نه د استقلال هڅې له پامه نه وې اچولې. او په رښتیا سره چې دا هغه خطر و چې ګام په ګام د روم پولو ته ورنژدې کیده، له عربو سره

ګاونډ کې د شام پولې يې تهديدولې.

همدې ته په توجه سره قيصر تصميم ونيو چې بايد مخکې لدينه چې مسلمانان په نه ماتيدونکي ځواک او خطر بدل شي، او مخکې لدينه چې د روم په خوا کې پرتو عربي برخو کې پاڅونونه او انقلابونه پيل شي بايد د اسلامي دولت جرړې له بيخه وايستل او د مسلمانانو ځواک اوبه شي.

له همدې کبله له موته جګړې نه وروسته پوره يو کال قيصر د جنګ تياري نيوله، له روميانو او تر خپل کنټرول لاندې عربانو لکه آل غسان او نورو نه يې لوی لښکر جوړ کړ، او د فيصله کوونکي جنګ ټول وسايل يې برابر کړل.

د روميانو د تيارۍ خبر په مدينه کې

مدينې ته دا خبرونه رارسيدل چې روميانو له مسلمانانو سره د پريکنده جګړې تياري نيولې ده. په مدينه کې د ننه له مسلمانانو سره تشويشونه پيدا شوي وو، حتی چې د يوه پردي او نا آشنا آواز په اوريدو سره به ډيرو داسې تصور کاوه چې ګويا روميانو پر مدينه بريد وکړ.

ددې حالت اندازه له هغه حالت نه ښه څرګنديدای شي چې عمر (رضي الله عنه) ورسره مخ شويدی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په نهم هجري کال کې له خپلو بيبيانو سره ايلاء وکړه، (ايلاء ديته وايي چې څوک قسم وکړي چې زه به له خپلې ښځې سره جماع نه کوم نه به ورسره يوځای کيږم، که دا موده له څلورو مياشتو نه کمه وي پروا نلري يعنې له څلور مياشتو نه مخکې هر وخت کولی شي له خپلې ښځې سره يو ځای شي خو د قسم کفاره به ورکوي، او که څلور مياشتې تيرې شوې او نومړې خپلې ښځې ته ورنژدې نه شو نو بيا به قاضي او محکمه مداخله کوي چې هغه دې يا ښځې ته رجوع وکړي يا دې طلاق ورکړي).

د يو شمير اصحابو (رضي الله عنهم) په رايه د څلورو مياشتو له تيريدو وروسته طلاق واقع کيږي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په همدې کال له خپلو ميرمنو نه خفه شوی او يوه مياشت يې ايلاء وکړه، د خپل کور په بالاخانه کې اوسيده، په پيل کې مسلمانان (اصحاب) نه وو خبر، پدې حکم نه پوهيدل بلکه فکر يې کاوه لکه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلو ميرمنو ته طلاق ورکړيدی او پدې سره ټول له حده زيات خفه شوي وو.

عمر (رضي الله عنه) **دا کیسه داسې بیانوي:**

زما یو انصاري ملګری و، هغه به چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مجلس کې حاضریده او زه به نه وم، نو د مجلس احوال به یې ماته راوړ، او که به زه موجود وم او هغه به نه و بیا به ما د مبارک مجلس ګزارش ورکاوه. مونږ دواړو په یوه سیمه کې ژوند کاوه، په نوبت به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجلس ته حاضریدو د غسان قبیلې د یوه پاچا دا خبر هم راته رسیدلی و چې پر مدینه د حملې نیت لري، نو لدې پلوه ویریدو او تشویش راسره و. یوه ورځ ناڅاپي زما انصاري دوست راغی دروازه یې ووهله او غږ یې وکړ: خلاصه کړه، خلاصه کړه! عمر (رضي الله عنه) وایي: ما ورته وویل: څه چل دی؟ آیا غساني حمله وکړه؟ هغه راته وویل: نه لدینه هم لویه پیښه شویده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو میرمنو نه بیل شویدی... د حدیث تر پایه.[1]

په بل روایت کې راغلي چې عمر (رضي الله عنه) وایي: ما او انصاري دوست به خبرې سره کولې او ویل به مو چې غسانیان آسونه راته نعل کوي او د برید تیاري نیسي. ملګری مې یوه ورځ د خپل نوبت په اساس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجلس ته تللی و چې د شپې بیرته راغی دروازه یې په شدت سره وټکوله غږ یې وکړ چې عمر ویده دی؟ زه وویریدم فوراً ور ووتلم. هغه راته وویل: ډیره لویه پیښه شویده. ما ویل: څه دي؟ آیا غسانیان را ورسیدل؟ ویل یې نه، له دې نه هم لویه او مهمه پیښه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو میرمنو ته طلاق ورکړیدی.[2]

دا کیسه پخپله دا ښیي چې مسلمانانو د رومیانو له لوري څومره ویره او تشویش درلود. د رومیانو خطر او لدې طرفه متوجه تهدید دومره لوی و چې منافقان یو ځل بیا را ژوندي او امیدوار شوي وو، که څه هم د سر په سترګو یې لیدل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څومره بریالیتوبونه تر لاسه کړل، څومره قوت لري. د مسلمانانو همت او غیرت هم ورته ثابت و خو بیا هم پدې تمه وو چې کیدای شي رومیان حمله وکړي او مسلمانان نابود کړي. د مسلمانانو کمزوري او تباهي د دوی هیله وه، پدې وخت کې دوی خپل شوم هدف لنډ لیدلو او له همدې امله یې د شر

[1]. صحیح البخاري ۲/ ۷۳۰ .

[2]. صحیح البخاري ۱/ ۳۳۴ .

او توطئو یوه اډه جوړه کړه. د شر دغه اډه یې د جومات په نوم ونوموله چې په اسلامي تاریخ کې ورته مسجد الضرار ویل کیږي. منافقانو هیله درلوده له همدې مرکز نه په استفادې سره د مسلمانانو تر مینځ نفاق واچوي، همدا به د کفر او کفارو لپاره مرکز او اډه وي. دوی چې دا جومات جوړ کړ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې وغوښتل چې تشریف راوړي او لمونځ پکې ادا کړي، لدې کار نه یې هدف دا ؤ تر څو مسلمانان پرې وغولوي، او متوجه نه شي چې دوی دلته د اسلام په خلاف څه توطئې جوړوي. دوی لدې ځای نه د فساد او توطئې جوړونې مطمئنه او آرامه اډه جوړوله، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته لمونځ کول له غزا نه تر بیرته راتګ پورې وځنډاوه، ځکه پدې وخت کې غزا ته تیارۍ باندې مصروف ؤ. پدې ترتیب سره منافقان پخپل هدف کې ناکام شول، الله تعالی وشرمول، او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له غزا نه بیرته راستون شو د همدې مسجد د نړولو حکم یې وکړ، او مسجد وران شو.

د رومیانو او غسان قبیلې د تیارۍ خاص رپوټونه

دا و هغه حالت او خبرونه چې مسلمانان ورسره مخامخ وو، په همدې ډول حالاتو کې نبطیونو هغه چې له شام نه یې مدینې ته تیل یا غوړي راوړل خبر راوړ چې هرقل څلویښت زره کسیزه لښکر تیار کړیدی، مشر یې یو مخور رومي ټاکلی، لخم، جذام او نورې عربي قبیلې هم ورسره دي. د همدې لښکر لومړنی ټولګی (مقدمه) د بلقا سیمې ته رارسیدلې ده. پدې سره مسلمانان له لوی خطر او تهدید سره مواجه شول. یادونه باید وکړو چې نبطیان د اسماعیل (ع) د زوی نابت اولاده وه، یو وخت یې په شمالي حجاز کې ښه برم درلود، خو ورو ورو مخ په ځوړ لاړل او عادي سوداګران او بزګران شول.

حالات نور هم ترینګلي شول

حالات ډیر خراب او ترینګلي شول، د سختۍ او شدیدې ګرمۍ موسم ؤ. مسلمانان له نورو ستونزو علاوه د وچکالۍ، بې وسۍ او د سوارۍ لپاره د څارویو له کمبود سره لاس او ګریوان وو. بله دا چې میوې هم پخې شوې وې، د هر چا زړه دا غوښتل چې پخپل باغ کې تر سیوري لاندې وي پداسې وخت کې له کور نه وتل ډیر ګران و، ګرمي هم وه، لاره ډیره اوږده او سخته وه.

د رسول الله ﷺ پريکنده اقدام

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حالاتو او د شرايطو بدلون ته په ډېر دقت کتل، د پيښو اسباب او عواقب يې څېړل، باور يې درلود که په موجوده حالاتو کې له روميانو سره له جګړې نه ډډه وشي، سستي وشي، دښمن فرصت ومومي د اسلامي دولت له پولو نه تيرى وکړي د مدينې په لور مخکې راشي، دا به د مسلمانانو لپاره ډېرې ناوړې اغيزې ولري. جنګي ځواک، شهرت او حيثيت به يې صدمه ومومي، تشويشونه به راولاړ شي، او کيداى شي هغه مشرکان چې له حنين غزا نه وروسته د بشپړې نابودۍ په مورګه ولاړ وو بيرته ځانونه منظم کړي او هڅه وکړي چې بيا د ژوند او ځواک خاوندان شي. بل خطر دا وُ چې منافقانو هم پر مسلمانانو د پريکنده بريد لپاره مناسب فرصت لټاوه، د فاسق ابو عامر له لارې يې د روميانو له پاچا سره اړيکې ټينګې کړې وې. پلان يې جوړ کړى وُ چې د روميانو د حملې په صورت کې به دوى له شا نه پر مسلمانانو د تورې ګوزار کوي. او که داسې شوي واى نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) د اوږدو او سختو هلو ځلو، جنګونو او کوششونو نتيجه به اوبو وړې واى! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا ټول واقعيتونه درک کړي وُ، همدا وه چې له زياتو مشکلاتو سره سره يې له روميانو سره د دوى له پولو نه اخوا د جګړې او ټکر فيصله وکړه، امر يې وکړ چې بايد روميان فرصت و نه مومي د اسلامي حکومت د پولو او سرحدونو په لوري وړاندې تګ وکړي.

له روميانو سره د جګړې لپاره د تيارۍ امر

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل تصميم اصحابو (رضي الله عنهم) ته ورساوه، هغوى يې خبر کړل چې بايد له روميانو سره د جګړې تياري ونيسي. د مکې او شاوخوا نورو سيمو قبايلو ته يې هم د تيارۍ فرمان صادر کړ. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سنت او عادت داسې وُ چې د جګړې په وخت کې به يې خپله لاره او خپل هدف پټ ساته له توريې نه به يې کار اخيست پدې معنی که غوښتل به يې د شمال په لوري لاړشي نو اعلان به يې داسې کاوه چې جنوب ته ځي، او يا بر عکس، خو دا ځل ځرنګه چې شرايط ډېر سخت، تنګ او خطرناک وو نو په ځرګنده توګه يې اعلان وکړ چې له روميانو سره يې د جګړې پريکړه کړېده، ټول يې

خبر کړل تر څو د جګړې تيارئ ونيسي او جهاد ته يې تشويق کړل. په همدې ورځو کې د سوره برائت څو مبارک آيتونه نازل شول، چې مسلمانان هاند او جګړې ته هڅوي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو ته د الله په لار کې د مالي قربانۍ اهميت هم بيان کړ او ديته يې وهڅول چې هر يو د خدای په لار کې خپل غوره مال په مصرف ورسوي.

جهاد ته په تيارۍ کې سيالي

له روميانو سره د جګړې لپاره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له فرمان نه وروسته مسلمانانو يو له بل سره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امر په تعيمل کې سيالي کوله. هر چا په ډيره بيړه د جګړې تياري نيوله، مختلفې قبيلې او کورنۍ له هر لوري نه د مدينې په خوا را ماتې وې. ټول مسلمانان آماده شول، له منافقانو پرته ټولو د جګړې اراده کړې وه. ټول جګړې ته روان شول، يوازې درې کسه ريښتوني مسلمانان ورنه پاتې شول نور ټول وخوځيدل.

جګړې ته له روانيدو نه مخکې بې وسه، محتاج او فقير مسلمانان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راتلل د جګړې لپاره يې د سپرلۍ او وسايلو سوال کاوه خو کله به يې چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا لاندينی ځواب اوريده نو پداسې حال کې به بيرته ورنه تلل چې سترګې به يې له اوښکو ډکې وې: ((**لا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنْ الدَّمْعِ حَزَناً أَلاَّ يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ**)). (التوبة: ۹۲)

[ترجمه: نو ويل تا دوی ته چې ستاسې د سپرلۍ لپاره څه نلرم، نو بيرته تلل دوی پداسې حال کې چې سترګې يې له اوښکو ډکې وې، او پدې خفه دي چې د جهاد په لارکې د نفقې لپاره څه نلري.]

مسلمانانو د الله په لار کې د مال او دارايۍ په خرڅولو کې هم يو له بل سره سيالي کوله د هر يوه هيله دا وه چې زيات اجر وګټي. عثمان (رضي الله عنه) هغه تجارتي کاروان چې د شام د تجارت لپاره يې تيار کړی وُ ټول رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورکړ، پدې کاروان کې دوه سوه اوښان سره له ځلونو او کجاوو، دوه سوه اوقيې يعنې ۵/ ۲۹ کيلو ګرامه نقره دا ټول يې د الله په لار کې صدقه کړل. دا ټول مجهز کاروان يې صدقه کړ، سل اوښان سره له ټولو لوازمو او زر ديناره (پنځه نيم کيلو سره زر) نور يې هم د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته

راوړل عرض يې وکړ چې دا هم د الله په لار کې په خرڅ ورسوئ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې دغه دینارونه یې په لاس کې اړول را اړول فرمایل یې: (ما ضَرَّ عثمان ما عمل بعد الیـــوم)[1]. لدې ورځې نه وروسته چې عثمان هر عمل وکړي هیڅ زیان نه ورسوي. عثمان (رضي الله عنه) پدې هم اکتفا ونکړه، نور مالونه یې هم خیرات کړل، ټول نهه سوه اوښان او سل آسونه یې صدقه کړل، البته د طلا او نقرې حساب خو یې لا بیل وئ.

عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) دوه سوه اوقیې نقره راوړه. ابوبکر (رضي الله عنه) خپل ټول مال چې څلور زره درهمه وو راوړل، د خپل اولاد لپاره یې الله او رسول کافي وبلل. عمر (رضي الله عنه) هم خپل نیم مال راوړ. عباس (رضي الله عنه) هم ډیر څه راوړل. طلحه، سعد بن عباده، محمد بن مسلمه (رضي الله عنهم) هر یوه ډیر څه حاضر کړل. عاصم بن عدي (رضي الله عنه) نوي وسقه خرما (یو وسق ۶۰ صاع کیږي او پدې حساب ټول دیارلس نیم زره کیلو یا دیارلس نیم ټنه خرما) راوړه. اصحابو (رضي الله عنهم) یو په بل پسې د خپل توان په اندازه مالونه راوړل، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې یې ایښودل، داسې کسان هم وو چې یوازې یو مُد یا دوه مُده یا کمې او زیاتې خرماوې یې راوړلې.[یو مُد ۶۷۵ گرامه وزن لري] ښځو هم چې څه درلودل رایې وړل، چا به مشک راوړل، چا پایزیب، بنګړي، لښتۍ، ګوتیې او، ټول یې حاضر کړل. له منافقانو پرته هیچا هم بخل ونکړ، ډیر څه جمع شول. ((الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ فِـــي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لا يَجِدُونَ إِلاَّ جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ....))). (التوبه: ۷۹)

[ترجمه: هغه منافقان چې عیب وایي په خیرات کوونکو مؤمنانو باندې په ادا د صدقاتوکې او بل د هغو بې وزلو عیب وایي چې هیڅ نه مومي مګر په اندازه د توان او زیار خپل، پس مسخرې کوي دغه منافقان په دوی پورې...]

اسلامي لښکر د تبوک په لور

لښکر تیار شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) محمد بن مسلمه او په بل روایت سباع بن عرفطه په مدینه کې خپل خلیفه وټاکه. علي (رضي الله عنه) ته یې

---

[1]. جامع الترمذي،مناقب عثمان بن عفان ۲۱۱/۲.

وظيفه ورکړه چې دده د کورنۍ سر پرستي وکړي. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) روان شو منافقانو داسې خبرې وکړې چې علي (رضي الله عنه) هغه تحمل نه شوی کړی، روان شو له مدينې نه ووت او ځان يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيرته امر ورته وکړ چې لاړ شي او د خپلې کورنۍ سر پرستي وکړي او ورته ويې فرمايل: (**ألا ترضى أن تكون مني بمنزلة هارون من موسى، إلا أنه لا نبي بعدي**). اې علي! آيا دا دې نده خوښه چې زما په وړاندې داسې مقام ولرې لکه چې هارون يې د موسی (عليه السلام) په وړاندې لري. خو له ما نه وروسته بل هيڅ پيغمبر نشته.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د پنجشنبې په ورځ د شمال په لور مدينه د تبوک په قصد پرېښوده، د مجاهدينو شميره ډيره زياته وه، ديرش زره کسان جګړې ته روان وو، که څه هم ډير مالونه راټول شول خو بيا هم ددې دومره لوی شمير عسکرو لپاره کافي نه وو.

لښکر د سورلۍ او توښې له پلوه له مشکلاتو سره مخ و، هرو اتلسو کسانو ته يوه سورلي وه په نوبت به ورباندې سپريدل. غازيانو به له ډيرې لوږې د ونو پاڼې خوړلې د اکثرو کسانو شونډې وپړسيدلې، که څه هم اوښانو ته ډيره اړتيا وه خو بيا هم له ډيرې تندې او لوږې نه ديته مجبور شول څه اوښان حلال کړي، دومره تږي وو چې بايد د اوښانو د خيټې اوبه يې څښلې وای. او څرنګه چې لښکر ډيرې سختۍ ليدلې نو دې لښکر ته جيش العسره يعنې د سختيو لښکر هم ويل کيږي.

اسلامي لښکر د لارې په اوږدو کې د ثموديانو له سيمې (حجر) نه تير شو، ثموديانو هلته وادي قری کې له تيږو نه لويې لويې خونې جوړې کړې وې. اصحابو(رضي الله عنهم) اراده وکړه ددې ځای له اوبو نه څه وڅښي، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې: (**لا تشربوا من مائها ولا تتوضأوا منه للصلاة، وما كان من عجين عجنتموه فاعلفوه الإبل، ولا تأكلوا منه شيئاً**). دا اوبه مه څښئ او مه اودس ورباندې کوئ او کوم اوړه مو چې پدې اوبو خوشته کړي هغه خپلو اوښانو ته ورکړئ خپله يې مه خورئ. او زياته يې کړه چې يوازې له هغې چينې نه اوبه وڅښئ له کومې نه به چې د صالح (عليه السلام) اوښې اوبه څښلې.

بخاري او مسلم له ابن عمر (رضي الله عنهما) نه روايت کوي وايي: کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له حجر نومې سيمې نه تيريده ويې فرمايل: (**لا تدخلوا مساكن الذين ظلموا أنفسهم أن يصيبكم ما أصابهم إلا أن تكونوا باكين**). د

هغه چا کورونو ته مه داخلیږئ چې پخپلو نفسونو یې ظلم کړیدی، هسې نه چې د دوی عذاب تاسې ته هم در ورسیږي، دلته پداسې حالت کې داخل شئ چې د الله له ویرې نه ژړا کوونکي وئ. بیا رسول الله (صلی الله علیه وسلم) خپل مبارک سر پټ کړ او په بیړه ، بیړه لدې درې نه ووت.[1]

د لارې په اوږدو کې غازیان سخت تږي شول، اوبو ته زیات اړ وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې شکایت وکړ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د باران سوال وکړ، یو ځل وریځې رابنکاره شوې ښه باران وشو. خلکو اوبه وڅښلې او د ضرورت په اندازه یې ورسره واخیستلې. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تبوک ته نژدې شو ویې فرمایل: (**إنكم ستأتون غداً إن شاء اللّه تعالى عين تبوك، وإنكم لن تأتوها حتى يَضْحَي النهار، فمن جاءها فلا يمس من مائها شيئاً حتى آتي**). [تاسې به سبا د تبوک چینې ته ورسیږئ (ان شاء الله) خو تر نیمې ورځې پورې به ور ونه رسیږئ، که له ما نه مخکې ور ورسیدئ نو ترهغې پورې اوبه مه ورنه چښئ تر څو زه نه وم راغلی.]

معاذ (رضي الله عنه) وایې مونږ پداسې حال کې چینې ته ورسیدو چې له مونږ نه مخکې دوه کسان ورسیدلي وو، د چینې اوبه لږ لږ روانې وې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له هغو دوو کسانو نه پوښتنه وکړه : (**هل مسستما من مائها شيئاً؟**) آیا د چینې اوبو ته مو لاس وروړی دی؟ هغوی وویل: هو. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته د خدای د ارادې او خپلې خوښې مطابق خبره وکړه. بیا یې په مبارکو لاسونو اوبه رابندې کړې تر څو یوه اندازه جمع شوې، مبارک مخ او لاسونه یې وربانديې پرې مینځل، نورې یې بیرته په چینه کې واچولې پدې سره یو ځل له چینې نه زیاتې اوبه روانې شولې، خلکو وڅښلې او د ضرورت په اندازه یې ورسره واخیستلې. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**يوشك يا معاذ، إن طالت بك حياة أن ترى ماهاهنا قد ملئ جناناً**). اې معاذه! که عمر یاري درسره وکړي، نو و به وینې چې یو وخت به دا سیمه ټوله د میوو له باغونو ډکه وي.[2]

همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تبوک په لاره کې او په بل

---

[1]. صحیح بخاري ۲/ ۶۳۷.

(2). مسلم ۲/ ۲۴۶

روایت تبوک ته له رسیدو وروسته وفرمایل: (**تهب علیکم اللیلة ریح شدیدة، فلا یقم أحد منکم، فمن کان له بعیر فلیشد عقاله**). نن شپه به سخت باد دربانديږي راوالوزي، هیڅوک به نه دریږي، د اوښانو خاوندان دې د اوښانو ګونډې وتړي.
هماغه وه چې د شپې سخت باد راغی، یو سړی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر په خلاف پاڅید ودرید، چې باد پورته کړ او ان د طيئ په غره یې وغورځاوه[1].
همدارنګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عادت داسې ؤ چې د لارې په اوږدو کې به یې د ماسپښین او لمازدیګر، ماښام او لماسختن لمونځونه یو ځای ادا کول یعنې د لمازدیګر لمونځ به یې د ماسپښین او لماسختن به یې د ماښام په وخت کې یو ځای ادا کاوه چې دیته جمع تقدیم وایي، او یا به یې د ماسپښین لمونځ د لمازدیګر او ماښام د لماسختن په وخت کې یو ځای ادا کول چې دیته جمع تاخیر وایي.

اسلامي لښکر په تبوک کې

اسلامي لښکر تبوک ته ورسید، له دښمن سره د مقابلې پوره تیاري یې درلوده، مرکز یې جوړ کړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیره مهمه خطبه وویله، په لنډو ټکو کې یې لوی مفاهیم ادا کړل، مسلمانان یې د دنیا او آخرت ښیګڼو ته راوبلل، د بدو اعمالو او شر له عواقبو نه یې وویرول، ویې ګواښل. همدا راز د خوښۍ ځرګندونه یې وکړه، او دوې ته یې هم د خوښۍ او بري زیرى ورکړ. پدې ترتیب سره یې د هغوی روحیات دومره لوړ کړل چې د وسایلو د کمبود او موادو د نشتوالي جبران پرې وشو. رومیانو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لښکر کشۍ خبر واورید ویرې واخیستل، د وړاندې تګ او مقابلې جرات یې نه شوی کولی، له پولو نه اخوا ښارونو کې سره تیت شول. دې کار د مسلمانانو لپاره په زړه پورې نتیجې درلودې، او مسلمانانو داسې سیاسي بریاوې لاسته راوړې چې د جنګ او وسلوالې مقابلې په حالت کې یې لاسته نه شوای راوړی. د ایله مشر یحنه بن روبه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او د جزیې په منلو سره یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره سوله وکړه. د جرباء او اذرح خلک هم حاضر شول جزیه ورکول یې ومنل، رسول الله (صلی الله علیه و

[1]. صحیح مسلم.

اله و صحبه و سلم) هغوی ته یو لیک ولیکه. د ایله واکمن ته د لیکل شوي لیک متن داسې و:

(بسم اللّه الرحمن الرحيم، هذه أمنة من اللّه ومحمد النبي رسول اللّه ليحنة بن رؤبة وأهل أيلة، سفنهم وسيارا‌تهم في البر والبحر لهم ذمة اللّه وذمة محمد النبي، ومن كان معه من أهل الشام وأهل البحر، فمن أحدث منهم حدثاً، فإنه لا يحول ماله دون نفسه، وإنه طيب لمن أخذه من الناس، وأنه لا يحل أن يمنعوا ماء يردونه، ولا طريقاً يريدونه من بر أو بحر). [بسم الله الرحمن الرحيم، دا د مهربان الله او محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د یحنه بن روبه او ایله د خلکو لپاره امان لیک دی. د دوی کښتۍ او ځمکني کاروانونه به ټول محفوظ او خوندي وي، الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې ذمه وار دي. دا تړون او عهد د دوی او د شام او سمندر ټولو هغو خلکو لپاره دی چې له دوی سره همکاري لري، او دیته ورته نظر ولري. که له دوی نه څوک د بد او نا مناسب کار مرتکب کیږي، نو مال یې د مجازاتو مخه نشي نیولی، او د جرم د ارتکاب په صورت کې د هغه مال نورو ته روا دی چې وایې خلي. همدا راز دوی اجازه لري له هرې چینې نه ګټه واخلي او له هرې بحري او ځمکنۍ لارې نه استفاده وکړي.] رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو څلور سوه شل کسیز سپور ګروپ د خالد بن ولید (رضي الله عنه) په مشرۍ د دومه الجندل مشر اکیدر ته ولیږه، ورته ویې فرمایل: (إنــك ســتجده يصــيد البقر).اکیدر به پداسې حال کې ووینې چې د غوایانو ښکار به کوي. خالد (رضي الله عنه) لاړ او کله چې د هغوی برجونه ورته ښکاره شول، یو نیلي رنګه غویی یې د قصر له دروازې سره ولیدل شو چې د قصر دروازه یې په ښکرو موښله، اکیدر هم ورپسې راغی او د هغه د ښکار هڅه یې کوله، شپه وه خو سپوږمۍ رڼا کوله، خالد (رضي الله عنه) اوملګري یې پدې وتوانیدل چې اکیدر ونیسي او بیا یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته راووست.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم د هغه دمرګ حکم ونکړ، بلکه سوله یې ورسره وکړه او هغه دا ومنله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به له جزیې سره سره دوه زره اوښان، اته سوه وزې، څلور سوه زغرې او څلور سوه نیزې ورکوي، او پدې ترتیب سره یې له هغه سره هم د یحنه، دومه،تبوک، تیماء

او ایله په شان ترون وکړ.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بریالي سیاست په نتیجه کې هغه عربي قبایل چې له رومیانو سره یې همکاري درلوده په بله و ا وښتې، په رومیانو یې باور کم شو د مسلمانانو خوا ته نژدې شوې.

او پدې سره د مسلمانانو د حکومت دایره پراخه شوه، او د روم تر اصلي پولو پورې وغزیده د رومیانو نوکران نور ختم شول خپله ماتې یې ولیده او خبره مستقیماً په رومیانو پورې مربوطه شوه.

بیرته د مدینې په لور

د مسلمانانو بریالی لښکر پداسې حال کې بیرته مدینې ته روان شو چې الله تعالی له جګړې او وسله والې نښتې پرته ډیر بریالیتوب ورپه برخه کړی وُ.

د لارې په اوږدو کې له یوې کږ لیچې غونډۍ سره دوولسو منافقانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهادت توطئه جوړه کړه. کیسه داسې وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې نقطی نه پداسې حال کې تیریده چې نور لښکر په دښته کې روان و، له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې دوه کسان موجود وو، عمار (رضي الله عنه) چې د اوښې واګې نیولې وې، او حذیفه (رضي الله عنه) چې ورپسې روان وُ.

منافقانو پدې وخت کې هڅه وکړه لدې فرصت نه ناوړه ګټه پورته کړي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو دوو ملګرو سره روان و چې د پښو څپا او آواز یې واورید پوه شو چې څوک ورپسې په منډه را روان دي ویې کتل چې څو نقاب پوشان په تیزۍ سره د دوی په لور راځي، فوراً یې حذیفه (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې د هغوی مخه ونیسي. حذیفه هم د دوی د سورلیو پر مخونو د ورسره موجود ډال ګوزارونه وکړل، پدې سره منافقان وډار شول او وتښتیدل. او د نور لښکر سره یو ځای شول. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې منافقانو نومونه حذیفه (رضي الله عنه) ته وښودل، او دا یې هم ورته وویل چې هغوی کوم شوم نیت او هدف درلود، خو ورته ویې فرمایل چې افشا کوه یې مه. له همدې وجې نه حذیفه (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صاحب السر یعنې د راز یار بلل کیږي.

الله تعالی د منافقانو ددې بدې ارادې په هکله فرمایي: ((وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا))

(التوبة: ۷٤) [دوی د داسې کار هڅه وکړه چې پکې بريالي نه شول] يعنې هغوی غوښتل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي خو ويې نه شوی کولی خپل هدف تر لاسه کړي. کله چې مدينه را ښکاره شوه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (هذه طَابَةُ، وهذا أحُدٌ، جبل يحبنا ونحبه).دا طابه ده، هغه د احد غر دی، هغه احد چې له مونږ سره مينه لري او مونږ هم ورسره مينه لرو.

د مدينې اوسيدونکي چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له راتګ نه خبر شول، ښځې او ماشومان يې مخې ته را ووتل، په ډير احترام او درناوي يې هرکلی کاوه، او دا شعرونه يې ويل:

طلـــع البـــدرعلينا من ثنيات الودا ع
وجب الشـــكرعلينا مادعـــالله دا ع [۱]

[د څورلسم سپوږمۍ راوختله، د وداع له غونډيو نه يې راباندې رڼا واچوله، تر څو پورې چې د الله لورې ته دعوت روان دی تر هغې پورې پر مونږ شکر لازم دی.]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د رجب په مياشت کې د تبوک په لور روان شوی ؤ او د رمضان په مياشت کې بيرته راستون شو. ددې غزا ټوله موده پنځوس ورځې وه چې ديرش يې په تبوک او نورې يې په سفر کې تيرې شوې. د تبوک غزا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وروستۍ غزا وه.

له غزا نه د پاتې شويو کيسه

بيرته پاتې شوي هغه چې بې عذره له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه پاتې شوي وو، غزا ته نه وو ورسره تللي. د دوی په هکله خاص حکم وشو چې بايد له ټولنې ګوښې کړی شي تر څو توبه يې قبوله شوه او بيرته په اسلامي ټولنه کې ومنل شول. د تبوک غزا د ځانګړو شرايطو درلودونکې وه، د مسلمانانو لپاره يې له هر پلوه د سخت امتحان حيثيت درلود په همدې جګړې سره مؤمنان له نورو نه بيل او وپيژندل شول. الله تعالی تل په سختيو سره رېښتوني له دروغجنو نه بيلوي، الله

-(1). دا د ابن قيم نظر دی.

تعالی فرمايي: ﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ﴾ (آل عمران: ۱۷۹)

[ترجمه: ندی الله چې پرېږدي مؤمنان مختلط ستاسې په شان، تر څو جلا کړي ناپاکه له پاکه څخه.]

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تبوک د غزا حکم صادر کړ، ټول مؤمنان روان شول، څوک چې پاتې شول مطلب يې دا ؤ چې په زړه کې يې نفاق دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به چې وويل شول چې فلانی ندی راغلی په مدينه کې پاتی شويدی نو ده به فرمايل: (دعوه، فإن يكن فيـه خـير فسيلحقه الله بكم، وإن يكن غير ذلك فقد أراحكم منه). [پرې يې ږدئ، که خير پکې وي نو الله تعالی به يې حتماً راولي، او که خير نه وي پکې نو ښه ده خدای يې له شر نه وژغورلئ.]

له همدي کبله له رښتينو مومنانو نه هيڅوا هم لدې غزا نه سر و نه غړاوه، يوازې د عذر خاوندان پاتې شول او هغه منافقان و نه وتل کوم چې په الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې ايمان نه ؤ. ځينو په دروغو سره بهانې جوړې کړې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه يې د پاتې کيدو اجازه واخيستله. لنډه دا چې يوازې منافقان او د عذر خاوندان پاتې شول، نور ټول لاړل، دلته دری کسان داسې هم وو چې له يوې خوا رښتوني مؤمنان وو، عذر يې هم نه درلود، او له بلې خوا له غزا نه هم پاتې شوي وو همدغو کسانو ته پاتې شوي وايي په همدوی الهي ازموينه راغله تر څو بريالي ورنه ووتل.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له تبوک نه بيرته مدينې ته تشريف راوړ، لومړی جومات ته لاړ، دوه رکعته لمونځ يې ادا کړ بيا يې له خلکو سره خبرې شروع کړې. منافقان چې شميره يې له اتيا[1] نه زياته وه راغلل ډول ډول عذرونه يې وړاندې کول، قسمونه يې خوړل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به هم د دوی عذر مانه، د دوی ظاهري اعتراف به يې قبلاوه بيعت به يې ورنه اخيست د مغفرت دعا به يې ورته کوله او نور به يې خدای ته سپارل.

پدې ډله کې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره غزا ته نه وو

[1]. واقدي ويلي چې دغه د انصارو د منافقانو وه، او د اعرابو(بدويانو) لکه بني غفار او نورو د عذر وړاندې کوونکو تعداد هم ۸۲ کسان وو.او عبد الله بن ابي او پيروان يې لدينه جدا وو او د هغوی شميره هم زياته وه. فتح الباري ۱۱۹/۸ وګوره.

تللي، دري کسه داسې وو چې د کلک ايمان خاوندان وو، اوس يې هم د رښتيا لاره غوره کړه، دروغ يې ونه ويل اعتراف يې وکړ چې بې عذره لدې غزا نه پاتې شوي وو. دغه دری کسان کعب بن مالک، مراره بن ربيع او هلال بن اميه نوميدل. دوی ومنل چې هيڅ عذر يې نه درلود خو په غزا کې يې ګډون ونکړ، همدا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې بايد دوی له ټولنې نه ګوښې شي، مسلمانانو ته يې وويل چې له دوی سره اړيکې وشلوي او خبرې کول ورسره بند کړي.
دوی له ټولنې نه داسې پرې او بيل شول چې دا دومره لويه ځمکه وربانديې تنګه شوه، له ژوند نه ماړه شول له ځلوينښتو ورځو نه وروسته امر ورته وشو چې له خپلو ښځو نه هم جدا شي، لس ورځې نورې هم له ټولو نه پردي وو، تر څو له پنځوس ورځې بيلتون نه وروسته الله تعالی رحم پرې وکړ توبه يې قبوله شوه او دا آيت شريف نازل شو: ((وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.))(التوبة: ۱۱۸)
[په هغو دريو کسانو چې بيرته پاتې شوي وو تر هغه پورې چې تنګه شوه پر دوی دا ارته ځمکه او تنګ شول پر دوی زړونه د دوی او يقين يې وکړ چې نشته ځای د پناه له قهره د الله، پناه يوازې له الله سره ده، بيا الله دوی ته د توبې توفيق ورکړ بيشکه چې الله ښه توبه قبلونکی ډير رحم والا دی.]
پر دوی الهي رحم وشو، مسلمانان زيات خوشاله شول، دوی هم له ډيرې خوشالۍ نه صدقې ورکړې او دا يې د ژوند تر ټولو نيکمرغه ورځ وه.
د هغو مؤمنانو په هکله چې د عذر په اساس يې په دې غزا کې ګډون نه و کړی، دا آيتونه را نازل شول: ((لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۹۱) وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ)) (التوبة: ۹۱- ۹۲)
[نشته هيڅ ګناه په کمزوربو او نه په رنځورانو او نه په هغو کسانو چې نه مومي دوی هغه مال چې ولګوي يې په غزا کې کله چې اخلاص کوي له الله او رسول سره او نشته پر محسنانو ملامتيا. او نشته ګناه په هغو کسانو چې تا ته راغلل تر څو د سورلۍ

لپاره څه ورکړي، تا ورته وويل ستاسې د سورلۍ لپاره څه نلرم، او دوی په داسې حال بيرته ستانه شول چې سترګې يې له اوښکو ډکې وې پدې غمجن وو چې د خدای په لار کې د لګښت لپاره څه نلري]

همدا راز رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې کله د بيرته ستنيدو په وخت کې مدينې ته را لنډ شو نو ويې فرمايل: (إن بالمدينة رجالاً ما سرتم مَسِيراً، ولا قطعتم وادياً إلا كانوا معكم، حبسهم العُذْرُ)، قالوا: يا رسول اللّه، وهم بالمدينة؟ قال: (وهم بالمدينة). په مدينه کې داسې کسان شته چې ناست هلته دي خو ستاسې ټول ثواب يې ګټلی دی، په هره دښته او هره لاره چې تاسې تللي ياست د هغې ثواب دوی ته هم ور رسيدلی دی، ځکه دوی عذر درلود او عذر يې ددې مانع شو چې له تاسې نه پاتې شي. اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وويل يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دوی ته ثواب په مدينه کې ورکول کيږي؟ ده وفرمايل: هو همدا ثواب يې پداسې حال کې په برخه دی چې دوی په مدينه کې ناست دي.

د تبوک غزا پايلې او اغيزې

دې غزا په عربي جزيره کې د مسلمانانو د نفوذ د پراختيا او پياوړتيا په لار کې لويه اغيزه درلوده خلکو ته ثابته شوه چې دلته يوازې اسلام هغه ځواک دی چې د بقا او دوام چانس لري او مسلمانان له ټولو نه ځواکمن او د زيات نفوذ خاوندان دي.

پدې غزا سره د منافقانو او جاهلانو هيلې له خاورو سره خاورې شوې. دوی تمه درلوده چې ګوندې روميان به مسلمانان له مينځه يوسي خو هسې ونه شول، همدا وه چې دوی هم مجبور شول دېخوا ته مخه کړي، نورې لارې ورباندې بندې شوې، نو واقعيت ته تسليم شول. او لدينه وروسته نور داسې دليل نه و پاتې چې مسلمانان نرمې ورسره وکړي. الله تعالی امر وکړ چې سختي ورسره وشي، صدقې يې ونه منل شي د جنازې لمونځ يې ادا نه شي، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بايد نور د دوی لپاره مغفرت و نه غواړي او په قبرونو يې ونه دريږي. امر وشو چې د مسجد ضرار په نامه جوړ شوی د شر مرکز ونړول شي. د قرانکريم آيتونه نازل شول منافقان يې د اسې معرفي کړل لکه چې نومونه يې ياد کړي وي، ډير سپک او رسوا شول، نور ټولو پيژندل، پردې يې له مخونو پورته شوې. ددې غزا اغيزه دا وه چې د عربي پلاويو شميره ډيره شوه، که څه هم د مکې له فتحې نه وړاندې او وروسته د عربي قبايلو نمايندګان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راتلل خو

له تبوک نه وروسته ددې ډول وفدونو شمير نور هم زيات شو.[1]

ددې غزا په هکله د قرآنکريم لارښوونې

د برائت سورت زيات آيتونه د همدې غزا د حالاتو او احکامو په هکله نازل شول. پدې آيتونو کې ځينې داسې دي چې غزا ته له روانيدو نه مخکې نازل شوي، ځينې د سفر په دوران کې او نور له غزا نه له بيرته ستنيدو نه وروسته نازل شويدي. ددې آيتونو په واسطه الله تعالی ددې غزا حالات او شرايط بيان کړي، د منافقانو حقيقت يې پکې ښکاره او په ګوته کړيدی. د رېښتينو مجاهدينو مقام او فضيلت ته يې اشاره کړيده، د هغو دريو کسانو توبه پکې قبوله شوې چې بې عذره پاتې شوي وو او داسې نور.

ددې کال ځينې مهمې پيښې

پدې کال کې څه داسې پيښې شوې چې په تاريخ کې د ډير اهميت درلودونکې دي:

۱- له تبوک څخه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ستنيدو نه وروسته د عويمر عجلاني او ميرمنې تر مينځ يې لعان واقع شو. لعان يعنې د ښځې او ميړه له خوا يو پر بل لعنت ويل.

ددې حکم تفصيل د نور سورت په نهم آيت کې راغلی دی چې لنډيز يې داسې دی: کوم کسان چې خپلو ښځو ته د زنا نسبت کوي او پدې هکله شاهدان ونلري، نو بايد لومړی ميړه څلور ځلې قسم وخوري او په قسم سره ووايي چې پخپله خبره کې صادق دی او پنځم ځل ووايي که دروغ يې ويلي وي نو د خدای لعنت دې ورباندې وي، لدينه وروسته حد په ښځه راځي، خو که ښځې هم لعان ووايه يعنې څلور ځلې په قسم سره يې د ميړه خبره دروغ وبلله او پنځم ځل يې وويل چې که دروغ وايي نو د الله غضب دې پرې وي پدې سره له حد نه نجات مومي خو دواړه سره جدا کيږي.

---

[1]. ددې غزا تفصيلات مو لدې کتابونونه اخيستي دي: ابن هشام ۲/۵۱۵تر۵۳۷.. زاد المعاد۳/۲تر۱۳، بخاري ۲/۶۳۳تر ۶۳۷، صحيح مسلم مه شرحه للنووي۲/۲۴۶، فتح الباري ۸/ ۱۱۰تر۱۲۶، مختصر سيره الرسول ۳۹۱تر۴۰۷.

۲- له غامدي قبيلې نه يوه ښځه راغله د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې يې په زنا اعتراف وکړ هغه وخت يې وړوکی ماشوم درلود، خو کله يې چې ماشوم له شيدو نه جدا شو، ډوډۍ خوړل يې شروع کړل نو هغه ښځه سنگساره شوه.

۳- د حبشې پاچا اصحمه وفات شو، او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د جنازې غائبانه لمونځ ادا کړ.

۴- د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لور ام کلثوم (رضي الله عنها) چې د عثمان (رضي الله عنه) ميرمن وه وفات شوه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډير غمگين شو او عثمان (رضي الله عنه) ته يې وفرمايل: (**لو كانت عندي ثالثة لزوجتكها**). که دريمه لور مې درلودی هغه به مې هم تا ته په نکاح درکړې وای.

۵- د منافقانو رئيس عبدالله بن ابي مړ شو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د جنازې لمونځ وکړ او د مغفرت دعا يې ورته وکړه. عمر (رضي الله عنه) مخالفت کاوه چې بايد جنازه يې ونه شي، له جنازې نه وروسته هغه آيتونه را نازل شول چې د عمر (رضي الله عنه) دريځ او خبره پکې تاييد شويده.

د ابوبکر (رضي الله عنه) حج
(نهم هجري کال)

د همدې نهم هجري کال په ذي القعده يا ذي الحجه مياشت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل يار ابوبکر (رضي الله عنه) د حاجيانو امير وټاکه. امر يې ورته وکړ چې لاړ شي او د حج په دوران کې د مسلمانانو لارښوونه وکړي او مناسک ورباندې ادا کړي. وروسته د برائت سورت هغه آيتونه نازل شول چې د تساوي او برابرۍ په بنسټ يې له مشرکينو سره د شويو تړونونو ما تول اعلان کړل.

له همدې کبله رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې لاړ شي او په مکه کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا دا فرمان خلکو ته اعلان کړي. دغه کار د مالونو او نفسونو په اړه تړونونو کې د عربو د عاداتو مطابق و (د دوی دا دستور ؤ چې دا ډول اعلان به سړی يا پخپله کاوه او يا به يې د کورنۍ د کوم غړي په واسطه اعلاناوه، د کورنۍ له غړو پرته د بل چا له خوا به اعلان نه منل کيده).

علي (رضي الله عنه) روان شو او په عرج او يا په ضجنان کې يې له ابوبکر (رضي الله عنه) سره ملاقات وشو. ابوبکر (رضي الله عنه) پوښتنه ورنه وکړه چې امير يې او که مامور؟ علي (رضي الله عنه) په ځواب کې وويل: نه، زه مامور يم.

بيا دواړه روان شول، ابوبکر (رضي الله عنه) د حج د مناسکو مشري وکړه، د اختر په ورځ علي (رضي الله عنه) له جمرې سره ودريد او خلکو ته يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمان او پيغام ولوست.

پدې فرمان سره له ټولو مشرکينو سره تړونونه مات او لغوه شول، هغوی ته يې څلور مياشتې وخت ورکړ چې له سره فکر وکړي، له کومو مشرکينو سره چې تړون نه و شوی هغوی ته همدا مهلت وټاکل شو، خو هغه مشرکين چې مسلمانانو ته يې اذيت نه و رسولی او د مسلمانانو په خلاف يې له چاسره مرسته نه وه کړې هغوی ته اعلان وشو چې له دوی سره به تړون تر ټاکلې مودې پورې نافذ، د اعتبار وړ او عملي وي. ابوبکر (رضي الله عنه) ځينی کسان توظيف کړل چې اعلان وکړي لدې کال نه وروسته هيڅ

مشرک نه شي کولی د حج په مراسمو کې ګډون وکړي، هیڅوک نه شي کولی چې په بربنډه حالت کې طواف وکړي. ددې فرمان په اعلان سره په حقیقت کې له عربي جزیرې نه د بت او بت پرستۍ ټغر په کلي توګه ټول شو، دا اعلان شوه چې نور شرک ختم شو، د بت پرستۍ تاریخ پای ته ورسید، او بیا به دلته بت پرستي رواج ونه مومي.[1]

---

[1]. صحیح بخاري ۱/۲۲۰_۴۵۱. ۲/۶۲۶_۶۲۷، زاد المعاد ۳/۲۵_۲۶، ابن هشام ۲/۵۴۳_۵۴۴_۵۴۵_۵۴۶.

د رسول الله ﷺ غزاګانو ته يو نظر

که د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) غزاګانو او دده له لوري استول شويو جنګي ګروپونو او پلاويو ته نظر وکړو، په نتايجو کې يې غور او دقت وکړو، نو دا به راته په ډاګه شي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تاريخ تر ټولو لوی او بې سياله قوماندان و، په شجاعت او حکمت، تدبر او پوهه کې يې ساری نه درلود. او هغه لکه څرنګه چې د نبيانو سردار او سالار دی همداسې د جنګ په ډګر کې هم د با تدبيره، زړورو او برياليو جنګ سالارانو سردار دی.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بې وخته او بې ضرورته جګړه نده کړې، او کله چې د جګړې ضرورت پيښ شوی، نو په پوره شجاعت، تدبير او قاطعيت سره يې د جګړې امور ترتيب او عملي کړيدي. کله هم داسې نده شوې چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښکر دې د جنګي استراتيژۍ، پلان او تګلارې د کمزورۍ له امله ماتې خوړلې وي، د مناسب ځای انتخاب، د لښکر تنظيم، مناسبه استراتيژي او نورو برخو کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا په اثبات رسولې ده چې هغه د نړۍ له هر بل جنګي قوماندان نه پوه او مخکې دی.

د احد او حنين د پيښو او ماتې سبب د يو شمير غازيانو کمزوري او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اوامرو مخالفت او هغه څه نه پلي کول و چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له پوځي اړخه لازمي بللي و. او پدې دواړو غزاګانو کې د مسلمانانو له ماتې نه وروسته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نبوغ، شجاعت او حکمت په اثبات رسيږي. د احد په ورځ د جګړې په ډګر کې دومره استقامت او مقاومت کوي چې له امله يې د جګړې مخه په بله اوړي، ماتې بيرته په برې بدليږي، همدا راز د حنين په غزا کې هم په پوره حکمت او دقت سره ماتې خوړلی لښکر مقاومت ته رابولي، او داسې يې تنظيموي چې دښمن يې نور په وړاندې مقاومت نه شي کولی، د دښمن روحيات ماتوي، حوصلې يې پريوزي او ماتې خوري. پدې ډول حالاتو کې ډير لوی او زړور قوماندانان خپله روحيه له لاسه ورکوي، هر څه ورنه شړيږي او د ځان له ژغورنې پرته د بل څه په فکر کې نه وي، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه يوازې مقاومت کوي بلکه د دښمن

بری په ماتې بدلوي. مطلب دا چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جنګي پوهه او حکمت دومره ؤ چې تاریخ یې ساری نلري.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل حکیمانه جنګي تاکتیک او بریالۍ استراتیژۍ پواسطه وکولی شوای په عربي جزیره کې امنیت ټینګ کړي. د اسلام او سولې دښمنان له مینځه یوسي، مشرکان سولې ته اړ کړي او د اسلامي دعوت په وړاندې ټول خنډونه لیرې کړي هغه پخپل حکمت سره منافقان هم تجرید کړل، ریښتوني مومنان له دروغجنو او منافقانو نه بیل شول.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یوازې پخپله عظیم لارښود او قوماندان ؤ، بلکه هغه ډیر نور نومیالي قوماندانان هم روزلي دي. او همدا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لاس روزل شوي قوماندانان وو چې د خپل لارښود له وفات نه وروسته یې د فارس او روم په مقابل کې جګړې وکړې، د شام او عراق په دښتو کې یې د مقابلې په ډګر کې پر دښمن غلبه وموندله، خپله برلاسي یې په اثبات ورسوله، او پخپل تدبر او حکمت سره یې وکولای شوای دښمنان مات کړي، او د وخت دوې امپراطورۍ دړې وړې کړي.
د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جګړو او غزاګانو بله ګټه دا وه چې د مسلمانانو لپاره کور، ځمکه او کار پیدا شو، د بې وسه مهاجرینو مشکلات حل شول، هغوی هم جنګي وسایل او مصارف پیدا کړل. دا ټول مشکلات پداسې حال او داسې طریقې سره حل شول چې په هیچا هم یوه ذره ظلم و نه شو.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جاهلیت د زمانې ټول دودونه بدل کړل، د هغې تورې دورې د جنګ اسباب او اهداف یې هم له مینځه یوړل. په جاهلیت کې د جنګ معنی او هدف چور، چپاول، ظلم، تیری، انتقام، د نورو حقوق تر پښو لاندې کول، د کلیو او کورونو ورانول، د بې ګناه خلکو بې ځایه وژل، د ښځو په عفت تیری، د ماشومانو، ښځو، زړو او بې وسانو پر حقوقو تیری، د فصلونو او ونو له مینځه وړل او په ځمکه کې هر ډول فساد خورول ؤ. هو جنګ د اسم او معنی دواړو له مخې بدل شو، جنګ په جهاد بدل شو چې هدف یې مقدس او سپیڅلی ؤ دا داسې جنګ و چې انسانیت پرې ویاړي، ددې جنګ هدف له ظلم او وحشت نه د انسان آزادي وه. پدې سره بې وسانو خپل حقوق تر لاسه کړل، د زورورو زور اوبه شو، د زور او ظلم دوره تیره شوه، حق او انصاف قایم شو. ددې جهاد هدف د هغو ښځو، ماشومانو او بو ډاګانو آزادي وه چې ویل به یې: اې ربه! مونږ لدې ظالمانو نه خلاص کړې، مونږ لدې کلي نه چې اوسیدونکي یې ظالمان دي وباسې، ربه! زمونږ چاره

وکړي، زمونږ سره مرسته وکړي، او مونږ ته ولي او سرپرست پيدا کړي.
د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جګړو هدف دا وُ چې ځمکه له فريب، چل، غدر، خيانت، تيري او فساد نه پاکه کړي. ځای يې انصاف، وفا، عدل، او پاکي ونيسي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جنګ لپاره شريفانه او سپيڅلي قواعد وضع کړل او کله به يې چې کوم صحابي د لښکر قوماندان ټاکه نو د تقوی، عدل او انصاف توصيه به يې ورته کوله، امر به يې ورته کاوه چې له خلکو سره ښه معامله وکړي. سليمان بن بريده له خپل پلار نه روايت کوي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې څوک د لښکر قوماندان وټاکه نو د تقوی او له مسلمانانو سره د نيکۍ امر به يې ورته کاوه او فرمايل به يې: (**اغزوا بسم اللّـــه، في سبيل اللّه، قاتلوا من كفر باللّه، اغزوا، فلا تغلوا، ولاتغدروا، ولا تمثلوا، ولا تقتلوا وليداً...) الحديث**.[د الله په لار کې د الله په نامه جنګيږئ، له کافرانو سره جګړه وکړئ، جنګ وکړئ خو خيانت، غدر، فريب او چل مه کوئ، څوک مه مثله کوئ (اندامونه يې مه پرې کوئ) ماشومان مه وژنئ....] همدا راز د نرمۍ امر به يې ورته کاوه فرمايل به يې: (**يسروا ولا تعسروا، وسكنوا ولا تنفروا**). آساني کوئ، سختي پريږدئ، خلک خپل کړئ او له ځان نه يې مه بيزاروئ.[1]
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به د شپې له خوا پر دښمن بريد نه کاوه، په اور د سوځيدو اجازه يې نه ورکوله د ماشومانو، ښځو او زړو له وژلو، او چور چپاول نه يې په کلکه سره نهي کوله، فرمايل به يې: (**إن النُّهْبَى ليست بأحـــل مـــن الميتة**).غلا او لوټ شوی مال د مرداري غوښې په شان مردار دی. د فصلونو له تباه کولو، ونو، بوټو له قطع کولو نه يې منع فرمايلې. او له خاصو ضروري شرايطو پرته يې کله هم د ونو د پرې کولو اجازه نده ورکړې. دمکې د فتحې په وخت کې يې فرمايلي: (**لا تجهزن على جريح، ولا تتبعن مدبراً، ولا تقتلن أســـيراً**). زخمي مه وژنئ، او څوک چې درنه تښتي هغه پسې مه ورځئ، او اسير مه وژنئ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمان صادر کړی وُ چې سفير او قاصد به نه وژل کيږي، د ذمي (هغه مشرک چې له مسلمانانو سره عهد او تړون ولري) مرګ ندی روا.

---

(1). صحيح مسلم ۲/ ۸۲-۸۳ .

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي:
(**من قتل معاهداً لم یُرِحْ رائحة الجنة، وإن ریحها لتوجد من مسیرة أربعین عاماً**). چا چې ذمي وواژه د جنت بوی به و نه مومي، پداسې حال کې چې د جنت بوی د څلویښتو کلو سفر په مسافه لیرې محسوسیږي.
دا او دیته نورې هغه اساسي لارښووني دي چې د جاهلیت د زمانې جنګ یې په مقدس جهاد بدل کړ.[1]

---

[1]. د تفصیلاتو لپاره : زاد المعاد ۲/ ۶۳ تر ۶۸ و الجهاد في الاسلام للاستاذ ابي الاعلی المودودي ص ۲۱۶ تر ۲۶۲ .

خلک ډلې ډلې اسلام راوړي

لکه مخکې مو چې وویل د مکې فتحه هغه لویه سوبه وه چې پواسطه یې د بت پرستۍ ستنه له بیخه ووته. عربانو حق او باطل وپېژندل، شک او شبهې له زړونو نه ووتلې، ټولو د اسلام خوا ته رجوع وکړه، او ډلې ډلې خلک اسلام ته راتلل.
عمرو بن سلمه وايي: مونږ له یوې داسې چینې سره اوسېدلو چې د خلکو لار وه را باندې پدې وخت کې ډېر کاروانونه زمونږ له خوا سره تیریدل، پوښتنه به مو کوله په خلکو څه شوي؟ او دا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څوک او څه کاره دی؟ په ځواب کې به یې را ته ویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وايي چې: هغه د الله (جل جلاله) رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی او وحي ورته راځي او الله داسې او هسې وحي ورته کړیده، ما به دا خبره داسې په ذهن کې ساتله لکه په زړه مې چې لیکل شوې وي.
عربان د مکې تر فتحې پورې په انتظار کې وو ویل به یې پریږدئ محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او قوم یې چې سره معلومه یې کړي، هر وخت که محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) برلاسی شو، نو دا به ثابته شي چې هغه په حق دی، او رېښتونی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی.
کله چې مکې فتحه شوه نو هرې قبیلې به هڅه کوله له نورو نه مخکې په اسلام مشرفه شي. عمرو زیاتوي زما پلار هم له نورو نه مخکې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر او په اسلام مشرف شو، کله چې بیرته راغی مونږ ته یې وویل: زه د هغه رېښتوني پیغمبر (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لوري تاسې ته راغلی یم چې فرمايي: دا لمونځ پدې وخت او دا پدې وخت کې ادا کړئ، کله چې د لمانځه وخت شي، نو یو کس باید آذان وکړي، او بیادې هغه څوک امامت وکړي چې ډېر قرآن کریم یې حفظ وي[1]. د حدیث تر پایه.
لدې حدیث نه دا څرګندیږي چې د مکې فتحې د اسلام او مسلمانانو په قوت او د

---

[1] . صحیح البخاري۲/۲۱۵_۲۱۶.

شرک په له مینځه وړلو کې زیات اثر درلود. لدې فتحې نه وروسته عربان اسلام ته تسلیم شول. تاریخ شاهد دی چې په نهم او لسم هجري کال کې مختلفې قبیلې ډلې ډلې مدینې منورې ته راغلې او په اسلام مشرفې شویدې. د خدای بندګانو ډلې ډلې اسلام راووړی، او پدې مرحله کې د مسلمانانو شمیره دومره زیاتیږې چې د مکې په فتحه کې لس زره کسیز لښکر د تبوک په غزا کې په دیرش زره کسیز لښکر بدلیږي. په ډیره لنډه موده کې د لښکر شمیره دومره زیاتیږې، لدې نه یو کال وروسته د حجه الوداع په دوران کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو لک یا یو لک او څلویښت زره تنه برخه اخلې، او ټول د الله له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو ځای تکبیر، تهلیل او تلبیه وایي.

پلاوي او استازي

هغه پلاوي چې د قومونو په نمایندګۍ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلي، سیرت لیکونکو يې شمیره اویا (۷۰) ښودلې ده، خو دلته د ټولو په هکله خبرې نه شو کولی. او څرنګه چې په مفصله کیسه کې یې ډیره ګنه نشته، نو په اختصار سره له هغو پلاویو نه یادونه کوو چې زیات تاریخي ارزښت لري، خو دا باید په یاد ولرو چې که څه هم د اکثرو قبیلو پلاوي د مکې له فتحې نه وروسته راغلي، خو د مکې له فتحې نه مخکې هم د ځینو قبایلو یو شمیر پلاوي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلي دي.

۱- عبدالقیس پلاوی: د دې قبیلې دوه هیئتونه استولي وو، چې لومړی یې په پنځم هجري کال یا له هغه نه هم مخکې ؤ.
ددې قوم یو کس چې منقذ بن حیان نومیده هر وخت به د تجارت لپاره مدینې ته راته، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له هجرت نه وروسته هم مدینې ته راغی د اسلام په هکله یې معلومات تر لاسه کړل او مسلمان شو. بیایې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک او پیغام خپل قوم ته یووړ هغوی هم ټول په اسلام مشرف شول. وروسې یې د حرام په میاشت کې یو ۱۳ یا ۱۴ کسیز پلاوی مدینې ته ولیږه، دوی د همدې سفر په دوران کې د ایمان او هغو لوښو په هکله پوښتنه وکړه کوم چې شراب به یې پکې ساتل. ددې پلاوي مشر اشج عصري ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په هکله فرمایلي: (**إن فيك خصلتين يحبهما**

اللّه: **الحلم والأناة**).په تا کې دوه داسې صفتونه شته چې د الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوښ دي دا صفتونه یو حلم دې او بل تاني (دقت).
ددې قبیلې دوهم هیئت له فتحې نه وروسته په هغه کال کې مدینې ته راغی چې د عام الوفود په نامه یادیږي. پدې پلاوي کې څلویښت تنه راغلي وو، له دوی سره جارود بن علاء عبدي هم ؤ، نوموړی لدینه مخکې مسیحي ؤ چې بیا په اسلام مشرف شو.[1]

۲- د دَوس قبیلې پلاوی: پداسې وخت کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خیبر کې تشریف درلود، ددې قبیلې پلاوی راغی، مخکې پانو کې مو وویل چې طفیل بن عمرو الدوسي له هجرت نه مخکې مسلمان شو، مکې ته راغلی ؤ او هملته یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لاس ایمان راوړ، بیا خپلی قبیلې ته ستون شو، هغوی ته یې د اسلام بلنه ورکړه، خو قوم یې مثبت ځواب نه ورکاوه، طفیل ورنه ناهیلی شو بیرته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته راغی، عرض یې وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دوس قبیلې ته ښیرې وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**اللهم اهد دوساً**). اې ربه! ته دوس قبیلې ته هدایت وکړې. وروسته یې اسلام راوړ په اووم هجري کال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خیبر کې تشریف درلود طفیل د خپل قوم له ۷۰ یا ۸۰ کورنیو سره یو ځای مدینې ته راغی او ټول په اسلام مشرف شوي وو.

۳- د فروه بن عمرو جذامي استازی: فروه د رومیانو تر حکم لاندې یو عربي قوماندان ؤ له روم سره د نژدې پرتو عربي قبایلو قومانده یې په غاړه درلوده. مرکز یې په معان نومې سیمه کې ؤ چې اوس د اردن په جنوب کې پرته ده. فروه چې په اتم هجري کال کې د موته غزا په ترڅ کې د مسلمانانو شجاعت، مقاومت، صبر او تدبیر ولید په اسلام مشرف شو او یو نماینده یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته واستاوه، د خپل اسلام خبر یې ورکړ او یوه سپینه کچره یا قاطره یې هم ورته د تحفې په شکل ولیږله.

---

[1]. شرح مسلم نووي ۱/ ۳۳ .فتح الباري ۸/۸۵_۸۶.

روميان چې د فروه په اسلام خبر شول بندې يې کړ او ورته ويې ويل يا به اسلام پرېږدې او يا به دې سر پرې کوو، هغه په اسلام قايم پاتې شو، همغه وه چې روميانو په فلسطين کې له عفراء نومې چينې سره په دار وځړاوه او سر يې پرې کړ.[1]

۴- د صُدَاء پلاوی: دا پلاوی هغه وخت راغی چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په اتم هجري کال کې له جعرانه څخه راستون شو. کيسه داسې وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يو څلور سوه کسيز جنګي ګروپ ته وظيفه ورکړه چې لاړ شي او د يمن هغه سيمه تر پښو لاندې کړي چيرته چې د صداء قبيله ميشته وه. کله چې دغه ګروپ غازيان د قناه درې په پاسنۍ برخه کې ځای په ځای شول، زياد بن حارث صدايي خبر شو چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سپايان د دوی سيمې ته راغلي، هماغه وه چې سيخ د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغی عرض يې وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ((زه د خپل قوم د نماينده په صفت درته راغلی يم. هيله ده خپل لښکر ته د بيرته ستنيدو امر وکړې، زه د خپل قوم ضامن يم، ضمانت يې کوم)). رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل سپايان له قناه درې نه راوغوښتل، زياد هم لاړ خپل قوم يې تشويق کړ چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورشي، په نتيجه کې **۱۵** کسه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل په اسلام مشرف شول. بيا بيرته ستانه شول خپل قوم يې اسلام ته راوباله، او پدې توګه ددوی په منځ کې اسلام خور شو، د حجه الوداع په وخت کې له همدې قبيلې نه سل کسان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل.

۵- کعب بن زهير ابي سلمی د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې: کعب د شاعرانو له کورنۍ او ډير مشهور او معروف شاعر وُ. ده به د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هجوه کوله، په آتم هجري کال کې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه ستون شو د کعب ورور بجير بن زهير خپل ورور کعب ته ليک وليکه چې پکې ليکلي يې و: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قريشو يو شمير هغه کسان ووژل کوم چې دده هجوه

---

[1]. زاد المعاد ۳/ ۴۵، تفهيم القران ۲/ ۱۶۹ .

يې کړې وه او زيان يې ورسولی و او نور يې له مکې نه تښتيدلي دي، که خپل ژوند درته ګران وي نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشه، ځکه که څوک توبه وباسي او خدمت ته يې حاضر شي هغه نه وژني، که دا نه کوې نو د خپل ژوند څه چاره دې کوه.

کعب هم خپل ورور ته ځواب وليکه، د دواړو تر منځ خطونه تبادله شول، په پای کې په کعب باندې ځمکه تنګه شوه، ټيکان يې ورک شو، ووېريد او مجبور شو مدينې ته لاړ شي. هلته د جهينه قبيلې د يوه تن کره ورغی د سهار لمونځ يې له هغه سره ادا کړ بيا هغه سړي اشاره ورته وکړه، نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورپاڅيد خپل لاسونه يې د هغه په مبارکو لاسونو کې کېښودل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لا نه و پيژندلی چې دا کعب دی، کعب وويل : يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! کعب پناه درته راوړې، اسلام يې راوړی، ستا حضور ته راتلل غواړي امان درنه غواړي، که زه يې درته راولم، خپل حضور ته يې منې، توبه يې قبلوې؟! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو. کعب وويل: زه پخپله کعب يم. يو انصاري پورته شو اجازه يې وغوښته چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړي چې د کعب سر پرې کړي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(دعه عنك، فإنه قد جاء تائباً نازعاً عما كان عليه)**.پرېږده هغه توبه ايستلی اسلام يې راوړی او تيره لاره يې بدله کړېده.

کعب پدې وخت کې خپله مشهوره قصيده وويله چې پيل يې داسې و:

بانت سعاد فقلبي اليوم متبول — متيم اثرها لم يفد مكبول

[سعاد را نه ليرې شوې زړه مې ورپسې نا آرام دی، زړه مې ورپسې کشال دی، د هغې د عشق په زنجير تړل شوی دی خو هغې يې هيڅ بدل او عوض ندی ورکړی.]

په همدې قصيده کې يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مدح کړې او د خپلې پخوانۍ خطا ښښنه يې غوښتې، وايي:

نبئت ان رسول الله اوعدني — و العفو عند رسول الله مامول

مهلا هداك الذي اعطاك نافلةال — قران فيها مواعيظ وتفصيل

لا تاخذني باقوال الوشاة و لم — اذنب ولو كثرت في الاقاويل

لقـــد اقـــوم مقاما لو يقـــوم به ارى و اسمع ما لو يسمع الفيـــل
لظل يرعد الا ان يكـــون له من الـــرســـول باذن الله تنويل
حتى وضعـــت يميني ما انازعه في كـــف ذي نقمات قيله القيل
فلهو اخوف عندي اذا اكلمه و قيل انـــك منسوب و مسئول
من ضيغم بضراء الارض مخدره في بطـــن عثـــر غيل دونه غيل
ا ن الرســـول لنور يستضاء به مهـــند من سيوف الله مسلول

[خبر شوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راته ګواښ کړیدی، خو عفوه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مامول ده، احتیاط، هغه خدای دې هدایت درته وکړي، چې قرآنکریم یې درته هدیه کړیدی، چې پکې نصیحتونه او د مسایلو تفصیلات دي، ما د چغلګرو په خبرو مه نیسه، زه بې ګناه یم که څه هم په هکله مې خبرې ډیرې شوې، زه پداسې ځای کې ولاړ یم داسې څه اورم او وینم که هلته فیل ولاړ وای او دا یې اوریدلي وای نو لړزیدلی به وای، او تر هغې پورې به نه ؤ آرام شوی تر څو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله په امر ورته عفوه او مهرباني وکړي تر دې پورې چې لاس مې بې له کوم مخالفته د هغه چا په مبارکو لاسونو کیښودل، چې د انتقام پوره توان لري او خبرې یې پوره مردانه او په ځای دي، په هغه شیبو کې چې زه ورسره خبرې کوم، هغه وخت چې راته ویل کیږي دغه او هغه خبره دې را رسیدلې او پدې هکله پوښتنه درنه کیږي، په همدې وخت کې هغه د عثر نومې سیمې له زمري نه ډیر ویرونکی راته ښکاري، پدې سیمه کې یوې خوا بلې خوا ته ګڼې ونې دي. او زیات ځننور لري بیشکه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې نُور دی چې نور ورنه ګټه اخلي، نور ورنه رڼا اخلي، او هغه د الله په تورو کې د هغه هندي تورې په شان دی چې د دښمن د مقابلې لپاره له تیکي نه ایستل شوې وي.]

ورپسې یې د قریشو مهاجرینو صفت او ستاینه وکړه، ځکه چې دده د راتګ په وخت کې له دوی نه یوه هم دده په هکله نا مناسبه خبره ونکړه، د انصارو مدحه یې ونکړه بلکه طنز یې پرې وکړ ځکه له دوی نه یوه تن دده د مرګ اجازه غوښتې وه، ویلي یې دي:

يمشون مشي الجمال الزهر يعصمهم ضرب اذا عرد السود التنابيل

[قریش لکه د ښکلیو سپینو اوښانو په شان روان وي تورې وهونکي یې ساتنه کوي

کله چې هغوی را مخکې شي نو تور او کمزوري خلک لاره پرېږدي او تښتي.]
کعب له اسلام راوړلو نه وروسته، هغه وخت چې ايمان يې ښه په زړه کې ځای ونيو د انصارو صفت هم وکړ او د دوی په هکله يې تيره غلطي جبران کړه، هغه په يوه قصيده کې وايي:

من سره كرم الحياة فلا يزل　　في مقنب من صالحي الانصار
ورثوا المكارم كابرا عن كابر　　ان الخيـــار هم بنو الاخيار

[څوک چې شرافتمندانه او محترم ژوند غواړي هغه به د انصارو په يوه ځانګه کې اوسيږي انصار پشت په پشت بزرګان او قدرمن دي، دوی غوره دي د غوره بندګانو زامن دي.]

۶- د عذره قبيلې نمايندګان: ددې قبيلې دوولس کسيز پلاوی د حمزه بن نعمان په ګډون د نهم هجري کال د صفر په مياشت کې حاضر شو. کله چې پوښتنه ترې وشوه تاسې د کومې قبيلې ياستئ؟ وياند يې وويل: مونږ له بنو عذره قبيلې څخه يو، مونږ د قصي مادري ورونه يو، مونږ هغه څوک يوو چې د قصي ملاتړ مو کړی، خزاعه او بنو بکر مو له مکې نه ايستلي، مونږ د صله رحمۍ او خپلوۍ خاوندان يوو. نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تود هرکلی ورته ووايه، او د شام د فتحې زيرى يې ورکړ، او له کاهنو (کوډګرو) ښځو نه له سوال کولو او د جاهليت د زمانې په شان قربانۍ (ذبح) کولو نه يې منـــع کړل. د پلاوي غړي ټول په اسلام مشرف شول، څو ورځې يې په مدينه کې تيرې کړې، بيا خپلې مېنې ته ستانه شول.

۷- د بلي پلاوی: دغه هيات د نهم هجري کال په ربيع الاول مياشت کې مدينې ته راغی اسلام يې قبول کړ، درې شپې يې په مدينه کې تيرې کړې. د پلاوي مشر ابو الضبيب سوال وکړ چې آيا ميلمه پالنه ثواب لري که نه؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: **(نعم، وكل معروف صنعته إلى غني أو فقـــير فهـــو صدقة).** هره نيکي له غني سره وي که له فقير سره صدقه ده. نوموړي د ميلمستيا د مودې په هکله پوښتنه وکړه؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(ثلاثة أيام).** ميلمستيا درې ورځې وي. ابو الضبيب سوال وکړ: ورک شوی پسه د چا

دی؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**هي لك أو لأخيك أو للذنب**). هغه یا ستا دی، یا ستا د ورور او یا د لیوه. د ورک شوي اوښ په هکله یې هم پوښتنه وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځواب ورکړ: (**مالك وله؟ دعه حتى يجده صـــاحبه**). ته ورک شوې اوښ څه کوې، خوشې یې کړه تر څو مالک یې پیدا شي.

۸- د ثقیف نمایندګان: دا پلاوی د نهم هجري کال په رمضان میاشت کې له تبوک غزا نه وروسته مدینې ته راغی. ددې پلاوي د اسلام کیسه داسې ده: د ثقیف سردار عروه بن مسعود ثقفي د آتم هجري کال په ذي القعده کې له طائف غزا نه وروسته او مدینې ته له رسیدو نه مخکې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلی ؤ اسلام یې راوړ، بیرته خپل قوم ته ستون شو او هغوی یې هم اسلام ته راوبلل. دده تمه دا وه چې قوم به یې ایمان راوړي، ځکه د خپل قوم په منځ کې يې زيات محبوبیت درلود یو منل شوی سردار ؤ، خلکو ته له خپلو ښځو او اولادونو نه هم زیات ګران ؤ، نو ځکه یې دا ګمان و چې قوم به یې بلنه او خبره مني، خو هغوی دا ځل دده د اسلامي بلنې په ځواب کې نه یوازې منفي ځواب ورکړ بلکه د غشو باران یې پرې جوړ کړ تر څو د اسلام په ګناه شهید شو.
لدینه وروسته ثقیف قبیله څو میاشتې همداسې سر ګردانه وه، بالاخره یې مشورې سره وکړې او پوه شول چې د مسلمانانو مقابله نه شي کولی، تصمیم یې ونیو یو کس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ولیږي. لومړی یې عبدیالیل بن عمرو غوره کړ تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشي، خو هغه وویرید او ویې ویل هسې نه له ده سره هم لکه د عروه په شان معامله وشي همدا وه چې د خپل قوم دا غوښتنه یې و نه منله او ورته ویې ویل: زه دا کار هغه وخت کولی شم چې څو نور کسان هم راسره ملګري کړئ! قوم دوه کسان له ثقیف او درې تنه له بني مالک نه ورسره ملګري کړل، پدې ترتیب سره شپږ کسان چې عثمان بن ابي العاص ثقفي هم ورسره ؤ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته لاړل.
دوی چې مدینې ته ورسیدل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې په جومات کې د ننه ورته یو ځای تیار شي تر څو هملته د قرآنکریم تلاوت واوري او مسلمانان د لمانځه په حالت کې وګوري.

د پلاوي غړي څه موده همدلته پاتې شول، وخت نا وخت به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زیارت ته راتلل، هغه به اسلام ته رابلل. په پای کې د هیئت مشر له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د امن او سولې د داسې تړون سوال او غوښتنه وکړه چې پکې دوې ته د زنا، شراب څـښـلـو، سود خوړلو، او لمونځ نه کولو اجازه وي، لوی بت (لات) یې مات نشي او نور بتان به هم دوی پخپل لاس نه ماتوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا یوه غوښتنه هم قبوله نکړه. هغوی بیا مشورې سره وکړې، بالاخره دې نـتـیـجې ته ورسیدل چې له اسلام او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پیروی او اطاعت نه پرته بله لاره او چاره نلري. همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل او مسلمانان شول، خو یوه غوښتنه یې وکړه چې لات بت دې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مات کړي ثقیف ته دې دا کار نه سپاري، دا غوښتنه یې ومنل شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک ورته ولیکه، عثمان بن ابي العاص یې امیر ورته وټاکه ځکه هغه له نورو نه زیات د اسلام او قرآنکریم له زده کړې سره مینه لرله. د وفد غړي به هر سهار د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راتلل او عثمان به یې له خپل سامان سره پریښوده، خو کله به چې دوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حضور نه بیرته راتلل د غرمې له مخې به ویده کیدل، عثمان به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راته او ورته ویل به یې د قرآنکریم تلاوت راته واوروه! د دین د احکامو په هکله به یې هم سوالونه کول او که به یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ونه موند نو بیا به د همدې غرض لپاره د ابوبکر (رضي الله عنه) خدمت ته ورته. دا همغه برکتي او مؤمن شخص ؤ چې د ارتداد په زمانه کې د خپل قوم لپاره لوی رحمت ثابت شو، ځکه هغه وخت چې دې قوم اراده وکړه له اسلام نه واوړي ده ورته وویل: اې د ثقیف خلکو! تاسې وروستی قوم یاستئ چې اسلام مو راوړ، اوس په کفر کې له نورو نه مه مخکې کیږئ! قوم یې خبره ومنله او په اسلام ثابت پاتې شول.

پلاوی له مدینې نه ستون شو، کله چې خپل قوم ته ورسیدل حقیقت یې ورنه پټ کړ، ځو ورځې یې د خپل اسلام خبره ورته ونه کړه، خو دا مشوره یې ورکړه چې جنګ ته زړه ښه نکړي ځانونه یې غمجن او خفه ښکارول او دا یې ورته وویل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوی نه د اسلام راوړلو غوښتنه کړیده، او

ورته ويلي يې دي چې زنا، شراب، سود او نور ناروا کارونه به پريږدي، که نه نو جنګ به ورسره کوي.
ثقيفيان چې ډير کبرجن خلک وو مغرور شول، دوې درى ورځې يې د جنګ اراده درلوده، خو وروسته يې په زړونو کې ويره پيدا شوه او د پلاوي غړو ته يې وويل: لاړ شئ او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امر مطابق عمل وکړئ غوښتنې يې ومنئ. همدلته وه چې هغوی حقيقت ورته بيان کړ او هغه مطالب يې ورته وويل چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې منلي وو. پدې ترتيب سره ثقيف قبيله هم په اسلام مشرفه شوه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خالد (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې د يوه ګروپ په مشرى لاړ شي او لات دړې وړې کړي. مغيره بن شعبه ګرز يا يو غټ تبر واخيست او خپلو ملګرو ته يې وويل: تاسې به د ثقيف په باره کې خندوم، هماغه وه چې يو ځل يې تبر پورته کړ پر لات يې وار وکړ بيا يې ځان وغورځاوه او منډه يې کړه، د طائف خلکو پداسې حال کې چې لړزيدل وويل: خدای د مغيره ورک کړي، دا دی د لات منجورې وواژه.
مغيره راسم شو او ويې ويل: خوار شئ، دا بت خو له خټو او تيږو نه جوړ شوی، بل څه ندی، وروسې يې په دروازه ګوزار وکړ ماته يې کړه، بيا يې په لوړ ديوال ور پورته شو، خلکو هم ورسره شروع وکړه ديوال يې ونړاوه، بت يې مات کړ، تهداب يې را لوڅ کړ هلته چې څه کالي، زيورات وو ټول يې را وايستل د ثقيف قبيلې خلک حيران دريان ولاړ وو.
خالد (رضي الله عنه) دا کالي او زيورات ټول د رسول (صلى الله عليه وسلم) حضور ته راوړل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په همغه ورځ وويشل. د الله تعالى د نعمت او نصرت شکر يې ووايه، حمد او ثنا يې وويله.[1]

۹- د يمن د پاچايانو ليک: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې له تبوک نه راستون شو د حِمير د پاچايانو ليک ورته راغی. دغه مشران چې ليک يې راستولی و عبارت وو له: الحارث بن عبدکُلال، نعيم بن عبدکلال، النعمان، قَيل ذي رعين، هَمدان، او مُعافر وو. دوی مالک بن مره الرهاوي خپل نماينده وټاکه او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې وليږه چې خبر ورکړي دوی په اسلام مشرف شوي او شرک يې پرې ايښی دی.

---

[1]. زاد المعاد ۲/۲۶ تر ۲۸ ابن هشام ۲/ ۵۳۷ تر۵۴۲.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوی ته اسلامي لارښوونې وکړې، د مومنانو مسوولیتونه او حقوق یې ورته په ګوته کړل. او په همدې لیک کې یې دا ورته څرګنده کړه که معاهده کوونکي ټاکلی جزیه ورکړي، نو د دوی لپاره د الله تعالی او رسول الله (صلی الله علیه وسلم) عهد او ژمنه ده. یو ګروپ اصحاب یې د معاذ بن جبل (رضي الله عنهم) په مشرۍ د هغوی د رهنمایۍ او لارښوونې لپاره ولیږل. معاذ (رضي الله عنه) یې د الکورة العلیا چې د عدن له خوا د السکون او سکاسک تر منځ واقع ده، مسئول وټاکه چې د قاضي، د جنګ د قوماندان، جزیې او صدقاتو د راټولولو او امامت دنده یې لرله. او ابو موسی الاشعري (رضي الله عنه) یې الکورة السفلی ته واستاوه چېرته چې زُبید، مارب، زمع او الساحل قبیلې میشته وې. او دواړو ته یې داسې امر وکړ: (یسرا ولا تعسرا، وبشرا ولا تنفرا، وتطاوعا ولا تختلفا). [آساني کوئ او له سختۍ نه ډډه کوئ، زیری ورکوئ، تشویقوئ یې او زړونه یې مه بدوئ، یو له بل سره مرسته کوئ او اختلاف مه کوئ.]

معاذ (رضي الله عنه) تر هغې په یمن کې پاتې و، تر څو رسول (صلی الله علیه وسلم) رحلت وکړ. او ابو موسی الاشعري (رضي الله عنه) په حجة الوداع کې د رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) خدمت ته ورسید.

۱۰- د همدان پلاوی: دا پلاوی په نهم هجري کال کې له تبوک غزا نه وروسته را ورسید. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک ورته ولیکه او څه شیان یې چې دوی غوښتي وو ورکړل. مالک بن نمط یې د خپل قوم د مسلمانانو امیر وټاکه، او د نورو لپاره یې خالد بن ولید (رضي الله عنه) ورولیږه، چې اسلام ته یې را وبولي. هغه هلته شپږ میاشتې پاتې شو، هغوی یې اسلام ته رابلل، خو دوی اسلام ونه مانه، بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خالد په ځای علي (رضي الله عنه) مقرر کړ، خالد (رضي الله عنه) را ستون شو. علي (رضي الله عنه) د همدان خلکو ته ورغی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک یې ورته ولوست، اسلام ته یې را دعوت کړل، په همدې سره هغوی ټول په اسلام مشرف شول. علی (رضي الله عنه) د خپلې کامیابۍ او همدان قبیلې د اسلام زیری رسول الله (صلی

الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ولیږه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته چي دا لیک ورسید له خوشالۍ نه په سجده پریوت او کله یې چې مبارک سر له سجدې نه پورته کړ ویې فرمایل: (**السلام علی همدان، السلام علی همدان**).سلام پر همدان، همدان دې سلامت وي.

۱۱- د بني فزاره نماینده ګان: دغه پلاوی په نهم هجري کال کې له تبوک نه له راستنیدو وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، شمیره یې څه د پاسه لس تنه وو چې راغلل په اسلام یې اعتراف وکړ او ورسره جوخت یې د خپلې بدې ورځې، قحطۍ او وچکالۍ نه شکایتونه وکړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) منبر ته پورته شو لاسونه یې پورته کړل، د باران دعا یې وکړه ویې فرمایل: (**اللهم اسق بلادك وبهائمك، وانشر رحمتك، وأحْي بلدك الميت، اللهم اسقنا غَيْثاً مُغيثاً، مريئًا مَريعاً، طَبَقاً واسعاً، عاجلاً غير آجل، نافعاً غير ضار، اللّهم سقيا رحمة، لا سقيا عذاب، ولاهَدْم ولا غَرَق ولا مَحْق، اللّهم اسـقنا الغيث، وانصرنا على الأعداء**). یا لویه خدایه! خپل ښارونه او چارپایان سیراب کړه! رحمتونه دې نازل کړه، دا مړ (وچ) ملک بیرته ژوندی کړه، خدایه! داسې باران راباندې وکړه چې درد مو دوا کړي، آرامي راته راوړي، ګټه را ورسوي، ډیر پراخ وي، زر وي وروسته نه، ګټور وي، تاوان ونلري! لویه خدایه! د رحمت باران غواړو، نه د عذاب باران او نه داسې باران چې نړوونکی، ډوبونکی او له مینځه وړونکی وي! لویه خدایه! پر مونږ باران وکړې، او پر دښمن برلاسي او نصرت را په برخه کړې! [1]

۱۲- د نجران پلاوی: نجران د مکې جنوب د یمن لور ته اوه منزله لیرې پروت لوی ښ ا ر دی. نجران دري اویا (۷۳) کلي درلودل، سپور په تیز رفتار سره په یوه ورځ کې ورسیدلی شوای.[2]

دلته یو لک مسیحي جنګیالان هم وو. د نجران هیئت په نهم هجري کال کې مدینې ته راغی. پدې پلاوي کې ۶۰ کسان وو، چې ۲۴ یې سرداران وو، دری یې هغه وو چې د نجران مشرتابه یې په غاړه وه:

---

[1]. زاد المعاد ۳/ ۴۸

[2]. فتح الباري ۸/ ۹۴

الف: عاقب چې نوم يې عبدالمسيح وُ، نوموړي د حکومت مشري په غاړه درلوده.
ب : سيد چې نوم يې ايهم يا شرحبيل وُ، ده د سياسي او فرهنګي چارو مسئووليت درلود.
ج: اسقف چې نوم يې ابو حارثه بن علقمه وُ او د ديني چارو رياست يا ديني مشرتابه ورسره وه.
دغه نمايندګان چې مديني ته راغلل له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې وکتل، يو له بل نه يې څه پوښتنې وکړې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اسلام ته راوبلل، قرآنکريم يې ورته تلاوت کړ، دوی د اسلام له منلو نه معذرت وغوښت، د عيسی (عليه السلام) په هکله يې دده نظر وغوښت.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې ورځ ځواب ورنکړ تر څو دا مبارک آياتونه نازل شول: ((إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (٥٩) الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (٦٠) فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ)). (آل عمران: ٥٩– ٦١)
[بيشکه صفت د عيسی په نزد د الله د آدم د صفت او مثال په شان دی. الله پيدا کړ آدم له خاورو څخه بيا يې وويل ده ته بشر شه پسې بشر شو. حق هغه دی چې راغلی دی له جانب د رب ستا، نو مه کيږئ له شک کوونکو نه، نو هر څوک چې جګړه او مناقشه کوي له تا سره په باره د عيسی (عليه السلام) کې وروسته له هغه چې حاصل شو تا ته صحيح علم د عيسی په بندګۍ او نبوت کې نو ووايه اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راځئ چې راوبولو زامن زمونږ او زامن ستاسې او ښځې زمونږ او ښځې ستاسې او ځانونه خپل او ځانونه ستاسې بيا به التجا وکړو په دعا کې نو و به ګرځوو مونږ (وبه وايو) لعنت د الله په دروغجنو باندې.]
چې سهار شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د همدې آيتونو په رڼا کې د عيسی (عليه السلام) په هکله خپل نظر وړاندې کړ بيا يې هغوی (نمايندګانو) ته يوه ورځ وخت ورکړ چې فکر او غور وکړي. وروسته دې کسانو د عيسی (عليه السلام) په هکله د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) رايه او نظريه ونه منله، اسلام يې هم را نهووړ.
بل سهار رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې حسن او

حسین (رضي الله عنهما) یې پخپل چادر کې پټ کړي، فاطمه (رضي الله عنها) ورپسې شا ته روانه وه، راغی او له دې نصرانیانو نه یې وغوښتل چې راځئ اوس مباهله وکړو! (مباهله دې ته ویل کیږي چې ټول حاضر شي او بیا دعا او التجا وکړي چې الله دې دروغجن هلاک کړي).

هغوی چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جدیت ولید، سره ګوښه شول خبرې یې سره وکړې، عاقب او سید ورته وویل چې مباهله نه کوو، ځکه که دا کار مو وکړ او هغه ریښتونی رسول وي، نو بیا به نه مونږ خیر وګورو او نه زمونږ راتلونکي نسلونه، ټول به هلاک شو، هیڅ به راته پاتې نه شي ټول به هلاک شو، بالاخره یې دا خبره سره غوټه کړه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به حکم ګرزوي. راغلل او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې عرض وکړ د فیصلې واک تا ته درکوو ته چې څه غواړې همغه به درکوو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جزیه ورباندې وټاکله. جزیه دوه زره جوړې (جامې او کالي) وې چې زر به یې په رجب او زر نورې به یې په صفر میاشت کې ورکوي. دا شرط یې هم ورباندې کېښود چې له هرو دوو حلو (جامو) سره به یوه اوقیه (۱۵۲ ګرامه سپین زر) هم ورکوي. ددې جزیې په مقابل کې یې دوی ته پوره دیني آزادي او د الله او رسول ذمه او ضمانت ورکړ او لیک یې ورته ولیکه.

دې نمایندګانو سوال وکړ چې یو امین شخص دوی ته واستوي. هماغه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې امت امین یعني ابو عبیده بن جراح (رضي الله عنه) ورولیږه تر څو جزیه ورنه راوړي.

وروسته بیا د اسلام نور په نجران کې هم خور شو. سیرت لیکونکي وایي چې :

عاقب او سید هم نجران ته له رسیدو نه وروسته په اسلام مشرف شول.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوهم ځل علي (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې له دوی نه صدقې او جزیه راوړي، څرګنده ده چې صدقه له مسلمان څخه اخستل کیږي[1].

۱۳- د بني حنیفه قبیلې پلاوی: دا اوولس کسیز پلاوی چې مسیلمه الکذاب بن ثمامه بن کبیر بن حبیب بن الحارث هم ورسره ؤ په نهم هجري کال کې مدینې ته

[1]. فتح الباري ۸/ ۹۴_۹۵. زاد المعاد ۳۹/۳تر ۴۱د نجران د پلاوې د څرنګوالي په اړه مختلف روایات راغلي، تردې چې ځنې محققین وایي چې د نجران پلاوی دوه ځله راغلی و. او مونږ پدې هکله هغه نظر وړاندې کړ چې راجح راته معلوم شو.

راغلی[۱].
د پلاوي غړي لومړی د یوه انصاري کره ورغلل، بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شول او اسلام یې راوړ. د مسیلمه الکذاب د اسلام په هکله مختلف روایتونه راغلي دي خو که دقت وشي دا څرګندیږي چې نوموړي اسلام نه و منلی، د تکبر، غرور، سرغړونې او قدرت غوښتنې څرګندونه یې کړې وه او د هیئت له نورو غړو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته نهٔ حاضر شوی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لومړي سر کې هڅه وکړه په قولي او فعلي نیکۍ او شفقت سره هغه راجلب کړي، خو کله یې چې ولیدل چې نیکي اثر نه پرې کوي نو پخپل فراست سره یې د شر اثرات او نښانې پکې ولیدلې.
لدینه مخکې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوب لیدلی وٴ چې د ځمکې ټولې خزانې دده حضور ته راوړل شي او دوې کړې (د لاس حلقې) ورنه دده په مبارک لاس کې ولویږي. پدې سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر خفه شي او دا ډیرې ګرانې ورباندې تمامې شي، پدې وخت کې وحي ورته وشي چې پف یې کړه، کله یې چې پف کړې دواړه ورکې او ایسته شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خوب تعبیر داسې وکړ چې دا دواړه (کړې یا بنګړي) به دوه دروغجن وي چې له ده نه وروسته به ظهور کوي.
او کله چې مسیلمه الکذاب دا تکبر او انکار وکړ او ویې ویل: که محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ده نه وروسته واک ما ته راسپاري نو پیروي به یې وکړم پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې هلته تشریف یووړ چې د خرما ونې یوه څانګه یې په لاس کې وه، شاعر یا خطیب یې ثابت بن قیس بن شماس هم ورسره و، له مسیلمه الکذاب او ملګرو سره یې ودرید خبرې یې ورته وکړې. په ځواب کې مسیلمه ورته وویل: که دې خوښه وي اوس به اختیار تا ته پریږدو، خو پدې شرط چې له تا نه وروسته واک زمونږ شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**لو سألتني هذه القطعة ما أعطيتكها، ولن تعدو أمر اللّه فيك، ولئن أدبرتَ ليعقرنك اللّه، واللّه إني لأراك الذي أريتُ فيه ما رأيتُ، وهذا ثابت يجيبك عني**). که دغه د خرما څانګه یا پوستکی را نه وغواړې هم در به یې

---
[۱]. فتح الباري ۸/۸۷.

نکړم، ته د خپل ځان په هکله د الله تعالی امر نه شئ بدلولی، که د شا واړوله، انکار دې وکړ الله تعالی به دې مات کړي، قسم په خدای چې زه تا هغه شخص ګڼم د کوم په هکله چې ما خوب ليدلی، نور به دا ثابت زما په عوض ستا پوښتنې ځوابوي. دا خبره يې وفرمايله او ورنه لاړ.[1]

په پای کې همغه څه وشول چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې وړاند وينه کړې وه. مسيلمه چې بيرته يمامه ته ستون شو، سوچونه يې کول او بالاخره يې دعوه وکړه چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره په نبوت کې شريک کړی شويدی. په دروغو يې د نبوت دعوه وکړه، څه سجع ويل يې پيل کړل د خپل قوم لپاره يې د شرابو او زنا جواز ورکړ، لدې شر سره به يې دا شاهدي هم ويله چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله رسول دی. د بني حنيفه ځينې خلک پرې وغوليدل ددې دروغجن اطاعت يې وکړ، ورسره ملګري شول، خبره يې لويه شوه، تر دې حده چې د يمامه په رحمان مشهور شو.

مسيلمه لږ موده وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ليک واستاوه چې پکې ليکلي يې وو: زه له تا سره په نبوت کې شريک کړای شوی يم، نيم واک زمونږ لپاره دی، او پاته نيم د قريشو لپاره. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې په ځواب کې ليک ورته وليکه چې دا آيت يې هم پکې ليکلی و: ((إِنَّ الأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ)) (الاعراف: ١٢٨) [ځمکه د الله تعالی ده، چا ته يې چې زړه وي همغه ته يې ورکوي عاقبت د متقيانو دی.][2]

له ابن مسعود نه روايت دی وايي چې: ابن نواحه او ابن اثال د مسيلمه الکذاب د قاصدانو په توګه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (أتشهدان أني رسول اللّه؟) آيا پدې شاهدي وايئ او ايمان لرئ چې زه د الله رسول يم؟ دوی وويل: مونږ شاهدي وايو چې مسيلمه د الله رسول دی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (آمنت باللّه ورسوله، لو كنت قاتلاً رسولاً لقتلتكما). په الله او

---

(1) صحيح البخاري باب وفد بني حنيفة، و باب قصة الاسود العنسي٢/٦٢٧_٦٢٨. فتح الباري ٨/٨٧ تر٩٣.

(2) زاد المعاد ٣/ ٣١- ٣٢ .

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مې ايمان راوړی، که قاصد او نماينده مې وژلی، نو تاسې به مې حتماً وژلي وای.[(۱)]

مسيلمه الكذاب د هجرت په لسم كال د نبوت دعوه وكړه او په ۱۲ هجري كال د ربيع الاول په مياشت كې د ابوبكر (رضي الله عنه) د خلافت په وخت كې د يمامه په مشهوره جګړه كې د حمزه (رضي الله عنه) د قاتل وحشي په لاس ووژل شو.
دوهم دروغجن او د نبوت مدعي اسود عنسي وُ، چې په يمن كې را پيدا او بيا د فيروز له لاسه ووژل شو. فيروز د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له وفات نه يوه شپه او ورځ مخكې د اسود سر غوڅ كړ، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د وحي په واسطه خبر راغی او بيا دغه خبر له يمن نه د ابوبكر (رضي الله عنه) دخلافت په دوران كې راورسيد[۲].

۱۴- د بني عامر بن صعصعه نمايندګان: پدې ډله كې د خدای دښمن عامر بن طفيل او اربد بن قيس چې د لبيد ميرنی ورور كيده، خالد بن جعفر، جبار بن اسلم او نور شيطانان شامل وو. عامر هغه وحشي ظالم وُ چې د بئر معونه له اصحابو (رضي الله عنهم) سره يې غدر او خيانت كړی و او ۷۰ كسان يې په شهادت رسولي وو.
كله چې دې هيئت مدينې ته د تګ اراده وكړه لوی شيطان عامر بن طفيل او اربد توطئه جوړه كړه او پدې سره متفق شول چې په چل او فريب سره به رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قتل رسوي مدينې ته چې ورسيدل، عامر له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره خبرې شروع كړې، اربد د شا له لوري را تاو شو او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) شا ته ودريد توره يې له تيكي را ايستله، لږ يې چې را وايستله نور يې لاس وچ شو او توره يې ونه شوای را ايستلی، او پدې ترتيب سره الله تعالی خپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وساته. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دواړو ته ښيرې وكړې، كله چې ستانه شول الله تعالی په اربد او اوښ يې تندر را نازل كړ دواړه يې وسيځل، عامر د يوې سلولي ښځې كره ورغی هلته يې په ستوني كې يوه غده (دانه) را پيدا شوه، او ويل به

---

(۱). امام احمد، مشكاه المصابيح ۲/ ۳۴۷ .
۲ . فتح الباري ۹۳/۸.

يې: آيا د اوښ د غدې په شان غده؟! د سلولي ښځې په کور کې مرګ!!
بخاري روايت کوي چې عامر د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی ويې ويل: د دريو شيانو وړانديز کوم خوښه ستا کوم غوره کوې؟
لومړی دا چې د دښتې خلک به ستا او د کليو او ښارونو اوسيدونکي به زما وي، يا دا چې له تا نه وروسته به واک زما وي، او که نه نو د غطفان لښکرې چې زر آسونه او زر آسپې به وي پکې درباندې راولم.
لدينه وروسته هغه د يوې ښځې په کورکې په طاعون مرض اخته شو، او هلته به يې ويل: دا غده خو لکه د اوښ د غدې په شان ده، اوس به د همدې ښځې په کور کې مرم، آس مې راولئ، آس يې راغی پرې سپور شو او د آس په شا يې ساه ورکړه.

۱۵- د تُجيب پلاوی: دا وفد چې ۱۳ کسان وو پکې د خپل قوم له صدقو سره يو ځای راغی. د قرآنکريم او احاديثو زده کړه به يې کوله، له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه يې ډير شيان وغوښتل او ډيرې پوښتنې يې ورنه وکړې.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه تپول ورته وليکل، ډير پاتې نه شول، کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تګ اجازه ورکړه، دوی لاړل او هغه ځوان يې ورته راوليږه چې له خپل سامان سره يې پرې ايښې وُ.
ځوان راغی عرض يې وکړ: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! صرف ددې لپاره راغلی يم چې له الله نه راته مغفرت او رحمت وغواړې، دا دعا راته وکړې چې الله د زړه غنا را کړي.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همدا دعا ورته وکړه. لدينه وروسته دا ځوان د بې حده زيات قناعت خاوند وُ.
د ارتداد په وخت کې په اسلام ثابت او قايم پاتې شو، خپل قوم ته يې لارښوونه کوله هغوی هم په اسلام ثابت پاتې شول.
ددې پلاوي غړي په لسم هجري کال د حجه الوداع په وخت کې هم له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ او په زيارت يې مشرف شويدي.

۱۶- د طيئ وفد: دا پلاوی چې زيد الخيل هم پکې وُ د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل اسلام يې ومانه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د زيد په هکله فرمايي: (**ما ذكر لي رجل من العرب بفضل، ثم جاءني**

إلا رأيته دون ما يقال فيه ، إلا زيد الخيل، فإنه لم يبلغ كل ما فيه). ما ته چي تر اوسه د عربانو د کوم شخص ښيګڼې يادې شوې بيا چې هغه راته راغلی نو ليدلي مې دي چې په هغه کې بيا دومره ښيګڼې نه وي لکه څومره چې ما اوريدلې وي، يوازې زيد الخيل داسې شخصيت دی چې ښيګڼې يې ډيرې زيـــاتې دي او ټولې ماته نه وې بيان شوې. او له همدې امله يې د زيد الخير نوم ورباندې کيښود.

پدې ترتيب سره په نهم او لسم هجري کال زيات پلاوي او نمايندګان مدينې ته راغلل. تاريخ او سيرت ليکونکو پدې لړ کې د يمن، ازد، د قضاعه له بني سعد نه هذيم، بني عامر بن قيس، بني اسد، بهراء، خولان، محارب، بني حارث بن کعب، غامد، بني منتفق، سلامان، بني عبس، مزينه، مراد، زبيد، کنده، ذي مره، غسان، بني عيش او نخع چې تر ټولو وروستی هيئت ؤ ياد کړيدی. د نخع پلاوی چې دوه سوه کسان وو د ۱۱ هجري کال د محرم په مياشت کې راغلی ؤ. نور زياتره هيئتونه په ۹ او ۱۰ کال کې راغلي وو، ددې هيئتونو مسلسل راتلل پدې دلالت کوي چې اسلامي دعوت په عربي جزيره باندې تسلط موندلی ؤ، د جزيرې ټولو اوسيدونکو مسلمانانو ته د قدر او احترام په سترګه کتل، هغوی پدې واقعيت باوري شوي وو چې د اسلام له اطاعت نه پرته بله لاره په مخکې نلري. مدينه منوره د عربي جزيرې په پايتخت او مرکز بدله شوې وه، خو دا هم نه شو ويلی چې اسلام په حقيقي معنی سره ددې ټولو خلکو په زړونو کې ځای نيولی و. ډير داسې کسان وو چې له خپلو مشرانو نه د پيروۍ په اساس يې اسلام منلی ؤ، زړونه يې د جاهليت، قتل او غارت له ميکروبونو نه بالکل نه وو صفا شوي، په بشپړه توګه د اسلام په قالب کې نه وو جوړ شوي، قرانکريم دې مطلب ته داسې اشاره فرمايي:

((الأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْراً وَنِفَاقاً وَأَجْدَرُ أَلاَّ يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۹۷) وَمِنْ الأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ مَغْرَماً وَيَتَرَبَّصُ بِكُمْ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)) (التوبة: ۹۷- ۹۸).

[ترجمه: دغه بانډه چيان عرب (کوچيان) په کفر او نفاق کې ډير کلک او د هغوی په هکله ددې خبرې امکانات زيات دي چې د هغه دين له حدودو نه بې خبره پاتې شي چې الله پخپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نازل کړيدی پدې بانډچيانوکې داسې کسان شته چې د خدای په لار کې چې څه لګوي نو هغه پر خپل ځان باندې د زور قلنګ ګڼي او ستاسې په باب د زمانې د څرخ انتظار باسي، پداسې

حال کې چې د بدۍ څرخ پخپله پر دوی مسلط دی، الله اوریدونکی او عالم دی.]

وربسې بیا د نورو مدح او توصیف کوي فرمایي: ((وَمِنْ الأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمْ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)) (التوبة: ۹۹) [ترجمه: او له همدي بانډه چیانو څخه ځني داسې دي چې په الله او ورځ د آخرت ایمان لري. او څه چې لګوي هغه الله ته د نژدې کېدو او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د رحمت د دعا ګانو اخیستلو وسیله ګرځوي، هو هغه د هغو لپاره د نژدیوالي وسیله ده، الله به هغوی په رحمت کې داخل کړي الله غفور او رحم کوونکی دی.]

خو هغه ښاریان چې په مدینه، مکه، ثقیف، همدا راز زیات شمیر چې په یمن او بحرین کې وو د هغوی ایمان قوي و او د همدوی له ډلې نه د مسلمانانو سرداران، مشران او لوی صحابیان (رضي الله عنهم) دي[1].

---

[1]. دا د خضري خبرې دي محاضرات في تاريخ الامم الاسلامية ۱/۱٤٤. د یاد شویو پلاویو د تفصیلاتو لپاره دې کتابونو ته مراجعه وکړه: صحیح البخاري۱/۲،۱۳/۶۲۶تر۶۳۰. ابن هشام۲/۵۰۱تر۶۰۱. زاد المعاد۳/۲۶تر ۶۰. فتح الباري ۸/۸۳ تر ۱۰۳. رحمة للعالمین۱/۱۸٤ تر ۲۱۷.

د اسلامي دعوت برى
او
اغیزې یې

مخکې لدینه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند د وروستنیو ورځو څېړنې او مطالعې ته یو ګام نور هم ورلنډ شو، غواړو په هغې ویاړمنې، عظیمې او بې ساري کارنامې څه نا څه رڼا واچوو کومه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لاس تر سره شوې. هغه یې د ژوند ثمره ده او په همغې سره یې له نورو رسولانو (علیهم السلام) نه امتیاز او برتري موندلې ده. او د همغې عظیمې کارنامې په وجه الله تعالی د دواړو کونینو سردار بللی، او د ړومبنیو او وروستنیو د سیادت تاج یې ور په سر کړی دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د الله تعالی له لوري امر وشو:

((يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ (١) قُمْ اللَّيْلَ إِلاَّ قَلِيلاً)) (المزمل: ١– ٢) [اې نغښتونکیه د ځان په جامه کې! ودرېږه لمانځه ته په شپه کې مګر خو په لږه شپه کې.]

((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (١) قُمْ فَأَنذِرْ)) (المدثر: ١-٢) [ترجمه: اې جامه کې نغښتونکیه! درېږه پورته شه او وویروه.]

د همدې الهي حکم د تعمیل لپاره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کلکه ملاوتړله، او له ۲۰ کلونو نه زیاته موده یې د ځمکې په مخ ددې عظیم امانت د ادا کولو په لار کې نه ستړې کیدونکې هلې ځلې وکړې. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په غاړه د ټول بشریت مسؤولیت پروت ؤ، د عقیدې او په بیلابیلو ډګرونو کې د جهاد دروند مسؤولیت یې درلود.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وظیفه درلوده د هغه ویده ضمیرونو په خلاف جهاد وکړي چې د جاهلیت په خرافاتو او باطلو تصوراتو کې ډوب شوي وو، د مادي شهواتو، هوسونو او غوښتنو په ځنځیرونو تړل شوي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې پدې وتوانید د څو غوره اشخاصو ضمیرونه د جاهلیت

له ډنډ او ځنځیرونو نه آزاد کړي، په خپل صف کې یې ودروي، او د اصحابو مقام ته یې ورسوي، نو د بل ډول جهاد ډګر ته داخل شو. دا داسې جهاد وُ چې یو په بل پسې یې مختلفې مرحلې درلودې. دا جهاد د بې شمیره او سوګند خوړلو دښمنانو په خلاف جهاد او مبارزه وه، هغه دښمنان چې په پوره توان سره یې ددې هڅه کوله د خیر، راحت، هدایت او برکت دغه نوې ونه له بیخه وباسي او پرینږدي په ځمکه کې ریښې وغزوي او سیوري یې هرې خوا ته خواره شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لا په عربي جزیره کې له جګړې نه بې غمه شوی نه و چې رومیانو یې په خلاف د جګړې اور بل کړ، او د مقابلې لپاره یې تیاري ونیوله.

دا باید له یاده و نه باسو چې د جهاد او مبارزې پدې ټولو مراحلو کې د ویده ضمیر په خلاف جګړه روانه وه. له ویده ضمیر سره جګړه پای نلري، دا طولاني او همیشنۍ جګړه ده، ځکه د دې جګړې مقابل لوری شیطان دی. شیطان هیڅکله هم د انسان له اغوا، منحرف کولو څخه لاس نه اخلي، هغه تل هڅه کوي په انساني ضمیر خپل واک قایم وساتي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الهي دعوت په میدان کې د غره په شان ثابت ولاړ وُ، د جهاد او مقاومت لاره یې نیولې وه، د ژوند سختیو ته یې اوږه ورکړې وه. د مادي امکاناتو د شتون او موجودیت په صورت کې یې هم د زهد او تقوی لاره خپله کړې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) او نورو انسانانو د رحمت، امن، برکت، او سکون سیوره غوړولې وه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لاره د زحمت، کړاو، تکلیف، صبر او مقاومت لار وه. هغه به د شپې د خپل رب عبادت کاوه د قرآنکریم تلاوت به یې کاوه، او د خپل رب په وړاندې به یې د عجز او تسلیمۍ سر په سجده اینښود.[1] او د همدې عظیم عمل، صبر، ستړیا له برکته یې نور خلک له امن او سوکالۍ نه برخمن کړي وو.

پدې ترتیب سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له شل کاله نه زیاته موده جهاد او جګړه وکړه. هیڅ ډول خنډ یې مخه ډب نه شوای کړی، په پای کې دعوت بریالی شو. دا یو بې ساري بریالیتوب وُ، خلک ورته حیران شول. ټوله عربي جزیره د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر واک لاندې راغله، د جاهلیت جرړې له بیخه ووتلې، رنځور عقلونه روغ شول د بتانو عبادت یې پرینښود. هرې خوا ته د توحید نور خور شو په هره سیمه او هره دښته کې د توحید او آذان انګازې پورته

[1]. دا د سید قطب خبرې دي، فی ظلال القران ۲۹ /۱۶۸ .

شوې، د قرآن داعيان او قاريان شمال او جنوب ته لاړل قران به يې لوست او الهي احکام به يې پلي کول او پدې توګه هر چيرته د توحيد مدرسې جوړې شوې.
بيلابيلې او ګډې وډې قبيلې سره يو شوې، انسان د انسان له بندګۍ نه آزاد شو، ټول د الله بندګان وګرزيدل. طبقاتي نظام ختم شو، هلته نور بادار او غلام، ظالم او مظلوم، حاکم او محکوم نه و، ټول خلک برابر او د يوه الله بندګان وو، ټول سره وروڼه وو، د جاهليت ټولې نښانې له مينځه لاړې. داسې يوه ټولنه جوړه شوه چې پکې عربي په عجمي، عجمي په عربي، تور په سره، سور په تور برتري نه درلوده، د برترۍ معيار تقوی او ديانتدارۍ وه ځکه انسانان ټول د آدم (عليه السلام) اولاده ده او آدم له خاورو نه پيدا شوی.
د اسلامي دعوت له برکته بې ساري عربي او انساني يووالی مينځته راغی، اجتماعي عدالت حاکم شو. بشريت نيکمرغه او سوکاله شو، د تاريخ مسير بدل شو، د ځمکې مخ بدلون ومونده، فکر او افکار نوي شول. د اسلامي دعوت له پيل نه مخکې هر چيرته جاهليت حاکم ؤ، ضميرونه ويده وو، آرزوګانې ملوثې شوې وې، معيارونه لويدلي وو، د ظلم او جبر بازار ګرم ؤ. په ځينې ځايونو کې به عياشي او اسراف و، بل ځای به خلک له محروميت، فقر او لوږې نه ځوريدل. د کفر، طاغوت، او ګمراهۍ پاچايي وه. که څه هم د آسماني اديانو ځينې نښانې وې، خو هر څه تحريف شوي وو او ديندارۍ ډيره کمزورې او له زړونو نه وتلې وه. کله چې د اسلامي بلنې رول پيل شو، اسلام د ژوند په ډګر کې خپل ځای ونيو، بشريت او بشري دماغ له وهم، خرافاتو، بندګۍ، غلامۍ، فساد، انحلال، ګمراهۍ او بې لارۍ نه پاک شو، ظلم، سرکشي، بې نظمي، استبداد او طبقاتي نظام پای ته ورسيد، د عفت، پاکۍ، آزادۍ، ابتکار، نوښت، پوهې، يقين، باور، اعتماد عدالت، کرامت دايمي او مخلصانه کار، ترقۍ او ايمان نوې دنيا آباده شوه.[١]
د همدې لوی او ژور بدلون له برکته په عربي جزيره کې د تاريخ او انساني ژوند نوی باب پرانيستل شو، او دا د جزيرې په تاريخ کې زرين باب او داسې خوځښت و چې تاريخ يې مثال نلري.

[1]. دا هم د سيد قطب خبرې دي، چې د ما ذا خسر العالم بانحطاط المسلمين کتاب په مقدمه کې يې ليکلې دي.

حجة الوداع

د رسول الله (ﷺ) وروستی حج

د اسلامي بلنې کاروانه پای ته ورسیدل، رسالت ادا شو، د الهي دین په اساس او د قرآنکریم د هدایاتو په رڼا کې نوې ټولنه جوړه شوه. په عملي توګه عبادت یوازې د الله حق جوړ شو، د دروغجنو، بې وسه، او بې روحه خدایانو پاچایي ړنګه شوه، اسلام حاکمیت وموند. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله دنده په پوره توګه ادا کړه. په همدې وخت کې د غیبي خبر په اساس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې دې خبرې ځای ونیو لکه چې نور یې په دنیا کې وخت مخ په پوره کیدو دی.

په لسم هجري کال یې چې معاذ (رضي الله عنه) یمن ته استوه ورته ویې فرمایل: (**یا معاذ، إنك عسى ألا تلقاني بعد عامي هذا، ولعلك أن تمر بمسجدي هذا وقبري**).اې معاذه! کیدای شي راتلونکی کال ما و نه وینې، ښایي ته به راتلونکی کال زما په جومات او زما په قبر تیر شې! ددې خبرې په اوریدو سره د معاذ (رضي الله عنه) اوښکې روانې شوې، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په فراق کې یې په زار زار وژړل.

د الله تعالی اراده داسې وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل ۲۳ کلن دعوت، نه ستړې کیدونکو هلو ځلو، کړاوونو او زحمتونو میوه وخوري. هغه ونې بار راوړې چې له ۲۰ کلونو زیاته موده په وینو، اوښکو او خولو خړوبه شوې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل هدف ته ورسید، د مکې په څنډو کې د عربي قبایلو له نمایندګانو او مشرانو سره ګوري، هغوی ټول ورته راغلي الهي احکام او لارښوونې ورنه زده کوي، په مقابل کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له هغوی نه دا اعتراف اخلي چې ده ورته دین او رسالت رسولی، الهي امانت یې په مکمله توګه دوی ته سپارلی، او امت ته یې نصیحت کړی او د ټولو خیر یې غوښتی دی.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حج اراده وفرمايله. اعلان وشو، بې شميره خلک مدينې ته راغلل. ټولو دا تمه درلوده چې په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پسې اقتدا وکړي، او يو ځای حج ورسره ادا کړي.(۱)

همدا وه چې د شنبې په ورځ چې دذي القعدې مياشتې څلور ورځې لا پاتې وې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سفر تياري ونيوله.(۲) خپل مبارک ويښتان يې ږومنځ کړل، تيل يې ووهل، لنګ او څادر يې واغوستل، د قربانۍ څاروي ته يې قلاده (غاړه کۍ) واچاوله، او له ماسپښين نه وروسته يې حرکت وکړ، چې له لمازديګر نه مخکې ذي الحليفه ته ورسيد، هلته يې د لمازديګر لمونځ قصر(دوه رکعته) وکړ. شپه يې هملته تيره کړه سهار يې اصحابو (رضي الله عنهم) ته وفرمايل: (أتاني الليلة آت من ربي فقال: صَلِّ في هذا الوادي المبارك وقل: عمرة في حجة). د شپې د الله له لوري راتلونکی راته راغی او راته ويې ويل چې پدې مبارکه دره کې لمونځ وکړه او ووايه: حج او عمره.(۳)

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ماسپښين لمانځه نه مخکې غسل وکړ، بيا عائشې (رضي الله عنها) پخپل لاس خوشبويي ورباندې ووهله په مبارک بدن او سر يې داسې خوشبويي ور ووهله چې ذريره او مشک پکې ګډ و. په مبارکه ږيره يې د خوشبويۍ آثار له ورايه ښکاريدل چې ويې هم نه مينځل، بيا يې خپل لنګ او چادر واغوست بيا يې د ماسپښين لمونځ وکړ ورپسې يې د لمانځه په ځای د حج او عمرې دواړو په نيت احرام وتاړه تلبيه يې وويله. بيا د باندې ووت په قصوا نومې اوښه سپور شو تلبيه يې وويله، روان شو چې آزاد ميدان ته ورسيد هلته يې هم تلبيه وويله.

روان ؤ تر څو مکې ته ورلنډ شو، شپه يې په ذي طوی کې وکړه د سهار له لمانځه نه وروسته يې غسل وکړ او مکې ته داخل شو. دا د لسم کال د ذي الحجې څلورمه د يکشنبې ورځ وه. په لارو کې يې اته ورځې تيرې شوې وې.

، کله چې مسجد حرام ته داخل شو د بيت الله شريف طواف يې وکړ، د صفا او مروه تر مينځ يې سعي وکړه، احرام يې خلاص نکړ ځکه چې د حج قران نيت يې کړې ؤ او د قربانۍ څاروي يې ورسره راوستلی و. له سعي نه وروسته يې د مکې په پورتنۍ سيمه

(1). مسلم عن جابر باب حجی النبي ۱/ ۳۹۴

(2). فتح الباري ۸/ ۱۰۴

(3). بخاري عن عمر ۱/ ۲۰۷

(حجون) کې واړول، او بيا يې د حج له طواف نه پرته د بيت الله بل طواف ونکړ. او له کومو کسانو سره چې د قربانۍ څاروي نه وو، هغوی ته يې امر وکړ چې لومړنی احرام يې يوازې د عمرې لپاره وګرزوي، يعنې له طواف او سعې نه وروسته بايد احرام خلاص کړي، ځانونه له احرام نه وباسي، خو څرنګه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله احرام نه ؤ خلاص کړی، نو اصحاب (رضي الله عنهم) په شک کې ولويدل متردد شول. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: **(لو استقبلت من أمري ما استدبرت ما أهديت، ولولا أن معي الهدي لأحللت).** که زه د خپلې معاملې په رابطه په هغه څه چې اوس وربانديې پوه يم مخکې پوه شوى واى، نو د قربانۍ څاروى به مې نه ؤ راسره راوستلى، که دا څاروى نه واى راسره، نو له احرام نه به مې ځان حلالاوه. په همدې امر سره هغو اصحابو (رضي الله عنهم) چې د قربانۍ څاروي نه وو ورسره ټولو اطاعت وکړ او احرام يې خلاص کړ.

د ترويه يعنې د ذي الحجې په اتمه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د منى په طرف روان شو، هلته يې د ماسپښين، لمازديګر، ماښام، لماخستن او سهار لمونځونه ادا کړل. د سهار له لمانځه وروسته يې لږ ځنډ وکړ تر څو لمر څوک وواهه بيا د عرفات په لور روان شو، هلته ورته خيمه وهل شوې وه، نو هملته يې تشريف يووړ، تر څو زوال وشو. امر يې وفرمايه چې او ښه يې (قصواء) آماده کړاى شي، د ميدان منځ ته راغى، شا و خوا ته يې يو لک څلويښت يا يو لک څلور څلويښت زره خلک را غونډ شوي وو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې وخت کې دا خطبه ولوستله:

(أيها الناس، اسمعوا قولي، فإني لا أدري لعلى لا ألقاكم بعد عامي هذا بهذا الموقف أبداً)[1]. **(إن دماءكم وأموالكم حرام عليكم كحرمة يومكم هذا، في شهركم هذا، في بلدكم هذا. ألا كل شيء من أمر الجاهلية تحت قدمي موضوع، ودماء الجاهلية موضوعة، وإن أول دم أضع من دمائنا دم ابن ربيعة بن الحارث ــ وكان مسترضعاً في بني سعد فقتلته هُذَيْل ــ وربا الجاهلية موضوع، وأول ربا أضع من ربانا ربا عباس بن عبد المطلب، فإنه موضوع كله).(فاتقوا اللّه في النساء، فإنكم أخذتموهن بأمانة اللّه، واستحللتم فروجهن بكلمة اللّه، ولكم عليهن ألا يوطئن فرشكم أحداً**

[1]. ابن هشام۲/۲۰۳.

تكرهونه، فإن فعلن ذلك فاضربوهن ضرباً غير مُبَرِّح، ولهن عليكم رزقهن وكسوهن بالمعروف).

(وقد تركت فيكم ما لن تضلوا بعده إن اعتصمتم به، كتاب اللّه[1]).

(أيها الناس، إنه لا نبي بعدي، ولا أمة بعدكم، ألا فاعبدوا ربكم، وصلوا خمسكم، وصوموا شهركم، وأدوا زكاة أموالكم، طيبة بها أنفسكم، وتحجون بيت ربكم، وأطيعوا أولات أمركم، تدخلوا جنة ربكم[2]). (وأنتم تسألون عني، فما أنتم قائلون؟) قالوا: نشهد أنك قد بلغت وأديت ونصحت. فقال بأصبعه السبابة يرفعها إلى السماء، وينكتها إلى الناس: (اللهم اشهد) ثلاث مرات[3]. وكان الذي يصرخ في الناس بقول رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ــ وهو بعرفة ــ ربيعة بن أمية ابن خَلَف[4].

اي خلكو! زما خبره واورئ، نه پوهيږم، ښايي له سږ كال نه وروسته نور تاسې پدې ځاى كې د تل لپاره و نه وينم. ستاسې وينې او مالونه په تاسې باندې د تاسې پدې ښار كې د تاسې ددې مياشتې ددې ورځې د حرمت په شان حرام دي. خبر اوسئ چې د جاهليت ټول امور او شيان زما تر پښو لاندې ايښودل شوي، د جاهليت د زمانې وينې هدر او لغوه دي. لومړنۍ وينې چې زه يې له خپلو وينو نه هدر اعلانوم هغه د ابن ربيعه بن حارث وينې دي. (ابن ربيعه په بني سعد قبيله كې يوې دايې ته د شيدو خوړلو لپاره وركړل شوى ؤ او د هذيل قبيلې له لاسه په قتل رسيدلى ؤ). د جاهليت د زمانې د سود معاملې هم لغوه دي، او لومړنۍ د سود معامله چې زه يې ملغى اعلانوم هغه د عباس د سود معامله ده، هغه معامله ټوله لغوه او بې اعتباره ده. د ښځو په حق كې له الله نه وويريږئ، ځكه تاسې هغوى د الهي امانت په اساس خپلې كړيدي، او د خداى په امر او كلمې سره مو د جنسي استفادې لپاره حلال ګرزولې دي،

---

[1] . مسلم ٣٩٧/١.
[2] . معدن الاعمال، رواه ابن ماجة و ابن عساكر، رحمة للعالمين٢٦٣/١.
[3] . مسلم٣٩٧/١.
[4] . ابن هشام ٦٠٥/٢.

پر هغوی ستاسې حق دا دی چې ستاسې په کور او فرش کې داسې چا ته اجازه ورنکړي چې ستاسې نه خوښېږي، که دا کار يې وکړ، نو تاديبا يې ووهئ داسې وهل چې کلک او ډېر دردوونکي نه وي. او پر تاسې باندې د هغوی حق دا دی چې په ښه او مناسبه طريقه ورته خوراک او لباس برابر کړئ. ما تاسې ته داسې څه پرې اېښې دي چې که منګولې پرې ونښلوئ نو کله به هم ګمراه او بې لارې نه شئ، او هغه قرآنکريم دی.

اې خلکو! له ما نه وروسته نبي نشته، او له تاسې نه وروسته بل امت نشته. خبردار اوسئ، د خپل رب عبادت کوئ، پنځه وخته لمونځ ادا کوئ، د رمضان مياشت روژه نيسئ، پخپله خوښه د خپلو مالونو زکات ورکوئ. د بيت الله حج کوئ، د خپلو آمرينو اطاعت کوئ نو د خپل رب جنت ته به داخل شئ.

له تاسې نه زما په هکله پوښتنه کېږي، تاسې به څه وايئ؟ حاضرينو وويل: مونږ شاهدي وايو چې تا د الله دين مونږ ته رارسولی دی، خپل رسالت دې ادا کړيدی، نصيحت دې کړی او خير دې غوښتی دی. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله ښه يعنې د شهادت ګوته چې د آسمان لوري ته يې نيولې وه او د خلکو خوا ته يې کښوله اشاره وکړه، او ويې فرمايل: اې خدايه! شاهد اوسه، اې خدايه شاهد اوسه! اې خدايه شاهد اوسه! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې دا خبرې کولې، ربيعه بن اميه بن خلف هغه په لوړ آواز نورو خلکو ته رسولې.

د الله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې خطبه ولوستله، دا آيت شريف نازل شو: **{الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا}**. (المائده: ۳)

[ما خپل دين ستاسې لپاره بشپړ کړ، او خپل نعمت مې درباندې تمام کړ او اسلام مې ددين په حيث درته غوره کړ.] عمر (رضي الله عنه) چې دا آيت شريف واوريد ويې ژړل، رسول (عليله السلام) پوښتنه ترې وکړه ولې ژاړې؟ ده وويل: په کمال پسې نقصان وي. ورته ويې فرمايل: (**صدقت**) رښتيا دې وويل.[1]

له خطبې وروسته بلال (رضي الله عنه) آذان او اقامت ووايه، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په امامت د ماسپښين لمونځ ادا شو، ورپسې اقامت وويل شو او د لمازديګر لمونځ ادا شو. ددې دواړو لمونځونو تر منځ يې بل هيڅ لمونځ

---

[1]. بخاري عن ابن عمر، رحمه للعالمين ۱/ ۲۶۵.

ونکړ. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور شو او موقف (په عرفات د دريدو ځای) ته راغی د ا وښې (قصواء) خيټه يې د پرښو (تيږو) خوا ته کړه، حبل مشاه (د پليو لارې) ته مخامخ داسې ودريد چې مخ يې قبلې ته وُ او تر لمر پريوتو پورې لاس په دعا ولاړ وُ. له لمر لويدو وروسته د مزدلفې په لور روان شو، اسامه (رضي الله عنه) يې له ځان سره سپور کړې وُ، په مزدلفه کې يې د ماښام او لماسختن لمونځونه په يوه آذان او دوو اقامتونو ادا کړل، او د دواړو تر منځ يې بل لمونځ ونکړ. بيايې استراحت وکړ او تر سهاره ويده وُ. د سهار لمونځ يې ښه په رڼا کې له آذان او اقامت وروسته ادا کړ، بيا پخپله اوښه سپور شو او مشعر الحرام ته يې تشريف يووړ، هلته مخ په قبله ودريد، د الله ذکر يې کاوه ((**الله اکبر، لا الــه الا الله وحده لا شريك له**)) کلمه يې ويله، تر څو ښه رڼا شوه. بيايې له لمر ختو نه مخکې د منی په طرف حرکت وکړ، فضل بن عباس (رضي الله عنه) يې له ځان سره په اوښه سپور کړی وُ. د محسر درې ته چې ورسيدل، اوښه يې لږ تيږه کړه ، لږ مخکې لاړ ، بيا يې لويې جمرې ته وتلې منځنۍ لاره ونيوله او جمره الاولی يا جمره العقبه ته چې هغه وخت يوه ونه هم ورسره وه ورسيد. جمره يې په اوو وړو شګو وويشتله هر ځل به يې تکبير وايه، او د درې له منځ نه به يې داسې ويشتله لکه څوک چې نښه ولي. بيا د ذبحې ځای ته راغی ۶۳ اوښان يې پخپل مبارک لاس ذبح کړل، نور يې علي (رضي الله عنه) ته وسپارل چې دده په نمايندګۍ يې ذبح او حلال کړي. پدې ترتيب سره علي (رضي الله عنه) ۳۷ اوښان حلال کړل او ټول ۱۰۰ اوښان برابر شول. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله قربانۍ کې علي (رضي الله عنه) هم ورسره شريک کړ، بيا يې امر وکړ چې له هر اوښ نه يوه يوه ټوټه غوښه واخيستل شي، يو ځای پخه شي. همداسې وشول غوښه پخه شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او علي (رضي الله عنه) غوښه وخوړله او شوربا يې وڅښله. وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور شو او د طواف افاضه (د حج د وروستي طواف) پخاطر مکې ته روان شو. د بيت الله شريف طواف يې وکړ د ماسپښين لمونځ يې وکړ. بيا د زمزم اوبو ته ورغی، هلته يې وليدل چې د عبدالمطلب اولاده خلکو ته اوبه ورکوي، ده ورته وفرمايل: (**انزعوا بني عبد المطلب، فلولا أن يغلبكم الناس على سقايتكم لنزعت معكــم**). اې د عبدالمطلب زامنو او اولادې! اوبه راوکاږئ، که ددې ويره نه وئ چې خلک به را ډير شي ټول به اوبه

راوباسي نو ما به هم اوبه درسره را ايستلې واى! يعنې که زه اوبه را ايستل پيل کړم، نو اصحاب (رضي الله عنهم) به ټول همدې کار ته را وړاندې شي، بنو عبدالمطلب به نظم و نه شي ساتلئ او حاجيانو ته د اوبو ورکولو په شرف کټلو کې به خلل واقع شي. هغوی يوه ډولچه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته هم ورکړه چې اوبه يې ورنه وڅښلې.[1]

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عيد يعنې د ذي الحجې په لسمه ورځ له لمر ختلو نه وروسته پداسې حال کې چې پخپله شهباء نومې کچره سپور ؤ خطبه وويله، علي (رضي الله عنه) يې خبرې په لوړ آواز تکرارولې او خلکو ته يې رسولې خلک څوک ناست او څوک ولاړ وو.[2]

پدې خطبه کې يې هم د عرفات د خطبې ځنې مطالب بيان کړل.

بخاري او مسلم له ابوبکر (رضي الله عنه) نه روايت کوي وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عيد په ورځ په خطبه کې داسې وفرمايل: (**إن الزمان قد استدار كهيئته يوم خلق الله السموات والأرض، السنة اثنا عشر شهراً، منها أربعة حرم، ثلاث متواليات، ذو القعدة وذو الحجة والمحرم، ورجب مُضَر الذي بين جمادي وشعبان**). زمانه خپل لومړني شکل ته اوښتې ده، د هغې ورځې په شان ده په کومه چې آسمانونه او ځمکه پيدا شول. کال دولس مياشتې دی، څلور مياشتې يې حرامې دي، دا څلور حرامې مياشتې درې مسلسلې يوه په بله پسې دي او هغه ذي العقده، ذي الحجه او محرم دي، څلورمه يې رجب مضر ده چې د جمادي او شعبان تر منځ ده. بيا يې وفرمايل: (**أي شهر هذا؟**) دا کومه مياشت ده؟ ابوبکر وايي مونږ وويل: الله او رسول ښه پوهيږي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم چپ پاتې شو مونږ ګمان وکړ لکه چې دا مياشت په بل نوم نوموي، بيا يې وفرمايل: (**أليس ذا الحجة؟**) آيا دا د ذي الحجې مياشت نده؟ مونږ وويل: بلې همدا ذي الحجه ده. ويې فرمايل: (**أي بلد هذا؟**) دا کوم ښار دی؟ مونږ عرض وکړ الله او رسول ښه عالم دی. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چپ شو، مونږ ګمان وکړ لکه چې بل نوم ورباندې ږدي. بيا يې وفرمايل: (**أليست البلدة؟**) آيا دا مکه نده؟ مونږ وويل: هو

[1]. مسلم عن جابر ۱/ ۳۹۷تر ۴۰۰.
[2]. ابو داود ۱باب اي وقت يخطب يوم النحر/ ۲۷۰

همدا مکه ده. بیا یې وفرمایل: (**فأي یوم هذا؟**) نن کومه ورځ ده؟ مونږ وویل: الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ښه پوهیږي. چپ و، ګمان مو کاوه لکه چې کوم نوم ورته لټوي. بیا یې وفرمایل: (**ألیس یوم النحر؟**) دا د نحر (قربانۍ) ورځ نده؟ مونږ وویل: هو، همدا د قربانۍ ورځ ده. بیا یې وفرمایل: (**فإن دماءکم وأموالکم وأعراضکم علیکم حرام کحرمة یومکم هذا، في بلدکم هذا، في شهرکم هذا، (وستلقون ربکم، فیسألکم عن أعمالکم، ألا فلا ترجعوا بعدي ضلالاً یضرب بعضکم رقاب بعض، ألا هل بلغت؟) قالوا: نعم، قال: (اللهم اشهد، فلیبلغ الشاهد الغائب، فَرُبَّ مُبَلَّغ أوعي من سامع**[1]). خبر اوسئ چې ستاسې وینې، مالونه، عزت او آبرو په تاسې باندې پدې ښار کې ددې میاشتې ددې ورځې د حرمت په شان حرام دي. تاسې به له خپل رب سره مخ کیږئ، هغه به ستاسې د عملونو پوښتنه کوي، خبر اوسئ! له ما نه وروسته بې لارې نه شئ داسې نه شئ چې یو د بل غاړې به پرې کوئ. خبر اوسئ آیا ما خپل امانت ادا کړ خبره مې ورسوله؟ دوی (اصحابو) وویل: هو تا تبلیغ وکړ، امانت دې ادا کړ. ویې فرمایل: اې الله ته شاهد اوسه، حاضرین دې دا خبره غائبو ته ورسوي، ډیر هغه کسان چې تبلیغ ورته رسول کیږي له اوریدونکو نه پوه او زیرک وي.

په بل روایت کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې خطبه کې وفرمایل: (**ألا لا یجني جَانٍ إلا علی نفسه، ألا لا یجني جان علی ولده، ولا مولود علی والده، ألا إن الشیطان قد یئس أن یُعْبَد في بلدکم هذا أبداً، ولکن ستکون له طاعة فیما تحتقرون من أعمالکم، فسیرضی به**[2]).

خبردار! جاني (مجرم) یوازې د خپل ځان په حقه کې جنایت کوي (یعنې سزا د هغه چا لپاره ده چې جرم او ګناه وکړي) خبر اوسئ چې هیڅ جنایتکار پخپل زوی تجاوز او تیری نه کوي، او نه زوی په پلار ظلم او تیری کوي (ددې مطلب دا دې چې پلار د زوی او زوی د پلار په ګناه نه مجازات کیږي). خبر اوسئ ! شیطان لدینه بالکل نا امیده شوی چې بیا به یې ستاسې په دې ښار کې عبادت وشي، خو په هغه کارونو او

---

[1]، صحیح بخاري باب الخطبة ایام منی ۱/ ۲۳۴.

[2]. تر مذي ۲/ ۳۸_۱۳۵. ابن ماجه في الحج، مشکاة المصابیح ۲۳۴/۱.

امورو کې به چې تاسې یې واړه او بې ارزښته شمیرئ د شیطان پیروي کیږي، او هغه به پدې هم خوشاله وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تشریق ورځې (د ذي الحجې ۱۱-۱۲-۱۳) په منی کې تیرې کړې، خپل مناسک یې ادا کړل، خلکو ته یې د حج احکام وښودل. تل به یې د الله ذکر کاوه، د ابراهیم (علیه السلام) سنت یې را ژوندي کړل، د شرک نښانې یې له مینځه یوړې په ځینې ورځو کې یې خطبې هم وویلې.

ابو داود له سراء بنت نبهان نه روایت کوي وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ذي الحجې په دوولسم خطبه وویله او ویې فرمایل: (**أليس هذا أوسط أيام التشريق**[1]). آیا نن د تشریق د ورځو منځنۍ ورځ نده؟ دغه خطبه هم لکه دعید د ورځې خطبې په شان وه چې د نصر سورت له نازلیدو وروسته یې وویله. د عید په ځلورمه یعنې د ذي الحجې په ۱۳ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له منی نه روان شو، له ابطح نه لاندې را کوز شو او د بني کنانه په خیف کې یې واړول. د ورځې پاتې برخه او شپه یې هملته تیره کړه، د ماسپښین، لمازدیګر، ماښام او لماسختن لمونځونه یې هملته ادا کړل. بیا لږه ویده شو، بیا په اوښه سپور شو مکې ته راغی د بیت الله طواف یعنې طواف وداع یې وکړ، اصحابو ته یې هم ددې طواف امر وکړ.

د حج د مناسکو د بشپړیدو وروسته یې خپلو سپرو یارانو ته د تګ حکم وکړ، او هغوی یې د مدینې په لور د تګ لپاره تشویق کړل، خو دا ددې لپاره نه چې لاړ شي او هلته آرام وکړي بلکه ددې لپاره چې لاړ شي او د الله په لار کې د جهاد او مبارزې لړۍ جاري او دوامداره وساتي.[2]

---

[1]. ابو داوٗد ۱ باب اي یوم یخطب بمنی/ ۲۶۹.

[2]. د نبي (علیه السلام) د حج د تفصیلاتو لپاره دا کتابونه وګوره: البخاري کتاب المناسک ۱/ ۲۳۱. مسلم باب حجة النبي. فتح الباري ج ۳ و ۸/۱۰۳تر ۱۱۰. ابن هشام ۲/ ۲۰۱ تر۲۰۵. زاد المعاد ۱/۱۹۲_۲۱۸ تر ۲۴۰.

وروستی پوځي تحرک

د روميانو طاغوت همداسې د ناروا لاره نيولې وه، له کبر نه يې حق ته غاړه نه ايښوده، د اسلام او مسلمان د ژوندي پاتې کيدو په حق يې اعتراف نه کاوه. بلکه ځوک به چې په اسلام مشرفيدل هغه به يې وژل. لکه چې فروه بن عمرو الجذامي چې د روميانو له خوا د معان والی وُ او د اسلام په ګناه د روميانو له خوا ووژل شو.
د روميانو د دې کبر او غرور د ماتولو په نيت رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ۱۱ هجري کال په صفر مياشت کې يو لوی لښکر تيار کړ، اسامه بن زيد بن حارثه يې د لښکر قوماندان وټاکه . امر يې ورته وکړ چې د فلسطين داروم او بلقاء سيمو ته به ځي، تر ځو روميان وويريږي، او هلته پولو کې پراته عربان جرات او حوصله پيدا کړي، او دا ورته ثابته شي چې د کليسا د واکدارانو مقابله ممکنه ده او داسې نده چې ځوک يې د ظلم مخه نشي نيولی. او تر ځو له خلکو سره دا تصور پيدا نه شي چې اسلام منل يعنې مرګ او ځان وژنه يعنې دا چې مسلمانان ځان په خطر کې و نه شميري بلکه مطمئن شي چې ددوی د دفاع لپاره اقدامات کيږي.
اصحابو د اسامه د قيادت په هکله څه خبرې وکړې ځکه هغه ډير کشر وُ خبره څه نا څه وځنډيده خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إن تطعنوا في إمارته، فقد كنتم تطعنون في إمارة أبيه من قبل، وايم الله، إن كان لخليقاً للإمــــارة، وإن كان من أحب الناس إلي، و إن هذا من أحب الناس إلي بعــــده**[1]). [تاسې که اوس دده د امارت په هکله اعتراض کوئ، لدينه مخکې مو دده د پلار د امارت په هکله هم نيوکې درلودې، پداسې حال کې چې قسم په خدای هغه د قيادت اهليت درلود، او زما ډير خوږ دوست وُ له ټولو نه راته ګران وُ، اوس همدا (اسامه) له ټولو نه راته نژدې او ګران دی.]
همدا وه چې خلک ټول راضي شول له اسامه نه راتاو شول، په لښکر کې يې راټول شول، تر ځو جرف نومې سيمې ته ورسيدل. دغه ځای درې ميله د مدينې نه ليرې وُ

[1]. صحيح بخاري باب بعث النبي (ص) اسامه۲/ ۶۱۲

هلته يې واړول، خو څرنګه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رنځور وُ، د دوی زړونه د هغه خوا ته کشال وو له ډېره غمه مخکې لاړ نه شول، هملته يې الهي فیصلې ته انتظار یوست. بیا د الله اراده داسې وه چې همدا لښکر د ابوبکر (رضي الله عنه) د خلافت لومړنی لښکر و چې له مدينې نه د باندې واستول شو.[1]

---

(1). ابن هشام ۲/ ۶۰۶

له فاني دنيا نه رحلت

د رحلت نښانې

کله چې دعوت بشپړ شو، اسلام حاکم او مسلط شو، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې له ژوند او فاني دنيا نه د رحلت آثار او احساس پيدا شو، دغه احساس دده مبارک په قول او عمل کې ښه څرګند و.

د لسم هجري کال د رمضان په مياشت کې يې شل ورځې په اعتکاف کې تيرې کړې، پداسې حال کې چې نور کلونه به يې يوازې لس ورځې اعتکاف کاوه. په همدې کال او همدې مياشت کې جبريل (عليه السلام) دوه ځله قرآنکريم ورته تکرار کړ او د حجه الوداع په مراسمو کې يې وفرمايل: (**إني لا أدري لعلى لا ألقاكم بعد عامي هذا بهذا الموقف أبداً**). ښايي له سږني کال نه وروسته د تل لپاره تاسې پدې ځاې کې و نه وينم. له جمره العقبه سره يې هم وفرمايل: (**خذوا عني مناسككم، فلعلي لا أحج بعد عامي هذا**). د حج مناسک له ما نه زده کړئ، ښايي زه بيا کله هم حج ونکړم. د تشريق په ورځو کې د ((النصر)) سورت ورباندې نازل شو، د همدې سورت له نازليدو نه هغه پوه شوچې ژوند يې پاې ته رسيدلی دی، نور د رخصتۍ وخت دی.

د ۱۱ هجري کال په صفر مياشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) احد ته تشريف يووړ، شهيدانو ته يې داسې دعا وکړه لکه له ژونديو او مړيو نه چې بيليدونکی او تلونکی وي. بيا خپل منبر ته راغی ويې فرمايل: (**إني فرط لكم، وأنا شهيد عليكم، وإني والله لأنظر إلى حوضي الآن، وإني أعطيت مفاتيح خزائن الأرض، أو مفاتيح الأرض، وإني والله ما أخاف عليكم أن تشركوا بعدي، ولكني أخاف عليكم أن تنافسوا فيها**). زه ستاسې د کاراوان مشر او پر تاسې ګواه يم، قسم په خداې چې زه همدا اوس خپل حوض ته ګورم، ما ته د دنيا د ټولو خزانو کليانۍ راکړل شويدي، (او يا د ځمکې کلياني را کړل شويدي) زه لدينه ويره نلرم چې تاسې به

له ما نه وروسته مشرکان شئ، زما ویره لدینه ده چې په دنیا کې به یو له بل سره په سیالۍ او مقابله اخته شئ.[1]

یوه شپه نا وخته له کور نه ووت، بقیع ته یې تشریف یووړ هلته ښخو شویو مسلمانانو ته یې د مغفرت دعا وکړه ویې فرمایل: (السلام علیکـــم یـــا أهل المقابر، لِیَهْنَ لکم ما أصبحتم فیه بما أصبح الناس فیه، أقبلت الفتن کقطع اللیل المظلم، یتبع آخرهـــا أولها، والآخرة شر من الأولى)، وبشرهم قائلاً: (إنا بکم للاحقـــون). اې د قبرونو خاوندانو، سلام دې درباندې وي! په کوم حالت کې چې خلک دي د هغوی په نسبت ستاسې دا خپل حال مبارک شه، فتنې او فساد لکه د شپې د تیارو په شان داسې راغلې دي، یو په بل پسې را روانې دي، وروستۍ یې له لومړنۍ نه ډیره بده او خرابه ده. او همدلته یې هغوی ته د خپل ورتګ زیری هم ورکړ ویې فرمایل: موږ تاسې ته درتلونکي یوو.

د ناروغتیا پیل

د ۱۱ هجري کال د صفر میاشتې په ۲۹ مه د دوشنبې په ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په بقیع کې په یوه جنازه کې برخه درلوده. کور ته د ستنیدو په لار کې یې په مبارک سر درد شو، سختې تبې ونیو، دومره ګرم ؤ چې د لمدې شوې پټۍ په سر به یې هم حرارت محسوسیده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ۱۱ ورځې د بیمارۍ په حالت کې خلکو ته لمونځ ورکاوه، د بیمارۍ ټوله موده یې ۱۳ یا ۱۴ ورځې وه.

وروستۍ اونۍ

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرض زیات شو، زیات په تکلیف شو، له خپلو میرمنو نه به یې پوښتنه کوله : (أین أنا غداً؟ أین أنا غداً؟) سبا مې له چاسره نوبت دی؟ زه سبا له چا سره یم؟ درنې میرمنې یې په هدف پوه شوې اجازه یې ورکړه هر چیرته یې چې زړه وي هملته دې پاتې شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې د فضل بن عباس او علي (رضي الله عنهم) په اوږو

---

[1]. متفق علیه.

يې تکيه کړې وه د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ورغی، مبارک سر يې تړلی و، مبارکې پښې يې پر ځمکه ښُبيدلې او د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ننوت او هملته يې د مبارک ژوند وروستۍ اونۍ تيره کړه.
عائشې (رضي الله عنها) به معوذتين (الفلق، الناس سورتونه) ورباندې لوستل او په هغه دعاګانو به يې دماوه کومې يې چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه زده کړې وې. دا سورتونه به يې لوستل په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به يې چپول او کوفول، او د برکت په نيت به يې مبارک بدن دده په خپل مبارک لاس مسح کاوه.

له رحلت نه پنځه ورځې وړاندې

له وفات نه پنځه ورځې وړاندې د چارشنبې په ورځ د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مبارک بدن سخت دردونه راغلل، مرض يې دومره ډېر شو چې د الله حبيب (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پرکاله شو، بيهوشي پرې راغله ويې فرمايل: (**هريقوا علي سبع قِرَب من آبار شتي، حتی أخرج إلی الناس، فأعهد إليهم**). اوبه راباندې واچوئ! له بيلابيلو څاګانو نه اوه ژيه اوبه راباندې تويې کړئ، تر څو وکولی شم خلکو ته ورشم وصيت ورته وکړم. دهمدې امر په اساس په يوه لګن کې کينول شو، اوبه وربانديې واچول شوې تر څو په خود راغی، ويې فرمايل: (**حسبکم، حسبکم**).بس دي، بس دي.

پدې سره يې لږ آرامي وشوه مرض يې کم شو، جومات ته يې پداسې حال کې تشريف يووړ چې مبارک سر يې تړلی وُ، په منبر کيناست، دا يې وروستی مجلس و، له حمد او ثنا وروسته يې خلکو ته وفرمايل: (**أيها الناس، إلي**). ای خلکو دلته راشئ! خلک ټول ورته راټول شول، بيا يې پخپلو خبرو کې وفرمايل: (**لعنة الله علی اليهود والنصاری، اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد**) ـــ **وفي رواية**: (**قاتل الله اليهود والنصاری، اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد**) ـــ **وقال**: (**لا تتخذوا قبري وثناً يعبد**).

په يهودو او نصرانيانو دې د الله لعنت وي، چې د خپلو رسولانو له قبرونوڅخه يې جوماتونه جوړ کړيدي.[1] په بل روايت کې راځي چې ويې فرمايل: الله تعالی دې يهود او نصاری هلاک کړي، دوی د خپلو رسولانو له قبرونو نه جوماتونه جوړ کړيدي. بيا يې زياته کړه: زما له قبر نه بت مه جوړوئ چې عبادت يې وشي.[2] يعنې زما د قبر عبادت ونکړئ.

بيايې خپل مبارک نفس يا ځان د محاکمې او انتقام (قصاص) لپاره مخ کې کړ ويې فرمايل: (من كنت جلدت له ظَهْرًا فهذا ظهري فليستقد منه، ومن كنت شتمت له عِرْضاً فهذا عرضي فليستقد منه). که څوک مې په شا وهلي وي دا ده زما شا، زه حاضر يم انتقام دې واخلي، که چا ته مې بده خبره کړې وي، د هغه آبرو مې تويې کړې وي، دا دی زه حاضر يم له ما نه دې خپل وار واخلي. بيا له منبر نه راکوز شو د ماسپښين لمونځ يې وکړ. بيا بيرته منبر ته پورته شو، کيناست او خپله خبره يې تکرار کړه. د دښمنۍ او نورو په هکله يې خبره وکړه، پدې وخت کې يوه شخص وويل: زما په تا باندې درې درهمه دي! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (أعطه يا فضل). اې فضل! درې درهمه ورکړه. بيا يې د انصارو په هکله وصيت وکړ ويې فرمايل: (أوصيكم بالأنصار، فإنهم كِرْشِي وعَيْبَتِي، وقد قضوا الذي عليهم وبقي الذي لهم، فاقبلوا من مُحْسِنهم، وتجاوزوا عن مسيئهم)، وفي رواية أنه قال: (إن الناس يكثرون، وتَقِلُّ الأنصار حتى يكونوا كالملح في الطعام، فمن ولي منكم أمراً يضر فيه أحداً أو ينفعه فليقبل من محسنهم، ويتجاوز عن مسيئهم). زه تاسې ته د انصارو په هکله د نيکۍ وصيت کوم، هغوی زما زړه او جګر دي، هغوی خپل مسووليت ادا کړيدی، خو حقوق يې پاتې دي، د هغوی د نيکو کارانو نيکۍ ومنئ او د ګنهګارانو له ګناه نه تير شئ. په بل روايت کې راځي چې ويې فرمايل: د خلکو شميره زياتيږي، خو انصار کميږي، بالاخره به دومره کم شي لکه مالګه په طعام کې. که له تاسو نه چا ته داسې دنده او کار وسپارل شو چې د ګټې او زيان رسولو توان يې درلود، نو د انصارو نيکي دې ومني او د مقصرينو له ګناه نه يې دې تير شي[3].

---

(1). بخاري ۱/ ۲۲ - موطا الامام مالک ص ۳۶۰

(2). موطا الامام مالک ص ۶۵.

(3). بخاري ۱/ ۵۳۶

بیا یې وفرمایل: (**إن عبداً خيره الله بين أن يؤتيه من زهرة الدنيا ما شاء، وبين ما عنده، فاختار ما عنده**). الله تعالی خپل یوه بنده ته اختیار ورکړیدی چې خوښه یې د دنیا له شان، شوکت، زیب او زینت نه چې څه غواړي اخلي او که هغه څه اخلي چې له الله سره دي، همدې بنده د دنیا په مقابل کې هغه څه خوښ کړل چې له الله تعالی سره دي.

ابو سعید الخدري وایي ددې خبرې په اوریدو سره ابوبکر (رضي الله عنه) په ژړا شو ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! زمونږ مور او پلار له تا قربان شه، ټول دې له تا قربانوي. راوي وایي مونږ د ابوبکر ژړا ته حیران شوو، ځینو وویل: دې شیخ ته وګورئ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغه بنده په هکله خبرې کوي چې الله تعالی د دنیا او آخرت په مینځ کې اختیار من کړیدی، خو دا شیخ یعنې ابوبکر (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وایي میندې او پلرونه درنه قربانوو! ابو سعید (رضي الله عنه) وایي مونږ هغه وخت نه وو پوه شوي، وروسته پوه شوو چې همدا اختیار من شوی بنده پخپله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وُ، او ابوبکر (رضي الله عنه) له مونږ نه ډیر پوهیده.[١]
بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إن من أمنّ الناس علي في صحبته وماله أبو بكر، ولو كنت متخذاً خليلاً غير ربي لا تخذت أبا بكر خليلاً، ولكن أخوة الإسلام ومودته، لا يبقين في المسجد باب إلا سد، إلا باب أبي بكر**).

له ما سره د ملګرتیا او مالي همکارۍ له وجې نه تر ټولو زیات احسان او نیکي ابوبکر (رضي الله عنه) کړیده، که له الله پرته مې خلیل (دوست) نیولی، نو ابوبکر به مې خلیل وای، خو له هغه سره مې د ورورۍ او اسلام اړیکې دي، ددې جومات ټولې دروازې دې بندې شي، یوازې د ابوبکر (رضي الله عنه) دروازه دې خلاصه وي او نه دې بندیږي.[٢]

---

[1]. متفق علیه
[2]. متفق علیه

ځلور ورځې له رحلت نه مخکې

له رحلت نه ځلور ورځې وړاندې د پنجشنبې په ورځ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرض ډیر سخت شوی وُ، په همدې حالت کې یې وفرمایل: **(هلموا أكتب لكم كتاباً لن تضلوا بعده).** زرکوئ، راشئ چې یو لیک درته ولیکم، تر څو وروسته هیڅ ګمراه او بې لارې نه شئ. په خونه کې څو کسه اصحاب ناست وو چې عمر (رضي الله عنه) هم پکې و، هغه وویل: په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرض زیات شوی، سخت په تکلیف دی، ستاسې سره قرآنکریم شته، همغه درته کافي دی. پدې سره د حاضرو اصحابو (رضي الله عنهم) تر مینځ اختلاف پیدا شو، غالمغال جوړ شو،ځینو ویل راوړئ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه درته ولیکي، نورو د عمر (رضي الله عنه) قول تاییداوه، په همدې ترتیب شور جوړ شو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: **(قوموا عني).** لاړ شئ، رانه لاړ شئ.[1]

وأوصى ذلك اليوم بثلاث: أوصى بإخراج اليهود والنصاري والمشركين من جزيرة العرب، وأوصى بإجازة الوفود بنحو ما كان يجيزهم، أما الثالث فنسيه الراوي. ولعله الوصية بالاعتصام بالكتاب والسنة، أو تنفيذ جيش أسامة، أو هي: (الصلاة وما ملكت أيمانكم).

په همدې ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) درې اوامر صادر کړل یعنې د دریو شیانو توصیه یې وکړه : امر یې وکړ چې یهود ، نصرانیان او مشرکان دې له عربي جزیرې نه اخراج شي، بل امر یې دا وُ چې له نمایندګانو سره دې دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سنت مطابق نیکه معامله کیږي او په ښې طریقې سره دې رخصتیږي، خو دریم امر یې د راوي هیر شویدی کیدای شي دریم امر په قرآنکریم او سنتو د عمل کولو په هکله وي او یا د اسامه د لښکر په هکله دده د حکم د تعمیل په اړه وي او یا د لمانځه د پابندۍ او غلامانو سره د نیکۍ په هکله وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې پنجشنبې تر ورځې که څه هم ډیر په تکلیف وُ خو د لمونځونو امامت یې کاوه پدې ورځ یې هم خلکو ته د ماښام لمونځ ورکړ، د والمرسلات عرفا سورت یې پکې تلاوت کړ.[1]

---

[1]. بخاري عن ام الفضل باب مرض النبي ٠ علیه السلام، ٢/ ٦٣٧

[1]. متفق علیه

خو لماسختن یې بیماري ډیره زیاته شوه ونه توانید جومات ته تشریف یوسي. عائشه (رضي الله عنها) وایي: لماسختن رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پوښتنه وکړه: (أصلی الناس؟) آیا خلکو لمونځ کړې؟ مونږ ورته وویل: نه، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! هغوی ستا انتظار باسي، ویې فرمایل: (ضعوا لي ماء في المِخْضَب). په لګن کې لږ اوبه راته واچوئ، مونږ اوبه ورته واچولې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غسل وکړ او غوښتل یې لاړ شي خو بیهوشه شو، او کله چې په حال راغی ویې فرمایل: (أصَلّی الناس؟) آیا خلکو لمونځ ادا کړې؟ دوهم او دریم ځل یې همداسې فرمایل، زمونږ ځواب به داسې وُ چې نه یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی ستا په انتظار ناست دي، ده به غسل وکړ هڅه به یې وکړه لاړ شي خو بیهوشي به ورباندې راغله، نو بالاخره یې ابوبکر (رضي الله عنه) ته خبر ولیږه چې امامت وکړي او په خلکو لمونځ ادا کړي. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مریضۍ په ورځو کې حضرت ابوبکر (رضي الله عنه) د ۱۷ لمونځونو امامت کړیدی.[۲]

عائشې (رضي الله عنها) درې، څلور ځلې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته عرض وکړ چې امامت له ابوبکر (رضي الله عنه) نه واخلې ځکه ویریده هسې نه خلک یې پلار په بدفالۍ او بدشګونۍ ونیسي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (إنکن لأنتن صواحب یوسف، مروا أبا بکر فلیصل بالناس). تاسې د یوسف (علیه السلام) ملګرې یاستئ، یعنې په زړه کې مو یو څه دي او په خوله بل څه وایئ، ابوبکر ته امر وکړئ چې خلکو ته لمونځ ورکړي. عائشې (رضي الله عنها) په خوله عرض وکړ، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ابوبکر چې ستا په ځای ودریږي له ډیرې ژړا نه خلکو ته قرآنکریم نه شي اورولئ، دا یې د خولې خبره وه خو په زړه کې یې دا هم وه چې که رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې مرض نه وفات شي هسې نه چې خلک د ابوبکر (رضي الله عنه) امامت په بدفالۍ ونیسي او همدا عقیده یې په زړه کې پخه شي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ ابوبکر ته ووایئ چې د خلکو امامت وکړي.

---

[۲]. بخاري ۹۹/۱

لــه رحـلـت نــه دری ورځې وړانـدې

جابر (رضي الله عنه) وايي:له رحلت نه دری ورځې وړاندې مې له نبي (صلی الله علیه و سلم) نه واوريدل چې فرمايل يې: (**ألا لا يموت أحد منكم إلا وهو يحسن الظن بالله**).د تاسو هر يوه ته ښايي پداسې حال کې ومري چې په الله تعالی يې گمان نيک وي.

له رحلت نه يوه يا دوې ورځې وړاندې

د شنبې يا يکشنبې په ورځ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صحت څه نا څه ښه وُ، د دوو کسانو په مرسته يې جومات ته تشريف يووړ، پدې وخت کې ابوبکر (رضي الله عنه) خلکو ته د ماسپښين لمونځ ورکاوه، خو کله چې ابوبکر وليدل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشريف راوړ کوښښ يې وکړ په شا شي، ولې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اشاره ورته وکړه چې په شا نه شي او ويې فرمايل: ما د ابوبکر چپی خوا ته کينوئ، همغه وه چې د ابوبکر چـپې خوا ته کينول شو، ابوبکر (رضي الله عنه) به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه پسې اقتدا وکړه او دده مبارک تکبير به يې تکراراوه او خلکو ته به يې رساوه[1].

له رحلت نه يوه ورځ مخکې

د يکشنبې په ورځ يعنې له رحلت نه يوه ورځ مخکې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل ټول غلامان آزاد کړل، اوه (۷) ديناره يې درلودل هغه يې هم صدقه کړل، خپله وسله يې هم مسلمانانو ته ورکړه. د شپې له خوا عـائـشې (رضـي الله عنهـا) د چراغ لپاره تيل له کومې گاونډۍ نه پور واخيستل، او په همدې وخت کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زغره د ۳۰ صاعه تقريباً ۷۵ کيلو گرامه وربشو په بدل کې له يوه يهودي سره گرو وه.

د رسول الله ﷺ د مبارک ژوند آخرينۍ ورځ

---

[1] . صحيح البخاري ۹۸/۱_۹۹.

انس بن مالک (رضي الله عنه) روايت کوي چې د دوشنبې په سهار ابوبکر خلکو ته لمونځ ورکاوه، ناڅاپه خلک متوجه شول چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عائشې (رضي الله عنها) د کوټې پرده پورته کړې او دوی ته ګوري، دوی په لمانځه ولاړ وو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې حالت په ليدو سره تبسم وکړ، ابوبکر (رضي الله عنه) فکر وکړ چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشريف راوړي نو له خپل ځای نه په شا شو چې صف ته ورسيږي.

انس (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ليدو سره مسلمانان دومره خوشاله شول چې نژدې وه لمونځ پريږدي، او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت او پوښتنې ته ورشي، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس اشاره وفرمايله چې خپل لمونځ پوره کړي، بيا يې خپلې حجرې ته تشريف يووړ او پرده يې را کوزه کړه.(۱)

لدينه وروسته په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بل لمانځه وخت رانغی. چې غرمه شوه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله ګرانه لور فاطمه (رضي الله عنها) راوغوښتله پټ په غوږ کې يې څه ورته وويل: فاطمه (رضي الله عنها) په ژړا شوه، بيا يې بله خبره پټه ورته وکړه په هغې سره فاطمه (رضي الله عنها) په خندا شوه.

عائشه (رضي الله عنها) وايي: وروسته مې له فاطمې (رضي الله عنها) نه ددې موضوع په هکله وپوښتل، هغې راته وويل: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پټ راته وويل: زه رحلت کوم، له همدې مرض نه وفات کيږم، ما ددې خبرې په اوريدو سره وژړل، بيا يې راته وويل چې زما په کورنۍ کې به ته له ټولو نه لومړۍ په ما پسې راځې، زه پدې سره خوشاله شوم او ومې خندل.(۲)

همدا راز رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فاطمې (رضي الله عنها) ته زيری ورکړ چې ته د ټولې دنيا د ښځو سرداره يې(۱) ځنې روايتونه پدې دلالت کوي چې له فاطمې (رضي الله عنها) سره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا خبرې او دا زيری د ژوند په وروستۍ ورځ نه بلکه وروستۍ اونۍ اواز کې و.

---

(1). صحيح بخاري باب مرض النبي (عليه السلام) ۲/ ۶۴۰

(2). بخاري ۲/ ۶۳۸

(۱). رحمة للعالمين ۱/ ۲۸۲.

فاطمى (رضي الله عنها) چې د خپل محبوب پلار دا مرض او درد وليد، چيغه يې کړه، واى، په پلار مې څه حال دى، څومره په تکليف دى؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**ليس على أبيك كرب بعد اليوم**). ستا پلار به له نن نه وروسته هيڅ غم او درد ونه ويني.[٢]

بيا يې حسن او حسين (رضي الله عنهما) راوغوښتل دواړه يې مچي کړل او د دوى په هکله يې د نيکۍ وصيت وکړ، بيا يې خپلې ميرمنې راوغوښتلې ټولو ته يې وعظ او نصيحت وکړ، هماغه وه چې درد او مرض يې زيات شو، په بدن کې يې د هغو زهرو اثر ښکاره شو چې په خيبر کې يې خوړلي وُ، فرمايل به يې: (**يا عائشة، ما أزال أجد ألم الطعام الذي أكلت بخيبر، فهذا أوان وجدت انقطاع أبْهَرِي من ذلك السم**). اې عائشه! د هغه طعام درد احساسوم کوم مې چې په خيبرکې خوړلی وُ، فکر کوم چې د ملا رګ مې له هغه زهرو نه پرى شويدى.[٣]

پر مبارک مخ يې څادر پروت و، چې په تنګ شو څادر يې ايسته کړ او خلکو ته يې د وصيت او نصيحت په توګه چې همدا يې وروستى نصيحت و، وفرمايل: (**لعنة الله على اليهود والنصارى، اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد ـ يحذر ما صنعوا ـ لا يبقين دينان بأرض العرب**). پر يهودو او نصرانيانودې د الله لعنت وي، د خپلو نبيانو قبرونه يې په عبادتخانو بدل کړي،ـ لدينه مطلب د خلکو منع کول و ـ په عربي سيمه کې دوه دينونه ته پاتې کيږي. او خلکو ته يې د نصيحت په توګه فرمايل: (**الصلاة، الصلاة، وما ملكت أيمانكم**[٤]). د لمانځه او هغو غلامانو خيال ساتئ چې تر لاس لاندې مو دي. همدا فرموده يې د ځان کندن په وخت کې څو ځله تکرار کړه.

ځنکدن

د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ځنکدن را لنډ شو، عائشې (رضي الله عنها) ځانته را تکيه کړ، تکيه يې وربانديې کړې وه. له همدې امله به عائشې

[٢]. صحيح بخاري ٢/ ٦٤١ .
[٣]. صحيح بخاري ٢/ ٦٣٧ .
٤ . نفس المصدر.

(رضي الله عنها) همیشه ویل: پر ما باندې د الله تعالی له رحمتونو او نعمتونو څخه یو دا دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زما په کور کې، زما د نوبت په ورځ او زما د غاړې او لمنې تر مینځ وفات شوی، او الله تعالی د ده(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وفات په وخت زما د خولې لاړې د هغه له مبارکو لاړو سره ګډې کړې. عبدالرحمن بن ابوبکر (رضي الله عنهما) زما کور ته راغی، په لاس کې یې مسواک و، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ما باندې تکیه کړې وه، متوجه شوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغه د مسواک په لور ګوري، پوه شوم چې مسواک غواړي، عرض مې وکړ: مسواک درته واخلم؟ ده په اشاره سره پوه کړم چې هو. ما هغه مسواک ورنه واخیست، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره کلک ؤ عرض مې وکړ درته نرم یې کړم؟ په مبارک سر یې اشاره وکړه، چې هو. ما ورته نرم کړ او ورمې کړ هغه ډېر ښه استعمال کړ.

په یوه روایت کې دا هم راغلي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ډېره ښه طریقه مسواک وواهه، له خوا سره یې د اوبو منګی ایښې و، دواړه لاسونه به یې پکې غوټه کړل او پر مبارک مخ به یې راکش کړل او فرمایل به یې: (**لا إله إلا الله، إن للموت سكرات...**) **الحديث.** [له یوه الله پرته بل د عبادت وړ نشته، بیشکه چې مرګ سختۍ لري.][1] کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مسواک استعمال کړ، مبارک لاس یا ګوته یې پورته کړه سترګې یې چت ته ونیولې مبارکې شونډې یې وخوځیدې، عائشې (رضي الله عنها) غوږ ورته ونیو او وایې وریدل چې فرمایي: ((**مع الذين انعمت عليهم من النبيين و الصديقين و الشهداء و الصالحين و حسن اولئك رفيقا اللهم اغفر لي و ارحمني و الحقني بالرفيق الاعلى اللهم الرفيق الاعلى**)) [2] [له هغو کسانو سره چې نعمت دې ورکړی له انبیاوو (علیهم السلام)، صدیقانو، شهیدانو او صالحینو نه، هغوی ډېر غوره ملګري دي اې خدایه! عفوه راته وکړې، رحم راباندې وکړې او ما له رفیق اعلی سره یو ځای کړې، اې خدایه رفیق اعلی درنه غواړم.] دا وروستۍ کلمه یې درې ځله تکرار کړله مبارک لاس یې په اړخ ولوید او له رفیق اعلی سره یو ځای شو. ((**انا لله و انا اليه راجعون**))

---

[1]. بخاري باب مرض النبي ٠ علیه السلام ۶۴/۲.

[2] بخاري همغه باب .او اخر ما تکلم به النبي (علیه السلام۲۳۸/۲تر ۲۴۱.

دغه وخت د د وشنبې ورځ غرمه مهال د سختې ګرمۍ وخت و، د هجرت یوولسم کال د ربیع الاول ۱۲ نیټه وه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک عمر ۶۳ کاله او څلور ورځې و.

پر اصحابو (رضي الله عنهم) د غمونو انبارونه

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رحلت دردونکی خبرخور شو د مدینې په اوسیدونکو قیامت جوړ شو، په سترګو یې تپه تیاره شوه. انس (رضي الله عنه) وایي: ما مدینې ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ له ورځې نه بله زیاته روښانه او نیکمرغه ورځ نده لیدلې، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وفات له ورځې نه مې بله زیاته تیاره او د ر د و نـکې ورځ نده لیدلې.[۱]

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت وکړ فاطمې (رضي الله عنها) وویل: وای پلار جانه! ستا غم جبریل (علیه السلام) ته ژاړو![۲]

د عمر (رضي الله عنه) دریځ

عمر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وفات د خبر په اوریدو سره له خود نه ووت دا یې نه شوای منلی، حیران و، دهشت اخیستی و.

ویل به یې: ځینې منافقان ګمان کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت کړیدی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت ندی کړی، بلکه خپل رب ته ورغلی لکه موسی بن عمران (علیه السلام) چې خپل رب ته ورغلی و او ۴۰ ورځې له خپل قوم نه غایب شوی و، دا وروسته له هغې چې وویل شول مړشویدی خو هغه بیرته ورته راغی، قسم په خدای چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم بیرته راځي، او د هغو کسانو لاسونه او پښې به پرې کوي چې ګمان کوي او وایې وفات شویدی[۱].

-[1]. الدارمي. مشكاة المصابيح ۵۴۷/۲.

(2). بخاري باب مرض النبي (علیه السلام) ۲/ ۲۴۱

[۱]. ابن هشام ٦٥٥/٢.

د ابوبکر (رضي الله عنه) دریغ

ابوبکر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رحلت په وخت کې له مدینې نه د باندې په سنح نومې کلي کې ؤ، په آس سپور راغی مخامخ جومات ته داخل شو له چا سره یې خبرې نه کولې، د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ورغی او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مبارک سر سره ودرید. پر هغه مبارک یمني لیکه دار چادر غوړول شوی و، چادر یې له مبارک مخ نه پورته کړ، مبارک مخ یې مچې کړ، ویې ژړل او ویې ویل: مور او پلار مې له تا قربان، الله تعالی تا ته دوه ځله مرګ نه درکوي، کوم مرګ یې چې درته ټاکلی ؤ هغه درته راغی. بیا د باندې راووت. هلته عمر (رضي الله عنه) له خلکو سره په مناقشه بوخت ؤ ابوبکر وویل: اې عمره! کینه. عمر نه کیناست خلک ټول له عمر نه ابوبکر ته راغلل، ابوبکر وویل: اما بعد: چا چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عبادت کاوه هغه دې پوه شي چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفات شو، او څوک چې د الله عبادت کوي هغه دې پوه شي چې الله د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدای ژوندی دی مرګ نه لري. الله تعالی فرمایي: ((وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِيْن مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئاً وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ)) (آل عمران: ١٤٤)

[نه دی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مګر یو رسول د الله په تحقیق سره له ده نه مخکې ډیر رسولان تیر شویدي آیا نو که مړ شي محمد یا شهید کړی شي نو بیرته به وګرځئ تاسې به پوندو خپلو (کفر ته) او هر څوک چې بیرته وګرځیده په پوندو خپلو (کفر ته) نو الله ته به هیڅ زیان ونه رسوي او ژر به جزا ورکړي الله شکر ګزارو ته.]

ابن عباس (رضي الله عنهما) وايي: کله چې ابوبکر دا آیت تلاوت کړ خلک داسې شول لکه چې دا آیت همدا اوس نازل شوی وي، او پدې سره ټولو همدا آیت شریف تلاوت کاوه. ابن مسیب وايي: عمر (رضي الله عنه) وویل: په خدای قسم کله چې ابوبکر دا آیت تلاوت کړ، بالکل بې حسه شوم، په لاره نه شوای تلی، پښې مې بې سیکه شوې او دا آیت مې چې ولوست په ځمکه ولویدم او پوه شوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفات شوی دی.[1]

---

[1]. بخاري ٢/ ٦٤٠_٦٤١.

تجهيز، تكفين او تدفين

د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له تجهيز او تدفين نه مخكې د خلافت په اړه اختلاف پيدا شو، د انصارو او مهاجرينو تر مينځ بحث او مناقشه پيل شوه. دوی په سقيفه بني ساعده كې راټول شوي وو، د خلافت په هكله يې ډير بحث وكړ په پای كې يې په اتفاق سره ابوبكر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خليفه وټاكه. د خلافت په هكله دا بحث او مناقشه د دوشنبې تر ماښام پورې جاري وه، پدې شپه هم د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تجهيز او تدفين و نه شو.

سهار شو پر رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې هماغه يمني چادر غوړيدلی ؤ، كورنۍ يې دروازې ورپسې بندې كړې وې، د سه شنبې په ورځ يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته غسل وركړ، خو جامې يې همداسې په غاړه كې وې. عباس. علي، د عباس زامنو فضل او قثم (رضي الله عنهم) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته غسل وركړ. له دوی سره شقران چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ازاد شوی غلام ؤ، اسامه بن زيد، اوس بن خولي(رضي الله عنهم) هم ملګري وو. عباس، قثم او فضل به په يوه اړخ او بل اړخ اړاوه، اسامه او شقران اوبهورباندې اچولې او علي (رضي الله عنهم) به غسل وركاوه، اوس (رضي الله عنه) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارک جسد په خپله سينه تكيه كړی ؤ.

وروسته يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دريو يمني كتاني جامو كې ونغښت، پدې كې كميس او عمامه (لنګې) نه وه[٢] دا جامې يې كفن وې.

بيا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دفن كولو په هكله سره مخالف شول، تر څو ابوبكر (رضي الله عنه) وويل: ما له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه اوريدلي چې فرمايي: **(ما قبض نبي إلا دفن حيث يقبض)**.هر پيغمبر په هغه ځای كې دفن كيږي چيرته چې وفات شوی وي. په همدې اساس ابو طلحه انصاري (رضي الله عنه) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه بستره چې پرې وفات شوی ؤ پورته كړه او ترينه لاندې ځای ژور شو او قبر ورته جوړ

---

[٢]. متفق عليه. بخاري ١٢٩/١. مسلم ٢٠٢/١.

شو. قبر يې لحد وُ، خلک به لس لس تنه راتلل او په رسول الله (صلى الله علیه و اله و صحبه و سلم) به يې لمونځ کاوه، د لمانځه امام يې نه وُ. لومړی د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) کورنۍ او خپلوانو لمونځ پرې وکړ، وروسته مهاجرينو، بيا انصارو، له نارينه و نه وروسته ښځو، وروسته ماشومانو په رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لمونځ ادا کړ. پدې ډول د سه شنبې ورځ هم تیره شوه او د چارشنبې شپه را داخله شوه. عائشه (رضي الله عنها) وايي: مونږ تر هغې پورې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له دفن کولو نه خبر نه وو تر څو د چارشنبې په نيمايي شپه کې مو د بيلچو آواز واوريد.[1]

---

[1]. مختصر سيره الرسول للشيخ عبدالله النجدي ص ۴۷۱. د نبي (علیه السلام) د رحلت په هکله دا کتابونه وګوره: بخاري باب مرض النبي (عليه السلام)، فتح الباري، صحيح مسلم، مشكاة المصابيح باب وفاة النبي (عليه السلام). ابن هشام ۲۴۹/۲ تر ۲۲۵. تلقيح فهوم اهل الاثر ص ۳۸_۳۹. رحمة للعالمين ۲۷۷/۱ تر ۲۸۲. مونږ عام تاريخونه له وروستي مصدر نه اخستي دي.

مبارکه نبوي کورنۍ

۱ - له هجرت نه مخکې په مکه کې نبوي کورنۍ عبارت وه له: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او خدیجه (رضي الله عنها) . د واده په وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ۲۵ کلن او خدیجه (رضي الله عنها) ۴۰ کلنه وه، او تر څو چې ژوندۍ وه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بل واده ونکړ.
له خدیجې (رضي الله عنها) نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لوڼې او زامن پیدا شول، خو زامن یې یو هم ژوندي پاتې نه شو. او لوڼې یې عبارت دي له: زینب، رقیه، ام کلثوم او فاطمه (رضي الله عنهن). زینب (رضي الله عنها) له هجرت نه مخکې د خپلې ترور (خاله) له زوی ابو العاص بن الربیع سره واده کړې وُ. رقیه او ام کلثوم یې یوه په بله پسې عثمان (رضي الله عنهم) ته په نکاح ورکړې وې، فاطمه چې له علي (رضي الله عنه) سره یې د بدر او احد په مینځ کې واده کړې وُ. د فاطمې (رضي الله عنها) اولادونه حسن، حسین، زینب او ام کلثوم (رضي الله عنهم) وو.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل امت په نسبت له نورو امتیازاتو او ځانګړتیاوو نه علاوه یو امتیاز دا درلود چې له څلور نه له زیاتو ښځو سره نکاح ورته روا وه. ددې امر تر شا ډیر حکمتونه او رازونه پټ وو. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ۱۳ ښځو سره نکاح کړې وه، د رحلت په وخت کې یې نهه (۹) میرمنې ژوندۍ وې. دوې دده مبارک په ژوند کې وفات شوې وې چې یوه خدیجه او بله ام المساکین زینب بنت خزیمه (رضي الله عنهما) وه، او دوې میرمنې یې داسې وې چې ورسره یو ځای شوی نه و.
دلته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نورو بیبیانو نومونه او ژوند په لاندې ډول وړاندې کوو:

۲ - سوده بنت زمعه (رضي الله عنها): رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بعثت په لسم کال د خدیجې (رضي الله عنها) له وفات نه څو ورځې وروسته واده ورسره کړی وُ. سوده مخکې د خپل تره له زوی سکران سره واده کړی وُ، وروسته هغه

وفات شو، کونډه شوه او بیا یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د ګډ ژوند شرف تر لاسه کړ.

۳- عائشه بنت ابی بکر (رضي الله عنهما): رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورسره د بعثت په یوولسم کال له سوده سره له واده نه یو کال وروسته د شوال په میاشت کې یعنې له هجرت نه دوه کاله او پنځه میاشتې مخکې نکاح کړې وه، چې دغه وخت عائشه (رضي الله عنها) (۶) کلنه وه، بیا له هجرت نه اوه میاشتې وروسته کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمر **۵۶** کاله او د عائشې (رضي الله عنها) عمر (۹) کاله وُ په مدینه کې د لومړي هجري کال د شوال په میاشت کې واده وکړ. عائشه یوازینۍ پیغله ده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورسره واده کړی، نورې میرمنې یې ټولې کونډې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له عائشې سره ډیره مینه درلوده، عائشه (رضي الله عنها) له نورو نه ډیره هوښیاره، فقیهه او عالمه میرمن وه.

۴- حفصه بنت عمر (رضي الله عنهما): د نوموړې میړه خنیس بن حذافه سهمي د بدر او احد تر مینځ مړ شو، نو وروسته په دریم هجري کال کې یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د نکاح شرف وګاټه.

۵- زینب بنت خزیمه (رضي الله عنها): دغه بي بي له بني هلال بن عامر بن صعصعه کورنۍ ښځه وه. له فقیرانو او بیوزلانو سره یې ډیره همدردي لرله، نیکي به یې ورسره کوله او له همدې کبله په ام المساکین د مسکینانو په مور مشهور وه. لومړې یې له عبدالله بن جحش (رضي الله عنه) سره واده کړی و، هغه د احد په غزا کې په شهادت ورسید، او د هجرت په څلورم کال رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نکاح ورسره وکړه، خو له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له واده نه دوې یا درې میاشتې وروسته وفات شوه.

۶- ام سلمه هند بنت ابي اميه (رضي الله عنها): لومړنی میړه یې ابو سلمه (رضي الله عنه) وُ، هغه د څلورم هجري کال په جمادي الاخر کې وفات شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې کال د شوال په میاشت کې واده ورسره وکړ.

۷- زینب بنت جحش (رضي الله عنها) بن رئاب چې له بني اسد بن خزیمه قبیلې څخه وه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عمه لور هم کیدله، لومړی یې له زید بن حارثه (رضي الله عنه) سره واده وکړ. وروسته زید طلاقه کړه، او الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې حکم وکړ: ((فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا)) [وروسته له دینه چې زید ورسره یو ځای شو مونږ هغه تا ته په نکاح در کړه.]
پدې هکله د احزاب سورت څو آیتونه نازل شول، پدې آیتونو کې د نسبتي زوی (پسر خواندګی) مسئله ښه توضیح شویده چې وروسته به اشاره ورته وکړو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د پنځم هجري کال په ذي القعده کې له زینب سره واده وکړ.

۸- جویریه بنت حارث (رضي الله عنها): حارث د بني مصطلق کورنۍ سردار وُ، جویریه له غزا نه وروسته اسیره شوه، لومړی د ثابت بن قیس بن شماس په برخه ورسیده، هغه مکاتبه ورسره وکړه یعنې د پیسو په مقابل کې یې د آزادۍ موافقه ورسره وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیسې ورکړې آزاده شوه او د شپږم هجري کال په شعبان میاشت کې یې واده ورسره وکړ.

۹- ام حبیبه رمله بنت ابي سفیان (رضي الله عنها): نوموړې د عبیدالله بن جحش ښځه وه. دواړو حبشې ته هجرت وکړ، خو میړه یې هلته مرتد شو، مسیحي شو او هملته مړ شو، ام حبیبه پخپل دین قایمه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په اووم هجري کال د محرم په میاشت کې د عمرو بن امیه ضمري په لاس نجاشي ته لیک ولیږه چې له ام حبیبه سره یې د واده هیله پکې څرګنده کړې وه، نو هغه یې هملته د نکاح عقد وتاړه او له شرحبیل بن حسنه (رضي الله عنه) سره یې ورته راولیږله.

۱۰- صفيه بنت حيي بن اخطب (رضي الله عنها): صفيه په خيبر کې د مسلمانانو په اسارت کې ولويده، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه د ځان لپاره غوره کړه، آزاده يې کړه او په ۷ هجري کال کې د خيبر له فتحې وروسته نکاح ورسره وکړه.

۱۱- ميمونه بنت حارث (رضي الله عنها): دا د عباس (رضي الله عنه) د ښځې ام الفضل لبابه بنت حارث (رضي الله عنها) خور وه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په عمره القضاء کې يعنې د اووم هجري کال په ذي القعده کې له احرام نه له حلاليدو وروسته نکاح ورسره وکړه.

دا وې هغه يوولس ميرمنې چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې د نکاح او واده شرف حاصل کړی ؤ. خديجه او ام المساکين (رضي الله عنهما) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ژوند وفات شوې، خو نهه (۹) نورې ميرمنې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د رحلت په وخت کې ژوندۍ وې او دوې ښځې داسې وې چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نکاح عقد ورسره تړلې وٴ خو واده يې ورسره و نه شو، هغه يوه له بني کلاب او بله له کنده کورنۍ څخه وه چې په جونيه سره يې شهرت درلود. پدې هکله د روايتونو تر مينځ څه اختلاف شته چې د تفصيلاتو بيانول يې ضروري نه شميرو.

د وينځو په هکله ويلی شو چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له دوو وينځو سره يو ځای شوی و چې يوه يې ماريه قبطي (رضي الله عنها) وه چې د مصر مقوقس ورکړې وه او له هغې څخه يې يو زوی درلود چې نوم يې ابراهيم ؤ. ابراهيم ماشوم ؤ چې وفات شو، د وفات نيټه يې د لسم هجري کال د شوال ۲۸ يا ۲۹ تاريخ ؤ چې د ۶۲۲م کال د جنوري له ۲۷ مې سره سمون خوري. بله وينځه يې ريحانه بنت زيد نضري يا قرظي (رضي الله عنها) وه چې د بني قريظه په غزا کې په اسارت ونيول شوه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه د ځان لپاره غوره کړه. ځينې روايتونه وايي چې ريحانه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ميرمن وه چې له اسارت نه وروسته يې آزاده او په نکاح کړې وه، خو ابن قيم لومړنۍ خبرې او روايت ته ترجيح ورکوي. ابو عبيده دوې نورې ميرمنې هم د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ميرمنو په ډله کې شاملوي چې يوه يې جميله وه چې په اسارت

نیول شوې وه او بله هغه وینځه وه چې زینب بنت جحش (رضي الله عنها) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورکړې وه.[۱]

که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک ژوند ته په ځیر وکتل شي، نو دا به له ورایه ښکاره شي چې لدې دومره ودونو نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هدف د جنسي غریزې اشباع کول نه ؤ ځکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ځوانۍ لومړني تقریبا دیرش کاله له یوې څلویښت کلنې ښځې (خدیجه (رضي الله عنها)) او بیا سوده (رضي الله عنها) سره تیر کړیدي.

د ځوانې عمر یې له همدې زړو میرمنو سره تیر شویدی، نو آیا دا معقوله ده چې له ځوانۍ نه وروسته د پخوالي په عمر کې دې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جنسي قوت دومره زیات شوې وي چې یو بل پسې (۹) نهه ودونه وکړي؟ که واقعیت ته وکتل شي او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند مراحل تر نظر تیر شي، نو دا په ډاګه شي چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هر واده شا ته هغه لوی مقاصد وو چې د عامو ودونو له مقاصدو نه ډیر لوی وو، دا ودونه د مادي غرض لپاره نه بلکه د ډیرو سترو اهدافو پخاطر وو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پرخپلو څلورو یارانو کوم چې د الله او اسلام په لار کې یې ډیر مشکلات ګاللي او په آزموینه کې بریالي وتلي وو ډیر عنایت او شفقت کړی له هغوی سره یې خپلې اړیکې ډیرې ټینګې ساتلې، او د همدې اړیکو د لا زیات ټینګیدو پخاطر یې له عائشه بنت ابوبکر (رضي الله عنهما) او حفصه بنت عمر (رضي الله عنهما) سره واده وکړ، رقیه او وروسته ام کلثوم یې عثمان، او فاطمه یې علي (رضي الله عنهم) ته په نکاح ورکړې.

هغه وخت عربانو خپلوي او دوستي ډیره پالله، خپلوانو ته یې زیات احترام درلود، په دوستۍ سره د قبایلو تر مینځ اړیکې مضبوطیدلې، دښمنۍ او جګړې وربانددې پای ته رسیدلې، او له خپلوانو سره دښمني او جګړه د شرم او بې ننګۍ خبره بلل کیدله.

له همدې امله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وغوښتل د خپلوۍ او ودونو له لارې ځینې قبیلې د ځان کړي، له همدې لارې له اسلام سره د هغوی دښمني او عداوت ختم کړي. ام سلمه (رضي الله عنها) له بني مخزوم قبیلې څخه وه، ابوجهل او خالد هم له همدې قبیلې څخه وو، له ام سلمه (رضي الله عنها) سره له واده نه وروسته خالد د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د احد د غزا

---

[1]. زاد المعاد ۱/ ۲۹

په شان سخته دښمني او کلک دريځ نه درلود، بلکه څه وخت وروسته پخپله خوښه مسلمان شو. همدا راز ابو سفيان له هغې نه وروسته چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې لور ام حبيبه نکاح کړه د مسلمانانو په خلاف جګړه ونکړه. له جويريه او صفيه سره له واده نه وروسته د يهودانو دوې قبيلې بني مصطلق او بني نضير هم پداسې عمل لاس ندی پورې کړی چې په دښمنۍ دلالت وکړي بلکه جويريه خو د خپل قوم لپاره تر ټولو نه زياته برکتي ښځه وه ځکه لدې سره له واده نه وروسته اصحابو (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپلوۍ د درناوي په خاطر د هغې د قوم سل کورنۍ آزادې کړې او ټولو به ويل: دوی د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلوان دي بايد آزاد شي، څرګنده ده چې دې احسان او نيکۍ د هغوی پر زړونو ډېره مثبته اغيزه درلوده.

د اسلام او مسلمانانو په خلاف د دښمنۍ د کمولو او له مختلفو قبايلو سره د دوستۍ له ټينګولو نه علاوه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ودونو ستر هدف دا وُ چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) غوښتل له خپلو ميرمنو نه د داعيانو او معلمانو کار واخلي، ځکه هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې مکلف وُ چې دا له تمدن، فرهنګ او ثقافت نه ليرې او پردی قوم داسې وروزي چې د ژوند په ټولو آدابو او اخلاقو سمبال وي. هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نوې ټولنه جوړوله، او د ټولنې حاکمو اصولو دا اجازه نه ورکوله چې نارينه او ښځينه دې سره ګډ وي، او دا ممکنه نه وه چې د عربي ټولنې ښځې دې خپل نوي اسلامي فرهنګ او ثقافت مخامخ له نارينه وو نه زده کړي. ښځې د ټولنې يوه مهمه برخه وه او د هغوی پوهه، روزنه او ښوونه لکه د نارينه وو په شان ضروري او لازمي وه، بناءً رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مجبور وو ددې لوی عمل د ادا کولو پخاطر د ښځو د روزنې او ښوونې پخاطر د مختلفو عمرونو درلودونکې ښځې غوره کړي، د مختلفو عمرونو او مختلفو صلاحيتونو خاوندانې ښځې په نکاح کړي، هغوی په اسلام او اسلامي اخلاقو وروزي، د دين احکام ور زده کړي او داسې معلمانې ورنه جوړې کړې چې وکولې شي په برياليتوب سره ښاري او بانډه والې ميرمنې وروزي، هغوی ته د اسلام پيغام ورسوي، زړو او ځوانو ښځو ته اسلامي آداب او اخلاق په عملي توګه ور زده کړي او ښځو ته د تبليغ دنده ادا کړي. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) قدرمنو ميرمنو (رضي الله عنهن) د اسلام د مبلغانو رول ادا کړی، هغوی په ډېره ښه توګه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و

صحبه و سلم) کورني او ژوندني حالات ښځو ته انتقالول، هغوی به په ټولو امورو کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه زده کړه کوله او بیا به یې نورو ښځو ته ښوونه کوله. دا دنده هغو بیبیانو ډیره ښه ادا کړیده چې ډیر عمر ژوندۍ وې لکه عائشه (رضي الله عنها)، نوموړې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زیات شمیر مبارک اقوال او سپیڅلي اعمال نورو ته رسولي دي.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو واده داسې وُ چې په هغه سره د جاهلي دور یو زوړ عادت او رواج مات شو، په عربانو کې زوې نیول (پسر خواندګی) رواج درلود. پسر خوانده به د اصلي او نسبي زوی په شان ټول حقوق درلودل او په هر څه کې به د نسبي زوی په شان معامله ورسره کیدله. دا رواج دومره خور شوی و چې له مینځه وړل یې آسانه او ساده کار نه وُ، څرګنده ده چې دې رواج د طلاق، نکاح، میراث او نورو معاملاتو په برخه کې له اسلامي احکامو سره تعارض درلود، پدې عادت او رواج کې نور ډیر داسې مفاسد او فتنې پټې وې چې اسلام د هغو د له مینځه وړلو لپاره راغلي و. د همدې جاهلي عادت د ابطال او له مینځه وړلو لپاره الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته امر وکړ چې له زینب بنت جحش سره نکاح وکړي. زینب (رضي الله عنها) د زید ښځه وه، زید د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسر خوانده وُ یعنې هغه یې په فرزندۍ یا زوی توب نیولی وُ. زید چې له زینب سره واده وکړ، له واده نه وروسته د دواړو تر مینځ د ګډ ژوند شرایط نه وو برابر، اختلاف یې سره درلود، نو زید اراده وکړه طلاقه یې کړي. دا داسې وخت وُ چې کافران له هرې خوا نه پر مسلمانانو د حملې په حال کې وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکانو، یهودانو او منافقانو له تبلیغاتو نه ویریده، او دا تشویش یې درلود چې هسې نه دښمنان لدینه هم دده په خلاف د یوې تبلیغاتي وسیلې په توګه کار واخلي، نو خوښه یې نه وه چې زید خپله ښځه زینب طلاقه کړي. متردد وُ او څرګنده ده چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا تردد او تمایل له هغه عزم او عزیمت سره پوره برابري نه درلوده، کوم چې له امله یې د الله تعالی له خوا را استول شوی و. الله تعالی پدې مساله کې عتاب ورته وکړ او ویې فرمایل: (**وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ**)) (الاحزاب: ۳۷)

[او کله چې تا وويل هغه (زيد) ته چې انعام کړی ؤ الله پر هغه او انعام کړی ؤ تا پر هغه (په آزادولو سره) چې خپله ښځه وساته او وويريږه له الله ته حال دا چې پټوله تا په زړه کې هغه خبره چې الله يې ښکاره کوونکی ؤ او ته ويريدې له خلکو نه او الله ډير لايق دی چې ويره ورنه ولرې.]

په پای کې زيد هغه طلاقه کړه او له عدت نه وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) واده ورسره وکړ. دا نکاح هغه وخت وشوه چې بني قريظه محاصره شوي وو. دا نکاح د الله په امر وشوه او الله دا وربانديې واجبه کړې وه هيڅ اختيار او مجال يې نه ؤ ورکړی، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې هکله هيڅ بله لاره او اختيار نه درلود. الله تعالی فرمايي: ((فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراً وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولاً)) (الاحزاب: ۳۷) [کله چې پوره کړ زيد له هغې (زينب) نه خپل غرض (او طلاقه يې کړه او عدت يې پوره شو) نو په نکاح درکړه مونږ تا ته دغه (زينب) د پاره ددې چې نه وي پر مؤمنانو سختي او ويال په نکاح کولو د ښځو د ادعياوو کئ کله چې تمام کړي دوی خپل غرض ورنه او د الله امر نافذ دی.]

ددې حکم تر شا دا حکمت پروت ؤ تر څو پدې سره د فرزندی او پسر خواندګی په نامه مشهور شوی جاهلي دود له مينځه يوسي، الله تعالی دې ته اشاره فرمايي: (ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ)) (الاحزاب: ۵)

[وبولئ تاسې دغه ادعياء (پسر خواندګان) پلرونو د دوی ته دغه ډير غوره دی په نزد د الله.]

((مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ))

(الاحزاب: ۴۰) [ندی محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حقيقي پلار د هيڅ يو تن له سړيو ستاسې نه، ليکن رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او خاتم د رسولانو دی.]

ډير عادتونه او رواجونه داسې وي چې په تشه خبره او قول سره نه پريښودل کيږي، بلکه د هغه له مينځه وړل له قول سره عملي مثال ته هم ضرورت لري. همدېته ورته يوه پيښه د عمرة الحديبيه په وخت کې هم وشوه هغه مسلمانان او اصحاب (رضي الله عنهم) چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د پزې اوبه هم ځمکې

ته نه پرېږدي بلکه د عروه بن مسعود ثقفي په خوله هغه را اخلي او په بدن يې موښي، د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اوداسه د اوبو په را اخيستلو کې يو له بل سره مقابله کوي، همدوی وو چې له خپل ګران رهبر سره يې د مرګ بيعت کړی، په همدې ډله کې ابوبکر، عمر او نور ياران وو، همدغو اصحابو (رضي الله عنهم) ته چې له تړون نه وروسته امر کيږي لاړ شئ خپل د قربانۍ څاروي حلال کړئ، ځانونه له احرام نه خلاص کړئ، وينو چې په قولي امر سره يو هم د حکم تعميل نه کوي، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې صحنې په ليدو سره غمګين او خوابدی کيږي، خو کله چې ام سلمه (رضي الله عنها) مشوره ورکړه چې لومړی خپله قرباني ذبح کړي، له هيچا سره څه خبره ونکړي، نو بيا به ټول همدا کار عملي کوي. همداسې وشول رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې خپله د قربانۍ څاروی حلال کړ، اصحاب (رضي الله عنهم) ټول پاڅيدل د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) متابعت يې وکړ. د همدې مثال په رڼا کې د قولي او عملي حکم تر مينځ توپير معلوموليی شو، او وينو چې عملي حکم څه ډول اغيزه او اثر لري.

له زينب بنت جحش (رضي الله عنها) سره د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له نکاح نه وروسته منافقانو ډير زهرجن تبليغات وکړل، ډيرې شبهې يې را ولاړې کړې، تردې حده چې ځينې کمزوري مسلمانان ترې متاثر هم شول، پدې وخت کې يو بل مشکل دا ؤ چې له زينب سره واده د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده کيده، او مسلمانانو ته خو له څلورو نه د زياتو ودونو جواز نه و، نو دلته دوه مشکله وو: لومړی دا چې دا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده کيده، بله دا چې زيد د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پسر خوانده ؤ چې د جاهلي عادت مطابق د هغه له طلاقې شوې ښځې سره واده نه ؤ ورته روا. د همدې مشکلاتو د حل لپاره الله تعالى د احزاب سورت څو آيتونه را نازل کړل دا موضوع ګانې يې ښې وڅيړلې او مسلمانانو ته يې وښودله چې پسر خواندګي په اسلام کې اصل نلري او بله دا چې الله تعالى خپل رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د ودونو په هکله داسې امتياز ورکړيدی چې بل چا ته نشته، دده لپاره له څلورو نه زيات ودونه روا دي، او د لوړو اهدافو پخاطر الله تعالى خپل رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته دا ځانګړتيا ورکړيده.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له امهات المؤمنين (رضي الله عنهن) سره ډير د شرف، عزت اطمينان، احسان او نيکۍ ژوند وکړ. ټولې بيبيانې د

شرف، قناعت، صبر، تواضع، خدمت او حق پيژندني نمونه وې، که څه هم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر د محرومیت ژوند تیراوه. انس (رضي الله عنه) وايي: فکر نه کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به تر وفاته نرمه ډوډۍ خوړلې وي او یا يې دې پخپلو سترګوکباب شوی پسه لیدلی وي[1].

عائشه (رضي الله عنها) وايي: ډیر ځله داسې کیدله چې دوې، دوې میاشتې به مسلسل او د دریمې میاشتې تر رابره کیدو پورې به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کور کې اور نه بلیده. عروه ورته وویل: ژوند مو په څه تیراوه؟ عائشه وفرمایل: په اوبو او خرما[2]. پدې هکله ډیر روایات را نقل شویدي.

لدې اقتصادي مشکلاتو سره سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) میرمنو هیڅ اعتراض نه درلود، قانع وې، یوازې یو ځل يې له خپل ژوند او سخت حالت نه شکایت وکړ، خو پدې کې هم لوی حکمت پروت و دا د احکامو د تشریع علت شو، او په همدې مناسبت دا آیت نازل شو:

((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لأَزْوَاجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحاً جَمِيلاً (٢٨) وَإِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْراً عَظِيماً). (الاحزاب: ٢٨- ٢٩)

[اې نبي! ووایه ته ښځو خپلو ته که چیرې تاسې غواړئ همدغه ژوندون د دنیا او ښایست ددې بې ارزښته ژوندون، نو راشئ چې فایده درسوم او خوشې کړم تاسې په نیکۍ سره او که اراده لرئ د الله او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او د آخرت پس بیشکه الله تیار کړی دی د صالحینو د تاسې لپاره ډیر لوی اجر.]

دې عظیمو میرمنو د شرف او عزت په حکم ټولو دنیا ته شا کړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې له هر څه نه غوره وباله یوې هم دا خوښه نکړه چې د دنیا مال او متاع دې وغواړي.

ددې میرمنو تر مینځ سره لدې چې شمیره يې ډیره وه، داسې څه مشکل ندې پیښ شوی کوم چې معمولاً د بنو تر مینځ واقع کیږي، خو کله نا کله به د انساني کمزورۍ له امله څه ستونزې پیښیدلې. او چې کله څه غلطي ور نه شوې الله تعالی عتاب

---

[1]. صحیح البخاري ٢/٩٥٢.

[2]. نفس المصدر والصفحة.

ورته کړی او دوی بیا هغه ندی تکرار کړی. الله تعالی فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ﴾. (التحريم:۱) د پنځم ايت تر پايه [اې رسوله ولې حراموې هغه څه چې الله درته حلال کړي دي.]

په پای کې وايم چې د ميرمنو د تعدد په هکله بحث ته ضرورت نشته ځکه ددې مسئلې يعنې د ښځو د تعدد زيات مخالفين هغه کسان دي چې د غربي تمدن نمايندګي کوي، خو که د اروپا او غربي نړۍ ژوند ته وګورو د هغوی هغه مشکلات او ستونزې تر نظر تيرې کړو، هلته کيدونکي هغه جرايم او جنايات وګورو چې وربانـدې راغلي، هغه بدبختی او مصيبتونه وشميرو کوم چې له همدې اصل (تعدد) نه د انحراف او انکار له امله وربانـدې رالويدلي دي، نو بيا ددې ضرورت نه پاتی کيږي چې ددې نظر د ابطال په هکله نور استدلال وشي، د اروپايانو او ټولو غربيانو عملي ژوند ددې لپاره ښه دليل دی چې تعدد مشکل او نقص نه بلکه ضرورت او حل دی.

د رسول الله (ﷺ) صفات او اخلاق

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د داسې جسماني او اخلاقي کمال، جمال او ښکلا خاوند ؤ چې په ژبه يې وصف او بيان نه شي کيدلی. زړونه دده په محبت او دوستۍ ودان و، هره سينه يې له قدر او درناوي ډکه وه، خلکو دده له عظمت او کرم نه ځانونه قربانول. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان قدر او منزلت د هيچا نه ؤ او نه دی او نه به په راتلونکي کې شي، چا چې ژوند ورسره کړی دده د مينې او محبت بنديوان شوی، اصحابو (رضي الله عنهم) دومره مينه ورسره درلوده چې پخپله يې مرګ قبلاوه خو دا يې نه غوښتل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يو نوک خوږ شي.

له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د خلکو د مينې او محبت يو علت دا ؤ چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دومره کمال خاوند ؤ چې هر څوک يې خپلولی شوای. په راتلونکو کرښو کې به په مختصره توګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جمال او کمال په هکله را نقل شوي روايات تر نظر تير کړو، خو مخکې لدينه چې ددې عظيم لارښود د کمال او ښکلا په هکله څه وواېو پدې اعتراف کوو چې مونږ په هيڅ صورت هم د هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حق په قلم او ژبه سره نه شو ادا کولی.

د رسول الله ﷺ اخلاقي کمال او شمايل

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هجرت په سفر کې د ام معبد خزاعي له خيمې نه تير شو، له ام معبد سره يې ملاقات وشو، نوموړې خپل ميړه ته دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفات بيان کړل او پدې هکله يې داسې وويل: يو شخص مې وليد چې ډير ښکلی او باوقاره ؤ، ځليدونکی مخ او غوره اخلاق يې درلودل، نه مريض ؤ او نه يې اندامونه غير متناسب وو، ډير ښکلی او برابر ؤ. زړه راښکونکی سر او مخ يې درلودل، توري سترګې، لوړ آواز، اوږده غاړه، ګڼه ږيره،

اوږده بانه، نښتې نرۍ وروځې او اوږده تور ویښتان یې درلودل، چې چپ به وُ ځانګړی وقار یې درلود او که خبرې به یې کولې عظمت او لوړوالی به یې له واریه ښکاریده. له لیرې نه ډیر با هیبته او درونـد ښکاریده او لـه نژدې نـه ډیر خوږ، شیرین زبانـه وُ، خبرې یې لنډې او مقبولې وې، نـه یې زیاتې خبرې کولې او نـه لـه اندازې نـه کمې، خبرې یې لکه ملغلرې وې. د متوسطې ونې خاوند وُ نـه ډیر لوړ او نـه ډیر ټیټ وُ، د داسې یوې ځانګې په شان وُ لکه چې د دوو ځانګو تر مینځ واقع شي او لـه دواړو نـه وتلې او غوره وي، ملګرو یې ډیره مینـه ورسره درلوده، چې ده بـه خبرې کولې ملګري به یې چوپ وو، امر به یې چې وکړ ټول به یې تعمیل ته ولاړیدل، امر یې منل کیده، نه بد خوی وُ او نه ظالم . (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)[1]

علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پـه وصف کې وایې: نـه ډیر بې اندازې لوړ او نـه ډیر ټیټ وُ، متوسطه ښکلې ونـه یې درلوده، ښه چار شانه وُ، ویښتان یې نـه ډیر نرم وُ او نـه ډیر تـاو تـاو، مبارک مخ یې غوښن نه وُ ګرد او سور رنګه وُ، سترګې یې غټې بادامي، بانه یې اوږده او ګڼ، اوږې یې پلنې، له ټیر نه تر ګیډې یا نامه پورې یې نري ویښان وو، نور جسم یې ویښتـان نـه درلودل د لاسونو او پښو ګوتې یې غوښنې وې، د تګ په وخت کې به د مخې لـور تـه مایل وُ تا به ویل چې په ځوړ کوزیږي، که چا ته به یې التفات او توجه کولـه نو پـه ټول بدن سره به ورته ملتفت کیده.

د دواړو اوږو تر مینځ یې د نبوت مهر وُ، لـه ټولـو نـه زیات مهربان او ښـونکی وُ، د زیاتې حوصلې درلودونکی وُ چا بـه چې ژوند ورسره تیر کړ، معرفت بـه یې ورسره حاصل شو، نو ډیره مینه به یې ورسره پیدا کیدله، چا به یې چې صفت کاوه ویل بـه یې: دده په شان شخص مې نه مخکې لیدلی او نه وروسته.[2]

په بل روایت کې له علي (رضي الله عنه) نه رانقل شوي چې وایې: د رسول الله (صلی الله علیـه و الـه و صحبه و سلم) مبارک سر لوی او پـه غوښو ډک وُ لـه ټیر نـه ترنامـه پورې یې ویښتان وو، د تګ په وخت کې به د مخې خوا ته مایل وُ ته به وایې لکه چې په ځوړ کوزیږي.[3] جابر بن سمره (رضي الله عنه) وایې: د رسول الله (صلی الله علیـه و

(1). زاد المعاد ۲/ ۴۵

(2). ابن هشام ۱/ ۴۰۱_۴۰۲. جامع الترمذي مع شرحه تحفة الاحوذي ۳۰۳/۴.

(۳). المصدر الاخیر.

اله و صحبه و سلم) مبارکه خوله لویه وه، په سترګو کې یې لږ څه سوروالی وُ، پوندې یې ډنګرې او بې غوښې وې.[۴]

ابو طفیل (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سپین، نمکین، ښکلی او د متوسط قامت او معتدل بدن خاوند وُ[۱].

انس بن مالک (رضي الله عنه) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لاسونه غټ او پلن وو، رنګ یې ښکلی وُ نه ډیر بې نمکه سپین او نه ډیر ګندمي (غنم رنګه) وُ، پداسې حال کې وفات شو چې په سر او ږیره کې یې له شلو نه زیات سپین ویښتان نه وو.[۲] او وایي: په مبارکو شقیقو کې یې سپین والی و. او په بل روایت کې وایي: په مبارک سر کې یې ځای ځای سپین ویښتان وو[۳].

ابو جحیفه وایي: ما یې تر لاندینۍ شونډې لاندې سپین والی لیدلی[۴]. عبدالله بن بسر (رضي الله عنه) وایي: په مبارکه زنۍ یې څو تاره سپین ویښتان وو[۵].

براء (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چار شانه وُ، اوږې یې پلنې وې، ویښتان یې د غوږو تر نرمیو پورې اوږده وو، ما هغه په سرو جامو کې لیدلی، چې دده د ښکلا په شان ښکلا مې نده لیدلې. [۶]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لومړیو کې له اهل کتابو سره د موافقت پخاطر خپل مبارک ویښتان له مخې نه شا ته ږومنځول، خو وروسته یې ویښتان په دوو برخو ویشل.[۷]

براء وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه زیات خوش اخلاقه او ښکلی و.[۸] پوښتنه ترې وشوه چې آیا مخ یې لکه د تورې په شان داسې ځلیده؟ ویې ویل: نه، د تورې په شان نه بلکه مخ یې لکه د سپوږمۍ په شان ځلیده. په بل روایت کې راځي چې مخ یې ګردی وُ[۹].

---

[٤]. صحیح مسلم ۲ / ۲۵۸.

[١]. صحیح مسلم ۲/۲۵۸..

[٢]. صحیح بخاري ۱ / ۵۰۲.

[٣]. بخاري، مسلم ۲/۲۵۹.

[٤]. بخاري ۵۰۱_۵۰۲.

[۵]. نفس المصدر ۱/۵۰۲.

[٦]. نفس المصدر.

[٧]. صحیح بخاری ۱/۵۰۳.

[٨]. نفس المصدر ۱/۵۰۲. مسلم ۲/۲۵۸..

[٩]. بخاري ۱/۵۰۲. صحیح مسلم ۲/۲۵۹.

الرُبیع بنت معوذ (رضي الله عنها) وايي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ ته به دې چې وکتل تا به ویل لمر ته ګورم.[۱۰]

جابر بن سمره (رضي الله عنه) وايي: یوه شپه مې چې سپوږمۍ بره راختلې وه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وکتل، بیا مې سپوږمۍ ته وکتل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سرې جامې اغوستې وې، ومې کتل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مې په سترګو کې له سپوږمۍ نه زیات ښکلی او ځلیدونکی ښکاریده[۱].

ابو هریره (رضي الله عنه) وايي: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه زیات ښکلی شی مې ندی لیدلې، تا به ویل لمر یې په مخ کې شعلې وهي، څوک مې هم په تګ کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه تیز ندی لیدلې، داسې به روان و تا به ویل لکه چې ځمکه یې تر پښو لاندې منډې وهي، مونږ به ورپسې ستړې شوو خو هغه به نه ستړی کیده.[۲]

کعب بن مالک (رضي الله عنه) وايي: د خوشالۍ په وخت کې به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ داسې شعلې وهلې تا به ویل د سپوږمۍ ټوټه ده[۳].

یو ځل د عائشې (رضي الله عنها) په کور کې خولې شو، مبارک مخ یې داسې په ځلا شو چې عائشې (رضي الله عنها) یې په هکله د ابو کبیر هذیلي دا شعر ووایه:

و اذا نظرت الی اسرة وجهه　　　برقت کبرق العارض المتهلل[۴]

[چې د مخ لیکو ته یې وګورې نو داسې ځلیږي لکه ځلیدونکې وریځ چې د آسمان په څنډو کې ځلیږي.] ابوبکر (رضي الله عنه) به چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وکتل نو ویل به یې:

امین مصطفی بالخیر یدعو　　　کضوء البدر زایله الظلام[۵]

[امین دی مصطفی (غوره شوی) د نیکۍ لور ته بلنه کوي، لکه د څوارلسم سپوږمۍ داسې ځلیږي چې هیڅ تیاره پکې نشته.]

---

(۱۰). رواه الدارمي. مشکاة المصابیح ۵۱۷/۲.

[۱]. ترمذي في الشمائل ص ۲. الدارمي. مشکاة المصابیح ۵۱۸/۲.

(13) جامع الترمذي مع شرحه تحفة الاحوذي ۳۰۲/۴. مشکاة المصابیح ۵۱۸/۲.

[۲]. ترمذي

[۳]. بخاری ۱/ ۵۰۲.

[۴]. رحمه للعالمین. ۱/ ۱۷۲.

[۵]. خلاصه السیر ص ۲۰.

عمر (رضي الله عنه) به يې په وصف کې د مثال په توګه د زهير هغه شعر وايه چې د هرم بن سنان په هکله يې ويلی و:

لوکنت من شئ سوی البشر كنت المضئ ليلة البدر

[که ته له بشر نه پرته بل څه وای، نو يخپله رڼا به د څوارلسم سپوږمۍ په شان شپه رڼا کوله] بيا به يې ويل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همداسې و[1].

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې په قهر شو مخ به يې رنګين شو تا به ويل په مخ يې د انار دانې ماتې شوې دي[2].

جابر بن سمره (رضي الله عنه) وايي: پونډې يې نرۍ وې، له تبسم نه لوړه خندا يې نکوله که به مو ورته کتل ګمان به مو کاوه چې سترګې يې په رنجو تورې کړيدي پداسې حال کې چې په حقيقت کې به يې رانجه نه واستعمال کړې.[3]

ابن عباس (رضي الله عنهما) وايي: د مخې د دواړو غابښونو تر مينځ يې کمه فاصله وه، خبرې به يې چې کولې تا به ويل د غابښونو له منځ نه يې نور راوځي[4].

ښکلې غاړه يې درلوده لکه سپين زر داسې به ځليده، ګڼ باڼه او ګڼه ږيره يې درلوده، ټنډه يې پراخه وه، وروځې يې سره وصل وې، لوړه پزه، او ګلالی مخ يې درلود. له ټټر نه تر نامه پورې يې ويښتان وو، دا ويښتان لکه د يوې څانګې په شان وو، په بدن يې نور ويښتان نه وو، يوازې متې او اوږې يې له ويښتانو ډکې وې. سينه او خيټه يې برابره، پراخه سينه، غټ غټ بندونه او پلن لاسونه يې درلودل، مناسب قامت يې درلود، خيټه يې له لوړې نه ډيره وړه وه، پښې يې له ځمکې نه لوړې وې (موزه پای و) اندامونه يې موزون او قوي وو، په ډيره تواضع او وقار به روان و.[5]

انس (رضي الله عنه) وايي: داسې ابريشمي او وريښمينه ټوټه مې نده ليدلې چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له لاسونو نه زياته نرمه وي، او نه مې دده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مبارک بدن د ښکلې بوی په شان خوشبويي ليدلې. په بل روايت کې راځي چې: داسې مشک او عنبر مې ندي بوی کړي

---

[1] . خلاصة السير ص ۲۰.

[2] . مشکاة المصابيح ۲۲/۱. الترمذي ابواب القدر ۳۵/۲.

(۳). الترمذي. مع شرحه تحفة الاحوذي ۳۰۲/۴.

[4] . رواه الدارمي. مشکاة المصابيح ۵۱۸/۲.

(۵). خلاصه السير ۱۹ – ۲۰.

چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بدن له مبارک بوی نه زياته خوشبويي ولري.(۶)

ابو جحيفه (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دواړه لاسونه مې ونيول په خپل مخ مې کيښودل ومې ليدل چې له واورې نه يخ او له مشکو نه زيات خوشبودار وو.(۱)

جابر بن سمره (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خولې له ټولو عطرو نه زياتې خوشبوداره وې. جابر (رضي الله عنه) وايي: زه ماشوم وم، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مې غومبوري ته لاس راووړ، د شفقت لاس يې پرې راکاږه، ومې وليدل چې مبارک لاسونه يې يخ او داسې خوشبودار وو تا به ويل همدا اوس يې د عطار له خلتې نه را ايستلي دي.(۲)

انس وايي: خولې يې لکه ملغرلې داسې وې .ام سليم (رضي الله عنها) وايي: د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مطهر بدن ښکلی بوی يا خولې له غوره عطرو نه هم غوره وې[۳].

جابر (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې په کومه لاره لاړ، که بل څوک به په همدې لاره لاړل، نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مبارک بوی نه به پدې پوهيده چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په همدې لاره تللی دی يعنی دده له خوشبويۍ نه پدې پوهيده چې هغه پدې لاره تللی دی، دده خوشبويې او يا دده د خولو خوشبويي به د دوی د لارې رهنما وه.(۴)

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دواړو اوږو تر منځ د کوترې د هګۍ په اندازه د نبوت مهر لګيدلی ؤ رنګ يې د مبارک بدن د رنګ په شان ؤ، د چپې اوږې خوا ته پدې نرم هډوکي ؤ، او د نخود په اندازه دانې غوندې وربانديې شګکاريدلې[۵].

(۶). صحيح بخاري ۱/ ۵۰۳. صحيح مسلم ۲/۲۵۷.

(۱). صحيح بخاري ۱/ ۵۰۲

(۲). مسلم ۲/ ۲۵۶

۳ . نفس المصدر.

(۴)الدارمي، مشکاه المصابيح ۵۱۷/۲ .

۵ . صحيح مسلم ۲۵۹/۲_۲٦۰.

غوره اخلاق او روحاني كمال

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بې ساري فصاحت او بلاغت خاوند وۍ سليسې، روانې، لنډې، با معنى او بې تكلفه خبرې يې ځانګړتيا وه.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته جوامع الكلم و الحكم وركړل شوى و، يعنې د داسې بياني كمال در لودونكى و چې زيات مفاهيم به يې په ډېرو لنډو ټكو كې بيانول او د ډېر زيات حكمت او كمال خاوند وۍ.

د عربانو په مختلفو لهجو ښه پوهيده او له هرې قبيلې سره به يې به د همغې قبيلې پخپله لهجه خبرې كولې، په حاضر جوابۍ كې لكه د كوچيانو (بانډه والو) په شان وۍ، د كلماتو په نظم، غوراوي او استعمال كې لكه د ښار اوسيدونكى داسې وۍ په الهي مرستې سره چې د وحي په صورت كې ورته راتله د زيات حلم، حوصلې، مهربانۍ او ښښنې خاوند وۍ د قدرت په وخت كې عفوه، د مشكلاتو په وړاندې صبر او مقاومت هغه صفتونه وو چې الله تعالى ور باندې لورولي وو. انسان كه هر څومره حليم او برده بار شي خو بيا هم كله نا كله له سختۍ نه كار اخلي، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې حليم وۍ چې كه هر څومره به اذيت او زيان به ورواوښت د صبر او حوصلې لمن يې نه پرېښوده، د هر جاهل په وړاندې يې له حلم نه كار اخيست.

عائشه (رضي الله عنها) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به كــه د دوو كارونو تر مينځ د اختيار او واک حق درلود، نو هغه كار به يې غوره كاوه چې آسانه به وۍ، خو دا په هغه صورت كې چې آسانه كار به ګناه نه وه، ځكه هغه (صلى الله عليه وسلم) له ګناه نه تر ټولو زيات پاک او ليرې وۍ. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) كله هم خپل انتقام له چا نه ندى اخيستى، خو د شريعت مخالفت يې نه شواى زغملى، او پدې صورت كې به يې د الله لپاره انتقام اخيست[1]. هغه له قهر نه ډېر ليرې، رضا او نـرمۍ ته ډېر نژدې وۍ.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه زيات سخي او كريم وۍ، داسې بخششونه به يې وركول تا به ويل لكه چې له فقر نه بالكل ويره نلري. ابن عباس (رضي الله عنهما) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه

---

(1). صحيح بخاري ١/ ٥٠٣

زیات سخي و، په رمضان کې به چې جبریل ورته راته سخاوت یې نور هم زیاتیده. د رمضان په میاشت کې به هره شپه جبریل ورته راته قرآنکریم به یې ورته تلاوت کاوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیر او نیکۍ په کارونو کې د سهار له نسیم نه زیات مهربانه لطیف او خوځنده و. [1]

جابر (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هیڅکله هم د چا د سوال په ځواب کې (لا) نه ندي ویلي. [2]

په شجاعت، له نورو سره مرسته، همکارۍ او تعاون کې ساری نلري. د عمل په ډګر کې یې په اثبات رسولې چې له هر چا نه د زیات غیرت او شجاعت خاوند و، پداسې مواقعو کې یې مقاومت کړی چې بل چا هلته د مقاومت وس نه درلود، په ډیرو سختو حالاتو او شیبو کې به د غره په شان په ځای ولاړ و، نه یوازې په شا تګ به یې نه کاوه بلکه مخ په وړاندې به روان و. داسې قهرمان او پهلوان به نه وي چې یو او یا څو ځله یې له میدان نه عقب نشیني نه وي کړې، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل ژوند کې عقب نشیني او په شا تګ ندی کړی. علي (رضي الله عنه) وایي: کله به چې جګړه ښه ګرمه شوه، سترګې به سرې شوې، مونږ به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته ورتلو او دده په حمایت کې به مو ځانونه ساتل، هیڅوک به هم له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه دښمن ته زیات ورلنډ نه و. [3]

انس (رضي الله عنه) وایي: یوه شپه د مدینې خلکو د خطر احساس وکړ، غږ یې تر غوږو شو، یوه ډله خلک په غږ پسې ووتل، د لارې په اوږدو کې یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید چې بیرته را روان دی، د ابو طلحه په شا توري آس سپور دی، له ټولو نه مخکې په هغه غږ پسې وروتلی و، توره یې په غاړه کې پرته وه او فرمایل یې: ((مه ویرېږئ، مه ویرېږئ)). [4]

په حیا او چشم پوشۍ کې له ټولو نه لوړ او مخکې و، ابو سعید خدري (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مستورې پیغلې نه زیاته حیا

---

[1]. بخاري ۱/ ۵۰۲ .

[2]. بخاری ۱/ ۵۰۲ .

[3]. الشفا ۱ للقاضي عیاض ۱/ ۸۹ .

[4]. مسلم ۲/ ۲۵۲ ، بخاري ۱/۴۰۷ .

درلوده. له کوم شي نه به یې چې نفرت کیده او بد به یې ورنه راغلل نو د کراهت نښاني به یې په مخ کې ښکاره کیدلې.[۵]
چا ته به یې مخامخ ډیر نه کتل، بلکه مبارکې سترګې به یې یوې او بلې خوا ته اړولې، ځمکې ته به یې له آسمان نه ډیر کتل، ډیر غور، تدبر او تفکر به یې کاوه، کوم څه به چې د چا نه خوښیدل هغه به یې نه یادول، چا ته به یې چې نصیحت کاوه او یا به یې چې د چا عیب بیاناوه، نو نوم به یې نه ورته اخیست بلکه ویل به یې: د هغه چا حال به څه وي چې داسې او هسې کارونه کوي. د فرزذق د لاندیني قول تر ټولو غوره مصداق و:

یغضي حیاء و یغضی من مهابته … فــلا یکلـــم الا حین یبتسم

[خپلې سترګې له حیا نه پټوي پداسې حال کې چې له هیبت نه یې د نورو سترګې پټیږي، یوازې هغه وخت خبرې ورسره کیږي چې په شونډو یې تبسم وي.**]**
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د زیات عدل، عفت، صدق، امانت او استقامت درلودونکی وٌ.
دښمنان له دوستانو نه مخکې دده په امانت، صداقت او عفت اعتراف کوي، له اسلام نه مخکې په امین مشهور شوی وٌ ټولو به خپل امانتونه له ده سره ایښودل. او ټولو به د حکم په توګه مراجعه ورته کوله.
امام ترمذي روایت کوي چې ابو جهل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: مونږ تا دروغجن نه شمیرو بلکه دا څه دي چې راوړي هغه دروغ بولو، همدا وه چې الله تعالی دا آیت نازل کړ[۱]:
((فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ)) (الانعام: ۳۳) **[**هغوی تا دروغجن نه ګڼي بلکه دا ظالمان د الله آیتونه نه مني.**]**
هرقل (هیراکلیوس) له ابوسفیان نه پوښتنه وکړه: آیا تاسو له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه مخکې لدینه چې د نبوت دعوه وکړي دروغ اوریدلي؟ ابو سفیان ځواب ورکړ: نه.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر متواضع او بې کبره شخص و، دا یې نه خوښیدل چې خلک لکه د شاهانو په شان معامله ورسره وکړي او ورته پورته

---
[۵]. صحیح بخاري ۱/ ۵۰۴ .
[۱]. مشکاه المصابیح۲/ ۵۲۱ .

شي. د فقيرانو پوښتنه به يې کوله، مرسته به يې ورسره کوله، د غلامانو دعوت او بلنه به يې قبلوله او د اصحابو (رضي الله عنهم) په مينځ کې به د عادي شخص په توګه ناست و.

عائشه (رضي الله عنها) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به خپلې (پڼې) بوټونه پخپله ګنډل (پيوندول)، جامې به يې هم ګنډلې او پيوندولې، پخپل کور کې به يې پخپل لاس کار کاوه. هغه لکه د نورو انسانانو په شان يو انسان و، جامې به يې ګنډلې، ميږې به يې لوشلې او خپل خدمت به يې پخپله کاوه.[1]

حضرت نبي (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډير با وفا، د زيات صله رحم خاوند، مشفق، مهربانه او رحيم انسان و له هر چا نه په غوره اخلاقو کې وړاندې و. بده خبره يې نده کړې، په چا يې لعنت ندی ويلی په بازار کې يې هم غالمغال ندی جوړ کړی. په هره نيکۍ کې د کمال درجې ته رسيدلې و. د بدۍ ځواب يې په بدۍ نه و رکاوه، تل به يې نورو ته عفوه، بښنه کوله، دا يې هم نه و خوښ چې نور خلک دې شا ته ورپسې روان وي. په خوراک، جامه او پوښاک کې به يې د خپل ځان او غلامانو تر مينځ توپير نه کاوه، اوف قدرې يې هم نه ويل. د غلام او خادم کارونه به يې هم پخپله کول، کله يې هم خادم او غلام ته سخته خبره نده کړې وربانديې په غوسه شوی ندی، په تقصير يې رټلی ندی. مسکينان يې خوښيدل ناسته ولاړه يې ورسره درلوده، جنازې ته به يې حاضريده، او فقيرانو ته يې په کمه سترګه نه کتل.

يو ځل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د يوه سفر په دوران کې امر وکړ چې يو پسه دې حلال او پوخ شي! يو کس پسه راونيو ذبح کاوه يې، بل د پخولو بند و بست وکړ، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(وعلـي جمـع الحطب)، فقالوا: نحن نكفيك. فقال: (قد علمت أنكم تكفوني ولكني أكره أن أتميز عليكم، فإن الله يكره من عبده أن يراه متميزاً بين أصحابه)، وقام وجمع الحطب.** زه به خس او خاشاک راټول کړم. اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وويل: مونږ يې ستا په ځای راټولوو. ده ورته وفرمايل: زه پوهيږم چې تاسې زما په عوض دا کار کوئ، خو زه دا نه خوښوم، چې ځانته دا امتياز ورکړم، ځکه الله تعالی دا نه خوښوي چې يو بنده دې د نورو په مينځ کې ځانته په امتياز قايل وي. دا يې وفرمايل پاڅيد او خس يې راټول کړل.[2]

---

[1]. مشکاه ۲ المصابيح/ ۵۲۰ .

[2]. خلاصه السير ص ۲۲ .

غوره به وي دلته د هند بن ابي هاله له خولې نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفت واورو:
هغې به ويل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به هميشه غمګين ښکاريده، ډير تفکر او تدبر به يې کاوه، څه خاص آسايش او سهوليات يې نه درلودل، بې ضرورته به يې خبرې نه کولې، زيات به خاموش وُ، خبره به يې چې پيل کړه پای ته به يې رسوله، بې تکلفه خبرې به يې کولې، خوله به يې دې خوا اخوا نه کوله زيات مفاهيم به يې په لنډو ټکو کې بيانول، خبره به يې مکمله او بشپړه وه، ډير نرم او شيرين وُ، بدخويه او سخت معامله نه وُ. نعمت به که هر څومره وړوکی و لوی يې شميره. د هيڅ شي (خوراک) يې بد نه ګڼل، څه به يې چې خوړل نه به يې ستايل او نه به يې بدي بيانوله، که به حق تر پښو لاندې شو دومره به په غوسه شو چې هيڅوک يې مخې ته نه شوی دريدلای. د حق لپاره به يې انتقام اخيست، د خپل ځان لپاره نه په غوسه کيده او نه يې شخصي انتقام اخيست. اشاره به يې چې کوله نو په ټول لاس سره به يې کوله د تعجب په وخت کې به يې مخ بـــلې خوا ته اړاوه که به خوشاله و نو سترګې به يې ښکته وې، خندا يې يوازې تبسم وه، او غاښونه به يې لکه ملغلرې داسې ځليدل.
يوازې هغه خبرې به يې کولې چې ضروري به وې، اصحاب به يې سره يو کول، نه دا چې هغوی سره بيل او تيت کړي. د هر قوم مشر ته به يې د مشر په سترګه کتل او هغه به يې د خپل قوم مسوول ټاکه. ځان به يې د نورو له شر نه محفوظ ساته. د خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) خوښه به يې مراعاتوله، د خلکو د حالاتو په هکله به يې له خلکو نه پوښتنې کولې، تل به يې له اعتدال نه کار اخيست او اختلاف يې نه کاوه. ددې له امله چې نور څوک غفلت ونکړي د هيڅ غفلت اجازه يې نه ورکوله، د هر ډول حالاتو د مقابلې لپاره پوره تيار وُ د حق په لار کې يې هيڅ کوتاهي نه کوله او د نورو په حق يې کله هم تجاوز ندی کړی.
ملګری يې هغه وُ چې غوره خير غوښتونکی به وُ، د نورو غمخور او مرستندوی دده په وړاندې ډير محترم او د لوړ مقام خاوند و. تل به يې د الله ذکر کاوه د ځان لپاره يې ځانګړی ځای نه و غوره کړی، مجلس ته به چې ورغی هلته به کيناست چيرته به چې ځای خالي وُ، او همدا يې امر هم وُ. ټولو ته يې په يوه سترګه کتل د هر چا د حقوقو رعايت يې کاوه چا به چې د ضرورت په وخت کې کيناوه، او يا به يې ودراوه نو تر هغې پورې به ورسره ناست او يا ولاړ وُ تر څو به د هغه ضرورت رفع شو، د هغه سوال

ته به يې په پوره صبر غوږ نیوه او په ډیره ښه طریقه به یې ځواب ورکاوه. اصحاب (رضي الله عنهم) نورو سترګې یې په وړاندې برابر وو، هغه ډیر ورته نژدې وې چې د زیاتې تقوی درلودونکی به وې، مجلس یې د حلم، صبر، حیا، امانت او صداقت مجلس وې، هلته به غالمغال نه وې، یو له بل سره به همکاري او نرمي کیدله. د لوی او مشر درناوی به کیده او په فقیر او محتاج به رحم کیده، د بې وسه لاس نیوی به کیده. تل به خوښ و، خوش اخلاقه او مهربانه وې، هیڅ بدخویه، بدګفتاره، سخت زړی او غالمغالي نه وې، له دریو شیانو نه یې ځان پاک ساتلی وې: له ریا نه، بل له زیات خوراک، زیاتو خبرو، او دریم له بې هدفه کار نه.
د چا بدي یې نه بیانوله، بد یې نه ورته ویل، عیبونه یې نه پسې راپلټل، بې ثوابه خبره یې نه کوله، خبرې به یې چې کولې د مجلس ملګري به یې ټول متوجه کیدل غوږ به یې ورته نیوه، خبره به یې نه اخلالوله، بل چا به چې خبره ورته کوله غوږ به یې ورته ایښود او تر هغې پورې به چوپ وې تر څو به د هغه خبره خلاصه شوه. د خندا په خبره به یې خندل د تعجب په وخت کې به یې تعجب کاوه د نورو د نامناسبې خبرې په مقابل کې به یې له زغم او صبر نه کار اخیست. فرمایل به یې: د حاجتمند حاجت پوره کړئ. د نیکۍ په بدل کې به یې له چا نه د شکرانې تمه نه کوله.[1]
خارجه بن زید (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه د زیات وقار درلودونکی وې، په آسانۍ او بې ضرورته به یې خبره نه کوله. زیاتره به خاموش وې، د نا مناسبې خبرې په اوریدو سره به یې مخ ګرزاوه. خندا یې د تبسم تر حده وه. خبرې یې په اندازه برابرې وې، نه به یې زیاتې کولې او نه له حده کمې، دده په وړاندې به اصحابو (رضي الله عنهم) هم یوازې تبسم کاوه، او دده په درناوي کې به یې په زوره نه خندل[2].
لنډه دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه کامل انسان وې چې مثال نه لري، الله تعالی هغه ته ادب ورکړی وې او الله تعالی د هغه د غوره او لوړو اخلاقو په اړه فرمایي: ((وَإِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ)) (القلم: ٤) [ته د لویو اخلاقو خاوند یې.]
همدا د کمال صفات او ځانګړتیاوې وې چې خلک یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره نژدې کړي وو، د همدې صفاتو له برکته یې د هر چا په زړه کې

---

[1]. الشفا للقاضي عياض ١/ ١٢١تر ١٢٦. - شمائل الترمذي .
[2]. نفس المصدر ١٠٧/١.

ځای او لوړ مقام درلود. د همدې غوره اخلاقو په وجه هغه داسې يو رهبر ؤ چې زړونه وريورې ترلي وو، د همدې کمالاتو په سبب هغه خپل مغرور، خود خواه او سرکش قوم د ځان کړ، او همغه جاهل خلک داسې شول چې ډله ډله د الله تعالی په دين مشرفيدل او اسلام ته يې غاړه ايښودله.

دا صفتونه مو چې ياد کړل دا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د کمالاتو او غوره اخلاقو يوه ډيره کوچنۍ نمونه ده، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په عظمت او حقيقت پوهيدل او د هغه بيانول يو ناممکن کار دی. د داسې يو انسان صفت به څوک وکړای شي چې اخلاق يې قرآن کريم وي. بيشکه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عظمت حقيقت بيانول د چا له وسه ندي پوره.

اللهم صل على سيدنا محمد و على آل سيدنا محمد كما صليت على سيدنا ابراهيم و على آل سيدنا ابراهيم انك حميد مجيد. اللهم بارك على سيدنا محمد و على آل سيدنا محمد كما باركت على سيدنا ابراهيم و على آل سيدنا ابراهيم انك حميد مجيد.

سلطان محمود صلاح
پيښور – حيات آباد
۱/۷/ ۲۰۰۲م = ۱۰ /۴/ ۱۳۸۱ هـ ش

د مراجعې پای
د جمعې ورځ ۴/۸/ ۲۰۰۶ م.

د کتاب مراجع

١. اخبار الكرام باخبار المسجد الحرام، شهاب الدين احمد بن محمد الاسدي المكي (١٩٢٢هـ) المطبعة السلفية بنارس الهند ١٣٩٢هـ/١٩٧٢م.
٢. الادب المفرد، محمد بن اسماعيل البخاري (٢٥٦هـ) طبع استنابول ١٣٠۴هـ.
٣. الاعلام، خير الدين الزركلي. الطبعة الثانية القاهرة ١٩۴۵م.
۴. البداية والنهاية، اسماعيل بن كثير الدمشقي مطبعة السعادة مصر ١٩٣٢م.
۵. بلوغ المرام من ادلة الاحكام، احمد بن حجر العسقلاني (٧٧٣_٨۵٢هـ) المطبع القيومي كانفور الهند١٣٢٣ هـ.
٦. تاريخ ارض القرآن، السيد سليمان الندوي (١٣٧٣ هـ) معارف پريس اعظم كده، الهند ١٩۵۵م (الطبعة الرابعة).
٧. تاريخ اسلام، شاه اكبر خان نجيب آبادي مكتبة رحمت يوبند يوبي الهند.
٨. تاريخ الامم و الملوک، ابن جرير الطبري المطبعة الحسينية المصرية.
٩. تاريخ عمر بن الخطاب، ابو الفرج عبدالرحمن بن الجوزي مطبعة التوفيق الادبية بمصر.
١٠.تحفة الاحوذي، ابو العلى عبدالرحمن الماركفوري (١٣٣۵هـ_١٩٣۵م) جيد برقي پريس دهلي الهند ١٣۴٢_١٣۵٣هـ.
١١.تفسير ابن كثير، اسماعيل بن كثير الدمشقي دار الاندلس بيروت.
١٢.تفهيم القرآن، الاستاذ السيد ابو الاعلى المودودي ، مركزي مكتبة جماعت اسلامي الهند.
١٣.تلقيح فهوم الاثر، ابو الفرج عبد الرحمن بن الجوزي (۵٩٧ هـ) جيد برقي پريس دهلي الهند.
١۴.جامع الترمذي ، ابو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذي (٢٠٩_٢٧٩هـ) المكتبة الرشيدية دهلي الهند.
١۵.الجهاد في الاسلام، (اردو)، الاستاذ السيد ابو الاعلى المودودي،

اسلامک پبليکشنز لميتد لاهور باکستان.
١٦.خلاصة السير، محب الدين ابو جعفر احمد بن عبدالله الطبري ٦٧۴هـ دهلي پرنټنګ پريس دهلي الهند ١٣۴٣هـ.
١٧.رحمة للعالمين، محمد سليمان المنصور فوري (م ١٩٣٠م) حنيف بک ډيپو دهلي.
١٨.رسول اکرم کي سياسي زندګي (اردو) الدکتور حميد ال،له پاريس سالم کمپني ديوبنديو- بي الهند ١٩٦٣م.
١٩.الروض الانف، ابو القاسم عبد الرحمن بن عبد الله السهيلي (٥٠٨- ٥٨١ هـ) المطبعة الجمالية بمصر ١٣٣٢هـ_١٩١۴م.
٢٠.زاد المعاد، شمس الدين ابو عبد الله محمد بن بکر بن ايوب المعروف بابن القيم (٦٩١_ ٧٥١) المطبعة المصرية الطبعة الاولى ١٣۴٧_ ١٩٢٨م.
٢١.سفر التکوين.
٢٢.سنن ابن ماجة، ابو عبد الله محمد بن يزيد بن ماجة القزويني، (٢٠٩_٢٧٣هـ).
٢٣.سنن ابي داؤد، ابو داؤد سليمان بن الاشعث السجستاني (٢٠٢_٢٧٥هـ) ج ا المطبع المجيدي کانفور الهند ١٣٧٥هـ، ٢ المکتبة الرحيمية ديوبند يو بي الهند.
٢۴. سنن النسائي، ابو عبدالرحمن احمد بن شعيب النسائي (٢١٥_٣٠٣ هـ) المکتبة السلفية لاهور باکستان.
٢٥.السيرة الحلبية، ابن برهان الدين.
٢٦.السيرة النبوية، ابو محمد عبدالملک بن هشام بن ايوب الحميري، ٢١٣ او ٢١٨هـ) شرکة مکتبة و مطبعة مصطفى البابي الحلبي و اولاده بمصر المطبعة الثانية ١٣٧٥ هـ_١٩٥٥م.
٢٧. شرح شذور الذهب، ابو محمد عبد الله جمال الدين بن يوسف المعروف بابن هشام الانصاري (٧٠٨_ ٧٦١) مطبعة السعادة بمصر.
٢٨. شرح صحيح مسلم، ابو زکريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (٦٧٦ هـ) المکتبة الرشيدية دهلي الهند ١٣٧٦هـ.
٢٩. شرح المواهب اللدنية، الزرقاني نسخة عتيقة مخرومة الاوائل.

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

٣٠. الشفا بتعريف حقوق المصطفى، القاضي عياض، مطبعة عثمانية استانبول ١٣١٢هـ.
٣١.صحيح البخاري، محمد بن اسماعيل البخاري (٢٥٦ هـ) المكتبة الرحيمية (ديوبند الهند) ١٣٨٤ _١٣٨٧هـ.
٣٢. صحيح مسلم، مسلم بن الحجاج القشيري المكتبة الرشيدية دهلي الهند ١٣٧٦هـ.
٣٣.صحيفة حبقوق.
٣٤. صلح الحديبية، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) دار الفكر ١٣٩١هـ _١٩٧١م.
٣٥.الطبقات الكبرى، محمد بن سعد مطبعة بريل ليدن ١٣٢٢ هـ.
٣٦.عون المعبود شرح ابي داؤد، ابو الطيب شمس الحق العظيم آبادي (الطبعة الاولى الهندية).
٣٧. غزوة احد، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية).
٣٨. غزوة بدر الكبرى، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) ١٣٧٦ هـ _ ١٩٧٦م.
٣٩. غزوة خيبر، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) دار الفكر ١٣٩١_١٩٧١.
٤٠. غزوة بني قريظة، محمد احمد باشميل (الطبعة الاولى) ١٣٧٦ هـ_١٩٦٦م.
٤١.فتح الباري، احمد بن علي بن حجر العسقلاني (٧٧٣_٨٥٢) المطبعة السلفية و مكتبتها الروضة القاهرة.
٤٢. فقه السيرة، محمد الغزالي، دار الكتاب العربي بمصر الطبعة الثانية ١٣٧٥ هـ=١٩٥٥م.
٤٣. في ظلال القرآن، سيد قطب، دار احياء العربي بيروت لبنان الطبعة الثالثة.
٤٤. القرآن الكريم.
٤٥. قلب جزيرة العرب، فؤاد حمزة، المطبعة السلفية و مكتبتها، الروضة بمصر١٣٥٢ هـ_١٩٢٣م.
٤٦.ما ذا خسر العالم بانحطاط المسلمين، السيد ابو الحسن علي الحسني الندوي، الطبعة الرابعة مكتبة دار العروبة القاهرة ١٣٨١ هـ_١٩٦١م.
٤٧.محاضرات تاريخ الامم الاسلامية، الشيخ محمد الخضري بک، المكتبة

Edited by Foxit PDF Editor
Copyright (c) by Foxit Software Company, 2003 - 2009
For Evaluation Only.

التجارية الكبرى بمصر، الطبعة الثامنة ١٣٨٢ هـ.
٤٨. مختصر سيرة الرسول، شيخ الاسلام محمد بن عبد الوهاب التميمي النجدي (م ١٢٢٠) مطبعة السنة المحمدية القاهرة الطبعة الاولى ١٣٧٥ هـ _١٩٥٦م.
٤٩.مختصر سيرة الرسول، الشيخ عبد الله بن محمد النجدي آل الشيخ (م بمصر ١٢٤٢هـ
٥٠. مدارك التنزيل، النسفي.
٥١. مرقاة المفاتيح ج٢، الشيخ ابو الحسن عبيد الله الرحماني المباركفوري نامي پريس لكنهو الهند ١٣٧٨ هـ_١٩٥٨م.
٥٢.مروج الذهب، ابو الحسن علي المسعودي مطبعة الشرق الاسلامية القاهرة.
٥٣. المستدرك، ابو عبد الله محمد الحاكم النيسابوري دائرة المعارف العثمانية حيدر آباد الهند.
٥٤. مسند احمد، الامام احمد بن محمد حنبل الشيباني ٢٢٤ هـ.
٥٥. مسند الدارمي، ابو محمد عبد الله بن عبد الرحمن الدارمي ١٨١_ ٢٥٥ هـ.
٥٦. معجم البلدان، ياقوت الحموي.
٥٧.مشكاة المصابيح، ولي الدين محمد بن عبد الله التبريزي، المكتبة الرحيمية ديوبند يوبي الهند.
٥٨.المواهب اللدنية، القسطلاني المطبعة الشرفية ١٣٣٢ هـ، ١٩٠٧م.
٥٩. موطا الامام مالك، الامام مالك بن انس الاصبحي (م١٢٩هـ) المكتبة الرحيمية ديوبند يوبي الهند.
٦٠.وفاء الوفا، علي بن احمد السمهودي.